

अनुवादक श्रीयुत शान्तिदास दीरादास वरीया

શ્રી અમર્ય રામદાસ

આમહાં તુમહાંસ લવવારીધીમાણ તાડે,
જે વાચીતાં પરીસતાં મગ હોય તાડે;
“દાસ બોધ” રચના ઘડલી જયાલા,
વન્હું નિરંતર તયા શુરૂ રામદાસા....

श्री वेंकटेश, पञ्च, छ सोनापु

શ્રી. સ. ભાઉસાહેબ મહારાજ ઉમદીકર, દિંચજેરી,
છલ્લા વિજ્ઞપુર, સમાધિ શકે ૧૮૩૫ માધ શુ. ૩.

—: પ્રસ્તાવના :—

॥ શ્રી સદ્ગુરુ પ્રસન્ન ॥

શ્રી લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથનો અનુવાદ તૈયાર થયા પછી આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના રૂપે બે શબ્દો મારે લખવા એવું મૂચન શ્રી શાન્તિલાલ વરીઆએ મને કર્યું. આ મૂળ ગ્રંથ મરાઠી ભાષામાં મહીપતિ નામે પ્રખ્યાત સંતપુરુષે વર્ષો પહેલાં રચ્યો હતો. ગ્રંથ બૂનો છે; છતાં પણ તેની રચના એવી છે કે આતુ સમયના સુશિક્ષિત મરાઠી વાંચકોને પણ એમાંની રસાળ અને મીઠી વાણીથી વિવશ થઈ મોહની લાગે છે.

જેને પાંચ વર્ષ પહેલાં મરાઠી ભાષાની ગંધ ન હતી, એવા એક ગુજરાતી ગૃહસ્થના હાથે આ ગ્રંથનો ગુજરાતી ભાષામાં અવતાર થયો એ એક આશ્ચર્યકારક ઘટના છે. પરમેશ્વરી શક્તિની સદાય હોવા સિવાય આટલા મોટા ગ્રંથનો એના હાથે અવતાર થવો અશક્ય છે. એટલા માટેજ હું એમ કહું છું કે આ એક પરમેશ્વરી કાર્ય છે, માનવીનું નથી. કોઈ એકનો હાથ પકડીને પરમેશ્વરે જ આ કાર્ય કરાવ્યું છે.

આ ગ્રંથનું મોટાપણું શોભે એવી રીતે કોઈ અધિકારી માણસે વાસ્તવિક રીતે આ ગ્રંથનો ઉપોદ્ધાત લખવો ઘટે છે. મારા જેવા સામાન્ય માણસે બે શબ્દો લખવા એટલે મૂર્ખ સામે આગિઓ જાળ તેવો પ્રશ્ન છે. પરંતુ શ્રી વરીઆની ઈચ્છા ભગ ન થાય તે કારણથી મેં પ્રસ્તાવના લખવાનું કશુંક કર્યું છે.

આ ગ્રંથમાં શું છે? મહીપતિએ શ્રી પાંડુરંગની આરા પ્રમાણે લકતોનાં ચરિત્રો આ ગ્રંથમાં વર્ણવ્યાં છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જ્યાં ચરિત્રો શ્રી નાલાય નામના લકતે આ ચરિત્રો તે દેશની ભાષામાં લખ્યા હતાં અને દેવની ઈચ્છાથી હું મદારાષ્ટ્રની ભાષામાં લખું છું એમ મહીપતિએ કહ્યું હતું.

હિંદુસ્તાનની વસ્તી વિવિધ ભાષા બોલતા પ્રદેશોમાં પથરાયેલી છે. પણ દેશના ગમે તે ભાગમાં જાઓ, અથવા ગમે તે ભાષા બોલાતી વસ્તીમાં જાઓ તો દેવ ઉપર અને ધર્મ ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા

રાખવાવાળા મળી આવશે. પોતાને હાથે દેવમેવા થાય એવું સર્વ ભાવિક લોકોના મનમાં હોય છેજ. શ્રી પાંદુરજે કહ્યું છે કે મારા મુણાનુવાદ ન્યાં પ્રેમથી ગવાય છે તે ઠેકાણે હું હંમેશાં હાજર છું. પરમેશ્વરની વિવિધ પ્રકારે જે લોક સેવા કરે છે તેનેજ ભક્ત કહેવામાં આવે છે અને તેવાજ સર્વ ભક્તોનાં ચરિત્રો મહીપતિએ તેના ગ્રંથમાં વર્ણવ્યાં છે.

✓ પરમેશ્વરની ભક્તિની છેવટની સ્થિતિ એટલે હું પોતે જ પરમેશ્વર છું એવું ભક્તને લાગે તે, ઇશ્વર મારાથી ભિન્ન નથી એવું લાગવું તે સ્થિતિ. સર્વ વસ્તુમાં પરમેશ્વર છે માટે જ સર્વ પદાર્થ વસ્તુ એ મારું સ્વરૂપ છે. તેમાં ભિન્ન ભાવ નથી એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છેવટની સ્થિતિમાં થાય છે.

હું જ પરમેશ્વર છું એવું સમજવા પછી દેવમેવા પહેલાંની જેમ જ તેવા ભાવથી ચાતુ રાખવી એ અપરુ' છે. 'ભક્તવિજય ગ્રંથ'માં એવા સંતોનાં ચરિત્ર છે કે જેમણે દેવમેવામાં કદી ભિન્ન ભાવ આવવા દીધો નથી. પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોંચ્યા છતાં પણ જેણે પરમેશ્વરની ભક્તિ પહેલાં કરતાં અધિક પ્રેમથી ચાતુ રાખી હતી એવા સંતોના ચરિત્રો આ ગ્રંથમાં છે.

ચાલુ જમાનામાં આપણાં જીવન વધુ પડતી કાળજીથી, ચિંતાથી અને બધનથી અતિશય દુઃખી થયેલા છે. ધરધરમાં, આડોશી પાડોશીમાં, પ્રાંત પ્રાંતમાં, દેશ દેશમાં એક બીજા માટે વૈમનસ્થની ભરતી આવી છે. કળિયુગ માટેનું જે વર્ણન આપણાં પુરાણમાં લખ્યું છે તેનો આજે આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરીએ છીએ. પૈસા વિના માણસને ચાલતું નથી અને લક્ષ્મી-ધન-મેળવવા માટે માણસો દોડધામ કરે છે અને ધન મેળવવા સારા-ખોટાનો કે ન્યાય-અન્યાયનો વિચાર પણ કરતા નથી.

આવી અવનત અવસ્થામાં પણ દેવની સેવા કરવી એવો વિચાર કરનારા માણસો છે. અર્થાત દેવની મેવા એટલા માટે કરવી કે જેથી આપણો હિંદાર થાય. દેવ તરફ માણસો વળે છે તે પણ એવા સંલેગોમાં જ. ન્યારે માણસ કદાચ પરિસ્થિતિમાં આવી પડે અને હિંમત હારી ગય ત્યારે છેવટે દેવ તરફ વળે છે તેવો એક પ્રકાર છે. બીજો પ્રકાર પૂર્વજન્મના સંસ્કારને લીધે કુદરતી રીતે જન્મ લેતાંની સાથે જ પરમેશ્વર તરફના વલણવાળો હોય છે. સતપુરુષોની સંગતથી વિચારશુદ્ધિ થવાને લીધે દેવ તરફ વળે તે ત્રીજા પ્રકારના માણસો છે. આપણા સર્વ પૌરાણિક ધર્મશાસ્ત્રોમાં અને શુભ

અથોમાં લખી રાખ્યું છે કે જો સંસાર રૂપી સાગર તરી જવો હોય તો પરમેશ્વરનો આશ્રય લેવો. હવે પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય, તેની માહિતી મેળવવા દરેકે ગુરુ કરવાની આવશ્યકતા છે. ગુરુ વિના તરવાનો ઉપાય નથી અને તે દરેક સાધક જાણે છે. પણ દરેકને સારો અધિકારી ગુરુ તરત મળવો કઠણ છે. પૂર્વ તૈયારી અને પૂર્વ અભ્યાસ થયા વિના જે પ્રમાણે પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થી પાસ થઈ શકે તે નથી તેજ પ્રમાણે આપણી યોગ્ય તૈયારી ન હોય ત્યાં સુધી ગુરુ પ્રગટ થતા નથી.

કળિયુગમાં બનાવટી મોનું, બનાવટી રેશમ એમ બનાવટી ગુરુનો પણ ગાફેલો ફાટ્યો છે. અગ્નિપરીક્ષામાંથી નીકળેલો ગુરુ હોય તો જ તે તેના શિષ્યનો ઉદ્ધાર કરી શકશે; નહીં તો શિષ્યોને માથે ગુરુનો ઉદ્ધાર કરવાનું કાર્ય આવી પડશે.

આવી પરિસ્થિતિમાં સામાન્ય માણસે શું કરવું જોઈએ? સત્સંગ કરવો જોઈએ. સારા અથોનું વાંચન કરવું, નિત્ય નિયમ પ્રમાણે દેવરમરણ કરવું, એ પ્રમાણે સતત કાર્ય કરવાથી મનની ચંચળતા જતાં સ્થિરતા આવતી જશે. જુદી જુદી તરેહના અનુભવથી મનની ખાતરી ઘટે કે સંસારમાં આલી રહેલો ઉલ્ટો પ્રકાર માયાજાળથી ભરેલો છે. જુદી જુદી આપત્તિઓ દિનપ્રતિદિન ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જૂના જમાનાના માણસોમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં માણસો થઈ ગયાં તેઓનાં જીવન કેવાં હતાં તેનો અભ્યાસ કરવો. પરમેશ્વર પ્રાપ્તિ કરતાં તેઓએ કરેલા ભગીરથ પ્રયત્નો સમજવા. આપત્તિના સમયે પણ પરમેશ્વરની સેવા કેવી નિર્ભયતાથી નિરપેક્ષ રીતે તે સંતોએ કરી હતી તેનું મનન કરવું જોઈએ.

દુનિયામાં પૈસાની મદદથી સર્વ મુખ્ય ખરેખર ગળે છે કે? સર્વ ત્રીમંત લોકો એમ છાતી કોકીને કહી શકશે ખરા કે અમે આનંદ ભોગવીએ છીએ, અમારે કંઈ પણ દુઃખ નથી? એનો ઉત્તર હંમેશાં નકારમાં જ મળશે. દરેકજના કાર્યમાં ઇદ્રિયમુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે પૈસાની જરૂર પડે છે તે વાત ખરી છે, પણ તે મુખનો ઉપભોગ પૂરો થતાં મનની શાંતિ મળતી નથી. મનમાં પાછો ફોલ આવી જાય રહેશે. પારકું દ્રવ્ય જોઈને પણ દુઃખ થાય છે. વાસ્તવિક કારણ એ છે કે ખરો આનંદ શું છે તેની કાંઈને કદપતા નથી.

સર્વ સામાન્ય વ્યવહારમાં કંઈ નુકશાન થયું, અથવા કોઈ અંગત મનુષ્યનું મરણ થયું તો શોકથી વ્યથિત થઈ આપણે રડીએ છીએ અને આંખમાંથી આંસુ વહે છે. તેથી ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે. લક્ષ્મીવિગ્ન્ય ગ્રંથમાં પ્રત્યેક અધ્યાયમાં જોડા ઉતરી વાંચન કરતાં અશ્રુપાત ન થાય એવો એક પણ પ્રસંગ નહીં હોય. તે પ્રસંગે આપણે રડીએ છીએ. પરંતુ આ પ્રકારના રડવાથી દુઃખ કેમ થતું નથી ! એ અશ્રુ સૂખનાં છે. આ અશ્રુપાત થતાં આપણા કળવામાં આવશે કે આવો અપૂર્વ આનંદ આપણને કદી પંજુ મળ્યો નથી. લક્ષ્મીવિગ્ન્ય ગ્રંથ વાંચતાં વાંચતાં પ્રેમાળ લક્ષ્મીને લીધે સર્વ અંગને સુખ મળે છે. નેત્રમાંથી અશ્રુપાત થાય છે બાહ્ય આવરણ અટકે છે અને મન સ્વસ્થાનમાં સ્વસ્થ બેસે છે. આનંદ, આનંદ એમ કહીને આપણે શોધ કરતા ફરીએ છીએ તે જ આ ખરો આનંદ છે.

યોગશાસ્ત્રના અભ્યાસથી સાધકોને સમાધિ લાગે છે અને સર્વ શાસ્ત્ર વૃત્તિનો લોપ થાય છે. પરંતુ સમાધિ ઉતર્યા પછી જે સમયે સાધક રોજની પ્રવૃત્તિમાં જાય છે ત્યારે તેને દુનિયાનો સંકલ્પ વિકલ્પ તત્કાળ લાગુ પડી જાય છે. સારો અથવા ખોટો સંકલ્પ કે વિકલ્પ થાય તે પ્રમાણે દુઃખ અને સુખનો ભાસ કરનારાં ફળ તેને મળવાનાં સર થાય છે. આ કારણથી મનની સ્થિતિ રૂઢિત અલ્પ સમય માટે જ રહે છે. માટે જ જે સાધનાથી મન હંમેશા માટે શાંત સ્થિતિમાં રહે તેવો માર્ગ સાધકે શોધવાનો રહ્યો છે. હઠયોગ, સમાધિ એ સર્વ કોઈ સજ્જન સાધકોને શક્ય નથી 'એવું' કંઈ નથી પણ જે કાર્યથી યેસાનો વ્યય થતો નથી, શારીરિક કષ્ટ થતું નથી, મન આપોઆપ શાંત થાય છે અને ખરા સૂખનો અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે તે જ આ "લક્ષિતમાર્ગ" છે.

પાપ, પુણ્ય, સુઃખ, દુઃખ, ગરીબી, શ્રીમંતાઈ એ સર્વ હં લગવાનું, તારોજ ખેલ છે. "મારો જન્મ થયા પછી મારા હાથથી જે જે કંઈકર્મ થાય છે, તે વ્યક્તિગત રીતે મારું નથી. એ મારું છે એવી પણ મારી ભાવના નથી. હે ભગવંત, એ સર્વ તારું છે. હું માત્ર યોગ્ય નીતિથી મારું કર્તવ્ય કરું છું." આવી ભાવનાથી દુનિયાનો વ્યવહાર કરતા જઈએ તો તે તે કર્મોથી નિર્માણ થનારાં સુઃખ દુઃખ રૂપી ફળ અને વળગી શકશે નહીં. કારણ ખરેખરો જે 'હું' છે તે બીજે જ પ્રભુસ્વરૂપ પરમેશ્વર છે. તેને કંઈ જ સુઃખ ખઃદુ થતું નથી. પરમેશ્વરનો ખ્યાલ રાખીને જે આપણે

એકનિષ્ઠાથી કાર્ય કરીશું તો પરમેશ્વર અપ્રગટ કે ગુપ્ત રહી શકશે જ નહીં. જે જે સર્વ વસ્તુમાં તે ભરેલો છે તે જ આપણામાં શું નથી કે ? વિચાર કરો. તો પછી આપણે તેનું અદર્શિત એક સરખું ધ્યાન ધરીશું તો જે આપણો અંતર્યામી, સર્વસાક્ષી છે તે અંદરથી બહાર આવીને સાકાર રૂપ ધારણ કર્યા સિવાય રહેશે જ નહીં. તેની લીલા પ્રત્યક્ષ સર થશે. માત્ર તેના ઉપર સંપૂર્ણપણે શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

અનેક વખતે આપણે એવું જોઈએ છીએ કે દુરાચારી લોક જ ઐદિક વૈભવમાં આજોડે છે અને સમજીને અન્ન માટે કાંઈ મારવા પડે છે. તે સમયે પરમેશ્વર ઉપરની શ્રદ્ધા અને ભક્તિમાં કાંઈક પડવાનો સંભવ આવી પડે છે અને કહેવાઈ ગય છે કે આવો અન્યાય કેમ ? ભક્તવિન્ય અંચમાં ઘણાખરા સંતોને ઘેર ધનધાન્યની વિપુલતા ન હતી. સારા વિશ્વનું દારિદ્ર ત્યાં હતું. પરંતુ પરમેશ્વરની ભક્તિમાં તેમને હાથે જરા પણ ઉણપ આવી નહીં. ઉલટું પ્રત્યેક કંઈયે પ્રસંગે તેમનું મનોધૈર્ય અને ઇશ્વર પ્રત્યે નિષ્ઠા વધતી જતી હતી. વિના કારણ પરમેશ્વર પોતાના ભક્તોની કમોટી કરી જુએ છે કે આ ખરો ભક્ત છે કે નહીં. જુદી જુદી તરેહની વાસનાની જાળમાં કે લોભમાં આ ભક્ત સપડાય છે કે નહીં ? એની ધીરજ ખૂટે છે કે કેમ ? એ સર્વ પ્રકારે પરમેશ્વર પરીક્ષા કરે છે. જે દુર્જનોને સુખભોગ મળે છે તેવાની કદી જ કમોટી કરતા નથી. કારણ કે પરમેશ્વર પ્રાપ્તિનો વિચાર તેઓના મનમાં કદી આવશે જ નહીં. એટલે પરમેશ્વરના મનમાં પણ આવા લોકોનો ઝટપટ ઉદ્ધાર થાય તેવું આવતું નથી. આથી તેઓ પોતાની વાસનાથી નિર્માણ થનારાં સુખદુઃખના ખેલમાં જ રાખે છે. ધીરેધીરે બે ગ બોગવતાં બોગવતાં અનેક જન્મ લેવા પડે છે ત્યારે જ તેમનું પ્રારબ્ધ ખૂટે છે.

પણ પરમેશ્વરના ભક્તોની આ સ્થિતિ નથી. તેમનો ઝટપટ ઉદ્ધાર થવો જોઈએ એવી પરમેશ્વરને કાળજી રહે છે. તેથી પાછળના અનંત જન્મોનાં પ્રારબ્ધ કર્મ એકદમ જલદી જલદી પૂરાં કરવાની દેવને જ ઉતાવળ થાય છે તેથી ભક્તનાં સર્વ તરેહનાં સુખદુઃખ ખરચાવી નાખે છે. તે કારણથી જ તેઓની પરમેશ્વર ઉપરની શ્રદ્ધાની કસોટી થાય છે. આવડી કપરી કમોટી શા માટે ? જે પરમેશ્વર દયાળુ છે તો એકાદ ખાટકીને શોભે એવી પદ્ધતિથી તે ભક્તોનો અંત આવતો દેખાય તેવું કેમ કરે છે ? અરે મિત્રો, એમ કરવાનું કારણ એ છે કે જે સમયે પરમેશ્વર પોતાના

રૂપનો સાક્ષાત્કાર સાધકને કરાવે છે, એટલે કે જે બ્રહ્માંડમાં છે તે દરેકમાં પણ છે તેનો સાક્ષાત્કાર સાધકને આપે છે તે પરમ હિચ્ચ ક્ષણથી જ તે સાધક સાધક અવસ્થામાં ન રહેતાં પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર જ થાય છે. જે શક્તિથી આ સૃષ્ટિનો ખેલ ચાલે છે તે સર્વ શક્તિ આવા ભક્તની ચરણરૂપમાં જ રહે છે. આવાં અનંત વિશ્વનું નિર્માણ કરવાની અથવા તેનો પ્રત્યક્ષ કરવાની શક્તિ તેને સાધ્ય થાય છે. હવે વિચાર કરો જોઈએ, આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ આ ભક્તોના અંતઃકરણમાં જો વાસનાનો ખેલ જ નજીક હોય તો પોતાની ઈચ્છા માનવી જ તે અનંત સૃષ્ટિનો નાશ કરનાર કેમ થાય નહીં? કારણ શક્તિ પરમેશ્વરી છે વાસના માત્ર માનવીને જ રહી; જ્યારે વાસના માનવી છે તો તેનો ખેલ પણ સર્વ સામાન્ય માણસ પ્રમાણે જ થાય એમાં કંઈ નવીન નથી. પછી અન્યાયનો ન્યાય અને ન્યાયને ઠેકાણે અન્યાય, સજ્જનને શિક્ષા અને દુષ્ટને રાજયોગ એ પ્રમાણે નાના પ્રકારના ઉત્પાત તેના હાથથી થયા કરશે. આવો અનુભવ આપણને રોજના વ્યવહારમાં નજરે નથી પડતો કે શું? જે લોકોના અંતઃકરણમાં દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ ભરેલી છે તેઓના હાથમાં સત્તા સોંપી દેવી ભયાનક છે કારણ કે તેઓથી અન્યાય થવાનો ચાલુ જ રહેશે.

દુનિયામાં અસુર એટલે રાક્ષસ અને સુર એટલે દેવ એવી બે મનો-વૃત્તિ વચ્ચે હંમેશાં ઝગડો ચાલુ રહે છે. એટલા માટે જ પરમેશ્વર પોતાના ભક્તોના અંતઃકરણમાં અસુરવૃત્તિનો લવચેશ અંશ રહે નહીં તે રીતે જ કસોટી કરી જુએ છે. ભક્તોનો વાસનામય દેહ બળી ગયો કે પછી પરમેશ્વરી શક્તિનું દાન તેને મળે છે; અને તેને જુદો છે તેવું ન ગણનાં તે સર્વ પ્રાણી માત્રમાં વ્યાપક છે તેવું કરી દે છે. તે કીડી થઈને સાકર બાઈ શકશે કે ગધેડો થઈને માર બાઈ શકશે. પરમેશ્વરની કસોટીમાંથી પસાર થયેલા ભક્તને હાથે કદી અન્યાય થશે નહીં.

પરમેશ્વરી શક્તિની સાધના કરતાં કરતાં વચલી અવસ્થામાં કંઈક નર્વાહિત પ્રમાણમાં ભક્તોને શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત તેમની પરીક્ષા કરવા થોડી શક્તિ પરમેશ્વર તેને આપે છે; અને તે શક્તિથી પ્રાપ્ત થતા સુખદુઃખમાં ભક્ત ગુંચવાય છે કે કેમ તે ધક્કર જુએ છે. થોડી શક્તિ મળ્યા પછી કેટલાક સાધકને સાધન કાર્ય છોડતાં અને ઐહિક વૈભવ મેળવતા ભોવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં પણ એકાદ માણસ બીજા સાધુની સેવા કરતો હશે તેને પોતાની સેવામાં લાગુ પાડવાની તેની પ્રવૃત્તિ

માણુ થશે. આવા સમયે બીજા સાધુ ઉપર પોતાની ચક્રિતનો ચમત્કાર પણ આવા લોકો કરે છે.

સર્વ સામાન્ય માણસોથી આ સર્વ પ્રકાર કળી શકાય તેમ નથી. તેથી આવા સમયે ખરો કાણુ અને ખોટો કાણુ એ બેદનું સમજવું અઘરું પડે છે. આ કારણથી ગુરુ કરતા પહેલાં માણુએ ગુરુની પણ કસોટી કરવી જોઈએ. નહીં તો ગુરુને શિષ્ય બનેનું સાર્થક થશે નહીં.

“લોભી ગુરુ ને લાલચુ એલા દેનું નરકમેં દેલુંદેલા.”

તેથી આત્રા પ્રસંગે સાધકે જ્યાં જ્યાં લગવત પ્રેમ દેખાય ત્યાંત્યાં સાવધતાથી જવું અને કીડી જેમ સાકર સોધે તેમ પરમેશ્વર રૂપી સાકરની કણી ભેગી કરવી તે ઉત્તમ છે. એટલા માટે જ પહેલાં થઈ ગયેલા સંતોનાં ચરિત્રોનો ચિકિત્સાથી અભ્યાસ કરવો, વાંચવાં અને મનન કરવું. એક વખત નહીં, બે વખત નહીં પણ અનેક વખત તે પ્રમાણે જ કર્યાં કરવું. તેનું પરિણામ એ આવશે કે સાધક પોતે જ સંત રૂપ થઈ જશે. ખરેખર સંતનું રૂપ અને ક્રિયા પ્રાપ્ત થશે આસુરી જ્ઞાતિનો નાશ થશે કહ્યું છે કે “જ્યાં લાવ ત્યાં દેવ.” તમે જેવી ઈચ્છા કરશો તેવાં રૂપ મળશે. તમે સંતચરિત્રોનો અભ્યાસ હાથ ધરશો તો પછી તમને સંતરૂપ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેશે જ નહીં. ઇશ્વર બીજી કોઈ જગ્યાએ મળી શકશે કે ? નહીં. જે ઠેકાણે સંત તે જ ઠેકાણે દેવ છે એ નિશ્ચિત સમજો તમે સંત થયા કે તમારામાં વસેલો દેવ જાગૃત થવો જ જોઈએ. સર્વ સાધકોને સમજાવ્ય તેવો સરળ માર્ગ શ્રી. તુકારામ મહારાજે કહી રાખ્યો છે. તેમણે લખેલા સંદેશાના છેવટના બાર અભંગ વડે સાધકોને છૂટથી ચોડામાં જ સર્વ સાધનમાર્ગ કહી દીધો છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

★

શ્રી તુકારામ મહારાજકૃત બાર અભંગ

(૧)

જન્માયે તે મૂળ પાહીલે સોધન, દુઃખાસી કાંણુ જન્મ ધ્યાવા,
પાપ પુણ્ય કર્મની જન્મા ચેતો પ્રાણી, નરદેહા ચેઉની હાની કેલી.
રંજ, તંમ, સત્ત આહું જ્યાયે અંગી, યાચ ગુણે જગી વાયાં જેલા,
તમ મહુણજે કાય નરકચી કેવળ, રંજ તો સમળ માયા જાળ
તુકામહુણે ચેલેં સત્વાયે સામર્થ્ય, કરાવા પરમાર્થ અહરનીરી.

અર્થ : સર્વ જન્મનું મૂળ-સાર-જો આપણે શોધી નોંધ્યો તો એનું સમજશે કે જન્મ એ કેવળ દુઃખનું જ કારણ છે. પૂર્વ જન્મમાં જે પ્રમાણે પાપપુણ્ય કર્યા હશે તે પ્રમાણે દરેક પ્રાણી માત્રનો નવો જન્મ થાય છે. આ શ્રેષ્ઠ એવો મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થયો છતાં માણસ પોતાને હાથે જ પોતાનું નુકસાન કરે છે. પ્રાણી માત્રના અંગમાં રજ, તમ, અને સત્વ એવા ત્રણ ગુણનો ખેલ એક સરખો ચાલી રહ્યો છે. તેથી મનુષ્ય જન્મ મળ્યા છતાં ફાગટ ફેરા પડે છે. તમોગુણ એટલે પ્રત્યક્ષ નર્કપુરી છે, રજો ગુણ એટલે પ્રમગ માયાજાળ, એવા આ બે ગુણ કરતાં સત્વગુણનું સામર્થ્ય વધારે છે. અને તેથી જ શ્રી વૃકારામ મહારાજ કહેતા કે રાત્રી દીવસ પરમાર્થ કરવો-નામસ્મરણ કરવું

(૨)

અહરનીશો સદા પરમાર્થ કરાવા, પાપ ન ઠેવાવા આડમાર્ગો આડમાર્ગી કોણી જન જે જાતીસ, ત્યાંતુની કાઢીસ તોચી જ્ઞાની. તોચી જ્ઞાની ખરા તારી દુષ્ટ્યાંસી, વેગો વેગી ત્યાંસી શરણ જાવે. આપણ તરેલ નહો તે નવલ, કુળે ઉદ્ધરીસ સર્વાંચી તે, શરણ જેલીયાને કાય હોતે ફળ, વૃક્ષ મહણે કુળ ઉદ્ધરીલે.

અર્થ : રોજ પરમાર્થ કરવો. કોઈપણ ખરાબ રસ્તે આપણો પગ નાખવો નહીં. કદાચ ખરાબ રસ્તે આપણો પગ પડ્યો તો ત્યાંથી તરત કાઢીને સન્માર્ગે ચાલવું. તેમ કરે તેજ જ્ઞાની પુરુષ કહેવાય. જે બીજાને સન્માર્ગ ઉપર લાવી તેનો ઉદ્ધાર કરે તેજ પુરુષને શરણે આપણે બારંબાર જવું. શરણે જવાથી શું થાય ? તો શ્રી વૃકારામ મહારાજ કહે છે કે આપણા કુળનો ઉદ્ધાર તેથી જ થશે.

(૩)

ઉદ્ધરીલે કુળ આપણ તરલા, તોચી એકે જાલા ત્રૈલોક્યાંત ત્રૈલોક્યાંત જાલે દૈતચી નિમાલે, એસે સાધીચેલે સાધન ખરવે ખરવે સાધન મુખશાંતી મના, કોધ નાહી જણા તીજ ભરી તીજ ભરી નાહી ચિતાસી તો મળ, વૃક્ષમહણે જળ ગંજચે તે

(૪)

જેસી ગંગા વાહે તેસે ત્યાંચે મન, ભગવંત જાણ ત્યાંચે જવળી, ત્યાંચે જવળી દેવ ભક્તિ ભાવે ઉભા, સ્વાનંદાયા ગાભા તયા દીસે;

તયા દિસે રૂપ અંગુષ્ઠ પ્રમાણ, અનુભવી ખૂણ જાણતી હે,
જાણતી હે ખૂણ સ્વાત્માનુભવી, તુકા મહણે પદવી જ્યાચી ત્યાલા.

અર્થ : જે આપણને તારે છે અને આપણા કુળનો ઉદ્ધાર કરે છે તે મનુષ્ય ત્રિલોકમા શ્રેષ્ઠ છે, જે સાધનથી મનુષ્ય ત્રિલોકમાં પ્રીતિ—નામના મેળવે છે, જે સાધનથી હું-તુંનો દ્વિત્વાવ નષ્ટ થાય છે તે સાધન ખરેખર શ્રેષ્ઠ છે. આવા શ્રેષ્ઠ સાધનથી મનને સુખ શાંતિ મળે છે. આવા સાધનથી તલમાત્ર પણ ક્રોધ જે પ્રાણી કરતો નથી તેના ચિત્તમાં તલ જેટલો પણ મેલ લાગી શકતો નથી. તેથી તેનું મન ખરેખર ગંગાના પાણી પ્રમાણે નિર્મળ રહે છે.

ગંગાનું પાણી જેવું શુદ્ધ વહે છે તેવું જ તેનું મન શુદ્ધ રહે છે અને આવા શુદ્ધ મનના માણસ પાસે સાક્ષાત્ પાદુરંગનો વાસ રહે છે. આવા માણસ પમે દેવ પણ મોટા ભક્તિ ભાવથી રહે છે અને તેથી જ તેને સર્વ આનંદનો કંદ-મૂળનું દર્શન થાય છે. તેને અંગુષ્ઠા જેવજ આકાશમાં પરમેશ્વરની સચુણ મૂર્તિ દેખાય છે. જેને આ અનુભવ થયો છે તેને મારું બોલવું ખરેખર સમજાશે-ખરું લાગશે. આવો ગુપ્ત ભેદ સમજનારા સ્વાત્માનુભવી લોકોની ખરેખર વૃદ્ધતા કરી શકાય નહીં. તેઓની મોટાઈ તેમને જ શોભે.

(૫)

જ્યાચી ત્યાલા પદવી ઈતરા ન સાજે, સંતાલા ઉમજે આત્મસુખ,
આત્મસુખ ધ્યારે ઉઘડા જ્ઞાનદંષ્ટિ, યાવીણ ચાવટી કરૂં નકા;
કરૂં નકા કાંઠી સંતસંગ ધરા, પૂર્વીયા જો દોરા ઉગવલા,
ઉગવેલ પ્રારબ્ધ સંતસંગે કરૂંની, પ્રત્યક્ષ પુરાણી વણિયેલે.
વણિયેલ્યા એકા ગુણનામ ઘોષે, જાતીલ રે દોષ તુકા મહણે

અર્થ : આ પ્રમાણેની મોટાઈ જેને ઘટે તેને શોભે છે ખીંતને નહીં. સંતાને આ રૂપ સાક્ષાત્કારનું રહસ્ય સમજાય છે. પોતાની જાને દષ્ટિ ઉઘાડીને આ રહસ્ય જાળખો અને ખીંતે કંદ કે ધડપડ કરે નહીં. ખીંતું કંઈ ન કરતા જે સંત મહણી છે તેઓની સોખત કરો તેના યોગથી પૂર્વ જન્મનું પ્રારબ્ધ તે આ જન્મમાં સંતસંગથી બુદ્ધિધન ક્રિયા પદ્ધતિ થશે. આનો આધાર પ્રત્યક્ષ પુરાણોમાંથી મળી આવશે. શ્રી તુકારામ મહારાજ

અનુભવ લે. એ આત્મસુખ વડે પોતાનું મૂળ જે અલિપ્ત છે તેમાં લગી ના. જે તે છે તેમાં લીન થઈ ના.

(૮)

ભૂતીલીન જુદાવે સાંગાવે ન લગેચી, આતાં અહંકારથી શાંતી કરાં શાંતી કરા તુમહી મમતા નસાવી, અંતરી વસાવી ભૂત દયાં. ભૂત દયા ઠેવા મગ કાય ઉણું, પ્રથમ સાધન હેચી અસો અસો' હે સાધન જ્યાથે ચીત્તી' વસે, માયા જાળનાસે તુકામહણે.

અર્થ : સર્વ વસ્તુમાત્રમા લીન થવું. એમ થયું કે 'હું' કહેવાગવતી આકારવાળી જે અભિમાનની વસ્તુ જેને અહંકાર કહે છે તે નષ્ટ થાય છે કારણ કે જુદાપણું બાકી રહેતું નથી. એવી રીતે અહંભાવ ગયા પછી હું'પણું જામ કે પછી આ માફ એટલી ભાવના સહજપણે છૂટી જાય છે. અને હું' મારાનો બેદભાવ જાળને સર્વ વસ્તુ માત્ર માટે દયા ઉત્પન્ન થશે. એવી રીતે વર્ણન કરેલી સર્વ વસ્તુ માત્ર માટે અનુકંપા એજ પરમેશ્વર પ્રાપ્તિનું પહેલું સાધન છે. એ સાધન જેના અંતઃકરણમાં દૃઢ થયું છે તે આ ભોક્ત્રી માયાજાળમાંથી છૂટી જાય છે.

(૯)

માયા જાળ નાસે યા નામે કર્મની, પ્રીતી ચક્રપાણિ અસોધાવી. અસોધાવી પ્રીતી સાધુએ પાયાસી, કથા કીર્તનાસી સોડું નયે સોડુંનયે પુરાણ શ્રવણ કીર્તન, મનન, નિદેધ્યાસ સાક્ષાત્કાર, સાક્ષાત્કાર જાણીયા સહજ સમાધી, તુકામહણે ઉપાધી મેલી ત્યાચી

અર્થ : ઉપરના અલંકારમાં તુકારામ મહારાજે લલિતભાગમાં આવતી સર્વ વાત કહી નાખી છે. પરમેશ્વરનું નામસ્મરણ કરવાથી માયાજાળનો નાશ થાય છે. માટેજ ચક્રપાણિ ઉપર આપણી પ્રીતિ રાખવી. તેજ પ્રમાણે સાધુ સંત ઉપર પણ પ્રીતિ રાખવી. કથાકીર્તન તજવાં નહીં. પુરાણ ને કીર્તન સાવધપણે બેસીને સાંભળવાં, સાંભળીને મનન કરવું. પછી એકસરખો આપણા મૂળ સ્વરૂપનો ધ્યાસ લાગે છે. એવો ધ્યાસ મેળવ્યા પછી જ સાક્ષાત્કાર થાય છે અને સાધકને સમાધિ લાગે છે. જેની એટલી તૈયારી થઈ તે માણસની સર્વ ટકે ટકે છૂટી એમ તુકારામ મહારાજે કહ્યું છે.

કહે છે કે ભગવંતના ગુણનો અને નામનો ઘોષ કરો, ગર્જના કરો એટલે તમારાં અનંત જન્મના ઘોષ નાશ પામશે.

(૬)

ઘોષ રે જાતીલ અનંત જન્મીયે, પાય ત્યા દેવાયે ન સોડાવે
ન સોડાવે પાય નિશ્ચય તો ધરા, આળવા સારંગધરા ભાવ બળે,
ધરૂની કેશવ આણા ભાવ બળે, પાપીયાં ન કળે કાંઠી કેલ્યા,
ન કળે તો દેવ સંત સંગા વાંચુની, વાસના જાળોની શુદ્ધ કરા,
શુદ્ધ કરા મન દેહાતીત વહાવે, વસ્તુસી ઝાળખાવે તુકા મહાણે.

અર્થ : આ પ્રમાણે પરમેશ્વરના નામનો ગજર કરવાથી અનંત જન્મનાં પાપ, ઘોષ નષ્ટ થાય છે. માટે જ દેવના ચરણ તળવા નહીં. હું દેવનાં ચરણ છોડનાર નથી એવો પાપો નિશ્ચય કરીને સારંગધરને ભક્તિ ભાવથી યાદ કરો કેશવને પોતાના ભક્તિભાવથી પકડીને લઇ આવો. પણ મારું કહેવું પાપી લોકોને કાંઈ પણ ઉપાયે સમજશે નહીં. સંત સમાગમ દર્શાવેલા ધર્મિય ધર્મિય શું વસ્તુ છે તે કળી શકશે નહીં. પોતાના મનમાં જે જુદી જુદી તરેહની વાસના ઉત્પન્ન થાય છે તેને અગ્નિમાં નાખેલા સોના પ્રમાણે શુદ્ધ કરો. એવી રીતે વાસના શુદ્ધ થઈ એટલે ખરાબ વાસના આપોઆપ નષ્ટ થશે. પછી આ ભૌતિક પાર મનુષ્યનું પગનું પહોંચશે, અને પછી જે ખરી વસ્તુ છે—બ્રહ્મ તત્ત્વ છે—તેની ઝાળખાણ થશે.

(૭)

ઝાળખાણે વસ્તુ સાંકારે કલ્પના, નકા આડ શના જાડે ઝણાં,
ઝણાં જાલ કોઠે છુટવાલ હીત, વીચારી મનાત આપુલીયા,
આપુલીયા જીવે શીવાસી પહાવે, આત્મસુખ ધ્યાવે વેળાવેળાં,
ધ્યાવે આત્મસુખ સ્વર્ગી મીળાવે, ભૂતી લીન વહાવે તુકા મહાણે.

અર્થ : આ બ્રહ્મ તત્ત્વની ઝાળખાણ કરી લે. ખીજા સંશય રૂપી વિશાસનો ભાગ કર. નકામો ઉઘાટે જઈ અડચણમાં પડીશ નહીં. ખરો રસ્તો તજીને વેરાન રસ્તે જો જઈશ તો તારો પોતાનો ફાયદો સુમાવીશ. આનો મનમાં ધીરજથી સ્પષ્ટ વિચાર કરજો. આપણી અંદર રહેલા જીવને શિવ પાસે લઈ જવાથી મળનારું સુખ એજ આત્મસુખ. તેનો વારંવાર

અનુભવ લે. એ આત્મસુખ વડે પોતાનું મૂળ જે અહિતત્વ છે તેમાં ભળી જા. જે તે છે તેમાં લીન થઈ જા.

(૮)

ભૂતોલીન બહાવે સાંગાવે ન લગેચી, આતાં અહંકારાચી શાંતી કરા શાંતી કરા તુમહી મમતા નસાવી, અંતરી વસાવી ભૂત દયાં. ભૂત દયા ઠેવા મગ કાય ઉણું, પ્રથમ સાધન હેચી અસે અસો હે સાધન જ્યાચે ચીત્તી વસે, માયા જાળનાસે તુકામહણે.

અર્થ : સર્વ વસ્તુમાત્રમાં લીન થવું. એમ યુગ્મ કે 'હુ' કહેવડાવતી આકારવાળી જે અભિમાનની વસ્તુ જેને અહંકાર કહે છે તે નષ્ટ થાય છે કારણ કે જુદાપણું બાકી રહેતું નથી. એરી રીતે અહંભાવ ગયા પછી હું'પણું' નામ કે પછી આ મારું એટલી ભાવના સહજપણે છૂટી જાય છે. અને હું' મારાનો બેદભાવ જાળને સર્વ વસ્તુ માત્ર માટે દયા ઉત્પન્ન થશે. એરી રીતે વર્ણન કરેલી સર્વ વસ્તુ માત્ર માટે અનુકંષા એજ પરમ્પર પરમેશ્વર પ્રાપ્તિનું પહેલું સાધન છે. એ સાધન જેના અંતઃકરણમાં દૃઢ થયું છે તે આ ભોક્ત્રી માયાજાળમાંથી છૂટી જાય છે.

(૯)

માયા જાળ નાસે યા નામે કરૂની, પ્રીતી ચક્રપાણિ અસોધાવી. અસોધાવી પ્રીતી સાધૂંચે પાયાસી, કથા કીર્તનાસી સોડું નયે સોડુંનયે પુરાણ અવણ કીર્તન, મનન, નિદેધ્યાસ સાક્ષાત્કાર, સાક્ષાત્કાર જાણીયા સહજ સમાધી, તુકામહણે ઉપાધી જેતી ત્યાચી

અર્થ : ઉપરના અભંગમાં તુકારામ મહારાજે ભક્તિમાર્ગમાં આવતી સર્વ વાત કહી નાખી છે. પરમેશ્વરનું નામસ્મરણ કરવાથી માયાજાળનો નારા યાય છે. માટેજ ચક્રપાણિ ઉપર આપણો પ્રીતિ રાખવી. તેજ પ્રમાણે સાધુ સંત ઉપર પણ પ્રીતિ રાખવી. કથાકીર્તન તજવાં નહીં. પુરાણ ને કીર્તન સાવધપણે બેસીને સાંભળવાં, સાંભળીને મનન કરવું. પછી એકસરખો આપણા મૂળ સ્વરૂપનો ધ્યાસ જાગે છે. એવો ધ્યાસ મેળવ્યા પછી જ સાક્ષાત્કાર થાય છે અને સાધકને સમાધિ લાગે છે. જેની એટલી તૈયારી થઈ તે માણસની સર્વ ટક ટક છૂટી એમ તુકારામ મહારાજે કહ્યું છે.

જેલી ત્યાચી જાણા, બ્રહ્મ તોચી જાણા, અંતરી નિવાણા પૂર્ણપણે
પૂર્ણપણે જાણા, રાહતો કેશા રીતી, ત્યાચી આતાં સ્થીતી સાંગતોમી
સાંગતોમી તુમ્હાં ઐકા મનોગત, રાહતો મૂખવત જગા માણ
જગાંત પીશાય અંતરી શાણા, સદા બ્રહ્મી જાણા નિમગ્નતો
નિમગ્ન તો સદા જૈસા મકરંદ, અંતર બાહ્ય ભેદ વેગજાલે,
વેગજાલે ભેદ કીતી ત્યાઅસતી, હ્રદયગત ત્યાચી ગતી નકળે કવણાણા;
નકળે કવણાણા ત્યાચે હેચી વર્મ, યોગી જાણે વર્મ ખુણ ત્યાચી,
ખુણ ત્યાચી જાણે જે જૈસે અસતી, તુકા મહણે ભ્રાંતી દુલયાણા.

અર્થ : જે માણસની ઉપાધિ ઉપર કયા પ્રમાણે દ્વર થઈ તે બ્રહ્મ જ
થયો. તેના સર્વ સંકલ્પ વિકલ્પ બંધ થાય છે. એવો આ પૂર્ણ માણસ
કેવી રીતે ગહે છે, તેની સ્થિતિ કેવી હોય છે તે હું તમને કહું છું. તેવો
મનુષ્ય જગતમાં મૂર્ખા પ્રમાણે રહે છે. સર્વને દુનિયામાં તે પિશાય જેવો
દેખાય છે. પણ તે અંદરથી શાણો હોય છે. અને હંમેશાં તે બ્રહ્મ તત્ત્વમાંજ
મગ્ન રહે છે. એકાદ ભરો પોતાના નાદમાં મસ્ત રહે છે તેવી તેની
સ્થિતિ રહે છે. અંદરની અને બહારની સ્થિતિ ભુદી હોય છે, તેમાં શો
ફરક છે એનો અર્થ સામાન્ય માણસથી સમજાશે નહીં. ફક્ત જે યોગીજન
તેના જેવો જ હશે તેનાથી જ તેની શુદ્ધ વાત કળી શકાશે. બીજા લોકો
જમમાં ફસાશે.

દુલયાણા ભ્રાંતિ ભાવિકાંલા શાંતી, સાધુ ચીતી વૃત્તિ લીન જાલી,
લીન જાલી વૃત્તિ બ્રહ્મા તે બીજાલે, જગાંત આટલે લવણ જૈસે;
લવણ જૈસે પુન્હા જગાચે બાહેરિ, ચેત નાહીં ખરે ત્યાંતુનીયા;
ત્યા સારિખે તુમ્હી જાણા સાધુ વૃત્તિ, પુન્હાં ન મીજતી માયાજળી,
માયાજળ ત્યાંના પુન્હારે બાધેના, સત્ય સત્ય જાણુ તુકા મહણે.

અર્થ : બીજા લોકોને આવા પૂર્ણ પુરુષ સામે જોઈને સંશય આવશે.
પણ ભાવિક સજ્જનને અંતઃકરણમાં મોત્ર શાંતિ મળશે અને ખુદ પોતે

સાધુત્વ કે બ્રહ્મતત્ત્વમાં મગ્ન થયે. પાણીમાં નાખેલું મીઠું જેમ પાણીના સર્વ કણમાં મળી જાય છે, તેથી તે પાણીમાંથી પહેલાંના રૂપમાં બહાર આવતું નથી. તેવી જ રીતે પૂર્ણ બ્રહ્મતત્ત્વમાં લીન રહે છે તેને માયા મળ આધા કરી શકતી નથી. તમે આ બરાબર સમજો કે આવા સાધકનો પૂનર્જન્મ નથી.

(૧૨)

સ્વર્ગલોકોઈહુની આલે હે અભંગ, ધાડીચેલે સાંગ તુમ્હાંલાગી,
નીત્યનેમ યાંરી પકતાં પ્રતાપે, જળતીલે પાપે જન્માંતરીચી;
તયા માજે પુઠે રક્ષી નારાયણ, માંડીલ્યા નિર્વાણ ઉડી ઘાલી,
બુદ્ધીચા પાલટ નાસેલ કુમતી, હોમલ સદ્ભક્તી ચેલે પંથે;
સદ્ભક્તિ અલીયા સદુજ સાક્ષાત્કાર, હોમલ ઉદ્ધાર પૂર્વજાંચા,
સાધ્વતીલ ચેલું ઈહ પરલોક, સત્ય સત્ય લોક માઝી તુમ્હાં,
પરોપકાર સાડી સાંગીતલે દેવા, પ્રાસાદીક મેવા ગ્રહણ કરા,
ચેલે ભવ વ્યથા ભઈલ તુમચી, સખ્યા વીઠ્ઠલાચી આણ મજ.
ઠાળ આણી કંથા ધાડીલી નિશાણી, ધ્યાને ઝાળખેની સજ્જનહો,
માઝે દંડવત તુમ્હાં સર્વ લોકાં, દેહા સહિત તુકા વૈકુંઠાસી.

અર્થ : ઉપરના અભંગ જે નિત્ય નિયમથી વાંચશે તે સાધકનાં જન્મ જન્માંતરના પાતક નષ્ટ થશે. અધિકાર પ્રાપ્ત થયેલા સાધકની આગળ અને પાછળ સાક્ષાત શ્રી. નારાયણ જિભા રહીને સંકટ સમયે દોડીને તેનું રક્ષણ કરશે. બરાબર બુદ્ધિ નષ્ટ થઈને સદ્બુદ્ધિ આવશે. સદ્ભક્તિ વધશે. કેવળ પરોપકાર માટે જ કદુ છું કે આ પ્રસાદરૂપ અભંગ ગ્રહણ કરે તેના યોગથી તમારે ભવતાપ નષ્ટ થશે. આની પ્રતિતી માટે મારા મંત્રરા અને ગોદડી મોકલી છે તેને ઝાળખજો. તમે સર્વ લોકોને મારા નમસ્કાર. હું સદેહે વૈકુંઠ ગયો છું અને આ અભંગ ત્યાં ગયા પછી મોકલ્યા છે.

ઉપર લખેલા તુકારામ મહારાજના બાર અભંગનો મુદ્રાસર અહીં ઉતારો કર્યો છે. તેમાં તુકારામે સાધકને માટે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન કર્યું છે. આ બાર અભંગનું ચિંતન કરનારને આ અભંગની શક્તિનો અનુભવ આવ્યા સિવાય રહેશે નહીં.

અત્યાર સુધીનું કરેલું સર્વ વિવેચન એ સાધકોના માધનમાં ઉપ-
યોગી થાય, આત્મ નિરીક્ષણ માટે ઉપયોગી બને માટે કપૂરું છે.

‘લક્ષ્નવિજય ગ્રંથ’ વાચતાં મનની ચનારી અમથા પડેલા કેટલાક
ફકરામાં લખી છે લક્ષ્ન વિજયના પહેલા પાગાયણ વખતે આવેલા અનુ-
ભવ અને બીજા પાગાયણ વખતે થતો અનુભવ જુદો જ દરો પ્રત્યેક
પાગાયણ વખતે જુદા જુદા અનુભવ થાય છે પ્રત્યેક પાગાયણ કરનાં મન
અને શરીર આનંદથી પુષ્ટિત થયા વિના રહેજે નહી. લક્ષ્નવિજય
ગ્રંથના પાગાયણથી સાધકની શુભિક્ષા અત્યંત શુદ્ધ થઈ ઉચ્ચ અનુભવ
માટે તે તૈયાર થશે એ ગ્રંથના પાગાયણ કરીને જે આનંદ મળશે તેનો
ઉપભોગ તે પોતે જ કરી શકશે.

પ્રત્યેક અધ્યાયમાં સંતજનોએ ભગવતની મુતિ કરી છે તે મોટી
દાર્પિમાં લખી છે તેનો ઉદ્દેશ ભાવિક જનોના લક્ષમાં આવશે. એક એક
અધ્યાય વાચતાં, પહેલા કરતા બીજામાં અરસ ફાટી લાગે છે એ કેરી રીતે
નક્કી થાય ? ભક્ત મોટા કહેવો કે દેવ મોટા છે એમ કહેવું ? ભગવતે કહેલી
અદ્ભુત લીલા વાચતા વાચના ખરેખર અતઃકરણ ભગાઈ આવે છે. જાતે
આની સામે બેસી જનારાઈનાં દળણ દળતા, એકનાથ મદારાજને ત્યાં
પૈદલમાં બાર વરસ સુધી કાવડ ભરી પાણી લાવતા, કળીરના રોમાં વગૂં
આપતા, દામાજીને યવન બાદશાહના તાગામાંથી છોડાવના માટે અત્યંત
મહાર વેષ ધરીને મોકલતા ગયા, સાવતા માટે જગા માગતાં સાંવતા માળીએ
છાની ચીરીને તેમાં બેસાડ્યા, ચોખામેળાનો પ્રસંગ પડતાં છાતી રાપીથી
ચીરીને કર્મક બાહણોને જનોઈ બતાવી તેઓનું અભિમાન ખંડન કર્યું.
આ બધું સરસ નિરખ નહીં, પણ સર્વ આનંદજ આનંદ છે.

લક્ષ્નોની શક્તિ લક્ષિતમાં છે અને ભગવંતની શક્તિ ભક્ત છે
ભક્ત ભગવંતની લક્ષિત કરે છે અને ભગવંત પણ ભક્તની લક્ષિત કરે છે.
ભક્ત વિના ભગવંત નહીં અને ભગવાન વિના ભક્ત નહીં. એની સગુણ
ઉપાસનાની રીત છે. જે સમયે ભક્ત ભગવંત રૂપ થાય છે તે
સમયે દ્વૈતભાવનો લય થાય છે. આ મહાર, આ ચમાર, આ બ્રાહ્મણ, આ
મુસવમાન, આ મરાઠા, આ વાળીઓ એ સર્વ બેદ નિષ્કપટ, સગળ, બોળા
ભાવનાળા મનમાં પરમેશ્વરનું ભજન કરતા આવતો નથી તેને એક બીજામાં
બેદભાવ થતો નથી ભગવંતના ભજનમાં દાળ=મંજરા, મૃગ વગાડી હાથમાં

પત્રાકા લઈને એક બીજામાં એક બીજાની “જ્યોત” જુએ છે. શ્રી વિદ્યાના સમક્ષ રાતદિવસ ભજન કરતાં કરતાં ભક્ત મંડળી નાચે છે. દેવનાં ગુણગાન ગાતાં ગાતાં દેહભાન ભૂલે છે. પગ નીચે પાતાનું પાળક કચરાઈ જાય છે તે મનમાં મુદ્દાં આવતું નથી. પૃથ્વીના મૂલ્ય જોટલી કિંમતનું રત્નજડીત કંકણ પડેલું જુએ છે, પેટમાં ખાવા માટે અન્ન નથી, છતાં પણ તે કંકણ ઉપાડી લેવાનો લોભ ભક્ત કે તેની પત્નીને થતો નથી. અરે! તારું પેટ લુપ્તી રોટલી ખાતાં દુખશે એમ કહી ઘીથી ભરેલી વાડકી લઈ તે રોટલી લઈ જનાર કૂતરા પાછળ ભક્ત જ જઈ શકે. પિતૃને જમાડતા પહેલાં ભૂખ્યા મહારોને ઉત્તમ અન્ન રજમાડી સંતુષ્ટ કરવાનું કામ પરમેશ્વરનો સંત જ કરી શકે, આ ભાગવત ધર્મ છે.

આ અંથનું ગુજરાતીમાં રૂપાંતર કરતાં કરતાં તેના કંતાંને અનેક અનુભવ થયા છે. તેમાં આશુ જમાનાના તથા કહેવાતા વિજાનિ યુગના માણસોને વિશ્વાસ આવશે નહીં, તેથી તે મુક્તજ રાખવાની કર્તાની ઇચ્છા હોવાથી તે બદલ વિશેષ પ્રયત્ન કર્યું નથી.

પ્રસ્તુત આ ભક્તવિજય અંથ ઘણો મોટો છે. હાલની મોંઘવારીને લીધે આ અંથ છપાતાં ઘણો ખર્ચ થશે અને તેની સોએક નકલ પણ ખરીદનાર ભાવિકજનો ગુજરાતમાંથી નીકળશે કે કેમ તેની કંતાંને શંકા થયા કરે છે. પરંતુ આ હૃદયી કાર્ય છે અને અંથનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કર એવી પરમેશ્વરની સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં આજ્ઞા થવાથી આ અંથનો અવતાર થયો છે. મહારાષ્ટ્રમાના બે મહાન સંતોનો આશીર્વાદ પ્રસ્તુત ગુજરાતી રૂપાંતર કરવા માટે મળ્યો છે. તેઓના ફેરા આ અંથમાં સામેલ કર્યા છે. આ અંથનું વાંચન, મનન કરીને અમારા સંજ્ઞન બાધવોને સદાનંદ પ્રાપ્તિનો માર્ગ મુક્તલ થાય એવી ઇચ્છા છે. સંતોના શબ્દોની પ્રાર્થના કરીને આ લંબાવેલા બે શબ્દો પૂરા કરું છું.

(પ્રાર્થના)

આકરૂપ આયુષ્ય વ્હાવે તથા કુળા માઝીયા સકળા હરીત્યા દાસા;
કરપનેચી બાધા નહો કાળે કાળી, હી સંત મંડળી સુખી અસો;
અહંકારાચા વારા ન લાગો રાજસાં, માઝ્યા વિશ્વદાસાં ભારીકાંસી
નામા મ્હણે તથા અસાવે કલ્યાણ, ન્યા મુખી નિધાન પાંડુરંગ

વચન ઐકા કમળાપતિ, માઝી રંકાચી વીનંતી,
કર જોડીતો કથાકાળી, આપણુ અસાવે નવાળી

ધ્યાવી ધ્યાવી માત્રી ભાક, જરીકાં માગણે અધિક
 તુકયા બધું મહણે દેવા, શબ્દ ઇતુકચી રાખાવા
 માગણે તેં એક, તુજ પ્રતી આહે, દેશીતરી પાહે પાંદુરંગા,
 યા સંતાંસી નીરવીં હેંચી મજ દેષ, આણીક તુજ કાંદી ન માગેદેવા
 તુકા મહણે આતાં ઉદાર તું હોઈ, મજઠેવીં પાવીં સંતાચીયા,

જ્ઞાનદેવ તુકારામ, જ્ઞાનદેવ તુકારામ, પુંડલીક વરદા
 હરિવિકૃત; શ્રી ગુરુદેવ દત્ત; વિકૃત, વિકૃત, વિકૃત, વિકૃત, વિકૃત.

*

*

*

આતા વિશ્વાત્મકે દેવે, ચેળે વાગ્યચે તોયાચે,
 તોળો નીમજ ઘાવે, પસાય દાન હેં
 જે ખળાંચી વ્યંકટી સાડો, તયા સતર્કી રતી વાડો,
 ભૂતા પરપરે જડો, મૈત્ર શુવાચે
 દુરીતાંચે તીમીર જાવો, વિશ્વ સ્વધર્મ સૂર્યે પાહો,
 જોં જે વાંછીલ તો તે લાહો, પ્રાણીજાત
 વર્ષતે સકળ મગળી, ઇશ્વરનિહાંચી માદીયાળી.
 અનવરત ભૂતળીં બેટો તયા ભૂતાં.
 ચલા કટપતરચે અરવ, ચેતના ચીંતામણીચે ગાંવ,
 ખેલતે જે અર્થવ, પીયુષાચે.
 ચંદ્રમે જે અલાંબન, માર્તંડ જે તાપહીન,
 તે સર્વાંદી સદાસન્ન જ સોયરે હોતુ
 કીખડના, સર્વ સુખીં પૂર્ણ હોવોની તીન્હીતોડીં,
 ભજ જો આદી પુરૂષીં અખંડીત.

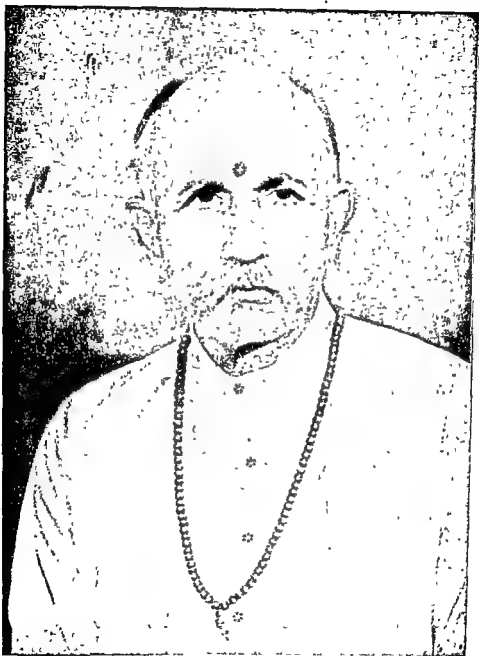
જ્ઞાનદેવ તુકારામ-શ્રી સદ્ગુરુનાથ ભાઈસાહેબ મહારાજકી જય; શ્રી
 સદ્ગુરુનાથ કોહારે બાબાકી જય; શ્રી સદ્ગુરુનાથ ગુલવણી મહારાજકી જય ॥
 સખ સંતનકી જય-બાલ ગોપાલકી જય

॥ શ્રી ગુરુદેવ દત્તદત્તદત્ત ॥

સ. ગ. આપ્ટે

૧૧-૧૨-૫૭

નારાયણ બાગ-તુલસી પાઠપ રોડ-માટુંગા
 (W. R.)

પિતા શ્રી. હીરાલાલ જાદવજી વરીઆ, રાજગંઢ (વડોદરા) (વય વર્ષ ૭૪)

માતૃશ્રી મૌ મદાબેન દીનાલાલ વર્ગીઆ (વય વર્ષ ૭૮)

==: સંસ્કાર ==:

મારા પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી હીરાલાલ જલવજી વરીઆએ સ્વચ્ચિત ભક્તિ ગીતાની પુસ્તીકા છપાવી છે. સ્વયં સંકલ્પને લીધે તેમનાં બે પુત્રો અત્રે આપ્યાં છે. મારા પરમ પૂજ્ય માતૃશ્રી કે જેમનું મળુ આ જન્મમાં અદા કરી શક્યો નથી તેમનો ફોટો આ ગ્રંથમાં સામેલ કર્યો છે.

(રાસ)

હરિ ઠેઠ હરિ ઠેઠ નમું છું જાપ, આવો ભવસાગર તારવા,
માયાના બંધન પર મૂકોને કાપ, જનમ મરણથી ઢિંગારવા.

ધણે દુર વસ્યા છે ક્ષીરના સાગરે,
ત્રિગુણી માયાથી, પરાને પાર રે,

હૃદયકમળે વગી કરો પ્રકાશ, આવો ભવસાગર તારવા.

અષ્ટ પાંખડીએ, અષ્ટ રૂપ વિરાજે,
ભૂમિ, જળ, અગ્નિ વાયુ, આકાશ છાજે,

મધ્યે સમિપનંદ, અન્નવિલાસ, આવો ભવસાગર તારવા.

આત્માની જ્યોતિનો દીપ પ્રકટાવો,
સોહં ! મોહં ! ધ્યાન અંતર જગાવો,

અનહત બલનાદ કાને સંભળાય, આવો ભવસાગર તારવા.

મૂલાધાર ચક્રેથી વૃત્તિ મદાવો,
મુરતા સુધુમણીને જુમળો લાવો,

દિવ્ય પ્રદાશે બલ દરશન થાય, આવો ભવસાગર તારવા.

સ્થિર થઈ વૃત્તિને ડોલવા ન દેશો,
જળહળ જ્યોતમાં પરબલ જોશો,

અખંડાનંદનો અનુભવ થાય, આવો બલસાગર તારવા.

‘બ્રહ્માનંદ ઓં દેવનિ’

સામ્ય અવસ્થામાંથી, ઠઠ્ઠ દેવનિ આગ્યો;
 સચ્ચિદાનંદ નિરાકાર — પ્રેમ જ્યોત અંતર જગાડી.....૧
 ક્ષીર સાગર વિષે, નિરખ્યા નારાયણ;
 તેજ પુંજ દિવ્ય પ્રકાશ — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૨
 જળકુળ જ્યોતિમાં રયામ, મુંદર સ્વરૂપે;
 નિરાકાર રૂપે સાકાર — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૩
 શેષનાભ રાધ્યામાં, મુંદીર સોહે;
 શ્રીય ચરણ સેવતાં સાર — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૪
 સાકાર મુંદીર, રયામ પધાર્યા;
 વૈજનાથ મંડપ મોઝાર — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૫
 કમલાસને, દેવરાજ ગિરાજે;
 દર્શને આવે નરનાર — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૬
 બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, ઈદ્રાદિ દેવતા;
 સ્તુતિ કરી બેઠા આસન — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૭
 અષ્ટ સિદ્ધિ નવ નિધિ આદિ ચક્રિતઓ;
 આવી ઉભી કર જોડ — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૮
 નારદ મુની જન, વીણા વગાડે;
 સિદ્ધ ગણ મંધર્વા ગાય — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૯
 દેવનાં દંડુબી વાગે સૂરતાલ સાથે;
 અપ્સરાઓ નૃત્ય કરી ગાય — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૧૦
 સ્વાહા ! ઠઠ્ઠ સ્વાહા !ની મુંજતી રૂયાઓ;
 ધૂત દ્રવ્ય આહુતી અર્પાય — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૧૧
 નટવરસિદ્ધ યજ્ઞમાન, પ્રેમે પૂજે;
 ચરણે નમે કર જોડ — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૧૨
 કરુણા સાગરે કરી, અનહદ કરુણા;
 જ્યોતિમાં જ્યોતી સમાય — પ્રેમ જ્યોત.....સામ્ય.-૧૩

લી. હી. જી. વરીઆ

પ્રારંભિક મંગલા ચરણ સ્તુતિ

“ હરિ ઈં ધ્વનિનો હાદિક ગુંબરવ ”

(ઝીણા મેર મોલે છે લીલી નાથેમાં — એ ગમ)

ઈં ધ્વનિ ગુંબે છે, અંતરના ચોકમાં;
અંતરના ચોકમાં, હૃદયના ગોખમાં.....ઈં ધ્વનિ
નાભિ કમળથી, સોહંતાર ઉગ્રયો;
જઘ પહોંચ્યો, અક્ષર ધામ, મારા જીવન આધાર.....ઈં ધ્વનિ
વૈજનાથ મંડપમાં, યત આરંભ છે;
પ્રેમે પધારો, વિશ્વનાથ, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
અષ્ટ કમળ દળ, દિવ્ય સિંહાસન;
આવી ગિરાળે, દેવરાજ — મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ ઇંદ્રાદિ દેવતા;
વિધવિધ પ્રકૃતિ, રૂપે આવો — મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
તેત્રીય કાટી દેવ, દેવી અને શક્તિઓ;
દર્શને હાજર હજુર, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
મુખમણા નાડીની સીધી સડકમાં;
જઘએ ત્રિવેણીને ઘાટ, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
શાન્તિ ઈં શાન્તિ ચક્ર, ઓળંગી જતાં;
જળહળ ન્યોતિનું તેજ ભાગ્યું, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
સહસ્ર કમળ દળે, વિષ્ણુના વાસમાં;
ભેટયા શ્રી અખંડાનંદ, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
પુષ્પમાળ ધ્રુપદીપ, ચામે ભરાવું;
લાવભરી આરતી, ઉતારું, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ
વૈમાને, સર્ધ આવો, દિવ્ય પ્રદેશમાં;
મેલકની છેલ્લી છે આશ, મારા જીવન.....ઈં ધ્વનિ.

લી. મે. હીરાલાલ જાદવજી વડીયા

વૈદ્યા (જ. ૫૩૪૮૫)

અનુવાદકના બે બોલ.

॥ શ્રી સદ્ગુરુ શરણુમ્ ॥

“અમલકાર સિવાય નમસ્કાર નહીં.” એ પ્રમાણે છેવ્વાં કેટલાંક વર્ષથી અહમદનગર જિલ્લાના શીરડી ગામમાં સંત સાંઈ બાબા થઈ ગયા, તે જીવંત હતા ત્યારે તેમણે અમલકારો ક્યાં હતા અને તેમના ગયા પછી પણ અનુભવ આપે છે, તે સાલણી પાંચેક વર્ષ પહેલાં શીરડી જવાનું મન થયું. બે ત્રણ વખત જવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાથી ઘરમાંથી કહે છે કે એતો તમને બ્યારે બોલાવશે ત્યારે જ જઈ શકશો. એમ કરતાં કરતાં તે પળ આવી. રામનવમીની આગળનો દિવસ હતો. હું તૈયાર થઈ દાદર સ્ટેશને ગયો અને ત્યાં ટિકિટ લઈ બેઠો હતો, તેટલામાં એક દાફ્ટર અને બે પો. પહે-રેલો માણસ આવીને પૂછે છે કે તમારે શીરડી જવું છે ? મેં હા કહી એટલે મને કોપરગામ સ્ટેશન સુધી સંભાળીને લઈ ગયો. રામનવમીનો શીરડીમાં ખણેા મોટો મેળો ભરાય છે, તેથી કોપરગામ સ્ટેશન ઉપર ધણી ભીડ હતી અને અમે છૂટા પડી ગયા. સવારના પાંચ વાગે ધણું અંધારું હતું. હું એક નાના ફાટક આગળથી નીકળી એસ. ટી. બેઠો અને માણસોની કતારથી આગળ જઈ એક બસ બેઠી હતી તેમાં જઈ બેઠો. એટલામાં તે બસ ભરાઈ ગઈ અને પહેલી અમારી જ બસ ઉપડવાનું હોર્ન થયું. તેટલામાં અંધારામાં તે માણસ બસની બહાર ભારી સામે આવી બેઠો રહી પૂછે છે કે “જગા મળ્યા કે ? હવે શીરડીમાં મળ્યાનું.” એમ કહી સત્વર જતો રહ્યો ! પછી તે શીરડીમાં મળ્યો નહોતો. ત્યારે જ ખ્યાલ આવ્યો કે ભારી તળમળને લીધે સગુણ સ્વરૂપ લઈ બાબા પોતે મને અજાણ્યે રસ્તે સુગમતાથી લઈ ગયા. ત્યારપછી હું કેટલીયે વખત શીરડી ગયો છું અને કેટલાયે અનુભવ થયા છે જે અહીં લખવાની આવશ્યકતા નથી. તેમનું ચિત્ર આ મંથમાં સામેલ કરવાની તક લીધી છે.

તે અરસામાં “નામજપનું મહાત્મ્ય” નામે થી કામનનું લખેલું પુસ્તક મારા હાથમાં આવ્યાનંક આવ્યું. કયા સંજોગોમાં તે અન્યારે યાદ

श्री स. वाभनगव दत्तात्रेय शुनवल्ली २० नारायण पे, पुना

— श्रीगुरुं दारणा २० गाराय १५०३३
(१३-१२-२५)

संप्रेम आशीर्वाद विरोध,

पल सिवाहे. धनकूर सतजला भक्त मिजम अभय मा
महना अतवेर चारंगमाम देकट अतराण्याने. समजने
गुजराती तोंतां पथे. वर गंधाच्या प्रसाद होत आहे हे वाट
उत्तम आहे. सुखरुंदीने अंभ लोकरासो दृढोक्त तान्त्र
न (याच्या लग्न ठाना. साद्री अष्टाली घेऊ वरी सुखलयावले
दीक्षा होरिण - वानगी नुटल्याने काटल गरी. सापल्यासन
मंडळी ना दुभा शिवादि. क. हे. ३६
आ. द. गुननमयी

નથી. તેમાંથી નામજ્ઞપનો પ્રભાવ વાંચી તેમ કરવાનું શરૂ કર્યું. જે નામ
 પ્રિય લાગ્યું તેનો દિનરાત જપ કરતાં અમુક લાખની સંખ્યા થઈ ગઈ.
 આ પ્રમાણે ચાલુ હતું ત્યારે એક દિવસે લોકલ ગાડીમાં જતાં બાબુમાં
 ખેડેલા એક અગ્નિપ્રયા માણસે કહ્યું કે તમને આધ્યાત્મિક વાંચનનો રસ
 હોય તો પછી મારી પાસે તો ત્રણ પુસ્તકો છે, તે હું તમને વાંચવા
 આપીશ. મારી સંમતિથી તે ગૃહસ્થ મારી ઓફિસમાં આવીને મને અનેક
 પુસ્તકો પ્રેમથી આપી જતા. તેમાં પૌલ છુન્ટનનું પુસ્તક “ગુપ્ત ભારત કી
 ખોજ” શંકરાચાર્યે કરેલા “મંત્ર સમુહનું પુસ્તક” રામદાસ સ્વામી દ્વારા
 “દાસખોધ” નવનાથ ભક્તિ, ભક્તવિજય ગ્રંથ, નર્મદા મહાત્મ્ય;
 હિંદુસ્થાનમાં તીર્થ પ્રવાસનાં પુસ્તકોના ત્રણ વિભાગ, તથા ચીઓસોફીકલ
 સોસાયટીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં કેટલાંક પુસ્તકો ચિત્રકૂટ તરફના એક સંતનું ચરિત્ર
 “આધવનાથ સંજ્ઞવની” વગેરેનું વાંચન કર્યું, કેટલુંક ભ્રમણ પણ
 કર્યું. નાસિક, અંબેશ્વર, સપ્તઝૂંગી, નૃસિંહ સરસ્વતીની વાડી (સાંગલી),
 કોલ્હાપુરની મહાલક્ષ્મી માતા, અંબરનાથ મહાદેવ,, અંબાજી, કનકેશ્વર
 મહાદેવ, પાલીના સિદ્ધિ વિનાયક, નાગાવના અપાયક સંસારી બ્રાહ્મણ
 ગણપતરાવ લોદેની મુક્તાકાત, કઠાવના રિટાયર્ડ તક્ષાટી-અખંડ ગણપતિ
 પૂજકનો ભક્તિભાવ જોયો, બીજાં તીર્થસ્થળો જોયાં; જેવાંકે ધૃણેશ્વર
 જ્યોતિર્લીંગ. દૌલતાબાદના દિલ્લા ઉપર જનાર્દન સ્વામીની સમાધિ,
 હરિહર (ખંભાત) શેપશાથી શુક્રદેવજી, વ્યાસ, ગંગનાથ, કુબેરભંડારી વગેરે
 ચાણોદ કર્તાળીમાં, રામદાસ સ્વામી તથા નિત્યાનંદ સ્વામી ગણેશપુરીમાં
 અને શ્રી રણછોડજી ડાકોરમાં જોયા. હાજી મલગ દસ્તાણ પાસે જગતસ્થાન
 જોયું. કેટલાક સંતોનાં દર્શન કર્યાં-સ્વામી હંસદેવ, તપસીબાબા પંચખી
 આણુનિવામી શ્રધ્ધાનંદ સ્વામી, વિદ્યાનંદ મહારાજ ગીતા મંદિરોવાળા,
 ગોદડીઆ મહારાજ, નારાયણ સ્વામી, ઈંદોરના નાના મહારાજ અને સંધ્યાપુરી
 મહંત વગેરે હિંદુ સંતો તથા બાદશાહ બાબા, ખડા મસ્તાન ગની બાબા, ક્યુ-
 મીયાં ગોરેગામમાં, કાશ્મીર બાબા વગેરે થવન સંતોનો સમાગમ થયો.
 એમ અનુભવ લેતા ઉપરના ચરના સંતોનો સમાગમ થયો, તેમાં દારકાપીક-
 પુરીના શંકરાચાર્ય. બેરીસ્ટરી ત્યજી દીવેલા શ્રી કાકારે બાબા (વીલેપારલે),
 અને શ્રી ગુલવણી મહારાજ (પુના)નો આશીર્વાદ લીધો. તેમાં શ્રી સદ્ગુરુ
 ગુલવણી મહારાજનું માર્ગદર્શન “કાલી કર્ નકો, સ્વસ્થ બસા” એનો
 ઉલ્લેખ આ સ્થાને કરી તેમનું મળ અદા કરું છું. સ્વસ્થ બસા એટલે
 સ્વસ્થાનમાં ધ્યાન કર-અંચળવૃત્તિ તથા શ્રમણ ત્યજીને અંદર છે તેને ઓળખ.
 આ બાબતમાં મોખએ કહ્યું છે કે --

આ અંથનો ઉપોદ્ધાત મારા લોકલ માલીમાં મળેલા મિત્ર લખ્યો છે તેમાં આ અંથનો સાર આવવાથી અત્રે વધુ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી પણ એટલું લખ્યા સિવાય રહી શકાતું નથી કે ભક્તોની કથા અને તેઓએ કરેલા અમત્કારો સાધકને બાધકરૂપ થાય તે રીતે વિચાર કરવાનો નથી. સંતોએ કરેલી ભક્તિ તે જ ઇશ્વરને મેળવવાનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. ભક્તોનું કર્તવ્ય ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરીને તદાકાર થઈ જવું એજ હોવાથી સૃષ્ટિનિયમથી વિરૂદ્ધ એવા જે તે જ વિષયમાં અમત્કાર તે પ્રત્યક્ષ સંતોએ પોતે કર્યા છે એમ કહેવું બરાબર નથી. પણ એમ જાણવું કે સૃષ્ટિમાં જે એક ગૂઢ શક્તિ છે તેની સાથે સંતનું તાદાત્મ્ય થતા જ તે શક્તિને લીધે તે અમત્કારો આપોઆપ થાય છે. સંતો માટે કહેવાય છે કે :—

પોતે મહંતપણું કરતા નથી, પણ સર્વત્ર અમત્કાર થાય છે કારણકે પોતે પુણ્ય માર્ગે ચાલે છે. તેથી જ્ઞાનને સિદ્ધિથી ગ્રહણ લાગે છે એવું સર્વ કહે છે પણ સંતો માટે અને ભક્તો માટે તો કૃપાળુ ગોવિંદજી તે અમત્કારો કરે છે. આ ન્યાયે ભક્તિનું મહાત્મ્ય વધારવાને તે ગૂઢ શક્તિથી સૃષ્ટિ નિયમથી વિરૂદ્ધ અમત્કાર થાય છે, પણ સંતોનું કર્તવ્ય અમત્કાર કરીને દુનિયાના જનોનો ઉદ્ધાર કરવાનો નથી. પણ પોતાના વર્તનથી અને ઇશ્વર ભક્તિથી સર્વજગતમાં ઇશ્વર પ્રેમનો ડંકો વગાડવો એ જ છે. આ કસાડીમાંથી જે સંતો પાર પડ્યા છે તેમના ચરિત્રો આ અંથમાં વર્ણવ્યાં છે. માટે સંતોના ચરિત્રો તેઓના અંથો અને તેઓના વિચારનો અભ્યાસ માત્ર રાખવો એ ઇશ્વરપ્રાપ્તિના સાધનો. પૈકી એક મહત્વનું સાધન છે અને તેથી જ આ અંથ માટે યુજ્જરાતમાં ભાવ હિતપન્ન થાય એજ અભિલાષાથી આ કાર્ય કર્યું છે તે કૃણામૂલ થાય એવી ઇશ્વરચરણમાં પ્રાર્થના છે.

મારા મિત્રની પ્રેરણાથી આ કાર્ય કર્યું છે, તેથી તેને માટે બે લીટી ન લખું તો હું કૃતક્રી કહેવાઈ.

“હવલગ મિત્ર શંભુ તુજ પ્રેરણા ભારી.
ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ સત્ય મિત્ર તુજ સમો,
ન ભૂલાય ઉપકાર તુજ ન સમગત્ય મતિ તુજ,
પણ વએ સર્વદા મુજ અંતર દષ્ટિ સમક્ષ તું.”

આ અંથમાં જે ફેટા આપ્યા છે તે ઉપર લખેલા પ્રસંગમાં આવેલા મિત્રના કુળગુરુ તથા અન્ય સંતો જેમની પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કૃપા છે અને જેમણે આ અંથ છપાવના માટે આશીર્વાદ આપ્યા છે તેમના છે.

:: શુભં ભવતુ ::

—: પ્રાર્થના :—

ચિત્તમાં ધરી છે વામના, સિદ્ધિ અપાવે નાગવળા.

હું તો અપંગ અનાથ, તુંજ સંભાળજો નારાયણા.

ધરી છે લાભ કહેવડાવવા ઘસ, છેવટે યશ આવશે કે

આ જીવને મત્રી દિવસ એ જ ચિંતા, કાઈ નથી મારે સખા,

સગુણ તારું ધ્યાન ન પડે દ્રષ્ટિએ, વિચાર કાને પૂછુ દવે,

તેથી 'શાંતિ' ધરે શાંતિ અંતરે, જે કશું હોય તે ભક્તે કરે પાંકરંગા

દેહ સંચિત લીધે યવાનું હોય તેજ ચાપ, મારે તુજ અગ્રણ્યમાં માંડ

ચિત્ત રહેવા દેજો દેવા.

આટલીજ લિપ્તા માથું જીવ લાવથી, કરીશ નહીં નિરાશ મને,

સુખ ને દુઃખ એ દેહનું પ્રારબ્ધ, મારે તારો પ્રેમ બોધ મનમાં વસો,

સંત ભક્તો કહે તું ઇચ્છીનો દેનારો, મારી આશા પૂરજો અનતા,

પરિહાર આપુ કેટલો હું, તું અંતર જ્યોત છે દેવા

સર્વ કાળ સાક્ષી જૂત, મનોગત સર્વની જાણે તુંજ

તારા જેવો મહાન સાતાધારી ત્રિભુવનમાં કાઈ દીમે નહીં

હું દીન છું શરણાંગત તારો, તું લાજ રાખજો શ્રીહરિ.

વૈકુંઠ કે લાસથી અધિક દીસે મૃત્યુ લોક,

પાપ પુણ્ય પાકે અહીં, યશ યાગ પણ થાય.

કર્મભૂમિમાં ક્યાં સૂત તે સ્વર્ગ ભૂમિમાં ખરચાય,

પછી પાછાં મોકલ્યાં કર્મ ભૂમિ આ પૃથ્વી ઉપર

મૃત્યુ લોક અતિ પાવન, જોડે શ્રી હરિ ચરણે મન.

મૃત્યુ લોક અતિ પાવન, મેળવે અંતે વૈકુંઠ સદન,

મૃત્યુ લોકે જન્મ લેતાં, સર્વ લાભે શ્રી હરિ કીર્તન.

મૃત્યુ લોકનો જન્મ હો.

॥ શ્રી રામ કૃષ્ણ હરિ ॥

શાં ૦ હીં ૦ વરીઆ

માકુંગા. (સી. આર.)

૨૪/૧૨/૫૧

છાગીમા પટેલીના આ ફોટોની
માથે માગ પડીચ્છ કરાનાર
શ્રી સાઈમામા ને ચરહો
(સીન્ડી) ન અદમનગર

આ અથના પ્રે
શ્રી "શમુ આ",
માહુગા.

[આભાર અને અર્પણ]

પ્રકાશક આભાર માને છે :—

શ્રી ‘શંભુ’ ઉર્ફે સદાશિવ ગણપતગવ આપ્ટેનો કે જેમણે આ ગ્રંથ લખવા માટે પ્રેરણા આપી અને તેના પ્રકાશન માટે આદિથી અંત સુધી માર્ગદર્શન કર્યું તેમજ તેમાં આવતી દરેક અડચણોમાંથી કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે દોરી સંચાલન કર્યું. મૂળ લેખક શ્રી મદીપતિએ ગ્રંથ લખ્યો ત્યારે જાણવા મળ્યું છે તે પ્રમાણે તેણે ત્રણ વખત પોતાનું ઘર વાચકોને ખોલાવી છુટાવી દીધું હતું. આ ગ્રંથના લેખકને પણ આગળથી કહેવામાં આવ્યું હતું કે ગ્રંથ પૂરો છપાતા પહેલાં અડચણોનો અને તે પણ ગંભીર અડચણોનો સામનો કરવો પડશે. થયું પણ તેમજ. ગ્રંથ છપતાં લખાણ થયું. ગયા ચોમાસામાં કૌટુંબીક ત્રાસ શરૂ થયો. ગ્રેસમાં પણ કેટલીક મુશ્કેલીઓ ઉભી થઈ. ત્યારે લેખકનું “ઘર” છુટાવાની તૈયારી કરતું હતું. એટલે કે પ્રકાશકને જીવનેણ માંદગી શરૂ થઈ. જન્યુઆરી ૧૯૫૬ના પહેલા અઠવાડીયામાં સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં પાડો મારવા માટે પાછળ મોકલ્યો. કાકાના ઘરમાં દોડી જતા સ્વપ્ન જતું રતું. જન્યુઆરીના તે અઠવાડીએ અકાળ મૃત્યુ આવતું હોય તેવો પ્રકાશકને આ રીતે અનુભવ કરાવ્યો. આ કટોકટીના સમયથી લગભગ ત્રણ મહીના સુધી અખંડ પ્રેરણા આપી નામસ્મરણ કરાવી કુયોગ ટાળનાર સત્પુરુષને અનેક નમસ્કાર કરી વાચક-વૃંદને જણાવું છું કે આ ગ્રંથ ઉપર જે સુત્ર લખ્યું છે કે ॥ “ન મે મન્ત પ્રણયતિ” ॥ તેનો સાચો અનુભવ જેમણે આ કળિકાળમાં કરાવ્યો તે સંતને વારંવાર નમસ્કાર છે. જેમણે આ પામરને લકિન માર્ગના પ્રથમ પગથીયે મૂકી આ લવપાર જવાની સરળ આવી બતાવી તેમને મારા વારંવાર નમસ્કાર છે. અમૃત—

(૨) ભાઈશ્રી રણછોડભાઈ સળુરભાઈ પ્રજાપતિએ (કોડંબાના રહીશ, દાલ નડિયાદ) “શ્રી શાંતિલીલામૃત” લખી ગુરુપૂજન કર્યું. તેની પ્રત અમને મોકલી, તેનાથી પ્રેરાઈ આ ગ્રંથ છપાવવા માટે તેમની સલાહ લીધી. પ્રેમાળ ભાઈએ નિસ્વાર્થ ભાવથી અને મેવાત્રિથી છપામણીના ભાવનાલયથી માંડી મૂળ લખાણ તેમજ બધીજ પ્રકૃષ્ટ વાંચી કાળઅપૂર્વક મુદ્રારી પોતાના સમયનો ઘણોજ ભોગ આપ્યો છે અને તનતોડ મહેનત કરી છે. તેમની મદદ અમૂલ્ય છે. ધન્ય તેમની મહેનત તથા જવા દેશે નદી. એવું મારું અંતઃકરણ બોલે છે. તેમનો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે.

(૩) કાગળની નંગી હોવા છતાં તે આપનાર મુંબઈના શ્રી. કાન્તિ-લાલભાઈ મહેતા C/O. ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ટ્રેડિંગ કું.નો આભાર માનું છું.

(૪) આ અંથમાંના દસ બ્લોક વિના મુલ્યે પ્રેમથી બતાવી આપનાર શ્રી. દામય પ્રો. બોમ્બે પ્રોપ્રિયેટરિયો આભાર માનું છું.

(૫) શ્રી. પરમાનંદભાઈ પ્રોપાઇટર, જનરલ પ્રીન્ટર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ, બટાવવાડી ગીરગામ, મુંબઈ નં. ૪, કે જેમણે પ્રેમથી આ અંથમાંના બધા બ્લોકની બધી જ નકલો આર્ટ કાગળ સાથે વિના મુલ્યે જાપી આપી છે તે માટે તેમનો પણ આભાર માનું છું.

અંતમાં આ અંથ જાપી આ સ્વરૂપમાં ગદાર પાડનાર નડીઆદના આશ્રમ પ્રેસના કર્મચારીઓનો તથા તેમની સાથે જેમણે આ ભગવત કાર્ય કરવામાં સહાનુભૂતિ બતાવી છે તેમનો આભાર માનું છું.

(૭) વાચકવૃંદને મારી વિનંતી—આ અંથમાં કેટલીક બૂલો તથા અગ્રુહિઓ રહી ગઇ છે. પણ ચિકિત્સક બની બૂલચૂક મોઢવાથી ‘ભાવ’ ઉત્પન્ન થશે નહીં. અંથનો સાર સમજવા માટે શુદ્ધ ભાવ ધરશો. તેજ ખરે ‘આનંદ’ અનુભવશો, વાદ અને વિવાદનો અર્થ નથી અને તેને પહોંચી શકાતું નથી તેથી વાદ અને વિવાદને “પ્રેમભાવ” મેળવવા માટે બાળુએ મૂકવો. આથી બાઈ મીરાને જેવો પ્રેમ અનુભવ થયો હતો તેવો પોતે અનુભવશો, એવી વિનંતી આ અલણ અસાન દીનજનની છે.

અર્પણ

અનુવાદક તથા પ્રકાશક તેમના પોતાના કર્મમાર્ગના ફળરૂપે પ્રગટ થયેલો આ પવિત્ર અથ સન્મિત્ર શ્રી “શંભુ” આપેને ઘણાજ માન સાથે અને સ્નેહપૂર્વક અર્પણ કરે છે. તમે જે કંઈ અમારા કલ્યાણ માટે કર્યું છે તે કેવળ નિઃસ્વાર્થપણે અને વિશ્વપ્રેમના પ્રતિક રૂપે કર્યું છે. ખીજા એવા કેટલાકને માટે તેવું કાર્ય કરી રહ્યા છો અને તે રીતે તમે જે માનવ ધર્મ શીખવી રહ્યા છો તે અમૂલ્ય છે. આ અંથને તેના અર્ચ કરતાં પણ જરા ઓછી કિંમતે જનકલ્યાણ માટે મુક્યો છે.

પ્રકાશક : સૌ. ગંગાબેન શાન્તિલાલ વરીઆ

૭૧. શાન્તિનિકેતન વિન્સેન્ટ રોડ

માદુગા (સી. આર.) મુંબઈ નં ૧૯

તા. ક. :- આ અંથ ઉપરને સરનામે જ મળી શકશે.

—: અનુક્રમણિકા :—

અધ્યાય ૧ લો. પાન ૧

યંદન અને ગ્રીહરિએ ભકતોને અવતાર લેવાની આજ્ઞા કરી. ભકત-ચરિત્રનું પકન કરનારને સંતકૃપા અને દેવકૃપા થાય છે. પાંકુરંગની ભકિતમાં સર્વદેવોની ભકિતનો સમાવેશ થાય છે. કળિયુગમાં અનાચાર ચાલી રહ્યો છે. મૃત્યુક્ષોક અર્થાત કર્મભૂમિનું મહત્વ.

અધ્યાય ૨જો. પાન ૮

જ્યદેવ સ્વામી અને તેમની પત્ની પદ્માવતીનું ચરિત્ર : આત્મસ્તુતિ કરવાથી મુખપણું આવે છે. ઈશ્વર સર્વવ્યાપક છે. જ્યદેવ ભકત અને શાકુન્તારની વાર્તા. કુશિખ્યનાં લક્ષણ. સત્સંગનું મહત્વ, જ્યદેવની તિતિક્ષા અને જ્ઞાનદષ્ટિ, સંતનાં લક્ષણ.

અધ્યાય ૩જો. પાન ૨૩

સંત તુળસીદાસ ચરિત્ર: સ્ત્રીસંગ અથોર પાતકી છે. દેવને કેવી રીતે યાદ કરવા. કાર્ય સાધન અને એક નિષ્ઠ ભકિત. અભિમતા ચોરની કથા, સત્સંગતિનો મહિમા. બ્રહ્મહત્યારા બ્રાહ્મણની કથા. નામમહિમા, જૈતપાળ શાકુન્તારનું પ્રેત જીવતું કથું. અકબર રાગનો મર્વ હરણ સંત ચરિત્ર-કાર પ્રીયદાસ.

અધ્યાય ૪થો. પાન ૪૦

નામદેવ ચરિત્ર: દેવ અને ભકત એક જ છે. નિર્ગુણ કરનાં સગુણપૂજ્ય વધુ ગમે છે. કેશવ શેઠની વાત. ખાલી હાથે કોઈને મળવા જવું નહીં. ભકતોના પ્રેમથી દેવ સગુણ સંકાર થાય છે. વ્યવહારમાં ચતુરાઈ જોઈએ. વૈરાગ્યની રિયતિ. દરિદ્રિ માણસને આખી દુનિયા ધિક્કારે છે, પણ દેવ તેને દૂર કરતો નથી. ભકતવિજ્ય ભકતોને જ ગમે છે.

અધ્યાય ૫મો. પાન ૫૬

કળીર ચરિત્ર: ભકતકથાની શ્રેષ્ઠતા. કળીરની સમતા અને વૈરાગ્ય. અન્યાસ કરતાં સંસાર હંમેશ વધુ સારો છે. નિર્ગુણ અને સગુણ સ્વરૂપ એક જ છે. નામપ્રીતન કેવી રીતે કરવું ? ભકતવિજ્ય તે માન સરોવરનું ૧૫ છે.

અધ્યાય ૬ મો. પાન ૬૫

કળીર ચરિત્રઃ કળીર અને કમાલ ચોરી કરે છે. જાનેન્દ્રિયમાં કાનની શ્રેષ્ઠતા. પત્નિ પત્નીનું ઐક્ય-સતોષ. કમાલની તીર્થયાત્રા...કમાલનો વૈરાગ્ય. અનુતાપ સિવાય તીર્થયાત્રા વ્યર્થ છે. કાને શું આપવું યોગ્ય છે ? નામ વેચવું અયોગ્ય - કીર્તન કરવા માટે પૈસા લેવા તે, કળીર કમાલની ચોરી. સત્સંગનો આનંદ. ચોરી કરવામાં પણ વૈરાગ્ય અને પ્રમાણિકતા. કળીરપુત્ર કમાલની દેહ ઉપર અનાસકિત. દ્રવ્ય તારે છે-દ્રવ્ય મારે છે. મૃત્યુ પછી પણ કમાલે સંતોને અદ્ભુત આદરમાન કર્યું. સંતચરિત્ર અને પંદરપુરની ઉપમા.

અધ્યાય ૭ મો. પાન ૭૫

કળીર ચરિત્રઃ કળીર અને નિપટ નિરંજન, કળીર અને રામાનંદ સ્વામી. કળીર અને નીંદક. ભક્તવિજય હીરસાગર૩૫ છે. કળીર અને નીપટ નિરંજન. નામ રમરણુ ઁવી રીતે કરવું. યોગ્ય વ્યક્તિ સિવાય વ્યવહારનીતિનું સમાધાન થતું નથી. ભક્તને કષ્ટથી ભય થતો નથી. કળીર અને રામાનંદ-સદ્ગુરુ ક્યાં સિવાય શ્રવણ વ્યર્થ છે. એકનિષ્ઠતા. શ્રી સદ્ગુરુ મેળવવાની તળમળ. સદ્ગુરુદર્શનનો આનંદ. કમે ટી. કળીર અને નિંદક-સન્નિવનની કીર્તિ દુર્જનને મન અસહ્ય. દુર્જનોનું સન્નિવન આગળ કંઈ આસતું નથી. કથા સાંભળનારની લાયકાત. કથા કેવી રીતે સાંભળવી.

અધ્યાય ૮ મો. પાન ૮૪

જ્ઞાનેશ્વરના પિતા ત્રિકુલપંતનું ચરિત્રઃ ભક્ત કથાની શ્રેષ્ઠતા. શાસ્ત્રાભ્યાસથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય ત્યારેજ તેનો ઉપયોગ થાય. પંદરીક્ષેત્રનો મહિમા. સુઃખદુઃખમાં સમાન રહેવું. નિંદા કે મૃતિ સમાન ગણવી. કથા પ્રેમથી સાંભળવી.

અધ્યાય ૯ મો. પાન ૯૫

(૧) નિવૃત્તિનાથ વગેરેનું શુદ્ધિકરણ. (૨) સાક્ષાત પિત્ત્વોજન (૩) જ્ઞાનેશ્વર અને વિસોબા ચાટી (ખેચર) ભક્ત કથાની શ્રેષ્ઠતા. નિવૃત્તિનાથનો નિર્ગુણ મત. જ્ઞાનેશ્વરનો ત્રિધિપૂર્વક વર્તવાનો મત. મોપાનનો ભક્તિ શ્રેષ્ઠતાનો મત. સમત્વનું ભજન. કાર્ય ક્યાં પિનાની નામના વ્યર્થ. આત્માની વ્યાપકતા. સંતકૃપાનું અલૌકિક સામર્થ્ય. જ્ઞાનેશ્વરી લખવાનું

કારણ અને મહત્વ. અમૃતાનુભવનું કારણ અને મહત્વ. મોટાનું જોઇ નાના અનુકરણ કરે છે. સજ્જનની પ્રતિષ્ઠા દુર્જનને અસહ્ય. ઇશ્વર ક્ષોભનાં લક્ષણ—અવિચારીને સારું પણ લાગે, જેવર શબ્દનો અર્થ.

અધ્યાય ૧૦ મો. પાન ૧૦૭

જ્ઞાનદેવ અને નામદેવની તીર્થયાત્રા: નામદેવે મૃતગાય સજીવન કરી. ભક્તકથાની શ્રેષ્ઠતા. પંદરપુર ત્યજીને તીર્થયાત્રા કરવી અયોગ્ય. જ્ઞાનદેવ (જ્ઞાની માણસ)ને તીર્થયાત્રાની જરૂર નથી. (નામ) નામદેવ ઇશ્વરને ધણો પ્રિય છે. નામદેવનું નામમહત્વ. દેવભક્તનો સંબંધ. નામદેવની નિષ્કામ એકનિષ્ઠ ભક્તિ અને પરાક્રમ. જ્ઞાનદેવનું તત્ત્વજ્ઞાન. શુદ્ધ ભજન, સાચું નમન, સાચું ધ્યાન, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસ. કીર્તન કેવી રીતે કરવું. શ્રેષ્ઠ કોણ, નામદેવે મૃતગાય સજીવન કરી. સજ્જનનો દ્વેષી દુર્જન. જેવો સંકલ્પ તેવું ફળ. જેવો ભાવ તેવો દેવ. કયા કેવી રીતે સાંભળવી.

અધ્યાય ૧૧ મો. પાન ૧૨૨.

નામદેવની યાત્રા (ચાણુ): કપીર અને વાણીઆની કથા. ભક્તકથાની શ્રેષ્ઠતા. સમયવર્તે સાવધાન. દેવ મળતા હોય તો અધર્મ કરવો. જેવું મન તેવું જગત દેખાય. અનુતાપ તેજ સર્વોત્તમ પ્રાપ્તિ.

અધ્યાય ૧૨ મો. પાન ૧૨૯.

નામદેવની યાત્રા (ચાણુ): નામદેવે મારવાડના ઊંજા કૂવામાંથી પાણી બહાર ઉલરાવ્યું. નામદેવે ત્રીક્ષેત્ર અવંદા નાગનાથ મહાદેવનું દેવળ પૂર્વાભિમુખથી પશ્ચિમાભિમુખ કર્યું. કીર્તન કેવી રીતે કરવું. કીર્તનની શ્રોતા ઉપર અસર અને તે અસર થવાનું કારણ. ખરો આભડછેટ કયો. કયાંય આભડછેટ નથી. હરિ અને હર બે એકજ છે. નામદેવની શ્રી વિકૃલસ્તુતિ.

અધ્યાય ૧૩ મો. પાન ૧૪૧.

નામદેવની યાત્રા સંપૂર્ણ. ઉઘાપન. ભક્તચરિત્ર ભગવાનને વડાલાં છે. ખરા દંડવત્ પ્રણામ. દેવ અને ભક્તનો પરસ્પર પ્રેમ. ઉઘાપનનું મહત્વ. ભક્તોના સર્વ કાર્યની જવાબદારી દેવ ઉપર સામાટે? દેવનું દર્શન કેમ થતું નથી. ભક્તિજ્ઞાન કેમ ગણાતું નથી. ભક્તિપ્રેમ ન મળવાથી સ્વર્ગના દેવોને પશ્ચાતાપ. કરના-કારવતા દેવ છે પછી તેમાં ન્યુનતા કયાંથી હોય? જોજન કરતાં નામસ્મરણ કર્યું.

અધ્યાય ૧૪ મો. પાન ૧૫૨.

નામદેવના ઉદ્ધાપનનું વર્ણન: નિષ્કામ-જ્ઞાનન્ય ભક્ત દેવને વદાત્રો છે. (આ અધ્યાય રોજ વાંચવો) ભક્તકથા-સંગ્રહના ન દેવો જેવી વાત. દોષ નાસના ઉપાયો. સમદષ્ટિનાં ઉદ્ધારણ. અંતરંગ ભક્તોનાં લક્ષણ. તેઓને ત્યાં દેવનો અખંડ નિવાસ. શ્રાવણનાં કર્તવ્ય કર્મ. સ્વધર્મત્યાગથી હાનિ. ચાર પ્રકારનાં સ્નાન. ખરું સ્નાન અને જળસ્નાન બેમાં ફરક. ચિત્તશુદ્ધિનો ઉપાય. દેવની ભક્તો ઉપર અલંત પ્રીતિ અને પરસ્પર વ્યવહાર. દેવ સગુણ કેમ થાય છે ?

અધ્યાય ૧૫ મો. પાન ૧૬૬.

નામદેવના ઉદ્ધાપનનું વર્ણન (માનુ): શ્રાવણોને સાક્ષાત્ દર્શન પ્રેમથી વાંચનારને માટેજ ભક્તવિજય ગ્રંથ છે. આત્મમુખ અનુભવથી સમજી શકાય છે. ભક્તોને લીધે દેવનું નામરૂપ થયું છે. દેવ સમદષ્ટિ, સર્વવ્યાપક, નિઃસંગ પણ ભાવના શૂન્યા અને ભક્તોને મુકત કરનાર છે. વિદ્યનું ધ્યાન. સંત અને શ્રાવણાદિઃ સર્વત્રમાં વિદ્યારૂપનો અનુભવ. શ્રાવણોનો પથાતાપ અને સતત સત્સંગ, સંતમેષા, વિદ્ય ધ્યાન વગરે માગવું. વિદ્યે શ્રાવણો જ્ઞાનેશ્વરને સાધ્યા અને શુભજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવા કહ્યું. તીર્થાવળીનું મહત્વ.

અધ્યાય ૧૬મો. પાન ૧૭૮

(૧) કૃર્મદ્વારાની કથા: (૨) સાંવના માળીનું ચરિત્ર: ભક્તકથાની શ્રેષ્ઠતા. કૃર્મદાસની કથા; અસંભવિત ખીના. રસિકજ અંતરગત બેદ જાણી શકે છે. સંતાવું અચક્ર, દેવભક્તનું ઐક્ય, પોતે જ પોતાનો બંધન કર્તા થાય છે. દેવલાલ કેવી રીતે થાય ?

અધ્યાય ૧૭ મો. પાન ૧૯૦

(૧) મંડા કુંભાર અને (૨) જોરા કુંભારની કથા: ભક્તવિજયને વસંત ઋતુની ઉપમા. કામનીક નેવેલ નમુનો. રાંકાના વૈરાગ્યનો નમુનો. જોરા કુંભારનું અખંડ ભજન. ભક્ત ઉપર નિંદાની અસર થતી નથી. ભક્તોનો સત્કાર્ય વિષે દૃઢ નિશ્ચય. અભક્તોને ભક્તનું કાર્ય ગમતું નથી. દેવની કૃપા ચતાં ચોગ્ય હોય તે જ અનાયાસે આવી મળે છે. દેવને માથે ભાર નાખી સ્વસ્થ બેસવું,

અધ્યાય ૧૮ મો. પાન ૨૦૩

(૧) નામદેવે ગુરુ કર્યા તે કથા : (૨) પારસા ભાગવતની કથા : ભક્તવિજય ઉપર સૂર્યનું દષ્ટાંત. માનઅપમાન કહેવાની રીત; કાચું કાણુ છે, સદ્ગુરુની આવશ્યકતા. દેવે પણ સદ્ગુરુ કર્યા હતા. ચરણસેવનનો મહિમા. નંદ ભાયામાં ચિત્તનું ધ્યાન. વિકૃત અને સદ્ગુરુ એક જ. દાંભિક આચાર. શાણા ભેદ જાણે છે. વ્યવહાર નીતિ. સતોના ચરણમાં સર્વ સિદ્ધિ આવી પડે છે. ભક્તવિજયની શ્રેષ્ઠતા.

અધ્યાય ૧૯ મો. પાન ૨૧૫

જગન્નિત્ર નાગાણુ ચરિત્ર : ભક્તવિજય ઉપર પંડરપુરનું રૂપક. લોકોની શ્રદ્ધા જગાડવાનો ઉપાય. સજ્જનની પ્રતિષ્ઠાયા નિંદકને સંતાપ. ભક્તોને સંકટમાંથી દેવ બચાવે છે. દેવ ભક્તને યોગ્યસ્રોત લઈ જાય છે. જગન્નિત્રની નિરૂપણના. એક દુર્જનથી સર્વનાશ. દેવભક્ત સાથે દેવ છે; પણ ખીનને માયા જીતેથી ખીન રૂપે દેખાય છે. સંકટમાં કોઈ કોઈનું નથી. ભક્ત-વિજય કેવી રીતે સાંભળવો.

અધ્યાય ૨૦ મો. પાન ૨૨૨

(૧) જોગા પરમાનંદ (૨) નરહરિ સોની (૩) નામદેવની શેઠ્ઠી લઈ જતો કુતરો (૪) નામદેવ અને એકાદશી કરનાર આલણ. ભક્તકથાની મહત્તા. જોગા પરમાનંદની સાધના. નરહરિનું સાર્થક. કોને શું યોગ્ય અપાય. આભૂષણથી દેહભાવ વધે છે. જોગાનો પથાતાપ. ભક્તની સદજ ક્રિયા તેજ દેવમજન, એકવિધ ભક્તિ, વ્યવહાર, ભક્તોની સમદર્શિ. એકાદશીનું મહત્ત્વ. નિશ્ચય વિનાનું મત વ્યર્થ. ભક્તોનો નિશ્ચય. ભક્ત પાપપુણ્ય રહિત.

અધ્યાય ૨૧ મો. પાન ૨૩૭

નામદેવ અને જનાબાઈનું ચરિત્ર : શ્રી વિકૃત સ્તુતિ. દેવ ભક્તોને સંસારમાં વિશેષ સુખ આપતો નથી. ભક્તોને કષ્ટ તો દેવને કષ્ટ. દેવ ભાવ ભૂખ્યો. જનાબાઈનું સંતગીત. ખરું દળવું. દેવનાં મનની ઈચ્છા ભક્ત જ સમજે. જનાબાઈનાં પદનું મહત્ત્વ. સંતોનું કેવિત્વ લખવાની દેવની અનુજ્ઞા.

અધ્યાય ૨૨મો. પાન ૨૫૨

મત્સ્યેન્દ્રનાથ, જોરખનાથ અને ચાંગદેવનાં ચિરત્રો : ભક્તકથાનું મહત્ત્વ. સંતે પાસે જવા છતાં યોગ્યતા વિના જ્ઞાન નહીં મળે. સંતાન વિનાનું

જીવન વ્યર્થ. પરશુદિ લાવાનક. પ્રારબ્ધ વિના કંઈ જનતું નથી. ખીન અધિકારીને ઉપદેશ કરવો નહી. કામકોષ અને રિદ્ધિસિદ્ધિ પરમાર્થ ધાતક. જનાયાદની ગુરુપરંપરા. મૃત્યુ લોકનું મહત્વ. સદ્ગુરુ શરણે ગયા વિનાનું જીવન વ્યર્થ. ચાંગદેવનો પ્રતાપ. ગુરુકૃપા વિના શ્રી પુરૂષ જાતિ બેદલાવ જતો નથી.

અધ્યાય ૨૩ મો. પાન ૨૬૪

(૧) ચૌખામેળા ચરિત્ર (૨) નામદેવનું કીર્તન (૩) જીવા અને તત્ત્વાનું ચરિત્ર: લક્ષત કથાની શ્રેષ્ઠતા. પ્રેમ હોય તો ગમે તેટલું અંતર હોય તો પણ દેવ સમીપજ છે. પ્રેમ ન હોય તો પાસે હોય પણ દેખાય નહી. દેવને મન સર્વ જાત સરખી. કીર્તનમાં દેવ દેવપણું ભૂલી નાચે છે. કીર્તનમાં દેવ હોય તો આનંદ લાગે. સદ્ગુરુવચનમાં વિશ્વાસ મૂકતાં સર્વ સાફ થાય.

અધ્યાય ૨૪ મો. પાન ૨૭૨

કૃષ્ણીરશિષ્ય પદ્મનાભ અને શાહુકારની કથા (૨) કૃષ્ણીર અને તુળસીદાસ : વિઠ્ઠલસ્તુતિ. કૃષ્ણીરની સ્થિતિ. નામસ્મરણ વિના સર્વ વ્યર્થ. નામમહિમા. રામનામ ધતિહાસ. પરોપકાર વિનાનું જીવન વ્યર્થ.

અધ્યાય ૨૫ મો. પાન ૨૮૧

રોહીદાસ ચમારનું ચરિત્ર: ગમે તે જાતિ હોય, પણ પરોપકારથી ધન્યપ્રાપ્તિ. ચર્મ વિના કોઈ પદાર્થ નથી પણ આત્મારામની પવિત્ર દસોડી મહિમા વધારે છે.

અધ્યાય ૨૬ મો. પાન ૨૮૪

પીપાળ શબ્દનું ચરિત્ર: સંતનું આગમન એ અનેક પુણ્યનું ફળ. સંતકૃપા વિના આત્મજ્ઞાન શક્ય નથી. કોઈ સૌખ્ય આપી શકતું નથી. સાધુસંત સમદષ્ટિથી શીખવે, પણ ફળ તેની લાવના પ્રમાણે મળે છે. ધન્યવર સર્વત્ર વ્યાપક છે. રામનામ મહિમા. અંતકાળે નામસ્મરણથી મુક્તિ. સંતચરિત્રને ગંગાની ઉપમા.

અધ્યાય ૨૭ મો. પાન ૨૯૦

નરસિંહ મહેતાની કથા: શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. સરીર લોભ રાખી સાધન કરે તે વ્યર્થ જાય. વચન આગવાની ચતુરાઈ. રાસલીલા. લક્ષતવિજય આગ છે.

અધ્યાય ૨૮ મો. પાન ૨૯૯

નરસિંહ મહેતાના પુત્રનું લગ્ન: શ્રી વિદ્યલગ્નતુતિ. અવતાર વર્ણન. વ્યવહાર નીતિ. સત્સંગતિ તારક. ભક્તવિજય તુળસીવન સમ છે.

અધ્યાય ૨૯ મો. પાન ૩૦૯

નરસિંહ મહેતાની હૂંડી: શ્રી વિદ્યલગ્નતુતિ. નરસિંહ મહેતાનો વૈરાગ્ય. અભક્તોથી જ ભક્તક્રમોટી અને મદિમા. ભક્ત ઉદાસ, અર્નાસકત અને નિરિચ્છ છે. ભક્તવિજય ક્ષીરસાગર છે.

અધ્યાય ૩૦ મો. પાન ૩૧૯

નરસિંહ મહેતાની પુત્રીનું મામેરું: નરસિંહ મહેતાને દેવે હાર પહેરાવ્યો. સંસારમાં રહેવા છતાં ભક્ત અલિપ્ત રહે છે. દેવ પ્રાપ્તિ ગમે તેને થતી નથી. ભાવ તેવા દેવ.

અધ્યાય ૩૧ મો. પાન ૩૨૫

ખોડાણા ભક્ત રણુછાડણને ડાકેર લાવ્યા તે કથા: શ્રી વિદ્યલગ્નતુતિ. ખોડાણાની ભક્તિ. દેવ જેની પામે છે તે ગરીબ દુર્ગળ ક્યાથી ?

અધ્યાય ૩૨ મો. પાન ૩૩૦

કદયાણુ બ્રાહ્મણુ અને નિરાધાર બ્રહ્મચારીની કથા : મયુરાંની મૂર્તિ હરદ્વાર આવી. નસીય કોઈને છોડતું નથી. ભૂતદયા રાખનાર અને ઈશ્વર પ્રાપ્તિ. કોઈ કોઈનું નથી. ચારે દિશાનાં મુખ્ય તીર્થક્ષેત્રો.

અધ્યાય ૩૩ મો. પાન ૩૩૬

સુરદાસ ચરિત્ર: વિલક્ષણુ માગણી. એક કરતાં એક ક્રેષ્ઠ હોય છે માટે ગર્વ કરવો નહીં. દેવને કીર્તન ધણું ગમે છે.

અધ્યાય ૩૪ મો. પાન ૩૪૧

સેના નહાવીની કથા: હલકો ધંધો. ધંધો અથવા જાતિ ગમે તે હોય પણ દેવને સરણે જતાં તેનાં પાપ નષ્ટ થાય છે. ભક્તને માટે દેવ હલકું કામ પણ કરે છે. દેવ વ્યાપક છે તે કરે છે છતાં અદર્તા છે. તે ભક્તનાં કાર્ય માટે સગ્રણુરૂપ થાય છે. સત્સંગતનું મહત્ત્વ.

અધ્યાય ૩૫ મો. પાન ૩૪૬

(૧) સાત્ત્વિક રાજનું ચરિત્ર (૨) કર્માર્ણાઈ ચરિત્ર : વિપરીત પ્રારબ્ધથી બુધ્ધિ બ્રહ્મ થાય છે. હામથી થતાં પાપ કર્મો. ઈશ્વર ભક્તિ

માટે એકાદ કામ કરતાં માણ્યોને છવ ઉપર આવે છે. સંસારમાં કદી જરા પણ સુખ નથી. ભક્તો શા માટે મૃત્યુલોકમાં અવતાર લે છે? દેવને કર્મનું બંધન નથી.

અધ્યાય ૩૬ મો. પાન ૩૫૨.

(૧) જન જસવંત શાહુકાર અને (૨) સુદાગ મનમોહનનાં ચરિત્ર: કથા ઉત્તમ ક્યારે કહેવાય? જગતમાં સર્વે મુખનાં સોળતી છે. અંતે કોઈ પોતાનું નથી એ સમજીને સાવધ રહેવું અને હરિભજન કરવું. દુર્જનને સજ્જન ગમતો નથી. દુર્જન સંગે ફાણસર રહેવું નહીં. ભક્તોને અન્ન વસ્ત્રાદિક આપવાથી દેવ સંતુષ્ટ થાય છે. કંઈપણ જ્યતે ક્યાં સિવાય બસ-બકાટ (બોધ) કરવો નકામો. નવાની નિદા અને જીનાનાં વખાણ એ લોકોનો સ્વભાવ છે.

અધ્યાય ૩૭ મો. પાન ૩૬૨.

(૧) રસિક મુસર રવામીની કથા: (૨) ઉન્મત્ત હાથીને જ્ઞાન થયું તેની કથા : શ્રી વિદ્યલક્ષ્મિ. ગુરુ કૃપાનું રહસ્ય સત્સિમ્બજ સમજી શકે છે. સદ્ગુરુનો સંદેશો લાવનાર માણસને જોઈ આનંદિત રસિક મુસર. ગુરુ આજ્ઞા પાલનની તત્પરતા. સજ્જનનો ઉપદેશ દુર્જનને માન્ય નથી. સદ્ગુરુ સેવામાં દેહ પડે તે ભાગ્યવાન. ધૈર્યશીલ, અનાસક્ત સદ્ગુરુ પણ દેહલોભી અને નાલાયક શિષ્ય. ઈશ્વર સર્વવ્યાપક છે એવી દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા ભક્તને તાબે સર્વ વિશ્વ છે. હાથીની સંત સેવા. સત્સંગનો મહિમા.

અધ્યાય ૩૮ મો. પાન ૩૭૧.

મીરાંબાઈની કથા: ભક્ત વિજયને પૂર્ણચન્દ્રની સાથે સરખામણી. મીરાંબાઈનું મન બાળપણથી ભક્તિમાં વીંધાયું. શ્રદ્ધાવાનને કળિયુગમાં પણ ઈશ્વર પ્રત્યક્ષ થાય છે. મીરાંબાઈનો નિત્ય ભક્તિ ક્રમ. ચિત્તશુદ્ધિ થયા પછી નિંદા સ્તુતિની પરવા નહીં. શરીર ગમે તે કાળે પડશે માટે ઈશ્વરભક્તિ કરતાં પડે તે ઉત્તમ. મીરાંબાઈની વિદેહ રિયતિ.

અધ્યાય ૩૯ મો. પાન ૩૮૦.

કાન્હોપાત્રા ચરિત્ર દેવ અનન્ય ભક્તોને તારે છે. તે ભક્તિ કુળ જોતો નથી. સજ્જન ઉપર દુર્જનને અખંડ વૈરભાવ. કાન્હોપાત્રાની છેવટની પ્રાર્થના.

અધ્યાય ૪૦ મો. પાન ૩૮૫.

દામાણ પંતનું ચરિત્ર : શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. યાયકને સંતુષ્ટ કરે તો ઇશ્વર સંતુષ્ટ થાય છે. અનેકના જીવ બચતા હોય તો એક પ્રાણુ આપે તે જ ધર્મ. દામાણની સમદાંષ્ટ. ઉપકાર કરીને અભિમાન કરવું નહીં. ઇશ્વર ભકતોને માટે પોતાને નીચ કહેવડાવે છે અને હલકું કામ પણ કરે છે.

અધ્યાય ૪૧ મો. પાન ૩૮૬.

શાંત બ્રાહ્મણી બાદશાહ ઉર્ફે મૃત્યુન્જય ચરિત્ર : શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. શાંત બ્રાહ્મણીના વૈરાગ્યનું કારણ. દૃઢ નિશ્ચયવાળા માણસને દષ્ટાંતથી પણ આગળનો માર્ગ સમજાય છે. પોતાની શ્રદ્ધા જાળવવી. પારકી સલાહથી વિદ્વેષ થાય છે. સાધુની નિંદા દેવ સહન કરતા નથી.

અધ્યાય ૪૨ મો. પાન ૪૦૩.

ભાનુદાસ ચરિત્ર : શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. ભાવ તેવા દેવ. સત્યાચરણનો નિમ્મય. સત્યાચરણથી જ શાયદો થાય છે. એક વખત પણ અસત્ય જણાશે તો પછી કોઈ વિશ્વાસ કરશે નહીં, માટે રાતદિન સત્યાચરણ કરવું. ભાનુદાસનું કીર્તન, તેનું પરિણામ, તેની વૃત્તિ.

અધ્યાય ૪૩ મો. પાન ૪૧૨.

વિધાનગરનો રામરાજ પંઢરપુરની વિઠ્ઠલમૂર્તિ લઈ જાય છે તે ભાનુદાસ પાછી લાવે છે તે કથા. જે જેવા દૈવતની પૂજા કરે તે અંતકાળ પછી તે દૈવતના લોકમાં જાય છે, પણ ભક્તકથા સાંભળનારને મોક્ષ થાય છે. રામરાજએ દેવને વચનબંધ કર્યાં. ભાનુદાસનો આત્મવિશ્વાસ અને પ્રતિજ્ઞા. રામરાજએ વચનભંગ કર્યો. ભાનુદાસની અનુપમ શ્રદ્ધા. દેવની ભક્તવત્સલતા.

અધ્યાય ૪૪ મો. પાન ૪૨૮

બહિરંભટનું ચરિત્ર : ભક્તકથાની શ્રેષ્ઠતા. બહિરંભટના વૈરાગ્યનું કારણ. ખરો વૈરાગ્ય. હિંદુ કે મુસલમાન, કેવી રીતે, નાગનાથે વિવેકશુભ્ય ચમત્કારથી સંશય દૂર કરીને કૃપા કરી.

અધ્યાય ૪૫ મો. પાન ૪૩૪

એકનાથ ચરિત્ર : કદી કોઈ સાધન ન થાય તો ભક્તકથા સાંભળવાથી સર્વ સાધના તથા તેનું ફળ મળે છે. એકનાથને બાળપણમાં વૈરાગ્ય લાલ. જનાર્દન સ્વામીની મેવા. સરવાળામાં બૂલ. પાણી પણ ન પીરાનું કારણ.

યોગ્ય સધિ-પાખી બૂન કાઢતા જે લક્ષ દીધું તેવું જ દેવ તરફ વશ
આપ સ્વામીને ચગ્ગે જમાખર્ચ ગુણ શ્રી મહાગુરુની પૂર્ણ કૃપા પડી પણ
અધિક સેના ચાલુ, દ્વારેય દર્શનની દુર્લભતા સદ્ગુરુ ભક્તિ ન શ્રેય-તે
મળતા દત્તકૃપા સહેતી છે જનાર્દન અને એકનાથ એક જ છે ગૃહયાત્રમ
કેવી રીતે ઉત્તમ પાળવો સર્વે રીતે ઉત્તમ આધન સદ્ગુરુની આના પૂર્ણ
પાળવી તે, દરેક કામ કરતા પણ તેની જ તન્મયતા ગાખી નામિ-નમણ
આધિકાર જોયા વિના શિષ્ય કવો નહી

અધ્યાય ૪૬ મો પાન ૪૪૮.

શ્રી એકનાથ ચરિત્ર (ચાન) શીખડ્યા બ્રાહ્મણ પિતૃ ભોજન જ્ઞાનદેવ
સમાધિદર્શન ભક્તવ્રજાની શ્રેષ્ઠતા પરીચાની રીત શીખડનાનું મમ
પ્રાગી માત્રમા જનાર્દનભાનનાથી મહારને જમણુ જનાર્દન ગુરુચણના
ભાવથી જ પિતૃઓ પ્રગ્ન થયા મહારને જનાર્દનભાવથી જમાડનાનું
પુણ્ય જેવું ધ્યાન ધરવું તેમા નદરૂપ થયું

અધ્યાય ૪૭ મો પાન ૪૬૦

શ્રી રામદાસ સ્વામી ચરિત્ર ભક્ત-ચાતો મહિમા આવધાનનો
અર્થ રામદાસ લખ કરતા કેમ નામી ગયા ? કનક અને કાતાથી થતો અનર્થ
જારી રામદાસ સાવધ નામમદિમા ઉપર વિશ્વાસ ખરો ભક્ત સર્વદા
નિર્ભય સાધનમાર્ગ સસારીની સોમન અતિ પતન કળાગી સમર્થની
એકવિધ ભક્તિ ભક્તની ઇચ્છા પ્રમાણે દેવ વર્તે છે શ્રી નિરુત્તર અને
શ્રીરામ એક જ-અદ્વૈત બોધ એકવિધ ભક્તને મળ્યા સામેથી દેવ આવે
છે. સમર્થની સ્થિતિ

અધ્યાય ૪૮ મો પાન ૪૬૦

સત તુકારામ ચરિત્ર શિવાજીનું કીર્તનમા આવ્યું શિવાજીની બે
મૃતપ્રેત સજ્જન કર્યું શ્રી વિપ્રગુણિ તુકારામને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનું
કારણ સાધના કરિત્ત કરવાની દેવી આજ્ઞા અને શરૂઆત નવા કવિને
લોકો નિંદે પણ અનુભવ પડે વડે પ્રગ્ન વૈરાગ્ય શિવાજીને મોધ કીર્ત
નમાથી ઉડ્યું નહીં શિવાજીનો નિશ્ચય ભજનમા વિદ્ય તે સતને મૃત્યુ
સમાન રાગનું અન્ન ખાવાથી પુણ્યથય થાય, સચિતાનુસાર જ સર્વ મર્ગ
છે દેવનું નામ એજ અમૃત સજ્જનની ખરો નામગોષ

અધ્યાય ૪૯ મો. પાન ૪૮૫.

શ્રી તુકારામ ચરિત્ર : (ચાલુ) પત્નીને ઉપદેશ. ઘર છુટાવી રૂં.
શ્રી વિદુલના સગુણ સ્વરૂપનું દર્શન. ઇરાપ્રાપ્તિ ક્રમે થાય છે. ભક્તની તળમળથી
દેવ કળિયુગમાં પણ સગુણ રૂપ લઈ દોડતા આવે છે. પત્નીને ઉપદેશ-પણ
તે નિમિત્તે સર્વને આચરણમાં મૂકવા માટે કરેલો ઉપદેશ. પ્રેમ આગળ
બળ નિરૂપયોગી.

અધ્યાય ૫૦ મો. પાન ૪૮૬.

શ્રી તુકારામ ચરિત્ર (ચાલુ) શ્રી વિદુલ પ્રાર્થના. સર્વ ત્યાગથી સર્વ
પ્રેમ મોક્ષ લાભ. બાહ્ય ઠાઠમાઠથી નહીં પણ કેવળ શુદ્ધ ભક્તિભાવથી દેવ
વશ થાય છે. બહારસ આગળ સર્વ બીજા રસ તુચ્છ. સંત સર્વત્ર સમદષ્ટિ
રાખે છે. તુકારામની નિરૂપમ શાંતિ. વાચિક, માનસિક, કાયિક તપ.
શ્રી વિદુલ ઉપર લખેલો કટુણુ પત્ર. ગ્રંથ કેવી રીતે સાંભળવો.

અધ્યાય ૫૧ મો. પાન ૫૧૨.

શ્રી તુકારામ ચરિત્ર (ચાલુ)

અધ્યાય ૫૨ મો. પાન ૫૨૪.

શ્રી તુકારામ ચરિત્ર (ચાલુ). તુકારામને વિદુલ બેઠ. તુકારામે ચીંચ-
વડના ગણપતિ જમાડયા. તુકારામને ગુરુપદેશ. દેવની સત્તાથી જ તેના
ગુણનું વર્ણન. દેવ ભાવનો શૂખ્યો. સંશયવાળા માણસને કોઈથી બાંધ
થાય નહીં. તુકારામને દેવે પૂછ્યું “ તું કોણ ? ” અલંકાર મનુષ્યનો ધાતક
છે. અલંગ પોથી પાણીમાં કુબાવી, તુકારામ મૃતિ, બાળરૂપે કૃષ્ણ દર્શન,
પોથી ટારી ને કારી પાણી બહાર આવી. તુકારામની વિદુલસ્તુતિ.

અધ્યાય ૫૩ મો. પાન ૫૪૩.

માણુકોળ બોધલાનું ચરિત્ર : શ્રી વિદુલસ્તુતિ. જૂતદયા કરવાનું
કારણ અને પરિણામ. જ્ઞાનનું અભિમાન ધાતક-કેવળ પ્રેમ તારક. ઇશ્વર
ફેડે પત્તી કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થાય નહીં. દેવ તો ભાવના શૂખ્યા. સત્કાર્મમાં
દ્રવ્ય વાપરવું, નહીં તો કૃપણતાથી તે દ્રવ્ય નાશ ખોટે જ રસ્તે થશે.

અધ્યાય ૫૪ મો. પાન ૫૫૭.

બોધલાનું ચરિત્ર (ચાલુ). હાંસી કણગણની કથા. કીર્તનમાંથી પ્રેતનું
અજીવન કરવું. શ્રી વિદુલસ્તુતિ. તું જ ગારું સર્વસ્વ. પરાધિનતામાં સાધન

કરવું કદાચ. સંતો અધિકાર જોઈ ઉપદેશ કરે છે. જમીનમાં ખીજ રોપવાથી નિર્જીવ ભૂમિ અન્ન આપે છે તો પછી સજીવ સંતોને જમાડે તો તે કેમ શ્રેય નહીં કરે ? નિરાશિમાની લજ્જનથી બોધવો અઘરૂં થયો.

અધ્યાય ૫૫ મો. પાન ૫૭૦.

(૧) ગણેશનાથની કથા (૨) કેશવસ્વામીની કથા (૩) જોમાઈ કથા (૪) લતીબશાહ ચરિત્ર : પહેલાં સુખ ભોગવે, પરિણામે દુઃખ થાય માટે ચેતીને ચાલવું.

અધ્યાય ૫૬ મો. પાન ૫૮૩.

(૧) સંતોબા પચાર (૨) નીજોબા કથા (૩) ઉદ્ધવ ચિદ્ધન ચરિત્ર : શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. પતિવ્રતા પતિથી દૂર ચતી નથી. વિઠોબાએ સંતોબાને દર્શન આપ્યાં. નિજોબાને ત્યાં વિઠોબાએ જાતે કામ કર્યું.

અધ્યાય ૫૭ મો. પાન ૫૯૭.

વિસોબા શારાફ ચરિત્ર : શ્રી વિઠ્ઠલસ્તુતિ. વિસોબાની સમદષ્ટિ. સત્ય ભાષણ પરિણામ. કળિયુગ કિતમ-પણુ સાર્ત્વિકો માટે જ-અભાવિકને નુકસાન.

સર્વ અધ્યાયની અનુક્રમણિકા. સંતોનાં નામ દેવ અને ભક્ત એક જ ભક્તવિજયની ફળપ્રાપ્તિ. કળિયુગમાં જીલ અને ધંદિપથી જ ધનવરલાભ અશક્ય, પણ ભક્તકથા હંમેશ કરવાથી તે દૂર થઈ ધનપ્રાપ્તિ થાય. ગ્રંથ સમાપ્ત,

॥ ૐ શાન્તિ : શાન્તિ : શાન્તિ : ॥

॥ શ્રીરામ ॥

ભકતવિજય ગ્રંથ.

મંગળાચરણ

સજયતિ સિન્ધુરવદ્નોદેવો યત્પાદપંકજ સ્મરણમ્ ॥
વાસર ભણિરિવ તમસાં શશીં નાશયતિ વિદ્વાનામ્ ॥

યાદુન્દે ન્દુતુવાર હાર ધવલા યા શુભ્ર વત્સા વૃતા ॥
યા વીણા વર દણ્ડમણ્ડીત કરા યા શ્વેત પદ્માસના ॥
યા પ્રદ્યા ત્ર્યુતશંકર પ્રભૃતિભિદેવૈઃ સદા વન્દિતા ॥
સા માં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી નિઃશેષ જાડયા પહા ॥

મૂકું કરોતિ વાચાલં પંગું લંબયતે ગિરિમ્ ॥
યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાનન્દ માધવમ્ ॥
નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરંચૈવ નરોત્તમમ્ ॥
દેવીં સરસ્વતીં વ્યાસં તતો જય ગુહીરથેત્ ॥
વમુદેવ સુતં દેવં કંસ આણુર મર્દનં ॥
દેવકી પરમાનન્દં કૃષ્ણં વંદે જગદ્ગુરુમ્ ॥
ગુરુપ્રદ્યા ગુરુવિષ્ણુ ગુરુદેવો મહેશ્વરઃ ॥
ગુરુ સાક્ષાત્પરં પ્રદ્યા તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥

નિશ્ચયાથે બળ તુકા મ્હણે તેચી ફળ
વિશ્વવ્યાપી માયા વીણે આકૃવીલે છાયા

સત્ય ગેત્રે લોભ્યા વારી
અવિદ્યેચી ચાલી ચોરી

આપુત્રેચી મન, કરવી આપણાં બંધન
તુકા મ્હણે દેવા, તુમ્હી કોડી હી ઉગવા.

બૌદ્ધિક, ભૌતિક, આધ્યાત્મિક, સારી કોડી જોગવનાર વિદુલ જ
સમર્થ છે એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખો.

॥ જય જય રામકૃષ્ણ હરિ ॥

—: ભ ક્ત યુ ગ :—

શ્રી ભગવાને ક્ષીરસાગરમાં સુદ્ધ રૂપે વાસ કર્યો. ૫મી કળિયુગમાં થતો ધર્મનો લોપ તેમની નજરે પડ્યો. તે અરકાવ્યા દેવોને આજ્ઞા કરી કે તેઓએ જુદે જુદે સ્થળે ભરત ખંડમાં અવતાર લેવો અને લોકોને ધર્મનો માર્ગ બતાવી સારે રસ્તે લઇ જવા. તે પ્રમાણે ભકતોએ દ્વિંદુરનાનમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ એમ સર્વ દેશો અવતાર લીધો. તે સમયે શ્રી ભગવાને સગુણ સ્વરૂપ લઈને ભકતોને સદાય કરી, ધર્મની વૃદ્ધિ કરી. ભક્ત અને અભક્ત બનેને તાર્યા. તે ભક્તયુગમાં કે કળિયુગમાં ભકતોને ભગવાન સાગરજી ધડીમાં મળી શકે છે અને મળ્યા છે.

ભકતો કેવા હોવા જોઈએ ?

ભક્ત હોયે ભાવિક ને બોળા,
જેને મન નહિ વિકલ્પ જળાં;
કળિયુગમાં હરિ મન ધ્વજા કરે,
કે જો સંકટ મુજ ભક્તને પડે;
(તો) જઈ ચકું ત્યાં સત્વર ગતિ,
હરું દુઃખ ને વધારું કીર્તિ.

એવા ભક્તો :—

નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, ઘુઘસીદાસ, નામદેવ, કબીર; જ્ઞાનેશ્વર, મત્સ્યેન્દ્રનાથ, ગોરખનાથ, બોડાણો, સુરદાસ, એકનાથ, સમર્થ રામદાસ, ઘુઘરામ, ગોરા કુંભાર, રાંકાં (વાંકા) કુંભાર, જયદેવ સ્વામી, નરહરી સોનાર, રાહીદાસ, ચમાર, પીપાજી, સેનો નહાવી, લતીબસાહ વગેરે અનેક ભારત જૂમિને ઉન્નવળ કરી ગયા.

॥ શ્રી રામ ॥

અધ્યાય ૧ લો.

વંદન અને શ્રી હરિની ભક્તોને અવતાર લેવાની આજ્ઞા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી સરસ્વત્યે નમઃ ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ॥
શ્રી રુદ્રિભ્યો પાંદુરંગાભ્યાં નમઃ ॥ જયજય બી ॥ નદીના કિનારે વિહાર
કરનારા. જય જય વિહુવ, ભક્તવત્સલ કૃપાસાગર, સર્વવ્યાપી થઇ સર્વોપ
રહેનારનો જય હો, ગણપતિ સરસ્વતી. એમ અનેક રૂપે તું પ્રગટ થયો માટે
શારદા વિનાયક કહેવાયો. અંધના આરંભમાં તને નમસ્કાર કરું છું. સદગુરુ
પ્રકાશમને નમસ્કાર કરું છું, કે જેણે સંભારનો બ્રમ દૂર કર્યો, જેણે મને નામ
આપીને તેમાં પ્રેમભાવ મૂકી મારું ભરખંધન દૂર કર્યું. હવે સંત-સત્ગુણોને
નમન કરું છું. આ સંતો શ્રી હરિને જીવથી પણ વધારે પ્રિય છે. હવે મહા
કવિઓને નમસ્કાર કરું છું, જેવાકે વ્યાસમુનિ, ભાર્ગવ મુનિ, વાલ્મીકિ મુનિ,
શુકદેવજી, નારદજી, ઉશના કવિ, કૌભેનિ વગેરે સર્વ કવિઓને નમસ્કાર કરું
છું. એવા સંતોએ કળિયુગમાં અવતાર લઇને જડ, મૂઢ અને અજ્ઞાનીને ભવ-
સાગરમાંથી પાર ઉતાર્યો. તેમના “ભક્તવિજય” અંધનો આરંભ કરું
છું. તે પૂરે કરવાની સિદ્ધિ આપનારો તું સમર્થ છે. જેવી રીતે દુર્મળ માણસે
કામ શરૂ કર્યું હોય ત્યારે શ્રીમંત માણસ તેને મદદ કરીને કાર્ય પૂરું કરાવે
છે, તેવી રીતે સંત સત્ગુણો, આ કાર્ય પૂરું કરવાનું તમામ આશ્રય છે. જેવી
રીતે આખો વિનાશ અધને કાઢી કૃપા કરીને તીર્થાંકન કરાવે, તેવી રીતે કૃપાળુ
સંતો મારા ઉપર કૃપા કરીને મારી ઈચ્છા પૂરી કરજો. હું મંદમતિ છું. હું
અજ્ઞાની છું. અંધ પુરાણનો અભ્યાસ પણ કર્યો નથી, સંસ્કૃત ભાષાનું પણ
જ્ઞાન નથી, પણ અહીં એક એવો પ્રકાર છે કે જેમ મને ભક્તચરિત્ર મમે છે,
તેમ મહાદેવજીએ ભવિષ્ય પુરાણમાં પણ એમજ કહ્યું છે કે ભક્તકથા
શ્રી હરિને ધણી ગમે છે. તેથી જ મારા ચિત્તને આ વાત ગમી છે. મેં એટલી
મોટી હિંમત કરી છે કે જેમ ટિટાડી સમુદ્રનું શોષણ કરવા તૈયાર થઇ હતી
તેમ, જે શ્રી હરિનું વર્ણન કરતાં શ્રુતિએ પણ ઈર્ષ્યે મૌન ધારણ કર્યું, તેમ
નામે પણ શ્રી હરિનું એટલું બધું વર્ણન કર્યું કે તેમ કરતાં કરતાં તેની જીમ
વિરાધ ગઇ તેથી તેણે યાજ્ઞને પોતાના શરીરની શ્રી હરિ માટે સખ બનાવી.

જે શ્રી હરિને બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર અને શંકર પણ ઓળખી શક્યા નથી તો હું પામર મનુષ્ય તેના ગુણનું વર્ણન રીતે કરી શકું ? જેમ બાળક ન મળી શકે તેવી ચીજ લેવા માટે હક કરે છે, તે પૂરી કરવા તેની માતા તૈયાર થાય છે તેમ હે દીન દયાળ, તું મારી હક પૂરી કરજો. જેની રીતે બાળક ધ્રુવજીએ પિતાના ખોળામાં બેસવા હક કરી, ત્યારે તે તેને મોક્ષપદ (અચળ પદ) આપ્યું, જેમ વાડકી દૂધ માગતાં ઉપમન્યુને ક્ષીરસાગર આપ્યો તેવો તું હિદાર છે, તેથી તું મારી આશા પૂરી કરજો ને તારુ દીન દયાળ નામ યથાર્થ છે. સાત્યયુગ, દ્વાપર ને ત્રેતાયુગમાં જે જે ભક્તો જન્મ્યા હતા તે સર્વેએ કળિયુગની પ્રજાના તારણ માટે ફરીથી જન્મ લીધો. તમોનાં ચરિત્રનું વર્ણન કરવા માટે મને ઘણો આનંદ થાય છે. તો હે શ્રોતાજનો, હવે ધ્યાનપૂર્વક ભક્તચરિત્ર સાંભળજો. મારામાં કંઈ વ્યાકરણ ચતુરાઈ નથી, કે મેં કંઈ અધ્યાત્મ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો નથી, તેમજ હું કંઈ સંસ્કૃત શાસ્ત્રો ભણ્યા નથી; તે સર્વે રૂક્મિણીપતિ જાણે છે. એક સમયે એકનાથ મહારાજના ઉપર શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનની કૃપા થઈ તેથી તેમણે રામાયણનું આખ્યાન કર્યું. તેની કંઈ મારા ઉપર હૃદયકૃપા થઈ નથી. તે છતાં પણ હું સંતકથા કહેવા નીકળ્યો છું. આપણા દેશમાં નામદેવ, મુક્તેશ્વર વગેરે અનેક સંતોએ શ્રી વિષ્ણુ ભક્તિ કરી. તેમના જેવી કંઈ મારી વાણી શક્તિશાળી નથી. શ્રી ભાગવતની ટીકા વામનજીએ કરી, તેમ શ્રીધરજીએ શ્રી હરિવિજય કથા કરી. તેમના જેવી ભક્ત કથા કરવાની મારી યોગ્યતા નથી. શ્રી રામદાસે દાસબોધ કહ્યો. કેવલ્યદાસે ગીતા કહી. તેમના જેવી પ્રભુપ્રસાદપી મારી વાણી નથી. ગણેશનાથને કેશવસ્વામીએ રસાળ ભાવમાં હરિકથા કહી, તેમજ કબીર ભક્તે હિંદો ભાષામાં સાંહેબની બંદગી કહી, એવા પ્રેમાળ સંતોએ જે સ્તુતિ કરી તે સાંભળતાં અસાધનીને રાત્ર પ્રગટ થાય છે, એ નવાઈ પમાડે તેવો પ્રકાર છે. એવી રીતે પૈંદણમાં પાડાના મોંએથી રાનેશ્વરે વેદપાઠ બોલાવ્યા એવા સંતોને આ ગ્રંથની શરૂઆતમાં નમન કરું છું. જેમ ગંગા નદીમાં કેઈ વહેણાતું પાણી મળતાં તે પવિત્ર થઈ જાય છે, જેમ લોહાને પારસભણિ સાથે ઘસતાં તેનું સોનું બને છે તે પછી તે શ્રીમંતના આજ્ઞાણે માટે વપરાય છે, જેમ રાજકુંવરનાં વખાણ મુખ્ય માણસો યોગ્ય ગણે છે તેમ ભક્તજનોનાં ચરિત્રનું વર્ણન કરનાં સંત સગજનોને સંતોષ થાય છે. જેની રીતે કેઈ નદી પ્રખ્યાત ન હોય પણ જ્યારે તે સમુદ્રને મળે છ ત્યારે તે પવિત્ર મનાય છે. જેમ કલ્પવૃક્ષની છાયામાં બેસી પછી દરિદ્રતા જતી રહે છે, તેમ હું મંદ બુદ્ધિનો છું છતાં પણ ભક્તોનાં ગુણનું વર્ણન કરવા માટે તો રૂક્મિણીપતિ મને સહાય કરશે. એવો તે ભક્તજ્ઞાણ

કૃપાળુ છે. મેં જે ગોત્રમાં જન્મ લીધો છે તે વસિષ્ઠ ગુરુને દંડવત પ્રણામ કરું છું. તેની કૃપાથી મંથસિદ્ધિ થશે. હવે માતા પિતાને નમન કરું છું, જે સર્વ તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ છે. જેમની કૃપાથી મને આ નરેન્દ્ર મળ્યો છે તે માતાપિતાને નમસ્કાર કરું છું. અમારા ઉચ્ચ પદના કુળદેવતા શ્રી વિષ્ણુને તથા સર્વ દેવોને નમસ્કાર કરું છું. તેઓ સર્વ મારા ઉપર પ્રમન્ન થાઓ. જેની રીતે સમુદ્રનું પૂજન કરવાથી સમસ્ત નદીઓ પ્રસન્ન થાય છે, જેની રીતે ચંદ્રદર્શનથી સર્વ નક્ષત્રોનું દર્શન થાય છે, જેમ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવાથી સમસ્ત તીર્થક્ષેત્ર તેમાં આવી જાય છે, જેની રીતે મહાપૂજન કરવાથી સર્વદેવતા પ્રસન્ન થાય છે. તે દેવોના દેવ હે વિદુષ, તારા ઉપર જ મારો સર્વ આધાર છે તે શ્રી ચક્રપાણિ મને એવી ભુદ્ધિ આપો કે જેમ કવિની પેઠે મારી વાણી યથા જાય કે જેથી સંતચરિત્ર સત્વર લખી શકાય, કે પ્રેમથી સતચરિત્ર ગાઇ શકાય અને મેં આ મંથનું ભાષાંતર કર્યું છે એવો સંશય પણ મનમાં આવે નહિ. તેમ થવું તે માત્ર શ્રી પંડરીનાથની કૃપાને આધારે છે.

શ્રી નાભાજીના નામથી પ્રભાતે અવતાર લીધો. તેઓ ગ્રાસિયરમાં થઇ ગયા. તેમણે સંતોની કથાનો મંથ લખ્યો. બંગાળ દેશમાં ઉદ્ભવ ચિદંબન થયા. તેમણે પણ ભક્તવિજય મંથ લખ્યો. તે સમયે શ્રી પંડરીનાથે વરદાન આપ્યું કે આ મંથ વિસ્તારમાં લખાશે, જેમ બાળકની ભાષા માતાઓ કૌતુકથી સાંભળે છે. તેની રીતે આ મંથ પ્રાકૃત ભાષામાં લખાવાથી સર્વજનો તેનો અંગીકાર કરશે. જેમ મંગામાં વહેળા મળતાં મંગારૂપ બને છે, તેમ આ મંથની વાણી સરતાં સરતાં જ્ઞાનરૂપ થઇ જશે. જેમ કસ્તૂરીમાં મારી બળી ગઇ હોય તો તે પણ કસ્તૂરીના ભાવથી વેચાય છે, તેમ મારી માતૃભાષાનું પુસ્તક પણ સર્વમાન્ય થશે. જેમ દૂધમાં થોડું પાણી બળતાં તે દૂધ સમાન થાય છે, તેમ શ્રી હરિની કૃપાથી વચન સરશે. તેથી હે મહાપિતિ, તને નમન કરીને આગળ વિસ્તારવા માટે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું.

હવે એક ચિત્તથી સંતકથાની કૃતિ સંભળો. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનો અવતાર પૂર્ણ થતાં કળિયુગમાં યત્ન દાન અને ધર્મનો લોપ થવા લાગ્યો. વિપ્રોએ આચાર ધર્મ તજ્યો, દુષ્ટિઓએ વિચાર તજ્યો, બ્રાહ્મણોએ ધોગ્ય સમયે સન્ધ્યાસ ગ્રહણ કરવાનું બંધ કર્યું. પુત્રો પિતાના વચનની અવગણના કરવા લાગ્યા. શિષ્યો ગુરુસેવા કરવાનું ચૂક્યા, પતિદેવો પત્નીના કહેવાથી અસુરગૃહે જઈ રહેવા લાગ્યા. તીર્થસ્થળોમાં જવાનું બંધ થયું, શાસીગ્રામની પૂજા ત્યજી ઇંદ્ર મામુલી દેવોનું પૂજન કરવા માંડ્યું. તુલસીરુદ્રાક્ષની માળા ત્યજીને કાચની

માળા લીધી, ધનિક લોકોએ દાન ધર્મ કરવું બંધ કર્યું, સશક્ત માણસોએ
જપ તપ કાર્ય બંધ કર્યાં, રાજા પ્રજા વચ્ચે વર્તનનું જીભું થયું, કુળવાન
ઓઓએ પાંચડી નોકરી કરવા માંડી, કન્યાવિક્રય શરૂ થયો. આવી પાપથી
મુસલમાનો ગૌહત્યા કરવા લાગ્યા, અસત્ય બોલવાનું પ્રમાણ વધી ગયું સંત
સાધુઓની નિંદા થવા લાગી, ખોટું તે સાચું દેખાવા લાગ્યું, ખોટી સાક્ષીઓ
પુરાવા લાગી, ગાયત્રીપૂજા બંધ થઈ, સાચર મંત્રો શરૂ થયા. ત્રિશાસ્ત્રવાન
થવા લાગ્યા. આવાં પાપથી દેવતાંથી દેવત જનું રક્તું ને તેને લીધે મુસલમાનોએ
મર્તિઓ તોડવા માંડી. તીર્થસ્થળોમાંથી કર્વેરા લેવાનું શરૂ થયું. એ પ્રમાણે
કળિયુગમાં ઘેર અન્યાયાચે શરૂ થયા ને કશું કે.—

અસત્ય એટલું પાપ નહીં.

સત્ય એટલું સુકૃત નહીં.

એ પ્રમાણે કળિયુગે સત્યનો લોપ કર્યો, અને અનેક દુર્ગુણોને જન્મ
આપ્યો. જેમ રાહુ આવતાં મહણ થાય છે ને આકાશમાં અંધારું થઈ જાય
છે, તે પ્રમાણે કળિયુગ આવતાં સત્ય ને ધર્મનું અંધારું થઈ ગયું. જેમ મરણ
આવવાનું હોય તે પહેલાં શરીરમાં રોગનું ધર થાય છે, જેમ રાત્રી થતાં
સ્મશાનમાં પિંચાય જાગૃત થાય છે. જેમ કમનસીમ માણસને જોતાં જ દુઃખો
તેને ઘેરી વળે છે, યુવતી કૂપા દૂર થતાં આજ્ઞાન ફેલાય છે, જેમ યૌવન આવતાં
અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ નિંદાખેર માણસ સભામાં આવી બેસે કે
આપોઆપ નિંદા કરવાનું પ્રકરણ જીભું થાય છે, તેમ કળિયુગ આવતાં અપાર
પાપ ઉત્પન્ન થયાં. આપેમુનિયો બદરીકાશ્રમ ચાલ્યા ગયા, અને બ્રાહ્મણો
પોતાનો આચારવિચાર પૂર્ણ પાક પકન સર્વનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા, તેવો
સમય આવવાથી ધરતી કંપામ્બાન થઈ. આ સમયે થી હરિ વૈકુંઠમાં પોતાના
બકતોને પાસે બેસાડીને પૃથ્વી ઉપર ફેલાતાં 'પાપનું' નિવારણ કરવાનો વિચાર
કરતા હતા. શ્રી હરિ કહેવા લાગ્યા કે મૃત્યુલોકમાં યત્ન-યાગ 'બંધ' પડ્યા છે.
બ્રાહ્મણો કુશાચારી થયા છે, અજ્ઞાનીને ક્રોધ માર્ગ-દોસ્તની આજ્ઞા નથી, તેથી
તેઓ દુઃખના દરીઆમાં ડૂબવા લાગ્યા છે, તો હવે તેઓના ઉદ્ધાર માટે શું
કરવું જોઈએ? તે સમયે બક્ષાજનો શ્રી હરિ સામે બેઠાથ બોડીને ઊભા રહ્યા.
શ્રી વિષ્ણુએ રહ્યું કે કંઈ યોગ્ય કાર્ય કરવા સારે અમને આજ્ઞા કરો. તે સમયે
શ્રી હરિએ કહ્યું કે. સ્વયંભુવ, ત્રેતા ને દ્વાપરયુગમાં તો મેં જાને અપતાર ધારણ
કર્યો હતો, ને કુષ્ઠ દેત્યોનો સંહાર કર્યો હતો, ને પૃથ્વીનિર્વર કરી હતી. હવે

હું તો શાંત થઇને ક્ષીરસાગરમાં રહ્યો છું માટે તમે સર્વે મૃત્યુલોકમાં અવતાર
ધારણ કરો ને ન્યાં ન્યાં મારાં સ્થાનો છે ત્યાંથી જનઉદ્ધારનું કાર્ય શરૂ કરો.
શ્રી કૃષ્ણવળને કહે છે કે તમે પંદરપુર હિંદીર વનમાં અવતાર લઈ દક્ષિણ દેશમાં
મારી ભક્તિ દેખાવો. શ્રી અકુરજી, તમે ગોકુળ, મથુરાં વંદાવન પ્રદેશમાં અવતાર
લઈ ઉપદેશ શરૂ કરો. શ્રી દારૂક ભક્ત, તમે પશ્ચિમ દેશમાં રામનાસ થઈ ભજન
કરીને જનઉદ્ધાર શરૂ કરો. શ્રી વ્યાસમુનિ, તમે પૂર્વ દેશમાં જગન્નાથ ક્ષેત્રમાં
અવતાર લઇને મારાં અદ્ભુત ચરિત્ર જનસમુદ્ધને સંભળાવો. શ્રી વાલ્મિકિ ઋષિ,
તમે હસ્તિનાપુરમાં જન્મ લઇને મારી કથા જનસમાજને સંભળાવો. મેં ન્યારે
રામાવતાર લીધો હતો ત્યારે તમે સર્વે વાનરરૂપમાં હતા, ને તે સમયે રાવણને
મારીને ઈર્ષ તથા ખીજી સર્વ દેવોને બંધનમુક્ત કર્યા હતા. તેમ જ કૃષ્ણ-
વતારમાં તમે સર્વે ગોવાળ થયા હતા, પ્રેમીઓ યાદવો થયા હતા ને કંસનું
નિકંદન કરી તેના ત્રાસમાંથી સર્વેને મુક્ત કર્યા હતા. ગૌખાલ્યનું ગદ્ય કહ્યું
હતું. હવે હું શાંત થયો છું ને સ્વચ્છ થઈ રહ્યો છું તમારા સિવાય મારું
કીર્તન જનસમુદ્ધને કોણ સંભળાવશે ? તમારા થકી હું સચ્ચરૂપ થયો છું
નહીં તો મને કોણ યાદ કરવાનું હતું ? ભક્તો સિવાય ખીજું કોઈ મને
પ્રાણસમ પ્રિય નથી. શ્રી હરિના આવા વચન સાંભળી સર્વ ભક્તોએ જય
જયકાર કર્યો ને કહેવા લાગ્યા કે તું દીનન્યાય પરમેશ્વર છે, એવું અમને ખરે-
ખરું દેખાય છે. જેવી રીતે સૂર્યમાંથી કિરણો નીકળે છે, જેમ માટીમાંથી મોતું
નીકળે છે. તેવા અમે ભક્તો પણ શ્રી હરિ તારા વડે જ પવિત્ર છીએ જેમ
પાણીથી વૃક્ષ જીવે છે, જેમ આકાશમાં તારાગણ છે, તેમ અમે ભક્તો પણ
શ્રી હરિને લીધે જ શ્રીમત છીએ. જેમ અનેક તાત્પર્યથી વસ્ત્ર તૈયાર થાય છે,
જેમ ઉત્તમ પ્રકાશ અનેક દીવાને લીધે મળે છે, તેમ અમે ભક્તજન પણ
શ્રી હરિને લીધે જ પવિત્ર છીએ. જેમ પાણીને લીધે જ જળચર પ્રાણી જીવે છે,
જેમ કૂલોમાના મંથને લીધે જ ભ્રમર જીવે છે તેમ અમે ભક્તજનો શ્રી હરિને
લીધે જ મોટા થઈએ છીએ. સોનામાંથી કંકણ ને આકાશમાં જેમ પવન
તેમ અમે ભક્તજનો શ્રી હરિને લીધે જ સચ્ચરૂપ થયા છીએ. જેમ મનરીના
હાથમાંની દોરીથી પુનળા નાચે છે, તેમ શ્રી રઘુનીર અમારા હાથે લંકાગદ જીત્યો.
પાવામાંથી મધુર અવાજ નીકળે છે પણ તે વગાડનાર વગાડે ત્યારે જ નીકળે
છે તેમ કૃષ્ણાવતારમાં પણ થયું છે અમે બધા ગોવાળોને હાથે મોટા કામે
પણ તારી જ ઇચ્છાથી થયા, સ્ત્રી વગેરે અનેક દેવતાઓ અને અનેક
સ્રષ્ટાડો બનાવવાં ને તોડવાં તે શ્રી હરિની ઇચ્છા સિવાય થતું નથી માટે

હે શ્રી પતિ, તું જે આજ્ઞા કરશે તે પ્રમાણે અને તરત જ કરીશું, ને તારી કૃપાથી પૃથ્વી ઉપર માણસોને અને ભક્તમાર્ગ બતાવીશું.

આ પ્રમાણે સાંભળીને શ્રી હરિએ ઉપધવને કહ્યું કે તું દરજીકુળમાં નામદેવ નામે અવતાર લે. પંદરપુર ક્ષેત્રમાં જન્મ લેવા માટે તને આદેશ છે. શ્રી રામકૃષ્ણનો અવતાર સર્વ મેં જે ચરિત્રો કર્યા છે તે સર્વે તું માણસોને સાંભળાવજે, આ કામ તને સોંપવામાં આવે છે.

કળિયુગમાં શ્રી હરિનું નામ સર્વને તારનારું છે. પત્ની શ્રી હરિ શુકદેવજીને કહે છે કે તમે અવીષ કુળમાં જન્મ લો ને કપીર ભક્તને નામે પ્રગટ થાઓ. તમારે યોનીથી જન્મ લેવો પડે નહીં તેની વ્યવસ્થા હું કરીશ. પશુ નિમિત્ત માત્ર થવા ત્યાં પ્રગટ થઈ મારો નામભદ્રિમા ફેલાવો. ત્યારપછી વાલ્મીકિ ઋષિને કહ્યું કે તમે કાશીનગરીમાં બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ લઈ તુલસીદાસ સંત થાઓ. મારો ભક્તપ્રેમ સર્વશ્રેષ્ઠ છે તે તમે કળિયુગમાં જાહેર કરો. જે શતકોટી રામાયણ તમે લખ્યાં તેને પ્રાકૃત ભાષામાં ફરીથી તૈયાર કરી ભક્તજનો પાસે તેનો પ્રચાર કરાવો.

દાક્ષને શ્રી હરિ કહે છે કે તું ડાકિરમાં બોડાણો ભક્ત થઈ અવતાર લે ને તારી ભક્તિથી હું દારકાંથી ડાકિર દોડતો આવીશ. શિવજીને શ્રી હરિ કહે છે કે તમે જીનાગઢમાં નરસિંહ મહેતાને નામે અવતાર લો અને સર્વજનોને ભક્તિમાર્ગ બતાવો. તમે આગળ જાઓ ને પાછળથી હું જ્ઞાનેશ્વર થઈને આવું છું. તે વખતે ગીતાનો મર્મ હું સમજાવીશ. બ્રહ્મા પોતે સોપાન દેવ થશે ને સદાશિવ પોતે નિવૃત્તિનાથ થશે, આદિમાયા પોતે મુક્તાંગાઈ થશે. એ પ્રમાણે અવતાર ધારણ કરીને જીર્ણાંશમાં આવીશું. સર્વ ભક્તમંડળને શ્રી હરિએ આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી એટલે સર્વેએ જય જયકાર કર્યો. દેવોએ પુષ્પટુલિ કરી અને આનંદનો જયગોષ કર્યો. આ દિવસને ધન્ય છે કે જ્યારે શ્રી હરિએ સર્વ ભક્તો ઉપર કૃપા કરી અને મૃત્યુલોકમાં ઉદ્ધાર કરવા માટે અવતાર લેવાનું નક્કી કર્યું. માટે વૈકુંઠ અને કૈલાસ કરતાં પણ મૃત્યુલોક ધન્ય થયો છે કે જ્યાં પાપ-પુણ્ય, યત-યાગ, હવન વગેરે માટેની કર્મશ્રમિ છે. જે જે સુકૃતી સ્વર્ગલોક મળે છે તે ફળ પૂરું યતાં પાછું મૃત્યુલોકમાં આવવું પડે છે, માટે તે શ્રમિ સ્વર્ગ કરતાં ઉત્તમ છે.

મૃત્યુ લોકે જન્મતાં હરિચરણ મળે સર્વદા,
 મૃત્યુ લોકે જન્મતાં વૈકુંઠવાસ થાયે સર્વદા,
 મૃત્યુ લોકે જન્મતાં હરિકીર્તન થાયે સર્વદા,
 મૃત્યુ લોકે જન્મતાં સફળ થાય સહુ (મન) કામના.

તેથી સર્વ દેવો ઈન્દ્રપુરીમાં ગયા ને ત્યાંથી કર્મભૂમિ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આ કળિયુગના સમયમાં જનઉદ્ધારનું કાર્ય કરવા માટે હવે ભક્તોનો અવતાર થશે. તેઓનાં ચરિત્રો ધ્યાનથી સાંભળી પવિત્ર થશો. હવે ભક્તો નીચ કુળમાં જન્મ લેશે, ને પોતાનાં ચરિત્રથી ને નામમહિમાથી શ્રી હરિને પોતાના કરી જતાવશે. આગળના અધ્યાયમાં શ્રી જયદેવચરિત્ર કે જે અતિ પાવન છે તે એકચિત્તથી સાંભળજો. મહીપતિ કહે છે કે મારો સમાગમ હંમેશાં સતોમાં જ રહેજો

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ
 પ્રસન્ન થશે માટે પ્રેમાળ ભક્તોનાં ચરિત્ર સાંભળજો.

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨ જો.

જયદેવ સ્વામીનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥ શ્રી હરિ કહે છે કે હે વ્યાસ મુનિ, તમે જે પુગણો લખ્યાં છે તે ગંભીર વાણીથી લખાયેલાં છે તેથી કળિયુગના અમાન માણસોથી તે સમજી શકાય તેમ નથી. તેથી તમે શ્રી જયદેવ નામે અવતાર લખને જનઉદ્ધારનું કાર્ય કરો. આ પ્રમાણે કહેવું સાંભળી શ્રી વ્યાસે સાદાગ નમસ્કાર કર્યા અને પછી જગન્નાથ ક્ષેત્ર તરફ પ્રયાણ કર્યું, ત્યાં તુલુખીત્વ નામે ગામમાં એક બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં અવતાર લાધો. ચાર વર્ષમાં ઉત્તમ અને મુખ્ય વર્ણ બ્રાહ્મણની છે ત્યાં પરાશરતંત્રને (વ્યાસ) પોતાની લીલાથી અવતાર લીધો. દિવસે દિવસે મોટાં થતાં માગાપે તેમને યજ્ઞોપવિત દાન દીધું. તે અભ્યાસ કરતા ન હતા. જ્યાં તેમણે સર્વશાસ્ત્રોમાં નિપુણતા મેળવી. જેમ તારાઓથી ચંદ્ર ઢાંકાયો નથી, કે પક્ષીઓમાં ગરુડ ઢાંક્યો રહેતો નથી તેમ જયદેવ મોટો થવા લાગ્યો. જેમ દેવોમાં ઈશ્વર જેમ તપ કરનારાઓમાં શંકર જેમ જેમ યાદવોમાં શ્રી રુદ્રિમણીગમણ જેમ જેમ મુવર્ણ વગેરે ધાતુઓમાં રત્ન છે જેમ લશ્કરમાં પ્રતાપી ચરતીર છે, જેમ આકાશમાં દિનકર છે, જેમ સરોવરમાં સમુદ્ર છે, જેમ અસાનીઓમાં નિપુણ શ્રોતા છે, જેમ હરિકાર્તીકમાં કીર્તનકાર છે, જેમ પક્ષીઓમાં રાજહંસ છે, એ સર્વને દ્વિતી જ શાણા માણસો ઓળખી શકે છે. જેમ રંકમાં જેવો રાગ લાગે તેમ બ્રાહ્મણ વંશમાં નિપુણ વક્તા લાગતો હતો.

કહ્યું છે કે સધળાં સાધન - કરવામાં શુદ્ધભાવ મુખ્ય છે. શ્રુતિશાસ્ત્ર પુરાણ વગેરે સર્વ શોધી જોતાં કળિયુગમાં હરિદીર્ઘર્તન કરવાનું મુખ્ય સાધન કહ્યું છે. માટે સર્વ શ્રોતાઓએ હરિદીર્ઘર્તનમાં લક્ષ રાખજો. શ્રી હરિ ઉદ્ધવજીને કહે છે કે કળિયુગમાં માત્ર જાગૃત્તમ છે અને તેથી જ જયદેવ કવિએ "ગીત ગોવિંદ" ગ્રંથ રચ્યો. પણ પુરાણની આ કથા છે તેમાં રાધાવિલાસનું વર્ણન છે. કૃષ્ણાવતારમાં શ્રી જગન્નિવાસે ગોકુળમાં જે કીડા ફરી તેનું વર્ણન

છે. પહેલાં શ્રી હરિને ગુણ જાણી તેના ઉપર શ્રી જ્યોત્સે પદસ્યના કરી. જેમકે પહેલાં સુવર્ણ કંકણ બનાવી ઉપર રુનો જડયાં. તેવી રીતે રત્નજડત મથ તે “ ગીત ગોવિંદ ” આ ગ્રંથ અનેક લોકોએ હૃન્તલેખિત પ્રતોમાં તૈયાર કરી લીધો ને ઘેર ઘેર હઝિલીલાની કથા થવા લાગી. જેમ એક જ સુગંધી પુષ્પ એક સ્થળે હોય ત્યાંથી સર્વત્ર સુગંધ ફેલાવે, તેમ આ એક જ ગ્રંથે પૃથ્વી ઉપર સુવાસ ફેલાવી. તે સમયે જગન્નાથમાં સાત્વિક નામે એક રાજા હતો. તેણે પણ જ્યોત્સે સ્વામીની જેમ એક ગ્રંથ રચ્યો હતો. તે ગ્રંથની નકલો કરાવી રાજા પૃથ્વી ઉપર વહેંચાવા લાગ્યો, ને કહેવા લાગ્યો કે આ ગ્રંથનો આધાર લઈને સર્વ પંડિતપાંડિત યત્ન જોઈએ. આવું કહેવું સાંભળી સર્વ પંડિતો કોપાયમાન થયા. તે સર્વે જગન્નાથમાં મળ્યા અને રાજાને કહેવા લાગ્યા કે તે ગ્રંથ રચ્યો છે તે તારા મનથી શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ છે અને તું કહે છે કે તે ગ્રંથ જ્યોત્સે સ્વામીના ગ્રંથની સમાન છે. પણ જે શાણા માણસો હોય છે તે પોતાના મુખથી પોતાની કીર્તિનાં વખાણ કરતા નથી. તું સર્વ લોકોને કહે છે કે મારા જ ગ્રંથનું પંડિત-પાંડિત કરો.

વિદ્યા અને હરિકીર્તન, ગુરુમંત્ર અને બ્રહ્મજ્ઞાન,
પુષ્પહાર અને મહારાતન, વેચવા જતાં કિંમત ઘટે.
કસ્તુરી અને મલયાગીરીચંદન, કેસર અને જવાંદી,
ઉત્તમ કવિતા ચતુર પણ, સ્વમુખે વર્ણવતાં મૂર્ખત્વ દીસે.

કન્યા અને મોતી, પુસ્તક અને કમતી વસ્ત્ર, કૃષ્ણાગર અને મયયાનિક વેચવા જતા તેની કિંમત ઘટે છે. તેથી બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે હું રાજાને, તમારા ગ્રંથની મહત્તા શ્રી જગન્નાથ કબુલ રાખશે નહીં, કારણ કે તમને વૃથા અડકાર થયો છે ત્યારે રાજાએ કશું કે બને ગયો સત્વર લઈ આવો, ને શ્રી જગન્નાથજી સામે આપી રાત્રીભર રહેવા દો. જેમ જ્યોત્સે હરિને ગુણગાન કર્યા છે તેમ મેં પણ કર્યું છે. માટે જે ગ્રંથ શ્રી હરિને માન્ય નહીં હોય તેને બહાર ફેંકી દેશો. એ પ્રમાણે ગયો મૂકીને શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરને તાણ વાસીને રાજા પોતાને મહેલ ગયો. બીજે દિવસે સવારમાં પ્રાત કાળે જ્યારે પૂજારી આવ્યા ત્યારે કાકડ આરતીના સમયે ઘણા વિગ્રો ત્યાં બેગા થયાં મંદિરનાં દાર ઉઘાડી પૂજારીઓ અંદર ગયા ત્યારે જોયું કે શ્રી જ્યોત્સેનો ગ્રંથ

ઉત્તમ માનીને પુરૂષોત્તમે પોતાની પામે રાખ્યો હતો, ને રાગનો અંધ અમાન્ય ગણીને દૂર રાખ્યો હતો. આવું જોઈ રાગ પોતે નીચું જોઈ ગયો. અને આહણોએ જ્ય જ્યકાર કર્યો પછી તેઓ રાગને કહેવા લાગ્યા કે વેદશાસ્ત્રની સરખામણીમાં કોઈશાસ્ત્ર રાખે તે કેમ બને ! તેવું આજે બન્યું છે તે શ્રી હરિને ન્યાય છે. જેમ રાજહંસ આગળ કાગડો ને પંડિત આગળ ભર્યો કેવી રીતે સરખામણી કરી શકે ! જેવી રીતે બાવળ ને ચંદન અને સત્તન ને દુર્ગંધ તેમ ગીત ગોવિંદ સામે તારો અંધ નિર્માલ્ય છે. આવું સાંભળી રાગ લગ્ન-યમાન થયો અને શ્રી જગન્નાથજી સામે જઈને બે હાથ બેડી બોલો શ્લોકો, ને કહેવા લાગ્યો કે હે હરિ, આજે તારું મોટાપણું સમજાયું. તારું નામ પતિત-પાવન છે પણ તે મારા માટે તો અસત્ય થ્યું છે, કારણ કે તે એકને પોતાને કહી બીજાની અવગણના કરી છે. હે નારાયણ, તું સર્વઘટનાં સમસમાન રીતે બ્યાપક છે. લક્ષ્મ અને અલક્ષ્મ બંને જથ્થુ તારી સત્તાથી જ કાર્ય કરે છે. સૂર્યાકેશનું પ્રતિબિંબ સર્વ ઘટમાં સરખી રીતે પડે છે. જેમ ગાય અથવા વાઘને પાણી સરખો સતોષ આપે છે, તેવો તું યદુનાયક સર્વઘટમાં સરખી રીતે બ્યાપક છે. જેમ આકાશને મન તીડ અથવા ગડડ સમાન છે તે પ્રમાણે તું જગદીશ સર્વઘટમાં સમસમાન છે. જેમ માતાને મનમાં શાણો અને અજ્ઞાન બંને બાળક સરખાં છે. તેવો તું પતિતપાવન સર્વઘટમાં સરખો છે. જેમ ચાંદની રાગ અને રંકને સરખી શીતળતા આપે છે, તેવો તું રૂક્મણીરમણ સર્વઘટમાં સરખો છે. જયદેવની વાણીમાં તું જગન્નાથ સમાયો છે તો પછી મારા દેહને ચક્રાવનાર કોણ બીજો છે તે મને કહે. એવું જ્યાં હે જગન્નાથ, તે મારો અંધ દૂર કર્યો તો હવે હું મારા પ્રાણ તને આપીશ એમ રાગ કહેવા લાગ્યો. એવાં કરણ વચન સાંભળીને નારાયણ પ્રસન્ન થયા. રાગના અંધમાંથી ચોવીસ શ્લોકો લઈને જયદેવના અંધમાં સામેલ કર્યા. એમ કર્યાથી રાગના મનનું સમાધાન થયું.

હવે જગન્નાથપુરીમાં એક અગ્નિહોત્રી પ્રાહણ રહેતો હતો. તેને ઘેર એક પદ્માવતી નામે સુંદર કન્યાનો જન્મ થયો. તેનું રૂપ ગુણ, લાવણ્ય સર્વ પદ્માક્ષી જેવાં એટલે કે લક્ષ્મી જેવાં હોવાથી પ્રાહણે પદ્માવતી નામ રાખ્યું હતું. પ્રાહણ મનમાં વિચાર કરે છે કે આ કન્યા અતિ સ્વરૂપવાન ને ગુણિયલ હોવાથી તેને મનોભાવે શ્રી જગન્નાથજીને અર્પણ કરવી. તે પદ્માક્ષી કન્યાને જોઈને ઘણા ઉત્તમ પ્રાહણોએ તેના હાથની માગણી કરી. પણ તે પ્રાહણ સર્વને કહેતો કે તેણે તો મનોભાવે તે કન્યાને શ્રી કૃષ્ણાર્પણ કરી છે. તે કન્યા

દિવસે દિવસે મોટી થવા લાગી. એક દિવસ થી જન્મન્નાયજીએ તે વિષ્ણુને સ્વપ્નમાં દર્શન આપ્યા ને કહ્યું કે તેં મને તારી કન્યા અર્પણ કરી છે, પણ હું કળિયુગમાં બોદરૂપ ધરી શેષશાયી થયો છું. જે જ્યેષ્ઠ કવિ છે તે મારાજ પૂર્ણ અંશ છે માટે અવંકાર સહિત તારી કન્યાનું દાન છું તેને આપ. આવું સ્વપ્ન જોઈ બ્રાહ્મણને ચિત્તમાં હર્ષ થયો. તેણે જ્યેષ્ઠ સ્વામીને બોલાવી લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. બ્રાહ્મણે ગોરને બોલાવી વર કન્યાના અડો જોયા. સર્વ ધર્મીતાર્થ યોગ્ય જોનાં જનામે ગુણ આળ્યા. એટલે તાત્કાળ સર્વ સાહિત્ય આજ્ઞાણ વગેરે તૈયાર કરાવ્યાં. ગણપતિપ્રતિષ્ઠા કરી બ્રાહ્મણોને બોલાવી ભોજન સામગ્રી લાવી દેવ સમક્ષ વિધિસર લગ્ન કર્યું. બ્રહ્મભોજન કરાવ્યું. અંત.૫૮ ધરી મંગલાષ્ટક ગાવા લાગ્યા :—

કેશવ મધવા નારાયણ જોવિંદ જોપાળા દેવાધિદેવા,
મધુસૂદના મધવા વધુ વરનું રક્ષણ કરજે.
કૃષ્ણ વિષ્ણુ વામન રામ, ભક્ત કેવારિયા, ગુણ ધામા,
બલિ બંવના ત્રિવિક્રમા વધુ વરનું રક્ષણ કરજે.
જોકુળપાલકા, દ્વારકાવાસી પંદરીશા હર્ષકિશા,
જગતપાલકા સદ્ગુણરાશી વધુ વરનું રક્ષણ કરજે.
વૈકુંઠવસિયા, રૂક્મિણીરમણા, ક્ષીન્સાગરી શેષશયના
ભક્તપાલકા, ગુણનિધાના, વરવધુનું રક્ષણ કરજે.

એ પ્રમાણે અષ્ટક બોલીને લગ્નવિધિ સમાપ્ત કરીને બ્રાહ્મણોએ જય જયકાર કર્યો. ધણી વાજાંત્રો વાગતાં હતાં. ચાર દિવસ સુધી જાતને રાખીને પ્રીતિભોજન કર્યું. આ પછી જન્મન્નાયપુરીમાં જ્યેષ્ઠ સ્વામીએ નિવાસ કર્યો. રોજ રોજ સપ્તેમ હરિકીર્તન કરે છે. ત્યાં એક વાણીઓ શાહુકાર હતો. તેનો પ્રેમભાવ જોઈને જ્યેષ્ઠ સ્વામીએ તેને ઉપદેશ આપ્યો :

અવિધ્યામુ અને કૃપણ પરનિંદા કરતા ફરે,
પરદ્રવ્યની ઈર્ષ્યા કરે, એવો શિષ્ય કદી કરવો નહીં.
દુરાચારી અને દુષ્ટ, પિતૃદ્રોહી અને ચંડાળ,
પરસ્ત્રીની ઈર્ષ્યા જે કરે, તેવો શિષ્ય કદી કરવો નહીં.

અતિવાચ્યા બહુભાષી. હરિકીર્તન જેને પ્રિય નહીં,
 બ્રહ્મજ્ઞાનની વાતો કરે, અનુભવ જેને જરી નહીં.
 .....એવો શિષ્ય કદી કરવો નહીં.
 જેને વેદ વચનમાં વિશ્વાસ નહીં, જે સંત વચન પાળે નહીં,
 જેને કોઈ ઉપર દયા નહીં, તેને શિષ્ય કદી કરવો નહીં.

પણ આ શાહુકાર તેવો ન હતો. તે પરમ ભાવિક અને અતિ ઉદાર હતો-
 ગુરુસેવા કરવામાં તત્પર હતો. ગુરુસેવા પોતે કાયા, વાચા ને મનથી કરતો.
 તે શાહુકારે જ્યદેવ સ્વામીને ચિનંતી કરી કે હે સ્વામી, તમે મારે ઘેર પધારો.
 તેની ઇચ્છા પ્રમાણે રથમાં બેસી જ્યદેવ તેને ઘેર ગયા. ત્યાં તે શાહુકાર
 આનંદથી તેમનો રાતદિવસ સેવા કરવા લાગ્યો.

શ્રી હરિનું ગુણ કિર્તન, આત્મચર્યા બ્રહ્મજ્ઞાન,
 સત્સમાગમ વિના, પ્રાપ્ત નવ થાયે કદી.
 ક્ષમા શાંતિ દયા પૂર્ણ, નિષ્કામ બુદ્ધિ યશ દાન,
 સત્સમાગમ વિના પ્રાપ્ત નવ થાયે કદી.
 ઔદાર્ય વૈર્ય નિષ્ટા જ્ઞાન, પ્રાણાયામ વજ્રાસન,
 સત્સમાગમ વિના પ્રાપ્ત નવ થાયે કદી.

તે શાહુકારના ગામમાં જ્યદેવે રાત દિવસ ધણા ઉદ્વિગ્નથી કીર્તન
 ભજન કરીને જડ, અજ્ઞાન, દુરાચારી લોકોને ભક્તિ માર્ગે ચઢાવ્યા. એક
 મહીના પછી જ્યદેવે શાહુકાર પાસે જગન્નાથ જવાની ઇચ્છા બતાવી. જ્યદેવને
 પછી તે શાહુકાર કહે છે કે હે પ્રભુ, મારે માથે અભય કર મંકા. સેવક
 ઉપર હંમેશાં આવી જ કૃપા રાખજો પછી સોનાના બાજઠ ઉપર જ્યદેવને
 બેસાડી પૂજા કરી ને શાહુકાર મનમાં વિચાર કરે છે કે હવે ગુરુના મનમાં
 રત્ન, સોનું, રૂપ વગેરે દ્રવ્ય માટી સમાન છે, પણ ગુરુપત્ની માટે કંઈક દ્રવ્ય
 આપું નોંધજો. એવો વિચાર કરીને ગુરુ જાણે નહીં તેવી રીતે તેમને માટે
 રથ તૈયાર કર્યો હતો. તેમાં આસન નીચે રત્ન આબૂમણો વસ્ત્રો મૂક્યાં, ને પછી
 તે રથ સાથે ગુરુને વિદાય કર્યા સાથે નોકરો મોકલ્યા હતા. તેમને શાહુકારે
 આનગીમાં કહ્યું હતું કે ગુરુજી ના જાણે તેવી રીતે ગુરુપત્ની માટે મેં જે વસ્ત્ર
 આબૂમણ વગેરે આસન નીચે મૂક્યાં છે તે અરાધ્ય સંજ્ઞાપૂર્વક આપીને

પાછા આવજો, ને ગુરુપત્નીને મારા નમસ્કાર કહેજો. એમ વળાનીને શાહુકાર પાછો આવ્યો. ગુરુના રથ પાછળ ચાલનારા જે ચોરોએ આ વાત સાંભળી હતી તેથી તે રથ પાછળ જવા લાગ્યા. શાહુકારે સેવકોને રથ સાથે મોકલ્યા હતા. તેમણે જયદેવ સ્વામીને કૃષ્ણ કે તેમને ઘેર જરૂરી કામ છે માટે તેમને પાછા વળવાની રજા આપે. જયદેવ સ્વામીએ વિચાર્યું કે દાસ, દાસી જન, જનાવર ને સ્ત્રી એવા જે પરાધીન હોય તેઓના ઉપર દયા રાખવી જોઈએ. તેવું વિચારી તે બંને નોકરોને પાછા જવાની રજા આપી હવે આગળ જતાં 'ગમ્ય આમ્ય' એટલે રથ એકસો પડ્યો, ત્યારે તે જે ચોરોએ જયદેવ સ્વામી પાસે જઈ નમસ્કાર કર્યા. જેમ જગલું નદી કિનારે ધ્યાન ધરે ને પછી માછલાં પકડે તેવું કૃષ્ણ, જયદેવને ખાત્રી થઈ ગઈ કે આ લોકો ચોર છે, કાચુ કે કુરીલ, કપડી દુરાચારી, દગ, ચોર, જાદુ, અર્થાવક, નિહક, ખવ, (કુષ્ટ) એવાઓને સજ્જન દૂરથી જ ઓળખી જાય છે. તેથી જયદેવે તેમને પૂછ્યું કે તમારી શું ઈચ્છા છે? જે ઈચ્છા હોય તે કહો, હું તે પૂરી કરીશ. તેઓએ કૃષ્ણ કે શાહુકારે જે કંઈ તમને દક્ષિણામાં આપ્યું છે તે મર્વ વસ્ત્ર, અવકાર આજ્ઞાઓ તમારી ગાદી નીચે છે તે બધુંય અમને આપી દો :

દ્રવ્યથી ઘણો થાય અનર્થ ।

દ્રવ્યથી કરાવે પ્રાણુઘાત ॥

એમ વિચારી જયદેવે સર્વ તે ચોરોને આપી દીધું. રથ પણ આપી દીધા ને પ્રેાંત પગપાળા ચાલી નીકળ્યા. આ જોઈ ચોરોને ઘણી નવાઈ લાગી. તેમને લાગ્યું કે જયદેવ આગળ જઈ શાહુકારને વાત કરશે, તો આપણને પકડી રાજા પાસે સજા કરાવશે. માટે તેનો પ્રાણુઘાત કરીએ, પછી કંઈ લય નહીં. આ પ્રમાણે સંતવસ કરીને તેઓ દોડતા દોડતા જયદેવ સ્વામી પાસે ગયા ને તેમના હાથપગ કાપી નાખ્યા. પણ પ્રાણુ યજ્ઞની પ્રાણુઘાત કર્યો નહીં, ને ખાડામાં નાખી દીધા. પછી ચોર રથ લઈને નગરમાં ગયા. અહીં જયદેવ સ્વામી અંતરમાં શ્રીધનુ પ્રેમલાવથી સ્મરણ કરતા લાગ્યા. તેમને પ્રેમથી લગન કરવા માંડ્યું :

વિચારો જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી, ઘાત તો દેહનો દીસે,

આત્મારામ અલિપ્ત છે, સુખદુઃખ તેથી વેગળાં.

સકળ રોગ તણું ઘર દેહ છે, કામ ક્રોધનું મૂળ,

સત્વ, રજ, તમ વિકાર સહુ, દેહ થકી ઉપજે સહી.

આ ધારણથી જ્યદેવે દેહાતીત થઈ અંતરમાં શ્રી ભગવાનની આરાધના શરૂ કરી. તે ક્ષીરસાગર નિવાસીના ધ્યાનમાં જ્યદેવ સ્વામી મગ્ન થઈ ગયા. હવે બન્યું એવું કે કૌંચ દેશના રાજા તે દિવસે વનમાં મૃગયા સ્મરતા નીકળ્યા હતા. તે રાત પડતાં વનમાં આમનેમ રસ્તો શોધતા હતા. તેવામાં તેમને દૂરથી પ્રકાશ દેખાયો. તેથી તે દિશામાં રાજા ઉતારવળે ગયા. ત્યાં જઈને જોયું તો એક પરમ તેજસ્વી દેહીપ્રમાણ વિષ્ણુમકતને રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ એમ નામ સ્મરણ કરતા જોયા. તેમને જોઈ રાજાએ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા. ધ્યાન પૂર્વક જોતાં રાજાએ જોયું કે તેમના હાથપગ કાપી નાખેલા હતા. રાજા ધણો બયભીન થયો. પછી તે જ્યદેવને પૂછે છે કે હું સ્વામી તમારી આવી દશા કાણે કરી ? ત્યારે જ્યદેવ કહે છે કે હું જન્મથી જ આ પ્રમાણે છું. રાજાએ વિચાર્યું કે આ સાચો વિષ્ણુમકત છે તેથી તેમને પાલખીમાં બેસાડી પોતાના નગર વિષે લઈ ગયો. ત્યાં સોનાના આસન ઉપર બેસાડી તેમની પૂજા કરી. પછી વિનંતી કરી કે તમે જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરો. રાજા ઉપર જ્યદેવ સ્વામીએ કૃપા કરી જ્ઞાનોપદેશ દીધો. પછી રાજાએ તેમને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા ને પોતે તથા સર્વ સભાજનો સાથે તેમની નિત્ય સેવા કરવા લાગ્યો. રાજા કહે છે કે આજથી આપણો બાબોદય થયો જાણીને, કે આપણને હવે રાજ રાજ સંતર્કશન થશે ને હરિઝીર્નન કયા પણ આત્મ રહેશે. જે લાભ અમૂલ્ય છે તે આપણને દરરોજ મળશે. એમ કેટલાક દિવસ પછી રાજાએ સ્વામીને પૂછ્યું કે અમારા લાયક કંઈ કામકાજ બતાવો :

જ્યદેવ કહે છે રાજન, સંતસેવા શરૂ કરો, આથી બીજું અધિક સાધન, સૃષ્ટિમાં એકે નથી. જે સંત સન્મગન દ્વારે આવે, તેને કરાવો ઇચ્છાભોજન, જે સંત માટે વસ્ત્ર દ્રવ્ય આભૂષણ, ઇચ્છા તેની પૂર્ણ કરો. જે આવી નિત્ય સેવા કરે, તેની ઉપર શ્રી હરિ કૃપા થશે, શ્રી હરિને પ્રિય છે સંત સેવક, લક્ષ્મીથી પણ અધિક જે.

રાજા પૂછે છે કે હું સ્વામી, સતો કેવી રીતે ઝોળખાય ? હું અજ્ઞાન છું તેથી મારાથી તેઓ ઝોળખી શકાશે નહીં. ત્યારે જ્યદેવ સ્વામી કહે છે કે કપાળમાં ત્રિપુંડ તથા અંગ ઉપર દ્વાદશ તિલક ને કંઠમાં તુળસીમાળા ધારણ કરી હોય તેને સંત જાણવો. તારે એવા વૈષ્ણવજનની નિત્ય સેવા કરવી. રાજા કહે કે અવશ્ય સતોની સેવા કરીશ. જે કાંઈ સંત આવશે તેને અન્ન, વસ્ત્ર,

આજ્ઞાણથી જરૂર સતોષ પમાડીશ. એમ કહી યુરુ આઘાતું રાજ્યએ પાલન કરવા માંડ્યું ને તે રાજ્યની કાર્તિ દર્શિશ ફેલાઈ. જેમ વૃક્ષની છાયા દેખનાંજ પધિક તે તરફ જાય છે, જેમ ચારો જોઈ પશુપક્ષી તે તરફ ઉડવાસથી જાય છે. તેમ આ દાતાની કીર્તિ સાંભળી તેને ત્યાં યાયકમનો દોડતા આવવા લાગ્યા. જેમ સાકર જોઈને પિપીલીકા અતિ ઉડવાસથી દોડીને ત્યાં જાય છે, જેમ વનમાંથી ગાયને આવની જોઈ વાજરું સત્વર દોડતું જાય છે, જેમ મહાન પર્વત જોઈને મેઘ આનંદથી વસ્સાદ વસ્સાવે છે, ને તે મેઘગર્જના સાંભળી મોર આનંદથી નાચે છે. જેમ રણમેદાનમાં યુદ્ધ થતું જોઈ પ્રતાપી શસ્ત્રવીર દોડતો ત્યાં જાય છે, તેવી રીતે આ રાજ્યનો ભકિતભાવ જોવા માટે સંત સન્નજન આવે છે. તેઓ પહેલાં જયદેવ સ્વામીને નમન કરીને પછી રાજ્યનાં દર્શને જાય છે. રાજ્ય સંતજનોને જોઈને તેમને પગે લાગતો. ચાર મહિના મહેલમાં રાખીને હંમેશાં ઈચ્છામોજન કરાવતો. વૈષ્ણવો જે કંઈ માગતા તે સર્વ રાજ્ય તેમને આપતો, વસ્ત્ર, આજ્ઞાણ, દ્રવ્ય વગેરે જે માગે તે રાજ્ય આપતો. હવે જે ચોરાએ જયદેવના હાથ પગ તોડી નાખ્યા હતા તેઓએ આ રાજ્યની કીર્તિ સાંભળી. તે વિચારવા લાગ્યા કે આપણે સંત બનીને આપણી જાતે રાજ્ય પાસે જઈએ તો આપણને અપિરિમિત ધન મળે જયદેવ સ્વામી ત્યાં રાજ્ય પાસે છે તેની ચોરાને ખબર નથી. તેઓ તો પોતાની કપટ યુક્તિ પ્રમાણે સંતવેષ ધારણ કર્યો. ગોપીચંદન લઈ શરીરે દ્વાદશ તિલક કર્યા. ગળામાં તુળસીમાળાનો ભારો નાખ્યો કે જેથી ભપકો વધારે લાગે. સાચા મુનિશ્વરે કરતાં પણ ચોરાએ વધુ ઢોંગ કર્યો. જેવી રીતે બગલાં પણ પ્યાન ધરે ત્યારે સુંદર દેખાય છે, જેમ કેળના વન પાછળ વાધ ઉભો હોય તે પણ લીસો દેખાય છે, જેમ પિત્તળ પણ સોના જેવા અળકાટવાળું દૂરથી દેખાય છે, જેમ કેસરી રંગમાં પતંગી રંગ વધારે ભભકાદાર દેખાય છે, જેમ હરિદાસ કીર્તન કરે તેના કરતાં લાવણી માનારતું માવું વધારે આકર્ષક લાગે છે, જેમ રૂપીઆ કરતાં તાપમાં પડેલું છીપ વધારે અળકાટ આપે છે, તે પ્રમાણે દૂરથી જોતાં તે તરકર-સતો ધણા મહાન લાગ્યા, પણ તેમના અંતરમાં તો કપટ ભરેલું હતું. તે બીજું કોઈ જાણતું નહતું. નગરમાં બને જગ્યા આવીને રાજ્યના દર્શને ઝપટ જવા લાગ્યા. હાથમાં માળા લઈને વિરકતપણાનો ઢોંગ કરતા હતા. રાજ્યનાંદરમાં જઈને સામી નજર કરીને જુએ છે તો ત્યાં ઓચિંતા, જયદેવ સ્વામીને સિંહાસન ઉપર જોલા જોયા. બંને ચોરાના અંતરમાં એકદમ ચિંતા રૂપી આંખે બમૂકી ઊઠ્યો. તેઓએ એક બીજા સામું જોઈ નેત્ર સંકેત કરી કહેવા લાગ્યા કે, આપણે તો હવે અગ્નિ કૂંડમાં આવીને જાતેજ પડ્યા છીએ.

જેના હાથ પગ તોડ્યા હતા તે જ્યદેવ કવિ અડી જ છે. આપણા કપટનું કળ આપણને તત્કાળ મળે તેહું દેખાય છે. હોલો અને હોલી ઝાડ ઉપર બેઠાં હતાં. તેને મારવા માટે પાગધિ ગયો, ત્યાં તેને મોટો સાપ કડયો ને મરી ગયો. તેવી રીતે આપણને પણ આપણા પાપે હવે મરવાનો વખત આવ્યો છે તે બંને જાણ આગળ આવ્યા એટલે તેમની નજર મળતાં જ જ્યદેવ સ્વામી ઓળખી ગયા. પરસ્પર ઓળખી ગયાનો સંકેત પણ તત્કાળ થઈ ગયો. પણ જ્યદેવના મનમાં જરાપણ વેરભાવના થઈ નહીં.

નિર્વેર થઈને સર્વાભૂતી, જ્યદેવ વર્તે સહજ સ્થિતિ,
જેને અંગે ક્ષમા શાંતિ, મૂર્તિમંત વાસ કરતાં દીસે:
શત્રુને જીએ મિત્ર સમાન, પરાયા દોષગુણ જીએ નહીં.
બ્રહ્મરૂપ જીએ સર્વજનને, એજ લક્ષણ સંતનું.
પોતાની સંપત્તિ અને ધન, ચોરે દીધાં સાંભળી,
ચિત્તમાં જેને સમાધાન, એજ લક્ષણ સંતનું.
પોતાનું અને પારકું બાળ, રડતાં જોરને તત્કાળ,
બંનેનું રૂદન સરખું ગણે, એજ લક્ષણ સંતનું;
રાયે દીધાં વસ્ત્રાભૂષણ, કે રકે દીડું ભાણપાન,
બંનેથી સંતોષ સમાન, એજ લક્ષણ સંતનું.

હવે જ્યદેવ સ્વામીએ શત્રુઓને પાસે આવતા જોઈને સિંહામન ઉપરથી સત્વર ફૂંકો મારીને તેમની સામા ગયા. ચોરો પણ સત્વર આવીને જ્યદેવના ચરણે પડ્યા. આ જોઈ જ્યદેવે તેઓને આર્થિંગન આપ્યું. જ્યદેવ સેવકોને કહે છે કે નગરમાં સતો આવ્યાની ખબર રાજાને આપી આવ. તેઓનું સન્માન કરવાનું છે એમ કહેજો. આવાં વચન સાંભળીને સેવકે રાજાને ખબર આપી એટલે રાજાએ તેજ કણે આવીને તે સતોને નમન કર્યું. પંજી જુદા જુદા ઉપચારથી પૂજા કરી, અને પંજી બોજન કરાવ્યું. પંજી તેઓને વિનંતા કરી કહે છે કે તમારી ઈચ્છા હોય તેટલો સમય તમે મારે મંદિર રહેજો. આ સાંભળી તે સતોએ અવસ્થ રહીશું એમ કહ્યું. રાત્રીના સમયે બંને જાણ પરસ્પર વાત કરે છે કે આપણને જે સુખ સગવડ મળી છે તે જરાપણ ગમતી નથી; કાચુ છેવટે આપણી શી ગતિ થશે તે કહી શકાતું નથી. જેમ નિર્દય મુસલમાન રાજા માણસને પકડીને ખૂબ ખવડાવી પોષણ કરે છે

પણ છેવટે તેને કાપી નાખી તેઓના કુળધર્મ પ્રમાણે કરે છે. તેવી દુર્દશા આપણી થાય તેવું લાગે છે. જેવી રીતે નલિન્દાયન ઉપર પોપટ આવી એસે કે જાણે પાંજરામાં પુરાયો હોય તેમ પકડાઈ જાય છે તેવી રીતે આપણી દશા થઈ છે. જેમ માછલું મગ ઉપર લોટની કણક જોઈ જૂઝ કરે અને તે મળતાં ગળામાં કાંટા ભરાઈ જાય તેવું આપણને થયું છે એમ લાગે છે. આ પ્રમાણે વેપધારી સાધુઓ સતીદિવસ ચિંતા કર્યા કરે છે, તેવી જેમ ક્ષપરોગ લાગુ પડ્યો હોય તેવી રીતે તેમનાં શરીર કૃશ થવા લાગ્યાં. ત્યારે કાંઈ એક દિવસે રાત્રિ જ્યેષ્ઠેવને પૂછે છે કે હે સ્વામી, તમારા અસ્થમાં મારી એક વિનંતી છે. બીજા સતો રાત્રિએ આવે છે ત્યારે તમે દૂરથી નમસ્કાર કરો છો, ન્યારે આ બે સતોને તમે જમીન ઉપર પડીને દંડવત પ્રણામ શા માટે કર્યા ? તેમની. અનેક રીતે હું પણ રોજ સેવા કરું છું, પણ તેમનાં શરીર દિવસે દિવસે કૃશ થતાં જાય છે. ત્યારે જ્યેષ્ઠેવ સ્વામી કહે છે કે હે નૃપનાથ :—

સંતોને વિષય ભોગ ગમતા નથી,

વિરક્તોને તો માયા મમતા વિપતુલ્ય લાગે છે.

બીજા વૈષ્ણવનો આવે છે પણ આ બે તો સર્વથી વિરક્ત છે. તારું ભાગ્ય ઉત્તમ જાણ કે આવા સતો તારે ત્યાં રહ્યા છે. હવે જો તેઓ જવાની વાત કરે તો તેઓને જવાની રત્ન આપજો. તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે જોઈશું દ્રવ્ય માગે તેટલું તેમને આપજો. રાત્રિએ સ્વામીને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે તે પ્રમાણે અવશ્ય કરીશ. પછી થોડા દિવસમાં વેપધારી સાધુઓએ જવાની રત્ન માગી. તે કહેવા લાગ્યા કે અમે તીર્થવાસી છીએ તેથી હવે સ્વસ્થજે જઈશું. રાત્રિ તેમને પૂછે છે કે તમારી શું ઈચ્છા છે તે મને કહો. રાત્રિએ એવું કહેતાં વેપધારીઓ કહે છે કે અમને બે રથ ભરીને સત્વરે દ્રવ્ય આપો. રાત્રિ કહે છે કે સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે તમે જે માગ્યું છે તે આપીશ. પછી વસ્ત્ર, અન્નકાર, આભૂષણ, દ્રવ્ય વગેરેથી બે રથ ભરીને સાથે સેવક આપ્યા. પછી ઘણા નમ્રભાવે બે હાથ જોડી નમન કરી વળાગ્યા. વેપધારી પણ જ્યેષ્ઠેવને મળીને પોતાને રસ્તે ચાલતા થયા. ન્યારે અસ્થમાં દૂર રસ્તે ગયા ત્યારે સેવકોએ વેપધારીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે અમારા રાત્રિએમાં અનેક મોટા સાધુસતો આવે છે પણ સ્વામીની સર્વ કરતાં તમારા ઉપર વિશેષ કૃપા જોઈ. તે પ્રમાણે શા કારણથી થયું, તે શંકા અમારા મનમાં છે. માટે તે શંકા દૂર કરવાની અમો તમોને વિનંતી કરીએ છીએ. આ સાંભળી વેપધારી સતો સેવકોને કહે છે કે પૂર્વાશ્રમમાં અમે ને તમારા સ્વામી એક

કુટુંબમાં રાજની નોકરી કરતા હતા. સ્વામીનું નામ જ્યદેવ પ્રધાન છે ને અમે સેવકજન હતા. કંઈ અપરાધથી રાજ પ્રધાન ઉપર શુરસે થયા. કોઈ કરીને અમને રાજ્યે આજ્ઞા કરી કે પ્રધાનને અસ્થામાં દૂર લઈ જઈ તેનો સ્વર શિરચ્છેદ કરો. એવી આજ્ઞા થતાં; અમે પ્રધાનને અસ્થામાં લઈ જઈ તેનો પ્રાણ ન લેતાં તેના હાથ પગ કાપી નાખ્યા. પછી તેને ખાડામાં નાખી દીધો. ને પછી પાછા નગરમાં ગયા. તે દિવસથી અમે પણ રાજસેવાનો ત્યાગ કર્યો ને પછી તીર્થાટન કરતાં કરતાં તમારા નગરમાં આવી ચડ્યા. રાજમંદિરમાં આવતાં જ પરસ્પર એક ખીખરે ઓળખી શક્યા. જ્યદેવને જીવતદાન કર્યું હતું તેથી તે અમારા ઉપકાર નીચે દબાયેલો હતો. અમે તેનો જીવ બચાવ્યો હતો તેથી તે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા સામે આવ્યો. પછી ઉપદેશ કરીને અમારી સેવા કરાવી. અંતુ વેષધારીનું બોલવું સાબળી ધરતી થર થર કંપવા લાગી.

“અસત્ય જેવું ધોર પાપ સ્નાંતમાં એકે નથી.” પૃથ્વીમાં ફાટ પડી ને તે બંને વેષધારી તેમાં પડી નાશ પામ્યા, આ જોઈ સેવકોને મોટો અમત્કાર લાગ્યો. કહેવા લાગ્યા કે ભારે અનર્થ થઈ ગયો. હવે શું કરવું? રાજ શિક્ષા કરશે તેવો મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયો. સેવકજનોએ વિચાર્યું કે સત્ય વર્તમાન કહેવા જોઈએ. પછી તેઓ નગરમાં આવ્યા. આવીને જ્યદેવ સ્વામીની પાસે જઈ સર્વ વર્તમાન કહી સંભળાવ્યા. તેથી જ્યદેવનાં નેત્રકમળમાંથી અશ્રુવાત વહેવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યા કે :—

હે કૃષ્ણ, પતિપાવના, ભક્તવત્સલા, રક્ષિતશીરમણ, જગજીવના, મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા? વિરોધી ભક્ત તારો રાવણ. તેને તું આપી સાયુજ્ય-શુકિત અને મનમોહના મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા? શીશુપાળે સો અન્યાય કર્યા તો પણ તેના ઉપર કૃપા કરી, અને મારા શત્રુને હે દયાળુ, સત્વર અધોગતિમાં કેમ લઈ ગયા? હે કંસને હણનારા, પુત્રનાને પણ મોક્ષ આપ્યો. જ્યારે હે મધુસુદન, મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા? આવાં કરણ વચન સાંભળી જગજીવનને સંતોષ થયો. સ્વામીન તત્કાળ આવી જ્યદેવને બેઠા. ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ સાથે નારાયણે પ્રસન્ન થઈને સગુણ દર્શન આપ્યાં. તે સમયે જ્યદેવના કરચરણ ફૂટ્યા અને પુષ્પક વિમાન બોલાવી તેમાં વેષધારીને બેસાડી વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. એવો ભક્તમંદુિમા ધણો મોટો છે કે જે સજ્જાદિકથી પણ કળિ શકાયો નથી. રક્ષિતશીરપતિ

જ્યેષ્ઠને કહે છે કે તારી લકિતને ધન્ય ધન્ય છે. કામા, દયા, અને શાંતિ તારા અંગમાં મૂર્તિમંત રીતે વસે છે.

જેને મનમાં શત્રુમિત્ર સરખાં,
તેને આધીન છું હું હુપીકરી.

આ પ્રમાણે કહી વૈકુંઠવાસી અદૃશ્ય થઈ ગયા જ્યેષ્ઠને નવા હાથપગ આવેલા જોઈ રામને મનમાં ધણો ચમકાર લાગ્યો. એટલે જો હાથ જોડીને તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે પહેલાં જે વૃત્તાંત જાણ્યો હતો તે સર્વ જ્યેષ્ઠે રામને કહી સાંભળાવ્યો. તે સાંભળી વૈશ્યવોએ શ્રી રામનામનો જપ જપકાર કર્યો. રામએ શિખિયા મોદલી જ્યેષ્ઠની પત્ની પદ્માવતીને તેડી મંગાવી. જે પતિવ્રતા લાવણ્યવાળી સાક્ષાત્ શ્રી લક્ષ્મીનો અવતાર હતી. રામએ પદ્માવતી ગુરુપત્નીને વસ્ત્ર, આભારાજ, અલંકાર, મુક્તાહાર વગેરે અર્પણ કરીને નમસ્કાર કર્યા. પછી રામ મહેલમાં એકાંતમાં રાણીને કહે છે કે પદ્માવતી જ્યેષ્ઠની પત્ની આપણી ગુરુમાતા છે, માટે તારે જાતે રાત્રિદિવસ તેમની સેવા કરવી. તેના પતિનાં વચન સાંભળીને રાણીએ તે પ્રમાણે અવશ્ય કરીશ 'નેમ કથું'. રામએ પણ મનમાં વિચાર કરીને સેવકોને દૂર કરી પોતે જાતે જ જ્યેષ્ઠની સેવા કરવા લાગ્યો. કાંઈ એક દિવસે રામરાણી તથા દરબારની સ્ત્રીઓ બેઠી મળી બેઠી હતી, તેમાં મુખ્ય સ્થાને પદ્માવતી સદ્ગુણી શેલતી હતી. જેમ સરિતાઓમાં શ્રેષ્ઠ ભાગીરથી છે, જેમ પતિવ્રતા સતીઓમાં સાવિત્રી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સધળા મંત્રામાં ગાયત્રી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ મુખધી દ્રવ્યોમાં કન્તુરી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ અલંકારમાં મંગળસુત્ર શ્રેષ્ઠ છે, તેવી રીતે પદ્માવતી સતી મુખ્ય આસને બેસીને શોભા આપતી હતી. એટલામાં દૂતે જાણવતા આવીને સમાચાર આપ્યા કે રામની રાણીના લાઠ નામે સુમંગલનું અવસાન થયું છે ને તેની પત્ની તેના પતિનું ધ્યાન ધરીને સતી થવા માટે જાય છે. આ સાંભળી સર્વ સ્ત્રીઓ અત્યંત થઈ ગઈ અને કહેવા લાગી કે આ નવાઈ જેવું કરી ખતાવે છે. તે સમયે પદ્માવતી શાંતિથી બેઠી હતી. તે જોઈને પણ સર્વ સ્ત્રીઓને નવાઈ લાગી. તે સમયે રામરાણી જો હાથ જોડીને કહેવા લાગી કે પોતાના પતિનું ધ્યાન ધરીને પતિવ્રતા સતી થવા માટે જાય છે તે સાંભળી તમારા ચિત્તમાં કેમ નવાઈ લાગતી નથી? માયા મમતા તજીને તે પતિવ્રતા સતી થાય છે તેને તે જ પતિ સાત જન્મ મુધી મળશે. આવું કહેવું સાંભળી પદ્માવતી કહે છે કે એમ સતી થવાને શા માટે નીકળવું જોઈએ? પતિ વો આગળ જતો રહ્યો છે તે ક્યાં

દુષ્ટધર્મી રાજાની નોકરી કરતા હતા. સ્વામીનું નામ જયદેવ પ્રધાન છેને એ સેવકમન હતા. કંઈ અપરાધથી રાજા પ્રધાન ઉપર ગુસ્સે થયા. કોઈ કરીને અમને રાજાએ આજ્ઞા કરી કે પ્રધાનને અસ્થયમાં દૂર લઈ જઈ તેનો સ્વર શિરચ્છેદ કરો. એવી આજ્ઞા થતાં; અમે પ્રધાનને અસ્થયમાં લઈ જઈ તેનો પ્રાણ ન લેતાં તેના હાથ પગ કાપી નાખ્યા. પછી તેને ખાડામાં નાખી દીધો તે પછી પાછા નગરમાં ગયા. તે દિવસથી અમે પણ રાજાસેવાનો ત્યાગ કર્યો તે પછી તીર્થાટન કરતાં કરતાં તમારા નગરમાં આવી ચડ્યા. રાજમંદિરમાં આવતાં જ પરસ્પર એક બીજાને ઓળખી શક્યા. જયદેવને જીવતદાન કર્યું હતું તેથી તે અમારા ઉપકાર નીચે દબાયેલો હતો. અમે તેનો જીવ બચાવ્યો હતો તેથી તે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા સામે આવ્યો. પછી ઉપદેશ કરીને અમારી સેવા કરાવી. એવું વેવધારીનું બોલવું સાંભળી ધરતી થર થર કંપવા લાગી.

“ અસત્ય જેવું ઘોર પાપ સાષ્ટમાં એકે નથી. ” પૃથ્વીમાં ફાટ પડી ને તે બંને વેવધારી તેમાં પડી નારા પામ્યા, આ જોઈ સેવકોને મોટો અત્કાર લાગ્યો. કહેવા લાગ્યા કે ભારે અનર્થ થઈ ગયો. હવે શું કરવું ? રાજા શિક્ષા કરશે તેવો મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયો. સેવકજનનાં એ વિચાર્યું કે સત્ય વર્તમાન કહેવા જોઈએ. પછી તેઓ નગરમાં આવ્યા. આવીને જયદેવ સ્વામીની પાસે જઈ સર્વ વર્તમાન કહી સંભળાવ્યા. તેથી જયદેવનાં નેત્રકમળમાંથી અશ્રુપાત વહેવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યા કે :—

હે કૃષ્ણ, પતિનિપાવના, ભક્તવત્સલા, રૂક્મિણીમણિ, જગજીવના, મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા ? વિરોધી ભક્ત તારો રાવણ. તેને તેં આપી સામુજ્ય-મુક્તિ અને મનમોહના મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા ? શીશુપાલે સો અન્યાય કર્યા તો પણ તેના ઉપર કૃપા કરી, અને મારા શત્રુને હે દયાળુ, સત્વર અધોગતિમાં કેમ લઈ ગયા ? હે કંસને હણનારા, પુનનાને પણ મોક્ષ આપ્યો. ન્યારે હે મધુસૂદન, મારા શત્રુને અધોગતિમાં કેમ નાખ્યા ? આવાં કરણ વચન સાંભળી જગજીવને સંતોષ થયો, રયામલન તત્કાળ આવી જયદેવને મેટ્યા. ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ સાથે નારાયણે પ્રસન્ન થઈને સગુણ દર્શન આપ્યાં. તે સમયે જયદેવના કરચરણ ફૂટ્યા અને પુષ્પક વિમાન બોલાવી તેમાં વેવધારીને બેસાડી વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. એવો ભક્તમહિમા ઘણો મોટો છે કે જે અજ્ઞાદિકથી પણ કળિ શકાયો નથી. રૂક્મિણીપતિ

જ્યેષ્ઠને કહે છે કે તારી બકિતને ધન્ય ધન્ય છે. ક્ષમા, દયા, અને શાંતિ તારા અંગમાં મૂર્તિમંત રીતે વસે છે.

જેને મનમાં શત્રુમિત્ર સરખાં,
તેને આધીન હું હું હુપીકરશી.

આ પ્રમાણે કવી વૈકુંઠવાસી અદ્વૈત યજ્ઞ મયા જ્યેષ્ઠને નવા હાથપગ આવેલા જોઈ રાગને મનમાં ઘણો ચમત્કાર લાગ્યો. એટલે જ હાથ જોડીને તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે પહેલાં જે વૃત્તાંત જાણ્યો હતો તે સર્વ જ્યેષ્ઠે રાગને કહી સાંભળાવ્યો. તે સાંભળી વૈષ્ણવોએ શ્રી રામનામનો જય જયકાર કર્યો. રાગએ શિખિકા મોકલી જ્યેષ્ઠની પત્ની પદ્માવતીને તેડી મંગાવી. જે પતિવ્રતા લાવણ્યવાળી સાક્ષાત્ શ્રી લક્ષ્મીનો અવતાર હતી રાગએ પદ્માવતી ગુરુપત્નીને વત્સ, આજ્ઞાલુ, અર્ચકાર, મુક્તાકાર વગેરે અર્પણ કરીને નમસ્કાર કર્યા. પછી રાગ મહેલમાં એકાંતમાં રાણીને કહે છે કે પદ્માવતી જ્યેષ્ઠની પત્ની આપણી ગુરુમાતા છે, માટે તારે જાતે શત્રુમિત્ર તેમની સેવા કરવી. તેવાં પતિનાં વચન સાંભળીને રાણીએ તે પ્રમાણે અવશ્ય કરીશ તેમ કહ્યું. રાગએ પણ મનમાં વિચાર કરીને સેવકોને દૂર કરી પોતે જ જ્યેષ્ઠની સેવા કરવા લાગ્યો. કોઈ એક દિવસે રાજરાણી તથા દરબારની સ્ત્રીઓ બેઠી મળી બેઠી હતી, તેમાં મુખ્ય સ્થાને પદ્માવતી સદ્ગુણી શેલની હતી જેમ સંજ્ઞાઓમાં શ્રેષ્ઠ ભાગીરથી છે, જેમ પતિવ્રતા સતીઓમાં સાવિત્રી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સરળા મંત્રામાં માયત્રી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સુમધી કન્યોમાં કમ્તુરી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ અર્ચકારમાં મંગળસુત્ર શ્રેષ્ઠ છે, તેવી રીતે પદ્માવતી સતી મુખ્ય આસને બેસીને શેલના આપતી હતી. એટલામાં દૂતે ઓચિંતા આવીને સમાચાર આપ્યા કે રાગની રાણીના ભાઈ નામે સુગ્રહનું અવસાન થયું છે ને તેની પત્ની તેના પતિનું પ્યાન ધરીને સતી થવા માટે જાય છે. આ સાંભળી સર્વ સ્ત્રીઓ સ્તબ્ધ થઈ ગઈ અને કહેવા લાગી કે આ નવાઈ જેવું કરી જતાવે છે તે સમયે પદ્માવતી શાંતિથી બેઠી હતી. તે જોઈને પણ સર્વ સ્ત્રીઓને નવાઈ લાગી તે સમયે રાજરાણી બે હાથ જોડીને કહેવા લાગી કે પોતાના પતિનું પ્યાન ધરીને પતિવ્રતા સતી થવા માટે જાય છે તે સાંભળી તમારા ચિત્તમાં કેમ નવાઈ લાગતી નથી? માયા મમતા તજીને તે પતિવ્રતા સતી યાપ છે તેને તે જ પતિ સાત જન્મ સુધી મળશે આવું કહેવું સાંભળી; પદ્માવતી કહે છે કે એમ સતી થવાને શા માટે નીકળું જોઈએ? પતિ તો આગળ જતો ગયો છે તે કયા?

મળશે તે કહી શકાય નહીં. પતિનું અવસાન સાંભળીને પતિવ્રતાએ તત્કાળ પ્રાણ તજી દેવો જોઈએ. જેની રીતે સૂર્યનો અસ્ત થતાં દિવસો આપોઆપ અદ્રશ્ય થાય છે તેવું થવું જોઈએ પદ્માવતીનું આવું કહેવું સાંભળી રાજરાણીને મનમાં અચ્ચો થયો. મનમાં કહેવા લાગી કે આ તો અનુભવ વિનાની વાત કહે છે ને તેનું કહેવું અસત્ય લાગે છે.

અનુભવ વિનાનું ધ્રુવજ્ઞાન. શરીર જેવું પ્રાણવિહીન,
ધ્વિરરૂપા વિનાનું બોલવું, એ સર્વ વૃથા દેખાય છે.

જેમ ઘરઘણી વિનાનું ઘર સુતું દેખાય છે, જેમ નાક વિનાનું મોં નકામું દેખાય છે, જેમ મહત્વ વિનાનો કારભાર નકામો દેખાય છે, જેમ વંધ્યા સ્ત્રી સુશોભિત હોય છતાં નકામી છે, જેમ ધનસોભીનો ગ્રેમ નકામો છે, જેમ વૃક્ષ વિનાનું ગામ દૂધી જોતાં પણ સાફ લાગતું નથી, જેમ પોતાના ભક્તો વિના દેવ પણ શોભતા નથી, જેમ સેના વિનાનો રાજા શોભતો નથી તેમ—

શુદ્ધ ભાવ વિનાની ભક્તિ, સાધના, વૃથા છે, નિષ્ફળ છે.

જ્યારે પદ્માવતીએ ઉપરની વાત કહી, ત્યારે રાણીને તે અસત્ય લાગી. એટલે પ્રધાનને બોલાવીને તેને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. રાણી કહે છે કે મારું એક કામ કરતાં જાહું બોલવાનું છે. એક વખતે જ્યારે સ્વામીના અવસાનની ખોટી ખબર નગરમાં ફેલાવવાની છે. કોઈ એક સમયે રાજા વનકીડા માટે અરણ્યમાં ગયા. સાથે શિમિકામાં બેસાડીને જ્યારે સ્વામીને પણ લઈ ગયા. તે દિવસે પ્રધાને નગરમાં માણસ મોકલી કહેવાવું કે વનમાં જ્યારે સ્વામીનો વાઘે ઘાત કર્યો. પછી રક્તમાં ભીંજવેલાં વસ્ત્રો પ્રધાને મોકલ્યાં. સમાચાર સાંભળતાં જ રાજરાણીએ રડવા માંડ્યું. તેના અંતરમાં કંપટ હતું. તે રડતાં રડતાં પદ્માવતી સતી પાસે દોડી આવી અને કહેવા લાગી કે બાઈ, ઘણો અનર્થ થયો છે. જ્યારે સ્વામીને વાઘે મારી નાખ્યા છે. પદ્માવતીએ રાણીને પૂછ્યું કે આ ખીના સત્ય છે? ત્યારે તેણે ત્રણ વખત કહ્યું કે ખીના ખરી છે, એટલે કે તદ્દન સત્ય ખીના છે. જ્યારે સ્વામી માર્યા ગયા છે, આટલું સાંભળતાં જ પદ્માવતીએ તત્કાળ પ્રાણ તજી દીધા. જેની રીતે સૂર્યનો અસ્ત થતાં સર્વ દિવસોનો લોપ થાય છે, જેમ દીપક પ્રગટતાં પ્રકાશનો તત્કાળ લોપ થાય છે, જેમ પૂર્ણિમા પછી ચંદ્રની કળા વૃદ્ધી જાય છે, જેમ પુષ્પને તોડી નાખતાં મુવાસ જતી રહે છે તેવી રીતે જ્યારે અવસાન સાંભળીને પદ્માવતીએ

તત્કાળ પ્રાણ તજ્યા. અરુણમાથી આંજો રાગ નગરમાં આવ્યા ત્યારે અનર્થ થયેલો જાણ્યો. પછી પ્રધાનને પૂછતાં સર્વ વાત રાગની જાણમાં આવી. રાગ કહે છે કે રાણીને મારી નાંખવાથી સ્ત્રીહત્યાનું પાપ એસે છે, માટે અગ્નિમાં મેહ નાખીને પ્રાણત્યાગ કરવો. પછી નગરની બહાર મહાન અગ્નિ પ્રગટ કરાવ્યો. રાગ પછી જ્યેષ્ઠ સ્વામીને અંતિમ નમસ્કાર કરવા માટે ગયા. ત્યાં જઈ કહે છે કે સ્વામી, અમારાથી મહાન અનર્થ થયો છે. જ્યેષ્ઠ સ્વામી અંતઃશાંતિ હોવાથી સર્વ વર્તમાન પોતે જાણી ગયા હતા. તેથી તેમણે ગગને આશ્વાસન આપ્યું ને કશું કે તેણે પ્રાણત્યાગ કરવો નહીં. પદ્માવતીનું પ્રેત રાખ્યું હતું ત્યાં જ્યેષ્ઠ સ્વામી ગયા. હાથમાં ટાલ વીણા લઈને “સાધાવિલાસ” શરૂ કર્યો. તે કવિતાની ચોવીસ કડીઓ જન્મતાં પ્રસિદ્ધ છે. તે કવિત જ્યેષ્ઠે તે ક્ષણે ગાયું. પછી નામ માતાં માતાં હરિંગમાં નાચવા લાગ્યા :

કેશવા નારાયણા મુકુંદા, ભક્તવત્સલા આનંદકંદા,
જોકુળપાલકા જગદ્ધંધા, પાવ આતાં સત્વર.
ગજેન્દ્રાચી ઐકોની કરૂણા, સત્વર પાવલાસી જગજીવના,
પ્રહલાદરક્ષકા મનમોહના, પાવ આતાં સત્વર.
દ્રૌપદીલજ્જનિવારણા, પાંડવરક્ષીકા મધુસૂદના,
જોપીજનમાનસ રંજના, પાવ આતાં સત્વર.
અનાધનાથા રૂક્મણીવરા, ભીમાતીરવાંસી દિગંબરા,
પતિતપાવના જગદુદ્ધારા, પાવ આતાં સત્વર.

આ પ્રમાણે કરણા સાંભળતાં જ નારાયણ સત્વર આગ્યા. શ્રી નારાયણે પ્રગટ થઈને જ્યેષ્ઠને આશિર્વાદ આપી ને વચ્ચે આપ્યું કે તારી અષ્ટપદી જે અખંડ ગામે અથવા પ્રેમથી સાંભળશે તેની સામે લક્ષ્મીપતિ સદા આવીને ઊભા રહેશે. એવું વચ્ચે આપીને જગજીવને પદ્માવતીને સ્પર્શ કરી સાવધ કરી. પદ્માવતી સજીવ થઈ બેઠી થઈ ત્યારે સર્વ જય જયકાર થયો. વિમાનમાં એમીને દેવતાઓએ પુષ્પટ્ટિ કરી અને સર્વને સતોષ થયો. વૈષ્ણવોએ પ્રેમથી જય જયકાર કર્યો. જ્યેષ્ઠ સ્વામીને રાગએ પ્રેમથી લાવપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. આ જ્યેષ્ઠ સ્વામીનું ચરિત્ર અતિ ઉત્તમ છે. જે ભાવિકજન તે ગારો અથવા સાંભળજો તેને અંકટ પડતાં અમરણ માત્રમાં જ રૂક્મણીગણ તેને અહાય કરશે.

જે પોતે જ્ઞાન મુનિનો અવતાર હતા, જેમને મન શત્રુ અને મિત્ર એક સરખા હતા તે જ્યેષ્ઠ સ્વામીનું ચરિત્ર અતિ પાવન છે, ને તે બુદ્ધિ પ્રમાણે લખ્યું છે. આદિત્ય દેશમાં અતિ ઉત્તમ નાભાજી નામે નાગર પાછાવ્યું હતા. દેસુલેમાં જે શ્રેષ્ઠ હતા ને પોતે જ્ઞાનનો અવતાર હતા તેમણે અતિ અદ્ભુત એવાં ભક્તોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. તેમનાં પદ વાંચીને મહાપતિએ મહારાષ્ટ્રની ભૂતામાં આ અંથ લખ્યો છે. જેમ મદારી દોરીથી ઢીંગલીને નાય નચાવે છે, તેવી રીતે મારા મુખથી જ્યેષ્ઠ આખ્યાન બોલાવ્યું છે. શ્રી ભીમાતીરવાસી રૂપિણીરમણે પુંડલીક ભક્તને વરદાન આપ્યું હતું તે ભક્તની વારે ધાનારા જગજીવન આ અંથના વક્તા છે. આગળના અધ્યાયમાં ઘણા મોટા વૈશ્ય ભક્ત સંત તુલસીદાસની કથા શ્રીનવાસ બોધાવશે તે ભાવક ભક્તો શાંતિથી સાંભળજો. કમર ઉપર બને હાથ મૂકીને ચક્રપાણિ પંદરપુરમાં અઢારીસ યુગથી જીભા છે. મહાપતિને તેમનું વરદાન મળ્યું છે તેથી તે સંતના શુશ્રૂષા કર્તવ્ય માય છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ
સંતોષ પામે છે તેવો આ બીજો અધ્યાય રસાળ છે
તે ભાવિક પ્રેમાળ ભક્તોએ સાંભળ્યો છે.

= શુભ ભવ

॥ શ્રી કૃષ્ણપદ્મ

અધ્યાય ૩ જો.

શ્રી તુલસીદાસ સ્વામીનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥ જય જય ભક્ત વત્સલા
આનંદકંઠા પરમપુત્રા સચ્ચિદાનંદા જગદુદ્ધારા જગદ્ધંધા સ્યામસુંદરા ગોવિંદા ॥
જય બીમાતટાનેકટવાસિયા, પુંડરીકવરદા યાદવરાયા ॥ તું કમર ઉપર હાથ
રાખીને ભક્તોને આવવાની રાહ જોતો જોતો છે. પાતકી, ચોર, જાન, બ્રહ્મદેવી
ગૌહત્યારા, એવા અનેક જનનો ક્ષણ માત્રમાં દર્શન માત્રથી તું હિંદાર કરે છે.
ગજેન્દ્ર (હાથી) અન્નપાન પશુ હતો પણ તેણે સંકટમાં પડતાં જ તારું સ્મરણ
કર્યું. તેથી તેનાં કનુજ વચન સાંભળીને તેં સુસ્પર્શન ચક્ર મોકલી મગરને શિક્ષા
કરી. પછી ગજેન્દ્રને મુક્ત કરી દર્શન આપ્યાં, ને તેને વિમાનમાં બેસાડ્યો. તે
સમયે મગરે તારી હાસી કરી. મગરે તને કહ્યું કે તારું નામ તો પતિતપાવન
છે અને તું મારો તિરસ્કાર કરીને ગજેન્દ્ર એકલાને સાથે વૈકુંઠમાં લઈ જાય
છે. તો પછી તારું પતિતપાવન નામ છે તે ચક્રપાણિ તું છોડી દે. એવું મગ-
રનું કહેવું સાંભળીને તેને પણ વિમાનમાં સાથે બેસાડ્યો. એ રીતે ભક્તને
અભક્ત બંનેને પતિતપાવન વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. આવા તારા અનેક સંસ્મરણોનું
વર્ણન કરતાં શૈલનાગને થાક લાગ્યો. તારા ગુણોનો કથાનું તાત્પર્ય એ જ
અમૃત છે કે જે ઇન્દ્રાદિક દેવોને પણ મળી શકતું નથી. પણ પ્રેમાળ ભક્તો
અનન્યભાવે કથાસારઅમૃત સર્વને આપે છે. જેવી રીતે કેમળ હૃદયવાળી
માતા બાળકોને પોતાની બાજુમાં બેસાડી મનમાં મોહ લાવી તેઓને કેળવ્યા
કરીને ખવડાવે છે, તેવી રીતે તું જગજીવન મનમોહન ગોવિંદ પોતાના ભક્ત-
જન ઉપર કથામૃત વરસાવી તેના કેળવ્યા કરી તેઓને ખવડાવે છે. એવા
નિજભક્તોને તું પોતાની પાસે કથામૃત જમવા માટે બેસાડે છે. તે સમયે હું
યાચક દીન અન્નની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. કથામૃતરૂપી જમણ જમતાં નિજ
ભક્તોને તૃપ્તિ થયા પછી તેઓનું જે હિચેષ્ટ રહે તે હું જગન્નાથ, મને
આપજો. દીનન્યાય ઇદિમણીપતિ તારી અદ્ભુત કીર્તિ સાંભળીને મડીપતિ પણ
તારી વાટ જોતો બેઠો છે. માટે તેને યોગ્ય હોય તેવી રીતે દર્શન આપજો.

જે પોતે વ્યાસ મુનિનો અવતાર હતા, જેમને મન શત્રુ અને મિત્ર એક સરખા હતા તે જ્યદેવ સ્વામીનું ચરિત્ર અતિ પાવન છે, ને તે બુદ્ધિ પ્રમાણે લખ્યું છે. આશ્વિયર દેશમાં અતિ ઉત્તમ નાભાજી નામે નાગર ધાહ્યજી હતા. વૈષ્ણવોમાં જે શ્રેષ્ઠ હતા ને પોતે ધ્યાનો અવતાર હતા. તેમણે અતી અદ્ભુત એવાં ભક્તોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. તેમનાં પદ વાંચીને મકીપનિએ મહારાષ્ટ્રની ભાષામાં આ ગ્રંથ લખ્યો છે. જેમ મદારી દોરીથી દીંગલીને નાચ નચાવે છે, તેવી રીતે મારા મુખથી જ્યદેવે આખ્યાન બોલાવ્યું છે. શ્રી ભીમાતીશ્વાસી શક્તિમણીશ્વરે પુણ્ડરીક ભક્તને વરદાન આપ્યું હતું તે ભક્તની વારે ધાનારા જગજીવન આ ગ્રંથના વક્તા છે. આગળના અધ્યાયમાં ઘણા મોટા વૈષ્ણવ ભક્ત સંત તુલસીદાસની કથા શ્રીનવાસ બોલાવશે તે ભાવિક ભક્તો શાંતિથી સાંભળજો. કમર ઉપર બંને હાથ મૂકીને ચક્રપાણિ પંદરપુરમાં અઢારીસ યુગથી જીભા છે. મકીપતિને તેમનું વરદાન મળ્યું છે તેથી તે સંતનાં ગુણકીર્તન ગાય છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ
સંતોષ પામે છે તેવો આ બીજો અધ્યાય રસાળ છે
તે ભાવિક પ્રેમાળ ભક્તોએ સાંભળ્યો છે.

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩ જો.

શ્રી તુલસીદાસ સ્વામીનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥ જય જય ભકત વત્સલા
આનંદકંઠા પરમપુરુષા સચ્ચિદાનંદા જગદુદ્ધારા જગદ્ગંધા સ્વામિનુંદરા ગોવિંદા ॥
જય ભીમાતટાનેકટવાસિયા, પુંડરીકવરદા યાદવરાયા ॥ તું કમર ઉપર હાથ
રાખીને ભકતોને આવવાની રાહ જોનો જોમો છે. પાતકી, ચોર, જાર, બ્રહ્મરૂપી
ગૌહત્યારા, એવા અનેક જનનો ક્ષણ માનમાં દર્શન માત્રથી તું ઉદ્ધાર કરે છે.
ગજેન્દ્ર (હાથી) અજ્ઞાન પશુ હતો પણ તેણે સંકટમાં પડતાં જ તારું સ્મરણ
કર્યું. તેથી તેનાં કનુજ વચન સાંભળીને તેં સુદર્શન ચક્ર મોકલી મગરને શિક્ષા
કરી. પછી ગજેન્દ્રને મુક્ત કરી દર્શન આપ્યાં, ને તેને વિમાનમાં બેસાડ્યો. તે
સમયે મગરે તારી હાંસી કરી. મગરે તને કહ્યું કે તારું નામ તો પતિતપાવન
છે અને તું મારો તિરસ્કાર કરીને ગજેન્દ્ર એકલાને સાથે વૈકુંઠમાં લઈ જાય
છે. તો પછી તારું પતિતપાવન નામ છે તે ચક્રપાણિ તું છોડી દે. એવું મગ-
રનું કહેવું સાંભળીને તેને પણ વિમાનમાં સાથે બેસાડ્યો. એ રીતે ભકતને
અભકત બંનેને પતિતપાવન વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. આવા તારા અનેક સદ્ગુણોનું
વર્ણન કરતાં શેષનાગને થાક લાગ્યો. તારા શુણોનો કથાનું તાત્પર્ય એ જ
અમૃત છે કે જે ઇન્દ્રાદિક દેવોને પણ મળી શકતું નથી. પણ પ્રેમાળ ભકતો
અનન્યભાવે કથાસારઅમૃત સર્વને આપે છે. જેવી રીતે કામળ હૃદયવાળી
માતા બાળકોને પોતાની બાજુમાં બેસાડી મનમાં મોહ લાવી તેઓને કાળિયા
કરીને ખવડાવે છે, તેવી રીતે તું જગજીવન મનમોહન ગોવિંદ પોતાના ભકત-
જન ઉપર કથામૃત વરસાવી તેના કાળિયા કરી તેઓને ખવડાવે છે. એવા
નિઃભકતોને તું પોતાની પાસે કથામૃત જમવા માટે બેસાડે છે. તે સમયે હું
યાચક દીન અનની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. કથામૃતરૂપી જમણુ જમતાં નિઃ
ભકતોને તૃપ્તિ થયા પછી તેઓનું જે ઇચ્છે રહે તે હે જગન્નાથ, મને
આપજો. દીનદયાળુ રૂદ્રિમણીપતિ તારી અદ્ભુત કીર્તિ સાંભળીને મહીપતિ પણ
તારી વાટ જોનો બેઠો છે. માટે તેને યોગ્ય હોય તેવી રીતે દર્શન આપજો.

કળિયુગમાં અતિપ્રેમાળ ભક્તો યર્ષ ગયા તેઓના ચરિત્રો અતિ મ્હાળ છે હે ગોવિંદ, ધનનીય તુ જોવાવીશ તેવી ગીતે તેઓના ચરિત્રનું વર્ણન કરીગ

હવે શ્રોતાજનો સાભગો એક સમયે ક્ષીરસાગરમાં શ્રીનાગચરુ ગ્રેષ્ઠ શંખા ઉપર પોટયા હતા, તેટલામાં ભક્તજનો ત્યાં આવી પડેલા પદ્મ-
ઉદ્ધવ, અક્ષર, વારિમકી, કુવ, પ્રલ્યાદ અને શુક્રદેવજીએ નજીક આવીને પદ્મ-
નાયકને વદન કર્યું. તે સમયે વારિમકી ઋષિને જગદુદ્ધારક દેહેવા વાગ્યા કે
કળિયુગમાં પૃથ્વીરિષે દુર્ધર્ત દોષ થવા લાગ્યા છે તેથી તમે મૃત્યુલોકમાં અવતાર
ધારણ કરી જનકીદારણુ દાર્પ કરો ભાગ નામ કીર્તન, ભવિષ્ય જે દર્ષ
રામાયણમાં કહ્યું છે તે સર્વ સમ્પૂર્ણ ભાગમાં છે જે કળિયુગના અશાની જનો
સમજી શકશે નહીં, તેથી મૃત્યુલોકમાં અવતાર ધરીને અનેક જનોને ભજનમાં
લગાડો આવા વચન સાંભળીને વારિમકી ઋષિએ નારાયણને નમન કર્યું
પછી ઉત્તર દેશમાં હસ્તિનાપુરમાં કનોજી બ્રાહ્મણને ઘેર નિજલ્લીનાથી વારિમકી
ઋષિએ અવતાર ધારણ કર્યો આત્માગમ નામે એક બ્રાહ્મણ ધર્મશીલ ને
પુણ્યપાનન રાજ અકમળની સેવા કરતો હતો તેના ઘરમાં વારિમકીએ અવતાર
લીધો તેના પિતાએ તેનું જાતકર્મ, નામકર્મ કરીને તુલસીદાસ નામ પાશ્ર્વ
અને તેને પ્રેમથી લાડ કરતા હતા દિવસે દિવસે તે મોટા થયા તેને ખાર વર્ષ
બ્રહ્મચારી રાખી તેના માતાપિતાએ તેને (મુજદાન) જનોઈ ધારણ કરાવી તેને
સ્નાન, સંખ્યા વેદાધ્યન વગેરે શાસ્ત્રયુક્ત જ્ઞાન આપ્યું પછી ચોગ્ય કન્યા
જોઈ તેનું લગ્ન પણ કર્યું. બાળપણ જતા તારુણ્ય દશા આવી તેથી તેની
પત્નીમાં વિશેષ પ્રીતિ થતા તેનો વિયોગ સહન કરી શકતો નહોતો પોતે મુદ્ધ
તરેહ તરેહના ક્ષોભ, અવકાર, આજ્ઞાણ મુકતાહાર નિચરતો ધારણ કરતો
અને કેમર, કરતુરી, ચદન, પુખ્ત ઈયાયત્તી, લરીગ, ગયકળ વગેરેનું સેવન
કરી નિત્ય ભોગવિલાસમાં ગ્રહેતો તેથી તેની પત્ની દૂર થતા તેનાથી વિયોગાનન
સહન થતો નહીં. તુલસીદાસની પત્નીનું નામ “ મમતા ” દેવી હતું તે પતિ
મતા પતિની અનન્યભાવે સેવા કરતી હતી કોઈ એક સમયે અકસ્માત ગજની
સવારી જતી હતી ને તુલસીદાસ પણ સત્વર તેમની સાથે ગયો. આજ સમયે
મમતાદેવીને પિયેરથી માણસ સદેશો લાખને આવ્યો કે તેમની માતાને દારૂ
વ્યથા થઈ છે માટે તેને છેવટની મળવા માટે જોવાવે છે, તેમને મળીને પાછા
આવજો. આના વચન સાંભળીને મમતાદેવી ધણો શોક કરવા લાગી માતાની
ગબીર માદગી સાંભળી મમતાદેવી ગભરાઈ ગઈ પછી જ દેશો લાવનાર મમતા
દેવીને કહે છે કે તે અસત્ય બોલ્યો છે ઘણા દિવસ યર્ષ ગયા ‘મતા તેને

શ્રી સંત તુલસીદાસ

રામ રામ રમતે રહો, ધીરજ ધરો મન ધીર,
કોઈ દીન કાજ સુધારશે, કૃપાસિંધુ રઘુવીર,
જો આજ હું બે દેતલે, ઓહી સુખ દેઈગે શામ,
તુલસી ચિંતા મત કરો, નિશ્ચલ લજલે રામ

તુલસીદાસ પિયેર જવા દેના નથી તે કારણથી અસત્ય વચન કહ્યાં છે એવું જાણશે. ત્યારે મમતાદેવી કહે છે કે તેના પતિ સવારીમાં ગયા છે તેટલા સમયમાં તે જઈને માતાજીને મળી આવશે. પછી સાચુ સસરાની રજા લઈને મમતાઈ પિયેર ગઈ. આ તરફ તુલસીદાસ તેજ દિવસે સાયંકાળે પાછા આવ્યા. માતાજીને પૂછવાથી સઘળા વૃત્તાંત જાણવા મળ્યા. પછી પોતે મનમાં કહે છે કે 'હે' સ્ત્રી, તું મને તજીને આજે કેમ જતી રહી છે? તુલસીદાસને રાત્રે શ્રેતાં નિદ્રા આવી નહીં, એટલે પોતે સત્વર ઘર બહાર નીકળી પડ્યા અને રાત્રીના સમયે પાંચ ગાઉ આશીને પોતાના શ્વસુરગૃહે આવી પહોંચ્યા. રાત્રીના બે પહોર થઈ ચૂક્યા હતા, ને ઘરનાં બાથમાં બંધ હતાં. તુલસીદાસ ઘરની સામે જાયે જોઈ રહ્યા. તેટલામાં એક મહાન સર્પ દારના કોરામાંથી નીચે લટકતો નજરે પડ્યો. તેનો આધાર લઈને તુલસીદાસ તત્કાળ મેડા ઉપર ચઢી ગયા. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ સેવકજનો જાગૃત થઈ ગયા અને જુએ છે તો તુલસીદાસ નજરે પડ્યા. તે હણે લાવણ્યમયી મમતાદેવી પણ જાગૃત થઈ હતી. પોતાના પતિને નજરે જોઈને ધણો અચંબો પામી. તુલસીદાસ કહે છે કે હે લાવણ્યમૂર્તિ, તું મને તજી દઈને કેમ આવી આવી? તારે લીધે પાંચ ગાઉ રસ્તે આશીને હું અહીં આવ્યો છું. પત્ની કહે છે કે યમુના નદીમાં બે દાંડે પૂર આવ્યું છે અને મંદિરનાં દાર બંધ હતાં તે છતાં અહીં ઉપર કેવી રીતે આવ્યા. તે મારાથી કળી શકાતું નથી. તુલસીદાસ કહે છે કે તારી મારા ઉપર મણી પ્રીતિ છે, તેથી કોરામાંથી દોરકું લટકતું રાખ્યું હતું તે પકડીને ઉપર આવ્યો છું. પતિવ્રતા તે સાંભળી કહે છે કે અસત્ય વચન શા માટે કહ્યો છે? મેં કદી કોરામાંથી દોરકું લટકતું રાખ્યું જ નથી. સત્ય શું ને અસત્ય શું તે સમજાતું નથી; માટે નજરે જોવું જોઈશે. પછી સેવકજનો સાથે દીવો લઈ આવીને જુએ છે તો તે સમયે ધણો મોટો સર્પ ત્યાં લટકતો જોવામાં આવ્યો. સઘળાંને નવાઈ લાગી, ને અચંબો પણ થયો. પછી પતિનો હાથ પકડીને પત્ની ઘરની અંદર લઈ ગઈ. કહે છે કે પ્રાણનાથ, આ સમયે મારાં વચન ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તમે શાણા ને ચતુર કહેવાઓ છો પણ તમારામાં વિવેક નથી. રાતદિવસ અજાનરૂપી કેડમાં હો છો. માખાપ, બંધુ, સ્વજન, સર્વ સંપત્તિ ને ધન એ સર્વ તજીને મોડી રાત્રીના સમયે મારી છુછા કરીને શા માટે આવ્યા? જો કદી મહાન સર્પ તમને કસ્યો હોત તો તમારો પ્રાણ જતો રહેત. પ્રાણનાથ, આ સંસાર નાશવંત છે, તે હજી તમે કળી શક્યા નથી. મારા દેહનો મોહ ધરીને તમે વિવચનપટ થઈને રાત્રીના સમયે દોડતા આવ્યા. પણ તમને ખબર નથી કે સ્ત્રીએ તી સંગતમાં ધણા નાશ પામ્યા છે. અહુર્યા સુંદર જોઈને દંડને મોહ થયો, પણ

શ્રી સંત કબીર

કહત કબીરા મુનભાઈ સાધુ
બાર બાર નહીં આના
અપના હીત કહુ કરલે ખ્યારે,
આખર અકેલા જાના;

તુલસીદાસ પિયેર જવા દેતા નથી તે કારણથી અસત્ય વચન કહ્યાં છે એવું જાણશે. ત્યારે મમતાદેવી કહે છે કે તેના પતિ સચારીમાં ગયા છે તેટલા સમયમાં તે જઈને માતાજીને મળી આવશે. પછી સાચુ સસરાની રજા લઈને મમતાઈ પિયેર ગઈ આ તરફ તુલસીદાસ તે જ દિવસે સામંકાળે પાછા આવ્યા. માતાજીને પૂછવાથી સંધ્યાના વ્રતાંત જાણવા મળ્યા. પછી પોતે મનમાં કહે છે કે 'હું' સ્ત્રી, તું' મને તજીને આજે કેમ જતી રહી છે ? તુલસીદાસને રાત્રે શ્રીતાં નિદ્રા આવી નહીં, એટલે પોતે સત્વર ધર બહાર નીકળી પડ્યા અને રાત્રીના સમયે પાંચ ગાઉ આશીને પોતાના શ્વસુરગૃહે આવી પડોડ્યા. રાત્રીના જો પહોર થઈ ચૂક્યા હતા, ને ઘરનાં બારણાં બંધ હતાં. તુલસીદાસ ધરની આમે ઊંચે જોઈ રહ્યા. તેટલામાં એક મહાન સર્પ દારના કોરામાંથી નીચે 'લટકતો' નજરે પડ્યો. તેનો આધાર લઈને તુલસીદાસ તત્કાળ મેડા ઉપર ચઢી ગયા. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ સેવકજનો જાગૃત થઈ ગયા અને જુએ છે તો તુલસીદાસ નજરે પડ્યા. તે ક્ષણે લાવણ્યમયી મમતાદેવી પણ જાગૃત થઈ હતી. પોતાના પતિને નજરે જોઈને ધણો અચંબો પામી. તુલસીદાસ કહે છે કે હે લાવણ્યમૂર્તિ, તું' મને તજી જઈને કેમ આવી આવી ? તારે લીધે પાંચ ગાઉ રસ્તે આશીને હું' અહીં આવ્યો છું'. પત્ની કહે છે કે યમુના નદીમાં બે કાંઠે પૂર આવ્યું છે અને મંદિરનાં દ્વાર બંધ હતાં તે છતાં અહીં ઉપર કેવી રીતે આવ્યા. તે મારાથી કળી શકાતું નથી. તુલસીદાસ કહે છે કે તારી મારા ઉપર મણી પ્રીતિ છે, તેથી કોરામાંથી દોરકું લટકતું રાખ્યું હતું તે પકડીને ઉપર આવ્યો છું'. પતિવ્રતા તે સાંભળી કહે છે કે અસત્ય વચન શા માટે કહ્યો છો ? મેં કદી કોરામાંથી દોરકું લટકતું રાખ્યું જ નથી. સત્ય શું' ને અસત્ય શું' તે સમજાતું નથી, માટે નજરે જોવું જોઈશે. પછી સેવકજનો સાથે દીવો લઈ આવીને જુએ છે તો તે સમયે ધણો મોટો સર્પ ત્યાં લટકતો જોવામાં આવ્યો. સંધ્યાને નવાઈ લાગી, ને અચંબો પણ થયો. પછી પતિનો હાથ પકડીને પત્ની ઘરની અંદર લઈ ગઈ. કહે છે કે પ્રાણનાથ, આ સમયે મારાં વચન ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તમે શાણા ને ચતુર કહેવાઓ છો પણ તમારામાં વિવેક નથી. રાત્રિવિસ અમાનડપી કેડમાં હો છો. માથાપ, બંધુ, સ્વજન, સર્વ સંપત્તિ ને ધન એ સર્વ તજીને મોડી રાત્રીના સમયે મારી ઇચ્છા કરીને શા માટે આવ્યા ? જો કદી મહાન સર્પ તમને કરડ્યો હોત તો તમારો પ્રાણ જતો રહેત. પ્રાણનાથ, આ સંસાર નાશવંત છે, તે હજી તમે કળી શક્યા નથી. મારા દેહનો મોહ ધરીને તમે વિપયલંપટ થઈને રાત્રીના સમયે દોડતા આવ્યા. પણ તમને ખબર નથી કે સ્ત્રીએ તી સંગતામાં ધણા નાશ પામ્યા છે. અહુદ્યા સુંદર જોઈને હંદને મોહ થયો, પણ

ઓની સંગનમાં તેનો નાશ થયો. સીનાનો મોહ યદાથી રાગ રાવણનો નાશ થયો એ પ્રમાણે સીઓના મોહમાં ઘણા જનો નાશ પામ્યા છે :

દીવાની ઝામગ જ્યોત જોઈ, પતંગીઆં ઘણાં પામે મરણ,
તેવી રીતે સ્રીસંગમાં, નાશ ઘણા જન પામીયા.
હૃદયે ન ઓળખ્યા આત્મારામ, ભ્રાંત વિષયમાં ધરીને કામ,
શ્રીરામ સઘળાંના વિશ્રામ, તેને અધમ જાણે નહીં.
પુત્ર, દારા, સંપત્તિ, ધન, જનને ગમે પ્રાણથી અધિક,
તેવી જ રીતે શ્રીહરિચરણ, ગમે તો સાર્થક થાય આ જન્મ.

મનદોષીનાં આ વચન સાંભળીને તુલસીદાસને ઘણો પ્રશ્નાતાપ થઈ મોહ દૂર થયો. તે કહેવા લાગ્યા કે માતા, તારું કહેવું સત્ય છે એમ કહી પત્નીને તેણે નમસ્કાર કર્યા જેમ બાળક એરેનો સળગતો કોવસો લેવા જાય ત્યારે તેની માતા તેને સત્વર અટકાવે છે. તેવી રીતે તેં આજે મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. એવું કહીને ત્યાંથી સત્વર ચાલી નીકળ્યા. ગયા જન્મમાં પેતે કોણ હતા, તે સર્વ યાદ આપ્યું. કહેવા લાગ્યા કે હું વાસ્તિકી ઋષિ આ મૃત્યુ દોષમાં અવતાર લઈને આવ્યો છું અને શ્રી રામચરિત્ર મુખથી ગાઈને જન સમુદાયને ભક્તિમાર્ગમાં લઈ જવા છે. વિષયમુખ નાશવંત છે. હું જન્મ લઈને તેમાં ગુંથવાઈ ગયો હતો. આવો પ્રશ્નાતાપ મનમાં કરીને પેતે કાશીમાં ગયા. ત્યાં ભાગીરથીમાં સ્નાન કરીને તીવ્ર અનુષ્ઠાન કરવા માંડ્યું. અન્ન, ફળ ખાવાનું તથા દીધું. જમીન ઉપર પડેલાં પાન ખાવા લાગ્યા. પ્રાતઃકાળમાં સ્નાન કરીને શ્રીરામનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. મનમાં એવી ઇચ્છા કરી કે અયોધ્યાવાસી જનકીજીવનનું મારે દર્શન કરવું છે. શૌચકાર્ય માટે અસ્થયમાં જતા, ત્યાં વધેલું પાણી એક વૃક્ષના થડમાં નાખતા. એ પ્રમાણે અનુષ્ઠાન કરતાં બાર બાર વર્ષ થઈ ગયાં. દિવસરાતભર નામસ્મરણ ચાલું જ હતું, ને તેમાં ફળ માત્ર પણ ખંડન થતું નહીં. એક દિવસને સમયે તુલસીદાસ શૌચ માટે અસ્થયમાં ગયા ને તે જ સ્થળે વધેલું પાણી નાખ્યું, એટલે એક મહા-ભયાનક પિશાચ ત્યાં ઓચિતો નજરે પડ્યો. તે સંમુખ આવીને બે હાથ જોડીને બોલો રહ્યો. તુલસીદાસને તે કહે છે કે હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. તેથી કંઈ વરદાન માગીશ તો તે હું આપીશ. તુલસીદાસ પૂછે છે કે, તું કોણ છે તે મને કહે. તું શાથી મારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છે તે હું સમજી શકતો

નથી. તે કહે છે કે હું પિતાય છું, ને અહીં ઘણા દિવસથી રહું છું. વાવ, ફોવા, નદી કે સમુદ્રનું પાણી પીવાનો અમને મમેતેથી તરસ લાગે તોપણ અધિકાર નથી. બાર વસ સુધી તેં મને (અશુદ્ધ) પાણી પીવડ્યું છે, તેથી તું મને કંઈ પણ આજ્ઞા કરીશ તે કામ હું કરી આપીશ. તુલસીદાસ મનમાં વિરમ્ય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે શ્રી રામદર્શનની ઇચ્છા મનમાં કરી બાર બાર વર્ષ અનુષ્ઠાન કર્યું ત્યારે તેના ફળમાં મારા ઉપર જૂન પ્રસન્ન થયું. હોશથી આંખાનું ઝાડ રોપ્યું ત્યારે તે વૃક્ષ ઊગી કડવાં ફળ લાગ્યાં, તેવી રીતે મેં અનુષ્ઠાન કર્યું, ત્યારે જૂન પ્રસન્ન થયું. કામધેનુ નંદિનીનાં દર્શનની ઇચ્છા કરી, ત્યારે સામે જૂંડ આવીને ઊભું રહ્યું. તેવી રીતે શ્રી રામદર્શન ન થતાં સામે જૂન આવીને ઊભું રહ્યું. મીઠાં ફળ (તરણુય) ના વેદા રોપ્યા, તો ત્યાં વૃંદાવીનાં ફળ લાગ્યાં, તેવું મને અનુષ્ઠાન કરતાં જૂન મળ્યું. સુંદર રાગહંસને આવતો જોવા જતાં, અકસ્માત દાગડો જોવા મળ્યો, તેમ શીરંગ ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. સત્સંગ કરવા જતાં નિંદાખોર સામે આવીને ઊભો રહ્યો, તેવી રીતે જનકીજીવનની ભેટ ધરાવે બહુ પ્રસન્ન થયું. અધ્યાત્મવિદ્યા શીખવાનો મનમાં વિચાર કર્યો, ત્યાં કોકશાસ્ત્ર કાને સાંભળવા મળ્યું, તેવી રીતે આપપાણિ ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. મેં કલ્પતરુની છાયાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે સિંદીનું વન મળ્યું, તેવી રીતે સ્થુનંદન ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. મનમાં સિદ્ધાંત જ્ઞાનની ઇચ્છા કરી, તો પાખંડમાથા કાને સાંભળી, તેવી રીતે આપપાણિ ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. મુક્તાફળના હાસની ઇચ્છા કરવા જતાં, આગળ મારીનો ઢગલો મળ્યો, તેવી રીતે જનકીવર ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. ક્ષીરસાગરની ઇચ્છા કરતાં અકસ્માત ખાગોચિયાનું પાણી નજરે પડ્યું, તેવી રીતે રાવણમર્દન ન મળતાં જૂન પ્રસન્ન થયું. આવાં તુલસીદાસનાં વચન સાંભળી જૂન કહે છે કે તું વિચક્ષણ ચતુર દેખાય છે. પણ મારે યોગ્ય જે હોય તે મારી પાસેથી માગતાં સંકેત કરીશ નહીં.

જેનાથી આપણું કાર્ય થાય,

તેને નાનો કે મોટો ગણવો નહીં.

જેમ ટંકણખાસી અવગણના કરતાં મૂસમાં સોનું ચોખ્ખું થાય નહીં. જેમ સૂક્ષ્મ દોરો ન વાપરતાં પુષ્પહાર ચુંથાય નહીં, જેમ સોય વિના અંગ-રખું સીવાય નહીં, જેમ સિંદી ને અપવિત્ર માની તેનાં પાનની બનાવેલી સાવરૂણી નાખી દેવાય નહીં. તેવી રીતે શાણા માણસો કાર્યસાધન માટે હલકી ચીજોનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તુલસીદાસ જૂનને કહે છે કે, તું મારા ઉપર

પ્રસન્ન થયો હોય તો મારે શ્રીગમના દર્શન સિવાય બીજા પ્રાઇ મોની ઈચ્છા નથી રામનામ કાને પડ્યાજ પિશાય દુઃખમવા લાગ્યો પડી કહે છે કે 'એ' નામ મુખથી મોનાના અમારો નાશ થઈ જાય છે તમે જેને મગવાની મનમાં ઈચ્છા ગણો છો તેમના સેવક મારુતિના દર્શન હુ તમને અવશ્ય કરાવીશ તુન્સીદાસ પડી પૂછે છે કે, વાયુમુન હનુમાન કયા છે? તેમના દર્શન મને સત્વર કરાવ, તે મારી ઈચ્છા પૂરી કરશે પિશાય કહે છે કે, તુ ન્યા પુગણુ શ્રવણ કર્યા માટે નિત્ય જાન છે ત્યા એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ આવે છે તે જ મારુતિ છે તે કયો બ્રાહ્મણ એમ તુ પૂછીશ તો તેની ઓળખાણ પણ હુ તને આપુ છુ તે બ્રાહ્મણ મર્યાદી પહેલો આવે છે ને સર્વથી છેવટે જાય છે હાથમાં લાકડી ને માથે ડાચીમ ટેપી, છર્ણવસ્ત્ર ને લગોળી પહેરે છે તેવુ રૂપ જોતા, તે વાનરશ્રેષ્ઠ હનુમાન છે એમ જાણીને આવા વચન કહીને પિશાય અદસ્ય થઈ ગયો તુન્સીદાસ આશ્રમમાં પાઠ આન્યા બીજો દિવસે જ્ઞાન કરીને નિત્યનિયમ કર્યા પડી જ્યા પુગણકથા થતી હતી, ત્યા સત્વર ગયા તો ત્યા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને જોલા જોયા પિશાયે જે નિશાની આપી હતી, તે જ ચિહ્નો નજરે પડ્યા પુગણકથા સમાપ્ત થતા જ સર્વ શ્રોતાઓ જીડીને ચાલતા થયા તે સર્વ ગયા પડી તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ મૌન ધારણ કરી ત્યાથી જીડીને ચાલવા લાગ્યા તત્કાલ જ તુન્સીદાસ પણ તેમની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યા નગરની બહાર જતા જ હનુમાન વેગથી ચાલવા લાગ્યા તે સમયે એકાંત જોઈને તુન્સીદાસે તે બ્રાહ્મણના ચળ પકડ્યા, ને કહ્યું કે હે સમર્થ આમી, મારા ઉપર કૃપા કરો, બ્રાહ્મણ પૂછે છે કે, તુ કોણ છે ને માગ ચરણોના સ્પર્શ શા માટે કરે છે? હુ તો અનાથ ગરીબ દીન છુ, ને મારા ચરણોમાં પડવાથી તને શુ મળશે? ત્યારે તુન્સીદાસ તેમને કહે છે કે, તમે તો શ્રીગમ ભક્ત હનુમત છો એમ કહીને ફરીથી સત્વ ચરણે પડ્યા હનુમાન મનમાં વિચાર કરે છે કે આ તો વાતિમહી મુનિનો અવતાર છે, એટલે તે જ કણે તેને આનિગન આપ્યું, ને પ્રેમથી બટ્યા તુન્સીદાસને હનુમત કહે છે કે હુ તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છુ ત્યારે તુન્સીદાસ કહે છે કે, મારા ઉપર કૃપા કરી મારા મનની ઈચ્છા શ્રી રામ ર્શનની છે, તે પૂર્ણ કરો. હનુમાને કહ્યું અવશ્ય તારી ઈચ્છા પૂરી થશે એમ કહી અદસ્ય થઈ ગયા હનુમાનજી શ્રીરામને કહે છે કે મારુ એક વચન સાંભળો વાતિમહીએ તુન્સીદાસ ભક્ત થઈને, પૃથ્વી ઉપર અવતાર લીધો છે તેમને તમારા સગુણ પનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવા છે ને મારી પણ એની ઈચ્છા છે કે તમે તેમને

પ્રત્યક્ષ દર્શન આપો, ને તેના મનોરથ પૂર્ણ કરો. મારુતિના વચન સાંભળી, શ્રી રઘુનંદને કંથુ કે, અનસ્ય તે પ્રમાણે કરીશ, પછી સઘળા વાનરોને બોલાવી ઐન્યરૂપ ધારણ કરાવી, પોતે રાગ્નનુ રૂપ લઈને તુન્સીદાસના આશ્રમ પાસેથી નીકળ્યા. પણ તુન્સીદાસે તેમને ઝોળખ્યા નહી. તેમને લાગ્યું કે કોઈ રાગ્ન હશે, ને તેથી તેમને નમસ્કાર પણ કર્યા નહી. ત્યારપછી હનુમાનજી તુન્સીદાસના આશ્રમમાં આવ્યા, ને કંથુ કે તારી ઇચ્છા શ્રીરામે પૂરી કરી. ત્યારે તે કહે છે કે હે વાયુસુત, મને કાદડપાણિના દર્શન થયા નથી. ત્યારે મારુતિ કહે છે કે, હમણા તારા આશ્રમ પાસેથી કોણ ગયું ? તુન્સીદાસ કહે છે કે આશ્રમ પાસેથી તો મુસનમાનમુખે જતો હતો, ને મને રઘુનાથના દર્શન થયા નહી. તેથી મારી ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ નથી. હનુમત તે સમયે કહે છે કે-જેમ કામરેનુ પાસે આવે તેને બહારી જાણીને દૂર કરે, જેમ સ્તામા પારસ મણિ મળે, તેને ખચગ્રણી દૂર કરે, જેમ કલ્પતરુના વનમાં જઈ તેને સિદીવન ગણે, કે જેમ મહાપર્વને દિવસે ઘેર પાછાણ આવે તેને રજારી જાણી અવ ગણના કરે જેમ મોતીના હારને કાચનો હાર જાણે, જેમ રાજહસનુ ટોણુ કામડાના ટોળા જેવું દેખાય, જેમ વાસણુ લઈને લક્ષ્મી નિર્ધનને ઘેર જાય, ત્યારે તેને દાસી જાણી ત્યાગ કરે, તેમ તને રઘુનંદન જાતે દર્શન આપવા આવ્યા. ત્યારે તે નમસ્કાર પણ કર્યા નહી. ત્યારે તુન્સીદાસ કહે છે કે હે મારુતિ મારે તેવા રૂપમાં શ્રીરામના દર્શન કરવા નથી. મારે તો અયોધ્યાપતિ જનકીજીવન હાથમાં કાદડ, ધનુષ્ય ધારણ કરેતું હોય, કે વાલ્મીકી ઋષિએ જેમનું વર્ણન કર્યું હતું તે શ્રીરામના દર્શન કરાવતી ઇચ્છા છે તેવા દર્શન મને કૃપા કરીને કરાવો. હું અનેક સ્વરૂપને માનતો નથી. મારે તો શ્રીરામ ના જ દર્શન કરવા છે આ સાંભળી મારુતિ હન્યા. ને કહ્યું કે, તારો મનોરથ શ્રી રઘુનંદન પૂરો કરશે. એમ કહીને પોતે અદસ્ય થઈ ગયા. પછી મારુતિએ શ્રી ગમમર્તિ ધ્યાનમાં લાવીને પ્રેમથી તેમનું સ્તવન શરૂ કર્યું.

જય અયોધ્યાવાસી સીતારમણ,
 ધનુષ્યધારી રાવણકુળ હનતા.
 પતિ તપાવના દીને દ્વારણ,
 માનવમર્દના શ્રીરામ, શ્રીરામ, શ્રીરામ.

આ સમયે શ્રીરામે પ્રગટ થઈને હનુમાનજીને પૂછવા માંડ્યું કે કેમ આવે ધણી મુતિ કરવા માડી છે? શી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે આટલી બધી

સ્તુતિ કરે છે, ને પ્રીતિથી સ્તવન કરે છે ? ત્યારે હનુમાનજી કહે છે કે - હે ભંકતકામકલ્પદ્રુમા, સગુણરૂપા, મેઘસ્થામા, તુલસીદાસને સગુણ દર્શન આપો તેવાં વચન સાંભળી શ્રી રઘુનંદન કહે છે કે કળિયુગમાં તેને સાક્ષાત્ દર્શન કેવી રીતે થાય ? ત્યારે હનુમંત કહે છે કે તમારી આજ્ઞાથી જ વાલ્મિકી ઋષિએ અવતાર લીધો છે, ને તે જ આ તુલસીદાસ છે. માટે તેને દર્શન આપો કે જેથી મારું વચન ભંગ થાય નહિ. શ્રીહરિ પ્રસન્ન થયા, ને પત્ની શ્રીરામ, લક્ષ્મણ, જનકી ને આગળ હનુમંત ત્રીર એ પ્રમાણે સગળ થઈને દર્શન આપવા નીકળ્યા. હનુમાનજીએ આગળ જઈ ને તુલસીદાસને ખખર આપી, કે જે તારી મનોધૃષ્ટિ પૂરી કરવાનો સમય આવ્યો છે. તેનું સાંભળી તુલસીદાસના હૃદયનો પાર રહ્યો નહીં. તેણે સામેથી જ અર્થોધ્યાયનિ રામને આવનાં જોયા. તેના મુખનો પાર નથી. તેમનો દેદિપ્તમાન મુગટ જોયો. પિનાંબરધારી ધનસ્થામનાં દર્શન કર્યાં. હાથમાં ધનુષ્યમાણ હતાં. આ સગુણ દર્શન થતાં જ તુલસીદાસે અનન્યભાવે દંડવત પ્રણામ કર્યાં. શ્રી રઘુરીરે કૃપા કરી તેને આલિંગન આપ્યું. આ જોઈ હનુમાનજી કહે છે કે તું ખરેખર મોટો નસીમવાન છે કે તને તારી નરી આંખે શ્રી રામસ્વરૂપનાં દર્શન થયાં. શ્રીરામ કહે છે કે હવે ગતજન્મમાં વાલ્મિકી રૂપે જે રામકથા વર્ણવી હતી તે હવે સકળ જગમાં ફરીથી કહી ખતાવો. કળિયુગમાં યોગ, યાગ, વેદાધ્યયન વગેરે સર્વ બંધ પડ્યાં છે તેથી “ નામમહિમા ” પ્રગટ કરી લોકોને ભક્તિમાર્ગે લઈ જાઓ. પછી હનુમાનજીએ શ્રીરામની પ્રાર્થના કરીને કહ્યું કે આને માથે વરદહસ્ત મૂકી અભય વરદાન આપો, કે જેથી તે તેનું કાર્ય શરૂ કરે. શ્રીરામે તે પ્રમાણે તેને વરદાન આપ્યું ને પછી અદશ્ય થઈ ગયા.

હવે તુલસીદાસે પ્રેમે કરીને શ્રી રામણજી ગાવાનું શરૂ કર્યું. કાશીપુરીમાં સધળા લોકો તેનું હરિકીર્તન સાંભળતા. પછી કોઈ શાહુકાર ભક્તે તેને માટે એક મઠ બાંધી આપ્યો. તે મઠમાં અનેક લોકો અન્ન, વસ્ત્ર, આભૂષણ, પાત્ર વગેરે લઈને આવતા. કેટલાયે કનકપાત્રો, સોનું, રૂપું વગેરે ત્યાં ભેળું થવા લાગ્યું. પણ તુલસીદાસને તે કોઈ ચીજમાં મોહ હતો નહીં. રાજ મઠમાં બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી, કીર્તન સંભળાવવામાં આવતું હતું. ઘણા ભાવિક લોકો નામરમણ કરવા માટે ત્યાં આવતા હતા.

કોઈ જન કંઈ લાવતા, તો કોઈ કંઈ ત્યાંથી લઈ જતા,
પણ તુલસીદાસ અલિપ્ત છે, જેને હર્ષ શોક કંઈ નથી.

જેવી રીતે આકાશમાં ત્રણ કાળ જુદા થાય છે,
તેાય તે સંગદોષમાં આકાશ કદી ન લોપાય.

ન્યારે તુલસીદાસ તો —

સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ કે જાગૃત અવસ્થામાં
અહુર્નિરા શ્રી રામરતન કરતા રહે.

એક સમયે જે ચોરાએ વિચાર કર્યો કે આ તુલસીદાસના મકાનાં દ્વાર હુમેશાં ઉઘાડાં રહે છે, ને ભક્તજનો ઘણું દ્રવ્ય મૂકી જાય છે, તો આપણે ત્યાં જઈ ધન, સુવર્ણ, પાત્ર વગેરે ચોરી લાવીએ તો આપણું દારિદ્ર્ય દૂર થાય. એમ વિચાર કરી ન્યારે હસિકીર્તન પૂરું થયું ને પછી સર્વ મહાસી સંઈ ગયા ત્યારે તે જે ચોર મકામાં દાખલ થયા. તેમણે સુવર્ણપાત્ર વગેરેની જે માંસડી બાંધી લઈ ચાલવા માંડયું. ન્યારે તેઓ મદદાર પાસે આવ્યા ત્યારે જે ધનુર્ધારી હાથમાં ધનુષ્ય બાણ લઈ તે દ્વારનું રક્ષણ કરતા જોયા. તેથી વિસ્મય પામી તેઓ દક્ષિણ દ્વાર તરફ ગયા, ત્યાં પણ કિરિટકુંડળથી દૈદિપ્યમાન જે ધનુર્ધારીને જોઈ લગ્નજયમાન થયા. હવે બંને ચોર વિચાર કરે છે કે ન્યારે આ જે ધનુર્ધારી અહીંથી જતા રહેશે ત્યારે આપણે સત્વર ચોરીનો માલ લઈને જતા રહીશું. તેમ વિચારી ચારેક ધડી તેઓ ત્યાં બેસી રહ્યા. પછી ફરીથી દરવાજા પાસે જતાં તે જ જે ધનુર્ધારીને જોયા. તે વખતે તેમણે કાન સુધી ધનુષ્યની પશ્ચાદ્ બેંચી હતી ને બાણ ચલાવેલું હતું તે જોઈ ભયભીત થઈ ગયા. સુવર્ણપાત્ર વગેરે ચોરીનો માલ નીચે મૂકી દીધો. તે પછી દરવાજો જવા માંડયું. તો પણ તે ધનુર્ધારી તેમને જવા દેતા નથી. એટલે તે ચોરાએ બાકી રહેલી રાત્રી ચિંતામાં ગાળી. ન્યારે સવાર થયું, ત્યારે કાઠડં આરતીના સમયે ગંધા ભક્તો બેઠ્યા તુલસીદાસ પણ ત્યાં આવ્યા. તેમને જોઈને ચોરાએ તેમના ચરણમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યો, અને ગદ્ગદ કંઠે તેમની માફી માગતાં કહેવા લાગ્યા, કે અમે ચોર છીએ અને ચોરી કરવા આવ્યા હતા, પણ દરવાજા પાસે જે ધનુર્ધારીએ અમને રોકી રાખ્યા. તેઓ દ્વારની ચોકી કરે છે ને અમને જવા દેતા નથી. અમે અમારો ગુનો કબુલ કરીએ છીએ. સુવર્ણપાત્ર તથા ધનનાં જે પોટલાં સામે દેખાય છે, તે અમે બાંધીને લઈ જતા હતા. તે અપરાધ ક્ષમા કરો. તમે દયાળુ છો, તમે રામભક્ત છો, રાત્રે દરવાજા ખુલ્લા મૂકો છો, તેથી અમને ચોરી કરવાની દાનત થઈ. તે અપરાધની ક્ષમા માગીએ છીએ. તુલસીદાસે શિષ્યોને પૂછ્યું કે આપણે ત્યાં

દારશક્ક કોણે મૂક્યા છે ? મને પૂછ્યા વિના આવું કોણે કર્યું છે ? મારા મનમાં તો કોઈ કંઈ મૂકી જાય અથવા લઈ જાય તે સર્વ સરખું જ છે. મારે શ્રીરામને પ્રીતિથી લજવા છે. શિષ્યોએ ક્યું કે અમને ગુરુચરણની આણ છે. અમે કોઈ દારશક્ક મૂક્યા જ નથી. હે સ્વામી, અમને તે વાતની ખબર નથી. ત્યારે ચોરો કહે છે કે આ દારશક્કોએ કિરિટદ્વંડળ પહેર્યાં છે પિતાંમર પણ પહેર્યું છે. વર્ષુ તેમનો શ્યામ છે અને હજુ પણ દરવાજે ખેડેલા દેખાય છે. સર્વ આશ્ચર્ય પામી દરવાજા સામું જૂએ છે, પણ તેઓને કંઈ દેખાતું નથી. ત્યારે તુલસીદાસની આંખમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં ને અશ્રુધારા વહેવા લાગી, અને કહેવા લાગ્યા કે હે રામ, લક્ષ્મણ, તમે દારશક્ક થયા છો. તમારાં દર્શન ધણાં ધણાં તીર્થાટન કરવા છતાં મળવાં દુર્લભ છે. તે અયોધ્યાપતિ રઘુનાથને મારે લીધે દારપાળ જનવું પડ્યું.

એક પત્ની એક બાણ જેના નિશ્ચય એક વચન, તે રાવણહંતા રઘુનંદન દારપાળ કેમ થયા ? ચરણરજ લાગતાં જેની અહલ્યાઉદ્ધાર થયો, તે મોક્ષદાતા અતિ ઉદાર દારપાળ કેમ થયા ? જય જય રઘુવીરા, પરમપુરુષ અતિ ઉદારા, નીલગ્રીવ તે શંભુ ને પ્રિયકર, વિશ્વોદ્ધારા રામકૃષ્ણા. તું લક્ષ્મીકાંત અતિ ઉદાર, ઉપમન્યુ માગતાં ક્ષીર, તેને ક્ષીરસાગર આપી કૃપા કરી શ્રીરામ. બોળામાં બેસવા ન દેતાં, ધ્રુવબાળને આવી રીસ, તેને અક્ષરપદ આપ્યું, રમાકાંતે પ્રેમ કરી. વિલીપણ તારો પ્રિયકર, તેને સુવર્ણનગરી આપી, મારો ચોર સુવર્ણ પાત્ર લેતો, તે માટે તું કૃપણ કેમ થયો ?

પછી તુલસીદાસ ચોરોને કહે છે કે તમારે જે કંઈ જોઈએ તે સર્વ લઈ જાઓ. મનમાં જરાપણ સંકોચ કરશો નહિ. આ સાંભળી ચોર પગે પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે અમે પતિત અને દુર્જન છીએ. અમને અભયદાન આપો. તમારી સોગતથી શ્રીરામદર્શન થયાં એ અમારું અહોભાગ્ય છે,

માટે અમે હવે પાવન થયા છીએ. અમારી દુર્બુદ્ધિ નાશ પામી છે જેમ સૂર્યનો કિરણ મત્તાં અધકાર દૂર થાય છે, તેમ તમારા સત્સંગથી સર્વ મળ દૂર થયો છે. તુલસીદાસ કહે છે કે તમારું સાગ્ય ધણું મોટું છે કે કંઈ પણ તપ કે યત્ન કર્યા વિના શ્રીરામે તમને દર્શન આપ્યા. આતો જન્મલગ્નમાં ભાણ વીણતાં અમૃતવેલ મળ્યા. જાણે ગામમાં માટી વેચતાં પારસમણિ મળ્યો, કે કાંઈ માગતાં અમૃત મળ્યું; કે દિવે કરતાં સૂર્ય મળ્યો, કે કોકશાસ્ત્ર જ્ઞેનાં વેદ મળ્યા, કે દાયની માળા જોતાં મણિની માળા મળી; કે આવળ જોતાં મલયાગિરિ ચંદન મળ્યું, કે જમપુરી જતા વૈકુંઠપુરી મળી, એમ ચોરી કરવા જતાં શ્રી રામદર્શનનો લાભ થયો. તે પત્રી તે ચોરા તે જ આશ્રમમાં લકત થઈને રહ્યા

શ્રી ભાગવતમાં કૃષ્ણ કહે છે, ઉધ્ધવ, તું સાંભળી ગુહ્યાર્થ,
મારી પ્રાર્થિતની ઈચ્છા હોયજેન, તેણે સંત સમાગમ કરવો સદા.

એ પ્રમાણે ચોર, જાર, દુર્જન સર્વને તે આશ્રમમાં નામસ્મરણ, કીર્તન સ્મરણથી નવા અનુભવો થઈ મોક્ષ મળવા લાગ્યો:

X

X

X

એક દિવસે તુલસીદાસના આશ્રમમાં પ્રાણશૂન્યકિત જમવા બેઠી હતી. તે વખતે ઘીસાકરચુકતમિષ્ટાન્ન પીરસ્યાં હતાં. પછી હાથમાં જળ લઈને સકલ્પ કરતાં વિગ્રો પ્રહાર્પણ કરવા લાગ્યા. ત્યારે દરવાજા પામે એક પ્રાણશૂ સીતારામ કહીને ઊભો રહ્યો. પછી તે કહેવા લાગ્યો કે હું પ્રહરહત્યાગે છું. મને કંઈ બિદ્યા આપો. આ સાંભળી સર્વ વિગ્રો બેસી રહ્યા. પણ તુલસીદાસે તેને આશ્વિનન આપી હાથ પકડી તેડી લાવી પોતાની પંક્તિમાં બેસાડ્યો. પછી કૃપામૂર્તિ તુલસીદાસ કહેવા લાગ્યા કે જે વખતે તમે 'સીતારામ' બોલ્યા કે તરત જ તમારા સઘળા દોષ બળીને બસ્મ થઈ ગયા. માટે હવે તમે જમવાનું શરૂ કરો. તે સાંભળી અટ્ટશાસ્ત્ર જાણનારા વિગ્રો ત્યાં હતા તે પૂછવા લાગ્યા કે પ્રહરહત્યારાને અમારી પંક્તિમાં કયા શાસ્ત્રના આધારે બેસાડ્યો છે ? ત્યારે તુલસીદાસે કહ્યું કે આધાર એક મોટો છે ને તે રામનામનો છે. તે નામ આગળ પ્રહરહત્યા કેવી રીતે ટકી શકે ? શ્રી ભાગવત ગ્રંથમાં શ્રી કૃષ્ણે ઉધ્ધવને ગુહ્યાર્થમાં કહ્યું છે કે :

નામમહિમા અતિ અદ્ભુત, કળિયુગમાં સૌ જાણજો,
સ્નાનસંધ્યા કરતાં પહેલાં, લેવું કેશવ નારાયણ નામ,
બ્રહ્મકર્મમાં ખામી હોય, તે વિષ્ણુસ્મરણે પૂરણ થાય.

પિતૃશ્રાદ્ધ સર્વ વિવિધી કૃત્ય હોય ને છેડે શ્રદ્ધાર્પણ કર્યું હોય પણ હુગ્નામ નં લીધું હોય તો તે કર્મ પૂરૂ થયું નહોતય નહીં લગ્નપત્રિકા વિધિયર લખ્યા પછી ગ્રીસ નાડી ગુણ્ય જોવા પછી પણ જોડે કદમીકાતનુ સ્મરણ કર્યા વિના અર્થ સરે ની અતકામે પૂર્ણવિધિ કરે પણ ડેરે ગમ નામનો ઉચ્ચાર જોવા જોઈએ પાર્વતીપતિ કૃલામનાથ પણ પ્રેમથી નામનામ જપે છે મહાપાપી ગુણિન પણ પોષ્ટને ગમીમ લખાવે છે તેની તેમજ મમન થાય નામરૂપી અગ્નિથી તૂટતત્ત મળીને ભગ્ન થાય કે અગ્નિમિત્ર પાપી બ્રાહ્મણ હોય, પણ તેના અતકાળ વખતે નાગયજ્ઞનુ નામ જેના પાપ બળી ગયા ને તેને મુક્તિ મળી હતી. (અગી નાગયજ્ઞ તેના નાના પુત્રનુ નામ હતુ ને યમદહ્નની બીક લાગતા 'નાગયજ્ઞ' એમ જૂન પાડી હતી) આના દ્રઢતો તુવરીસે આપ્યા પત્નુ બ્રાહ્મણો જાનુ કાલા હતા તરી તેમજો તે પ્રમાણ કથુન રાખ્યુ નહી તે કેવા લાગ્યા કે આના દ્રઢતોથી મનનુ સમાધાન થાય નહી માટે કઈક પ્રત્યક્ષ મતાવે તે જ આના થાય તુવરીસે નહે છે કે તમારે કેરી ખાની મારી પામવી જોઈએ છે ત્યારે બ્રાહ્મણા કહેવા વાગ્યા કે કેનસ પાતને જે પ્રસાદ ધગવે છે તે નાનિ ધગવે ને તે પ્રસાદ પચગમે નહિ ખાય તો જ અમારી ખાની થાય, અને ત્યારે જ ત બ્રાહ્મણત્યારે અમારી પદ્ધતિમા જેમીને જમી શકે જુના દ્રષ્ટતો હવે અમે કથુન ગણના નથી કઈ પ્રત્યક્ષ નજરે જોવા મગે તો જ ખાની થાય જેમ સાકર મીઠી કે એમ કહે વાથી તેનુ ગમગમ સમજી શકાતુ નથી તેમ નામમહિમા મોગે કહો છે તે પણ મનાતું નથી જેમ નાણુ પાગખરાને માટે સાધન ગણ્યુ હોય, જેમ મોના મહોર અગ્નિમા નાખી તપાસ તેમ પ્રત્યક્ષ દાખવે મતાવે તત તુવરીદામો ધણો આનંદ થશે ને પ્રેમભાવ ઉભગયો તે અનાનુ પાત હાયમા વર્તન મહાદેવના મનિના મહાકાર આગળ આની જીભા ન્હા પછી બે હાય જોડી નમન કરી સાદાગ દડવલ પ્રણામ કર્યા પછી પોતે મુનિ શરૂ કરી -

જય જય ચંદ્રમૌલી સત્વરી, નીલકંઠા ખડવાંગધારી,
મૃડાનીવન ત્રિપુરારી, વચન અવંતારી દીનાયે
મહાવિય અતિ દારૂણ, તુમહે' કેસે જે પ્રારાની,
સર્વાંગાયે જાહલે દહન, નામ સ્મરણ તૈ' કેસે
રામહી અક્ષરે દોની જયતા, શીતળ જાહલાસી વિધિનાથા,
હે સત્ય અસેલ તરી આતાં, નૈવેદ્ય લક્ષિતા હોય નંદી.

ઐસી ઐક્રાનીયં વાણી નવલ વર્તલે તથે ફણી,
પાપાલ નંદી મત્વર હોની, શ્વાસ રાફની ફુપત.
નંવેલ લક્ષુની સકળ, મગ ખાદલી પત્રાવળ,
કૌતુક પાહલી મકળ, વન્ય કાળ મુદીન તો.

એ પ્રમાણે તુલસીદાસની પ્રાર્થના સાંભળી નંદિ કૂંક ખારી ઝેલા થઇ
તૈવેલ લક્ષણ કરગ લાગ્યા તે કૌતુક સર્વ વિપ્રોએ અત્યક્ષ જોયું, અને પછી
નદિ પાજી સ્વપ્નમા ઐસી ચલા લક્ષ્મણિમા એવો અદ્ભુત છે, તેનો અત
શાસ્ત્રોપી શ્રેષ્ઠી શકામે નવી પછી ગદ્યા વિપ્રોએ નમનામનો જન્ય જન્યકાર
કર્યો. તુલસીદાસને નામકાર કર્યા અને કહ્યું કે તમને ધન્ય છે તમે સાક્ષાત્
વારિમકીનો અસ્તા છે એ હવે સમગ્ર વિપ્રો દેહા લાગ્યા કે જેમ તારા-
ઓમા ચંદ્ર શ્રેષ્ઠ છે, પદ્મીએમા ગુણ છે દેવોમા વિશ્વ છે તથા કરનાગઓમા
ગકર છે, કમ્પિઓમા વ્યાસ મુનિ છે, જોષીઓમા માતા રુદ્રમણી છે, ધનુર્ગા
ઓમા શ્રીગમ છે, સાત્રમા ક્ષીસાગ્ર છે, ત્રિપોમા દત્તાત્રેય છે તેમ બ્રાહ્મ-
ઓમા તમે શ્રેષ્ઠ છે જેમ નરસિંહમા સૂર્ય છે, કમ્પિઓમા હોના કવિ છે, પરિતોમા
મેરુ છે, તેમ તમે સર્વ વિપ્રોમા શ્રેષ્ઠ છે તે પ્રમાણે સ્તરન કરીને તે બ્રહ્મહસાર
બ્રાહ્મણને સાથે લઇને એક પકિતએ ઐસીને જમ્યા અને તે પ્રસંગ પછી સર્વ
જન નામ-મરણ કરવા લાગ્યા

એમ ઘણો સમય ચાલ્યો થયો એક દિવસે જૈતપાળ નામે શાહકાર
મન્ય પામ્યો તેની સ્ત્રી પતિના હતી તે માયા મમતા તણને પતિનું પ્યાન
ધનની સતી થવા માટે તપાગ ધર્મ યંગા નદીને ઝિનારે મહાઅગ્નિ પ્રગટાવ્યો
તે સ્ત્રી ગુલાસિની પ્રમાણે વજ્ર, આર્ચક પહેરી તુલસીદાસના આશ્રમ પાસે થઇને
ચાલી જતી હતી આશ્રમ આવતા તે એકલી જ તુલસીદાસને પ્રણામ કરવા
માટે ગઇ તે સમયે તુલસીદાસ નામમગ્ન કરતા હતા જ્યારે તેણીએ પ્રણામ કર્યા
ત્યારે તુલસીદાસે આશીર્વાદ આપ્યો કે હે સૌભાગ્યવતી, તું અદ્ભુતની માતા
થાને તે સાભળી સતી કહે છે કે હે નિષ્કુલ્મજ મારો પતિ મૃત્યુ પામ્યો છે
ને હું સતી થવા માટે જાઉં છું માટે તમારો આશીર્વાદ ખોટો કરી રીતે નહી
થાય, તેની મારા મનમા શકા થાય છે ત્યારે તુલસીદાસ કહે છે કે મે
વગર વિચાર્યો આશીર્વાદ આપ્યો છે પણ તે મારો રામ પૂર્ણ કરશે આવા
વચન સાંભળીને તે સતી તેના પતિના પ્રેત પાસે ગઈ કે તે જ સમયે તેનો પતિ
ઐસી થયો આ જોઇ સર્વને ઘણો સંતોષ થયો ને મમનામનો જન્ય જન્યકાર

કર્યો. પત્ની પતિનો હાથ પકડી સતી તુલસીદાસના આશ્રમમાં આવી અને જનને તેમને નમન કર્યું તે વારવાર નમન કરવા લાગી ને કહેવા લાગી કે વૈષ્ણવજન તમને ધન્ય છે તુલસીદાસના પ્રેમગી-પથ્યના નામને નૈવેદ્ય જમાવ્યું અને શાકુદામનુ પ્રેત સજીવન કર્યું તે સાલળીને ગમ્યએ તુલસીદાસને ખોનાવવા ચતુ પ્રધાનને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું કે રામ્યએ મને માલજેવી વાત નાગે જોવાની ઇચ્છા કરી છે તેથી જ્યાં મેસાડીને તુલસીદાસને માન સહિત તેડી મંગાવ્યા છે પ્રધાન વગેરે તેડવા આવેના માણસો રાત્રે તુલસીદાસના આશ્રમમાં જ્યાં પત્ની તેમણે કહ્યું કે તુલસીદાસ, તમે પ્રેમાળ વિષ્ણુમત છે. તમારી ખીર્તિ સામગ્રી રામ્યએ તમારા દર્શનની ઇચ્છાથી તેડાવ્યા છે આવા વચન સામગ્રી તુલસીદાસ મન સાથે વિચાર કરે છે કે તે શહેના માણસને નામગમન્યુમા જોડવાનો આ સારો સમય છે

નિરાશ જન જે વૈષ્ણવવીર ને રૂંદે દેશવિદેગ
તેના જનનો ઉદ્ધાર કરવા, હરિઆજ્ઞા વિશેષ
દુનિયારી અજ્ઞાન જન, અવિધાના ભંડાર
તેવા જનનો ઉદ્ધાર કરવા, હરિઆજ્ઞા વિશેષ

રામ્યએ આમત્રણ આપ્યું તેનો સ્વીકાર કરી તુલસીદાસ તત્ત શ્રીરામનું નામ લઈને નીકળી પડ્યા તે હસ્તિનાપુર આવી રામની સામે ઊભા રહ્યા રામ્યએ તેમને સાબાગ દડનત પ્રણામ કરી સિદ્ધાસન ઉપર મેસાડી પૂજા કરી પત્ની કહ્યું કે તમારો મહિમા ધણો સાલળ્યો છે ને તમને મીઠા ઇશ્વર કહેવામાં આવે છે પથ્યના નામને પ્રસાદ જમાવ્યો અને પ્રેતને સજીવન કર્યું તે ધણો મોટો મહિમા કહેવાય ત્યારે તુલસીદાસ કહે છે કે એ બધું શ્રીરામે કર્યું છે હું તો અનાથ છું તેથી શ્રીરામચરણમાં ચિત્ત રાખીને ખેડો છું રામ્યએ કહ્યું કે જો એમજ છે તો તું મને શ્રીરામના દર્શન કરાવ નહીં તો તને અહીંથી જવા દેવામાં આવશે નહીં એમ કહી રામ પોતાના મહેલમાં ગયો જતા જતા કહેતો ગયો કે જો તું મને અનુલવ કરાવીશ તો જ હું તને ખરો વૈષ્ણવ બણીશ પછી નોકરોને આજ્ઞા કરી કે તુલસીદાસને સિદ્ધાસન ઉપરથી નીચે ઉતરવા દેવા નહીં આ પ્રમાણે રામની આજ્ઞા થઈ હવે તુલસીદાસે શ્રીહનુમાનજીનું સ્તવન શરૂ કર્યું કે તરતજ તે આવ્યા ને લકતને ભેટ્યા તુલસીદાસે કહ્યું કે હે મારુતિ, મહાન સમ્રાટ આવી પડ્યો છે તેથી તમને યાદ કર્યા છે મારે આ સમ્રાટ દાણીને

રામનામનો મહિમા વધારે. હનુમાનજી સર્વ વાત સમજી ગયા. તેમણે તરત જ વાનર સૈન્ય બોલાવ્યું. જેમ એકાએક વાઘનાં આવી આકાશ ભરાઈ ગય તો વાનરોનાં ટોળાંથી આકાશ ભરાઈ ગયું. તેઓએ આવીને હનુમાનજીને નમન કરી પૂછ્યું કે શી આગ છે? હનુમાનજીએ કહ્યું કે આપણે વાનરોનો સ્વાભાવિક જે ગુણ છે તે આ શહેરના રાજાને પ્રત્યક્ષ બતાવવા માટે તમને બોલાવ્યા છે. તેવી આગ મળતાં જ વાનરોએ તે નગરમાં ખળભળાટ મચાવ્યો. કોઈનાં માળિયાં તોડ્યાં, કોઈ વૃક્ષ તોડી માણસો ઉપર નાખવા લાગ્યા. કોઈએ માણસોનાં નાક કાન કાપી નાખ્યાં. એમ આખા હરિતનાપુરમાં અને ઉપર આકાશમાં ધમકાર કરી મૂક્યો. જે માણસો શ્રીરામ ભગ્નથી વિમુખ હતા તેઓને ઉચકીને ખાળકૂંડીમાં નાખવા માંડ્યા. રાજાના મહેલમાં જ્યાં રાજરાણીઓ હતી ત્યાં ઝડો-પેશાબ કરવા લાગ્યા. ચોર, જાર, કુટીય માણસોને પકડીને રાજદરબારમાં જાંધે માથે લટકાવવા લાગ્યા. જે વેપારી અન્નદાન કરતા નહોતા તેમના અન્નભંડાર ઉઘાડી ગરીબોને અન્ન વહેંચવા લાગ્યા. જેઓને પહેરવા વસ્ત્ર નહોતાં તેઓને દુકાનોમાંથી વસ્ત્રો લઈ આપવા લાગ્યા. જે જૂઠું બોલે તેને મારવા લાગ્યા. આ સમાચાર સેવક જનોએ જઈને રાજાને કહ્યા. તેમણે જણાવ્યું કે વાનરસૈન્યે નગરમાં ભારે ત્રાસ વર્તાવ્યો છે. હવે નગરનો નાશ થશે. ત્યારે કોઈ સંજ્ઞાને કશું કે સંત તુલસીદાસને આ બાબત પૂછી જીએ. સંતને ત્રાસ આપવો જોઈએ નહીં. આ સાંભળી રાજા પણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે વાત ખરી છે. આ એક મોટો ચમત્કાર નજરે પડ્યો છે. તેથી અકબર રાજા તુલસીદાસ પાસે ગયા અને બે હાથ જોડી વિનંતી કરી પૂછ્યા લાગ્યા કે હે વિષ્ણુભક્ત, મેં અજ્ઞાનપણે તમને દુઃખ દીધું છે. જેમ સતી દ્રૌપદીને દુઃખ દેવા જતાં દુર્ગેશ્વર અપમાન પામ્યો હતો તેવી મારી દશા આજે થઈ છે. ત્યારે તુલસીદાસે કહ્યું કે તમને શ્રીરામ દર્શનની ઇચ્છા હતી તેથી આ તેમનું વાનરસૈન્ય આગળથી આવવા માંડ્યું છે. જેમ સૂર્ય ઉગતા પહેલાં હનુમેસ કિરણો દેખાય છે, તેમ શ્રીરામ આવતા પહેલાં આ વાનર સૈન્યનો દેખાવ છે.

“અવશ્ય પહેલાં થાય ઉત્કંઠા કે મનન પહેલાં અવશ્યભક્તિ,”

“પણ નિદિધ્યાસ કર્યા વિના, સાક્ષાત્કાર કેમ થાય રાજા?”

માટે હે રાજા, સાંભળ, અકાર પદ વાનરસૈન્ય આવ્યા પછી જ શ્રીરામ આવશે. જો તારા મનમાં ખીક ન હોય તો ત્યાં સુધી રાહ જો

અને પછી તને શ્રીરામદર્શન થશે. અકબરશાહ કહેવા લાગ્યા કે હે વિષ્ણુ ભક્ત, તારાં ચરણ ભારે મસ્તકે મૂકું છું. મને રામભદિમાની ખબર નહોતી. આટલા વાનરથી જ પ્રલયકાળ નહીં આવતો દેખાય છે, તો પછી આગળ ઉપર તો શું થશે ? માટે કૃપા કરો. મારે મન તો રામદર્શન થઈ ગયાં. રામનાં કંઠુ વચન સાંભળી વાનરસૈન્ય અદસ્ય થઈ ગયું ત્યારે સર્વ લોકોએ શ્રીરામનામનો જય જયકાર કર્યો. અને નામરમરણ કરવું શરૂ કર્યું. આ સ્થળે સંત તુલસીદાસ આકે વર્ષ સુધી રહ્યા અને સ્વર્ગને શ્રીરામ નામમહિમા ચરિત્ર સંભળાવ્યું. દિલ્હીમાં એ પ્રમાણે પ્રચાર કરીને તુલસીદાસે રામ પામે જવાની રમ્મ માગી. ત્યાંથી તેઓ ગોકુળ, મથુરા, વસુના સ્નાન કરી વંદાવનમાં સારંગપાણિ વિષ્ણુનાં દર્શન કર્યાં અને એક મહિનો ત્યાં રહી હરિરંગમાં નાચ્યા. ત્યારપછી ગોકુળ મથુરામાં નામ રમરણનો મહિમા વધવા લાગ્યો અને અનેક વૈષ્ણુજન હરિદીર્ઘન કરવા લાગ્યા.

ત્યાં એક પ્રિયાદાસ નામે નાગર બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે પરમ વૈષ્ણુવ જન હતો. તેનામાં લકિત, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય સર્વ હતાં. તેણે સંસ્કૃતમાં "સંતચરિત્ર" નામે ગ્રંથ લખ્યો હતો. તુલસીદાસને આ ગ્રંથ વિષે ખબર પડી તેથી તે પ્રિયાદાસને મળ્યા અને કહ્યું કે તમારો ગ્રંથ મેં જોયો નથી તેમજ તેમાંનાં સંતચરિત્ર મેં વાંચ્યાં નથી, તેથી મહેરબાની કરીને મને તે ગ્રંથ બતાવો. ત્યારે પ્રિયાદાસે વિચાર્યું કે પોતે આરે યુગના સંતોનાં વર્ણન કર્યાં છે, પણ તેમાં સંત તુલસીદાસનું ચરિત્ર લખ્યું નથી. કળિયુગના સંતોનાં ચરિત્રો પણ તે ગ્રંથમાં છે, પણ કળિયુગના વૈષ્ણુવલકત તુલસીદાસનું ચરિત્ર તેમાં લખવાનું રહી ગયું છે તેથી તે ચિંતાતુર થઈ ગયા. આમ કેમ થયું તે સમજાયું નહીં. હવે એવું બન્યું કે પ્રિયાદાસને ખબર ન પડે તેવી રીતે તેના ગ્રંથમાં શ્રીરામે પોતાના હાથે તુલસીદાસનું ચરિત્ર લખી રાખ્યું હતું. પછી જ્યારે તે ગ્રંથ વાંચ્યાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે નગરના સર્વ વૈષ્ણુઓ હાજર હતા. તે બધા આશ્રમના સભામંડપમાં બેઠા હતા. કેટલાક પડિતો પણ ત્યાં આવ્યા હતા. પ્રેમી લકત પ્રિયાદાસે તે ગ્રંથ વાંચવો શરૂ કર્યો. તે ગ્રંથ જેમ જેમ વંચાતો ગયો તેમ તેમ તુલસીદાસ પ્રેમ રંગથી રંગાતા ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે આ તો તમારે મુખે શ્રીહરિ બોલે છે. એટલું સાંભળતાં પ્રિયાદાસ કહે છે કે આ ગ્રંથમાં તુલસીદાસનું સર્વ વૃતાંત લખેલું દેખાય છે, પણ તે મેં લખ્યું નથી. માટે નક્કી શ્રીહરિ જ તે લખી ગયા હશે શ્રીહરિના દસ્તાક્ષર જોવા માટે સૌ વૈષ્ણુવ જનો ત્યાં આવ્યા. શ્રુતિ-

શાસ્ત્રો અને અઢાર પુરાણથી પણ અધિક આ અંથ ગણાયો. કહેવાય છે કે જે કોઈ આ અંથ પ્રેમથી રાજ વાંચશે તેને શ્રીહરિનાં દર્શન થશે, તેમ નિશ્ચય-પૂર્વક જાણીશો. શ્રીરામને જે પ્રિય છે તે વાલ્મીકીના અવતાર તુલસીદાસ છે, જેનું ચરિત્ર શ્રીરામે પોતાના હાથે લખ્યું તે મૂળ સંસ્કૃત અંથ પ્રિયાદાસે લખ્યો. તે ઉપરથી નાલાજીએ (અધ્યાના અવતાર હતા) જ્વાલિયરની ભાષામાં લખ્યો. તે પછી મદારાષ્ટ્રની ભાષામાં સંતચરિત્રકાર મહીપતિએ લખ્યો. ત્યારપછી તેને મુર્ઝર ભાષામાં લખવાનો પ્રયત્ન થયો છે. જે કોઈ સદ્ભાવે ભક્તવિજયઅંથ વાંચશે તે શ્રીરામકૃપા યશે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે
પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ત્રીજો અધ્યાય સાંભળ્યો.

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪ થો.

: સંત નામદેવ ચરિત્ર :

શ્રી ગણેશાય નમઃ. શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ. જ્ય જ્ય વિશ્વવ્યાપક જગદિકારા, જ્યકૃષ્ણ સ્યામસુંદરા નીલગ્રીવ (રાંદર) માનસપ્રિયકરા, સર્વેશ્વરા ગોવિંદા, જ્ય ગોકુળવાસી ગોરક્ષકા, જ્ય યશોદાપાલકપુત્રા, જ્ય દેસ નાશ કરનારા, જ્ય વિશ્વરક્ષકા હૃદયોના સ્વામી, જ્ય દ્વારકાવાસી, સારંગધરા, જ્ય સમુદ્રતનયાપતિ, જ્ય રાધિકા મનરંજના, જ્ય સાધુજન્ય મુકિત આપનારા વિશ્વેશ્વરા વિશ્વ પતિ, જગજીવના, પુતનાનો અંત લાવનારા, કાલીયા નાગનું મર્દન કરનારા, ભવભંજના શ્રીહરિ, જ્ય પુંડ્રિક વરદા રૂદ્રમણિરમણ્ય દ્રૌપદીની લગ્ન રાખનારા, ભક્તવત્સલા કરુણાધના, વિજયી રામ રઘુપતિ, જ્ય ભક્તવત્સલા રઘુપતિ પંદરીનાથા, વિશ્વવ્યાપક લક્ષ્મીકાંતા, તું સહાય થા. અનંતા, હે અનંતા, હે અનંતા, અનંતા, અનંતા, મને આ મંથ લખવા માટે સહાય કરજે. .

એક સ્ત્રમથને વિષે શ્રીનારાયણ ક્ષીરસાગરમાં શેષશય્યા ઉપર બિરાજમાન થયા છે. તે વખતે તેમણે ઉધ્ધવજી અને શુકદેવજીને બોલાવીને કહ્યું કે તમારે મૃત્યુલોકમાં અવતાર લેવાનો સ્ત્રમથ આવ્યો છે. ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે હે પ્રજા, અમારે હવે ગર્ભવાસમાં જવું નથી. ત્યારે હૃષિકેશ બોલ્યા કે હું તમને અયોની જન્મ આપીશ. એવું વચન આપીને તેઓને મોટા ઊપલામાં મૂકીને વરસાદની ધારા સાથે પૃથ્વી ઉપર ઉતાર્યા એક ઉતરમાં ગંગાજીમાં પડ્યા અને બીજા દિગ્ગણમાં બીમા નદીમાં પડ્યા પછી પ્રવાહમાં વહેતાં વહેતાં શુકદેવજી રામ રામ કહેવા લાગ્યા. ત્યારે ઉધ્ધવજી વિકૃલ વિકૃલ કહેવા લાગ્યા. તે બીમા નદીના પ્રવાહમાં વહેતા વહેતા જતા હતા, ત્યારે દામાજી નામે એક દરજી કે જે પરમ વૈષ્ણવ હતો,

ભાવિક હતો, પુણ્યશાળી હતો અને જેનામાં ભક્તિ, જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય પૂર્ણપણે દેખાતાં હતાં, તે ચંદ્રભાગા નદીમાં સ્નાન કરતો હતો. પાંદુરંગની સેવા કરી નિત્યનિયમ પ્રમાણે બોજન કરી પોતાનું કામ કરતો હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ ગોણાઈ હતું. તે પણ પતિવ્રતા અને પરમ ભક્તિવાળી હતી. બંને પંદરપુરમાં રહેતાં હતાં અને જગન્નાથનું ભજન કરતાં હતાં. ગોણાઈ દામાજીને એક દિવસ કહે છે કે આપણને કંઈ સંતાન નથી તો તમે પાંદુરંગ પાસે જઈને એક પુત્ર માગો. ત્યારે દામાજી કહે છે કે ગોણાઈ તું હજુ અજ્ઞાન છે. આપણે હવે વૃદ્ધ થયાં છીએ તો દેવ ક્યાંથી સંતાન આપે? જેમ કીડીએ અન્ન ખાઈ અને ખોખું રાખ્યું હોય તેને જમીનમાં ઝોરવાથી અન્ન જોગે નહીં, તેમ હવે વૃદ્ધ થતાં સંતાન માગતાં તને શરમ આવતી નથી? વર્ષાઋતુ જતી રહી અને પછી વરસાદની આશા કરે તે ક્યાંથી આવે? તારી પુત્રની ઇચ્છા પણ આવી જ કહેવાય. જેમ આંખાના વૃક્ષને આવણુ મરિને ફળ આવે નહીં તેવી તારી સંતાનની ઇચ્છા છે. જેમ દિવામાં વાટ બગી જતાં અંધકાર થાય છે, તેવી રીતે વૃદ્ધત્વ આવ્યા પછી સંતાન કેમ માગી શકાય? ત્યારે ગોણાઈ કહે છે કે પતિદેવ, ભલે મારી જીવિને દોષ લાગ્યો હોય, પણ નહીં જાણીને કે સર્વોપરિ સત્તા વિઠ્ઠલની છે. તમે જે કહો છો તેની મને સમજ પડે છે, પણ રામાવતાર વખતે શ્રીરામે પાણીમાં પથ્થર તાપ્યાં હતા અને સેતુ બાંધ્યો હતો તે ન બનવાની વાત તેમણે કરી બતાવી હતી. તો પછી હું વૃદ્ધને પુત્ર સંતાન આપતાં શ્રી વિઠ્ઠલને શું સંકટ પડવાનું છે? જ્યારે ઇંદ્રે ગાયનાં વાછરડાંનું દરણુ કપું હતું, ત્યારે શ્રીહરિએ તેટલાં જ બીજાં વાછરડાં પેદા કર્યાં હતાં તો આ વૃદ્ધને પુત્ર આપતાં તેને શું સંકટ પડવાનું છે? પછી દામાજી દરજી કહે છે કે ભણે, તો હું મંદિરમાં જઈને જે તારી ઇચ્છા છે તે દેવને જણાવીશ. પછી મહા દ્વાર આગળ જઈને દામાજીએ દેવને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. પછી કહેવા લાગ્યા કે વિઠ્ઠલા, મારી પત્નીએ કહેવડવ્યું છે કે એક પુત્ર આપો. માટે શ્રીહરિ તમે પ્રસન્ન થઈ તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરો. એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતાં કરતાં દામાજીને નિદ્રા આવી ગઈ. તેને સ્વપ્નમાં જગજીવને કહ્યું કે તને પુત્રદાન કપું છે. સવારમાં બીમા નદીને કિનારે જાજો. ત્યાં સ્નાન કરતાં તને પુત્રરતન મળશે. તેને ઘેર લઈ જઈ પાલન કરજો. તે મારા ઉપધવનો અવતાર છે. તે સારી દુનિયામાં તારી કીર્તિ વધારશે. તે મારો પરમ ભક્ત વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવા જાઓ છે. એટલામાં સ્વપ્ન જાગું રહ્યું. પછી તેણે ઘેર જઈ પોતાની સ્ત્રીને આ વાત કહી. પછી બીજે દિવસે પોતે બીમા નદીમાં સ્નાન કરતા

હતા તે વખતે ઊપલામાં એક બાળક તરતો તરતો આવતો જોયો. તે લાવણ્યવાળો બાળક તરતના જન્મેલા બાળક જેવો જોઈને ઉતાવળે ઉતાવળે ઘેર લઈ જઈને ગોણાઈને આપ્યો. તે સમયે ગોણાઈને પાનો ચઢ્યો અને તે બાળકને રતનપાન કરાવ્યું. આ ચમત્કાર જોઈ જનેને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. આ તો પ્રેમનો પાનો ચઢ્યો રે પ્રભુ તારા પ્રેમનો પાનો ચઢ્યો રે ! પુરોહિતમ નામસ્મરણથી પ્રસન્ન થયા, માટે તેનું નામ “નામદેવ” પાડ્યું. દિવસે દિવસે તે મોટો થવા લાગ્યો. એક દિવસે દામાઈને તેમના ગામથી દૂર નગરમાં હાટ ભરાયું હતું, ત્યાં જવાનો પ્રસંગ આવ્યો અને તે ત્યાં ગયા. તે દિવસે ગોણાઈએ નૈવેદ્ય લઈને નામદેવને દેવળમાં મોકલ્યો. નામદેવને તેની માએ કહ્યું કે જા, વિઠ્ઠલની પૂજા કરી નૈવેદ્ય ધરાવીને પાછો આવ. પછી નામદેવ મંદિરમાં ગયો. દેવને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા, પૂજા કરવા સ્નાન કર્યું, અને પછી દેવને સ્નાન કરાવ્યું, પીતાંબર પહેરાવ્યું, ચંદન પુષ્પથી પૂજા કરી, ધૂપ કર્યો અને દીવો પ્રગટાવ્યો, અને ત્યાર પછી નૈવેદ્યની ધાળી લાવીને સામે મૂકી. પછી હાથ જોડીને દેવને કહે છે કે વિઠ્ઠલા, હવે તું ભોજન કર. નામદેવના મનમાં શ્રીહરિને ભોજન કરાવવાનો ભાવ હતો. દેવ દેવ નૈવેદ્ય જમે છે એમ તેના મનમાં હતું. તેના ચિત્તમાં કંઈ પણ સંદેહ હતો નહીં. તે કહેવા લાગ્યો જય જય કૃપાવંતા, આજે પૂજા કરતાં મોકું થયું તેથી તમને ગુરસો આવ્યો છે કે શું ? તમારા લક્ષ્મી દામાઈનીના હાથે તમે ભોજન કરતા હતા, પણ આજે તો તે હાટમાં ગયા છે અને મને નૈવેદ્ય લઈને તેમણે જ મોકલ્યો છે, તે હું ખાત્રીથી કહું છું. વિઠ્ઠલા, જો તું આજે નૈવેદ્ય નહીં જમે તો મારી માતા મારા ઉપર કોપાયમાન થશે. હે જગન્નાથ, મારો શો અન્યાય થયો છે કે તમે જમતા નથી. તેના મનમાં એવો જરાપણ ખ્યાલ નથી કે આ તો પથ્થરની મૂર્તિ છે તે કંઈ જમતી હશે ? એ તો નૈવેદ્ય બતાવીને ઘેર લઈ જવાનું હોય, ને પછી પોતે જમવાનું હોય. પણ નામદેવ તો દેવભાવથી તેમને જમાડવા માટે કાલાવાલા કરતો હતો. તે છતાં તે જમ્યા નહીં. એટલે કુસકે કુસકે રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો, દેવ, કેમ જમતા નથી ?

નામદેવનો શુદ્ધ ભાવ જોઈ દેવાધિદેવ પ્રસન્ન થયા નામદેવને દર્શન આપ્યાં ને તેને ભેટીને શાંત પાડ્યો. પછી જો નૈવેદ્ય નામદેવ લાવ્યો હતો તે પ્રેમથી દેવ જમ્યા. પછી તેને આશીર્વાદ આપ્યો એટલે તે પોતાને ઘેર ગયો.

તેની માએ પૂજ્યું કે નૈવેદ્ય કેને આપ્યું ? ત્યારે નામદેવે કહ્યું કે વિઠ્ઠલ નૈવેદ્ય જમી ગયા. બીજે દિવસે દામાશેરી હાટમાંથી ઘેર આવ્યા ત્યારે ગોણાધએ નૈવેદ્યની બધી વાત કહી સંભળાવી. 'દામાશેરી નવાઈ પામ્યા કે આવું કેવી રીતે થયું !' પછી નામદેવને બોલાવીને પૂછે છે કે વિઠ્ઠલ કેવી રીતે નૈવેદ્ય જમ્યા; તે તું મને દેવળમાં લઈ જઈને બતાવ. તે જ વખતે પૂજ્ઞ સામગ્રી નૈવેદ્ય લઈને અને આપ દિકરો મંદિરમાં ગયા. જગદ્ગુરુને નમસ્કાર કરીને પૂજ્ઞ શરૂ કરી. ધૂપ દીપ કર્યા પછી મૂર્તિ સામે નૈવેદ્ય મૂકીને નામદેવ કહે છે કે હે ગરુડેશ્વર, હવે નૈવેદ્ય ગ્રહણ કરો. ત્યારે વિઠ્ઠલ કહે છે કે તારી સાથે દામાશેરી આવ્યા છે તેમની નજરે હું પડીશ નહીં. માત્ર તને જ દર્શન આપીશ. તેથી હું હંમણું નૈવેદ્ય જમી શકીશ નહીં. ત્યારે નામદેવ કહે છે કે હે દેવ, તું કપરી છે. મારા પિતાને દર્શન આપવાનું તું ના કહે છે તે મને તારું કપરીપણું લાગે છે. આવી જ તારી કપટલીલા છે કે શું ? તે સાંભળી શ્રીહરિ હસવા લાગ્યા. પછી દામાશેરીને દર્શન આપ્યાં અને તે બેસના. બેસતાં જ નૈવેદ્ય ગ્રહણ કર્યું. દામાશેરી નામદેવને કહે છે કે તું ખરેખર કુળઉધ્ધારક મારા કુળમાં જન્મ્યો, કે નેથી તે મને શ્રીહરિનાં સચુણ દર્શન કરાવ્યાં. પછી દેવને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરીને નામદેવનો હાથ પકડી દામાશેરી ઘેર ગયા. ગોણાધને બધો વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો ને કહ્યું કે આપણે ત્યાંનું નૈવેદ્ય વૈકુંઠનાથ જમ્યા. હવે નામદેવને આપણો ગણીશ નહીં. તે તો શ્રીહરિનો ભક્ત છે. ગોણાધ કહે છે કે વાત સાચી છે. તેણે મારી કુખે જન્મ લીધો નથી. મેં પુત્ર માગ્યો તેથી તે અયોનિ સંભવ પુત્ર શ્રીહરિએ મને આપ્યો છે એમ કહીને મનનું સમાધાન કર્યું. પછી સારી કન્યા જોઈ નામદેવનું લગ્ન કર્યું. વખત જતાં નામદેવને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો. તેનું નામ પાડવાની વિધિ કરવાની હતી, ત્યારે શ્રીહરિ જાતે આવ્યા હતા. તે સમયે ગોણાધએ પૂજ્ઞ કરીને પૂજ્યું કે નામદેવના પુત્રનું નામ શું રાખીશું ? ત્યારે જગજીવને કહ્યું કે તેને “નારાયણ” નામથી બોલાવો. તે પ્રસંગે બાળકને પ્રેમથી લાડ કરીને સગાં વહાલાં બેગાં કરીને બ્રાહ્મણ પાસે પૂજાવિધિ કરાવી. જગજીવને પ્રેમથી નામદેવને પહેરણ આપ્યું અને તેની પત્ની રાજાઈને સાડી ચોળી આપ્યાં. બાળકને પણ ખંડી ચડી આપીને પછી નિજ મંદિરમાં પધાર્યાં.

આ પ્રસંગ પછી ચોડા સમયે ગોણાધ નામદેવને કહે છે કે હવે અમે તો વૃદ્ધ થયાં છીએ અને તું ગત્રીદિવસ દરિ

ચિંતન કરતો બેસી રહે છે, હરિનામમાં તારું ચિત્ત બોગર્ષ ગયું છે, તને જરી દેહલાન પણ રહેતું નથી. હૃદયમાં પંદરીનાથને જુએ છે અને હાં તને તેણે કેદ કર્યો છે, પણ સમજ કે સંસાર માંડ્યા પછી ધગી વસ્તુની જરૂર પડે છે, તું અમારો એકનો એક જ પુત્ર છે, અને તે પણ વિદેશ રિપ્તિમાં રહે છે તો હવે મારે ધરસંસારનો ભાર કેવી રીતે વહેવો ? તારા જેવા ધણાએ વૈષ્ણવો છે અને તે ધર સારી રીતે ચલાવે છે. પણ તું તો અમારા તરફ કંઈ ધ્યાન જ આપતો નથી. સંસારમાં સ્ત્રી જાળકને માટે અન્નવસ્ત્ર જોઈએ. તે આપણે ત્યાં ધણા થોડા પ્રમાણમાં છે. તેથી દુરાચારી લોકો આપણી હાંસી કરે છે. આ કેવી પરિસ્થિતિ છે ! પોતાની માતાનો આવો દૃષ્ટાંત સાંભળી નામદેવને ધણું દુઃખ થયું. તે મંદિરના મહાદ્વાર આગળ ગયો અને વિકૃત્તને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી સ્તુતિ કરતો કહેવા લાગ્યો કે હે પંદરીનાથ, તેં મને ક્યાં સંસારમાં નાખ્યો ? હે મુરારિ, મને આ દુઃખરૂપ લવચ્છાગરમાં શા માટે મોકલ્યો ? એવી નામદેવની કરુણા સાંભળી શ્રીહરિ પધાર્યા અને તેને બેઠીને પૂછ્યું કે નામ્યા, તેં મને કેમ યાદ કર્યો ? એમ કહી તેનાં આંસુ લૂછ્યાં. નામદેવ કહે છે કે ગોણ્ધર્ધ માતાજીને સંસારમાં જોઈતી ચીજો જોઈએ છે ને હું તો તારા ચરણની ધ્વજ કરું છું. માટે હવે તું કૃપારૂપી પડજાયો કરી આ સંસારતાપમાથી બચાવ.

શ્રીહરિ કહે નામદેવ તું જ્યાં સુધી મારી સાથે રહેશે,
ત્યાં સુધી માયા મોહ તને કદી સ્પર્શ કરશે નહીં.

તારે ખ્યાલ રાખવો કે તું મારો અંશ છે ને હું સ્વરૂપ તારું જ,
જેમ સમુદ્રમાંથી નીકળતું લવણ જ્ઞાન દષ્ટિએ અલિન્ન દેખાય છે.

જેમ સૂર્ય અને તેનાં કિરણો જુદાં નથી, તેમ તું ને હું જુદાં નથી. આપણે બંને એક જ છીએ. જેમ દીપક ને પ્રકાશન્યોતિ એક છતાં લિન્ન દેખાય છે, તેવી તારી ને મારી પ્રીતિ છે; હે નામદેવ, તું નિશ્ચય જાણજો. જેમ ગળપણ અને સાકર બંને જુદાં નથી અને તે બંને લિન્ન કહી શકાતાં નથી, તેવી જ નામદેવ તારી ને મારી પ્રીતિ છે; એ નિશ્ચય જાણજો. જેમ રત્ન અને તેનો પ્રકાશ લિન્ન નથી, છતાં તેને જુદા ગણે છે. જેમ મોતી અને તેનું પાણી (તિજ) બે લિન્ન કહેવાય નહીં, તેમ તું પ્રેમાળ લક્ષ્મી પણ મારાથી અલિન્ન છે. જેમ તીર્થ અને ગંગાજળ જુદાં નથી એટલે કે મૂર્તિ ઉપર ગંગાજળનું

સિંચત થાય છે તેમ હું ધનનીલ પશુ તારાથી જુદો નથી. જેમ સોનું અને અલંકાર જુદા નથી, તેમ તારો ને મારો વિચાર પણ એકજ હોય છે. તે કહેવું સાંભળી મંદિરમાં આપોઆપ ઘંટનાદ થયા. અને તે ઘંટનાદમાં નામદેવ લીન થઈ ગયો. તે પ્રમાણે હે સજ્જનો, મારામાં એટલે શ્રીહરિમાં લીન થઈ જઈ દૈત ભાવનું ખંડન કરો. નામદેવ કહે છે કે હે હરિકૃષ્ણ, આવું જ્ઞાન મને શા માટે આપો છો. ?

મુખે વક્તાં તુજ નામ, 'સંસારદુઃખ પામે નાશ,
હૃદયે નીરખ્યું તુજ સ્વરૂપ પછી હોય ક્યાંથી ભવતાપ !
જન્મો જન્મ મારું એજ પ્રભુ નામસ્મરણે દેજે પ્રેમદર્શન,
હે માઆપ, તું જ્યાંસુધી મારી પાસે છે ત્યાં મુધી સંસારનો
તાપ મને સંતાપ આપી શકશે નહીં તું દેવ ને, હું ભક્ત,
પછી મુખે કરીશ તારું કીર્તન, જે મોક્ષ મુખને તું મોકું
કહે છે તે તો મારા મનથી તુજ દેખાય છે.
મુણી હૃદયા પ્રીતે શ્રીહરિ, દીધી આશીર્વાદ ફરી ફરી,
જઈ નિજ મંદિર જુગનાથ, કહે રૂક્મણી સાંભળ વાત.
નામદેવને કહ્યું આત્મજ્ઞાન, તેના મનનું સમાધાન નવ થાય;
માને તે સચુણ દર્શન સાથ, તેને બોલાવી ચાંપ્યો રૂદિયા સાથ.
હરિ કહે, કહે નામદેવ તું વાત, ઘરમાં તારા, છે કંઈ ન્યુન,
ત્યારે નામો કહે હે રામ, તુજ કૃપા થકી શું રહે ન્યુન !
તારે રહેવા વૈકુંઠભુવન મારે રહેવા કુપડી ઘર;
અખ સિદ્ધિ તુજ ઘર દાસી, મારે ઘર વસે મુશક સિદ્ધિ.
અમૂલ્ય વસ્ત્ર તારે અખૂટ, મારે બાહુડાંને નહીં વસ્ત્ર.
તું ક્ષીરસાગરે શેષે પહોંચે, મારે તણ આસનનો પણ તોટો;
તારું ભોજન કનક પાત્રે, મારે પાન માટે પણ ફાંફાં,
તારે સોના રૂપાનો લંગાર, મારે રામ નામનો આધાર.
એનાં સૂણી નામાનાં વચન, મધુસુદન થયા સ્મિત વદન;
ઘેર નામદેવની નારી તેને ઘરની ચિંતા છે ભારી.

સાસુને પૂછે છે વહુરાણી, મારા પતિની શું છે કમાણી ?
 વસ્ત્ર છૂર્ક થઈ ગયાં છે ફાટી, ભૂખ્યું પેટ વિના અન્ન પાણી.
 મુને મોકલી માવડીએ મારી, સેવા ભક્તિ કરવા જેની
 તેણે કરવા માંડી ફજેતી, સંસાર મારો જાણી તોડી.
 તેને મન થાય વિકલ્પ ને ચિંતા કરે તે વારે વારે;
 પંઢરીનાથ પ્રસન્ન થાય ત્યારે, અનાથ નાથને દયા ઘણી આવે.
 બન્યો કેશવ શેઠ દયાળુ, નિજ ભક્તોની પ્રીતિ મોટી;
 કાપે સંકટ કોટી કોટી, લાવે સોનામહોર ભરી ગુણી.
 ગરૂડ બન્યો છે મોટો પોઠી, તેણે ઉપાડી મહોરની ગુણી;
 લઈ આવ્યો નામાને ધામ, પૂછે નામદેવ ઘર ઠામ.
 લોકો હાંસીનાં કહે વચન, નામીયા ઘેર નવ મળે અન્ન;
 ઉપરથી આવે ઘર પૂછતો જન, તેને બતાવે વૃંદાવન
 સમીપ દીસે નામાસદન, પ્રકાશમાન પતાકાતું વન.
 વિકૃલ કહે નામાની નારી, આવે તુજ ઘર કૃષ્ણ મુરારી;
 પડેણો જોઈ થઈ ચિંતા ભારી, કરી મરકરી દુરમતે ભારી.
 તે કહે હે સજ્જન સાર, ઘરવણી ગયા છે ઘર બહાર;
 આવ્યા તે વાટે જાઓ પાછા, પણ મુરારી કહે સાંભળ નારી,
 એમ હું નહીં જાઉં ખારો ખારી, મળવા આવ્યો મિત્ર દુલારી.
 રાજાઈ જઈ પડોશણને કહે છે, દુઃખ ચિંતા ઉપજી મન મારે,
 હવે કરવી કેમ આની સરભરા, ઘરમાં પાશેર નથી કોદરા.
 પાડોશણનો પોર ઘણો ભારે, કહે સાધુ આવે ઘેર વારે વારે,
 તુજ પતિ લઈ ઘણ વીણા કરે, નાચી કુદી સરભરા એની.
 તણ લોક લજ્જા ને અભિમાન, તણ દેખા દેખીને મતભેદ
 હૃદયે લાવે ધ્યાન ધરે યદુનાથ, ભજે શ્રીહરિ નામો દાસ.
 શ્રીહરિ સાંભળી રાજાઈની વાત, દારે પ્રહાર કરી કહે વાત.
 રાજાઈ સૂણો તમે મુજ વાત, મારે છે અગત્યનું કાજ,
 ત્યારે રાજાઈ પૂછે રહી દ્વાર પાસ, કહો નામ, ગામ ને શું છે કામ !

મુગરી કહે નામ મુજ કેશવ શેર, નામદેવ નાથ મારો છે શેર,
 પ્રીતિ મુજથી કરે છે ઘણી, તેથી ભેટવા આવ્યો દૂર દૂરથી.
 સાંભળ્યું મિત્ર ઘેર નથી અન્ન, સાથે લાવ્યો છું હેમનું ધન,
 રાજાઘ આવી તરતજ બહાર, આસન આપ્યું બેસવા તે વાર.
 માફી માગી કહે રાજાઘ, ન ઝાળખે કહું જાઓ તમે સાધ,
 લક્ષ્મીના પ્રતાપ જોઈ જુગજીવન, હસ્યા આનંદ આણી મન.
 નમ્ર વચન થતાં દ્રવ્ય જોઈ, માટે ખાલી હાથે ન જઈએ કયાંઈ,
 ભેટસામગ્રી વિના કોઈ શૂંઠે, લગ્ન પ્રસંગે કદી નહીં જવું.
 દ્રવ્ય નજરાણું જો નવ મળે, તો રાજાદારે કદી નહીં જવું,
 બેનદીકરીને ઘેર કે ગામ, ખાલી હાથે કદી નહીં જવું.
 સગાંસહોદરને વિષમ કાગે, ખાલી હાથે કદી નવ મળીએ,
 તીર્થધામે કે દર્શનસ્થાને, ખાલી હાથે કદી નવ જઈએ.
 સાધુ ગુરનાં દર્શન જઈએ, તો તુલસીદળ સાથે લઈ જઈએ,
 જ્યારે મુદ્દાઓ આવ્યો મને મળવા, મુઠ્ઠી ભરી પૌંઆ ચીંદરીએ લાવ્યો.
 જેવી આશા કરી આવે કોઈ જન, તેમ વર્તવું મારે તે દન.
 માટે પ્રેમે પ્રસાદ પહેલાં ધરી, પછી મુજ પ્રેમનો પ્યાલો પીવો,
 નામદેવ મન કંઈ નથી કન્યા, તે કરે મુજ નિષ્કામ સેવા.
 પછી કહે રાજાઘને મુરારી, મુજ મિત્રને હવે ત્રાસ ન દશ,
 લઈ મુવર્ણમહોરની ગુણી, શાભા વધાર નિજ મંદિરની.
 કહેજે નામાને કે મિત્ર તમારો, કામ ઘણું તે સત્વરસિધાવ્યો,
 આ સાંભળી રાજાઘ થઈ શરમીંદી, પછી માફી માગી અધોક્ષજ તથી.
 ઘરઘણીને તમારે મિત્રાઘ, તે નવ જાણી અપેક્ષા કરી.
 રાજાઘ કહે વેકુંઠ નાથ પ્રાંત, પ્રસાદ જમીને કરો આભારી,
 કેશવ ગેઠ કહે, મારે વ્રત એક, કદી નવ જમવું નામયા વીણ રાજ.
 એવું વદી આલીયા વનમાળી, કહું વૃતાંત સર્વ રૂક્મિણી પાસ જઈ,
 રાજાઘને મન ઘણું થયું સમાધાન, દેવે દીધું અદળક ધન ધાન.
 ગુણીમાંથી લીધી સોનામહોર, લેવા માટે ઘરસામગ્રી સર્વ,

જઈ હાટે વાણીઆને કહે, ઘર માટે સામગ્રી સર્વ આપ.
એમ સર્વ સામગ્રીની વરદી આપી, આવી રાજાનું નિજ ઘેર,
વાણીઆ મનમાં વીરમે થાય, એને થયા સાહ્ય શ્રી જીરુરાય.
વસ્ત્રઆભૂષણ લાત લાતનાં, સાથે ધી ઘડિં ચોખાને કરીઆણાં,
રાજાને મન હરખ ન માય, આવે ગોણાઈ કહેવા મન થાય.

હવે નામદેવની માને કંઈ અનાજ મેળવવાની ચિંતા થઈ તેથી તે
ઘર બહાર ગઈ હતી. ઘેર શું બન્યું છે તેની તેને કંઈજ ખબર નહોતી.
ગામમાંથી થોડું અનાજ મેળવી મન સાથે વિચાર કરે છે કે નામદેવ
રીસાઈને જતો રહ્યો છે. તે મંદિરમાં જઈ બેઠો હશે એટલે ત્યાં જઈ તેને
સમજાવી ઘેર લઈ આવું. હવે છે માનો છવ ને ! તેના વિચાર કરતાં કરતા
તે મંદિરના મહા દ્વાર પાસે આવીને પછી ગરૂને નમન કર્યું. અંદર
મંડપમાં જઈને જુએ છે તો વિદ્યુલે નામદેવને પોતાની પામે બેસાડેલો
જોયો. તે કહેવા લાગી કે હે જગજ્યેષ્ઠી, જરા આ તરફ તું જો તો ખરો.
તેં તો નામિયાની સાથે પ્રીતિ કરીને તેનો સંસાર તોડી નાખ્યો છે. તારી
સોખતને લીધે તો આણે ધરધણો છોડી દીધો છે. અને સંસારીતું દુઃખ
ભોગવે છે. તેણે વિપવશુખ, માયા મમતા સર્વ ત્યજ્યાં છે ને તારા
ચરણ દહ રીતે પકડ્યા છે. તેથી તેના સંસારમાં ઉણપ આવી છે અને
દુર્જન લોકો અમારી હાંસી કરે છે.

તથાને દેહ બુદ્ધિનું જ્ઞાન, સદા રાખે મનમાં સમાધાન,
જોડ્યો તેં તેને આત્મજ્ઞાનથી, સંસાર બુદ્ધિ મનમાં જરી નથી.
તારી સંગતે જે જે લાગે, તે સર્વને તું કરે છે તુજ જેવા.
જે કોઈ બેસે આવી તુજ સંગતે, તે સર્વ થાય તુજ જેવા.
પણ તેના સજ્જન વિરલા હોય કોઈ, સંસારમાં નવ પડે નજરે.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ પૂરી કરીને ગોણાઈ નામદેવનો હાથ પકડી લઈ
જંવા માટે આગળ આવી. તેના મનમાં થતું હતું કે ઘેર બિચારી વડુ
દુઃખી થતી હશે. તે વિદ્યુલે કહેવા લાગી કે વિદ્યુલા, હું તને છોડવાની
નથી. મેં તો મોટી આશા રાખી તને મોટો કર્યો અને તું તેને લઈને મને
નિરાશ કરવા માગે છે. મારા સંસારમાં ઉણપ લાવવા માગે છે અને પાછો

ઉદાર કહેવાય છે. તારી ક્રીતિ તો ઘણી છે; પણ તે કાને કંઈ એમને એમ આપ્યું છે? પહેલાં તે મુદામાના પૌઆ લીધા અને પછી તેને મોનામહેલ વગેરે ઔશ્વ આપ્યું. રાવણના ભાઈ વિભીષણને તે દાડયો અને વિભીષણે રાવણને મારવામાં મદદ કરી, ત્યારે જ તે તેને લંકાપુરીના રાજા બતાવ્યો. ત્યારે રસોઈ પુરી થતાં ઋષિઓ જમવા આવ્યા અને દ્રૌપદી સંકટમાં આવી પડી, ત્યારે પણ તે પહેલાં તેની ભાજી ખાધી; પછી જ ઋષિઓને સંતોષ થાય તેવું કંઈ. માટે તું કંઈ ઉદાર નથી. તારા તો ઘણા અવગુણ છે. તું તારા માટે પહેલું કંઈક લઈ લે છે અને પછી જ ખદકામાં આપે છે. તારા અવગુણો લખતાં લખતાં શેષનાગ પણ યાત્રીને મૂકી ગયા ત્યારે તેના ઉપર તું પોતી ગયો. આ તો તારા દેવપણા સામે મેં જ હિમત કરી છે કારણ કે તે મારો દીકરો તારી પાસે રાખ્યો છે. એ પ્રમાણે ગોણાધનું કહેવું સાંભળીને સારંગધર દસવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તું મારા ઉપર નંકામી ગુસ્સો કરે છે. મારા પગે તારો વિદેહી પુત્ર નામદેવ નંકામો વળગી રહ્યો છે. જેમ પોતાનો પૈયો ખેરો હોય અને પરાયા સાથે ઝગડો કરવો તેવું તું કરે છે. નામદેવ તારો પુત્ર છે તેથી તેના અવગુણ તને દેખાતા નથી અને વળી મારા માટે અપશબ્દ બોલે છે. ને તારી નામદેવ ઉપર મમતા હોય તો તેને તું એમને એમ લઈ જા; પણ મારા ઉપર બોદું નિમિત્ત શા માટે મૂકે છે? એવી ખોટી બગ્ગડ કરીશ નહીં. ત્યારે કૃષ્ણ પાકે છે ત્યારે ડીંઠામાંથી નરમ થાય છે અને પવન લાગતાં આપોઆપ નીચે પડે છે. તેવી જ રીતે મારો કંઈ ગુનો નથી. નામદેવ એની મેજે જ મારી પામે આવ્યો છે.

હું અજન્મા, નાશરહિત, અછત પૂરો, સત્વરજતમગુણથી અલગ થયો : નામદેવની પ્રીતિથી સાકાર સમુણ થયો; ન હતું આકાશ વાયુ નીરઃ ન હતો અગ્નિ, પૃથ્વી, તેજઃ ન હતો જ્વાળા વિષ્ણુ મહાદેવ. નિરાકાર જેવો હું હતો, તેનો જીવલગ સોખતી નામદેવ થયો. તે નામદેવ સાથે મારે ઘણી પ્રીતિ છે; તેથી તું હવે મને ગાળ કેવી રીતે સ્પર્શકીશ તે મારાથી સમજાતું નથી જેમ જ્ઞાને કૃષ્ણ આવ્યાં તે માળી તોડી ગયો અને તેમાંથી ને કળો જાડ ઉપર રહી ગયાં તે પણ પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે સમય આવતાં તૂટી પડ્યાં. તેવો હું જ્ઞાન જગતના આકારરૂપ છું અને તે જાણું પ્રેમરૂપી અમૃતકૃષ્ણ તે નામદેવ છે. તે પ્રેમી કૃષ્ણ તું તોડી લઈ જાય છે તેથી મારા મનમાં ઘણી અસ્વસ્થતા થઈ છે. ત્યારે ગોણાધ કહે છે કે હે જગન્નેષ્ઠ, તે તો બહુ ખોટી વાત કરી; પણ તે તો મારા પેટમાં પથ્થર મારીને મારી જ

વસ્તુ પડવી લેવાની વાત કરી. જેમ કણુચી જમીનમાં ખીજ વારી કષ્ટ ઉઠાવી અન્ન પકવે અને રાગ આવેતે તે અન્નનો માલીક થઈ બેસે, તેમ મેં પણ નામદેવને કષ્ટથી મોટા કર્યો છે અને હવે તું તેનો પાલક થઈ જવા માગે છે. એવાં ગોણાઈનાં વચન સાંભળીને જગજીવન દસવા લાગ્યા. પછી કહે છે કે હવે તો તને મારી મોટાઈ બરાબર સમજાવવી પડશે, નહીં તો તું જ અપકીર્તિ કરીશ. ગોણાઈને ધનનીલ કહેવા લાગ્યા કે તારાં સુકૃત ધણાં છે તેથી જ તારા પેટે શ્રીહરિએ ભક્તને અવતાર આપ્યો છે. જેમ બ્રહ્મદેવની પત્ની સાવિત્રીને પેટે નારદજીએ જન્મ લીધો, તેમ તું અને દામાયેટી ભાગ્યશાળી છો કે જેથી નામદેવ ભક્ત તમારે ત્યાં અવતર્યો છે. જેમ દેવ વંશમાં હિરણ્યકશ્યપની પત્ની કયાધુને પેટે પ્રહલાદ ભક્તનો જન્મ થયો, તેમ તારે ત્યાં વિષ્ણુભક્ત જન્મ્યો છે. ઉદ્ધવ ભક્ત કે જે વૈષ્ણવોમાં શ્રેષ્ઠ છે તેમણે જ નામદેવ રૂપે તારે ત્યાં અવતાર લીધો છે તે નક્કી જણાવે. જેમ સિદ્ધોમાં અનન્નપાનદન શ્રી દત્તાત્રેય શ્રેષ્ઠ છે, તેમ તું પણ નામદેવ પુત્રરત્ન મેળવી ભાગ્યશાળી થઈ છે. જેમ ઉતાનપાદ રાગની પટરાણી મુનીતિને ક્રુવ નામે પુત્રરત્ન પ્રાપ્ત થયો કે જેણે શ્રીહરિને વચ કયાં, જેમ માતા અંજનિની કુબે વાનર વંશમાં શ્રી રામભક્ત હનુમાન જન્મા તેમ ઉત્તમ ગુણવાળો નામદેવ ભક્ત તારે ત્યાં જન્મ્યો છે. ધન્ય ગોણાઈ! તારું ભજન કે તારે પેટે વૈષ્ણવભક્તે અવતાર લીધો. તારા ભાગ્યનું શું વર્ણન કરું? તેં નામદેવ ભક્તને રતનપાન કરાવ્યું. તેં નામદેવને જન્મ આપીને ખરેખરી વિત્રાંતિ મેળવી છે. તારા ભાગ્યની મોટાઈ તો મારાથી પણ વર્ણવી શકાય તેમ નથી. નામદેવ ઉપરના તારા અસીમ પ્રેમને લીધે તેને જમાડ્યા પછી જ તું ભજન કરે છે. તારા સુકૃતો એટલાં બધાં છે કે જે તું જ જાણે છે. તું અતિ રતેડાળ માત્ર છે. સૃષ્ટિમાં જે સર્વશ્રેષ્ઠ છે, અજીત છે, પૂર્ણ છે તેવો હું જગન્નાથ પણ તારા ગુણનાં વર્ણન કરું છું; એવું તારું અહોભાગ્ય છે. તને ધન્ય છે કે નામદેવ જેવો તારે પુત્ર છે. પછી ગોણાઈ કહે છે કે એ બધી વાત ખરી હશે; પણ તું મને મારો નામદેવ આપી દે. હે જગજીવના, મનમોહના, વિશ્વવ્યાપી, ભલે નામદેવનો ભજનપ્રેમ તારા ઉપર છે તેવાને તેવો જ રહે; પણ તેને તું મને સોંપી દે. આ સાંભળી જગજ્યેષ્ઠી જીએ દષ્ટિ કરીને જેવા લાગ્યા કે આથી તો નામદેવને ફરી પાછો સંસારમાં નાખી કષ્ટ આપવાનો પ્રકાર થશે. જગજીવન જે વિચાર કરે છે, તે ગોણાઈ સમજી ગઈ, તેનો તર્ક કરી શકી. રાની પુરુષો કહે છે કે તર્કજ્ઞાન સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ચૈદ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતાં અને સઘળાં ચતુરાઈ હાથમાં આવતાં પણ જે તર્કજ્ઞાન નહીં હોય તો સર્વ વ્યર્થ

મણિયું. જેમ રાજ્યસભામાં પડિતાઈ કરવા જતાં, ન્યાયનીતિ વિચારવી જોઈએ, જેમ સભામાં ઉત્તર આપવા તર્કજ્ઞાનની જરૂર છે, તેમ શરીર સંબંધી કામમાં કે દુનિયામાં, વ્યવહારમાં પણ તર્કજ્ઞાનની જરૂર છે. કોઈને પુસ્તક વાંચીને પત્રી સમગ્રવતાં પણ તર્કજ્ઞાનની જરૂર છે. કોઈનું ભયું કરવું હોય, આપણી યુક્ત વાત એકાંતમાં કરતા હોઈએ ત્યારે, સુપાત્ર જોઈને દાન કરવી વખતે, રોગી જોઈને દવા આપતાં, સભામાં જઈ કીર્તન કરતાં પણ તર્કજ્ઞાનની જરૂર છે. હવે ગોળાઈની વાતના અનુસંધાનમાં જગજીવન શાંતિથી જોભા રહ્યા. તે સમયે રૂક્મિણીએ ગોણાઈને દાક મારી પાસે બોલાવી. સત્યભામા, કાલિંદી સતી એમ સર્વેએ પ્રીતિથી ગોણાઈને બોલાવી. ત્યારે ગોણાઈ કહે છે કે તમે સર્વ મારું કહેવું સાંભળો. દીનદયાળ, જગજીવન તમારા પતિ છે; જેનું વર્ણન શ્રુતિ અને શાસ્ત્રો કરે છે. આવા મદાન હોવા છતાં મારા પુત્રની સાથે પ્રીતિ કરીને તેની વિદેહ સ્થિતિ કેમ કરી નાખી, તે સમગ્રતું નથી. મારે તો વૃદ્ધાવસ્થાનો એકનો એક જ બાળક છે, તેના ઉપર મારા કુટુંબનો સર્વ આધાર છે તેને સર્વકાળ તેમના ભજનમાં તસ્તીન બનાવનાર આ ઘનનીલ નાટકી છે; તે તમે સર્વ જાણો છો. શુકસનકાદિક મોટા સંત, સાધુ, યોગેશ્વરો જેનું ધ્યાન ધરે છે અને સર્વકાળ યાદ કરે છે તેવું હોવા છતાં તેણે મારું ધર ભાંગ્યું છે. અમે તો દુર્બળ અનાથ છીએ. ધરમાં અન્ન નથી, પહેરવાને વસ્ત્ર નથી, છતાં મારા નામદેવને તેમના ધ્યાનમાં નાખ્યો છે; તેનું કારણ શું છે તેની જો તમને ખબર હોય તો મને જણાવો. દેવ તો ધણાય જોયા છે કે જે સમય પ્રમાણે બોજન કરે છે અને ભજન કરાવે છે; પણ આ તમારો પતિ તો એવો અગોચર છે કે કોઈ પણ તેને સમજી શક્યું નથી. જો કે તે અમારો કુળદેવ કહેવડાવે છે તેથી અમે તેને રોજ નૈવેદ્ય અને નમસ્કાર કરીએ છીએ, તે છતાં પણ અમારી સાથે કપટ કરીને અમને નકામો જો છે. મેં તો એનાં આવાં કરવડાને લીધે ઘણી બીડ વેડી છે અને તેથી જ એનું મોટાપણું રહ્યું છે. પણ હવે જો મર્યાદા તૂટશે તો પછી હું બળ્લરમાં જઈ જીવોત્ક એની લગાડી બહાર કરીશ. એ જોને જોને દર્શન આપે છે તેની એવી જ દશા કરી નાખે છે. મારા એકના એક પુત્રને પણ દર્શન આપી ધ્યાનમગ્ન કરી દીધો છે. હવે તેને શું કપડો આપવો ? બાઈ, તમે હવે સર્વેએ મારો પૂર્ણ સાંભળ્યો છે; તેથી તમે ઘનનીલને પ્રાર્થના કરી કહો કે તે જલદીથી મારી વ્યાકુળતા દૂર કરે. તમે બધી રાણીઓ મળીને ચક્રપાણિને અહીંથી તમારે સ્વધામ લઈ જાઓ. તેના મનમાં શું છે તે પૂછી

જુઓ. આ પત્રી ગોણાઈ નામદેવ પામે જઈને કહે છે કે તું અહીં કેમ બેઠી રહ્યો છે? હવે તો હું તારો હાથ પકડીને ખેંચી લઈ જઈશ. તારો હાથિકેશ તને જોઈ રહેશે અને હું તને અળ દરીને લઈ જઈશ. નામદેવ, તું સંસારચોર થયો છે અને જગમોહન તું અમાગે વેરી થયો છે, તું પ્રપંચી, ઈટ ઈપર ઊભો ઊભો અધાનો, નાશ કરી રહ્યો છે. અરે! ઓ નાટકીઆ, જગદુદ્ધારા, પુંડરીક તને આશરો આપ્યો છે, નહીં તો તું અહીં ક્યાંથી હોય? તેજે તને આશરો આપ્યો તેથી તું તારે ઘેર પણ જતો નથી. આ તારો મોટો પ્રપંચ છે, પણ હું નામદેવને લીધા વિના ઘેર જવાની જ નથી જો તું નામદેવને ઘેર નહીં આવવા દઉં તો હું આખા પંદરપુરને ખાઈ જઈશ. અરે! ઓ શાણા, ઉપલાવણવાળા તું જવાબ કેમ નથી આપતો? યાદવગાય, તું મૌન કેમ બેઠી રહ્યો છે? હે માંઝ ઘર ભાગનાં વિદુલા, તું ઉત્તર આપ વળી ગોણાઈ કહેવા લાગી કે હે જગજીવન, વિશ્વવ્યાપકા, ભક્તબૂધણા, મારી વાત તારા મનમાં કેમ ઉતરતી નથી? હે કરુણાધન, મારો નામદેવ મને પાછો મોપી દે અને તારી કીર્તિ દુનિયા-ભરમાં વધશે આવા વચન આલણી શ્રીપતિ કહે છે કે હે ગોણાઈ, સાંભળ, તું તારા પુત્રને અહીંથી લઈ જઈ જકે છે. મારા ઉપર નકામો બદલો આ માટે મૂકે છે? પછી વિદુલ નામદેવનો હાથ પકડીને ગોણાઈને કહે છે કે આ તારા પુત્રને લઈને હમણાં જ તું તારે ઘેર જઈ શકે છે. આ નામદેવે માયા, મમતા તજવાથી મારે માથે આજ આબુ. તારે ઘેર એને લઈ જા અને નકામા બોલ બોલીશ નહીં. એમ કહીને શ્રીપતિએ નામદેવને ગોણાઈના હાથમાં આપ્યો. ગોણાઈઆઈ તરત જ નામદેવનો હાથ પકડીને પોતાના ઘર તરફ જવા લાગી. રસ્તે ચાલતાં ગોણાઈ માતા નામદેવને કહે છે; “તું સંસાર તજીને પંડરીરાયા પામે કેમ જતો રહ્યો હતો?” તે સાંભળી નામદેવની આંખમાં પ્રેમાશ્રુ ઊભરાઈ આવ્યાં અને તે નીચું જોઈ ચાલવા લાગ્યો. ગોણાઈ ત્યાંથી નામદેવને પોતાને ઘેર જલદી જલદી લઈ આવી. ઘેર આવીને જુએ છે તો નામદેવની પત્ની રાગઈ રસોઈ કરતી હતી ઘરમાં જાત જાતનાં અન્ન ફૂતાં અને સાડાં સાડાં જમવાડું તૈયાર થતું હતું. રાગઈ કહેવા લાગી કે આ મદદ જગજીવને કરી છે તેનો તો દરખ માતો નથી વાસણકુસણ, રાચરચીયું, ધનધાન્ય, વસ્ત્ર આબૂપણુ સર્વથી ઘર ભરાઈ ગયું છે. આ જોઈ નામદેવની શું ગિયતિ થઈ તો સાંભળો. :-

અનુતાપ થયો છે ચિત્તમાં નામદેવના,
જેમ મૃગ જાળમાં ફસાઇ બને છે ઘાખરો.
દ્રવ્ય જોઈ નામદેવની ગતિ થઈ મૃગ જેવી;
જેમ પવન લાગતાં દીપક તેજહીન દેખાય છે.
તેમ વૈભવ જોતાં નામદેવનું મન ઉદ્વિગ્ન થાય છે.

જેમ સુંદરને અસુંદર મળે, કંઠાળે ચિત્ત તે સમે,
તેમ વૈભવ જોઈને વૈષ્ણવ ભક્તને, આવે કંઠાળો ઘણો.

જેમ ગ્રહણ લાગતાં સૂર્યને, તેજહીન બની જાય સત્વર;
તેમ માયા વૈભવ દેખીને, મ્હાન વદન વૈષ્ણવનું થયું.

જેમ મેઘ ઈશિષ્ઠ પવનથી, દશેદિશ ફેલાઈ જાય છે,
તેમ નામદેવના હૃદયમાં, ખિન્નતા ઊભરાય છે.

જેમ પરાજય સાંભળી, રાજા ખિન્નમન થઈ જાય છે,
તેમ વૈભવ જોઈને, વૈષ્ણવ ભક્ત મન કંઠાળતા.

જેમ શ્રી શુકદેવ બેઠા અનુષ્ઠાને, જોઈ રંભાને કંઠાળતા,
તેમ નામદેવ સંપત્તિ જોઈને, ઉદ્વિગ્ન મનમાં અતિ થતા.

પૃથ્વી નામદેવ તેની માતાને પૂછે છે કે આ ધનસંપત્તિ ક્યાંથી
આવી ? ગોણાઈ કહે છે કે બેટા, મને આ વાતની કંઈ ખબર નથી. તે
સાંભળી નામદેવની પત્ની રાગાઈ કહે છે કે ધણુંજ મોડું થયું છે; માટે
જલદી જલદી સ્નાન કરીને જમવા બેઠી જાઓ. નામદેવ મનમાં વિરમય
પામીને વિચાર કરે છે કે રાગાઈ આજે આટલી બધી નમ્ર થઈને કેમ વાત
કરે છે. ખરેખર, આ ધન, ધાન્ય, ધરમાં જોઈને તેના મનમાં શાંતિ
અર્થ લાગે છે :

જો દ્રવ્ય નહીં હોય ગાંઠે, તો બંધુ તેને વેરી ગણે.
દુર્જના તેની હાંસી કરે, એ માયા તણા પ્રભાવ છે.

પૈસા ન કમાય પુત્ર તો, પિતા પણ કંઠાળે તે થકી,
કહે પેટ પથ્થર પાક્યો, ને કુળ મોડું લગ્નવ્યું.

પાડાશી પણ કહે વેઠ રોજની, ક્યાંથી પડી પાડાશમાં,
જે સ્ત્રીના પતિ કમાય નહીં કોડી, તો પણ તિરસ્કારાય છે.

તેના મનુષ્યનો પુત્ર પણ કહે પિતા મુવા દેવું કરી,
એમ મિત્રો હોય ઘણા સુખમાં, પણ વિષમ કાળે તને જેમ રાહું.

એવું છે છતાં હે દીનબંધુ, રક્ષિભણીપતિ તારી સાથે મેં પ્રીતિ કરી
છે માટે તું તે નીલાવળે. નામદેવ પછી તેની પત્નીને પૂછે છે કે આ દ્રવ્યથી
ભરેલી ગુણી તને કેવી રીતે મળી ? પણ રાગધર્મ કંઈ બોલતી નથી. તે
મનમાં વિચાર કરે છે કે જો આને વાત કરીશ તો હમણાં જ બધું ધન
દોસત, રાયરથીયું વહેંચી દેશે અને પાછાં પહેલાં હતાં તેવાં ધર્મ જલ્દી.
એમ વિચારી તે બિચારી અનુત્તર આપતી નથી. તે વખતે જનાબાઈ
નામની તેમની દામ કરનારી દોડી આવી, નામદેવને પગે લાગી અને કહેવા
લાગી કે સર્વવૃત્તાંત હું તમને કહું છું. પછી જનાબાઈ કહે છે કે રાગબાઈને
અન્ન, વસ્ત્ર વિના મનમાં ઘણું કષ્ટ થયું, તેની શ્રીવિકૃતને ખબર પડી,
તેથી તેમણે કેશવશેડનું રૂપ લઈને ઉતાવળે ઉતાવળે અહીં આવીને ધનથી
ભરેલી ગુણી આપી. કાનડી લિંગાયત વેપારીનું રૂપ લઈને વૈકુંઠવાસી પોતે
આવ્યા હતા. ખારણું કોઈને કહે છે કે હું તમારે ત્યાં મહેમાન થઈને
આવ્યો છું. રાગધર્મે તેમનું નામ દેદાણું પૂછ્યું ત્યારે કરુણાધને શું કહ્યું
તે સાંભળે. મધુર રાજદોથી રાજવનેત્ર કહે છે કે નામદેવ મારે પરમ મિત્ર
છે અને મારું પોતાનું નામ ધનસ્થામગાત્ર એટલે વિકૃત છે. મારા સાંભ-
ળવામાં આવ્યું કે નામદેવના ધરમાં અન્નવસ્ત્ર નથી તેથી એક ગુણી
ભરીને સોનામહોર લાવ્યો છું. તેથી તમારું દામ સરસે અને તેટલું પડું
થતાં વળી પાછો ખીજ મોનામહોરની ગુણી આપી જઈશ. મારા મિત્ર
નામદેવને આજ દિવસથી કોઈ દુઃખ દેશે નહીં. એમ કહીને ગુણી મૂકીને
થોડીવાર ઉપર જ રક્ષિભણીપતિ ગયા છે. તે સાંભળી નામદેવની આંખમાંથી
અનુધારા વહેવા લાગી. તે કહેવા લાગ્યા કે :

હે કૃષ્ણા પતિતપાવના, ભક્તવત્સલા. ભક્તભૂષણા.
કરુણાસિંધો જગજીવના, મનમોહના શ્રી ત્રિકુલા.
તું અજ, અજીત, અવ્યય, માયાતીત, દુઃખરહિત
અનાથનાથ કરુણાલય, મારા માટે તેં કેમ કદ સહ્યું ?
યોગ સાધક ને હકયોગી, કદી ન પડે તેમની દષ્ટ.
આજ તું વાણિક કેશવશેડી, મારે કારણ કેમ થયો ?
દીનદયાળ કરુણાસાગર તું, તુજ કારણ મેં કદ સહ્યું નથી,
તેમ છતાં ક્ષણવાર ન લાગી, પગપાળો તું કેમ આવ્યો દોડી ?

સકામ ભક્ત તુજ આ સંસારમાં ઘણા,
તેમને તું સત્વર ધન સંપત્તિ દેતો નથી.

મેં કંઈ ન માગ્યું તુજ પાસ રૂદ્ધિમણીપતિ,
તો પણ પ્રેમ ધરી તું કેમ આબોધો દોડી ?

જેમ સંસારમાં વસે મેઘ, ન થાય કંઈ તેનો ઉપયોગ,
તેમ સુવર્ણ મહોર ધીરંજી આપી મને.
તેનો સુજ કારણ કદી ઉપયોગ ન થાય,
રિદ્ધિસિદ્ધિ મળ્ય સંપત્તિ, સલોકતાદિ ચારી મુકિત.
તણ પાય આઠવી ચીત્તી, તારા શ્રોપતિ નિશાદિન,
તીર્થ વ્રત યોગ સાધન, જપ તપ અને અનુષ્ઠાન,
કંઈ નહીં એમાંનું તુજનામ વિશુ, ગાર્હસ્થ્યપ્રેમ નિશાદિન.

એ પ્રમાણે સ્તવન કરીને ગામમાંથી બાહ્યોને બોલાવ્યા અને બધાને
ઘરમાંથી બહાર બેસાડી સર્વ દ્રવ્ય, સામગ્રી, રાચરચીકું વહેંચી દીધું.
પછી ઉપાધિરહિત થઈને નામદેવ સદ્ભાવથી પુરુષોત્તમનું ચિંતન કરવા
લાગ્યા. જેને પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ થાય છે તે હંમેશાં બ્રહ્મમગ્ન રહે છે. આ
સંતતચરિત્ર ગ્રંથ તેજ જૂનું પંદરીક્ષેત્ર છે. શુદ્ધ સાત્ત્વિકજન તેને જોઈ
શકે છે. જેમ શરીરમાં જ્વર હોય ત્યારે પકવાન ભાવે નહીં, તેમ જેને
સ્ત્રીધન વડાણું હોય તેને આ નામદેવચરિત્ર ગમશે નહીં. જે નિષ્કામ
ભક્ત હશે તેને આ ગ્રંથ રૂચિકર થશે. દામગાને તો માંસ જ ગમે. તેને
ક્ષીરસાગર ક્યાંથી ગમે ? તેવી રીતે અલક્ષતને પણ આ ગ્રંથ અરૂચિકર
લાગશે. જેમ હંસને સત્ત્વગુણી દૂધ પ્રિય છે, તેવા સત્ત્વગુણી જનને માટે
આ ગ્રંથ અમૃત તુલ્ય છે. જેના હૃદયમાં પ્રેમ છે તેને કદી વિકલ્પ થશે નહીં.

હવે આવતા અધ્યાયમાં શુકદેવજીનો અવતાર કળીર ભક્તની કથા થશે.
તેમનું ચરિત્ર ધણું રસાળ છે. તે પ્રેમી વાંચકને સંતોષ આપશે. તેમનું
ચરિત્ર મુકિત પ્રયુક્તિવાળું જે પ્રમાણે હતું તેવું જ વર્ણન થશે. તેમ શ્રી
મહીપતિ કહે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે
પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ચોથો અધ્યાય સાંભળ્યો

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫ મો. શ્રી કૃષ્ણીર ભક્તચરિત્ર

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાજનો, સાંભળો. આજની કથા સુરસથી ભરપૂર અને ધણી પવિત્ર છે. સંતકથાને અમૃતથી પણ વધુ મીઠી કહીએ, તો તે ઉપમા અધૂરી કહેવાય. તેને પવિત્રતામાં મોટી કહીએ તોપણ ગંગાથી શ્રેષ્ઠ કહેવાય. વિગતાર જોતાં ઉપમા જુદીજ હોય, ગાંભીર્યપણે જોતાં સમુદ્રથી પણ વધારે ગંભીર છે. કલ્પતરુની સરખામણી કરતાં પણ તે અતિ ઉદાર છે. રાજા પણ તેની આગળ રંક લાગે છે. કંડક જોતાં તે ચંદ્રમાથી પણ શ્રેષ્ઠ છે. તેમનું મધ્ય આંકીએ તો રત્નોનું તેજ પણ ઝાંખું લાગે. માન આદર જોઈએ તો દેવ પણ તેમના મુખે સંતકથા ગાય છે. દુર્લભ ગણીએ તો પણ ઈર્વાદિક દેવો સંતોની શોધમાં રહે છે. એ પ્રમાણે ભક્તકથા પવિત્ર ગણીએ અને આદર લાવથી તે સાંભળજો.

આગળના અધ્યાયની કથા દૂંકમાં જોતાં લીમરથી નદીમાં છીપમાં વહેતા જતાં નામદેવ ભક્ત ગોણાધને પ્રાપ્ત થયા. ખીજા અતિ વેગથી છીપમાં ખેસી ગંગા નદીના વહેતા વહેણમાં આગળ જતા હતા, તે મણિકર્ણિકાના ઘાટ પાસે આવી પહોંચ્યા. તે શુકદેવજી પોતે અવતાર લઈને આવ્યા હતા. તેમણે માતાના ઉદરમાંથી અવતાર લીધો ન હતો. તે અયોનિસંભવ બાળકના રૂપમાં મુખથી રામનામ લેતા છીપમાં પડી રહ્યા હતા. તમાલ મોગીન નામે કપડાં વણનારો નદી ઉપર સુતર ધોવા માટે આવ્યો હતો, તેને કાને આ ધ્વનિ પડ્યો. તેથી તે ત્યાં બિભો રહ્યો. છીપ ઉપાડી જોતાં તેમાં બાળકને જોયો. તેથી પાણીમાં જઈને તરતજ છીપ ઉપાડી બાળકને લઈ લીધો અને મનમાં સંતોષ પામ્યો. કંઈ પણ મહેનત કર્યા વિના ઓર્ચિતું દ્રવ્ય મળે, પાણીનું ખાઓચિયું જોવા જતાં દ્વીરસાગર મળે, કાચમણિ પરોવતાં સાચું મોતી જડે, છીપ લેવા જતાં તેમાંથી રત્ન મળે, જમપુરી જતાં વૈકુંઠપુરી પહોંચાય, વસ્તીમાં ખૂંપડી જોઈ અંદર જતાં

સોનાનું મંદિર નજરે પડે, ડક્યાન સાંભળવા જતાં હરિકીર્તન સાંભળવાનું મળે, લવાઈ જોવા જતાં સામવેદનાં દર્શન થાય. સિંદી (ખજૂરી)નું ગ્રાડ રોપતાં અકસ્માત કદપતરુ ઉગે, રસ્તે જતાં ચોર જરની મોખત થઈ ગયે પણ અંતે સદ્યુરુ મળે, તેમ સંસારવ્યવહાર કરતાં કરતાં તમાલ મોમીનને ગંગા નદીમાંથી બાળક મળ્યું. તે કળિયુગમાં જનકત્યાણ અર્થે અવતરેલા શુક્રદેવજી હતા. બાળામાં લઈને તમાલ મોમીન પ્રેમથી પોતાને ઘેર લઈ ગયા. પોતાના ચિત્તમાં ઘણો આનંદ થયો. તે પોતાની પત્નીને કહે છે કે, “ગંગાજીમાંથી આપણને બત્રીસ લક્ષણો સ્વરૂપવાન બાળક મળ્યો છે. માટે તું તેનું પાલન કરજો.” એમ કહીને પોતાની પત્નીને બાળક સોંપ્યો કે તરતજ તેણીને પાનો ફૂટ્યો. તેણીએ તે બાળકને સ્તનપાન કરાવ્યું અને છાતી સરમો આંધ્યો. આ બાળક અર્ધાંધ કુળમાં વૈષ્ણવ વીર થયો. તેથી તેનું તેનું નામ કખીર રાખ્યું. તેનાં માઆપ કખીરનું સાફ જતન કરતાં હતાં. બાળકને નામરમરણ કરતો જોઈ બધાંને ખૂબ નવાઈ લાગી. લોકો કહેવા લાગ્યા કે તમાલ મોમીનનું પુણ્ય ઘણું છે. તપસ્વીઓમાં ત્રેષ્ટ એવો વૈષ્ણવ ભક્ત આને ઘેર ક્યાંથી આવ્યો? વળી કહેવા લાગ્યા કે એતો તેના નમીબધી આવ્યો અને તેમને પણ શવડું આવ્યું હતું.

ન્યારે નસીબ સાનુકૂળ બને, ત્યારે વિદ્યા કે સામર્થ્યની જરૂર પડે નહીં. ફુલો પણ જન્મે નીચે યોનીમાં, પણ પૂજ્ય તે નસીબ યોગે. તેમ આનું લાગ્ય અધિક છે કે જેને પેટે વિષ્ણુભક્ત આવ્યો. અરે, કંઈ પૂર્વ જન્મનું પુણ્ય હશે એટલે એને ત્યાં કખીર આવ્યા. એમ કરતાં દિવસે દિવસે કખીર મોટા થયા અને તેમનાં લગ્ન પણ થઈ ગયાં. કખીરનાં માઆપ તેને દુનિયાદારીની બાબતો ગ્રીખવતાં હતાં. પણ તેના મનમાં પ્રપંચવૃત્તિ ઉતરતી ન હતી :

ન સમજે પોતાનું કે પરાયું, સમ વિધમ પણ સમજે નહીં,
બ્રહ્માદિક રંક ને રાય, પણ સર્વ સરખા તેને મન વસે
સામે દ્રવ્ય પડેલું જોઈને, પણ લેવા ન થાય ઈચ્છા જેને,
કહી ચોર આવે ધન ચોરવા, તો પણ રક્ષણ તેનું કરે નહીં.

આવી વૃત્તિ રાખીને કખીર લગ્ન કરતા હતા. આથી પાપી જનો તેમની નિંદા કરતા હતા. તેમના સંસારમાં પણ તેમની આવી વૃત્તિથી ઉણપ આવવા લાગી. જેમ અગ્નિને પાણી સાથે રાખો તો પણ તે બનેને

મિત્રના થયેનો સહન નથી, તેન વેશ્યાને પતિનતા, દલુમને ઉઠાર, નિંદાખોરને હેસિયાર માણુમ સાથે પરમ્પર વેગ ચાલતુ જ આવ્યુ છે એ પ્રમાણે માખી અને મીઠાઈનો મેળ ખાય નહીં, ગમારીને પડિત માથે, ગડુને ચદ્ર સાથે, પતંગિયાને દીરાની જોત સાથે અને સમુદ્રને અગત્ય મુનિ સાથે, એમ એકબીજા વચ્ચે પ્રીતિ થાય જ નહીં જેમ થી કૃષ્ણચરિત્ર વાચવાનુ રાગુપાળને ગમે નહીં, જેમ શ્રીરામનો પ્રતાપ માલગી રાગણને અસતોષ થાય, એમ પરમ્પર અખડ વેર ચાલતુ આવ્યુ છે તેવી રીતે પ્રપચ અને પરમાર્થ વચ્ચે પણ વેગ છે

હવે કબીર ભક્ત રોજ હઠિભજન કર્યા કરે છે તેથી તે સસાર કામમા બરામર ધ્યાન આપતા નથી એટલે વ્યવહારમા વધુ ઉણપ આવવા લાગી નાલાયક માણુમે તેની નિંદા અને મરકરી કરના લાગ્યા પણ કબીરે તો હૃદયમા શ્રીરામને પકડી રાખ્યા છે, એરી તેની વિદેહ ગિયતિમા દુનિયાદારીમા કેની રીતે પાગ પડતુ તે સમજતુ ન હતુ આવુ જાઈ શાળ તૈયાર કરી તેની માતા તેની સાથે દપડા વણુવા બેરી, પણ કબીરને દેહભાન નથી તે તો રામભજનમા જ તથીન ગહેતા

ધ્યાનમાં લાવી શ્રીરામમૂર્તિ, નેત્ર પાત્ર બંધ કરી,
નામરૂપમાં ધૃતિ કરી, દેહાકૃતિનું વિરમણુ કર્યું.

આ વખતે તેની મા પાસે આની, તેને સાવધ કરતી અને કહેતી કે કબીરા, તને આ વખતે શુ થયુ છે ? માતા મારશે એ બીકથી સત્વર ભાન ઉપર આની કબીરે હાથેક દપડુ વણુ વગી પાછુ દેહભાન જતુ રહ્યુ હૃદયમા શ્રીરામમૂર્તિ દેખાઈ અને અયોધ્યાપતિને જોઈ રહ્યો શ્રીરામ વિચાર કરે છે કે આ તો મારા ધ્યાનમા છે અને શેતુ વણાતુ નથી, તે જોઈને તેની મા તેને મારશે આવો વિચાર કરી પોતે જ તેનુ શેતુ વણુના બેમી ગયા જે કબીરસાગરનિવાસી, અભાડનાયક, વૈકુન્ઠાસી છે, તે કબીરની શાળ ઉપર શેતુ વણુવા બેમ યોગીઓ વજ્રમને બેસી જેનુ ધ્યાન ધરે છે ત્યા પણ શ્રીપતિ જતા નથી, તે કબીર ભક્તને ઘેર જઈ તેનુ શેતુ વણે છે ! જે કૃતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે કે જે તીર્થાટન કરે છે, તેમાથી કામને પણ જે મળતા નથી, તે દારકાવાગી ભક્તમૂળુ કબીરના શેત્રા વણે છે ! સનકાદિક મુનિ જેનુ અહર્નિશ ધ્યાન ધરે છે તે હરિ કબીરની શાળ ઉપર શેતુ વણુના બેડા છે ! જેના ચરણ હૃદય ઉપર રાખી સમુદ્રતનયા તેની સેવા કરે છે, જે સકર ભગવાનને અતિ પ્રિય છે તે કબીરના ગેલા વણુવા બેમ છે

ત્યારે ત્યારે કમીરની પ્રિદેહ સ્થિતિ થાય કે તરત જ શ્રીહરિ તેનું શેનું વણનાનું
 મમ આનું રાખના અને કમીર દેહલાન ઉપર આવે ત્યારે કમીર પોતે શેનું વણતા
 એમ દેહલાનમાં કમીર વગે અને તેની પ્રિદેહી અવસ્થામાં શ્રીહરિ વગે એની
 રીતે શેનું તૈયાર થયું જેમ ગંગા-સરસ્વતીના નીરમાં બેઠે નદી તેમ
 શ્રીહરિને કમીરમાં બેઠાવા નહોતો આ વખતે શ્રીહરિ અને કમીરે વણેનું વસ્ત્ર
 ગડી ટરીને કમીરે તેની માતાને આપ્યું આ કમીરને કહે છે કે હવે આને
 હાટમાં જઈને વેચજો અને જે વર્ષ દ્રવ્ય મગે તે સત્તર લાખ પાછો
 આવજો કમીર કહે જરૂર જઈશ પછી કમીર શેનું લઈને હાટમાં જઈને
 એમ પગી આખ બધે કરી હૃદયમાં શ્રીરામ મૂર્તિનું ધ્યાન ધરીને મુખથી
 રામભજન ગાના લાગ્યો એવામાં તેની પ્રિદેહી સ્થિતિ થઈ ગઈ શેનું
 વેચનાનું છે તેનું તેના મનમાં વિગ્નરણ થઈ ગયું હૃદયમાં હિંમતીનું ધ્યાન
 ધરીને મુખથી રામનામ ત્રેમથી ગાય છે ત્યાં બજારમાં બીજા વેપારી પણ
 આની ગયા છે કમીરનું વસ્ત્ર દૂરથી જોતા અમૂલ્ય દેખાય છે તેથી તેનું
 કોઈ ધગદ થતું નથી જે શેનું દેવોના દેવ શ્રીરૂકનાથે વણ્યું છે, તેનું
 મન થાય કેની રીતે ? વસ્ત્ર જેના આવનારને પામતી હિંમતનું ગણતા હસતું
 જાગે અને હમતી હિંમત કહેતા નીસનું લાગે અને પચીસની હિંમત આપનારને
 પચામનું લાગે, મો રૂપિયા આપી શકનારને બમો રૂપિયાનું લાગે, અને કોઈ
 પામ્યોથી હજાર રૂપિયા આપનાર વેપારી આવે તેને હજાર ઉપરની હિંમત
 તેનું શેનું વાગે એનું અમૂલ્ય શેનું લાગવાથી ચોકા તેને દૂરથી જ જોઈને
 જતા ગ્રેતા કારણ કે હિંમત પૂર્ણ જતા પહેલા પામે તેના પૈસાની
 સગવડ ન હોય કોઈ શાકુમગને તો તે શેનું લાખ રૂપિયાની હિંમતનું
 નજરે દેખાયુ તે કહેવા લાગ્યો કે કમીર ભ્રમત આવું હિંમતી શેનું વણે
 છે ? લોકો કહે કે પામે એટલા પૈસા હોય નહીં, અને કમીરનું શેનું વેચાતું
 ચેલાય નહીં, માટે નકામાં તેની પામે શા માટે જવું ? એમ કોઈ પણ ધરાક
 કમીરની પામે ગયું નહીં કાણુ કે દરેકને તે પોતાની શક્તિની બહાનું
 દેખાયુ જે કોઈ જેનું વસ્ત્ર લેનાનો વિચાર કરે તેને તેનું દેખાય, જેની
 રીતે છત્ર માત્રમાં ચૈતન્ય વમે છે તે દરેકમાં જુદું જુદું દેખાય છે મોગરી,
 કાદા, શેરડી એ પ્રમાણે જેનું બી વાવે તેનું તેનું જીવન થાય જેનો જેવો
 ગુણ તેનું તેને જમીનમાંથી પાણી મગે છે જેમ અનેક વાનિજ્ય મોટેથી
 વાગતા હોય ને દરેકનો જુદો જુદો અનાજ આકાશમાં સલગાય તેની જ
 રીતે કમીરે વણેના શેનાની હિંમત માટે થયું દરેકને તેનું લિન્ન લિન્નરૂપ
 દેખાયુ જેમ મુવર્ણ એમરૂપ છે પણ તેના અલક્ષ્ય કવચથી તે લિન્નરૂપે

દેખાય છે. જેટલાં કાષ્ટ નાખે તેટલા પ્રમાણમાં અગ્નિ પ્રગટે છે, જેમ નાથ
અરિસો જેને આપે તેનું રૂપ તેમાં દેખાય, ખરું જોતાં અરિસો તો એકજ
છે. તેવી રીતે કૃપીરનું વસ્ત્ર જોતાં દરેકને વધુને વધુ કિંમતનું લાગ્યું; તેથી
કાઈ ધરાક તેની પાસે ગયું નહીં. આથી કૃપીરને તો શ્રીરામભજન કરવાની
હીક તક મળી ગઈ. સૂર્ય આયમતાં દાટમાંથી ધરાકી ઝોડી થવા લાગી
ત્યારે તેણે આંખ ઉઘાડી જોયું તો બધા ધરાક જતા રહ્યા હતા અને શેયું
તો વેચાયું નહીં. હવે ઘેર જતાં માતા મારશે એવો વિચાર
કરતાં કરતાં વિષ્ણુલક્ષ્મી કૃપીર શેયું લઈને ઘર તરફ જાય છે, ત્યાં
રસ્તામાં એક હવડ ઘર પાસે આવી ચઢ્યા. તે જોઈ અંદર જઈને એકાંતમાં
બેસી ગયા. પછી શ્રીરામમૂર્તિ અંતરમાં ધરી રામભજન શરૂ કર્યું. જેમ
સામુની બીકથી વધુ લપાઈને બેસે તેવું માતાની બીકથી કૃપીરે કર્યું. જેમ
ધ્રુવને તેની અપર માતાએ લાત મારી; તેથી તે રિસાઈને જંગલમાં ગયો,
તેમ સંસારની જેને કાળજી નથી, તેવો કૃપીરલક્ષ્મી હવડ ધરમાં જઈ બેઠો.
જેમ સઘળાં કર્મ તજી સન્યાસી ચર્ચ પરમહંસ થાય છે, તેમ સંસારમાંથી
ઉદાસ થઈ કૃપીર હવડ ધરમાં જઈને બેઠો. વિષ્ણુલક્ષ્મી કૃપીર ત્યાં બેઠો
છે ત્યાં તેની શ્રદ્ધાની પરીક્ષા કરવાનો જગજીવને વિચાર કર્યો. પોતે એક
વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને ફોટું જીવું વસ્ત્ર પહેરી ત્યાં ગયા. તે સમયે
કંડી ખૂબ લાગવા માંડી. પોપ મહિના જેવી કંડીમાં કૃપીરના ઉદારપણાની
પરીક્ષા લેવા કાંપતા કાંપતા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ થઈને ત્યાં કૃપીર ભજન કરતા
હતા ત્યાં ગયા. જેમ હરિશ્ચંદ્ર રાગને ઇળવા માટે વિશ્વામિત્રે કર્યું હતું,
જેમ શ્રીદયાળની પાસે શંદર ગયા હતા, તેમ ભિમુક બ્રાહ્મણ થઈને વન-
માળી કૃપીર પાસે ગયા. જેમ અંબરીષનું સત્ય જોવા દુર્વાસા મુનિ ગયા,
જેમ બળાને ઇળવા વામનજી ગયા, તેવી રીતે બ્રાહ્મણરૂપમાં જઈને દીન
થઈને કૃપીરને કહેવા માંડ્યું; “હું ધરડો ને દીન છું, મારી પાસે વસ્ત્ર
નથી તેથી કંડી ધણી લાગે છે. કંઈ વસ્ત્ર હોય તો મને સત્તર આપ.” એમ
કહીને વૈકુંઠનાથ બોલા રહ્યા. કૃપીરે મનમાં વિચાર્યું કે આ માણસને
નકારતાં સત્તરની હાની યશે. તેથી અર્ધું શેયું ફાડીને કૃપીરે બ્રાહ્મણને આપી
દીધું. ‘પછી ફરીથી સપ્તેમ ભજન કરવા માંડ્યું. તે અર્ધું વસ્ત્ર ઝોડીને
ભગવાન ગહાર આવ્યા. પછી વિચાર કરે છે કે હવે બાકીનું વસ્ત્ર પણ મારી
જોઉં. ‘પછી પોતે મલંગ વેપારી ફરી થયા. માથે જટા વધારી છે, હાથમાં
લાલ મણકાની માળા છે, આંખો પણ રાતી કરી છે. જેમ સોનું ચોકળું
છે કે મેલું તે તપાસવા કસોટીથી તપાસવું પડે છે, જેમ જોડું નાઈ

અવાજ કરવાથી પરખાય છે, જેમ અમૂલ્ય હીરાની ધણી પરીક્ષા થાય છે, તેમ કબીરનું મન પારખવા પોતે મલંગ વેગે ગયા, અને મોટેથી હસીને સામે ઊભા રહ્યા. પછી કબીરને કહે છે કે ખુદ તો નિરાકાર છે તેને તજને તું રામનું નામ શા માટે લે છે? તે સાંભળી કબીર કહે છે કે બન્ને નિરાકાર છે તેમજ બન્ને સાદાર છે અને બન્ને અલિન્ન છે. ઘી ઠરેલું હોય કે પીગ-જેલું હોય પણ તેમાંથી ઘીપણું જણું નથી. જેમ અલંકાર બનાવતાં મુવલું પોતાનું તેજ લગ્ન દેતું નથી.

તેના અવ્યક્ત જે અચિનાશ, ધરી આકાર આવ્યા મુજ પાસ,
જાણે ભકતનું કરવા કાજ, જગન્નાથ ધર્યો સગુણ સાજ.

પછી ફરી કહ્યું કે મને કંઈક વસ્ત્ર આપ. તેથી કબીર બાકી રહેલું અર્ધું વસ્ત્ર તેને આપી દીધું અને પોતે ઉપાધિરહિત થયા. તત્કાળ ફરી તે વસ્ત્ર લઈને જતો રહ્યો. જેમ વરસાદ પડી રહ્યા પછી આકાશો સ્વચ્છ દેખાય છે તેમ થયું. જેમ મહેર ગાળતાં ચોખ્ખું સોનું દેખાય, જેમ મલયગિરિથી નાગ જતા રહે, જેમ રાહથી ચંદ્ર છૂટો પડે તેમ ઉપાધિ રહિત થઈને કબીર ભજનમાં બેઠા. જેમ ગંગા નદીમાં પૂર ઉતર્યા પછી નિર્મળ નીર દેખાય, જેમ મંદરાચળને સમુદ્રમાંથી બંદાર કઢાડ્યા પછી ખળખળાટ બંધ થાય, તેમ શેલાની આલક ન મળવાથી તેને વેચવાની ચિંતા દૂર થઈ. સાથે સાથે શેલું બે જાણુને વહેંચી આપ્યું તેથી તેને સાચવવાની પણ ચિંતા રહી નહીં; તેથી આનંદિત થઈને શ્રીરામભજન કરવા માંડ્યું. હવે જગજીવને વધુ પરીક્ષા કરવા માંડી. પોતે બ્રાહ્મણને વેપ ધરીને કબીરને ઘેર ગયા. તેની માતાને બોલાવી સર્વ વૃતાંત કહ્યો. તેમણે કહ્યું કે બજારમાં આલક આવે અને શેલાની કિંમત પૂછે તો પણ તે કહેતો નહોતો; પણ મૌન ધારણ કરી બેસી રહેતો હતો. હાટમાં ધરાક તો પૂકળ આવ્યાં હતાં; પણ કાંઈને જવાબ મુઠાં આપ્યો નહીં. માત્ર સીતાપતિનું ભજન ચાલું રાખ્યું હતું. પછી બ્યારે બજાર બંધ થયું ત્યારે અર્ધું શેલું કાઢી એક બ્રાહ્મણને આપ્યું અને બાકી રહ્યું તે એક ફરીને બોલાવીને આપી દીધું. ત્યાંથી નીકળી એક હવડ ઘરમાં જઈને બેઠો બેઠો ભજન કરે છે. આ બધું મેં દૂરથી મારી નજરે જોયું, તેથી તમને કહેવા માટે આવ્યો છું. મારા મનમાં પૂર્ણ લાવ છે કે તમારું સારું થાય તેથી જ કહેવા આવ્યો છું. પણ આ, તું જાણુને કે કબીરનું મન સંસારમાં છે જ નહીં. આ સાંભળતાં જ તેની માતાને ક્રોધ આવ્યો અને તે કહેવા લાગી કે બ્યારે કબીર ઘેર આવશે ત્યારે

મારા હાથથી જ હું તેને શિક્ષા કરીશ. તે સાંભળી વિપ્ર વેગે ભગવાન આવ્યા હતા તે કહેવા લાગ્યા કે કબીર તો જલદી ઘેર આવવાનો જ નથી. જેમ પીંછી કોઈને કરગ્યા પછી એક ઠેકાણે સંતાઈને બેસી રહે છે, તેવી રીતે કબીર પણ સંતાઈને બેઠો બેઠો સમભજન કરે છે. માટે તમે મારી સાથે જ આવો તો હું તેને બતાવું. એમ કહી તે જુદા માતાના હાથ પકડી શ્રીપતિ પોતે કબીર સંતાઈને ભજન કરવા બેઠો હતો ત્યાં લઈ ગયા. ત્યાં આગળ રામનામનો ધ્વનિ નીકળતો હતો. જેમ નારદે અનુજન કરતી વખતે વાલ્મીકી ઋષિને બેસાડ્યા હતા, જેમ અશોક વનમાં સીતાજી સપ્તેમ રામનામ જપતાં બેઠાં હતાં, જેમ રાવણે જટાયુને માર્યો તે વખતે તે રામનામ જપતો હતો, તેમ કબીર પણ ધ્યાનમાં શ્રીરામમૂર્તિ લાવીને મુખે રામનામ જ ગાતો હતો, તે વખતે તેની વિદેહ સ્થિતિ હતી.

તણને માન અપમાન, તણને લૌકિક અભિમાન,
તણને ઇન્દ્રિય ત્રિપથ ધ્યાન, કરે કીર્તન નિજ મુખે.

દૂરથી વૈકુંઠનાથે મહાન બતાવ્યું તેમાં કબીરની માતા ગયાં અને પોતે બહારથી ભક્તનું કૌતુક જોવા લાગ્યા. માએ કબીરને કહ્યું કે શેયું ક્યાં છે તે મને બતાવ, નહીં તો હું તને આજે શિક્ષા કરીશ. તો પણ તેણે કશો જવાબ આપ્યો નહીં અને શ્રીરામભજનમાં મન સ્થિર રાખીને જ બેઠો. માતા અને પેલો બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યાં છે, તેની કબીરને ખબર નથી. નામ રૂપમાં તેનું ચિત્ત ભોગઈ ગયું છે, તેથી તે દેહાતીત થયો છે. આ જોઈ માને ઘણો ક્રોધ થયો અને પોતાના પુત્રને કહેવા લાગી કે અરે કબીર, તું અહીં બેસીને ભજન કર્યા કરશે કે ? તે સાંભળી વૈકુંઠનાથ કે જે બ્રાહ્મણના રૂપમાં ત્યાં જ હતા તેમણે કહ્યું કે તું અપરાધ બોલીશ; તોપણ તેને તેની અસર થવાની નથી. માટે હાથમાં સોટી લઈને તારા પુત્રને શિક્ષા જ કર. તે સાંભળી કબીરની માતાએ કહ્યું કે અહીં કંઈ મોટી દેખાતી નથી. આમતેમ જોઈ તે બ્રાહ્મણે સોટી લાવી આપી, તે લઈને તેની માતાએ ક્રોધથી કબીરની પીઠ ઉપર ધા કર્યો. આ પ્રસંગે કબીરને દેહભાન ન હતું અને માત્ર રામભજનમાં જ વિદેહી અવસ્થામાં હતા; તેથી તે વખતે એક કૌતુક થયું. ભક્તની પરીક્ષા કરવા જતાં જેમ કબીરની પીઠ ઉપર સોટી વાગવા લાગી તેમ બહાર બેઠેલા બ્રાહ્મણરૂપમાં શ્રીહરિને તે વાગવા લાગી અને પોતે કંપવા લાગ્યા. તેથી તે એકદમ કબીરની માતા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે જે મોટી તું કબીરને મારે છે તેના સોજ મારી પીઠ ઉપર

પડ્યા મારે હવે મારવું બંધ કર. જેમ જુદા ઉપર કુહાડીનો ધા કરતાં તે ધૂન્ને છે તેમ ભક્ત કબીરને શિક્ષા થતાં જગજીવનને થયું. જેમ કોઈ દુર્ગમ આળસને મારે ત્યારે તે માતાને દુઃખ થાય છે, તેમ ભક્ત કબીરને માર પડતાં શ્રીહરિને દુઃખ થયું. જેમ સૈન્ય બંધુ મરી જાય ત્યારે રાખની વ્યાકુળ સ્થિતિ થાય છે, તેમ પ્રેમાળ ભક્તને કોઈ દુઃખ આપે તો દીનદયાળ કંપે છે. જેમ હરણના બચ્ચાને પારધિ પકડે ત્યારે હરશીને જે વ્યથા થાય છે, તેમ પોતાના ભક્તોને કોઈ અભક્ત દુઃખ આપે તો હર્ષિકેશ ગભરાય છે. જેમ અગસ્ત્યઋષિને જોઈ દરિયો ભયથી કંપે છે તેમ માતાએ કબીરને માર્યો ત્યારે વૈકુંઠવાસી ગભરાયા. પછી રૂદ્ધિભૂષીકાંત કહેવા લાગ્યા કે, હું બળિ રાખને છળવા ગયો ત્યારે મારે પણ તેને ત્યાં દારપાળ બનવું પડ્યું હતું. તેવી રીતે આજે મારું કપટ જ મને ભારે પડ્યું અને તેનું ફળ પણ મારે જ ભોગવવું પડ્યું. મારા કોઈ ભાવિક ભક્તને હજી સુધી માર પડ્યો નથી. હવે મારાથી મોટો આ કબીર ભક્ત છે તે આ વખતે સાબિત થયું છે. પછી શ્રીહરિએ વિચાર્યું કે હવે આને સગુણ દર્શન આપવું જોઈશે. આઠાણરૂપે તેને જોયો છે તેથી તેને હું કાણ છું તેની ખબર પડી નથી. પછી તરત જ આઠાણરૂપે દૂર કરીને હાથમાં ધનુષ્યબાણ સાથે તેજસ્વી મુગટવાળા, આકર્ષુ નયનવાળા, કાનમાં કુંડળ, વિરાળ હૃદય ને પાતળી કમર, કંઠે દૌસ્તુભભણિ, ગળે વૈજયંતિમાળા, પીઠું પિતાંબર પહેરેલા, પગમાં નૂપુર ને આંબળાવાળા તોડા પહેરેલા; એવા સીતાજી સાથે જનકીવર પ્રગટ થયા. કબીરે આંખ ઉઘાડીને જોયું તો કરોડ સૂર્યના તેજ સમાન, સ્વરૂપ જોઈને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. પછી વૈકુંઠવાસીએ કહ્યું કે, તું મારી કઠોર પરીક્ષામાંથી પાસ થયો છે. હવે હું તને કદી વિસરનાર નથી. જેમ બાળકની માતા તેની પરીક્ષા કરતાં અમૂલ્ય જ્ઞાન આપે છે, જેમ અમૂલ્ય હીરાની પરીક્ષા કરીને તેને ભંજરમાં જ રખાય છે; તેવી રીતે તને પણ મેં કસોટી ઉપર ચઢાવ્યો; હવે મારા હૃદયમાંજ રાખીશ અને સદા તારા ઉપર કૃપા કરીશ. એમ કહીને કબીરની માતાને પણ દર્શન આપી તેને ભેટ્યા. પછી કહ્યું કે તને ધન્ય છે કે તું કબીરની માતા થઈ છું. પછી જગજીવન કબીરને પણ ભેટ્યા. આ જોઈ તેની માતાએ કહ્યું કે ભેટા કબીર, તને ધન્ય છે કે તારે લીધે મને પણ પણ શ્રીરામનાં દર્શન થયાં. માતા કબીરનો હાથ પકડીને ઘેર જવા તૈયાર થઈ, ત્યારે જગજીવને કહ્યું કે હવે તને મારા હૃદયમાં રાખીશ એમ કહી ને અદસ્ય થઈ ગયા. અહો! આ સંતવિજય ગ્રંથ છે તે જ માનસરોવર છે. લાગ્યરાણી શ્રોતા હોય તેને જ આનો લાભ મળે છે. જે રાજહંસને મોતીનો ચારો ચરવો હોય તે

માનસરોવરમાં જાય છે તેવી રીતે જે લક્ષ્મીને એવો લાલ લેવો હોય તે આ સંતયશિષ્ય ગ્રંથ વાંચશે. જે અલક્ષ્મી છે તે દ્રેપવાળા, કાગડાના જેવો છે. તેને વિશ્વાસ નથી તેથી તેને પથ્થરના કાંકરા ગમે છે; તેને મોતી ગમતાં નથી. તેવી જ રીતે અલક્ષ્મીને ભક્તિ ઉપજતી નથી. તેના મનમાં વિદ્ય થયા કરે છે. હવે સજ્જનો, મારાં વચનો સાંભળો. જેમ બાળક બોમ્બુ વચન બોલે તો પણ તે સાંભળતાં તેની માતાને આનંદ થાય છે, જેમ આંધળો કાન ઉપર લક્ષ રાખીને ચાલે છે તેમ હું 'બોમ્બુ' છું તે વાણી કૃપા કરીને સાંભળજો અને મને તથા મારી જીવિતને ઉગાડજો. આ ગ્રંથ મહા-પતિએ લખ્યો હતો.

સ્વસ્તિ શ્રી લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ થાય છે પ્રેમાળ લક્ષ્મી આ પાંચમો અધ્યાય અતિ મીઠો છે તે તમે પણ સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૬ કો.

શ્રી ભક્ત કમાલચરિત્ર

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજનો દિવસ દિવાળી દશેરાના તહેવાર જેવો છે. સર્વે ઈદ્રિયોના સુખને માટે ભક્તચરિત્ર સાંભળવાનું મળે તે શ્રોતાજનોનું પૂર્ણ સુભાગ્ય લાગે છે. ચંદ્રમા બધાને સરખી શીતળતા આપે છે; પણ ચંદ્રાર પક્ષીને જ વધારે તૃપ્તિ આપે છે. તેમ ભક્તકથા યુક્તિથી વાંચતાં શ્રોતાજનને જ સુભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. લગ્નપ્રસંગે અનેક સ્ત્રીઓ બેગી થાય છે; પણ તેમાં વરની માનું 'માન' સૌથી વધારે હોય છે. જેમ આકાશમાં સૂર્ય ઊગતા પહેલાં જ કમળ અધુરું ખીલી જાય છે; જેમ આકાશમાં વાદળાં જોતાં જ ચાતક પક્ષીને અર્ધી તૃપ્તિ થઈ જાય છે, જેમ ભરમાઓ કૂલમાંથી મધ આગળથી જ પીએ છે, જેમ પુણ્યવાંચન પહેલાં ગણપતિનું પૂજન થાય છે, જેમ શંકર ભગવાને ચૈદ રત્ન વહેંચતાં પહેલાં વિષ્ણુપૂજન કર્યું હતું, તેવી રીતે ભક્તોની કથામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી મીઠાશ સારા માણસો એકા હોય તો વધારે મીઠી લાગે છે અને સાંભળતા પહેલાં જ તૃપ્તિ થાય છે. શ્રવણ કર્યા પછી થાય મનન, મનન કરતાં નિદિધ્યાસન વધે, પછી સાક્ષાત્કાર થતાં સત્વર, સાધક અનુભવસંપન્ન થાય છે.

એ પ્રમાણે જોતાં જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં શ્રવણેન્દ્રિય મોટી છે. તેથી તેને ધાનનું આશ્રૂપણ કરવા યોગ્ય છે. તેમ ભક્તકથા અમૂલ્ય રત્ન છે. તેને સોનાના પતરાથી મઢવી જોઈએ. સગુણ સાકાર કુંઝળ કરીને શ્રોતાને ધોને લટકાવવી જોઈએ. જે સિદ્ધાંત જ્ઞાનથી અમૂલ્ય ગણાય તે જ્ઞાન પ્રકાશથી તપે છે. પછી સતોપ પામીને શ્દ્ધિભણીપતિ અહાય વરદાન આપે છે. તેથી મારા મનમાં એવી જ ઇચ્છા છે કે હરિભક્તોના ગુણની કથા હું વર્ણવીશ. હવે પ્રેમી ભક્તો આગળની કથા ઘણી રસાળ છે તે સાંભળો.

શ્રી વિઠ્ઠલને લેટીને કળીર પોતાને ઘેર આવ્યા. પહેલાં તો તેની માતા ગુરમે થતી હતી. તે વખતે તેની અજ્ઞાન દશા હતી; પણ શ્રીરામદર્શન

યતાં તેના મનનું સમાધાન થયું. માટે “ઈશકૃપા યતાં સર્વ અરિણો દૂર
યાય છે.” જેમ કોઈના ઉપર રાજની કૃપાદષ્ટિ થાય ત્યારે રાજના પ્રધાનો
પણ તેને માન આપે છે. જે વડુ સામુને ગમે છે તેની કાંઈ નિંદા કરતું
નથી. તેવી જ રીતે શ્રી ગુરુકૃપા જેની ઉપર થાય. તેનો જન્મમરણનો ફેરો
દળી જાય છે.

ઈશકૃપા તવ જાનીયે, દે માનવ અવતાર,
ગુરુકૃપા તવ જાનીયે, ઉતારે ભવપાર.

ન્યારે સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે નિંદાખેર વાદ કરી શકતા
નથી. જેણે અમૃતત્રવાદ લીધો છે, તેને કાંઈ રોગ લાગુ પડતો નથી. જેને
ગણપતિ સહાય કરે છે તેને કાંઈ વિદ્ય નડતું નથી. તે પ્રમાણે અયોધ્યા-
ધીરાની કૃપા યતાં કપીર ઉપર તેની માતા ગુસ્સે થતી નથી. તેને પણ
દિવ્ય જ્ઞાન થયું અને તે હરિભજન કરવા લાગી. એમ અંતરમાં ઉદાસ
રહીને, સંસારમાં લોકાચાર કરીને હંમેશાં નામસ્મરણમાં રહી, તેઓ પ્રેમ
ભક્તિ કરવા લાગ્યાં. કદી ધરમાં અન્નવસ્ત્ર ન હોય તોપણ મનમાં કંઈ
ચિંતા કરતાં નથી. કપીરની સ્ત્રી પણ સતી અનમુખા જેવી સતી હતી
જેમ દિવે અને પ્રકાશજ્યોતિ હંમેશાં અલિન્નપણે રહે છે; જેમ અક્ષર અને
અર્થ એ એક જ છે, તેમાં લિન્નપણું નથી; જેમ વિજ્ઞાની અને મેઘ બન્ને
સાથે જ આનંદ છે તેવી રીતે કપીર અને તેની પત્ની એકબીજા સાથે સમ-
લાવથી રહે છે. જેમ ગણપણ અને સાકર બુદ્ધાં નથી, જેમ ચંદ્રની કળા વધે
કે ઘટે પણ તેની શીતળતા તેવી જ રહે છે, તેમ કપીર પણ સંસારમાં
આવીને સુખ અને દુઃખને એક સરખાં માને છે. ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યની
પુતળી જેવી કપીરપત્ની ગર્ભવતી થંધ અને નવ માસ પછી તેણે પુત્રનો
જન્મ આપ્યો. તે જન્મતાં જ વૈરાગ્યશીલ અને શુદ્ધપણે નિર્ભળ હતો. તે
ઉદાર, જ્ઞાની અને દૃઢ નિશ્ચયવાળો હતો. તેના ચિત્તમાં તળમળ નહોતી. આર
દિવસ પછી તેનું નામ ‘કમાલ’ પાડ્યું. તે મોટા યતાં કપીરનું ભજન
સાંભળી; તે જ પ્રમાણે ભજન કરવા લાગ્યો. ન્યારે તે સાત વર્ષનો થયો
ત્યારે તેના પિતાને કહેવા લાગ્યો કે બેને દારકા જવાની ઇચ્છા થઈ છે,
માટે જવાની આજ્ઞા આપો. પુત્રનું વચન સાંભળી કપીરે કહ્યું કે તું ખુશીથી
તારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરીને જલદી પાછો આવજો. નાની ઉંમરમાં જ
તીર્થાટન કરવાનું મન જોઈને કપીરને આનંદ થયો. જેમ એક રાજકુંવર
પૃથ્વી છૂતવાની વાત કરે ત્યારે તેના પિતાને (રાજાને) આનંદ થાય; તેવું

કપીરને થયું. જેમ ચંદ્રમાની કળા જોઈ સાગરમાં ભરતી આવે તેમ કમાલને તીર્થાટન કરવા જતો જોઈ કપીરનું મન આનંદથી ભભરાયું. જેમ ગણપતિનું મૂર્ત્ય જોઈ શંકર ડોલે, જેમ સરસ્વતીનું ગાન સાંભળી બ્રહ્માને સતોષ થાય તેમ વૈરાગ્યશીલ પુત્રને જન્માએ જતો જોઈ કપીરને તથા તેની પત્નીને આનંદ થયો.

કપીર કહે કમાલ કે દો ખાતાં શીખે,
કર સાહેબકી બંદગી, ભૂખે કે અન્ન દે.

કમાલ માતાપિતાને નમસ્કાર કરીને ચાલી નીકળ્યો. રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં નામરમરણ કરતો હતો. તેના ચિત્તમાં લૌકિક સ્થિતિથી કંઈ લગ્ન આવતી ન હતી. તેને વસ્ત્ર, આશુપણનો ગોખ ન હતો. તેને ખાવાપીવા માટે પણ જે મળે તે ચાલે તેમ હતું. શીરામભજન સિવાય ખીજે કોઈ ટોંગ તેને આવડતો ન હતો. આ કપીર ભકતનો પુત્ર કમાલ છે, એમ જાણીને ગામના લોકો તેને લેવા માટે સામેથી આવતા. જેમ બ્રહ્મદેવનો પુત્ર નારદ હંમેશાં કીર્તનમાં જ રંગાયેલો રહેતો તેમ કમાલ પણ રાતદિવસ રામભજનમાં જ મગ્ન રહેતો. લોકો તેને જોઈને સન્માન કરી ગામમાં લઈ જતા. ત્યાં એક રાતવાસો રહીને દરિકીર્તન કરતો. એમ કરતાં કરતાં તે દ્વારકા જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ગોમતી તીર્થ જોયું અને મનમાં અનુતાપ થયો, (પશ્ચાતાપ થયો) પશ્ચાતાપ વિનાનું તીર્થાટન નકામું છે. જેને (પુત્ર) સંતાન ન હોય તેણે વતનમાં કંઈ વસાવેયું નકામું છે, જેમ દ્રવ્ય લીધા વિના બજારમાં જવું નકામું છે. તેમ જો ચિત્તમાં પ્રેમભાવ ન હોય તો કીર્તન કરવું નકામું છે. જેમ મીઠા વિનાનું અન્ન ભાવતું નથી, જેમ ગાયત્રી મંત્ર આવડે નહીં તેને બ્રાહ્મણ ન કહેવાય, જેમ અક્ષરકાર અનેક પહેલાં હોય; પણ મંગળમુત્ર ન પહેલું હોય તો સર્વ નકામું છે, તર્કજ્ઞાન ન હોય તો ચોસક કળા પણ નકામી છે, જેના હૃદયમાં પ્રાણી માત્ર માટે દયા નથી તે જો જ્ઞાનની વાત કરે તો તે નકામી છે, જેમ ધરતીની કૃપા ન હોય તો લખાણ કરેલું સર્વ વ્યર્થ છે તેમ અનુતાપ વિનાનું તીર્થાટન ફળ આપતું નથી. કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર એ આ દેહના દુર્ધર્મ દોષ છે. અનુતાપ વિનાનું તીર્થસ્નાન કરવું તે પણ નકામું છે.

એક સમયે કપીરપુત્ર ગોમતીને કિનારે નમસ્કાર કરીને ઉભો છે. પછી વંદન કરીને પ્રેમથી ગોમતીજળમાં વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરવા લાગ્યો

અને દહેવા લાગ્યો કે હે ગંગે, મારા દોષ દૂર કરજો. પછી સ્નાન કરી રહ્યા પછી ગોપીચંદનનાં દ્વાદશ તિલક કર્યાં, ગળામાં તુલસીમાળા ધારણ કરી અને ધ્યાનમાં દ્વારકાનાયતી માનસપૂજા કરી. પછી પ્રેમથી દેવળમાં દર્શન માટે જવા લાગ્યો. મહાદ્વારમાં આવી દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં. પછી અંદર ગભારમાં જઈ ચરણસ્પર્શ કરી વંદન કર્યાં. પછી નેત્ર ઉઘાડી સપ્રેમ શ્રીકૃષ્ણમૂર્તિ ધ્યાનમાં લાવી મુખે નામસ્મૃતિ કરવા લાગ્યો. અને મંગળ આરતી કરી. એમ કરતાં તે ત્યાં ચાર મહીના રહ્યો. તે રોજ હરિ ગુણગાન ગાતો અને પ્રેમ કરીને કવિતા રચતો. જ્ઞાનચર્યા પણ કરતો હતો. સવાર, બપોર અને સાંજ એમ ત્રિકાળ દેવદર્શન કરતો હતો. હવે તે ત્યાંથી પાછો પોતાને ગામ જવા તૈયાર થયો. પ્રેમથી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી શ્રી રણછોડરાયને કહ્યું કે હે દેવ, એટલું મારું છું કે મને ફરીથી દર્શન કેળે. એમ કહી તે ચિત્રકૂટ નગરને રસ્તે ગયો. તે નગરમાં એક વિષ્ણુદાસ શાહુકાર રહેતો હતો. તે પરમ ભાવિક ને ઉદાર હતો. તેણે આવીને કમાલને નમસ્કાર કર્યાં. અતિ હિસુકતાથી તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. પગ ઘોષ પૂજા કરીને જોજન પીરસ્યું. જમી રહીને સન્ને હરિકીર્તન કરવા માંડ્યું. ગામના સર્વ માણસો કીર્તનમાં આવ્યા. કમાલને મોંથી પ્રેમપ્રકટ ભજન સાંભળીને લોકો સ્તબ્ધ થઈ ગયા ! શાહુકારે મનમાં વિચાર્યું કે હવે આ ભક્તને શું આપવું ? ધન આપતાં તે લેશે નહીં. પછી તેના ભંડારમાં એક અમૃત્ય હીરા હતો. તેના પ્રકાશ એટલો બધો હતો કે ઘરમાં દિવાની જરૂર પડે નહીં, તે હીરા લઈને કમાલના પગ આગળ ભેટ મૂકી. કમાલે તરત જ કહ્યું કે કુળીર મારા ઉપર ગુસ્સે થશે. મારા મનમાં હીરા અને માટી સરખાં જ છે. માટે મને આગ્રહ કરીને તું શા માટે આપે છે ? કાલિણીને દ્રવ્ય આપજો અને રાગને હીરા અને રત્ન આપજો. વળી પ્રાણી માત્રને અન્નદાન આપજો. ભાંડ, ભવેયાને અંગ ઉપરનો ઉતાર, જુનાં વસ્ત્ર આપજો અને પવિત્ર અનુષ્ઠાન કરનારને શીધું સાહિત્ય આપજો. હું તો ઉદાસી વૈષ્ણવ છું અને સદા સતોષી છું. મને કંઈ પણ લેવાની ક્ષમિષ્ટ થતી નથી. તે છતાં તું બળથી હીરા શા માટે આપે છે ? જ્યેષ્ઠ વૃષ્ટ માણસને પક્વાન નકામાં છે; પણ તે ક્ષુધાર્થીને જરૂરનાં છે તો તેમને કેમ આપતો નથી ? સાગરમાં મોટા મેઘ વરસે તો ત્યાં તેની કંઈ જરૂર નથી; તેમ તું મને હીરા આપે તે નકામો છે. જ્યારે કમાલ ભક્તે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે શાહુકારે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં અને તે જ વખતે કમાલને ખજર પડે નહીં તેવી રીતે દૌપીનને છેડે હીરા બાંધી દીધો. ત્યાંથી

નીકળીને કમાલ દારી જઈ પહોંચ્યો, ત્યાં તેના પિતાને પગે પડ્યો. તે સમયે પેલો હીરો કૌપીને બાંધેલો નજરે પડ્યો એટલે તેણે કબીરના પગ આગળ મૂકીને બંધી વાત કહી. આ સાંભળી કબીરને મૂર્છા આવી ગઈ. મનમાં ધણું દુઃખ થયું અને મોટેથી રુદન કરવા લાગ્યા. તે વખતે તેની પત્નીએ રડવાનું કારણ પૂછીને પતિના ચરણ પડ્યા. તે પૂછવા લાગી કે આજે શાથી આટલું કષ્ટ થયું ? એવું તે શું વિપરીત જોઈને તમને અનુતાપ થયો ? કબીર કમાલ તરફ જોઈ કહે છે કે આ પુત્રને લીધે આજે આપણો વંશ ડૂબ્યો છે. આપણા પુત્રે નામ વેચીને હીરો લીધો છે, માટે આજે દુઃખસાગરમાં પડ્યો છું. કમાલ તો રજતામાં કસ્તૂરી પાથરી, છેડે રાખ બાંધીને આવ્યો છે. નિપુણ માણસ શાસ્ત્ર જાણનારને ત્યજીને ધોખીના કૂંડવું પાણી લાવ્યો, તીર્થવાસીને મંદિરમાં ત્યજીને ચોરને સાથે લાવ્યો. વિષ્ણુપૂજન ત્યજીને મસાલમાં વૈતાળ સાધન કર્યું, વેદશાસ્ત્ર આપીને કોકશાસ્ત્ર લાવ્યો; ચંદન આપીને હીંગ લાવ્યો, તપોધનની સોજત ત્યજીને કુરીલની સંગત કરી, ઉચ્ચેશ્રવા અશ્વ આપીને ગધેડા લઈ આવ્યો, જેમ મુધારસ આપી ઝાશ લાવે, તેમ હે સ્ત્રી, આપણા પુત્રે વિપરીત કામ કર્યું છે. અરે, એણે રામનામ વેચ્યું અને હીરો ખરીદ્યો; તેથી મને દુઃખ થયું અને મૂર્છા આવી. આ પ્રમાણે પિતાનાં વચન સાંભળી કમાલ તરત જ પાછો ઘર બહાર નીકળી ગયો. તે પાછો શાહુકારને ત્યાં ગયો અને તેને હીરો પાછો આપી આવીને પિતાને વંદન કર્યાં. તે વૃત્તાંત તેના માતા પિતાને કહ્યા એટલે ઉભયને ધણો આનંદ થયો. જેમ વિરક્ત શિષ્યને જોઈને સદ્ગુરુને સંતોષ થાય, જેમ આરોગ્યવાળું બાળક જોઈ તેની માતા સંતોષ પામે, જેમ લવકુશનો પ્રતાપ સાંભળી; શ્રીરામ મનમાં સંતોષ પામે, તેમ ઉપાધિરહિત યથેલા કમાલને જોઈને; તેના પિતાએ તેને આલિંગન આપ્યું. પછી શ્રીરામને પગે લાગીને લજ્જનમાં લીન થયા.

એક સમયે દક્ષિણમાંથી એક સંતમંડળી તીર્થ કરવા માટે નીકળી હતી. તે રાતના સમયે કબીરને ઘેર આવી પહોંચી. એક પહોર રાત્રી ગયા પછી, સાધુજનોને ઘેર આવેલા જોઈ કબીર તથા તેની પત્નીએ સામે આવી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. તેમને ઓસરીમાં વસ્ત્ર પાથરી બેસાડ્યા. કમાલે સંતોને પ્રાર્થના કરી કહ્યું કે આ વસ્ત્ર ઉપર બેસો. સંતોને જોઈ ત્રણેને ધણો આનંદ થયો. જેમ સનકાદિકને જોઈ મન્દ્રને આનંદ થાય, જેમ ઘણો વખન વરસાદ પડ્યો ન હોય અને પછી પડે તો પ્રભજનને અપાર

આનંદ અને સુખ થાય, તેમ કૃષ્ણીરને થયું. જેમ રોગીને અમૃત, ચાતકને ચાંદની, જેમ દિવામાં દિવેટ તેજસ્વી દેખાય છે, તેમ કીર્તન સાંભળીને પ્રેમાળ ભક્તનું મસ્તક ડોલે છે. જેમ અશોકવાટિકામાં સીતાજીનાં દર્શનથી હનુમાનજીને આનંદ થયો, તેમ સતોને જોઈ કૃષ્ણીરને આનંદ થયો. પછી ધરમાં જઈ તેની પત્નીને કહે છે કે સતોને બોજન કરાવવું જોઈએ. આ વૈષ્ણવભક્તો તીર્થાટન કરતા કરતા આપણે ઘેર આવ્યા છે અને અહીં ઉપવાસી રહે તો આપણા સત્વને હાની પહોંચે. ધરમાં એક દાણો અન્ન નથી, તેથી મહાન સંકટ જન્મું થયું છે. તે સમયે કૃષ્ણીરપત્ની કહે છે કે હવે કંઈ ઉપાય જડતો નથી. પાડોશી પાસે ઉઝીનું અન્ન લેવા જતાં તે આપતાં નથી. બગ્ગરમાંથી વેચાતું લેવા માટે આપણી પાસે દ્રવ્ય નથી. માટે હવે કમાણને સાથે લઈને ચોરી કરવા જાઓ. જે વાણીઆના ધરમાં મધી જ સામગ્રી હોય તેના ધરમાંથી ચોરી કરી અન્ન લઈ આવો. પછી રસોઈ કરી સતોને બોજન કરાવીએ. કૃષ્ણીરે કહ્યું તેમ કરીશું પણ સત્વને હાની પહોંચવા દઈશું નહીં. પછી તરવાર કાઢાળી સાથે લઈ બને બાપ દીકરો ચોરી કરવા નીકળ્યા. જલદી જલદી બગ્ગરમાં જઈ એક વાણિયાની દુકાનની બીંતમાં બાકારું પાડ્યું. પોતાના પુત્રને અંદર ચોરી કરવા મોકલી કૃષ્ણીર બહાર બિભા રહ્યા. બે પ્રહર રાત્રી ગઈ હતી. તેથી વાણિયાને ઉંધ આવી ગઈ હતી. કૃષ્ણીર બહારથી પુત્રને કહે છે કે જલદી કામ પતાવી આવતો રહે. કમાણે દુકાનમાં વસ્ત્ર આબૂપણ વગેરે જોયું અને તેના મનમાં કંટાળો આવ્યો. પછી મગ, ચોખાની ટણકી, ગોળ, દાળ, ઘી, સાકર, લઈ બહાર બિભેલા કૃષ્ણીરને આપી પાછો અંદર ગયો. પછી હળદર, જીરું, હીંગ, મીઠું વગેરે “ સતોને માટે જોઈએ તેટલુંજ ” લીધું. જેમ ગંગાનું જળ જોઈ તરસ્યો માણસ તરસ જેટલુંજ પીએ છે, જેમ થાળીમાં ઘણું અન્ન પીરસ્યું હોય પણ ભૂખ્યો માણસ ભૂખ જેટલુંજ ખાય છે, જેમ ભિક્ષા લેનાર કાળિયા ગણીને માગતો નથી, જેમ કીર્તન સાંભળીને વૈષ્ણવ ભક્ત તેમાંના દોષ ત્યજીને સદ્ગુણ મહણ કરે છે, જેમ રાજહંસ પાણી અને દૂધ બેગાં હોય તેમાંથી દૂધ જ પીએ છે, તેમ દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, આબૂપણ ત્યજીને કમાણે માત્ર જોઈતુંજ અન્ન અને બીજી સામગ્રી લીધી. બહાર નીકળતાં વિચાર થયો કે વાણિયો સ્પર્ધિ રહ્યો છે તેને કહીને જવું કે જેથી ચોરી ગણાય નહીં. જેમ દુરમન નિરાંતે સૂતો હોય અને તેને અકસ્માત મારી નાખે કે અગ્નિપ્રવાની નિંદા કરે તો તે નકકી ધોર નરકમાં પડે છે. લગાઈમાંથી નાસી જતાં કે છાનામાના ચોરી કરતાં કે કોઈના ઘરને અગ્નિ લગાડતાં

ઘેર નર્કમાં જવાય છે. તો આપણે તો વૈષ્ણવલક્ષ્ય છીએ અને પાપ પુણ્ય સમગ્રએ છીએ. તેથી વાણિયાને સચેત કર્યા વિના ચોરીનો માલ લઈ જઈએ તે અયોગ્ય કહેવાય. તેથી વાણિયાને ચાપટ મારી જગૃત કર્યો અને કહ્યું કે સાવધ થઈ જા. અમે બે આવ્યા છીએ અને તારી દુકાન ફોડી સામગ્રી લઈ જઈએ છીએ તે જાણજે. તે સાંભળી વાણિયો બેઠો થયો અને કમાલે નાસવા માંડ્યું. ભીંતના બાકરામાંથી બહાર નીકળતાં ફૂંટી સુધીનું કમાલનું શરીર બહાર છે અને બાકીનું અંદર દુકાનમાં છે. આવી સ્થિતિમાં શાહુદારે તેના પગ પકડી લીધા. જેમ હરણ જાળમાં ફસાય, જેમ માન રોશવર જતાં રાજહંસ રસ્તામાં પકડાઈ જાય, જેમ કૌરવોના ચક્રવ્યૂહમાં સુભદ્રાનો પુત્ર ફસાઈ જાય, જેમ બગીચામાં ફરતી કાવજને પારધી પકડે તેથી રીતે કમાલને વાણિયાએ પકડ્યો. તે વખતે કમાલે તેના પિતા કબીરને કહ્યું કે જેમ રામના કામ માટે હનુમાને ક્રોણાચળ ઉપાડ્યો હતો; પણ રસ્તામાં ભરતે તેને વીંધીને નીચે પાડ્યો હતો તેવું આપણને થયું છે. હવે વાણિયો બૂમ પાડશે અને બજાર બેગું થશે તો ગામલોકમાં આપણે ચોરીની ગજુત્રીમાં આંવીશું, માટે મારું માથું કાપીને લઈ જાઓ. મનમાં માયા મમતા રાખશો નહીં; નહીં તો તમારા સત્વને હાની પહોંચશે. ચોરીની વાત સાંભળતાં જ સંતો જતા રહેશે. જેમ જરિણીની વાત સાંભળતાં પતિવ્રતા જતી રહે, જેમ અજ્ઞાની આવતાં પડિત જતા રહે તેથી રીતે —

સદ્ગુરુની નિંદા કાને સાંભળી.

સજ્જાની ભીડી બાય સર્વ કાળ.

તે પ્રમાણે ચોરીની વાત સાંભળતાં જ સંતો જતા રહેશે. માટે હે વિષ્ણુલક્ષ્ય, શાંતિસાગર, સદ્ગુણથી ભરેલી તમે માયા મમતા ત્યજ દો. પુત્રનાં વચન સાંભળી કબીરને સંતોષ થયો. પોતે સ્વહસ્તે કમાલનું માથું કાપી લીધું અને સામગ્રી પણ સાથે લઈને પોતાને ઘેર જઈ બધી વાત પોતાની પત્નીને કહી. કબીરની ધીરજ બેઈ પત્ની રતબધ થઈ ગઈ આ દષ્ટાંત બોધ મહીપતિ કહે છે કે હે શ્રોતાજનો, જેમ શ્રીયાળને મંદિર મહાદેવજીએ આવીને; માણસનું માંસ માગ્યું ત્યારે તેણે પોતાના પુત્રને મારીને માંસ આપ્યું. તેવો જ આ કબીર કમાલનો પ્રકાર છે. પણ અહીં તો મહાદેવજીએ શ્રીયાળ પામે માંસ માગીને તેની પરીક્ષા કરી, ત્યારે કબીરે તો કામના કલા સિવાય, સંતોએ બોજન માગ્યા વિના,

પુત્રનો વધ ક્યોં તેથી ઉપર કહેલી ઉપમા પણ ઝાંખી પડી જાય છે. જેનું પૃથ્વી જેવું ધન કાણ છે કે આકાશ જેટલું વિરાળ કાણ છે? અશ્વત્થ જેવું પૂન્ય શક્તિ બીજું કયું છે? ગરુડથી મોટું પક્ષી કયું છે? ગંગાથી મોટી નદી કઈ છે? આગરથી મોટું સરોવર કયું છે? કલ્પતરુથી મોટું વૃક્ષ કયું છે? કામધેનુથી મોટી ગાય કઈ છે? અનમ્બાથી મોટી માતા ત્રિભુવનમાં મળશે નહીં. ચંદ્ર જેવું પ્રકાશમાન બીજું નક્ષત્ર આકાશમાં દેખાશે નહીં; દેવવંશમાં બળિરાજા જેવો બીજો કોઈ મોટો દાતા થયો નથી. વાલ્મીકી ઋષિ જેવા શુદ્ધિશાળી ભવિષ્યવેતા કવિ બીજા કોઈ થયા નથી. મારુતિથી મોટો બીજો કોઈ વાનર નથી. એમ ત્રિભુવનમાં જે ઉપમા આપી શકાય તેવી કબીરને આપવા જેવી ઉપમા જડશે નહીં. સામગ્રી ધરમાં મૂકી, કમાલનું માથું પત્નીને આપ્યું. તેણીએ મોહ માયા સર્વ દારી દીધી હતી; પણ તે માતા હતી તેથી તેની આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં અને કહેવા લાગી :-

કમાલ માતા કહે પુત્ર તું ખરેખર પરમાર્થી થયો,
સંતકારણે વણ માથે દેહ દઈ દીધો.
સંસારમાં આવી તે સાચે જ શ્રીરામ ભક્ત્યા,
કર્મ એવું શુભ તેં કર્યું કે ઉદ્ધાર થયો નિજ વંશનો.

એ પ્રમાણે કહીને કબીર પત્નીએ ધૈર્ય રાખ્યા મનને સમંજાવી લીધું અને રસોઈનો સામાન લઈ બધી જ રસોઈ બનાવી દીધી. પછી સતોને જમાડતાં કહે છે કે આજનો દિવસ ધન્ય છે કે સંતચરણ મેવાનો લાભ મળ્યો. ધાસનું આસન કરી તે ઉપર સતોને બેસાડી કબીર તેમની મેવા કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં સવાર થયું અને સૂર્ય ઉઘ્યો. સાધુજનો ઝટપટ ઊઠ્યા. પ્રાતઃસ્મરણ કરી સ્નાન કરવા નદી ઉપર ગયા. આ તરફ વાણિયાએ બૂમરાણ કરી મૂક્યું. તે સાંભળી આજુબાજુથી ગામસોમે દોડી આવ્યા ચોરની નજીક જઈને જુએ છે તો તેનું માથું કાપીને કોઈ લઈ ગયેલું જોયું. એટલે ચોરોને કવી રીતે ઝાળખી શકાય? લોકો વાણિયાને કહે છે કે તું નસીબદાર છે આ ચોરને મારીને બીજો ચોર જતો રહ્યો. તને સર્વેશ્વરની સહાય છે. નહીં તો આજે તારે માથે મોટું વિદ્ર આવવાનું હતું. માટે જો પાસે દ્રવ્ય હોય તો કદી એકલા સૂઈ જવું નહીં. દ્રવ્ય પાસે હોય તો મોટો ભય રહે છે. જો દ્રવ્યની આશા કરશો તો સગો લાભ પણ વેરી થશે. દ્રવ્ય તારે છે અને દ્રવ્ય મારે પણ છે. રાજદરબારમાંથી છૂટવા મ?

ગમીનગીરીમાં દ્રવ્યની જરૂર પડે છે. આ જોયુંને કે દ્રવ્યને લીધે એક ચોરે બીજા ચોરનું માથું કાપ્યું લાગે છે. તારું કંઈ સુકૃત હશે તેથી તું બચી ગયો છે. કોઈ કહે કે કદાચ તે ચોર નહીં હોય, પણ સબળન પણ હોય કારણ કે તેણે દ્રવ્ય, વસ્તુ, આભૂષણ વગેરેમાંથી કંઈ લીધું નથી. માત્ર ચોડી અન્ન સાતમી જ લીધી છે તે એક નવાઈ લાગે છે; એ પ્રમાણે માણસો જુદું જુદું બોલે છે. શાહુકારે સત્વર રાજદરબારમાં જઈ ખબર આપી કે બે ચોર આવીને ચોડી અન્નસાતમી ચોરી ગયા અને જતાં જતાં એકનું માથું કાપીને બીજાને લઈ ગયો છે. આ સાંભળી સર્વ દરબારી હસી પડ્યા. રાજા ગુસ્સે થયા અને કહેવા લાગ્યા કે ચોરને ફાંસીએ લટકાવો. તેવો હુકમ થતાં સેવકાએ જઈને ગામના દરવાજા આગળ કમાલના શરીરને શળી ઉપર લટકાવ્યું. મરેલા મુઠ્ઠાને સજા કરવી એ બુદ્ધિમંદતાનું લક્ષણ અને પરદેશમાં જઈ કશ્ચ્ચ કરવો એ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ કહેવાય. આ તરફ ગંગા નીરે જઈ સંતાએ રનાન કયું, દેવતાને અર્ધ આપ્યું અને જલદી જલદી કપીરને આશ્રમે પાછા આવ્યા. પછી કપીરને મળીને જવાની તૈયારી કરી. તેમને નમસ્કાર કરીને વળાવવા માટે કપીર આજ્ઞા લાગ્યા. સતોને હંડવત પ્રણામ કરી કપીરપત્ની દહન કરવા લાગી કે હવે સંતચરણ સેવાનો લાભ ક્યારે મળશે ? એમ નમ્રવચન કહીને કપીર તથા તેની પત્ની સતોને વળાવવા નય છે. શહેર બહાર જતાં દરવાજા સામે નવાઈ જેવું દ્રશ્ય નજરે પડ્યું. શળી ઉપર માથા વિનાનું શબ લટકાવ્યું હતું, તે પ્રેત સામે સંતાએ દૂરથી બેઠું. તે વખતે નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. કમાલના પ્રેત અને હાથ બેડીને સતોને નમસ્કાર કર્યાં. આવું વિપરીત બેઠને ત્યાં બિભેક્ષા લોકોને ધસી નવાઈ લાગી ! માથા વિનાનું પ્રેત બે હાથ બેડી નમસ્કાર કરે છે તે ખરેખર જ નવાઈ કહેવાય ! આથી સતો કપીરને પૂછે છે કે આ પ્રેત અમને નમસ્કાર કરે છે પણ માથા વિના આ પ્રેતમાં પ્રાણ કેવી રીતે રહ્યો હશે ? જેમ વૃક્ષ કાપી નાખ્યા પછી ઘણીઓ કરમાઈ નય છે, જેમ તાર તૂટ્યા પછી વીણા કેવી રીતે વાગે ? તેમ માથું કાપ્યા પછી પ્રેતમાં ચેતન કેવી રીતે રહ્યું. ત્યારે બે હાથ બેડી કપીર કહે છે કે જેમ બીજા સરશ્યા ઉપર પડતાં પ્રાણ રાખી રહ્યા હતા, જેમ અભિમન્યુ લગભગમાં હણાયા છતાં ધૈર્યથી પ્રાણ ટકાવી રાખ્યો હતો અને બ્યારે અણુન મળ્યા ત્યારે દુઃખ જણાવી પ્રાણ તજ્યા હતા. જટાયુને રાવણે માર્યો ત્યારે શ્રીરામને સંદેશો કહેવા પ્રાણ ટકાવી રાખ્યો હતો; તેવો આ ચોર પણ વૈષ્ણવજન હતો અને તમારા ચરણની મેવા કરવાની હોંગવાજો હતો. તેથી

એક વખત નમસ્કાર કરવાની આશાએ પ્રાણુ ટકાની રાખ્યો હતો. તેનો તે મનોરથ પૂર્ણ થયો. તેણે તમારાં દર્શન કરીને આ નાશવંત દેહ નાખી દીધો. હવે તે અક્ષયવદને પામ્યો છે. આવાં વચન સાંભળી સંતોએ પૂછ્યું કે એવો તરકર તે કાણુ હતો ? ત્યારે કખીર ભક્તે રાત્રે બનેયું વૃત્તાંત સંતોને કહી સાંભળાવ્યું. આ સાંભળી સંતો કહેવા લાગ્યા કે અમે ભોજન માગ્યું ન હોત તો કમાલ જેવો સુપુત્ર મરણ પામત નહીં. ત્યારે કખીર કહે છે કે આ સંસાર નાશવંત છે. જેટલા આદાર દેખાય છે તે સર્વ નાશ પામનાર છે. જે મારા હાથે કમાલ મરાયો નહોત તોપણુ તે કંઈ અમર રહેવાનો હતો ? તેણે તો સંતસેવા કરતાં દેહ આપ્યો. તેથી તે લાઝશાળી થઈ ગયો. આવાં વચન સાંભળી સંતોને મનમાં કૃપા ઉત્પન્ન થઈ. પછી કખીરની પત્નીને તેઓએ કહ્યું કે થેજ જઈ જલદીથી કમાલનું માથું લાવીને અમને બતાવો. આ સાંભળી માતા ઘેર જઈ કમાલનું માથું લઈ આવી અને તે સંતોને અર્પણુ કર્યું. તે જોઈ સંતો ગદ્ગદિત થયા અને શળી ઉપરથી ધડને નીચે ઉતરાવ્યું. પછી તે ધડ સાથે માથું લગાડી દીધું. તે સમયેજે કૌતુક થયું તે ત્યાં હાજર રહેલાં સઘળાં નરનારીએ નજરે જોયું. સંતોએ કમાલના માથા ઉપર હાથ મૂકતાં જ કખીરપુત્ર સાવધ થઈને બેઠ્યો અને સંતોને નમસ્કાર કર્યા. આ અમલકાર જોતાં દાશીનાં માણસો ભેગાં થયાં અને કખીરને સૌ પગે લાગ્યાં. કહેવા લાગ્યા કે આ કખીર ખરેખરો જ્ઞાની વૈષ્ણવજન છે કે જે જડ છવોને તારનાર છે. પછી સંતોએ તેમને વરદાન આપ્યું અને તીર્થાટન માટે આગળ ચાલી નીકળ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં અતિ પવિત્ર કખીરકથા ચાલુ રહેશે. આ કથાને જ પંઢરીક્ષેત્રનું સુંદર દેવળ જાણવું, કદી પણ ન ચાકનાર ધનનીશ ઇંદ્ર ઉપર અક્ષય બોલા છે. સંત સાધુ વૈષ્ણવજન પ્રેમે સતકીર્તન કરે છે. તેનું દર્શન કરવા માટે હું પતિત અસ્તાન આવ્યો છું. ૨૫૫૨ કવિત્વરૂપી કૂલ વૃક્ષસીદ્ધ લઈને સહલાવથી મહીપતિ ચરણે લાગે છે અને પ્રેમભાવ યાયે છે.

‘સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ યાય છે. પ્રેમાળ ભક્તો આ છઠ્ઠો અધ્યાય અતિ મીઠો છે, તે તમે પણ સાંભળ્યો.’

॥ શ્રી કૃષ્ણપરિચયમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૭ મો.

કબીર અને નીપટ નિરંજન; કબીર અને રામનંદ;
કબીર અને નીંદક.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

આ સંતચરિત્ર ગ્રંથ ક્ષીરસાગરરૂપ છે. જુદાં જુદાં દૃષ્ટાંત તે જળચર પ્રાણી છે કે જે સાગરજળમાં પ્રેમથી દોડે છે. જે આનંદ છે તે ફરીઆનાં ઉછળતાં મોગ્નં જેવાં છે. જ્ઞાન એજ આદ્યશ એમ જ્ઞાની જીએ છે. જેવી રીતે મેઘ દોડતો આવે છે, તેવી રીતે ભાવિકજનો ગ્રંથસાર સાંભળવા આવે છે અને કથારસ પીએ છે. સંસારદુઃખથી જે સંતપ્તજન હોય છે તેના ઉપર આ ગ્રંથ વડે પ્રેમવર્ષા થાય છે અને તે સ્વાનંદરૂપી જળ પીએ છે. શ્રી પાંડુરંગની કૃપા પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવી છે, તે ઉદય પામતાં આ સંસારરૂપી સાગર કે જેની પાર જવું દુર્લભ છે, તેને પ્રેમરૂપી નાવથી પાર ઉતારે છે. તેમાં કીર્તન પ્રસંગ પુણ્યકારક છે. જે આ ગ્રંથસાગરમાં સ્નાન કરશે, તેના દારુણ ભવરોગ નિશ્ચય જશે; એમ જાણીએ. આગળના અધ્યાયમાં કબીરપુત્ર કમાલને સંતોએ જીવતદાન આપ્યું. ત્યારપછીનું ચરિત્ર પવિત્ર શ્રોતાજનો સાંભળીએ :

એક દિવસ રાત્રિના સમયે કબીર ભક્ત બજારમાં ચર્ચિતે જતો હતો. જતાં જતાં મનમાં પ્રેમથી શ્રીરામનું ભજન કરતો હતો. અંતરમાં શ્રીરામ રૂપનું ધ્યાન હતું. પ્રેમમય જ્ઞાન હતું. મોહ, મમતા, માન, અભિમાન નિરાશા વગેરે મનથી દૂર કરીને, અહંતા, મારાતારપણું દૂર કરીને શ્રીહરિનું ચિંતન કરતો હતો. તે વખતે એક વાણિયજી ઓટલા ઉપર ખેસીને ધંદી વડે અનાજ દળતી હતી. તેને દળતાં જોઈને કબીર ભક્તનું હૃદય પીગળી ગયું. તેણે ત્યાં જીભા રૂહી રડવાનું શરૂ કર્યું. તે સાંભળી આજીબાજીનાં નરનારી હસવા લાગ્યાં. તેઓને નવાઈ લાગી, તેમાંથી એક માણસે કબીરને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. ખીજનએ પૂછ્યું કે તમને કાણ દુઃખ દીધું તેનું નામ કહો. એમ ઘણાંએ પૂછ્યું; પણ કબીર તેનો જવાબ આપતા નથી. અંતે

કહેવા લાગ્યા કે મારા દુઃખનો ઉપાય નમારા કાષ્ઠથી થઈ શકશે નહીં. જેમ દુઃખીઆ પામે જઈ દુઃખ કહેતાં દુઃખનો વધારો થાય છે; જેમ દેડો સર્પને મિત્ર બનાવે તેથી તેને જરા પણ મુખ મળતું નથી, જેમ દારૂ પીધેલા માણસને ચતુર માણસ વિવેક વિચાર પૂજીતો નથી, જેમ તર્કજાની રાગનું ઔષધ લેતો નથી, જેમ ગમે તેટલી તૃપા લાગી હોય પણ ચાતક નદીનું પાણી પીતું નથી, જેમ ચંદ્ર ઉદય થયા વિના ચંદ્રાર પક્ષીને શાંતિ વળતી નથી, જેમ ખસ અજાની શ્રોતાઓ આગળ ચતુર વક્તા પ્રેમથી બોલતા નથી, જેમ બનાવટી મોતીનો ચારો રાજદંડ ચરતા નથી, જેમ દુષ્ટને જોઈને શાલજો આશીર્વાદ આપતા નથી, જેમ નિદ્રાખોર આગળ જાની વાત કરતા નથી, તેવી જ રીતે નાયાના લોબી અજાની માણસો કમીરને રડવાનું કારણ પૂજતાં; તેમનું કંતર આપતા નથી અને વધુને વધુ પોતે રડે છે. આથી લોકો કહેવા લાગ્યા, કમીર ગાંડો થઈ ગયો છે. તેટલામાં નીપટ નિરંજન સાધુ તે જગ્યાએ ઓચિંતા આવી ચઢ્યા. તે કમીરને પૂછ્યા ત્રાગ્યા કે શોક કરવાનું કારણ શું છે તે કહી શકશો? કમીરે આંખો ઉઘાડીને જોયું તો જ્ઞાનસાગરને સામે જોલેલા જોયા. મનમાં ધીરજ ધરીને કમીર વિચાર કરે છે કે આ કાઈ શાખો દેખાય છે માટે તેને કહેવાથી કંઈ સાર નીકળશે તેવો વિચાર ક્યાં પછી તે બોલવા લાગ્યા, મારા વેદને દુઃખ કહેવામાં રાગીનું મન ઉલ્લાસ પામે છે. જેમ કન્યાને પોતાની માતા પામે સાસરીનું દુઃખ કહેતાં મન દલકું થાય છે, જેમ મનમાં સંશય હોય તો સારો ગિય ગુરુને પૂછે જ, તેમ કમીરે નીપટ નિરંજનને કહેવા માંડ્યું કે હે કૃપાવંત, તમે મારા ચિત્તના અનુતાપનું કારણ પૂછો છો તો કૃપા કરી સાંભજો. સામે ધંત્રીનાં પડ ફરતાં દતાં, તેમાં દાણાનો લોટ થતો દતો, તેવી જ મારી ગતિ થઈ છે. ભવચક્રમાં પડ્યો છું, તેનું ભાન થવાથી ભય ઉત્પન્ન થયો અને પછી બીક લાગવાથી રડવા માંડ્યું. તમારા સિવાય આ દુઃખમાંથી મારું કાણુ રક્ષણ કરશે? તે સાંભળી નીપટ નિરંજન કહે છે કે નકામો શોક શા માટે કરે છે? ધંત્રીનું પડ ફરતું જોઈને તને શોક થયો; પણ વિશ્વલક્ષ્મી આ બાબતનો તારો ગોક દૂર કરશે. આધાર છોડી દઈને ફરનારા દાણાની જેમ ફરતાં કાળચક્રમાં લોટ થઈ જવાય એ સત્ય છે પણ-

ખૂટી સાથે જે કણ વળગી રહ્યો, તે કાળચક્રે દળાયો નહીં,
તેવી રામભજને જેની પ્રીતિ, તેને કાળચક્રે દળી શકે નહીં.

તું તો સત્યધીર, વૈરાગ્યશીલ, શાંતિ ક્ષમાના પર્વત જેવો, હતાં
સ્વપ્નમાં ભય જોઈને નકામી ચિંતા શા માટે કરે છે? આ પ્રભાણે

સાંભળીને કપીર સાવધ થયો. પછી બન્ને એકબીજાને પ્રેમભાવથી ભેટ્યા, નમસ્કાર કર્યા અને પછી છૂટા પડ્યા. કપીર ત્યાંથી પોતાને આશ્રમે આવ્યા. એ પછી રોજ નવી નવી કવિતાઓ બનાવી રોજ આનંદથી હરિગુણ ગાવા લાગ્યા.

એક સમયે કપીરને મનમાં વિચાર આવ્યો કે સદ્ગુરુ કર્યા વિનાનો માણસ આ સંસારમાં પ્રેત જેવો ગણાય છે. જેમ સ્ત્રી વિનાનો સંસાર નકામો, બાળક વિનાનું ઘર નકામું, સૌભાગ્ય વિના સ્ત્રીનું અલંકાર પહેરવું નકામું, ફળ વિનાનું વૃક્ષ નકામું, પરાક્રમ વિનાનું રાજ્યનું ગાદીએ બેસવું નકામું, મીઠા વિનાનું જમણું નકામું, આયુષ્ય વિનાની જીવાની નકામી, દ્રવ્ય વિનાનો શાહુકાર નકામો, મોટાઈ વિનાનો કારભાર નકામો, મેઘ વિનાની વર્ષાઋતુ નકામી, પાણી વિનાનું સરોવર નકામું, તીર્થ વિના પર્વ-કાળ નકામો, અનાજ વિનાનાં કણ્ઠસલાં નકામાં, ધરના મુખ્ય માણસ વિનાનો ચરસંસાર નકામો, પ્રેમભાવ વિનાનું ગાયન નકામું, મર્યાદા વિનાની મૈત્રી નકામી, ભૂતદયા વિનાનું જ્ઞાન નકામું, તીવ્ર વૈરાગ્ય વિનાનો સન્યાસ નકામો, દ્રવ્ય વિના ભોગ વિલાસ નકામો, નિયમ પાળ્યા વિનાનું વ્રત નકામું, તેવી રીતે સદ્ગુરુ વિનાનો આ નરસેહ નકામો છે અને વ્યર્થ ફાગટ ફેર સમાન છે.

તે સમયે કાશીમાં રામાનંદ સ્વામી રહેતા હતા. કપીરે સદ્ભાવથી તેમને શરણે જવાનો મનમાં નિશ્ચય કર્યો. જેમ સ્વયંવર વખતે અનેક રાજાઓને જોઈને પછી સીતાજી શ્રીરામને મનથી વર્ષો, જેમ શકમણીએ શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન ધરીને તેમને વરવાની ઇચ્છા કરી, તેમ રામાનંદ સ્વામીની ચરણરજ બનવાની કપીરે ઇચ્છા કરી. એક દિવસે વહેલા જોડીને એકાંત જોઈ રામાનંદ સ્વામીને આશ્રમે જઈ કપીરે તેમને પ્રણામ કર્યા. પછી દૂર જાલા રહીને રામાનંદ સ્વામીને વિનંતિ કરી કે હે સ્વામી, મારા ઉપર કૃપા કરીને મને કૃતાર્થ કરો. કપીરનું એવું વચન સાંભળી સ્વામીએ કાનમાં આંગળી નાંખી અને પોતાના આશ્રમના અંદરના ભાગમાં જઈને બેઠા. કપીર આશ્રમ બહાર જાલા રહીને યાત્રી ગયા ત્યારે તેમણે મીઠા રાખેથી ફરીથી વિનંતિ કરી કે હું દીન, અનાથ તમારા દારે જામો રહીને યાત્રી ગયો છું. મારા ઉપર કૃપા કરીને ઉપકાર કરો. ત્યારે સ્વામી અંદરથી જ કહે છે કે તું મુસલમાન કુળમાં જન્મ્યો છે, તેથી તને શિષ્ય તરીકે ગ્નીકાર કરવાનો મને અધિકાર નથી. જમીન જોઈને

બીજા વાવયું નોંધ્યો; સત્પાત્ર નોંધને દાન કરવું નોંધ્યો, વરની યોગ્યતા નોંધ કન્યા આપવી નોંધ્યો, એ સર્વજનો જાણે છે. ત્યારે કપીરે ક્યું કે મારો તો નિશ્ચય જ છે કે તમને મારા ગુરુ માની કાયા, વાયા, અને મનથી સેવા કરવી. જેમ ચંદ્રનું દિત ચક્રર ઉપર હોય છે અને તેની અનન્ય પ્રીતિ હોય કે નહીં તે છતાં ધ્રુવર તેના ઉપર અમૃત વૃષ્ટિ કરે છે. જેમ સૂર્ય ઉગ્યા સિવાય કમળ ઉપર અનન્ય પ્રીતિ કરતો નથી તે છતાં પણ કમળ બીજા ઉપર પ્રીતિ કરી કદી વિકસતું નથી. જેમ એકલવ્ય કોળી માંદીનું પુતળું કરી તેને દ્રોણગુરુ માની ધનુર્વિદ્યા શીખ્યો અને તેને વિદ્યા કૃષ્ણમૂળ થઈ; તેમ મેં પણ તમારા ચરણ પદ્મવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એમ કદી ફરીથી દંડવત પ્રણામ કર્યાં. પછી તે પોતાને ઘેર જઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે ગમે તેમ કરીને સ્વામીશ્વર મોંઘાથી રામનામ સાંભળી ચરણરજ લેવી એટલે ગુરુ ક્યાં સમાન થશે. માટે તેવો કેઈ ઉપાય યોજવો. પછી રત્ના વચ્ચે એક ખાડો ખોદી તેમા પોતે બેસા. તે રસ્તેથી રામાનંદ સ્વામી રોજ પ્રાતઃકાળે હિંદી ગંગા નદીમાં સ્નાન કરવા જતા હતા. જેમ સરોવરનું કમળ રાત્રીએ બિગાઈ જાય અને પછી ખીલવા માટે સૂર્ય ઉગવાની રાહ જુએ છે, જેમ ચાતક પક્ષીને તરસ લાગે ત્યારે તે વરસાદની જેવી રાહ જુએ છે, તેવી રીતે ભક્ત કપીરે ખાડામા બેસીને ગુરુની રાહ જોવા માંડી. જેમ પૂર્ણિમાની ચાંદની જોવા ચક્રર પક્ષી રાહ જુએ છે, જેમ બૂખ્યું બાળક માતાની રાહ જુએ છે, જેમ દુઢાળ પડતાં પ્રજા વરસાદની રાહ જુએ છે, તેમ કપીર રામાનંદ સ્વામીની રાહ જોવા લાગ્યા. રાત્રી ચાર ઘડી બાકી હતી તે સમયે રામાનંદ સ્વામી બિંદીને ઉતાવળે ગંગાસ્નાન કરવા નીકળ્યા ઉતાવળે જતાં રસ્તામાં ખાડામાં કપીર બેસા હતા તેમને સ્વામીનો પગ વાગ્યો, એટલે તે રામ રામ બોલ્યા અને કોને પગ વાગ્યો હતો તે જોવા લાગ્યા. તે વખતે ભક્ત કપીર જિભા થપા અને ક્યું કે સ્વામી, તમે મારા ઉપર અપાર કૃપા કરી છે. મારા કપાળ ઉપર તમારો સહેજ ચરણરપથ થયો અને તમે રામ રામ મંત્ર સંભળાવ્યો; એ મારું મોટું લાભ છે. હવે ત્રિભૂવનમાં મારા જેવો ભાગ્યશાળી બીજા કોઈને હું જોતો નથી.

અનંત જન્મ સુકૃત કર્યાં હશે,
તેનું ફળ આજ સદ્ગુરુકૃપા દીસે;
આજે મુજ જન્મમરણ દાખ્યાં,
સદ્ગુરુ ચરણરજ શીરે લાગતાં.

ત્યારે નસીબ મદદગાર થાય છે ત્યારે રેતીમાંથી રત્ન મળે છે અને ખાઈ જળ હોય તે સરોવરમાં મીઠું જળ થાય છે. પછી તો રામાનંદ સ્વામી સંમક્ષ કપીર ભક્ત આનંદથી નાચવા લાગ્યા. તેમને ધણે જ આનંદ થયો અને સંપૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ થઈ ગયા. જેમ બૂખ્યા માણસને અન્ન મળે તે મિષ્ટાન્ન જેવું લાગે, જેમ ઝાડ સુકાર્ષ જતું હોય ત્યારે વરસાદ આવીને પાણી પીવડાવે, જેમ મરવાની અણી ઉપર આવેલાને ઈંદ્ર-દેવ આવી અમૃત પાન કરાવે, જેમ ગરીબને દ્રવ્ય મળે, જેમ રોગીને દિવ્ય ઔષધ મળે, જેમ સાધકને સત્સંગ મળે, તો તેનો આનંદસાગર ઉભરાય છે, તેમ કપીરને થયું. જેમ સાસરે રહેલી દીકરીને તેની માતા મળે, જેમ ગરીબને કામધેનું મળે, જેમ જીત મેળવ્યા પછી રાજા સિંહાસન ઉપર બેસે અને તેને જેવો આનંદ થાય તેમ કપીરને થયું. જેમ ગોદાવરી મળવાથી ગૌતમ ઋષિને આનંદ થયો, જેમ વ્યાસ મુનિને નારદજી જોઈ આનંદ થયો તેમ કપીરને ગુરુ મળ્યાનો મનમાં આનંદ થયો અને ગુરુ મેળવ્યાનું સમાધાન થયું. રામાનંદ સ્વામી પણ મનમાં આનંદથી હસવા લાગ્યા અને સાથે સાથે અચંબો પણ પામ્યા. પછી પોતે નદીમાં સ્નાન કરવા ગયા. તેમને પણ ખાત્રી થઈ કે કપીરના જેવો નિશ્ચય ખીજ કોઈનો નહોં હોય. જતાં સ્વામીએ મનમાં વિચાર્યું કે આને કમોટી ઉપર ચઢાવવો જોઈએ. માટે તેને કંઈ કંઈ આપીરા. જેમ સોનાની કણી હોય તેને ગરમ કરી પરીક્ષા કરવી, હીરાને એરણ ઉપર મૂકી ધણુ મારી જોવો, મોહરને સુતરમાં વીંટી અગ્નિમાં પરીક્ષા કરવી, જેમ વિશ્વામિત્રે રાગ હરિશ્ચંદ્રને છેતરીને પરીક્ષા કરી, જેમ શંકર ભગવાને શ્રીયાળની સાધુરૂપે પરીક્ષા કરી, જેમ બાણથી ધવાયેલા કર્ણ પાસે કૃષ્ણ દાન લેવા માટે ગયા, તેવી રીતે બહારથી ખોટા કોષ કરી કપીરના મનની પરીક્ષા કરવાનો સ્વામીનો વિચાર થયો : એક દિવસે કપીર આનંદથી ગાતા ગાતા જગ્ગરમાં ચઢે જતા હતા. તે સમયે તેમની આંખમાંથી હર્ષનાં આંસુ વહેતાં હતાં, અને પ્રેમાનંદથી તે નાચતા નાચતા જતા હતા. તે બોલતા હતા કે મારા સદ્ગુરુ રામાનંદ સ્વામીનાં ચરણકમળને મારા હૃદયમાં રાખતાં મને અતિ આનંદ થાય છે. એ સાંભળી દૂરથી રામાનંદ સ્વામી આવતા હતા તેમણે કોધથી કપીરને મારવા માટે પગમાંથી પાવડી કાઢીને કહ્યું કે તું મારો શિષ્ય ક્યાંથી ? તું મૂઠું બોલે છે. મેં તને ક્યારે ઉપદેશ આપ્યો છે, તેનો સાક્ષી કોણ છે ? એમ કહીને છૂટી પાવડી કપીરના માથામાં મારી. જેમ માતા બાળક ઉપર મહારનો કોધ કરે છે, જેમ વારંવાર માતા દિકરીને ગુસ્સે ચઢે શીખામણ

આપે છે, જેમ ગુરુ પોતાના શિષ્યને વધારે વિદ્યા આપડે તે માટે વિદ્યા કરે છે, જેમ રોગ દૂર કરવા ઔષ્ઠ યજુને બળ કરીને ડામ દે છે, જેમ સૌનાને પણ અગ્નિમાં તપાવીને પરીક્ષા કરે છે, તેમ કબીરનો નિશ્ચય તપાસવા સ્વામીએ તેના માથામાં પાદુકાનો પ્રહાર કર્યો. તેથી કબીરના માથામાંથી ધડધડ લોહી વહેવા લાગ્યું. પણ કબીરને સંતોષ થયો હતો, તે બોલ્યા કે 'સારું થયું'. બ્યારે મને ઉપદેશ આપ્યો ત્યારે ઈશ્વર સાક્ષી નહોતો એમ કહી, ગુરુ ગુસ્સે થયા છે; પણ હવે તો સઘળા બેગા થયેલા લોકોના દેખતાં ગુરુએ કૃપા કરી ખારા મસ્તકે પાદુકા મૂકી છે તે સઘળા લોકોને બહાર થયું છે. પૃથ્વી, પાણી, તેજ, આકાશ, વાયુ અને નારાયણ એકલા સાક્ષી તો મને ઉપદેશ આપ્યો ત્યારે તો હતો જ. તે વખતથી મેં તમારી ચરણ સેવા શરૂ કરી છે. આવાં કબીરનાં વચન સાંભળી સ્વામીને ધણે આનંદ થયો અને સંતોષ થયો. પોતે ઉતાવળે જઈને કબીરના કપાળ ઉપર પાવડી લાગી હતી ત્યાં હાથ મૂક્યો અને કહ્યું કે તારો નિશ્ચય જોઈ કે પ્રસન્ન થયો છું. તેં મારી પરીક્ષામાં સફળતા મેળવી છે. હવે તું "રામ કૃષ્ણ" મંત્ર જાપીને રોજ ભજન કરજો. એમ સદ્ગુરુએ કહ્યું ત્યારે કબીરને અત્યાનંદ થયો અને તે વિધિવિધ પ્રકારથી શ્રીરામ ગુણગાન ગાવા લાગ્યો :

તજીને દુરાશા લૌકિક માન, તજીને ઈન્દ્રિય વિષયોનું ધ્યાન,

તજીને જ્ઞાનનું માન અપમાન, કરે કબીર દિનરાત કીર્તન.

દારીનાં સર્વ માણસો કબીરને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યાં. કબીરની આખર વધી તે દુર્જનોથી સહન થયું નહીં. સર્વજનોની કીર્તિ સાંભળીને દુર્જનોને લજ્જા આવી. જેમ સૂર્યોદય થતાં ધ્રુવ લગ્નિજત થાય છે, જેમ ચંદ્રનું અજવાળું થતાં ચોર લગ્નિજત થઈ સંતાપ છે, જેમ દાનેશ્વરી કીર્તિ સાંભળી કંજુસને શ્રવ બળી જાય છે, જેમ પતિવ્રતાની આખર સાંભળી જરિણીને સંતાપ થાય છે, જેમ વેદાંતજ્ઞાન સાંભળી પાખંડીને ત્રાસ થાય છે તેવી રીતે કબીરની પ્રતિજ્ઞા થતાં નિંદક તેનો વિનાશ છળ્યા લાગ્યા. એક વખત એકાંતમાં કેટલાક નિંદકો બેગા થઈ પિયાર કરે છે કે- સંત સેવા કરતાં કબીર બહુ ચઢી ગયો છે. તેણે પોતાને હાથે પુત્રને કાપી નાખ્યો પણ સંતોએ તેને શ્રવતો કરી આપ્યો તે દિવસથી સઘળા લોકો તેને નમે છે. હવે કબીરને ખજાર ન પડે તેવી રીતે સમસ્ત હિંદુસ્તાનના સંતોને તેજાવીએ, તે બધા એક જ દિવસે આવે તે પ્રભાણે કરીએ. અને સંતોને એક જ દિવસે આવેલા જોઈ કબીરથી તેઓની વ્યવસ્થા થઈ શકે

નહીં. તેથી તે ગભરાઈને નાસી જશે. આટલો મોટો સંતમેળો થતાં તેનાથી કંઈ સારવાર થશે નહીં. અને સંતો તેને શ્રાપ આપશે. આપણે બીજું કંઈ કરવું પડશે નહીં. જેવી રીતે નારદજી એક જાણુએ રહી દેવો અને દૈત્યોને લડાવીને પોતે કૌતુક જુએ છે, જેમ શકુનિ પાંડવદૌરવમાં કળિયુગ મૂકીને દુરથી તેઓનો કલ્લ જુએ છે, તેવી રીતે નિંદકોએ અપાર સંતો ખોલાવી કબીરનું અપમાન કરાવવાનો વિચાર કર્યો. પછી કબીરના નામથી સંતો ઉપર પત્ર લખવા માંડ્યા. તે પત્રો હરદ્વાર, મથુરા, ગોકુળ, ગંદાવન, દ્વારકા પટ્ટણુ એમ દરેક ગ્યજે લખ્યા. તેમાં એક જ રચજે, એક મહિના પછી એક જ દિવસે આવવાનું લખ્યું. ત્યારપછી એક બીજા સાથે ખાનગીમાં વાત કરવા લાગ્યા કે આ બાબતની કબીરને ખબર પડવી જોઈએ નહીં. ત્યારે એક જ દિવસે લાખો સંતો આવશે ત્યારે કયો ઉદાર ગાદુકાર તેને માટે પૂરતું અનાજ મેળવી આપશે ? એમ કબીરની કફોડી ઈશા કરવાનો ઘાટ ધરાયો. જેમ દુર્યોધને પાંડવોને શ્રાપ આપવા માટે દુર્વાસા ઋષિને મોકલ્યા હતા તે પ્રમાણે મનમાં દુર્બુદ્ધિ લાવીને અગણિત સંતોને પત્ર લખી આમંત્રણ અપાયાં હતાં. હવે કબીર ભક્તનો પત્ર મળતાં સંતોએ તેને ભરતકે મૂકી નમન કર્યું. અને આમંત્રણ સ્વીકારી તે જ તીથીએ પૂર્વ, પશ્ચિમ ને દક્ષિણ દિશાએથી સંતોનાં ટોળે ટોળાં કાશીમાં કબીર રહેતો હતો ત્યાં આવવા લાગ્યાં. કબીર પણ તેઓને નમન કરી પ્રેમથી આવકાર આપતો હતો. અસંખ્ય વૈષ્ણવોનો મેળો જોઈને સંતોને ધણો આનંદ અને સંતોષ પણ થયો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આજનો દિવસ ધણો ઉત્તમ છે કે સંતોનાં દર્શનનો લાભ મેળવના લાગ્યશાળી થયા. તે સમયે જે દુર્જનોએ પત્રો લખ્યા હતા તે તાળી દઈ દસતા હતા, અને કહેતા હતા કે હવે જ કબીરને માથે સંકટ આપ્યું છે, અને તેનું જરાખર અપમાન થશે. આ સંકટ જોતાં જ અચોખ્ખાવામી જનકીપતિ કહેવા લાગ્યા કે મારા ભક્તને હલકો પાડવાનું કાવતરું હું કદી સહન કરીશ નહીં. કબીરને તો સંસાર પ્રપંચમાં આચ્છિત નથી તેથી તે તો અગણિત સંતો આવે છે, તેઓના દર્શનનો વાલ લીધા કરશે. મારે હવે તેને સલામ કરવા જવું જ જોઈએ. તેની પૂરેપૂરી સંભાળ લેવી જ પડશે; દરેક તીર્થક્ષેત્રમાંથી વૈષ્ણવો ગંગા નીરે આવી રહ્યા છે તેમને જોઈને કબીરનું સંકટ જીવજીવન સમજી શક્યા. પછી પોતે જોટલા સંતો આવ્યા હતા તેટલાં કબીરનાં રૂપ લઈને દરેકને ભેટ્યા અને તે અનંત રૂપ લઈ દરેકની સેવા કરવા લાગ્યા. દુષ્ટ લોકો તે આ જોઈ મસી જ નવાઈ પામ્યા અને અનંત કબીર મેળામાં જોઈ

વિરમ્ય પામ્યા ઈશ્વરની આવી અકળ માયા છે કારણના નરનારી આ
જીએ છે ત્યા અનંત કમીર સતોની મેવા કરે છે અને મમાચાર પૂઠે છે
કોઈ દેહારો કમીર સતોના પગ ધોઈ પૂગન કરે છે, તો કોઈ દેહારો પાદુમ
ઉપાડી લે છે એ પ્રમાણે નાટકી માયાનાળા હરિ કમીર રૂપે કોઈ સતો
આગળ લગ્ન કરે છે, કોઈને જમાડે છે, કોઈને પાન આપે છે, કોઈને
મૂવાની વ્યવસ્થા કરે છે અને ત્યા પામે જોમે છે કોઈને મધુ વચનથી રાહ
દે છે કોઈને ભાગ પીનડાવે છે કોઈને હુકા ભરી આપે છે કોઈને મ્હ
ટે - કૃપા કરીને મારા આશ્રમમા આતો કોઈને ગોળીચદન લગાવે છે,
કોઈને તુળસીની માળા પહેરાવે છે, કોઈને કપાળે જ્વરુરી લગાડે છે, કોઈને
આભૂષણ આપે છે કોઈને એકાતમા મેસાડી આતમતાનની ચર્ચા કરે છે
કોઈની પાદુકા લઈ માથે મૂકે છે કોઈને તુલ્યાસન આપી શયન કરાવે છે
કોઈને અદીણ ગાળે આપે છે કોઈને સ્થગે સખ્યામધ સતોને મેસાડીને
જમાડે છે કોઈને પાણી પીનડાવે છે, કોઈને પખ્યાથી પવન નાખે છે,
કોઈને શયન કરાવી પગથપી કરે છે, કોઈ પુસ્તક વાચતા હોય ત્યા
મેસા સાંભળે છે કોઈને સ્નાન કરાવે છે, કોઈને વિનતી કરે છે કે મારા
લાવક દામમજ કરો કોઈને ફરાળ કરાવે છે, કોઈને સમજાવે છે કે
એમ ફક્તશીર કમીર રૂપે મૌ સતોની મેવા કરે છે

જેમ સૂર્ય એકજ પક્ષ અને કિરણથી સર્વને ધોષે

તેમ અકળાણ એકલો પક્ષ અનંત કમીર રૂપે નાચે

એક સમયે બાળપણમા શ્રીકૃષ્ણને હાથે પકડીને એક ગોવાળડી
પરોઠામાતા પામે ફરિયાદ કરવા તેડી લાવતા હતા, ત્યારે તેને કૃષ્ણના
અનેક રૂપ દેખાયા હતા અને ઝખનાણી પડી હતી એક વખતે કૌરવો
જમવા બેઠા હતા અને દ્રૌપદી પીરસતી હતી, ત્યારે તેઓએ અમરી મરવા
માડી તે સમયે દ્રૌપદીએ શ્રીકૃષ્ણને મનમા યાદ કરતા દરેક કૌરવ પામે
એક એક દ્રૌપદી રૂપે યોતે પ્રગમ થયા અને પછી દુર્યોધનનું અપમાન થયું,
તેની રીતે કમીરની નિર્મળ લક્ષિતથી પ્રસન્ન થઈ કમીરના અસખ્ય રૂપ
લઈને સત મેવામા જરા પણ ખામી આવના દીધી નહીં અને તે કૌતુક
નક્ષીમા અને નરનારીઓએ જોયું નહીં રાત્રી સુધી આ સત મેવો મશીમા
ગયો, તે દરમિયાન વૈકુઠનાથે તેઓની સારી સેવા કરી બધા સતોને
મહારતે વજ્ર આભૂષણ આપ્યા અને વળી જેને જેવી ઈચ્છા હતી તે પ્રમાણ
આપી મતોર પમાળી વિનાય આઈ ત્યાં પછી યોતે અદૃશ થયા અ

પ્રસંગ પછી તરત જ દુર્જન રોળી કપીરને આગ્રમે ગઈ. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે તમે સાચા વૈષ્ણવ છો. અમે તો ધણું કપટ કર્યું, પણ શ્રીરધુવીર નમતે સહાય કરી તે અમે નજરો નજર જોયું છે. તેમણે તમારી પ્રીતિ વધારી આપી. દિવાનું તેજ ધણું છે તે કંઈ પતંગિયાથી સુઝાગ નહીં. જેમ લાખાગૃહમાં પાંડવોને પૂર્યા; પણ કૌરવો તેમને બાળી રાક્યા નહીં, વડવાનગથી સમુદ્ર બળે નહીં; એવું કહીને સર્વે દુર્જનોએ કપીરને દંડવત પ્રણામ કર્યા અને તેમની પ્રત્યેનો દ્વેષભાવ દૂર કર્યો. ત્યાર પછી પ્રેમથી કપીર સાથે રહી શ્રીહરિનાં ગુણગાન ગાવા લાગ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં રૂદ્રિમણીવર જે ભક્તમૂળ્ય કૃપા સાગર છે તે જ્ઞાનેશ્વર રૂપે પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેશે. તેમની કથા નવરસ ઉત્પન્ન કરનારી છે. જે આર્ત હશે તેમના પાત્રમાં પીરસાશે. સદ્ભાગી પ્રેમાળજનો જે પ્રેમ બુખ્યા હશે, તે પ્રેમથી તેનું સેવન કરશે.

વિકલ્પ મક્ષીકા ઉડાવી દૂર,
કથાસાર ચાખે ભક્ત ચતૂર.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ સાતમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૮ મો.

જ્ઞાનેશ્વરના પિતા શ્રી વિકુલપંતનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજનો દિવસ સુભ દિન છે કે જે દિવસ સંતચરિત્ર ગ્રંથનાં દર્શન થયાં. શ્રોતા અને વક્તા બંનેને પ્રેમ-મુદારસ પ્રાપ્ત થયો. ભક્ત કથાને મુદારસ કહેવો એ દૃષ્ટાંત પણ કેટલું મુંઝર લાગે છે ! જેમ છંદિ અમૃત પ્રદણુ ક્યું, પણ મોક્ષપદ બીજા કોને મળે ? પણ જેણે સત કથારસ ચાખ્યો છે તેને અક્ષયપદ મળ્યું છે, એમ જાણીએ. ભક્તકથા સાંભળતા જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જાય છે. ગંગાજળની ઉપમા આપો તો પણ ભક્ત કથારસની બરાબરી કરી શકે નહીં. જે ત્રિવેણીમાં જઈ દરવત મૂકાવે તેને મોક્ષ મળે છે એવું કહેવાય છે, પણ હરિ કથામાં તેવું નથી. તે તો માત્ર સાંભળવાથી જ શ્રોતા પાવન થાય છે. માટે જ સર્વ ચતુર પુરોને કથારસ શ્રવણ કરવાનું ગમે છે. પ્રેમાળ ભક્તોનાં ચરિત્રો મૂલ્યથી અતિ તેજસ્વી છે, અંદથી અતિ શીતળ છે, આકાશથી અતિ નિર્મળ છે તે જાણીએ. હવે બધા એક ધ્યાનથી સાંભળો :

એક સમયે ક્ષત્રા તથા ચંકર ભગવાન શ્રીહરિનાં દર્શન માટે ક્ષીર-સાગરમાં ગયા. ત્યારે શ્રીહરિએ કહ્યું કે આપણે પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેવાનો સમય આવ્યો છે. ત્યાં નિવૃત્તિ, સોપાન અને જ્ઞાનદેવ એ નામથી દુનિયામાં લીલા કરી અજ્ઞાનીજનોનો ઉદ્ધાર કરીએ. આપણે ત્રણે જણ એક સ્થળે જન્મ લઈએ. આદિમાયા મુક્તાબાર્ષ આપણી એન ચઈ અવતાર લેશે. હવે દક્ષિણ ગંગા નદીને કિનારે પવિત્ર ગામ આપેગામ છે ત્યાં ગોવિંદ પંત કુલકણી વિશ્વ ભક્ત રહેતા હતા. તેની પત્નીનું નામ નીરાબાર્ષ હતું. તે પરમ ભાવિક અને પતિવ્રતા હતી. તે ગર્ભવતી હોવાથી તેને પુત્ર પ્રાપ્તિની તીવ્ર ઇચ્છા હતી. તેને ઉદરે મૂર્તિમંત વૈરાગ્ય સ્વરૂપ આત્મા હતો. તે નવવિધ ભક્તિથી ભરેલો હતો. તેનો ત્યાં જન્મ થયો. તે ભક્તિ જ્ઞાન

વૈરાગ્યના પુતળા જેવાનો જન્મ થયો જોઈ તેનાં માતાપિતાને ધણો આનંદ થયો. પુત્ર બાર દિવસનો થયો ત્યારે તેનું નામ “ વિડોબા ” રાખ્યું. તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે તેને જનોઈ, દાન દીધું. પછી તેણે વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. પિંગળ કાવ્ય, વ્યાકરણ વગેરેનો અભ્યાસ પણ કર્યો. પછી તેણે મનથી તીર્થાટન કરવાનો વિચાર કર્યો. મનમાં ભકિતભાવ ધરીને માતા પિતાને પૂછે છે કે હવે મને આશા આપો તો હું પુષ્કર તીર્થ જઈ આવું. આવાં પુત્રનાં વચન સાંભળી, તેનાં માતાપિતાના મનમાં સમાધાન થયું. વિડોબા નમન કરીને ત્યાંથી પુષ્કર તીર્થ જવા નીકળ્યો. જ્યાં સુધી ચિત્તમાં વૈરાગ્ય દેખાતો નથી, ત્યાં સુધી સર્વ શાસ્ત્ર અભ્યાસ મિથ્યા જાણ્યો. મોટા કાન હોય પણ બહેરો હોય તો કાન શું કામના ? મોરને અંગે ઘણી આંખો દેખાય છે પણ તેનાથી જોઈ શકાય નહિ તેથી તે શા કામની ? બકરીને ગળે આંચળ હોય છે પણ તેમાંથી દૂધ નીકળે નહીં તેથી તે શા કામના ? કંજુસને ત્યાં ઘણું ધન છોડેલું છે પણ ઉપયોગમાં આવે નહીં તેથી તે શા કામનું ? તેવી રીતે ભવૈયાનું શાનું પણ નકામું છે; વિધવાનું તારુણ્ય નકામું છે; નાક વિનાનું મોં નકામું છે. ઉપયોગી કામ ન થાય તેવો દારભાર નકામો છે. પુરુષત્વ વિનાનો માણસ નકામો છે. શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે પણ ચિત્તમાં તે ધર્યો નહીં તો તે વિદ્યા નકામી છે. તે જેમ નદી કિનારે બગલું ધ્યાન ધરે પણ ચિત્ત માજલીમાં હોય તેમ તે નકામું છે. આ પ્રમાણે સમજીને જ વિડોબાને મનમાં અનુતાપ થયો અને તેથી તે તીર્થાટન કરવા નીકળી પડ્યો. માયા મમતાનો ત્યાગ કરીને હરિ ભજનમાં લીન થઈને જતો હતો. પહેલાં વિડોબા દારકાં ગયો, ત્યાં ગોમતીનંદાન ક્યું, પછી શ્રીકૃષ્ણ મૂર્તિનાં (રણછોડરાય દારકાંધીશમાં) દર્શન કરી પ્રેમથી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. પછી ભગવાને મત્સ્યાવતાર લઈ શંખાસુરને મારીને ઉધ્ધાર કર્યો હતો તે સ્થળે ગયા. ત્યાંથી દારકાં પાસે પીંગારક ગામે ગયા, જ્યાં “ સર્વ વાદ્વોનો નાશ થશે. ” એવો શાપ ઋષિએ આપ્યો હતો. ત્યાંથી આગળ મંગળહુડા ગયા. દારકાંનો કળશ જોઈ, આગળ ચાલતાં સુદામાપુરી (હાલનું પોરબંદર) જોઈ, ત્યાંથી મુળમાધવ સ્થળ જોયું કે જ્યાં બીમક રાજાએ તેમની પુત્રી રુદિમણીનાં લગ્ન કર્યાં હતાં. માલુકા તીર્થમાં શ્રીકૃષ્ણે દેહત્યાગ કર્યો હતો ત્યાં જઈને વંદન કર્યો, પછી પ્રભાસપાટણ જઈ સોમનાથ મહાદેવની પૂજા કરી ત્યાંથી આગળ જતાં મુચકુંદની ગુફા જોઈ, આગળ જતાં કાળપત્રને ભરમ કર્યો હતો તે સ્થળ જોયું. ત્યાંથી કવલપુર આવીને વિશ્વાંતિ ચ્યાન જોયું. તે સિવાય

સ્તામાં આવતાં મોટાં તીર્થો કે જે પુરાણ પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં સર્વ રથને જઈ નમસ્કાર કર્યા. ત્યાંથી વળતાં નાસિક જિલ્લામાં સપ્તર્શ્મી માતાને વંદન કરી અણ્ણાવણમાં સ્નાન કરી આગળ ગોદાવરી તીર્થમાં નાસિક ગયા. ત્યાંથી આનંદ પામી કપાલેશ્વરનાં દર્શન કરી ત્ર્યંબકેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં. કુશાવર્તમાં સ્નાન કર્યું, ગંગા દ્વારે દર્શન કર્યાં. અને ત્યાંથી બ્રહ્મગિરિ ઉપર જઈ પૂજા કરી, અંતરમાં અત્યંત આનંદિત થયા. ત્યાંથી તીર્થાટન કરતાં કરતાં કાલામા જિલ્લાના કરજત તાલુકામાં બીમાશંકર જઈ સ્નાન કરી જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કર્યાં, અને અનુતાપ કરતાં અંતર શુદ્ધ થઈ આ પ્રમાણે રોજ રોજ તીર્થાટન કરતાં કરતાં હરિદ્વીપના આણંદનું. ત્યાંથી આગળ જતાં પુના જિલ્લામાં “આળંદી” ગયા ત્યાં ચક્રીર્થમાં સ્નાન કર્યું પછી પૂજા કરવા બેઠા તે સમય સીધો પંત નામે બ્રહ્મજી સ્નાન કરવા આવ્યો હતો. તેમણે વિક્રોબા બ્રહ્મચારીને જોયો. તેને દંડવત પ્રણામ કરીને તેનું નામ પૂછ્યું. વળી તેના ગામનું નામ પૂછ્યું. તે સાંભળી બ્રહ્મચારી કહે છે કે ગંગાતીરે આપેગામથી આવું છું. ત્યાં મારાં વૃદ્ધ માતા પિતા રહે છે. હું દારકાં જત્રા કરવા ગયો હતો, ત્યાંથી તીર્થાટન કરતો અહીં આવ્યો છું. સિધો પંત કહેવા લાગ્યા કે આજનો દિવસ કય છે કે બ્રહ્મચારીનાં દર્શન થયાં. હવે મારે ઘેર આવીને તેને પવિત્ર કરો. એમ કહીને સિધો પંત તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. બોજન, પંચામૃત, જમાડી સવા માટે વ્યવસ્થા કરી આપી. રાત્રીના સમયે શ્રી પંદરીનાથે સિધો પંતને સ્વપ્ન આપ્યું અને કહ્યું કે અલંકાર સંદિત તારી પુત્રીનું આ બ્રહ્મચારીને કન્યાદાન આપ. એવું સ્વપ્ન જોઈ તેના મનનું સમાધાન થયું. સ્નાન સંધ્યાથી પરવારીને સવારમાં સિધો પંતે બ્રહ્મચારીને સ્વપ્નની વાત કહી. ત્યારે તે કહે છે કે તમારી વાત ખરી છે પણ પંદરીનાથે મને ક્યાં સંસારી થવાની આજ્ઞા કરી છે ? ત્યારે સિધો પંતે કહ્યું કે આજની રાત્રી અહીં રહો અને જો મારું સ્વપ્ન સત્ય હશે તો તમને પણ આજ્ઞા કરી, તે નક્કી જાણુજો. તુલસીક્યારા પાસે આસન કરીને તે બ્રહ્મચારીએ ત્યાં નિદ્રા લીધી. તે સમયે તેને પણ સ્વપ્ન આપ્યું. વિશ્વવ્યાપક પંદરીનાથ તે બ્રહ્મચારીને કહે છે કે તારે મૂર્તિમંત અવતાર આ પંતની કન્યાની કૃપે જન્મ લેશે. માટે મારી આજ્ઞા છે કે તારે તેની સાથે લગ્ન કરવાં. આ દૃષ્ટાંત જોઈને તરત જ તે બ્રહ્મચારી જગૃત થઈ બેઠો થયો. સિધો પંતને વાત કરતાં તેણે તપાસ કરી તો બ્રહ્મચારી જનીસ ગુણુવાળો જણાયો તેથી લક્ષ્મીતિથિ નક્કી કરી સર્વ સાહિત્ય તૈયાર કરી લગ્ન મંડપ રચી દેવતા

રથાપના કરી, મંગળ કાર્યનો પ્રારંભ કર્યો, નાના તરેહનાં પદવાન રસોષ
બનાવવાની પ્રવ્રજાબોજન કરાવ્યું : લગ્ન પહેલાંનું વસ્તુ પૂજન થયું. પછી
પ્રાણજોએ મંગલાષ્ટક બોલવાનું શરૂ કર્યું :—

જય જય મુકુંદ સુરારી, પુરાણ પુત્ર્ય મધુ કૈલસ અરી,
ભકત ભૂપણ નાના પટી, વધૂવરનું રક્ષણ કરોઃ
જય જય શંખાસુર મર્દના, જય જય કૂર્મરૂપા સમુદ્ર મંથના,
વરાહવેપા હિરણ્યકેય ભંજના, વધૂવરનું રક્ષણ કરો.
જયજય નૃસિંહ પ્રાહલાદ રક્ષકા, જય વામન રૂપકા બળીછગકા,
જય પરશુરા સહસ્રબાહુ અંતકા, વધૂવરનું રક્ષણ કરો.
જય કલકી રૂપા શ્લેષ્ઠ મર્દના, ધર્મ રથાપકા જગજીવના,
જય પુંડલિક વરદા રૂક્મિણીરમણા. વધૂવરનું રક્ષણ કરો.

આ પ્રમાણે મંગલાષ્ટક ગાયા પછી પ્રાણજો ‘સાવધાન’ કહેતા હતા.
વિધ વિધ ભતનાં વાનિત્ર વાગતાં હતાં. પછી વિઠોબાએ તે કન્યાનું
પાણિપ્રહણ કર્યું. ચાર ક્વિસ જમણવાર ક્યાં, વિઠોબા સીમે પંતને કહે
કે મારે પંદરપુરમાં શ્રીપાંડુરંગનાં દર્શન કરવા માટે ઈચ્છા થઈ છે. તો
અપાત્રી એકાદશીએ ત્યાં જવું છે. પછી તે તેની પત્નીને લઈને જત્રા કરવા
માટે ગાલ્યો. અંદભાગમાં જઈને રનાન કર્યું ને પુંડલીકને નમન કર્યું.
તે ક્ષેત્રનો મહિમા જાણ્યો. પંદરપુર કરતાં કોઈ તીર્થ મોટું નથી. અંદથી
મોટું કોઈ નક્ષત્ર નથી, ગગન જેવું કોઈ હિન્વળ નથી, સોના જેવી ઉત્તમ
બીજી ધાતુ નથી. વિષ્ણુથી મોટી બીજી કોઈ ભક્તિ નથી. કૌરવભણિ જેવું
તેજ બીજા કોઈ રત્નમાં નથી. નંદિથી મોટો કોઈ જળ નથી. શંકરથી
મોટો કોઈ તપસ્વી નથી. ત્રણે જીવન શોધતાં મીતાથી મોટું શાસ્ત્ર નથી.
“રામ કૃષ્ણ” નામથી બીજો કોઈ મંત્ર મહાન નથી. ભાગવત ધર્મ જેવો
બીજો એકે ધર્મ નથી. તેમજ પંદરપુર જેવું મહાન તીર્થ બીજા કોઈ
દેશજે નથી. એ તીર્થક્ષેત્ર નજરે જોતાં પર્વત જેવું મહાન પાપ પણ બળીને
ભસ્મ થઈ જાય છે. તે મોક્ષ આપનારી સપ્તપુરી છે :—

અયોધ્યા, મથુરા, માયા, કાશી, કાંપી, અવંતીકા, દ્વારકાં, તેથી પણ
અધિક મોટું પંદરપુરપુરી છે. કારણ કે ત્યાં અભિમાનનો નાશ થાય છે.

ત્યાં પોતાપણું રહેતું નથી. બીજાં તીર્થોમાં સ્નાન કરતાં અભિમાન વધે છે. પણ પંદરપુર તો દરથી જોતાં જ દુષ્ટનું દુષ્ટત્વ દૂર થાય છે. આ પ્રમાણે પંદરપુર માહત્મ્યનું વર્ણન કરતાં ગ્રંથ વધી જશે. તે ક્ષેત્રમાં સીધો પંત દીકરી અને જમાઈને લઈને આવ્યા. ત્યાં તાલ, વીણા, મૃદંગ વાદ્યો વાગી રહ્યાં છે. વૈષ્ણવજનો પ્રેમરંગમાં આવી નૃત્ય કરી રહ્યા છે. આ કૌતક જોઈને કૈલાસપતિ પણ આનંદિત થઈ ડાલે છે. તે ક્ષેત્રની પ્રવક્ષિણા કરી, મંદિરના દ્વાર આગળ તેઓ આવ્યા, ત્યાં મહાદ્વાર આગળ ગદ્યમૂર્તિને નમન કરી આગળ જઈ વિદ્યુત મૂર્તિને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. સીધો પંતે કન્યા તથા જમાઈને સાથે લઈને લગવાનના ચરણમાં નમન કર્યું. અને ચરણ સ્પર્શ કર્યાં. ત્યાં ઉત્સવ કરીને પછી કન્યા અને જમાઈ સાથે પાછા આજાંદી આવ્યા. વિદ્યેશ દહે છે કે હવે હું રામેશ્વર જઈ છું, અને ત્યાંથી સત્વર પાછો આવીશ. તેની ઇચ્છા જાણી સીધો પંતે રૂઝ આપી દહ્યું કે જનત્રા કરી જલદી પાછા અહીં આવજો. વિદ્યેશએ પાંદુરંગ મૂર્તિને નમન કરી ત્યાંથી સત્વર નીકળ્યા. પછી રસ્તામાં અનુક્રમે જે જે તીર્થસ્થળ આવ્યાં તે પુરાણ પ્રસિદ્ધ સ્થળોના દર્શન કરતા હરિદીર્ઘન કરતા આત્મા જાય છે. પહેલાં “નિવૃત્તિ સંગમ” જોયો કે જોનાં દર્શનથી સર્વ પાપનો નાશ થાય છે. તે તીર્થનો મહિમા ઘણો મોટો છે. રસ્તે જતાં ધ્યાન છે વિદ્યુત મૂર્તિનું અને મુખે રામનામ ચાલુ છે. પ્રેમથી હરિ દીર્ઘન કરતાં અનેક તીર્થો જોયાં. જેવાં કે અહોબળ નરસિંહ, વાસુદેવ, ગિરિરાજ પર્વત, વ્યંકટેશ, અરણ્યાચળ વગેરે સ્થળો જોઈ ચિદંબર પ્રશ્નને નમસ્કાર કર્યાં. આગળ જતાં જ્યારે હનુમાનજી સીતાની શોધ માટે નીકળ્યા હતા ત્યારે જે પર્વત ઉપરથી ઉડ્યા હતા તે પણ નજરે જોયો. ત્યાંથી જનાર્દનનાં દર્શન કરી રામેશ્વર પહોંચ્યા. પોતાને દર્શનની ઇચ્છા હતી તે પૂર્ણ કરી. પાછા વળતાં કૌલપુરમાં મહાલક્ષ્મી માતાનાં દર્શન કર્યાં. પંચગંગામાં સ્નાન કર્યું. ત્યાંથી કૃષ્ણને કિનારે માહુલી સંગમમાં સ્નાન કરી અતે આજાંદી પાછા આવી સીધો પંતને પ્રણામ કર્યાં. તેમણે જમાઈને ભેટીને આવકાર આપ્યો. આર રાત્રી ત્યાં રહી વિદ્યેશ સસરાજને દહે છે કે હવે મને મારાં માતા પિતાનાં દર્શનની ઇચ્છા થઈ છે, જો આજ્ઞા આપો તો હું ત્યાં જઈ, સીધો પંતે દહ્યું કે જરૂર જાઓ. સાથે તમારી પત્નીને પણ લેતા જાઓ. હું પણ તમને વળાવવા માટે સાથે આવું છું. ત્યાં તમારાં માતા પિતાને મળીશ. પછી કન્યા જમાઈને લઈને સીધો પંતે આપેગમ આવ્યા તે ગોવિંદપંત વેવાઈને ભેટ્યા. વિદ્યેશ પણ માતાપિતાને પગે લાગતાં તેમણે

તેને આશીર્વાદ આપ્યા. સિધો પંતે સર્વવાત કહી ત્યારે વિડોળાની માતા નીરાખાઈને પણ મનમાં ધણો સતોષ થયો. જેમ સીતાને લઈને શ્રીરામ અયોધ્યા ગયા ત્યારે દશરથ અને કૌશલ્યાને જેવો આનંદ થયો હતો તેવો વિડોળા અને તેની પત્નીને ઘેર આવેલાં જોઈ તેનાં માતાપિતાને આનંદ થયો. જેવી રીતે અર્જુન દ્રૌપદીને સ્વયંવરમાં મચ્છવેધ કરી જીતી લાગ્યો, ત્યાં કુંતા માતાને હર્ષ થયો હતો તેવો વિડોળાનાં માતા પિતાને હર્ષ થયો, સિધો પંતે દીકરી જન્માઈને વસ્ત્ર, આભૂષણ આપી પછી આળંદી જવાની રજા માગી. તે ત્યાંથી પછી આળંદી આગ્યો. ત્યાર પછી સમય જતાં વિડોળાનાં માતાપિતા દેહ તંત્ર વૈકુંઠવાસી થયાં.

વિઠ્ઠલને કાંઈ દિવસ સંસારની ચિંતા થતી ન હતી. જેમ સવાર, બપોર અને સાંજ દરેકને માટે સરખી રીતે આવે છે, જેમ અનેક સરિતાનાં નીર આવે છે છતાં પણ સમુદ્રનું પાણી વધતું દેખાતું નથી, જેમ ઉનાળામાં વરાળ થઈ ધણું પાણી ઊડી જતાં પણ સમુદ્રમાં પાણી ઓછું થતું દેખાતું નથી, તેમ સુઃખ અને દુઃખ એમ બંને સમયે વિડોળાને મનમાં કંઈ પણ અસર થતી ન હતી. એટલે કે દરેક સમયે શાંતિ રહેતી હતી. આ વાત બન્યારે સિધો પંતે જાણી ત્યારે તેને જન્માઈને સંસાર કેમ ચાલશે તે વિચારે ધણો ખેદ થયો. તેથી સામાન્ય લઈ સજ્જાદ આપવા માટે આપે ગામ જન્માઈને ત્યાં આવ્યા. પછી કહેવા લાગ્યા કે વિડોળા તમે તો વિરક્ત ઉદાસી છો; પણ સંસારમાં સર્વ વસ્તુની જરૂર પડે છે. શેજ શેજની ચીજો વિના ચાલે નહીં; માટે મારા ઉપર કૃપા કરીને આળંદી ચાલો. તમારું પૂરું તો શ્રીહરિ કરશે, પણ લોકન્યવહારમાં ખરાબ લાગે, માટે મારી સાથે ચાલો. તેની દીકરીએ ‘હા’ કહેવાથી તેમના સસરા સાથે વિડોળા આળંદી આવીને રહ્યા. ત્યાં તીર્થ ક્ષેત્ર જાણીને તેમને ધણો આનંદ થયો. નિત્ય હરિકીર્તન દરે છે અને સંતદર્શન પણ થાય છે. દરેક અપાઘી અને કાર્તિકી એકાદશીએ પંદરપુર વિઠ્ઠલનાં દર્શને જાય છે. એમ ધણો સમય વીતી ગયો. તે દરમિયાન તેમને કંઈ સંતાન થયું નહીં. તેથી વિડોળા એક દિવસે તેની પત્નીને કહે છે કે હવે મારું ચિત્ત ઉદાસ થયું છે. તેથી ઠાણીમાં જઈને સન્યાસ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થઈ છે. તે માટે તારે મને સંમતિ આપવી જોઈએ. તેની પત્ની કંઈ જવાબ આપતી નથી. તેના મનમાં ધણી ચિંતા થવાથી તે તેના પિતા પામે ગઈ અને તેમને વિડોળાની સર્વ વાત કહી. સિધો પંતે કહે છે કે શ્રીકૃષ્ણ વચન છે કે પેટે પુત્ર સંતાન ન હોય તો સન્યાસ લેવો નહીં. માટે તું તારી મંમતિ તેને કદી આપીશ નહીં. તે

પ્રભાણે પિતાએ સલાહ આપી. વિદ્યાવાની પાત્રી રખુમાઈએ આ વાતમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે કદી પણ તે તેના પતિને સન્ધ્યાસ અડધુ માટે સંમતિ આપશે નહીં. એ પ્રભાણે પણ કેટલોક સમય ગયો. એક દિવસને વિશે વિદ્યાએ તેની પત્નીને કહે છે કે તેને ગંગારનાન કરવા માટે કાશીપુરી જવાની ઇચ્છા થઈ છે, તો તે માટે તું સંમતિ આપ. તે વખતે વગર વિચારે તેની પત્નીએ હા કહી. એટલે પોતાના મનનું સમાધાન કરીને વિદ્યા આનંદ પામ્યો. જેમ મદારી પાસેથી નાગ છૂટે અને જંગલમાં જઈ દરમાં ભરાઈ જાય, જેમ પાંજરામાંથી પંખા ઉડી જાય અને - ઝાડ ઉપર બેસી છૂટકારો ભોગવે, જેમ કુટિલની સલામાંથી સાધુ પુરપતો છૂટકારો થાય, જેમ જાશિણીની મોખતમાંથી પતિવ્રતાનો છૂટકારો થાય, જેમ વાધના પંજામાંથી હરણીનો છૂટકારો થાય, જેમ નિંદકના ગામમાંથી સંત મુક્ત થઈ તીર્થક્ષેત્રમાં જતો રહે, જેમ રંભાના મોહમાંથી મુક મુનિ દૂર થાય, જેમ અગસ્ત્ય ઋષિના ઉદરમાંથી સમુદ્રનો છૂટકારો થાય, એ પ્રભાણે પોતાની સ્ત્રીના મનનું સમાધાન કરીને વિદ્યા કાશીપુરીમાં ગયા. ત્રિવેણી સંગમમાં રનાન થયું. પછી મનમાં વૈરાગ્ય લાવી માધવપૂજન કરી. પ્રયાગમાં જઈ માધવનાન થયું. પછી પુષ્કરરાજ તીર્થમાં ગયા. તે સ્થળે સંત સાધુ વૈષ્ણવજનની અખંડ આવજા રહે છે. ત્યાં રહી ગીતા પાઠનું શ્રવણ કર્યું. તે વખતે સન્ધ્યાસંયોગ ઉપર પ્રવચન સાંભળ્યું. - આ સંસાર તરી રક્ષય નહીં તેવો છે - આ માયામાંથી છૂટવું અતિ દુર્ગમ છે - માટે જન્મ મરણનો ફેરા દળે તે પ્રભાણે કાર્ય કરવું જોઈએ - આવું શ્રવણ કરી મનન કરતો કરતો પોતે શ્રીરામાશ્રમ સન્ધ્યાસીની પાસે ગયો અને ચરણે નમ્યો. પછી વિનંતી કરી કે મને સન્ધ્યાસદિક્ષા આપો. શ્રીરામાશ્રમે તેની પુર્વાશ્રમની લકીકત પૂછી, ત્યારે એમ પણ પૂછ્યું કે તારે સ્ત્રી, પુત્ર, બાંધુ વગેરે કંઈ પણ પરિવાર છે કે નહીં ? ત્યારે વિદ્યાએ કહે છે કે સ્ત્રી, પુત્રનું બંધન નથી. અને તેથી જ પશ્ચાતાપ થવાથી તમારે શરણે આવ્યો છું. આવો વિરકત સંત જાણીને રામાંશ્રમે તેને મંત્ર આપી દીક્ષા દીધી. વિદ્યાએ કાશીમાં જઈ ચતુર્થાશ્રમ લીધો છે, તે વાત ધીરે ધીરે આજાંદી પહોંચી. સિધો પત્ને કાને પણ આ વાત આવી. વિદ્યાવાની પત્ની રખુમાઈએ આ વાત જાણી ત્યારે તેને ધરણી ચિંતા થઈ અને તે રૂદન કરવા લાગી, કે છે પ્રાણનાથ, મને આ સંસાર વનમાં એકલી કેમ તણ દીધી ? જેમ પાંડવ વિયોગે ક્રોધદી સતીને કટ્ટ થયું, જેમ નળ વિયોગે દમયંતી રાણીને દુઃખ પડ્યું, જેમ હરિશ્ચંદ્ર વિયોગે તારામતી રાણીને દુઃખ સહન કરવું પડ્યું, જેમ સત્યવાનનું

મરણ થતાં સાવિત્રીએ પ્રાણત્યાગની ઇચ્છા કરી, જેમ જ્યદેવ કવિના મૃત્યુની વાત સાંભળી પદ્માવતી મૂર્છા પામી, તેમ વિદોજાની પત્ની આકંઠ કરવા લાગી. તેનાં માતા પિતા તેને સાંત્વન આપે છે. પછી તે ધૈર્ય ધારણ કરી ઝંઢગીનું સાર્થક કરવા પીપળાની પૂજા કરવા લાગી. ઘણો સમય એ પ્રમાણે અનુશ્રવન કરવાથી દોષની મુક્તિ થઈ. એક દિવસે જે સન્યાસીએ તેના પતિને દીક્ષા આપી હતી તે આજંદો આવ્યા. રખુમાઈએ તેમને નમસ્કાર કર્યા. આ વખતે તે સન્યાસી પીપળાના ચોતરા ઉપર એકા હતા. જ્યારે રખુમાઈએ નમસ્કાર કર્યા ત્યારે તેમણે “અષ્ટ પુત્રા સૌભાગ્યવતી” એવો પ્રેમથી આશીર્વાદ આપ્યો. આ સાંભળી રખુમાઈને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તેથી તે હસવા લાગી. શ્રીપાદ ગુરુએ તેને પૂછ્યું કે માતા, તને આ મશ્કરી લાગે છે ? ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે તમે મને સૌભાગ્યવતી, પુત્રવતી એવો આશીર્વાદ આપ્યો, પણ મારા પતિ વિના તે આશીર્વાદ કેવી રીતે ફળશે, તે વિચારે મને હસવું આવ્યું. મારા પતિએ મારાથી કંટાળીને સન્યાસ લીધો છે અને તમે આશીર્વાદ એવો આપ્યો કે મારા મનમાં વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયો, જેમ અગ્નિકુંડમાં બીજ રોપે કે ખડક ઉપર વર્ષા થાય તે વ્યર્થ જાય તેવો મને આશીર્વાદ આપતાં કંઈ વિચાર પણ ના કર્યો. જેમ આંધળા સામે દર્પણ કે બહેરા સામે સંગીત, કે રોગીને પક્વાન પીરસતાં વિચાર કરવો બેઠાંએ. ઈધન વિના અગ્નિ પ્રગટાવવો, કે તેલ વિના દીપક પ્રગટાવવો, કે કંલુસ પામે ધનની માગણી કરવી તે સઘળું વ્યર્થ છે. જેમ વર્ષા થયા વિના જમીનમાં બીજ રોપવું નકામું છે, જેમ આયુષ્ય ન હોય તે મનુષ્યને હેમ ગર્ભમાત્રા આપવી નકામી છે, બે વધૂને ચંદ્રજળ પહોંચવું ન હોય તો લગ્નતિથિ આપેલી નકામી છે. તે પ્રમાણે મારી કર્મગતિનો વિચાર કર્યા વિના મને આશીર્વાદ આપ્યો તે અસત્ય હશે કે મશ્કરી હશે, એવો વિચાર રખુમાઈના મનમાં થયો. આવાં વચન સાંભળી શ્રીપાદ ગુરુને આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગ્યા કે જેણે તારા પતિને સન્યાસ આપ્યો હશે તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે; તરુણ સ્ત્રી બે કદી સંતાન વિનાની હોય તેને ત્યજીને બેકાઈ સન્યાસ ગ્રહણ કરે તો ગુરુ અને શિષ્ય જનને સાર્વભૌમ શિક્ષાને પાત્ર કહ્યા છે. પછી તે સન્યાસીની ઝાળખાણ પૂછતાં પૂછતાં શ્રીપાદને માલમ પડ્યું કે તેમણે પોતે જ વિદોજાને સન્યાસ આપ્યો છે. કહે છે કે કોઈનું દુઃખ તપાસવા જતાં પોતે જ તેના દુઃખનું નિમિત્ત હોતો એમ જણાયું. કસંક ચંદ્રમાં જ છે અને તે તારાઓને હમે છે. ખારાપણું સાગરમાં જ છે અને તે ગંગાને હમે છે. પોતાનું મોં દડવું હોય અને પકવાન સારું નથી એમ કહેવું

ખોટું છે. જે જન્માંધ છે, તે મૂંઝવે જોયા વિના જ દોષ દે છે. જેમ પોતાનું નાક વાંકું હોય અને અરીસા ઉપર ગુન્ગો કરે તે નકામું છે. જેમ દિવા નીચે અંધારું છે. છતાં બીજાને પ્રકાશ મળે તેમ -મેં (શ્રીપાદ ગુરુએ) પોતે અયોગ્ય કામ ક્યું, અને બીજાને નકામો દોષ દઈ છું, દવે આ દોષથી મારાં તમામ સુકૃત નાશ પામશે. પછી શ્રીપાદ ગુરુ રખુમાખાઈને પૂછે છે કે તારાં માતાપિતા કોઈ છે ? તે સાંભળી તે બે હાથ જોડીને નમ્ર વચને કહેવા લાગી કે મારાં માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન સર્વ છે; પણ હું મારા પતિ વિયોગે અનાથ છું. પછી તે ગુરુએ તેનાં માતાપિતાને બોલાવી લાવવા કહ્યું, રખુમાખાઈ જલદી જલદી ઘેર જઈ સિધા પંતને બોલાવી લાવી તેમણે સાધુને જોઈને નમસ્કાર કર્યા. પછી તેમની ચરણ પૂજન કરી ૧૫ અર્પણ કરી બોજન કરાવ્યું. ત્યાર પછી બે હાથ જોડી સામે બેસા રહીને પૂછે છે કે આપ કયાથી પધાર્યા હો અને આગળ કયા જવું છે તે અમને કહો. શ્રીપાદ ગુરુ કહે છે કે અમારો આશ્રમ કાશીપુરીમાં છે. હેન ધરીને રામેશ્વરનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી નીકળ્યો છું. ત્યાં આજે તમારી મુત્રીએ સર્વ વૃત્તાંત ક્યું, તેથી પાછું કાશીપુરી જવાનું નક્કી ક્યું છે; શ્રીપાદ કહે છે કે આનો દોષ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મારા ઉપર લાગે છે, તેથી મારાં સુકૃત નાશ પામે, માટે આપણે રખુમાખાઈને સાથે લઈને પાછા કાશીપુરી જઈએ. આ સાંભળી સિધા પંત પગે લાગ્યો અને કહે છે કે તમે પરમ દયાળુ છો. શિષ્ય જ્ઞાની તૈમારી કરું છું. પછી સિધા પંત તેની દીકરીને લઈને શ્રીપાદ ગુરુ સાથે કાશીપુરીમાં તેમના આશ્રમે ગયા. ત્યાં ગુરુએ ચૈતન્ય સન્યાસીને બોલાવી તેને પૂછ્યું કે પૂર્વાશ્રમમાં તારે પત્ની હતી કે નહીં ? જે અમારી સામે તું અસત્ય બોલીશ તો તું બચી રાકીશ નહીં; પણ તું સત્ય કહીશ તો અભય થઈશ ? ચૈતન્યે આ સાંભળી ગુરુને ઉત્તર આપ્યો; પરંતુ તેની સ્થિતિ અપરાધી બાળકને તેની માતા ક્રોધથી બૂલ વિષે પૂછે તેવી થઈ. જેમ પ્રજાએ ગુનો કર્યો હોય અને રાજા પૂછે ત્યારે તે ભયભીત થાય, તેવી તેની સ્થિતિ થઈ. જેમ રોગી પથ્ય પાળે નહીં અને પછી વૈદ્ય ગુરુસે થઈ પૂછે ત્યારે દરદી, જેમ ભયભીત થઈ બોલે, તેવી ચૈતન્યની સ્થિતિ થઈ. જેમ નાની વહુને ઘર કામ કરતાં કંઈક બૂલ પડે અને સાસુને ખબર પડતાં તે જેવી ભયભીત થાય; તેવું સન્યાસીને થયું. ધર્મીયર શાપ આપશે તે વિચારથી ભયભીત થઈ સદ્ગુરુને કહે છે કે ખરેખર, તરુણ સ્ત્રી સંતાન વિનાની હતી, અને તેને ત્યજીને મેં સન્યાસ લીધો છે. એટલે વરત જ રખુમાખાઈને બોલાવીને ગુરુજ ચૈતન્યને આજ્ઞા કરે છે કે નાગ

સન્યાસ દર કરીને આ તારી પત્નીનો અંગીકાર કરે, અને સ્વદેશ જઠને સ્વધર્મ પાળી સંસારમાં રહે. જો શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કર્મ થયું હોય એમ તું માનતો હોય અને મનમાં વિદ્વેષ થતો હોય, તો પણ આ મારી આજ્ઞા છે એમ જાણુજે. અને હૃષિકેશ તને જરૂર સહાય થશે. એવો ગુરુનો અંતરનો આશીર્વાદ મેળવી, સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી, પોતાની પત્નીનો હાથ પકડીને તે સ્વદેશ ગયો. કન્યા જન્માર્ષને સાથે લઈને સિંધો પંત આળંદી આવ્યા. જેમ અગસ્ત્ય ઋષિની આજ્ઞા મानीને વિંધ્યાચળ પર્વત પૃથ્વી ઉપર સૂઈ ગયો, તેમ સદ્ગુરુ વચન માન્ય કરી વિડોઆ સિંધો પંત સાથે આળંદી આવ્યો. સિંધો પંત દીકરી જન્માર્ષ સાથે આવ્યા તેના વર્તમાન ગામમાં લોકો જાણતાં તેઓ મશકરી કરવા લાગ્યા. અને કહેવા લાગ્યા કે સન્યાસ મહાત્મા ક્યાં પછી સંસારી-ગૃહસ્થી કેમ થવાય ? કોઈ કહે આ તો દોષિત કર્મ છે; તેથી તેનું ધણું વિપરીત પરિણામ આવશે. બીજો કહે કે તે તો વિપયક્ષપટ છે. વળી ત્રીજો કહે કે તે કૃપણ છે, તો કેટલાક કહે એનું કોઈએ મોં જોવું નહીં. પહેલાં અમૃતપાન કરી પછી મદિરાપાન કરે, તેમ સન્યાસ ત્યજી સંસારી થયો. જેમ વેદાંત ભણી રહીને ડાકશાસ્ત્ર ભણવાનું શરૂ કરે, તેમ વૈરાગ્ય ત્યજીને સંસારના દુઃખમાં પાછો આવ્યો, જેમ વિપ્રજ્ઞ પૂજન ત્યજીને વૈતાળ સાધવાનું શરૂ કરે, જેમ નીર્થક્ષેત્રમાં રહેવાનું ત્યજીને કુઆમમાં રહેવાનું શરૂ કરે, જેમ આભણુની સોજત ત્યજીને મહારની સોજત કરે, તેમ તેણે વૈરાગ્ય લાભ ત્યજી સંસાર તાપ વહોર્યો છે. આ પ્રમાણે સઘળા લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા; પણ ચૈતન્ય (તેવે પાછો વિદ્વજપંત) ના મનમાં સમાધાન છે. જેમ પર્વત ઉપર અતિ વૃષ્ટિ થાય તો પણ તે તણાઈ જતો નથી, જેમ સાપના લયથી ગરૂડ ઉડી જતો નથી, જેમ કૂતરું ભસે તેથી હાથીને દંધ અસર થતી નથી, જેમ સમુદ્ર ગર્જનાથી અગસ્ત્ય મુનિને દંધ ભય થતો નથી, જેમ આગીઆનું તેજ જોઈ મૂર્ખને દંધ ચિંતા થતી નથી તેમ :—

જનનિંદા થોડ બંધ થતી પણ વિદ્વજપંતના પેટમાંનું પાણી પણ હાલતું નહીં, પોતે શાંતિ અનુભવના અને કામકોષ વિનાનું ઉત્તમ જીવન ગાળતા હતા.

તેવે સમયે આભણુ જ્ઞાતિએ તેમને ન્યાત બહાર મૂક્યા. તેથી સગાં-વડાલાંએ તેમનો ત્યાગ કર્યો. આથી વિદ્વજપંત અને રખુમાળાર્ષ વનમાં ગયાં

અધ્યાય ૯ મો.

નિવૃત્તિનાથ વગેરેનું શુદ્ધિકરણ.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

જે જે માણસો ભક્તચરિત્ર સાંભળશે, તે શ્રીહરિનો પ્રેમ મેળવવાના અધિકારી થશે.

સાંભળો સંતકથાના અક્ષરો, કહ્યુંદ્વારથી હૃદયે પહોંચતાં,
શાંતિ, ક્ષમા, અજે સંચરે. વૈરાગ્ય પૂર્ણ પ્રગટે તહીં.
કહ્યું સાંભળતાં સંતકથા, ભૂત દસા ઉપજે અંતરે,
વિકલ્પ જાય દર હી તેનાં જ્ઞાન દૃષ્ટિ ઉઘડે સહી.

જે ભાગ્યસાળીના ધરમાં ભક્તવિજય ગ્રંથ હોય છે, તેનાં વિદ્યો દૂર નાસી જાય છે. તેનું રક્ષણ શ્રીહરિ સુદર્શન ચક્ર લઈને કરે છે અને અનેક દુઃખોમાં સહાયકારી થાય છે. જે અખંડ ભક્તકથા વાંચે છે કે સાંભળે છે, તેને શ્રી રૂક્મિણીકાંતનાં દર્શન થાય છે. તે ઓતાના મનોરથ તત્કાળ પૂર્ણ કરે છે. આગળના અધ્યાયમાં શ્રોતાઓએ સાવધાન થઈને સાંભળ્યું કે નિવૃત્તિનાથ, જ્ઞાનદેવ, મોખાનદેવ અને આદિમાયા મુક્તાબાઈએ જન્મ લીધો. પરંતુ અજ્ઞાન લોકો તેમની નિંદા કરવા લાગ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે નીચ કુળમાં જન્મેલા બાળકોનું મુખ જોવું નહીં. બાલજોના કમને કલંક લાગ્યું છે. દિવમે દિવમે તે બાળકો મોટાં થવા લાગ્યાં. માતા પિતાની ચિંતા વધવા લાગી. રખાબાઈ વિદુલપંતને પોતાના મનની ચિંતા કહે છે કે બાલજોને પૂછીને બાળકને યજ્ઞોપવિત ધારણ કરાવવું જોઈએ. આથી એક દિવસ વિદુલપંતે બ્રહ્મસલા બોલાવી અને તેમની સમક્ષ બે હાથ જોડી વિનંતી કરે છે કે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, મારી ગરીબની વિનંતી સાંભળો. ધર્મશાસ્ત્રો વિચારીને ન્યાય કરો. અમે સર્વે પ્રાયશ્ચિત કરવા તૈયાર છીએ. એમ કહી સર્વે વિદ્યોને સાબાંજ દડવત પ્રણામ કર્યા. તે સમયે

ત્યાં કામડાંની ખૂંપડી બાંધીને રહેવા લાગ્યાં. ઉદર નિવાંદ માટે શિશા લેવા જતા અને જે અન્ન મળે તેમાં સતોય માનતા.

રાત્રી દિવસ નામરમરણુ, નહીં ખંડન ક્ષણ માત્ર,
ગીતા ભાગવત શ્રવણુ મનન, અખંડ ચિત્ત સમાધાન.

એમ વનમાં રહેતાં રહેતાં બાર વર્ષ પસાર થઈ ગયાં. પણ તે દરમિયાન તેમને ત્યાં ત્રણ પુત્ર અને એક પુત્રી, એમ ચાર સંતાનનો જન્મ થયો. એ સંતાન એવાં પ્રતાપી થયાં કે જેમના નામરમરણુથી સકળ જગ, મુદ્ગજન પાવન થાય. પહેલા અવતર્યા શંકર ભગવાન અને તેમનું નામ રાખ્યું નિવૃત્તિનાથ. ત્યાર પછી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન પોતે અવતર્યા અને તેમનું નામ જ્ઞાનરેવ. ત્રીજે બ્રહ્માએ અવતાર લીધો અને તેમનું નામ સોપાનરેવ રાખ્યું. પછી આદિમાયા જન્મ્યાં તેમનું નામ મુકતાબાઇ રાખ્યું. તે બાળકોને જોઈ રખુમાબાઈના મનનું સમાધાન થયું.

આગળના અધ્યાયમાં સુરસકથા સાદરથી સભાગ્ય થોતાઓને પીરસવામાં આવશે. જેમ ચક્રાર પક્ષી ચંદ્રમાના અજવાળાને સેવતાં એકામ ચિત્ત થાય છે. તેવી જ રીતે શ્રોતાજનો આવની કથા એકચિત્તથી શ્રવણુ કરશે.

અહો ! ભકતકથા વર્ણન ન થઈ શકે તેટલી ગહન છે. પણ તેનું ફક્તિમણીરમણની કૃપાથી જ વર્ણન કરી શકાય છે. જેમ મુદ્ગમાંથી ખનિ નીકળે છે, પણ તે વગાડનાર સિવાય નીકળતો નથી. તેવું આમડાથી મહેલું આ મોં છે, પણ તેમાંથી અંધરૂપીવાણી શ્રી રાજવનેત્રની કૃપાથી બહાર આવે છે. મહીપતિ તો નિમિત્ત માત્ર છે. તે જ્ઞાન તો સતો જ સમઈ શકે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જન્મનાથને આનંદ થાય છે. પ્રેમાળ ભકતો આ આઠમો અધ્યાય અતિ મીઠો છે,
તે તમે પણ સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૯ મો.

નિવૃત્તિનાથ વગેરેનું શુદ્ધિકરણ.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

જે જે માણ્યો ભક્તચરિત્ર સાંભળશે, તે શ્રીહરિનો પ્રેમ મેળવવાના અધિકારી થશે.

સાંભળો સંતકથાના અક્ષરો, કર્ણદ્વારથી હૃદયે પહોંચતાં,
શાંતિ, ક્ષમા, અંગે સંચરે. વૈરાગ્ય પૂર્ણ પ્રગટે તહોં.
કર્ણે સાંભળતાં સંતકથા, ભૂત દસા ઉપજે અંતરે,
વિકલપ જાય દૂર ઉડી તેનાં જ્ઞાન દષ્ટિ ઉઘડે સહી.

જે ભાગ્યશાળીના ઘરમાં ભક્તવિજય ગ્રંથ હોય છે, તેનાં વિદ્વો દૂર નાસી જાય છે. તેનું રક્ષણ શ્રીહરિ સુદર્શન ચક્ર લઈને કરે છે અને અનેક દુઃખોમાં સદાયકારી થાય છે. જે અખંડ ભક્તકથા વાંચે છે કે સાંભળે છે, તેને શ્રી હૃદિભરણીકાંતનાં દર્શન થાય છે. તે શ્રોતાના મનોરથ તત્કાળ પૂર્ણ કરે છે. આગળના અધ્યાયમાં શ્રોતાઓએ સાવધાન થઈને સાંભળ્યું કે નિવૃત્તિનાથ, જ્ઞાનદેવ, સોપાનદેવ અને આદિમાયા મુક્તાઆઇએ જન્મ લીધો. પરંતુ અજ્ઞાન લોકો તેમની નિંદા કરવા લાગ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે નીચ કુળમાં જન્મેલા બાળકોનું મુખ જોવું નહીં. આઠણોના કર્મને કલંક લાગ્યું છે. દિવસે દિવસે તે બાળકો મોટાં થવા લાગ્યાં. માતા પિતાની ચિંતા વધવા લાગી. રાખુઆઇ વિદ્યુલપંતને પોતાના મનની ચિંતા કહે છે કે આઠણોને પૂછીને બાળકોને યજ્ઞોપવિત ધારણ કરાવવું જોઈએ. આથી એક દિવસ વિદ્યુલપંતે બ્રહ્મસભા બોલાવી અને તેમની સમક્ષ બે હાથ જોડી વિનંતી કરે છે કે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, મારી ગરીબની વિનંતી સાંભળો. ધર્મશાસ્ત્રો વિચારીને ન્યાય કરો. અમે સર્વે પ્રાયશ્ચિત કરવા તૈયાર છીએ. એમ કહી સર્વે વિગ્રોને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. તે સમયે

મોટા પુત્ર નિવૃત્તિનાથે કહ્યું કે હે વિપ્રો, તમારા દર્શનથી જ અમે મુક્ત થયા છીએ. અમારા જીએ જણવું પ્રાયશ્ચિત હવે જવદી કરો. શાસ્ત્ર પડિતો અને ત્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણો ત્રથો જોવા લાગ્યા. તેઓ કહે છે કે “મૃત્યુ” એજ પ્રાયશ્ચિત છે. તે સિવાય બીજા કોઈ ઉપાય નથી.” પછી બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે કરવતથી શરીર કપાવો અથવા ગોરાંજન (યોગક્રિયા) કરો. આ સિવાય તમારે માટે બીજું પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રમાં લખ્યું નથી. આપું સાંભળી વિદુલપંતને મનમાં ધણો અનુતાપ થયો. તે બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરીને ત્યાંથી ઉતાવળે ચાલી ગયો. તેણે પત્ની, પુત્રો અને પુત્રીને પાછળ મૂકીને વન તરફ જવા માંડ્યું. પણ પાછા વળીને જોયું નહીં. બ્રાહ્મણોએ મનમાં વિચાર્યું કે વિદુલપંતે અનુતાપ તીર્થમાં નાહીને પાપો બાળીને ભરમ કર્યાં પણ અનુતાપથી પ્રાયશ્ચિત બળે છે તેવું શાસ્ત્રમાં લખ્યું નથી. સદૃશ્ય કૃપાથી ત્વરિત પવિત્ર ચંદ્ર શકાય કે ? આ પછી નિવૃત્તિનાથે બ્રાહ્મણોને પૂછ્યું કે હવે અમારી શું ગતિ થશે ? શાસ્ત્રમાં અમારા માટે શું દંડ લખ્યો છે ? ત્યારે બ્રાહ્મણો કહે છે કે પૈદલ (ઔરંગાબાદ પાસે) જઈને ત્યાંના વિપ્રો પાસેથી શુદ્ધિપત્ર લખાવી લાવો, તો જ તમને સાતિમાં લઈ શકાય. ત્યારે નિવૃત્તિનાથ પૂછે છે કે ત્યાં જઈને મારે શું કહેવું ? વર્ણ, જાતિ, કુળ એ કંઈ કહેવાનું રહ્યું નથી. અમે વૈશ્ય નથી, દાનિય નથી, વિપ્ર નથી; પરંતુ અવિનાશી જીવું પુરાતન નિજબોધ, નિઘંટ સ્વરૂપ અમારું છે. નથી પૃથ્વી, પાણી, તેજ, આકાશ, હવા કે નથી મૂળ માયા. વિરાટ સ્વરૂપ નામ પણ અમારા માટે નથી. અમે નથી દેવ, ગણ, યક્ષ કે કિન્નર; અમે નથી ક્રાપિ, નથી રાક્ષસ, નથી સગુણ કે નિર્ગુણ. માટે હે જ્ઞાનના ભંડારો, તે પૈદલના બ્રાહ્મણોને અમારે શું કહેવું ? આ સમયે જ્ઞાનદેવ કહેવા લાગ્યા કે શાસ્ત્રની વિરૂદ્ધ જે કોઈ જાણ તેને પાપ લાગે છે, એવું શાસ્ત્ર કહે છે.

કદી જીવન્મુક્ત થયો જ્ઞાની, શાસ્ત્રોક્ત ધર્મ તજવો નહીં,
સાધુજનોએ પોતે પાળી, બીજાને દાખલો બેસાડવો સહી.

શાસ્ત્ર આજા વિરૂદ્ધ જે કોઈ આચરણ કરે, તેને પરમ દુષણ લાગે છે. જેનો જે સ્વધર્મ છે, તે તેણે ચાલુ જ રાખવો; એમ વેદનારાયણે કહ્યું છે. જ્ઞાનદેવ કહે છે કે હે નિવૃત્તિનાથ, એવી ધર્મશાસ્ત્રની રીત છે. માટે મુજબ આચરણ કરવું જોઈએ.

આ ઉપરથી સોપાનદેવ કહે છે કે જાતિ અને કુળના પ્રમાણને કરવું છે ? સાચી ભક્તિ સિવાય શ્રીહરિચરણની પ્રાપ્તિ થતી નથી. દુર્વાસ

શ્રી સંત જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ

હુરીતાંચેં તિમિર જાવો, વિશ્વ સ્વધર્મ સૂર્યે પાહો,
જો જે વાંછીલ તો તે લાહો-પ્રાણીમાત્ર.

શ્રી સંત નામદેવ મહારાજ

સચ્ચિદાનંદધન જેથે હારપલે મન,
ત્યાહુની ચરણ ગોડ તુઝે;
નામા મહણે તુઝી પાઉલે સુકુમાર,
તે માઝે માહેર વિટેવરી.

વસિષ્ઠમુનિ, ગૌતમમુનિ, વ્યાસ, વાલ્મીકી, અગત્ય, પાંડવો એ ઉત્તમ કુળમાં
જન્મ્યા હતા, એવું કયા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ? કહ્યું છે કે :—

ઉત્તમ કુળમાં જન્મ ધરી, સ્મૃતિઅવ્યાસ કર્યો નહીં,
લક્ષિત વિણ વ્યથા જન્મ ગુમાવ્યો શાસ્ત્રવંદન કર્યું નહીં.

પણ ભગવંતની પાછળ લક્ષિત જાય છે, તેથી ઉત્તમ તો તે જ સાતિ
છે. એ પ્રમાણે સોપાનદેવ અને જ્ઞાનદેવે ચર્ચા કર્યા પછી બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર
કરીને ત્યાંથી નીકળી પડ્યા. ગોદાવરી તટ ઉપર આવેલી તીર્થયાત્રા કરી
પછી બ્રહ્મપુરી પૈંથુમાં જઈ બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કર્યા. ત્યાં કહેવાતા ગ્રંથ
બ્રાહ્મણોની સભા ભરી, જે ખીના બની હતી તે કહી સંભળાવી. આ સાંભળી
આ ભારેખમ બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે આ તો બ્રહ્મ લોકો છે. વળી
આજંદીના બ્રાહ્મણોએ પત્ર આપ્યો હતો, તે વાંચીને બધી હકીકત જાણી
લીધી. હવે તેઓ કહેવા લાગ્યા કે સંન્યાસીના પુત્રો, માટે કોઈ પ્રાયશ્ચિત
શાસ્ત્રમાં લખ્યું નથી. જેમ શુદ્રને ગંગાસ્નાન કરાવતાં તેને કોઈ શુદ્ધ
બ્રાહ્મણ કહેશે નહીં; આપરને પારસમણિ લગાડતાં તેનું કદી મુવર્ણ થશે
નહીં, જેમ શેકેલાં ખીજમાં ગમે તેટલું પાણી છાંટે પણ તેમાંથી અંકુર
ફૂટશે નહીં. જેનું આયુષ્ય ખૂટ્યું હોય તેને ઔષધ શું મદદ કરી શકે ?
તેવી રીતે પ્રાયશ્ચિત વિના તીર્થવ્રત નકામાં છે અને કદી શુદ્ધિ થઈ શકે
તેમ નથી. પણ એક છેવટનો ઉપાય શાસ્ત્રમાં લખ્યો છે. તે એમ કે
પ્રાયશ્ચિત કરવું :—

શ્રીહરિને શરણે જઈ સર્વે જન કરશે ભજન,
વંદો સમસમાન લેખી ગર્દભ, હાથી, શુકર, ચીન.

કુકર અને મકાર જાતિ બનેને એક જ ભાવથી નમન કરીને બ્રહ્મ
ભાવના ધરીને પ્રેમથી નમન કર્યું. આવાં ત્રિપ્રેમમાં ચમન સાંભળી નિહિતિ-
નાથને સંતોષ થયો. જ્ઞાનદેવ અને સોપાનદેવને પરમ આનંદ થયો. તેઓ
કહેવા લાગ્યા કે અમારા મનમાં જેવું હતું તેવું જ ધર્મના પુસ્તકમાંથી
મળ્યું છે. મુક્તાબાઈ પણ કહે છે કે તેમના મનમાં પણ જેવું હતું તે
પ્રમાણે શાસ્ત્રવચન નીકળ્યું છે. આવાં તેમનાં નામ સાંભળીને બ્રાહ્મણોને
ચલ્યું આશ્ચર્ય થયું. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે જ્ઞાનદેવ તમને અમારે શું કહેવું ?
અગે શુદ્ધિકરણ સિવાય તમને મોટા કેવી રીતે કહેવાય ? જે ગાયને આંચ-
ળમાં દૂધ ન હોય તેને લાંબાં ગીંમડાં હોય તો તે શા કામનાં ? આંખ

વિનાનાં નયન શા કામનાં ? માન વિનાની જવાબદારી શા કામની ? અગે
પુરુષાર્થ ન હોય તો શરીર વધારેલું શા કામનું ? જૂતદવા વિના બ્રહ્મજ્ઞાન
શા કામનું ? પ્રેમ વિનાનું ગાયન શા કામનું ? મીઠા વિનાનું રંગિતું અન્ન
શા કામનું ? શોર્ષ અને ધૈર્ય ન હોય તો લગ્નમાં ગમેલા શા કામના ?
જગતમાં નિષ્કામ થયા વિના, વિરકત તેને કેમ કહેવાય ?

પછી તે બ્રાહ્મણો પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે નામનું કંઈ કામ
નથી. ત્યારે એક કહે સામેથી પાડા ઉપર પખાલ લઈને માણસ આવે છે.
તે પાડાનું નામ 'જ્ઞાન' છે તેથી શું ? ત્યારે જ્ઞાનદેવ વિપ્રનું એવું બોલ્યું
સાંભળી, હાથ જોડીને કહે છે કે મારું વચન સાંભળો. મારામાં અને પાડામાં
કંઈ પણ ફરક નથી. સર્વ દેહમાં આત્મા વ્યાપક છે. દરેક પ્રાણી માત્રમાં
એક સરખો આત્મા રહેલો છે. ખુદ્દી જગ્યામાં પ્રાણીથી હજારો ધડા ભરેલા
હોય તો તે દરેકમાં સૂર્યનાં કિરણ દેખાશે, તેવી જ રીતે ચક્રપાણિ સર્વ-
વ્યાપક છે, તે દરેક પ્રાણી માત્રમાં એક સરખો આત્મારૂપે રહેલો છે. જેમ
અનેક જાતની વનસ્પતિ હોય છે, તે દરેક તેના મૂળ વડે જમીનમાંથી એક જ
જળ પીવે છે, તેવા જ રમાનાયક સર્વ પ્રાણી માત્રમાં સરખા રહેલા છે
જેમ એક જ તંતુથી વણાયેલાં વસ્ત્રો જુદાં જુદાં દેખાય છે તેવા જ
ચક્રપાણિ એકલા છે છતાં જુદાં જુદાં પ્રાણી માત્રમાં સરખી રીતે
વિચરે છે. જેમ સોનું એક જ ધાતુ છે પણ તેના જુદા જુદા અલંકારો
બનવાથી ભિન્ન સ્વરૂપે દેખાય છે. તેવા જ વ્યાપક 'શ્રીધર' જૂત માત્રમાં
સરખા છે. ત્યારે બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે આ તો નકામું તેનું વાચાળ
પણું બતાવે છે. તેમ કહી એક દોરડું લઈ ક્રોધ કરી પાડાને મારવા માંડ્યું.
તે સમયે જ્ઞાનેશ્વર થર થર કંપવા લાગ્યા અને તેમના બરડા ઉપર મોજ
ઉઠેલા જેવામાં આવ્યા. આટલું જોવા છતાં બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે
પાડામાં અને તમારામાં ભેદ તો દેખાતો નથી; પણ તમે પાડાને મુખે વેદો-
ચ્ચાર કરાવો. તેવાં બ્રાહ્મણોનાં વચન સાંભળી અબેદ ભકતે શું કર્યું ? તે
પાડા પાસે ગયા અને તેના માથા ઉપર હાથ મૂક્યો. પછી આજ્ઞા કરી કે
સત્વર ઋગ્વેદની ઋચાઓ બોલવા માંડો કે જેથી આ જૂદોને સંતોષ થાય
એ પ્રમાણે કહેતાંની સાથે જ અતિ ચમત્કારિક બનાવ જોયો. તે પાડાએ
સાચોકતરીતે શ્રુતિઓ બોલવા માંડી. પાડાએ તે પછી ચારેય વેદ મોંએથી
કહી સંભળાવી; બ્રાહ્મણોને સંતોષ પમાડ્યા. આવું કૌતુક મૃત્યુલોકમાં કોઈએ
જોયું નહતું. જેમ રોગીના પેટમાં અમૃત જાય એટલે વ્યાધિ આપોઆપ
દૂર થાય છે, જેમ કામધેનુની કૃપાદષ્ટિ થતાં દારિદ્ર દુઃખ નાગ પામે છે,

જેમ અધેને મૂર્ધદેવ પ્રસન્ન થાય તો દેખાવા માટે, જેમ મુગાને સરસ્વતી પ્રસન્ન થતાં ખેલવા માટે, જેમ ગણપતિ પ્રસન્ન થતાં ચૌદ વિદ્યા આવડે, જેમ મહાદેવજી પ્રસન્ન થતાં અષ્ટાંગ યોગ સાધન થાય, તેમ જ્ઞાનદેવના વરદ હસ્તે પાડે વેદની ઋચાઓ મોલ્યો. સઘળા બ્રાહ્મણો આશ્ચર્ય પામી મનમાં પથાતાપ કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે અમે આટલા વેદ ભણ્યા, ઉપનિષદો અને બીજા આદિ ગ્રંથો વાંચ્યા; પણ જ્ઞાનેશ્વર જેટલું સામર્થ્ય ઈશ્વરે અમને આપ્યું નહીં. કોઈએ જોયેયું કે સાંભળેયું નહીં, તે આજે સાક્ષાત નજરે જોયું અને કાને સાંભળ્યું. સ્થિતિમાં કદી ન થયેલી કરણી કરી બતાવી. જે કાર્ય બ્રહ્મા પણ ન કરી શકે તેવું કરી બતાવ્યું, માટે નક્કી આ ત્રણે દેવોનો અવતાર છે અને મુક્તાબાઈ આદિમાયાનો જન્મ છે. આમને માટે કોઈ પણ પ્રાપ્તિનો સવાલ બીજો થતો નથી. ગંગા નદીને અશુદ્ધતા નથી અને તેનાથી પણ અધિક તેમનાં અમે વખાણ કરીએ છીએ. અમે તેમની સાથે યોગ્ય રીતે વર્ત્યાં નથી. વસ્તીમાં ધન અને માનની ઈચ્છા કરી વ્યર્થ જન્મ ગુમાવીએ છીએ. આ બાળકો જેવા પરાક્રમી બ્રાહ્મણો આખી સ્થિતિમાં કદી મળશે નહીં. આ પ્રમાણે પૈંહણના સર્વ બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા. ધન્ય એનાં માતાપિતાને ! અનેનાં સુકૃત હતાં કે જેમને ત્યાં આ (દેવોએ) બાળકોએ જન્મ લીધો. આ પ્રમાણે પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ કરી બ્રાહ્મણો શાંત થયા. તે સાંભળી જ્ઞાનદેવ કહે છે કે હે વિપ્રો, આ તમારું જ સામર્થ્ય છે. અમે તો ખરેખર અજ્ઞાન છીએ. આ તો તમારા ચરણોનો જ પ્રતાપ છે. આ બાળકોથી પૈંહણના સર્વજન પ્રેમ-ભાવથી આકર્ષાયા અને કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે વૈષ્ણુભક્તને કે જે સંસારમાં રહીને હંમેશાં વિરક્ત રહે છે ! તેઓ શેષ જંગમનાન કરી, વેદાંત કથન અને પુરાણ શ્રવણ કરી રાત્રે હરિકીર્તન કરવા લાગ્યા. અહ્લુત ચમત્કાર જોઈને બધા તેમને માનવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે પૈંહણના લોકોને ધણા દિવસ સુધી નવા નવા અનુભવ થયા લાગ્યા.

એક દિવસે જોને ઘેર નિવૃત્તિનાથ, જ્ઞાનેશ્વર, સોપાનદેવ અને મુક્તાબાઈ રહેતાં હતાં, તેણે પિતૃઆદ્ય કરવાનું નક્કી કર્યું. તેણે બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપ્યું. ત્યારે વળી પાછા બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે તારે ત્યાં સંન્યાસીના હોદ્દરાં રહે છે, તેથી અમે તો તારે ઘેર જમવા માટે આવીશું નહીં. આવાં વચન સાંભળીને તે બ્રાહ્મણ ધણા ચિંતાગ્રસ્ત થયો. પછી પોતાને ઘેર આવીને ખિન્ન મનથી બેઠો. ત્યારે જ્ઞાનદેવ પૂછે છે કે તમે શા કારણથી ચિંતા કરો છો ? એ સાંભળી તે વિપ્ર કહે છે કે આજે તેના પિતાનું આદ્ય છે, પણ

આત્મલો જન્મવા આવવાનું ના દહે છે. તેથી મારા મનમાં ચિંતા થઈ છે અને નિરાશ થઈને બેઠો છું. જાનેશ્વર કહે છે કે તમારે જરાપણ ચિંતા કરવી નહીં. તમારા પિતૃઓ સાક્ષાત્ આવીને ભોજન કરશે. માટે સ્વસ્થ ચિન્તે રસોઈની તૈયારી કરો. આવી વાત સાંભળી તે વિપ્રને આશ્ચર્ય થયું! પછી પોતે સ્નાનસંધ્યા કરીને પવિત્ર થયો. જાત જાતનાં પકવાન પાત્રોનાં પીરસીને તૈયારી કરી. તે સમયે જાનેશ્વરે હાથમાં અક્ષત લઈ પિતૃનું આવાહન કર્યું. તેથી પિતૃઓ આવ્યા અને તેમની પાદપૂજા કરી મુખ્ય આસને બેસાડ્યા. વસ્ત્ર, આભૂષણ, અલંકાર, તુલસીપત્ર, ફૂલના હાર, દાદર તિલક, યજ્ઞોપવિત વગેરેથી તુષ્ટ કર્યા અને સોનામહોરની દક્ષિણા આપી. એ પ્રમાણે પૂજા કરી ધૂપ, દીપ, અર્પણ કર્યાં. આ બેંધ ખીજન આત્મલો કે જે તપાસ રાખતા હતા, તેમને નવાઈ લાગી. “પિતૃ સ્વરૂપી જનાર્દન” એનો સંકેપ કરતાં પ્રેમભાવથી પિતૃઓ ભોજન કરવા લાગ્યા. રૂચી પડે તે પ્રમાણે જમતાં સઘળી પિતૃમંડળી તૃપ્ત થઈ. તેમને કરશુધિ માટે પાણી આપ્યું. તાંબુ દક્ષિણા આપી પછી “સ્વસ્થાને વાસ” કહેતાં સર્વ પિતૃઓ અદશ્ય થયા. આ દશ્ય નજરે જોનાર આત્મલોએ પૈદલમાં ઘેર ઘેર સમાચાર કહી સંભળાવ્યા. જાનેશ્વરે સાક્ષાત્ પિતૃઓને બોલાવી જમાડ્યા. આવું કૌતક મૃત્યુ લોકમાં જોયું કે સાંજાયું નથી. અભિમાન કરી કર્મકાંડી આત્મલોએ આ વિપ્રનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું નહીં, તો પિતૃઓ આવીને દક્ષિણા લઈ ગયા. જેમ શંકર ભગવાને નૈવેદ્ય આરોગ્યું અને પોદીઓ એમને એમ બેસી રહ્યો, તેવું આજે આપણને થયું; એમ વિપ્રો કહેવા લાગ્યા. જેમ સૂર્યપ્રતિભાને સૂર્ય જાતે આવીને લઈ ગયા અને જ્યોતિષિ આશામાં બેસી રહ્યો; તેવું થયું. જેમ યજ્ઞ માટે મૂકેલો બળિ ક્ષેત્રપાળ જાતેજ લઈ ગયો અને પૂજારી ત્યાં તળમળ કરતા બેસી રહ્યા, પણ તેમનું કંઈ વળ્યું નહીં. જેમ ઈશ્વરે દેવો આવીને હોમ દ્રવ્ય લઈ ગયા અને અગ્નિદેવ તે વિના રહી ગયા તેવું તે વિપ્રોને થયું. જેમ પિશાચ આવીને ઝાડેનું અન્ન લઈ જાય, જેમ પંચાક્ષરી મંત્રથી લાલ ચાચ નહીં અને વિચાર કરતાં બૂખ્યા જ રહેતું પડે, તેમ સોનામહોર, પકવાન, દક્ષિણા વગેરે સર્વ પિતૃઓ જાતેજ લઈ ગયા. આપણે અભિમાન કર્યું તેથી સર્વસ્વ ગુમાવ્યું. “ધન્ય નિવૃત્તિનાથ! ધન્ય જાનેશ્વર! ધન્ય મોપાનદેવ! ધન્ય આદિમાયાના અવતારરૂપ મુક્તાબાઈ! વળી કહેવા લાગ્યા કે આ ત્રણેય સાક્ષાત્ સ્વે છે, તેમને માટે તો પ્રાયશ્ચિત્ત જેવું હોય જ નહીં. એ તો જગદ્ગુરુ દેહાતિત, શુભ-મુક્ત છે.” એ પ્રમાણે પત્ર લખીને તે વિપ્રોએ સોપાનદેવના હાથમાં મૂક્યો. જેમ લોકદંડને પારસ-

મણિ લાગતાં તે કાચમનો મોનાનો થાય છે; તેમ તે પાડો પણ હંમેશાં વેદાંતજ્ઞાન મોલ્લતો હતો. શ્રીહરિએ ક્રુવને અચળપદ આપ્યું, એટલે તે કદીયે સ્થાનઅષ્ટ થાય નહીં. તે પ્રમાણે જ્ઞાનેશ્વરે પાડાને અક્ષયજ્ઞાન આપ્યું. જેમ ક્ષીરસાગરમાં ઉપમન્થુને બેસાડ્યો એટલે તે હંમેશાં ક્ષીરપાન કરતો રહે, તે પ્રમાણે જ્ઞાનેશ્વરે પાડાના મુખથી પૈંકણમાં અખંડ વેદજ્ઞાન સંભળાવ્યું. જેમ યોગી વળાસને બેસી અખંડ પૂર્ણાનંદ સ્થિતિનો આનંદ લે છે તેમ તે પાડો પણ વેદાંતજ્ઞાનમાં મસ્ત રહેતો. એ જાણીને નિવૃત્તિનાથ અને જ્ઞાનેશ્વર વિચાર કરે છે કે આ પાડાથી જ્ઞાનમાર્ગ વધી જશે તો કર્મમાર્ગ ઓછો થઈ જશે કારણ કે શ્રુતિનો ગુપ્ત મર્મ પાડો સ્પષ્ટ રીતે લોકોને કહે છે, તેથી કર્મમાર્ગની બ્રાંતિ દૂર થઈ જશે. તો પછી યજ્ઞમાર્ગ એકલો જ રહેશે. એમ વિચાર કરી બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી નિવૃત્તિનાથ પાસે પાડો મંગાવી લીધો. પછી પાડાને સાથે લઈને ત્રણે ભાષણો તથા મુક્તાબ્ધિ પૈંકણથી આક્ષી નીકળ્યાં. તેમને વળાવવા માટે બ્રાહ્મણો આવ્યા હતા તેમની આંખ-માંથી અમુધારા પહેવા લાગી. પ્રેમથી તેમને વળાવતાં સુવે મુદ્ગદિન થયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે જ્ઞાનેશ્વર સાથે ઉત્તમ સમયે જોળેલા મળ્યો હતો. અર્ધા ગાઉ સુધી નરનારી વળાવવા ગયાં, તેમને પછી જ્ઞાનેશ્વરે પિનંતી કરીને કહ્યું કે હવે તમે સર્વ પોતાને ઘેર પાછા જાઓ. પછી તેમને નમસ્કાર કરીને સર્વ પાછાં વળ્યાં. ત્યાંથી નિવૃત્તિ, સોપાન, જ્ઞાનેશ્વર અને બેન મુક્તાબ્ધિ આનંદથી માર્ગે ચાલતાં જતાં હતાં અને પ્રેમથી હરિગુણગાન ગાતાં હતાં. તેઓ નવી નવી કવિતાઓ રચી નવરસ ઉત્પન્ન કરતાં કરતાં મહાલક્ષ્ય ક્ષેત્રમાં આવ્યાં. ત્યાં પ્રવરાતીર્થમાં સ્નાન કરી મોહની-રાજને ભેટ્યાં અને ત્યાં થોડો સમય નિવાસ કર્યો. તે સ્થળે તેમણે ગીતા ઉપર વીકા કરી જ્ઞાનેશ્વરી ગ્રંથ લખ્યો અને જડ, મૂઢ, અજ્ઞાની માટે સીધો સદ્દેશ માર્ગ કરી આપ્યો. પહેલેથી જ મોતું ઉત્તરવળ છે અને તેના ઉપર નરનારના પદો પડ્યાં છે. જે. જે. અને અન્યમાંથી. પદોમાં અનાજ, ત્યાગ, જલને વધુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે, જેમ સુવર્ણમાંથી અલંકાર બનાવી સુંદર શરીરે ધારણ કરવાથી વધુ સુંદર લાગે છે, જેમ સુદમળીજ હોય પણ તેને રોપવાથી વૃક્ષ થઈ ફળદ્રુપ લાગી સુંદર દેખાય છે, જેમ કષ્ટતરુનો મહિમા ગુપ્ત હતો પણ દૃષ્ટનાથી તેને સુસોલિત કર્યો, જેમ પૂર્ણિમાના ચંદ્રથી અમૃત વરમે અને તે ચંકાર પક્ષીને આનંદ આપે, તેમ ગીતાનો મૂઢ અર્થ સરળ કરી તેના ઉપર માતૃભાષામાં લખાણ કરી સજ્ઞાન, પ્રેમાળ ભાવિક જનોને ગીધો જ્ઞાનમાર્ગ બતાવ્યો. ત્યારે સદ્ગુરુ નિવૃત્તિનાથ જ્ઞાનદેવને

પ્રેમથી કહે છે કે હવે તમે તમારી શુદ્ધિથી જ્ઞાનામૃતનો અનુભવ કરાવો. જ્ઞાનદેવ કહે જઈએ તેમ કરીશું. પછી સદ્ગુરુને ચરણે મરત- નમારી શુદ્ધિથી નિચાર કરીને “અમૃતાનુભવ” અથવા લખ્યો. ધર્મનું અભિમાન દૂર કરના શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગાયોના જોડવા વાજરાનું ધ્વજ દર્શાવ્યું હતું, તેવા બીજા હિતવન્ન જ્યાં તેમ પાખડી માણુમો અહકાર કરી નુંપણ બતાવે છે તેને માટે આ ‘અમૃતાનુભવ’ અથવા છે ત્યાંથી મદ્દાજસા પતિ અને અદિશક્તિને પ્રેમથી નમસ્કાર કરીને સ્વદેગ જવાનું ન-કરી કરી ચારે જણે ચાત્રના માણ્યુ રસ્તે જતા જતા પ્રેમથી નામસ્મરણ કરતા હતા ગમે જે ગામ ગ્ગતામા આવે ત્યાં રહેતા અને હરિપીર્તન કરતા હતા માયા, મળતા માનાપમાન, દેહનું અભિમાન વગેરે ત્યજીને શ્રાવણથી માડીને ખીડી સુધી સર્વને સમાન દષ્ટિએ જોતા જોતા ચાલતા નય છે જતા જતા એક દિવસ આળદીની પાદરે પાડો વેદ જોનતા બોલતા શાત થઈ ગયો-દેહ મૂકી દીધા તેની સમાધિ બનાવી અને સત દયાળુ કૃપાનિધિ જ્ઞાનેશ્વરે તેને મોક્ષ આપ્યો. અભય વરદાન આપી, સમાધિની પૂજા કરી તેનું નામ ‘મહસોબા’ રાખ્યું હતું પણ તે સ્થળ આળદીમાં છે ત્યાંથી મધ્યા આળદી ગામમાં ગયા મુખતામાર્ધ નિહિતનાથને કહે છે કે જન્મમૃતિના દર્શન થતા થલો આનંદ થાય છે જૂમિને પ્રેમથી વદન કરી, સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા પૈંણના જે ગીતા મળી હતી તે બધી જ્ઞાનેશ્વરના આળદી આવતા પહેલાં, સર્વને જાણના મળી હતી સોપાનદેવે પૈંણના વિગ્રોનો પત્ર આળદીના શ્રાવણોને આપ્યો, તે વાંચી સર્વ વિસ્મય પામ્યા તેમાં લખ્યું હતું કે આ ત્રણે ૫ દેવના અનંતા છે પૈંણના પત્રને સર્વેએ માન્ય રાખ્યો જેમ બૃહસ્પતિની આજ્ઞા ધર્માદિ દેવ માન્ય રાખે છે જેમ વ્યાસમુનિનું પુરાણ પડિતો માન્ય રાખે છે, જેમ સારો શિષ્ય ગુરુઆજ્ઞા માની અભ્યાસ કરે છે, જેમ પવન જે દિશામાં દોડે છે તેજ દિશામાં વરસાદ પડે છે, અને મનને જેવી દેવ પડી હોય તે પ્રમાણે ધંદિરો વર્તે છે, જેમ જે દિશામાં સૂર્ય હોય તે દિશા તરફ જ સૂર્યમુખીનું ફૂલ ફરે છે, જેમ નદીમાં પૂરનું પાણી અપળનાથી દોડી જાય છે, જે દિશામાં પવન જાય, તે તરફ ધમ્મ ફરે છે, જેનું ગાયન તેનું વાદન હોય છે તે પ્રમાણે પૈંણના શાસ્ત્રીઓનું વચન બધા દેશના શ્રાવણો માન્ય રાખે છે તો દેવોએ અવતાર લીધો છે, એ સત્ય માની પ્રેમથી હરિપીર્તન કરના માણ્યુ આળદીના સધળા માણુમો મટેવા લાગ્યા કે અમાગ જ્યાંથી માટે આ સદ્ગુરુએ અવતાર લીધો છે

। વે આળદીમાં એક વિગ્રોના ચાંદી નામનો શ્રાવણ રહેતો હતો તે

ખડુ કુટિલ હતો. તે આ ચારે ભાઈઓની રાત્રીદિવસ નિંદા કર્યા કરતો હતો. તે કહેતો હતો કે આ સંન્યાસીનાં છોકરાં છે માટે તેઓનું મોં જોવું નહીં. એ પ્રમાણે તે રાજ નિંદા કર્યા કરતો હતો. તેની વૃત્તિ પતંગીઆ જેવી હતી, એટલે તે દીવો છુટાવવા જાય તો તેનો સ્વભાવ હતો. જેમ સૂર્યને જોઈ આગીઆને અદેખાઈ થાય; જેમ ધર્મરાજની કીર્તિ સાંભળી દુર્યોધનને મનમાં સંતાપ થાય, જેમ રામમતાપની વાત સાંભળી રાવણને સંતાપ થાય, જેમ પ્રાકૃત મંથને જોઈ સંસ્કૃતના પંડિતોને અદેખાઈ થાય, જેમ પ્રદલાદસકતને જોઈ હિરણ્ય કશ્યપને અદેખાઈ થાય, જેમ પૂર્ણ ચંદ્રને જોઈ ચોરો તેની નિંદા કરે, જેમ સહદેવની જ્યોતિષવિદ્યા જોઈ બીજા જ્યોતિષોને અદેખાઈ થાય, તેમ વિમોખા ચારી હંમેશાં ક્રોધથી આ બાળકો સામે જોતો. કોઈ વખતે તેઓ નજરે પડે કે તરત જ મનમાં કષ્ટ પામે અને કહેવા લાગે કે આ સંન્યાસીનાં છોકરાં છે, તેમનું મોં પણ જોવું નહીં. જ્યારે જ્યારે નજરે પડે ત્યારે તે આવું જ બોલતો. એક વખતે દશેરા અને દિવાળીનું પર્વ આવ્યું. નિવૃત્તિનાથે મુક્તાબાઈને કહ્યું કે ઉત્તમ માલપુડા બનાવી, અમને ભોજન કરાવો. મુક્તાબેને કહ્યું કે અવશ્ય બનાવીએ. એમ કહીને સીધું—સાહિત્ય મંગાવ્યું. માલપુડા બનાવવા માટે માટીનો તો લેવા માટે તે કુંભાર કળિયામાં જતો હતો, તે વખતે રસ્તામાં તેને વિસોબા જોઈ ગયો. બીકથી મુક્તાબાઈ રસ્તાની એક બાજુએ સંતાઈ જતો હતો; પણ વિસોબાએ તરત જ દોડીને તેની પાસે જઈ પૂછ્યું કે ક્યાં જાય છે તે જલદી કહે. તેનું કહેવું સાંભળી મુક્તાબાઈ થરથર ધ્રુજવા લાગી. જેમ હાથીને જોઈ કમળ કંપે, જેમ બાજ પક્ષીને જોઈ કોકિલા કંપે, જેમ હરણ હરથી વાધને જોતાં કંપે, જેમ વાધને જોઈ ગાય કંપે, તેવો અપાર ભય પામી મુક્તાબાઈ કહે છે કે નિવૃત્તિનાથે માલપુડા બનાવવાનું કહ્યું છે, તેથી કુંભારને ત્યાં તો લેવા જઈ છું. તે સાંભળી વિસોબા ભિજ્જી કરીને મુક્તાબાઈને મારવા લાગ્યો. પછી કુંભારને ત્યાં જઈને કહે છે કે જો તો આખો છે તો મારું દ્રવ્ય તારી પામે લેજું છે તે આજે જ માગીશ. આ સાંભળી કુંભાર ચિંતાતુર થઈ ગયો. પાસે દ્રવ્ય ન હોય અને પારકા પાસે લેવાથી લાચાર થવાય છે. શરીરમાં મહારોગ ઉત્પન્ન થાય તો દૈવકાપ સમજવો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં દરિદ્રતા આવે કે વૃદ્ધપણે પુત્રશોક થાય, પૂજવા લાયક થયે ખેતી લેકો નિંદા કરે તો દેવક્ષોભ જાણવો. આખો સમય અભ્યાસ કરે; પણ પરીક્ષા વખતે જવાબ આપતાં આવડે નહીં અને મનમાં ધણ

વિચાર આવે તો દેવ પ્રાપ્યમાન થયા છે એમ મનનુ વેરીને આપણો જે
 માલમ પડે અને તે પ્રમાણે બીજા લોકો બોલે તેથી ચિત્તમા મતાપ થાય
 તો ઈશ્વરીપ્રાપ્તિ જાણવો અત્ર વિના બાળમગ્ન્યા પ્રાપ્તિમા દગ્ગરો, ધર્મા
 સ્ત્રી હરદર કરે તો ઈશ્વરીપ્રાપ્તિ જાણવો, દક્ષપણે અગગિચિત્ત થાય ત્યાર
 સ્ત્રી કંકળાટ કરે અને પૂન મારનાર કરે નહીં તો ઈશ્વરીપ્રાપ્તિ જાણવો હવે
 વધુ શાણપણ શુ ડગ્ગર ? જેનાં કર્મ તે ભોગવે વિમોમાનુ કરેનુ સાબરી
 કુભાર બોલે જ ગ્લો પછી મુક્તામાર્ગ આવી અને કુભાર પામે તવો મામે
 છે કુભાર ને છે કે વાસણ પામ દરવા માટે મળનણ નથી, તેથી બ્યા
 વાસણ પામે ત્યારે આનીને લઈ જશે હમણા તવો તૈયાગ નથી આવુ
 માલજી આદિમાયા મુક્તામાર્ગ આશ્રમમા પાઠા આયા અને ચિતાતુ
 ધધને કરુણ મરે ગડના લાયા તેજ વખતે જાનેશ્વર સ્નાન કરીને આશ્રમ
 આન્યા તેમજે ઓખિતો કરુણ મરે સલળી મુક્તામાર્ગ પામે જઈ તેના
 મો ઉપર હાથ ફેંટી માયાથી પૂજ્ય ક ના પ્રરણથી તને કષ્ટ થયુ ન
 મને જલદી કરે મુક્તામાર્ગ કહે છે કે માનપુત્ર દરવા માટે તવો નેવા
 કુભારને ત્યા જતી હતી, ત્યા રત્તામા વિમોમાએ મને માગ માયો અને
 કુભારને કયુ કે મને તવો આપવો નહીં તેથી હ અહીં આવી રોક મરી
 મેડી છુ નિવૃત્તિનાથે આજ્ઞા કરી છે કે આજે મારે મરદન્ટે માનપુત્ર મરી
 બધાને જમાડના તેથી વધુ ચિતા થાય છે કે હવે તવા વિના માવપુત્ર
 કેની રીતે બનાવાશે ? આ વાતચીત વિમોમા ખડખીમા ગ્લો દૂરથી સાલળો
 હતો તે બધી ચર્ચા જોના બહાર જ બોલો હતો પછી જાનેશ્વર મહે છે કે
 મુક્તામાર્ગ તુ બર્થ મોમરે છે તેનો એવો પ્રભાવ પડયો છે આપણે તેમ
 શુ કરીએ ? પછી પ્રાણાયામ કરીને જાનેશ્વરે પચાગ્નિ પ્રગટ મ્યો તેમન
 મોમાથી જ્વાળા નીખળના લાગી અને આખો રાત્રી થઈ ગઈ જેમ તપ
 વ્યેતુ સોતુ દેખાય તેમ તેમની પીર રાત્રી થઈ ગઈ વિમોમા આ મૈત્ર
 પોતાની નજરે બહારથી જોતો હતો પછી મુક્તામાર્ગને જાનેશ્વર મહે છે કે
 મારી પીક ઉપર માલપુત્ર બનાવ તેથી મુક્તામાર્ગએ જનદી જડદી
 સામગ્રી બેગી મરી સુદર માલપુત્ર બનાવના માડયા એક ટાણુનારમા
 માનપુત્ર તૈયાર થઈ ગયા પછી જાનેશ્વરે પચાગ્નિ શાત દરવાથી અગ્નિ શાત
 થયો સ્વાનદ્યાળીમા માનપુત્ર અને સપ્રેમ લકિતથી દૂધ પીગમ્યુ રાત્રિ
 મુખરૂપી સાનર જે ઘણી મોડી લાગે છે તે પીરમી, તેમા મવાનુલવન
 માલપુત્ર ચોળીને ચારે લાડુઓ જમાના બેશ - નિવૃત્તિનાથ, જાનેશ્વર
 મોખાનેશ અને ચોથી પેન મુક્તામાર્ગ 'શ્રીદત્ત' નમે છે એમ મરી

અધાંએ કાળીઆ લઈ જમવા માંડ્યું. વિસોઆ બહાર ઊભો રહીને કૌતુક જુએ છે. તેના મનમાં હવે ઘણો પશ્ચાતાપ થાય છે અને કહેવા લાગ્યો કે આ તો ઈશ્વરી મૂર્તિઓ છે. મેં તેમને નકામો ત્રાસ આપ્યો અને તેમ કરતાં મનમાં જરા પણ વિચાર ન આવ્યો. જેમ રત્નની ખાણ મળવા છતાં તેને કાચની ગણી. મનમાં વિકલ્પ લાવી ચિંતામણિ ગુમાવ્યો. કલ્પતરુનું વૃક્ષ ઓળખ્યું નહીં અને તેને ખાવજનું પારી કુદાડાથી ધા કર્યા. જેમ આંધળા સામે અમૃત્ય હીરા મૂકે તો તે તેને પથરના ટાંકરા જ સમજે. કુપીમાં ગંગાજળ ભરવાથી મૂર્ખને તે દારૂ છે એમ લાગે, જેમ ધનનો દગલો નજરે પડે ત્યારે મૂર્ખને તે ખરાબ અન્નનો દગલો છે એવું દેખાય. જેમ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મનો અવતાર હતા; પણ દુર્યોધન તેમને અનેવી જ ગણતો હતો. તે પ્રમાણે મેં મનમાં વિકલ્પ કરીને તેમની નિંદા કરી. એવો મનમાં પશ્ચાતાપ લાવીને વિચાર કર્યો કે તેમને શરણે જવું અને બળથી તેમના ઉચ્છિષ્ટ અન્નનો પ્રસાદ લઈ પોતાનું દિન સુધારવું. એવો વિચાર કરી તે દોડતો દોડતો જ્યાં ચારે ભાંડુ જમતાં હતાં ત્યાં આવ્યો. તે વખતે જ્ઞાનદેવે પોતાની ચાળી સંતાડી દીધી, પણ વિસોઆએ બળ કરી ઝડપ મારી એક કાળીઓ લઈ લીધો અને તરત જ પોતાના મુખમાં મૂકી દીધો. ત્યારે જ્ઞાનેશ્વર કહે છે કે કેમ તું ખેચર (પ્રાણી) ના જેવું આચરણ કરે છે. બાળુએ હાની વા. આ વાણી સાંભળી, તેણે તેને ઉપદેશ માની લીધો.

પરા પરણ્તી મધ્યમે હુની વૈખરી પરત. સરતસે,
ચહુ વાયાતીત જે અસે તેથી મીઝાલા સમરસે.

વાણી મૂળાધારથી પ્રગટ થઈ છલથી (વૈખરીથી) બહાર આવે છે. વિસોઆને તેથી આગળ બ્રહ્માંડમાં નાદ અને જિંદુનો યોગ થાય ત્યાં મુધીનું જ્ઞાન આપ્યું. અવિદ્યાનું કાળજી તરત જ ખસી ગયું અને ઘંટાનાદ નીકળ્યો. તે જ રથએ તે લીન થઈ ગયો. તે સ્વ ગ્વરપમાં સમરસ થઈ ગયો અને અભિન્ન થઈ ગયો. પછી બે હાથ જોડીને ઊભો રહ્યો. જ્ઞાનદેવે તેનું મન ગાણીને તેના મરતક ઉપર અભયકર મૂકી, અભય વરદાન આપ્યું. જેમ વાલ્મીકીએ નારદજીનાં દર્શન થતાં જ તામસગુણ ત્યજી દીધો, તેન વિમોચાને જ્ઞાનદેવનાં દર્શન થતાં જ સાત્વિકગુણ ઉત્પન્ન થયો. જ્ઞાનદેવે “સર પરના ખેચરા” એમ કહ્યું હતું, તેથી તે દિવસથી તેનું નામ વિસોઆ ખેચર કહેવાયું.

આગળના અધ્યાયમાં મુરસકયા ગ્રાતાઓને આદરપૂર્વક કહેવામાં આવશે. તે સાંભળતાં સઘળા દોષ ઉદાસ થઈને જતા રહેશે. જેમ સૂર્ય લોગતાં અધેકાર જતો રહે છે, તેમ ભક્તવિજય સાંભળતાં અજ્ઞાન-માયા પણ દૂર થાય છે. જેમ લોખંડે પારસમણિ લાગતાં તેનું રૂપ બદલાતાં વાર લાગતી નથી, તેમ ભક્તકથા શ્રવણ કરતાં સંસારભાન જતું રહેશે. ભક્તોનાં ચરિત્ર અવલુંનિય છે; પણ તે શ્રી કૃદ્ધિમણીરમણની કૃપાથી કહી શકાય છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ થાય છે. પ્રેમાળ ભક્તો આ નવમે અધ્યાય અતિ મીઠો છે, તે તમે પણ સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૦ મો.

જ્ઞાનદેવ અને નામદેવ તીર્થાટન કરવા જાય છે.

નામદેવ ગાયને જીવતદાન આપે છે.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રૂદ્રિભણીકાંતાય નમઃ ॥

આજે શુભ દિવસ જીઓ છે કે જેથી ભક્તવિજય કાને સાંભળવા મળશે. આ આનંદ જીવંતી વર્ણવી શકાય તેવો નથી. તે હું મારા મુખથી કેવી રીતે કહી શકું ? આંગણમાં દંડપત્ર રાખું અને તેને ચિંતામણિ રૂળ લાગ્યાં છે. જેમ આકાશમાર્ગી વર્ષા થાય અને આખી પૃથ્વી તૃપ્ત થઈ જાય. જેમ બારે સૂર્ય એક સાથે શીતળ થઈ પછી ઉદય થતાં જેવો આનંદ આપે, જેમ બંધી નદીઓનું જળ અમૃત થઈ વહેવા લાગે અને પૃથ્વી ઉપરના જનસમુહને તૃપ્ત કરે, જેમ હીરા, રત્ન, ચિંતામણિની ખાણ મળી આવે અને તેનો લાભ લાગ્યશાળીઓને મળે, જેમ રેતીની ખાણ કાણ માત્રમાં હીરા રત્નની થતાં લાભ મળે; જેમ સામાન્ય કંકર ચિંતામણિ થઈ જાય, જેમ સંકલ્પવિકલ્પનું કુઃખ એકદમ દૂર થઈ જાય, તેવી જ રીતે ભક્તવિજયનું પ્રેમામૃત શ્રોતાઓને મળે તે અમૃતથી પણ વિશેષ છે કારણ કે જે અમર દેવો અમૃતપાન કરે છે તેમને પણ પ્રેમામૃતની ઇચ્છા થાય છે. દેવ અમૃતપાન કરે છે પણ તે કલ્પાંતે નાશ પામે છે. બ્યારે પ્રેમામૃતનું સેવન કરનારા ચિરંજીવ (અક્ષય) થાય છે. માટે હું પ્રેમજી ભક્તો, ખ્યાન ધરીને ભક્તચરિત્રો સાંભળજો કે જેના શ્રવણથી સર્વદોષ કાણુમાત્રમાં નાશ પામે છે :

એક દિવસે જ્ઞાનદેવ પંડરપુર ગયા, ત્યાં તેમને નામદેવને મળવાની ઇચ્છા થઈ. વિહાખાના મંદિરમાં દાખલ થતાં જ દૂરથી નામદેવને જોયા. સાષ્ટાંગ દંડેપત્ર પ્રણામ કરીને નામદેવ જ્ઞાનદેવને ભેટ્યા. પથોપચારે પૂજા કરી, નામદેવ કહેવા લાગ્યા કે કે આજનો દિવસ ધન્ય છે કે જ્ઞાનીઓના

રાજા કૃપા કરીને જાતે મંદિરમાં પધાર્યા છે અને તેથી જાણે પૂર્વજન્મના પુણ્યથી પાંદુરંગ બેઠ્યા એવો આનંદ ઉદભવ્યો છે. આ તો સંસારકર્મમાં મોહથી જે અજ્ઞાની જીવો ભરાઈ પડ્યા છે તેમનો ઉદ્ધાર કરવા શ્રીહરિએ અવતાર લીધો છે; એમ કહીને ફરી ફરીને નામદેવ નમસ્કાર કરીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરે છે. જ્ઞાનદેવ નામદેવને કહે છે કે તારું ભાગ્ય ધણું મોટું છે કે હૃદયિકા પાસે અખંડ રહેવાનું તને મળે છે. તારાથી વધુ ભાગ્યશાળી કોઈ નથી. તારી પ્રેમસુખથી ભરેલી મીઠી વાત તેને ગમી છે. તારી આશા તૃપ્તિ નષ્ટ થઈ છે. તું જે કુળમાં જન્મ્યો છે તે પવિત્ર છે. કંઈક મનની ગુમવાત જો તું સાંભળે તો મારે તને કહેવી છે, એમ કહીને નામદેવને દાઘ પકડી મંદિરના અંદરના ભાગમાં લઈ ગયા.

કદિ કોઈ કહે કે તે જીવનમુક્ત થઈ પવિત્ર થયો છે;

પણ તેણે ગુરુ, દેવ, તીર્થ ભજન, તજવાં નહીં કરી.

પૃથ્વી ઉપર તીર્થ ધણું છે, તે મારે તારી સાથે ફરીને જોવાં છે. મનમાં તને મળવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી આ કામ માટે આવ્યો છું. મારે મારા મનની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે કે કેમ તે મને કહે. આ સાંભળી નામદેવ મનમાં ધણો ઉદ્વિગ્ન થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે આ પંદરીક્ષેત્ર મૂકીને તીર્થાટન કરવા ક્યાં જવું? સુધારસ ત્યજીને ઘેર ઘેરથી માગીને કાંઈ શા માટે પીવી? જેમ અમૂલ્ય કસ્તુરી ત્યજીને પદરે 'રાખ' શા માટે લેવી? કદાચ વૃક્ષની છાયા ત્યજીને સીંદરીના (ખજૂરીના) વનમાં શા માટે જવું? પત્તાવર્ગમાં પદ્માવન ત્યજીને ગલિત પત્રો શા માટે ખાવાં? રાજહંસને ત્યજીને કાગડને શા માટે પોતાને ઘેર લઈ જવો? પોતાને પદરેથી હીસ રત્નો નાખી છં તેમાં રેતી શા માટે ભરવી? સામવેદ મંત્ર ગાવાનું ત્યજીને તમાશાનું ગાવું શા માટે સાંભળવું? કામધેનુ ત્યજીને બકરી ગા માટે રાખવી? એવો નિશ્ચય મનમાં કરીને પછી જ્ઞાનદેવને કહે છે કે હું મારે સ્વાધીન નથી, એમ કહી ચરણવંદન કર્યાં. જેણે મને પાળીપોળીને મોટો કર્યો, તેનો હું કાયા, વાચાથી ઋણી છું. જે ગ્રાણ્યવસ્ત્રલ રક્ષિતગૃહીના, જે પુંડ્રીકને વરદાન આપનારા, તેને હું સર્વભાવે આધીન છું. માટે તમે તેમને પૂછો. જો તેઓ મને આજ્ઞા આપશે, તો હું તેમનું વચન પાળીશ. જ્ઞાનદેવ નામદેવે કહે છે કે તારો હેતુ મને સમજાઈ ગયો. ચતુર માણસો સર્વ જાણે છે, અને તે ઉદાર હોય છે. તે ભક્તિ અને જ્ઞાનનું રચાન છે. પછી જ્ઞાન નામદેવને આલિંગન આપી દાઘ પકડી કહે છે કે આપણે મંદિરના અંદર

રના લાગમાં જઈ બને આસા માગીએ. તે વખતે નામદેવને લઈ જાનદેવ મહાદ્વારે પહોંચ્યા અને અરૂઝામીને પ્રેમભાવે દંડવત પ્રણામ કર્યા. પછી અંદરના લાગમાં જઈ ઈંટ ઉપર ઊભેલા વિડોઆને આલિંગન આપી સદ્ભાવે ચરણરૂપશી કર્યા. મનની શુભતાત દેવને કહી સંભળાવી. વચન સાંભળીને વિડોઆ હસવા લાગ્યા. જાનદેવને વિડોઆ કહે છે કે તું જાનસ્વરૂપ ખેતે જ છે; સ્ફટિક જેવો નિર્મળ છે. સર્વ પ્રકારની આસદિતથી મુક્ત છે. તું સાક્ષાત્ આત્મસ્વ છે. તારે તીર્થાટન શા માટે કરવું પડે? અંદરથી શીતળ ઉપચાર બીજો શો હોઈ શકે? ક્ષીરસાગરને પરોણાગત દરવાની શી જરૂર છે? અંદરને વિજ્યાથી પવન નાખી શીતળતા આપવાની શી જરૂર છે? શીતળતા માટે અંદરથી બીજો ઉપચાર કયો હોય? ગણપતિને અભ્યાસ કરવાનું હોય નહીં? સરસ્વતી પાસે એસક કળા છે તેને શું શીખવાનું હોય? તેમ જાનદેવ તારે માટે તીર્થાટનની શી જરૂર છે? નકામો વિચાર કરીને ફોગટની ચાલવાની મહેનત શા માટે કરવી? ત્યારે જાનદેવ કહે છે વિડોઆ તમે કહો છો તે તદ્દન સત્ય છે. તમે યથાર્થ કહ્યું છે પણ જાનદેવ જેવો પ્રેમાળ લોકત બીજો મળે નહીં, તેથી મારે તેની સોખત કરવી. એની સોખતનું સુખ લાંબને દેહ ધર્યાનું સાર્થક કરવું છે. એમ કહીને જાનદેવે પ્રેમથી વિડોઆને ચરણે શીર નમાવ્યું. પછી પંદરીનાથ હસીને જાનદેવ સામું જોઈ કહેવા લાગ્યા :—

જાનદેવ પરબ્રહ્મ મૂર્તિમંત છે,

પણ તારી સોખતની કન્ઠા રાખે છે.

માટે તેમની સાથે તીર્થયાત્રા માટે જઈને જલદી જલદી પાછો આવજો. જેનો જેવો હેતુભાવ ચિત્તમાં હોય તેવું સાર્થક કરાવજો. પણ તીર્થયાત્રા કરતાં, ચાલતાં, ખેસતાં, જડતાં, ચૂતાં એમ દરેક વખતે મને તું વેસારીશ નહીં. નામદેવ હવનારાઓનો હવ છે તે સર્વનો મારા ઉપર વેશેષ ભાવ છે; એમ કહીને જગજોડી વિડોઆ ગદ્ ગદ્ કંઠે ચર્ચ ગયા. પછી જાનદેવ સામું જોઈ કહેવા લાગ્યા, “તું સર્વજન મુખમર્તિ છે; પણ મારે તારી પામે માગવાનું છે અને તે એજ કે તારા ચિત્તમાં મારી યાદ

નામદેવથી બીજું કોઈ પણ અને વધુ પ્રિય નથી પછી શ્રીપતિએ નામદેવનો
 હાથ પકડી જ્ઞાનદેવના હાથમાં આપ્યો અને કહ્યું કે રાત્રિદિવસ એને એકનો
 મૂકશો નહીં. મારા કંઠમાંનું હિતમ રત્ન તું મારીને લઈ જાય છે. આ
 બોલો બોલો નામદેવ તને સોપું છું. તેને આગળ પાછળ સંભાળજે. એણે
 જન્મ લીધા પછી હજુ મુઘી મેં એને મારાથી દૂર કર્યો નથી પરંતુ તારે
 તેની જરૂર છે તેથી જ આજે તારી સાથે મોકલું છું. એમ કહેતા કહેતા
 રમાકાંત ગદગદ કંઠે થઈ ગયા. અને આખોમાથી અત્રુ ઊભરાઈ આવ્યા
 પછી જ્ઞાનદેવ વિરોધાના ચરણમાં મસ્તક નમાવી નામદેવનો હાથ પકડી
 ઝડપથી આસી નીકળ્યા. ત્યાંથી જન્મે જણુ ચદ્મભાગા નદીને કિનારે આવ્યા
 તેમણે સ્નાન કર્યું અને પુંડ્રવીકની પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કાર કરીને નદીને
 પેલે પાર ગયા. નામદેવને વળાવીને સારંગધર મંદિરમાં આવ્યા તે સમયે
 કનકપાત્ર લઈને રૂદ્ધિમણી ચરણપ્રજ્ઞાલન માટે આવ્યા. શ્રીપતિનું મુખ જોતા
 આખોમા અત્રુ ઊભરાતા હતા, તે જોઈ જગન્નાતાને વિસ્મય થયું. ચરણમાં
 મસ્તક નમાવી પૂજવા લાગ્યા કે આજે આપને અસ્વસ્થ જોઈને મારા
 અંતરમાં નવાઈ લાગે છે. રૂદ્ધિમણીના વચન સાંભળી જગજીવન શુ કહે
 છે તે સાંભળો. નામદેવના વિયોગરૂપી બાણથી આજે મારું હૃદય વિધાઈ
 ગયું છે. તેની અને ધણી પ્રીતિ હતી. તેથી મનમાં ઉદ્વેગ થયો છે. બીજા
 કોઈ પણ સુખથી મારી શુદ્ધિ સ્થિર થતી નથી. નામદેવથી બીજા કોઈ
 મિત્ર કે સગોવહાલો મારે કોઈ નથી તો પછી તેના વિયોગે મારા પ્રાણ
 કેવી રીતે રાખી શકીરા તે ચિંતા અને થાય છે. હું કંપણનું ધન પ્રેમાજી
 ભક્ત નામદેવ છે જ્ઞાનદેવ યાત્રક થઈને આવ્યા અને મારા ધનનું ધન લઈ
 ગયા નામદેવ મારા દુઃખણનું બાળક છે. અને તે હમેશા વદાયુ છે
 જ્ઞાનદેવ આવીને તેને બળથી તીર્થાટન માટે લઈ ગયા. હું જગદાકાર રૂદ્ધ
 છું. નામદેવ મારા મૂળનું જળસીંચન છે અર્થાત જીવન છે. જ્ઞાનદેવ જળ
 દેવતા બનીને તેને ખેંચી લઈ ગયા. મારા મુકાઈ જતા દુઃખને નામદેવ
 આનંદરૂપી મેઘ છે. જ્ઞાનદેવ પવનરૂપે આવીને તે મેઘને દૂર લઈ ગયા તે
 સાંભળી, રૂદ્ધિમણી કહે ॥ કે જેના મુખથી તમારા નામનું ઉચ્ચારણ થાય
 છે તેને શોક, દુઃખ, મોહ, બધનકર્તા નથી તે સાંભળી જગજીવન કહે
 છે કે તું સત્ય વચન બોલે છે, પણ ભકતો સિવાય એક કશું પણ મ
 રહેવાય નહીં. હું અવ્યક્ત નિરાકાર છું, પણ ભકતોને લીધે સંક
 (મર્તિરૂપ) થયો છું. મારા ભકતોને વસવા માટે વૈકુંઠ બનાવ્યું છે. મ
 ભાગ્યને વધારનાર મારા ભકતોનો અધિકાર હું જાણું છું. તેમના -

તળમળતા પણુ હું એકલો જ મળું છું. મારા સગણપણાની માહિતી ભક્ત સિવાય ખીજા કોઈને નહીં પડતી નથી. એમ ગદગદ કંઠે વૈકુંઠરાણા શ્લોકોને કહે છે. ભક્તો સર્વ અહંતા દૂર કરીને મારામાં એકત્ર થાય છે. જેમ દીપક અને પ્રકાશ જુદા નથી, સૂર્ય અને કિરણો જુદાં નથી, સોનું અને ચળકાટ જુદાં નથી, તેમ આત્મજ્ઞાની ભક્તરાજની ચરણરજ નામદેવ છે. તે એટલો બધો પવિત્ર છે. તેનો વિયોગ આજે થયો છે; તેથી મને દુઃખ થાય છે. એમ કહેતાં તરત જ દેવને મૂર્છા આવી અને જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા. જગ-માતા શ્લોકોથી આજોઈ વ્યાકુળ થયાં. પછી ધીરજ ધરીને દેવને સાવધ કરવા લાગ્યાં. ભક્તજનોને કહે છે કે નામદેવના જવાથી નિસાસા નાંખીને દેવને એકાએક મૂર્છા આવી. માટે તમે જલદી કંઈ ઉપચાર કરો અને પાસે જઈને કંઈ પ્રશ્ન કરો. પછી પાલવથી પવન નાખવા લાગ્યાં. ભક્તો પૂછવા લાગ્યા કે હે કૃપાસાગર, આજે વ્યાકુળ કેમ છો ? તમે તો જગદુદ્ધારક છો, છતાં નમને આ હોલ કેમ થયો ? આ પ્રમાણે ભક્તોનાં વચન સાંભળી પ્રાણને ધૈર્ય બળથી સંભાળીને જગજીવન સાવધ ધ્યા. પછી ગદગદ કંઠે બોલવા લાગ્યા, મને નામદેવ સિવાય કંઈ ગમતું નથી. મનમાં થાય છે કે તેને મારા હૃદય સાથે આલિંગન આવું. મને કોઈ દિવસ નામદેવે સંકટમાં મૂક્યો નથી. તેથી હું અખંડ રીતે ભક્તનું કામ કરી શકું છું, એમ કહેતાં લાજ આવે છે. નામ્યાને ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ એમાંનું કંઈ આપ્યું નથી. તેણે આખો જન્મ મારી જ સેવા કરી, મને કરજમાં મૂકી દીધો છે અને પછી તે જતો રહ્યો છે. કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર, એવા દુર્ધટ વેરીને મારીને પોતાના પરાક્રમે તેણે સંસાર છડ્યો છે. લોભ, દંભ દૂર કર્યા છે અને માયા, મોહ, વેર તત્ત્વાં છે. નાના દૈવતની વાતો તેના ચિત્તમાં આવે જ નહીં.

મારા વિના નમન ખીજા દેવને, નામદેવ કદી કરે નહીં, તેના જીવને વિશ્રાંતિ મુજમાં સર્વદા, એકક્ષણ ખીજું કંઈ દીસે નહીં.

રસ્તે ચાલતાં તેને થાક લાગ્યો હશે. તેને જૂખ તરસ લાગતી હશે, તેની સંભાળ કોણુ રાખતું હશે ? આ બધા માટે મને તેની મોટી ચિંતા થાય છે. આવું સારંગધરનું કહેવું સાંભળી ભક્તજનોએ જ્ય જ્યકાર કર્યો. પ્રેમથી બધા ભક્તોએ તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા અને તેમને આનંદ થયો. ત્યાંથી બધા ભક્તો આનંદમાં નાચતા નાચતા ગરુડસ્થાન

આગળ આવ્યા અને ફરી પાછા સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા, આ પ્રમાણે પ્રેમભાવ જોઈને જગજીવનને થોડી શાંતિ થઈ.

આ બાળુ નામદેવ જ્ઞાનદેવ સાથે જન્ય છે, ત્યારે તે વળી વચ્ચેના પાછું જુએ છે અને નિસાસા નાખી કહે છે કે હે દેવ, તેં મને ત્વં દીધો અને પાસે રાખ્યો નહીં કે મારી સાથે આવ્યા નહીં. એમ કહેતા નામદેવને મૂર્છા આવી. જેમ માતાના વિયોગે બાળક આકંદ કરીને રડે છે, જેમ હરણીનું બચ્ચું ટોળાથી છૂટું પડી ગયું હોય અને તેની માતાને શોધવા હશે દિશાએ ભટકે છે, જેમ બૂખ્યો માણસ અનાજ વિના ટળવળે છે, જેમ તરસ્યો માણસ પાણી વિના તરફડે છે, જેમ ચાતકને તરસ લાગે ત્યારે તે મેઘની રાહ જુએ છે, જેમ અમાસની રાત્રે ચક્રાર પક્ષી ચંદ્રમાની શોધ કરે છે, જેમ સુકા સરોવરમાં માછલી પાણી વિના તરફડે છે, જેમ કાચખીનાં બચ્ચાં બૂખ લાગે ત્યારે કાચખીને ન જોતાં ટળવળે છે, તેવી રીતે પાદુરંગ વિના નામદેવનું મન વિદ્યવળ થઈ ગયું છે. તે કહે છે કે આ વન વગડાની વાટે ચિંતામ્રસ્ત થયો છું, ત્યાં મારો જીવલગ મિત્ર કોઈ નથી હે ચક્રપાણિ, તું જ મારો બાપ અને તું જ મારી મા છે. ઈષ્ટ મિત્ર અને ભાઈ પણ તું જ છે. તું દોડતો મારી પાસે આવ. હે પંડરીનાથ, તું જ મારો કુળદેવતા છે. શ્રી વિદ્યા, તું અનાથનો નાથ છે, તું જ મારો મોક્ષ સાધન છે, તું અંતરસાક્ષી ચૈતન્યધન છે. તું સાચું વચન આપે છે કે જૂઠું તે તું જ જાણે છે. હે વિદ્ય, કૃપાસાગર, જગન્નેષ, તારા વિના નામ દેવને કષ્ટ થાય છે, તેના ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરીને હૃદયસંપુટમાં રાખજો. આવા નામદેવનાં કરુણ વચન સાંભળી શ્રી જ્ઞાનેશ્વર તેને કહે છે કે પ્રેમનો જો તો તારી પાસે જ છે, તે છતાં કેમ દુઃખી થાય છે ? તારા હૃદયમાં જ જગન્નેષ રહે છે, પછી નકામું કષ્ટ ગા મારે માને છે ? હે ભકતરાજ, તું વિચારીને જો :—

તારો આનંદ—તારો વિદ્ય—તો તારા હૃદયમાં જ છે. સંયુક્તરૂપ સાક્ષાત્ તેજપુંજ દેવ, તું જ સર્વનો આધાર છે. મૃગની દુઝીમાં કરતૂરી છે તેની તેને ખબર નથી, તેથી તે નકામો વનમાં શોધતો ફરે છે, તેવી રીતે તું આત્માસ્વરૂપ છે છતાં તેનો વિયોગ થયો છે; એમ માની દુઃખી થાય છે. જેમ કમનસીબના ઘરમાં અગણિત દ્રવ્ય ભરવામાં આવે; પણ તેણે તે દ્રવ્ય જોયું નથી, તેથી તે ઉપવાસ કરે છે. આવું જ નામદેવ તને પણ થયું છે આવાં જ્ઞાનદેવનાં વચન સાંભળીને નામદેવ કહે છે કે ઈષ્ટ ઉપર અને ૫૪

સાથે રાખીને જે વિદ્યુલ ઊભા છે, તે જ પરશ્વલ સાક્ષાત્ સચુલ છે, તે જ મને બતાવો. કમરે પિતાંબર પહેર્યું છે, કમરે બને હાથ મૂક્યા છે, તે જ ભકતોની વા'રે ધાનારા, જગને તારનારા, જગજેડીને મને બતાવો. જેતું સનકાદિક રોજ ધ્યાન ધરે છે, જે નીલગ્રીવ મહાદેવજીને પ્રિય છે, તે રૂદિમણીકાંત જગજીવન મને બતાવો. જેની સામે નારદ અને તુલ્કુ પ્રેમથી રાત્રીદિવસ ગાનકીર્તન કરે છે, જેણે પુંડરીકને વરદાન આપ્યું છે, તે જ મને હમણું બતાવો. હું તો યોગયુક્તિ સાધન વિનાનો છું. મારો વિશ્રામ જગજીવન છે, મારે હે જ્ઞાનદેવ, હું તમને જો નહીં જોઉં તો હવે મારો પ્રાણ રહેશે નહીં. ત્યારે જ્ઞાનદેવ કહે છે, “હે પ્રેમાળ ભકત, તેના વિના આ દુનિયામાં એક પણ જગ્યા ખાલી નથી.”

ખાલી જગ્યા ખોળીએ કણી મૂકવા કામ,
તોએ જગકર્તા વિના કાણું ન મળે કામ.

માટે હવે ભુદાપણું ત્યજીને તારા હૃદયમાં રહેલો છે તેને ઓળખ. તે સાંભળી નામદેવ કહે છે કે ચાતકને ગમે તેટલી તરસ લાગે પણ નદીનું પાણી પીતું નથી. તે તો આકાશમાંથી મેઘની વર્ષાધારનું જ પ્રેમથી સેવન કરશે. તેમ સકળ વિશ્વમાં ચક્રપાણિ ભરેલો છે તે વાત મને ખોટી લાગે છે. જેમ પતિવ્રતા પોતાના પતિ સિવાય કોઈની વાત માનતી નથી. તેમ મારું મન વિદ્યુલ સિવાય કોઈને માનતું જ નથી. પછી જ્ઞાનદેવ કહે છે કે જે અવિનાશી છે, જેની જ્ઞાનીજનો ઉપાસના કરે છે, તે તો તારા હૃદયમાં જ સ્થિત છે. ત્યારે નામદેવ કહે છે કે મને તો સચુલ રૂપમાં જ આનંદ થાય છે. તે નજરે જોતાં જ આંખોને આનંદ આપે છે. તે કાનથી જ કીર્તન સંભળાવે છે. આવો નામદેવનો નિર્ધાર જોઈને જ્ઞાનદેવ કહે છે કે તારા શુદ્ધ લાવને ધન્ય ધન્ય છે ! એવો જ ભાવ નિત્યાનિત્ય ચાલુ રહેજો. આ પ્રમાણે બને એક ખીઝનાં અનુભવની કસોટીએ ચઢાવે છે. તેથી અનિવાર્ય મુખ થાય છે અને તે આનંદ પેટમાં સમાતો નથી એટલે ઊભરાય છે.

એક સમયે જ્ઞાનદેવ કહે છે કે હે નામદેવ, તેં ભકિતમાર્ગથી હૃદયિકરણે તારે સ્વાધીન કર્યા છે, માટે ભકિતમાર્ગ મને વિસ્તારથી સંભળાવ. ભજન કેવી રીતે કરવું, શ્રવણ, મનન કેવી રીતે કરવું, નિદિધ્યાસન કેવું હોય, વૃત્તિધારણા કેવી હોય, વિશ્રાંતિ કેને કહેવાય, તે બધું સવિસ્તર મને કહે. પણ દિવસથી મનમાં ચતું હતું કે નામદેવને આ બધું પૂછી જોઉં. તને જે અનુભવ મળ્યો છે, તેનો સાધન-ઉપાય મને કહી સંભળાવ. આ પ્રમાણે

નામદેવને જ્ઞાનદેવ એ હાથ જોડી પૂછે છે. આવાં વચન સાંભળીને નામદેવે જ્ઞાનદેવને ચરણે મસ્તક મૂક્યું. તેનો કંઠ ગદગદ થઈ ગયો. પછી કહેવા લાગ્યો કે મને સાથે લઈ જવામાં મોટી ઉપાધિ છે. એમ જાણીને મને વિઠ્ઠલે તમારે સ્વાધીન કર્યો અને પોતે મારો હાથ પકડીને તમારા હાથમાં આપ્યો. એવો હું અજ્ઞાની છું અને તમે મને અધ્યાત્મ જ્ઞાન વિશે પૂછો છો. જેમ કદપતરુ યાચક થઈને કૃપણને ઘેર જાય, જેમ દિમાલયને ઉજળાટ થાય અને કહે કે મને પવન નાખો, જેમ સૂર્ય કહે કે મારા ઘરમાં દીવો કરી લાવો, જેમ આકાશ કહે કે મને રહેવા માટે વિસ્તીર્ણ જગ્યા આપો, જેમ રાજા પાસે પૃથ્વી આવીને જમીનનું ઇનામ માગે, જેમ દરીયાને મન થાય કે ખાખોચિયામાં જઈને સ્નાન કરું, જેમ કામધેનુ સાધારણ ગાય પાસે જઈ દૂધ પીવાની ઇચ્છા કરે; તેવી રીતે તમે નાનાપણું બનાવીને મને અધ્યાત્મજ્ઞાનની વાત પૂછો છો. એમ કહીને નામદેવે ફરીથી જ્ઞાનદેવના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા. ત્યારે જ્ઞાનદેવ તેને કહે છે કે કંઈ પણ મનમાં શંકા રાખ્યા વિના દૈતભાવ ત્યજી દઈને શુદ્ધિથી અનુભવની વાત કહેવાનું શરૂ કરો. નામદેવ તારા સરળ બોલ તો સમુદ્રથી પણ વિશાળ છે, સ્વસ્વપ્નો આનંદ એજ તેમાંનું જળ છે અને રોજ તેમાંથી નવી શીતળતા મળે છે. માટે તારો અનુભવ જલદી કહે. મારા કણને તારાં વચનો સાંભળવાની જૂખ લાગી છે, માટે વેદાંતજ્ઞાનની માહિતી એક અમૃત છે અને તેનો સત્વર વરસાદ કર. તું તો વિત્રાંતિને પણ વિત્રાંતિ આપનાર છે અને તેને લીધે જ મેં તારી સોબત કરી છે. નામદેવ તું તો “અંતરંગ” ભક્ત છે. તું તો અંદરથી રંગાએલો છે, તેથી જ તેં શ્રીરંગને સ્વાધીન કર્યો છે. એક પ્રેમરસ વિના ખીજું નકામું જ્ઞાન શા માટે જોઈએ? જેમ નાનાં મોટાં નક્ષત્ર અહોનિશ ફર્યા કરે છે; પણ ધ્રુવ એ નાનું નક્ષત્ર છે છતાં અદ્ભુત અક્ષય સ્થાને બેઠું છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાનદેવ તારું જ્ઞાન થોડું છે એવું કહી કહેવું નહીં. કદી અગ્નિનો પ્રકાશ વધુ દેખાય; તો પણ ઘરમાં તેનો નિર્ભજ પ્રકાશ મળશે નહીં. તેની દીવાના તેજ જેટલી બરાબરી થઈ શકશે નહીં. સિંહનું શરીર કદમાં નાનું દેખાય છે, પણ તેની નજર આગળ મોટું પ્રાણી જઈ શકતું નથી. તેમજ નામદેવ તારું જ્ઞાન, શૌર્ય અને તેજમાં ઘણું મોટું છે. જેમ ઔષધિ ઘણી લાગે કિંમતની લાવીએ; તો પણ તે અમૃતની બરાબરી કરી શકશે નહિ. તેવી રીતે નામદેવ તારા જ્ઞાનની બરાબરી વિદ્વાન માણસો કરી શકશે નહીં. કપાસનું ફૂલ વાસ વિનાનું હોય છે, પણ રાજાથી ગરીબપર્યંત તેમાંથી બનેલાં વસ્ત્ર પહેરે છે. તેવું નામદેવ તારું

જ્ઞાન વિશ્વોદ્ધારક દેખાય છે. તે સાંભળવા માટે મારું મન પ્રેમપૂર્વક ઉત્કંઠા ધરાવે છે, માટે હવે મૌન ત્વજ્ઞને જલદીથી મારી ઇચ્છા પૂરી કર. એવું જ્ઞાનદેવે કહ્યું, ત્યારે નામદેવ જવાબ આપે છે કે મારો અનુભવ આંદો છે. હે સ્વામી, તે આદરથી પીરમું છું. —

ભજન :

અંજે અસાવે વૈરાગ્ય બળ, સર્વીં ભૂતીં દયા અઢળ,
હું તું પણાની બળબળ, પ્રપંચ તળમળ નસાવી;
ઐસી સ્થિતિ હોતાંચી જાણ, તયાસી મહણાવે શુદ્ધ ભજન,
અંજે જરી હેં નસેલ ચિહ્ન, તરી વ્યર્થ સાધન કાસયા.

નમન :

બાહ્યાત્કારે કેલે નમન, અંતરી આઠવીલે દોષ ગુણ,
જેવી મક્ષિકા સાહીત પકવાન, અતિ આઠરે જેવીલા;
ઉત્તમ મધ્યમ નાઠવે જાણ, તેંચી જાણાવે અખંડ નમન,
અંતરીં સ્વાનંદા ચે જીવન, નાહીં ખંડન તયાસી.

ધ્યાન :

વિશ્વીં વિશ્વંભર વ્યાપલા જાણ, નિશ્ચળ બોધે સ્થિરાવે મન,
ગાયત્રીં નાંવે મહણીજે ધ્યાન. આનંદઘન સાગર અખંધી.

પ્રવણુ :

આતાં કેસે કરાવે શ્રવણ. સ્વમીનીં પુસીલે મજ કારણ,
જેવીનાદ લુબ્ધ હોઉની હરીણ જાણ વિસર્જન દેહભાન;
તથા રીતીં તદ્દલીન મન, કરૂની એકાવે હરિકીર્તન,
શ્રવણ ભક્તિ યાજ કરણ, મહણતી સજ્ઞાન અનુભવી.

નમન :

વ્યવહારી ઠેઠું નિયા ચિત્ત, કૃપણ જૈસા દ્રવ્ય સાંચીત,
ત્યાચ રીતી વિચારી સ્વહિત, મનન નિશ્ચિત યા નાંવ.

નિદિધ્યાસ :

આતાં નિદિધ્યાસ તો કેસા રીતી, જેવી પર પુરૂષી લાગુન પ્રીતી,
 જરિણી મંદિર રાહાટી, લૌકીક સ્થિતિ સારીખ્યા.
 ચાતક વસે ભૂમંડળી, પરીત્યાગ્યે લક્ષ મેઘમંડળી.
 કમળીણી રાહીલ્યા સરોવરી, પરી ભાસ્કરાવરી મન ત્યાંયે.
 કીં ધેનુ ચરત અસતાં ઝંગરી, પરી ચિત્ત ઠેવીલે વત્સાવરી,
 કીં મન ઠેવુંની દ્રવ્યાવરી, કૃપણ બાજરી હીંડત સે.
 નાતરી ચિત્ત ઠેવુંની ચોરીવર, સોનાર ઘડીતી અલંકાર,
 કીં દૂર અસોને ચકોર, રોહિણીવર લક્ષિતી.
 કીં કુંભ ઘેલની શીરાવરી, મોકળ્યા હાથે ચાલીતી નારી,
 લક્ષ ઠેવુંની દુડીયે વરી, લોકાચાર બોલત.
 કીં ચિત્ત ઠેવુંની પુષ્પાંવર, ભ્રમર આકાશીં દેત ગુંજર.
 તેવીં બાહ્યાકારે કરૂની સંસાર, અંતરી શ્રીધર અસાવા.
 સર્વભાવે વિઠ્ઠલ ચિત્તીં, રૂપ પહાવે સર્વીં ભૂતીં,
 રજ તમ ટાકુની નિશ્ચિતિ, સપ્તેમ ચિત્તીં અસાવે.
 અસંગ હોલની એકર, સત્વ, શીલ. જ્ઞાની, સુભક્ત,
 સપ્તેમ ભક્તિ એકનિષ્ઠ, તેથી શ્રેષ્ઠ ગુહણાવે.
 એકાંતી બેસોની નિત્યને માને, કરાવે શ્રાદ્ધરિચે કીર્તન,
 યા વીરહીત કેલીં છં સાધને, તીં બંધને જાણાવી.

નામદેવ કહે છે કે :—

કાયા, વાચા અને મનથી મેં આપને મારો અનુભવ કર્યો છે. તે પણ
 પંદરીરાયે રૂદિમશ્લીપતિ શ્રી વિઠ્ઠલે બોલાવ્યો તે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યો.
 આવાં વચન સાંભળી, શ્રી જ્ઞાનદેવ મનમાં ઘણા વિરમય પામ્યા. કહે છે કે
 વિષ્ણુભક્ત ઘણા થયા અને ભવિષ્યમાં પણ થશે, પણ નામદેવના બોલ
 અઘટિત છે એવું કોઈ પણ ભક્ત કહી શકશે નહીં. આજે ખરેખર, મારા
 ઉપર અમૃતની વર્ષા થઈ છે. આ અપારમુખ વિશ્રાંતિ કોઈને દ્રશ્યપતિ પણ
 મળી શકશે નહીં, માટે સંતજનોએ મનમાં વિચાર કરીને ચિત્તમાં નામદેવનું

કહેવું હસાવવું. સાક્ષો વાંચનારા ઘણા હશે. ઘણું જાણનારા ભુદ્ધિમાન પણ હશે, કર્મકાંડી વિઘાવાળા પણ હશે, લોકોમાં સર્વત્રેષ્ઠ ગણાઈ પૂજતા પણ ઘણા હશે, ઘણા કવિત્વ જાણનારા, કળા જાણનારા પણ હશે, ઘણા આલાક ભાષણ કરનારા પણ હશે, ઘણા પદન કરનારા, સાધન કરનારા પણ હશે; પણ નામદેવ જેવો કોઈ નથી. કોઈ આત્મજ્ઞાની યોગ જાણનાર હશે, કોઈ જીવન્મુક્ત હશે, કોઈ એકનિષ્ઠ રાખી ધ્યાન ધરનાર હશે; પણ નામદેવ જેવો કોઈ યશો નહીં. કોઈ યોગી વજ્રસને બેઠા હશે, કોઈ વિરક્ત પણે વસ્તીમાં રહેતા હશે, પણ નામદેવ જેવો ત્રણે ભૂવનમાં નજરે પડશે નહીં. નામદેવની ભક્તિની કળા ખીજા કોઈથી કળી શકાય તેવી નથી. તેણે જ પંડરીરાયને ઈડ ઉપર બેઠા રાખ્યા છે. તેણે જ રૂક્મિણીરમણને વશ કર્યા છે. આ પ્રમાણે રોજ રોજ સંવાદ કરતા કરતા સ્વરૂપના આનંદમાં નિમગ્ન થઈને નામદેવ તથા જ્ઞાનદેવ તીર્થયાત્રા કરતા કરતા હરિતનાપુરમાં આવ્યા. નામદેવ પ્રેમથી શ્રીહરિનાં ગુણગાન ગાતા હતા. નગરની નજીક આવતાં મોટા જનમેળો બેગો થયો. નામદેવના અદ્ભુત પ્રેમની વાત લોકો જાણતા હતા. તેથી તેઓ નામદેવને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તે સમયે ટાળ, વીણા, મૃદંગ લઈને કીર્તન કરતાં કરતાં નામદેવ નાચતા હતા. નામદેવનું કીર્તન સાંભળી અસંખ્ય લોકો ધ્યજન પતાકા લઈને આવી પહોંચ્યા અને મોટા સમારંભ શરૂ થયો; ગરૂડના ચિત્રવાળી ધ્વજઓ, નિશાન ભેરી વગેરે વાજાંત્રો જોરથી વાગવા લાગ્યાં. હરિતનાપુરમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. લોકો પિતૃલ નામનો જયજયકાર કરવા લાગ્યા. તે નગરમાં મુસલમાન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે એવું સાંભળ્યું કે પંડરપુરથી નામદેવ ભક્ત તીર્થ કરતો કરતો આ નગરમાં આવ્યો છે. તેની ભક્તિથી આખા શહેરના લોકો આનંદિત થયા છે, તેવું સાંભળી રાજાના અંતરમાં ક્રોધ થયો. જેમ ચંદ્રને ઉદય થતાં મોરલોકોના મનમાં ક્ષોભ થાય, જેમ સૂર્યોદય થતાં નિશાચરોને સંતાપ થાય, જેમ વેદાંતજ્ઞાનીને સાંભળીને પાખંડીને અપમાન લાગે, તેમ રાજાના મનમાં ધણો દ્રેષ થયો. મછી પોતે કહેવા લાગ્યો, કે હું હવે સાવરે નામદેવની કથા સાંભળવા જઈ છું અને તે કોઈ સાગિની, ચમત્કાર નહીં બતાવી શકે તો તેને દેંગી છે એમ કહેવડાવીશ. પાપી રાજા આવો વિચાર કરી કીર્તન થતું હતું ત્યાં આવ્યો. જેમ શ્રાણોની સલામાં અદ્યૂત આવે, જેમ પાદશાળામાં અન્ન અપર્જવા કૂતરો આવે, જેમ જીવાનીમાં ક્ષયરોગ આવે, તેવાજ તે દુર્ણુદ્ધિવાળો ઝાંચિતો કીર્તન થયે આવ્યો. તે વખતે નામદેવ શ્રીહરિના ગુણ પ્રેમથી ગાતો હતો. ટાળ, વીણા અને મૃદંગના

મુસ્વરથી આકાશ સુધી આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. તે ઉપરાંત તાળીઓના અવાજથી પ્રેમરંગ જિભરાઈ રહ્યો હતો. તે સમયે તે અવિધરાજાએ કીર્તન રંગ પાસે ગૌહત્યા કરી અને પછી નામદેવને કહે છે કે હે પાખડી, તું શું ગાયન કરે છે ? જો તું આ ગાયને સજીવન કરીશ તો જ તારું હરિ-કીર્તન સાચું માનીશ, નહીં તો મારા હાથે જ તારો વધ કરીશ. રાજાનું આ પ્રકારનું બોલવું સાંભળી બધાં માણસોને ચિંતા થઈ. ભજનમાં વિશેષ થયો- પ્રેમરંગ ઉતરવા લાગ્યો. જેમ પકવાન પીરસી જમવા વન્ય ત્યાં માખી પડે અથવા અકસ્માત તે પાત્રમાં વિપ પડે તેવું થયું. જેમ પુરતક વાંચવાની રાજ્યાત કરતાં જ દીવામાં પતંગિયું પડી દીવો જુઝાવી નાખે, જેમ હરિદ્રીને ધન મળતાં રાક્ષસ આવીને લઈ જાય, જેમ મુસ્વરથી સંગીત શરૂ કરતાં વચમાં ગળામાં કદ આવી ભરાય. જેમ અખૂટ અનાજ ખેનરોમાં પાકવા આવતાં ઓચિંતુ તીડનું ટોળું આવી સઘળા અનાજનો નાશ કરે જેમ ઘરમાં મંગળ કાર્ય શરૂ કરતાં ઓચિંતુ તુકસાન થાય, જેમ ચોર ચંદ્રને જેવા લાગે એટલામાં વચમાં રાહુ આવે, જેમ અગસ્ત્ય સમુદ્ય પાણી પીવા જતાં બિચારાં માછલાં તરફડવા લાગે; એવી રીતનો વિશેષ શ્રોતાએને રાજના કાર્યથી થયો. પણ તે સમયે કોઈનું કંઈ આશ્ચર્ય નહીં. રાજા પૂછવા લાગ્યો કે તું કેટલા વખતમાં ગાયને સજીવન કરીશ તેનો મને ચોક્કસ સમય આપ અને પછી તારા હરિને બોલાવજો. આ સાંભળી નામદેવ કહે છે કે હે રાજા, આજથી ચાર દિવસમાં આ ગાય જીવતી થશે. પછી રાજા પોતાને મહેલે ગયો. હવે નામદેવે અંતરમાં શ્રીહરિનું ધ્યાન ધરીને અતિ દરુણાથી સ્તુતિ કરવા માંડી :

સ્તુતિ :

જય જય દીનદયાળ, પતિતપાવન, લક્ષ્મીવત્સલ કુણ્ડાસાગર.
અંતરસાક્ષી ગુણનિધાન, લક્ષ્મીવત્સલ ગોવિંદ.
જય વિધિજનક ક્ષીરસાગરનિવાસી, સગુણ સ્વરૂપ હૃદયકેશી,
પુંડલીકવરદા પદરીશા, જય અવિનાશી જગદગુરુ.
જય રાઘવેશા રાવણાંતક, નંદ આનંદ કંસ ચાલુરમર્દના.
કૌરવ અભિમાન નીર્દાનક, પાંડવરક્ષક શ્રીકૃષ્ણ.
જય ગુણસાગર આનંદસાગર, દ્રૌપદી લજ્જાનિવારણા,
રૂક્મિણીકાંતા કમલલોચના, લક્ષ્મીવત્સલ પાંડુરંગા.

એ પ્રમાણે નામદેવ ભકતે પ્રેમથી વિકૃલની આરાધના કરવા માંડી કીર્તન કરતાં કરતાં ગદ્ગદ કંઠે થવાથી આંખમાં આંસુધારા વહેવા લાગી જે જે લોકો ભજન સાંભળવા આવ્યા હતા તે સર્વ રૂદન કરવા લાગતા. આ પ્રમાણે એકદા થયેલા સર્વજનો એક દિવસ અને રાત્રી ત્યાં બેસી રહ્યા ખીજે દિવસે સવારમાં સૌ સૌને ઘેર ગયા. જેમ દુષ્કાળના વખતે દાંભિક દાતાને માયક પાસે મોકલવાથી ચાચકો જતા રહે છે. જેમ ઇદ્રિયોની શક્તિ જતી રહેવાથી માણસ વિદ્વાસ ત્યજે છે, જેમ ખોટા આવતાં ઇન્દ્રે રાખનાર દેશ ત્યજી વિદેશ જતો રહે છે, જેમ શરદ્ગતુ આવતાં વરસાદ બધ થઇ જાય છે, જેમ સૂર્યનાં કિરણ લાગતાં કાચો રંગ હડી જાય છે, જેમ રાજા હાથમાં માર્યો જતાં સેના નાસી જાય છે, જેમ આયુષ્ય પૂરું થતાં શરીર તજવું પડે છે, જેમ દરિદ્રતા આવતાં છેકરાં મોસાળ મોકલી દેવાય છે, જેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં ઇદ્રિયો શિથિલ થાય છે, તે પ્રમાણે નામદેવનું કીર્તન જે લોકો સાંભળવા આવ્યા હતા તે આપું મહાન સંકટ આવી પડતાં જતા રહ્યા. નામદેવ ગાયનું મસ્તક ખોળામાં મૂકી રુદન કરે છે અને શ્રીહરિને યાદ કરે છે :

નામો કહો પંડરીનાથ શ્રીહરિ વેગે વહેલો આવ તું,
માતા રૂક્મણી પવન ઢાળે તેથી લાગે થઇ આવતાં વાર.
કે ખીજા કોઇ પ્રેમી ભકતનું ભજન શ્રવણ કરવા બેઠો તું,
કે કોઇ ચોગી ધ્યાન ધરે ત્યાં તું શુઆધ બેઠો છું.
અરે કોઇ ખીજાનું સંકટ હરતાં, વાર તને ત્યાં લાગી શુ?
કે સગુણ ઉપાસક પૂજા કોઇની, સ્વીકાર કરી ત્યાં બેઠો તું?
કે અમૃતપાન કરવા માટે, ઈદ્રિ તને લઇ ગયા કે શુ?
કે પંડરપુરના યાત્રીઓને દર્શન દેતાં વાર લાગી શુ?
એવાં એવાં કારણથી કંઈ, વાર તને ઘણી લાગી શુ?
ભાત ભાતના અલંકારથી, કરે પૂજા શ્રીમતો તમારી,
તે પૂજામાં તહલીન થઇને, મને ભૂલી ગયો કે શુ?

એ પ્રમાણે ચાર રાત્રીદિવસ અખંડ રીતે નામદેવે પ્રભુને બોલાવ્યા જ છું. રડી રડીને આંસુથી જમીન ભીંગઇ ગઈ. તે કહેવા વાગ્યા કે :

દેવ સત્વર આવ તું કે કાળે શ્રાસ્થો તુજ નામિયો,
જેમ માછલી જળ વીણ તરફડે તેમ તરફડે તુજ નામિયો.

આવો કરુણ સ્વર કાને પડતાં જ ચક્રપાણિ ત્યાં પ્રગટ થયા. નામદેવના હૃદય મંદિરમાં દેખાયા. તત્કાળ ગાયને સજ્જન કરી અને નામદેવને કહે છે કે સાવધ થઈ જા. તે સાંભળી નામદેવે શ્રીહરિના ચરણ દ્વ પદ્મ્યા અને શું બોલ્યા તે સાંભળો. હે દેવા, દયાળા, નારાયણ તું કયા કામમાં ગુંચાયો હતો, ચાર ચાર દિવસ મુઠી આવ્યો નહીં અને મારો અંત કાઢ્યો. શ્રીહરિ કહે છે કે નામદેવ, તેં લાંબા સમયની મુદત રાગને ક્ષી, ને તેં એમ કહ્યું હોત કે હમણાં ગાય સજ્જન થશે તો તેજ સમયે હોડતો આવીને તારી પાસે રહી કાર્ય કરી આપત, માટે જાણુ કે :—

તારો સંકલ્પ તને ફળ્યો.

માટે મને શા માટે નકામો બદલો આપે છે ? હું તારે આધીન છું અને તારી પ્રીતિ જેવી હોય તેવી રીતે મારે વર્તવું પડે છે. લક્ષ્મણ મુખમાંથી જે વચન બહાર પડે તે વચન મને માન્ય છે. વાલ્મીકી ઋષિએ પ્રમાણે રામાયણમાં લવિષ્યકથા કહી હતી, તેજ પ્રમાણે મારે રામાવતાર લઈ તે સર્વ કાર્ય કરવાં પડ્યાં. જેમ :—

આરસીમાં જોનારને તેની આકૃતિ સામી દીસે,
તેવી જ રીતે મને જે જેવી રીતે લજે, તેજ તે ફળ આપવું પડે.
જેમ સંજેમરમરજું જેવું લિંગ, તે ઉપર તેવો દીસે રંગ,
તેમ લક્ષ્મણ આધીન હું શ્રીરંગ, જે ભાવે લજે તેવો હું બનું.

આ પ્રમાણે નામદેવનું સમાધાન કરીને ચક્રપાણિ અદશ્ય થઈ ગયા. નામદેવ નેત્ર ઉઘાડીને જુએ છે તો ગાય સજ્જન થઈને તેની સામે બેસી છે. આ કૌતુક લોકોની નજરે પડતાં જ રાગને કાને વાત પહોંચાડી. રામ આવી પહોંચ્યો અને જે ગાયનું માથું કાપી નાખ્યું હતું, તેને સજ્જન થએલી જોતાં જ નામદેવના ચરણમાં પડી નમસ્કાર કર્યાં. સઘળા લોકોમાં આનંદ થઈ રહ્યો. તેઓ કહેલા લાગ્યા કે ધન્ય છે નામદેવને કે જેના પ્રેમનું વર્ણન શ્રદ્ધા પણ કરી શકતા નથી. લક્ષ્મણને આથી જયજયકાર કરી તાળીઓ પાડી. નામદેવે જિભા થઈને શ્રીહરિનાં આવારણાં લીધાં, આરતી

ઉતારી અને સધળે જય જયકાર થયો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે આ વૈષ્ણવતીરને કે જેણે સારંગધરને વશ કર્યા.

આગળની કથામાં ઓતાજનોનાં ચિત્ત કથારંગમાં તરખોળ થશે જેમ સાગરની અંદર ગંગા મળી જઈને પ્રેમથી એકરૂપ થાય છે, જેમ માનસરોવરનાં રાજહંસ દૂધમાથી પાણી જુદુ કરી દૂધ પીએ છે. તેવી રીતે સંશયરૂપી પાણી દૂધ કરીને પ્રેમરૂપી દૂધ (અમૃત) નું પાન કરશે. તમે જે લક્ષ દઈને કથા સાંભળશો તો કથાનો રંગ અદ્ભુત લાગશે પછી પાંદુરંગ પ્રસન્ન થઈને ભકતોના સંસારનાં દુઃખનો નાશ કરશે. જે દીન દયાળુ શક્તિમણીકાત આગળ અંથ લખાવશે, તે મહીપતિ લહીએ થઈને લખશે અને તેનો સંદેશો ઓતાઓને જણાવશે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય અંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રમન્ન થાય છે

પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ હસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૧ મો.

નામદેવની યાત્રા (ચાલુ)
કચ્છીર અને વાણીઆની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાજનો, હવે સાવધાન થઈને સાંભળો તમોને જે અમૃતપાન
મળ્યું છે તે લક્ષતકથા અદ્ભુત અને ગદન છે; તેનો પ્રાકૃત ભાષામાં
વિકાસ થાય છે. જેમ બ્રાહ્મણના ઘરમાં પકવાન બનાવ્યાં હોય તે
સઘળી રાતિના માણસોને ઉપયોગી થઈ પડે છે, જેમ મોનાના અલંકાર,
સર્વ અંગને સુંદરતા અને શોભા આપવા માટે કામમાં આવે છે,
જેમ કપાસના ફૂલમાંથી (ફાંચી) કપડું વણવામાં આવે છે અને તે પહે-
રવાથી સર્વની ઠંડીનું નિવારણ થાય છે, જેમ માંખણને ખૂબ તપાવવાથી
સર્વ-ધી-ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ વીંટીમાં રત્ન જડવાથી તે સેનારને તરતજ
કામમાં આવે છે, જેમ અમૃતખીજ જમીનમાં રોપવાથી કરોડગણું ફળ
આપે છે, જેમ પથ્થર ફોડીને દેવળ બનાવીએ અને તેમાં શંકર પધરાવીએ,
તે સર્વના દર્શનને માટે છે. તેવી જ રીતે આ લક્ષતવિજય ગ્રંથ પણ રપટ
છે અને તે એકાએક પ્રસિદ્ધ થયો છે. તમે પણ મનમાં વિકલ્પ લાવીને
ચિન્તાર કરશો કે આ ચરિત્ર ગ્રંથ કેટલોક મોટો થવાનો છે, તો હું નમ્રતા-
પૂર્વક પ્રેમથી કહું છું કે મારી ઉપર એટલે પ્રત્યક્તા ઉપર નિમિત્ત મૂકીને
નકામી લક્ષતવિજયની ઉપેક્ષા કરશો નહીં. શ્રીકૃષ્ણે તમને દોષ ત્યજીને
ગુણ પારખવાની શક્તિ આપી છે. મહીપતિ તો મદમતિ છે. તેને તો
એટલી જ સમજણ પડે છે કે શ્રી ઉદ્ધિમણીપતિ જ ગ્રંથ બોલે છે, અને
તેનો નિશ્ચય તેના ચિત્તમાં થયો છે જેમ કડપુતળીનો નાચ મારવામાં
પ્રયત્નિત છે, તે દોરી વૂટતાં દોંગલી કેવી રીતે નાચે ? જેમ પવન બધે
પડે પછી ઝાડ કેવી રીતે ડોલે ? તેમ સુતધાર વિના સર્વ વ્યર્થ છે. ગત
અધ્યાયમાં ગળું કાપી નાખેલી મૃત ગાયને નામદેવે સજીવન કરી તે સમયે

તે નગરનો અર્ધિય રાજા આવ્યો અને નામદેવને ચરણે નમન કર્યું. સર્વત્ર આનંદ થયો. આ ચમત્કાર થયા પછી સર્વ જનોની રાજા લઈને નામદેવ બીજે નગર જવા નીકળ્યા. રસ્તે ચાલતાં, અખંડ રામનામ સ્મરણ ચાલું હતું.

એરે...ઘટમાં ધુંટાય રામનામ.....

એક તારું રે.....ઘટમાં ધુંટાય રામનામ :

જે જે દેશમાં નામદેવ જતા હતા ત્યાં તે જ દેશની ભાષામાં કવિતા રચતા. તે અમૂલ્ય ભાષામાં હરિના ગુણનું વર્ણન કરતા હતા. એ પ્રમાણે જુદા જુદા દેશનાં અનેક તીર્થોમાં તેમણે ભજન કર્યું. તે વિસ્તારથી કહેતાં અંધ મોટો થઈ જાય. પછી નામદેવ સત્વર દાર્શાપુરીમાં-આનંદ વનમાં-આવી પહોંચ્યા. ગંગા નદીમાં સ્નાન કર્યું. વિશ્વેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં એટલે મનમનિા હેતુ સિદ્ધ થયો. તેથી મનમાં પરમ ઉશ્વાસ થયો અને ત્યાં જ આતુર્ભાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે ભાં રહ્યા તે દરમ્યાન એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. તે શહેરમાં કબીરસંત રહેતા હતા. તેને ચેર એ પ્રહર રાત્રી ગઈ ત્યારે સાધુસંતો પરોણા આવ્યા. આજુબાજુ બધાં નરનારી નિદ્રિત થઈ ગયાં છે. તે સમયે અકસ્માત વૈષ્ણવોને આવેલા જોઈ કબીરે તેની પત્નીને જાગૃત કરી. બંને જણે બહાર આવી સતોને પ્રણામ કર્યાં. કબીરનું ઘર ભાંગ્યું તૂટ્યું છે. ઘરમાં તલમાત્ર અનાજ નથી. છોકરાં પણ બૂખ્યાં સૂઈ ગયાં છે. તેમની નીચેથી કંતાનનો ટૂકડો કાઢ્યો અને સાંતોને તેની ઉપર બેસાડ્યા. પછી કબીર તેની પત્નીને પૂછે છે કે સતો માટે કંઈ નૈવેદ્ય કરવું પડશે? પત્નીએ હા કહી. પછી તે કહે છે કે મનમાં એક ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે અને તે એ જ કે આપણા ઘરમાં અનાજનો દાણો નથી બામમાં કોઈ આપણને ઉછીનું આપવું નથી, પણ પછી અંતરમાં ધૈર્ય ધરીને તે બખરના રસ્તે અનાજની સોધમા નીકળી પડી. રસ્તે જતાં અખંડ રામનામ મુખથી જપે છે અને ઉતાવળે ચાલી જાય છે. જતાં જતાં તે વિચાર કરે છે કે પ્રયત્ન કરતાં પણ જો અન્ન નહીં મળે તો પુણ્યલાભ થશે નહીં. પછી વાણીઆની દુકાનો હતી તે રસ્તે જવા લાગી. સામે નજર કરે છે ત્યાં એક વાણીઆને જાગૃત જોયો. તેથી તેની નજીક જઈને મધુર વચનથી તે વાણીઆને કહે છે કે મારે ચેર સંતપરોણા તીર્થજત્રા કરી પાછા વળતાં આવ્યા છે, તેમને માટે સીધુંસામગ્રી જોઈએ છે, માટે વાર ન લગાડતાં સત્વર આપ. તેની જે કિંમત થશે તે હું તને લાવી આપીશ. વાણીઆ

તેને પૂછે છે કે તું કાણ છે અને કોને ઘેરથી આવી છે? તે મધુર સ્વરે જવાબ આપે છે કે મુસલમાન કુળમાં વૈષ્ણવનીર કબીરની હું પત્ની છું, માટે હું જલદી સામગ્રી આપ. સાધુસંત ભૂખ્યા છે. આ મધુરવાણી સાંભળી વાળીએ કામાતુર થયો. જેમ અદત્ત્યાને જોઈ ઈંદ્રને કામ ઉત્પન્ન થયો હતો, જેમ પાર્વતીને જોઈને ભસ્મામુરે મનમાં પાપ વિચાર કર્યો હતો, જેમ જગજ્જ્ઞાની સીતા માતાને જોઈને રાવણે પાપદષ્ટિ કરી હતી, જેમ સતી કૌપદીને જોઈ દુર્યોધને કુમતિ કરી હતી, તેમ પાપમતિ વાળીએ કબીર પત્નીને કહ્યું કે જો તું મારી વાસના પૂરી કરું તો તને સામગ્રી, દ્રવ્ય, વસ્ત્ર, આશ્વાસુ જે માગીશ તે આપીશ. આ ધર્મસંકટની વાત સાંભળી મનમાં કંઈક સંકેત પામવાથી, કબીરપત્ની વિચાર કરવા લાગી કે જો પાછી જઈશ તો આ સમયે બીજું કાંઈ અન્ન આપવાનું નથી. આ દુર્જનની વાતની ના પાડતાં સંતોને ઉપોપણુ પડશે અને ધર્મને હાની પહોંચશે. કહ્યું છે કે સમય પ્રમાણે વર્તવું; પ્રસંગ તેવો ઉત્તર આપવો, સલાતું વસણુ જોઈને કીર્તન કરવું, જેવી જમીન તેવું બીજ વાવવું. હરિશ્ચંદ્ર રાજ્ય સત્ત્વગુણી હતો જ્યાં નીચ ઘેર પાણી ભરવું પડ્યું હતું; તેની રાણી સતી તારામતી અત્યંત દુઃખ ભોગવી રહી હતી. જેવો પવન તે તે દિશામાં ઉપણું, જો અત્યંત ઢૂંધતો હોય તો તેને પકડીને બચાવવો, હુકાળના સમયમાં કુપણને પશુ યાચકની જેમ અન્ન માગવું પડે છે. સંસારનું નાવ ચલાવવા શ્રદ્ધાણું પવનની નોકરી કરે છે. માટે આ પ્રસંગે કળિ ઉત્પન્ન થયો છે, તે અવશિત કાર્યો કરાવે છે. અધર્મને સ્વધર્મ જાણવો, એવું કળિયુગમાં થયું છે— કળિયુગમાં તો :—

નહીં સાચાને સન્માન, જૂઠાને આદરમાન;
જગત આ અવળું છે રે, જગત આ અવળું છે.

પણ શાસ્ત્રવચન છે કે :—

જે કાર્યથી શ્રીહરિ ચરણ મળે, તે અધર્મ કાર્ય પણ અવરથ કરે

માતાપિતા તીર્થ છે. મોટાભાઈ તીર્થ સમાન છે. કુળગુરુ અને મહેમાનની આજ્ઞા માનવી. પણ સમય આવ્યો ત્યારે ભરતે જો માતા દેહેથીની આજ્ઞા માની હોત તો શ્રીરામચરણ સાથે ચિત્ત કેવી રીતે ચોટત! પ્રહલાદે જો પિતાનું કહ્યું માન્યું હોત તો નરહરિ કેવી રીતે પ્રસન્ન થાત! અગિરાજએ ગુરુ શુક્રચાર્યનું વચન પાળ્યું હોત તો વામન ગ્વરૂપે ભગવાન

ક્યાંથી મળત ? અને ત્રણ ઝગઝાં જમીનના દાનમાં શ્રીહરિ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાત ? ઋષિપત્નીઓએ ઋષિઓનું કહ્યું ન માનતાં અન્ન લઈ અર્પણ કરવા માટે ગઈ. જો શાસ્ત્રવચનને વળગી રહી હોત તો શ્રીહરિચરણનું અંતર પડત. તેવી જ રીતે કપ્પીરપત્ની જો શાસ્ત્રવચન પકડીને જડપણું પ્રહણ કરે તો સંતસાધુને ઉપવાસી રહેવું પડે તેમ હતું. તેથી તેણે વાણી-આને વચન આપીને મીઠું લેવાનું કાર્ય સાધવાનો મનમાં વિચાર કર્યો. પછી અયોધ્યાવાસી જાનકીજીવન, ચૈતન્યધન અંતરસાક્ષી છે તેનું નામ-રમરણ કરવાથી અરિષ્ટ દૂર થશે; એવો દૃઢ સંકલ્પ કરીને ધૈર્ય રાખી વાણીઆને કહે છે કે મને પહેલાં સામગ્રી આપ અને પછી ઘેર જઈ સંતોને જમાડીને હું નક્કી પાછી આવીશ. રાત્રી ઘણી પસાર થઈ ગઈ છે. ઘેર સાધુજન ઉપવાસી છે. માટે જો વાર થશે તો તેઓ નિદ્રાવશ થઈ જશે, આ પ્રમાણે વાણીઆને કહેતાં તેના મનમાં વિશ્વાસ આવતો નથી. જેમ દુર્યોધનની નજરે કોઈ સારિવંદ માણસ નથી, જેમ આંધળાને સર્વ અંધ લાગે છે, જેમ ચોરને ચંદ્રમા ભલિન દેખાય છે, જેમ રોગીને રસોઈ કડવી લાગે છે, જેમ કંજુસને ગરીબની દયા હોય નહીં, જેમ માંસાહારીને પ્રાણીની દયા હોય નહીં, જેમ ક્ષયરોગીને દિવ્ય શરીરની સ્વપ્ને પણ આશા હોય નહીં, જેમ ખળ પુરૂષ પાસે સાચો પ્રેમભાવ હોવાની આશા નકામી છે, જેમ સાધુ પુરૂષ અને નિષ્કંટે મેળ હોય નહીં; જેમ બ્રાહ્મણનો આચાર અત્યંતજનુ મન કણુલ કરે નહીં, તેમ કપ્પીરપત્નીનું કહેવું સાચું લાગ્યું નહીં. માટે તે કહે છે કે જો તું મને વચન આપે તો જ હું તારી વાત સાંભળી માનું. એવું કહ્યું હિન્દુ કહેવું સાંભળી ધૈર્યજળ રાખી મનમાં વિચાર કરે છે કે જો આને હું વચન નહીં આપું તો સામગ્રી મળશે નહીં. પછી તેણીએ વચન આપ્યું અને સર્વ સામગ્રી લઈ જલદી જલદી પોતાને ઘેર આવી. પ્રેમથી સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી, ત્યારે સતોએ કહ્યું કે અમે અમારે સ્વહસ્તે રસોઈ તૈયાર કરીશું. તે પછી રસોઈ માટે તેમને વાસણો આપ્યાં. તેમાં વૈષ્ણવોએ પ્રેમથી પદ્માન બનાવ્યાં. પછી પાત્રમાં પીરમીને પૂનવિધાન રાફ કર્યું. ગંધાદાત, ફૂલહાર, સુગંધી, ધૂપ, દીપ, આરતી કરીને લાવથી નમસ્કાર કર્યા. પછી સપ્રેમભાવથી રૂચી પ્રમાણે સાધુસંતો જમીને તૃપ્ત પામ્યા. હવે કપ્પીરપત્ની એકાંતમાં પતિને બોલાવીને કહે છે કે તમે સતોની સેવા કરો અને હું વાણીઆને વચન આપીને આવી છું તે મારે પાળવું જોઈએ. તેની મનોદામના પૂરી કરવા માટે મને જવાની આશા આપો. સંતો માટે સામગ્રી આ સરતે લાવવી પડી છે. જો મોટું થશે અને દિવસ બીજો જશે તો સત્યને

હાની પહોંચશે. આ સાબળી કપીર ભકત કહે છે કે તે વાણીઆએ આપણ ઉપર ધણો જ ઉપકાર કર્યો છે. માટે હું તારી સાથે આવું છું. આજે સંતોને જમવાનું મળ્યું તે પુણ્ય તેનું જ છે, તેમાં આપણું કંઈ નથી, તને પણ સારો ઉપાય મૂક્યો કે સંતોને માટે તેમની મેવા માટે દેહનો ઉપયોગ કર્યો. હવે તને મારા ખભા ઉપર બેસાડી તેને ત્યાં મૂકવા આવું. ધણે વરસાદ જમીન ઉપર પડ્યો છે અને રાત્રે ધોર અંધારું છે. તને એકલી જતાં રસ્તામાં ખીક લાગશે. એમ કહી પત્નીને ખમ્બે બેસાડી કપીર ઝટપટ ચાલતો બગ્ગરમાં ચઢીને જવા લાગ્યો. રસ્તે જતાં બંને જણ સપ્તેમ રામ-ભજન કરતાં હતાં. તેઓ કહેવા લાગ્યાં કે આજનો દિવસ ધન્ય છે કે સંતો આપણે ધેર આવ્યા ! પછી વાણીઆની કુકાનના ઓટલા ઉપર તેની પત્નીને મૂકીને કપીર કહે છે કે હવે હું ધેર જઈ છું. સાધુસંતો ધેર છે તે ઓચિંત જાહેર અને જતા રહેશે. તેથી તેમની પાસે જઈને તેમની ચરણમેવા કરીશ તું મનમાં જરાપણ સંકોચ કરીશ નહીં અને વાણીઆના મનની ઈચ્છા પૂરી કરજે. એમ કહી કપીર ભકત પોતાને ધેર જલદી જતો રહ્યો. તે સમયે કામાતુર ચઢીને કપીરપત્નીને આવવાની વાટ વાણીઆ જોતો હતો. રાત્રિએ આવીને જેતરી ગઈ; એમ દુરાચારી મનમાં વિચાર કરે છે. ત્યાં પાછળ કપીર પત્નીને જોબેલી જોઈ. તેને જોતાં વાણીઆને મનમાં હર્ષ થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ખાઈ છે તો સત્યવચની. પછી પોતાની બેઠક ઉપર બેસીને વાણીઆ કહે છે કે જમીન વરસાદને લીધે કાઠવથી ભરેલી છે; છતાં પણ તારા ખમ્બે કાઠવ લાગ્યો નથી, તેથી મને શંકા થાય છે કે તું કોઈ માણસને તારી સાથે લાવી છું. માટે હે ગુણવતી, તું સાચું કહે. સતી આ સાંભળી કહે છે કે તને વચન આપી સામગ્રી લઈને હું ધેર ગઈ. પછી સાધુ સંતોને જમાવ્યા અને સંતોખ્યા. વૈષ્ણવોને સંતોષ થવાનું પુણ્ય તને જ મળ્યું. તારો અમારા ઉપર પૂરેપૂરો ઉપકાર થયો, તેનું ત્રણ ચૂકળું નય તેમ નથી. હું પતિવ્રતા છું. પતિની આરા પાળવી એ જ મારું પ્રમાણ છે. માથે સંકટ આવ્યું હતું. ઘરમાં અન્ન નહોતું, તેથી સંતો માટે અન્ન મેવા તને વચન આપ્યું. પછી કપીર મારા પતિ છે, તેમને સધળા જતાં કહી સંભળાવ્યા. તેથી મારા પતિ કપીર મને ખલા ઉપર બેસાડીને અહીં લઈ આવ્યા અને પોતે તરત સંતચરણ સેવા કરવા પાછા ગયા. માટે હવે તારા મનમાં જે કંઈ સંશય હોય તે દૂર કરી તારા મનની ઈચ્છા સત્ય પૂરી કર. એવાં સતીનાં વચન સાંભળતાં જ વાણીઆને ભારે પ્રમાતાપ થયો અને કહેવા લાગ્યો કે મેં આ નરદેહ ધાગ્યું કરીને કંઈ જ સારું

કર્તુ' નહીં. ચોરાસી લાખ જુદા જુદા દેહ ધરીને પછી આ નર દેહમાં આવ્યો; તો પણ વિચાર કર્યો નહીં અને વિપવશ પડે થયો. કખીર વિરહત અને ઉદાર ભક્ત છે. તેની પત્નીને જીવાનું પાપ તે કુહાડી લઈ તુળમીવન કાપવા જેવું છે, કે કાદળા લઈ યજ્ઞશાળા ખોદી નાખવા જેવું છે, કે પગ પ્રહારથી શિવપૂજન ભંગ કરવા જેવું છે, કે અમૃતકુંભ દોળી દેવા જેવું છે, કે શાલિમામ તોડવા જેવું છે, કે વડ પીંપળના ઝાડ તોડવા અથવા કુહાડીથી કાપવા જેવું છે, કે ગંગાકિનારે જઈ સ્નાન કર્યા વિના રહેવા જેવું છે, કે સુખથી શ્રી ભાગવતની નિંદા કર્યા જેવું દોષદાયક કર્મ છે. કખીર ભક્તને દગાથી ઘેતરવા છતાં, તેની પત્નીને પરભોગ માટે આપે છે તેવો પતિ મળવો મુશ્કેલ છે. કખીરપત્ની, માતા-સદગુણ શાણી, આદિજનની જગદંબા, મને પ્રશ્નાતાપ થાય છે. હું તને પગે લાગું છું. હું તારો બાળક છું. મેં અજ્ઞાન-પણાથી તારા સત્યપણામાંથી ચલિત થવાનું તને ક્યું, તે સર્વની ક્ષમા માગું છું. મારો હાથ પકડીને મને સંત કખીર પાસે લઈ જઈ તેને પગે લગાડ; એમ કહીને દૂરીથી તેને પગે લાગ્યો. આવાં દુરુણ વચન સાંભળી કખીર કાન્તા કહે છે કે ધન્ય છે તને વાણીઆ, તારું મન હવે માખણ જેવું નરમ થયું છે એમ મને દેખાય છે. “કુળ કર્મ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ પ્રશ્નાતાપ મનમાં થયો, તો પાપ તેનાં બળી ભરમ થયાં. શાસ્ત્ર વચન એમ જ કહે” પહેલાં વિપ ભક્ષણ કર્યું, પછી અમૃત

પીવાનું મળ્યું એટલે સંકટ ચોક્કસ દૂર થયું, એમ સર્વજન કહે છે. મોટે ધૈર્યવંતા સજ્જનો, સાંભળો, ખરેખરો પ્રશ્નાતાપ જે તમને થશે તો તરતજ ભવસાગરનું દુઃખ આપોઆપ ટળી જશે. હવે હું તને કખીરસંતની મુલાકાત કરાવીશ. એ સાંભળી વાણીઆને પરમ આનંદ થયો. દાલિત અભિમાન ત્યજીને, રજ, તમ, ગુણ ત્યજીને, મોહ ભ્રમ ત્યજીને, સારિવક લક્ષણ દહતા પૂર્વક ધારણ કરવા. તે પ્રમાણે શુદ્ધ, ઉજ્જવળ થઈને દુકાન ત્યજીને તત્કાળ માયાળજ ત્યજીને, તે વાણીઓ ત્યાંથી નીકળ્યો. કખીરપત્નીની સાથે તેમને ઘેર જતાં વાર લાગી નહીં. પછી વાણીએ અનન્યભાવે પ્રેમથી કખીરના ચરણમાં સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા, પછી તે કહેવા લાગ્યો કે હું અજ્ઞાન બાળક છું, મેં ખરેખર અપરાધ કર્યો છે, તો ક્ષમા કરી મને અભય વરદાન આપો. કખીરસંત પૂર્ણ અંતરજ્ઞાની હતા. તેમણે વાણીઆનું પ્રશ્નાતાપથી ભરેલું મન ઓળખ્યું. પછી તેને કખીરે આર્ચિંગન આપ્યું અને અભય વરદાન આપ્યું. પોતે ભાવિક, વિશ્વાસુ, જ્ઞાની, ઉદાસ અને દમ્ભેશાં વિરહન રહે છે;

તેવા કબીરલકત પ્રેમાળ છે તે સર્વ પ્રત્યે દયાળુ છે. વાણીઆને પદ્માનાથ થયો અને તેને શ્રીરામભજન કરતો કરી દીધો, એ સતસંગનો મદિમા છે. શ્રુતિ અને શાસ્ત્રોથી આ સતસંગની કથા કળી શકાય નહીં. કબીરની આત્મ અદ્ભુત કીર્તિ નામદેવે સાંભળીને જ્ઞાનદેવને કહ્યું કે ચાલો આપણે મળ્યા માટે જઈએ. પછી નામદેવે અને જ્ઞાનદેવે કબીરને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા. કબીરને મનમાં ધણો આનંદ થયો અને તે બંનેને પ્રેમથી બેટ્યા પછી તેમને બેસવા માટે તથાસન આપી બેસાડ્યા. તે બંનેની આંખો પ્રેમસર્ના અશ્રુથી છલકાતી હતી. તે સમયે જ્ઞાનદેવ નામદેવને કહે છે કે જુની વાત યાદ કરો. કીરસાગરમાં નારાયણે તમને આરાધ કરી હતી કે તું સાક્ષાત્ ઉદ્ધવ છે અને કબીરલકત શુકદેવનો અવતાર છે. તમારા બંનેના છીપ્યા અવતાર થયો છે. તમે મૃત્યુલોકમાં અવતાર ધર્યો છે. કળિયુગમાં ભક્તિ માર્ગનો લોપ થયો છે. આજુબો પાપમાં ડૂબી ગયા છે. તેઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે કર્મભૂમિમાં તમે આવ્યા છો. એમ કહીને જ્ઞાનદેવે તે બંનેને નમસ્કાર કર્યા. તે સમયે અંતરભેદ દૂર થવાથી પૂર્વજાળનું જ્ઞાન ધર્મ. જ્ઞાનદેવ કબીરને કહે છે કે દક્ષિણમાં પંડરપુર ક્ષેત્ર છે ત્યાં પુંડરીકને મળ્યા માટે વૈકુંઠવાસી આવે છે. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ સચુણ રૂપધરી જગતને જુદા જુદા અમરદાર બતાવનાર જગજીવન જે નામદેવના પ્રેમજીવન છે તે ઇંદ્ર ઉપર ઊભા છે. તેમને તમે એક દિવસ આવીને બેટજો. તે તીર્થક્ષેત્રનાં દર્શન કરી આંખ પવિત્ર કરજો. જ્ઞાનદેવનું કહેવું સાંભળી ચરણમાં નમન કરીને કબીર લકત કહે છે કે કાર્તિકી એકાદશીએ અવસ્ય દર્શન માટે આવીશ; એવું વચન આપ્યું. આ પ્રમાણે કબીર સાથે પ્રેમાલાપ કરીને નામદેવ તથા જ્ઞાનદેવ ત્યાંથી સત્વર નીકળ્યા. આગળની સુરસ કથા સંભળતો સાદર સાંભળજો. જેમ ત્યાગુર માણસ પાણીપીવા માટે તણસે છે, જેમ જૂખ્યો માણસ મિષ્ટાન્ન માટે તણસે છે, તેમ ભકતકથામાં મન લગાડીને ભાવપૂર્વક ભાવિકજનો સાંભળજો.

એક પ્રેમભાવ ધર્યો હોય ચિત્તમાં તો અનંત લાલ હરતમત ધાય.
મહીપતિ શ્રોતાઓને વિનવી કહે છે કે સુખપ્રાપ્તિ અને સ્થાનંદ આ અંથમાંથી તમને મળે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય અંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ ધાય છે પ્રેમાળ ભકતો આ અગીઆરમો અધ્યાય અતિ મીઠો છે,
તે તમે પણ સાંભળ્યો
॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

નામદેવની યાત્રા. (ચાલુ)

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે ત્રિભૂવનમાં સુકાળ થયો છે કારણ કે ભક્તવિજયરૂપી મેઘ આકાશમાં ચઢી આવ્યો છે. ચૈતન્યરૂપી આકાશમાં ગર્જના કરીને સ્વસ્વરૂપના આનંદરૂપી જળનો વરસાદ થયો છે. સાર્વિક સ્વભાવના જે આતક જેવા છવો છે, તે તો આગળથી જ તૃપ્ત થયા છે. ખીજા જે ત્રિગુણાત્મક જન છે ત્યાં અનેક જનનું ધાન્ય ઉત્પન્ન થયું. જે કેવળ તમેાગુણી પશુ સમાન છે ત્યાં જ અપાર તૃણ જમ્યું અને વિશાળ પૃથ્વી ઉપર પાણી પડ્યું, તે ખીન ઉપયોગી થઈ વહી ગયું અને વહેતું વહેતું જ્ઞાનસાગરમાં પાછું આવી ગયું. ત્યાં જ્ઞાની ભાવિકજનો તત્ત્વપતા હતા, (માઝાની જેમ) તેમજો સ્વાનંદરૂપી જળ આવતાં તેમાં પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક ડૂબકી મારી. ગયા અધ્યાયમાં કથા કહી હતી કે કશ્મીર ભક્તને નામદેવની મુલાકાત થઈ, પછી ત્યાંથી તેઓ નીકળીને છુદ્ધગયા, પ્રયાગરાજ વગેરે તીર્થોનાં દર્શન કરીને અયોધ્યા ગયા. મથુરા, ગોકુળ અને વૃંદાવન પણ હિતાવળે જોયા પછી, દ્વારકાં ગયા. પાછા વળતાં માર્ગમાં મારવાડ દેશમાં ગયા. આ દેશમાં જળ ધણું જાડે જમીનમાં મળે છે. હવે જ્ઞાનદેવ તથા નામદેવ બંનેને ધણી તરસ લાગી હતી, તેથી તે પાણીની શોધ કરવા લાગ્યા. એટલામાં એક જૂનો કૂવો તેમની નજરે પડ્યો. તે એટલો બધો જાડો હતો કે તેનો અંત દેખાતો ન હતો. તેમાંથી પાણી પીવા માટે શો ઉપાય કરવો ? જ્ઞાનદેવ નામદેવને કહે છે કે મને એક યુક્તિ આવડે છે. પછી તે યોગક્રિયાની લઘિમા શક્તિથી નાનું સ્વરૂપ કરીને કૂવામાં પ્રવેશ કર્યો અને પાણી પીને સત્વર બહાર આવ્યા. નામદેવને પણ ધણી તરસ લાગી છે, પણ તેમને કંઈ ઉપાય સજ્જતો નથી. જ્ઞાનદેવ કહે છે કે તમે ચિંતાતુર શા માટે થાઓ છો ? હમણાં જ તમને પાણી લાવી આપું છું. લઘિમા ત્રિઘા તમને આવડતી નથી; પણ પારદા-પણું ન રાખતાં હું પાણી લાવી આપું તે પીને તૃપ્તા થાંત કરો. મારા

હાથનું પાણી પીવાથી ચિત્તમાં અપમાન સમજવું નહીં. આત્મા વ્યાપક ચૈતન્ય ધન સર્વ પ્રાણીઓમાં, સર્વના ઘટમાં એક જ છે. નામદેવ પ્રત્યુત્તર આપે છે કે વિદ્યુત્ત આત્મારૂપે સઘળાંના અંતઃકરણમાં છે, તો તે મારી ચિંતા દૂર કરી શકે છે; છતાં આ સમયે તે મારી ચિંતા દૂર કેમ કરતો નથી? ધીરજ રાખીને ક્ષણભર ખેંચી નબરે કૌતક જુઓ.

પછી આંખ બંધ કરીને યદુનાયક, શ્રી કૃષ્ણને અંતરમાં યાદ કરવા માંડ્યા. હૃદયમાં પાંદુરંગ મૂર્તિનું ધ્યાન ધરીને નામદેવ પ્રેમથી રટન કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે આવો સત્વર રૂક્મણીપતિ, મારા પ્રત્યે આમ કેમ કરે છે? તું જ મારી માતા છે. તું જ મારો પિતા છે. તું જ મારો ઈષ્ટમિત્ર અને અંધુ છે. તું જ મારો કુળ દેવતા છે. આજે કેમ મને અનાથ કરી મૂક્યો છે? તું જ મારું સંપત્તિ ધન છે. તું જ મારું સિદ્ધાંતજ્ઞાન છે. તું જ મારું યોગસાધન છે. બીજું કંઈ હું જાણતો નથી. હવે તું ઝટપટ દોડતો આવ. નહીં તો મારો અંત તારે જોવો પડશે. અનાથના નાથ કૃપાવંત, મારા જોવા દીનને તું સાંભળ. એમ કહેતાં નામદેવની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. નામદેવ કહે છે કે હે વનમાળી, હવે તું દીલ કરીશ નહીં. તારા વિના મારો જીવ ટળવળે છે. કામા, વામા, મનથી હું તારો અજ્ઞાન બાળક છું. આજે ધણી તરસ લાગી છે, તો હું કોને શરણે જઈ? પુંડલીકવરદા, રૂક્મણીરમણા, જન્મથી જ તું મારું પોષણ કરે છે. હે કટુણાધન, હવે તું મને કેમ ત્યજ દે છે? આથી કેની લાજ જશે? તું અનાથનો નાથ છે; એમ વેદ પુરાણો કહે છે, પણ તારી કીર્તિ આજે ઝાંખી પડતી લાગે છે. જ્યારે મગરે હાથીને પકડ્યો હતો અને હાથીએ તને યાદ કરીને પોષાર કર્યો હતો એટલે તું હપિકેશી તરત જ તેને મદદ કરવા દોડતો ગયો હતો. તેવી રીતે મારા માટે પણ આજના દિવસે કંઈ કસોટીનો પ્રસંગ છે; તો તું અતિ વેગે આવ. દ્રૌપદીને સંકટ પડ્યું, ત્યારે તું સત્વર તેની મદદે ગયો હતો. તે સમયે તું કૃપાળુ થયો હતો અને હવે આજે મને કેમ વીસરી ગયો છે? મને તીર્થયાત્રાએ મોકલતી વખતે હે રૂક્મણીપતિ, તેં મને જ્ઞાનદેવને સોંપ્યો હતો; તો પછી હવે તને મારા પ્રત્યે ઉદાસવૃત્તિ કેમ થઈ? તું કૃપામૂર્તિ કેમ આવતો નથી? કૃપાળુ તું જગદીશ છે; તો પછી મને ત્રાસ કેમ પડવા દે છે? હવે તું દોડ, દોડીને અહીં આવ; નામદેવ આજે તારા વિના કલ્પાંત કરે છે અને તારા વિના ઉદ્ગમ ન. જો તું આજે અહીં આવીશ નહીં નો, કુપ્ત લોકો તારી

હાંસી કરશે. માટે જલદી આવીને મારા જેવા દીનનું રક્ષણ કર. પૃથ્વી ઉપરના વૈકુંઠ જેવું પંદરપુર છે. ત્યાં પોતાના મંદિરમાં શ્રીહરિ બેઠા છે. ત્યાંથી પોતાના ભક્તોને ધણા પ્રેમથી સંભાળે છે. કૃપાનો ઝરો તેમના હૃદયમાં છે. તે સમયે રઘુમાધને શ્રી વિદ્યુલ કહે છે કે એક વખત નામદેવ પાછો નજર આગળ આવે તો પછી તેને મારાથી દૂર ચલાવવા નહીં. ત્યારે માતા શક્તિભણી પૂછે છે કે દેવરાયા ! આજે તેની માયા કેમ માદ આવી ? નામદેવને શું કષ્ટ પડ્યું છે કે આજે તમારું મન ઉદ્વિગ્ન દેખાય છે ? તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે આજે મારું ડાણ લોચન ફરકે છે. ડાબો હાથ પણ ધૂંળે છે. તેથી મનમાં ચિંતા થાય છે. ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ધણો થાય છે. ક્યા ભક્તને ધણું કષ્ટ પડતું હશે; તે હજુ મારા ધ્યાનમાં આવતું નથી. શ્રીપતિ કહે છે કે પવન પણ મારા ભક્તોને વાગી શકતો નથી. પણ કોઈ ભક્તને બૂખ તરસ લાગી છે કે કેમ તે આજે મને સમજતું નથી. એવાં પ્રભુનાં વચન સાંભળી માતા શક્તિભણી ધ્યાન ધરીને તપાસ કરે છે, તો અકસ્માત નામદેવનો શોકશબ્દ સંભળાયો. પછી કહેવા લાગ્યાં કે દેવાધિદેવ, તરસ્યો નામદેવ તમને હાક મારીને બોલાવી રહ્યો છે. માટે વેગે જઈને તેની સંભાળ લો. હવે ક્ષણ માત્રનો વિશ્રંખ કરશો નહિ. એવું સાંભળતાં જ શ્રી વિદ્યુલ મનોવેગે મારવાદ પહેંચી ગયા અને ગડગડાટ કરીને કૂવો પાણીથી જીભરાવી દીધો. કૂવામાંથી પાણી બહાર વહેતું જોઈ જાનદેવને ધણું આશ્ચર્યજનક કૌતુક લાગ્યું. નામદેવે વિદ્યુલને પ્રસન્ન કર્યાં; પણ તે કેવી રીતે તે કોઈથી સમજાયું નહીં. પછી નામદેવને સાવધ કરીને જાનદેવે તેને પ્રેમથી આલિંગન આપ્યું અને કહેવા લાગ્યા કે ચક્રપાણિ તને ખરેખર મળ્યા છે અને તે પણ કદી ન અનેલું કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. જેમ નર પાનરે પાણીમાં પથરા તરાવ્યા, જેમ વશિષ્ઠ ઋષિએ હાથમાં રાખેલી લાકડી તપાવી હતી, જેમ વિશ્વામિત્રે ત્રિશંકુ માટે નવી સૃષ્ટિ રચી હતી, તેવો જ પ્રતાપ નામદેવનો હતો. જેમ ભગીરથ રાજા પૃથ્વી ઉપર ગંગા છલાવ્યા, જેમ ગૌતમ ઋષિ મહાદેવજીને પ્રસન્ન કરીને ગોદાવરીને પૃથ્વી ઉપર છલાવ્યા, તેનાથી પણ વિશેષ પ્રતાપી કાર્યથી હરિતનાપુરમાં મૃત ગાય સજીવન કરી અને તૃપ્તા લાગતાં મારવાડના ઊંડા કૂવામાંથી પાતાળ ગંગા પ્રગટ કરી કૂવા બહાર પ્રવાહ ચલાવ્યો. એ પ્રભાણે કહીને જાનદેવ નામદેવને દેહ લોભાન ઉપર છલાવ્યા. પછી નામદેવે જળપ્રાશન કર્યું અને જાનદેવને કહેવા લાગ્યા કે હું જે જે કાર્ય માટે વિદ્યુલને હાક મારું છું તે તે સધળું કાર્ય મારો દેવ પૂરું કરી આપે છે. તે તમાલનીલ વિદ્યુલને હું ક્યારે નજરે

જોઈશ ? તે ઉપરથી જ્ઞાનદેવ કહે છે કે યોગીઓ સમાધિમાં બેસે છે તેઓને
 જોઈને મારું ચિત્ત હંમેશાં વિચિત્રાંતિ પામતું નથી, પણ તારા ઉપર ધન્ય
 પ્રીતિ છે અને તેથી તારા સિવાય મનમાં બીજું કંઈ આવતું નથી. હું
 વિષ્ણુલક્ષ્મી પ્રેમમૂર્તિ છે અને તેં રૂક્મણીપતિને વશ કર્યા છે. કેશવ
 પરમાત્મા તારી પાસે છે. ધન્ય છે નામદેવ, તારા કુળને ! જેની રીતે ગાયને
 તેનાં વાહરણાં જોઈને સંતોષ થાય છે, તેમ તારા સદ્ગુણ જોઈને મારું મન
 પ્રેમથી આનંદ પામે છે. જ્યાં તારું કીર્તન થતું હોય, ત્યાંથી બીજે તીર્થ-
 યાત્રા કરવાનું મને ગમતું નથી. શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણ એ બધાં હરિ-
 ગુણગાન આગળ કંઈ વિસાતમાં નથી. તારો હરિપ્રેમ જોઈને યોગીઓએ
 ધ્યાન ત્યજી દીધાં. ઋષિઓ અને ગંધર્વો, બ્રહ્મા અને ઇન્દ્રાદિ દેવો શ્રીહરિનું
 પ્રેમભાવે ધ્યાન ધરે છે. તેમને પણ જે પ્રાપ્ત થયા નથી; તે શ્રીહરિને તે
 તારે સ્વાધીન કર્યા છે. એમ કહીને જ્ઞાનદેવે નામદેવના ચરણે નમસ્કાર કર્યા.
 જે સ્થળે નામદેવને તરસ લાગી હતી; તે સ્થળે હજી પણ તે કૂવામાંથી
 પાણી વહે છે અને માર્ગશીર્ષ માસમાં તે સ્થળે મારવાડ દેશમાં યાત્રા
 ભરાય છે. તેવાં તીર્થોનાં મહાત્મ્યનું વર્ણન કરતાં આ ગ્રંથ ધણે મોટો
 થઈ જવા સંભવ છે. હવે જ્ઞાનદેવ સાથે નામદેવે આગળ પ્રયાણ શરૂ કર્યું
 અને જુદા જુદા દેશનાં જુદાં જુદાં તીર્થો પોતાની નજરે જોતા આત્મા.
 બંનેએ હિમાલયમાં જઈ બદ્રિકાશ્રમ જોયો, પછી ત્યાંથી ઓઢવા જગન્નાથનાં
 દર્શન કર્યાં. આ સ્થળે શ્રીહરિ જુદા રૂપે આનંદથી રહે છે અને તે સ્થળે આ
 કળિયુગમાં પણ અદ્ભુત ચમત્કાર થયા કરે છે. પછી હૈમકારેશ્વર અને અમરે-
 શ્વરનાં દર્શન કરીને કેદારનાથ ગયા. ઉજ્જનમાં જઈ મહાકાળેશ્વરનાં દર્શન
 કર્યાં. સોરઠી સોમનાથ અને પરળી વૈજનાથનાં પણ અનુક્રમે દર્શન કર્યાં.
 પછી શ્રી શૈલપર્વતમાં મહાલીલાજીનું ગયા હતા અને જ્યાં પાર્વતિરમણ શંકર
 ભગવાને સાઠ વરસ સુધી લકતને મળવા માટે રાહ જોઈ હતી; તે સ્થાન
 જોયા પછી ઔરંગાબાદ પાસે ધૂખ્ણેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરી સેવાશીર્ષ
 કે જોતો મહિમા ધણે છે ત્યાં ગયા. તે સ્થળનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.
 પછી નાસીકથી અંબિકા જઈ કુશાવર્તમાં રનાન કર્યું. ત્યાં પંચવંદનને નમન
 કર્યું. પછી ત્યાંથી સત્વર પ્રયાણ કર્યું. આગળ પશ્ચિમ સમુદ્ર જોઈને ભીમા-
 શંકર (તા. દરજણ, જિ. કોલાત્રા) ગયા. ત્યાંથી રામેશ્વર ગયા અને જતા
 દંનનાં દર્શન કર્યાં; એમ એક એકથી એક તીર્થસ્થળો પૂર્વી ઉપર છે. તે
 સર્વ પુરાણ પ્રસિદ્ધ નામાંકિત તીર્થો છે. સપ્તપુરી, - મોદાપુરી, - નામે
 અયોધ્યા, મથુરા, કાંચી, કાશી, દારકા, અવંતી અને જગન્નાથપુરી એ

નગરીઓ પ્રેમથી જોઈ. મોટાં મોટાં બાર પ્રખ્યાત જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કર્યાં. આટલાં તીર્થો લખ્યાં અને બીજાં અનેક પૃથ્વી ઉપર છે તે આ પુસ્તકમાં ક્યાં લખવાં? જેમ ચંદ્રમાને જોતાં બીજાં નક્ષત્રો આપોઆપ નજરે પડે છે, જેમ વૃક્ષને ઉપાડી નાખતાં ડાળીઓ આપોઆપ હાથમાં આવે છે, જેમ સુધારસ પીતાંની સાથે જ બધી ઔષધિનાં મુલું તેમાં આવી જાય છે, જેમ વેદાંતનું પઠન થતાં બધી કૃતિના અર્થો સમજાય છે, જેમ પીપળાને નમન કરતાં સઘળાં વનરપતિનું પૂજન આવી જાય છે, જેમ શેષનાથનું દર્શન થતાં સઘળાં નાગદેવો આવી જાય છે, જેમ વિશ્ણુને તુળ-સીંથી પૂજન કરતાં પોડયોપચારે પૂજા કરી ગણાય છે, જેમ શંકર ભગવાનનાં દર્શન કરતાં સઘળાં તપશ્ચર્યા કરનારાઓનાં દર્શન થયાં ગણાય છે, જેમ ઐરાવતને જોતાં સૃષ્ટિના હાથી આવી જાય છે, જેમ ઈંદ્રને સતોપ થતાં સર્વ દેવગણ આવી જાય છે, જેમ ગરુડને જોતાં સઘળાં પક્ષીઓ આવી જાય છે, જેમ હિમાલય પર્વત જોતાં સર્વ પર્વત આવી જાય છે, તે પ્રમાણે મોક્ષ-દાયી સપ્તપુરી અને દ્વાદશ જ્યોતિર્લિંગનું મહાત્મ્ય ધણું મોટું છે. બીજાં પૃથ્વી ઉપરનાં તીર્થો, જે અનાયાસે રસ્તામાં આવ્યાં તે સર્વ જોયાં. પંછી રામેશ્વરનાં દર્શન કરી બને જણ પાછા વળ્યા. પ્રેમાળ ભક્ત નામદેવ અને જ્ઞાનદેવ પાછા વળતાં નાગનાથ ૨ સ્થળમાં આવ્યા. તે દિવસે માધ વદિ ૧૪ને શિવરાત્રીનું પર્વ હતું. તે સ્થળ જોતાં જ્ઞાનદેવ અને નામદેવને ઘણો આનંદ થયો. જેમ ચૈત્ર સુદિ એકમને દિવસે શાક સંવત્સર ઘેર આવે છે, જેમ અક્ષય તૃતિયા (વૈશાખ સુદ ૩) ને દિવસે ઘેર પિતૃગણ પરાણા ધર્મ આવે છે, જેમ ભાદરવા સુદ ૪ (ગણપતિ ચોથ)ને દિવસે ગણપતિ ઘેર આવે છે, જેમ શ્રાવણ સુદિ પાંચમે શેષનાથ ઘેર આવે છે, જેમ મહા સુદિ સાતમે સૂર્ય મહેમાન યજ્ઞ ઘેર આવે છે, જેમ શ્રાવણ વદિ આઠમે, જન્માષ્ટમીએ શ્રીકૃષ્ણ ઘેર આવે છે અને પારણામાં પોદી જાય છે, ત્યારે ગાય છે કે “ઉતારે આરતી શ્રીકૃષ્ણ ઘેર આવ્યા.” જેમ રામનવમી, ચૈત્ર સુદ નવમીને દિવસે કૌશલ્યાસુત શ્રીરામ ઘરમાં રમતા જોવામાં આવે છે, જેમ વિજ્યાદશમી, આમો સુદિ દશમને દિવસે જગદેશ જગજનનીનાં દર્શન થાય છે, જેમ અષાઢ સુદિ એકાદશીને દિવસે શ્રીવિઠ્ઠલ ઘેર પધારે છે અને

મનમાલ-ઔરંગાબાદ-પરભતી યર્ધ પરબી વૈજનાથ જવાય છે. પરભતી અને પરબી વચ્ચે ઘોંડી રેલને ઉતરી ૧૨ માર્ચનાં જતાં અવધા નાગનાથનું તીર્થ છે.

પ્રેમાળ લક્ષ્મીને આનંદ મનાવે છે તેમજ તેઓના મનમાં સંતોષ જનમય છે. જેમ કાર્તિક સુદ આરશને દિવસે શ્રીકૃષ્ણ પાછા વૃંદાવન આવે છે, જેમ શંકર લગવાન મહા વદિ તેરશને દિવસે પ્રદીપકાળમાં ઘેર આવે છે, જેમ શ્રાવણ વદ અમાસે નંદકિશ્વર આવે છે, તેમ નામદેવ અને માનદેવ શિવરાત્રીને જ દિવસે પુષ્પક્ષેત્ર અવદા નાગનાથમાં આવ્યા. આ મળને બીજું કૈલાસ કહેવામાં આવે છે. તે સ્થળે તેઓ પ્રેમાનંદથી જન્મ પડેલા. ત્યાં તીર્થમાં સ્નાન કર્યા પછી નિત્યનિયમથી પરવારી, મહાદ્વારમાં આવી સપ્રેમ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા. પછી દેવળના અંદરનાં સ્થાનમાં જઈ દર્શન કરીને ફરીથી નાગનાથને પ્રણામ કર્યા. પછી મૃતિ કરવા લાગ્યા:—

અનાથનાથા પાર્વતીપતિ, રમશાનવાસી ખડ્ગાંગ ધરા,
કૈલાસપતિ દિગંબરા, વિશ્વેશ્વરા વિશ્વપતિ -

એ પ્રમાણે કહીને માથા ઉપર હથેળી મૂકી પ્રેમાળ ચંદ્રમૌલિને પ્રસન્ન કર્યા. ત્યાર પછી નામદેવ મહાદ્વાર આગળ આવીને કીર્તન કરવા લાગ્યા. હૃદયમાં વિદ્યુત્ત્રભર્તિનું ધ્યાન ધરીને બંને આંખો બંધ કરી શરીરનું વિરમરણ કરતાં વિદેહ સ્થિતિ પામ્યા. માન અપમાન ત્યજી દાંભિક લોભચરણ ત્યજીને, વાસના ત્યજીને, પ્રેમથી કીર્તન કરવા લાગ્યા. ભેદાભેદ ત્યજીને, રૂત ભાવને છેદીને આશાપાશ બંધ તોડીને, સ્વાનંદ પ્રીતિથી કીર્તન કરતાં કરતાં નાચવા લાગ્યા. ટાળ, વીણા, મૃદંગ વાગે છે અને સપ્રેમભાવે કીર્તન થાય છે. તે કીર્તન સાંભળવા અસંખ્ય માણસો ભેગ થયા છે. કીર્તન સાંભળી સર્વ આનંદ પામે છે. જેમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર સંપૂર્ણ કળાથી શોભે છે, તે જોઈને પ્રેમ આહલાદથી સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે, જેમ દીવામાં મોટી દિવેટ નાખતાં જોયો પ્રકાશ પડે છે, જેમ સૂર્યને અર્ધ આપતાં તે સુખ પામે છે, જેમ સુધારસ પીતાં દેહ અમર થાય છે, જેમ ઉદાર દાતા ધન વહેંચતો હોય ત્યારે માગનારને આનંદ થાય છે, જેમ પુષ્કળ વરસાદ પડતાં જંગલમાં ઘણું ઘાસ જોગે છે અને જોયે સુધી વધે છે, જેમ શ્રાવણને મિષ્ટાન્ન મળતાં તેને પરમ સંતોષ થાય છે, તેવી રીતે નામદેવનું કીર્તન સાંભળી શ્રોતાજનો સુખી થતા હતા. પ્રેમપૂર્વક શ્રીહરિનાં ગુણગાન સાંભળતાં આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગે છે, કંઈ ગદગદ થાય છે, અંમ રોમાંચિત થાય છે અને શ્રોતાઓની સ્થિતિ ખરેખર વિદેહી થાય છે. જેમ રાગજ્યે પરાક્રમ ત્યજી દીધું હોય ત્યારે સેના પણ તેવી જ થાય છે, જેમ મનથી વિષયક્ષાજ ત્યજી દે તો ઇંદ્રિયો પણ તે

પ્રમાણે જ કામ કરે છે. તેવી રીતે નામદેવે દેહાભિમાન તનુનું અને મોતા-
ઓએ પણ તેવી દશાનો અનુભવ કર્યો. કાન વડે શ્રીહરિગુણનું શ્રવણ કરતાં
સર્વ વિદેહી થઇને બેઠા. બધા શ્રીવિક્રમે ધ્યાનમાં લાવીને આનંદથી તાળી
પાડતા હતા. શ્રીવિક્રમ નામની ગર્જના કરતાં મનમાં આનંદ સમાતો ન
હતો. આવી રીતે આનંદ થતો હતો, તે સમયે આઠણે શંકરની પૂજા
કરવા માટે આવ્યા. તેમણે સ્નાન કરીને સર્વાંગે ભરમ ધારણ કરી હતી.
ગળામાં શ્વેતદામાળા પહેરી હતી. વસ્ત્ર બીનાં પહેર્યાં હતાં, દેવપૂજા માટે
અગ્રોદક (જળ) સાથે લીધું હતું અને ષોડશોપચાર પૂજાસામગ્રી પણ
લીધી હતી. શિવજીને અભિષેક કરવા માટે તેઓ ઉતાવળે મહાદ્વાર પાસે
આવ્યા. તે સ્થળે નામદેવ કીર્તન કરતા હતા અને પ્રેમપૂર્વક નાચતા હતા.
ત્યાં અસંખ્ય ભક્તોનો મેલો ભરાયો હતો. અંદર જવાનો માર્ગ દેખાતો
ન હતો. વારંવાર સ્નાન કર્યું હતું; પણ આઠણોના અંતરનો (મેલો)
વિક્ષેપ દૂર થયો ન હતો. તે વિગ્રે લોકોને કહેવા લાગ્યા કે દૂર ખમો,
અમને સ્પર્શ કરસો નહીં.

અંતરમાં જે હોય કાઢી અને ખળ,
તેને સર્વત્ર દીસે અમંગળ.

તેઓની નજરે કોઇ નિર્ભળ દેખાય નહોતો. તેઓ સંશયરૂપી જાળમાં ફસાયેલા
છે. હરિકીર્તનમાં આભડછેટ નથી, તેનું જ આઠણસભામાં ગણવું. શિવ
વિષ્ણુનાં દર્શને જતાં કોઇને આશ નથી. ગીતા ભાગવતને સ્પર્શ ન થાય
એવું જે કહે તે અતિશય પાપી છે. વેદને દોષ દે તે પાપી છે. પણ આવું
ન હોવાથી આઠણોએ તે વખતે ચોખ્ખાઈ કરવા માંડી. વિગ્રે એકદમ કોધ
કરીને એકત્રિત થયેલા લોકોને અપશબ્દ કહેવા લાગ્યા. તેઓએ કહ્યું
“ નકામા શા માટે અહીં ગાઓ છો ? તાળી પાડો છો અને હાક મારો
છો ? આ બધું તમારા પંદરીનાથને માન્ય હશે. અમારા નાગનાથને એવું
ગમતું નથી. જેને જેવું ગમે, ત્યાં તેવું બોલવું. જેમ દૂધમાં મીઠું ભજો
નહીં, તેમ ભાણમાં સાકર નખાય નહીં. કાનમાં અતર નાખવાથી કાનને
કંઈ સુગંધ આવે નહીં, જેમ આંખો વડે કોઈ વાત સાંભળી શકાય નહીં,
જેમ હાથ સામે આરમી મૂકો તો તે હાથ કંઈ જોઈ શકે નહીં, જેમ આંખ
સામે મિષ્ટાન્ન ધરવાથી તે ખાઈ શકે નહીં, તેમ કૈલાસપતિ ઉમારમણને
હરિકીર્તન ગમે નહીં, એવું વિગ્રે કહેવા લાગ્યા. હવે તમે પંદરપુર નવ્યો
અને ત્યાં નિર્વજ્જપણે નાચ્યા કરજો. આ સાંભળી નામદેવે પ્રયત્નર આપ્યો

કે તે તમે વિચાર કરીને જોશો તો માલમ પડશે કે દરિ અને દર એમાં
 ભિન્નભાવ નથી, જેમ તીર્થ અને ત્યાંનું જળ તેમાં બેદભાવ નથી, જેમ
 ગોળ અને ગળપણુ જુદાં નથી, જેમ દીપક અને પ્રકાશ જુદાં નથી, જેમ
 ફૂલ અને મુલાસ જુદાં નથી, જેમ સૂર્ય અને તેનાં કિરણ જુદાં નથી, જેમ
 મેઘ અને જળ જુદાં નથી, જેમ રત્ન અને તેની ઝળક જુદાં નથી જેમ
 પદ્માન અને તેનો સ્વાદ જુદાં નથી, જેમ વાહન અને મુરમાં બેઠ નથી,
 તેમ શિવ અને વિષ્ણુ એ બને એક છે; એમ જાણનાર લોકો દહે છે.
 નામદેવનું કીર્તન સાંભળીને મદિરની અંદર મહાદેવજી આનંદથી ડોલે છે.
 જ્યારે બહાર વિષ્ણુ ઉપર પ્રભાવે જવાળ સાંભળી દેવે ભરાય છે અને દહે
 છે કે હે પામરો, અમે બ્રહ્મણેને જ્ઞાન શીખવનારા તમે કોણ છો ? એમ
 કહી પોતાનું મોટાપણું બતાવવા લાગ્યા. અમે તો ઉચ્ચ વર્ણના અને શાસ્ત્રો
 જાણનારા છીએ. અમને નામદેવનું સિદ્ધાંતજ્ઞાન કશુંય નથી. મટે અહીંથી
 જલદી બહાર નીકળો. નહીં તો માર મારીને કાઢી મૂકવામાં આવશે. આવાં
 અભિમાનનાં વચન સાંભળી કોઈએ તેમને ઉત્તર આપ્યો નહીં. શિવપૂજનનો
 વિલંબ થયો અને મદિરમાં જવાનો માર્ગ શ્રોતાઓથી ભરાયેલો હોવાથી
 એક વિષ્ણુ કહે છે કે નામદેવને જલદી માર મારીને બહાર કાઢો. આપણને
 સ્પર્શ થશે તો ફરીથી વચ્ચ સાથે માથાબોળ સ્નાન કરીશું. એમ કહીને
 એ વિષ્ણુ કીર્તન થતું હતું તેમાં દાખલ થયા. જેમ સત્પાત્રને દાન કરતાં
 કુપાત્ર મનમાં રોષે ભરાય છે, તેમ નામદેવના કીર્તન તરફ વિષ્ણુને અણુગમે
 થયો. તેઓ નામદેવને કહેવા લાગ્યા કે નકામો ગરબડ શા માટે કરે છે.
 અમને શિવપૂજન કરવા માટે માર્ગ મળતો નથી. તારું તો દેહજ્ઞાન ગયું છે
 તેમ ખીજા શ્રોતાઓને પણ થયું છે. તારું સિદ્ધાંતજ્ઞાન કહીને અમારું
 કર્માચરણ કરવા દેતો નથી. માટે દેવળની પાછળ જઈને બોલો બોલો
 નિર્લજ થઈને તારી મેળે કીર્તન કર્યાં કર. આ સાંભળી નામદેવે વિષ્ણુને
 નમન કર્યું અને કહ્યું કે અવશ્ય અમે મદિર પાછળ જઈને કીર્તન કરીશું.
 યજ્ઞી પોતે દેવળમાંથી બહાર નીકળી પાછળ ગયા. તે સમયે કીર્તનરંગમાં
 ભંગ પડ્યો હતો. જેમ ગંગાજળ ભરેલા પાત્રમાં દાર પડે, જેમ દૂધમાં
 મીઠું પડે, જેમ ચંદન તૈયાર કર્યું હોય તેમાં લસણ પડે, જેમ દસ્તુરીમાં
 દોંગ પડે, તેમ વિષ્ણુદાસ નામદેવ જોડી ગયા યજ્ઞી, કીર્તનરસમાં ભંગ
 પડ્યો. શ્રોતાઓના ચિત્તમાં ઘણો કલેશ થયો. જેમ પાત્રમાં પદ્માન પીરસ્યું
 હોય અને કાગડો આવી ચાંચ મારી જાય, જેમ પ્રવાસ કરતાં ચોર લૂંટી
 જાય, એમ મનમાં ખેદ કરતી વિશાળ માનવમેદની દેવળમાંથી જોડી અને

નામદેવની પાછળ પાછળ બધા શિવાલયની પજવાડે ગયા. ત્યાં નામદેવના સત્સંગી કીર્તનરંગનો આનંદ લેવા બેઠા. તે સમયે સૂર્યાસ્ત થવા આવ્યો હતો. થોડાં થોડાં કિરણો દેખાતાં હતાં. જેમ રાજ અરણ્યમાં જતાં તેનું સરકર દેખાતું ધીમે ધીમે બંધ થાય, જેમ પવનની દિશામાં મેઘ ખેંચાઈ જાય, તેમ નામદેવની પાછળ શ્રોતાઓ ગયા. તે વેળાએ આનંદથી હરિનામની ઘોષણા કરી તાળીઓ પાડતા જોઈ, નામદેવની આંખોમાં અશ્રુ ઊભરાઈ આવ્યાં. પછી નામદેવ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે :—

આવ વેગે પતિતપાવના, અનાથનાથા રૂક્મિણીરમણા;
હું જગજીવના, મને વિદેશે કેમ મોકલ્યો ?

મારી દશા આજ હરણીએ ત્યજેલા બન્યા જેવી થઈ છે કે પક્ષીએ ત્યજેલા ઇંડા જેવી થઈ છે, કે માતાએ પોતાના બાળકને જંગલમાં તજ્યું હોય તેના જેવી થઈ છે, કે મેઘરાજે ચાતક તજ્યું કે ચંકારી ઉપર ચંદ્ર નારાજ થયો તેના જેવી થઈ છે, જેમ કમળ ઉપર સૂર્ય નારાજ થાય, જેમ ચૈતન્ય દેહનો ત્યાગ કરે, જેમ નેત્ર જોવાનું ત્યજી દે, જેમ વાયુ પ્રાણ ખેંચી લે; તેવું વિપરીત આજે થયું છે. અહો ! પંદરપુર નિવાસી, તું મને કેવી રીતે વિસરી ગયો ? સમુદ્રથી વિંટાયેલી પૃથ્વી ઉપર ચાલતાં ચાલતાં સધળાં તીર્થો નજરે જોયાં; પરંતુ તારા જેવું દેવત કોઈ તીર્થમાં જોવા મળ્યું નહીં. સમચરણ અને કડી ઉપર રાખેલું સુકુમાર સ્વરૂપ જોઈને દિગંબર પણ પોતાનું દેહભાન બૂલી જાય છે. ત્યાં ટાળ, વીણા, મૃદંગ વાગે છે. ગરૂડ ચિંતવાળી ધનુઓ ફરકે છે તે નજરે જોતાં, પાંપણનો પલકાર પણ બંધ પડી જાય છે. એમ કહેતાં નામદેવ ગદ્ગદ કંઠે 'રૂક્મિણીકાંતનું' આવાહન કરે છે. તે દુઃખિયાન એક નવીન ઘટના બની તે પવિત્ર ભાવિક ભકતો સાંભળો! અર્ધમાંથી નવલખ પતાકાઓ વિજળીનો પ્રકાશ આપતી નીચે જોતરી આવી અને જમીન ઉપર જોતરી રેપાઈ ગઈ. તે માત્ર નવલખ પવનનો ન હતો, પણ નવવિંધા ભકિતનું રૂપ જોતરું હતું. તે નવરસ થઈને કીર્તનરથને આવી જોતરી રહી. આ વખતે કોઈનું દેહભાન રહ્યું નહીં. આ દશ્ય જોતાં વિપ્લુદ્ધામોને ધણો આનંદ થયો; મન ઉદ્ગ્રાસિત થયાં, વિકુલ નામની ઘોષણા કરીને કીર્તન કરતાં કરતાં નાચવા લાગ્યા. કૃષ્ણ પક્ષની રાત્રિ હતી અને અંધકારથી ભરેલી હતી. તે વખતે પવનના તેજથી દશેદિશાઓ પ્રકાશિત થઈ ગઈ. નામદેવનું અંતર પ્રકુલિત થયું અને તાળીઓના નાદથી આકાશ ભરાઈ ગયું. દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તાળીઓ અને ચપટીઓના અવાજથી આનંદ-

પૂર્વક હાથ જોડ્યા કરી કીર્તન શરૂ કર્યું. ચોસઠ ઠગ્યા ત્યાં આવી સામે જોખી રહી અને કૌતુકથી નામદેવનું લજ્જન સંભળવા લાગી, ત્યારે નામદેવ મનમાં પિયાર કરે છે કે હવે પંદરીનાથની કૃપાથી સર્વ રીતે અનુકુળ છે પણ એક જ વાતની ઉણપ છે, નાગનાથ વિમુખ છે અને તેમણે હરિકીર્તન તરફ પીક કરી છે તે ક્યા અપરાધને લીધે છે, તે મને સમજાતું નથી. જો શિવાલય સામે હોત તો કશી મઝા આવત, અને ક્યાનો રંગ ઉતમ રીતે પ્રગટ થાત. હે રૂક્મણીવર, આવો કોપ મારા ઉપર કેમ કર્યો ? પછી તે સ્મૃતિ કરવા લાગ્યા :

જય દ્વીરસાગરવિહારા, લક્ષ્મીકાંતા અતિ ઉદારા,
અનાથનાથા કરૂણાકરા, સત્વર આવ મુજ પાસે,
જય ગજેન્દ્ર મોચકા કરૂણાલયા, વિધિ જનકા યાદવરાયા,
નામ માત્રે નીરસોની માયા, સત્વર આવ મુજ પાસે.
ઉપમન્યુએ ચક્રાબ્યુ આળ, તેને આપ્યો દ્વીરસાગર,
તેવી રીતે થકન દીનક્યાળ, સત્વર આવ મુજ પાસે,
દ્રૌપદીની લાજ રક્ષણ કરવા, ચતુર્ભુજ રૂપ તેં કરી,
તેવો કૃપાળુ થકને આજ, સત્વર આવ મુજ પાસે.
મોગલરાયે કીર્તનમાં મારી ગાય, તે સંકટ તુજને સંભળાવતાં,
આપ્યો તું તત્કાળ, ક્ષણ માત્રમાં ઘેતુ કરી છવતી.
તુપા લાગતાં મુજને વનમાં, ત્યાં પાતાળગંગા લાંબો ઝટ કરી,
હવે તું નિષ્કુર કેમ થયો, વિકૃત વેગે આવ તું.
કીર્તન સામે પીક કરીને, શિવાલયે બેઠા ધૂળ્દી,
હવે કૃપાદષ્ટિ કરી મુજ પર, જગત્રેષ્ટ તું આવ અહીં.

એ પ્રમાણે સત્રેમ લાવે કીર્તન કરતાં કરતાં નામદેવ વિલાપ કરે છે. તે સમયે અદ્ભુત બનાવ બન્યો. તે સંકરનું દેવળ પૂર્વાભિમુખ હતું તે પશ્ચિમ દિશામાં ફરી ગયું. સઘળા લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. ધન્ય ધડી ! ધન્ય દિવસ ! પ્રેમપૂર્વક ભક્તમંડળે આનંદિત થઈ તાળીઓ પાડી. જ્યાં દહેવા લાગ્યા કે આ વખતે ચંદ્રમૌલી ચંકર લગવાન ખરેખર નામદેવ ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. નામદેવનું કીર્તન સંભળવા દેવળ સાથે પાર્વતીપતિએ

પશ્ચિમ દિશામાં મુખ કર્યું અને નામદેવનું કીર્તન પ્રેમથી સાંભળ્યું. નામદેવની અદ્ભુત ભક્તિ જોઈને શ્રોતાઓની આંખમાં આનંદાત્મ આવ્યા. તેઓને નામદેવ કહે છે કે આ તો દયાળુ શ્રીહરિની કૃપાથી થયું છે. તે શિવરાત્રીની રાત્રે ત્યાં અતિ અદ્ભુત કીર્તન થયું. ન્યારે સૂર્યોદય થયો અને પૂજન કીર્તન પૂરું થયું, ત્યારે દેવળ પાસે આઠણો આવ્યા અને નામદેવનું કીર્તન પ્રેમથી દેવળ સામે થતું જોયું. વિપ્રો તીર્થસ્નાન કરી સૂર્ય દેવતાને અર્ધ આપવા જાય છે ત્યાં પશ્ચિમમાં જાણે સૂર્ય જાગ્યો હોય તેવું દેખાયું. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપણે દિશા બૂલ્યા છીએ કે જગરણથી બ્રાંતિ થઈ છે. ખરેખર, નામદેવ ઉપર ચંદ્રમૌલી શંકર ભગવાન પ્રસન્ન થયા છે. પછી વિચાર કરીને જોવા લાગ્યા તો તીર્થસ્નાન કરવાની જગા જોઈતી તેમ છે, માત્ર દેવળ જ પૂર્વમાંથી પશ્ચિમ દિશામાં ફરી નામદેવની સામે સ્થિર થયું છે અને નવસ્રશ દિવ્ય પતાકાઓ પ્રકાશ આપી રહી છે. આ જોઈ આઠણોને ઘણું આશ્ચર્ય થયું! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે નામદેવની ભક્તિનો ભાવ અઘ્નાથી પણ કળી શકાય તેમ નથી. પોતાના ધર્મનું અભિમાન ફરીને નામદેવને કષ્ટ આપ્યું. એવો મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરીને કીર્તન રંગ જામ્યો હતો ત્યાં આવ્યા. આઠણો નામદેવને કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય, તું પ્રેમાળ વૈષ્ણવવીર! તું ઉદ્ધવજનો અવતાર છે, તે હવે અમને સમજાયું. જે આંખે જોયું નથી કે કાને સાંભળ્યું નથી; તેવું કામ કરી બતાવ્યું. ધન્ય નામદેવ તારી માતાને! આ સર્વ સલાજનોને પણ તેં ભાગ્યશાળી કર્યાં. એવી તારી અદ્ભુત કીર્તિ ત્રણે જગમાં ફેલાશે. પૃથ્વી, ચંદ્ર અને સૂર્ય જે જે આકાર દેખાય છે, ત્યાં સર્વ ટેકાણે તારું ચરિત્ર પવિત્ર ભકતો મુખથી ગાશે, કાને સાંભળશે અને ફાણ માત્રમાં પવિત્ર થશે. એ પ્રમાણે બોલીને વિપ્રોએ નામદેવને સદ્ભાવે પ્રણામ કર્યાં. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે નામદેવ, અઘ્નાદિક પણ તારી ભક્તિનો પાર પામશે નહીં. દુર્વાસાએ અભિમાન ફરીને અંબરીપને જળમેદથી સંતાપ્યો, તે સમયે તેનું સંકટ જાણીને જગજીવને ગર્ભવાસમાં તેનું રક્ષણ કર્યું. ન્યારે પૈઠલુના આઠણોએ જાનેશ્વરને જળમેદથી સંતાપ્યા, ત્યારે તેં પાડના મુખથી વેદોચ્ચાર કરાવ્યો. તેવું જ ન અને તેવું કાર્ય આજે શિવાલય ફેરવીને કરી બતાવ્યું. પછી નામદેવે નેત્ર ઉપાડીને ગદ્ગદ કંઠે જોયું અને પ્રેમથી રૂક્મણીપતિની આરતી ઉતારી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ખીરનો પ્રસાદ વહેંચ્યો. ત્યારપછી પતાકાઓ આકાશમાં જડીને વૈકુંઠે ગઈ. શ્રોતાઓ જોયું મુખ કરીને પતાકાઓને જતી જોઈ રહ્યા. શિવાલયે દિશા ફેર કર્યો તે સજુ પણ તે પ્રમાણે જ છે.

ભક્તાભિમાની શ્રીહરિ જાતે સંકટનું નિવારણ કરે છે. દેવોમાં શ્રેષ્ઠ રૂક્મિણીકાંત છે અને ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ નામદેવ છે. એની બરોબરી કરનાર ત્રણ લોકમાં કોઈ દેખાતો નથી. અમૃતની ઉપમા અપાય તેવો બીજો કોઈ નથી. સાગરની ઉપમા અપાય તેવી કોઈ સરિતા નથી.

હવે આગળના અધ્યાયમાં અદ્ભુત રસ રૂક્મિણીકાંત વર્ણવશે મહીપતિ તેનો ભક્ત છે અને સંતોનો શરણાગત છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંત્ય સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સતોપ
પામશે પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ બારમેઃ અધ્યાય
રસાળ છે તે સાંભળ્યે

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો.

નામદેવની યાત્રાનો અંત અને તેનાં
કરેલાં પારણાંનું વર્ણન.

॥ શ્રી ગંગોત્રીય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રોતાઓ, આજે નવીન અનોકિય કથા સાંભળવાની છે આજે શ્રીકૃષ્ણને પંચામૃત મળ્યું છે તેથી તમારા જેવા ભાગ્યવત ધર્મીઓ નજરે પડતા નથી એવામાં ત્રેહ વૈકુંઠનાથ છે તેમને ગમે છે પ્રેમી ભક્ત તે ભક્તચરિત્ર ધણું અદ્ભુત છે પોતાના ભાગ્યથી તે પ્રમુદ થયા હ સતચરિત્ર ગાતા અને સાંભળતા, કદમગીપતિને મતોર થાય છે, જેમ ચંદ્રમાનો ઉપ થતા ક્ષીર સાગરને ઉત્થામ થાય છે, જેમ ગણપતિ મહાગુણની મુતિ કરતા શકર પાર્વતી તુષ્ટમાન થાય છે, જેમ રાધિકાને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા મહાગુરુ પ્રેમથી ડોળે છે, જેમ પોતાના આગકના ગુણનું વર્ણન કરતા માતાનું હૃદય પ્રેમથી ગ્રભગાય છે, જેમ નારદના નિરકનપણાનું વર્ણન કરતા કલ્પદેવને સતોષ થાય છે, તેમ ભક્તચરિત્રની પ્રશંસા કરતા શ્રી જગન્નાથને સતોષ થાય છે પત્રી તે પ્રમદ ચર્ચને શ્રોતા અને સ્મરતાને અલ્પપદ આપે છે આજે તમને સુભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હ એ મરાગર કહ્યું હ એમ જાણીને નિશ્ચિપદથી મોટા નાભ શીળે ઓઈ દેખાતો નથી પાળના અધ્યાયના ગ્રામી કથા કહી અવગા નાગનાથ મહાદેવનું દેવગ કેર થુ તે કૌતુક જોઈને બધા વિશે મનમાં મતમ્બ થઈ ગયા હ ઉનાસપતિને નમસ્કાર કરીને નામદેવ તથા જ્ઞાનદેવ ત્યાથી નીમળી પદરપુર પાળ આપના હતા, તે સમયે જેમ સાસરે ગયેલી મન્યા પિયર આવે, અને તેના મનમાં જે ઉત્થામ હોય છે તેવો જ નામદેવના મનમાં હતો જેમ વાહર ગાયથી છૂટ પડે અને એમએ તેની માતા-ગાય નજરે પડતા જ તેની પાળ દોડે છે, તેવું જ નામદેવને થયું જેમ ગસ્તા ઉપર માળા ગમતા હોય અને પત્રી મા પાસે પાળ જતા હરબથી તેનું મન પ્રકૃષ્ટિત થાય છે તેવું જ નામદેવને થયું જેમ હરણીના મન્યા ની

દિનારે રમવા ગયાં હોય અને પાછાં હરણી પાસે હરખતી ફૂટતાં જાય તેવું
 નામદેવને થયું. આ પ્રમાણે મનમાં અપાર સંતોષ થવાથી અને ઉતાવળે
 ચાલવા લાગ્યા. ગામ નજીક આવતાં દૂરથી વિકોખાના મંદિરના કળશ જોયા.
 પંદરપુરના દેવળનાં દર્શન થયાં કે તરત જ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને
 ક્ષેમાર્ચિન આપતાં બંનેને હિસ્લાસ થયો. પછી રાત્ર, વીણા, હાથમાં લઈને
 સપ્તેમ હરિકીર્તન કરવા માંડ્યું. તેમ કરતાં કરતાં મહાદ્વાર પાસે આવી
 પહોંચ્યા. ત્યાં જઈ દૂરીથી દંડવત પ્રણામ કર્યા. તે સમયે લાકડી જેમ
 જમીન ઉપર પડી જાય, તેવી રીતે નિશ્ચળપણે નામદેવ જમીન ઉપર પડ્યા
 અને દેહબાન રહ્યું નહીં. જાનદેવ તેને સન્નર ઉકારીને શુદ્ધિ ઉપર લાવ્યા. પછી
 તેનો હાથ પકડીને આગળ ચાલ્યા. નજીકના મંડપમાં જઈને નમન કર્યું.
 ત્યારે સિંહાસન ઉપરથી ઉતરીને જગજીવન આગળ આવ્યા અને નામદેવને
 ઊાતી સાથે બેઠીને ગદ્ગદ ક'ંઠે થયા. ઇડાપીડા માથેથી ફેરવીને નાખી દીધી.
 પછી નામદેવે ગદ્ગદિત થઈને અશ્રુવહેતાં નયને જગજીવનના ચરણકમળમાં
 મરતક મૂક્યું અને મધુર શબ્દે કહેવા લાગ્યા કે હે જમગેરી, હું ધણો
 થાકી ગયો છું. હવે મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરો. તમારા વિના હું ધણું કષ્ટ
 પામ્યો અને કયાંય અંત દેખાયો નહીં, મનમાં અજ્ઞાન દશા હતી તેથી
 તીથે તીથે ફર્યો, પણ પંદરપુર જેવું સુખ કયાંય દેખાયું નહીં. મોટા મહાનિ-
 વાળાં મહાન તીર્થો જોયાં પણ મારું મન તો ચંદ્રલાગાના તીરે જ હતું,
 દીનદયાળ, પાંદુરંગમાં હતું. તે જ વિદોખા દાસનું ભવદુઃખ દૂર કરનાર છે.
 જે સ્થળે ગરૂડના નિશાનવાળી ધ્વજપતાકા ન હોય ત્યાં ચક્રનાયક નથી એવી
 મારા મનમાં શંકા થયા જ કરે. તે સ્થળે દેવતાનાં દર્શન કરતાં તારી ત્યાં
 ખોટ છે એવું મને લાગતું. તેથી તારું રૂપ ધ્યાનમાં લાવી મનમાં સંતોષ
 માનતો. ઇષ્ટમિત્ર અંબુજન જે ગણે તે તું જ છે. તું જ મારો કુળદેવતા છે
 એમ કહીને નામદેવ શાંત રહ્યા. તે સાલણી રૂદ્રમણીપતિ કહે છે કે મને
 તારા માટે ધણી ચિંતા રહેતી હતી. દિવસરાત નિદ્રા આવતી ન હતી. હું
 પણ તારી રાદ જોતો હતો. જ્યારથી નામદેવ દૂર ગયો હતો ત્યારથી પંદરી
 ઉદાસ લાગતી હતી. હું તો તને ક્ષણભર પણ વિસરતો ન હતો, હવે હે પ્રેમળ
 લક્ષ્મી, તું મારી નજર બદ્ધાર કદી પણ જઈશ નહીં. મારું સ્વરૂપ તારી આંખ
 સામે રાખીને નિશ્ચળ થઈને બેસ. તારો અને મારો પ્રેમ ધણો છે અને મને
 તું બહુ જ ગમે છે. જેમ મીઠાશ ગોળને છોડતી નથી તેવી જ તારી નિર્મળ
 પ્રીતિ છે. જેમ કમળ અને સૂર્ય એક બીજા ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, તેવી જ
 મારી અને તારી પ્રીતિ છે; એમ તું નામદેવ નક્કી જાણુ. જેમ ચાતક

અને મેઘ એક બીજાને વિસરતાં નથી, તેવી મારી અને તારી પ્રીતિ છે. જેમ ચંદ્ર અને સમુદ્રને પ્રીતિ છે, (તેથી ભરતી આવે છે) તેમ નામદેવ તારી સાથે મારી પ્રીતિ છે અને મારા ચિત્તમાં તું તેવી રીતે રહ્યો છે. જેમ બાળકને તેની માતા ગમે છે અને માતા તેને વિસરતી નથી, તેમ તું પણ મારા મનમાં છે. તારા માટે સ્વપ્નમાં પણ બેઠભાવ નથી. કાઈ ફેરીઓ નજરે પડતાં હું પૂછતો કે મારો નામદેવ તને સુખરૂપ નજરે પડ્યો હતો કે ? બૂખ તરસ લાગતાં મારા વિના તેની કાણુ સંભાળ લેતું હશે ? અથવા મનની વાત તે કોને કહેતો હશે ? તે તો ખંતથી પોતાના મનમાં મને યાદ કર્યા જ કરતો હશે. તેને તો રાતદિવસનું ભાન પણ નહીં હોય. મારા સિવાય નામદેવને સુખદુઃખ કાણુ પૂછતું હશે ? કોને આશ્રયે ખેસીને તે કાણુભર પણ વિશ્રાંતિ લેતો હશે ? એ પ્રમાણે જગજેડીએ સંતોને પોતાની વાન કહી સંભળાવી. જગજીવન કહે છે કે મારા વિના તો નામદેવને કંઈ પ્રાણુ આવ્યા હશે. પછી હાથ પકડીને જગજીવને નામદેવને આલિંગન આપ્યું અને તેના મોં ઉપર હાથ ફેરવી, પોતાના હાથે તેનાં આંસુ લૂછ્યાં. તુળસી-પત્રની માળા સ્વહસ્તે નામદેવના ગળામાં પહેરાવી અને તેના સર્વાંગે ઘનશ્યામે કૃપાદષ્ટિ કરી જોયું. આ સમયે મળવા માટે વૈષ્ણવભક્તો એકઠા થઈ ત્યાં આવ્યા હતા. સોપાનદેવ, નિવૃત્તિનાથ, જ્ઞાનદેવ, વિસોબા ખેચર અને નરહરિ ભક્ત પણ આવ્યા હતા. બધાંએ મળી પછી વિકૃતને ચરણે નમસ્કાર કર્યા. નામદેવને આલિંગન આપ્યું અને જ્યજ્યકાર કર્યો. પછી દેવોએ વિમાનમાં ખેસી આકાશમાં આવી પુષ્પદષ્ટિ કરી અને જ્ય જ્યકાર કર્યો. ઋષિઓ, ગંધર્વો, ક્ષત્રી, ઇંદ્રાદિ દેવો આ સુખમેળો જોવા માટે ત્યાં આવ્યા. પછી પંચારતી લઈને રૂદ્રિમણીજી આવ્યાં. તેમણે દેવભક્તો ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરી, નામદેવની દાઢીએ હાથ મૂકી તેનું મુખ જિંચુ કરીને તેના ઉપર કૃપા દષ્ટિ કરી જોયું. આ પછી જગજીવન નામદેવને કહે છે કે એક વાત સાંભળ. તેં સર્વ તીર્થો જોયાં, જન્મ લઈને સ્વહિત કર્યું, મનનો હેતુ પૂર્ણ કર્યો. હવે યાત્રા પૂરી કર્યાનું પારણું કરવું જોઈએ. જેમ ખટરસથી ભરપૂર અન્નની રસોઈ કરી અને છેવટે બોજન ન કરે; તેવું યવું જોઈએ નહીં.

જેમ ઘણાં પુરાણ વાંચ્યાં અને સાંભળ્યાં,
તેમાં એક પણ વાર્તાનું મનન કર્યું નહીં,
ગયું શ્રવણ વાંચન તેનું બ્યર્થ માનજો.

જેમ અવકારનો ઘાટ સારો ન હોય તો તેની ખરીદી વ્યર્થ છે, ગરીબના આરોગ્ય માટે દવા લીધી પણ પથ્ય પાઠ્યું નહીં, તો તે ઔષધ લીધું નહામું છે, તેમ સપ્તાપુરી મોક્ષાપુરીનાં દર્શન કર્યાં; પણ તીર્થ દર્શનનું (ઉઘાપન) પાઠ્યું ન કરે તો તે વ્યર્થ છે, એવું શાસ્ત્રવચન છે. તો પછી આ પંદરીક્ષેત્ર પુણ્યક્ષેત્ર છે અને પૃથ્વી ઉપરનું વૈકુંઠ છે. તે સરાયરમાં પ્રખ્યાત છે અને તેને ઉપમા આપીએ તેટલી ઓછી છે. તે સ્થળે ખ્વન અને અન્ન આપનાં હું કદાચ સુધી તૃપ્ત થઈશ, માટે આ ક્ષેત્રમાં રહેતા સમસ્ત બ્રાહ્મણોને જગદી બોજન માટે આમંત્રણ આપો. તેમની પોડગોપચારથી પૂજા કરી પાંદરસ બોજન કરાવો અને પછી તેમને ભાવપૂર્વક તાંબુલ દાઢિણા આપો. એવું કહીને શ્રીપતિ નામદેવનો હાથ પકડીને અંતર મંદિરમાં સત્પર મતિથી લઈ ગયા. પછી દસના મેઝે સારંગધર શક્તિજીને કહે છે કે નામદેવ મને ઘણો પ્રિય છે અને હું તેને કદી દૂર કરીશ નહીં. પણ તીર્થ-સ્થળોનાં દર્શન કરી આવીને હવે તે ઉઘાપન કરે છે. જગજીવનનાં વચન સાંભળી જગન્નાના કહે છે કે પ્રભુ, બ્રહ્માક્રનાયક, નામદેવ તો તમારો પરમ મિત્ર છે. માયા, મમતા ત્વજીને નિજભાવથી તમને લાગે છે. એણે સર્વ કામકાજ તન્નાં છે, તેથી કોણ ઉઘાપન કરશે ? તેણે તમારી સેવા કરીને તમને આપ્યા છે, તેણે અદંતા મમતા ત્વજી છે. અનંત જન્મો લઈ એણે પુણ્ય સંગ્રહ કર્યું છે. જેની રીતે અપાર જગનો પ્રસાદ લઈને સારિતા સમુદ્રને

તે વખતે જ્યાંને તૈયાર થયા. નામદેવનો હાથ પકડી સમારંભની તૈયારી માટે વનમાળી ચાલી નીકળ્યા. નિરતિનાથ અને જ્ઞાનેશ્વર, સોપાનદેવ અને વિમોખા ખેચર, ચોખામેળા, નરહરિ સોનાર, વંકા કહિયારા અને સ્વનકાદિક ખાલુએ ચાલનાં કૌતક જોતા હતા. નામદેવની પાછળ પાછળ યદુનાથક ચાલતા હતા તેનું કારણ એ કે જગજીવન પોતે નામદેવની ચરણરજ ભેગા માટે ઈચ્છતાં હતા. આ સાંભળી મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે દેવ ભક્તના ચરણરજની કેમ ઈચ્છા કરતા હશે ? તો સાંભળો. તીર્થાવળી ગ્રંથમાં જગદીશે જાતે કહ્યું છે તેનો આધાર લઈને આ પ્રમાણે લખ્યું છે. શરણાંગતને શરણ આપનાર જગજીવન ગ્વમુખે બોલ્યા હતા, કે કરણાસાગર રૂપાધન શું કરે છે તે કોઈ જાણી શકે નહીં. દીનગંધુ દીનાનાથની ખિરદાવળી જગવિખ્યાત છે. માટે શ્રોતાઓ, કોઈ ગમે તેમ કહે પણ તમે મનમાં શંકા લાયકો નહીં. તે દયાળુની ઈચ્છા તો વૈષ્ણવભક્ત જ જાણી શકે છે. હવે બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપવા જગજીવન સત્તર નીકળ્યા. પોતાના દાસનું માન જાળવવા પોતે ગૃહસ્થ વ્યાપારી બ્રાહ્મણનું રૂપ ધરીને નામાલકનના યજ્ઞમાન થયા. વૈષ્ણવને સાથે લઈને યાદવરાણા ક્ષેત્રપ્રદક્ષિણા કરતા બ્રાહ્મણોને જોઈ ત્યાં પહોંચી ગયા. તે અનાથનાથ રૂદ્ધિભણીવગ, દીનદયાળ, જગજીવને બ્રાહ્મણોને જોઈ સહભાવે નમસ્કાર કર્યા. પંડિતો, વૈદિક બ્રાહ્મણો વગેરે સર્વ ઉત્તમ આચરણવાળા અને નિપુણ હતા. જગજીવનને બ્રાહ્મણના રૂપમાં જોઈ તેમના મનમાં વિસ્મય પામ્યા કે આ બ્રાહ્મણ કોણ છે ? પોતે ગૃહસ્થનું રૂપ ધર્યું હતું, છતાં જગજીવનનાં યડગુણ* ચિહ્નો દાંકયાં રહેતાં નહોતાં. જેમ પિતળમાં સોનું દાંક્યું રહે નહીં, જેમ સરિતામાં ગંગા, તેમ સધળા લકતસમુદાયમાં વૈકુંઠપતિ દાંક્યા રહે નહીં. જેમ દીરાકણીના સમુદાયમાં હીરો તેજસ્વી દેખાય, જેમ પકવાનમાં સુધારસ, જેમ નક્ષત્રમાં ચંદ્રમા, તેમ વૈષ્ણવોમાં સારંગધરને જોઈને વિપ્રો વિસ્મય પામ્યા અને મુખી થયા. હવે તેઓ મધુર સ્વરથી કહેવા લાગ્યા કે તમારું સ્વરૂપ જોઈને અમારા ત્રિવિધ તાપ શાંત થયા છે. (આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, આધ્યાત્મિક) આપનું નામ કહો, કેકાણું કહો અને ક્યાંથી આવ્યા છો ? આપના નિર્વાદનાં સાધન શાં છે ? આપ શાનો વેપાર કરો છો ? આપનું નિવારણ ક્યાં છે એ સર્વ કહો. બ્રાહ્મણોનાં વચન સાંભળી ચક્રપાણિ બોલ્યા કે મારું કુળ અને ધંધો તો આ લકતો જાણે છે. હું પોતે તો અજીત અસંગ છું—પણ અનંત જન્મથી આ લકતોના

મગે ૨૦ હુ અમારી અને એમની ધણી નજીની જોળખાણ છે તમારા
ચણના મોગનથી જે ૬૦ હુ તે સત્ય છે નામદેવનો મિત્ર હુ જે
તમને થા દોષ તો આ માથે આવેના વૈભવોને પૂજી જુઓ માટે મનમા
મ દેહ રાખ્યા વિના તમારે સોએ ભોજન માટે આવવું પડે માડુ નિનાસ
સ્થાન દેશમા જ છે નામ પૂછો તો અનંત છે જ્ઞાનમિધિથી પરનારીને
તત્ત્વ ભોજન માટે પધારના આવી અમતનાણી સાલગીને બૂલોને મનમા
આનંદ થયો તેમણે કહ્યું કે અવસ્થ આરીય તેથી ઝોઈ તૈયાર કનરો
આમ નહુ આપી જગજન દેશમા પાછા આવ્યા અને રૂદિમણીને જે
પ્રમાણે નન્યુ હતુ તે સર્વ વર્તમાન કહી સલગાવ્યા પોતે કહે છે કે
રૂદિમણી, વાત માલગ બાલોને આમતણુ આપી આ પો, પણ તે કર્મદ
અભિમાનીઓએ મને જોળખ્યો નહીં મારૂ અરૂપ અને તેજ નોધને તેમને
વાગ્યુ કે આ શુદ્ધ બાલણુ છે તેમણે મારી ગુમતિ પૂજી તે મે સવગુ
ની સલગા હુ મે જાતે તેમની માથે નાન કરી અને મારી સગાતે સતો
પણ હતા હુ નામદેવનો જનનગ મિત્ર હુ અને સાચો પ્રેમગ મ તેના
અતરમા છે એમ કહ્યું ધર પૂજતા દેવમા છે એમ કહ્યું અને નામ પૂજતા
“અનંત” નહુ આવી સત્તાણી પણ તેઓ કોઈ અમળ્યા નહીં એમ
કહી જગજન હાસ્યવદન થયા રૂદિમણી જેવા લાગ્યા મારગધરા —

સદા ભેદ વિગ્રોના અતરે, વિદ્યાઅભિમાન અતિ ઉરે,
જગદુહારકે તેને કેમ મળે, હૃદયડાવે છે જાતિ કુળ પવિત્ર,
પણ પશ્ચાતાપ જેને ઉર નહી, થાય અપાણિયું દર્શન કેમ કરે.

જેની આખે ઢમરો છે તે ચંદ્રને પીગો જુએ છે જેમ શરીરમા
જવર છે, તેને અન્ન કડવુ લાગે છે જેને કર્મપણાનુ અભિમાન છે તેને
ભગિત કે જ્ઞાન કચતા નથી સદ્ભાવ વિના તમારુ દર્શન પ્રાપ્તિ થાય નહીં
નિજ લાગ્યે ખરીને વૈકુંઠ જેવો વાસ અહીં પદરપુરમા મળ્યો છે આજે
નામદેવને માટે દેવ પોતે પૂજી ઉપગ આવ્યા છે એવુ અપ્રેક્ષ દેખાય છે
વિશ્વજનનીએ એમ કહ્યું, તે સમયે નવાઈ પમાડે તેવો બતાવ બન્યો
આર્ય સિદ્ધિ સાહિત્ય-સામગ્રી તૈયાર કરવા માટે દેવની ઇચ્છાથી ત્યા
આવી હાજર થઈ દેવગના મહાદાર આગળ આની સિદ્ધિઓએ સર્વ સામગ્રી
તૈયાર કરી આપી તેમ દરતા હાણનાર લાગી નહીં ચંદન, અગરમત્તી, ધૂપ
કર્યો નાલણુ ધર્મ પ્રમાણે પાણી ઝાળી જનમીપત્ર મૂખી સર્વ તૈયારી થયે
જેઈ અર્ચને નનાઈ લાગી આમગમાથી નવવિધ ધન્યઓ દરમવી, સાથીઆ

પૂર્વા, ઘેર શણગારવામાં આવ્યાં. તે જોઈ લોકો દહેવા લાગ્યા કે ક્યા વિષ્ણુલકતે પુણ્ય થયું છે? નિર્ગુણને લોભાવે અને સર્વને વિરમય પમાડે તેવું લાગ્યું. ઘેર ઘેર રંગોળી પુરાવી અને મોતીએ ચોક પુરાવ્યા. આ દિવસે દિવાળીના જેવો ઉત્સવ જણાયો. પ્રેમાળ લકતના પર્વ ઉઘાપન માટે નવાઈ પમાડે તેવો સમારંભ મંડાયો. મંગળકારી વાજિત્રો વાગવા લાગ્યાં. આનંદના કર્પનાદ સંભળાવા લાગ્યા. લકતો આનંદથી જ્યજ્યકાર કરવા લાગ્યા. પછી વિપ્રોએ આવી નામદેવને મંગળ સ્નાન કરાવ્યું. વિધિસર મંત્રોચ્ચારથી પુણ્યાદવાચન રાઝ થયું. જેમ મેઘમાં વીજળી ચમકે તેમ સત્યભામા અને રૂક્મિણી અક્ષયપાત્ર લઈને આવ્યાં. સારંગધરે સ્વહસ્તે નામદેવને વસ્ત્ર આભૂષણ પ્રેમથી પહેરાવ્યાં. શહેરનાં નરનારીને આનંદ થયો અને કૌતક જોવા સૌ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. વિષ્ણુદામો નામદેવનાં ઓવારણાં લેતા હતા. અનાયનાથ સર્વોત્તમ દરુણાસિંધુ પોતાના હાસનું કામ પોતે કરતા હતા. સઘળા લોકો એક મુખથી દહેવા લાગ્યા કે નામદેવ તારી લકિતને ધન્ય છે. તને જે મુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે તે ધંદને પણ થવી મુશ્કેલ છે. પછી સ્વયંપાકની તૈયારી થયેલી જાણીને જાહણોને બોલાવવા મોકલ્યા. દેવળના મહાદ્વારમાં વિપ્રો આવ્યા એટલે તેમને બેસવા માટે આસન આપ્યાં. વિપ્રોની પૂજા કરવા હપિકેશ જતે બેઠા. તે સમયે જોવા માટે આકાશમાં દેવો જતે આવ્યા અને એક ખીજને દહેવા લાગ્યા કે હપિકેશે આપણને ક્યા છે. સઘળું મુખ તો વિષ્ણુલકતોને લૂંટી આપ્યું. આપણને લલે અમૃત આપ્યું પણ અંતરનું પ્રેમામૃત તો લકતોને જ આપે છે. જેમ પહેલાં સાલોક્ય મુક્તિ અને પછી સાયુજ્ય મુક્તિ મળે, જેમ ધારીધારીને કવિત્વ તપાસવા જતાં અંતરનો પ્રસાદ મળે સમજવો, જેમ નિત્યકર્મ કરતાં નિમિત્ત જતું રહે છે, જેમ ઇચ્છાપૂર્વક સાધન કરતાં નિષ્કામ સાધન જાય છે, જેમ અન્ય તીર્થો જોતાં માતૃમેવા રહી જાય છે, જેમ કુદ તરવોની મેવા કરતાં વિષ્ણુમેવા રહી જાય છે, જેમ આમંત્રણ આપેલા જાહણોને બોજન કરાવતાં અતિથિ બૂખ્યો રહી જાય છે, તેમ અમરપદ લેતાં લકિત પ્રેમ રહી જાય છે. એ પ્રમાણે દેવો એકખીજ સાથે અંતરિક્ષમાં વાર્તાલાપ કરે છે. તે સમયે મહાદ્વાર આગળ સારંગધરે જાહણોને પૂજા કરવા માટે બેસાડ્યા હતા. તેઓને મુવર્ણજીવિત પાટલા ઉપર બેસાડી પોતાના હાથે રૂક્મિણીપતિ ચરણ ધૂએ છે અને પિતાંચરથી જગજીવન ચરણ લૂંછે છે. હૃદયમાં પ્રેમભાવથી જાહણોને પોતપોતાને સ્થાને બેસાડી પ્રેમથી તીર્થ લઈને વૈકુંઠપતિ સતોપ પામે છે. અષ્ટગંધ લગાવી અને તુલસીમાળા સર્વ

વિપ્રોને ક'ંટે પહેરાવી, સ્વહસ્તે તેમના કપાળમાં દસ્તુરીનો લેપ કરી પૂજા કરી દશાંગ ધૂપ કરી, રત્નજ્યોતિથી ઉજ્જવળ દીપક પ્રગટાવી, પ્રેમથી આવારણાં લીધાં. બે હારમાં વિપ્રોને બેસાડી સુવર્ણપાત્રમાં રૂદ્ધિમણી સતી ભોજન પીરસવા લાગ્યાં. ચાર પ્રકારનાં પકવાન અને જુદાં જુદાં દિપ્ય અન્ન પીરસ્યાં. પછી નામદેવને બોલાવી તેને હાથે સંકટપ મુકાવ્યો. લકતોએ જ્યજ્યકાર કર્યો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે રૂદ્ધિમણીવર ભોજન કરો, એમ કહીને પ્રાણાહુતિ લીધી. જ્યાં ભર્તા, બોક્તા અને દર્તા પોતે જાતે હથિફેરા થયા, ત્યાં કોઈ વાતની ન્યૂનતા કેવી રીતે રહે? જ્યાં મૂર્ખ પ્રકારે ત્યાં અધિકાર ક્યાંથી હોય? જ્યાં સરસ્વતીનું ગાયન સાંભળવાનું મળે ત્યાં નિદ્રા કેવી રીતે આવી શકે? જ્યાં સાગરનો વિવાદ થતો હોય ત્યાં જળની શી ખોટ હોય? જેમ ઉનાળો હોય પણ ચંદ્રને શીતળતા માટે વીજળાની શું જરૂર હોય? જેમ પારસમણિના સ્પર્શથી લોહનું સુવર્ણ થયું હોય, તેને પુટ ચઢાવવાની શું જરૂર હોય? જેમ સ્વર્ગ કે ઈર્ધપુરીમાં રહે એટલે અમરધામમાં રહે તેને વ્યાધિ ક્યાંથી થાય? જેમ જ્ઞાનેશ્વરી શુદ્ધ અંથ ■ તેમાં સંશય (અશુદ્ધિ) આવે ક્યાંથી? તેવી રીતે નામદેવના વ્યવહારમાં ક્યાંય ન્યૂનતા દેખાતી નથી. રૂદ્ધિમણીવર જાતે જ વારંવાર વિપ્રોને પૂછપરછ કરી જોઈતું કરતું પીરસાવતા હતા. તેમનાં મધુર વચન સાંભળી બ્રાહ્મણો સુખી થયા. દર કોણીએ અન્યુતનું નામ લેતા હતા અને મુખેથી ભોજન કરતા હતા. એમ કરતાં સર્વ વિપ્રો આનંદથી ભોજન કરી રહ્યા. બ્રાહ્મણોને હસ્તપ્રક્ષાલન માટે જળ પણ જગજીવને પોતે આપ્યું. પછી સુખાસને બેસાડી ત્રયોદશ ચીજથી ભરેલાં પાનખીડાં આપ્યાં. એટલે જ્યાં મનગમતી ચીજ મળતાં આનંદ થાય, તેવું આ સ્થળે વિપ્રોને થયું. ભાગ્યવશાત્ વિષ્ણુએ સગુણ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને નામદેવને મળવા આવ્યા, તેથી સર્વને આનંદ થયો. પછી બે હાથ જોડીને બ્રાહ્મણો પ્રત્યે સારંગધર વિનંતી કરી કહે છે કે મારી ઇચ્છા એવી છે કે તમારી સમક્ષ અમે ભોજન કરીએ. મારી અને નામદેવ વચ્ચે ધણી પ્રીતિ છે, તેથી આ વિનંતી કરું છું. માટે થોડી ક્ષણ અમારા ઉપર કૃપા કરીને તમે બેસો. અમારું ભોજન થઈ રહ્યા પછી તરત જ દક્ષિણા આપીશ. તેના સતોપથી સ્વીકાર કરીને પોતપોતાને મંદિર જાણે. શ્રીપતિ મનમાં વિચાર કરે છે કે જો પહેલાં દક્ષિણા આપું તો વિપ્રો બેસશે નહીં અને કહ્યા વિના જતા રહેશે. જેવી રીતે હાથ લીધા વિના લગ્નમાંથી સગાં જતાં નથી, જેમ માચક દાન લીધા વિના સતોપ પામતો નથી. એમ વિપ્રો પણ દક્ષિણા

લીધા વિના જશે નહીં. આવો મનમાં વિચાર કરીને શ્રીપતિ બ્રાહ્મણોને કહે છે કે નામદેવને લીધે તમારી મેવાનો લાભ મને મળ્યો છે. તમે વેદનું મૂળ છો અને બ્રહ્મા જેવો પૂજ્ય છો. માટે મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરી અમે જમીએ તેટલો સમય બેસો. એવી અમૃત વાણીથી વિપ્રોને સંતોષ સાથે આનંદ થયો. પછી વિપ્રો કહેવા લાગ્યા કે તમે ઘણો શ્રમ લીધો છે અને અમારો સત્કાર કરતાં કરતાં ઘણો સમય થઈ ગયો છે. તમે જ સર્વવ્યાપક થઈને આ પ્રસંગ સાચવ્યો છે. કોઈપણ ઠેકાણે કોઈ ન્યૂનતા જણાઈ નથી. આજે આ રી નજરે નવાઈનો લાભ પ્રસંગ અનુભવ્યો. સ્વામીનો આદર નમ્રતાને મોટાપણું ઉત્તમ છે. પછી ચતુર્વેદી બ્રાહ્મણો મહામંત્રને ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા અને મંત્ર અક્ષત આપી આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા. સર્વ-કાળ વિજયી થઈને અમારી મેવા કરજો અને દરપના અંત પર્યંત ચિરકાળ મંત્રાંડ ભુવનમાં તમારો વાસ થશે હપિકેશે પોતાના પિતાંબરમાં મંત્રેક્ષા અક્ષત લઈને નામદેવના મંત્રક ઉપર નાંખ્યા અને કહ્યું કે આવો જ પ્રેમ તારા ચિત્તમાં સર્વકાળ રહેજો. વિપ્રોએ પછી કહ્યું કે હવે તમે વૈધ્યુવાની પંકિત કરી ભોજન કરાવો અને અમે સામે આરામથી બેગીએ છીએ. ત્યાં રૂઢિમણી મુવર્ણપાત્રમાં સર્વ પદ્માન પીરસી આવ્યાં. પછી ખીખં મુવર્ણપાત્રોમાં રમોઈ લઈ સત્પભામા આવ્યાં. અપોપણ પીરમ્બુ. તે સમયે નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. પોતાની પંકિતમાં સારંગધરે ઉદ્ભવ, અકૂર, નારદ, તુંબર વિગેરેને બોલાવી બેસાડ્યા. પછી મહાહાર આગળ બિભા રહેલા નામદેવને ત્યાંથી સત્વર બોલાવી લાવવા કહ્યું, તે તેખતે તેમને દેહભાન ન હતું. તે તો પ્રેમથી વિદુશ્વરમાં લીન થયા હતા. તે જોઈ પંડરીનાથ દોડીને તેમની પામે ગયા. જેમ વાછરડાને જોઈને ગાય દોડે તેમ તેમને જિંચડીને આલિંગન આપી સાવધ કર્યા અને સપ્રેમ ક્ષેમકુશળ કહ્યા. પછી હાથ પકડીને યાળી સામે ભોજન માટે બેસાડ્યા. નામદેવનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું છે અને ડૂસકાં ખાય છે. તે વખતે જગજેડી નામદેવના મેં ઉપર હાથ ફેરવી સ્વાનંદે તેના મુખમાં ગ્રાસ કરી જમાડે છે, પણ તે તો પરમ લક્ષ્મી તન્મય થઈ સ્વસ્વરૂપમાં દૃઢ થયા છે. પછી ગરુડધ્વજ નામદેવને કહે છે કે શુવલગ મિત્ર, દ્વિતપણું ત્યજીને વાત કર :—

અંતરની વાત કહેતાં રપષ્ટ ન હોય અંતરપટ,

તેમ મારી સાથે એકતા, નિકટ તેવો તું નામિયા.

જે તારુ છે તે મારુ જ છે અને મારુ છે તે તારુ જ છે નામદેવ
 જ્ઞાનથી સમજ કે આપણે અને એ-જ ગ્રીએ મારા ઉપર જેતુ ધ્યાન છે
 તે મારા અતરમા જ છે હુ જે અચ્યુત છુ તે તાગમા જ છે એમ જાણુ
 આ તારો અદ્ભુત મેલસમાગ લ તારી નજરે જો દે પ્રેમાળ ભક્ત, જ્ઞાન
 દીપ તારી પામે જ છે તને મળનાથી વૈષ્ણુભક્તો આનંદ અર્થ પામ્યા
 છે તેઓની સાથે સુખેની પારણા મ્હી અમૃતવચન બોલ આ નિહતિનાથ
 કેવળ પગમાનદ મૂર્તિ છે અને સર્વ સુખસાધનરૂપ જ્ઞાનદેવને પણ તુ જો
 પેલી બાણુ મોપાનદેવ સર્વ લોખને તારનાર છે તેમ ભાગ્યવતોને તુ
 અમૃત વચનથી આદરસા ર કઠ આવા મધુર વચનથી નામદેવને આશ્વાસન
 આપ્યું ત્યારે જગજીવનના પગ ઉપર નામદેવે પ્રેમથી મસ્ત- મૂઠ્યુ તે
 વલ્લા લાગ્યા કે જન્મોજન્મ અને આવુ જ પ્રેમના આપને આનુ
 સાલણીને જગજીવન હસના લાગ્યા એવા તે ભક્ત-મને નામદેવના મુખમા
 અનંતો આસ મૂઝ્યો એ પ્રમાણે દીન-યાળ દામને અદ્ભુતે ભોજન
 રાવે છે જે હરિએ સન-દિને માથે હસ્ત મૂખી અલય દ્યા હતા, તે
 હસ્તથી વિદન નામદેવને શાન્તિ આપે છે નામદેવને વનમાળી મ્હે છે કે
 જીવનમાથી સર્વ સશય ત્યજ દે પ્રિયાતિ માગે હ તારી પામે જ છુ
 સર્વદાળ હુ તારુ રક્ષણ કરીશ તીર્થયાત્રા રતા રસ્તામા ઘણા કષ્ટ પડયા
 અને માગ વિયોગથી શરીર સુનયુ છે, મોહુ કગમયુ છે, નેન નિગતેજ
 થયા છે, ભૂખ તરસનુ ભાન રહ્યુ નથો, તુ બ્યારથી દૂર મરો હતો ત્યાગથી
 મારા નેનને પણ નહિ જેતુ ગમતુ નહોતુ ધીરજ ન દોનાથી દશેદિશાએ
 નજર નાખી જોતો હતો અને પ્રિયાગ વરતો હતો કે માગે પ્રિયદાસ
 નામદેવ ત્યારે આનંદે ? અતગમા ઉતાનળ થાય ત્યારે ગડડ તરફ તને જોના
 નજર રતો ત્યા ન દેખાઉ ત્યારે મહાદ્વા તરફ જોતો અને ત્યા પણ ન દોય
 ત્યારે બીમા નદીના કિનારા તરફ નજર કરતો કદી પશ્ચતીર્થ તરફ પણ
 જોતો તારો વેણુનાદ સાલળના પ્રયત્ન કરતો પણ ક્યાય તારો પત્તો ન
 લાગતા અને વાજ જોનાની ધીરજ ખૂટતી હતી રોજ બોજન કરતા તારી
 યાદ આવતી કે હમણા નામદેવ દોડી આનીને મને આર્નિગન આપશે, મનની
 માત મેજે કે મનની ઈચ્છા જણાવશે એતુ કહેતા કૃપાનતે પ્રણામાગ
 ભરી દીધો જેમ માતા બાળખને જોઈ સતોરે તેની જ ગીતે વૈકુણ્ઠાણુએ
 નામદેવ ઉપર પ્રેમરસ વરસાવ્યો તે અભરસનુ સેવન પ્રતા આનંદ થયો
 એની રીતે ચક્રપાણિએ પોતાના લકતની હાં પૂરી કરી ભાન ઉપર લાગ્યા
 પગી તેમજે પ્રેમ-સ્વા માડ્યુ તે ભાવિક લકતો માલજને નામદેવ જે

પાત્રમાં જમ્યા હતા તેમાંનું ઉચ્છિદ્ર વનમાળી પ્રેમથી જમવા લાગ્યા. તે જોઈને વિપ્રમંડળી વિચિત્ર ચર્મ નીચું બેઈ રહી. આજણો આશ્ચર્ય પામી એકમેકને કહેવા લાગ્યા હવે શું વિચાર કરો છો? આ નવીન આજણો તો આપણો ધર્મ હુઆગ્યો. એની સ્ત્રીએ અન્ન પીરસ્યું. તે જાતનો કોણ દશે? તેને ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય કે શૂદ્ર કહેવાય નહિ. એની કળા સમગ્ર તરી નથી. આરે વર્ણ દૂર કરી એવી લીલા કરી કે તે જોઈને બધા જ ભ્રમમાં પડી ગયા. આ નામદેવનાં માતાપિતા છે. કાયા, વાચા મનસા તેને જ હેન કરે છે. મંત્ર અદ્યત લઈને પણ તેના મસ્તક ઉપર નાખ્યા. જમવા પહેલાંના સંકેત વખતે પણ તેને જ આગળ ક્યો હતા. ઘણાં અરિષ્ટ નિર્માણ થાય છે. તે તેનાં જ ઘડેલાં છે માટે હવે કાંઈ કાંઈને પ્રતિવચન કહેશે નહીં.

આવના અધ્યાયમાં સારંગધરે વિપ્રોને શું ઉત્તર આપ્યો તે સિદ્ધાંત જ્ઞાની ચતુર શ્રોતાઓ ચિત્ત દઈને સાંભળજો. જેમ હીરો એરણ ઉપર જાય ત્યારે જ હીરાકંઠી છૂટી પડે છે. તેમ અનુભવ જ્ઞાને સમગ્રી સંત જ તેની સંજ્ઞા જાણી શકે છે. ભૂખથી જ અન્નની મીઠાશ સમગ્રાય છે, તેમ આર્ત મનુષ્યના કાંડ દેવ પૂરા કરે છે. જો અંતઃકરણમાં પદ્માતાપ ન હોય તો દરિદ્રતા મીઠી લાગે નહીં. આ નીર્ધાવળીને વીકાસાર શ્રી રૂદિમણીપતિ કહેવડાવે છે. મહીપતિ તેના દાસ કિંકર પ્રેમથી તે વર્ણન લખે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી લક્ષ્મીવિજય અંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે.

પ્રેમાગ લાલિક લક્ષ્મીએ આ તેરમો રસાગ અધ્યાય સાંભળ્યો.

= શુભં લવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો.

ભાગવતના દશમ સ્કંધ જોવો પવિત્ર અધ્યાય.
નામદેવની યાત્રા પૂર્ણ થઈ. તેનું ઉદ્યાપન વિકૃત્તે કર્યું.
નિષ્કામ અનન્ય ભક્ત આધીન ભગવાન છે;
તે આ કથામાં સમજાવ્યું છે.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે અમને ઘણો આનંદ થાય છે કારણ કે નામદેવ તીર્થયાત્રા કરીને ઉદ્યાપન કરે છે. તેમની પંકિતમાં ભોજન માટે વૈષ્ણવો તેડાવ્યા છે. સ્વાનંદ રૂપી કનકથાળમાં નવરસ અન્ન સુંદરીતે પીરસ્યું છે. વૈષ્ણવ ભક્તો સાથે એસીને તે અન્ન જમે છે. આ ભોજન જમ્યા પછી તે ચિરંજીવ થાય છે. આ પંકિતમાં કોણ કોણ બેઠું છે ? નિરતિનાથ, સ્વાનંદ, સોપાનદેવ, ગોરા કુંભાર, સાંવતા માળી, નરહરિ સોનાર, ઉદય, અકુર, નારદ, તુંબર અને ખીજા અપાર વૈષ્ણવ ભક્તો હતા. સારંગધર તે સર્વને એક પંકિતમાં એસાડી સારવાર કરે છે. ત્યાં ભાવતો ધ્રુવરસ પીરસી સઘળા સંતોને વૃષ્ટ કરે છે. તેમનું ઉચ્છિષ્ટ કદાચ અમારા મુખમાં પડતાં તે મહાપ્રસાદ કેવો અત્કારિક છે એવું કૌતક લાગે. પોતાના ભક્તોની અમૂલ્ય કથા વાંચતાં પોતાને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. જેનું જામીનમાં ખીજ રોપે તેવું રૂઝ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સંતકૃપાથી સત્વર તેમનાં ચરિત્રની કથા મળી છે તે દેવ શ્રોતાજનો સાંભળો :

આગળના અધ્યાયમાં નામદેવનું ઉચ્છિષ્ટ જગજીવને ઘણા પ્રેમથી પ્રાર્થન કર્યું; તે જોઈને આજણોના મનમાં અચંબો થયો ! તે કહેવા લાગ્યા કે આ અયોગ્ય કર્મ દરનારો નવીન આજણુ કોણ છે, તે કોણથી કળી શકાય તેમ નથી. આના ધરતું અન્ન જમવાથી આપણે જાણે સત્કર્મ ચૂક્યા હોય તેવું થયું છે. તેથી વિપ્રો મનમાં મૂંઝાઈ એકખીજ સાથે પ્રતિ

રચન બોલતા નથી પ્રસાસમા બીજા માગી હોય, દુષ્કાળમા શુદ્ધ અન્ન
 ખાધુ હોય, અસાન દયામા જ્વર કર્મ કર્યુ ટોય તો કોઈને કહેવું નહીં
 મિત્રે એકાતમા કંઈ કહ્યું હોય, કૃપણની નજરે ધન પડ્યું હોય, સસારમા
 ધન વગેરેથી ખરામ સ્થિતિ થઈ ટોય તો કોઈને કહેવું નહિ હજાર કાલ
 જોને બોજન અપાતુ હોય અને ઓચિંતુ દૂતરાને અન્નનો અર્પણ કરતા
 નજરે જોયું હોય તો કોઈને કહેવું નહીં આ અમરે એક વિષય છે કે
 આપણે બ્રાહ્મણ છીએ અને આપણે કંઈ કર્મ કર્યું નથી, તો પછી સત્ય
 કાઢી ખરામ કર્મ શા માટે કરવું ? આપણે જાણતા ન હોઈએ તો પણ દોષ
 ભાગે છે તેથી પ્રાયશ્ચિત કરવું હોય તો માણુમોમા નિંદાવું એવે ક્ષણમાત્રમા
 દોષ રહેશે નહીં જો આપણો અવગુણ હોય તો પશ્ચાત્તાપ કરતા જગમા
 જાહેર કરવો પછી અમરત લોક નિંદા કરશે એટલે આ યોગથી દોષ નાશ
 પામશે માટે સશય ધ્યા વિના આપણા પાપનો નાશ કરવો આપણે હવે
 ગાયત્રી મંત્ર જપીને શુદ્ધ થઈએ અજાણમા, અણસમજણથી થએલી જૂનને
 ત્રીરે દોષ લાગતો નથી આપણા ધર્મશાસ્ત્રને લીધે અમે સર વિષે શુદ્ધ
 ડીએ એમ વિચાર કરી બ્રાહ્મણો મૌન ગળી ઘેર જવા લાગ્યા તે વખતે
 સારગંધે તેમને જતા અટકાવી પાઠ મોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે તમે શકા
 નીન કેમ થયા છો ? તમે આન મુખ કરીને કેમ ઝટપટ જતા રહો છો ?
 તમારા મનમા શું મકા છે તે મને કૃપા કરીને કહો જે હોય તે કહેતા
 મનમા તનમાન રાક્ષા રાખવી નહીં એમ કહીને જુગજુનને હીરા, મારોમ,
 મોતી, રત્નો, સુનર્ણમંડોરો વગેરે દક્ષિણના તુળમીદગ મિશ્રિત કરીને આપ્યા
 પછી નામદેવને ભિષ્મકીને સારગંધે બ્રાહ્મણોને નરણે નમાવ્યો અને કહ્યું
 કે આના ઉપર કૃપાદષ્ટિ રાખજો તમારા મનમા જે કંઈ જરાપણુ સશય
 હોય તો તે મને હમણા જ કહી સંભળાવો મુગારિતુ આવું વચન સાંભળી
 બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે નામદેવ દગ્ધ છે એ વાત તો સત્ય છે તો પછી તમે
 બ્રાહ્મણ થઈને તેને પોતાની પશ્ચિતમા માથે લઈને કેમ જમવા મેકા ? તમારો
 પોતાનો અવહાર ત્યજીને નામદેવ સાથે અન્ન વહેવાર કેમ કર્યો ? વળી
 પાછું તેનું ઉચ્ચિત્ત અન્ન તમે કેમ જમ્યા ? આ કર્મ કરતા તમે મનમા
 કંઈ વિચાર કેમ ન કર્યો ? તમે મનમા કંઈ ઇચ્છાથી તમારી પ્રીતિ નામદેવ
 સાથે જોડી છે ? તમારી કૃપાની આ અદ્ભુત રીત અમારાથી ખરેખર સમ
 નતી નથી અમાગ અતરમા તમારા માટે નિચાર થાય છે કે તમે કોઈ
 મહુરૂપી છો અને નિરક્ષણુ લીના કરો છો તમારી લીલા ક્ષણુ ક્ષણુમા
 નાથ કે વર્ણાશ્રમ ધર્મની નજરે જોઈએ તો તમારા જેવા ઉત્તમ કોઈ

વિચાર આવ્યો નહીં કે દરજ્જાનું અન્ન જમવાનો તમને અધિકાર છે કે નહીં. આટલા માટે જ હું તમને વારંવાર વિચાર કરવાનું કહું છું. નામદેવના પ્રસંગને લીધે મને આજે તમારી સેવા કરવાનું મળ્યું છે, પણ તમને નામદેવને ત્યાં પ્રસંગ છે તે કેમ યાદ આવ્યું નહીં? તમે પૂજા કરીને મંત્રેણા અક્ષત આપ્યા, તે મેં નામદેવના માથા ઉપર નાખ્યા હતા. તે નામદેવ મારા જેવાનો નિરાધારનો આધાર છે. તે નિષ્કામ છે છતાં સકામ લાગે છે. હું અકર્તા છું; છતાં તમારાથી કૃતાર્થ થયો છું. મારાં વચનોનો અર્થ સમજીને હજી મને ઓળખો. તમે નિઃસંદેહ થઈને દરજ્જાનું ભોજન જમ્યા પછી બાકી રહ્યું તે અમે સ્વીકાર્યું. એનું પ્રાયશ્ચિત રાત્રિવિધિ પ્રમાણે કેમ થાય એ વિગતસર મને કહો. મારો તો એજ નિશ્ચય છે કે નામદેવ (હરિનો દાસ) ના પગથી ઉડેલી ધૂળના રજકણથી અને તમારા ચરણતીર્થ મેલીને હંમેશ માટે પવિત્ર થાઉં. આ સિવાયનાં જે કંઈ સાધન હોય જેવાં કે વ્રત, તપ, દાન, તે મારે માટે નકામાં લાગે છે, એમ જગજીવન કહેવા લાગ્યા. ભક્ત હોય કે જ્ઞાની હોય તેને નિર્વાણ સમયે પણ વિસરું નહીં. જેમ નાના બાળકને તેની મા વિસરતી નથી, જેમ કંજુસ ધનને વિસરતો નથી, જેમ હરણી તેનાં બચ્ચાને વિસરતી નથી, જેમ લાંબ પક્ષી ઇંડાને વિસરતું નથી, જેમ માછલી રાતદિવસ જળ વિના રહેતી નથી, તેમ મારા ભક્તો મારા ચિત્તમાંથી રાત્રિદિવસ વિસરાતા નથી, એ વાત નિશ્ચિત છે :

પછી જુગજીવન કહે છે કે :—

“ જે ભક્ત મારા અંતરંગી, તત્ત્વ લઈ ભાગ્યશાળી બને, તે ભક્તિ અને વૈરાગ્યથી, પ્રેમરસનું અખંડ સેવન કરે, તેમને મન સંતસંગ છે, અખંડ અમૃત સંજીવની જેવો, વજ્ર કવચ જેવા પ્રેમે રંગીને, અખંડ નિર્ભય થઈ રાચે. ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ બધા, ભક્તની દૃષ્ટિએ કદી નવ ચડે, ચારી મુકિત ભક્તને મન, તુચ્છ સર્વદા લાગતી, ગાય મારું નામ અતિ આનંદે, આજ તેનો અનહદ નાદ છે, નિજ લક્ષને અતુલક્ષીને, અંતર દીપ દર્શન તે કરે.”

મારા ભક્તને ઈદ્રપદ્મું સુખ નાશવંત લાગે છે. જેમ વાદળાંની ઝાયાને જાની શાશ્વત માનતો નથી, જેમ રાજમહેલ બોઈને પથિક ત્યાં

આશયે લેતો નથી, જેમ મૃગજળમાં પૂર જોઈને ઝાની તેને મિથ્યા ગણે છે, તેમ અમરપદની આગા મારા લકતો કરતા નથી આજ કારણથી મારે અખંડવાસ તેમના હૃદયમાં જ હોય છે, એવો લકત ગોધતાં મને એનામદેવ દેખાયો, જેના અંતરમાં મારા પ્રેમસિવાય બીજું કંઈ વસ્તુ નથી તેથીજ મેં તેનું ઉચ્છિન્ન પ્રેમ ભાવે મેળ્યું. આ પ્રેમ આગળ શ્રદ્ધાગ્રસની ઉપમા ઓછી લાગે છે વળી પદરપુર તો મુદિતક્ષેત્ર છે. સધળા તીર્થોના ભંડાર છે જે ઉપમા આપીએ તો પૃથ્વી ઉપર પદરપુર જેનું તીર્થક્ષેત્ર એક પણ નથી હવનમુકત અને ઝાની, લકતોમાં અમળી એવા પુંડરીક મુનિ અહીં જ ખેડા હતા આ બીમા નદી જે જમણી બાજુએ વહે છે તે અમૃત સહવની છે અથવા તે સ્વાનદ રૂપનો આનંદ, એજ પાણી, લકતે વહે છે વળી ચદ્રભાગા નદીને તો દૂરથી પણ જુએ તેને દૂરીથી ગર્ભવાસ કરવો પડે નહીં આ નદીને જોઈને સ્વર્ગની મહાકિની નદીને પણ લાજ આવી અને પૃથ્વી ઉપર ગંગા નદી છે તે લય પામી સમુદ્રમાં મળી ગઈ, ત્યારે ભોગાવતી પાતાળમાં પેગી ગઈ આવા પવિત્ર ક્ષેત્રમાં મારો દામ (નામદેવ) વગ્નીમાં રહીને રાત્રીદિવસ પ્રેમથી અને ઉશ્કાસથી અખંડ નામ-અમરણુ કરે છે. હર્ષથી અને નિર્ભયતાથી નામદેવ હરિકીર્તન કરતો નાચે છે આ સુખ જોવા જતા ત્રિભુવનમાં બીજો ક્યામ જોવામાં આવશે નહીં. એથી બ્રહ્મણેને પુરોગતમ કહે છે :

સકામ અથવા નિષ્કામ લકિતથી,

જે જન વદે શ્રીહરિનું નામ:

વિરલા એવા કોક જન છે,

તેને પરમ સખા આપેત હરિ ગણે

મને મારા લકતો ઉપથી પણ વધારે વહાવા છે તેઓને હું દૂર કરી શકતો નથી તે મારા કુળ દેવતા છે તેમને હું પૂજું છું. હું સમ્યક્દાનદ વનમાળી છું અને હરિદાસના કુળમાં લુપ્ત થયો છું એવું જગમાં મારું નિરદ પ્રસિદ્ધ છે હું મારા લકતોના મેળામાં જ રહું છું. મને મારા લકતોનું ઘેનું લાગ્યું છે તેમના મુખમાંથી જે ઉચ્છિન્ન પડે છે તે તેમના સામે જાઓ રહીને હું પ્રેમથી તે ઉચ્છિન્ન મારા મુખમાં મૂકું છું તે મને ધણુ જ સાફ અને સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. એ ઉચ્છિન્નના સેવનમાં મોટું મહત્ત્વ છે. એથી મારું શરીર અખંડ રહે છે મારું ઉજ્જવળ બાળક જેવું

તેજ અખંડ યશ અને સંપત્તિ સદા પુણ્યુષ્ટ રહે છે. તે મારા ભક્તોના ઉચ્છિષ્ટને લીધે છે. જ્યારે સંતસાધુ મને મળે છે તે દિવસ મારે માટે દશેરા, દિવાળીના પર્વ જેવો છે. જેમ ચંદ્રદર્શન યતાં, ચંકાર પક્ષી પ્રેમાનંદથી ઉત્થાસ પામે છે, તેમ મારો આનંદ પણ સંતદર્શનથી ઉત્થાસ પામે છે. તેથી જ ધણી આર્તતાથી નામદેવ સાથે હું જમ્યો હતો. તે સિવાય બીજા અન્ય કોઈ વિચાર પણ ન હતો આવું રૂક્મિણીપતિનું બોલવું સાંભળીને બ્રાહ્મણો પ્રત્યુત્તર આપે છે કે તું ગુણનો સાગર છે, તે હવે અમને સમજાવું, પણ વેદમાં જે જે ધર્મવચન કહ્યાં છે તે પ્રમાણે કર્મ કરવાં જાઈએ. જેનો જેવો વર્ણાશ્રમ તેજ તેણે આચરવો જોઈએ. પ્રથમ આચાર જાણવો એ બ્રાહ્મણોનો સ્વધર્મ છે. શૌચ, નિત્યનિયમ, સત્યવચન બોલવું, તપ, શમ, દમ, ભૂતદયા, સ્વસ્વરૂપનું ધ્યાન, સ્નાન, સંધ્યા, દેવતાને અર્ચન અખંડ હોય તે બ્રાહ્મણધર્મ છે. અગ્નિહોત્ર, હોમ, દાન, અને અધ્યયન સંગ્રહ મનથી કરવું એ પણ બ્રાહ્મણધર્મ છે. વૈશ્વદેવ, અતિથિપૂજા, નૈવેદ્ય, અને બ્રહ્મચર્ય કરીને મનથી શ્રીદરિને સંતોષવા અને પછી ભોજન કરવું. ત્રીજા પહોરે પુરાણ શ્રવણ કરવું અને મનને સંતોષવું. મનમાં સ્વાનંદ લાવીને વેદવચનમાં વિશ્વાસ રાખવો. તમે તો સર્વજ્ઞાનસંપન્ન અને ગુણવાન છો. તમારું હિત તમારા મનથી જ વિચારો. જે માણસો પોતાનો ધર્મ ત્યજી દેશે તો તે કેવી રીતે લવસાગર તરશે? જળચર જળ ત્યજે તો તેમને જીવવાનો બીજો કયો ઉપાય છે? બાળક સ્તનપાન કરે નહીં તો તે શી રીતે જીવી શકે? પક્ષીઓ આકાશ ત્યજે તો પછી ક્યાં ગમન કરે? કમળને સૂર્યકિરણ ન મળે તો તે વિકસે કેવી રીતે? જે બ્રમર મુવાસ લેવાનું ત્યજે તો તે કેવી રીતે સુખી થાય? સાકર ત્યજીને માખીને સુખ કયાથી મળશે? તેવી રીતે બ્રાહ્મણો સ્વકર્મ ત્યજે તો આગળ આપત્તિ આવે. માટે અભિમાન ત્યજીને તમે પશ્ચાત્તાપથી શુદ્ધિ કરો કે જેથી બંને લોકમાં કીર્તિ વધે. ચંદ્રલાગામાં જઈને મંત્રવિધિ યુક્ત સ્નાન કરો. બ્રાહ્મણોને સુવર્ણમુદ્રાનું દાન કરો અને પુણ્ય ગ્રંથનું વાંચન કરાવો. હે ચતુર વિચક્ષણ પુરુષ, તમે આ તીર્થક્ષેત્રની પ્રદક્ષિણા કરો. તેથી તમારું સર્વગ્રંથ કુળ પવિત્ર થશે. તમે નામદેવનું ઉચ્છિષ્ટ મંદણ કર્યું છે તે દોષ તમારો દૂર થશે. આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોનું કહેવું સાંભળી જગદાત્માએ જવાબ દીધો કે લલ્લે, તમે ક્યું તેમ કું કરીશ. તમારી આરાતું પાલન કરીશ, પણ એક તમારી પામે મારે માગવું છે કે કાયા, વાયા અને મનથી તમારે મારા નામદેવની સંભાળ રાખવી પડશે. એના જેવો પ્રેમાળ

લક્ષ્મી શોધતાં ચળશે નહીં. તમે સદાચારી વેદાંત જોલનારા છો. તમારી વાચા એ જ તીર્થરૂપ નદી છે. સત્યવચન એ નદીમાંનું જળ છે. તેમાં મેં સુરનાન કર્યું. હું આદિ અશ્વત્થ અધોક્ષજ છું. પણ અને તમારો વિશ્વાસ છે. તમે મારા પરમપૂજ્ય પરમદેવતા છો. તમે અને આનંદ કરવાનું કહે છે તો સ્નાનનાં આર લક્ષણ છે તે તમને ચચાચુકત કહું છું.

પુરાણ અને હરિકીર્તન, સત્તેમ કરે થવળ મનન,
સર્વોત્તમ સ્નાન ગણાય તે.

અનુભવ અને નિદિધ્યાસન, પછી આત્મસાક્ષાત્કાર, આથી ઉત્તમ કોઈ સ્નાન આ જગતમાં હીનું નથી. ખીજું સ્નાન જેને કહેવાય તે અંતરબાહ્ય શુચિભૂત જાણ. એ સાધન દેવપોએ સાધી શકાય છે. તેને ખીજા કોઈ સાધનની જરૂર નથી. સમસ્ત ઇન્દ્રિયો સ્વાધીન કરી, કરે જે વાસના ત્યાગ. આ ત્રીજું સ્નાન જે કરે તેને ખીજા કોઈ અનુદ્યાનની જરૂર પડતી નથી.

સર્વ પ્રાણી મારા ઉપર કરેલા રાખવી એ ચોથું સર્વશ્રેષ્ઠ સ્નાન છે. તેને હબારમાંથી કોઈ વિરલો જ સાધી શકે છે. પાંચમું સ્નાન પૂછે તો પાણીથી સ્નાન કરે છે તે એ લૌકિક સ્નાન છે એમ જાણજો કારણ કે કામ, ક્રોધ, લોભ, લેહલાભ, મોહ, દંભ, જે આ દેહમાં મૂળથી વસે છે તે જળસ્નાનથી જતા નથી. તેને વિવેક, વૈરાગ્ય બુદ્ધિથી સ્નાનથી શુદ્ધ કરવા - દૂર કરવા "સંતસંજે ચિત્તશુદ્ધિ સાધક જને કરવી" એવું અનંત જન્મથી નક્કી કરેલું છે.

આને જ પ્રાપ્તિ કહે છે કે જેના મુખમાંથી નિત્યનિયમ પ્રમાણે રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ સ્મરણ થાય છે, પણ જેની જેવી ભાવના તેમું તેમને સમજશે. મારા મનથી નામદેવ દોષ વિનાનો દેખાય છે. એવું કહીને દેવરાયા પ્રાણણીની પ્રાર્થના કરે છે. તે કહે છે કે હવે તમારી સઘળી વાસના અને સંદેહ હું દૂર કરીશ. ચાલો હવે જલદીજલદી તમે તથા અમે સર્વ વૈષ્ણવ-લક્ષ્મી ચંદ્રભાગાના કિનારે જઈએ, પછી તમે જે રીતે પ્રાપ્તિ કરાવશે તે પ્રમાણે કરીશું. લીલા નાટકી રક્ષિત્વશીરમણ જે પોતાના લક્ષ્મીનું પ્રિય આશુપણરૂપ છે, તે પોતાની લીલા બતાવી ખેલ ખેલી રહ્યા છે. તે પોતાના મસને કૌતક બતાવે છે. પછી વનમાળીએ નામદેવનો હાથ પકડીને પોતાના

અને આનંદથી જ્યથોપ કરવા લાયા પછી સત્યભામા, રાધા, રૂક્મિણી વિવિધ જાતના પદ્યાન પીરસવા લાયા લડતમજામાં બેગી ચક્રપાણિ પ્રીતિ બોજન કરવા લાગ્યા જેમ તાગઓમાં ચદ્ર શોભે તેમ વૈષ્ણવમેળામાં આનંદથી રૂક્મિણીપતિ બેઠા મર્વના મુખમાં જગજીવન પ્રેમથી ગ્રાસમૂકતા હતા અને ઉદ્વિગ્ધ પિતામહમાં બેસું કરતા હતા પ્રેમે બોજન કરાવીને ભકતોને પાનમીઠા આપ્યા પછી પોતાના પવન ઉપર મુખસૌયામાં રૂક્મણી પતિ પોષ્યા દેવની આજ્ઞા માર્ગીને વૈષ્ણવો પોતાને ગ્યાને ગયા. લાં જઈ પોતાના મનમાં પ્રેમથી ભજન કરવા લાગ્યા

આ અમરે નારદજી બ્રહ્મનીણા લઈને મુરારથી ગાયન કરતા કરતા આવ્યા તે મધુરોત્તરી રસાળ ગાયન હતું જે પોતે નિર્મળ છે અને જેનું નામ પવિત્ર છે તેવા નારદજી ઉત્લાસથી પ્રેમજી ભકતની પેઠે ગાતા ગાતા પાંડુરંગ પાસે આપીને નમન કર્યું જે વૈરાગ્ય ગરૂડ જ છે, જે પ્રેમમુખની કળા જાણે છે તે નારદજીને અદ્વરમાં રૂક્મિણીપતિએ જોયા-તેમને જોઈને રૂક્મિણીકાંતે ક્ષેમાલિંગન આપ્યું શ્રીપતિ પછી બ્રહ્માના પુત્રને કહે છે કે તારું મારા વિષેનું ગાયન મને અનુપમ લાગે છે આના વચન માલગીને નારદજી આદ્લાસિત થઈ નામગ્ધરજી ગાન કરવા લાગ્યા :

જય જય પુંડલીક વન્દાયી અનાથનાથ,
લીલાતીર વાસીયા રૂક્મિણીકાંતા.

કરૂણાસાગર સ્વાનંદભરીતા રક્ષીતી ભકતાં નિજજે,
જય કમલ લોચના શ્રીરંગા, ભકતભૂષણા, અક્ષરઅભંગા
વિદ્યોદ્ધારકા, પાંડુરંગા, અસંગ સંગા નિર્વિકારા,
જય ક્ષીરસાગર વિલાસિયા, વિધિજનકા વૈકુંઠરાયા.
નિજ ભકતાંથી વારીતી માયા, નામ માત્રે કરૂનીયો—જય.
જય જય કરૂણાસાગર, જગજેઠી હિલા રાહીલાહી લીલાતી.
ભાવિક ભકત ચેતાં બેટી, કૃપાદષ્ટિ પાવીતી ત્યાં,

જે પ્રમાણે સ્તવન કરીને નાગે રૂક્મિણીરમણના ત્યાં આવારણાલીધા કીર્તન પૂરું કરીને જુગજીવનને નાગે સાષ્ટાંગ દડવત પ્રણામ કર્યા દેવ અથવા પુણ્યસીની મિત્ર માળા નારદજીના કંઠે પહેરાવી પછી શ્રીપતિનું પૂજન કરીને નારદજી ત્યાંથી ચાલતા થયા

આ આજી રાધાજી રૂક્મિણીને મંદિર આવી મનની વાત પૂછે છે કે મારા મનમાં નવાઈ લાગે છે કે આજે દેવને આ નકામો દોષ શા માટે લાગ્યો છે. વળી ભક્તમિત્રો આવ્યા હતા તે સમયેજ કેમ પ્રાયશ્ચિત કરી દેહ શુદ્ધિ કરી ? આ શંકા મારા ચિન્તમાં ઉદ્ભવી છે, તેથી તમને તેના નિવારણ માટે પૂછવા આવી છું. જોને કર્મ કે અકર્મ બંધનકર્તા નથી, જો નિર્ગુણ મૂર્તિ છે તેને વળી પ્રાયશ્ચિત કેવું ? જોમ સૂર્યને અધારે ઢાંક્યો, કે ગંગા કૂવામાં સમાઈ કે વહેણામાં સરિતા ડૂબી એવું વિપરીત કેમ થાય ? જોમ ચંદ્રમાને ઉકળાટ થાય કે પાંજરામાં પવન પૂરાય કે કદી સાગરને જોઈ અગત્ય મુનિ કંપે કે નક્ષત્રના અજવાળામાં સૂર્ય ઢંકાઈ જાય, કદી સુધારસ પીનાર મૃત્યુ પામે, કદી આકાશ ધણમાં સમાઈ જાય, કદી પર્વતથી વગ્ન કંપે, તેમ કયા કર્મબંધને હાંકિશને વિપરીત દશા ભોગવવી પડી છે ? જોમ અગ્નિમાં તપાવેલાં બીજ રોપે તો તે જીવવાને રાક્ષિતમાન નથી, તેમ આપણા પ્રાણનાથ ભક્તોના કર્મબંધનમાં ગુન્ધાઈ ગયા છે અને ત્યાંથી તે છૂટવાના નથી. તેથી હે રૂક્મિણીઆઈ, તમે સર્વનાં વડીલ છો અને સર્વ જાણનારાં છો તો કહો કે ઘનનીલને કાણે બંધનમાં નાખ્યા છે ? હું અસાની હોઈ તે જાણવા માગું છું. રૂક્મિણી કહે છે કે હે શ્રેષ્ઠ (રાધા), નામદેવને માટે ગરુડેવને મોટાનાનાની લાજ મૂકીને તેનું કર્મ પોતે અંગીકાર કર્યું છે. હે સુગણી (રાધા), તું જાણજો કે અનાથનાથ ચક્રપાણિ ભક્તોના ભાવને લીધે આપણને બૂલી ગયા છે. તે ભક્તો સિવાય એકલા કદી પણ રહેશે નહીં, તેથીજ સમ્વિદાનંદ અહીં આજે જિલા છે. તે નામદેવના પ્રેમને લીધે તો તેનાં શુભ અને અશુભ કર્મ આનંદથી પોતે સ્વીકારે છે. જગતમાં પ્રસિદ્ધ અનુભવ છે કે ભક્તો માટે, માણસો જે કાઈ પણ કંઈ ન કરી શકે, તેવાં કામ પ્રેમથી કરે છે. જોમ આંધળાં પાંગળાં, અનર્ગળ (જેનાથી કંઈ થાય નહીં) મુગાં, બોખડાં બાળક હોય; તોપણ તેની માતાને તો તે અવાજ તત્કાળ સંભળાય છે અને પ્રેમથી તેઓને લાડકોડથી રમાડે છે. પંજી બીજનાં બાળકો મુંદર હોય; તો પણ પોતાનાં બાળક જેવાં તેને ગમતાં નથી. બાળકોની કાંઈ પણ ખોડ તેને મનમાં આવતી નથી. કાંઈની તજ્જર ન લાગે તે માટે ઇંટીપીડી કરે છે અને તેને ચુંબન કરે છે. તેવીજ પ્રીતિ મનમાં લાવીને ચક્રપાણિ પોતાના ભક્તોની સંભાળ રાખે છે. ભક્તોની જ્ઞાતિ, કુળ વગેરેની તપાસ કર્યા વિના તેમને જીવથી અધિક પ્રિય ગણે છે. આગલા અનંત જન્મોના કાયા, વાયા અને મનથી દેવ ત્રણગુણથી થાય છે અને તેમના ભક્તોના ઉપર સાચી

પ્રીતિ છે, તે વખતે પણ તૂટે નહીં કેશવે નામદેવ આવે છનનગ પ્રીતિ
બાધી છે આવા ક્ષિત્તીના વચન સાંભળી રાધાના મનનું સમાધાન થયું.
તે જોઈ રાખી ક્ષિત્તીને નમન કરી પોતાને મદિત ગઈ.

આ તરફ નાગદ્યુનિ સત્યભામાને મદિત ગયા ત્યાં તેમનું મનમાન
કરી મુખાસન ઉપર બેસાડી, સત્યભામા તેમને કહે છે કે અમને નવાઈ
લાગે છે કે વૈકુંઠગંગા પોતાની મોટાઈ ત્યજીને નામદેવના કીર્તનરંગમાં નાચે
છે તેમણે તે નામદેવના કેટલાયે આગવા જન્મનું ઝાણ માથે લીધું હતું
કે તેના કોડ ધનની તરેહ તરેહ રીતે પૂગ કરે છે ? અરે ! તેમનો પુડીંદ
ઉપરનો તો પ્રેમ જુઓ કે શ્રીરંગને અક્ષતીસ યુગથી ઇંટ ઉપર બેઠા ગમ્યા
છે તેમને થાક પણ લાગતો નથી પુડીંદ જગદિકારને જોઈ
ગમ્યાને ગયો તે પાછું જોવા પણ આવ્યો નથી તે નિહુર એક વચન
પણ બોલવા કરી આવ્યો નથી અને વિશ્વોદ્ધારકને કષ્ટ આપે છે અંમ
દરવા છતાં પણ સારગંધર ઇંટ ઉપર બેઠા જ રહ્યા છે તેઓ અંતરમાં
પ્રિયાર ન કરતાં બળિરાગને દ્વારે ગયા પોતાના અતરના પ્રેમથી પાડવોનું
પણ જુદી જુદી રીતે રક્ષણ કર્યું એના એ મુગડિ મનમાં લાજ રાખ્યા
સિવાય ભક્તોના કાર્ય કરે છે આ માધન પોતે એકલા જ છે, તોપણ
પોતાની જાતને નાની મોની કરીને પણ ભક્તનું કાર્ય કરે છે કેશવ પોતાના
ભક્તોના કાર્યને માટે પોતાની કાયાને ઈષ્ટ આપે છે એના આ જમાનામાં
એમના કેટલાયે ભક્તો હશે, તેમના કેટલાક નામ હું તમોને કહું છું,
પરંતુ મનમાં એની ચિંતા થાય છે કે તે ભક્તો અમારા રનાર્ગને
ધંકવી નાખશે એનું સત્યભામાનું કહેવું સાંભળીને નાનદેવ કહે છે કે હું
માતાજી, હું હવે તમને જો કહું છું તે સત્ય માનજો પ્રભુ પોતે નિરાકાર
છે જગજીવન અનંતાર એટલા માટે લે છે કે ભક્તોનું નાના પ્રદારે રક્ષણ
કરવું આ સાદારરૂપ પણ તેમને લીધે જ છે ચગચગને આધાર
આપવા માટે પૃથ્વીએ અનંતાર લીધો જન-જનાવરને પ્રકાશ આપના
સર્વદેવે અવનાર લીધો દહન અને પચન માટે જકરામિ પ્રગટ થયો
ગાયોની છુધાસાતિ માટે તૃણચારો ઉત્પન્ન થયો પક્ષીઓને ફરવા માટે
આદાશ સર્ગનું સર્વની વિત્રાતિ માટે હરિકેશ રાત્રીનું નિર્માણ કર્યું
સુદર તરીરની શોભા માટે અમૃત્ય રત્નો બનાવ્યા જેનું અદ્ય આયુષ્ય
હોય તેને બચાવના સુધારસ ઉત્પન્ન કર્યો તેમજ નિજ ભક્તોના કામ કરવા
માટે અધોક્ષજ સગુણરૂપ ધાગણ કર્યું પોતે મોગામી લાજ ત્યજીને બીના

ખતાવે કે આ ઘનનીય અનાયનાય, ભક્તનત્સવ, કૃપામિધુ પોતાનું મિરદ પૂરુ કરે છે તે તમે જાણ્યો હરિષે અખરિનું ગર્ભવામ્બા રક્ષણ કરીને જ્ઞાન આપ્યું વળી બલિ ગતના દ્વારે મનમાં લગ્ન ન લાવતાં જોલા રહ્યા નાયા, વાચ્યા, અને મનથી મેરુ થઈને પાડવેની તમારા કૃપાળુ પતિએ મલાળ રાખી નદ રાગના પુત્ર થઈને જોડળમાં ગાયોનું રક્ષણ કર્યું અને જોવાજોનું હિરિષ્ટ પ્રેમથી આરોગ્ય જ્યારે ભક્તો ઉપર કટોદીનું વિદ્મ આગ્ય હોય, ત્યારે પોતે જાતે દોડી જઈને તેઓના મધન તોડી તેમની કીર્તિ ફેલાવે છે અને સર્વ ભક્તો તેમનાજ અશ છીએ, પણ આજે સાક્ષાત્ સચ્ચુરૂપ નામદેવને માટે ધારણ કર્યું છે આ પ્રમાણે સત્યભામાના મનનું સમાધાન કરીને નારદજી ત્યાંથી સત્વર નીકળી ગયા.

હવે રૂમિણીએ પનગ પામે આનીને ચક્રપાણિને પ્રણામ કર્યા અને તેમના ચરણમાં મસ્તક નમાવી પૂજ્ય કે દે પઢરીનાય, તમારા મનને સોથી વધારે પ્રણુ જમે છે તે મને મ્હો ભન્તનત્સવ વૈકુંઠનાથ મારા મનની આ રકાનું સમાધાન કરે જે યોગીઓ અદ્યાગ યોગ ધારણ કરે કે તેઓના હૃદયમાં તમે નથી યોગીઓ સમાધિમાં જોસે છે, ત્યાં પણ તમારું ચિત્ત ચોટતું નથી મને નક્કી લાગે છે કે વૈકુંઠમાં પણ તમને પ્રેમ નથી તમને સુખ, ભોગ, વિનાસ પણ રુચતા નથી અને અખ-ઉદાનીન રહો છો, તે શા ધારણથી તે મ્હો માનુજ્ય મુક્તિ આપીને યોગીઓને નિર્મુણ્યમાં દુઝારી દીવા છે તે સિવાય તમારા મિત્ર પ્રણુ છે તે મને મમગતું નથી પોતાના પુત્ર શ્રદ્ધા ચતુરાધથી તમારું ચતવન કરે છે, ચાર વેળે ગાય છે અને અદ્યાગ પુરાણ વાચે છે, પણ તેનાથીયે તમારી ગતિ સમજાતી નથી તેથી તે “નેતિ નેતિ” એમ મ્હો છે ઉપમા ન આપી સમય તેવા જ નાઓ તમારું વર્ણન કરે છે ત્યાં પણ તમને પ્રેમ જીવકતું નથી એ પ્રમાણે શ્રી રૂમિણીનું દહેનું સાલણીને હરિકેશ કહે છે કે મને ગમતી વાત તું પૂછે છે અને તું પોતાને સુખણ કહેવડાવે છે, તો મારી વાત નાયા, વાચ્યા, મનથી જે છે તે તને સંભળાવું છું નામદેવ ઉપર મારી પ્રીતિ હમેશ માટે છે મારા જનને એ ત આજે તને વ્દુ છું જે પ્રેમ ભારિ ભક્ત છે તે મને જમે છે હું નિગાળ નિર્મુણ્ય નામ રૂપમાં આવ્યો છું પોતાના ભક્તોના કાર્ય કરવા માટે સચ્ચુરૂપ ધરણુ મુ

હું. મારા ભક્તો મને જીવથી પણ વધારે વડાલા છે. ભક્ત જ્ઞાનીજનોનો વિસામો છે, ભક્ત મારા સુખનું સ્થાન છે, તે હું નક્કી જાણુજે. મારી મોટાઈ-મારા ભાગ્યનું આભૂષણ ભક્તો છે. ભક્ત મારા ગુણનિધાન છે અને હું ભક્તને સર્વદા આધીન છું. ભક્તો એ જ મારી યશ-કીર્તિ છે. ભક્તો એ જ મારી સુખમૂર્તિ છે. ભક્તોને મળતાં મારા મનની સર્વ ઈચ્છાઓ પૂર્ણ થાય છે.

“મને અને ભક્તોને કલ્પને અતિ પણ જુદા ગણીશ નહીં”

મારા ભજનનું સુખ ભક્ત એકલો જ જાણે છે. હું ભક્તોનું નામ લઉં છું. હું મારી નજરે જ ભક્તસુખ વારે ઘડીએ ગ્રેમથી જોઉં છું. ભક્તો મારા ચરણનું ચિંતન કરે છે. તેઓ મારા જ ગુણ ગાય છે. નિષ્કામ વૃત્તિથી તે જ મારું ભજન કરે છે. મારા ભક્તો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મુક્તિને દાથે અડકતા નથી. તેમજ મારા ઉપર તેમના સંસારનો ભાર નાખતા નથી. હું જ ભક્તોના અંતરમાં છું, ભક્તો મારા આધાર છે. સર્વ બાલુએ જોતાં ભક્તો મારાથી વધુ ઉદાર છે. તેથી જ નામદેવનો આર્તજીવ બાળીને હું ખીજે કંઈ જતો નથી. મને આ ગમતી વસ્તુ છે તે તને કહી. તે સિવાય ખીજું કંઈ મને ગમતું નથી. એમ રૂદ્રિમણીવર કહેતા હતા, તે સમયે સૂર્યોદય થયો હતો. આગળ જે બન્યું તે ચતુર ભક્તો તમારા પારસ-મણિ જેવા કાને સાંભળજો.

આ ભક્તિરસ ઉપમા આપી ન યકાય તેવો છે. તેનું વર્ણન આ ૧૪મા અધ્યાયમાં કર્યું છે. જેમ એકાદશ સ્કંધમાં શ્રી કૃષ્ણ ઉદયને ભાગવતનું રહસ્ય સમજાવે છે, તે ગ્રંથમાં ઓગણત્રીસમો અધ્યાય સુરસ છે તે કેવળ બ્રહ્મરસથી ભરપૂર છે, તેમ ભક્તવિજય ગ્રંથમાં આ ૧૪ મો અધ્યાય પવિત્ર ગણાય છે. મહીપતિને કહેશો કે તારા ઉત્તરો પ્રાકૃતમાં છે અને ભાષા ઉપમા મોટી છે-ગીતાની છે-તો તેનો વિચાર પોતે મનથી કરજો. શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે તીર્થાટન કરતાં સ્વમુખથી જે જે કહ્યું હતું તે તે વચ-નોના આધારે મેં પણ તેવું જ નિરૂપણ કર્યું છે અને પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત ભાષાનો અર્થ જોતાં બને સરખી જ છે. ગૌતમી કહો કે ગાય કહો પણ દૂધ તેનું જે નીકળે છે તે જ હોય છે. જેમ પયોળથી કહો કે સાગર કહો,

પણ તેથી તેના જળમાં લિનનતા આવતી નથી. તેથી પંડિતાઈ કરી આ પ્રાકૃત ગ્રંથ સમાન્ય છે તેવું કહેવું નહીં.

આવતા અધ્યાયમાં સુરસવાણી ચક્રપાણિ કહેવડાવશે. મહીપતિને તેનું અભયદાન મળ્યું છે. તેથી તે સદા મનથી નિર્ભય છે.

સ્વસ્તિ શ્રી લકતવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ થાય છે પ્રેમાળ લકતો આ ઓદ્યો અધ્યાય અતિ મીઠો છે,
તે તમે પણ સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૫ મો.

નામદેવના ઉદ્ધાપનનું વર્ણન.
શ્રીપતિએ બ્રાહ્મણોને સાક્ષાત્ દર્શન કરાવ્યાં.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રોતાઓ સાદર સાંભળો. આજે રૂક્મિણીવર પ્રસન્ન થયા છે. તેથી ભક્તકથા સવિસ્તર પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થઈ છે. જેમ ચાતકને માટે મેઘ આકાશમાં ચઢી આવે છે, જેમ ચક્રા પક્ષીને માટે ચંદ્ર ઊગે છે, જેમ જળચરને માટે સમુદ્રને ઉલ્લાસ થાય છે, જેમ સજ્જનના અંગને શીતળના આપવા ચંદન વૃક્ષે ઊગ્યા છે, જેમ સર્વ જગતને મુખ આપવા મૂર્ધ્નિ ઉદય થયો છે, જેમ વિષ્ણુપૂર્ણ માટે અપાર તુલસીવન ઊગ્યાં છે, જેમ શંકર ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા અનેક બીજ વૃક્ષ ઊગ્યાં છે, જેમ નાકને સંતોષ આપવા વસંત ઋતુમાં અનેક ફૂલો ઊગે છે, જેમ વિશ્વજનોને મુખી કરવા પૃથ્વી ઉપર વરસાદ વરસે છે, જેમ ગૌતમનાં પાપ દૂરવા ગોદાવરી પૃથ્વી ઉપર આવી, જેમ દેવોને તૃપ્ત કરવા સમુદ્રમાંથી અમૃત પેદા થયું, તેમ આ જગતના આર્તજનો માટે ભક્તકથાનું નિર્માણ થયું. હવે આગળનું કથન ભાવિક ભક્તો સાદર સાંભળજો.

રૂક્મિણીને સારંગધર કહે છે કે ભક્તોની ઉપર મારો ઘણો મોટો પ્રેમ છે, તેમા પણ નામદેવ ઉપર વિશેષ છે. તેના ઉપર મારી અપાર કૃપા હંમેશાં રહે છે. એ પ્રમાણે રૂક્મિણી સાથે શ્રીપતિ વાર્તાલાપ કરે છે તેવામાં સૂર્યોદય થયો. તે સમયે સર્વ ભક્તો બેગા મળીને દર્શન કરવા માટે આવ્યા. નામદેવપત્ની જયજયકાર કર્યો અને નમસ્કાર કર્યા. જેમ કમળ ઉપર ભ્રમર ગુંગરવ કરે છે, તેમ ભક્તો શ્રીપતિની આભુજાજી જયજયકાર કરવા લાગ્યા. જેમ બાળકો માતાને જોઈ નજીક આવે, જેમ દરણીને જોઈ તેનાં ખરચાં ગેલ કરતાં નજીક આવે, જેમ કંબુસને ધન જોઈ આનંદ થાય,

તેમ શામળિયાને જોઈ વૈષ્ણવજનો સુખી થયા. જે સ્વરૂપ ધ્યાનમાં જોયું
 'હતું' તે જ સ્વરૂપ અહીં દેખાયું. તેથી આનંદિત થતાં નેત્રમાંથી અશ્રુપાત
 થયો. તે આનંદના અનુભવનું વર્ણન કરતાં કવિની મતિ કુંકિત થઈ. તેનું
 દ્રષ્ટાંત આપવા પૃથ્વી ઉપર કોઈ ઉપમા શોધી જડી નહીં. જેમ સાકરની
 મીઠાશ તેને ખાધા સિવાય સમજાય નહીં, તેમ વિષ્ણુચરણના સુખનો
 અનુભવ વૈષ્ણવો જ જાણે છે. પછી વનમાળીએ નિજલકતોને આલિંગન
 આપી હૃદયક્રમણ સાથે ચાંપ્યા. અધાને સાદર યાદ કરીને દરેક ઉપર કૃપાદ્રષ્ટિ
 કરી. ક્રમસનેત્ર ધનશામળો પોતાના લકતોને વારંવાર જુએ છે. તે સમયના
 અનુપમ સુખમેળાનું જીલથી વર્ણન થાય તેમ નથી. એવા ઉદાર દેવાધિ-
 દેવ શક્તિશાળીને પોતાના મનની વાત કહેવા લાગ્યા. આજે પ્રેમાદરથી બ્રાહ્મણોને
 ભોજન માટે તેડી લાવવા છે. કાલે જ્યારે ચંદ્રલાગા નદીના તીરે પ્રાયશ્ચિત
 કર્યું હતું, ત્યારે મનમાં સંકલ્પ કર્યો હતો કે વિપ્રોને પ્રીતિભોજન કરાવવું
 માટે આ તીર્થક્ષેત્રના સર્વ બ્રાહ્મણો કે જે પોતાના ધર્મનું આચરણ કરે
 છે તેમને પ્રાર્થના કરીને બોલાવી લાવું છું. તેમના દર્શન કરીને પાપ
 તાપ સર્વ બળીને ભરમ થાય, સઘળી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થાય એટલે સ્વાનંદ
 રૂપી ધન વરસે. તેમને પડરસયુક્ત ભોજન જમાડીને આજના દિવસે સંદેહ
 દૂર કરવો છે મારા અતુર્ભૂજ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવીને અદ્ભુત કૌતક કરવું
 છે. સંતસંગનો મદિમા અપાર છે તે જણાવી જગમાં સંતોની કીર્તિ
 ધણી વધારવી છે. આ પ્રમાણે સારંગધરે શક્તિશાળી સાથે વાત કરી.
 જગન્માનાએ પણ કહ્યું કે અવશ્ય એ પ્રમાણે કરીએ અને તમે બ્રાહ્મણોને
 દર્શન આપો. સર્વ સિદ્ધિ તમારે સ્વાધીન છે; તો પછી ચિંતા શાની હોય ?
 ત્યારે હમીને પંડરીનાથ નામદેવને બોલાવીને કહે છે કે મારું વચન સાંભળ.
 તારા માટે હજુ મારે એક બીજું કૌતક કરવું છે. એ સાંભળી નામદેવ
 ઉત્તર આપે છે કે હે કેશવા, તમારા અંતરનો મનસુખો તો હું જ જાણી
 શકું છું. નામદેવને ચક્રપાણિ કહે છે કે હવે તું મને આલિંગન આપ
 અને હવે કંઈ પણ જાહેશ નહીં. તારો પ્રેમભાવ જોઈને મારું મન આર્ત-
 તાથી ઊભરાય છે. તને દષ્ટિએ જોઈને મારાં ચક્ષુને સુખ થાય છે. તારોજ
 મને નાદ લાગ્યો છે, એ ઘણા જન્મનું ત્રણાનુબંધ છે.

મને નેહ રે લાગ્યો છે હરિ નામનો રે..... એ 'નામ' અને 'રામ'
 બનેને એક બીજનો સંબંધ બતાવે છે. એના નામનો ત્રણાનુબંધ છે
 તેથી જ એકબીજની પ્રીતિ તૂટશે નહીં. તેં એટલે નામદેવે ગોવિંદને નિજ

પ્રેમથી વસ કર્યો છે એવું તે ક્યુ પુષ્પ વ્યુ છે કે વન, તપ, અનુનન
કર્યા છે કે દેહને કમ્પનથી કપાવ્યો હતો કે અનેક તીર્થાટન ત્યાં હતા ?

કે સકળ માયા ત્યજીને, ચિત્ત સાંવરી ને ભેડીને
એમ કરી મને વશ કરીને, હૃદયમાં તેં ઠાંસીને ભર્યો

તારે ક્યો પદાર્થ નોંધ્યો છે અને તે કેવી રીતે મેળવ્યો એવું
કઈજ તારામાં નથી સમજી નિશ્ચય શોધના તારા જેવો ડાઘ મળ્યો
નહીં શરીર પ્રાણને લીધે છે તેવું તે બિનદાન આપ્યું છે માટે તીર્થે
ભક્તરાયા તે ધણુ ધણુ કર્યું છે તે શ્રીરંગ તારો કરવાગયું છું જગ
દાસપણુ કરેગયું તો પણ તારે લેવાનું કે દેવાનું કઈજ રહેશે નહીં
નામદેવ તે સમયે કહે છે કે તું તો અનાયનો નાથ છે તું ભક્તો ઉપર
વારી જાય છે, તેથી જ હે દેવ, તું મારા ઉપર આટલી બધી પ્રીતિ ગમે
છે આ પત્રી ભક્તનસન હરિદાસ પોતાના મનમાં નિર્ભયતાથી પોતાના
સર્વે ભક્તોને સાથે લઈને વિપ્રોને આમનણુ આપવા ચાલ્યા જે યોગીઓના
ધ્યાનરૂપ છે, જે સમગ્ર દેવતાઓના દેવ અર્ચન કરના લાયક છે, તે આજે
બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવના આમનણુ આપવા કુળનીર્થમાં જાય છે તે
વખતે તે તીર્થમાં નાના મોટા અનેક વિપ્રો ભેગા થતા હતા તે અદ્ય
અદ્ય વાત કરતા હતા કે આપણને યજ્ઞમાન તો સારો મળ્યો હવે તેના
જેવો કદી જોના મગશે નહીં કાલે ચંદ્રલાગા ઉપર પ્રાયશ્ચિત્ત કરતી વખતે
જ્યુ હતું કે બ્રહ્મભોજન કરાવીશ, પણ હજુ મુઠ્ઠી આમનણુ તો આ યુ
નથી એટલામાં જ આવિતા ભક્તમણી માથે આવતા વનમાંથી તેઓની
નજરે પડ્યા બ્રાહ્મણોને નોંધી તેમને શ્રીપતિએ સાદાગ નમસ્કાર કર્યા
હવે જગજીવન કહેવા લાગ્યા કે સર્વજી દેહાભિમાન ત્યજીને મશ્વરદિત
થઈને ભોજન માટે તમારે આવવું પડશે તમે અભય વચન આપ્યું હતું
તો મારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરો સ્નાન મધ્યા કરીને પ્રમાદ લેવા જલદી જ નદી
આવજો એના મધુર વચન વીંતે બ્રાહ્મણોને સતોષ આપ્યો હવે તે વિપ્રો
શું જવાબ આપે છે તે તમે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરો તેઓ કહેના લાગ્યા
કે અમે તો યજ્ઞમાનના આગ્રિત છીએ એ સત્ય માનશે આ તીર્થક્ષેત્રમાં
રહીને તમને આશીર્વાદ આપીએ છીએ કે હે ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, સર્વ-
કાળ આ પ્રમાણે જ કરતા રહેશો સ્વામી તમે તો દીનધ્યાય છો એમ
મિશ્રનોક કહે છે તમે તો મહારાજેશ્વર છો અમે તો તમારા વિપ્રો છીએ

અમારા ઉપર નિરંતર કૃપાદષ્ટિ રાખીને અમને સંભાળજો. તમારો આદર-ભાવ તત્ત્વરૂપ છે. વેદવચન જેવો માન્ય છે. તે અખંડ પ્રેમથી ભરેલો છે. હે કૃપાલાધવ, તમે જેવી પ્રીતિ નામદેવ ઉપર રાખો છો તેવી જ રીતે અમે સર્વતું જતન કરશો એટલું વચન અમને આપશો. અનાથબંધુએ વિપ્રોનાં વચન સાંભળ્યાં. તે તો સર્વના જીવનતું મૂળ છે. તે પોતાના ભક્તોના સુખના સાગર છે. જે યોગીઓના આનંદરૂપ છે તે આમંત્રણ આપી અતિ આનંદથી દેવળમાં સત્વર આવ્યા અને શ્દિમણીને સધળા વૃત્તાંત કહ્યા. પોતે કહેવા લાગ્યા કે આજનો દિવસ ધન્ય છે ! આજે સોનાનો સરજ ઊગ્યો છે કારણ કે પોતાના ભક્તનો ઉદ્ધાપન પ્રસંગ ઉજવવાનો મળ્યો છે ! શ્દિમણી કહે છે કે જગજીવન જે બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપ્યું છે તે સર્વે સનાન સંધ્યાથી પરવારીને બોજન માટે આવના હશે. દેવાધિદેવ કહે છે કે કૌતક અભિનવ અને નિરૂપમ છે. નમ્રતા અને ગૌરવવાળું છે એમ કહીને પોતે હાસ્યવદન થયા. શ્દિમણી કહે છે કે હપિકેશ તેમનું પુણ્ય આજે ફળદાયી થયું છે. તેથી જ બ્રાહ્મણોને અનાયામે તમારાં દર્શનનો લાભ મળ્યો છે. એટલામાં નિત્યનિયમથી પરવારીને સધળા બ્રાહ્મણો દેવળમાં આવ્યા. સારંગધરે નમસ્કાર કરીને તેઓને આસન ઉપર બેસાડ્યા. પછી ચક્રપાણિ પૂજન માટે આગળ આવ્યા. સ્વહસ્તે ચરણક્ષાલન કરીને તીર્થ મરતક ઉપર મૂક્યું અને વંદન કર્યું. ગંધાક્ષત, ફૂલની માળા, ધૂપ દીપ વિગેરેથી પૂજન કર્યું. પછી સુમન તુલસીમાળા બ્રાહ્મણોને કંઠે પહેરાવી. ત્યારબાદ પાત્ર પીરમીને તેમાં સર્વ જમવાની સામગ્રી સાથે અપોપણ આપ્યું. વૈકુંઠવાસીએ દ્વિજવરોને પ્રાર્થના કરી. પછી શ્રીરંગે હાથમાં જળ લઈ સંકટરૂપ મૂક્યો અને કહ્યું કે બોજન કરતાં ગ્રામે ગ્રામે ગોવિંદનામનું સ્મરણ કરશે તે જમ્યા છતાં ઉપવાસ કર્યાનું ફળ મેળવશે. આનંદિત થઈને મરગા વિપ્રો જમ્યા અને તૃપ્ત થયા. ધનનીડે સર્વને કરશુદ્ધિ કરાવી પાનનાં ખીડાં આપ્યાં. પછી દિવ્ય ગતોના પ્રદ્રાશની જ્યોતિષી તેઓની શ્રીપતિએ આરતી ઉતારી. તે સમયે દ્વિજો સ્વસ્થાને બેઠા હતા. ત્યારપછી બે હાથ બેડી સારંગધર કહે છે કે આજનો પ્રસંગ હંમેશાં આવતો નથી. તમારે પદે દરોડો પુણ્ય બેગાં થયાં હશે, તેથી અમારી અને તમારી મુલાકાત યદ્યપિ અને પરમાનંદ થયો. એમ કહી જગજેડી બોલ્યા કે હવે અમે અને ભક્તજનો એક પંકિતએ બોજન કરીએ છીએ. તમે સ્વસ્થ થઈને હાથુખર સુખેથી વિત્રાંતિ કરો. પછી શ્રીપતિએ ભક્તમંડળીને બોલાવી. કૌતકભરી નજરે સર્વ બ્રાહ્મણો આ બંધુ ત્રેયા લાગ્યા. વિમાનમાં બેસીને બ્રહ્માદિ સધળા દેવો ઈન્દ્રેવ સાથે આ

પ્રસંગ બોલ્યા આવ્યા યોગીઓ ચિત્તમા તળમળ ડગીને ભગવાનને ઝખ્યા
 કરે છે, પણ તેમને લલિતમુખ મળતુ નથી ન્યાયે નામદેવ ઉપર તુષ્ટમાન
 થઈને રૂદિમગ્રીપતિએ સપ્રેમ ગતિ આપી પત્રી પોતાની પદ્ધિતમા સાંગધરે
 નિહતિનાથ, રાનેશ્વર, સોપાનદેવ, સાવતા માળી એના મોગા ભ-તો ને
 શ્રીપતિના ઇવનગ મિત્રો છે તેમને મેસાડયા તેમજ મુદામા, વિમોખા
 ખેચર, નરહરિ મોનાર વગેરે ભોજન માટે આવ્યા ચોખામેળા અને બના
 કેનગ પ્રાણુમખા જેવા આવ્યા જે યદુનયકના પ્રિય હતા તે સર્વ ભ-તો
 આવ્યા બધા ભકતોમા યેષ્ટ નિજલ-ત ગોરા કુલાગ પણ આવ્યા એમ
 જે નાનામોટા ભકતો આવ્યા હતા તે સર્વની જગજગને પ્રીતિથી પૂજા
 કરી જે સર્વત્રેષ્ટ જમજન છે તે પોતાના ભકતોનુ પૂજન કરે છે તે
 જોઈ નામદેવ વિચિત્ર થઈને પ્રેમથી પૂછે છે કે દે દેવ! ચિત્તના મંત્રાય
 થાય છે કારણ કે આજે એનુ મનુ છે કે જાણે સાગર મગિતાને પૂજી રહ્યો
 છે કે ચક્રમા નક્ષત્રોની પ્રવક્ષિણા કરી રહ્યો છે કે ચરચગજ નાના પક્ષી
 એની પ્રેમથી પૂજા કરે છે કે ગરુડ ભગવાન નદિની પ્રેમથી પૂજા કરે છે
 કે નગરપતિ પ્રજાનુ પ્રેમથી પૂજન કરે છે કે ઇંદ્ર દેવોની પ્રાર્થના કરે છે,
 તેમ તુ-જગજન સર્વત્રેષ્ટ છે, જત પોતે દાસને સન્માન આપી રહ્યો છે
 તે સાલળી રૂદિમગ્રીરમણ હસીને કરે છે કે મને તમે જ મોટાપણ આપ્યું
 છે ને સરિતા ન હોત તો સમુદ્ર કેવી રીતે ભગઈ ગયત ? ને આનંદમા
 નક્ષત્રો ન હોત તો ચક્રની ગોલા ક્યાથી આવત ? ને પક્ષીઓ ન હોત
 તો ગરુડને મોટું પક્ષી કાણ કરેતુ ? ને નદિ ન હોત તો ધૂળની કાના
 ઉપર સવારી કરતા ? ને તેનીસ કરોડ દેવતા ન હોત તો ઈંદ્રનુ સન્માન કાણ
 કરતુ ? જેમ પ્રજાએ રાજાને મોટો ગણ્યો તેવી જ રીતે તમારા નામરોડથી હું
 મોટો થયો આ સાલળીને ભકતો પોતાના મનમા રિરમય પામ્યા તે
 વખતે રૂદિમણી અને સત્યલામા જમવાનુ પીરસવા આવ્યા તેઓ તેમની
 સાથે વિવિધ પ્રકારની વાનગીઓ લાવ્યા આ પ્રસંગે ભક્તમગ્ગમા સારંગ
 પાણિ ઉત્તમ રીતે શોભના લાગ્યા જેમ સાત સાગરમા ક્ષીરસાગર શોભે
 કે નક્ષત્રોમા ચક્ર શોભે, કે અવકારમા કૌસ્તુભમણિ તેજથી ઝળકે, જેમ
 અર્ધધાતુમા સુવર્ણ શોભે, જેમ ઝીણા નગમા રત્ન શોભે, તેમ ભક્ત
 મગ્ગમા જગજનન યડયુણુ ઐશ્વર્યવાન દેખાય છે સધળા ભકતોને રૂદિમણી
 વર મુખમા પ્રેમીઆ આપી જમાડે છે અને તેમનુ ઉચ્છિદ પડે છે તે
 પિતામરમા બેસુ કરે છે તે મુખ નજરે જોઈને ઈંદ્રના મોમા પાણી આવવા
 લાગ્યુ તે કહેવા લાગ્યા કે નામદેવ ઉપર જગજેરી તુષ્ટમાન થાય છે તે

અમારાથી જોયું જતું નથી. એ રીતે લાડ કરીને સતોને બોજન કરાવતાં જગજીવને બ્રહ્મરસ પાચે. તે સમયે વિમાનમાં બેઠેલા દેવોએ જયજયકાર કર્યો અને અપાર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તેની સુવાસ આકાશમાંથી પૃથ્વી સુધી ફેલાઈ, તેથી બ્રાહ્મણો મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા ! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે હવે તો જીવની હાની થવાનો પ્રસંગ આવ્યો લાગે છે. પ્રેમરંગ અદ્ભુત રીતે ઉછળે છે. આતો કંઈ જ્ઞાનમાર્ગ નથી કે તામસ કે વૈરાગ્યમાર્ગ પણ નથી. આતો ભક્તિમાર્ગ સ્વરૂપ લક્ષ્મી સાક્ષાત્ આવ્યો લાગે છે. ત્યારે એક વિપ્ર કહે છે કે તમારું કહેવું યથાર્થ છે. આતો પાંકુરંગ જાતે જ માનવરૂપમાં આવ્યા છે, નહિ તો માનવનું આવડું મોટું ભાગ્ય ક્યાંથી હોય ? આ કંઈ એકલા ગુણવંત નથી પણ ક્રિયાકર્મના અકર્તા છે. એમને પ્રાયશ્ચિત્ત કેવું હોય ? જેમ અંત્યજ તેમજ બ્રાહ્મણ બંને એકી સાથે ગંગાસ્નાન કરે છે, પણ તેથી અસ્પૃશ્યતા થઈ એવું કોઈ કહી શકતું નથી. જેમ જુદી જુદી જાતના માણસો પૃથ્વી ઉપર સ્વેચ્છાએ વ્યવહાર કરે છે, તેને મોટા કે નાના કહેવાનું હોતું નથી. સારંગધરનું પણ તે જ પ્રમાણે સમજવું. જેમ સૂર્ય જગતાં જ સર્વને સમાન રીતે પ્રકાશ આપે છે, તેવા જ આ જગજીવન પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સરખા છે. જેમ વરસાદ પૃથ્વી ઉપર પડે છે તેને જમીન કે ડુંગર સરખા છે, તેમ આ યદુવીર પ્રાણી માત્રને માટે સરખા છે. આ નિર્ગુણરૂપ સારંગધર છે. એને મન કંઈ જાતિ કુળ જેવું છે જ નહીં. તેને આચાર પણ નથી. માણસોના સંબંધ પદ્મવર્ગ સાથે છે, (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર) પણ આને તો તેમનો કોઈ સંપર્શ કરી શકતો નથી. એમની પાસે વિકલ્પનું નામ પણ નથી. કાયા, મન અને વાચાથી તે દીનને શ્રવણ ગણી સહાય કરનારા છે. તેવા જ મનથી પણ ઉદાર છે અને ભક્તોને મળવા માટે અપાર લોભી છે :—

શ્રીહરિને જે સર્વકાળ અનુસરે,

તેની આયા જળ તોડી તે નષ્ટ કરે;

સંસાર જળમાં પ્રેમળ લક્ષ્મી,

તે કદી ગુંચાવા દેશે જ નહીં,

દ્વિજવરો કહેવા લાગ્યા કે જુઓ, આ શ્રીધર તો નામદેવની માતા થયા છે. તમારી અને અમારી નજરે જોતાં જુદા જુદા પ્રકારે વાદ કરતાં મનમાં બહુ થાકી ગયા છે. આ નાટકીયા હાસિકેશ નામદેવને પોતાનો કદીને

આલિંગન આપે છે. એનું મુંદર રૂપ જોતાં પોતાનું દેહભાન જતું રહે છે અને તેના ચરણોના વિચાર કરતાં પોતાના ચિત્તનું લાન ભૂલી જાય છે. એને અનન્ય શરણે જતાં તેના જન્મમરણનો ફેરા ટળી જાય છે. આવાં બ્રહ્મવચન સાંભળીને જગજીવન હસ્યા. પછી ગૃહસ્થવેષ અદ્વતીને સગુણરૂપ ધારણ કર્યું. નામદેવને આલિંગન આપીને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યો. પછી સર્વ બ્રાહ્મણોને તે સ્વરૂપનાં દર્શન આપ્યાં. તે સ્વરૂપનું વર્ણન કરવા જતાં સરસ્વતી પણ કુંડિત થાય છે. તેમના મસ્તક ઉપર મુગટમાં દિવ્ય રત્નો ઝળકતાં હતાં. હસ્તુરી ચંદન મિશ્રિત કરેલું તિલક હતું. તે સામળિયા સુકુમાર જગન્નેહીને બ્રાહ્મણો અનિમિષ નેત્રે જોઈ રહ્યા. મોરપીછનો મુગટ પહેર્યો હતો. મકરાકાર કુંડળ કાને પહેર્યાં હતાં અને સઘળા સંતોને કૃપા દષ્ટિથી રૂક્મિણીપતિ નિહાળતા હતા. જે પુંડરીકના પુષ્પને પ્રતાપે આકાર રૂપ થયા છે, તે હીરસાગરમાં વસનારા આદિદેવ છે. તે મંદ મંદ હાસ્ય કરી રહ્યા છે. તેમના દાંત રત્નોની જેમ પ્રકાશ આપે છે. એવા ધનશ્યામને આંખના પલકારા આર્ધા વિના બધા જોઈ રહ્યા છે. તે મુખના અધિકારી જુઓ તો માત્ર પ્રેમજી ભકતો જ છે. ચક્રનાયકને ધ્યાનમાં લાવીને તે ભકતો પ્રેમમુખ્ય ભોગવે છે. ગળામાં કૌસ્તુભમણિ અને વૈજયંતિ માળા હૃદય ઉપર ધારણ કર્યાં છે તે અતિ ક્ષણી શોભા આપે છે. તુલસીપત્રની કોમળ માળા જેવા દીનદયાળ કોમળ અને લાડકવાયા છે. હૃદયમાં શ્રીવત્સનું ચિહ્ન છે, તે પ્રેમનું આભૂષણ છે. સ્થામ શરીરે ચંદન અમ્બુ છે. રાજવનયન શોભા આપે છે. હાથમાં શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કર્યાં છે. પંઢરીવાસીએ કમર ઉપર હાથ મૂક્યા છે. સ્થામ શરીરવાળાએ પીછું પિતાંબર પહેર્યું છે. આ સ્વરૂપનું ધ્યાન ભકતોના અંતરમાં છે. શ્રી લક્ષ્મીજી સાથે શ્રીહરિ સમાન પગલાં મૂકીને ઇંદ્ર ઉપર ઊભા છે. મહાદૈત્ય, દાનવ એવા અસંખ્ય પાપીઓને રોલ્યા છે. આ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવતાં એટલું બધું દિવ્ય તેજ પ્રગટ્યું કે આખા બ્રહ્માંડમાં અજવાળું થયું અને સૂર્યમંડળનો આ તેજથી લોપ થયેલો જણાયો- સતો અને સઘળા બ્રાહ્મણોએ ચતુર્ભુજ સગુણરૂપનાં દર્શન કર્યાં, બ્રાહ્મણો આશ્ચર્ય પામી જ્યાંના લાં ઊભા રહ્યા. પક્ષી, કીડી, પશુ, માણસો, પાપાણુ, ઝાડપાન સર્વે શ્રીપતિને જોતાં હતાં. તેઓને સાક્ષાત્ વિઠ્ઠલ સ્વરૂપ જ દેખાયું. પાણી, તેજ, આકાશ, પૃથ્વી અને પવન એ પાંચ તત્ત્વો પણ દષ્ટિએ પડ્યાં. તે બ્રાહ્મણોને વિઠ્ઠલરૂપે દેખાયાં. જુદાં જુદાં પશુઓ અને જીવો, રવિ, ચંદ્ર, નક્ષત્રો, નારનાં દેવતો, સર્વ વિઠ્ઠલરૂપે દેખાવા લાગ્યાં. સસામંડપ, જય - ૧વજય દ્વારપાળ, ગરુડખંભ, મહાદ્વાર

એમ સર્વ સ્થળે વિદ્યસ્વ દેખાયું. જેમ વડું એક જ બીજ રાખું તેનું વિશાળ વૃક્ષ થયું, જેમ સૂર્ય એકલાનું તેજ સમસ્ત પૃથ્વી ઉપર ફેલાયું, જેમ સઘળા રસમાં પાણી એકજ છે, જેમ સકળ બ્રહ્માંડમાં એક જ પવન વ્યાપક છે, જેમ અનેક દેહમાં એકજ જઠરાગ્નિ વ્યાપક છે, જેમ નેત્ર અનેક છે પણ દષ્ટિ એક જ છે, જેમ સ્વર અનેક છે પણ લય એકજ છે, જેમ ધ્વનિમાં મન એકલુંજ વ્યાપક છે, તેવી જ રીતે એક હૃદિભણીવર સ્થાવરજંગમમાં પોતાના રૂપે રહ્યા છે. બ્રાહ્મણોએ આ સ્વરૂપ જોયું કે તરતજ તટસ્થ થઈ ગયા. વિશ્વરૂપ થયા — બ્યારે જગજીવન પોતે વિશ્વરૂપ થયા ત્યારે તેમનું દૃષ્ટાંત આપનાર અને જોનાર કોણ હોય ? કૃષ્ણાવતારમાં જગજીવને રસ્તે જતી ગોપીઓને રોકી હતી. તે ક્રિયાદ લઈ યશોદા માતા પાસે આવતાં તેઓને અનંત કૃષ્ણ સ્વરૂપ દેખાયાં હતાં. તેવી રીતે બ્રાહ્મણો તે સમયે દરેકને જગજીવન સ્વરૂપે જોતા હતા. તેમને બીજું કંઈજ દેખાતું ન હતું. એક જ કેશવરાયા સર્વવ્યાપક થવાથી બીજું કંઈ પણ નજરે દેખાતું ન હતું. દેહભાવ જરા હતો પણ અંદરની લાજ વિરમી ગઈ હતી.

પ્રગટથો ખોત્ર, પરમાનંદ થયો સકળ જનને, આનંદ;

દૂર થયો દ્રેષ ભેદ, થયો અંતરમાં સ્વાનંદ,

ત્રણે જગતમાં પોતે અંદર અને બહાર વ્યાપક છે અને અંતરમાં શ્રીકૃષ્ણ ભૂતિરૂપ છે. જે યોગીઓને મુખ વિશ્રાંતિ આપનાર છે તેને વિષ્ણો નિજપ્રેમથી આજે જુએ છે. પ્રેમભાવે સંત સન્નજન એકબીજાને આલિંગન આપે છે. હર્ષથી નિર્ભર થઈને તેઓ જમ જમકાર કરે છે. એવી અપાર મુખ વિશ્રાંતિ જોઈને સઘળા તટસ્થ થઈ ગયા છે. શ્રીપતિ પોતાના ભક્તના પ્રસંગના આનંદને લીધે બ્રહ્માનંદમાં છે. હવે આવો આનંદ અનુભવ્યા પછી સર્વ બ્રાહ્મણો, કે જે દેહ ભાન જૂથ્યા હતા તેમને જગજીવન ભાનમાં લાવ્યા; નામદેવને ભિંચકીને તેમના ચરણમાં મૂક્યો. જે ભક્તવત્સલ જગજેડી સઘળાને કૃપાદષ્ટિથી જુએ છે, તે બ્રાહ્મણો પાસે બેસીને પોતાની વાત કહેવા લાગ્યા કે હવે તમે મારા અંતરની વાત સાંભળો. મારા ભક્તો દુનિયાની લાજ ત્યજીને મને ભજે છે. હું તેઓની મેવાનો ઋણી છું અને તેથી તેઓનો બંધાયેલો છું. હું ભક્તાધીન છું. હું મારે પોતાને આધીન નથી. નિશ્ચિન્મય, ચાનદેવ, મોખાનદેવ પણ મને ભજે છે. પોતાનું દેહભાન ત્યજીને મને તેમજો આધીન કર્યો છે. મારા

દુનિયાના મિત્રોએ સસાં ત્યજીને મારો પરમ સાથ મેળવો છે તે સર્વ માગ હૃદયમદિરમા છે તેઓને દેહભુદ્ધિ ગ્રી નથી આ માનતો માણી મારો દાસ છે તેને મારા લગ્નમા મિથાસ છે અને સર્વ પ્રાણી માનને મારા એકલાના પ્રેમથી જુએ છે તે જાગ દિવસ ધ્યાનમા હતો અને વેણનાદ સાભગતો હતો તેને અદૈતનુ જ્ઞાન થયું છે અને તે મને જ ભજે છે મારા ભક્તો વિસોળા ખેચર, નગદરિ સોનાર, ગોગ કુભાર પણ હમેશા માગ લગ્નમા જ રહે છે આ મુનામા ભલે તો ધન્યા માયાજન ત્યજીને મને જ યાદ કરવાનું રાખ્યું છે એખામેળા અને બકા કુભાર પણ મારા પ્રેમજી ભલે છે મારા સિવાય કાંઈ તેમનો મિત્ર નથી મન સગ ત્યજીને મને એવ્ય લાવથી તેઓ ભજે છે તેઓ માગ મિનાય ખીજે કોઈ પ્રેમજી ચિત્ત રાખતા નથી એવો એક એક ભક્તનો માગ ઉપર ઉપમાર છે તેઓના હુ ઝટલા વખાણ કરુ ? એમ પ્રેમથી સારગધર વિષ્ણો સાથે વાત કરે છે તે સમજાવે છે કે સડગા ભક્તોની ચરણચર પ્રેમજી ભક્ત નામદેવ છે એ સાભળી બ્રાહ્મણોને ધણુ આશ્ચર્ય થયું ! તેઓ નધુગાળીથી દોડા લાગ્યા કે અમે તો લાગ્યશાળી છીએ કારણ કે અમાગ ઉપર નામદેવની મોટી ધર્મ છે અને તેણે જ અમને મિહનના દર્શન કરાવ્યા છે હવે હ પદરીનાથ, અમે એટલું જ માગીએ કે અમારી પ્રપચ મમતા તોડીને તમાગ ચણુનો હમેશ માટે વિયોગ ન થાય તેવું કરો —

ન જોડએ ભુક્તિ અને મુક્તિ, ન જોડએ વન અને સપત્તિ,
જન્મોજન્મ આપો સંતસગત, એજ ઈચ્છા અમ શ્રીપતિ
વેદશાસ્ત્રનું વાચન કરીને, થયા અમે બહિર્મુખ,
થઈ બુદ્ધિ અસ્થિર, મતિ અભિમાની થઈ અમારી
પ્રેમભક્તિ તુજ જાણી નહીં, થાય અતિ દીક્ષા

તમારી કૃપા સિવાય દુન્યવી સન્માનને શું કરવું છે ? અમે બ્રાહ્મણ ઉચ્ચ વર્ણ, એવા અભિમાને અમને શ્રાંતિ થઈ હતી અને તેથી પ્રેમવાદથી વચિત રહ્યા હતા અહતાનું બધન ધણુ મોટું હતું તે તારી માયાને લીધે હતું તે દૂર થયું તે હે પદરીરાયા, તારો અમારા ઉપર અપાર ઉપમાર છે અમે બહુ અભિમાને ચઢી ગયા હતા પણ હે દેવરામા, તે અમારું રક્ષણ કર્યું છે અમારા કોઈ અપરાધો છે, પણ તું કૃપાળુ છે

હે પંદરીનાથ, તેં અમે પતિતને પવિત્ર કર્યા છે. દીનાનાથ જે તારું નામ રાખ્યું છે તે આને સાર્થક થયું છે. અમારા જેવા પતિતોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને કૃપા કરી દર્શન આપ્યાં. અમારા અનંત જન્મોનું સંચિત પુણ્ય હશે, તેથી આને તમે દર્શન દીધાં. સંચિત ખીજ શેષ્યાં અને તેમાં સત્સંગ રૂપી પાણી મીઠ્યું. તેનું વૃક્ષ થઈ અનંત ફળ લાગ્યાં અને પૂર્ણ દેવરાયાનાં દર્શન થયાં. દુર્ઘટ મોહપારા તોડી નિજ રૂપમાં તસ્લીન કર્યાં. તારી લીલા જીલથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી. તેમજ શ્રુતિ શાસ્ત્રોને પણ અગમ્ય છે. તાપત્રયથી અમે જળતા હતા, તેને શાંતિ આપી પ્રેમામૃત પાન કરાવ્યું. હે ગ્વામિ, હે જગજેહી, હવે એટલું જ માગીએ કે અમારી નજરમાં આ અરૂપ કાયમને માટે રહે. અમને નિરંતર સંતોનાં સમાગમ રહે એજ અંતરની ઇચ્છા છે. અમારા ચિત્તમાં તારો અખંડ પ્રેમ રહે, તાગ લજનમાં અખંડ પ્રીતિ રહે. એટલે પછી અમને ગર્ભવાસમાં જતાં કંટાળો આવશે નહીં. તું અનંત ક્ષણોનો નાયક કરતા કારવતા એક જ છે. તારા ગુણની ગણતરી કરતાં શ્રુતિ અને શાસ્ત્રો થાકી ગયાં છે. હે હૃદયિકેશ, હવે અમારા અવગુણો મનમાં લાવશે નહીં. હે દયાળુ, તમારા ગુણોને અમને સંતોને સ્વાધીન કરો. તમારા દાસના અમે દાસ થવા ઇચ્છીએ છીએ. અમારા મનમાં હવે ખીજ કાઈ આશા નથી. તમારા સંતોની ચરણરજ અમાગ અંગ ઉપર પડે તેવું કરો. એજ અમારું તપ, વ્રત, ક્રિયા અને કર્મ જાણીએ. તમાગ લજનમાં અમને પ્રીતિ થાઓ. તમારા નામમાં અમને પ્રીતિ થાઓ. વિપ્રોની આવી વાણી સાંભળીને સ્વારંગધરને સંતોષ થયો. પછી અપાર કૃપા કરીને તે સર્વે વિપ્રોને ભેટ્યા. સાલગોને આલિંગન આપીને વૈકુંઠરાય કહે છે કે :—

‘ જ્ઞાનદેવ તમને જે કંઈ કહે તે સ્વયં માન્યો.’

સકળ સર્વજ્ઞનો રાજા, તે આમા માણે જ્ઞાનદેવ,
તે કહેશે જીવનનો અનુભવ, તેનામાં મદલાવ રાખ્યો
તે ગુણ ગુંજ અંતરમાં રાખે, તેથી સર્વ કાર્ય મુક્તિ થકે
પછી દંડ ભાવ ધરી મનમાં, કરો જતન મરડ-
તે નિજકાળ હસ્તગત થતાં, તીર્થાટનની નરૂર નરૂર
વેદશાસ્ત્ર અભ્યાસ પણ, પડી કરવો પડે

આ પછી તપની ખટપટ શા માટે કરવી ? પછી શરીરને પણ શા માટે કષ્ટ આપવું પડે ? સત્સંગમાં વિશ્વાસ રાખે તો હાલુભાવમાં સર્વદોષ નાસી જશે. પછી વજ્રસને બેસવું પડશે નહીં. અથવા બીજી એવી કોઈ ખટપટ કરવી પડશે નહીં. પછી પર્વતની ગુફામાં જઈ ઉપ તપ કરવું પડશે નહીં. મંત્રજાપની પણ જરૂર નથી. સત્સંગથી ત્રિવિધ તાપ હાલુ ભાવમાં નાશ પામશે. પછી શરીર ભરમણેપનની જરૂર પડશે નહીં કે માથે જટાભાર રાખવો પડે નહીં. લોકવ્યવહારનો દાંભિક પસારો પણ તેને કરવો પડશે નહીં. સર્વગ્રાણી માત્ર ઉપર કરુણાભરી હૃદયથી અમૃતસીમન કરવું. તેમ કરતાં મન નિરૂત થશે અને હાલુ માત્ર વાર લાગશે નહીં. ક્રિયા કર્મની ખટપટ કરવી એ પણ પ્રેમ વિનાની ઇંટ જેવું છે, એ કંઈ આત્મજ્ઞાનનો રસ્તો નથી. કર્મકાંડમાં નકામી ખટપટ છે. સાધના માર્ગ કરતાં પણ આ ભક્તિમાર્ગ ધણો સુલભ છે. પ્રેમથી હરિકીર્તન કરવું. “રામ કૃપ્યુ ગોવિંદ” ભજવા. તીર્થ, વ્રત, તપ એ સર્વ હરિકીર્તન આગળ નકામાં છે. મોટાપણું ત્યજીને ભજન કરો. આજ ખરેખરો રાજયોગ છે એમ તે સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

અખંડ ધરીને સત્સંગ, વાચાથી ભળે સમનામ.
સંકલ્પ વિકલ્પ ચિત્તનો, મનમાં આવવા દેશો નહીં
મનોભાવે અને સદ્ભાવે, જાઓ સંતોના શરણમાં.

એવી રીતે જગજીવને વિગ્રોને ગુહ્યજ્ઞાન કહ્યું. આત્મજ્ઞોએ તે માન્ય કરી પ્રણામ કર્યાં. પછી જ્ઞાનદેવને રૂક્મિણીવર કહે છે કે આ આત્મજ્ઞો તમારે સ્વાધીન કરું છું. તેમને મસ્તકે વરદ હસ્ત મૂકી અક્ષય વરદાન આપો. જ્ઞાનેશ્વરે તે માન્ય રાખીને ભાવથી રૂક્મિણીવરને નમસ્કાર કર્યાં. ઋષિઓને જે અનુભવ મળે છે તેનો જ આધાર લઈને હું સર્વ કહીશ. આ વેદાંતનું ગુહ્યજ્ઞાન છે. આ વૈરાગ્યનું જીવન છે. આ જ્ઞાનરૂપી આકાશની ગુપ્ત આવી છે. તેને પરમ ગુહ્ય જાણીએ. આ શુદ્ધ જ્ઞાનની વાત છે અથવા મોક્ષ મુદિતનું બીજ છે. આ સધળા મત્રોનો રાજ છે. આ સર્વસુખનો ખજાનો પ્રગટ કર્યો છે. નામદેવનો અદ્ભુત પ્રેમ છે તે તેના હૃદયમાં ગુપ્ત છે. તે જૂઠુંડળમાં જમવિખ્યાત કમ્બારે આજે પ્રગટ થાય છે. કાને સાંભળવાની કયામાં આ કયા શ્રેષ્ઠ છે. આ મનન કરવાની સર્વ બાબતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. એજ યોગ્ય નિદિધ્યાસન છે-કે જે નામદેવનું લક્ષ્ય છે. આજ સર્વ વિચારનો સાર છે અને નિશ્ચિત જીવિનો આધાર છે. આ સાક્ષાત્કાર સ્વરૂપ છે

અને પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ભકિતરસનો દરીઓ છે અને ભાવનો વૈભવ છે. સન્માનનું ગૌરવ છે. તે લોકકલ્યાણ માટે પ્રગટ કર્યું છે, એના થયેલો પ્રકાશ ઘણો મોટો છે. તે સ્વર્ગથી પણ મોટો છે. કીર્તિના વિસ્તારથી પણ તેનો વધુ વિસ્તાર છે. એજ સઘળા ધર્મેનું જીવન છે. એ સર્વ પવિત્ર વસ્તુઓને પણ પાવન કરનાર છે. એ આનંદનું સ્થળ છે. એ મોગસિદ્ધિનું અમૃત છે. એ ભકતજનોનું આયુષ્ય પૂર્ણ નિષ્કામ વૃત્તિનું છે તે જાણવું. આ તો દેવભકતોનો તહેવાર છે. આ પૂર્ણ અમૃત છે. માટે જે તેનું આનંદથી સેવન કરશે તેને અનાયાસે અક્ષયપદ મળશે. આ તીર્થાવળી જે સાંભળશે તેને ફરીથી “ગર્ભવાસ” કરવો પડશે નહીં. માટે આ ગ્રંથનું વાંચન અને કીર્તન પ્રેમથી કરવું, આને પ્રાકૃત કહેવું નહીં. આને ભાષાંતર કે કવિત્વ પણ કહેવું નહીં. આ માત્ર ઉપનિષદનું તાત્પર્ય છે. તે પ્રગટ જ્ઞાનરસ છે. આનું શાણપણ કોઈ શાણાએ કરવું નહીં. તેની વ્યુત્પત્તિની મમતા ત્યજીને આદરસહિત શ્રવણ કરવું આ સાસ્ત્રિકોનું નિજ સાધન છે. આના બોલના સંતજનો છે; એવું જ્ઞાનદેવે કહ્યું છે. તેમાંથી થયો ધ્યાનમાં લાવીને મેં આ આર્પવાણી લખી છે. માટે શાણાઓએ અક્ષર કે શબ્દ ઉપર ધ્યાન આપવું નહીં.

આગળ કૂર્મદાસનું ચરિત્ર સુરસ કથારૂપમાં કહેવામાં આવશે. જે આતાઓ સ્વરચયિતે મન દઇ સાંભળશે. જેના વિશ્વવ્યાપક રૂક્મિણીરમણ વક્તા છે. પાવન ભકતવિજય ગ્રંથ તેનીજ કૃતિથી લખાય છે. તેણે પાદ નાખતાં જેમ દીવો તેજ પુજે દેખાય છે, તેમ જુદાં પ્રકાશ મહાધ્વજ વધારશે અને નિજ પ્રેમથી ગ્રંથ લખાવશે. જે પતિતપાવન અનાથનો નાથ છે. જેણે જડ મૂઢ અસંખ્ય તાર્યાં છે, તેનો મુદ્રાંકિત મહીપતિ છે. તેનું જ પ્રેમે ભજન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે. પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ પંદરમો અધ્યાય રસાળ છે તે સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો.

કૂર્મદાસ અને સાંવતા માળીનાં ચરિત્રા.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજનો સુદિન મંગળકારી છે, તીર્થના જેવો પર્વદાળ છે, ભક્ત-
કથા પ્રેમથી વાંચતાં સદૃશ હિંજીઓ અનાયામે પૂર્ણ થાય છે. ઠંદી ૩૬૦
વ્રત વિધિયુક્ત કર્યાં હોય, મો અશ્વમેધ યજ્ઞ નિષ્કામ જીવિથી અને સારી
નિદ્રાથી કર્યાં હોય, ઠંદી ધણું ઉચ્ચાપ કર્યું હોય, સધળા દેવોનું આરાધન
કર્યું હોય, દુષ્કાળમાં ક્ષુધાર્થીઓને અન્નદાન આપ્યું હોય, વિધિયુક્ત
સન્ધ્યાસાશ્રમ પાળ્યો હોય, તરસ્યાને પાણી પાપું હોય, અથવા નિજ પ્રેમથી
માતાપિતાની સેવા કરી હોય, એ સર્વ પુણ્ય શ્રોતાઓને ભક્તકથા સાંભ-
ળવાથી મળે છે. પછી હપિકેશ પસન્ન થઈને અશ્વપદ આપે છે. માટે
સર્વ જ્ઞાનીજનો મારા તરફ લક્ષ આપજો. જેમ મેરલી વાગતાં નાગ પ્રેમથી
ડોલે છે તેમ ભક્તકથા કાને સાંભળી પ્રેમમાં મગ્ન થશે.

જેમ નાદપ્રેમથી મૃગ દેહભાન વીસરી જાય છે, તેમ ભક્તકથા
શ્રવણ કરવાથી જગજીવન સંતોષ પામે છે.

એક કૂર્મદાસ નામે બ્રાહ્મણ હતો. તે પરમ ભાવિક હતો. તેને બંને
હાથપગ ન હતા. તે પ્રતિજ્ઞનમાં રહેતો હતો. તે સૂર્યના સારથિ અર્જુનો
અવતાર હતો. હરિભજન કરવા તેણે બ્રાહ્મણ કુળમાં અવતાર લીધો હતો.
પણ જન્મથી જ તેને હાથપગ ન હતા. દિવમે દિવમે તે મોટો થવા લાગ્યો.
ગામમાં એક ઠેકાણે હરિકીર્તન થતું હતું ત્યાં તે ગયો. ત્યાં ટાળ, વીણા,
મૃદંગ, વાગતાં હતાં. પ્રેમભાવે વૈષ્ણવો હરિકીર્તન કરતા હતા. તે જોઈ
તેને હર્ષ થયો અને પ્રેમથી સાંભળવા બેઠો. પંદરપુરવાસી વિદેશીયોનું
મહાત્મ્ય ધણું સુરસ છે. હરિદાસ તેનું સપ્રેમ વર્ણન કરતા હતા. તે શ્રવણ
કરતાં કૂર્મદાસના મનમાં ઘણો ઉત્સાહ થયો. તે બે કુંડા કર બેઠી કહેવા

લાગ્યો કે હું શ્રી પંદરીનાં દર્શન કરવા જઈશ અને રૂદિમણીવરનાં દર્શન કરીશ. આ સાંભળી સર્વ શ્રોતાજનો હસવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તારે કર-ચરણ નથી તો તું કેવી રીતે જઈશ તે સમજતું નથી. પાંખો ન હોય તેવાં પક્ષી આકાશમાં કેવી રીતે જાડી શકે? પગ વિનાનો માણસ કુંગર કેવી રીતે ચઢી શકે? બહેરા હોય તે કેવી રીતે સાંભળી શકે? કંઈ બેસી ગયો હોય તે ગાયન કે હરિકીર્તન કેવી રીતે કરી શકે? આપણી પાસે ધન ન હોય તો માચકજનને સુખી કેવી રીતે કરી શકીએ? પૂર્ણ વિદ્યાબ્યાસ કયાં સિવાય તેનું સન્માન કેવી રીતે થઈ શકે? મનને કબજે કયાં સિવાય યોગ સાધન કેવી રીતે થઈ શકે?

“જેમ સદ્ગુરુની પૂર્ણ કૃપા વિના આત્મજ્ઞાન મળી શકે નહીં.” તેમ તને હાથપગ નથી અને તું પંદરપુર જવાની ઇચ્છા કરે છે; તે સાંભળી અમારા મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે. અમારી પાસે ધનસંપત્તિ છે, શરીર સ્વાસ્થ્ય છે, અને સમય જતાં વૃદ્ધાવસ્થા પણ આવી ગઈ; તે છતાં તીર્થાટન કરી શક્યા નથી અને તે વિઠ્ઠલદર્શનની ઇચ્છા કરી, તે પૂર્ણ થાય એવો અમને ભરોસો નથી. જેને કર-ચરણ નથી તે પંદરપુર કેવી રીતે જઈ શકશે? કુર્મદાસ તેમને કહે છે કે આ નરદેહ અનાયાસે મળ્યો છે તો આ જન્મે પંદરી નહીં ગયા તો ફરીથી ચોપાસીનો ફેરો છે જ. એવો અંતરમાં વિચાર કરીને તે ત્યાંથી તટકાળ નીકળ્યો. પગ વિના ઘસડાતો ઘસડાતો તે પોતાના ગામથી એક કોસ દૂર ગયો. ત્યાં મારુતિના દેવળમાં જઈ બેઠો. તેને બૂખતરસ ધણી લાગી હતી. તે ધણે ચિતામસ્ત હતો. તે કહેવા લાગ્યો પંદરીનાથ, રૂદિમણીકાંત, તું અનાથોનો નાથ છે. તું મારી સંભાળ લેજે. તારા સિવાય મારે મા, બાપ, ભાઈ, ભત્રીજા કોઈ પણ નથી. તું જ મારો પ્રાણજીવન છે. મારી બૂખતરસની કોણ સંભાળ લેશે? એવાં કરુણ વચન સાંભળીને જગજીવન તેની મદદે સત્વર આવ્યા. પંદરીનાથ વેપારીનું રૂપ લઈને ત્યાં અકરમાત આવી ચઢ્યા અને કુર્મદાસને કહેવા લાગ્યા કે તારે હાથપગ નથી, છતાં તું ક્યાં જાય છે? તારું નામ કેકાણું કહે. તે કહે છે કે પંદરપુર જવાની મારી ઇચ્છા છે. મારું નામ કુર્મદાસ છે. એવાં વચન સાંભળી શ્રીપતિને મનમાં પરમ સતોષ થયો. પછી તે કહેવા લાગ્યા કે મને પણ ભાગ્યવશાત તારો સંઘાત અનાયાસે મળ્યો છે. ત્યારે કુર્મદાસ કહે છે કે હું તો હાથપગ વિનાનો છું. તમને મારો સંઘાત કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકશે? તમે ક્યાં જાઓ છો અને

તમારું નામ શું છે ? એ સાંલણી મનમોહન દહે છે કે મારું નામ વિદ્યા
 શાહુકાર છે, એમ વિધના લોકો દહે છે અને પંદરપુરમાં મારી દુકાન છે.
 ત્યાં હું જવા નીકળ્યો છું. કૂર્મદાસ દહે છે કે તમે તો ઉતાવળે જઈ શકો
 છો. તેથી હું તમારી સાથે કેવી રીતે આવી શકીશ, તે સમ-
 જાતું નથી. પછી સારંગધર દહે છે કે અમારે ધીરે ધીરે જવાનું છે.
 રસ્તામાં ગામે ગામ વેપારને અંગે ધીરધાર કરવી પડે છે. તેથી એક દોશ
 ધીરેથી જઈને વસ્તીમાં રહીએ છીએ. આ કારણથી તમારી સોખનમાં
 હંમેશાં અંતર પડશે નહીં. ચક્રપાણિએ એમ કહીને કૂર્મદાસને મનમાં
 સંતોષ પમાડ્યો. પછી પોતે સ્વયંપાક કરીને કૂર્મદાસને બોજન કરાવ્યું.
 કૂર્મદાસને જોઈવા માટે રાજવનેત્રે વસ્ત્ર આપ્યું. તેને દહે છે કે પંદરીક્ષેત્રમાં
 ઘણા પવિત્ર લક્ષ્મી આનંદમાં રહે છે. જગજેડી રાત્રીના સમયે કૂર્મદાસને
 કહેવા લાગ્યા કે રસ્તે ચાલતાં તમને કષ્ટ પડે તો ઉતાવળ કરવી નહીં.
 તમે રોજ ન્યાં રહેશો ત્યાં હું પણ સત્વર આવીશ. બોજન માટે પણ કંઈ
 કાળજી કરવી નહીં. હું એટલા માટે ધીમે ધીમે જઈ છું. યાત્રા માટે
 ઘણા લોકો પંદરપુર આવે છે તેમાં અનાયદીન પણ હોય છે. તેઓની
 ભૂખ તરસ દૂર કરવા માટે હું ધીમેથી જઈ છું. એમ રૂક્મિણીપતિ દહે
 છે, સૂર્યોદય થયો ત્યારે પ્રેમથી કૂર્મદાસને ઉઠાડીને દહે છે કે, તમને હું
 માર્ગ બતાવું તે રસ્તે ચાલ્યા જાવો અને સાંજ પડતાં આરામ માટે સત્વર
 આવીશ. એમ કહીને રૂક્મિણીપતિ ઉતાવળે ત્યાંથી થોડે દૂર જઈ અદૃશ્ય થઈ
 ગયા. કૂર્મદાસને જે રસ્તો બતાવ્યો હતો તે રસ્તે સાંજ સુધી તે
 ધસડાતો ધસડાતો ગયો. ત્યાં એક ગામ હતું, ત્યાં જઈને તે વિદ્યાબા વેપા-
 રીની રાહ જોવા લાગ્યો. એટલામાં જ ધનનીલ આવી પહોંચ્યા, અને
 કૂર્મદાસની આગળના દિવસની જેમ સંભાળ લીધી. એ પ્રમાણે પ્રવાસ
 કરતાં દીનદયાળ હંમેશાં કૂર્મદાસની સંભાળ રાખતા હતા. નજીક ગામ ન
 હોય તો ખીજે ઠેકાણે વાસો રહેતા. પણ નિજ લક્ષ્મીને સારંગધરે જરા
 પણ કષ્ટ પડવા દીધું નહીં. એ પ્રમાણે ચાર મહીના સુધી કૂર્મદાસે પ્રવાસ
 કર્યો. તે વખતે કાર્તિક મહીનો શરૂ થયો હતો. લલુણા ગામમાં તે પહોંચ્યો,
 તે દિવસે કાર્તિક સુદ દશમ હતી. યાત્રિકોને તે રસ્તે ચાલે પંદરપુર જતાં
 જોઈને કૂર્મદાસને મનમાં ઘણી ચિંતા થઈ. ખીજે જ દીવસે ઘણું અંતર
 આડી હતું. તેથી તે પર્વ ઉપર ત્યાં પહોંચી શકાય તેમ હતું નહીં, તેણે
 દીનદયાળને માફ કર્યા અને કહેવા લાગ્યો કે કાલે એકાદશી છે. વૈષ્ણવો
 ઉતાવળે જઈ રહ્યા છે. હું પરદેશી પાંગળો અને એકલો જ રસ્તામાં પડ્યો

છું. મને જે ચરણ હોત તો હું પણ આ યાત્રાળુઓ સાથે પંદરપુર પહોંચી શકત. એ પ્રમાણે મનમાં ચિંતા કરીને ઉદ્વિગ્ન થયો. જેમ ચપળ માણસો સાથે પાંગળો જઈ શકે નહીં, જેમ કંજુસને હાથે ઉદાર માણસ જેવું દાન થઈ શકે નહીં, જેમ શૂખ્યાની ખરાબર રોગી જમી શકે નહીં, જેમ સૂર્યના પ્રકાશની ખરાબરી ચંદ્ર કરી શકે નહીં, જેમ સોનાની બરાબરી ખીજ ધાતુ કરી શકે નહીં, જેમ સ્વાદિષ્ટ પકવાન જેવું સાદુ બોજન ભાવે નહીં, જેમ કામધેનુ જેવું ઔશ્વર્ય બીજાં પશુમાં હોય નહીં, જેમ કષ્ટપત્રુ જેવું બીજું વૃક્ષ હોય નહીં, તેમ યાત્રિકોના જોટલી ઝડપથી મારાથી જઈ શકાય નહીં. તેથી કૂર્મદાસના અંતરમાં ઘણી ચિંતા થઈ. પછી મનમાં વિચાર કરીને એક સંદેશો કહેવા લાગ્યો, “હે યાત્રાળુઓ, મારા તમને નમસ્કાર છે. શક્તિભૂતિવરને કહેજો કે હું એક પરદેશી, અનાથ, દીન, કે જેને કર-ચરણ નથી, તેને એકાદશીનાં તમારાં દર્શન થાય તેવું લાગતું નથી. આ લલુણા ગામથી પંદરપુર સાત કોશ દૂર છે. તો મને તો ત્યાં પહોંચતાં સાત દિવસ લાગશે. માટે જગજોડી અહીં મુઘી આવીને મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરીને મારી સંભાળ લેજો. હું તને મળ્યા વિના અતિ કષ્ટ પામું છું. મને અંતરમાં ધણું દુઃખ થાય છે. જેમ ચાતક મેઘની ઇચ્છા કરે છે, જેમ ચક્રોર ચંદ્રની ઇચ્છા કરે છે, તેમ હું હંમેશાં તારી વાટ જોઈું છું. જેમ વાજરકું ગાયને શોધે છે, જેમ પાંખ ઉડ્યા વિનાનાં બચ્ચાં તેની માતા પંખાશ્રીની રાહ જુએ છે તેવી આતુરતાથી કૂર્મદાસ મનમાં તારું ચિંતન કરે છે. મારે ધર, દ્રવ્ય, એવો કોઈ આધાર નથી. એક આશરો તારો છે. ધનસંપત્તિમાં વિકાખાઈ સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું નથી. હે સારંગધર, તું અનાથનાથ, કૃપાસાગર કહેવડાવે છે, તો સત્વર અહીં આવીને આ દીનનો ઉદ્ધાર કર.” એવો કરુણાપૂર્ણ સંદેશો કૂર્મદાસ યાત્રિકોને વિનયીને ચક્રપાણિ ઉપર મોકલે છે અને કહે છે કે ચક્રપાણિને સત્વર અહીં મોકલજો. યાત્રિકો, વારકરીઓ, કહે છે કે અમે અવશ્ય તારો સંદેશો કહી વિકોબાને અહીં મોકલીશું. એમ કહી તેઓ ઉનાવળે ઉતારળે વિદ્રવનામ થોપ કરતા પંદરપુર તરફ જાય છે. અહીં પંદરપુરના મહાદ્વાર આગળ નામદેવ કીર્તન કરતા હતા. રાત્ર, ધ્વજ લઈને સપ્રેમ નામધોષ થતો હતો. રામકૃષ્ણ એવું પ્રિય નામ લઈને, મનોધર્મથી વિરક્ત થઈને શ્રીહરિચણ ગાતા હતા. સઘળું અભિમાન સજીને કાન પકડીને નાચે છે. મનમાં વિદ્વત્તર્મનું ધ્યાન છે. હૃદયમાં તેની જ યાદ છે. શ્રીહરિના ઉત્તમ ગુણ, જન્મ, નામ અને કર્મ નિજ પ્રેમમાં ઘોળીને સુખરૂપે ગાતા હતા. જે નામ નિજ

લક્ષ્મીને સદગ્રામાં વિશ્વાંતિ આપે છે, જે જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન છે, જે મુક્તિનું
 બીજ છે, જેને મોક્ષદાયક કહે છે તે કૃષ્ણ, વિષ્ણુ, મેઘસ્થામ, મુકુંદ, મુગારી,
 પુરુષોત્તમ, અચ્યુત, નરહરિ, ધનસ્થામ, વિજયીરામ, રઘુપતી, જય જય
 ગોવર્ધન ઉદારા, જય જય ગોપીમનોહરા, જય જય લક્ષ્મીકર, દીનોદારા
 પાંડુરંગા, જય જય સકળ મંગલાધીયા, પાતકમંજના, હરિકેશા, અમર
 પાળકા સર્વેશા, અક્ષયવેશા અલંગા, પરમાનંદ શ્રીપતિ, તું જ આદિ
 મધ્ય અંતી, સગ્ગ્રનોની મુખ સંપતિ, તું જ વિષ્ણુ શ્રીપતિ બીજે કોઈ
 નથી; દીનમંદુ પંઢરીનાથા, તું જ મારો શ્રોતા, વક્તા, તું જ પ્રેમમુખ દાતા
 મારા માટે છે. એ પ્રમાણે નામદેવ લગ્ન કરતો હતો અને અંતરમાં
 શ્રી હરિનું ધ્યાન ધરતો હતો. તે કહેતો હતો કે હે ગોવિંદ, આ અસાર
 સંસારના દુઃખમાંથી મને જલ્દી મુક્ત કર, પછી સંતોષ પામીને
 રૂદિમણીવરે નામદેવને ચારે બૂનઝોથી આલિંગન આપ્યું. પછી તેના મોં
 ઉપર ફેરવ્યો અને જગજીવને તેને સંતોષ આપ્યો પછી સતોને મેઘસ્થામ
 કહે છે કે આતું નામ નામદેવ છે. તેણે મારા પ્રેમનો અનુભવ કરીને
 મનોધર્મ કેળવ્યો છે. બીજા સંત વૈષ્ણવજનો પણ મને જીવથી વદાલા છે.
 તે પણ મારા રૂપમાં તક્લીન થઈને એકત્ર થઈ રહ્યા છે, પણ તે સર્વમાં
 નામદેવ તારો સદ્ગુણ વિશેષ દેખાય છે. તું પ્રેમામૃતરૂપી આનંદધન છે.
 તું અધિકથી પણ અધિક દેખાય છે. આ જ્ઞાનદેવ મારા પ્રાણ ધારણાતું
 સાધન છે. તે જ્ઞાન વિજ્ઞાનનું શૂણ છે અને વૈગમ્યનો મેર છે, નિઠ્ઠિતાય
 મારો દાસ છે અને આત્મજ્ઞાનનો પૂર્ણ સાગર છે. સોપાનદેવ પણ મારો
 મોટો લક્ષ્મી છે. રોહિદાસ, વિમોખા ખેચર, ગોરા કુંભાર પણ નિજ લક્ષ્મી
 છે. પરમાનંદ જોગા પણ પરમ લક્ષ્મી છે. અને આ જગમિત્ર નાગદેવ,
 વિનટરામ વટેશ્વર, ચાંગદેવ એ સર્વ શ્રીરંગને વદાલા છે. આસંદ, મુદામા,
 કેશવદાસ, નરહરિ મોનાર, અને લાનુદાસ પણ મને વદાલા છે. પણ નામદેવ
 તારા પ્રેમનો તો અંત જ નથી. બીજા, રૂકમાંગદ, અમૂર, ઉદ્ધવ, અર્જુન,
 પ્રદ્યાદ વગેરે મોટા લક્ષ્મી છે. ધ્રુવ, નારદ, તુંજર મારા અંતરમાં છે. એ
 સર્વ વિષયવાસનાથી વિરક્ત છે અને સદગ્ર મુક્તિવાળા જીવનમુક્ત છે. પણ
 નામદેવ તારો અદ્ભુત લાગ્યમદિમા દેખાય છે. મારા ઉપર આ સર્વની
 અનંત પ્રીતિ છે. તે મારા જન્મોજન્મના સંગાથી છે, પણ નામદેવ તારો
 ભાવ મારા ચિત્તમાં શ્રેષ્ઠ છે. શ્રી હરિ એમ વાર્તાલાપ કરતા હતા એટલામાં
 વારકરીઓ (દર વર્ષે નિયમિત આવનારા યાત્રીકો) આવી પહોંચ્યા. તેમણે ધન
 પતાકા દ્વારમાં લઈને ત્યાં આવીને જયજયકાર કર્યો. સર્વ પામે ગરબા

નિશાનવાળી ધન્યજ્ઞા હતી. મૃદંગ વાગતી હતી, નામધોપની ગર્જના થતી હતી, તેથી ભીમા નદીનો કિનારો ધમધમી ગયો હતો. તે તહેવારના સુખનો આનંદ તો પ્રેમજી ભક્ત પુંડલીકજી જાણે છે, જેમ અંદ્રમામાંથી ગળતું અમૃત ચકાર જ મેલી જાણે છે, જેમ માતાના મ્તનનું પચપાન બાળકજી કરી શકે છે, જેમ ક્ષીરસાગરનો મહિમા ઉપમન્યુ સિવાય બીજો કોઈ સમજી શકે નહીં, જેમ દૂધપાણી ભેગાં હોય તો રાજહંસજી દૂધ જીરું કરી શકે છે, જેમ પ્રેમજી ભક્તના કીર્તનનો અનુભવ માની જ કરી શકે છે, જેમ કમળ સુખની સુગંધ એક કમરજી ભોગવી શકે છે, તેમ પંદરપુર ક્ષેત્રનો પ્રેમાનંદ ભક્ત પુંડલીકજી ભોગવી જાણે છે. મહાદ્વાર આગળ સપ્રેમભાવે વારકરી આવીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરે છે અને તે અવસર ઉપર એક બીજાને પ્રેમથી આલિંગન આપે છે. આગળ નજર કરતાં સારંગધર વારકરીની નજરે પડ્યા. તેમણે બંને હાથ કમર ઉપર રાખ્યા છે. કમરે પિતાંબર પહેધું છે, એવા જગજીવનને જોઈને ભક્તજનોને આનંદ થયો, સપ્રેમ આલિંગન આપીને પછી શ્રીચરણમાં વંદન કર્યું. જેમ સાસરે ગયેલી દીકરીને તેની માતા જોતાં જે હર્ષ થાય છે, તેવા શ્રીમુખ નજરે જોઈને ભક્તોને ધણો આનંદ થયો. પછી ઇંટ સાથે બંને ચરણ ઉપર હાથ મૂકી મરતક નમાવી હું તું પણાના ભાવ સજીને તસ્લીન થઈને બિલા રહ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે શ્રીમુખને નજરે જોતાં અનંત જન્મનાં દુઃખો ભૂલી જવાય છે. તું જ સર્વસુખ આપનાર છે, બીજો કોઈ નથી, તારા એકલાનું જ રમરણ કરીને દેવરાયા તને સંદેશો મોકલ્યો છે. કૂર્મદાસ તમને મળવા લાટે લહુળા ગામે બોલાવે છે. તેને હાથપગ નથી. તે તમને મળવાની આતુરતાથી વાટ જીએ છે. આવાં વચન સાંભળીને પંદરીનાથે ત્વરિત ગતિએ ત્યાંથી નીકળવાની ઇચ્છા કરી. તે કહેવા લાગ્યા કે કૂર્મદાસ મારો ભક્ત છે તે મને ક્યારે મળશે ? અંતરના મનોરથ પૂરનાર જે જે સંતજન મને જોઈ છે તેમના સિવાય બીજો કોઈ જીવલગ મિત્ર કોઈ નથી. પછી નામદેવ અને જ્ઞાનદેવને નજીક બોલાવીને દેવરાયા પોતાના મનની વાત કહે છે કે કૂર્મદાસ મનમાં ધણા આત્મભાવથી મને મળવાની ઇચ્છા રાખે છે. માટે તમે બંને અને હું એમ જલદી જલદી તેની પાસે જઈ આવીએ. એમ કહી ત્રણે જણ ચાલતા ચાલતા પંદરપુરથી નીકળ્યા. વૈકુંઠપતિ જે ક્ષીરસાગરમાં શેષ ઉપર શયન કરનારા કે જેનું વર્ણન શ્રુતિપુરાણ કરે છે તે લક્ષ્મીકાંત જગજીવન પગે ચાલી નીકળ્યા છે. ઘઝાદિક મુનિઓ જેના ચરણરજની ઇચ્છા કરે છે તે રક્ષિતશીરમણ ગરુડ પવનવાળા પગે ચાલી નીકળ્યા છે. યોગીઓ પદ્માસનમાં બેસી જેનું

ધ્યાન ધરે છે તેઓના ધ્યાનમા પણ જે જલદી આવતા નથી, તે કૃમિનામની ભડિન જોઈને પગે ચાલી નીચળ્યા જગજોડીએ ન્તે ચાના વનમા વાડી નેત્રે તેમા રહેતા સાનતામાળીને મળવાની ઈચ્છા થઈ તેને મળતા માટે ચંદ્ર પાણિએ ઉતાવળે ઉતાવળે ચાના માણુ મનમા મિચાર દેના લાવા ન આગે નામદેને પણ મોતુ જતાતુ પડી તેને દેનકાગર કંટે છે કે વની તરસ લાગી છે તેથી વાડીમા જઈ પાણી પી આતુ એમ ઢીને અધોક્ષજ વાગીમા ગયા જ્ઞાનદેવ તથા નામદેર એ મનેને વાડી બહાર બેસનાતુ કહીને શ્રી હરિ બોલ્યા કે હમણા જ પાણી પીને સત્તર પાઠે આતુ છુ પડી શ્રીપતિ સાવતા માળી પાસે ગયા, તે સમયે નેવ બધ ઢીને હૃદયમા વિનંત મૂર્તિતુ ધ્યાન ધરીને માળી બેઠા હતા અને મુખથી નામઝમણુ ચાતુ હતુ દેહતુ બાન રણુ ન હતુ મિદ્ધ ગિચિનિ હતી, એવુ જોઈને સાગમધરે તેના મસ્તક ઉપર અલયમ્મ મૂક્યો અને તેને સત્તર સાવધ કર્યો અને પડી આલિંગન આપ્યુ માળીએ ચક્રપાણિને જોતા જ પગમા પડીને ચળુ દદ પડ્યા, પ્રેમાશ્રુથી આખો જ્વમ્મઈ ગઈ તેના મનમા આનંદ સમાતો નથી તે કહે છે કે ધન્ય દિવસ આજનો, ધન્ય વડી અલારતી કે મે મામાપને નજરે જોયા મને મુકુમાગ શામળિયાના દર્શન થયા અચરણ ચાલીને આ વાડીમા આન્યા ફરીથી ચળુમા મત્તક મૂખી લખત સાવતો વિનંતિ જે છે-હે પદરીનાથ, બહુ થાકી ગયા હતો, તમે દીનની આમ જ મલાળ નો છો હવે સ્વસ્થ મન કરીને અહીં ઘણુલર આરામ કરો, હુ તમારુ પૂજન કર એ સાબળી જગજીવન શુ કહે છે ? જલ્લે ભય પામ્યા હોય તેવો દેખાય કરી કહે છે કે મારી પાછળ બે ચોગ પડ્યા છે, તે લગભગ નજીક આવી ગયા છે તેઓની ખીમ્થી હુ તારી પામે હોડી આ થો છુ અહીં મારે સતાઈ જતુ છે અને હુ પૂજા કરવાની વાત કરે છે તે મને નવાઈ જેવુ લાગે છે । જ્યારે સૂર્યને અહણુ લાગે ત્યારે તેને અર્ધ દાન અપાય નહીં, જેમ શત્રુએ ગભ્ય થેયુ દોષ ત્યારે-રાજાને સિંહાસન રચતુ નથી, જેમ મનમા ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ હોય ત્યારે મોઢ ઉપચાર મનને ગમતો નથી, જેમ અગત્ય મુનિને નજીક જોઈને સામગમા ભગતી આવતી નથી, તેમ હુ મારી પૂજા કરવા તૈયાર થયો છુ પણ મારુ મન અસ્થ નથી, હવે ભક્તસાજ, હુ મને ગમે ત્યા જતન કરીને સતાડી દે આવતો માળી તે વખતે કહે છે કે હુ ક્યે ગ્યો સતાઈશ ? અહીં કોઈ એવુ ધ્યાન દેખાતુ નથી તેમજ ત્રિભુવનમા પણ એવુ કોઈ ધ્યાન નથી ન ત્યા તેને સતાડી શકાય જેમ પવનને પાજરામા ભરી શકાય નહીં, કે

આકાશ ગાગરમાં સમાય નહીં, કે સૂર્ય અંધકારમાં સંતાય નહીં, તે પછી ગોવિંદને ક્યાં સંતાડું ? તાપસીઓમાં કૈલાસનાથ, પદ્મીઓમાં ગરુડ, દેવોમાં ઇંદ્ર, કદી સંતાડી શકાય નહીં. જેમ માટીમાં કસ્તુરી, કે વૃક્ષમાં ચંદન, કે પ્રાણીઓમાં હાથી કે સિંહ હાંક્યો રહે નહીં, જેમ અશ્વોમાં ઉચ્ચૈશ્રવા હાંક્યો રહે નહીં, તેમ દેવાધિદેવને કેવી રીતે સંતાડી શકાય ? લોખંડની પેટીમાં પારસમણિ કેવી રીતે સંતાડાય ? તે તો સોનાની ચર્મ જાય-તેમ તું સર્વશ્રેષ્ઠ શ્રીહરિ, તારા ઉદરમાં અનંત બ્રહ્માંડ સમાયાં છે તેને સંતાડવા પૃથ્વી ઉપર કોઈ સ્થાન જડતું નથી. ત્યારે હૃદયિકેશ કહે છે કે આ પ્રસન્ને બ્રહ્મજ્ઞાનને સ્થાન નથી. અત્યારે તો તું મને ગમે ત્યાં સંતાડી દે - પછી સાંવતા માળાએ વિચાર કર્યો કે હૃદય મંદિરમાં વૈકુંઠવાસી પ્રેમથી રહી શકશે. એમ વિચારી ખુરપી લઈ જાતી ચીરી નાખી. તેના હૃદય સંપુટમાં શ્રીહરિ ઝટ લઈને સંતાઈ ગયા. સાંવતાએ વિચાર કર્યો કે જો ચોર આવશે તો ધનનીલ દેખાઈ જશે, તેથી પંચિયું લઈને જાતી ઉપર બાંધી દીધું અને હૃદયમંદિરમાં જગજોડી શુપ્ત વાર્તા કહે છે કે તારો ઉપકાર દેડવા માટે આ સૃષ્ટિનો કોઈ પદાર્થ યોગ્ય થશે નહીં.

હવે શ્રોતાજનોને નવાઈ લાગશે કે દેવને હૃદયમંદિરમાં કેવી રીતે સંતાડ્યા ? એ શંકા આ વખતે ઉત્પન્ન થઈ છે. એવી શ્રોતાની વાત સાંભળીને કહેવા લાગ્યા કે લીલા કરનાર ચક્રપાણિએ આ દ્રષ્ટાંત રચ્યું છે અને પોતે કાંઈ વખતે ન જન્યું હોય તેવું કરી બતાવનાર સમર્થ છે. કૃષ્ણાવતારમાં યશોદા માતા ધરમાં દામ કરતાં હતાં તે વખતે શ્રીહરિએ ફળિયામાં જઈ એક ગોખીના ધરમાં લરાઈ ઝટપટ માખણ ખાવા માંડ્યું. તે વખતે તેમને પકડીને ગોખી મટુકીમાં મૂકીને વેચવા માટે લઈ જાય છે. તે સત્ય કરવા માટે દેવ મટુકીમાં સમાયા હતા.

લોખી રે લરવાડણુ હરિને વેચવા ચાલી.

શેરીએ શેરીએ સાદ પાડે,

અરે, હ્યો કોઈ મુસારી;

નરસૈયાના નાથને (મટુકીમાં મૂકી) વેચવા ચાલી.

તેમ સાંવતાનો પ્રેમ જોઈને ચક્રપાણિ તેના હૃદયમંદિરમાં સમાયા. માટે શ્રોતાજનો, મનમાં આ શંકા ધરશે નહીં. હવે જગન્નાથ સાંવતાને

પોતાની ગુણ વાત કરે છે કે તારો ઉપકાર ફેરવા માટે આ પૃથ્વી ઉપર એક પણ ચીજ યોગ્ય નથી. " હવે મારું જ સ્વરૂપ થઈને તને સર્વસ્વ આપીશ. " એ સિવાય ખીલું કંઈ આપવા જેવું નથી. પછી સાંવતો ભક્ત કહે છે કે હે સ્વામી, કૃપાવંતા, હવે હું તને મારા અંતરમાંથી કદમાંતે પણ જવા દર્શાવ નહીં. એમ કહીને દેવ અને ભક્ત બંને પ્રેમથી એકરૂપ થઈ ગયા. જેમ ગંગા અને જમુના એક પ્રીતથી બેગી થાય છે, જેમ દૂધમાં ખાણી સમાય છે, જેમ શરીરમાં પ્રાણ રહ્યો છે, તેમ પોતાના ભક્તના ઉદરમાં રાહવનથન સુખ સંતોષથી બેઠા છે. જેમ ચંદ્રકિરણમાં અમૃત સમાયું છે તેમ પોતાના ભક્તના ઉદરમાં વૈકુંઠનાથ બેઠા છે. આ તરફ વાડી બહાર નામદેવના મનમાં ચિંતા થવા લાગી કે હજી પંદરીનાથ કેમ પાછા ન આવ્યા. શા કારણથી આવડેલો વિગ્ન થયો? મારા સ્વામી ક્યાં ગુંચાઈ ગયા? મને વનમાં નાખી દઈને ક્યાં ગયા? એ પાંદુરંગ મારું શવન છે. મારા સુખનો આધાર છે. હવે તેમનો પત્તો મને કોણ આપશે? એમ કહેતાં કહેતાં ગદગદ કંઠે થઈ ગયા અને સપ્રેમ દૂસકાં ખાવા લાગ્યા. શરીરમાં ધીરજ રહી નહીં. વિદોળાની તપાસ કરવા જવાનો વિચાર થયો. જેમ તરસ્યો માણસ જંગલમાં ખાણી ખીચા માટે તપસે, જેમ બૂખ્યું બાળક માતાની વાટ જુએ, જેમ હરણનું બચ્ચું હરણીની રાહ જુએ, જેમ કંછુ-સતું કોષ ધન હરી જાય, ત્યારે તેને જેવી ચિંતામાં તળમળ થાય, તેમ નામદેવનો કંઠ ગદગદિત થયો. આંખોમાં અનુધારા વહેવા લાગી અને છાતી કૂટવા લાગ્યા અને પછી જમીન ઉપર પછડાયા. તે કહેવા લાગ્યા કે ને વિદોળા તત્કાળ નહોં આવે તો મારો પ્રાણ વ્યાકુળ થશે. મને અહીં નાખી દઈને જતા રહેશો નહોં. આમ કરવું તમને ઉચિત નથી. પિતાંબર પહેરેલું છે તે હાથમાં પકડીને જતાં જતાં કહેતા ગયા કે હું હમણાં આવું છું અને હવે જતા રહ્યા. રૂક્મિણીરંગા, તારો ભાવ મારાથી કળાયો નહીં. એમ નામદેવ વિલાપ કરે છે અને વાડીના દરવાજા સામું જુએ છે. એટલામાં તેની નજરે સાંવતો ભક્ત જોવામાં આવ્યા. તે પ્રેમભાવે નામરમરણ કરતા હતા અને આનંદયુક્ત હતા. તે રથે જઈ તેમને ચરણે પ્રણામ કરીને નામદેવ પૂછે છે કે જગજેડી ક્યાં ગયા? મને તેમને મળવાની ઉતાવળ છે. મને પેટમાં તેમના વિના વ્યાકુળતા થાય છે. આ સમયે સાંવતાને દેહ-ભાન ન હતું. તે હરિરૂપમાં તસ્લીન થવા હતા. હું અને મારાપણાની ઝાળખાણ રહી નથી. આ ચિહ્ન નામદેવે જોયાં એટલે સમજી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે વિદોળાને આવે જ તારાવા લાગે છે. મનમાં સ્વસ્વરૂપનો

અનુભવ ઝાળખાયો તેવો જ તેને ત્યાં દેખાયો. જેમ જાર કે જાંરિણીને કાંઈ જોઈને ઝાળખી જાય, જેમ ચોર ખીચી ચોરને જોઈ તેને ઝાળખે, જેમ વકતાનો પ્રેમ, અંતર જાની અને ચતુર જાણી જાય છે, યોગીની ચુપ્ત વાત યોગી જ જાણે છે, તેમ સાંવતા પાસે જગજેડી છે એવું નામદેવને સમજાયું. પછી તે કહેવા લાગ્યા કે હું નિર્જળનો આશરો સાંવતા, તે કેમ પેટમાં સંતાડ્યો છે. જે સર્વ મુખનો વિસામો છે, જે મારા જીવને ગમે છે તે મને એક વખતે નજરે જોવા દે. તે રૂપ જોઈને હું જીવ ધરી શકું છું. મારો પ્રાણ તેને જોયા વિના અતિ વ્યાકુળ થાય છે. તો હે દયાળુ, મારો પ્રાણ અચાવો. મારા ઉપર કૃપા કરીને કૃપા દ્રષ્ટિ કરો. કંઈ સ્વહિતની વાત કરો. અને મને જગજેડીની મુલાકાત કરાવો. પછી હું શુકન ગાંડ વાળીશ. એવાં નામદેવનાં કરુણ વચન સાંભળીને જગજીવન સાંવતાને કહે કે મારી ખાતર મને નામદેવને મળવા દે. રૂક્મિણીકાંત મનમાં વિચાર કરે છે કે હું સાંવતાના પેટમાં આવી ભરાયો છું, એટલે હવે મારાથી જલદી બહાર નીકળી શકાશે નહીં. જેમ કોરીટામાં કીડો ભરાયો, તેમ મેં મારે હાથે જ અંધનમાં પડવાનું માગ્યું. હવે પોતાની જાતે બહાર નીકળી શકાશે નહીં. જેમ કમળની સાથે પ્રીતિ કરી શ્રમર તેમાં દાખલ થયો, પછી મૂર્ખ આંધનનાં તેમાં ફસાઈ ગયો તેમ હું પણ સાંવતાના પેટમાં આવી ભરાયો છું. જેમ પોપટ જાળમાં આવી બેઠો તે ઊડી શકતો નથી, તેમ મને થયું છે. બહાર નામદેવને તળમળ વધતી જાય છે. તેની જેમ જળ વિના માછલી તરફડે તેવી ગિથિ થઈ છે. પછી હાંધિકેશી શું કહે છે? નામદેવ પરદેશી છે. મારા વિના વ્યાકુળ વ્યાકુળ થાય છે. માટે તેને એક ક્ષણ માટે પણ ભેગો થવા દે. પછી સાંવતો ભક્ત કહે છે કે વિષ્ણુભક્ત સાવધ થા. પંદરીનાથે કૃપા કરી છે અને તે હવે તને ભેટશે. કમલાપતિ ઉતાવળ કરે છે. તે નને બેડીને વિશ્રાંતિ આપશે. તું તેમને થોડા વખતમાં જ પ્રેમથી જોઈશ. મનમાં કંઈ ખેદ કરીશ નહીં. તેં પુણ્ય ધણું કર્યાં બેઠું હતું છે. સર્વ પ્રાણી માત્રને તેં ભળ્યાં હશે, તેથી હાંધિકેશી તારા ઉપર કૃપાવંત થયા છે અને તને અનાયામે મળ્યા છે. ભક્તિખળે પંદરીનાથને તેં ઋણી કર્યાં છે. આ નવલ જોઈને મારા ચિત્તમાં રહેલા ભક્તરાયાને પણ આશ્ચર્ય થયું છે. તેં શું ખબે ગરુડચિહ્ન વાળી ધન લઈને પંદરીની વારી કરી હતી કે પછી સંતચરણજી લઈને માથા ઉપર મૂકી હતી કે જેથી શ્રીહરિ તારા ઉપર તુષ્ટમાન થયા? દશમને દિવસે દિંડી આગળ લઈને ગોપાળ દરિનામે ખેલતાં મરાડા કીર્તન કર્યાં તે નજરે જોઈને ગોવિંદ તને પ્રસન્ન થયા? કેવી રીતે અનંત કૃપા-

સિંધુ દીનમધુ તારા ઉપર તુષ્ટમાન થયા ? અનત જન્મના તારા તપને લીધે કે તે દેહ ઉપર ઝરત મુખ-ચુ હવુ કે હિંમ તપને લીધે કે મહાન તીર્થોના દર્શન કર્યા હતા કે પારમ માટે પ્રાણ આપ્યા હતા કે એકાન્તીએ યીર્તન મ્યાં હતા કે તે જોઈને જગજીવન પ્રસન્ન થયા ? તારો લાઝમદિમા અહમ્મુન છે અને તે એક પઢરીનાથ જ બને છે એમ કહીને સાવનાભન્તે નામદેવને ચરણે મત્તક મૂક્યુ નામદેવે તેને ક્યુ કે મારા મુખનો આધાર તુ જ છે મને તુ અનતદાન આપ તારા મિના મીન્ને મારે આધાર નથી હમણા તે જો વચનો કહયા તે હમણા જ આયા ટરી મતારી મને અને મારા વિદુશને તત્માળ જોયા ટરી આપ દે પ્રેમાળ ભન્તનાથ, હવે મારી ધીરજ રહેતી નથી મારી નિપરીત દશા જોઈને તને મનમા કરુણા કેમ થતી નથી ? પત્રી સાન્તાએ ખુરપી લઈને છાતી ચીગી નાખી એટલે તેમથી પાકુરગ બહાર આ-આ નામદેવે દોડીને તેમના ચરણ પકડ્યા ધનનીન પણ મદ્દગદ્દ કે છે થયા અને નામદેવને આલિંગન આપુ પોતાના પિતામરને છેડે લઈ અહરતે નામદેવનુ કપાળ અને આસુ લુગ્યા પત્રી હસીને પઢરીનાથ નામદેવને વૃતાત પૂછે છે કે તારુ ચિત કેમ ખિન્ન થયુ છે તે મને સત્વર કહે પત્રી નામદેવે હૃદયરણુ પત્રી દેવને મધુ વાણીથી મેના લાગ્યા કે તુ જ મારી મા છે, પિતા છે અને નિર્વાણ મુઘી અખડ મારા માતા-પિતા તરીકે રહેવાનો છે તુ પરબલ ધનસામગો કયા મોહથી મને લાડથી પાળે છે એ મને સમજતુ નથી પત્રી હસીને જાનદેવને જગજીવન મુદ્દુ વચનથી કહે છે કે હણુ આપણે સૂર્મનામને મત્તક મળના જવાનુ છે તેને મન્યા સિવાય ચિતનુ સમાધાન થશે નહી આજના શુભ દિવસે મારા લકતો મળશે ત્યારે મારા નેત્રને દડક વગશે જાનદેવ, નામદેવ, માવતા માળી અને પઢરીનાથ એમ ચારે જણા માથે મળીને આનદથી માર્ગ કાપવા લાગ્યા આ સાલણી શ્રોતાઓને મનમા શકા થશે, કે ધણુ ભન્તોને સાથે લીધા પણ એ તો પઢરીનાથની લીના છે અને તે વચાર્થ છે માટે એની શકા લાવશે નહિ કે આ બધુ ભન્તચાતુર્ય માટે કહ્યુ છે આ બધુ લખાણુ પતિતપાવન, ભન્તચેારી શ્રીહરિજ લખાવે છે તો પતિત વાચાની આગળ પાનન કૃપાનિધિ છે તેથી ભન્ત નામે આ કયા સચય થયો છે હવે નિજ લકતોને સાથે લઈને જગજીવન આનદ કરતા ના-આ જાય છે ત્યારે સૂર્મદાસને હિતમ શુભન થતા હતા જેમ મેવ જગીત ઉપર વરમે તે પહેલા વિનળી ચમકે છે અને હિતર દિશાથી મશુલ પવન વાય છે, તેમ આનદધન મગવા આવે છે એટલે તેનુ જમાણુ નોચન કરે

છે અને ઘડીએ ઘડીએ બાહુ મ્કુરણ થાય છે. આવા શુકન કૂર્મદાસને થતા હતા. જેમ જરાડતી જરાડતી ગાય વાછરડા પાસે જાય છે તેમ પંડરીનાથ આવ્યા તેમના અંતરમાં આનંદ માતો નથી. કૂર્મદાસે જગજીવનને જોઈને સદ્ભાવે પ્રણામ કર્યા. દેવ તેને પ્રેમાલિંગન આપી ચારે હાથથી બેટ્યા. સપ્રેમ ભક્તજનો પણ કૂર્મદાસને બેટ્યા. કૂર્મદાસને રૂદિમણીરમણ કહે છે કે કદાચ વરદાન માગ તે હું તને આપીશ. આ સાંભળી કૂર્મદાસ કહે છે કે મારે એટલુંજ માગવાનું કે અહીંથી તમારે હવે બીજે ક્યાંય જવું નહીં. એવું અભય વરદાન આપેા. અસ્તુ એમ કહીને ધનનીલ ત્યાંજ ચિરકાળ રહ્યા. મારે પંડરપુર જેવું જ લઢુળ ક્ષેત્ર છે. અપાઠી અને કાર્તિકેઈ એકાદશીએ પંડરપુર યાત્રા ભરાય છે ત્યારે લઢુળમાં પણ યાત્રા ભરાય છે અને ત્યાં ભાવિક ભક્તો દર્શન માટે આવે છે.

આવતા અધ્યાયમાં રસાળ કથા છે તે શ્રોતાજનો સ્વસ્થ મનથી સાંભળજો. જેમ કૃપણ ધન જોઈને તેમાં પ્રેમથી તત્ક્ષીન થાય છે, તેમ કથામાં ધ્યાન દઈને સાદર ભક્તજનો સાંભળજો. મહીપતિ તમારી ચરણરજ છે. તે પ્રેમથી તમને વંદન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે
પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ સોળમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

= શુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો.

રાંકા કુંભાર તથા ગોરા કુંભારની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે અદ્ભુત નવાઈ જેવું બન્યું છે દારણ કે લક્ષ્મિવિજય વસંતમાં આવ્યો છે. તેથી જ સગ્ગન મનુષ્ય વનમાં ઘણો ગૌરવ પામ્યો છે. અર્થનો પ્રકાશ ફેલાતાં જ્ઞાનરૂપી શીતળ પવન ફેલાશે. તેથી જિજ્ઞાસુ વૃક્ષને (ખરું તરવ બાણવાની ઇચ્છા એજ તેનું વૃક્ષ) એક સરખી કુંપળો ફટશે. અર્થરૂપી પાંદડાં અને ડાળી તેમજ જ્ઞાનરૂપી પુષ્પ લાગશે.

અનુભવ સ્થિતિ અમૂલ્ય છે,
તેનાં ફળરૂપી અવિનાશી પ્રાપ્ત થાય છે.

આથી વનની શોભા વધે છે અને તે અતિ શોભાપ્રમાણ દેખાય છે. ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થયેલા જનો તે વનની છાયામાં આવીને બેસે છે. રાજહંસ જે જીવ-મુક્ત છે તે આ સ્થળે કીડા કરવા આવે છે. પોતાના ભક્તોની કથા અતિ સુરસ છે, તેનું પ્રેમથી તે સેવન કરે છે. કોઈ અજ્ઞાની જન હોય તે વનને દૂરથી જુએ છે. પુષ્પ, ફળથી શોભાપ્રમાણ વન જોઈને તેનું મન સંપૂર્ણ સંતોષ પામે છે. આગળના અધ્યાયમાં ગૌરવવાળી કથા હતી. દૂર્મદાસને જગજોડી આવીને ભેટ્યા. તેની સંભાળ લઈને તેના ઉપર રૂપા કરીને પ્રેમથી સુખગોષ્ઠિ કરવા લાગ્યા.

હવે વૈરાગીમાં એક રાંકા કુંભાર વૈષ્ણવજન હતો. તેનું ચારિત્ર રસાળ વાણીથી પીરસવામાં આવશે તે ભાવિક જનો સાંભળજો. તેની પત્ની બાંકા પરમ ભાવિક તેમજ પતિવ્રતા હતી. તેઓને એક સુંદર કન્યા થઈ, તેનું નામ વંકા હતું. તે ગુજરાતી કુંભાર હતો અને પંદરપુરમાં આનંદથી રહેતો હતો. શહેરમાં માટલાં વેચીને શ્રીહરિનું ભજન કરતો અને આનંદ

પૂર્વક રહેતો હતો. એ પ્રમાણે ઘણા દિવસ જતાં એક દિવસ ન બનેલો નવીન બનાવ બન્યો. કાયાં વાસણો બેગાં કરીને જે ઘરમાં મૂક્યાં હતાં, તે ઘરમાં એક બિલાડી વિચારી હતી. તેણે વાસણોના ઢગલામાં તેનાં બચ્ચાં મૂક્યાં હતાં. ત્યાં રાત દિવસ ધીરજથી રહીને તે બચ્ચાંને સ્તનપાન કરાવતી હતી. એક દિવસે બિલાડી બહાર ગઈ હતી. કુંભારે અજાણતાં જે માટલામાં બિલાડીનાં બચ્ચાં હતાં તે પકવવા માટે લઈને નીલાડમાં ગોઠવી દીધાં. પછી ઈધન નાખી અગ્નિ પ્રગટાવ્યો. જ્યારે નીલાડમાં અગ્નિ ફેલાયો ત્યારે બિલાડી ફરીને પાછી આવી. ઘરમાં જુએ છે તો બચ્ચાં નજરે પડ્યાં નહીં. તે એકદમ બહાર આવીને મોટેથી મ્યાંઈ મ્યાંઈ કરવા લાગી, ત્યારે જ કુંભારને મનમાં ખજર પડી કે બચ્ચાં નીલાડમાંના કોઈ વાસણમાં હતાં. તે પોતાનું કપાળ કુટવા લાગ્યો. તેની પત્નીને કહે છે કે અરેરે ! મારાથી અન્યાય થઈ ગયો. તે દોડી આવીને પૂછે છે કે શું થયું ? રાંકાને કંઈ ગદ્ગદ થઈ ગયો. તે કહેવા લાગ્યો કે એક કાયા માટલામાં બિલાડીનાં બચ્ચાં હતાં, તે મેં અજાણતાં નીલાડમાં બાળી નાખ્યાં. તે બિલાડી ત્યાં જઈ મોટેથી રડે છે અને આપણા ઘરમાં જઈ નિસાસા નાખે છે. આ સંકટમાં હવે હું શું કરું ? એમ કહી શરીરને જમીન ઉપર પહોંચ્યું. પછી રાંકા અને બાંકા બન્ને પ્રાર્થના કરે છે. હે પંદરીનાથ, મદદે આવો, તમે લાખાગૃહમાંથી પાંડુપુત્રોને બળતા બચાવ્યા હતા. પાણીની કઢાઈમાં દેડકા પડ્યો હતો અને નીચે ઘણો અગ્નિ પ્રગટાવ્યો હતો. દેડકે નારું ચિંત્વન કર્યું, તેના સંકટ વખતે રક્ષિતભણીકાંત તું પ્રગટ થયો અને તાપ હોવા છતાં પાણી ગરમ થયું નહીં, તેવો જ સમય આજે આવ્યો છે. હે પંદરીનાથ, તું વેગે આવી પહોંચ. કદીયે ન બન્યું હોય તેવું સંકટ મારે માથે આવ્યું છે. પણ તું તે દૂર દરીયા કે ? તારા ચરણનું ધ્યાન ધરતાં પ્રહલાદને અગ્નિથી બચાવ્યો. તેમ આ બિલાડીનાં બચ્ચાં કે જેમને તારું કીર્તન કરતાં આવડતું નથી. પણ તું કૃપાસાગર ચૈતન્ય ધન છે તો તેના પ્રાણ બચાવજે. બાંકા તેના પતિને કહે છે કે દેવને કંઈ નૈવેદ્ય ધરાવવાની માનતા રાખો. તેથી હવિષેશી અતિ વેગથી જરૂર આવશે. પછી રાંકા જવાબ આપે છે કે :—

જો અગ્નિમાંથી બિલાડીનાં બચ્ચાં જીવશે તો

આજથી હું સંસાર ભોગવીશ નહીં.

અહા ! કેવું અદ્ભુત નૈવેદ્ય ! સારંગધર પ્રસન્ન થશે એવી અંતરમાં કલ્પના કરીને અને જણુ ત્યાં જમીન ઉપર જ સૂઈ ગયાં. તે કહેવા લાગ્યાં કે શ્રીહરિ વારે ધાળો. દીનનું સંકટ દૂર કરશે. તેમની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ વહે છે. શરીરના સવળા અવયવો આકુળ, વ્યાકુળ થાય છે. અંગમાં ધૂળ ભરાઈ છે. એટલામાં અદ્ભુત વાયુ વહેવા લાગ્યો. નીલાડનો અગ્નિ ભડભડ બળવા લાગ્યો. તે જોઈ અને અતિ રુદન કરવા લાગ્યાં. હવે તો જરા પણ દેહભાન રહ્યું નથી. હરિભરણુ અખંડ ચાલુ છે. સતીએ વચન દીધું છે : નૈવેદ્યનું પતિ ગતપ્રાણુ લાગે છે. તેની પત્નીને પણ હવે દેહભાન રહ્યું નથી અને પતિ સાથે સદગમનની ઇચ્છા રાખે છે. એમ બે રાત્રી સુધી નીલાડમાં અગ્નિ રહ્યો, ત્યાં સુધી કુંભાર પણ બેભાન અવસ્થામાં પૃથ્વી ઉપર પડી રહ્યો છે. નૈવેદ્યથી શ્રીહરિ મળશે એવી આશા અંતરમાં રાખી બાંકા પણ ત્યાં રૂદન કરે છે. તે કહે છે કે વિટલા, જલદી આવજો. “બાનાતી પત રાખ. પ્રભુ તારા બાનાતી પત રાખ.” ત્રીજે દિવસે અગ્નિ શાંત થયો અને વાસજો પાકી ગયાં. બિલાડી પણ મોટેથી અવાજ કરતી ત્યાં જ આંટા ફેરા કર્યા કરતી હતી. તે સમયે કદીયે ન અનેલી બીના શ્રી રૂક્મિણીકાંતે નજરે પડાવી. હે ભાગ્યવાંત શ્રોતાઓ, સાંભળો. બહારથી બિલાડીનો અવાજ સાંભળી નીલાડ વચ્ચેના વાસણમાંથી બચ્ચાંતિ બાંકે બાંકે અવાજ સંભળાયો. કુંભાર અને તેની પત્ની જલદી જલદી નેવા લાગ્યાં. તો જે નીલાડમાં તે બચ્ચાં હતાં તે બધો ભાગ કાઢ્યો અને ઠંડા બેચો. તેમાંથી વાસણુ લેતાં બિલાડીનાં ત્રણે બચ્ચાં પોતાની નજરે જીવતાં બેચાં. રાંકા કહેવા લાગ્યો કે ખરેખર, મારા ઉપર રૂક્મિણીરમણની કૃપા થઈ છે. ત્રણ દિવસથી દૂધ-પાણી ત્રિનાનાં બચ્ચાંનાં મોં સુકાઈ ગયાં હતાં. તે માતાને બેચાં ઉત્લાસથી અવાજ કરવા લાગ્યાં. જેમ દીવામાં વાટને સંકેસવાથી તેજ વધે છે, જેમ પૃથ્વી ઉપર વરસાદ વરસતાં, પડેલાં ઘાસનાં અસંખ્ય બીજ જીગી નીકળે છે, તેમ તે બચ્ચાંને પણ કંઈ ન પીવડાવતાં તેમની માતાની દૃષ્ટિથી જ કુધાનો નારા થયો. કંજુસને જેમ દ્રવ્ય મળતાં આનંદ થાય છે, જેમ પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય જગતાં જ સૂરો-વરમાં કમળ ખીલવા મારે છે, તેવો જ ઉત્લાસ રાંકા કુંભારને થયો. પંદર-પુરના સર્વ જનો કહેવા લાગ્યા કે આની સગ્રેમ લક્ષિતને ધન્ય છે. રાંકા તેની સ્ત્રીને કહે છે કે મેં એવી માનતા રાખી હતી કે જે અગ્નિમાંથી બિલાડીનાં બચ્ચાં જીવતાં નીકળશે તો હું સંસાર ભોગવીરા નહોં. સંકટ સમયે જગજીવને પ્રસન્ન થઈ કાર્ય કર્યું. હવે સંસારભાર શા માટે ? એવો

મનમાં અનુનાય કરીને ગામના આઠજોને જોવાયા. મનમાં મુદ્દ લાવ
ધરીને આઠજોને હાથે ધર લુંટાવી દીધું. પોતે લગોટી પહેરીને સ્ત્રીને
એક જ વસ્ત્ર આપ્યું. પેટ ભરવા માટે જંગલમાંથી લાકડાં લાવીને, શહેરમાં
વેચી તે પૈસાનું અન્ન વેચાતું લઈ અતિથિને જોજન આપ્યા પછી
શેષ રહે તે પત્ની તથા પુત્રી સાથે જોજન કરતો.

અહોરાત્ર સપ્તેમ રંજે રહેતા,

ચિત્તમાં પાંડુરંગનું ધ્યાન કરતા.

રસ્તામાં પોતાં ચીંદરડાંની લગોટી કરીને પોતે પહેરતા. તે સિવાય
કોઈ વસ્ત્ર આપે તો તે નજરે પડ્યું જોતા નહીં. એક દિવસ દરજના ખારણા
પાસે ચીંદરડી વીણતા હતા ત્યારે દરજએ ક્યું કે વૈરાગ્ય શા માટે લીધો
છે ? તે કંલુસ દરજએ અજાનનાથી ક્યું કે એ ચીંદરડીઓ તો અમારે
દીવેટ દરવા દામ આવે છે. તે પછી રાંધણે તેની પત્નીને ક્યું કે જે
કોઈને પણ ઉપયોગી ન હોય અને રસ્તા ઉપર નાખી દીધી હોય તેવી જ
ચીંદરડીથી કાપા ઢાંકજો. આઠજો જોજન કર્યા પછી બહાર એંદાં પાન
નાખે છે તે લઈને કાપા ઢાંકજો. પોતે પણ તેવાં પાન બેચાં કરીને લગોટી
જેવું કરી પહેરતા. એટલે તીવ વૈરાગ્ય રાંધાને છે કે જોટલો અન્ય કોઈને
નહીં હોય. કવિની વાણી પણ સ્પષ્ટાં આપનાં કુદિત થાય છે. જેમ પૃથ્વીનું
વજન કરવા માટે વિસ્તારવાળાં પદ્ધાં નથી, તેવી રીતે ભગવાનના ભક્તોના
પવાય ગાતાં મન અને ભુદ્ધિ કુદિત થાય છે, જેમ મુદિમાં મૂર્ચ રહી શકે
નહીં, જેમ પવન પાંજરામાં પુરાય નહીં, તેમ ભગવદ્ભક્તોની અનુપમ
સ્થિતિનું વર્ણન કરનાં વાચ્ય કુદિત થાય છે.

પારકાનો હવ બચાવવા માટે કદી કોઈએ પોતાનો સંસાર
નખ્યો છે ?

મુદ્દ દેવાની પૂજા કરી કોઈ પુત્રધન મેળવવા ફાંદાં બાંધે છે, આના
એ કાચો પાથેર પ્રસાદ ધરાવીને જરણમાં હાથી મૂકે એટલી પૂજા
અંખિની આગ્રા રાખે છે. જેનકોઈ પોતાના વજન જોટલાં મનને આપીને
આઠજ પાસે સ્વર્ગે જવાનું પુણ્ય માને છે. આવી વ્યવસ્થા સંસારી રાંધા
ફાંદાર ન હોતો. કોઈએ દેવને નૈવેદ્ય ના ધન્યનું દોષ તેવું રાંધણે ત્યાજ્ય
નૈવેદ્ય ધન્યનું. તે જોઈને રોકેલ. રોકેલે ધર્મસંસ્થ આપ્યું. તેથી તે પેટનું

સકતને મળ્યા હોય છે કે ગણએ મનમાં અનિશ્ચય પ્રમાણ પાતાપ થયો છે કે જેની મરમરી ધારી જી તેમ નથી

ગણને વડા નામની કન્યા હતી તે બીજા નહીં કિનારે આનંદ થયા મારે ગઈ, ત્યારે નામદેવની કન્યા ત્યાં કપડાં ધોતી હતી, તે પથ્થર ઉપર કપડાં પઢાવી પાણીના ઝાટા ઉગાડતી હતી વક્ષ તેને કહે છે કે બેન ધીમેથી કપડાં પડાવો, મેં હમણાં જ આનંદ કર્યું છે અને માનવ પ્રગમમાં બેવી છું નામદેવની દીકરી તેને જોઈને લાગી કે તું જાતિની કુલાદે છે અને વળી પાછી મોગી ચોખ્ખાઈ છે કે તારાં બાપ તો મુખના મસાણે પથ્થરને બારણે બારણે ભરે છે તારાં બાપ સમાગી જેમ પદગી નાથને નૈરેલ ધરાવે છે તારાં બાપ રૂઢિમણીનાં ને મદદમાં મૂકે છે અને તેના મમારમાં મુખવે છે ત્યારે વડા જોવા લાગી કે તારાં બાપ તો ગડકા નામદેવને નામે પ્રસિદ્ધ છે ચક્રપાણિ બૌદ્ધપ છે, ત્યાં પણ દુધની વાડકી બતાવીને તેમને બોનાવે છે એમ સામાસામી ગાંધીને અને છોકરીઓ પોતાને જે ગણ હવે નામદેવ પણ મીર્ઝા જરીને રૂઢિમણીવડે પ્રગમ કરી પોતાને ઘેર આવ્યો તેની દીકરીએ બીજા નહીં કિનારે જે લાડલું થયું હતું તે કહી સભગામ્ય પત્રી પૃથ્વી કે છે તાત, તમને વમએ દોરિત કાવ્યા છે, કે ભગવાન કળિયુગમાં મોદરૂપ હતા તેમને મદિરમાં જઈને નામાલકે તે પ્રેમથી દુધની વાડકી બતાવીને ચક્રપાણિને બોનાવ્યા અને એનો બાપ ઇન્દ્રિય વિનાનો છે સુકા લાડકાનો ભારે લાગીને તે અમરમાં વેચીને અમારું જે ભરે છે મધ્યાના વચન સાભળીને નામદેવના મનમાં નરાઈ લાગી પત્રી મહાદ્વાર આગળ જઈ ચક્રપાણિને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે દેવ, ગમ કુલાદ તારાં ભક્ત છે, તે નિરિંદ છે કે ઇન્દ્રિયવાળો ? પ્રેમજલકે એવું પૂછ્યું ત્યારે હતીને ધનની બોનાવે તેના જેવો વૈગવ્યાગો કોઈ આખો પૃથ્વીમાં નથી ત્યારે નામદેવ કહે છે કે વૈકુણ્ઠપતિ, મને તેની મિથિત બતાવો શીપતિ કહે જરૂર બતાવુ, એમ જીવે નામદેવનો હાથ પડીને ચાલ્યા રૂઢિમણી, નામદેવ અને સામળિયાજી, એમ ત્રણે જણે ચાલી નીચ્યા ચૂર્ણ મધ્યાને આવ્યો હતો અને બારે કળાએ તપી ગયા હતા તે વખતે જગતમાં રાના ભન્ત પોતાને હાથે લાકડા બેગા કરતો હતો રૂઢિમણીકાત વગેરે મુખપણે આ કૌતુક જોતા હતા બાક તેની પરમ ભાવિત પતિનતા સ્ત્રી હતી તે પોતાની દીકરીને સાથે લઈને જગતને ગતે પતિની પાડ્યો હતી હતી બે લાકડાના અગ્નિ કકડા પામે પામે મૂક્યા તેની નજરે પડ્યા

કાષ્ટએ તે મૂક્યા હશે એમ જાણીને તે લીધા નહીં. જાડની ઉપર કાષ્ટ હોય તે પણ તોડીને લેતાં નથી. પોતાની મેળે જાડ ઉપરથી નીચે પહેલાં હોય તે જ ધીમેથી ઉપાડે છે. જમીન ઉપર પણ મૂકતાં નીચે કાઢી કચરાઈ જાય તે બીકથી રાંકા કુંભાર વનમાં પણ નીચે જોઈને ચાલે છે. આવું કૌતક જોઈને હર્ષિકેશને પણ નવાઈ લાગી ! એક જાજુ રૂદ્ધિમણી તથા નામદેવને બોલાવીને કહે છે કે જુઓ, આ કેવો વિષયથી વિરક્ત છે. એ જ મારો ભક્ત રાંકા કુંભાર છે. દાંભિક, લૌકિક ત્વજ્ઞને મને નિષ્કામશ્રુતિથી ભજે છે નામદેવ કહે છે કે રૂદ્ધિમણી માતાજી આને કંઈક આપી જુઓ. તેમ કહેતાં જ માતાજીએ નામદેવના હાથમાં પોતાના જ હાથનાં કંકણ આપ્યાં. જેને જાહ્નવેય પણ ઉત્પન્ન ન કરી શકે તેવાં કંકણ અને તે ઉપરનાં રત્નો હતાં. ત્રણેય જુવન વેચાતાં લઈ શકાય તો પણ તેની કિંમત પૂરી થાય નહીં તેવાં અમૂલ્ય રત્નકંકણ રસ્તામાં નાખ્યાં. તેના ઉપર વિશ્વજનનીએ સુકા લાકડાનો એક કંકડો મૂક્યો. હવે નામદેવ, રૂદ્ધિમણી માતા અને સારંગધર શુપ્તરૂપે વારંવાર આ બધું જોતાં હતાં. રાંકા અને તેની પત્ની બંને કાષ્ટ ભેગાં કરી વેચી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનાં હતાં, તેમની નજરે નીચે પડેલું કાષ્ટ જોવામાં આવ્યું. મોનાનાં કંકણ પડ્યાં હતાં, તે ઉપરનું તે કાષ્ટ ઓચિંતું ઉપાડ્યું. નજરે જોનાં તે રત્નજડિત મોનાનું કંકણ છે એમ તેમને સમજાયું, જેની કિંમતનું કંકણ ત્રણે જુવનમાં મળે તેમ નહોતું. રાંકા ધણો વિરક્ત હતો, તેણે તે કંકણ લાકડેથી દૂર ધોડી મૂક્યાં. તેની પત્નીને તે બતાવીને કહે છે કે આ ધણો અનર્થ છે, માટે તે ઉપરથી દષ્ટિ સત્વર દૂર કર. ત્યારે તેની પત્ની કહેવા લાગી કે ધર્મરક્ષાન કરતાં આ વિધિ આગળ આવ્યું. એ કંઈ સિદ્ધિ આપણને નડી કે જેણે આપણને કંકણ આપ્યું ? આપણે સંસારી પ્રપંચ ત્વજ્ઞને પંડરીરાયાને ચરણે ગયાં છીએ; તો પત્ની મોનાનું કંકણ આપણે નકામું ચા માટે જોઈએ ? તે કંકણ ઉપરનું જે કાષ્ટ હતું તે પણ અમૂલ્ય ગણીને નાખી દીધું. જેમ કૃતરાત્રું વટાળેલું અન્ન બ્રાહ્મણો જમના નથી, જેમ પાણી જમીન ઉપર પડતાં અગુદ્ધ થાય છે એમ જાણીને ચાતક પક્ષી તે પીતાં નથી; તેમ રૂદ્ધિમણી માતાએ પ્રસન્ન ચર્મને પોતાના ભક્તને કંકણ આપ્યાં, પરંતુ તેના ઉપર કાષ્ટ પડ્યું હતું, તેને પણ નાખી દઈને બંને જણ આગળ ચાલવા લાગ્યાં. નામદેવ આ જોઈ કહે છે કે હે જગજીવન, વિશ્વઆપક, ભક્તમૂલ્ય, રાંકા કુંભાર તારા ભજનમાં સપ્રેમ ભાવથી લીન ચર્મ ગયો છે. હવે આપે તેને સગુણ સાક્ષાત્ દર્શન આપવાં જોઈએ. એવું સાંભળીને રૂદ્ધિમણીરમણ

હાસ્યવદન થયા. તે કહેવા લાગ્યા કે મેં જે પ્રમાણે આનાં વખાણુ ક્યાં હતાં તેવો જ તને અનુભવ થયો કે નહીં? જે હજુ તને સંશય લાગતો હોય તો મને ઝટપટ કહે. આથી નામદેવ કહે છે કે નિરપેક્ષ રાંકાની પ્રેમજી ભકિત છે. એની સરખામણીમાં ખરેખર મારું ચિત્ત પણ આવી શકે નહીં. પછી નામદેવ, શ્રીહરિ અને રૂદ્રિમણી માતા ત્રણે પ્રગટ થયાં અને રાંકા કુંભારને ખોલાવી તેને દર્શન આપ્યાં. ચતુર્ભૂજ હરિ શામળા, કમરે પિતાંબર પીળું શોભે છે, માથે મોરમુગટ છે, કાને મહારાટ્ટિ કુંડળ છે અને ગળે વનમાળા શોભે છે, તે પ્રત્યક્ષ નજરે જોયા. તે દાણે ગંકા અને બંકાને દેવે આલિંગન આપ્યાં. પછી તેઓ ચક્રપાણિને પ્રેમથી ચરણે નમ્યાં અને લીન થઈ ગયાં.

“રાંકા તારો, બંકા તારી, તારો સદનો કસાઈ.”

: ગોરા કુંભારની કથા. :

હવે વૈષ્ણવોમાં અતિ વિરક્ત ગોરા કુંભાર કે જે પ્રેમજી ભકત હતો. તેનું અતિ અદ્ભુત ચરિત્ર સાબળ્યો. તે તો પારસમણિ જેવો ભકત હતો અને નરદોષી નામે ગામ તેનું વતન હતું. ત્યાં તેનું પોતાનું ઘર હતું અને પત્ની પણ હતી. સંસારવ્યવહાર ચલાવતાં તે શ્રીહરિનું ભજન કરતો. જમનાં, કામ કરતાં, હરતાં કરતાં ઊકતાં, ચિત્તાતિ લેતાં, માટલાં ધરતાં, અહોનિશ તે પંઢરીનાથનું નામ જપતો હતો.

કાને સાંભળતાં સંસારની વાત, આંખે જોતાં ચરાચર સૃષ્ટિનાં, દશે ઈંદ્રિયોતેનું કામ કરતી, જગજોડીનું નામ છે અખંડચિત્તમાં : સારે નરસે અને મુખે દુઃખે પણ, તેને કદી નહીં માન અપમાન, રાય, રંક અને સર્વજન, તેને મન સર્વ સમાન

હવે કોઈ એક દિવસ તેની પત્ની પાણી ભરવા માટે નદી ઉપર ગઈ. તેના નાના બાળકને આંગણમાં રમવા માટે મૂક્યું હતું. તે માટીના ગોળા કરીને શરીરે કાઢ્ય લગાડીને રમત કરતું હતું. ગોરા કુંભાર માટીને ગુંદીને વાસણુ બનાવવા તૈયાર કરતો હતો. તેણે આંખ મીચીને શ્રીહરિના પ્યાનમાં ને પ્યાનમાં તે બાળકને જોરજોરથી માટીમાં ખૂંદી નાખ્યું. તે વખતે તેના હૃદયમાં વિદુલમૂર્તિ ત્રિવાય બીજી કોઈપણ વસ્તુનું ધ્યાન

ન હતુ તેની આજોમાથી સપ્રેમ અશ્રુધાગ વહેતી હતી તેને દેહલાન જરા પણ ન હતુ અને તે અત્યંત લાવમા આવી ગયો હતો. તેથી તે બાળક આગણામાથી ગમતુ રમતુ તે માગી આગળ ગયુ અને તે માગી ખૂદના ગોરાએ તેને ટ્યરી નાખ્યુ, તેનુ પણ તેને લાન ન હતુ કે તેની પત્ની પાણી લઈને આવી, ત્યારે તેને પાનો ચડેો હતો, તેથી તે આગણામા બાળકને ક્રોધવા લાગી પણ તે બાળક દેખાયુ નહોતું પતિ પતિ પામે આનીને ઢેહવા લાગી કે બાળકને નમાગી પામે મૂળને પાણી નેના ગઈ હતી, તે દમણા મ્યાય દેખાતો નથી હે પ્રાણનાથ, તે માળક ક્યા ગયો તે જ નહી નેના ગોગે નીચે નજર કરીને જુએ છે તો બાળ ના ધિર મામળાનો દગનો માગીમા જોયો તેની પત્ની બાળકના આ લાલ જોઈ જાતી ફરવા લાગી અને મોઢેથી આક્રદ કરી ગયા લાગી પતિને ઢેહવા લાગી કે તમે માગીના બાળકને ટ્યરી નાખ્યુ, હવે દેહલાન નથી આ તે કેવુ વિપરીત કર્મ કર્યું ? સસાગનુ મત્યાનાશ કર્યું તેવો દેવ ક્યાથી શોધી નહોતો ? હવે હું અહીંથી જઈને પ્રભુ સાગ કરીશ એવા કંઈક વચન સાલવાને ગોરા જરા દેહલાન ઉપર આન્યો તે કહેવા વાગ્યો કે જગ પ્રિયાગ ન્યાં મિના તે મને ધ્યાનભગ કેમ કરો ? માગ હવે મનમા ક્ષિમગીમન મિરાન્યા લતા અને તે તેમા વિશેષ નાખીને પદગીનાથને દૂર કર્યા એમ કહીને ક્રોધથી આગળનો દડ લઈને પત્નીને મારવા માટે પામે આન્યો તે મમયે લપનીત થઈને તે પતિને ઢેહવા લાગી કે જો મને લાયકગ અકનાડગો તો તમને મિયોળાની આણુ છે

વચન સાંભળી કાને શાંત બેઠો એક સ્થાને,
ક્રમા, શાંતિ, ધર્મને મનમાં, નામસ્મરણમાં તે લાગ્યો

નગનારી મેરીએ ચોટે મળીને એક બીજા સાથે વાત કરે છે કે ગોરીઆએ બાળકને કાદવમા ક્યડી માર્યો આવુ વિપરીત કર્મ તો અમે આજે જ જોયુ એક કહે છે કે બાઈ તારો પતિ કેવો કે ધડ પણ ક્યરી નાખ્યુ ? બીજી કહે છે કે શ્રીહરિભગવાનમા લાગી જાય તેનો મહિમા એવાજ નેાય । એ પ્રમાણે જુદી જુદી વાતો ત્રિવિધ જન (અનુકુળ, પ્રતિકુળ, ઉદારી) કરવા લાગ્યા નિંન કરતા પ્રાઇ અપશુન પણ કહેતા પણ ગોરા કાઈનુ વચન કાને ધરતો નથી તે તો હમેશા શ્રીહરિભગવાન કરે છે જેમ વેરી ગના ઉપર લાથી ચારનો જાય છે ત્યારે તેની પા જી દતગ ભસે

તો તે ધ્યાનમાં લેતો નથી, પણ તે મુખેથી આવેલો વ્યથ છે, જેમ પડિની
 મહામા મૂર્ખ જુ મોવ બોલ કરે છે, પણ તેની વાત માં મહામાનુ
 નથી અને જાણતો અર્થ દરેક પોતાની નજરે જુએ છે, તેમ ગોગે
 પોતાના ભાવનમાં મસ્ત છે કદી અમલ્ય ક્ષયિને જ્ઞાનને સમુદ્ર અતિવ્ય
 જ્ઞેયથી ધુધનાટા કરે, તો પણ તે હજી ધ્યાનમાં લાવ્યા વિના પોતાની ક્ષતિ
 પ્રમાણે અનુદાન કર્યા કરે છે જેમ ગગડી મામે કાંચી મર્ષ દૂધાડા માગ
 પણ તેથી ગરબને અપુમાન નેટરો લાન લાગતો નથી, તેમ અનેક નગરી
 ચોરાની નિંદા કરે છે, પણ પોતે તેમનું કંટનું સાલગતો નથી તે તો
 એકાંત મન કરીને ચિરતાથી રક્ષિતગીરને જાપતો હતો “ નિજ પુત્ર
 માગીના જયરી માગો, તેની તેને વાદ પણ નથી ” પોતે શ્રી વિષ્ણુ ધ્યાન
 ધરતો, પણ સાગદુ ખ મનમાં લાગતો નહીં એમ ટેનાક દિનમ જતા
 તેની જીએ મનમાં વિચાર ક્યો કે પતિ મારે મોલ્યા વિના કદા જીવે
 જવાની નથી ગળજી અન્યાય ક્યા તેમ તો પ્રાપ્ત તેને ના મિલ્યા કરી
 ગકે તેમ પતિને મિલ્યા કરાવતો અધિકાર મને નથી એક દિનમ એમ
 વિચાર કરી માગીનાણા પતિના પગ ધાસ માટે તે પામે આરી તેનાથી
 દૂર જઈ ગોરો ગુ બોલો તે સાલગો તે મને હાથપગથી ન અડવાના
 મોગન દીધા છે અને મને વિરોધાની આણ દીધી છે, તે હુ કદી પણ
 તોડીવ નહીં પત્ની પતિને હા છે કે મે તમને મર્યાદા મહાગના વચન
 દશા તે વહન ક્ષમા કરો અને મારો અગીનર કેમ સસારમાં અરખેલુ
 કદી બોનાઈ પણ જાય તેની તમે હા પકડી બેમો તો એ રીતે જીવે ॥
 કેમ જાય ? નીલાગમાં વાસલુ મનતા એક ખીજા સાથે અચાપ છે, તેની
 રીતે સસાગવ્યવહારમાં અનેક અપરાધો સાલગવા પડે છે ગોગ તેને કહે
 છે કે મૂર્ખ પશ્ચિમમાં જાગે, તો પણ જે મે મારા મનમાં નિશ્ચય ક્યો
 છે તે કે પાતે પણ ફરશે નહીં કદી પવનને પાજગમાં પૂરી શકાય કે
 ધણમાં આકાશ ભરી શકાય, તોપણ મારો નિશ્ચય સવયા ટળશે નહીં
 કદી ઘાસથી અગ્નિ દાખી ગમય કે મેઘથી પવનને ખીજ લાગે
 અને તે જતો રહે, તો પણ હુ રક્ષિતગીરની આણ કદી ભગ મીશ
 નહીં કદી લૂમકુ સાગરમાં દૂબે કે જગતથી ભય પાગી કાગડો જતો રહે
 તોપણ મારો નિશ્ચય અફર છે, તે કે પાતે પણ ટળશે નહીં એ પ્રમાણે
 ગોરા વૈષ્ણવ ભકતે જી, એટલે તેની પત્ની મૌન ધરી વાત મેં પોતાને
 હજી મતાન નહતુ, તેથી મનમાં ચિંતા થતી હતી એમ રાતદિનસ વિચાર
 જતા દગતા તેના મનમાં થતુ કે ગોરાને ખીજા લગ કરાવુ, તેથી વચ

ટીકી થશે. પછી તે પથેર ગઈ. માતા પિતાને તેણે સધળો વૃતાંત કહી સાંભળાવ્યો. તેણીએ કહ્યું કે પતિએ તેને સજી દીધી છે તેથી વંચ રહેવાનો નથી. સગાં વહાલાંને અમારું અનિષ્ટ જ્ઞેયું હતું અને નારાયણે તેવું કર્યું. અમને જોઈ દુરાચારી લોકો હમે છે, મરકરી કરે છે અને કહે છે કે સંતાન વિનાનો છે. તેમણે મારો તો ત્યાગ કર્યો છે એટલે હવે બીજું લગ્ન કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. પણ ઘરની સ્થિતિ જાણ્યા વિના શોક ઉપર બીજું કોણ પોતાની દીકરી આપે ? માટે તમારા ઘરમાં નાની કન્યા છે તે મારા પતિને પત્ની તરીકે આપો, એમ કહી તે પોતાના પિતાના પગે પડી. માતાની આગળ બોળા પાથરી આંખમાં આંસુ લાવી કરે છે કે મને હું મારું છું તે યોગીને જદલે આપીને વળાવો. એનાં ઠરુણ વચન સાંભળી, માતા પિતા કણુલ થયાં. બ્રાહ્મણને તેગવી લગ્નનું નક્કી કર્યું. ઉતાવળે ઘેર આવીને તેણીએ સર્વ સાહિત્ય તૈયાર કર્યું. વસ્ત્ર, અલંકાર, આભૂષણ વગેરે સર્વ તૈયાર કર્યાં. સગાં વહાલાંને આમંત્રણ આપી તેગવ્યાં અને ટોલ નગારાં વાજિત્ર વાગવાં શરૂ થયાં. જન નીકળી પણ વર રસ્તામાં ચિંતા કરે છે કે દેવવચન માન્ય રાખી પત્નીનો ત્યાગ કર્યો, તે મારા મનમાં વિપરીત લાગે છે કારણ કે ગૃહસ્થીને તે માન્ય ન જ હોઈ શકે. જેમ યવન ગાયત્રી પૂજન સમજે નહીં, તેમ ખર પણ ચંદનનો ભાર લઈ જતો હોય તો તે સમજે નહીં, તેમ નિંદકને વૈષ્ણવજન ગમતો નથી. બ્રહ્મને શુદ્ધ આચાર ગમે નહીં, જૂતોને કીર્તનનો અવાજ ગમે નહીં, મૂર્ખને વિવેક વિચાર હોય નહીં, રોમીને દૂધ પીવું ગમે નહીં, ચોરને નિર્ભજ ચંદ્રનું અજવાળું ગમે નહીં, કંજુસને દ્રવ્યદાન ગમે નહીં, બહેરાને ગાયન ગમે નહીં, માંસ ખાનારને માયા નહીં, હિંસકને જૂનઘ્યા ગમે નહીં, દરિદ્રાને તેના પ્રારબ્ધકર્મે કલ્પતરુની ઝાયા ગમે નહીં, તેમ ભગવાનના ભક્તોની સારી નિષ્ઠા અભક્તોને ગમે નહીં. હવે ગોરા કુંભાર બીજા લગ્ન માટે ગયો. દેવપૂજન પછી સર્વને ભોજન કરાવ્યું, બ્રાહ્મણે અંતરપટ ધરીને મંગલાષ્ટક ગાયું. તેણે પછી લક્ષ્મીકાંતનું સ્મરણ કરીને “સાવધાન” ચવા કર્યું. અંતરપટ છોડ્યા પછી વાજિત્ર વાગ્યાં. ચાર દિવસ લગ્ન ઉજવ્યા પછી જન વળાવી. સામુ સસરા અને જણ તે સમયે વિચાર કરે છે કે મોટી અને નાની બંને કન્યા આને આપી. હવે જો એક પણ ગમી નહીં તો લોકો આપણી હાંસી કરશે. જેમ બંને આંખ સરખી છે તેમ બંને દીકરી તેમને મન સરખી છે. માટે જમાઈને એવી આણ દઈને કન્યાઓનો સ્વીકાર કરાવવો જોઈએ કે તે કાંઈને દુઃખ દે નહીં. પછી ગોરાને તેના મસરા કહે છે કે બંને કન્યા તમને

આપી છે, એમને સચારમા મલાજને અનેને જરાગર ગણને તે પાછી
પણ વધતુ જોડુ આપના દો તો તમને વિકોમાની આણુ છે એના વચન
સાલણી ગોરાએ તે પ્રમાણે રાખના કચુન કર્યુ :-

કહે છે કે કૃપા કરતાં જગજીવન,
આપોઆપ તૂટે ભવમંડન,
નિજ ભક્તોને વિપવત્રાસના,
કદી સ્પર્શવા દે નહીં વિકુલ.

એવો મનમા સતોષ માનીને ગોરા સત્વર પોતાને તે આગ્રા અને
સ્ત્રીઓને વસ્ત્ર, આભૂષણ મરખા આપે છે, પણ મોગી પત્નીની જેમ નાનીને
પણ રાખે છે એની ગિયતિ તેમની તે મનમા ચિંતા કરના લાગી પડી
પત્ની ગોરાને પૂછે છે કે નાનીની અનગણના કેમ કરો છો ? તો ગોરા કહ
છે કે તાગ આપે અને આણુ દીધી છે કે એમથી કાંઈ અધિક ઉલ્લ કરશે
તો પ્રિયોઆની આણુ છે આનુ મસરાનુ વચન મને દહ રીતે માન્ય છે
પતિનુ એવુ જોવણુ માલગી નાની પત્ની રુદ્ધ કરના લાગી અને ઢોના
લાગી કે મને શા માટે તાગે લીધે શુચ્યાડામા નાખી ? ત્યારે મોગી કહે છે
કે એન, તુ મનમા કષ્ટ દરીશ નહીં આજે રાત્રે ગોગનુ મન શુ છે તે
તોમશુ રાત્રે વૈષ્ણુન ભક્તને નિદ્રાત થયેનો જોઈને નાની પત્નીએ તેની પાસે
જઈ શયન કર્યુ અને તેના અને હાથ પોતાના હાથમા લઈ પોતાના હૃદય
ઉપર મૂક્યા ગોરા સાવધ થઈને જાગૃત થયો અને મનમા આશ્ચર્ય
પામ્યો । મનમા વિપવધ્યાન ન હોના છતા હાથથી વિનોમાની આણુનો
ભગ થયો, એવો પશ્ચાતાપ મનમા લારી તે શ કહે છે તે જુઓ સત્વર
હથિયાર લઈને અને હસ્તને થાલના માથે માધીને દહ ચિન્ત દરીને કાપી
નાખ્યા પછી પોતે ભજન કરના લાગ્યો સૂર્ય જાગ્યો ત્યારે અને સ્ત્રીઓએ
કાડા કપાયેલા પતિને જોયો પડી તેઓ ઘણો ગોડ દરીને, આકૃદ કરના
લાગી તેઓ કહે છે કે આતો ઘણુ વિપરીત થયુ હવે ધધો કોણુ કરશે ?
દુર્જનો હવે ગામેગામ અમારી હામી કરશે અમારી વર્તણૂ નર્ધન હારી
કરશે, સતાનપ્રાપ્તિ માટે બીજુ લગ્ન કર્યુ, પણ ધમ્મરક્ષોભ આગળ
આપણુ દષ્ટ ચાલતુ નથી પડી ગોરા અને પત્નીઓને કહે છે કે તમે
ચિત્તમા નકામો શોક કરો છો માથે રુદ્ધિભૂષીપતિ જોયો છે પડી શા માટે
ચિંતા કરી ? કામનેનુ ગાય જેની પામે હ મેશા દોષ છે તેને આપાની ચિંતા શા

માટે રાખવી ? કદપતરુ વૃક્ષની જાયામાં બેઠા પછી અન્ન વસ્ત્રની તાણ શા મટે પડે ? તેમ રૂઢિમણીપતિ પ્રસન્ન હોય તો પત્ની અંસારબંધન કેવી રીતે રહે ? જોને પારસમણિ મળે તેને ધનસપતિની ઉણપ કેવી રીતે રહે ? તેમ ચિદ્રૂપ નામે પ્રીતિ કરે તેને સંસારની ગુન્નવણુનો આધ આવે નહીં. એ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને સમગ્રવી. ગોરાના ચિત્તમાં અખંડ સમાધાન છે અને તે સમનામ સ્મરણુ દિનરાત ક્યાં કરે છે. તે નામસ્મરણુમાં હણુમાત્ર ખંડન થવા દેતો નથી. એટલામાં અપાઢી એકાદશીનું પર્વ આવ્યું, ગોરાને મનમાં બહો આનંદ છે. કુડુંબને લઈને તે પંડરપુર ક્ષેત્રમાં ગયો. ચંદ્રલાગામાં રનાન ક્યું. પુંડરીકનાં દર્શન ક્યાં. ક્ષેત્રની પ્રદક્ષિણા કરીને પછી અધાં મહાદાર આગળ આવ્યાં. ગોરાએ બંને પત્નીઓ સાથે સદ્ભાવથી પ્રણામ ક્યાં. દેવને આર્ચિ-ગન કરીને સદ્ભાવે ચરણવંદન ક્યાં. તે સમયે મંજુરા અને ધન્ય લઈને નામદેવ ગરુડ-પાસે બેઠા રહીને પ્રેમાનંદથી કીર્તન કરતા હતા. વીણા, મૃદંગ વાગતાં હતાં અને કીર્તનમાં ધણો રંગ જામ્યો હતો. ભકતોના સંસાર-બંધનનો નાશ કરનાર કૃપાળુ પાંકુરંગ સામે નામદેવ બેઠા રહીને પ્રેમ-રંગથી નાચતા હતા. નિશ્ચિનાથ, જાનદેવ, સોપાનદેવ, સાંવના માળી, જગન્નિત્ર એવા ભકતો સપ્રેમ નામદેવની કયા સાંભળતા હતા. સાં ખીજ અનેક સંત, મહંત, સજ્જનો બેઠા હતા. તે પણ પ્રેમથી ભજન કરતા હતા અને સાંભળતા હતા. તે સમયે નામદેવે હાથ ઊંચા કરીને ખજા ફરકાવી, તે પ્રમાણે સર્વેએ ધન્ય ઊંચી ફરકાવી પ્રેમપૂર્વક તાળી પાડીને હરિનામ ઘોષથી મોટી ગર્જના કરી. ત્યારે ગોરાની આંખમાંથી આંસુધારા પડવા લાગી. તે કહે છે કે હે દેવા. રૂઢિમણીકાંતા અને કેમ આમ બોલાવ્યો ? મારા હૂંકા હાથ ઊંચા કરતાં અને લાજ આવે છે. કમસંભાવના, કમલાપતિ, તુંજ મારી ધન સંપત્તિ છે, તારા વિના ત્રિલોકમાં કોઈ મને જીવસગ પહોંચું નથી. તારા ઉપર સર્વભાર મૂક્યો છે અને તે સિવાય મારો આધાર કોઈ નથી. એ રીતે ગોરા કુંભાર ઘણા કાલાવાલા કરે છે. એવી એની કરુણા સાંભળીને રૂઢિમણીકાંતે સત્વર કૃપા કરી. ગોરાને પહેલાંના જેવા હાથ (કાંડા) ફૂટ્યા, તે સમયે આનંદ થઈ રહ્યો અને જ્યેષ્ઠાવધી તાળીઓ પાડી. આ નવીન પ્રકાર જોઈને ભકતોએ જય જયકાર કર્યો. સઘળા ભકતોને આનંદ થયો. તે કહેવા લાગ્યા કે ભકતોમાં વૈષ્ણવવીર ગોરા કુંભાર મોટા છે. એને રૂઢિમણીવર પ્રસન્ન થયા છે. કીર્તન કરતાં એના નવા કર ફૂટ્યા છે. આ દૈતક જોઈને ગોરાની મોટી પત્ની બેલી થઈને પંડરીનાથને બે હાથ જોડી કહે છે; “ હે જગજેડી, તમારા ઘસ ઉપર તો તમે કૃપા કરી,

પણ હું આજે માગ બાળક વિના કંઈ પામું છું, તો તમાગ મનમાં ઠરુણા કેમ થતી નથી ? તુ કૃપાસાગર જગજીવન છે, એમ લકનજનો કહે છે અને અમે અમારું નાનું બાળક જોતાં નથી તેથી કષ્ટ પામીએ છીએ હે શક્તિમણી-પતિ તારું નામ લેતાં લેતાં મારો પતિ વિદેહી થયો અને બાળકને માટીમાં ફેંચી નાખ્યું, તેનું તને મનમાં લાન છેજ તો હવે કૃપા કરે." એરી ઠરુણા સાલગી ચક્રપાણિ પ્રસન્ન થયા. એચિતું મહામાયી બાળકને આવતું જોયું. તે નજરે જોતા સર્વને આશ્ચર્ય થયું ગોરાની પત્નીએ દોડીને તે બાળકને બચકોને પોતે તેડી લીધું પછી ગોરાને શક્તિમણી મતા કહે છે કે આજથી તારા નવા દાઘ આવ્યા છે તેથી તારી આણુમાયી તને મુક્ત કરવામાં આવે છે માટે અમ્મરી આજા છે કે તુ તારી બને પત્નીને હવે ત્યાગ કરીશ નહીં. શક્તિમણી માનાનું એવું કહેવું સાંભળી સર્વ લક્ષ્મી મગજીને અતિ આનંદ થયો અને તાણી પાડીને જ્યજ્યકાર કર્યો. કીર્તન મંડળી પ્રેમમાં ડોલવા લાગી પછી મગજ આગતી ઉતારી શક્તિમણીપતિના આવારણા લીધા.

આગળના અધ્યાયમાં લક્ષ્મીવિજય જગમો. આતાઓને તે માદર પીરસવામાં આવશે તે નિજલક્ષ્મી નામદેવ કથા ઉત્તમ છે અને મુદર છે તે આગળ શક્તિમણીવર બોલાવશે. મહીપતિ તેનો નોકર છે તેની પામે તે પ્રેમથી કહેવડાવે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથને આનંદ
 ધાય ॥ પ્રેમાળ લક્ષ્મી આ સત્તરમો અધ્યાય અતિ મીઠો છે,
 તે તમે પણ સાંભળ્યો
 ॥ શ્રી કૃષ્ણપ્રભુમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

નામદેવ વિસોળા ખેચરને ગુરુ કરે છે.

પરીસા લાગવતની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે અગ્નિગણે અધિકાર દૂર થાય છે કારણ કે ભક્તવિજયરૂપી સૂર્યનો ઉદય થયો છે તેના તેજથી દૂત લાવની લાવના આગ્રાશમાના તારાની જેમ સૂર્યના તેજમા નિરતેજ થાય છે. તે જ્ઞાનપ્રગાશથી નવ પ્રકારના માર્ગ દેખાય છે પ્રથમ સાધકએ વિચાર કરીને અનુપયોગે ચાલવું એ કીર્તન માર્ગ છે, તેનાથી નિશ્ચય પ્રેમભાવ ઉપજે છે અને જડમૂઠ અસાગ તરી જાય છે, તેમજ શ્રીપતિને સ્વાધીન કરે છે એક મનનને રસ્તે વક્ત્ર રાખીને ચોટાને રસ્તે જાય છે શ્રીજે ગુફામા બેઠી એકાગ્ર ચિત્તથી નામમગ્ન હોય છે ત્રીજી ગુરુચરણની મેવા કરે છે અને તે પથે જાય છે ચત્તી કેઈ વદન માર્ગમા પ્રીતિ ગળી તે તરફ વળે છે એવા નવવિધ માર્ગ છે, જે સાધકો માટે સ્વચ્છ છે કેટલાક ભક્તો પ્રેમમાર્ગમા જવા લાગ્યા છે આગળના અધ્યાયમા અદ્ભુત કથા કહી ગોરા કુભારને નના દર આવ્યા કદિમરૂની માતાએ તેનું મૃત બાળક સંજવન કરીને પાછું આપ્યું. પછી ગોરાએ સવળા સતોને બે હાથ બેડી વિનતી કરી કે મારો આશ્રમ પવિત્ર કરો તમે સૌ સતો જનકી મારે ત્યાં ચાલો તેનો ઘણો આદરભાવ જોઈને સધળા સતો તેની માથે પડે ચાલતા તેને ઘેર આવ્યા તેથી ગોરાને પરમ આનંદ થયો તેણે મરવે પ્રેમથી નમન કર્યું બેસવા માટે તૃણાસન આપ્યું પછી ચરણ ધોવા માટે પાણી લાવ્યો અને ચરણ ધોઈ, નીચે પ્રદણ કરી સતોય પામ્યો શ્રીગોપચાચી પૂજન કર્યા પછી પૂજક બોજનથી સર્વે સતોને જમાડ્યા ત્યારપછી મુખગુદ્ધિ માટે બધાને તુળથી પન આપ્યું નિશ્ચિન્તાય, જ્ઞાનરેન, સોપાનદેવ, નામદેવ, સાવતો માળી વગેરે વૈષ્ણવજન તથા ગુણનિધાન મુક્તાબાઈ વગેરે સર્વ સ્વસ્થાને બેઠા હતા

પત્રી જાનવેને ગોગ કુલાગને કહ્યું કે તે આસન ઉપર માટલા બેમાડ્યાં છે તેમાંથી દાયા દેવતા છે ને પાકા દેવતા છે તે અમને કહે જ્ઞાનદેવના આ કથનો લગાર્થ ગોરો સમજી ગયો. પત્રી ગોરીઆએ તરતજ દાથમા માગવા ઘડાન પાટિયુ (ટપનો) લઇને દરેક મતના મતક ઉપર માગવા માડ્યું, સતો તો મૌન ધરીને અતગમા શ્રીદગ્નિ ધ્યાન ધરતા બેઠા હતા. ત્યાંજ તે નામદેવ પાસે આવ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે નકામો ત્યાં માગે અને મારે છે ? એટલે તરતજ ગોરાએ કહ્યું કે આ માટી હજી મુંધી દાડ્યું જ નહ્યું છે ત્યારે આદિમાયા મુલતાગાઇ પૂઠે છે કે ગોગ, તને તે ફરી રીતે અમળયુ ? તું તો ખરો જાણનારો પરીવક છે, તેથી તારી ગીત અમને અમળવ લીરા, જન અને મોતીની ઝવેરી પરીખા કરે છે, તેમ કુલાગ વાસણને પોતાની નજરથી ઝોળખે છે, જેન વેઇ રોગીને શુ વ્યાધિ છે તે જાણે છે, તેમ કુલાગને દાયાપાત્ર વામણની નજરે બેતાજ ખગર પડી જાય છે એવી વાન સાલળી સરગા સતો ખગમ ૧૮ હમી પડયા નામદેવના મનમા ચિંતા થઇ તેની ખિન્ન મનથી ત્યાંથી ઊઠીને આવતા થયા. પત્રી તે સત્વર પદરપુર ગયા ત્યાં શક્તિમણીવરને બેઠીને પોતાની વાત કહેવા લાગ્યા કંઠ ગદગદ થઇ ગયો છે અને નેત્રમાંથી અત્યુધાગ વહ છે તે કહે છે કે હે દેવ ! મારું અપમાન થયું છે તેની માગ જીવને અતાપ થયો છે આ સાલળી જગજીવને હમીને નામદેવને આલિંગન આપ્યું અને પૂછ્યું કે તને કાણે શુ કહ્યું તેમને સમય વિના કહે નામદેવ કહે છે કે હે હપિત્રી, અન્માન થયું હોય તો લોકોને કહેવું અને અપમાન થયું હોય તો મનને કહેવું (મનમા રાખવું) એવી દુનિયાની રીત છે આ ઉપરથી શક્તિમણીરમણ કહે છે કે તારા મનની મુજબજી હું જાણુ છું તારા વિના મારે સખો કે સન્મિત્ર બીજો કોઇ નથી અગત મિત્રને ખાનગી વાત કહેના મનમ લાજ આવરી બેઠાએ નહી. એમ નામદેવને અધોક્ષજ પ્રેમથી કહ્યું. પત્રી નામદેવ કહે છે કે હે દેવ, મારી યાત સાલળો મોરો કુલાર લમરો ભક્ત છે તેણે સતોને પોતાને ધેર લઈ જઈ અઘટિત દાર્થ કર્યું છે બધાને તણામન ઉપર બેસાડી પ્રેમથી પૂજન કર્યું જમાડીને બેમાડ્યા પત્રી જ્ઞાનદેવે સ કે નમા તેને કંઈ કહ્યું એટલે ગોરાએ દાથમા આપી લઈને બધાંના મતક ઉપર મારવા લાગ્યો, પણ અર્ધે મૌન ધરી રહ્યા અને કોઈએ ઉત્તર આપ્યો નહી મારી પાસે આવ્યો ત્યારે દેવરામા મને લય લાગ્યો, તેથી તેને દૂર રહેતા કહ્યું, એટલે મોરો કહે છે કે આ કાચું માટી છે આ સાલળી સર્વ સતો હમા જ્ઞાનદેવ આથે મુલતાગાઈ એમ બધે આપસ આપમમાં મારી દામી

કરવા લાગ્યાં. તેથી હું ઘનન્યમાન થયો. ત્યાંથી જાણને વેગથી તને કહેવા માટે તારી પાસે આવ્યો છું. નામદેવે એમ કહ્યું એટલે હપિકેશી પણ હસવા લાગ્યા. પછી જગજીવને નામદેવને કહ્યું કે તારા માટે તે યોગ્ય બોલ્યો છે.

“જે સાચા સદ્ગુરુને શરણે ગયો નથી તેને સર્વ અપકવ કહે છે.” ચક્રપાણિએ એમ કહ્યું એટલે નામદેવ અંતઃકરણમાં પાણી પાણી થઈ ગયો. જેમ મીઠા ઉપર પાણી નાખનાં તે ફાળમાં ઓગળી જાય છે; જેમ સાકર ઉપર પાણી નાખનાં તે તત્કાળ ઓગળી જાય છે, તેમ ધનનીલનાં વચન સાંભળી પ્રેમજી ભકત નામદેવને ચિંતા થઈ. જેમ દક્ષિણ દિશાનો વાયુ છૂટતાં વાદળ વિખરાઈ જાય, તેમ જગજીવને શિખામણ આપતાં નામદેવ મનમાં ઉદ્ગીઝ થયો. પછી તે દેવને કહેવા લાગ્યો કે તું મારા દુઃખનો નાશ કરીશ એમ ધારીને મારું દુઃખ કહેવા સત્વર તારી પાસે આવ્યો, પણ તે તો અવગણના કરી સંતોના જેવી જ મને વાત કરી. હવે હે જગજીવી, મારે બેસવાનો હામ રહ્યો નહીં. પૃથ્વી જ ન્યારે ગ્રાહી કંઠાળે પછી તેને રહેવાનો હામ બીજો કયો હોય ? જેમ માતા બાળકની માથા ત્વજીને નાખી દે; તો પછી તેને કાણ સંભાળશે ? કાચબી તેનાં બન્ધનિ નજરથી પોપણ આપે-છે, પણ તે તેમની સામે જુએ નહીં તો તે કેવી રીતે બચશે ? રાજા પેાતે જ ન્યાયવૃત્તિ ન રાખે તો પ્રજા કેવી રીતે સુખી થાય ? તેમ ચક્રપાણિ તમે જ મને ઉદાસ કર્યો, હવે મને ત્રિભુવનમાં તારા ઉપરનો બીજો કાંઈ જડશે નહીં. હવે નામદેવને પંઢરીનાથ કહે છે કે તારું અને મારું ચિત્ત એક જ છે. જેમ ફૂલ અને તેમાંનું મધ એ બંનેમાં એક બીજા પ્રત્યે દ્વેતભાવ નથી, તેમ તું પણ મારા જીવ પ્રાણ છે. માટે નિરાશાનું વચન બોલીશ નહીં. હવે સદ્ગુરુને શરણે જઈને દ્વેતભાવનું ખંડન કર. નામદેવ કહે હે દેવા ! મારે સદ્ગુરુ શા માટે જોઈએ ? કેશવ ! તું સન્નિધ છે પછી મારા જીવને બંધન કેમ હોઈ શકે ? જે કાંઈ પ્રત, તપ, યજ્ઞ, દાન, વગેરે અનુષ્ઠાન કરે છે તે સર્વ તારી પ્રાપ્તિ માટે કરે છે. પણ તારી પ્રાપ્તિ માટે મારે સદ્ગુરુને શરણે જવાનું ક્યાં રહ્યું ? અકરમાત સાકર પ્રાપ્ત થઈ, પછી બળારમાં ગા માટે જવું ? જેમ મુખમાં અમૃતધારા પડ્યા પછી હુંગરમાં ચરવા શા માટે જવું ? સહજભાવે પકવાન મળ્યા પછી સ્વપં-પાક શા માટે કરવો ? તેમ તું જાતે જગદ્ગુરુ સાનિધ્યમાં છે, પછી મારે શા માટે સદ્ગુરુ કરવા પડે ? એવાં નામદેવનાં વચન સાંભળી મારંગધર

શુ કહે છે તે સાલગો અરે નામીઆ ! એક વચન નાભગ મેં ગમા-
વતારમા વસિષ્ઠ ગુરુને શરણે જઈને અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું .
કૃષ્ણાવતારમા સાદીખતી ગુરુને શરણે ગયો હતો, ત્યારેજ મને ખગેખડું
આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું માટે મારું વચન ગાનીશ તો ચરણ મતોને
તુ માન્ય થઈશ એના જગજનના વચન સાલગી નામદેવ તેમના ચરણે
નમ્યો ગતે કહેવા લાગ્યો કે હે દેવ, મને કહો કે મારે ક્યા ગુરુને શરણે જવું
તે સમયે શ્રીપતિએ શુ કહ્યું ?—શિવાનથમા વિમાળા ખેચર નિદ્રિત થઈને
સૂતો છે તેના જેવા શાની અને વિગત ણે ભુવનમા પ્રાઈ દેખાતા નથી
માટે તુ સત્વર તે ચથે જા અને તે સદગુરુગયાનુ શરણુ મીમાઝ આ પછી
નામદેવે જગજનને પગે પડી નમસ્કર કર્યા, તેની આખમા અનુ ભગઈ
આ ના નામદેવ કહે છે કે દેવ, તારા રિના નાગી એક ક્ષણુ જશે ની
આમ કરવાનુ તુ પ્રમાણુ છે ? પણ તારી આગા પાળવી પડે પડી
સારગંધર કહે છે .

નામદેવ લોકાચારનુ મ્દક્ષણુ કરું
જો તું સદગુરુ નહી કરું તો પડી
અજ્ઞાની માણસો કેવી રીતે તરશે ?

એમ ચક્રપાણિએ કહ્યું એટલે તેજ ક્ષણે નામદેવ બિચો તેને મનમા
પરમ કષ્ટ થયું, કેવી રીતે તે સાલગો જેમ થી મૂખે ઉદ્ધવને માટે
એકાદશ સ્કંધ કહીને જ્ઞાન આપ્યું અને તે કારણુમર બ્રહ્મકાશ્રમ મોનતા
તેને અપાર કષ્ટ થયું હતું તેનોજ માક્ષાત અવતાગ કલિયુગમા નામદેવ
લક્ષત થયો માટે આ દષ્ટાવટ કહીને તેનુ જ તેને જ્ઞાન આપ્યું નતોમા
એકાદશી શ્રેષ્ઠ છે તેમ દેવતામા હવિષ્મશી છે તીર્થોમા ચરણામા જેવી ઉપમા
કાષ્ટને આપી શકાય નહી જે અને તીર્થાટન કરે છે તેને અધિષ્ઠ વાસિ
માન હોય છે પણ ચરણાગાના તીર્થને દુગ્ધી જોતા પ્રાણી નિરાસિમાની
થાય છે હુ તેની મોટાઈનુ શુ વર્ણન કરું ? તે તો પદરપુગના વારધી જ
જાણે બીમરથીની મોટાઈ જેની બીજા કાષ્ટ તીર્થની મોટાઈ નથી ચરણાગા
જેનુ તીર્થ, પદરપુર જેનુ ક્ષેત્ર અને નામદેવ જેવો પવિત્ર લક્ષત ત્રિપુત્રનમા
જડશે નહી તો પણ સદગુરુને મળવા જતા નામદેવથી દેવનો વિચાર મદન
થતો નથી પછી જગજેડીનુ ધ્યાન ધરીને એકદમ બિગે ચાલવા માડ્યું
મત્સીકાળુનના દેવળમા નામદેવ આવીને બુએ છે તો ત્યા વિસોમા ખેચરને

નિદ્રાવીન થયેલા જોવા. તેમણે પગ લાંબા કરીને ચંકરતી પિંડી ઉપર મૂક્યા હતા. તેવું દ્રશ્ય જોઈ નામદેવ અંતરમાં વિસ્મય પામ્યો ! તે કહેવા લાગ્યો કે રૂક્મિણીરમણે મારે માટે આ જ ગુરુ શોધી કહાડ્યા, કે જેણે શિવમસ્તક ઉપર ચરણ મૂક્યા છે અને ઉન્મત્ત થઈને સૂતો છે. સદ્ગુરુનાં દર્શન કરવા જતાં જ પહેલો અવગુણ નજરે પડ્યો. જેમ “ પ્રથમ ગ્રાસે મશિકા ”, જેમ ભિક્ષાટન કરી પૈસા મેળવવા જતાં કાણી ગાગર હાથમાં આવે, જેમ પુસ્તક વાંચવા જતા પહેલાં અક્ષરો વાંચવાનું ચૂકી જાય, જેમ સૂર્યદર્શને જતાં ગ્રહણ નડે, જેમ વડુવરતું શુભ જોવા જતાં એક નાડી આવે, જેમ ખીજના ચંદ્રનું દર્શન કરવા જતાં વચમાં વાદળું નડે, તેમ દૂરથી સદ્ગુરુને જોતાં અવગુણ પહેલાં નજરે પડ્યો. પછી વિષ્ણુલક્ષ્મી નજીક આવી વિસોખાને કહેવા લાગ્યા; “ તમે સાધુ સંત કહેવડાવો છો અને આ શું વિપરીત કરીને સૂતા છો ? ” સાક્ષાત્ શિવ-પાર્વતી રમણ ઉપર કેમ ચરણ મૂક્યા છે ? આવું તમારું બ્રહ્મજ્ઞાન જોઈ મને નવાઈ લાગે છે ! વિસોખા નામદેવને જોઈને કહે છે કે આ સમયે જરા ભૂલ થઈ છે મારે—

“ જે ઠેકાણે સદાશિવ ન હોય ત્યાં મારા પગ જરા મૂકી આપ ” મારું શરીર જર્જરિત થયેલું તું જોઈ શકે છે. મારાથી જલ્દી જીવવાની તાકાત પણ રહી નથી. તું વિષ્ણુદાસ મિત્ર જોવા મળ્યો છે, તેથી વિચારીને તને કહું છું કે જ્યાં પાર્વતીરમણ ન હોય ત્યાં મારા ચરણ જિંચકીને મૂકી આપ. નામદેવ આ વચન સાંભળીને વિસોખાની નજીક આવ્યા. પછી પોતાના હાથમાં તેમના પગ લીધા. નામદેવે જ્યારે વિસોખાના પગ પોતાના હાથમાં લીધા, ત્યારે સધળે ઠેકાણે ભિંગાકાર દેખાવા લાગ્યું. જ્યાં જ્યાં ચરણ મૂક્યા જાય, ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર ભિંગ દેખાવા લાગ્યાં. તત્કાલા જગા ભિંગ વિનાની દેખાતી ન હતી. તેથી નામદેવ મનમાં વિસ્મય પામ્યો. ઘંટ, મૃદંગ એમ દરેક શિવરૂપ આકારમાં દેખાવા લાગ્યાં. શિવાલયમાં નરનારી જે આવે તે પણ પાર્વતીવર જેવાં દેખાવા લાગ્યાં. સદ્ગુરુચરણ સામે નજર કરી તો તે પણ શિવમય દેખાયા ! પછી પોતાના તરફ જોઈ તો પોતાનું અંગ પણ શિવમય દેખાયું. જમીન ઉપર નજર કરી તો દેવળ સાથે સર્વત્ર દેવાસપતિ દેખાયા. નામદેવ મનમાં ધણી નવાઈ પામ્યો અને ગુરુદેવના ચરણ પોતાના મસ્તક ઉપર મૂક્યા. પછી સદ્ગુરુ કહેવા લાગ્યા કે મને ભારે કષ્ટ થાય છે તેથી હું વિષ્ણુલક્ષ્મી, જલદી જલદી મારા ચરણ જમીન ઉપર મૂકી દે. તે સાંભળી, નામદેવ કહે છે કે ગુરુશ્રી તમે જ્ઞાનસાગર છો, ચૈતન્યધન છો.

સ્વામીના ચરણની સેવા કરતાં, શિવમય સંપૂર્ણ જગત દેખાયું.

ન્યાં ત્યાં સર્વ ઠેકાણે દેવાસનાથ દેખાયા. તેના સિવાય અણુ માત્ર જગા ખાલી દેખાઇ નહીં. તેથી ચિત્તમાં વિરમય થઇને ગુરુચરણ મારા મસ્તક ઉપર મૂક્યા છે. વિસોખા નામદેવને કહે છે કે શિવનું નિજધ્યાન કર. હવે નંદલાખામાં ખોલી તારા સંશયનું ખંડન કરું છું. જેનાં પાંચ વદન છે. ત્રણ દેદિપ્યમાન નેત્ર છે. જેના દસ્તમાં દસ આંગળાં શોભે છે, તેનું ધ્યાન તને કહું છું. જેનું મસ્તક (સ્વર્ગ) દૈવત્ય આગળ છે, જેના ચરણ પાતાળમાં છે, જેનું વર્ણન કરતાં ખટશાસ્ત્રો લક્ષ્મણમાન થાય છે, ચારે વેદને જેનું અર્થજ્ઞાન મોલતાં મનમાં ગાડપણુ આવી જાય છે; અદાર પુરાણુ સખતાં તેનું વર્ણન પૂરું થાય નહીં; હજાર મુખવાળા શેષ તેનું વર્ણન કરવા જતાં ખોલી ખોલીને જીસના ખબે લાગ થઇ ગયા, એમ તેનો પાર કાઢ પામી શક્યું નથી. હું ખે હાથ જોડીને કહું છું કે હું તો માત્ર જ્ઞાનેશ્વરનો કિંકર છું અને તેના ચરણમાં નમસ્કાર કરું છું. એવા સદ્ગુરુનાં વચન સાંભળી નામદેવના ચિત્તમાં બરાબર જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જેમ શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને વિરાટ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવીને તેના ચિત્તમાં અનુભવ કરાવ્યો હતો, તેવુંજ વિસોખાએ નામદેવને કરી બતાવ્યું.

પછી નામદેવ કહે સદ્ગુરુશયા, મુજને તારક તારા ચરણ, ચરણવંદને તારા સત્વર, મુજને સર્વવિધ એકરૂપ દેખાય.

પછી વિસોખાએ સત્વર બીડીને નામદેવને માર્ગ ઉપર અભયકર મૂક્યો. તે સમયે નામદેવે રૂદ્ધિભણીવરને હૃદયમાં ઓળખ્યા એટલે દૈતલાવ દૂર થયો.

હવે એક દિવસે સમજા સંતો ગરૂડ રથાને પંદરપુરમાં મળ્યા હતા. ત્યારે પંદરીનાથે નામદેવને આલિંગન આપ્યું અને પછી કહ્યું કે સદ્ગુરુ ક્યાં પછી અમારી ખબર અંતર લેવા આવતો નથી, એવું તારું મન નિબ્બર કેમ થયું છે ? હવે તો તું હંમેશાં સદ્ગુરુ પાસેજ રહે છે. તે સાંભળી નામદેવ ઉત્તર આપે છે કે —

સદ્ગુરુનાથ એ તારું જં સ્વરૂપ છે, તેથી હવે મારા ચિત્તમાંથી દૈતલાવ સર્વથા ગયો છે. એવાં નામદેવનાં વચન સાંભળી રૂદ્ધિભણીવરને સંતોષ થયો. પછી સમજા સંતોને જગજીવન કહે છે કે હવે મારા નામદેવને ઠાવું માટવું છે એવું કોઇ કહેશે નહીં એવું જગજીવનનું કહેવું સાંભળી જાનદેવ સમજું

સમજી ગયા અને નામદેવે આત્મજ્ઞાન માટે સદ્ગુરુની જરૂર છે એ રૂપજી કરી બતાવ્યું.

“ પરીસા ભાગવતની કથા. ”

હવે ખીજી રસાળ કથા શ્રોતાઓ સાદર સાંભળો. પરીસા ભાગવત નામે બ્રાહ્મણ હતો. તેણે જગજનની રૂદ્રિમણીમાતાની આરાધના કરી. આદિમાયાએ પ્રસન્ન થઈને તેના ઉપર પૂર્ણ દયા કરી. સગુણ સ્વરૂપે દર્શન આપીને પરીસા ભાગવતને માથે હાથ મૂક્યો. પછી કશું કે હું બાળક, તે શી શુભ ઇચ્છા કરીને મન કર્યું હતું તે મને કહે. તે મનમાં વિચાર કરીને માતાને પ્રત્યુત્તર આપે છે કે તારા ભગ્નમાં મારું ચિત્ત નિરંતર સ્થિર રહે અને મનમાં કદી કોઈ બાબતનો ઉદ્ભવ થાય નહીં. એવું મારા મનમાં છે તો હું જન્મી, મારો એ મનોરથ પૂર્ણ કર. પછી એક પારસમણિ તત્કાલ લાવીને માતાજીએ તેના હાથમાં મૂક્યો અને કશું કે ભાગવત, આને જીવથી પણ કદી દૂર કરીશ નહીં. આને જોટલું લોડું અડકાડીશ તે સંવર્ સો ટચનું સુવર્ણ થઈ જશે. એવાં માતાજીનાં વચન સાંભળીને તેને સંતોષ થયો. જેમ સો વર કરીને ઈન્દ્રપદ મેળવ્યું હોય, જેમ રાવણે અનુષ્ઠાન કરીને મોનાની નગરી મેળવી, તેમ મનમાં સમાધાન પામીને ભાગવતે આદિમાયાને નમસ્કાર કર્યા. પછી ઘેર જઈને તેની પત્ની નામે કમળામ્બ હતી, તેને તે પારસમણિ આપ્યો. લોડું લાવી તેણીએ સત્વર તેનો ઉપયોગ કરી નેત્યો. તો સો ટચનું સોનું તરત જ થઈ ગયું. કમળામ્બ આનંદ પામીને કહે છે કે હું જગન્માતા, તારો પાર પમાય નહીં. અમે દુર્બળ ઉપર તારા વિના ખીજું કોણ કૃપા કરે ? દારિદ્ર્યદુઃખની પીડા અમને ઘસી પડતી હતી, તે દૂર કરીને તેં આજે કૃતાર્થ કર્યાં છે. એમ તે બંનેને મનનું સમાધાન થયું. પત્નીને એકાંતમાં લઈ જઈ ભાગવત કહે છે કે આ બાબત હવે કોઈને કહેવી નહીં. જો સંતોને કાને વાત જશે તો બધા મારી મરકરી કરશે. બંને એકમત થયાં. પછી ઘરમાં ઉત્તમ અન્ન વગેરે પદાર્થો લાવી ભક્ષણ કરતાં; પણ બહારથી સર્વને ગરીબ જેવો દેખાવ બતાવતાં. ઘરમાં બોંયરામાં ધન સંપત્તિ ભરી દીધી અને રોજ પકવાન જમવા લાગ્યાં. બહારથી બધાંને તે કહેતો કે પોતે વિરકત વૈરાગી છે. જેમ કગ લોકો માથું મુંડેન કરાવી યોગી વેશ ધરીને યાત્રીઓને ગળે ફાંસો નાખે છે, જેમ બહુરૂપી સન્યાસી કે શ્રીપાદનો વેષ ધરે છે, જેમ મુલામ્યાની મોહર બહારથી ઉજ્જવળ દેખાય

છે, જેમ જરિહી બહારથી આચારણમાં વિશેષ હાવભાવ બનાવે છે, તેમ સદ્ગુણ જનને બહારથી ગરીબાઈ અને વૈશ્યવપણાનો દેખાવ ભાગવત કરતો હતો. જેમ પિંગળ વેલીનાં ફૂલ દૂરથી આંખને સારાં દેખાય છે, જેમ કંલુસ મિત્રનો આવકાર ઉપર ઉપરનો હોય છે, જેમ અગમાં દેવન ન હોય; તેમ પણ ભુવા લોકો બહારથી ડાહ્યાનો દેખાવ કરે છે, જેમ મોરની પાંખમાં અનેક આખો દેખાય તેમ પરીસા ભાગવત શ્રેષ્ઠને બહારથી ઘણો વિરક્ત દેખાતો હતો; પણ ઘરમાં ઘણી સંપત્તિ હતી. એ તો માત્ર પરીક્ષકોને જ (સંતોનેજ) ખબર હતી માણસ જમ્યો છે કે જૂખ્યો એ તો તેના મુખ ઉપરથી જણાય છે. તે નિષ્કપટી છે કે કપટી તે તેના બોલવા ઉપરથી સમજાય છે. દીવામાં દિવેટ છે કે નહીં તે તેના પ્રકાશ ઉપરથી સમજાય છે. ચતુર્ધા અથવા મૂર્ધા પછી માણસને જોતાં ખબર પડે છે. કાર્ધ સોપેશું કાર્ધ કરીને આવ્યો છે કે કેમ, તે ચતુર માણસ આવનારની ચાલ ઉપરથી જાણી શકે છે. શ્રોતાનું મન સ્વસ્થ છે કે ખીજે છે તે વક્તા જાણી શકે છે, તેમ ભાગવતનું વિરક્તપણું પણ ચતુર પુરુષો હમેશા જાણી જતા. સદ્ગુણ અથવા દુર્ગુણ ઢાંક્યો રહેતો નથી. હવે એક દિવસે ભાગવતની પત્ની કમળા પાણી ભરવા ગઈ હતી. ચંદ્રભાગમથી પાણી ભરીને પાછી વળતી હતી, તે વખતે નામદેવની પતિવ્રતા સ્ત્રી રાગમ્મ તેને ઓચિંતા રસ્તામાં મળી. ત્યારે રાગમ્મ તેને કહે છે કે હે સાહેલી, તું જરા વાર અહીં બેઠી રહે તો હું જલદી જલદી પાણી ભરીને પાછી આવું છું. એમ કહીને તે જલદી નદીકિનારે જઈ પાણી ભરી પાછી આવી. અને જાણી ત્યાં ભેગી થઈ, ત્યારે રાગમ્મને કમળાએ અન્ન, વસ્ત્ર વિના કષ્ટ પામેલી જોઈને પૂછ્યું કે સખી, સુખદુઃખની વાત તો કહે. મિત્ર પાસે વાત કહેતાં કદી લાજ આવતી જોઈએ નહીં. પારકાપણની ભાવના ત્યજીને હળીમળીને વાત કહેવી. તે ઉપરથી રાગમ્મએ કહ્યું કે હે સજની, મારા જીવતરની વાત સાંભળ. ધરમણીએ લાજછોડીને મરડવજનું આરાધન કરવા માંડ્યું છે. તેને માન અપમાન જેતુ કંઈ નથી, તેમજ નથી લૌકિક કે સંસારની ચિંતા. રૂઢિમયીકાંતનું ધ્યાન ધરીને પોતે અખંડ ભજન કર્યા કરે છે. ઘરમાં અન્ન, વસ્ત્ર ઘણું થોડું છે અને કુટુંબ ધણું મોટું છે. હવે સંસાર કેમ ચાલે તેનો ઉપાય તું ઝટ કહે. તે સાંભળી કમળામ્મ કહે છે કે નામદેવ જેતું ભજન કરે છે તેણે પ્રસન્ન થઈને તેને કંઈ આપ્યું નહીં? જે વૃક્ષને ફળ, ફૂલ આવે નહીં તેને પાણી સા માટે પીવડાવવું? તેમ ખાવા પીવાનું ન આવે તો હાંપેકેશીનું ભજન શા માટે કરવું? વહેણીમાં પાણી

ન હોય તો તેને નકામી ઉમેચવી શા માટે ? લગ્નમાં આવવાનાં ન હોય તેવાને આમંત્રણ શા માટે આપવું ? તેમ રૂક્મિણીરમણ પ્રસન્ન ન થાય તો આપણે તેના જ પૂજારી શા માટે થવું ? જે ખેતરમાં કંઈ પાકવું ન હોય તેમાં મહેનત શા માટે કરવી ? તેમ રમાનાયક પ્રસન્ન ન થાય તો તેના ગુણનું વર્ણન શા માટે કરવું ? હે સાહેલી, મારા પતિએ તો રૂક્મિણી માતાને પ્રસન્ન કર્યાં છે. તેમણે કૃપા કરીને અમને પારસમણિ આપ્યો છે તેને લોડું અડકતાં સોનું ચર્ચિત્ત છે અને તે પારસમણિ વડે ઘરમાં ધણું સોનું ભરી દીધું છે તેથી અમે ઘરમાં રાજ મિષ્ટાન્ન ભોજન જમીએ છીએ. આ સાંભળી રાગદર્ષિ પૂછે છે કે હે સખી, પારસમણિ કેવા હોય ? કમળજ કહે છે કે મારે ઘેર આવજો તને બતાવીશ. એમ વાત કરીને બંને જણીએ પોતપોતાને ઘેર ચર્ચિ. પછી જ્યારે રાગદર્ષિ કમળજને ઘેર ગઈ એટલે તેને સત્વર પારસમણિ લાવીને બતાવ્યો. પછી તે કહેવા લાગી કે આને થોડો વખત તારે ત્યાં લઈ જા અને તારા હાથે થોડું લોડું લઈને તેનું ઝોનું બનાવી લેજો. આથી તારું મરિદ્ર દુઃખ દૂર થશે. પછી સત્વર પારસમણિ પાછો લાવી અને આપી જાગે. યાદ રાખજો કે તારા કે મારા પતિને આ વાતની જાણ થવા દર્શિ નહીં. આ સાંભળી રાગદર્ષિના મનનું સમાધાન થયું. તે સમયે તે મણિ લઈને પોતાને ઘેર જઈને લોડું શોધવા લાગી મોય, કાતર, છરી, ચાવી, જે મળ્યું તે સર્વને તેણીએ પારસમણિ અડકાડીને મોનું બનાવી દીધું. પછી તે મોનું અગરમાં લઈ જઈને વેચ્યું અને શાહુકાર પામેથી તેનું ધન લઈ આવી. તેમથી સર્વ સાહિત્ય ખરીદ્યું. વસ્ત્ર, આભૂષણ, વાસણકુસણ લીધાં. પછી હર્ષથી વ્યથાપાદ કરવા લાગી બે પ્રેમર પછી નામદેવ આવીને જુએ છે તો ઘરમાં નવા દાક દોડો. તેથી તે રાગદર્ષિને પૂછે છે કે આ બધી સામેત્રી ક્યાંથી લાવી તે મને કહે. તે કહેવા લાગી કે પહેલાં ભોજન કરી લો. બપુ પૂછવાની શી જરૂર છે ? આજથી તમારે મનમાં સંસારની ચિંતા કરવી નહોં પડે. એ ઉપરથી નામદેવ કહે છે કે જો સર્વ વાત કહીશ તો જ ભોજન લઈશ. રાગદર્ષિ સંકટમાં આવી, તેથી કહેવા લાગી કે પરીસા લાગવતે રૂક્મિણી માતાની સેવા પૂર્ણ કરીને પ્રસન્ન કર્યાં. માતાએ તુષ્ટમાન થઈને કૃપા કરીને, તેને પારસમણિ આપ્યો. તમે પાંદુરંગનું સ્મરણ કરો છો અને ઘરમાં તત્કાલ અન્ન નથી છોકરાં ખાવાનું ન મળવાથી દુઃખી થાય છે. કમળજ લાગવત આલણની પત્ની મારી સાહેલી છે તેણે થોડા વખત માટે મને પારસમણિ આપ્યો છે. તેણીએ તો લોડાને મણિ લગાડી પૂજ્ય મોનું બનાવી ઘર ભરી દીધું.

ઠે તેને મારી સાથે મિનતા છે, તેથી તો મને પાગમમણિ આપી ગિદના
 દૂર કરી છે આપણુ કામ મ્યાં પછી હવે તેને પાછા આપી દર્જા નાનું
 પત્નીને પૂછે છે કે પાગમમણિ કેવો હોય તે મને મનાવ ગમ્મધમે ધગમાથી
 તે મણિ લારીને બતાવ્યો તેના હાથમાથી ઝડપ મારી નામને મણિ
 લઇ લીધો અને ઉતાવળે ઉનામને ચઢામગાના કિનારે ગયો ત્યાં ગ્રામ
 ધગમા મણિ નાખી દીધો પત્ની નિનારે મેળીને મિલનુ અત મગણુ
 કરના માગ્યુ એમ ઉપાધિદિત થઇને તે મેળે મેળે નામગમણુ મગ છે,
 ત્યારે આ તરફ રાગમધ ચિંતાવુ થઇને રુદન કરવા લાગી હવે પરીમા
 ભાગવત પણ ઘેર આવ્યો એમને પારસમણિ જોના મયો તો તેની નજાએ
 તે મણિ દીકો નહીં આથી પત્નીને ધમનાવના લાગ્યો અને કહે છે કે તને
 ગાડપણુ લાગ્યુ છે કે શું ? તે જ દીકની જોડ જોવા મણિ ક્યા ખોઇ નાખ્યો ?
 ત્યારે કમગમ કહેવા લાગી કે નામદેની પત્ની ગમ્મધને દર્જા અને હુ ખા
 ગણીને કાણુબર વાપરના માટે તે આપ્યો છે પરીસા ભાગવત કહે છે કે
 મને તે જ ભય હતો માટે હવે જનદી તેને યેર જઇને હમણા જ મણિ
 લઇ આવ તે સાલગી કમગમ સત્વર નામદેને યેર આપી તે ગમ્મધને પૂછે
 છે કે મારી વગ્ન ક્યા છે ? ત્યારે તે કહેના લાગી કે હું મજની, માગથી
 અપરાધ થયો છે ધરધણી યેર આવ્યા અને તે મણિ લઇને મદાગ ચઢામગા
 તરફ જતા રહ્યા છે હમણા જ્ઞાન કરીને આવશે એટલે હું તારી ચીજ
 તને ઘેર આપી જઈશ કમગમ કહે છે કે તેજ મરણુથી મારે યેર કહ્યો
 થયો છે, તેથી હમણા જ મણિ મને આપી દે રાગમધને મનમા ચિંતા થઇ
 તે કહે ચાલ નામદેવ પામે નદીમિનારે જઈએ તે બંને ભીમા નદીને
 કિનારે આવ્યા અને ત્યાં નામદેવને જોયા નામદેવે નેત્ર બંધ કરીને ચક્રપાણિનુ
 ધ્યાન ધર્યું હતુ તે તો પ્રેમપૂર્વક વિહલતામ જપતો હતો તેની પત્ની
 પૂછે છે કે મણિ ક્યા મૂક્યો છે ? કમગમ તે લેવા આવી છે માટે તેને
 પાછો આપવો જોઈએ તે સાલગીને નિષ્ફલમ્મત કહે છે કે પાણીમા ઊડા
 ધરામા તેને નાખી દીધો છે આવુ માલગી બંને સ્ત્રીઓને બતાવ થયો
 અને તેઓ બંને મોટો અનાજ કરી ગયા લાગ્યા અને જાતી ફૂટવા લાગ્યા
 તે સાલગી નદીએ જતા નરનારી જતાન પૂજ્યા લાગ્યા રાગમધએ સત્રગી
 વાત તેઓને કહી સલજાળી આ વાત ગામમા જતા પરીસા ભાગવત
 માલજુને ખમર પડી, તે પણ જાતી ફૂટતો નામદેવ પાસે આવ્યો તે
 લોકોને કહેવા લાગ્યો કે નામદેવે જ મણિ સતાડી રાખ્યો છે અને અમને
 ખોદુ કહે છે કે ચઢામગાના ધરામા નાખ્યો છે જાત જાતના નિવિધ

માણસો મનેની નિંદા રવા લાગ્યા કાઈ લાવિઁ જન નામદેનના વખાણ
 કરી હે છે કે મોનુ અથવા માગી નિહુદસને સરખા છે એને કૃપાતે
 પણ મણિ રાખનાની ઈચ્છા થાય નહીં ટપગી લોકો દહેવા લાગ્યા કે મોગી
 નુળમીમાળા ધાની મેરો છે, પણ ગરીબ વ્રાહ્મણનો મણિ સતાડ્યો છે, એમને
 ભનો ભન્ત કેમ કહવાય ? પરીમા ભાગવત ગદગદ કહે કહેવા લાગ્યો ?
 નામદેવ, તુ અને તારો દેવ અને ગમે તેમ હોય પણ મારુ ધર કેમ માયું ?
 વિગત મહેનગીને આગ મણિની ઈચ્છા કેમ કરી ? આ વાત સતોને
 મનમા કેમ મ્મુન થાય તે તમે વિચારો આ ઉપરથી વિહુદસ કહે છે
 કે, મારે તારો મણિ શુ કરવો છે ? તુ બધાને ઉદાસી દહેનડાવે છે તે
 ઉપર ઉપરનુ જ છે તેથી જ મે તારો મણિ ચદ્રભાગાના ધરામાદેખી દીધો
 છે જે તને તે અસત્ય લાગતુ હોય તો પાણીમા ડાતરીને જોઈએ નામ
 દેનના વચન આભળી મર્વે હસના લાગ્યા તેઓ દહેવા લાગ્યા કે રેતીમા
 વણા પથગ છે તેમા પારસમણિને કાણુ ઓળખા શક ? પત્રી નામદેવ પોતે
 ગિરીને ચદ્રભાગાના જળમા દૂધની મારી માણુમોની મેદનીને કૌતંબતા યુ
 તે રેતી સાથે જોબો ભગીને પૂજા મણિ જેવા મન્દરા લા યો અને મ્મુ
 કે તમારો દ્યો મણિ છે, તે આમાથી શોધી લો નામદેનના વચન સાભળીને
 યોમ તો ફરીથી ખડખડ હમના લાગ્યા તે કહેના લાગ્યા કે આ તો સર્વ
 પથગ મમાન દેખાય છે એક કહે છે કે આ મમરે આપણે પરીક્ષા કરવી
 નેદએ પત્રી મુરી ભરીને લોદાની સોયો લાગ્યા અને નામદેનના હાથમાથી
 એ એક દર નઈ શોધ વગાડી નેઈ તો નમાઈ સાથે માનમ પડ્યુ
 દરેક પથગ પારસમણિ છે તે નેઈ મરને ઘણો અચબો થયો લોદાએ
 નામદેવને ધન્યવાદ આપ્યો કારણ કે તેના હાથને જે પથગનો અર્થ થયો
 તે સવળા મણિ થઈ ગયા તે સમયે ભન્તમડળીએ ત્યા આની જમ જમકાર
 દ્યો અને પ્રેમપૂર્વક તાળી પાડવા લાગ્યા નિંદા અને કુટિન લોકો તરમથી
 નીચુ મો રવા લાગ્યા આવો ચમત્કાર જોઈ પરીસા ભાગવતને ઘણો
 પશ્ચાતાપ થયો । તે નામદેવને મહેના લાગ્યો કે તારા જેવો ભાગ્યશાળી
 પૃથ્વી બપો કાઈ નથી મે તો કદિમણીમાતાનુ આરાધન કરી એ મણિ
 મેળ યો અને તે માટે પ્રાણુ આપના તૈયા થયા હતા મે તમારો મહિમા
 જાણ્યો નહોતો

‘ તુમરે ચરણુ લાગતી જેથે, સકળ ઐશ્વર્ય ઓળજે તેથે ’

હવે મારે મણિ જોઈતો નથી તમારા હાથે અલય વરદાન જોઈએ

છે. નામદેવે જોટલાં મણિ કાઢ્યાં હતાં તે સર્વ ચંદ્રભાગાના ધરામાં પધરાવ્યાં. પરીસા લાગવત નામદેવને સરજો ગયો અને વિષ્ણુદાસનો ઉપદેશ લીધો, એટલે તેને દિવ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આગળના અધ્યાયમાં રસાળ અને ગદ્યન ચરિત્ર આવશે તે સાંભળતાં કહ્યું સુખ મળશે. લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ કેવળ આવા અમૃત રસથી ભરેલો છે. પ્રેમથી તેનું સેવન કરતાં ભવરોગ બંધન મટી જશે. જાણો કે આ સંપૂર્ણ પુણિમા છે તેમાં લક્ષ્મીવિજય ચંદ્ર જાયો છે વૈષ્ણુવજ્જન ચક્રાર પક્ષી છે તેના મનને પરમ આનંદ થાય છે. અલક્ષ્ય, દેવી, અને નિદકને આનો દિવ્ય પ્રકાશ રૂપે નહીં. તેથી એનો દ્વેષ કરીને નિંદશે. તેના અંતરમાં વિશ્વાસ નથી. એવાનું વર્ણન કરતાં સરસ્વતીને નકામો ત્રાસ થશે. હવે જે કોઈ સત્વશીલ સજ્જન હશે, તે નિજપ્રેમથી આ ગ્રંથને અપનાવશે. શ્રી ભીમા તીરવાતી શક્તિમણીપતિ ત્રિજગતમાં વ્યાપી રહ્યો છે. તેની જ કૃપાથી મહી-પતિ આ ગ્રંથ લખે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રીજગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે

પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ અદારમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

= સુભં ભવતુ =

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૧૯ મો.

જગમિત્ર નાગાજની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે કાર્તિકી એકાદશીનું પર્વ છે. પંદરપુરમાં ભક્તમંડળી એકમ થઈ છે. તે સાથે વનમાળી ભક્તવિજય મેળામાં આવ્યા છે.

“શાંતિ અને ક્ષમા નિશ્ચય, ચંદ્રલાગા લીમરથી બે જાણે,
દયા એતો પુષ્પાવતી, ગોપાળપુરી પંદરીમાં જ છે.
ઉલ્લાસ એનો વેણુનાદમાં, જ્યાં ફીડા કરે આનંદકંઠ,
સદ્ભાવ પુંડલીક પ્રસિદ્ધ, લીલા અગાધ જેની છે.
ભક્તવિજય અથ રસાળ, એ પાંડુરંગનું દેવળ જાણ,
એવું રમણિય સ્થળ બેઠે, ઘનનીલ શામળો ત્યાં ઊભો.
સાત્ત્વિક ગુણ ઉત્તમ જાણ, તેજ શોભે છે વૃંદાવન,
તે ઉપર કીર્તિધ્વજ ઉભો કર્યો, શોભાયમાન તે સ્થળ દેખાય.
કળા, ચાતુર્ય ઉત્તમ ગુણવાન, તે જાણ માતા રૂક્મિણી,
તેના પ્રસાદે કરીને, સત્રેમ મનમાં છે ઉલ્લાસ.
આ પુણ્યક્ષેત્ર અતિપાવન, દર્શન માટે આવે ભાવિકજન,
તે માન અભિમાન તજીને, છત્રચુકત પછે વર્તે અહીં.”

દેદાબાદ રાજ્યમાં આવેલા પરળી વૈજનાથ તીર્થસ્થળે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેનું નામ જગમિત્ર નાગાજ હતું. તે પરમ ભાવિક વૈષ્ણુવ-જન હતો. તે ત્યાં કુટુંબ સહિત રહેતો હતો. ગામમાં લિક્ષાટન કરીને જે કંઈ મળતું, તેમાંથી કુટુંબનું પોષણ કરતો હતો. તેને માત્ર પેટ પૂરતું જ સાધન મળતું હતું. તેણે કોઈ પણ આશાનું બંધન રાખ્યું ન હતું. રાત્રે

કીર્તન ગ્તો હતો ગામના મોઝે તે આભજના આનતા હતા તેઓને
કીર્તનમાં આનદ આનતો હતો તેનો આવો રંગવ્ય નેત્રને તેના ઉપ-
સર્ગ આમળોની કૃપા હતી તેઓ કહેતા આ નાગાજી આશાત પામીને
અવતાર છે એ મસારી છે જતા નિરન્તર છે તેની એવી મારી આગર
જાણી કેના નિદ્રા મોઝે મનમાં બળતા હતા તેનું આગમન થય તે
માટે શરૂ તેનો મનમાં ધાટ ધડતા હતા જેમ સૂરના પિપ્પા નેત્ર
નિશાચર મનમાં ચરકાટ કરે, જેમ ગંગા નદીના પાણીને ખડખડ અવાજ
માલગી મીઠી ધોમીને મતાપ થાય, જેમ જીજીવી દહનું પૂજન રતા
લાગતા હોડને મનમાં મતાપ થાય, જેમ પતંગનો પ્રતાપ જીજીવીનીના
કાંડને નેત્ર થાય, તેમ જગમિત નાગાજીના વખાણુ માલગી નિન્ને મન
મતાપ થયો હતો તે કહેતા હતા કે આની અપખર્તિ ગયા ઉપાય
કરવો જોઈએ

જીજીવી કુતક કરીને મનમાં, અપખર્તિ બોલે અતિ ઘણા,
તેઓને સાંભળી ચિત્તમાં, તેને વિકલ્પ તત્ત્વ થાય નહીં

એ નિસ કીર્તન રીને જગમિત પોતાના રંગમાં ગમે સુતો હતો,
ત્યાર જીજીવીએ આચિંતા આરીને તેના ધડના પ્રપરાને આગ નગાડી
તેના બાનમચ્છા ધરમાં નિદ્રાગચ્છામાં હતા, તે અમરે આગ લાગેની નેત્રને
પહરીનાથને માદ કર્યા તે આર્થના મરે છે કે હે રૂમિગીપત, હવે તું વેગે
આય, તું દીનમધુ અનાથનાથ છે, તારા નિના અમારું રક્ષણ કરના આ
સમયે કોઈ આશરો નહીં એની એવી પ્રશ્ન દાને માલગીને ચક્રપાણિ સાતન
આ યા હાથમાં મુદરશન ચક્ર લઈને તેનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા ધરની મદાન
અગ્નિના ભડકા દેખાતા હતા, તે આમનામી નજરે જોતા હતા બાધિત
ભડકો ધર નજીક જઈને ગોચી આક્રમ કરના લાગ્યા તે કહેના લાગ્યા કે
જગમિત વેપ્પુલ ભન્ત છે, તેને અગ્નિમાં જોલે જાળી નાખ્યો આલો
વિનાશ જોઈને પહરીનાથ કેન આ યા નહીં પત્રી વરમાં જોડનું નાનું
હતુ તે સર્વ મળી ગયું અગ્નિ અગ્નિ સાત યજ્ઞ મો પત્રી પૂર્વ દિશામાં
સૂર્ય જોયો જગમિતને કોઈએ અગ્નિમાં જાળી નાખ્યો, એવી વાત નગરમાં
ફેલાઈ ગઈ સગરમાં સમસ્ત ગામના લોક ત્યા જોના આગ્યા તે સમયે
તેનું તો અપર જાળી ગયું હતું અને અગ્નિ હોલનાઈ ગયો હતો, પણ
ગય કે કોનસા તત્ત્વમાં પણ ધરની અદર જમીન ઉપર પડ્યા નહોતા

પરની અદર જગમિન પોતાના કુટુંબ સાથે શ્રીહરિનું ભગ્ન કરતો જોડો હતો. આનું કોતક નગરે જોઈને સૂરને આશ્ચર્ય થયું. જેમ પાડોને શ્રીહરિએ વાખાગૃહમાંથી બનાવ્યા હતા, તેમ જગમિનને કુટુંબ સાથે મુગરિએ બનાવ્યો. જેમ પ્રહવાન્ને અગ્નિમાં નાખ્યો તે બગી ન ગયો પણ ત્રીપતિએ બચારી વીધો, તેમ જગમિનને પહરીનાથે આ સમયે બનાવ્યો. જેમ ગાયો અને ગોરાળો ઝોચિંતા મેઘથી તણાયા હાજ્યા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે ગોવર્ધન પર્વત ઉપાડી બનાવ્યા હતા તેવું આ વખતે થયું. પરંપર મોકા આવી વાન કરવા હાજ્યા તેઓ જગમિનને નમસ્કાર કર્યા આવ્યા, તે દોડવા હાજ્યા કે તું ધૃષ્ટિરેખો અનાર છે, તે અમને ખરેખર સાચું હાજ્યું છે. પત્રી સરગા મામનાગીઓએ એકાતમાં બેગા થઈને ચિચાર કર્યો કે આપણે જગમિનને જમીન ધામમાં લખી આપીએ તેથી તેનો તથા તેના કુટુંબનો ઉદ્ધરનિર્વાહ આપણે અને આપણને મદાપુર થયે. પત્રી પુરોત્તમ તુટ માન થઈને સરગા મોકાનો ભવબ્રમ દૂર કરશે એવો ચિચાર કરીને જગમિનને પૂજ્યા આવ્યા, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે :-

“ મારે બધનમાં ના મારે પડું જોઈએ ? ”

નગરમાં લિખાટન કરું છું, તેથી કુટુંબનું લગણપોપણ થાય છે તમે જે ભૂમિદાન આપો છો તેની મને જરૂર નથી જેમ ચાતકને તરસ લાગે કે ત્યારે મેં તત્કાળ આવે છે, તેમ હરિદેશ પોતાના દામને અન્ન, વસ્ત્ર આપે છે પક્ષીઓ ત્યારે બૂખ્યા થાય છે ત્યારે ભળતે કેકાએથી તેને કણ મળી આવે છે, તેમજ પોતાના દાસનું રક્ષણ તેની રીતે થાય છે તે વિશ્વ કુટુંબી જગજીવનને આશ્રયે ગયા પત્રી તમારું ભૂમિદાન મારે શા મારે જોઈએ ? એસના મારે વગાણું મળ્યા પત્રી, નગનાગના મગાથની શા મારે ધૃષ્ટિ કરી ? મુશ્કેલી પ્રનગ ત્યજીને દીનાનું અજવાળું શા મારે કરવું ? મેં કામનેનું દોષ, પત્રી બહરી શા મારે પાળી ? ગયા નદીનું પાણી નજીકમાં દોષ, પત્રી કૂવો શા મારે ખોદવો ? તેમ લિખાનું પવિત્ર અન્ન ત્યજીને મારે શા મારે ખેતર જોઈએ ? એવું સાલગી મર્વ ગાન મોકાએ તેને પ્રાર્થના કરીને જ્યુ કે તમારે નામે લખી દઈએ છીએ, પત્રી તમારે કાવે તેમ નિર્વાહ લાગે પણ તે જમીનમાં જે ધાન્ય પાડ્યો તે ધર્મ દામમાં જ વપરાશે તમાના પતંગ ઉપર જગમિનનું નામ લખી પરણી રૈજનાથ ગામમાં એક ખેતર ધનામ એમ લખી આપ્યું. પત્રી બધા ખેતો મળીને મહેનત કરીને તે જમીનમાંથી અન્ન પકવના જે અનાજ પાકે તે

લાવીને ધર્મ કાર્યમાં જ વાપરતા. એમ ઘણા દિવસ ચાલ્યા પછી ધર્મ કાર્યમાં વિદ્ય પડ્યું. ગામમાં નવો યવન હવાલદાર આવ્યો, ગામ લોકો તેને મળવા ગયા. તેણે જગમિત્રની ઇનામી જમીન જપ્ત કરી. તેને લોકો વિનવવા લાગ્યા કે અમે સ્વેચ્છાથી તેને જમીન આપી છે. તું પાપી, ધર્મ કાર્યમાં શા માટે આવે આવે છે ? આ પ્રમાણે ઘણો ઉપદેશ આપ્યો, પણ તેનું મન બીલકુલ પીગળ્યું નહીં. તે મુસલમાન જાતિનો ઉન્મત્ત હવાલદાર હતો. તે કાઠનું સાંભળતો ન હતો. પછી તે જગમિત્રને ઘેર જઈને કહે છે કે તારું નામ જગમિત્ર છે. તો તું વાધ મને લાવી આવ. મારે દેવપ્રતિષ્ઠા માટે તે જોઈ એ છે. આજે સૂર્યાસ્ત મુઘીમાં તું વાધ લાવી આપીશ, તો જ તારું નામ જગમિત્ર બરાબર કહેવાશે અને તો જ મને તારો અનુલવ થશે. જો આટલું તારાથી નહીં બને તો આજમુઘી ઇનામી જમીનની ઉપજ જે તે ખાધી છે તે પણ પાછી લઈશ. તે દુરાચારીએ હરિલક્ષ્મીને આવાં વચન કહ્યાં. તેને 'સાર્' એમ કહીને જગમિત્ર વનમાં સત્વર ગતિએ જવા લાગ્યો. ત્યાં જઈ તેણે ઈક્ષિમણીપતિનું ધ્યાન ધરીને પ્રેમથી તેનું સ્તવન શરૂ કર્યું :

જય જય અનાથબંધુ કરેણા કરો, લક્ષ્મીવત્સલ કૃપાસાગર,
પતિતપાવન વિશ્વંલર, દીનોદ્ધાર, રામકૃષ્ણ, જય.
પંઢરીશા, ઈક્ષિમણીપતિ, વિશ્વચાલક, ચૈતન્યમૂર્તિ, મારી,
કરેણા સાંભળો ચિન્તમાં, ધાઓ શ્રીપતિ જલદી જલદી.

હવાલદાર મારો મિત્ર જાણુને, તેની કન્યાનાં લગ્ન છે અને વાધનું આમહું પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે જોઈએ છે તે સત્ય વાત છે. આ સમયે તેના કાર્ય માટે દેવાધિદેવ સત્વર આવજો. જો તું નહીં આવે તો તારા ચરણમાં મારો ફેલ મૂકીશ. દેવાધિદેવ સત્વર આવ.

એવી દરણા કાને સાંભળતાં જ ચક્રપાણિ તત્કાળ ત્યાં આવ્યા... મોટા વાધનું સ્વરૂપ લઈને તે સત્વર આવ્યા. પછી જગમિત્રને પૂછે છે કે કેણે તારા સત્વની પરીક્ષા કરવાની હામ બીડી છે, તે મને સત્વર બતાવ. હું તેને મારીને ખાઈ જઈશ. નિજલક્ષ્મી આ સાંભળી કહે છે કે હવાલદાર મારો પરમ મિત્ર છે. તેને ત્યાં લગ્નપ્રસંગ છે તેથી તમને યાદ કર્યા છે. માટે શાંતિ રાખીને કેશવરાયા તેના કામ માટે સત્વર ચાલો. તમે મારા જીવલગ પ્રાણ છો અને બીજો કોઈ મિત્ર નથી. આ સાંભળી ચક્રપાણિ કહે છે કે મને પકડીને તું ગામમાં તેને ઘેર લઈ જા. હું તારી સાથે આવીને

નગરમાં સૌની નજરે કોતુક અતાવીશ પત્ની જગમિત્ર ગળામાથી ઉપવસ્ત્ર લઇને તેને ગળે બાધીને વાધને પકડીને ગામમાં પાઠો આવવા લાગ્યો. તે સમયે આ બનાવ ગોનાજોએ નજરે વેળો. એટલે તેઓ દોડતા દોડતા ગામમાં ગયા દોડતી વખતે તેમને ધીરજ રહી નહીં અને એક પછી શબ્દ બોલી શક્યા નહીં તેઓએ સત્વર નગરમાં આવીને મર્વ બોકને વાત કહી તે કહેવા લાગ્યા કે જગમિત્ર વાધને હાથથી પકડીને જંગલમાંથી ઘર તરફ આવે છે એ વાત સાંભળીને બધા લોકોને આશ્ચર્ય થયું. પત્ની તે કહેવા લાગ્યા કે જગમિત્ર વાધ લાવ્યો ક્યાથી ? લોકો તો મિથ્યા વાતો કરે છે એક કહે છે એમાં નવાઈ શાની ? તેને તો ઈશ્વર સદાય છે, તેના ઘરને આગ લાગી તો પણ કેવો બચી ગયો હતો ? એમ પરસ્પર બોલો વાત કરે છે, તેટલામાં ખીજી વાત આવી કહે છે કે વાધ લઈને જગમિત્ર સત્વર ગામ નજીક આવી પહોંચ્યો છે મધળા ગામના પ્રજાજનો ગમરાઈ ગયા અને ભયભીત થઈને નગરના ફરમાન બધે ઠપા કેટલાક મોટા દિલ્લા ઉપરથી જોવા લાગ્યા તેમણે વાધ સાથે જગમિત્રને આવતા જોયો તેમણે વાધની વાત સત્ય છે એમ કહેવાથી નરનારીઓ, ભયભીત થઈને ઘરના બારણા બધે કરીને અંદર લપાઈને બેઠા કાંઈ મેડા ઉપર ચઢી દૂરથી પોતાની આંખે વાધને આવતો જુઓ છે તે કહે છે કે જગમિત્રને મનમાં કેમ બીક લાગતી નથી ? આ સાંભળી કાંઈ શાની મારા માણસો કહેવા લાગ્યા કે હજી તમને કેમ ખાતરી પડતી નથી ? આપણી દૃષ્ટિએ વાધ દેખાય છે પણ તે સાક્ષાત્ ચક્રપાણિ હશે પોતાના ભક્તિયુગ્ સંકટ કાને સાંભળીને સત્વર દોડતો આવ્યો હશે ખીજા કહે ખોટી વાત આ ખરેખરો વાવ જ દેખાય છે અને તે નક્કી હસાવદારને જ મારી ખાવા આવે છે તો કાંઈ કહે એમ નહીં હોય એ તો આપણુ સર્વનો નાશ કરવા આવ્યો છે હવાલદારે અન્યાય કરી બધાનો કાળ તેડી મગાવ્યો છે પત્ની તે દુર્જનને ગામ લોક બેગા મળી જહે છે કે તે જગમિત્રને જાણીને ગામ માટે પ્રયત્નકાળ તેડી મગાવ્યો છે સહસ્ત્રાર્જુને રેણુકાને મારી નાખી, તેથી સઘળા દાનિઓને માથે વિદ્ધ આવ્યું હતું, તેમ તારી સગતથી અમારુ મરણ આવ્યું છે જેમ રાવણે સીતાનુ હરણ કરતા સઘળા રાક્ષસોનો સહાર કરાવ્યો, તેમ તમે વૈષ્ણવજનને ત્રાસ આપતા આખા ગામને માથે વિદ્ધ આવ્યું છે દુર્યોધને દ્રોપદી સતીને ઝળતા સળા રાખ્યો નાશ પામ્યા, તેમ તારી સગતથી અમારી પણ એવી જ માફી દશા થઈ છે જેમ મધ્ય પુરાની સગતથી ગ્રાહને અગ્નિ લાગે છે, તેમ દુર્જન નાગ યોગથી બધાને

નિદ્રા આવ્યું છે - જારી સમજાવો મોઝાગી માલગી દુર્ગનો લયનીત થયા તેઓ
 ઠોડરાજીયાને લઈને જાણ નીચે દુઃસાગ જાધ યાને મતાઈ લગાઈ મેં
 જોમ વીગી દરડીને પગી દેક્ષા નીચે મતાઈ બેમે, તેમજ તે પાપીઓ મનમા
 લયનીત થયા હવે જગમિત્ર વામને વધને નગમ્મા પ્રવેગ દુઃસા આવે છે,
 ત્યારે દુઃસાગ જાધ દીગ એવે તે સદેશ પડ્યો તે વખતે વાધનને
 પૂછે છે કે નગમ્મા ત્રી ગતે જઈશ ? એના લકનના વચન સાલગી તે
 વારે આશ્ચર્ય પમાડે તેનું ડામ ધ્યુ એ- ગર્જના દગી કે તેના દૂતગધી
 નગરનો દરવાજો તૂટી પડ્યો જગમિત્ર અને વામને પ્રવેગના જોઈ નનનાં
 બાળકો ગલગાઈ ગયા એ- મોટેથી રુદન કરે છે મીઝુ બૂમ મારીને રતા
 રતા કહે છે કે કૈનાસપતિ ગમ્મે યથા છે કાણુ કે આપણે દુર્ગનો સગ
 યોઈ છે એવો પ્રના જોઈને જગમિત્ર સર્વને મોટેથી હેલા લાગ્યો કે કાદ
 ગલરાશો નહીં તમે સર્વ મગ્ધ ચિતે પોતાની આખે કોતુ- નેપા કમ
 કહ્યું છે કે —

જે જેનું કર્મ તે તેજ લોગવે સર્વદા,
 આપણે સર્વની શા માટે કન્વી ચિંતા
 સૌએ કરી મનને નિર્લય સદા,
 રૂક્મિણીકાંત સમગ્મા ફરી ફરી

એવા વચન સાલગીને સર્વજનોને સંતોષ થયો હવે તેઓ દુઃસા
 લાગ્યા કે આતો દુઃસાગરનો પ્રાણુ લેના માટે જ વાધ લાગ્યા છે પગી
 જગમિત્ર વાધને લઈને હવાલદાને મેં પડોઆ તે જોઈ દુરાચારી થરથર
 કપવા લાગ્યો મહા-માધ મામે આનતો જોઈ તેણે ધરના માગણે અદરવી
 તાણુ વારી દીધુ પત્ની તથા માળકોને પોતાની પાળા લઈને મનમા
 ધણો ચિંતાગ્રસ્ત થયો પગી જગમિત્ર તે વખતે કહે છે કે વાધદેવત તાજે
 માટે જ લાગ્યો છુ, હવે તુ ધરમા કેમ સતાઈ બેયો છે તે પ્રપચ કહે

સાક્ષાત વ્યાધ દેખીને દષ્ટિએ,
 શ્રાંતિરૂપ કમાડ તેણે જાં કરી

આગળ ઉપાય તમારી નજરે કેવો દેખાય છે તે મને કહેા ધણા
 તીર્થ, નત, તપ, કરતા પણ દેન નજરે આવે નહીં તેને સાક્ષાત
 આવેલા જોવા છતાં તુ મૂઠ, દરવાજો કેમ જાધ કરે છે ? અપ્પાગ યોગ
 સાધનાગ યોગીઓને પણ જેના ચરણ જોવાના મળતા નથી, તે દેવત
 આજે નજરે જોતા તુ કેમ સતાઈ મેયો છે ? સપિઓ વણા યજ્ઞયાગ મે

છે, તેમને પણ દેવ તરત પ્રાપ્ત થતા નથી, તે દૈવત આજે તારા ઘર સામે આવતાં તને મનમાં ઘણો લય કેમ થાય છે ? તે સમયે વાથે ગર્જના કરી અને પૃથ્વી ઉપર પૂછ્યું પછાડ્યું. દુર્જને તે સાંભળતાં અંતરમાં અત્યંત લય ઉત્પન્ન થયો. હવે વાઘ બળથી ઉછળો મારી નિંદકનો લડા કરવા ત્રાપ મારે છે. જગમિત્ર તેને તે સમયે પકડી રાખે છે. જેમ વાનરને મદારી પકડી રાખે છે, તેવી રીતે જગજીવન ભક્તતાધીન થયા છે અને પોતાનું મોટા પક્ષું બતાવતા નથી. તે ઉપરાંત માણુમોને ઘણી લીલા બતાવે છે. વાઘ ફરીથી પાછો ઉછળો મારે છે જાણે કહેતો હોય કે મને તે દુર્જનનું જલદી ભક્ષણ કરવા દે. તે સમયે હવાલદાર ઘરમાં રહે છે. તેનાં બાળકો પણ રહે છે. પછી તેની પત્ની કહે છે કે તમે જલદી બહાર જાઓ, નહીં તો તમારી સાથે મારું તથા બાળકોનું મરણ આવશે. તમે તો હવે ધરગ થયા છો અને વહેલું મોડું એક દિવસ જવાનું જ છે. તો હવે સત્વર બહાર જઈને તમારો ભોગ આપીને અમારા પ્રાણ બચાવો. એવો સંવાદ દૂરથી લોકોએ સાંભળ્યો એટલે તેઓને મનમાં આશ્ચર્ય થયું. તેઓ પરસ્પર તાળી પાડી હસવા લાગ્યા. પછી બે હાથ બેડીને હવાલદાર દયા માગે છે. તે કહે છે કે હે દયાળુ, હવે મારા ઉપર કૃપા કરીને સત્વર બચાવો. મેં જે કુષ્ટ ભુદ્ધિ કરી તેનું મને તત્કાળ ફળ મળ્યું અને જગમાં અપકીર્તિ થઈ તેનું વર્ણન થાય તેમ નથી. તું પોતાને જગમિત્ર કહેવડાવે છે તે મારા મનમાં સત્ય સમગ્નયું. તેથી દીનપણે દયા માગું છું કે અમને જીવતદાન આપો. એવું દીનપણે બોલવું સાંભળીને જગમિત્ર વાઘને લઈને પાછો જંગલમાં ગયો. પછી એકાંતમાં જઈ જગજીવને સગુણરૂપ, ચતુર્ભુજ ચરણ ધારણ કરી જગમિત્રને નિઃજપ્રેમથી આલિંગન આપ્યું.

આગળના અધ્યાયમાં અદ્ભુત રસ છે. શ્રોતાઓ સ્વસ્થ મન કરો. જેમ કંજુસ ધન ગણે છે તે વખતે પોતાના ચિત્તમાં તત્ક્ષીન થાય છે તેવી રીતે લક્ષ દઈને ગ્રંથ શ્રવણ કરજો.....બીમા તીરવાસી રૂદિમગુરમણુ તેથી તમારા ઉપર તુષ્ટમાન થશે. તે પુરાણ પુરૂષ જગજીવન ગ્રંથ કહેવડાવે છે. મહીપતિ તેનો અનન્ય ભક્ત પ્રેમથી ચરણ વંદન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાલગનાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે. પ્રેમાળ ભાવક ભક્તોએ આ ઓગણીસમો અધ્યાય રસાળ છે તે સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

“રામકૃષ્ણનારાયણ” ના નામનું ભજન કરતો હતો. ગામમાંથી ભિક્ષા માગી જે કંઈ મળે તેમાંથી કુટુંબનિર્વાહ કરતો હતો તેની અડગ ચિત્ત પ્રતિ હતી અને મનમાં સમાધાન હતું. તેને માન કે અપમાન જેવું કંઈ હતું નહીં. તે સર્વ પ્રકારની ઈચ્છાનાં અંધન તોડીને શ્રીહરિનું ભજન કરતો હતો. સત્વર સ્નાન કરીને પોડશોપચારે પૂજા કરીને દેવને હાંમેશાં સાતસો નમસ્કાર કરતો. પત્ની ગીતાનો એક સ્લોક બોલી સાષ્ટાગ નમસ્કાર કરતો, એ પ્રમાણે નિત્યનિયમ કર્યા પત્ની જ ભોજન કરતો.

કંઈ પણ નિત્યનિયમ કર્યા સિવાય કંઈ ભોજન કરે, તો તે મુખ્ય કુકર સ્ત્રમ છે; એવું વચન ધર્મશાસ્ત્રનું છે. પણ પક્ષીને જતાં આવતાં પાપ પુર્યાં લાગતું નથી. કાડી, કાઝા, મુઝાં પ્રાણીઓ માટે શાસ્ત્રાયરણ નથી.

અવચીત નરદેહ મળ્યો જાણી, તેવું સાર્થક કરવું કંઈ,
સત્સમાગમ વિના નરદેહીને, સર્વથા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય નહીં,

લોકો કહે છે કે સંસારમાં ધધો કરતાં નિત્યનિયમ માટે કુરસદ નથી. આ વિષય માટે એક વાત છે તે આંલજોડા તીર્થ, વ્રત, તપ, દાન, અનુષ્ઠાન, દેહને દષ્ટ આપવું એ સર્વ કરતાં એક ઉત્તમ સાધન છે. તે એ કે —

શ્રીહરિભજન અને નામસ્મરણ વિના
વિશેષ કંઈ કળિયુગમાં સાધન એકે નથી.

જ્યારે મૃત્યુકાળ સમયે અમૃત હોય તો જીવંતથી શકે છે, તેમ સંસારમાં ધધો કરતાં જે અખંડ હરિકીર્તન કરે છે તેની પાસે જગજીવન આવીને પ્રેમપૂર્વક બેસે છે. વધુ બોલીને શું ઉપયોગ? “નામમદ્દિમા” સર્વ જ્ઞાની માણ્યો જાણે છે અનુભવ સિવાય જે કંઈ વાત કહે તે સર્વથા ચિત્તમાં સમગમ નહીં. એવો હરિભજનનો છંદ જોગા પરમાનંદને લાગ્યો હતો. હૃદયમાં ગોવિંદનું ચિંતન કરીને હાંમેશા સ્વાનંદમાં રહેતો હતો. તેવામાં એક દિવસે મદ્દિમા વેપારી જીતયાં હતા. જમીન, ઉપર વરસાદ પડ્યો હતો તેથી ઘણો કાદવ થયો હતો. તે કીચડમાં પણ આરીને જોગા પરમાનંદ પાદુરંગને નિત્યનિયમ પ્રમાણે નમસ્કાર કરતો હતો. હૃદયમાં કદિમણીરંગનું ચિંતન કરતો હતો અને નિજાનંદમાં તે ભક્ત ભવભંગ કરતો હતો. તેની એવી નિષ્ઠા જોઈને એ વેપારીના ચિત્તમાં ભાવ ઉત્પન્ન થયો, તે કહેવા લાગ્યો કે આ વૈષ્ણવભક્તનું ધન્ય છે. તે વૈગમી વિરક્ત દેખાય

અધ્યાય ૨૦ એ.

જોગા પરમાનંદ. નરહરી સોનાર અને નામદેવના
સર્વાત્મભાવની તેમજ તેની એકાદશીની કથા.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગોપાળપ્રજ્ઞાપય નમઃ ॥

નિજ ભક્ત કથા સાંભળતાં, સર્વમુખ અનાયાસે મળતાં તેને,
શ્રોતાઓથી સંતુષ્ટ જગન્નાથ, પછી આપે તેને સાયુજ્ય પદં
શાંતિ, ક્ષમા, આવતાં જુએ તે, જે અખંડ વસે તેના હૃદયમાં.
અને શુદ્ધ સત્ય ગુણ સદા, આવે તેમાં જલદી નિજ પ્રેમ.
તેના દેહ થકી જાય કામ, ક્રોધ, દ્વેષ, સકળ દોષ હોય તેના દહન,
તેને મન ન આવે ભજન કે અભિમાન,

જ્યારે ગાય હરિકીર્તન અને વર્ણે હરિગુણ,
કંદી આવે શિદ્ધિ સિદ્ધિ કે ઇંદ્રપદ, નસીબયોગે પણ તેને માન્ય નહીં,
એવો તેને સાત્વિક વૈરાગ્ય, આવે મનમાં તેના અનાયાસે.
એવો અંતરનો નેમ જોઈને, પછી પ્રસન્ન થાય પુરુષોત્તમ,
તેના ભજનમાં પ્રેમ આપીને, તકાળ ભવબ્રમ હરણ કરે.

આ પ્રમાણે ભક્ત કથાની વડાઈ છે. તે પાર્વતીને શંકર જગવાન કહી
સંભળાવે છે. માટે ચતુર ભક્તોનાં ચરિત્રો એકનિષ્ઠાથી સાંભળી અમ-
લમાં મૂકે.

જોગા પરમાનંદ નામે એક ભક્ત હતો. તે જારસી (અહમદનગર
પાસેના) ગામમાં રહેતો હતો. હંમેશાં ઉદાસીન અને વિરક્ત રહેતો. તેનાં
ચિત્તમાં હંમેશાં વૈરાગ્ય અને ભક્તિ સંપૂર્ણપણે હતી. તે હંમેશાં

“રામકૃષ્ણનારાયણ” ના નામનું ભજન કરતો હતો. ગામમાંથી બિશ્વા
માગી જે કંઈ મળે તેમાંથી કુટુંબનિર્વાહ કરતો હતો. તેની અડગ ચિત્ત
વ્રતિ હતી અને મનમાં સમાધાન હતું. તેને માન કે અપમાન જેવું કંઈ
હતું નહીં. તે સર્વ પ્રકારની ઈચ્છાનાં બંધન તોડીને શ્રીહરિનું ભજન કરતો
હતો. સત્વર સ્નાન કરીને ખોડશોપચારે પૂજા કરીને દેવને હંમેશાં સાનસો
નમસ્કાર કરતો. પંચી ગીતાનો એક શ્લોક બોલી સાધ્યાંગ નમસ્કાર કરતો.
એ પ્રમાણે નિત્યનિયમ કર્યા પછી જ ભોજન કરતો.

કંઈ પણ નિત્યનિયમ કર્યા સિવાય કાંઈ ભોજન કરે, તો તે મનુષ્ય
કુકર્કર સમ છે; એવું વચન ધર્મશાસ્ત્રો છે. પણ પક્ષીને જતાં આવતાં પાપ
પુપ્ત્ય લાગતું નથી. કીડી, કીડા, મુર્ગાં પ્રાણીઓ માટે શાસ્ત્રાચરણ નથી.

અવચીત નરદેહ મળ્યો જાણી, તેનું સાર્થક કરવું કંઈ,
સત્સમાગમ વિના નરદેહીને, સર્વથા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય નહીં,

લોકો કહે છે કે સંસારમાં ધંધો કરતાં નિત્યનિયમ માટે કુરસદ નથી.
આ વિષય માટે એક વાત છે તે સાંભળ્યા તીર્થ, વ્રત, તપ, દાન, અનુષ્ઠાન,
દેહને કષ્ટ આપવું એ સર્વ કરતાં એક ઉત્તમ સાધન છે. તે એ કે —

શ્રીહરિભજન અને નામસ્મરણ વિના
વિશેષ કંઈ કળિયુગમાં સાધન એકે નથી.

ન્યારે મૃત્યુકાળ સમયે અમૃત હોય તો જીવંત રહે શકે છે, તેમ
સંસારમાં ધંધો કરતાં જે અખંડ હરિકીર્તન કરે છે તેની પાસે જગજીવન
આવીને પ્રેમપૂર્વક બેસે છે. વધુ બોલીને શું ઉપયોગ? “નામમદિમા”
સર્વ જ્ઞાની માણ્યો જાણે છે. અનુભવ સિવાય જે કંઈ વાત કહે તે સર્વથા
ચિત્તમાં સમજાય નહીં. એવો હરિભજનનો જંદ બેગા પરમાનંદને લાગ્યો
હતો. હૃદયમાં ગોવિંદનું ચિત્તન કરીને હંમેશાં સ્વાનંદમાં રહેતો હતો.
તેમાં એક દિવસે મંદિરમાં વેપારી ભિતર્યા હતા. જમીન ઉપર વરસાદ
પડ્યો હતો. તેથી ઘણો કાદવ થયો હતો. તે કીચડમાં પણ આવીને બેગા
પરમાનંદ પાંદુરંગને નિત્યનિયમ પ્રમાણે નમસ્કાર કરતો હતો. હૃદયમાં
કુદિમહીરંગનું ચિત્તન કરતો હતો. અને નિજનંદમાં તે ભક્ત ભવભંગ કરતો
હતો. તેની એવી નિષ્ઠા જોઈને એ વેપારીના ચિત્તમાં ભાવ ઉત્પન્ન થયો,
તે કહેવા લાગ્યો કે આ વૈષ્ણવમકર્તન ધન્ય છે. તે વૈગમી વિરક્ત દેખાય

છે. પછી તેમની દુકાનમાંથી એક પિતાંબર કાઢીને જોવાને આપીને પ્રીતિથી નમસ્કાર કર્યાં. પછી કહ્યું કે હે સ્વામી, કૃપાનિધિ, હમણાં જ આટલું વસ્ત્ર પહેરો. હું શરણાંગત મંદ બુદ્ધિનો છું એમ વિવેક કર્યો. જોગો પ્રત્યુત્તર આપે છે કે અમારે પિતાંબર શા માટે જોઈએ. જુનું વસ્ત્ર હોય તો મને આપજો. લિક્ષ્મા માગીને અન્ન લાવું છું. તેથી અમારો નિર્વાહ નિર્વિધિને ચાલે છે. મને જે પિતાંબર આપો છો તે દેવને લાયક છે. ત્યાં આપવાથી શક્તિમણીવર તમારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ અપાર કૃપા કરશે. કેને યોગ્ય કહ્યું દાન છે તે તેજ સમજી શકે છે. પક્ષીઓને તો પાણી અને કણનું જ દાન જોઈએ અને પશુને ઘાસનું ધર્મદાન કરવું જોઈએ. સત્પાત્ર જોઈને દ્રવ્યદાન કરવું અને વૃક્ષને મૂળમાં જળપાણી પાતાં તેને સંતોષ થાય છે. વળી—

અધ્યાત્મકને અન્ન અને વસ્ત્ર એકાંતમાં લઈ જઈ આપવાં. એવો વ્યવહાર સમજ્યા વિના શાહુકારે બળથી જોવાને તે પિતાંબર આપ્યું અને પહેરાવ્યું. પછી તે વેપારી બીજે ગામ જતો રહ્યો. જોગાએ તે દિવ્ય વસ્ત્ર પહેર્યું. તેને જરા ઊંચે ગાંધ્યું કારણ કે દંડવત પ્રણામ કરતાં તેમાં કાશ્વ કે ધૂળ ભરાય નહીં. પહેલાં તો શરીરને નિર્ભયપણે જમીન ઉપર અડીને દંડવત પ્રણામ કરતો હતો. તે અવસ્થા નેને ત્યજવી પડી, કારણ કે તેને હવે વસ્ત્રજોલ થયો હતો. દિવસના બે પ્રહર થયા એટલે તેનો હવ ભૂખથી વ્યાકુળ થવા લાગ્યો. તે દિવસે પૂરા સાતમેા નમસ્કાર થયા નહીં. શરીર ઉપર ધણો પરમેશ્વર થએલો જોઈ તેને મનમાં ધણું કષ્ટ થયું. તે મનમાં જ કહેવા લાગ્યો કે આજે નમસ્કાર કરતાં કેમ આટલું કષ્ટ થયું, તે કેમ સમજાતું નથી. પછી વિવેક દષ્ટિથી અંતરમાં તપાસતાં માક્ષમ પડ્યું કે આ પિતાંબર જ તેનું ખરું દુરમન છે. માટે તેના સહવાસથી પૂજા સેવામાં અંતર પડશે. જેમ પૂર્ણિમાના ચંદ્રને શહુએ ગળ્યો તેમ પિતાંબરથી મને સાંતિ થઈ છે. જેમ પાત્રમાં પકવાન પીરસ્યાં હોય અને ફૂટરું તે પાત્રને સ્પર્શ કરી જાય, તેમ હરિભક્તિમાં પિતાંબર પહેરવાથી મહાવિદ્ય ઉત્પન્ન થયું છે. જેમ ગંગા નદીને કિનારે પીપળો રાખ્યો અને તેના ઉપર પવનનો ઝપાટો લાગ્યો, તેમ મારા ઉપર પિતાંબરે વૈરલાભ ભજવ્યો છે. જેમ ખેત્રે ખેતરમાં અનાજ પકવ્યું અને ઓચિંતાં તીકનાં ટોળાં પડ્યાં, તેમ પિતાંબરે મારા સુકૃતમાં વિદ્ય નાખ્યું છે. જેમ સન્યાસી અનુષ્ઠાન કરતો હોય તેમાં સળને ત્યાંથી અન્ન આવે (રાગ્નનું અન્ન અથવિત્ર ગણાય છે)

તેમ મારા ભક્તિકાર્યમાં પિતાંજર વિદ્ય નાખ્યું. પિતાંજર મારું શત્રુરૂપ થયું. આ કેવો અન્યાય થયો ! હવે મારે દેહદંડન કરવું જોઈએ કે જંગલમાં જઈને મારે બાથુ અગ્નિકુંડ કરીને ઉપર સૂચનો તાપ હોય તેમ પંચાગ્નિ સાધન કરવું જોઈએ. અથવા ગોરાંજન (ધધરપ્રાગિત માટે અગ્નિમાં બળી જવું) કરવું કે પર્વત ઉપર જઈને બેસું કે અષ્ટાંગ યોગ સાધન કરું, કે ત્રિવેણીમાં જઈ દેહ ઉપર કરવત મુકાવું કે જે સાધનથી ઇક્ષિમણીપતિ મારા તરફ દષ્ટિ કરી મને દર્શન આપે. હું કરતલ ભિક્ષા (હથેલી ઉપર રહે તેટલી ભિક્ષામાં દિવસ ગાળવો) માગીને સઘળાં તીર્થાટન કરું કે જેથી જગજીવન મારા ઉપર કૃપા કરે; કે પછી હિમાચલ ઉપર જઈ અરુઢમાં હાડગાળી જીવનનો અંત લાવું કે જેથી પંડરીનાથ મારા ઉપર ખરેખર કૃપા કરે; કે એક આસન ઉપર બેસી અન્નગળનો ત્યાગ કરીને ઉપવાસ કરું કે તે પુણ્યથી ચક્રપાણિ તત્કાળ આવીને મને આલિંગન આપે; કે પછી અગ્નિકાષ્ઠ ભક્ષણ કરીને દેહનું પ્રાપચિત કરું કે તે યોગથી પંડરીનાથ કૃપાવંત થાય. મનમાં એવો પશ્ચાતાપ કરીને વિચાર કરવા લાગ્યો. પછી સત્વર દેવળ બદાર આવીને બેઠો. તેવામાં એક ખેડૂત બે મન બળદને લઈને તેના ગળામાં ધૂંસરી નાખીને વનમાં જતો હતો. જોગાએ તે બળદને જોઈને ખેડૂતને નજીક બોલાવ્યો. પશ્ચાતાપથી તેના નેત્રકમળમાંથી અશ્રુપાત થતો હતો; તેને તે કહે છે કે મને આ બે બળદ આપ અને તેના બદલામાં આ અમૂલ્ય પિતાંજર તને તત્કાળ આપું છું. ખેડૂતે મનમાં વિચાર્યું કે બે બળદ કરતાં પિતાંજરની બમણી કિંમત ઉપજશે તેથી હા કહી તે બળદ જોગાને આપી દીધા. જોગાએ મનમાં નિશ્ચય કરીને કણબીને નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે મારા બે પગ બાધીને પછી તેને બળદની ધૂંસરી સાથે બાંધી દે. પછી જોરથી બળદને ચાણુક માર અને આટલું કામ કર્યા પછી તારે ઘેર મનમાં ભય કે ચિંતા કર્યા વિના જતો રહે. તે અવિવેકી કણબીએ તેમ કયું અને બળદો જંગલ તરફ દોડવા લાગ્યા. કાંટા, કાંકરા, પથ્થર વગેરે જોગાના શરીરને વાગવા લાગ્યા તેથી તેના શરીરની સઘળી ચામડીને ઉત્તરડા થયા. બળદો ત્વરિત ગતિએ દોડ્યા જાય છે. જેમ દરણુ પારધીને જોઈ નામે, તેમ બળદ જંગલમાં દોડતા જાય છે. જોગાને મનમાં ધ્રોણ પશ્ચાતાપ છે.

દેહ દુઃખ કંઈ મનમાં ગણતો નથી,

રહે છે કે આવીજ શિક્ષા મને વટે.

આને જે અન્યાય કર્યો છે તેની આ યોગ્ય ગિના છે એનું મનમાં
સમાધાન કરીને જોગ પગલાનદ મુખથી નામમગણુ કરે છે

શ્રી ગમકૃષ્ણ નાગચણુ પતિતપાવન કંઠલાળુ,
જય રૂઢિમણી માનમ રંજના, ફી-આગર નિવાગી,
જય સોપશયના, ભક્ત સંકટે ધાનાગ,
જય શુભનિવાના, જગજીવના પાંડુંગા

એમ મગણુ જતા જતા ગદગતિ થયો બગેલો જગનમાં આગમને
આગમ દોડ્યા જાય છે અને જોગો પાળી ધમરાય છે શરીરની અડગી
આમડી ઉઝરનાઇ થઈ છે જાગે શરીર ઉપર દાનજ રચ્યા છે અને હવે
લણુમાનમાં પ્રાણુ જતા ગહે, તેની દાનન થઈ છે આ પ્રાણુત્યાગ કર
વાનો તેનો યત્ન છે આના સમયે પણ જોગો આનંદપુરન થઈને મત્રેમ
ભજન કરે છે તેની કટુણા આલમીને પહરીનાથ તગિત ગિતિએ દોડતા ત્યા
આની પહોંચ્યા જેમ ગજેન્દ્રની કટુણા સાલમીને ચક્રપાણિ અત્યર આવ્યા
હતા, ત્યાગે દ્રૌપદીને દુઃશામને નામ આપ્યો ત્યારે દોડતા આપ્યા હતા,
તેમ જોગાનો પ્રાણુ જવાનો વખત આનંદો જોઈને ચક્રપાણિ અત્યર આવ્યા
બળદોને રાખી તેમને ગમેથી ધૂસરી કાઢી નાખી અને છૂગ કર્યા પછી
સદગતે જોગાના ચળુને બધનમુકત કર્યા અને તેને આનંદગન આપ્યું
કૃપાદ્રષ્ટિથી તેની સામે જોના જ તેનું શરીર દિવ્ય સરસ થઈ ગયું જેમ
સૂર્યનો ઉગ થતા સમયે રેનજોથી અધમા દૂર થાય છે, તેમ જગ નાથની
કૃપા થતા રેલના દુઃખ અને મનની ચિંતાનો નાગ થાય છે જોગાને
ગદ્ગિમશીરમય પૂડે છે કે આ રી રીને મનદેવનો અત લારતો હતો ? દેવથી
દહજ અન્યાય થયો નથી તે જતા તેને કેમ સમ્મ કરી ?

તું જે અન્ન પાણી લે છે, તે મારા મુખમાં પડે છે,
તું સહજલાવે આવજા કરે છે, તે મારી પ્રદક્ષિણા છે,
તું કોઈ સાથે વચન બોલે છે, તેજ મારું સ્તવન છે,
તું સુખ સતોષે ગયન કરે છે, તેજ મને સાધાગ નમન છે

આ પ્રમાણે સર્વ વ્યવસાય હોના જતા નિજ ભક્તરાય, તે આ રીત
કેમ આવરી ? ત્યારે જોગો તેમના પગે મસ્તક મૂકી કહે છે કે દેવગયા,
માગ ઉપર કૃપા કરો દેવે આશીર્વાદ આપ્યા

પછી એક દિવસે પંદરપુરમાં જગજીવને પોતાના ભક્તોને ભેગા કરીને જોગા પરમાનંદનો સઘળો જ્ઞાતિ તેમને કહી સંભળાવ્યો. વૈકુંઠનાથે સર્વ હકીકત કહી ત્યારે સઘળા સંતોને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. જ્ઞાનદેવ કહે છે કે હપિકેશ, તારી લીલાનો અંત નથી. એક એકથી અધિક ક્રાંતીના ભક્ત તે નિર્માણ કર્યા છે. તેના પ્રેમ મુખનો આનંદ ધનનીલ તું એકલો જ જાણે છે. હવે ચતુર શ્રોતાજનો નરહરિ સોનારતું જ્ઞાતિ સંભળજો.

[૨] નરહરિ સોનીની કથા.

હે શ્રોતાજનો, નરહરિ સોનારની કથા સંભળો. તેણે શંકરની આરાધના કરી તેમને પોતાની એકનિષ્ઠાથી પ્રસન્ન કર્યા હતા. તે સવારમાં વહેલો જીડીને બીમરથીમાં રનાન કરીને મસ્તીકાજીનું પૂજન પ્રેમથી કરતો હતો. પંદરપુર ક્ષેત્રમાં રહેવા છતાં તે વિદ્યુતના દેવજમાં જતો ન હતો. તે એકજ દેવતામાં વિશ્વાસ રાખીને આનંદથી ભજન કરતો હતો. જેમ નજરે મેઘ દેખાય નહીં અને તરસ લાગી હોય તો પણ આતક પક્ષી જમીન ઉપરનું પાણી પીતું નથી. તેવી રીતે નરહરિ પણ સદાશિવ સિવાય બીજા કોઈ દેવતાની પૂજા કરતો નથી. જેમ ગમે તેટલાં નક્ષત્રોના દર્શનથી કમળ ખીલતું નથી પણ સૂર્યનાં જરા કિરણ નજરે પડતાં જ તે આનંદથી ખીલવા માડે છે. જેમ જાળકને પોતાની માતા વિના બીજાં ગમે તેટલી સુંદર સ્ત્રી ગમતી નથી. જેમ પતિવ્રતાને પતિ સિવાય બીજું કોઈ દેવતા પૂજ્ય નથી, તેમ કાયા, વાયા અને મનથી નરહરિ મસ્તીકાજીનની પૂજા કરતો. શ્રી પાંદુરંગના મંદિરનું શિખર પણ તે દૂરથી નજરે જોતો નહીં. જેમ ગણેશચતુર્થીનો ચંદ્ર નરનારી નજરે જોતાં નથી તેમ નરહરિ સોની વિદ્યુત મંદિરનું શિખર નજરે જોતો નથી. એક સમયે એક શાહુકારે પંદરપુર જઈ એવું પણ કીધું કે જો મારે ઘેર સુવર્ણો પુત્ર પ્રાપ્ત થશે, તો હું વિદ્યુતને કંદોરો પહેરાવીશ. સમય જતાં તે સકામ ભાવથી પણ શ્વિભણીપતિ પ્રસન્ન થયા. તેથી તેને ત્યાં પુત્રરાત્ર પ્રાપ્ત થયું એટલે તે ખાત્રા કરવા આવ્યો. પ્રેમથી દેવદર્શન કરી પૂજારીને પૂછે છે કે સો દયના સોનાને ધડીને તેના ઉપર હીરાસત્ત મઢી આપે એવો કોઈ ચતુર સોની બતાવો કે જેની પાસે મારે વિદ્યુત માટે કંદોરો ધણવો છે. તે સંભળી પૂજારી કહે છે કે એવો ચતુર અને શુદ્ધ એક નરહરિ સોની છે માટે તમે

સત્ય તેની પાસે જઈને પંના દામ માટે પૂછી જુઓ ત્યાં પછી તે
 શાહુદાર હેમ, રત્ન, હીંગ વગેરે લઈને તેની પામે ગયા નગરિએ ન્યુ
 પ્રથમ વચ્ચે જગી લાવેા એટલે પછી પધારે જોહુ યાવ તો માગ ઉપર
 નવત આવે નહીં હમનુ માપ પણ માથે લાનને આ મોનીની વાત
 સામળી સાનગ મનમા આવ્યું પામ્યો કે નગ-માલ દેવ છે જતા એને
 મિત્રનગર ગમના નથી હમે આપણે તેની ગમ છે તેથી નગર હી
 માપ સામે મર્મ બીને લાડી આપેા નગરિએ ચતુગાથી લીંગ, ન્તો
 મદીને દેશે માપમર મધ મેમતો કરી તે ગાનગને આપી આ પો
 શાહુ હે ગમનગને અલિંગે હીને પોગોપચારે પૂજા કર્યા પછી દેશે
 પલેશી નેતા હમ ગમનર થયો નહીં તેથી તે નગરિ પામે બધ ગમે
 તેણે ધુનિની દેશે લામો નરી આપેા હવે દેશે લઈ દેવને પલેગવના
 ગયા, ત્યારે તે વધારે લામો થયો આ પ્રમાણે દેશે લામો કે દૂધ યાવ,
 પણ મરામર માપમર યાવ નહીં તેથી ગાનગને ચિતા થઈ તે દેશ
 લામો કે કદિમશીન પ્રેમ કાપાયમાન થયા છે ? આગે નુદ લાન નહીં કે
 શ્રીપતિ દેશે સ્ત્રીમગના નથી ત્યાં પછી તે નગરિ પામે આનીને
 કળા પ્રીતિ રાવા લાગ્યો તેણે હ્યુ તમે મદિમા આનીને ચક્રપાણિને
 નગરે જુઓ અને તમાન હાવે દેશે બધ મેમતો કરી આપી પાગ
 આવને તે મોની નહે છે ? મારે તો મત છે તેથી હજુ મુધી દેવમા
 મોજ નથી એક શર મિનાર ખીમ પા દેવને દુ નગરે નેતો નથી
 પછી તે લાનાવા હતા આપેા ઉપર આહુ વસ્ત્ર રાખી નગરિ મોની
 ભકત દેવમા આનો પદપુગામીઓ આનુ જોઈ તેની મરહરી કરા
 લાગના તેઓને આવ્યું લાગ્યું તેઓ દેશ લાગ્યા કે જમીનમા પંના
 ખાડાની જેમ આખના ખાડાને દાખને દિવિ જેવો બાય છે તેથી નગરિનુ
 જ્ઞાન તેનુજ હોય એમ અમને લાગે છે જેમ ઘરમા ચિતામણિરત્ન હોય
 છતાં નનમુ તીર્થાન શા માટે કરનુ ? તેમ દેવશને જતા આખ દાખને
 જનાનુ નકામુ છે કાષ્ટ એમ કહે છે કે તાર આવેનાને પનાન પ્રેમ
 લાવે ? તેમ નગરિના ધ્યાનમા નિલ કેની રીતે આવે ? એક કહે છે કે
 જેનુ હોય તે જાતો, આપણે તેનુ શુ કામ છે ? એમ જુદુ જુદુ લો
 બોલના લાગ્યા હવે નરહરિ મોનાર મદાદાર આગળ આવ્યો ત્યારે ગા
 કાર તેનો હાથ પડીને દેવમા લઈ ગયો એ જણ મરહરીમા કહેવા
 લાગ્યો કે દેવને નમસ્કર કર ખીને કહે છે કે તે દર્શન કરતો નથી તો
 પછી ચણુન કેમ કરો ? આવેના મહેમાનને મેમવાનુ આસન ન આપે

તે તેને મિષ્ટાન્ન ભોજન કેમ કરાવશે ? સંકલ્પ મૂકવો પડે માટે જે સ્નાન ન કરે તે દક્ષિણા દાન શું કરે ? જે તુળસીને પાણી ન પીવડાવે, તે તેની પ્રદક્ષિણા શું કરે ? સજ્જન જોઈ જે નમન કરે નહીં તે તેને પોતાને ઘેર શું લઈ જાય ? રસ્તો જુલેલાને જે સીધો રસ્તો બતાવે નહીં, તે પોતાને ત્યાં શું આશરો આપે ? જે સ્વમુખે દેવ ભક્તોની નિંદા કરે તે દ્વિત્રીર્તનમાં શું જાય ? જે દર્શીથી ગંગા મહાત્મ્ય સાંભળે નહીં, તે વસ્ત્ર સાથે સર્ચલ સ્નાન શું કરે ? તેમ નરહરિ વિઠોબાનું દર્શન કદી કરે નહીં, તો પછી નમસ્કાર પણ કેમ કરે ? એમ પંઢરપુરનાં નરનારી ટીકા કરવા લાગ્યાં. પછી શાહુકાર સાથે નરહરિએ દેવળમાં પ્રવેશ કર્યો. હાથ ફેરવીને આંખે પાટા સાથે તે દેવને જુએ છે. આ સમયે તેને દસ હાથ અને પાંચ મુખ લાગ્યાં તથા ગળામાં નાગનું આબૂપણ હતું. મસ્તક ઉપર જટા શામે છે. સર્વ અંગ ઉપર વિભૂતિ લગાડી છે. ગજચર્મ તથા વ્યાઘ્રાંબર પહેરેલા નીલકંઠ શંકરનાં દર્શન થયાં. તેણે સાક્ષાત્ શંકર ભગવાનને ઇંટ ઉપર જોક્ષા જોયા. તે કહેવા લાગ્યો કે આજ મારા આરાધ્ય દેવતા છે. અને મેં નકામાં નેત્ર ઢાંક્યાં છે. એવો મનમાં પશ્ચાતાપ કરીને આંખ ઉપરનું વસ્ત્ર દૂર ક્યું. તેણે જોયું તો ઇંટ ઉપર ધનનીલ જોલા છે. માથે સુંદર મુગટ છે. શ્રીમુખ અતિ નિર્મળ છે. કંઠે કૌસ્તુભમણિ અને ગળે વૈજયંતિ-માળા છે. કાને મકરાકર કુંડળ છે. હૃદય વિશાળ છે, કમર સિંદૂ જેવી પાતળી છે. કમર ઉપર બે સુંદર હાથ મૂક્યા છે. કડી ઉપર પિતાંબર પહેર્યું છે. એમ સમચરણનાં દર્શન કરીને મનમાં નરહરિ ધણો વિરમય પામ્યો. હમણાં આંખે પાટા બાંધીને જોતાં શંકર લાગ્યા અને પાટો દૂર કરીને જોતાં રૂક્મિણીપતિ દેખાયા. પછી સમજ પડતાં મનમાં પશ્ચાતાપ થયો અને પ્રેમથી નમસ્કાર કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો :

જય જય દેવાગ્રિદેવા, સકળ વિશ્વના નિજ જીવા,
જય જયાજી સદાશિવા, ઘરણે છું હું કેશવ તારે;
જય જયાજી કૈલાસવાસી, જય જયાજી વૈકુંઠાધીશા.

જય જયાજી ભક્ત પરેશા, અદ્વૈત વેષા જગદ્ગુરો,
જય જય હીરસાગરવિલાસીઆ, જય નીલકંઠ રમરાતન વાસીઆ,
જય જય ભક્ત વત્સલા પંડરીરાયા, ભક્તોને માયા મુક્ત કરો.

તારો ભક્તમહિમા સાંભળીને મને દૈત ભાવ થયો હતો. તે દરપનાં દૂર કરીને મેઘશ્યામે અદ્વૈત પ્રેમ વધાર્યો. —

એવી સ્તુતિ કાને સાંભળીને શ્રીપતિ પ્રસન્ન થયા. નરહરિને ચક્રપાણિ કહે છે કે તું મારો ભક્ત છે અને મને પ્રિય છે તેથી મેં આ કંદોરોની પુકિત કરીને તને બોલાવ્યો છે.

હવે મારામાં અને સદાશિવમાં
તારા મનથી દ્વેતલાવ લાવીશ નહીં.

હૃષિકેશીનાં વચનો સાંભળી નરહરિ તેમને ચરણે નમ્યો. તે દિવસથી પાંદુરંગે મરતકે લિંગ ધારણ કર્યું છે. પોતાના દાસનો મનોભંગ શ્રીરંગ દ્વી કરતા નથી. આપું નરહરિનું ચરિત્ર કાને સાંભળી શ્રોતાઓને મનમાં શંકા થઈ દહેવાય છે કે નામદેવને ત્યાં સમારંભમાં સતોને બોજન માટે બોલાવ્યા હતા, તેમાં નરહરિ મોનાર હતા એવું કાને સાંભળ્યું છે. તે સમયે શંકર ભગવાન તેમની સાથે એને લાવ્યા હતા. જ્યેમ પિતા પુત્રને સાથે લઈને બોજન માટે જાય તેમ શંકર પોતાના ભક્તને સાથે લાવ્યા હતા. આ સાંભળી શ્રોતાઓના મનનું સમાધાન થયું.

[૩] નામદેવને ભગવાન સર્વત્ર છે
એવો અનુભવ થાય છે.

એક દિવસ જગતપિતાએ નામદેવને કહ્યું કે :—

હું સર્વ બ્રાણી માત્રમાં રહ્યો છું
આ વાત તારા ચિત્તમાં નિશ્ચય દસાવી દે.

નામદેવ કહે છે હે દેવરાયા, આ વાત મને કહેવાની શી જરૂર છે ? હું તારી કૃપાથી સર્વ બ્રાણી માત્ર હિયર દયા રાખું છું. પછી નામદેવનું મન પારખવા માટે પંદરીનાથે આનનું રૂપ લઈને બારશને દિવસે યાત્રા સ્થળમાં ફરવા માંડ્યું. કોઈ જન્મવા એકો હોય ત્યાં હૃદયિકેય જાય છે. જ્યાં જ્યાં ત્યાં કોઈએ એકપણ કોળીએ અન્ન આપ્યું નહીં અને કહેવા લાગ્યા કે શ્વાનને દૂર કાઢો. કોઈના ભાતમાં મોં નાખવા જાય તો ત્યાં તેને મારવા જતા. પણ પંદરીનાથ ત્યાંથી સત્વર જતા રહેતા અને કોઈના દાયમાં આવતા નહીં. કોઈ કળાહાર કરતા તો ત્યાં પંદરીનાથ જતા અને બળથી

માસ લેવા જતાં તેઓ માર મારવા દોડતા. ખાલસો જમવા બેઠા હતા ત્યાં જઈ હપિકેરી ગલા રહ્યા. પણ કોઈ કાળીયો આપતું નથી. તેથી મનમાં આશ્ચર્ય પામતા હતા. મહાયાત્રા કરવા કોઈ આવતા તેમને ભાવિષ્ય જાણી ચક્રપાણિ ત્યાં હજવેથી જતા અને જમનારને સ્પર્શ કરતા. ત્યાં એક કહે કે કાળીયો કૂતરા આવ્યો અને બીજને કહે કે ખાવાનું વટાવ્યું. પણ કાળા કૂતરાનો વટાવ નથી એવું સાક્ષમાં કહ્યું છે. ખેડૂતો જમવા બેઠા છે ત્યાં જગજીવન જવા લાગ્યા. બળથી અન્ન લઈ જતા તેમના મુખમાંથી પાણું પડાવે છે. સઘળા યાત્રિકો પામે જઈ રૂક્મિણીપતિ તેઓનું સત્વ જુએ છે અને તેમની પરીક્ષા કરે છે. પણ કોઈમાં વિશ્વભાવ જોયો નહીં. કોઈ કહે આ કૂતરાને મારો અને જાત્રાના સ્થળમાંથી દૂર કરો. ત્યાંથી જગજીવન નામદેવ પાસે ગયા તેમની પાસેથી રાટલી ઉઠાવીને જવા લાગ્યા. ત્યારે આ જોઈ વિષ્ણુદાસ કહે છે કે કોરી રાટલી કેવી રીતે ખાઈશ ? એમ કહી હાથમાં ઘીની વાડી લઈને શ્વાનની પામે જઈને તેના મુખમાં ઘી ચોપડી રાટલીનો કાળીયો કરી ખવડાવ્યો. એટલે પ્રેમથી શ્વાનના રૂપમાં આવેલા જગજીવન જમવા બેઠા. તે દૌતુક જોઈને સઘળા યાત્રિકો હસવા લાગ્યા. તે દરમ એક બીજને બતાવી શું કહેવા લાગ્યા ? નામદેવને જ્ઞાન થયું છે. તે કૂતરાને કેવું ખવડાવે છે ? તેને મનમાં સઘળા જીવો સરખા છે. તેને જીવપણું લાગતું નથી. જેમ જમીન ઉપર ગોગ્રા ઝાડને કોઈને વધારે ઓછી છાંય આપવી તેવું તેને લાગતું નથી. જેમ નદીનું પાણી ગાય અને વાધને સરખોજ સતોષ આપે છે. જેમ પુનમનો ચંદ્રમા સર્વને સરખો જ પ્રકાશ આપે છે. તેમ નામદેવના મનમાં સર્વ દેકાણે વિદુષ સચરાચર છે એવું અમને લાગે છે. જેમ રાજહંસ અને સસયું અને માટે આકાશ સરખું જ છે. તેવું જ નામદેવના મનમાં છે એવું અમને દેખાય છે. ન્યારે સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે તે રાગ કે રંગ બનેને સરખું જ તેજ આપે છે. તેમ દૈતભાવ ત્યજીને વિષ્ણુદાસ જગતમાં બધા સાથે વર્તે છે. પછી તે શ્વાન હડીને કહે છે કે તે મને કેવી રીતે ઝોળખ્યો ? ત્યારે નામદેવ કહે છે કે ગુરુ વિમોખા ખેચરે આપને ઝોળખવાની યુક્તિ બતાવી છે. એવું દૌતુક બતાવીને ત્વરીત ગતિએ રૂક્મિણીકાંત ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયા. આ જોઈ યાત્રિકો મનમાં ઘણી નવાઈ પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે નામદેવની ભક્તિને ધન્ય છે. શ્વાન કે જે જગન્નિવાસી અમને મળ્યા પણ તેમને અમે બોલાવ્યા નહીં કે બોજન પણ આપ્યું નહીં. એ અમારા કર્મની દંણાઈ છે. એવો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા.

[૪] નામદેવની એકાદશી.

એક સમયે કાર્તિકી એકાદશીને દિવસે નામદેવે ઉપવાસ કર્યો હતો. તેને હપિકે કહ્યું કે જમવા માટે સત્વર આવ. ત્યારે વિષ્ણુદાસ કહે છે કે જરાપણુ અન્ન સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. એકાદશીના યોગથી તારાં ચરણુ મેવન કરવાનું જન્મોજન્મ મળે છે. જેમ તું દેવોમાં ત્રેષ્ટ હપિકેથી છે, જેમ વૃક્ષોમાં તુળામી હિતમ પવિત્ર છે તેમ સર્વ વ્રતોમાં એકાદશી છે અને વૈષ્ણવોને વંદનીય છે. તે સાંભળી જગજીવન કહે છે હે નામદેવ, મારું વચન સાંભળ. જે નિષ્ઠાથી રૂક્ષમાંગદ અને અંબરિશે એકાદશી વ્રત કર્યું તેણે નિશ્ચય મનમાં કરીને કોઈ એકાદશી વ્રત કરી શકે નહીં. ખીજા તે દંભથી લોકોને એકાદશી વ્રત કર્યું એમ બતાવે છે.

અંતરમાં નિશ્ચયનું બળ ન હોય તો,

સર્વ વ્રત ધારણુ કર્યાં તે વૃથા જાય છે

જેમ પક્ષાળ્યા સિવાય ખીજ વાગીએ તો તે ઉગતુ નથી. તેમજ તેમાંથી અંદર કુટતો નથી. જેમ જૂખ વિના અન્ન ખાવાથી પાચન થતું નથી, જેમ ચરણુ વિના તીર્થાટન થતું નથી, જે પોતાની ઈદ્રિયોને કબજે રાખી શકતો નથી તેનાથી યોગ સાધના થતી નથી. જેના દીક્ષમાં ઉદારતા ન હોય તે સત્પાત્રને પણ દાન આપી શકતો નથી, જેનામાં શુરત્વ નથી તે લગાઈમાં પ્રાણાંત સુધી લડી શકતો નથી; જેની ઉત્તમ કરણી નથી તેની જગમાં સત્કીર્તિ હોતી નથી તેમ મારા ભક્તરાજ, મનમાં નિશ્ચય ન હોય તો એકાદશી વ્રત કરવું નહીં. એવું સારંગધરનું કહેવું સાંભળીને નામદેવે જવાબ આપ્યો કે જ્યાં સુધી મારા ઉપર તમારી કૃપા છે, ત્યાં સુધી મારો નિશ્ચય ડગશે નહીં. કદી શેકેલું ખીજ જાગે અને સમુદ્ર કુવામાં રહી શકે; તોપણુ હે દેવ, મારું ચિત્ત અને નિશ્ચય ડગે નહીં. કદી તુલુમાં અગ્નિ રાખી શકાય કે પૃથ્વીનું ત્રાજવાંથી વજન કરી શકાય; તોપણુ હે કૃપાસાગર, મારું ચિત્ત અને નિશ્ચય ડગે નહીં. કદી ખીજ જમીનમાં રોપતાં ઉલટું ચઈ જાય અથવા ખારણાં બંધ કરે; તોપણુ અંદર પવન ધાય; છતાં હે ભક્તચૂપણુ, મારા ચિત્તમાં કદી વિકલ્પ થશે નહીં. કદી વાધને શાંતિ થાય અને તે બકરાનાં ટોળામાં જઈ ઘુંટણુ ઉપર બેસે; તો પણુ હે પાંદુરંગ મારો નિશ્ચય ડગે નહીં. એવાં નામદેવનાં વચન સાંભળી જગજીવન હસવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તારા શુભ ઉપર વારી જઈ છું.

મધુમુદન આ પ્રમાણે બોલીને મન સાથે વિચાર કરે છે કે એક દિવસ નામદેવની કમોડી કરવી અને જોતું કે તેનો નિશ્ચય હશે છે કે નહીં. પછી એક એકાદશીને દિવસે હપિકેશી ગું કરે છે? એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું ૩૫ લઈને નામદેવને ઘેર ત્વરિત ગતિએ ગયા. હાથમાં લાકડી લીધી છે. છૂર્ણ વસ્ત્ર પહેર્યાં છે અને કહે છે કે પેટમાં ઘણી ભૂખ લાગી છે. તેથી તારી પાસે આવ્યો છું. તું વિષ્ણુલકત ઉદાર કહેવાય છે. તેથી મને કંઈ અન્ન આપ. એવાં વચન બોલીને નામદેવના બારણા પાસે પોતે બેઠા. વિષ્ણુલકતે બ્રાહ્મણને જોઈ તેને સાષ્ટાંગ નમન કર્યું અને પૂછ્યું કે સ્વામી, શી ઈચ્છા કરીને અહીં આવ્યા છો? તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે અન્ન વિના મારા પ્રાણ વ્યાકુળ થાય છે. આ જગમાં અન્નમય પ્રાણ છે, માટે જલદીથી શીતું અન્ન સામગ્રી મને આપ. મારે બોજન કરવું છે. બ્રાહ્મણનાં વચન સાંભળી વિષ્ણુદાસ તેને કહે છે કે એકાદશીને દિવસે હું અન્નનું દાન કરતો નથી. ખજૂર, ફળ, કંદમૂળ અંગીકાર કરો તો આપું. બ્રાહ્મણ આ સાંભળી કહે છે કે મને અન્ન સિવાય બીજું કંઈ લાવતું નથી. તેથી જ તારે બારણે આવ્યો છું અને અન્નની લિલા માગું છું. જો તું ના કહીશ તો મારા પ્રાણ હમણાં જ જતા રહેશે અને તારા ઉપર બ્રહ્મહત્યાનું પાતક આવશે.

નામદેવ કહે હું વિષ્ણુલકત છું,
અને હું તેથી પાપપુણ્ય રહિત છું.
પાન્ડુરંગને ચરણે ચિત્ત હું ધરું છું,
તે મુક્તથી હું જીવન્મુક્ત થયો છું.
જેને પુણ્યની આશા ચિત્તમાં નથી,
તેને પાપ બંધન થાય કેવી રીતે?
જે કોઈને અત્યંત પ્રીતિ કરે નહીં,
તેને કદી વિયોગનું દુઃખ નહીં.
જેણે દ્રવ્ય લોભ સર્વ ત્યજ્યો,
તેને ચોરનો ભય કદી નહીં.
જેણે સન્માનની કદી ઈચ્છા કરી નહીં,
તેનું અપમાન થાય કેવી રીતે?

જેને આત્મસ્તુતિથી મુખ થાય નહીં,
તેને લોક નિંદાથી દુઃખ પણ નથી.
જેને લાલ થતાં કદી હર્ષ નથી,
તેને અલાલમાં કદી ઉદ્વેગ નથી.

કોઈનું સૌંદર્ય જોઈને જે પોતાના મનમાં તેનું મહત્ત્વ મણતો નથી, તેને વૃદ્ધપણાની પીડા કેવી રીતે થાય? એ ઉપરથી હે બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ, મેં પાપપુણ્યની અસર ત્યજ દીધી છે. હવે નરક યાતના પણ મને લાગી શકતી નથી. એવાં વચન નામદેવનાં સાંભળી, બ્રાહ્મણ તેને કહે છે કે ભૂત-દયા મનમાં નથી અને જ્ઞાન ધણું મોટું કહ્યું. પણ હું અન્ન વિના પીડાતો બ્રાહ્મણ છું અને જો તું હવે મારી ભૂખ દુર નહિ કરે તો મારા પ્રાણ તત્કાળ નીકળી જશે, એ પણ વિશ્વલક્ષ્મી તું સત્ય માનજે. નામદેવ કહે છે કે કદી તું તારા પ્રાણ આપીશ તો હે બ્રાહ્મણ, મારી પણ તેવીજ ગતિ થશે. એવો નામદેવનો નિશ્ચય જાણી ચક્રપાણિએ માયા લીધા શરૂ કરી. આખો ચક્રચક્ર ફેરવીને મૂર્છા ખાઈ તેના બારણા આગળ ઢળી પડ્યા. તેથી તરતજ વિષ્ણુદાસ તેની પામે જઈને જુએ છે તો શ્વાસોચ્છવાસ બંધ પડ્યા હતા અને તે બ્રાહ્મણે પ્રાણ તન્યો હતો. તે દરમિયાન આ બીના સાંભળીને કૃષિયાનાં સર્વે નરનારી ભેગાં થયાં. તે કહેવા લાગ્યાં કે પોતાના બારણા આગળ બ્રહ્મદત્તા શા માટે કરાવી? બ્રાહ્મણ અન્ન માગતો હતો તે આપ્યું નહીં, તેથી મહાવિદ્ર ભાથે વહોર્યું. હવે તેનું નિવારણ કેવી રીતે થશે? એક જણ કહે છે કે મોટો હરિભક્ત થઈને ધણું જ્ઞાન ધરાવે છે. પણ મૂઢી ભરીને અન્ન કોઈને કદી આપતો નથી. આ પ્રમાણે સર્વ નામ-દેવની નિંદા કરવા લાગ્યા. પણ નામદેવનો નિશ્ચય એ તેમ ન હતો. તે બ્રાહ્મણનું શય બીમા નદીને કિનારે લાવવામાં આવ્યું. ચિતા રચીને તેમાં તે શય મૂક્યું. નામદેવ તે શય સાથે સર્જિ ગયો અને તેમાં અગ્નિ પ્રગટાવ્યો. લોકોને હવે નવાઈ લાગી અને કહેવા લાગ્યા કે નામદેવનો નિશ્ચય મોટો છે. એના જેવો વૈષ્ણવ પૃથ્વી ઉપર મળશે નહિ. હવે જે પ્રેત થયો તે બ્રાહ્મણ ન હતો પણ સાક્ષાત્ ચક્રપાણિ હતા. તે મરણ પામનાં તેની સાથે મરવાની તૈયારી જોઈ નામદેવની શ્રદ્ધા - નિશ્ચય - અડગ છે તે જાણ્યું. અગ્નિ પ્રગટતાંજ તત્કાલે તે બ્રાહ્મણ બિટીને બેઠો થયો. અને તેમાંથી ચતુર્ભુજ રૂપ ધરીને નામદેવને આલિંગન આપ્યું. તે કહેવા લાગ્યા કે તારા જેવો મારો સાચો ભક્ત શોધવા જતાં ત્રિશૂવનમાં જડશે નહીં. અંબરિ

કે રૂઝમાંગ્ કરતાં પણ તારો નિયમ અધિક છે. તેમને પોતાની નગરી વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. પણ તું તો વિશ્વનો ઉદ્ધારક જન્મ્યો છે, એમ કહી ફરીથી હપિકેશીએ આલિંગન આપી છાતી સાથે બેઠ્યા. અંબરિષે એકાદશી વ્રત કર્યું તેથી તેના દસ ગર્ભવાસનું દુઃખ મેં સહન કર્યું. તારો બૌદ્ધ અવતાર કહેવાય કારણ કે તેહ નહીં છતાં તે સગુણ રૂપ ધારણ કરાવ્યું. એવું કહીને તે કાણે ચક્રપાણિ અદૃશ્ય થઈ ગયા. આ જોઈ લોકો મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા અને નામદેવને પગે લાગ્યા.

આ રથજે પ્રીતમદાસની વાણીમાંથી એકાદશી વ્રતનો મહિમા લખ્યો છે :

ઉત્તમ દીન એકાદશીજી,	જે કોઈ એ કરે ઉપવાસ,
તે પ્રાણી મુખ ખમશેજી,	શ્રી વૈકુંઠમાં વાસ.
દશમીને દિન પરહરેજી,	દશ વાનાં નીરધાર,
નિંદા, નારી ને નિદ્રાજી,	કરવો નહીં વેપાર.
કરે ભોજન કોદરાજી,	અડદ ન જમવું અન્ન,
ભોમી શયન કરવું સહીજી,	રાખવું મન પાવન.
લીલું તરણું ન તોડવુંજી,	તેલ વંતાક નવ ખાય,
અંગ રૂધિર રતી નીસરેજી,	વ્રત લંગ કહેવાય.
એકાદશી વ્રત નિર્જળાજી,	ધરવું હરિનું ધ્યાન,
મિથ્યા ભાષણ નવ કરેજી,	આચરે સરિતા સ્નાન.
સરિતા ન હોય તો સરોવરજી,	સરોવર ન હોય તો કૂપ,
કૂપ ન હોય તો ઘેર કરેજી,	સ્નાન વિધિ અનુરૂપ.
અપરસ રહે અડવું નહીંજી,	ભ્રમણ કરે નહીં કાંઈ,
સ્થિર આસન ફરી બેસવુંજી,	મન રાખે હરિ માંહી.
રાત્રી અખંડ જાગરણ કરેજી,	કથા હરિકીર્તન જ્ઞાન,
શુદ્ધ ચિત્તે સ્મરણ કરેજી,	ન ધરે દેહાભિમાન.
દ્વાદશી ભોજન એકવારજી,	પૂજે બ્રાહ્મણ ભક્ત,
યથા વિધિ દાન આચરેજી,	હરિ ચરણે આસકત.
ગંગા તીરે તપ કરેજી,	સાઠ સહસ્ર વરસ સાર.
તેહ તણું કૃણ પ્રગટેજી,	હોય હરિ વ્રત નિરધાર.

તપ તીરથ પ્રત જમનુંલ, જેહ પુણ્ય જ હોય,
 તે સદેહે સંત સંગમાંલ, પ્રાણી પામે સોય.
 અમરીપ રૂકમાંગદ તણીલ, શાખ ઉચરે સઉ કોય,
 કહે પ્રીતમ પદ પ્રીછશેલ, તતક્ષણ હરિ રૂપ હોય.
 જાણું હલું તે જાણીયું, હવે નથી જાણું કંય,
 પોતે પોતામાં લગ્યો, જ્યમ પ્યાસો પાણી માંય.
 સદ્ગુણી કૃપા થકી, ઉપન્યો રે આનંદ,
 પ્રીતમ તે પદ પામીયા, જ્યાં નહીં સર ને ચંદ.

શ્રી બીમા તીરવાસી રૂક્મણીકાંત નામદેવને દર્શન આપી અદ્રશ્ય થયા.
 હવે તે નિજ ભક્તકથા આગળ બોલાવશે. પ્રભુ તારી કૃપા વિના બુદ્ધિનો
 પ્રકાશ સર્વથા અશક્ય છે. તારી કૃપાથી જ અક્ષરો મુખમાંથી નીકળે છે.
 મહાપતિ તારો અનન્ય સરણાંજત છે. નિજલાવે તે તારા ચરણે વંદે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ
 પામશે. ત્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ વીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૧ મો.

નામદેવ અને જનાબાઈની કથા.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય ક્ષીરાધ્વીવાગી શેષશયના, લીલા વિગ્ધી રૂઢિમણીરમણા, સગુણ સ્વરૂપા, ભક્તભૂષણ ગુણુનિધાના શ્રી વિઠ્ઠલા. જય અનંત અવનારધારી, ચૈતન્યરૂપ કરુણાલયા, અમર પાલકા પંદરીરાયા, ભક્તોની માયા જાળ દુર દરો. જય સર્વ વ્યાપક સર્વાંગીના, ગજેન્દ્રસ્થક વૈકુંઠનાથા, નિજ ભક્તોને સુખ આપનારા, તારા વિના કંઈ પણ ખતનું સકય નથી. જય જય બુદ્ધિ ચાલકા, જય જ્ઞાન સ્વરૂપ ચૈતન્યધન, ભક્તોની વારે ધાનારા, રાક્ષસોના નાશ કરનારા; પુંડલીકને વગ્દાન આપનારા, રૂઢિમણીરમણા, જગજીવના, પાંદુરંગા તું જન્મદેવનો પિતા છે. તું સર્વ કરે છે, જતાં અકર્તા કહેવાય છે. તારા વિના અણુ રહે તેટલી જગા પણ ખાલી નથી. હવે મારા ઉપર કૃપા કરીને નિજ ભક્તકથાનું લેખન આગળ વધારો. હું અનાથને હે જગન્નાથ, તારા વિના કેણુ સદાય કરે? પાછળના અધ્યાયમાં ઘણા ભક્તોની કથા કહી. પરમાનંદ જોગા, નારો દાસ; તેનું અતિ સુરસ ચરિત્ર વર્ણુ=યુ. શિવભક્ત નરદરિ મોનારને તમારા ધ્યાનમાં લમાડ્યો. પછી ચક્રપાણિએ નામદેવને જાણીને તેના મનને કમોટી ઉપર ચઢાવ્યું.

હવે એક દિવસે પંદરપુરમાં કાર્તિકી એકાદશીની યાત્રા હતી. તે દિવસે એક નાની છોકરી વિક્રોબાના મદિરમાં મદાદાર આગળ આવી. પછી તે તેનાં માઆપને કહે છે કે હું હવે અદી હંમેશને માટે રહેવાની છું, માટે તમે પાઝાં થેર જાઓ. હવે હું તમારે થેર આવવાની નથી. આવાં છોકરીનાં વચન સાંભળી સર્વને આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે કહેવા લાગ્યા કે સાત વરસની બાળકીને આવું જ્ઞાન ક્યાંથી થયું? તેના માઆપને મનમાં પશું દુઃખ થયું, પણ તે છોકરીએ કાંઈનું માન્યું જ નહીં :

શ્રીહરિએ જોયું કૃપાદષ્ટિ કરીને,
તેને માયા મમતા દિલમાં રહે નહીં.

તે છોકરીનો એવો નિશ્ચય લેધો, તેનાં માઆપના મનમાં સમાધાન થયું. તેને મનદ્વાર આગળ રહેવા દેખે તેઓ પોતાને ગામ જતાં રહ્યાં. ત્યાં આ છોકરીને એકલી લેઈ નામદેવને દયા આવી. તેને પૂછ્યું કે માઆપ વિનાની તું કોણ છે? અહીં એકલીજ કેમ ભેડી છે? તારા આપના ગામનું નામ શું છે? તારાં માઆપને શું ત્રાસ પડ્યો કે તને નાખીને જતાં રહ્યા? તે છોકરી કહે છે કે મારું નામ 'જની' છે. મારાં માઆપ સકપાણી છે. તે વિના મારું કોઈ નથી. આવાં વચન સાંભળી નામદેવને દયા ઉપજી. તે બાળકીનો હાથ પકડીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. માતા ગોણાઈને બંધી વાત કહી. તેણે કહ્યું કે આ બાળકી યાત્રામાંથી છુટી પડી ગઈ છે અને માઆપ વિનાની દેખાય છે. તેથી તેનું રક્ષણ કરવાનું છે. કૃષ્ણાવતારમાં કૃષ્ણ નામે દારી હતી, તે કળિયુગમાં અવનરી છે. તે પંદરપુરમાં યાત્રા માટે આવી છે. તેને હરિભજનનો રંગ લાગ્યો છે એટલે આ જની. તે દિવસે દિવસે મોટી થતી જાય છે. લોકો તેને પૂછે છે કે તું કોણ છે, તે અમને કહે. ત્યારે જની કહેતી કે હું તો નામદેવની અનન્ય દારી છું. તેના વિના મારે કોઈ માઆપ નથી.

સંસારકાર્ય કરતાં કરતાં, અખંડ હરિસ્મરણ કરે જની,
રાત્રે સંભાળી હરિકીર્તન, મનન પણ તેનું કરે પછી.

એક દિવસે એક નવાઈ જેવી ખીના બની. નામદેવ પોતાના ઘરમાં સૂઈ રહ્યો હતો. પાંચ થી રાત્રી વીતી ગઈ હતી. એટલામાં આકાશમાં વાદળાં ચઢી આવ્યાં અને વંદોળાંયો ચઢ્યો. તેથી નામદેવનું ડાપડું ઊડી ગયું અને વરસાદ પડવા માંડ્યો. રૂદ્ધિમણીરમણને આ વાતની ખબર પડી. તેમણે સુદર્શન ચક્રને નામદેવનું રક્ષણ કરવા મોકલ્યું. તેને કહેવામાં આવ્યું કે નામદેવના ઘર ઉપર તું ફેરા માર્યા કરજે. હું પણ પાછળથી થોડા વખતમાં તારી પાસે આવું છું. વિષ્ણુભક્ત પોતાના કુટુંબ સાથે ઘરમાં સૂતો છે. ત્યાં વિષ્ણુચક્ર આવીને ઉપર ફેરા મારે છે. જમીન ઉપર ધણો વરસાદ પડ્યો છે. પણ વિષ્ણુભક્તના ઘર ઉપર પાણીનું ટીપું પણ પડ્યું નહોતું. પોતાનો દાસ ભકિતમાં તથ્વીન છે. તેનું સંકટ નિવારણ જગજીવન જલદી કરે છે. રૂદ્ધિમણીપતિએ તે પ્રમાણે સુદર્શન ચક્ર મોકલી રક્ષણ કર્યું. પછી પોતે તરત જ આવી પહોંચ્યા અને પોતાને હાથે બીંતો તૈયાર કરીને ઉપરનું ડાપડું પણ બરાબર કર્યું. આ સાંભળી ચતુર શ્રોતાઓ એમ કહેશે કે

સારંગધરે જાતે આવીને નામદેવનું જાપરૂં આપ્યું, તો પછી સુંદર મકાન કેમ ના આંધી આપ્યું ? તેનો જવાબ એમ છે કે —

પોતાના દાસને શ્રીપતિ સંસાર મોહમાં પડવા દે નહીં.
જો તેને અપાર સંપત્તિ આપે તો તેની અલિપ્તપણાની સ્થિતિમાં ભંગ પડે.

પાંડવો સામે દુર્યોધન પેદા કર્યો. તે હંમેશાં તેમને ત્રાસ આપ્યા કરતો હતો. પણ પાંડવોને સંકટ પડતાંજ પોતે દોડી જઈને તે સંકટ દુર કરતા.

શ્રીહરિ કહે છે કે પોતાના ભક્તોને જો પોતે નિર્ભય કરી દે તો પછી તેમને અંતરમાં મારી યાદ આવે નહીં. પણ પોતાના દાસને મુશરિ ભવસાગરમાં ડૂબવા દેશે જ નહીં.

ભક્તોને જો ઉત્તમ મંદિર રહેવા આપે તો મારા ભજનમાં અંતર પડે. તેથીજ સર્વેશ્વરે નામદેવનું જાપરૂંજ સાફ કરી આપ્યું. બાળકને અન્ન પચે નહીં, તેથી માતા તેને થોડાકજ કાળીઆ ખવડાવે છે. તેમ નિજ ભક્તોને જગન્નિવાસી વિશેષ સંપત્તિ આપતો નથી. જો ઝાડને જરૂરથી વધારે પાણી પીવડાવે તો તેનો રંગ પીળો થઈ જાય છે. તેથી માણી તેને હંમેશાં નેહએ તેટલું જ પાણી આપે છે. તેમ નિજ ભક્તોને જગન્નાથ જરૂર પૂરતું જ અન્ન વસ્ત્ર આપે છે. કાંઈપણ ઉપાયથી તેનું ચિત્ત હંમેશાં ઉદાસ રાખે છે. હવે કથાના અનુસંધાનમાં સાંભળો.

જગજીવને જાતે આવીને નામદેવનું જાપરૂં સાફ કરી આપ્યા પછી જાણના ગોળા (જાણી) કરવા બેઠા. નિજભક્ત નામદેવ જગૃત થઈ બહાર આવીને જૂએ છે તો દિવ્ય પિતાંબર પીજીના તોજ સમ ઝગઝગું નેપું. તેથી જલદી જલદી નામદેવ દોડતો જઈને સપ્તેમ જગન્નાથને પગે લાગ્યો. પછી તે કહે છે કે હે દેવ, આવા રાતના સમયે આવીને શું કરે છે ? તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે અપાર પવન છુટતાં તારા ધરનું જાપરૂં જોડી ગયું હતું, મેં આવીને તેનું સમારકામ કર્યું છે. તેં સંસારવૃત્તિ ત્યજીને મારા ભજનમાંજ પ્રીતિ રાખી છે. તે કારણથી મેં શ્રીપતિએ તારી જવાબદારી મારા અંગ ઉપર લીધી છે અને બીંત વગેરે તરત બનાવી દીધી છે. જો હું વેળાસર ન આવ્યો હોત તો બાળકને દંડી લાગત અને જાણાર્થી તારા ઉપર ક્રોધ કરીને તે મારા માટે ગમે તેમ બોલત. તેથી જ

લકતરાજ, હું રાત્રીના સમયે દોડતો આવ્યો છું. આ વાતચીત સાંભળીને ગોણાઈ ત્યાં આવી અને સત્વર દેવને પગે લાગી. પછી નામદેવ સાથે ગુરુ-ગોષ્ઠિ કરતાં જગજેડી ત્યાં જ મૂકી ગયા. એટલામાં જનાબાઈ યોચિંતી બિડી પડી અને દેવની પીઠ પકડી દંડોળ્યા. તે કહે છે કે ધન્ય છે કૃપાસાગર, મનમોહન, કશ્યાપ, જગજીવન, તમે પોતે જાતે જુદા જુદા પ્રકારના યત્નો કરીને અમારું રક્ષણ કરે છે તે મદાન ઉપકાર છે. પછી નામદેવને હથિફેશી કહે છે કે તને બૂખ લાગી હશે માટે જલ્દી બિડીને મને સાથે લઈ બોજન કર. આ સાંભળી ગોણાઈ માના યાળીમાં સ્થાવિત બોજન લઈને આવી. સર્વે એકજ રથળે બેસી બોજન કરવા લાગ્યાં. બોજન કરતી વખતે ગોવિંદ, વિકૃત, નારાયણ અને મહાદેવ નામના નામદેવના ચાર પુત્રો હતા. ગોણાઈ માતા, રાગાઈ પત્ની તથા નામદેવ પણ સાથે હતા. એમ ત્રિજ લકતોને લઈ જગજીવન બોજન કરતા હતા. આ જોઈને જનાબાઈ જે બહાર બેઠી હતી, તેને મનમાં ધડકા થયું. તે કહેવા લાગી કે દીનદયાળ ચક્રપાણિ, મને એકલીનેજ કેમ તમે ત્યજી દીધી? સર્વને સાથે લઈને તમે જમવા બેસા છો અને હું નીચ દામી હોવાથી તમે મારો ત્યાગ કર્યો છે. જેમ રસોઈ કરનારી રસોઈ કરતાં ચોખ્ખામાંથી કાંકરી કાઢી નાખે છે, જેમ શેરડીના મૂળમાંથી બીજા બીજા છોડ બેઠત નીંદી નાખે છે. તેમ મારા ઉપર તમે અકૃપા કરી છે. તમે મારા ઉપર કેમ કૃપા દ્રષ્ટિ કરતા નથી? તમારી દારી જાનીને મનમાં કષ્ટ થાય છે. હે જગજેડી, તમને કનુણ કેમ થતી નથી? એ વચનો જગજેડીને ધાને પડ્યાં જ જગજીવન નામદેવને કહે છે કે આજે મને બોજન માટે બરાબર રૂચિ નથી. તેમજ કંઈ કારણ સમજાતું નથી. નામદેવ કહે છે કે ચક્રપાણિ, બહાર જનાબાઈ બેઠી છે તેને મનમાં કષ્ટ થાય છે. તેનું દુઃખ ધાને સાંભળતાં જ આપને મનમાં વિદુલતા આવી છે. જેમ વાજરડાને જોરથી બગડતાં સાંભળી, ગાયને મારો ભાવતો નથી, જેમ પારણામાં બાળક રડતું હોય ત્યારે તેની માતાને બોજન કરવું ગમતું નથી. જેમ પક્ષિણી વનમાં ચણ બેગું કરે ત્યારે તેને તેનાં બંધાંનું જ ખ્યાન છે, જેમ હરણનું જાતું એક કાણ નજર બહાર આવે તો હરણીને મારો ભાવતો નથી. જેમ લોભિયાનું કંઈ દૂર મૂકવું હોય ત્યારે પટ્ટાન પણ તેને ભાવતું નથી. તેમ જાનીના મનનું સમાધાન ચા વિના તેમને બોજન રૂચતું નથી. દેવે કરગુદિ કરી એટલે બધાંએ જમવાનું બંધ કર્યું. આ જોઈ રાગાઈના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. કરગુદિ કર્યા પછી ચક્રપાણિ બિડીને તણાવન ઉપર જઈ સ્વરથ બેસા. ગોણાઈએ જનાબાઈ

બોલાનીને સર્વ ઉન્નિષ્ટ પાન આપી દીધા જે પ્રસાન્ની યજ્ઞાન્નિ ધૃત્વ કરે, તોપણ તેમને કૌ પ્રાપ્ત થાય નહીં, તે પ્રસાન્ન જનીને આજે અગ્રભાત મળ્યો. પત્રી આર્તતાથી પોતાની યાજ્ઞી ઉપાડને ઉતારી પોતાની ખુપડીમા લઇ જઇને દાડી દીધી. સાગપત્રી તે દેવની રાજ નેવા લાગી તે કટેના લાગી, હે જગજેરી, હવે જનદી પધારે. અહીં નામદેવ અને સારગધર જમ્યા પત્રી એકજ પથારીમા સૂતા હતા. નામદેવ લખનને નિદ્રા આવી ગઇ હતી ત્યાંથી હવે જગતપાદ ગિડ્યા. દળવેથી જગજનન જની પામે જઈને ડુકુ પચનથી કહે છે કે મને જૂખ વાગી છે તેથી તારી પામે આ-નો ધુ નામદેવને ત્યાં બધા સાથે હુ જમતો હતો, પણ તને મોનારી નહીં તેથી મેં દાથ ધોઇ નાખ્યા અને અન્ન તેનુજ ગહવા દીડુ હતુ જની કહે છે કે —

સારગધર, કૃપાસાગર, રૂદિમણીરગ, એક ગુહભાવ સિવાય મારી ખુપડીમા કઇજ આપનાનુ મારી પામે નથી. ગોણાઇએ બધાનુ એકુ ખાવાનુ મને આપ્યુ છે તે તને પીગમતા હે ચક્રપાણિ, મને મનમા એણુ આવે છે તે સાલગી રૂદિમણીકાત કટે છે કે મને તે જ અન્ન તુ લાવી આપ તારી પામે જે છ તે જ પીગસતા તુ મનમા જરાપણુ સ કાચ્ય લાનીરા નહીં હુ જમતો હતો તેમાથી જે રહેવા દીડુ હતુ તેમાજ મારુ મન લગઇ ગયુ છે. માટે ઋદ કરીને તે જ અન્ન તુ મને લાવી આપ એરી માયાગુ વાત સાલગીને ડાઇને મનમા ચ દા ઉત્પન્ન થશે કે જગજેરી ઉન્નિષ્ટ અન્ન માટે કેમ જૂમ્યા થયા? તો કટેનાનુ કે જતાનાઈના કોડ પૂગ કરનાના લાવથી અને તેની પાસે બીજુ અન્ન ન હોવાથી જગજનને ઉન્નિષ્ટ અન્નજ માગ્યુ. પત્રી નામદેવની દાડીએ હાથિશીને ત્યાં મેસાડીને ઉન્નિષ્ટ અન્નનુ પાન લાવીને સામે મૂક્યુ. ચક્રપાણિએ જનીને પામે બેસાડી બને જજો બોજન કર્યુ. આ જાણીને રૂદિમણીમાતાને મનમા નવાઇ લાગી. ક્ષીરસાગરમા ગટેનાગ, ગરુડની ધમ્મવાળા, વૈદુદનાગી પોતે પોતાના દાસની પામેથી લઇને ઉન્નિષ્ટ અન્ન જમે છે. વેદ અને શાસ્ત્રો જેનુ અખડ ગાન કરે છે, જેનુ દૈનાસપતિ હમેશા ધ્યાન કરે છે તે નામદેવનુ એકુ એકાતમા બેમીને પ્રેમથી જમે છે. નાના તરેલના યજમા હવન કરતા જે આહુતિ લેતા નથી તે જગજન જનીને ત્યાં એકુ જમીને કહે છે કે હુ હવે તૃપ્ત થયો છુ. પત્રી કુગ્ગુદિ કરી જનીને ત્યાજ મુર્છિ ગયા. ત્યારે ગોણાઇ મહાર આવીને નામદેવને કહે છે કે તને બિધ આવી ગઈ એટલે દેવ બેડી ગયા અને જનીને ત્યાં જઈ પ્રેમથી ઉન્નિષ્ટ અન્ન જમ્યા.

વિષ્ણુદાસ નામદેવ કહે છે કે હે માતા, તે તો ભન્ત-ત્મય ચક્રપાણિ જેના મનનો ગુદ્ધ ભાવ જુએ છે, ત્યાં મેડના ગમ છે તેને જાતિ કુળનો વિચાર નથી, તેને મમય કાળનો પણ વિચાર નથી ભાન જોઈ ગુપ્ત, દીનદયાળ તત્કાળ દોડી જઈ તેને મદદ કરે છે શબ્દો બીનડીએ કૃષ્ણ તોડીને ચાખી ચાખીને ગમી મઝ્યા હતા, તે ગમે પ્રેમથી આગેઆ હતા તેમ જનીની ભક્તિ જોઈને પોતાનું ઉચ્ચ પોતે જમ્યા એથી ખીલુ નવાઈ જેવું તને થુ કહેવું ? હવે ગોણાધએ ઉચ્ચ અન્ન ખાધાની વાત નામદેવને કહી, તે સાભળી જગજ્ઞાન નામદેવ પામે તરત પાઞ આપ્યા પડી તેની માથે એકજ પથારીમા પ્રેમથી સૂઈ ગયા એક પ્રેર ગરી બાકી ગઈ, ત્યારે સારગધર ભીને જનામાઈને ત્યાં જઈ પાડ્યા ઉપર બેઠા તે મેવા લાગ્યા કે જનામાઈ જલદી જા, મોકુ થયું છે દળલ જલદી લાન દુ જાતે ધડી સાફ કરીને તારી ગાઢ જોઉં છું તેની દાઢી નીચે હાથ મૂકીને તેને જગન્નાથે જમડી તેના માથા ઉપર પોતાને હાથે સાડીને ઝેડો ઓઢાડ્યો રૂદિમણીકાતે તેને ઉમડ્યા પછી તેણી પોતાના માથાના વાળ પીક કરીને ધડી પામે ટોપનીમા દાણા લઈને જાતી દળવા બેઠી, ત્યારે રૂદિમણીકાત મહે છે કે ધડી તો કુજ ફેરવીશ તું નિમિત્ત માત્ર હાથ અડકાડી રાખજો અને સાથે સાથે મારી ભક્તિના ગીત ગાજો હૃદયે એમ બોલ્યા ત્યારે જની દાગી સાવધ થઈને ધણા પ્રેમભવાથી, ઉન્નાસથી સત યથાની કડીઓ ગાવા લાગી :-

નિવૃત્તિ, સોપાન, જ્ઞાનદેવ, મોય રે માટે પગપગ,
તેઓના પ્રસાદે સાંગમન, કૃપા મુજ પર ઘણી કરે,
વિષ્ણુદાસ માગ પિતા, રાજખાઈ મારી માતા.
જાગ કુંભાર મારો પિત્રાઈ, કળીંગ સાંવતો મારા ભાઈ,
તેઓએ એવું કામ કર્યું, તેવું બેન શું વર્ણન કરું ?
સ્નાધીન કરીને ચક્રપાણિ, સ્વાનંદ જીવનમાં તુલે થયા
પ્રતિષ્ઠાનમાં બ્યારે વિષે, ત્રાસ આપ્યો જ્ઞાનેશ્વરને,
ત્યારે એક કામ નિવધાણ કર્યું, કે પાડા મુખે વેદ બોલાવ્યા
જાગ કુંભાર નિજ ભક્ત, તેણે ધ્યાન કરતાં આહરિ,
ખાળક પોતાનું ગારમા ઝચ્યું, તેણે પણ કંઈ ભાન નહો,
નિહોઆની આણ દીધી પત્નીએ, તેનો ભંગ થતાં છેદ્યા બે હાથ
નામદેવની કથા અણુ અણુ, કુટ્યા નવીન ગોરીયાના હાથ,

એવી કૃપા કરી રિધુનાથ, તાળી પીટતાં આપ્યા હાથ,
બાળક પણ ક્યો તેનો જીવંત, એવી વિચક્ષણ હરિની વાત.
નવીન લાજે સર્વને જાણ, નિજ ભક્ત એક સાંવતા માળી,
મળવા ગયા તેને વનમાળી, હેયું ચીરી હાથે ખુપરી લઈ,
પથરાવ્યા શ્રીહરિ તેની મહી. અનંત બ્રહ્માંડ જેના હૃદયમાં,
તે શામળો સંતાપ્યા સાંવતામાં, નામદેવે જ્યારે શોધ ચલાવી.
ત્યારે નિસર્થ બહાર અંતરમાથા, કંપીર બંધુ રહે પરદેશે,
વારાણસીમાં નાથે આનંદે, હૃષિકેશી તેની સોમત કરીને.
વણે તેનાં શેષાં હેત ધરીને. શિવરાત્રીને પવિત્ર દિવસે નામ-

દેવ નાગનાથમાં કરે હરિકીર્તન

નવલક્ષી પતાકા સ્વર્જેથી આવી, પ્રસન્ન થયા કૈલાસપતિ,
દેવલય દેરવ્યું પશ્ચિમ દિશાએ, હરિકીર્તન સાંભળવા કાળે,
અદ્ભૂત એવી કરણી જાણે, સ્તિશાસ્ત્ર વાંચે નહિ પામે.

એ પ્રમાણે પ્રેમથી જની કડીઓ ગાતી હતી. તે સાંભળી પંદરીનાથ
આનંદથી ડોલતા હતા. આવી પ્રેમભરી કડીઓ ગાતાં સાંભળીને ગોણાઈ
જનીની ઝુંપડી આગળ આવીને બૂમ પાડી પૂછે છે કે બીજા કોને દળવાં
લઈ આવી છે? મજૂરણુ છે કે પડોશણુ છે તે જલદી કહે. જની કંઈ
બોલતી નથી, પણ મોન રહે છે. તેથી ગોણાઈને ક્રોધ થાય છે. તે હાથમાં
લાકડી લઈને જનીની ઝુંપડીમાં દાખલ થઈ પુછવા લાગી કે તું કોની સાથે
વાત કરે છે? આપણો ગરીબ સંસાર છે અને પૂરતું અનાજ મળતું નથી
તેમાં વળી મજૂરણુ કોને લાવી છું? તેને અમારાથી જાની (કથા સિવાય)
કેમ દળવા બેસાડી? એમ કહીને તેણીએ લાકડી મારી, તે ધંદી સામે
બેઠેલા દેવને માથામાં વાગી. તે પત્તી દેવે ક્યું કે મારું નામ વિદ્યાર્થી છે.
હું જલદી જલદી દળણું દળાવા આવી છું. નામદેવ ત્યાં હતા, તે આ
વચન સાંભળતાં ચુપ્ત ગોષ્ઠિ સમજી ગયા. તે માતાજીને કહે છે કે આ તો
જગજીવન છે. તને તે નહીં સમગળ. આ સાંભળી ગોણાઈ લગ્નિજ્જત થઈ
કહેવા લાગી કે મેં હૃષિકેશીને લાકડો મારી. અરેરે! મેં આ શું ક્યું? એમ
કહી તે પોતાને ઘેર પાછી ગઈ અને કહેવા લાગી કે જનીનું ભાગ્ય
અતિ નવાઈ પમાડે તેવું છે. તેણે તો રૂઢિણીપતિને વણ કર્યા છે. મેં
અણુસમજ્યે અને વગર વિચાર્યે ત્યાં જઈને અઘટિત કાર્ય ક્યું. બ્રહ્માદિકને
જે નજરે પડતા નથી, તેને મેં મારા હાથ વડે લાકડી મારી. આ સંસાર

બળી જાઓ એમ દરીને કહ્યાંત કરવા લાગી. સુકુમાર પરશ્વલ સામથાને જોતાં જ મનરૂપી આંખને દંડક વળે છે. તે રૂક્મિણીકાંત ધનનીક જનીની દરકાર સંભાળ કેટલી લે છે ?

સંસાર ચક્રમાં ખિસાય છે સહુ, ત્વં વૈરાગ્યવૃત્તિ જાય સૌની,
પણ જનીનાં સંચિત કર્મ સહુ, દેવે દળી ચૂર્મ કીધાં પ્રેમથી.
નામરૂપથી જે જે કંઠે કર્મ થયું, તેને દળી સર્વ ચૂર્ણ કીધાં,
પરશ્વલમાં વ્યક્ત સર્વ ભરી, જની નિજ ચિ-તે નિશ્ચિત થઈ.

પછી ચક્રપાણિએ દળેલા લોટથી ટોપડી ભરી દીધી, તો પણ થોડી રાત બાકી રહી હતી, તેથી તેમણે જનીની મૂંપડીમા જ જનીની સાથે નિજ પ્રેમથી વાત કરતાં કરતાં મુખે ચમન કર્યું.

જગજીવનને નિદ્રા આવી ત્યારે પૂર્વ ત્રિગામાં અણ્ણોદય થતો જોઈને, નામદેવની દામી કહેવા લાગી કે હે હૃપિકેશી, સત્વર જાગે. પુનરૂદય દેવળમાં આવશે અને તમે ત્યાં નથી એમ બ્યારે કાકડ આરતી વખતે તે જાણશે, ત્યારે નગરમાં મોટી બૂમાબૂમ થશે. એ સાંભળી જગન્નાથ ઝટપટ જાગ્યા. જગજીવનને ઉતાવળે ઉતાવળે જતાં દેહભાન રહ્યું નહીં. પોતાની શાલ ભૂલી ગયા અને જનીની કંથા ગોદડી ઓઢી લીધી. ગળાભાગે એકાવળ મોતીનો હાર પણ ત્યાં પડી ગયો અને જગન્નાથ, તેની દશામાં મંદિરમાં પહોંચ્યા. દેવળના દરવાજા ઉધારતાં ભક્તજનો દર્શન કરવાને પૂજનો સામાન લઈને આવ્યા. ત્યાં તો ઈંટ ઉપર જગજીવનને ગોદડી ઓઢીને ઊભેલા જોયા. સદ્રશા લોકોને મનમાં આશ્ચર્ય થયું કે તમાલની જે તો નવીન કર્યું; આ કેની ગોદડી ઉપાડી લાવ્યા, તે અમને સમગતું નથી. એક કહે છે કે એ તો લીલા નાટકી છે. ભક્તો માટે તેને અભિમાન થયું છે, તે કર્મભાગીને આત્મતાન ઉપર લઈ જનાર છે. એક કહે છે જગજીવના, ભક્તબૂપણા, રૂક્મિણીરમણા, ક્ષીરાબ્ધીવાસા, શેષશયના તને ગોદડી ઓઢવી સારી લાગતી નથી. કાઈ વળી વિચાર કરીને કહે છે કે નામદેવની દાસી જનાબાઈ ધણી ચચળ છે. તેણે ચક્રપાણિને છેતરીને ભુલાવામાં નાખ્યા છે. કાઈ કહે છે કે એ તો કુખ્ખ દાસીનો અવતાર છે. શ્રી લાગવતમાં જેવી વર્ણવી છે તેવી જ એ જની લાગે છે. તેની કરણી પણ તેવી જ છે. તે તમે સૌ જાણો છો. એક કહે છે કે નામદેવને જાહેર કહો કે તારી જની દાસી છે, તેણે દેવને મોઢમાં નાખ્યા છે, સારંગપાણિ

જુલાવ્યા છે. એમ સમસ્ત માણુમો પોતાના મનમાં જુદા જુદા તર્ક કરે છે. પુત્રારીએ નજીક જઈને જલદીથી ગોદડી કાઢી નાખી તો પદક અને એકાવળ હાર દેખાયો નહીં, તે શ્રીપતિના હૃદયકમળ ઉપર નહોતો. તેથી તે કહેવા લાગ્યો કે હે ઉદાર વનમાળી, તમે ધન કેને આપી દીધું? એમ મસ્કરીમાં કહ્યું. જનીએ શાણપણ કયું લાગે છે. દેવને ગોદડી આપીને પદક અને હાર લઈ લીધો છે. તાકામાં નૈવેદ્ય બતાવીને પ્રસાદમાં માખણ ભઈ લીધું, તેમ જારીમાં પાણી આપીને ઘરમાં અમૃત લઈ લીધું. મદારીને માટી આપી બદલામાં હીરા લઈ લીધો. જેમ કાળું વસ્ત્ર રૂક્મિણીવરને આપીને પિતાંબર લઈ લીધું, જેમ કપાસનું છંડુનું બતાવી માફતિને પ્રસન્ન કરીને તેમની પામેથી અમૃત ફળ લીધું, તેમ ગોદડી આપીને વનમાળીને સંતોષી એકાવળ હાર અને પદક કે જે ઉપર નવવિધ રત્નો જડમાં હતાં, તે લઈ લીધાં. પુત્રારી કહે છે કે હવે કરવું શું? કાઢીને પણું ખોલાવી પૂછી શકાય તેમ નથી. દેવળને દરવાજે તાળું વાસ્તું હતું. તે છતાં પંદરીરાય કેવી રીતે બહાર જાય છે, તે સમગ્રતું નથી. પછી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે ચાલો હવે નામદેવને ઘેર જ જઈએ. તેની ઘાસી જનીને ખોલાવી તેને જ પૂછી જોઈએ, એવો વિચાર કરીને સત્વર નામદેવને ઘેર પહોંચ્યા. તે જનીને કહે છે કે રૂક્મિણીપતિ તારે ત્યાં આવ્યા હતા. તેમને તેં શો મોહ લગાડ્યો છે કે અમારી પૂજા અર્ચન તેમને ગમતાં નથી. કંઈ પણ મારણ, મોહન વિદ્યાથી તે જગજીવનને બુદ્ધભૂલામણીમાં નાખ્યા છે. તારી સાથે ધનનીલ રહે તેથી અમારાં સત્કર્મ બધાંય નાશ પામ્યાં છે. આજે રાત્રીના સમયે દીનદયાળ તારી ઝૂંપડીમાં આવ્યા હતા. તેં તેમનો હાર અને પદક લઈને ગોદડી આપી તે અમને પાછાં આપી દે; નહીં તો તને શિક્ષા કરવામાં આવશે. એવાં વચન સાંભળી તત્કાળ જની કહે છે કે જો મેં તે ચીજો લીધી હોય તો મારી આંખો ફૂટે. પછી તેની ઝૂંપડીની ઝડતી લેતાં તેનાં કપડાંમાંથી તે બંને ચીજો મળી આવી. તેથી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આને તત્કાલ લોહની ચળી ઉપર ચઢાવો. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ ગરૂડધ્વજનાં અલંકાર ચોર્યાં, માટે આવી જ શિક્ષા થવી જોઈએ એમ સર્વ બ્રાહ્મણ કહેવા લાગ્યા. પછી જનીનો હાથ પકડીને તેને ખેંચતા ખેંચતા ચંદ્રલાગા નદીને કિનારે લઈ ગયા, તેણી ખ્યાનમાં જગજેહીને લાવીને મનમાં કરુણા વચન કહેવા લાગી :

પતિતપાવના સારંગધરા, અનાથનાથા રૂક્મિણીવરા

લક્ષ્મીવત્સલા કૃપાસાગરા, દીનોદ્ધારા જગદીશા,
હું પંદરેલી અનાથ દીન, મારી દયા કેણુ આશે ?

એવાં જનીનાં કરુણ વચન સાંભળી તત્કાલ જગજીવન આપ્યા,
જમીન ઉપર લોખંડની શળી રેપી હતી. તે તત્કાલ આગળીને પાણી
થઈ ગઈ, માનવ મેદની બેગી થઈ હતી, તેણે આવું કૌતુક નગરે જોયું
અને આશ્ચર્ય પામી. પુઝરીઓ પણ મનમાં વિસ્મય પામ્યા ! તે કહેવા
લાગ્યા કે નિજ દાસને સંકટ પડતાં વનમાળી તત્કાળ આવે છે.

એક દિવસે એવું બન્યું કે જનાબાઈ દાસી પોતાની ઝુંપડીમાં
બેસીને મનમાં ચક્રપાણિને યાદ કરીને કવિના કરતી હતી, ત્યારે દેવળમાં
જનીનું કવિત્વ કાને પડતાં ચક્રપાણિ ખડીઓ, કલમ, લઈને પોતે સ્વહસ્તે
કાગળ ઉપર લખના હતા. કોઈ કહેશે કે નામદેવના ઘર નજીકથી તે દેવળ
સુધી કેવી રીતે કાને સંભળાય તેવો અવાજ આવતો હશે ? ચક્રપાણિ તો
દેવળમાં બેઠા છે. તો આ શકાનું નિવારણ કેમ થાય. તો, સાંભળો
કે વિશ્વવ્યાપક જગજીવન, અંતરસાક્ષી ચૈતન્યધન પોતાના ભકતોના
મનની વાત સર્વશ હોવાથી જાણે છે. દ્રોપદીને જ્યારે દુઃસ્થાસને ત્રાસ
આપ્યો હતો; ત્યારે હસ્તીનાપુરમાં તેણે શ્રી કૃષ્ણનું ચિંતન કર્યું હતું, તે
દ્વારકામાં કેવી રીતે સાંભળ્યું હશે ? તે સાંભળી તત્કાળ કેવા દોડીને
તેમણે દ્રોપદીની રક્ષા કરી ! જેમ ગજેંદ્રે કરુણા કરી યાદ કર્યા, ત્યારે તેના
અવાજ કેવો વૈકુંઠમાં સંભળાયો અને તેને મદદ કરી ! તેવીજ રીતે
જનાબાઈની ઝુંપડીમાં તે કવિતા કરતી હતી તે જગજોડીએ તત્કાળ સાંભળ્યું.

“ નિજ ભકતોના મનનો દેવ એક પંદરીનાથ એકલો જાણે.” માટે
હે શ્રોતાઓ, મનમાં શંકા ધરશો નહીં. શક્તિમણીપતિ વાતમાં કહે છે કે
મને જનીનાં પદ ગમે છે, માટે કલમ હાથમાં લઈ હું જાતે જ લખું છું.
તેવામાં ઓચિંતા જ્ઞાનેશ્વર નમસ્કાર કરવા માટે આપ્યા. તેમને જોઈને
સારંગધરે મનમાં કંઈક વિચાર કરી કાગળ, ખડીઓ અને કલમ સંતાડી
દીધાં. આમ સચ્ચિદાનંદ આનંદકંઠે અગાધ લીલા બતાવી, જ્ઞાનદેવે તે
વખતે આવી ચરણકમલમાં મસ્તક મૂક્યું; પછી પુછવા લાગ્યા કે વનમાળી
એકાંતમાં બેસીને શું લખી રહ્યા છો ? તે સાંભળી પાંદુરંગ કહે છે કે હું
જનીના અભંગ લખું છું. એવું શ્રીરંગનું કહેવું સાંભળી જ્ઞાનદેવ હસવા
લાગ્યા. તે કહે છે કે જય જયાજી શક્તિમણીપતી, જનીએ માંડી તમારી

સ્તુતી, તે સ્વહસ્તે પોથીમાં લખો છો તે જોઈ મને નવાઈ લાગે છે ! તીર્થ, વ્રત, દાન, તપ, સત્ય તે બધું તમે સ્વહસ્તે લખો અને પોતાને મોઢે કહો તે ચોખ્ખું ન કહેવાય; એમ જ્ઞાની લોકો કહે છે. હે વનમાળી, આપનો પ્રતાપ પૃથ્વી ઉપર ધણોજ છે; તો પછી આપ કાગળ ઉપર કદી આપનો પ્રતાપ લખશો નહીં. હે રૂક્મિણીપતિ ! તમારું ચરિત્ર સરસ્વતી પોતે લખે છે. તમારા ગુણનું વર્ણન શ્રુતિ અને શાસ્ત્રો કહે છે. તમારા પવાડા પુરાણમાં લખેલા છે. વ્યાસ અને વાલ્મીકી આદિ મહાકવિઓએ તમારું વર્ણન કર્યું છે, તેથી તે માન પામ્યા છે. હવે જનીનાં ખોલેલાં પદ તમે પોતે લખો છો તેથી કવિઓ મરકરી કરશે. તે સમયે એવું સાંભળી ધનનીત્ર શું ખોલે છે ? જનીના શબ્દો સાદા ને પ્રેમાળ છે. તેમને રસાળ લાગે છે. તે કાને પડતાં હું ખરેખર લખવાનું શરૂ કરું છું. તને આવતો જોઈને મને મનમાં શંકા આવી, તેથીજ ઉતાવળ કરીને કાગળ, શાહી, અને કલમ, સંતાડી દીધાં. પણ મારી આ વાતની તને કેવી રીતે ખબર પડી તે મારાથી સમજાતું નથી. જ્ઞાનદેવ કહે જગજીવના તારા અંતરની વાત અમે ભકતો સિવાય બીજું કોણ કળી શકે ? જેમ પતિના મનની છત્રા પતિવ્રતા એકલી જ જાણી શકે, જેમ માતાની મમતા બાળકજ જાણી શકે, જેમ કવિનું રસાળ ખોલવું માત્ર વિચક્ષણજ જાણી શકે, જેમ અધ્યાત્મ ગ્રંથોનું જ્ઞાન કોઈ અનુભવી જ્ઞાની જ જાણી શકે, હે ધનનીત્ર ! ચંદ્રની પૂર્ણ કળા ચંકારજ જાણી શકે, જ્ઞાનેન્દ્રિયનો વિષયાન્દ, હે ગોપાળ ! મનજ જાણી શકે છે, તેમ તમારા મનની અંતરની વાતની અમને હંમેશાં ખબર પડે છે. એમ કહેતાં જ્ઞાનદેવ અને અધોક્ષજ બંને હસી પડ્યા. પછી જ્ઞાનદેવ કહે છે કે હે જગજોડી ચાલો આપણે નામદેવને ત્યાં જઈએ. તમને જનાબાઈ ઘણી વહાલી છે તે એને કહીએ રૂક્મિણી-પતિએ કહ્યું ભલે ચાલો, એમ કહી એક બીજાનો હાથ પકડી ઉતાવળે ચાલ્યા. જ્ઞાનદેવ અને ચક્રપાણિ બંને વિષ્ણુદાસને ઘેર આવ્યા. તેણે પ્રેમાલિંગન આપીને સુખાસને ખેસાડ્યા. તેને ઘેર વનમાળી આવ્યા, તે પહેલાં ત્યાં સંત મંડળી ભેગી થઈ હતી. જેમ રાજ સભા શૂદ્રમાં આવીને ખેસે, તે પહેલાં સઘળા દરબારીઓ આવી જાય, જેમ ઈંદ્ર ખેડેલા જોતાં સઘળા દેવો ભેગા થાય, જેમ શંકરની આજુબાજુ તાપતી ઋષિઓ ભેગા થાય, ત્યાં લક્ષ્મી હોય ત્યાં સઘળી સિદ્ધિઓ ભેગી થાય, તેમ કીર્તન રંગમાં પ્રેમજ ભકતો પ્રેમથી ભેગા થાય છે. જેમ અમૂલ્ય રત્નો હોય ત્યાં ઝવેરીઓ ભેગા થાય છે, જેમ કમળનાં પુષ્પો ધણાં હોય ત્યાં લગભગ દોડતા આવે,

જેમ કાનાર માણસ નજરે પડતાં યાચક બંડી બેગી થાય, જેમ સાકરની થેલી નેષ્ટ ટાડીએ બેગી થાય, તેમ નામદેવને ઘેર જગન્નાથને બેઠેલા નેષ્ટ સધળાં સંતો આનંદથી ત્યાં આવ્યા. અથા સંતોને આલિંગન આપીને જગજીવન નામદેવને કહે છે કે ‘જની’ને બોલાવો કે જોથી તે સધળા સંતોનાં દર્શન કરે. ત્યારે ગોણાઈ કહે છે કે રાગપદ સાથે જની બદાર છાણા વાગે છે. ત્યારે તેમણે કથું કે તેને કહો કે રૂક્મિણીરમણ તને બોલાવે છે. આ સંદેશો સાંભળીને સત્વર તેને જઈને કથું કે ચક્રપાણિ ઘેર આવ્યા છે તે તને બોલાવે છે. પછી જની હાથ ધોઈને જસરી ત્યાં આવી અને પંદરીનાથને નજરે નેષ્ટને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા. તેથી જ્ઞાનદેવે નામદેવને કથું કે આજે મેં નવું આશ્ચર્ય જોયું. જનીનાં પદ વૈકુંઠનાથ સ્વહસ્તે લખતા હતા. તે સાંભળી લક્ષ્મણપણુ નામદેવ કહે છે કે જનીનાં પદ વૈકુંઠનાથ લખતા હતા, તેથી અમને કંઈપણ નાનમ આવતી નથી. હું મારા હાથની આણુ અને તમારા ચરણની સાક્ષીએ કહું છું કે જનીના અલંગ પ્રાકૃત છે. એ સ્વાનંદ રસથી ભરપૂર છે. જે સ્વાત્મસુખનો આનંદ કે બ્રહ્મજ્ઞાનની માદિતી અને શુદ્ધ સત્યનો દાગળ લઈ ગોવિંદ નિજ પ્રેમથી લખે છે. જે જનીની વાણી વાંચશે તેના અંગમાં હું રહીશ એવું સ્વમુખે ચક્રપાણિએ નામદેવના ઘરમાં વચન આપ્યું.

જે જન નિઃશય ગાય જનીનાં પદ, તેને સંસાર આપણ રહે નાહી. અંતે તેને મળે સાયુજ્યપદ, હું નિશ્ચય આપું તેને મોક્ષ.

એવું વનમાળી બોલ્યા ત્યારે જ્ઞાનદેવે હસીને તાળી પાડી. સધળા સંતોએ જય જયકાર કર્યો. ત્યાં સંત મંડળીમાં નીચેના લક્ષ્મી લખતા.

દાશીથી આવ્યા કળીર લક્ષ્મી, વળી ચોખામેળા મોટો લક્ષ્મી, ત્રીજો રાહિદાસ ચમાર, એ પણ મોટો વૈષ્ણવવીર, સાથે સજ્જન પદાણુ નિજ લક્ષ્મી, બધા કસાળ અતિ વીરકન, કમાલ, ફુલારી મહાસંત, એ સર્વ પ્રેમ યુક્ત હતા. અને મુકુંદરાજ કારે કરી અખંડ રહેતા મહાદાર. ગોણાઈ અને રાગપદ સાસુ વડુ જય જય કાર કરે અતિ ધણા. નામદેવ અંતરજ નિજ લક્ષ્મી હતો. સૌ વચ્ચે બેઠા હતા જેમ મેના વચ્ચે નૃપ શોભે તેમ, વૈભવથી શીરંગ શોભતા હતા. પછી જનીને જ્ઞાનેશ્વર પૂછે છે કે નામદેવ ચાર અવતાર લીધા.—પ્રહલાદ, અંગદ, ઉદ્ધવ—અને સારંગધરને વશ કર્યા હવે તેં કેટલા જન્મ લઈને દેવનું આરાધન કર્યું, તે સધળું અમને કહેતાં

જરાપણ મનમાં સંકોચ લાવીશ નહીં. તે સાંભળી નામદેવની દાસી બોલવા લાગી કે જ્યારે હવિષેશી હયગ્રીવ થયા ત્યારે તેમના ચરણમાં હું હતી. પછી અંબરીયની વખતે અને દસ અવતારમાં પણ મત્સ્ય, કચ્છ, વરાહ, પછી મોટો રાક્ષસ મારવા નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ અવતાર થયા. પછી દશરથ રામને ત્યાં રામ અવતાર અને શ્રી કૃષ્ણ સર્વનો વિશ્રામ-અવતાર લીધો ત્યાર પછી શાંત થઈ બેઠા છે. એમ ઘણા અવતાર પ્રભુએ લીધા તે દરેક વખતે હું પણ સાથે હતી. આ સાંભળી જ્ઞાનદેવને આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે આ જની દાસીને ધન્ય છે તેનું પુણ્ય ઘણું છે તેથી તેણે હવિષેશીને પ્રસન્ન કર્યા છે, તે કાર્ય બ્રાહ્મણોને પણ દુર્લભ છે. પછી સંતોને ચક્રપાણિ કહેવા લાગ્યા કે હવે અભંગ વાણી લખવાની વહેંચણી થાય છે. તે તમે મારા મુખમાંથી નીકળે તેમ લખી રાખો.

જ્ઞાનેશ્વરના શબ્દો રત્નો સચ્ચિદાનંદ બ્રાહ્મણ લખશે. નિવૃત્તિનાથનું વચન સોપાનદેવ લખશે કે જે બ્રહ્માનો અવતાર છે. અને મુક્તાબાઈના અભંગ જ્ઞાનદેવે લખવા. જોગા પરમાનંદનો અંતરંગ વિસોબા ખેચર લખે- સાંવતા માળી વૈષ્ણવ ભક્ત છે તેનો લેખક કાશીયા ગુરવ થાય. કુર્મદાસનો કાષ્ઠત મુરેવ એ પ્રમાણે દેવાધિદેવ લેખકો નીમ્યા. અનંત ભટ્ટ બ્રાહ્મણ તે ચોખ્ખા મેળાના અભંગ લખે અને નામદેવ અને જનાબાઈના અભંગ શ્દિમણીરમણ જાતે લખે એવી વહેંચણી કરીને ચક્રપાણિ જ્ઞાનદેવને કહે છે કે હવે જનીના અભંગ કાને સાંભળનાં તને સંકોચ થવો જોઈએ નહીં. તે સાંભળી સર્વે વૈષ્ણવવીરોએ કહ્યું કે જોનો સમર્થ અંગીકાર કર્યો તેના શબ્દ કદી નીચે પૃથ્વી ઉપર નાખ્યો હોય, એવું તો શોધવા જતાં પણ મળશે નહીં. જેમ આંધળાનો હાથ મૂરે પકડ્યા પછી તેનાથી શું ન જોઈ શકાય? જેમ મુંગા ઉપર સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય, પછી તે વેદ બોલે જ, તેમ તમારી કૃપા ચતાં જનીને દાસી કોણ કહી શકે? આ સાંભળીને જગજીવનને આનંદ થયો. પછી નામદેવે જળ લાવીને સર્વેના ચરણ ઘોઈ ચરણામૃત લીધું. શ્દિમણી રમણની ષોડશોપચારે પ્રેમથી પૂજા કરી બધાને પાનનાં ખીડાં આપ્યાં અને પ્રેમથી દરેકને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા, પછી ગોણાધને મળીને શ્રીપતિ અતિ સત્વર ગતિએ ચાલી નીકળ્યા. સાથે સર્વ ભક્ત મંડળી લઈને વનમાળીએ મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી સધળું જ્ઞાન શ્દિમણીને કહ્યું.

જે અનાથબંધુ, કૃષ્ણાકર, ભક્તવત્સલ, કૃપાસાગર, કૃષ્ણાસિંધુ, સારંગધર છે એમ આપણે સર્વે કહીએ છીએ તે તેના દાસનાં ચરિત્રે કહેનાર અને કહેવડવનાર રાજ્યનેત્ર પોતે જ છે, મહીપતિ તો નામ માત્રનું પુતળું છે એ જ્ઞાની પતિત્ર માણુમો જાણે છે.

સ્થિતિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સતોષ પામે છે. પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ એકવીસમે અધ્યાય માન્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો.

મત્સ્યેન્દ્રનાથ, ગોરક્ષનાથ અને : ચાંગદેવનાં ચરિત્રા

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજે કદમ્બતુરુક્ષની છાયામાં ભાગ્યવાન શ્રોતાજનો આવીને બેઠા છે. તેથી કોઈનો પણ મનોરથ અપૂર્ણ રહેશે નહીં. જેમ લોહને પારસમણી અડતાં જ તેનું દાળાપણું જતું રહે છે અને તે સુવર્ણ થાય છે, તેમ સુરસ ભક્તકથા સાંભળતાં મનમાં શંકા રહેશે નહીં. જેમ સમુદ્રમાં સ્નાન કરતાં સઘળા તીર્થોનાં સ્નાન કર્યાં એમ કહેવાય છે, જેમ સૂર્યના પ્રકાશથી સઘળા પદાર્થ દેખાય છે, જેમ અમૃત રસ મળવાથી સઘળા રોગ વ્યાધિ દૂર થાય છે; તેમ જ ભક્તકથા સાંભળે છે તેના ચિત્તમાં ભવ કુઃખ બાધા કરે નહીં.

જેને શીતળ ચંદ્ર પ્રસન્ન થાય તેને હિનાળાની ગરમી લાગે નહીં. તેવીજ રીતે ચતુર પુરુષોને ભક્તકથા સાંભળતાં કામ ક્રોધ અંતરમાં પેદા થશે નહીં. આગળના અધ્યાયમાં દેવે જનીનાં વખાણુ કર્યાં અને સંતોએ આશ્ચર્ય પામી જ્ય જ્ય કાર કર્યો. આવું વર્ણન કાને સાંભળીને શ્રોતાઓએ પ્રશ્ન કર્યો કે નામદેવની સંગતિથી જન્મા બાધને ચક્રપાણિ સાથે એકતા પ્રાપ્ત થઈ, તો આ લોકોનો સંપ્રદાય કયો હશે તે અમારાથી સમજાતું નથી. તો હવે તે પ્રશ્નનું નિરૂપણ સાંભળો :

કાઈ એક સમયે મહાદેવજી ક્ષીરસાગરમાં બેઠા હતા. તે શ્રીરામનું સ્વરૂપ મનમાં ધરીને નામચિંતન કરતા હતા. ત્યારે પાર્વતીએ દેવાસનાધને પૂછ્યું કે તમે કોનું નામ જોડો છો ? તમારાથી મોટો કોણ દેવ છે એની મારા મનમાં શંકા થાય છે. આ સાંભળીને સર્વેશ્વર પાર્વતીને કહે છે કે મારાથી મોટા દેવ જનકીપતિ શ્રી રામ છે. વિરૂપાક્ષ, ભવાની અને હું એમ સર્વે તેમનામાંથી જ ઉત્પન્ન થયાં છીએ. તે સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લાવીને રાત દિવસ તેમનું જ નામ જપ્યા છું છું. ત્રિપુરાંતકને આવું બોલતાં

સામગ્રી અમિકાને મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેના લાગ્યા કે હું તમારી અર્ધાગી છતાં મને આની કંઈજ ખબર નહોતી જેમ કમળના પુષ્પ આગળ હમેશા રેડતા રહે છે પણ તેમની મુગધની તે દેહકાને ખબર હોતી નથી. જેમ શ્રીમતી કુટીમાં ઘડતુરી દોષ છે, તે પણ તેની શોધમાં તે વનમાં ભટકે છે તેમ શકર ભગવાનને સર્વ જ્ઞાન હોવા છતાં પાર્વતીજીને ખબર નહોતી પછી પાર્વતીજી એ હાથ જાડીને નીવડકને નમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું કે તમે શુદ્ધ મનથી જેની રીતે ગતદિનસ રહુરીશું ચિતન કરો છો તે તમારા મનની ગુપ્ત વાત મને કહી સંભળાવો. તે સામગ્રી દેવાસરાજ પ્રેમથી બોલ્યા. તે સ્થળે એકાદ હતું એટલે પાર્વતીને ત્રિપુરારિ કહે છે કે હું જેનું અતઃકચ્છમાં ધ્યાન ધરું છું તે તને નહીં કહું છું પછી પાર્વતીના મનઠ ઉપર અભયકર મૂકીને શકર ભગવાને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો તે અમ્યે પાર્વતીને ધણી નિદ્રા આવી અને કંઈ જ્ઞાન રહ્યું નહીં પરંતુ તે વખતે નજીકમાં પાણીનું મોટું તળાવ હતું અને તેમાં જે મગી હતી તેના પેટમાંનો ગર્ભ તે ઉપદેશ સાંભળતો હતો તેણે પાર્વતીની અસાવધાને વખતે હુંકાર ધર્યો જેમ હિરણ્યાકશ્યપની સ્ત્રી ક્યાધુ કેદમાં હતી ત્યારે નારદમુની ત્યાં જઈ ચઢ્યા અને તેમણે ઉપદેશ આપ્યો તે ગર્ભમાં રહેલા પ્રદક્ષાદ ભક્તે સાંભળ્યો, તેની રીતે પાર્વતીને મન્દિર ઉપદેશ કરતા હતા ત્યારે મગરીના ઉદરમાં રહેલ ગર્ભ તે સાંભળ્યો તેજ વિશ્વોદ્ધારક મત્સ્યેન્દ્રનાથ થયા, તે જાણે સાક્ષાત્ શકરનો અવતાર જેવા હતા તે જાણે મોગ વૈરાગી હતા, કે જાણે આત્મજ્ઞાનના સાગર રૂપ હતા તેમાં જમદગુરુએ અવતાર લીધો. તે ધણી ચતુર અને બ્રહ્મજ્ઞાની હતા તે મોક્ષ આપનાર દંપત્તી જેવા હતા તે સર્વના મનની વાત જાણનારા હતા તેમની કમળની પાખડી જેની આખો હતી, તે નિર્ગુણ સ્વરૂપના નિજ મન્દિર જેવા હતા તે નૈતન્યના આકાર રૂપ હતા, તે પુનમના ચંદ્ર જેવા હતા એમ તે મોટા ચના લાગ્યા તે દેહધારી જતા વિદેહી હતા પરબ્રહ્મના પુતળા જેવા હતા કે જે ઉન્મુની અવગ્યામાજ ભૂમણમાં પ્રગટ થયા તે માતાના ઉદરમાંથી જન્મ્યા પછી “સોહ”નું ધ્યાન શૂલ્યા નહીં. અજ્ઞાનનો પવન તેમને અસર કરી શક્યો નહીં. તે ત્યાથી સવર ચાની નીકળ્યા, મનમાં વિચાર કર્યો કે સર્વ તીર્થો નજરે જેવાં પછી સ્વેચ્છા પ્રમાણે મત્સ્યેન્દ્રનાથ વિચરતા હતા :

ગામમાં શિક્ષાટન કરી જે મળે તે ખોગક આરોગી લેતા, પછી

અરણ્યમા જર્મિ ઝેનાત ઝ્યાને મેગી ચિતન -રતા ઝેરી ઉદાસ વૃત્તિ ધરી
 ખાર વર્ષ સુધી તીથાટન કર્યું એઢ દિનસે તે એઢ નગરમા થઇને જ ।
 હતા ખેર વેગ લિહા ગાગતા તે ટ્યાય લણુભર પણ ઊભા મેના નહોતા
 તેનામા એમ શુભાગ્નુ ધગ રત્તામા આ યુ ત્યા જર્મિ “અનખ” એમ
 મોટેથી અનાજ કયો અને ધ્યુ કે લિહા આપની હાય તો મત્વર આપી
 દો આવો મણુલ મ્વર સાલગી ગાહુનારની પત્ની મિમય પાગી । તે
 દહેરા લાગી ધ ય છે આ અતીતની માતાને કે આના પુનનો જન્મ
 આપો । તે ભિયા લઇને બહાર ચારી તો નજરે નિચ રાગપ નેયુ
 કાનમા મે મુદિન છે નમન જેની વિમૂતિ છે કમર ઉપર સાળ્યા છે
 આખ માન સુધી લાખી છે, એનુ મ્વગપ જોઇને તેણીઅ નમન યુ અને
 પૂઠુ કે રામી, ન્યાથી આન્યા છે તે મને કદો તે સાલગી મત્વેદ
 દહે છે કે અમાગે દેશ શુન્ય નિગજન (પગ્ગ્રહ) છે તેને જાતો છે તે
 દૈવ સુખનો અધિનારી થાય છે આ સાલગી શાહુનારની પત્ની તેને કદો
 છે કે મારે પુન સતાન નથી ધરમા અર્ધ સપતિ છે પણ ધગ મનુ છે,
 જેમ ચદ્ર વિનાની રાત્રી, જેમ વૃક્ષ વિનાની નિર્જન પૃથ્વી, જેમ પાગી
 વિનાની નદી, લયાનક દેખાય છે, જેમ મેધ વિનાનુ ચોમાસુ નિષ્ક્રમ
 જાય, જેમ શક્તિ વિનાનુ રથૂળ શરીર નમમુ છે, જેમ પગક્રમ વિનાનો
 રાગ નકામો છે, જેમ અર્થ સમજ્યા વિનાનુ શાસ્ત્રવાચન નમમુ છે ।
 જેમ દીવેદ વિનાનો દીપક ઉજ્જવળ દેખાય નહી, જેમ આગ્ધ વિનાની
 ચતુરાઈ નકામી છે, જેમ પાપી વિના દાદન થાય નહી, તેમ સતાન
 વિનાની સપતિ વૈભવ વ્યર્થ છે તો જેથી સતાન વૃદ્ધિ થાય એરી મને
 શુદ્ધિ આપો આવુ એમતમા વચન સાલગી મત્વેદનાથને અતોય થયો
 પગી સ્વમુખે અભિમનાત કરીને તેના હાથમા મિમ્મિ મુખી અને ધ્યુ કે
 આ મિમ્મીતુ લક્ષણુ કળા તને પુનપ્રાપ્તિ થશે તે સાક્ષાત મિલુના
 અવતાર જેવા પુનને મૂર્તિમત તુ નજરે જોઇત આ વાત કોઇને મહાશ
 ની તો તારુ કાર્ય સિદ્ધ થને મત્વેદ જતિ તે પ્રમાગે દી ત્યાથી
 જતા રહ્યા શાહુનારની પત્નીએ તે વિમૂતિ લઇને ધગા દેવમરિમા મુખી
 પગી પોતાની જનપણીને જોનારીને કહે છે કે તારી એક જાતી વાત છે
 તે તુ સાલગ આજે એમ અતીત અમારે આગળે આ થો હુ તેને લિહા
 આપના ગર્હ તો જ્નેયુ કે તે પરમ તેજસ્વી દેદિપ્તમાન દતો ઉદારીન,
 વિરક્ત અને પરમ પવિત્ર હતો તેનુ એનુ મ્વગપ નજરે જોઇને મનમા
 સંતોષ થયો મારે સતાન નથી એ વાત તેને કહી પગી તેજે દૃષા

કરીને મને મંત્રાને વિભૂતિ આપી છે, તેણે કહ્યું કે આતું ભટાણ કરતાં તને નક્કી પુત્રપ્રાપ્તિ થશે. એવું કહીને તે સત્વર જતો રહ્યો. આ સત્ય છે કે અસત્ય તે તું મને કહે. તારા સિવાય મારે અંગત એનપણી ખીજ કોઈ નથી. તેની એનપણીએ કહ્યું કે બાહ સાંભળ. એવા કાન કાટેલા અતીતનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. તે તો બદ્ધ કરે છે. અને માણસોને બૂલ-ભુલામણીમાં નાખે છે. જો તેના બોલમાં વિશ્વાસ મૂકીશ તો તારો સંસાર બગડશે. તારા પતિનો મનમાં વિચાર નહીં આવે અને તેના પ્રપંચમાં ફસાઈ જઈશ. કાનકટા જોગીઓ વિભૂતિ આપી ફતરી જનારી સાથે લઈ જશે અને રાત્રીએ સ્ત્રીરૂપ આપી ભોગ ભોગવશે. તેઓએની એવી રીત હોય છે. એવી એવી વાતો કહીને તેના મનમાં વહેમ દાખલ કર્યો અને કહ્યું કે વિભૂતિ, ઝટપટ અગ્નિમાં નાખી દેજે. કહેવન છે કે પડોશીનાં વચનથી તો સ્વામીવકુને તકરાર થાય, ભાઈભાઈનાં ઘેર થાય, માથાપને પણ ત્યજ દે છે એવા પ્રત્યક્ષ દાખલા છે. પડોશી તો ઘરમાં કંદાસ કરાવે છે. જેમ ખીરમાં મીઠું પડતાં તે બગડી જાય છે, જેમ પારાની મોખતમાં સોતું નાંટ થાય છે તેમ.

કૃપાવાન સ્ત્રી દોષ તો પણ. પારકાની બુદ્ધિથી ચાલે તો તેનામાં અવશ્ય કુલક્ષણ આવે છે.

પછી મત્સ્યેન્દ્રનાથે આપેલી વિભૂતિ તત્કાળ મુક્તિમાં નાખી દીધી. જેમ અમૃતને વિષ ગણી ખણે ઉપર નાખી દે, જેમ વેદાંતનું પુસ્તક મળે તેને કાકશાસ્ત્ર ગણી ત્યજ દે, જેમ હીરા મળે તેને કાચ ગણી ત્યજ દે, જેમ દંડપત્રનું ખીજ મળે તેને અગ્નિમાં નાખી દે; જેમ સાગર તનવા લક્ષ્મી આવે તેનું અપમાન કરી કાઢી મૂકે, જેમ યજ્ઞપ્રસાદ મળ્યો તેનો ટેકથીએ ત્યાગ કર્યો, તેમ મત્સ્યેન્દ્રનાથે આપેલો પ્રસાદ તેના નમીયમાં નહીં તેથી તેણે ત્યજ દીધો. આ ખીના બન્યા પછી બાર વર્ષ વીતી ગયાં ત્યારે અકસ્માત મત્સ્યેન્દ્રનાથ તે જ નગરમાંથી નીકળ્યા. રવેચ્છાએ નગરમાં ફરતાં તે જ શાહુકારના ઘર આગળ જઈ “અલખ” શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો. શાહુકારની પત્ની અવાજ સાંભળી તત્કાળ શિક્ષાલક્ષને બહાર આવી. સામુ જોતાં જ એકબીજાને ઝોળખ્યાં. મત્સ્યેન્દ્રનાથે પૂછ્યું કે તને મંત્રીને વિભૂતિ આપી હતી તે પુત્રવત્ત મને જલદી બતાવ. આ સાંભળી શાહુકારની પત્ની લાયબીત મઈ ગઈ. મનમાં વિચાર કરે છે કે બંધી વાત કહેતાં શાપ આપી શસ્ત્ર કરી નાખશે આથી તે મૌન રહી. મત્સ્યેન્દ્ર પૂછે છે કે જલદી

કહે કે વિભૂતિ લક્ષણ કરી હતી કે નાખી દીધી હતી. ક્યાં નાખી દીધી તે જગા બતાવ. આ સાંભળી શાહુકારની પત્ની કહે છે કે ક્ષમા કરો સાચી વાત કહું છું. મેં પારકી જુદીની વાત સાંભળી મનમાં વહેમ આવવાથી વિભૂતિ સુલામાં નાખી દીધી હતી. આવી મારા પ્રારબ્ધની ગતિ છે કે જે બ્રહ્મદેવતાએ લખી છે. કહ્યું છે કે

લીખીનુમખી લક્ષાદે ગ્રાન્થોત્તુ કઃ સમર્થઃ

લક્ષાટમાં લખેલું મિથ્યા કરવા વાળો કોણ સમર્થ છે? મત્સ્યેન્દ્રનાથ કહે છે કે હવે જરાં પણ સંકોચ લાગ્યા વિના તે વિભૂતિ ક્યાં નાખી તે જગા બતાવ. તે કહેવા લાગી કે સુલાની રાખ સાથે ત ખેડતંતી ખાતરની જગા ધણી મોટી છે તેમાં નાખી છે. બાર વર્ષ સુધી ત્યાં ગોબર છાણ વગેરે નાખવાથી મોટો ઉકરડો થયો છે. તેથીએ ત્યાં જઈને જલદીથી તે જગા બતાવી. ત્યાં જઈ મત્સ્યેન્દ્રનાથ જિભા રહ્યા. પછી ‘અક્ષય’ મંત્ર ઉચ્ચારતાંજ નવીન બનાવ બન્યો. ત્યાં તો ગુરુ “આદેશ” એવો અવાજ ઉકરડામાંથી આવ્યો. ત્યાં ધણાં માણસો બેમાં થયાં. તે આ અવાજ સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યાં. પછી તેઓને મત્સ્યેન્દ્રનાથે કહ્યું કે આ ઉકરડામાંથી માટી દૂર કરો. તેમ કરતાં બાર વર્ષનો તેજસ્વી બાળક તેમાંથી બહાર આવ્યો. તેની કાંતિ સુંદર હતી, અને તે જાણે પ્રભુભાનો ચંદ્ર હોય તેવો બત્રીસ લક્ષણો સુકુમાર હતો. જાણે વિશ્વદેવે સાક્ષાત્ અવતાર લીધો. સુંદર શ્રીમુખ ને કાન સુધી આંખની પાંપણો હતી તે અદ્ધર આસન દ્રવ્ય કરીને નામ રમરણ કરતો બેઠો હતો. શરીરને જરા પણ માટી લાગી નહોતી, તે જોઈ લોકોને ધણું આશ્ચર્ય થયું. પછી મત્સ્યેન્દ્રનાથે તેની પાસે જઈને તેને સાવધ કર્યો તેના મસ્તક ઉપર અભય કર મૂક્યો, એટલે તેણે સાષ્ટાંગ દંડવત નમસ્કાર કર્યા. તે બાળકનો હાથ પકડી મત્સ્યેન્દ્રે ચાલવા માંડ્યું. છાણમાં ભસ્મ મિશ્રિત થઈ હતી અને તે બાર વર્ષ સુધી ત્યાંજ મોટા થયા તેથી તેનું નામ “ગોરક્ષનાથ” પાડ્યું. શાહુકાર તેની પત્નીને કહે છે કે હાથમાં રત્ન આવ્યું હતું પણ વિધિની વિચિત્ર ગતિ છે. અમારું સંચિત કર્મ નહોતું. એવી કટુણા સાંભળી મત્સ્યેન્દ્રનાથે આશીર્વાદ આપ્યો કે જા-તને એક પુત્ર થશે એ નક્કી જાણુજે એમ કહીને ગોરક્ષનાથને લઈને પોતે તીર્થાટન કરવા ચાલી નીકળ્યા.

તે બંને રસ્તે ઝડપથી જતા હતા ત્યારે ગોરક્ષનાથે મત્સ્યેન્દ્રનાથને

કચું કે મારા મસ્તક ઉપર હાથ મૂકીને તારક મંત્રનો ઉપદેશ કરો. તે સમયે સદ્ગુરુએ કચું કે અમારી સેવા હજી તેં કરી નથી તેથી ઉપદેશ કરવાનો અધિકાર હમણાં નથી.

પરીક્ષા કર્યા વિના નાહું હાથમાં લેવું નહીં. તેમ સનશિષ્યને જ્ઞાની ગુરુ ઝટપટ ઉપદેશ આપશે નહીં. ક્યારે કર્યા વિના તેમાં ઉત્તમ ખીજ રોપવું નહીં. તેમ પરીક્ષા કર્યા વિના હું તારો અંગીકાર કરું નહીં. એવાં વચન સાંભળી ગોરક્ષનાથે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને એ હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા કે મને સ્વામીની આજ્ઞા માન્ય છે. આગળ જતાં રસ્તામાં એક શહેર આવ્યું. મત્સ્યેન્દ્રનાથ ગામ બહાર ખેડા અને ગોરક્ષનાથને ભિક્ષા લેવા મોકલ્યો. તે 'અક્ષય' બોલીને ઘેરઘેર બીડા માગતો હતો. તેવામાં એક બ્રાહ્મણને ઘેર બોજન થતું હતું. ત્યાં તેની પત્નીએ આવીને તે જતિને 'પોળી વડા' આપ્યાં અને કહેવા લાગી કે આ જતિ ધણો ભડો છે તેણે જરા પણ ત્રાસ આપ્યો નહીં. જે કાંઈ અફ પવસ્તુથી સંતોષ પામે તેને માત્ર ઇશ્વરનો અવતાર સમજવો. એમ પરસ્પર લોકો કહેવા લાગ્યા. પછી ગામ બહાર જઈ મત્સ્યેન્દ્રનાથને દંડવત પ્રણામ કરીને જે ઉત્તમ અન્ન લાવ્યો હતો તે સદ્ગુરુની સામે મૂક્યું, તે જમીને સંતોષ પામીને ગુરુજી કહે છે કે ગોરક્ષ, વડા બહુ રૂચીકર લાગ્યાં અને તેથી તૃપ્તિ થઈ છે. માટે કાંઈ ફરીથી નગરમાં જઈ એવાંજ વડા લાવી આપજો. ગોરક્ષનાથે અવશ્ય જઈશ એમ કહ્યું. ખીજે દિવસે હાથમાં જલદી ઝોળી લીધી અને નગરમાં ગયો. મનમાં વિચાર કરે છે કે ખીજે કાંઈ કેકાણે જઈશ તો સત્વર કાર્ય થશે નહીં. માટે જ્યાં આજ્ઞા જમતા હતા તે જ ઘેર જવું. પછી

જુનમ રૂંઝે છે આતો ધર્મ ક્રતા કર્મ નડ્યુ તુ વેપધારી દોગી છે, અનીત નથી તેથી ઉત્તમ અન્નની ઇચ્છા કરે છે જેમ જ્ઞાનને એક વખત ભાખરી નાખના તે તેને માટે જ ફરીથી ઇચ્છાએ આનીને બેમે છે તેનીજ આ યાચન્ની વૃત્તિ દેખાય છે ગોરક્ષ કહે કે હું ક્રતા કરતા પણ હીન છું, પણ વડા લીધા સિવાય અહીંથી ખમી. નહીં બ્રાહ્મણી કહે છે કે તુ હંનાદી છે અને ધર્મમાં ચીજ નથી તેની હાલ લાલને બેમે છે તો તારી એક આખનો ડોળો કાઢીને મને જનવી આપે તો વડા બનાવુ આ સાલગી ગોરક્ષ બોલે છે કે હું તને અનસ્ય ને. આપીત ત્યારે બ્રાહ્મણી કહે છે કે નેન આખ્યા વિના નમચુ નુ બોલ્યા કરે છે? તમે અતીતની રીત એનીજ દોષ છે બીજાને જ્ઞાનની વાત કરે અને પોતે અનિચારી દામ કરે આની અજ્ઞાનની વાત સાલજના જ ગોરખનાથે આગળી નાખી ડોળો બહાર દહાડી તેને આપના માડો આનુ જોષને બ્રાહ્મણી એમ્મ ભનખીત થઈ ગઈ તે કહેના વાગી કે નગરના દિવાનને આ વાતની ખબર પડશે તો અમને અનસ્ય ગિયા કરો પત્રી બીકથી બારણા બંધ કરી ગોરખનાથને કહે છે કે હું તો ઉપર ઉપરથી વાત ક્રતી હતી મને તમારા નિગ્રયની ખબર નહોતી આખમાંથી લોહી વહેતુ હતુ તે પોતાના પાનથી લૂગી નાખ્યુ ગોરક્ષ તેને કહે છે કે તુ મનમાં જરા પણ બીજા ધરીત નહીં જો ગોરખે કાપ કર્યો દોત તો તેના શાપથી બ્રહ્માડ બગી ગયુ હોત પણ તે શાંતિક્ષમાનુ રચપ હતા તેના મનમાં સતાપ નહોતો તે જ્ઞાનતા જ્યાં તેનો પગ પડ ત્યાં સવગ સિદ્ધિ આવતી, પણ તે તેમાં આમન થતો નહીં અને ઘેર ઘેર બીજા માગે છે

જો કાઈ મોટો તપની દોષ પણ નમ કોધને રાખીન થાય તો તેના પુણ્યનો અત આજ્યો એ નક્કો જાણ્યો અથવા જો સિદ્ધિરિદ્ધિની આશા રાખે છે તેને પરમાર્થનો કાયદો મેળવવા જતા મનવિદ્ધિમાં ફસારોનો જાણવો

તેથી મળેદ્રયુતે દામ કોધને સત્વર છુટ્યા રિદ્ધિસિદ્ધિને લાત મારી અને અનિષ્ઠપણે ફગા માડ્યુ પત્રી બ્રાહ્મણીએ અત્વર ધરમાં જઈ વડાનુ સાંજિય તૈયાર કરી, દામ પોતાના હાથે જીં, ૮૩ મીકુ નાખી ઘીમાં તળીને ઝટપટ વડા બનાવી દીધા પત્રી બહાર આની ગોરક્ષનાથને ચરણે પડી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ઝાળી લઈ વડા આખ્યા બે હાથ નેડી વિનતી કરવા લાગી કે મારી મૂખાઈની વાત બહાર પડા દેશો નહીં તે સમયે “આરુ” એમ કહી નિર્ભય ગૂંડા તેને કાઢી પાડી

હાથથી આંખ ઢાંકી, મત્સ્યેંદ્રનાથ પાસે ગયા. સદ્ભાવે નમન કરી કૃત્ય કે સ્વામી, લિહ્યા માગી લાવેલાં વડાંનું કૃપા કરીને ભોજન કરો. મત્સ્યેંદ્રનાથે સામે જોઈ પૂછ્યું કે નેત્ર કેવી રીતે કૃત્યું? ગોરક્ષનાથે એ હાથ જોડી બનેલી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. તે કહેવા લાગ્યો કે લિહ્યામાં વડાં માગતાં બ્રાહ્મણીએ નેત્ર માગ્યું તેથી મારા હાથે મેં લેખો કહાડી આપ્યો. મત્સ્યેંદ્રનાથ કહે છે કે તારી ધૈર્યવૃત્તિને ધન્ય છે. હવે બીજું નેત્ર મને કહાડી આપ. અવશ્ય કહીને ગોરક્ષનાથે ગુરુને બીજું નેત્ર અર્પણ કર્યું. આ જોઈ મત્સ્યેંદ્રનાથને નવાઈ લાગી! તે કહેવા લાગ્યા કે સદ્ગુરુભક્ત તું સાચો છે. પછી તેનાં નેત્રો ઉપર પોતાનો હાથ મૂક્યો એટલે તેને દિવ્ય-ચક્ષુ પ્રાપ્ત થયાં. પછી ગોરક્ષનાથને ઉપદેશ આપીને આત્મજ્ઞાન કહી સંભળાવ્યું. પછી ત્રેમથી ભોજન કરીને ગોરક્ષને પ્રસાદ આપ્યો. તે કહેવા લાગ્યા કે તારા જેવો શિષ્ય મારી નજરે બીજો કોઈ નથી. હવે ગોરક્ષનાથે શાંભવને અધિકાર જોઈ ઉપદેશ આપ્યો. તેને આત્મજ્ઞાન થયું અને નિજ કૃપાથી સંશય દૂર થયો. તે શાંભવને શરણે અધ્યયાનદે સદ્ભાવે આવ્યા. તેણે તેના ઉપર કૃપા કરી ઉપદેશ કર્યો. પછી અધ્યયાનદે કૃપા કરી પ્રભવને આત્મજ્ઞાન કરાવ્યું, તેની પામેથી જૈનીનાથે યોગ માર્ગ સાંભળ્યો જૈનીનાથ પામેથી નિવૃત્તિનાથે અને તેમની પાસેથી જ્ઞાનદેવે માર્ગ લીધો. જ્ઞાનેશ્વર પાસેથી વિમળાએ એચરે અનન્ય ભાવે શરણુ મેળવ્યું. નામદેવ જે વૈષ્ણવ ભક્ત છે તેણે વિઠ્ઠલના કહેવાથી વિસોબાનું શરણુ સ્વીકાર્યું તે નામદેવનો વરદ હરત જનાબાઈને કૃપાથી મળ્યો એવી પ્રણાલિકા સંભળી શ્રોતાઓને સંતોષ થયો અને વક્તાને કહેવા લાગ્યા કે હવે અમારો સંશય દૂર થયો.

ચાંગદેવ ચરિત્ર

એક દિવસને સમયે જ્ઞાનેશ્વર મંદિરમાં ગયા અને વિઠ્ઠલની આરા માગી કે મને અલકાવતી (આલંદી) જવા માટે રજા આપો. પછી દ્વિભણી પતિને નમસ્કાર કરીને સત્વર ત્યાંથી નીકળ્યા. અલકાવતીમાં આવી સિંધેશ્વરને વંદન કર્યાં. આ જ્ઞાનદેવ તે સાક્ષાત્ વિણુનો અવતાર હતા. તે વાતની ચાંગદેવને ખબર પડી. તેથી તેમને મળવા માટે નીકળ્યા. હવે ચાંગદેવ કાણુ હતા તે કથા શ્રોતાઓ સાવધાન થઈને સાંભળો. બ્રહ્માના પહેલા પ્રહરમાં ચૌદ ઈંદ્ર થઈ ગયા. તે પાંચ બંદીખાને પડ્યા. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, એક દિવસ નારદજી, કે જે જ્ઞાનના સમુદ્રપ છે તે અકસ્માત બંદીખાને પહેલા ઈંદ્રો પાસે આવ્યા. તેમને જોઈ ચૌદ

છંદોએ નમન કર્યાં. નારદજી ત્યાં હસ્યવદનથી સપ્રેમ કીર્તન કરતા હતા. યાગો નામનો ઈંદ્ર ભગ્નો હતો અને ધણા દિવસના બંદીખાનાથી કંટાળ્યો હતો. તેણે બે હાથ બેડી નારદજીને પ્રત્ન કર્યો કે મારો હવે છુટકારો ક્યારે થશે, મને છુટકારાનો ઉપાય કૃપા કરીને કહો, કે જેથી જન્મમરણનો નાશ થાય. મને તેવું મોક્ષસાધન કહો. તે સાંભળી બ્રહ્મામુત નારદે કહ્યું કે આ દેવલોકમાં તે બનવું શક્ય નથી. માટે તું મૃત્યુલોકમાં અવતાર લે. ત્યાં મોટું પુણ્યક્ષેત્ર પંદરપુર છે તે પૃથ્વી ઉપરનું વૈકુંઠ છે. અને સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ત્યાં ઇંદ્ર ઉપર બિભા છે. ત્યાં સંતસમાગમ થાય છે અને અખંડકીર્તન થાય છે, ત્યાં જીવન્મુક્ત સ્ત્રીપુરુષો રહે છે. તે કર્મ ભૂમિમાં તું અવતાર લઈને તારો ઉદ્ધાર કર. બ્રહ્મલોકમાં ઈંદ્રપુરી છે તેમાં જે વસે છે તેને મૃત્યુલોકમાં ગયા સિવાય મોક્ષ મળતો નથી. એવાં એવાં નારદજીનાં વચન સાંભળીને તેણે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું કે આ દેહથી છુટાય એવો ઉપાય બતાવો. પછી નારદે તેને બાર અક્ષરનો મંત્ર “ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય” આપ્યો, તે વખતે તે દેહથી યાગો તરત મુક્ત થઈ ગયો. પછી દક્ષિણ ગંગાનદીને કિનારે પુણ્યનાંબે ગામમાં મહદ્ગણુ બ્રાહ્મણના ઘેર ચાંગા ઈંદ્રે તે સમયે અવતાર લીધો. દેહિપ્રમાન તેજસ્વી બાળકને જોતાં જ સર્વને મનમાં આનંદ થયો. આદ્યે વર્ષે જનોઈ દીધી. ત્યારપછી તેનાં લગ્ન કર્યાં, તેના મનમાં જ્યાં ઇચ્છા થાય ત્યાં તે જઈ શકતા. મોટિથી જે આશીર્વાચન બોલે તે તત્કાળ ફળવું. આલતાં જ્યાં પગ પડે ત્યાં સર્વ સિદ્ધિ હાજર રહેતી, જેને ચૌદ વિદ્યા આપડતી હતી, જેનામાં ચોસહ કળા સંપૂર્ણપણે મોલુદ હતી, જેણે યમ (મન) સ્વાધીન કર્યો હતો. નિયમ પ્રાણાયામ વિગેરેનું તેને જ્ઞાન હતું, મો વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું થતાં મૃત્યુકાળ નજીક આવ્યો. એટલે આત્માને બ્રહ્માંડમાં ચડાવ્યો અને દાળતો સમય ટાળીને પ્રાણ બચાવ્યો. પછી તે પ્રાણને ફેદમાં લાવ્યો. એમ કરતાં કરતાં એકહજાર ચારસો વર્ષ વીતી ગયાં. પછી તેમને કાળનો આઘાત લાગે નહીં તેમ તેમને અગે ધડપણ પણ આવ્યું નહીં. તેમની પ્રશંસા જગમાં ઘણી વધી. તે રોજ પંદરપુર જઈને કીર્તન કરતા તેમજ નૃત્યગાન કરતા હતા અને સ્વાનંદે તાપી નદીને કિનારે પાતાના મદમાં રહેતા હતા. ત્યાંથી પુણ્યસ્થળ ગોદાવરી કિનારે નિત્ય સ્નાન માટે જતા. તેમણે ઘણા શિષ્યો કર્યા. તેઓનો નંબર પણ ચૌદમો હતો. તે સર્વેને લઈને પોતે આકાશ માર્ગે ગમન કરતા હતા. તેમનું એટલું સામર્થ્ય હતું પણ તેમણે હજી સુધી સદ્ગુરુ કર્યા નહોતા. શિષ્યોને કંઈક

જ્ઞાન કદી તેમની પામે એવા અદ્વૈત કરતા હતા. જેમ વૈષ્ણવો પોતે ગમે તેવું ખાવ પણ ખીજાને પથ્ય પાળવા કહે, જેમ નાત્તા વિનાનો બાદાણુ ખીજાને નહાવાનો સંકેત મુકાવે તેવો સિદ્ધિનો અમરકાર જતાવી આગદેવે મોટા શિષ્ય સંપ્રદાય કર્યો. પણ પોતે સદ્ગુરુની કૃપા મેળવી નહોતી. તે કહેતા કે મૃત્યુલોકમાં શોધવા જતાં મારા જેવો યોગ્ય સદ્ગુરુ કાઈ દેખાતો નથી. મારા જેવું સામર્થ્ય ખીજા કોઈનું નજરે પડતું નથી. પછી કાનોકાન વાત સાબળી કે અલકાપુરીમાં જ્ઞાનદેવ સાક્ષાત્ વિષ્ણુનો અવતાર છે અને તે ત્યાં જ રહે છે. પછી આંગદેવે વિચાર કર્યો કે તેમને શરણે જવું, પણ પહેલાં જ્ઞાનદેવને પત્ર લખી તેમનો ઉત્તર મંગાવવો. પછી હાથમાં કલમ ખીંચી લઈને મનમાં વિચાર કરે છે કે તેને ચીરજીવ લખુ તો મારા ઉપદેશને તે યોગ્ય ગણાય, તીર્થરૂપ લખું તો તે માગથી નાનો છે. પછી કોરા કાગળની ઘડી વાળી ગિપ્પને હાથે મોકલ્યો. સિદ્ધપુરી અક્ષયવતીમાં જ્ઞાનેશ્વર સદાજ ઘિતિમાં બેઠા હતા. દિવસીપતિને ધ્યાનમાં લાવીને સપ્તેમ ભજન કરતાં હતા. ત્યાં અકસ્માત આકાશ માર્ગે આગદેવનો શિષ્ય આવે છે એ જ્ઞાનદેવે સત્વર આંતરદષ્ટિથી જાણીને પછી તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે વાત કરી નહીં તે પહેલાં જ જ્ઞાનદેવે કહ્યું કે તને આંગદેવે મોકલ્યો છે. તેણે સત્વર નમસ્કાર કરીને પત્ર આગળ મૂક્યો. તે ઉઘાડીને જોતાં તેના ઉપર એક પણ અક્ષર નહોતો. તેથી જ્ઞાનદેવે કહ્યું કે એકહજાર ને ચારસો વર્ષ કાઢ્યાં, ઇત્યાં હજી કોરાજ રહ્યો જેમ ફળ ન લાગતાં અમૃત વૃક્ષ મોટું થયું, જેમ જળવિના મોટું સરોવર પાંધ્યું, જેમ સંતાન વિના પત્નીની ઉંમર વધતી જાય, જેમ સામર્થ્ય વિનાના પુરુષનું જીવન નકામું જાય, જેમ સ્ત્રી માટે સૌભાગ્ય વિના અલંકાર નકામાં દેહવાય તેમ, “વૈરાગ્ય વિનાનો સન્યાસ નકામો છે.” કંજુસનું ઊંચું મક્કાન પણ નકામું છે, કેમ કે ઉદ્ધારતા વિના ધન ભેગું કરેલું હોય છે તે અંતરમાં દયા ન હોય તો જૂત દયાની વાત કરવી જેમ નકામી છે, તેમ સદ્ગુરુને શરણે ગયા વિનાનું તેણે આયુષ્ય વ્યર્થ ગુમાવ્યું છે.”

ચૌદમો વર્ષ જીવ્યા. તેથી જીંદગીનું શું સાર્યક કયું, એમ કહીને જ્ઞાનદેવે સ્વહસ્તે જવાળ લખી આપ્યો.

કહે છે કે આત્મ તત્ત્વ તો સર્વમાં,
પ્રાણી માનમાં દુરેકમાં એક જ છે;

તે મોઢું નથી કે તે નાનું નથી,
તે એકલું નથી કે તે પરિવારવાળું નથી,
તે લાંબું નથી કે તે ટૂંકું નથી.
તે દૂર નથી કે તે નિકટ પણ નથી.

કદી આકાશ વાદળોથી ભરાઈ જાય,
તો પણ આકાશ છે તેટલું જ દેખાય;
તેમ દેહ મોટો હોય કે નાનો હોય,
પણ સચ્ચિદાનંદ દરેકમાં 'સરખો' છે.

જે જે દેખાય સર્વ બ્રહ્માંડમાં.....
તેટલા પદાર્થ છે આપણા શરીરમાં,
પણ માયા અવિદ્યા બહુ કુડી,
તે કદી દ્રષ્ટિ ચોક્ખી થવા ન દે.

અવિદ્યા યોગથી જાણ નક્કી,
આપણને આપણા વિષે પડે ભ્રાંતિ,
મોટે વિચાર કરી નિજ ચિત્તમાં,
ભૂતકાળનું જ્ઞાન ઓળખો.

જે છે સકળ વિશ્વનું નિજ બીજ,
તે તો તમારું તમારી પાસે નજીક છે.

જ્ઞાનદેવે પત્ર લખીને “ચાંગવા ઉમજ મહોણી” એમ લખીને
તેના તરફ સત્વર મોકલી આપ્યો. ચાંગદેવને તે પત્ર વાંચતાં જ તત્કાળ
અનુભવ થયો. અને કહેવા લાગ્યા આવો જ્ઞાનસાગર! તેને મળવા માટે
સત્વર જવું જ જોઈએ. પત્ની વાધ ઉપર બેસીને પોતાનું મોઢું સામર્થ્ય
બતાવવા ચૌદમે શિષ્યોના સમુદાય સાથે ચાંગદેવ ચાલી નીકળ્યા. આ તરફ
અલકાવતીમાં જ્ઞાનદેવ ઓટલા ઉપર બેઠા હતા. તેમની પાસે આવીને લોકો
કહેવા લાગ્યા કે એક મોટો અનીત વાધ ઉપર સવારી કરીને આવે છે.
નાગનો તેણે ચાણુક બનાવ્યો છે. એવાં વચન સાંભળી જ્ઞાનદેવ સમજી ગયા
કે ચાંગદેવનું આગમન થતું લાગે છે પત્ની પોતે જ ઓટલા ઉપર બેઠા
હતા તેને આજ્ઞા કરી કે ચાંગદેવ વાધ ઉપર બેસી જવડી મળવા આવે છે.
ધેર સાધુ સંતો આવે છે માટે તું પણ સામે મળવા માટે જલદી આવ.
જ્ઞાનદેવનું કહેવું માંભળી અદ્ભુત બનાવ બન્યો. જે ઓટલા ઉપર તે બેઠા

હતા તે જલદી ચાલવા લાગ્યો આ કૌતુક ત્યાં આવેલા સ્ત્રી પુરુષો નજરે
 જોઈ મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા । ગામ બહાર આવતા દૂરથી ચાગદેવ ઓળખી
 ગયા અને મનમાં કહેવા લાગ્યા કે જેણે નિર્જીવને ચનાચ્યો તેના ગુરુને
 ધન્ય છે । છતાં વાઘ ઉપર જોઈને હુ રુ મો લઈને તેમને મગવા
 ભડિ ? પડી તે એકદમ નીચે ઉતરીને પગે ચાલીને સામા ગયા તેમના
 મનમાં જે અભિમાન હતું તે ગળી ગયું જેમ અમત નજરે પડના સર્વ
 ઔપધિઓ લગ્નમયમાન થાય છે, જેમ ભરતનું પરાક્રમ જોઈને મારુતિને
 અત કરણમાં નવાઈ લાગી, જેમ સીતાનું રૂપ રૂક્મિણીએ લીડુ ત્યારે
 સત્યભામા મનમાં લગ્ન પામી, જેમ જાણુતીના મયવરમાં શ્રી કૃષ્ણે
 ગોવાળીઆઓ પાસે ગાયન કરાવી નારદનું અભિમાન ઓગાળી નાખ્યું હતું,
 જ્યારે બ્રહ્મદેવ ગોવાળોના વાઝરડા ચોરી સત્યનોદમાં લઈ ગયા ત્યારે
 શ્રી કૃષ્ણે તેટલા જ બીજા વાઝરડા નિર્માણ કરી દીધા અને બ્રહ્માને
 લગ્નમયમાન કર્યા, તેમ જ્ઞાનદેવે ઓટનો ચનાચ્યો ત્યારે ચાગદેવને મનમાં
 આશ્ચર્ય થયું તે કહેવા લાગ્યા કે આ સાક્ષાત્ પાદુરગ જ છે કે જેમણે
 ચિત્તમાં સદ્ભાવ ધર્યો છે પછી બને વડવૃક્ષની નીચે બેસા થયા જ્ઞાનદેવની
 વાત સાંભળી ચાગદેવના મનમાં સંતોષ થયો, હજુ થયું તે જગ્યાએ વડ
 વૃક્ષ છે જે કોઈ ત્યાં ક્ષણભર બેસે છે તેને ત્યાં મોક્ષનું ધામ છે એવું
 લાગે છે પછી જ્ઞાનદેવે ચાગદેવના હાથ પકડી પોતાના આશ્રમમાં લઈ
 આવ્યા ત્યાં મુક્તાબાઈ સહજ સ્થિતિમાં મગજ સ્નાન કરતા હતા, આ
 ચાગદેવે જાણતા તે પાછા વળી ગયા તે જોઈ મુક્તાબાઈએ કહ્યું કે મુખ્યા
 નુગરોજ રહ્યો આ સાંભળી ચાગદેવે પાછા આવી ચરણે પડી કહ્યું કે
 માતાજી તમારા મનમાં મારા મનની વાત કેવી રીતે સમજાઈ, તે મને
 કહો એ સાંભળી આદિમાયા તેને કહે છે કે તું આશ્રમમાં આવતા
 પાછો વળી ગયો એટલે જ મને તારું મન સમજાયું જો તારા ઉપર
 ગુરુકૃપા હોત તો તારા અંતરમાં વિભરને સ્થાન ન હોત જેમ જમીનમાં
 ખાડા ટેકરા હોય છે તેમ દેહમાં થયું છે વસ્તીમાં કે જગલમાં જતા પશુ
 વસ્ત્ર પહેરે છે કે ? તેના પશુ જેવી જ મને તું જો પછી તને કેવો નવો
 અનુભવ લાગશે એના મુક્તાબાઈના વચન સાંભળી ચાગદેવે દ્રઢ ચરણ
 પકડ્યા પછી જ્ઞાનદેવને ચરણે ગયો અને તેમનો ઉપદેશ લીધો જે સાક્ષાત્
 પરમહંસ મૂર્તિમત છે તેનો હસ્ત ચાગદેવના ગાથા ઉપર પડ્યો પડી

ચાગદેવ થયો અતિ વિરક્ત, દેહમમતા તજી દીધી તેણે
 સકળ અભિમાન ગળી ગયું, નિર્મળ મન તેણે થયું.

સાંગદેવે ચંપૂ પદ્યોને જાનદેવની ધનુ સ્તુતી કરી.

વન્ય અસહાયતી સ્થાન, મૃત્યુસેડે વમાનુ' વૈકુંઠ જીવન
કે બ્રીહ પદરી નિર્માણ, ધર્મ છે જીમંત્રણમાં
જ્યાં છે જ્ઞાન દેવની બકિત, ત્યાં આવે છે કૃદ્ધિમણીપતિ
તેનાં ચરણનું મહિપતિ, હૃદયે ચિંતન કરે સર્વદા

સ્વદિન શ્રી ભકતવિજય અથ સંભગનાં શ જગતાય સંતોષ પામયે.

પ્રેમાગ ભાવિક ભકતોએ આ બાવીસમે રસાગ અધ્યાય સંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપંજમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૩ મો.

- (૧) ચોખામેજાનું ચરિત્ર (૨) નાથદેવ કીર્તન કથા
(૩) જીવા અને તત્વા નામના બ્રાહ્મણોનાં ચરિત્ર.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી કંસાંતકાય નમઃ ॥

આજે શ્રોતાઓને ધેર નસીખયોગ દોડીને સામે જાય છે કે જેથી ભક્ત કથા સાંભળવાની મળે છે. જેના શ્રવણથી ચતુર ભક્તોને અંતરમાં અનુભવ મળે છે. જેમ સાદર ભક્ષણ કરતાં પોતાને વધારે ને વધારે મીઠી લાગે છે, તેમ ભક્તકથા વારંવાર સાંભળતાં મુખ્ય મળે છે અને અંતરમાં વિવેક વધે છે. જેમ અમૃતનું સેવન કરતાં સઘળી વ્યાધિ એકદમ દૂર થાય છે, તેમ ભક્તકથાનો રસ આખતાં માયાની ધડપડ બંધન કરતી નથી, ભક્તકથા એવી ભવ્ય છે. તે શાંતિ આપનાર વૃક્ષનું અમૃત ફળ છે, તે વૃક્ષનું સેવન પ્રેમજન ભક્તો કરે છે, તેથી તેઓની વિકલ્પ જાળ દૂર થાય છે. ભક્ત કથા જેને સાંભળવી ગમે છે તે કળિકાળને વશ થશે નહીં. માટે શ્રોતાઓ આદરમાન સહિત મારા તરફ ધ્યાન આપજો. આગળ જે કહી તે સુરસ કથા હતી. આગેવને ઉપદેશ થયો, પછી સઘળા સંતો એકાદશીને દિવસે પંદરપુર જવાને તૈયાર થયા. તે સમયે અંતમજેમાં શ્રદ્ધ એવો વૈશ્ણવ ભક્ત ચોખામેજા હતો. તેના અંતરની ભાવના જોઈને ધનસ્થામ તેને પ્રસન્ન થયા હતા. પછી તે તીર્થ ભૂમિ પંદરપુરમાં કુટુંબ સાથે જઈને રહ્યો. હૃદયમાં શ્રદ્ધિમયીકાંતનું ધ્યાન ધરીને નામસ્મરણ કરતો હતો. બીમાનદીમાં સ્નાન કરીને પંદરીક્ષેત્રની પ્રદક્ષિણા કરીને મહાદ્વારે આવી દંડવત પ્રણામ કરતો. પોતે અંત્યજ હોવાથી મંદિરની અંદર જઈને દર્શન કરવાનો અધિકાર નથી તેમ જાણી મનમાં જગજીવનનું ધ્યાન ધરીને દૂરથી નમન કરતો. એક દિવસે તે મહાદ્વાર આગળ બેઠો હતો તને જોઈને એક દુરાચારી શું કહે છે તે સાંભળો. જે વિદેશીની તારા ઉપર પ્રીતિ હોય તો તને નિજ મંદિરમાં લઈ જશે. પોતાની નજરે શ્રદ્ધિમયીપતિનું દર્શન કર્યા વિના નકામી ભક્તિ કેવી રીતે કરે છે ? બ્રાહ્મણને ધેર પકવાન કર્યાં છે

પણ અન્ન શુદ્ધિ કર્યા વિનાના પાત્ર ઉપર શ્યાન પણ જમે નહીં, તેમ પાંદુરંગની ભક્તિનો અધિકારી અત્યજ કેવી રીતે હોઈ શકે? રાગના ભોગમંદિરમાં ભિખારી કેવી રીતે જઈ શકે? તેવી રીતે ચોખ્ખામેળા નિજ મંદિરમાં જઈ શકે જ નહીં. જેમ કમનસીબ માણસ વનમાં ફરે પણ તેને કદપતરુ નજરે પડે નહીં, તેમ જ ચોખ્ખામેળાને ચક્રપાણિ નજરે પડે નહીં. જેમ આયુષ્યહીન માણસ ગમે તેટલી મહેનત કરે પણ અમૃતકુંડ નજરે પડે નહીં, તેમ નિજ મંદિરમાં જગજોડી છે; છતાં પણ ચોખ્ખામેળાને દર્શન થાય નહીં. એવાં દુરાચારીનાં વચન સાંભળી તેમને સાષ્ટાંગ નમન કરીને ચોખ્ખામેળા કહે છે કે માખાપ મને આટલે જ જવાનો હક છે તો આગળ જવાની કેમ ધમ્મજ કરું? જેમ લાખો ગાઉ દૂર સૂર્ય હોવા છતાં ત્યાંથી તે જેમ ઠમળની સંભાળ લે છે, તેમ નિજ મંદિરમાંથી ચક્રપાણિ મારી સંભાળ રાખે છે. જેમ બે લાખ ગાઉ દૂર ચંદ્રમા હોવા છતાં તેની ચંકાર ઉપર અત્યંત પ્રીતિ છે, તેવી રીતે અનાયનાથ કૃપા મૂર્તિ મારી રક્ષા કરે છે. જેમ કાચખી દૂરથી જોઈને પોતાનાં બચ્ચાંની સંભાળ રાખે છે તેમ હૃષિકેશી પોતાના દાસની તરફ કૃપા દ્રષ્ટિથી જુએ છે.

અખંડ સમીપ હોય કહી, પણ ન હોય પ્રીતિ જો તેની,
તુ નિકટ વાસ કરે છતાં, સાર્થક નહીં એ સમીપતા.

એવું કહીને ચોખ્ખામેળા તે સમયે પોતાને ઘેર ગયો. તે હૃદયમાં રક્ષિભણીવરતું ધ્યાન ધરીને સપ્રેમ ભજન કરવા લાગ્યો પછી રાત્રીના સમયે પંદરીનાથ ચોખ્ખામેળાને ત્યાં ગયા. તેને કહ્યું કે આજે હું તને નિજ મંદિરમાં જલદી લઈ જઈશ. રક્ષિભણી પતિએ એમ કહીને તેનો હાથ પકડીને સત્વર નિજ મંદિરમાં પ્રેમથી લઈ ગયા. પછી ગરૂડખજ પોતાના મનની વાત ચોખ્ખાને કહેવા લાગ્યા. પોતે કહે છે કે એક ક્ષણ પણ મને તારી યાદ આવ્યા વિનાની જતી નથી. નામદેવ સાથે ભોજન કરતાં કે પ્રેમથી અમૃતપાન કરતાં નને યાદ કરું છું હૃયિકેશીએ એવું કહેતાં ચોખ્ખો પગે લાગ્યો. પછી કહે છે કે તું તો અનાયનો નાથ કહેવાય છે અને પ્રેમથી દાસનું પાલન કરે છે. આવી વાતચીત એક પુગ્ગરી મંદિરના દરવાજા આગળ જોએ જોએ સાંભળે છે. પછી મનમાં વિરમય પામીને તે ઝટ જાગ્યો અને બીજાને સાક્ષી માટે બોલાવી લાગ્યો. બધું જ્ઞાંત કહીને વિચાર કરે છે કે ચોખ્ખામેળા જેવું કોઈ ચક્રપાણિ જ્ઞાથે વાત કરે છે. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ વૈકુંઠવામી પાસે જઈને મદારે તેમને અપવિત્ર કર્યા. દરવાજો

તાળાં હતાં; છતાં પણ તે અંદર કેવી રીતે દાખલ થયો તે સમગ્રનું નથી, દેવના શરીર ઉપર વચ્ચે આભૂષણ છે, તેનો પણ સ્પર્શ કરીને અંત્યગે અપવિત્ર કર્યા હશે. આતો બ્રાહ્મણ આચાર જૂઓ, હવે શું કરવું? જેમ પૂર્ણિમાના ચંદ્રની અતિ ઉજવણ કાંતિ હતી તેમાં રાદુએ આવીને ઠાળીમા કરી, જેમ અમાસનો સૂર્ય સત્વર જતો. જેમ કેતુ આવીને તેમાં દલક લગાડે તેમ યશુલેખર્ષ રૂદ્રિમણીપતિ જેનાં શ્રુતિ અને શાસ્ત્રો વર્ણન કરે છે તેને અંત્યજ રાતના સમયે આવીને નિજ પ્રેમથી બેટ્યો. એનો શું ઉપાય કરવો? એ વિદ્ય કેવી રીતે દૂર કરવું? એક કહે છે કે તેને ખોલાવીને સત્વર પૂજો. પછી દરવાજેથી તાળું ઉઘાડીને ચોખાને સર્વ વૃતાંત પૂછવા લાગ્યા કે તેં નિજ મંદિરમાં કેવી રીતે પ્રવેશ કર્યો તે અમને સત્વર કહે. તે સાંભળી ચોખામેળા કહે છે કે હું તમારો બાળક છું મારો હાથ પકડીને ધનશામળો બળથી નિજ મંદિરમાં લઈ આવ્યા છે. માટે અન્યાય મનમાં લાવશો નહીં. અને મારા ઉપર કૃપાદ્રષ્ટિ કરો. એમ કહીને તે ઉનાવળી ગતિએ ત્યાંથી જવા લાગ્યો, ત્યારે પૂજારીએ તેને કહ્યું હવેથી તારે પંદરપુરમાં રહેવું નહીં. જે તું અહીં રહેશે તો પંદરીનાથ તને નિજ મંદિરમાં લાવશે. માટે ચાર ગાઉ દૂર ચંદ્રલાગાને પેલે પાર તારે સત્વર રહેવા જવું; નહીં તો તને સખત શિક્ષા કરવામાં આવશે. અમે તને આ હુકમ કરીએ છીએ. તેં ઘણો મોટો અન્યાય કર્યો છે. તેં દેવને અપવિત્ર કર્યા છે. બ્રાહ્મણોનું કહેવું સાંભળી ચોખામેળા કહે છે કે માઆપ હું તમારો પૂજો સાફ કરનાર છું. તમે મારી ઘણા દિવસ સંભાળ રાખી અને હવે મને કેમ દૂર ફેંકી દો છો? એવું કહેતાં તેની આંખોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યાં. તે કહેવા લાગ્યો કે કૃપાવંત વિઠ્ઠલ, આજથી મહાદેવે આવવાનું પણ બંધ કર્યું છે. મારો દૈવ બળવંત છે, પણ તેનું શું કરવું? એમ કહીને તે સત્વર પોતાને ઘેર ગયો. અંતરમાં હરિરૂપ ધરીને સપ્રેમે રમરણ કરવા લાગ્યો. પત્નીને સર્વ વૃતાંત કહ્યો. તે કહે છે કે પંદરીનાથ આપણાથી રૂઠ્યા છે. તેથી ચંદ્રલાગાને પેલે પાર જઈને રહેવું પડશે. પછી ચંદ્રલાગાને પેલે તીરે જઈ દેવળની સામે દીપમાળા બાંધી ચોખામેળા ત્યાં રહ્યો અને ત્યાંથી હૃદયમાં ધનનીલનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. હજી પણ યાત્રાએ જનારા લોકો પોતાની નજરે તે દીપમાળા જુએ છે. તે સ્થળે ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ ચોખામેળા ઉદાસ થઈને રહેવા લાગ્યો. રૂદ્રિમણીપતિને ધ્યાનમાં લાવીને સપ્રેમ ભજન કરી તે કહેવા લાગ્યો કે દેવ મને દૂર કરીને મારા ઉપરનો પ્રેમ પણ દૂર કર્યો હોય તેમ લાગે છે. હવે એક દિવસ

ત્રેમાળ ભક્ત ચોખામેળા બોજન કરતો હતો, ત્યાં અકસ્માત ધનનીલ આવીને બેસી ગયા. લીમડાના ઝાડ નીચે ખૂબ છાંયડો હતો તે છાયામાં બેસીને વનમાળી ચોખામેળા સાથે જમવા લાગ્યા. તે વખતે કંઈ કામ હોવાથી પંદરપુરથી પૂજારી ત્યાં આવ્યો. અને દૂરથી અનિભિય નેત્રે આ દૈતુક જોઈ રહ્યો. પીરસતી વખતે દહીં દોળાયું, તેથી ચોખામેળા તેની પત્નીને કહે છે કે ધણું અવિચારી કામ થયું. રૂઢિમણીવર જમે છે તેમનું પિતાંખર ઉપર થયું. તે સાંભળી આહણુ પૂજારીને નવાઈ લાગી. પછી ચોખો કાગડાને કહે છે કે તું ઝાડ ઉપરથી લીંબોળા ચાખીને નીચે નાખે છે તે અહીં વનમાળા બેઠા છે, તેમને વાગે છે માટે તું બીજી ડાળી ઉપર બેસ. એવું વૈષ્ણવ ભક્તત્વ કહેવું સાંભળી પૂજારીને મનમાં ધ્રોણ સંતાપ થયો. તે કહે છે કે મને જોઈને ચોખો જૂઠું બોલે છે. અંતબજ સાથે જમજોડી શા માટે જમવા બેઠા હશે. પછી કોઈ ભરાઈ પૂજારીએ દોડતા જઈને ચોખાના મોં ઉપર એક તમાચો માર્યો અને પછી જલદી પાછો જતો રહ્યો. ત્યાંથી જતાં બીમા નદીમાં સ્નાન કરી આહણુ દેવળની અંદર ગયો. ત્યાં દૈતુક જોઈને તેના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. સારંગધર ઈંટ ઉપર બેઠા છે. પિતાંખર ઉપર દહીં પડ્યું છે, તે જોઈ આહણુ શ્રી મુખ તરફ જોયું તો દેવનો ગાલ સમેટો જોયો અને નેત્રો બધ હતાં. પૂજારી મનમાં વિસ્મય પામી દેવના અંતરની વાત સમજી ગયો કે દેવે મને અનુભવ આપ્યો. જેમ દુર્જન બાળકને ત્રાસ આપે તેથી તેની માતાને દુઃખ થાય છે તેમ :-

કોઇ કહી ભક્તત્વ છળણ કરે તો દુઃખ પામે જગજીવન,
પછી અભક્તત્વે કરે શિક્ષા અને નિજદાસનો મહિમા વધારે.

એવો વિચાર મનમાં કરીને પૂજારી બીમા નદીને કિનારે ગયો. ત્યાં ચોખા ભગતને તે કહે છે કે ચાલ જલદી નિજ મંદિરમાં, મેં ભક્તિનો મહિમા જણવ્યો નહીં અને તને નકામો ત્રાસ આપ્યો. જેમ અમૃત્ય હીરાને ધણુ મારીને પોતાના ઉપર નુકસાન વહોરી લે, તેમ તને મેં શિક્ષા કરી, તેથી નિજ મંદિરમાં પંદરીનાથ રિસાયા છે. તેમનો ગાલ સમેટો જોઈ દુઃખભીત થયો છું. માટે હવે નિજ ભક્તરાજ જલદી મંદિરમાં ચાલો અને અમારા ઉપર ઉપકાર કરીને પંદરીનાથને સંતુષ્ટ કરો. પછી ચોખાનો હાથ પકડીને પૂજારી નિજ મંદિરમાં આવ્યો. આ પ્રમાણે નજરે જોતાં રૂઢિમણીપતિને મનમાં સંતાપ થયો. ચોખાને દેવે આલિંગન આપ્યું અને

તેથી તેમના ચિત્તનું સમાધાન થયું. શ્રી વિદ્યલુનું વદન સત્યનું હતું તે તરત જ સારું થઈ ગયું. નિજ ભક્તોના વિયોગ દુઃખે વૈકુંઠનાથ દુઃખી થયા હતા, તે ભક્તની મુક્તાકાંક્ષા થવાથી તાત્કાલિક અપાર સુખ પામ્યા, તે દિવસથી ચોખ્ખામેળા રોજ નિજ મંદિરમાં આવવા લાગ્યો. જેમ વહેણાનું પાણી ગંગામાં ભળવાથી તે પવિત્ર થાય, તેમ આ પ્રસંગમાં બન્યું. સંત; સાધુ અને વૈષ્ણવ જનોનાં મન આનંદથી ઊભરાઈ ગયાં. આ પ્રમાણે નિજ ભક્તોનું માન જગજીવને સાચવ્યું અને સાચવશે.

હવે એક ખીજે નવાઈ જેવો પ્રસંગ સાંભળો.

એક સમયે નામદેવ ગરૂડ પાસે ઊભા રહી દેવળમાં કીર્તન કરતા હતા. પાછળ મંજરા લઈ કોઈ ઊભું રહ્યું નહોતું. તેથી ચક્રપાણિ પોતે ત્યાં સત્વર જઈને ઊભા રહ્યા અને સ્વદસ્તે ટાળ મંજરા વગાડવા લાગ્યા. વૈષ્ણવ ભક્તો આવું જોઈને મનમાં નવાઈ પામ્યા ! ઇત્યાદિક દેવોએ ત્યાં આવીને પુષ્પ વૃષ્ટિ કરી. એક વખત શ્રીપતિ સગુણ સ્વરૂપ ધારણ કરીને કીર્તનમાં આનંદથી નૃત્ય કરતા હતા, તે વખતે દેહભાન રહ્યું નહીં. ઓચિંતું પિતાંબર નીકળી જમીન ઉપર પડ્યું. જગજીવન પ્રેમમાં લીન થઈ ગયા હતા. આ જોઈ વૈષ્ણવ જનો સ્તબ્ધ થઈ ગયા ! પણ કોઈ કંઈ ખોલી શક્યું નહીં. પછી જ્ઞાનદેવે સારંગધરનો હાથ પકડીને ઊભા રાખ્યા. તેમણે દેવને દસીને જે કહ્યું તે પારસરૂપ ચતુર ભાવિક જનો સાંભળો. હે દેવ, તમે ચતુર અને સર્વજ્ઞ છો પણ કીર્તન કરતાં તમારું પિતાંબર જમીન ઉપર પડી ગયું તેની ખજર રહી નથી. માટે સત્વર સાવધ થઈને દેવરાયા પિતાંબર પહેરો. આવાં વચન સાંભળી જગજીવન કહે છે કે મારી પામે માન કે અપમાન કંઈજ રહેતું નથી. જેવો જેનો પ્રેમરંગ તેવા રંગે મારે રંગાવું જ પડે.

“ત્યજને લાજ શરમ અને હુંતુંપણું, ત્યજને લૌકિક દેહ અભિમાન,
ત્યજને દેવપણાનું પણ ભાન, કીર્તન રંજે રંજે નાચો.

મારા નામદેવનો જેવો પ્રેમ છે તેવા જ હું શ્રીપતિ યાઉ છું. જેમ દર્પણમાં મુખ જુઓ છો તેવી જ રીતે હું દેખાઉં છું. જેમ ત્રણેય ત્રણમાં આકાશ એક સરખું જ દેખાય છે, તેવી જ રીતે હું વૈકુંઠનાથક જેવા ભક્ત તેવો દેખાઉં છું. એવી વાતચીત થતી હતી, ત્યાં અકસ્માત કમીર ભક્ત આવી પહોંચ્યા. પછી ત્યાં ઊભા રહીને શ્રીપતિએ તે વૈષ્ણવ ભક્તને આશિર્વાદ

આપ્યું. કાશીમાં કળીર સંત અને પંડરપુરમાં નામદેવ ભક્ત એ બંનેની દેવ માટે અત્યંત પ્રીતિ હતી અને ગુહલાવ હતો. ધન્ય પંડરી વૈકુંઠનગર બ્યાં નામદેવનો કીર્તન ગગર હતો, બ્યાં નરનારી જીવનમુક્ત હતાં, જે નિજ પ્રેમમાં એકતાર હતાં, બ્યાં ગરુડચિહ્નવાળી ધ્વજા હતી, નિશાન ભેરી વાગનાં હતાં, વીણાનો મંજુલ સ્વર સંભળાતો હતો. ત્યાં તાળીઓનો અવાજ સંભળાતો અને સ્વાનંદ સાગરમાં ભક્તો ડૂબી જતા. તે સમયે પાંચે બ્યોતિની આરતી લઈને રૂક્મિણી માતા આવ્યાં. નામદેવે આરતી લઈ શ્રી માતાને દંડવત્ કર્યા. નિજ ભક્તોને સારંગધર કહે છે કે આજે કીર્તનમાં ઘણો રંગ જામ્યો હતો. તે સાંભળી જ્ઞાનેશ્વર કહે છે કે પાંદુરંગ મંજુરા લઈને નામદેવની પાછળ ઉભા હતા, તેથી સઘળા રંગ એકરંગ થયા હતા. અંતરનો પ્રેમ દેખાતો હતો. બ્યાં સૂર્યે મસાલ પકડી ત્યાં પ્રકાશ પડ્યામાં શું બાકી રહે! બ્યાં ચંદ્ર પવન નાખે ત્યાં ગરમી કે પરસ્પેષો ક્યાંથી થાય! બ્યાં સમુદ્ર પાણી આપવા માંડે ત્યાં ખાઓચિયાં કે સરોવરમાં પાણી કેમ ઓછું રહે! જેમ વરસાદે જમીન બીની કરવા માંડી હોય ત્યાં કોઈ સ્થળ કોરું રહે નહીં! જેમ લક્ષ્મીજી જાતે રસોઈ બનાવે ત્યાં કોઈ રૂચી બાકી રહે નહીં! જેમ કામધેનુ જાતે જ વસોવવા માંડે ત્યાં ત્રિભુવનમાં જોઈએ તેટલું ધી મળે, તેમ જેની પાછળ રૂક્મિણી-કાંતનો આધાર હોય, કે જે નામદેવને કીર્તન કરવામાં મદદ કરે ત્યાં પ્રેમરંગની છાંયો ઉજળવામાં શું બાકી રહે? જ્ઞાનદેવનાં વચન સાંભળીને જગજીવન હસવા લાગ્યા. પછી કહે છે કે અમારા જીવનનું શુભ રહસ્ય હવે તને સમજવા લાગ્યું છે. પછી સઘળા સંતો વગેરેને પ્રસાદ વહેંચી રૂક્મિણીપતિ નિજ મંદિરમાં ગયા. ત્યાં એકાંતમાં જઈને કળીર ભક્તે દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી રૂક્મિણીવરની રજા લઈને કળીર રામેશ્વર તરફ ગયા.

: જીવા અને તત્ત્વાનું ચરિત્ર :

શ્રી રઘુવીરનું ધ્યાન ધરીને કળીર ભક્ત સત્વર માર્ગ કાપવા લાગ્યા. રસ્તામાં એક નગર આવ્યું ત્યાં રાત રહ્યા અને રાત્રે કીર્તન ગગર માંડ્યો. આ સમયે આનંદ હિલરાવા લાગ્યો. અગણિત સંખ્યામાં માણસો કીર્તન સાંભળવા આવ્યા હતા. તેઓ પણ કીર્તન સાંભળી તણીન થયા હતા. તેમાં જે પરમ જ્ઞાની-આલ્મણો નામે ‘જીવો’ ને ‘તત્ત્વો’ પણ આવ્યા હતા. તે કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે કળીર વૈષ્ણવ દાસને કે જે

સિદ્ધાંતે જ્ઞાની અને ચતુર છે, માટે તેની પાસે જીર્ણને બંનેએ ઉપદેશ લેવો. પછી છવો ને તત્ત્વો બંનેએ કૃપીરસંત પાસે આવી સદ્ભાવે પ્રશુભ દર્શા અને કૃત્યું કે અમને પાવન કરો. તેમનો શુદ્ધ ભાવ અંતરમાં તપાસી નેહ કૃપીરે તેમના ઉપર કૃપા કરી મસ્તક ઉપર અભય કર મૂકી સાવર ઉપદેશ આપ્યો. પછી રામેશ્વર વગેરે સદ્ગુણાં દક્ષિણનાં તીર્થો ફરી કૃપીર ભક્ત કાશીમાં પાછા ગયા.

આ તરફ છવો અને તત્ત્વો બંને ભાષ્યોની સદ્ગુણાં પ્રાપ્તિએ નિંદા કરવા લાગ્યા અને તેમના સામું પણ બોલતા નથી. તેઓને નાત બહાર મૂકી એક ખીજને કહેવા લાગ્યા કે જો કોઈ આ બે ભાષ્યો સંગ કરશે તે મુસલમાન પાકિતનો ગણાશે. કૃપીર ખરેખર જ્ઞાની દશે પણ તે યવન છે. તેનો ઉપદેશ લેવાથી શ્રદ્ધા કર્મની નિંદા થઈ છે અને આત્મજ્ઞાનનો લોપ થયો છે. સર્વ નીંદકો એ પ્રમાણે કહેતા પણ બંને ભાષ્યો આ લોકોનું કહેલું સાંભળતા નહીં.

કહેવત છે કે નાતિ જાતિમાં શું જાણવાનું છે?
સદ્ગુરુ ઉપાસના કરતાં એવું કંઈ જોડાએ નહીં.

હવે એક ભાષ્યો પુન મોટા થયો છે અને ખીજની પુત્રી મોટી થઈ છે. બંનેને ચિંતા થઈ અને મનમાં કોઈ વિચાર સૂઝતો નથી. કન્યા માટે વર મળતો નથી અને વરને કોઈ કન્યા આપતું નથી. તેથી કાશીમાં જઈ કૃપીર સંતને સર્વે ખીના કહી પગે લાગ્યા. કમાલના પિતા કૃપીર અંતરજ્ઞાની હતા. તેમને કહેતા પહેલાં જ સર્વ વર્તમાન સમજી ગયા. તે કહેવા લાગ્યા કે તમે મારી પાસે ઉપદેશ લીધો તેથી તમને ટાળી મૂક્યા છે. પછી છવો અને તત્ત્વોને કૃપીર ભક્ત કહે છે કે મારું વચન માનો તો તમે બંને તમારાં બાળકોને શરીર સમર્પણ કરવાનું જાહેર કરો. તેમાં તમારાં કર્મનો ભય ત્યજ દેજો અને નિઃસંશય સગાઈ કરવાનું જાહેર કરો. એવું સદ્ગુરુનું વચન સાંભળી પ્રાણીઓએ તેમ કરવાનું નક્કી કર્યું. એટલે કૃપીર કહે છે કે જો મારાં વચનમાં વિશ્વાસ રાખશો તો સર્વ અરિષ્ટ તત્કાળ ટળી જશે અને મોક્ષ પામશો. પછી સુરુચરણમાં નમસ્કાર કરીને તે બંને ભાષ્યો સ્વદેશ આગ્યા અને લગ્ન લેવાની વાત કરી. લગ્ન સિધિ નક્કી કરી અને સરસામાન લાવવા માંડ્યો. આ દરમિયાન શહેરમાં જાણવાથી લોકોને ધડું આશ્ચર્ય થયું. પોતાને મોદેથી જ મંત્ર ભણાવે છોકરાને

જનોઈ દીધી. બીજે જ દિવસે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ સાંભળી સર્વે બ્રાહ્મણો ભેગા થયા અને બનેને પૂછવા લાગ્યા કે તમને સગો કેણુ મળ્યો છે અને કાલે કેવી રીતે લગ્ન કરશો. બ્રાહ્મણોએ એવું પૂછતાં તેઓએ સત્વર જવાબ દીધો કે અમારા બનેના ઘરમાં વર અને કન્યા છે, જેનાં પણ પક્ષી છે તેવી જ અમારી જાન છે. એવાં વચન સાંભળી બ્રાહ્મણોને ધણુ આશ્ચર્ય થયું! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે જો આ બંનેએ આ પ્રમાણે લગ્ન કર્યું, તો વર્ષુશંકર પ્રગ્ન ઉત્પન્ન થશે અને તેનું નિમિત્ત આપણા ઉપર આવશે. આથી ઈશ્વર નક્કી આપણા ઉપર કેાપા-યમાન થશે. સદ્ગુરુ વચનમાં વિશ્વાસ રાખીને આ લોકોએ બ્રાહ્મણ કર્મ તત્ત્વું છે, એ અમને બરાબર સમજાયું છે. તેઓનું મન કબીરે કસોટી ઉપર ચઢાવ્યું છે. પણ જીવા અને તત્ત્વાને બોલાવી સર્વે બ્રાહ્મણો કહે છે કે અમે અમારી ઇચ્છાથી તમારી સાથે સંબંધ બાધીએ છીએ પછી કન્યા માટે અન્ય કુટુંબનો વર નક્કી કર્યો અને પુત્ર માટે વધુ નક્કી કરી, સધળા બ્રાહ્મણોએ સાહિત્ય લાવી તે બંનેનાં લગ્ન કરી આખ્યાં પછી દારીમાં જઈ જીવા અને તત્ત્વાએ કબીરને સર્વ વાત કહી. તે સાંભળી સદ્ગુરુને સંતોષ થયો.

આવના અધ્યાયમાં પદ્મનાભનું ચરિત્ર અતિ પાવન છે તે સાંભળશો. મહિપતિ કહે છે કે ભાગ્યવાન અને જ્ઞાની જનો નિજ પ્રીતિથી ભક્ત ચરિત્ર સાંભળશે. સ્વસ્તિ શ્રી ભક્ત વિજય ત્રંચ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

આ રસાળ તેવીસમો અધ્યાય ભાવિક શ્રોતાઓએ સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૪ મો

(૧) પદ્મનાભ સાધુ અને પાંડુરોગી શાહુકારનું ચરિત્ર

(૨) કબીર અને તુલસીદાસ વાણીઆની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જ્ય ભીમા નીરવાળી રૂઝિમંડીરમણા, ભક્ત જન પાસકા, નારાયણા, જડમુક તારકા, પનિત પાવના, જગજીવના આદિ પુરુષા. હે જગજીવી, તમે એ હાથ કમર ઉપર મૂકીને અને નાકની દાંડી સામે નજર કરીને અદ્વાવિસ યુગથી ભક્તોને આવવાની રાહ જાંચને પંદરપુરમાં ઊભા છો. તમે અંબરિણના સત્યને માટે દસ અવતાર લીધા. પોતે સ્વસીક્ષાથી જુદાં જુદાં અપાર ચરિત્ર ક્યાં છે. હવે કમર ઉપર હાથ મૂકીને ચક્રપાણિ ઊભા છે. પોતે ભક્ત ભક્તિમા પ્રગટ કરીને અજ્ઞાનીઓને ખ્યાને લગાડ્યા છે. પોતે ભક્તનાં જાતિ કે કુળ જોના નથી. પોતે નામદેવ દરજી સાથે જન્મા, ગોખામેળા મહારનાં દોર તાણ્યાં, કબીર મવન ભક્તનાં શોક્ષાં વણ્યાં. એ સર્વ સંતોનાં ચરિત્ર અદ્ભૂત છે અને તે તુંજ દહેવગાવે છે.

હવે શ્રીતાઓ સાવધાન થઈને પ્રેમથી એકચિત્તે કથા સાંભળજો. આગળના અધ્યાયમાં જ્યાં અને તત્વા નામના એ આઠાણુ ભાષ્યોએ જે બન્યું હતું તે સમગ્ર કબીર પાસે જઈ કહી સંભળાવ્યું. કબીર ભક્ત ધણા પ્રેમાળ હતા. હંમેશાં ઉદાસ અને વિરક્ત રહેતા. મનની ચંચળતા ત્યજીને પોતે દહ મનથી રામ ભજન કરતા. તેમને ચિત્તમાં કોષપણુ આરાધનું બંધન નહોતું. છાણુ મારી કે સોનું સર્વ તેમને મન સરખું જ હતું. હીરા કે રત્ન તેની નજરે પથ્થરના ટુકડા સમાન હતા. બ્રહ્મા અથવા કીટી, મેરૂ અથવા ટેકરી બને તેમને મન સરખાં હતાં, તેમજ કબીરને મન બ્રહ્મરૂપિત કે સુગો બને સરખા હતા. જાગૃત અવસ્થા કે સ્વપ્નમાં, કે રાત્રી દિવસ કે ગાદનિદ્રામાં શ્રી રામભજન ચાલુ રહેતું, તેમાં ખંડ જરાય થતું નહીં. એમ તે કબીર ભક્ત હરિ ભજનમાં લીન થઈ ગયા હતા

હવે શાહુકારનું શરીર ધણું જર્જરિત થયું છે. તેના સર્વ અંગમાં કીડા પડ્યા છે. ચારે બાજુએ દુર્ગંધ છૂટે છે, કોઈ તેના સામું પણ જોતું નથી, ઘરનાં બધાં માણસો તેનાથી કંટાળી ગયાં છે. જેને જેને તેણે પાળીપોષીને મોટાં કર્યાં હતાં તે સર્વ તેની વિપરીત દશા અને અંતકાળ પાસે આવેલો જોઈને તેનાથી દૂર ભાગનાં હતાં. તે શાહુકારે અંતરમાં કદી પણ વૈકુંઠપતિ શ્રી હરિને યાદ કર્યાં નહોતા. વેદ કહે છે કે દારૂ રોગ લાગુ પડ્યો છે. તે જુદી જુદી દવા આપે છે પણ પાંદુરંગ કૃપા કરતો નથી. રોગ વધારેને વધારે થતો જાય છે. જોયી કહે છે કે ગ્રહ નબળા છે. તે સર્વ ખળભળાટ કરે છે. માટે આરોગ્ય મેળવવા તેના જપ કરાવો. દેવર્ષિ કહે છે કે કંઈકે ગોટાળો થયો છે. અબ્બા માતાજી કોપાયમાન થયાં છે. દેવીના નામની ભિક્ષા માગો તો તત્કાળ સારું થાય. એમ દરેક જુદા જુદા ઉપાય સૂચવતા, પણ દિવસે દિવસે કબૂત વધતું ગયું. માટે કહ્યું છે કે શ્રી હરિચરણના શરણે જે જાય નહીં તેને માટે અમૃતનું વિષ થાય છે. કોઈ બ્રાહ્મણ આવીને કહે છે કે મજ્જારી મહાત્મ્યનો જપ કરો. કોઈ કહે છે બ્રાહ્મણોને પોતાના વજન જેટલું દ્રવ્ય વહેંચો, કોઈ કહે છે કે સપ્તપદી વાંચો તો શ્રી ભગવતી સારું કરશે. જે જે ઉપાય કહ્યા તે સર્વે તેના પુત્રોએ કર્યા. કોઈ કહે છે કે સૂર્ય નારાયણને અર્ચન આપો. કોઈ કહે ગાયત્રીનું પુરસ્કાર કરો, કોઈ કહે મહાદેવજીને મહાર્દ્ર અભિષેક કરો, કોઈ કહે હરેશ્વરની પ્રદક્ષિણા કરો, કોઈ કહે ગણપતિને પ્રસન્ન કરો, સંકળી ચતુર્થીનું વ્રત કરી લાકુ મોદક ગણપતિને અર્પણ કરો. એક કહે કોઈ માંત્રિકને બોલાવો, એક કહે કાળ ભૈરવની ઉપાસના કરો, એક કહે બ્રાહ્મણને બોલાવી હાથીનું દાન કરો. એ પ્રમાણે જેટલા સાધન્યા તેટલા ઉપાય કર્યા અને ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચી નાખ્યું, પણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થયું નહીં. ઉત્તરું શાહુકારનું શરીર દિવસે દિવસે વધુને વધુ જર્જરિત થતું ગયું. અંતે એટલી બધી દુર્ગંધ મારવા લાગી કે કોઈપણ તેની પામે જઈ શકે નહીં. આખા અંગમાં કીડા પડ્યા છે. જ્વ કાસાવીસ થાય છે, તેથી તેણે નકી કર્યું કે આ દેહને ગંગાજમાં પધરાવી દેવો. પછી શાહુકારે તેની પત્ની, પુત્રો વગેરે સ્વજનોને બોલાવી પોતાનો વિચાર જણાવ્યો કે મારો દેહ હવે વિના વીક્રમે ગંગાજમાં પધરાવી દો. તમે ઘણા ઉપાય કર્યા પણ મારાં કર્મ વિપરીત હશે, તેથી હવે ગંગાજમાં દેહત્યાગ કરવો એજ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. એવાં વચન સાંભળી સર્વેએ મોહને લીધે શોક કર્યો. પછી શાહુકારને જાગ્રતીને ગંગા નદીને કિનારે લઈ ગયા. શાહુકાર દુઃખનો આર્યો પોતાનો

જીવ આપે છે, તે કૌતુક જોવા ધણા લોકો ત્યાં જોવા ચલા છે. ગંગા નદીને કિનારે કાંઈ દિવસ ન જોઈ હોય તેટલી માનવમેદની જોવી થઈ અને સ્ત્રીપુરો આ જોઈ નવાઈ પામ્યાં એક કહે છે કે એની પત્ની અને પુત્રો કેવી રીતે એને મરવા દે છે. એક બીજાને કહે છે કે આપણે પણ છેવટે મરવાનું તો છે જ માટે મનમાં સાવધાન થઈને શ્રી હરિનું ભજન કરવું. માણસોની વિધિવિધ વાતો સાંભળીને શાકુકાર કહેવા લાગ્યો કે હવે વિના વિદ્યાર્થી અને જલદી ભાગીરથીના જગમાં નાખી દે. હવે આ અતિ દારૂણ દુઃખ સહન થવું નથી. બધાંએ આ સાંભળી ચાર કુંભ લાવી તેને હાથે પગે બાંધ્યા તે સમયે ત્યાં એક પદ્મનાભ નામે વ્યાઘ્રલયુક્ત નાનકડો આગ્યો હતો. તે મુખથી રામ કૃષ્ણ ગોવિંદનું નામસ્મરણ કરતો હતો. તે કબીર સંતનો શિષ્ય હતો. તે સપ્તેમ નામસ્મરણ કરતો હતો. તે વિશ્વ ભકતે ગળામાં તુળાની માળા ધારણ કરી હતી. તેણે ગંગા નદીને કિનારે અગ્નિ નરનારીની બીડ જોઈ. તેમને કષ્ટ પામતાં જોઈ પદ્મનાભ પૂછે છે કે તમે શું કૌતુક નજરે જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ આ વિશ્વભકતને સર્વ વૃતાત કહ્યો. લોકોનું કહેવું સાંભળીને તે જલદી શાકુકાર પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે તારે આપઘાત કરી પ્રાણ આપવાની જરૂર નથી. ચોરાસી લક્ષ યોની ફરતાં ફરતાં આ મનુષ્ય દેહ ઓચિંતો મળ્યો છે. તેમાંથી આત્મહત્યા કરવાથી કષ્ટપાતે પણ છુટકારો થશે નહીં, મનુષ્યજન્મ આ કર્મભૂમિમાં થયો છે, તો કંઈક હરિભજન કરીએ તો જ જન્મ, મરણનો ફેરો ટળે એ નકકી જાણજો. તે સાંભળી શાકુકાર પદ્મનાભને કહે છે કે મારું કર્મ ધણું જગવાન અને દુસ્તર છે. મેં આરાગ્ય મેળવવા માટે ધણા ધણા ઉપાય કર્યા પણ આખા અંગમાં કીડા પડ્યા છે તેથી મારે બાણ દુર્ગંધ છૂટે છે. આપ્તવર્ગને ધણું સંકટ થાય છે. તેથી આ છેલ્લો ઉપાય કરવો છે. ત્યારે પદ્મનાભ કહે છે કે હવે એક છેલ્લામાં છેલ્લો ઉપાય બાકી છે અને તે એ કે ત્રણ વખત રામનામ લેતાં તરી વ્યથા સંપૂર્ણપણે દૂર થશે. વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ શ્રવણ, જપ, તપ, અનુષ્ઠાન કરવા કરતાં પણ જો મુખથી રામનામ લીધું નહીં, તો તે સર્વ વ્યર્થ ગયાં જાણજો. જુદા જુદા દેવતાની સાધના કરતાં; યાગ, યજ્ઞ, હવન કરતાં, જો મુખથી હરિનામ ન કહ્યું, તો સર્વ કાર્ય વ્યર્થ. ગયું ગણાય. તીર્થ કરતાં બહુ શ્રમ લાગે, અનેક વ્રત કરે પણ જો રામ નામથી વિમુખ હોય, તો તેનું સર્વ કાર્ય નકામું જાય. પ્રાણુયામ, વજ્રસન, ગૌદાન, ભૂમિ-દાન, રાનદાન, અન્નદાન એ સર્વે હૃદયમાં સ્થુનદનને માફ કર્યા વિના

વ્યર્થ ગયાં જાણ્યો.

કોઈ કર્મ શરૂ કરતાં “કેશવ, નારાયણ”ને યાદ કરવા અને છેવટે વિશ્વ સ્મરણ કરવું તો જ તે કાર્ય પૂર્ણ થયું ગણાય. માટે દહે રામ રામ કહેતાં તારી સર્વ વ્યથા તત્કાળ દૂર થશે, એમ કપીર શિષ્યે તે શાહુકારને કહ્યું. ત્યાં અગણિત નરનારી ભેગાં થયાં હતાં. પદ્મનાભે તેઓને કહ્યું કે જો સર્વ ત્રણ વખત રામનામ લેશો તો સર્વના ભવરોગ તત્કાળ દૂર થશે. વિધુલકતનું વચન સાંભળી સર્વ જનોએ નામસ્મરણ કર્યું. ત્રણ વખત રામનામ કહેતાં નવાઈ જોયું બન્યું. રામનામનો ધ્વનિ કાને પડતાં જ તે શાહુકારનું દિવ્ય શરીર થયું. રામનામનો મહિમા ધણો મોટો છે. તે દેવાને પણ સમજવો દુર્ધટ છે. કૌતુક જોવા જો માણસો આવ્યા હતા તેમણે રામનામ લેતાં તેમનાં દુઃખો પણ તત્કાળ દૂર થયાં. તે બધામાં કોઈ શરીરે રોગી રહ્યો નહીં. બીજાં અનેક દુઃખો પણ તત્કાળ દૂર થયાં. મુખથી રામનામ લેતાં કોઈનો ટાઢીઓ તાવ ગયો, કોઈનો ક્ષયરોગ ગયો, કોઈનું કાનઘણ થયું. કોઈની દાઢ દુઃખતી સારી થઈ, એ પ્રમાણે મુખથી રામનામ લેતાં સર્વને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થયું. કોઈના અંગનું નાર, કોઈનું ધાવડું, જોનકી વસ્તુ નામ લેતાં દૂર થયું. કોઈને પેટનો દુખાવો, કોઈને ગળાનું દર્દ, તે સર્વ રઘુનાથકનું સ્મરણ કરતાં દિવ્ય દેહવાળા થયા. કોઈનું ખરજવું, કોઈનો કોડ, રઘુનંદનને સ્મરતાં સંપૂર્ણ પણે દૂર થયાં. કોઈને આંખે દેખાતું નહોતું, કોઈ કાને બહેરા હતા તે સર્વને ચક્રપાણિનું સ્મરણ કરતાં આરોગ્ય મળ્યું. ઉધરસ, રક્તપીત્તિ, પેટથળ વ્યાધિવાળા પણ અયોધ્યાપતિનું સ્મરણ કરતાં આરોગ્ય પામ્યા. કોઈની ભૂતબાધા, કોઈને ચેટક, નડતર, રઘુનંદનને સ્મરતાં દૂર થયાં. એમ અકોતરમે વ્યાધિ પદ્મનાભના દર્શનથી અને તેના કહેવા પ્રમાણે નામસ્મરણથી એકદમ દૂર થયાં. શાહુકારે સત્વર જીતે પદ્મનાભને ચરણે વંદન કર્યાં અને સ્વાનંદે રાત દિવસ તે શ્રીરામભજન કરવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે ધન્ય છે તને વૈષ્ણવ પીરલકતને ! તું વિશ્વોદ્ધારક જનમ્યો છે. કાશીનાં સર્વ માણસોએ પદ્મનાભને ચરણે વંદન કર્યાં. અને ત્યારથી રાત્રિ દિવસ શ્રીરામભજન કરવા લાગ્યા. તેઓ ભગૃતિ, સ્વપ્ન કે નિદ્રામાં શ્રીરામભજન કરે છે. એમ આખી કાશીનગરી શ્રીરામ રૂપ બની ગઈ છે, એ પદ્મનાભનો પ્રતાપ હતો. આ વાત કપીર સંતને કાને ગઈ, તેમને કોઈએ કહ્યું કે તમારા પંથના પદ્મનાભ બ્રાહ્મણે ત્રણ વખત રામનામ બોલાવીને સર્વ જનોને મુખી કર્યા છે. એવું કૌતુક મૃત્યુલોકમાં કોઈએ જોયું નથી. ત્યારે પદ્મનાભને બોલાવીને

કળીર પૂછે છે કે ત્રણ વખત રામનામ કેમ બોલાવ્યું ? “રામ” એ બે અક્ષરથી જ સકળ જનનું તત્કાળ કલ્યાણ થાય છે, રામનામનો મહિમા ઘણો મોટો છે. તે હજુ તને બરાબર સમજાયો નથી. તેથી આ વિષય તને સવિસ્તર કહી સંભળાવું છું તે ધ્યાન દેતો સાંભળ. ઘણા ઘણા સમય પહેલાં એક વાલ્મીકી ટ્રાણી હતો, તે મદાપાપી હતો. તેને નારદે ઉપદેશ આપ્યો. તે રામનામાવલી જપતાં જપતાં વાલ્મીકી ઋષિ થયો. રઘુનંદનનો અવતાર થયો તે પહેલાં તેણે રામાયણ ગ્રંથ લખ્યો. સૌ કરોડ રામાયણ (ભવિષ્ય પુરાણ) પોતાની બુદ્ધિથી લખ્યાં. દેવાસપતિ મહાદેવજીએ આ રામાયણની પ્રતો સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં વહેંચવા માંડી. તે પ્રતો દેવા ત્રિલોકના લોકો આવ્યા, તેથી તે વહેંચણી શંકરે કરી આપી, તે કળીરે પોતાને મોટી પદ્મનાભને કહી સંભળાવી. તેત્રીસ કરોડ પ્રાન મૃત્યુ લોકમાં આપી. ધૂળંદિએ તેટલો જ સ્વર્ગમાં અને તેટલી જ મૃત્યુલોકમાં અને તેટલી જ પાતાળમાં વહેંચી. પછી એક કરોડ પ્રાન વધી. તેમાંથી તેત્રીસ લાખ સ્વર્ગમાં, તેટલી જ મૃત્યુલોકમાં અને તેટલી જ પાતાળમાં વહેંચતાં બાકી સૌ હજાર વધી. તે પછી સ્વહસ્તે દેવાસનાથ વહેંચે છે. જેમ પિતા પોતાના પુત્રને સ્વહસ્તે ધન આપે છે તેમ ચંદ્રભૌરીએ તેત્રીસ હજાર પાતાળમાં, તેટલી જ મૃત્યુલોકમાં અને તેટલી જ સ્વર્ગમાં આપી. પછી એક હજાર પ્રત વધી. તેમાંથી ત્રણસો ત્રણસો એમ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં વહેંચી. એટલે એકસો પ્રત વધી. તે પછી ત્રણ લાગે વહેંચી દીધી. એમ વહેંચતાં તેત્રીસ શ્લોક પૃથ્વીમાં તેટલાજ પાતાળમાં અને સ્વર્ગમાં વહેંચ્યા. એમ કરતાં છેવટે એક શ્લોક વધ્યો. તેમાં બત્રીસ અક્ષર હતા તેમાંથી દસ દસ વહેંચતાં બે જ અક્ષર (રામ) બાકી રહ્યા તે ઉમારમણે પોતાની પામે રાખ્યા. બ્યારે હરિએ કમલ અવતાર લઇને સમુદ્રમંથન કર્યું, ત્યારે અતિ દારૂણ મહાવિષ નીકળ્યું. તેથી ત્રિભુવન બળવા લાગ્યું. દેવોને સંકટ પડેલું જોઈ ઉમારમણ તે બે અક્ષર બોલ્યા. રામ કહેતાં જ સદાશિવ શીતળ શીતળ થયા તો પછી તારે ત્રણ વખત રામનામ ઉચ્ચારવાની શું જરૂર હતી ? કળીર ભકતે આ પ્રમાણે શિખામણ આપતાં પદ્મનાભે દંડવત પ્રણામ કર્યા.

(૨) કબીર અને તુળસીદાસ વાણીયાની કથા

હવે આ બીજી કથા ધણી રસાળ છે, તે પારસમણિ જેવા નિજ ભક્તો સાંભળજો. પત્ની તથા પુત્ર હોવા છતાં પણ કબીર ભક્તનું મન વિરક્ત હિંદાસ હતું. જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ ધણમાં પડતાં તે બીંબતો નથી, જેમ ધણા પાણીમાં કમળપત્ર રહેવા છતાં તે બીંબતું નથી, જેમ વિદ્યાસી દર્પણમાં મુખ જોતાં તેમાંથી તત્ત્વ જોઈ શકતો નથી, તેવી રીતે કબીર ભક્ત સંસાર પ્રપંચમાં મુગ્ધાતો નથી. તે હિંદાસ, વિરક્ત અને અતિશય સાત્ત્વિક વૃત્તિનો હતો અને હંમેશાં ભજન કરતો હતો. કોઈ એક દિવસે દસ હજાર વૈષ્ણવો ઉર્ષવ ત્રિપુંડવાળા તુળસીમાળા પહેરેલા કાશીમાં આવ્યા. તેઓ પ્રેમરંગથી કીર્તન કરતા હતા. એવા એ વૈરાગી વૈષ્ણવો કાશીમાં રસ્તે રસ્તે જતા હતા. તેઓ સીનારામના નામથી હાક મારી ગામ લોકને પૂછતા હતા કે આ નગરમાં વૈષ્ણવ શ્રી રામસખા કોઈ છે કે ને આ સર્વ વૈષ્ણવોને સીધુંસામાન આપી તૃપ્ત કરે ? એવો અતિશય સાત્ત્વિક દાતા આ ક્ષેત્રમાં કોઈ હોય તો અમને સત્વર બતાવો. વૈરાગીનાં વચન સાંભળી, ગામના લોકો કહે છે કે આ ક્ષેત્રમાં કબીર નામે શ્રીમંત યવન રહે છે. તે દસહજાર વૈષ્ણવોને નક્કી તૃપ્ત કરશે. કુટિલ લોકોએ વૈરાગીને એમ મશ્કરીમાં કહ્યું :

જેના ઘરમાં હોય ધન ધાન્ય, પણ ભૂખ્યાને ભોજન દે નહીં,
તે બીજાનું ઘર બનાવે પોતે, તેવો નર નિશ્ચે દરિદ્રી જાણવો.

પોતે મેડીઓ બાંધીને રહે અને વડેમાર્ગને બેસવા માટે કામ આપે નહીં, તેવાનાં તે મંદિર નહીં પણ મસાણ જાણવાં.

જેને મુખે હોય કવિત્વ રકુતીર્ષિ, પણ ભગવદ્ ગુણ જે વર્ણુ નહીં,
બડબડ કરે દુનિયાના પાખંડ, તેની વાચા ગુણ રક્ષસી જાણો,
જેની પાસે અગાધ શક્તિ, પણ પરોપકાર્યે બ્યય કરે નહીં,
તેને સર્વથા નર કહેવો નહીં, પણ ગામનો ડુંકર જાણવો.

હવે વૈરાગીને અન્ન જોઈએ છે. નગરના જનો કંજુસ છે. પોતાનું સંકટ ટાળીને કબીરનું ઘર બતાવ્યું છે. પછી સવળા તીર્થવાસી સાધુઓ કબીરને ઘેર ગયા. બારણા સામે જિભા રહી “સીતારામ” શબ્દથી સાદ પાડ્યો. અવાજ કાને પડતાં જ કમાલના પિતા કુબીર સંત બહાર આવ્યા

અને સદ્ભાવે નમસ્કાર કરીને પ્રેમથી વૈષ્ણુવોને આલિંગન આપ્યું. સાધુ તેને કહે છે કે અમે દસહજાર વૈષ્ણુવો પૃથ્વી ઉપર તીર્થાટન માટે નીકળ્યા છીએ. અહીંના લોકો કહે છે કે આ નગરમાં અન્નદાતા કમાલ તાત છે. તેઓના મનની વાત જાણી કખીર કહે છે કે વાત ખરાખર છે. તમને અન્ન જરૂર મળશે. ખજારમાં એક તુળસીદાસ નામે વાણીઓ હતો. કખીર તેની દુકાને ગયો અને કહ્યું કે મારે ઘેર સંત પરાણા આવ્યા છે. તેઓને માટે સીધુંસામગ્રી કાઢી આપ. આ વાત સાંભળી તે વાણીઓ મિત્રજૂથી કહે છે કે તારી પત્ની મને એકરાત્રી ભોગવવા માટે આપે તો દસ હજાર વૈષ્ણુવને માટે સીધુંસામગ્રી આપી તૃપ્ત કરે. કખીરે વાણીઆની વાત કબુલ કરી વચન આપ્યું. કામાતુર તુળસીદાસ વાણીઆએ વૈષ્ણુવ માટે જોઈતી સામગ્રી આપી. મેવો, ચોખા, દાળ, સાકર વગેરે ચીજો આપવાથી સાધુસંતો તૃપ્ત થયા અને કખીરને પણ સંતો જમ્યા તેથી ચિત્તમાં હર્ષ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે આજનો દિવસ સારો ગયો કે વૈષ્ણુવ ભક્તો મળ્યા. રાત્રીના સમયે કખીરે પોતાની પત્નીને ખાનગીમાં કહ્યું કે તને વાણીઆને ત્યાં એકરાત્રી માટે વેચીને વૈષ્ણુવોને અન્નદાન કર્યું છે. તુળસીદાસ વાણીઓ ખજારમાં છે તે ધણો ઉદાર છે. તેણે ત્વરિત ગતિએ સામગ્રી આપી સાધુસંતોને તૃપ્ત કર્યા છે. માટે મનમાં કંઈ સંકોચ લાગ્યા વિના તેની ઈચ્છા તૃપ્ત કરજો. પતિનું વચન પતિવ્રતા માટે હંમેશાં માન્ય હોય છે. તેમ કખીરપત્નીએ કખીરનું કહેવું કબુલ કર્યું, પછી પત્નીને સાથે લઈને કખીર વાણીઆને ઘેર ગયો. કામાતુર તુળસીદાસ તેની વાટ જોતો બેઠો હતો. ઘરમાં અંદન, પુષ્પહાર વિગેરે પલંગ ઉપર મૂક્યાં હતાં. દિવ્ય વસ્ત્ર અલંકાર પણ તૈયાર રાખ્યાં હતાં. તે સમયે તેણે કખીરને તેની સુંદર પત્ની સાથે આવતાં જોયો અને તેને સંતોષ થયો. કખીરે તેની પત્નીને આજ્ઞા કરી કે આ વાણીઆને ત્યાં ચાર પ્રહર રાત્રી રહીને પછી ઘેર આવજો. તેને ભોગદાન આપજો એવી મારી આજ્ઞા છે. કમાલ તાત એવું કહીને, પોતાને ઘેર ગયો અને પ્રેમથી શ્રીરામભજન કરવા લાગ્યો. હવે પતિઆજ્ઞા ચવાથી કખીરપત્ની વાણીઆને કહે છે કે તમારો મોટો ઉપકાર થયો કે સાધુ સંતોને તૃપ્તિ થઈ, હવે તમારી વિપવવાસના તૃપ્ત કરો. એમ કહીને તે શ્રી રામભજન કરવા લાગી. કામાતુર વાણીઓ ધણો ખુશી થવા લાગ્યો કે આજે સુંદર સ્ત્રીના સમાગમ થશે. જેમ તેજસ્વી દીવો જોઈ પતંગિયું તેમાં બળી મરે છે તેમ તે પાપી વાણીઆએ વિચાર કર્યો. પરંતુ તેટલામાં ગામના કોટવાળનું રૂપ (વેપ) ધરીને શ્રી રમુનંદન

ત્યાં પ્રગટ થયા ! હાથમાં ધનુષ્યખાણું, દાઢ, ખરડી અને ક્રોધથી રાતી આંખો કરીને અયોધ્યાપતિ કહે છે કે હે પાપી, દુર્જન ! અવટિત કામ કરવા કેમ તત્પર થયો છે ? ધનુષ્યખાણુ ચઢાવીને કહે છે કે હમણાં જ તારા ખાણુ લઈ છું. આ જોઈ વાણીઓ ચર ચર ઠંપવા લાગ્યો. તે કહે છે કે હું પૂર્ણ અપરાધી છું. જેટલું ધન જોઈએ તેટલું લઈ મને જીવતદાન આપો. એમ કહી વાણીએ શ્રીપતિના ચરણ પકડ્યા. તે લલિજત થઈ ગયો અને રઘુરામને જોતાં જ તેનો કામ નાશ પામ્યો. જેમ ન્યાયાધીશની સામે જતાં ગુન્હેગારની ખતિ કુદિત થાય છે; જેમ ચોરને મુદામાલ સાથે પકડતાં તે લલિજત થાય છે, તેમ તુળસીદાસ વાણીઓ પણ અયોધ્યાધીશને જોતાં લલિજત થયો, હવે શું ઉપાય કરવો તે તેને સૂઝતો નથી. કાટવાળ વાણી-આને ક્રોધથી કહે છે કે કળીરપત્ની મારી બેન છે, તેને નમસ્કાર કર. અયોધ્યાપતિએ એવું કહેતાં વાણીઓ બીતો બીતો જાઓ થઈ કળીરકાંતાને નમસ્કાર કરી કહે છે “હે માતા, મારાથી અન્યાય થયો છે. મારો અપરાધ માફ કર અને તું તારે ઘેર જા.” વાણીઆને ધનુષ્યપાણી કહે છે કે આજથી ‘સાવધ’ થઈ જજો. પૈસાના અભિમાનથી ક્રોધની અવગણના કરીશ નહીં. મનમાં પથાતાપ ધરીને કળીરને શરણે જજો. કમાલની માતાને સાથે લઈને અયોધ્યાપતિ તેને ઘેર પહોંચાડી પછી પોતે અદ્રશ્ય થઈ ગયા. એવા શ્રીપતિ કૃપાળુ છે. કળીર તેની પત્નીને ઘેર આવેલી જોઈને કહે છે કે તું એટલામાં જ કેમ પાછી આવી ? વાણીઆને મેં વચન આપ્યું હતું, મારું આપેલું વચન તેં કેમ ભંગ કર્યું ? તે સાંભળી પતિવ્રતા કહે છે કે ગામનો કાટવાળ ત્યાં આવી પડ્યો, વાણીઆને શિક્ષા કરીને મને અહીં ઘર સુધી મૂકી ગયો. એ વાત સાંભળી કળીરને ક્રોધ ચડ્યો. તે તત્કાળ કાટવાળને ઘેર જઈ તેને બોલાવા લાગ્યો. કળીર હાક મારતાં કાટવાળ જામૂલ થયો અને સૂતર ધર બહાર આવ્યો. તેણે કળીરને સાબરજી નમસ્કાર કર્યા. કળીર તેને કહે છે કે મેં એક રાત્રી માટે મારી કાંતા વાણી-આને આપીને તેની પાસેથી સીધું સામગ્રી લઈ દસહજાર સંતની પૂજા કરી ભોજન કરાવ્યું. હું તારા વડીલ જેવો છું. પણ તારું શું ગયું કે તું તે વાણીઆને ત્યાં ઉતાવળે ગયો અને તેને શિક્ષા કરી ? તે તેં યોગ્ય કાર્ય કર્યું નથી. ભૂમિદાનનો અધિકારી રાગ છે. પિતાને કન્યાદાનનો અધિકાર છે. પત્નીને પતિ સીવાય બીજા કોઈની આરા પાલન કરવાનો અધિકાર નથી. એમ છતાં તને દુષ્ટદિ કેમ સૂઝી અને એકાંતમાં તું તેને ઘેર કેમ ગયો ? તું મારો અપરાધી છે. તેં મારું સત્ય કુખાવ્યું છે એવું મને લાગે છે. કાટ-

વાળે તત્કાળ કપીરના ચરણ પકડી કહ્યું કે મને આ આખતનું જરા પણ જ્ઞાન નથી. જો મેં તે વાણીઆને આજે રાતે જોયો હોય તો મારાં ચક્ષુ નાશ પામે. તમે સંત દેખ્યુર ભકત છો. જો હું અસત્ય જોયું તો રૌરવ નર્કયાતના કદપ સુધી ભોગવવી પડે. કપીર મનમાં વિરમય પામ્યો ! તે કહેવા લાગ્યો કે આ તો શ્રી રામની કરણી છે. તે ભકતવત્સલ ધનુષ્યબાણ મદણ કરનાર પોતાના દાસનું નિર્વિઘ્ને રક્ષણ કરે છે. પછી કપીર ભકત સત્વર તુળસીદાસને ઘેર ગયા. તે કહેવા લાગ્યા કે નક્કી કોટવાળના રૂપમાં તને રઘુનાથનાં દર્શન થયાં. મોટા પ્રયત્ન કે તપ કરતાં જેનાં દર્શન થાય નહીં તે અયોધ્યાપતિએ તને અનામાને દર્શન દીધાં. તારા ભાગ્યનો પાર નથી. કપીરનાં વચન સાંભળી તુળસીદાસ તેના ચરણમાં પડ્યો અને તે કહેવા લાગ્યો કે તમારી પત્નીનું છળ કરવા જતા શ્રી રઘુનાથનાં દર્શન થયાં. જો ખીજે કોઈ ઠેકાણે વ્યભિચાર કર્યો હોત તો રૌરવ નર્કનો અધિકારી થયો હોત. એમ કહીને ફરીથી કપીરને ચરણે લાગ્યો. જેમ પીઠ ઉપર પથ્થર બાંધીને સમુદ્ર ઉતરી જાય, જેમ વિગ ખાધને પ્રાણ બચાવે. તેવી મારી ગતિ થઈ છે. હવે તુળસીદાસને એવો પશ્ચાતાપ થયો કે તે શ્રી રામભજનમાં સત્વર લાગી ગયો. કપીર પાછો પોતાને ઘેર આવ્યો હૃદયમાં રઘુનાથનું પ્રતિબિંબ દેખાયું. લાવણ્યવતી પતિવ્રતા સ્ત્રી કપીરને મળી હતી. છતાં તે ચિત્તમાં વિષયનો ઉદ્વેગ હતો અને શ્રી રામ ભજન કરતો હતો. અહો ! આ સંતચરિત્ર રસાળવાણી કે જે આ વિચારરૂપી રત્નોત્પત્તિ ખાણ છે અને અમૃત કુંડમાં મીઠા જલ જેની ભરેલી છે, તે સંતોના કાને શોભે છે. સંતચરિત્ર એજ બીમરથી છે, અને જુદા જુદા ચરિત્ર રૂપી પુષ્પો છે. તે પશ્ચાતાપના તીર્થરૂપ છે જેમાં મહીપતિ સ્નાન કે સ્નાન કરે છે.

સ્થિતિ શ્રી ભકતવિજય ગ્રંથ સાંભળાને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ ચોવીસમો અધ્યાય સાંભળ્યો

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૫ મો

સંત રોહિદાસ ચમારનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાજનો, સાવધાન થઈને સાંભળો. પરમ વૈષ્ણવ રોહિદાસ રાત્રી દિવસ પ્રેમભાવે હરિભજન કરતો હતો. નિત્યનેમે સ્નાન કરી વિષ્ણુપૂજન કરતો. તે સંસારી હતો, છતાં પણ પરોપકાર કરતો હતો. કોઈ વૈષ્ણવ આવે તેને એક જોડી મોજડીની સીની આપતો. ચમારનો ધંધો હલકો દેખાય પણ તેથી અણુમાત્ર દોષ લાગે નહીં. સુથાર અને કુંભારને તેના કામથી દોષ લાગતો નથી. જો તે ઉપકાર કરે તો તેને જગન્નાથ જલદી પ્રાપ્ત થાય છે. કડીઆ, સલાટને તેનાં કર્મ કરતાં દોષ લાગે નહીં. સાળવી, કાળી અને ખેડદારને પોતાના કામથી દોષ લાગતો નથી. તેઓ એકનિશ્ચયી પરોપકાર કરે તો તેઓને જગન્નાથ પ્રસન્ન થાય છે. ધોખીને, રંગારીને નિજકર્મ કરતાં દોષ લાગતો નથી. પરોપકાર કરતાં તેઓના દેહનું સાર્થક થશે. તપ કરનાર અને બ્રાહ્મણો જો કર્મ કરતાં મનમાં કપટે રાખે નહીં, તો પરોપકાર કરતાં શ્વિમયુકાત તેમના ઉપર કૃપા કરે છે. હવે જો અદારે વર્ણની વાત કહેવા બેસીએ તો કથા ધણી લાંબી થાય. ખાટે હવે શ્રોતાઓ, સાંભળો. રોહિદાસ ચમાર પરોપકાર કરતો અને વૈષ્ણવોની સેવા કરતો. યાત્રાળુઓના ફાટેલા જોડા સાધી આપતો.

પરોપકારી ભકતો બલો, હરિને જીવથી વહાલા,

તેને ઘેર જગજીવન, રાત દિવસ રહેતા બલો.

લોકોને ઉપદેશ આપી તેમની પાસે સેવા કરાવે અને પોતે કાઢીને પાણી પણ પીવડાવે નહીં તે અમ્તાની અને બલોલા છતાં મૂર્ખ બન્યુવા. આ બ્રાહ્મણ રોહિદાસ બન્યુતો હતો. તે ભાવથી વૈષ્ણવોની પૂજા કરતો હતો અને આ સંસાર મિથ્યા છે તે સમજતો હતો. પ્રાતઃકાળમાં ભડીને ભોજન કરતો. પછી સ્નાન કરીને વિષ્ણુપૂજન કરતો. આવું સાંભળીને

શ્રોતાઓના મનમાં વિપરીત લાગશે. પણ તેને ઉપવામી રહીને પૂજન કરતાં ધ્યાનમાં મન સ્વસ્થ થતું નહોતું. કળિયુગમાં અન્નમય ગ્રાણુ છે એમ શાણા માણુઓ કહે છે કારણકે બે પ્રકર દિવસ જતાં જીવ વ્યાકુળ થાય છે. ધ્યાન કરતાં મૂખ લાગે એટલે તત્કાળ મન ફરવા માટે એવું નાશીને જ રોહીદાસ પહેલાં જોજન કરતો. બે ચોર પકડાઈ જવાનો હોય તો પહેલાં ધન નાખી દે છે, જેમ આધા દૂર ચતા પહેલાં ભુલો પિરાયને બળિ આપે છે, જેમ હવાલદાર અપશબ્દ બોલે તે પહેલાં તેને લાંચ અપાય છે, તેમ રોહીદાસ પહેલાં ગ્રાણુને આહુતિ આપી, પછી સ્નાન કરી એકાંતે દેવપૂજન કરતો. એક દિવસે રોહીદાસ વિષ્ણુલકત એકાંતમાં સાહિત્ય લઈ દેવપૂજન માટે બેઠો હતો અને ચંચળ મનને શાંત કર્યું હતું. ત્યાં ચામડાનું પાત્ર પાણીથી ભરેલું હતું. બેસવાનું આસન ચામડાનું હતું અને સર્વ પૂજનાં પાત્ર ચામડાનાં હતાં. તેટલામાં પંચાંગ તિથિ કહેવા માટે બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. મુંઢર તુળસીકથાના પાસે જઈ બ્રાહ્મણ બેઠો ત્યાં રોહીદાસ ઊઠીને ગયો અને નિજભાવે નમન કર્યું. બ્રાહ્મણ રોહીદાસને કહે છે કે તું પૂજ કરે છે પણ ચર્માસન ઉપર બેઠો છે તેનું કારણ શું છે ? વિષ્ણુ મૂર્તિ રૂપ શાલીગ્રામ જેની તું પૂજ કરે છે, કે જેનું યોગી ધ્યાન ધરે છે તેને તે ચામડાની બેસણી કરીને તેમાં બેસાડયા છે. જે શેષશાયી દીરસાગરમાં વસે છે જેને શાસ્ત્રો શોધી શક્યાં નથી, તેને ચર્મની બેસણીમાં તે કેમ બેસાડયા છે ? મત, તીર્થ, તપ, યજ્ઞ કરતાં જે શ્રીરંગ મળે નહીં અને જે વૈકુંઠવાસી ભકતોનાં ભવદુઃખ દૂર કરે છે, તેને ચર્માસનમાં કેમ બેસાડયા છે ? આવાં બ્રાહ્મણનાં વચન સાંભળી રોહીદાસ કહે છે કે ચામડા વિનાની કંઈ ચીજ તમે નજરે જોઈ શકો છો ? નગાર્, દોલ, મૃદંગ, નરધાં વગેરે જે હરિકીર્તનમાં વપરાય છે તે ચર્મ વિના બની શકતાં નથી. કપિસા ગાય પણ ચર્મવાળી છે, જેનું દૂધ પવિત્ર ગણાય છે અને તે દેવને પંચામૃત સ્નાન કરાવવા માટે વપરાય છે. જરાયુજ, અંડજ અને ઉદ્ભિજ એમ ત્રણે જાતિ ચર્મમાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં આત્મારામ આનંદથી રહે છે. સર્વમાં તે સરખા રહે છે. ચામડાનું નગાર્ જનાવી ચામડાના હાથથી તે વગાડે છે. તેમાંથી મંદુર અવાજ નીકળે છે, તે ચામડાનો કાન સાંભળે છે. ચામડાની જીભથી વેદાન્યાર થાય છે. ચામડાના હાથથી અન્ન પાણી લેવાય છે અને ચર્મમુખથી ખવાય છે. ચર્મમંદિરમાં આત્મારામ બેઠો છે, તે જ મંદુર અવાજથી બોલે છે. બ્રાહ્મણ રોહીદાસને કહે છે કે તું બ્રહ્મજ્ઞાન બોલે છે પણ શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી વટાળ લાગતો નથી. તેથી

રાહીદાસ કહે છે કે વિશ્વવ્યાપક જગજીવનને આમગાની બેદકથી વટાળ કેવી રીતે માનો છો ? જન્મસ્વદાના રુધિરમાં રેત પડવાથી સરીર બંધાય છે, આ રીતે અમંગળમાંથી સરીર થાય છે. તમે જન્મ અને મરણમાં વટાળ ગણો છો તો ઉત્તમ પદાર્થ તમારી નજરે કયો છે તે કહો. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ કહે છે કે શાલીગ્રામ શુદ્ધ પથ્થર છે તેની ચમાર પૂજા કરે તો દોષ લાગે. તે બ્રાહ્મણનાં વચન સાંભળી રાહીદાસ કહે છે કે શાલીગ્રામની પૂજા કાણે કરવી તે સ્વામી અને કહો. બ્રાહ્મણ ખિન્નઈને કહે છે કે હે શતભૂર્ષ ! અમે બ્રાહ્મણોજ વૈકુંઠનાયકની પૂજા કરી રાકીએ. ચારે વર્ણમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે, તેમ દેવોમાં શ્રેષ્ઠ શીદરિ છે. ચારે વર્ણમાં બ્રાહ્મણો મોટા છે અને જનોઈના અધિકારી છે. તેથી જનોઈ પહેરનારથી જ વિષ્ણુપૂજા થાય. એવાં વચન સાંભળી રાહીદાસ તેને કહે છે કે સ્વામી, તમને મારી જનોઈ ખતાવું. એમ કહી રાંપીથી દાઢ વડે પોતાની છાતી ચીરી નાખી અને તેમાંથી જનોઈ લટકતી જોઈ વિષ્ણુ ધણો વિરમય પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે તું ખરેખરો શુદ્ધ બ્રાહ્મણ અને તું સાચો વિષ્ણુભક્ત છે. મેં બૂલથી વિચાર કર્યા વિના તને ત્રાસ આપ્યો. જેમ અગ્નિમાં સુવર્ણ નાખતાં તેની કિંમત વધે છે, તેમ તારું જીજ્ઞાસુ કરતાં તારો મહિમા વધ્યો છે. જેમ ઓરસિયા ઉપર ચંદન ધસતાં સુગંધ આવે છે, તેમ મેં તારું જીજ્ઞાસુ કરતાં તારો ભાવ વધ્યો. જેમ લોહાને પારસમણિ સાથે ધસતાં તેનું સુવર્ણ થાય છે, તેમ તારું જીજ્ઞાસુ કરતાં તારો મહિમા પરિપૂર્ણ થયો. પથ્થર ફેડાઈને મૂર્તિ બનાવી અને સ્થાપના કરવાથી દેવ થયા, તેમ મેં તને ઓળખ્યા વિના કષ્ટ આપ્યું. તું પરમ વૈષ્ણુભક્ત છે. સુખેથી શાંતિમામની પૂજા કરજો. એવું કહીને બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર ગયો. આવતા અધ્યાયમાં પવિત્ર ભક્ત પીપાજીનું ચરિત્ર સાંભળજો.

મહીપતિ કહે છે કે એકાગ્ર મન કરી પવિત્ર સબ્જનો પ્રેમથી ભક્ત ચરિત્ર સાંભળજો.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ત્રય સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ પ્રગ્વીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપંથુમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૬ એ.

શ્રી પીપાણ નરેશનું ચરિત્ર.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી કંસાંતકાય નમઃ ॥

“ પીપા પાવન કીછએ, કીધાં પુણ્ય હજાર. ”

શ્રોતાઓ, હવે સાંતિથી સાંભળો. આ ચરિત્ર એવું પવિત્ર છે કે જે સાંભળશે તેનાં સધળાં દુઃખ અને પાપ એકદમ નષ્ટ થશે. ગડેમંડળ નામે ઉત્તમ નગરમાં પીપાણ નામે પવિત્ર અને ધાર્મિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના નગરમાં જે કોઈ સાધુ સંત આવતા તેમનો તે સત્કાર કરતો અને પોતાના મહેલમાં ઉતારે આપતો. તેમને ધર્મિયત ભોજન કરાવી તૃપ્ત કરતો, રાજા દેવીનો ઉપાસક હતો. તે ઘણો પરાક્રમી, ઉદાર, શાની, ધર્મ-શીલ, ધૈર્યવાન અને સાધુ સેવામાં હંમેશાં તત્પર રહેતો. તેને ભગવતી પ્રસન્ન હતાં. રાજાને પુત્ર, પત્ની અને સંપત્તિ બેઠએ તેટલી હતી, રાજા પૂર્ણ ભાવથી દેવીની પૂજાઅર્ચના કરતો હતો. આતઃકાળમાં સ્નાન કરીને શોડપોષથારે પૂજા કરીને વસ્ત્ર, અલંકાર અને સુગંધિત પુષ્પ અર્પણ કરતો હતો. તે દૂધ, દીપ, અને નૈવેદ્યથી પૂજા કરતો. રાજાનો ભાવ બેઠ જગદંબા નૈવેદ્ય પ્રદક્ષ કરતાં. તે ફળ, લાંછુળ, દક્ષિણા વગેરે ભાવથી અર્પણ કરીને પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કાર કરતો. પછી રાજા પોતાને મંદિર ભોજન માટે જતો. કોઈ એક દિવસે એક મોટી સંતમંડળી ગડે મંડળ નગરમાં તીર્થાટન કરતાં આવી ચડી. જે વૈષ્ણવો નગરમાં આવ્યા હતા, તે સર્વ આશ્ચર્યહિત, નિષ્કામ અને વિરક્ત હતા. તેઓ અલિપ્ત રહીને જગતમાં ફરતા હતા. એના વૈરાગી વૈષ્ણવો ઓચિંતા તે નગરમાં આવ્યા. અનંત જન્મ સુધી તીર્થાટન કર્યા હોય; યાગયજ્ઞ કર્યા હોય, તે જ તેને ઘેર અકરમાત સંતજન આવે. એકાદશી વ્રત કર્યું હોય, પિતૃસેવા કરી હોય તે જ, તેને ઘેર અકરમાત વૈષ્ણુજન આવે. તળાવનાં પગથિયાં કૂવા કે બગીચા આરામ માટે કરાવ્યા હોય તે તેના પુણ્યથી ઘેર વૈષ્ણુજન આવે. જોદાન, અન્નદાન, કૃષ્ણાર્પણ કર્યા હોય તે જ તેને ઘેર વૈષ્ણુ

જન આવે. રાગને સેવકાએ જાણુ કરી કે નગરમાં વૈષ્ણવ મંડળી આવી છે. રાગને તેમનું સન્માન કર્યું અને બોજન માટે સીધું સામાન અપાવ્યું. તે દિવસે રાગ સ્નાન કરીને અંબિકાને મંદિર ગયો. પૂજા અર્ચના કરી નૈવેદ્ય ધરી બિભો રહ્યો. હમેશ તો કમલજાળ માતા નૈવેદ્ય લક્ષણ કરતાં અને પછી રાગ પોતાને મહેલે જઈ બોજન કરતો. આજે રાગને લક્ષ્મણી માતા કહે છે કે નગરમાં સંતમંડળી આવી છે તેમણે હજુ બોજન કર્યું નથી. તેમના બોજન કર્યા પહેલાં મારાથી નૈવેદ્ય ગ્રહણ કરાશે નહીં. બ્રહ્માંડનાયક વૈકુંઠવાસી કે અનંતશક્તિ જેની દાસી છે તેમના પ્રિય સંતજન તારા નગરમાં આવ્યા છે. આજે તારા લાગ્યેના પાર નથી. રાગ બે હાથ બેડી દેવીને વિનંતિ કરે છે કે માતા ! તારાથી મોટો દેવ કોણ છે ? એ સાંભળી માતા ભવાની કહે છે કે બ્રહ્મા, ઇંદ્ર અને શંકર કે જે તેનો પાર પામી શક્યા નથી તે ક્ષીરાબ્ધીવાસી કમલાપતિ વિષ્ણુ ભગવાન સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. સૂર્ય, ચંદ્ર કે જે તેજ આપે છે, તે સર્વ શ્રી વિષ્ણુના તેજથી પ્રકાશે છે. તે પુરાણ પુસ્તક રૂદ્રિમશીપતિ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. જેણે મત્સ્યાવતાર ધરીને શંખાસુરને માર્યો છે, તે બ્રહ્માંડનાયક જગજીવન સર્વશ્રેષ્ઠ છે. કુર્માવતાર, વરાહ અવતાર, નરસિંહ અવતાર, વામન અવતાર, પરશુરામ અવતાર ધરીને જેણે ગોબ્રાહ્મણને મુખી કર્યાં છે, તે મધુસૂદન સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ધર્માદિક સકળ દેવને રાવણે ખંદીખાને નાખ્યા હતા, ત્યારે તેમણે રામાવતાર ધરીને પરાક્રમ કરી સર્વને છોડાવ્યા. રાગ કહે છે કે વિશ્વજનના દેવાના શ્રેષ્ઠ શિરોમણિને હવે મને મેળવી આપ. એમ કહી રાગ ચરણે નમ્યો. તે સાંભળી આદિમાયા કહે છે :—

કે સંતોને શરણે જઈને તેઓની અનન્ય ભાવે સેવા કરવાથી તને રઘુરાયનાં તે દર્શન કરાવશે. જે તારે રિક્તિ, સિક્તિ, રાગ્ય, ધન એવું કંઈ જોઈએ તો તે સર્વ હું તને આપી શકીશ. પણ શ્રીરામદર્શન મારાથી તને કરાવી શકાશે નહીં. યશ, શ્રી, ઔદાર્ય, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એવા છ ગુણુવાળાં ઐશ્વર્ય ચિહ્ન તે શ્રીરામમાં છે. તે દેવાધિદેવ સનાતન છે. તે ભક્તને આધીન છે. એવા જે સંત વૈષ્ણવજન છે, તે આજે તારા નગરમાં આવ્યા છે. એવું જ્યારે લક્ષ્મણીએ કહ્યું, ત્યારે રાગ ત્યાંથી બેઠ્યા અને જ્યાં સંતમંડળી હતી ત્યાં ગયા. રાગને ત્યાં જઈ નમસ્કાર કર્યા અને બે હાથ બેડી સંતોની સન્મુખ બિભા રહી વિનંતી કરવા લાગ્યા કે હે સંત સ્વામી, મને શ્રીરામનાં દર્શન કરાવો. તે સમયે સંતોએ કહ્યું કે

રામાનંદ સ્વામીને શરણે જઈ તેનો અનુમત્ત લેવાથી આ જન્મનું તારું કાર્ય સાર્યક થશે. ક્ષુદ્ર દેવતાની મેઘા કરતાં આત્મજ્ઞાન થશે નહીં. માટે હવેથી હે રાજન ! સાવધાનતાથી શ્રીપતિનું ભજન કર કારણ કે ક્ષુદ્ર દેવની ઉપાસના, નિર્બળ રાજની નોકરી અને અજ્ઞાનીનું ભાષણ હંમેશાં મુખ આપતું નથી.

પ્રેમ વિનાનું હરિકીર્તન, અજ્ઞાની ગુરુ અને કંજુસ શિષ્ય, નપુંસક પતિની સોમત, એ કદી મુખદાયી થાય નહીં, મૂર્ખ પુત્ર, દારદ્રિ ગૃહસ્થ, દુર્મુખી પત્ની મુખદાયી થાય નહીં.

સંતો રાજને કહે છે કે હે નૃપનેશ્વર, હવે તું જન્મદી રામાનંદ સ્વામીને શરણે જા. એવા સંતવચન સાંભળીને રાજને અનુતાપ થયો. પ્રધાનને બોલાવી તેને રાજ્યની જવાબદારી મોપી, ભંડારમાંથી વસ્ત્ર, દ્રવ્ય, અકંઠાર કાઢીને બ્રાહ્મણને બોલાવીને લુટાની દીધું, પત્ની કાશી-આનંદ વનમાં રામાનંદ સ્વામીને શરણે ગયો. રાજરાણી પતિવ્રતા હતી. તેણીએ પણ માયા, મમતા લજ્જને બ્રાહ્મણ પત્નીઓને બોલાવી વસ્ત્ર, આમૂપણો વહેચી આપ્યાં અને તે પણ પતિ સાથે રામાનંદ સ્વામીને શરણે ગઈ. તેમના ચરણકમળમાં ભરતક મૂક્યું. ભાવે કરીને ગુરુને તન, મન અને ધન અર્પણ કર્યાં. રામાનંદ સ્વામી પામે નમ્ર ભાવે તેમનો ઉપદેશ અટકી ક્યો. તેમણે " રામકૃષ્ણ નારાયણ " મંત્ર આપ્યો અને સદ્ગુરુ કૃપાથી અવધૂત મન અને નિદિધ્યાસનમાં લાગી ગયા.

ગુરુ જ્ઞાની અનુતાપી શિષ્ય, ત્યાંજ આત્મજ્ઞાન પ્રકાશ દેખાય.

તે સિવાય તો જે કંઈ અભ્યાસ તે મિથ્યા દાંલિક જાણવો. જેમ ઉત્તમ પારસમણિ મૂર્ખને હાથ આવે, તેમ શિષ્ય અલકત અને મલિન હોય તો સદ્ગુરુ તેને શું કરે ? સંતો તો દયાળુ હોય છે. તેમને તો રાજ અને રાંક સમાન છે. પણ જે જેની ભાવના રાખશે, તેને તેવું ફળ મળશે. જેમ સૂક્ષ્મ પૂર્વમાં ભગે કે તે સર્વને સમાન રીતે પ્રકાશ આપે છે. ખરાય કર્મ કરનારને શિક્ષા સહન કરવી પડે છે, ન્યારે જ્ઞાનીને માન મળે છે. ચક્રાર અને ચોર બંનેને ચંદ્રમા સરખો પ્રકાશ આપે છે. પણ ચોરને અજ્ઞવાળું દાપિત લાગે છે કારણ કે તેને પકડાઈ જવાની ખીક લાગે છે, ન્યારે ચક્રારને અમૃત સમાન લાગે છે :—

તે પ્રમાણે સાધુસંત સર્વને સમાનતાની નજરથી જુએ છે; પણ જેની જેવી ભાવના તેને તેવું કંઈ મળે છે.

હવે રામાનંદનાં દર્શન કરવાથી રાગને પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેમની કૃપાદષ્ટિ થઈ. રાગ પ્રેમથી કયા શ્રવણ કરતો. હરિદીર્ઘન શ્રવણ કરવા પણ જતો. પોતે પણ રાત્રિ દિવસ હરિભજન અને 'રામકૃષ્ણ ગોવિંદ' ભજ્યા કરતો હતો. એક દિવસ રાગએ સ્વામી પામે દ્વારકાં જવાની રજા માગી. રાગરાણી બંને શ્રી ગુરુનાં ચરણ વંદન કરી દ્વારકાં ગયાં. ગોમતી-જીમાં સ્નાન કરી કૃષ્ણદર્શન માટે જવા લાગ્યાં. મહાદ્વાર આગળ જઈને ભાવથી પ્રણામ કર્યાં. પછી જે હાથ જોડીને શ્રી હરિનું સ્તવન કરવા લાગ્યાં :—

જય જય મુકુંદ મુરારી, પુરાણ પુરુષ શ્રી હરિ,
હું દીન ઉપર કૃપા કરી, જેથી તુજ ચરણ શરણ પામ્યો;
તું સનાતન દેવાધિદેવ, તેણું હું અજ્ઞાનીને ભાન નહીં,
તેથી તારી ઉપાસના કરી નહીં, અને શક્તિપૂજા મેં કરી.

અમૃત ત્યજીને છાશ પીધી, પારસમણિ ત્યજીને પાપણ લીધો,
તેમ તારી ઉપાસના નવ કરી, અને શક્તિ પૂજા મેં કરી;
અશ્વત્થ ત્યજી સીંદરી ગ્રહી, તેમ તારી ઉપાસના નવ કરી,
અજ્ઞાનીની અજ્ઞાન દશામાં, શક્તિ, પૂજા મેં કરી.

જ્યાં મુઠ્ઠી સૂર્યોદય જોયો નથી, ત્યાં મુઠ્ઠી તારા તેજ મોહું,
તેમ ચક્રપાણિ તુજ જ્ઞાન વિણ, ભવાની ઉપાસના મેં કરી;
વેદાંત જ્ઞાન કાને પડ્યું નહોતું, તેથી કોકશાસ્ત્રને મુખ્ય ગણ્યું,
તેમ ચક્રપાણિ તુજ જ્ઞાન વિણ, ભવાની ઉપાસના મેં કરી.

પાસેનું દયતરુ ત્યજી, જેમ આવળને માન્ય કર્યો,
તેમ ચક્રપાણિ તુજ જ્ઞાન વિણ, ભવાની ઉપાસના મેં કરી,
અનંત જન્મનાં મુકૂત, કંઈરૂપે આવ્યાં અહીં,
તેથી અકસ્માત મળ્યા, સાધુ સંત નિજ નગરમાં.

એમ કહીને રાજાએ ફરી ફરીને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. એવાં રાજાનાં કરુણ વચન સાંભળી પીપાણને દેવે આલિંગન આપી સાક્ષાત્ દર્શન કરાવ્યાં.

જગજીવનનું ચતુર્ભુજ શરીર સ્વરૂપ છે. પીપાણ પિતાંબર પહેર્યું છે. માથે તેજસ્વી શોભાયમાન મુગટ છે. કાને મકરાકાર કુંડળ છે. ગળે વૈજયંતિ માળા છે.

એવા એ સનાતન દેવનાં દર્શન થયાં. મહાદ્વાર આગળ દેવનું નામ દર્શને રાજા નાચવા લાગ્યા અને કીર્તન કરવા લાગ્યા. એમ ઓનંદથી ચાર મહિના સુધી પીપાણ દ્વારકામાં રહ્યા. પછી વૈકુંઠાચતી આજ્ઞા મળી. રાજારાણી બંને જંગલને રસ્તે ચાલી નીકળ્યાં. રસ્તામાં દૂરથી મોટા વાઘ નજરે પડ્યો. એ મહાભયાનક ગર્જના કરતો સામે આવે છે. રાણી વાઘને લોહ ભય પામી. પરમ સુકુમાર લાવણ્યવતી રાણી વાઘને લોહિને પતિને કહે છે કે હવે વાઘ સામે નજર આગળ આવી પહોંચ્યો છે. એમ કહેતાં તે થર થર કંપવા લાગી. તે રાણીને કહે છે કે મનમાં જરા પણ ખીક લાવીશ નહીં. તને તે વાઘ દેખાય છે પણ મને તો તેનામાં શ્રી રઘુનંદન દેખાય છે. તેના સિત્તાય ખાલી આલુમાત્ર જગા નથી. તેનું તેજ સર્વ પ્રાણી માત્રમાં સરખું જ છે. જેમ સમળા રસમાં પ્રાણી એક જ છે તેવા જ મદુનાયક સર્વ ઘટમાં સરખા છે.

એ.....ઘટમાં ધુંદાય રામ નામ.....

એકે તારું રે.....ઘટમાં ધુંદાય રામ નામ

લજ એટલે નિજ ભાવથી તે વખતે વાધ પીપાછને પગે લાગ્યો. સંત-
દર્શન ચવાથી તેને દિવ્ય જ્ઞાન થયું. પીપાછ તેને કહે છે કે દિવંસા કર્મ
કરીશ નહીં. પોતાના ગળામાંથી તુળસીની માળા કાઢી વાધના ગળામાં
પહેરાવી તેને “ રામકૃષ્ણ ” મંત્ર આપ્યો. “ રામકૃષ્ણ નારાયણ ” સિવાય
બીજો કયો મોટો મંત્ર હોઈ શકે ? ગજેન્દ્ર એ અજ્ઞાન પશુ હતો પણ રામભજન-
થી મોક્ષ પામ્યો. ધાડપાકુ વાલીયો કાળો હતો તેને નારદ મુનિએ ઉપદેશ
આપ્યો. તે તત્કાળ રામનામ જપવા લાગ્યો અને અતે વાદિમકી ઋષિ
કહેવાયો. અભામિલ ધાતકી હતો અને પાપની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો હતો. તે
મરતાં મરતાં ‘નારાયણ’ નું નામ લેવાથી વૈકુંઠ પામ્યો. કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર,
દંભ, મોહ, અહંકાર હંમેશાં રામનામ લેતાં દૂર થાય છે. પછી વાઘે
પીપાછને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા અને કહેવા લાગ્યો કે તમારી
કૃપાથી શ્રીરામ ભજનમાં લાગ્યો છું. પહેલાં મારા ઘણા અપરાધ થયા હતા,
હવે શ્રીરામનામથી પુનિત થયો છું. તેણે ફરીથી પીપાછને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર
કર્યા. એવો શિરોમણિ મંત્ર પીપાછએ વાધને આપ્યો. પછી પીપાછ સત્વર
કાશીપૂરીમાં ગયા. વાધને પૂર્ણ રીતે પચાતાપ થયો. દિવંસા કરવાનું બંધ
કર્યું, તે દિવસથી માંસભક્ષણનો ત્યાગ કર્યો. નારદ ઉપરથી મુકાં પાન પડે
તે ખાવા માંડ્યાં. એમ કરતાં સાત દિવસમાં જંગલમાં ફરતાં ફરતાં, હેતથી
હરિભજન કરતાં કરતાં વાઘે દેહ મૂકી દીધો. વાધ, વીંછી, સિંહ, કુતરાં,
સર્પ, સસપુ કે હાથી એ સર્વ ચોનીમાં તામસ ગ્રણ્થ ભરેલો છે. તેમાં
સાત્ત્વિક લક્ષણ નથી. પણ સત્સંગનો મદિમા અનુભવ છે. વાધને દિવ્યજ્ઞાન
આપ્યું અને હરિભજનમાં તેનું મન લગાડી દેહને શ્રીકૃષ્ણાર્પણ કર્યું.

હઠી થઈ સંસારી, માયા જાળે વળગી રહ્યો,

પણ અતે જે યાદ કરે શ્રીહરિ, તે જન પામે તત્કાળ મુક્તિ

માટે આમાં કોઈ કરી સંશય કરશો નહીં. હરિભજનમાં હેત લાવીને
વાઘે દેહત્યાગ કર્યો, તે હવે જુનાગઢમાં નાગર બાલણને ઘેર જન્મ લેશે.
તે વાઘે અવતાર લીધો તે જ વૈષ્ણવભક્ત નરસિંહ ગહેતા થયા. તેમનું
ચરિત્ર ધણું પ્રિયકર છે તે સાદર શ્રોતાજન સાંભળજો. સંતચરિત્ર એજ ગંગા
નદી છે, ભાગીરથી છે કે ચંદ્રભાગા છે, તેમાં નાહીને પાંદુરંગને ચરણે
સહભાવે જાઓ. શુદ્ધમન તેજ કૃત્ર અને તુળસીદળ મદિપતિ તે હાથમાં
લઈ શ્રીપતિના ચરણ ઉપર ભાવથી મૂકી મસ્તક નમાવે છે.

સ્થસ્થિ શ્રી ભક્તવિજય અથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ છવીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો

નરસિંહ મહેતાની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય દીનદયાળ શક્તિમણીપતિ, તુ મણે જગતમા વ્યાપીને પણ જેવાને તેવોજ રહ્યો છે શ્રુતિ શાસ્ત્રોથી પણ તારી મોર્તિ વર્ણવી શકાય તેવી નથી તારો મહિમા વર્ણવતા અદારે પુરાણ ચાક્યા છે શાસ્ત્રો વાદવિવાદ કરે, તે પણ તારી વાત સમજાય તેની નથી તારા ગુણ અરિત અપાર છે તેનું વર્ણન કરતા શેષનાગ પણ થામ્યા છે તારા અપાર ગુણનું વર્ણન કરતા શેષનાગની જીભ ચિરાઈ ગઈ, તેથી તે લજ્જામયમાન થયો અને પોતાના શરીરની તારા માટે શય્યા કરી, હજાર ફેલુથી દેવરાયા તારા ઉપર છાયા કરી છે તારો મહિમા વર્ણવવા સરસ્વતીએ પણ લીધું સમુદ્રની શાહી બનાવી શારદા તારા ગુણુગાન લખે છે અદાર ભાર વનસ્પતિની કનમ કરી છે અને પૃથ્વીનો કાગળ કરીને પ્રેમથી તારા ગુણુગાન લખે છે તેમ કરતા સમુદ્રની શાહી ખૂની ગઈ અને પૃથ્વીનો કાગળ ભરાઈ ગયો પણ તારા ગુણુગાન લખનાવું પૂરું થયું નહીં તેથી તારી નવાઈ જોઈ બ્રહ્માકુમારી સરસ્વતી તને પગે લાગી તારા ગુણુ અલૌકિક છે તારું વર્ણન કરતા અને મોટા મોટા રત્ન ઘડ ગયા છે ! અનંત બ્રહ્માજનો તુ નાયક છે, અનંતા તેવો તુ વ્યાપક છે સર્વ ઢેકણે તારી જ સતતા છે જગન્નાથ, તારાથી વિશ્વ ભરાઈ ગયું છે, છતાં તુ વિશ્વનાથરૂપે રહ્યો છું. શક્તિમણીપતિ, તારા ભક્તોના ચરિત્રો મને ગમે છે તુ મારી શુદ્ધિ શુદ્ધ કરીને વધારે આપ કે જેથી ભક્તવિજય ત્રય લખી શકું હવે શ્રોતાજનો સાલજો શ્રીપતિ મને આપા કરે છે તે પ્રમાણે શ્રવણ કરો

આગળના અધ્યાયમા તમે સાલ્યા તુ કે અયોધ્યામા પીપાજીએ દાર કાથી જતા રસ્તામા વાઘને બોધ આપ્યો તેથી તેણે હિંસા કર્મ ત્યજ દીધું અને ઝાડ ઉપરથી નીચે પડેલા પાન ખાવા માડ્યાં તે ખરેખર વાઘ ન હતો તે સાક્ષાત્ પાર્વતિજી મહાદેવજી દત્તા તેમને અવતાર લેવો હતો

તેથી તે વાધના ચર્મમાં દેખાયા. તેમના ધ્યાનમાં તામસગુણ આવવાથી તેમનાથી વાધનો અવતાર લેવાઈ ગયો. જેવું જન્યૂત અવસ્થામાં ધ્યાન થાય છે તેવું જ સ્વપ્નમાં પણ દેખાય છે. તેથી અવતાર લેતાં જ ધૂર્જટિએ વ્યાધચર્મ જેવું. તેથી વાધરૂપે અવતર્યા, પછી સાત દિવસ સુકાં પાન ખાઈને વાધનો દેહ ત્યજી દીધો. ત્યાંથી જુનાગઢમાં નાગર બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મ લીધો. દિવસે દિવસે નરસિંહ મહેતા મોટા થયા. માઆપે જનોઉદ્ધાન દીધું અને સાત વર્ષના થયા, ત્યારે તેમની માતાએ દેહત્યાગ કર્યો. મોટા-ભાઈએ તેમની દેખરેખ રાખી. નરસિંહ ગામનાં છોકરાં ભેગો રમવા જતો. મોઢકંડા, લખોટી, આટાપાટા વગેરે રમતો રમતો. એમ કેટલાક દિવસ પસાર થયા પછી એક બનાવ જન્યો. બાળપણના ખેલ ખેલનાં. નકામે વખત બગાડ્યો અને આયુષ્ય જવા માંડ્યું, પણ ધનનીલને યાદ કર્યા નહીં. તેથી એક દિવસે રમતો રમીને નરસિંહ ઘેર આવ્યો અને ઉતાવળથી ભાભી પાસે પીવાનું પાણી માગ્યું. ભાભીએ કહ્યું કે શું મોટું કામ કરીને આવ્યા છો તે થાક લાગ્યો છે, કે જેથી મારી પામે પાણી માગો છો ? અનેક છોકરાઓ સાથે દોડાદોડી કરવી, માઆપનું નામ લખવું, રાત દિવસ રમ્યા કરવું, પેટ ભરીને ખાવું અને વિલામ્બાસ કરવો નહીં, એમ છંદગી બરબાદ કરવી છે. લવિષ્યમાં યૈરી આવશે તે તારાં છાજ્યાં લેશે. એવાં કહણ વચન મોટાભાઈની વડુએ કહ્યાં. આ સાંભળી નરસિંહને મનમાં પશ્ચાતાપ થયો એટલે તે ત્યાંથી ઊઠ્યો અને સીધો જંગલના રસ્તે ગયો. તે મનમાં કહેવા લાગ્યો કે મારું નસીબ વિપરીત છે અને કર્મ પણ નબળું છે. જે બાળપણમાં માતા મરી જાય, જુવાનીમાં પત્ની મરે અને જુદા-પણામાં પુત્ર મરે તો ધ્રુવરતો ક્ષોભ છે એમ જાણવું. ગયા જન્મમાં જે કર્મ કર્મ કર્યાં હશે તેનું ફળ આ જન્મે સડન કરવાનું છે. એટલામાં આગળ મોટું જંગલ દેખાયું. ગામથી બે કોસ દૂર મહાઅરણ્ય હતું. તેથી નરસિંહને શીવ સ્થાપના માંડી. રોટલાખંડ એક જુનું શિવલય અસ્તિત્વ રેલી નજરે પડ્યું. નરસિંહ તેમાં ગયો એટલે ત્યાં કૈલાસનાથનાં દર્શન થયાં. ઘાઠ અરણ્યને લીધે કોઈ માણસ ત્યાં જતું નહોતું. પછી મનમાં ધીરજ લાવીને શિવ ચરણમાં વંદન કર્યાં. ઉપમન્યુ બ્રાહ્મણ પુત્ર હતો. તેણે મા પાસે વાડકી દૂધ માગ્યું, તે આપતાં વાર લાગી, તેથી તે રિસાઈ જતો રહ્યો. પણ તેણે વૈકુંઠનાથનું આરાધન કરતાં ક્ષીરસાગર મળ્યો. ઉતાનપાદ રાજાનો પુત્ર બાળક ધ્રુવ ખોળામાં ખેસવાનું ન મળવાથી રિસાઈ ગયો અને તેણે શ્રીહરિનું આરાધન કર્યું તો તેને અચળપદ મળ્યું. તેવી રીતે નરસિંહ

મહેતા ગિસાધની દેવાસપતિને શરણે આવ્યા છે મનમા પથ્થાતાપ દરીને પ્રાર્થના કરે છે

વિગ્નભરા, વિગ્નનાથા, હું અનાથની સલાળ લેજો પિનાકપાણિ
પાર્વતિરમણ તારે શરણે છું એમ કહી પીડી પામે શયન કર્યું અન્ન,
ફળનો ત્યાગ કર્યો પત્રી જળનો પણ ત્યાગ કર્યો એમ સાત દિવસની
બાધણુ યજ્ઞ દેવાસપતિને નરાધ લાગી કે આણે તો એક નિગાથી મને
મર્મ શરીર અર્પણુ કર્યું કેટનાક તો કકુ, અશત, મુમત, ચદન, ભુદા
ભુદા દિ ય પદાર્થો, રત્નો, મોતીદાર, મુનણું આબૂપણુ એનું મને અર્પણુ
કરે છે માર્ધ લાખો ખીવીપન ચઢાવે છે પણ હજી મુંદ્રી કોષએ સર્વ
શરીર અર્પણુ કર્યું નથી.

શરીર લોભ કરીને, સાગન કરે વિર વિર,
તેનું વૃથા ગયું જ્ઞાન, જગજીવન મળે તેને પ્રિય વિર?

નરસિંહનો દ્વંદ્વ ભાવ જોઈ જોળાનાથ સદાશિવ તુષ્ટમાન થયા સગ્રણુ
સ્વરૂપે મહાદેવજી પ્રગટ થયા અસ્તકે પીળા જટા છે સર્વાંગે ભસ્મ લગાવી
તે એના સ્વરૂપે પ્રગટ થઈને પિનાકપાણિ શુ કહે છે ? નરસિંહ મહેતાને
અભય વચન આપી કહે છે કે હે બાળક, નિજ ભક્ત, હું તારા ઉપર
પ્રસન્ન થયો છું તારા મનમા શુ ધ્વજ છે તે મને જહે એના વચન
માલગી નરસિંહ મહેતાએ દેવાસપતિના ચરણ પકડ્યા તે કહેવા લાગ્યા
કે જો અભય વચન આપી મારા ઉપર કૃપા કરી પ્રસન્ન થયા હો તો હું
તમારો બાળક છું, અસ્તાન છું, ઉત્તમ શુ માગતું તેની મને સમજ નથી
તેથી કહું છું કે “તમને જે જીવતાં વચારે વહાણુ હોય તે હું
નીલકંઠ, મને આપો” જેમ માતા કરતા બાળક અસ્તાન હોય અને તેને
શોખ શુ જોઈએ તે સમજી શકે નહીં, પણ માતાને સર્વ ખમર પડે છે
તેને અનખર ગમે તો તે આપે છે તેમ તું વિશ્વનાથ, આજે પ્રસન્ન
થઈને વરદાન આપે છે, તો જે “તારા મનને પ્રસન્નતા આપે તે જ આ
અનાથ બાળકને આપો” પિનાકપાણિ શુ કર દાસ્યવદન થયા અને મનમા
નરાધ પામ્યા । તે કહે છે કે આવો ચતુર ભક્ત કોઈ નજરે જોનામા આવ્યો
નથી પત્રી પોતે કહે છે કે સર્વ દેવાના જે પૂજ્ય છે તે શ્રી કૃષ્ણ મને
ગમે છે મગા પાર્વતિને પણ જલા વિના હું શ્રી કૃષ્ણનાથને જપુ છું
તેનાથી અન્ય કોઈની ભક્તિ કરવી મને ગમતી નથી મારા મનની ૧૫

વાત તેં મને આજે કહેવાની ફરજ પાડી. યાચક રાજા પાસે રાજ્ય માગે તો તેનું કામ સરળ થતું નથી. કંબુસં પાસે તેનું ધન માગતાં યાચકજન સુખી થાય નહો. કામી પામે સ્ત્રી દાન માગતાં યાચકને સન્માન મળે નહો. નરસિંહ કહે છે હે પિનાકપાણિ, જુદાં જુદાં દષ્ટાંત આપીને મને સમજાવવા માગો છો, પણ તમારા મનમાં સંશય લાગે છે. ખજિરાજની ઉદારતા જોઈને શ્રીપતિ વામન નામે યાચક થઈને ગયા. ખજિજે તેમને રાજ્યદાન સહિત પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું. હરિશ્ચંદ્ર રાજા પૂર્ણ સારિવક હતો. વિશ્વામિત્રે યાચક થઈને દાન માગ્યું. તે સમયે રાજ્ય, પત્ની ને પુત્ર પણ આપીને સત્યનું પાલન કર્યું. તેવાજ દેવાસપતિ ઉદાર છો અને મારા મતે પ્રસન્ન થયા છો તો “તમને જેના ઉપર પ્રીતિ હોય તેજ મને નકડી આપો.” આવાં વચન સાંભળી ત્રિપુરાંતક કહે છે કે શ્રી કૃષ્ણલીલા બક્ષી-દિક છે. તેજ જોવાનું મને ગમે છે. શ્રી કૃષ્ણરાસ જગમાં અદ્ભૂત છે. ચક્રપાણિએ ગોકુળમાં જે રાસમંડળ રચી કીડા કરી તે જોવાનું હજુ પણ મને જીવથી વધારે ગમે છે. યમુના કિનારે જગજોડી ગોપીઓ સાથે કીડા કરે છે તે જોવાનું મને ધણું ગમે છે. રાસમંડળ રચીને શ્રીરંગ નૃત્ય કરે છે અને હું ત્યાં મૃદંગ વગાડું છું, તે પણ તાલ બગબગ બેસાડીને વગાડું છું. તે હું તને હવે બતાવીશ. એમ કહી અભય વરદાન આપ્યું. પત્ની નીલકંઠે તેને ગોપીવેશ પહેરાવ્યો. તેને સાથે લઈને પિનાકપાણિ ઉતાવળે ચાલી નકળ્યા અને રાસમંડળમાં આવી ચક્રપાણિને નમસ્કાર કર્યા. આ સાંભળી વિચક્ષણ શ્રોતાઓને મનમાં શંકા થશે કે કૃષ્ણ જન્મ તો દ્વાપર યુગમાં થયો અને તે સમયે રાસમંડળી થઈ ગઈ અને નરસિંહ મહેતા તો કળિયુગમાં થયા તે સમયે કૃષ્ણલીલા ક્યાંથી આવી ? કદી એરી આશંકા થાય તોય આ કથા તથા ગણવી નહી. મથુરા, ગોકુળ, પંદાવનમાં હજુ પણ ચક્રપાણિ કીડા કરે છે. ત્યાં રહેતા જે ભાવિક ભકતો છે તેમને હજુ પણ ચોંટાટી નજરે દરિસીયા દેખાય છે. આ કથા હરિભોજર પ્રસન્નતામાં શ્રી વ્યાસ મુનિએ બતે લખી છે. કળિયુગમાં ભકત ચિરોમાયી થશે તેનું તે પુરાણમાં વર્ણન કરેલું છે. જેમ મર્યાદા ઓળંગીને સમુદ્રનું પાણી આગળ જતું નથી, તેમ કવીશ્વરનું કહેવું બન્યા સિવાય રહે નહો. જેમ આયુષ્ય પૂરું થયા સિવાય કોઈ જીવ મૃત્યુ પામી શકતો નથી, તેમ કવીશ્વરની નિજવાણી દોષ બિના બન્યા સિવાય લખાય નહી. જેમ દિવસની પૂરી ધડી થયા સિવાય સૂર્યનારાયણ આયમી શકે નહી, તેમજ ચરિત્ર બન્યા સિવાય કવિ તેને લખી શકે નહી, જેમ પતિની મિલકત ન મળતાં

પણ પતિવ્રતા જીજ્ઞે (ધર્મ) વર્તાવ કરે નહીં, તેમ કવીશ્વરની વાણી કદી અસત્ય પડે નહીં. જેમ રસોઇ કરવા પંચોશણને વિનંતિ કરીને બોલાવીએ, તે કંઈ પોતાને ઘેરથી રસોઇ સામગ્રી લાવે નહીં; પણ તે ચતુર હોય તો લાવે તેની સ્તુતિ રસોઈ બનાવી આપે. તેમ કવિ પણ બેચાર દષ્ટાંત આપી કથા સમગ્રવશે પણ મુખ્ય બિના લક્ષ્યને અસત્ય વાત અંથમાં લખશે નહીં. માટે શ્રોતાઓ તમને વિનંતિ કરું છું કે મનમાં જરા પણ શંકા લાવશો નહીં. શ્રી બીખાતીરવાસી રૂક્મણીરમણ તે જ જ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિદાતા છે. તેજ આ અંથનું લેખન કરાવે છે. મહિપતિ તો તદ્દન અજ્ઞાન છે.

હવે ભાવિક્ષ્ણનો સાંભળો, આગળ કહી તે કથા યાદ લાવો. નરસિંહ મહેતાને પાર્વતિરમણ હરિનીના બનાવવા લઈ આવ્યા છે. યમુના નદીને કિનારે આકાશમાં પૂજ્ય જિંમે મયેલાં ગગનચુંગી ઝાડ હતાં. જેવાં કે કેતકી, પારિમ્લન, આંખા, જાંબુ, આંબલી, દહમ, આમળી, લીંબોળી, રાયલુ, રાયકેળી, બકુલ અને રામફળ, સીતાફળ, વગેરે સુવાસ આપી ડાળીઓ હલાવતાં હતાં. પારેવાં હરિકીલા કરતાં ધૂમનાં હતાં. ખીખાં ઝાડોમાં ખીલી, વડ, પીપળો, રૂદ્રાક્ષ, ગોધૂલી, સારમણી, ચંપો, દાડમ અને અન્ય અતિ ફૂલવાળાં ઢાળા રંગનાં ઝાડો ડોલતાં હતાં. પીપળ, સેવગા, મહારૂખ, પાસવણી, સેલાટક, ફલુસ એવાં મોટા ઘેરવાળાં ઝાડ હતાં. ત્યાં ફૂલઝાડનો બાગ હતો. યદુનાયકને જોઈને તે વૃક્ષો આનંદથી ડોલતાં હતાં. ફૂલઝાડોમાં મોગરો, જાંબ, જીંબ, સેવંતીલા, કૃષ્ણનાયિકા સહસ્ત્રફળી, બોંબયાંદ્રે, જામુદી, કપુરવેલી અને ગુલાબ પણ શોભા આપતાં હતાં અને કૃષ્ણચરિત્ર જોતાં હતાં. સરોટ, રથામ, હંસરાશી, બટમોગરો, ગુલાબ, સુદારી, મલયતી અને તુળસી તે કુંજ વનમાં જિઆં હતાં. એમ વસંત ઋતુએ આવી કુંજવનને શણગાર્યું હતું. ત્યાં જશોદાનંદન સ્વલીલા કરી કીડા કરતા હતા. કૃષ્ણ દષ્ટિનો મહિમા મોટો છે. ત્યાં જંગલી ઝાડ પણ દર્શન માત્રથી દ્રશ્યપત્ર થઈ જાય છે. ત્યાં શ્રીરંગે કીડા શરૂ કરી ત્યારે, પદ્મારાજ જિલા થઈ ગયા. ધણા ફૂલગોટા જિમી નીકળ્યા. ત્યાં પારેવાં, હંસ, ચાસ, ચાતક વગેરે મનને મોહ પમાડે તેવાં પક્ષીઓ અને કપોત, ચકલી વગેરે અન્ય પક્ષીઓ પણ કૃષ્ણકીર્તનમાં ડોલવા લાગ્યાં. હવે ભાવલુ ઘણું કયું. યમુના કાંઠે આ ઉપવન હતું, તે ઘણું માલાયમાન લાગતું હતું અને ત્યાં શ્રી કૃષ્ણ કીડા કરતા હતા. નરસિંહ મહેતા અને ઉમાપતિ ત્યાં ઉનાવજે આવી શ્રીપતિને ભાવથી નમ્યા. તેમને ક્ષેમ પ્રીતિ આપ્યાં. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ શ્રી કૃષ્ણ

મૂર્તિરૂપ છે અને વેદની શ્રુતિઓએ ગોપી રૂપે અવતાર લીધો છે. શ્રીપતિની વેણુનો નાદ સાંભળી પોતાના આનંદથી નાચતી તે ભેગી થાય છે. તે પ્રત્યંગનાઓ—ગોપીઓ—ત્યાં નાદબુધ્ધ થઈ યમુના કિનારે ભેગી થાય છે વચમાં ધનનીલ વૈકુંઠરાણા મનમોહનને જોઈને ગોપીઓ દોડતી આવી તેમના ચરણમાં વંદન કર્યાં. શ્રી કૃષ્ણચરણ અતિ સુક્રમળ છે. જ્યાર, મધ્યકુંડલ તોડરવાળા શ્રીચના ચરણ છે. બ્રહ્માના પુત્ર નારદ પણ જે ચરણનો સ્પર્શ જલદી મેળવી શકતા નથી તે ચરણમાં પવિત્રપણે જોતાં ગંગાજળ જોયું. તે લઈ પ્રેમથી ઉમારમણે મસ્તકે ચઢાવ્યું. જેના ચરણમાં વાંકાં નેપુર વાગે છે. તે નેપુર કહે છે કે અમે તણે જગતમાં ધન્ય છીએ કે અમારા ઉપર કમળાપતિ તુષ્ઠાન થઈને અમોને તેમના ચરણમાં રાખે છે. તેમના નખની કાંતિ જોતાં ચંદ્ર લજ્જા પામે છે. જે હરિચરણના નેપુરનો અવાજ સાંભળે છે તેનાં દુઃખ, કષ્ટ દૂર થાય છે. જેનાં પેટ, જાતુ, જંઘા સુંદર છે, જેની કમર ઉપર પિતાંબર શોભે છે. જેમના અંગ ઉપર કરોડો વીજળીના ચંમકારા જેવો પ્રકાશ છે, જે શ્રીપતિને અજ્ઞાન બાહુ છે, જેની બંને ભૂજા દંડ સમાન છે, જેમની નાભિમાંથી વિધાતા બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા છે, જેનો ઉગમ કે અંત કળા શકાય નહીં, જેના હૃદય ઉપર ત્રિવલ્લી દેખાય છે, જેની શામાવળી નિરુપમ છે એવાં શ્રી વત્સનાં કૌતકનું શું વર્ણન કરું ? બધાં આનંદથી તે એકલાનું મુખકમળ નિહાળવા ભેગાં થયાં છે. તેના અધરામૃતની સુંદરતા જાણે સાક્ષાત્ કમળદળ જેવી કે જેમાં લક્ષ્મીજી સાક્ષાત્ હોય ! શ્રી કૃષ્ણનાં નયન અતિ વિશાળ છે. તેમની નાસિકા સરળ દેખાય છે. જ્યાં વસંત શોભા આપી રહી છે, તેમના કાનોમાં કુંડળ અતિ ઉજ્જ્વળ શોભા આપે છે, ચહેરા ઉપર સુંદર વિશાળ દંપાળ છે, મસ્તક ઉપર કેશનાં મૂર્ધ્નાં શોભા આપે છે. તે ઉપર મોરપીંછવાળો મુગટ પહેરેલા શ્રી કૃષ્ણને જોઈને સૂર્ય લલ્લિજત થાય છે. તેથી સૂર્ય તેમના કંઈનો કૌસ્તુભમણિ બનીને મનને સંતોષ આપે છે. જેમ નિર્મળ આકાશમાં તારા શોભા આપે છે, તેમ શ્રી કૃષ્ણના ગળાના પદક ઉપર મહા રત્નોનો પ્રકાશ ચક્રચક્રાટ કરે છે. કંઈમાં મોતીનો એકસરો હાર શોભે છે, પગ સુધી વૈજયંતિ માળા શોભે છે. લકડોએ ગળામાં પહેરાવેલી સુમન માળાઓ પણ શોભા આપે છે. સર્વ અંગ ઉપર ચંદન લગાડ્યું છે. કપાળે કસ્તુરી મિશ્રિત સુંદર ચંદન લગાડ્યું છે. યદુનાયક તુળસીમાળા પ્રેમથી લઈને જુએ છે. એવા પરબ્રહ્મ સગણુ સ્વરૂપે કૃષ્ણ વેણુવાદન કરે છે. કનૈયો સુસ્વરથી મોરલી વગાડે છે એવા શ્રી કૃષ્ણના પદાનમાં ગોપીની આંખો ગિર થઈ ગઈ છે. તેની બંસીનો નાદ

સાસંગી પ્રમગનાઓ પૃથ્વી ઉપર નૃસ્ય કરના માટે છે, જુદા જુદાં મધુર ગીત ગાય છે અને મનમોહન ગાનિદના ગુણના વર્ણન કરે છે તે પ્રમગનાઓ તત્તુવાદથી સુન્દર નાદ વગાડે છે અને પાવો, મોરની, જાઝ, પખાવજ વગેરે મનોહર વાજત્રો વગાડે છે સાથે સાથે આવાપથી સ્વમુખે ગાયન ગાય છે પાર્વતિરમણ મૃદંગ વગાડે છે અને તે પ્રમાણે પ્રમગનાઓ નાચે છે રૈદુદ્રાયા તાન ઝૂકેત આપે છે અને અતમ્ની ગુજ દહે છે કૃષ્ણને પ્રજામુદરી કહે છે કે તુ અર્ધમા વ્યાપમ્ રૂપે વમેનો છે તે કૃષ્ણ ! તને મનનાની ઇચ્છાથી અમે અને-પ્રમગનાઓ આરી ડીએ તુ સાગધર એન્જ દેખાય છે, તારુ રૂપ જેના રતિનાય-ને ખળભળાટ થયો છે હે કૃષ્ણ ! તારુ વન જેતા તુ અમને મુખથી મુખન આપ એન્ડ એન્ડ મનમા થાય છે તને અમારા હૃદયમા ચાપીને આનિગન આપનાનું ધણુ મન થાય છે એવું ગોપનારીઓએ કહેતાની સાથે શ્રીહરિએ અનેક રૂપ ધર્મા જેના હૃદયમા જેવો ભાવ હતો તે પ્રમાણે મુરારિએ રૂપ લીધા એમ જેટલી નમ્રગના હતી, તેમ્લા રૂપ નૈયાએ લીધા પછી નમ્રગનાઓ શ્રી કૃષ્ણનો-જગ હૃદયનો-હાથ પકડીને આનદથી નાચના લાગી ધનશામળાનો હાથ લઈને પ્રમગનાઓ મળે લગાડતી અને તેનું સગુણ સ્વરૂપ નજરે નિહાળતી અને શ્રી કૃષ્ણને અનેક મુખન કરતી હતી બન્ને જણ-કૃષ્ણ અને ગોપી-એમ એક બીજાનો હાથ પકડીને ગસમડળ રચે છે અને ચક્રપાણિ આનદ ભોગવે છે બાળકૃષ્ણનું શરીર અતિ સુકુમાર છે અને હૃદય અતિ નિશાળ છે, કમર ખારીક છે, વક્ષસ્થળ ઉપર રોમાનગી છે એવું સુદર સ્વરૂપ જોઈને પ્રમગનાઓ વિદ્વન થાય છે તે શ્રી કૃષ્ણનો હાથ લઈને હૃદય ઉપર મૂકે છે તેમના મુખ ઉપર વારવાર ચૂબન કરે છે અને મુખમા તાણુલ ખવડાવે છે જેના મનમા જેની ઇચ્છા તે મેઘસ્યામ પૂરી કરે છે શ્રી કૃષ્ણ સર્વનો વિશ્રામ છે તે શ્રી કૃષ્ણનું નામ નીનગ્રીન હમેશા જપે છે શનર પોતે મૃદંગ વગાડે છે એમ યુક્તિથી રાસમડળ રચ્યો છે અને અનેક ગોપીઓ નાચે છે

તે સમયે શ્રીપતિએ તત્કાળ નરસિદ મહેતાને ઓળખ્યા જેમ અદારે વનરપતિમા તુળસી તરત ઓળખાય છે તેમ અનેક ગોપીઓમા ખનાવતી ગોપી-નરસિદ મહેતાને નિજ દ્રષ્ટિએ ઓળખ્યા જેમ આદારમા અનેક તારા છે, તેમા ક્રુવ તારો તત્કાળ ઓળખાય, તેમ નરસિદ મહેતાને જેતા જ ચક્રપાણિએ ઓળખ્યા જેમ નરમદ જેતા સર્વ તત્કાળ ઓળખાય, તેમજ

નરસિંહ મહેતાને ગોપીવેશમાં જોઇ શ્રી કૃષ્ણ મનમાં વિસ્મય પામ્યા ! જોમ મોટા મોટા સિદ્ધો અને સાધકો બેઠા હોય તેમાં ગુરુ દત્તાત્રેય જુદા જ દેખાઇ આવે, તેમ નરસિંહ મહેતાને સારંગધરે નિજ દ્રષ્ટિએ ઝોળખ્યા. પછી બોળા શિવજીને મળ્યુંપણ પૂછે છે કે આ નવી ગોપી કાણ છે અને ક્યાંથી લાવ્યા છે ? હે નીલકંઠ ! આજે મિત્રપણામાં આ કપટ કેમ ક્યું ? મારી અને તારી નિકટની પ્રીતિ છે, તેથી તને રાસમંડળમાં આવવા દઉં છું, એવું વનમાળાએ ક્યું, ત્યારે ચંદ્રમૌલી હસ્યા. નરસિંહ મહેતાને પાર્વતિરમણે નેત્ર સંકેતથી શ્રી કૃષ્ણને ઝોળખાવ્યા. એટલે તેમણે તરત જ પામે જઈને શ્રી કૃષ્ણચરણમાં વંદન ક્યું. સદાશિવ કહે છે કે હે કૃષ્ણનાથ, આ તારો દાસ નરસિંહ મહેતા છે. તેની પુરાતન કથા તમને સવિસ્તાર કહું છું.

ગયા જન્મમાં આ તામસગુણથી ભરેલો વ્યાધ હતો. તેને વનમાં જતાં પીપાશ લકતે નામસ્મરણ કરવાનું ક્યું. તેણે તારું નામસ્મરણ ક્યું. તેથી તેનાં દુષ્કર્મોનું પાપ સંપૂર્ણ નાશ થયું. પછી તેનો જન્મ જુનાગઢમાં નાગર બ્રાહ્મણને ત્યાં થયો. તેનાં માતાપિતા તેના બાળપણમાં મરણ પામ્યાં. પછી તેણે તેનું શરીર મને અર્પણ ક્યું. એટલે કે સાત દિવસ સુધી અન્નભક્ષણ ક્યું નહીં અને પાણી પણ પીધું નહીં. આથી મારા મનમાં સંતોષ થયો અને હું તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો. પછી વરદાન માગતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો કે મને શું યોગ્ય છે તે માગતાં આવડતું નથી. તેથી હે નીલકંઠ, તને જે ગમે છે તેજ મને આપ. હે જગજીવન, તુંજ મને ગમે છે તેથી હું તેને તારી પામે મારું વચન પાળવા લાગ્યો છું. હવે હે શ્રી કૃષ્ણ, એને માથે અભયકર મૂકીને વરદાન આપો. કમળાપતિએ આ સાંભળીને નરસિંહ મહેતાનો હાથ પકડ્યો. કૃપામૂર્તિએ તેને પછી અભયદાન આપ્યું અને પ્રેમથી આલિંગન પણ આપ્યું. પછી ચક્રપાણિ બોલ્યા કે તે જે રાસમંડળ નજરે જોયું છે એવું કવિત્વ કરીને સકળ જનને પૃથ્વી ઉપર કહી સંભળાવજે. મારા ગુણચરિત્રની લીલા હંમેશાં તારી નજર સામે દેખાશે. એવું વચન ધનશામળાએ તેને આપ્યું. પછી શ્રી કૃષ્ણ મહાદેવજીને કહે છે કે હવે આને લઈ જાઓ. એવું સાંભળી ઉમારમણે બીડીને સત્વર નમન ક્યું અને ઇચ્છા માત્ર કરવાથી તેને જંગલમાં મંદિર હતું ત્યાં મૂકી દીધો. પછી પોતાના લકતને અભયવર આપી પોતે કૈલાસ ગયા.

હવે શિનાયયમા બેઠા બેઠા નગસિદ્ધ મહેતા કીર્તન કરે છે અને રાત્રી દિવસ સપ્તેમ નામરમણ કરે છે ત્રીકૃણીના કથામૃત ગાતા ગાતા પ્રેમથી નૃત્ય કરે છે ખરેખર નિર્નગ્ન થઈને (પ્રાંતી બીક ગળ્યા વિના) શ્રીહરિના ગુણનું વર્ણન કરે છે ત્રીપતિએ જે ગસતીના દરી હતી તે નરમિહો પોતાના અથમા લખી છે, તે ગુજરાતી ભાષામાં છે અને તેના દેશના લોક હજુ પણ રાસલીલા ગાય છે

હવે આગળની કથા એમ છે કે જ્યારથી નગસિદ્ધ મહેતા ધર્માથી રિસાર્ધને વનમાં ગયા હતા, ત્યારથી તેના બધુજનો તેની રોધ કરતા હતા ત્યાં એક દિવસે ગાયો આગતા ગોવાગોએ અગ્નિમાં નગસિદ્ધ મહેતાના કીર્તન પ્રેમથી સાલળ્યા તેઓએ પત્રી ઘેર આવી તેના મોટાભાઈને અર્ધ જૂતાત કહ્યો તે ગોવાગોએ ઇન્દુ કે નરસૈયો ભક્ત જગન્ના જૂના શિવાલયમાં હરિકીર્તન કરે છે એ વાત જાણીને તેના ભાઈના મનમાં સંતોષ થયો પત્રી ત્યાં જઈ તેને સમજાવીને પોતાને ઘેર તે લઈ આવ્યા ગામમાં પ્રાંત ભાવિક અધ્યાત્મજ્ઞાની માણસો હતા તેમને સમજાયું કે આના ઉપર નારાયણ પ્રસન્ન થયા છે તેના ચિત્તો બદલાયેલા દેખાયા ગામમાં વળેજો ભેગો થતા, તે પણ પવિત્ર થાય છે તેની રીતે જગજીવનની કૃપા થાય તોજ સાર્વત્રિક લક્ષણ આવે છે તે ગામમાં એક બ્રાહ્મણ હતો તે પગમાં ભાવિ વૈષ્ણવજન હતા તેણે તેની કન્યાનું દાન નરસિદ્ધ મહેતાને કર્યું જેમ લોકોને પારસમણિ લાગનાથી સુનર્ણ થાય છે, તેમ નારાયણની કૃપા થયા પછી શુ બાપી નહે ? નરસૈયો કોઈની ઉરેલા કરે નહીં તેને મન રાજ કે રક અને સરખાજ છે ગરીમ કે શ્રીમતને તે સરખા લેખે છે ગૃહસ્થાશ્રમ શરૂ કર્યા પછી તેને બે સતાન થયા-એક પુત્ર અને એક પુત્રી હવે આગળ કથા ધણી રસાળ આવે છે તે શ્રોતાઓ સ્વાધ્યાન થઈને સાલળને શ્રી કૃષ્ણ જાતે નરસિદ્ધ મહેતાના પુત્રના લગ્ન કરશે એ બક્ત-ચરિત્ર કથા ધણી સુદર છે તે સુનાસિક ફૂની વાડી છે દ્વારકાવાસી શ્રી કૃષ્ણ સખા તે વસત સતુનો બાલતીમડળ જુઓ અને કથા વાક્યો તે પૂજાળ ફૂલમાળાઓ છે તેના સુદર હાર ગૂથીને મહીપતિ ફૂલનાળો માળ થઈને વૈષ્ણવ મેળામાં આવ્યો છે

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અથ સાલળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ મત્તાવીસમો અધ્યાય સાલળ્યો

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

નરસિંહ મહેતાના પુત્રસંબંધની કથા.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

॥ પુકડીક વરદ પાકુરગા ॥ શ્રી કૃષ્ણ પાકુરગા ॥

॥ મંજુનારીના રાસરગા ॥ તુ રગા કીર્તી ॥

મનમાં તારીજ છાજ કરતાં ભક્ત સદા નિષ્કામ થાય છે સધળા જીવોનો તુ વિશ્રામરૂપે છે તુ આત્મારામ છે તુ રઘુનીર સર્વનો વિશ્રામ છે તુ મનને શક્તિ આપનાર ચૈતન્યધન છે, તુ ગુણાતીત છે અને નિર્ગુણ પણ છે તુ તારા વૈરીઓને મોક્ષ આપે છે તુ એક આનંદધન છે તુ દેવોનો દેવ સનાતન છે અબરીય ભક્ત તારે શરણે આગ્યો તે પ્રેમથી એમદશી વ્રત કરતો હતો તેના ઉપર તપોનિધિ જેવા દુર્વાસા ઋષિએ ક્રોધ કર્યો અને તેના નાશ કરવા માટે નિર્દયપણે તેને શાપ આપ્યો. ત્યારે અબરીયે તારુ કૃપાનિધિનું મ્તનન કર્યું તે પણ અબરીયની કષ્ટણા સાબળીને તેના ઉપર પ્રેમરૂપી અમૃતનર્પા કરી અને તેને સત્તર મંદ્ર કરી તે તે ઋષિની પાછળ ચક્ર મૂક્યું અને દુર્વાસાને ત્રાસ પમાડ્યો. તે જગ-જોડીએ અબરીના ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરીને જ્યેષ્ઠ અને પછી પોતાના ભક્તને અભયવરદાન આપ્યું. પોતે દસ ગર્ભવાસ સંકળ કરીને અનંતાર લીધા મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ રૂપ લીધા વરાહરૂપે દાઢ ઉપર પૃથ્વીને ધારણ કરી દ્વિરૂપકરણે જ્યારે પ્રહલાદ ભક્તને દુઃખ દીધું, ત્યારે તે નરસિંહ અનંતાર લીધો અને સ્તભગાંથી ધુર ધુર અવાજ કરીને પ્રગટ થયા ક્રોધ કરીને તે અસુરને માર્યો અને પોતાના સેવક પ્રહલાદનું રક્ષણ કર્યું. જ્યારે પૃથ્વી ઉપર ક્ષત્રીઓનો ત્રાસ વધી ગયો ત્યારે તે પરશુરામનો અવતાર ભઈ, પૃથ્વી એટલીસ વાર નક્ષત્રી કરી તે સમયે તે જમદગ્નિ ઋષિને ત્યાં રણુકામાતાને પેટે અવતાર લીધો હતો હે શ્રીહરિ, તે તે સમયે એકને પાથે ક્ષત્રિયોનો નાશ કર્યો હતો. પછી તે પૃથ્વીનું રાત્ન ધર્મમાં માનનારા

રાજાને આપ્યું હતું એવો તું કૃપાસાગર વિધનો ઉદ્ધારનાર શ્રીરામ કૃષ્ણ દયાળુ છે ગવણ રાક્ષસ ધણો હિન્મત હતો મહાદેવજીએ તેને વરદાન આપ્યું હતું તે બળથી તેણે સર્વ દેવોને પોતાને ત્યાં બદીખાને નાખ્યા હતા નનકદના પગથીઆ કરીને તે દશમુખવાળો રાજા રાવણ લકષ્મી રાજ્ય કરતો હતો રાજા રાવણને ત્યાં પતન આગણુ સાફ કરતો હતો મેન વર-સાદ્ધી ઇદકાન કરતો હતો સૂર્ય નાવી યજ્ઞને પોતાને હાથે રાવણની હઠ મત કરતો હતો તેને ત્યાં ગણપતિ મનર્મા લાજ ન રાખતા ગાયન કરતા હતા આદિમાયા જે ભગવતી તે રાવણને ત્યાં આળકાને સ્નાન કરાવતા મનર્મા લજ્જા ધરતા નહીં એમ સધળા દેવોને બદીખાને નાખી તેમની પાસે રાવણ કામ કરાવતો હતો દેવોને તેનું સકટ પડતા બદીખાનામા વારુ અમરણ કરતા હતા તેઓના ઝડુણા વચન સાલગીને તે તેઓની ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરી કસનો નાશ કરવા માટે પોતે કૃષ્ણાવતાર લીધો એમ જુદી જુદી રીતે ભકતોના રક્ષણ કથા મુરાગિએ કૌપદિને અગે ચીર પૂર્વા, અને તેની લાજ રાખી, બોગણો રામદાસ તારો ભક્ત ડોકરમા રહેતો હતો અને તારા દર્શન કરવા દ્વારકાની વારી ડગતો હતો તેનો ભગિત ભાવ જોઈ તું જગજોડી દ્વારકાથી ડોકર આવ્યો અને તેના પ્રેમભારથી વાલ્મીકી સોનાની વાળી બરામર થઈ ભરમગ્ગર વચ્ચે વેચાયો તારો પ્રેમગ ભક્ત જયદેવ હતો તેની પતિવ્રતા સ્ત્રી પદ્માવતીએ જયદેવનું મૃત્યુ સાલગી (ખોલી રીતે કહેવામા આવ્યું હતું) તરત જ પોતાનો પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો તેના પ્રેતને તે સજ્જન કરી અભય વરદાન આપ્યું અને જગતમા તેની કીર્તિ વધારી નરસિંહ મહેતા પ્રેમાળ ભક્ત હતા તેને રાક્ષસગળના દર્શન કરાવ્યા હવે શ્રોતાઓ આગળની કથા રસાળ છે તે પ્રેમથી સાલજો .

મહાદેવજીએ પ્રેમાળ ભક્ત નરસૈયાને રાક્ષસગળ નજરે દેખાડ્યું તે સમયે થતી શ્રીકૃષ્ણલીલા અતિ સુદર તેની નજરે દેખાડી તે કૃષ્ણનીના જેવી નજરે જોઈ તે પ્રમાણે તેના પદ રચનાનું વરદાન શ્રીરંગે નગસિંહ મહેતાને આપ્યું, કે જે પદ વડે ભકતોનું સસારદુઃખ નાશ પામે હવે નરસિંહ મહેતા જુદા જુદા પદો રચી રાજા હરિના શુભના વર્ણન ગાવા લાગ્યા હાથમા ટાળ વીણા લઈને નૃત્ય કરતા કરતા કીર્તન કરતા હતા

કેઈની પાસે ન કરે યાચના, અને કરે અહો ગમનામ કીર્તન,
રાજા અને રંઠ કે દીન, સર્વ મમાન ગણે નમ્મેયો

કલપતરુ અને બાવળ, પાંડિત અને મૂઠ, સાધુ અને સંત,
ખજા અને નિંદક, સર્વને સમદષ્ટિથી જુઓ નરસેયો.
રાખી છે અયાચક વૃત્તિ, પણ પ્રહણ કરે કદી કોઈ આપે અન્નવશ,
જે મળે આ રીતે તેમાં રહે સંતોષ, કુટુંબ પોપણ તેમજ ધાય.

હવે જુનાગઢ પાસે શામપુર નામે એક ગામ છે. ત્યાં ત્રિપુરાંતક નામે
વિષ્ણુ શાહુધરનો ધંધો કરતો હતો. તે નરસિંહની શાખ-કુળનો હતો.
તેની કન્યા લગ્ન કરવાની ઉંમર જેટલી થઈ હતી. તેથી રિવાજ પ્રમાણે
તેણે પુરોહિતને તેને માટે યોગ્ય વર શોધવા મોકલ્યો. શ્રી કૃષ્ણ ભટ્ટ નામે
પુરોહિત પરમ ભાવિક બ્રાહ્મણ હતો. તે નરસિંહ મહેતાને ઘેર આવીને કહે
છે કે અમારા યજમાને તેની કન્યાનું દાન તમારા પુત્રને આપવા માટે મને
મોકલ્યો છે. રાશિ, નક્ષત્ર વગેરે જોતાં જનીસ ગુણ સરખા મળે છે. નરસિંહ
મહેતાએ માથું કણુક રાખ્યું એટલે લગ્ન કાર્ય નક્કી કરીને પાછો પોતાને
ગામ આવ્યો. તે દેશમાં તે સમયે એવો રિવાજ હતો કે પુરોહિત જે કંઈ
કરી આવે તે સર્વને માન્ય રાખવું પડે. પુરોહિતે જે વચન આપ્યું હોય,
તે યજમાન કણુક ન રાખે તો પુરોહિત પોતાનો અંગુઠો કાપીને વર પક્ષને
આપી દે. તે દેશનો એવો વહીવટ જાણીને બ્રાહ્મણે જે નિશ્ચય કર્યો હતો, તે
યજમાનને કહેવા લાગ્યો. કન્યાનાં લગ્ન નરસિંહ ભક્તને ઘેર કરવાનાં છે. નરસિંહ
મહેતા નાગર બ્રાહ્મણ છે. તે પરમ ભાવિક વૈશ્ય મહત્ત્વ છે. તેના પુત્ર સાથે તારી
કન્યાનું વેવિશાળ હું કરી આવ્યો છું. પુરોહિતનાં વચન સાંભળી ત્યાં સર્વજન
હસવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે દીકરીનું નસીબ વિપરીત લાગે છે. તે વૈશ્ય
ઉદાસી છે, રોજ કીર્તન કરતાં નામે છે. તેને કન્યા આપવાનું કેમ નક્કી
કયું ? એવો સગો અમને શોભા આપે નહીં. જેના ઘરમાં ભાગવતનું સાધુ-
સંતો શ્રવણ કરે છે અને જે બધાથી વિરક્ત અને ઉદાસી છે, તેવો સગો
અમને શોભા આપે નહીં. જેને પોતાનું અને પારકું, સમ અને વિષમનું
જ્ઞાન નથી, જે સર્વ મૂર્તિને સમભાવે જુએ છે તેવો સગો અમારે જોઈએ
નહીં. જેને ક્રોધ નથી અને જે સદાચારી છે, જે સર્વ પ્રાણીમાત્રને સરખાં
ગણે છે અને મિત્રસખ માને છે, જેના ઘરમાં અન્ન, વસ્ત્ર તદ્દન થોડાં છે
તેને ત્યાં દીકરી કેમ અપાય ? જ્યાં સાંભળી પુરોહિત કહે છે કે મારું કહેવું
સાંભળો. હું નિશ્ચય કરીને આવ્યો છું. જે તમે તેનું અપમાન કે અવ-
મણના કરશો તો હું તેને મારો અંગુઠો કાપી આપીશ. તે સાંભળી ત્રિપુ-
રાંતક કહે છે કે આવતી કાલે લગ્ન તિથિ છે માટે સર્વ સાહિત્ય લઈને

જનને લગ્ન માટે સત્વર તેડી આવેા અને તેા નાગાંકિત ગૃહસ્થ નાગર
 ળીએ અને તે અમારા સગેા સાન દુર્મળ ત્રિપુભક્ત ગેાધેા છે તે જ્ઞેષ્ઠ
 નિદક લેાકો દ્વામી કરે તેનુ થના દેશો નહીં લગ્નમા પાત્રમેા દાથી, ઘેાડા,
 પાલખી, રથ વગેરે લાનજે અનેક વાજીત્રો લાનજે અને ધામધૂમથી કાલે
 જલદી લગ્ન સમારલમા આવજે ધગ્ને યોગ્ય કન્યા માટે વસ્ત્ર, અનંદાર
 અને આમુષણુ લાવજે અમારા ગામના માણમેા માટે મિષ્ટાન્ન, પકાન
 લાનજે એટલુ સાહિત્ય લઇને જો વેનાઈ આની ગડશે નહીં તેા પુરોહિત
 નહીં જાણજે કે સગાઇ તૂટી જમે જ્યારે આની અટક મૂકી ત્યારે પુરો-
 હિત સમજી ગયેા અને ત્રિપુરાનકને દ્રષ્ટાત આપી કહેના લાગ્યેા. —

જ્યારે બીમક રાજની કન્યા રૂષ્યને આપી ત્યારે બીમક-પુત્રે તેની
 નિદા કરી હતી, તેનુ તું કરે છે જેમ પાર્વતિ દિગ્માવધની પુત્રીએ ત્રિપુ
 રારિ સાથે લગ્ન કર્યા ત્યારે તેમની પણ તેમના પિતાએ નિદા કરી હતી,
 તેનુ તું કરે છે પણ તારા મનમા જે જે ઇચ્છા છે તે સર્વ પૂરી થશે
 પુરોહિત એવુ કહીને ફરીથી નરસિંહ મહેતાને ગામ ગયેા ત્યા જઈ મહેતા-
 જીને કહ્યુ કે આવતી ઢાને પુત્રના લગ્ન માટે ઉત્તમ દિનસ છે, માગે તમે
 શ્રી કૃષ્ણની સહાયથી સર્વ સાહિત્ય લઈ આનંતિ લગ્ન કરી નાખેા પરમ
 ચતુર કૃષ્ણુ ભટ્ટ પુરોહિત અતિ ભાવિક વૈષ્ણુન હતો, તેથી તે જે રીતે લગ્ન
 સિદ્ધ થાય તેવુ વચન ખોલ્યો મનમા તે નિચાર કરે છે કે ત્યા જે વાતચીત
 થઈ તે જો અહીં દહેવામા આવે તેા સર્વ કાર્યમા વિદ્ધ આવે નરસિંહ
 મહેતા પરમ ઉદામી છે અને તે કોઈની આરા કરે તેમ નથી તેથી જે
 રીતે લગ્ન સિદ્ધિ થાય તેના નમ્ર વચન કહ્યા મનમા લગ્નનો નિશ્ચય કરી
 પાછો તે ઘેર આવ્યેા

મોય, મુદાગી (શાર) અને સારો માણસ જે કામ માગે લે છે તેને
 દેતભાવ હોતો નથી અને તેથી તે સર્વ એકત્ર કરે છે-પણ કુહાડી, કાતર
 અને નદારો માણસ જે કામમા વચ્ચે પડે છે (મધ્યસ્થ રહે છે) તેનો તત્કાળ
 નાશ થાય છે તે અનર્થનુ મૂળ છે માટે લગ્નમા ચાનટ માણસ જ્ઞેષ્ઠએ
 નહીં અને યુદ્ધમા ઘણા મિત્રો જ્ઞેષ્ઠએ નહીં, કીર્તનમાં ગરબગટ જ્ઞેષ્ઠએ
 નહી, તુળમી કથારામા ખકરી ભરાના દેની નહી, પુરાણ વાચતા અતિ
 વાચાળપણુ જ્ઞેષ્ઠએ નહી, ભારિકજનોમા નિદક અને ખા જ્ઞેષ્ઠએ નહી,
 પ્રનાસમા પાણીની અજીત જ્ઞેષ્ઠએ નહી, નજીકમા વેવાઈનુ ધર ન જ્ઞેષ્ઠએ,
 વરસાદ પડતા દક્ષિણનો પવન ન જ્ઞેષ્ઠએ, ગુરમત્ર લેતા મનમા કોઈ સંક

ન જોઈએ, વિરક્ત હોય તેણે દ્રવ્યસંયમ કરવો નહીં, દુર્બળ હોય તેણે ઉદ્ધતાઈ કરવી નહીં, સાંકડો રસ્તો હોય સાં કાંટા ન હોવા જોઈએ, કુઆમમાં અગ્નિહોત્રી ન જોઈએ, જે પથ્ય પાળે નહીં તેને વૈદે ઔષધ સ્વતંત્ર રીતે લેવા આપવું નહીં, ગ્રાસ આપે તેવા કંબુસની મૈત્રી કરવી નહીં, વેવાઈ ખાસે વ્યાજે ધન લેવું નહીં, સાધકે રાગનું અન્ન સેવન કરવું નહીં કારણ કે તેથી પુષ્પનો નાશ પામે છે.

હવે જ્ઞાનવાર્તા ઘણી થઈ. મંથની વાર્તા હવે સાંભળો. પુરોહિતે નરસિંહ મહેતાને જ્ઞાન લાઈ આવવાનું કંથું અને પોતાને ગામ પાછો આવ્યો. તે યજ્ઞમાનને કહે છે કે આવતી કાલે સત્વર જ્ઞાન આવશે માટે તું પણ સર્વ સાહિત્યની તૈયારી કરી સાવધ થઈ જા, ત્રિપુરાંતક હસીને કહેવા લાગ્યો કે નરસિંહ મહેતા એકલો છે. તેની પામે કંઈ સાહિત્ય નથી, તો તે કેવી રીતે કાલે આવી શકશે ? સગાઈ તોડવા માટેજ મેં આવતી કાલે લગ્ન લેવાની વાત કરી હતી. આ વિષયને લગતું દષ્ટાંત કહે છે :—

આવણુ માસમાં દેડકાં શેપકન્યાના લગ્ન કહેવા ગયાં. તેણે વૈશાખ મહીનામાં લગ્ન કરવા કંથું, પછી હિનાળો આવતાં દેડકાં મરી ગયાં. તે પ્રમાણે મેં પણ આવતી કાલેજ લગ્ન માટે કંથું હતું, કે જે કામ નરસિંહ મહેતાની શક્તિની બહારનું હતું. પુરોહિત કહે છે હે ત્રિપુરાંતક ! તું અવિશ્વાસુ છે. તારા મનમાં વિવેક વિચાર નથી. તારા ચિત્તમાં અહંભાવ ભર્યો છે, તેથી તારું જલદી અપમાન થશે. દ્રોપદી સતીની મશકરી કરતાં દુર્યોધનનું અપમાન થયું હતું. આ લગ્ન નિમિત્તે તારું પણ તેવુંજ અપમાન થાય એવું મને લાગે છે.

હવે ખીજે દિવસે નરસિંહ મહેતાએ સૂર્યોદય થતાં જ્ઞાન કંથું. પછી શ્રી કૃષ્ણનાથની પૂજા કરી. દ્વાદશ તિલક કર્યાં, ગળામાં તુળસીમાળા પહેરી અને તેમને ત્યાં જ કોઈ વૈષ્ણવજનો હતા તેઓને સાથે લઈ નામસ્મરણ કરવા લાગ્યા. તે પછી પુત્ર પત્ની વગેરેને લાઈને ત્રિબુલકત પુત્રનાં લગ્ન માટે ચાટ્યા. ટાળ, મૃદંગ વાગે છે, હરિલકતો હરિગુણ ગાય છે :

જય જય મુકુંદમુરારિ, અનાથનાથ લકત કેવારી,
પુરાણ પુરુષા મધુકૈલસમારી, વસે તું અંતરમાં લકતોના.
જય દ્વારકાંવાસી જગન્નાથકા, રૂદ્ધિમણીકાંતા વિધિજનકા,
મથુરાંવાસી કંસાંતકા, લકતો અનેક તું મિત્ર ઝોલજ.

જય જય દેવાદિદેવા સનાતના, ભકતરક્ષકા મધુસૂદના,
વિશ્વવ્યાપકા જગજીવના, મનમોહના ગોવિંદા.
જય પુરાણપુરૂષા અનંતનામા, સગુણપુરૂષા મેઘરથામા,
ભકત કામ કલ્પદ્રુમા, મનોહારામા શ્રીહરિ શ્રીહરિ.

એમ શ્રીહરિના ગુણનું વર્ણન કરતાં પ્રેમભાવે ગાતાં ગાતાં નાચતા નાચતા નરસિંહ મહેતા ઉતાવળે ચાલે છે. પોતે સ્વાનંદમાં મસ્ત છે.

તે સમયે દારકાંમાં ચક્રપાણિ સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા, ત્યાંથી જીતે એકાંતમાં મહેલમાં ગયા. ત્યાં જઈ શ્રી રૂદિમણીજીને પાસે બોલાવી કહેવા લાગ્યા કે નરસિંહ મહેતા સદ્ભાવે મારું લજ્જન કરે છે. તે ભકત-રાજ છે. તેના પુત્રનાં આજે લગ્ન છે. પોતે તો દુનિયાની લજ્જા મૂકીને મારાં ગુણગાન કરે છે. તેથી આપણે જાતે જઈને તેનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું જોઈએ. એમ કહીને કૃપાનિધિએ ભકતોનો સમુદાય એકત્ર કર્યો. ઉદ્ધવ, અકૂર, નારદ, વૃંદાવન, શુકદેવ, વાલ્મીકી, પ્રહ્લાદ એવા મોટા ભકતો સાથે લિખિત, વિભીષણ, વિદુર, માર્કાંડેય પણ બોલાવ્યા. સુદામા, લુબા અને લંગડા, કાણ્ડા, મુગા, બહેરા, બોખડા, એક આંખવાળા, બેજાંબાળા, ચીપડાંવાળા, શેવડા ગોપાળ એવા અનેક નાના મોટા ભકતોને બોલાવ્યા અને તેમને ધનનીસે કહ્યું કે લગ્નમાં જવા માટે તૈયાર થાઓ. ત્યાર પછી શ્રીપતિએ, પોતે સત્યભામા, કાલંદી, જાંબુવતી, વગેરે સતીઓને બોલાવી. મિત્રખીંદા, યામજીતી, લક્ષ્મણા, ભદ્રાવતી વગેરેને સાથે લઈને શ્રીપતિ લગ્નમાં જવા નીકળ્યા. અનેક ગોપીઓને ગીત ગાવા માટે સાથે લીધી. શિખિકામાં રૂદિમણીમાતા બેઠાં. પછી અનેક વાજત્રો વાગ્યાં, નગારાં વાગ્યાં, અષ્ટ-સિદ્ધિઓ સહિત, દાસ દાસીઓ લઈને હર્ષિકેશી નરસિંહ મહેતાના પુત્રની જાનમાં જવા અતિ વેગે ચાલી નીકળ્યા. હવે રસ્તામાં નરસિંહ મહેતા ચાલતા હતા અને પ્રેમથી ગાતાં ગાતાં નાચતા હતા. તેમની આગળ આગળ શ્રી જગન્નાથ સત્વર ગતિએ ચાલે છે. વહેવાઈનું ગામ આવ્યું ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે જાન આવ્યાનું કહેણ મોકલ્યું. ત્રિપુરાંતક તો આ કહેણ સાંભળી મનમાં અચ્ચો પામ્યો. ગામના લોકો તો કહેવા લાગ્યા કે લગ્નમાં તો અસંખ્ય માણસો આવ્યા છે. પણ મૂકવા જેટલી જગા ગામમાં બાકી રહી નથી. હવે કેમ થશે ? મેડા ઉપર ચઢીને ગામ લોકો તો જાન આવતી જુએ છે. કાને મંગળગીત ગાતાં વાજત્રો સંભળામ છે. તેના અવાજથી આકાશ ભરાઈ ગયું છે. ત્રિપુરાંતક ગામના માણસોને સાથે લઈને જાનની સાથે

મળના જાય છે સાથે એક જોડી વાજનની પણ લીધી છે આ સમયે જેમ સૂર્યનો ઉદય થતા તારાઓ સતાઈ જાય, કે સમુદ્રજળ જોઈ ખામોચીઆ મનમા લજ્જિત થાય, જેમ ગરુડની ગતિ જોતા બિચારી ચકલીની જે ગતિ થાય, જેમ અમૃત રત્નોના જળકાટ આગળ કાચના કડકાની શી વિસાત ? જેમ સિદ્ધાત્તાની આગળ ખાતો પોતાનો મત સ્થાપનાર બિચારો કેમ ટકી શકે ? જેમ યાત્રી પડિત સામે બિચારો મૂર્ખ લજ્જન-યમાન જ થાય, તેમ લગ્નમા આવેના પરપક્ષના માણસો જોઈ વેરાઈના ગામના સર્વ લજ્જિત થયા પુરોહિત કહેના વાગ્યો કે ભારી ખાતર જ શ્રી જગજીવન સાહિત્ય તથા જન લઈને આ-યા છે તે સમયે પ્રિયકર્માએ આનીને સર્વ મહાપ વગેરે સાહિત્ય તૈયાર કર્યું એક લગ્ન દિવ મહાપ કરી તેમા સપૂર્ણપણે બેઠકો ગોઠવી દીધી ગોળ તડિયા, ગાનીયા, ચોરસ તકિયા વગેરે નાના પ્રકારના આસનો ગોઠવી દીધા રહ્યા અને તિનોતમા અપ્સરાઓ માનનરૂપે આની ત્યા નાચગાન કરે છે દેવનોડો રત્નમાથી ઉતરી આનીને લગ્નની શોભા જુએ છે જુદા જુદા જાતના નજરાણા, ટેશર, કસ્તુરી, સુગંધી પદાર્થો અને ચંદન તૈયાર હતા વરની સાથે નારાયણ પણ ત્યા આનીને બેસા માણુમા વરની આદરણીઓ મગમગીત ગાતી હતી વચમા શક્તિથી માતા મેઠા હતા નરસિંહ મહાતાની પત્ની પણ આનીને શક્તિથી માતાની નજીક જઈ બેસા બધા જનનૈયાને ગળે ફૂલના હાર હતા તેવા વૈષ્ણવ મેળામા આનંદે નિર્ભર થઈને સારગધર બેસા, હવે આમ વારીને લઈને ત્રિપુરાતલ ત્યા આ-યો તેને નજીક આવેનો જોઈને વૈકુંઠ નાયક ઊભા થયા સ્વધળા લકતોની સાથે શ્રી-રિ તે સમયે વેરાઈને બેટયા પછી મધુર સ્વરથી મુરારિ ત્રિપુરાતલને કહ્યું છે કે જેમ નદીમા પૂર આવ્યું હોય ત્યારે તૂમજાની સહાયથી પને પાર જઈ શકાય છે તેમ તમને પણ નરસિંહ મહેતા જેવા સારો વેરાઈ મળ્યો છે જેમ આયુષ્ય પૂરું થના આવ્યું હોય ત્યારે અમૃત મળે તે મૃત્યુકાળ સુકારી રાખાય છે, તેમ નરસિંહ મહેતા પ્રેમાળ હૃદય તમારો વેરાઈ થયો છે તમારો જીવ-મામ, ક્રોધ, અહભાવ વગેરે ભરોગથી પીડાએનો હતો, તેનું નિરાશ કરના આ વૈષ્ણવને વેરાઈ કર્યો છે જેમ યોદ્ધા અને પારસગણિનો સ્પર્શ થતા મુશળ થાય છે અને તેના અનકાર શ્રીમત પહેરે છે, તેમ નરસિંહ મહેતાના યોગથી તમારા દર્શન અમને થયા છે આ સાલગી ત્રિપુરાતલ પૂછે છે કે આપનું નામાલિધાન કહો આપના દર્શન પાંના કદી થયા નહોતા આપ ક્યાથી પધાર્યા છો ? તે સાલગી દેનાધિદેન કહે છે કે મારું નામ ગામગતા

છે, નરસિંહ મહેતા સાથે આપારે લેવડદેવડ છે, હું સર્વશ્રમ મારી જવાબ-
દારી ઉપર કરું છું અને મહેતાજીની પેઢીમાં ગુમાસ્તાગીરી કરું છું. એમના
છવનની છાની વાત હું એકસો જ જાણું છું. એ તો માયા લાઘવી મનમોહન
છે. તેનો મહિમા કાંઈથી કળી શકાય તેવો નથી. સીમાંત પૂજન માટે
વરને જે વસ્ત્રો આપવાં પડે તે વસ્ત્રો ત્રિપુરાંતક લાવ્યો હતો. પરંતુ તે
હલકી કિંમતનાં લાગવાથી તે મનમાં લજ્જા પામ્યો. તે વાત જાણવાથી
વૈકુંઠનાથે ત્રિપુરાંતકને કહ્યું કે લગ્નમાં તો અગણિત માણસો આવ્યાં છે,
તેથી તમારા મનમાં સંકેત થાય છે, માટે સમગ્રે કે સ્વયંપાક રૂચીકર કરવો
હોય તો વધારે પડતું મીઠું નાખવું નહીં. એમ આપણાથી આપણે મોટો
સગો કરવો નહીં. બીજું આપણા મામના રાગને વ્યાજે ધન આપવું નહીં.
કવીશ્વરની વાણી હોય ત્યાં વાદ કરવાથી કંઈ પણ નહીં, તેવી રીતે આપ-
ણાથી મોટો સગો વહેરવો નહીં. જેમ મૂર્ખનો આકાશમાં ઉદય થતાં ચંદ્ર
તેજહીન થાય છે, તેમ નરસિંહ મહેતાની સંપત્તિ જોઈ વેરાઈને મનમાં
સંકેત થાય છે. લગ્ન માટે સામગ્રી તો થોડીક જ તૈયાર કરી હતી અને
જનમાં તો અસંખ્ય માણસો આવ્યા હતાં. આ જોઈને વૈકુંઠનાથે શું કરવું
તેનો વિચાર કર્યો. પછી ધનનીત્રે ત્રિપુરાંતકને કહ્યું કે જે કંઈ સાહિત્ય
તમારી પાસે તૈયારીમાં હોય તે લઈ આવો. તે મંગલ સમારંભમાં ચાલશે.
અહીં તો સર્વ સિદ્ધિ અનુકૂળ છે. માટે જે કંઈ હોય તે અહીં લાવીને
મૂકી દો. મનમાંથી સંકેત દૂર કરીને ચિત્તમાં દૈવ ભાવ રાખશો નહીં.
અવશ્ય તેમજ કરીશ એવું કહીને તે સમયે ત્રિપુરાંતક નગરમાં પાછો આવ્યો.
પછી પુત્રીને લઈને જે સાહિત્ય હતું તે સાથે પાછો તે જ જગ્યાએ આવ્યો.
જેમ ભીમકે રાજાએ અનન્યભાવે પોતાની કન્યા શ્રીપતિને અર્પણ કરી તે
લગ્ન મૂળ માધવી રથને થયાં અને પ્રાંનિથી લગ્ન કરી આનંદ મેળવ્યો. તે
પ્રમાણે ત્રિપુરાંતક વિરોધભાવ ત્યજીને સધળા સાહિત્ય સાથે કન્યાને લઈ
ત્યાં આવ્યો. જેમ ગંગામાં વહેજો મળતાં તે વહેજોના જળને કાણુ અપવિત્ર
કહી શકે ? તેમ ત્રિપુરાંતકનો જમજવને અંગીકાર કર્યો. ભગવાન ભાવિકને
ત્યાં ઉભું આવવા દેતો નથી. ઘણા આનંદ અને ધામધૂમથી લગ્ન શરૂ
થયું. વાહનનો પણ મંજુલ સ્વરથી વાગનાં હતાં. વરને પીડી ચોળાઈ અને
મોટી ધામધૂમ થવા લાગી. દેવ પ્રતિષ્ઠા, ગણપતિપૂજન, પછી બ્રહ્મભોજન,
વગેરેમાં જાતજાતનાં દિવ્ય પદ્ધતિથી નારાયણે આહ્વાજોને જમાડ્યા અને
દાનદક્ષિણા આપી. નરસિંહ મહેતાને પાસે બેસાડી શ્રીપતિએ નિજપ્રીતિથી
બોજન કરાવ્યું. ગોરજ લગ્ન હતાં તેથી સ્થસ્તિ સમયે આહ્વાજોએ મંગલાષ્ટક
ગાવાનું શરૂ કર્યું :—

જ્યારે દુર્વાસાએ અંબરીષ છળ્યો,
 ત્યારે દસગર્ભાસ સહુન કરી જન્મ લીધા,
 તે દેવાધિદેવ વૈકુંઠવાસી, વધૂવરનું રક્ષણ કરે,
 જેનું કરતાં નામસ્મરણ, સકળ પાપ બળી જાય.
 તે દ્વારકાંવાસી મનમોહન, વધૂવરનું રક્ષણ કરે,
 બ્રહ્માદિ શંકર જેનું અખંડ ધ્યાન થરે નિજ મનમાં.
 તે ભકતવત્સલ હૃપિકેરી, વધૂવરનું રક્ષણ કરે,
 તું દેવાધિદેવ સનાતન, ક્ષીરસાગરે કરે શેષશયન.
 લક્ષ્મિકાં ત જગજીવન, વધૂવરનું રક્ષણ કરે.

એ પ્રમાણે મંગળાષ્ટક ગાળી બ્રાહ્મણોએ લગ્ન સમારંભ કર્યો. તે સમયે વાજંત્રમાથી મંગળ ધ્વનિ થતો હતો. નિશાન નગારાં વાગતાં હતાં. ત્યાં વૈકુંઠનાથ પધાર્યા હોય ત્યાં કઈ વાતની ઉલ્લેખ હોય ? કન્યાદાન સમયે બ્રાહ્મણોને ધણી દક્ષિણા મળી. ગામના સઘળા માણસોને ભોજન કરાવ્યું. દિવ્ય અલંકાર, વસ્ત્ર, આભૂષણ વધૂવરને આપવામાં આવ્યાં. ધન્ય ધન્ય તે ગામના લોક કે જેને જગજીવન જેવા મળ્યા. જગજીવન પોતે બંને પક્ષના માણસો સાથે આનંદથી મળતા હતા. કાંકભાઈની ચાંદરણીઓ મહા-લતી હતી. ત્યાં વાજંત્રોનો ધ્વનિ થતો હતો. ચારે મુકિત જેના પગ આગળ નાચતી હતી. હવામાં ચંદ્રજ્યોતિ અને એવા જુદી જુદી તરેહનાં યંત્રોમાંથી અસાજ થતા હતા. અષ્ટનાયિકા નાચ કરતી હતી અને વૈષ્ણવ હરિ નામની ગર્જના કરતા હતા. જુદી જુદી રીતે આનંદ મંગળ થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં સાથે શ્દ્ધિમણી માતા હતાં તેમને નરસિંહ મહેતાનાં પત્ની જોષ્ઠ રહ્યાં હતાં અને મનમાં વિસ્મય પામતાં હતાં. ત્યાં જગજીવને પાંચ દિવસ સુધી લગ્નની ધામધૂમ કરી. પછી જનૈયાઓને શ્રીકૃષ્ણ વસ્ત્રાભૂષણો આપ્યાં. હવે ત્રિપુરાંતકને પૂછીને શ્રીકૃષ્ણ — વૈકુંઠનાથ કહે છે કે આ વિષ્ણુ ભકતે લગ્ન ઉજવ્યું તે પરમાર્થ પ્રપંચ જોયો કે ? પછી વરપક્ષના માણસો સાથે શ્રીકૃષ્ણની કીર્તિ ગાતા ગાતા નરસિંહ મહેતા પોતાના ગામ જુનાગઢ આવ્યા. ત્યાં પ્રેમથી હરિનામ ગાવા લાગ્યા. હવે નરસિંહ મહેતાના કાનમાં શામળાશા—જગજીવન કહે છે કે —

“કંઠપણ સંકટ પડતાં મારું ચિંતન કરજે.”

આ પ્રમાણે કહીને રૂક્મિણીપતિ દારકાં ગયા. હે શ્રોતાજનો, આવતી કથા આદર સહિત અને પ્રેમથી મન દર્શ સાંભળજો. અહીં લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ એ કામળ તુલસીવન જેવો છે અને બીમાલીરવાસી રૂક્મિણીરમણ તેમાં વસે છે તે જાણશો. જ્યાં જ્યાં આ ગ્રંથ છે ત્યાં ત્યાં શ્રીહરિ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ વસે છે જ. સપ્તેમ રૂપ પાણી છે ત્યાં આનંદરૂપી મેઘ વરમે છે. ભાવિક અને ભાગ્યવાન વૈષ્ણવજન આ કથા સાંભળી સુખ પામે છે આગળ આવતો અધ્યાય રસાળ છે. નરસિંહ મહેતા હાંડી લખે છે. મહીપતિ કહે છે કે શ્રોતાઓ ભાગ્યવાન છે કે જે સાદર આ ગ્રંથ સાંભળે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક લકતોએ આ અઠાવીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૨૯ મો

નરસિંહ મહેતાની હૂંડી.

અનન્ય ભકતનું સર્વકામ દેવ બલે કરે છે તે
આ કથા સાંખિત કરી બતાવે છે.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જયમંગળવદના, મંગળાધિરા, ત્રિગુણાતીતા, હરિકેશા, વિશ્વવ્યાપકા, સર્વેષા, પંઢરીયા, શ્રી વિકૃતા, જય જય પુરાણપુરુષા, અનંતનામા, ભકત કામ કલ્પદ્રુમાં, સમ્રાણ સ્વરૂપા, મેઘસ્થામા, નિજ ભકતપ્રેમા તું એક, જય દ્રૌપદી લક્ષ્મણનિવારણા, ગજેન્દ્રમોચકા, શેષશયના, પયોબ્ધિવાસા, કમલનયના, ભકતમૂલણા, પાંકુરંગા, તું સકળ દેવમાં વરિષ્ઠ દેવ છે. તારું નામ જપતાં શિવને શાંતિ થઈ. ઈદ્રાદિક સકળ દેવ તારું સ્તવન કરે છે. તું અંતરસાક્ષી ચૈતન્યધન છે. તું યોગીઓના નિજ ધ્યાનમાં હંમેશાં રહે છે. તું તારા વૈરીઓને પણ સાધુજન્ય સદન આપે છે. અપાપી-પાપીનું શિવસદન કલ્યાણ તું જ છે. તું આનંદધન દયાળુ છે, તું વિધાતાનો પિતા છે, તું જ સર્વ કંઈ કરે છે, છતાં અકર્તા કહેવાય છે. હે ભકતવત્સલા, શક્તિમણીકાંતા, વેદો પણ તારો પાર પામી શક્યા નથી. હે ભકતવત્સલા, તારું વર્ણન ઔદ વિદ્યા અને ચોસક કળા કરે છે. તેમાંથી પણ હે ગોપાળ, તું ભકતોનો પ્રેમ જોઈ તેમની પાસે જાય છે. વૈકુંઠજીવન ત્યજીને, ક્ષીરસાગરમાં શેષશયન કરવાનું ત્યજીને, અમૃતપાન કરવાનું ત્યજીને પણ તું નિજ ભકત પ્રેમ શોધતો કરે છે. દ્વારકાપુરીથી નીકળીને તું પુંડ્રીકને દ્વારે ગયો-ત્યાં જઈ તું શ્રીહરિ દટિ ઉપર હાથ મૂકીને જીતો છે અને ભકતોને આવવાની રાહ જુએ છે. હે પુરોત્તમ, એમ તને નિજ ભકતોનો પ્રેમ ઘણો ગમે છે. તારું સ્થાન હંમેશાં પ્રેમજી ભકતોના હૃદયમાં છે. ત્યાં તું આત્મારામ થઈને વસે છે. એમ હું વારંવાર તારી સ્તુતી કરું છું અને તુજપ્રતિ નમન કરું છું. હે શ્રીપતિ, આ ગ્રંથ વધારવા માટે સ્ફુર્તિ આપજે અને સદાય કરજે.

હવે શ્રોતાજનો સાલજો આગળ કહી તે પ્રમાણે નરસિંહ મટેતાના પુનની લગ્ન સિદ્ધિ કરીને જગજીવન દાગ્દા ગયા હવે નરસિંહ મટેતા હમેશા હૃદયમાં નિત્યકાળ ધનનીયતુ ખ્યાન ધરતા હતા, કીર્તન કરતા હતા અને નૃત્ય પણ કરતા હતા તે પ્રેમજી ભક્ત હમેશા વિદેહ સ્થિતિમાં રહેતા હતા.

ત્યજીને જ્ઞાનનું અભિમાન, ત્યજીને આગા પાગ ખાન, ત્યજીને લૌકિક માન અપમાન, શ્રી કૃષ્ણ ચિંતન કરે છે ત્યજીને વિપયની લોહુપ્તા, તોડીને મમતાની યેડી, ત્યજીને સંશયની બોટી ભાવના, શુદ્ધ શાંતિ તેણે મેળવી. ત્યજીને સમ વિપમ ભાવ, માને રંક અને રાય મરખા, અનંત પ્રજાંડના સૌ જીવ, ઈંદ્રાદિ દેવ સૌ એક સરખા

મહેતાજી પોતે વાઘ, વીછી, સિંહ, શ્વાન વગેરેના અનુગ્રહુ જોતા નથી રખારી કે બ્રાહ્મણ સર્વને એક સમાન ગણે છે કે પતરુ અને પાવગનુ વૃક્ષ, હીંગ અને ચંદન, અપશબ્દ અને રસાળચ્ચન સર્વને સમદષ્ટિએ જુએ છે સામે ધનનો દગયો પડ્યો હોય તેને માગી સમાન માને છે અમૂલ્ય રત્નોને પાપાણુરૂપ ગણે છે આવી તૃતીયા નરસિંહ મટેતા રહે છે હવે એક વખત દારગમાં યાત્રા હતી, ત્યારે યાત્રિકો રસ્તામાં જુનાગઢમાં એક દિવસ આવીને રહ્યા તેમનામાં કેશન ભટ્ટ નામે એક પરમ ભાવિક બ્રાહ્મણ હતો તે જુનાગઢમાં જન્મી, ગામ લોકોને ગામનુ વાતાવરણુ પૂરના લાગ્યો ત્યાં ચોટામાં નિઠ કરનારા કુષ્ટ લોકો બેઠા હતા તેમની પામે જર્મ તે બોલો રહ્યો પછી તે શુ બોલ્યો તે સાલજો. તે બ્રાહ્મણ લોકોને મધુર શબ્દે કહે છે કે હું યાત્રિક છું અને દારકાપુરી જાઉં છું. ત્યાં શ્રીહરિચરણના દર્શન કરવા છે માટે તમારા નગરમાં કોઈ શાકુકાર ફડી લખા આપે તેવો હોય તો મને વિચાર કરીને કહેા આવુ વચન સાંભળીને તે કુટ્ટો હસના લાગ્યા. પછી વ્યગમાં કહેવા લાગ્યા કે અહીં તો નરસિંહ મહેતા પ્રેમજી ભક્ત છે તે સકળ વૈભવથી આનંદથી રહે છે. તે એકવેા જ ભાગ્યશાળી અને ધનવાન છે, પણ વિરકતપણે આનંદમાં રહે છે તમે ત્યાં જલદી જાઓ તો તમારુ કામ તરત જ થશે તેમના મક્કાન ઉપર ધન કરે છે, બહાર તુળસીવન છે, ગરુડ ચિહ્નનાળી ધન લાઈ દરિદ્રીર્તન કરતા તે

નાચે છે હે બ્રાહ્મણ, આ નિતાનીઓથી તમે નરસિંહ મહેતાને ઓળખતે
આના વચન સાંભળી બ્રાહ્મણને મનમાં વિશ્વાસ આવ્યો પછી તે
વેગથી નરસિંહ મહેતાના ઘર તરફ ગયો હવે કદાચ શ્રોતાઓને નનાઇલાગરો
કે સર્વના અતરમાં શ્રીહરિ છે, તો પછી નિજ ભક્તોની છેડતી કેમ થાય
છે ? આ શકાતુ નિનારણુ સાંભળો—ભક્ત અને અભક્ત મને નાગવણે
પોતે સંન્યા છે જ્યારે ભક્ત અભક્ત તો યોગ થાય છે ત્યારે નિજ દાસને
સન્માન મળે છે જો ગજેદ્રને મગરે પકડ્યો નહોત તો વૈકુઠવામીને શા
માટે દોડતુ પડત ? જો દ્રોપદીની દુશામને છેડતી ન કરી હોત તો હરિ
તેને કેવી રીતે વસ્ત્રો આપી શકત ? ઝિરણ્યશ્વયમ મહાન રાક્ષસ હતો, જો
તેણે મહલાદ ભક્તને ત્રાસ ન આપ્યો હોત તો સ્તભમાથી શ્રી જગન્નાથ
નરસિંહરૂપે કેવી રીતે પ્રગટ થાત ? જો લોહુ ન હોત તો પારસમણિની કિંમત
કેવી રીતે થઈ શકત ? તેવી રીતે અભક્તના યોગથી જ નિજદાસને સન્માન
આપવાની તક વિષ્ણુને મળે છે જો યાચને ઇચ્છા ન હોત, તો પછી
૮ પદ્મની તપાસ મેળુ કરત ? જો રાત્રીએ અધનાર ન થાય તો દીનાની
કિંમત કોણ કરત ? જો કોઈ અસત્ય ભાણુ કરે નહીં, તો સાચુ યોનનાર
પુણ્યાત્મા કોણ થાત ? જો પ્રગ્ન નિર્માણુ કરી નહોત, તો રાગતુ સન્માન
કોણ કરત ? જો તારાગણુ મુદ્ધમ નહોત, તો ચંદ્રને મોટો કોણ જોત ?
જો હીરો ન હોત તો લોહાનો ધણુ કોની પરીક્ષા કરત ? જો યમપુત્રી બનાવી
ન હોત તો સર્ગની આશા મેળુ કરત ? જો લખચોરામીનો ફેરો ન હોત
તો પછી મોક્ષની કોણ ઇચ્છા કરત ?

તેમ મુદ્ધિમાં અભક્ત નિર્માણુ કરી, ભક્તો ઉપર જરૂર દુષાદ્રષ્ટિ,
તેમને સંકટ પડતાં ઉઠે જલદી, દોડે જગજોડી જલદી જલદી

હવે ક્યા આગળ સાંભળો કેશવ ભટ્ટ ભાવિક બ્રાહ્મણ હતો તે નર
સિંહ મહેતાને ઘેર જનદી પહોંચ્યો બારણામાં પવિત્ર તુનસી વૃદાવન હતુ
ત્યા વિષ્ણુભક્ત વૈકુઠનાથનુ ધ્યાન ધરીને બેઠા હતા અને તેમનુ સપ્રેમ
સ્મરણુ કરતા હતા દેહલાન રહ્યુ નથી અને સહજ સમાધિ અવસ્થામાં
જેવામાં આ યા સસારની સર્વ ઉપાધિ જેમણે ત્યજી છે, આત્મજ્ઞાન
થયાથી જે શાંત જણાય છે, તેમની સામે અકરમાત આવીને ઉભા રહેલા
બ્રાહ્મણને જેઈ નરસિંહ મહેતાએ સપ્રેમ નમન કર્યું સામે આસન મૂક્યુ
અને સન્માન સહિત તે વિપ્રને બેસાડ્યો પછી તેમણે પૂછ્યુ કે ક્યાથી
આવ્યા અને ક્યા જવુ છે ? તે અવસરે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે હું દ્વારકાપુરી

યાત્રાએ જઈ છું. આગળ રસ્તો ભારે અડચણથી ભરેલો છે. રસ્તે ચોરીનો લપ છે. વાટખર્ચો માટે સાતસો રૂપીઆ લાવ્યો છું તો તે રકમ લઈ મને ફાંડી લખી આપો. રાત્રીના સમયે ગામમાં આવ્યો ત્યારે ગામલોકોને પૂછ્યું કે અહીં કોણ શાહુકાર છે કે જે ફાંડી લખી આપે છે? તેમણે તમારું નામ કહ્યું. આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણની વાત સાંભળી નરસિંહ મહેતા મનમાં વિચર્ય પામ્યા! કે આ સીધા સાદા માણસને લોકોએ ઠગ્યો છે. પણ અનાથનો નાથ ભકતની વારે ધનાર અમારા સિર ઉપર વસે છે. ભકતોનાં જુદાં જુદાં કાર્યો માટે નિજલીલાથી અવતાર ધારણ કરે છે. એવો મનમાં નિશ્ચય કરી બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યા કે જે દ્રવ્ય લાવ્યો હોય તે અહીં મૂકી દે. તે સાંભળી બ્રાહ્મણ કહે છે કે દારકાંમાં તમારો ગુમારતો કે મુનીમ જે હોય તેનું નામ ઠેકાણું કહો. તેવાં વચન સાંભળી વૈષ્ણવમકત કહે છે કે તેનું નામ “શામળશા” છે. ઇત્યાદિક સર્વ દેવ તેને નમન કરે છે. ચાર વેદ બારોટ રૂપે તેની કીર્તિ અખંડ ગાય છે. કૈલાસપતિ ઉમાકાંત જેનું નિશદિન નામ જપે છે. તેની મુખ્ય દુધાન-પેદી ક્ષીરસાગરમાં છે. ખીજ પેદી વૈકુંઠપુરીમાં છે અને ગોકુળ, મથુરાં, વૃંદાવનમાં તો તે વૈષ્ણવ મંદિરમાં રહે છે. દક્ષિણ દેશમાં બીમા નદીને કિનારે પોતે પંદરપુરમાં રહે છે. ત્યાં પુંડરીક ભકતની પાસે જિલા છે. તે જ પોતે દારકાંમાં બેસીને શાહુકારી કરે છે. તેના વેપારીઓમાં વ્યાસ અને વાલ્મીકી છે, જે કીર્તન રૂપી વેચવાની ચીજ વેચે છે. તેના ઘરકોમાં નામદેવ, કબીર એવા ભાવિક ભકતો છે. જે કીર્તન કરીને અસાનીઓને નિજ નિજથી તારે છે. આવાં વચન સાંભળી તે બ્રાહ્મણના મનનું સમાધાન થયું. તેણે સાતસો રૂપીઆ વૃંદાવનમાં મૂક્યા. તે કાણે નરસિંહ મહેતાએ કરુણાવચનથી પત્ર લખવા માંડ્યો.

“હે દારકાંવાસી, ચક્રપાણિ, સાંભળો વિનંતી દાસની તું ઉદાર, ધીર, કરુણાસાગર, બ્યારે ઉપમન્યુ બાળકે ક્ષીર માગી ત્યારે તેનાં કરુણ વચન સાંભળી તેને ક્ષીર સાગર આપ્યો. હે રક્ષિત્સ્વીકાંત, તારા ગુણનું વર્ણન કરતાં બ્રહ્મદેવ થાકી ગયા. મિત્ર સુદામો બ્રાહ્મણ તને મળવા આવ્યો, તેને સોનાનો મહેલ સંપત્તિ આપ્યાં. મુવ બાળકને અશ્વ પદ આપ્યું. એવું કૌતુક તેં કયું. એવો તું રમાનાયક હંમેશાં ભકતોનું રક્ષણ કરે છે. તું ઉદાર અને ધૈર્ય ધારણ કરનારમાં શ્રેષ્ઠ છે. મારો પત્ર લઈ

આવનાર બ્રાહ્મણને હે ચક્રપાણિ, તું દ્રવ્ય આપી સંતોષજો. તારો ભરોસો બજારીને તેની પાસેથી દ્રવ્ય લીધું છે. આ મુજ કરણાવચન કાને સાંભળી આનંદ મેઘ વરસાવજો. કહે છે કે તું સ્પષ્ટ રીતે દેખાય તેવો નથી. મેં તારા ઉપર હાંડી મોકલી તે સાંભળી જનસમુદાયમાં હાંસી થાય તેવી ઘટના થવા દરિયા નહીં. શામળશા દ્વારકાવાસી સાતસો રૂપીઆ આ બ્રાહ્મણને આપજો. ”

આ પ્રમાણે હાંડી લખીને તે વિપ્રના હાથમાં આપી. પછી ગામમાંથી બ્રાહ્મણ, સંત, સાધુજનોને બોલાવ્યા અને તત્કાળ તે સર્વ દ્રવ્ય વહેંચી દીધું. પછી પોતે ઉપાધિરહિત થઈને નામ સ્મરણ કરતા બેઠા. હવે તે વિપ્ર નરસિંહ મહેતાને નમન કરીને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં તેના મનમાં વિચાર થયો । તેને અંતરમાં વિસ્મયતા થઈ કે આવો ઉદાર શાહુકાર નજરે નીરખ્યો નથી. ઉદાર અને વિરક્ત દશામાં સર્વશ્રેષ્ઠ રહે છે. તેના ધરમાં અન્ન વસ્ત્ર ખડુ જૂજ છે. અંતરમાં ક્ષમા અને શાંતિ રાખી સપ્રેમ કીર્તન કર્યા કરે છે. એવાની સાથે મેં વહેવાર કર્યો છે. એ મારા મનમાં કેવી બ્રમણાથી થયું. એમ વિચારી તેને બંધી ચિંતા થઈ. તે કહેવા લાગ્યો કે જેમ સાગરમાં મીઠું નાખવાથી તે પાણું મળી શકતું નથી તેમ મારા દ્રવ્યનું થયું છે. તે દ્રવ્ય શ્રીકૃષ્ણપાંશુ થઈ ગયું છે. જેમ આદાશ તરફ અગાજ કરતાં તેનો પડયો પાછો પડતો નથી, તેવો નરસિંહ મહેતા સાથે મારે વહેવાર થયો છે. જેમ અગ્નિમાં ઘી નાખવાથી તે દ્રાઈ ઉપાયે પાણું આવતું નથી તેમ વૈષ્ણવ ભક્તને જે દ્રવ્ય આપ્યું છે તે બ્રહ્માર્પણ થયું છે. જેમ તુલસીને પાણી પાઈ ગળીને કળની ધ્વજા રાખવી નહીં, તેમ હાંડીનાં નાણાં પાછાં મળશે તેવું મને દેખાતું નથી. જેમ નદીનું જળ સાગરમાં મળ્યા પછી પાણું નદીમાં જતું નથી, તેમ મારું દ્રવ્ય ખરેખર કુબેરના ભંડારમાં સંભાઈ ગયું છે. જેમ જિંદગી વૃક્ષ ઉપર આકાશમાં ફૂલો છે. તેને પવનની મદદથી બમર આવી મળે છે, તેમ નિજ ભક્તે પણ વિપ્રોને મારું દ્રવ્ય વહેંચી દીધું છે. પછી નિરાશ થઈ કહે છે કે હવે આ દ્રવ્ય માટે શોક કરવો નકામો છે. વિશ્વંભરા શ્રીકૃષ્ણનાથને સર્વની ચિંતા છે. આ પ્રમાણે મનનું સમાધાન કરીને તે વિપ્ર દ્વારકાં આવી પહોંચ્યો. ગામ-તીમાં સ્નાન કરી શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કર્યાં. શ્રીકૃષ્ણચરણનું વંદન કરી બે હાથ જોડી બિંબો રહ્યો. પછી અનન્ય ભાવે પ્રેમથી શ્રીહરિનું સ્તવન કરવા લાગ્યો :-

જય જયાજી રૂક્મણીનાંતા, દીનબંધો રણજોડ નાથા.
અનાથ નાથા કૃપાવંતા, મારી ચિંતાનું નીરસન કરો.

એ પ્રમાણે કરુણાવચન બોલીને પછી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં. પછી તે બ્રાહ્મણ પૂજારી પાસે જઈ પૂછવા લાગ્યો કે આ ગામમાં કોઈ શામળશા નામે શાહુકાર છે? હોય તો તેનું નિવાસ સ્થાન મને બતાવો. મારી પામે તેમના ઉપરની હાંડી છે. આ સાંભળી ત્યાં ઉમેઝા સર્વજનોએ કંઈ કે શામળશા નામનો શાહુકાર દ્વારકાપુરીમાં જોયો કે સાંભળ્યો નથી. નરસિંહ મહેતાએ તમને ક્ષમા ઉપર હાંડી આપી છે. તેવા માણસને દ્રવ્ય આપતાં જરા પણ વિચાર કેમ ના કર્યો ?

આખર જોઈને વહેવાર કરવો, સુપાત્ર જોઈને દાન કરવું, શ્રી ગુરુ ચરણે શરણે જઈને, અંતર સુખનો માર્ગ પૂછવો. વૈષ્ણવ મળે તો સદ્ભાવે દંડવત પ્રણામ કરવા-પણ-સેવાદેવાના વ્યવહારમાં, હમેશાં આવું કરવું નહીં. પ્રપચ વ્યવહાર વિપરીત છે તેમાં આવું કરવું નહીં. તેવાની સંગતે જો લાગે તેને પોતાના જેવો કરી મૂકે છે. નદીનો પ્રવાહ સમુદ્રમાં મળ્યો તે અનામાસે સમુદ્ર થયો, જેમ પારસમણિની સાથે લોહું મળ્યું તો કાળાશ તેની ગંધ, તેમ સંતસમાગમ થવાથી, સંસાર માયાનો નાશ થાય છે. જેમ ગંગામાં વહેળો મળતાં, તેનું નામ રૂપ બદલાઈ જાય છે, તેમ સાધુની સંગત થવાથી, સંસારભાન જુઝાય છે. આવી આવી જુનવાણી જાણનાં પણ તે વૈષ્ણવ સાથે વહેવાર કર્યો.

હવે હે દ્વિજવર, તમને શામળશા શાહુકાર ક્યાંથી મળે ? એ પ્રમાણે પૂજારીનું વચન સાંભળીને તે બ્રાહ્મણને ધણી ચિંતા યથા; ફરીથી દેવને નમન કરીને તે વિષ્ણુ ત્યાંથી નીકળ્યો. તે જ્યાં ઉતર્યો હતો, ત્યાં જતાં વિષ્ણુ મનમાં વિરમય પામ્યો કે નરસિંહ મહેતાએ દ્રવ્ય તો તે જ કાણે વહેંચી દીધું હતું. માટે હવે તો દ્રવ્યની માયા ત્યજીને વૈકુંઠરાયને શરણે જવું. તે સમયે એવો વિચાર કરીને તે ચોટે જઈને બેઠો. હવે દેવાધિદેવ રૂક્મણીવરે પોતે શાહુકારનું રૂપ લીધું. સાથે ઉદ્ધવ તથા અહૂરને લીધા. પછી બેસવા માટે રથ મંગાવ્યો. જગજીવન પછી રથમાં બેસી દારૂકને કહે છે કે મારા ઉપર નરસિંહ મહેતાએ હાંડી લખી મોકલી છે. તેનું કામ કરવા માટે આજે હું શામળશા શાહુકાર થયો છું. ચતુર્ભુજ રૂપ બદલીને ભક્તકાર્ય માટે હું નરદેહ ધારણ કરું છું અને ચોટે જાઉં છું. ત્યારે ઉદ્ધવ કહે છે કે હું

જગજીવના ! વેદો પણ તારી માયા સમજી શક્યા નથી. હે નારાયણ, નિજ ભકતોને માટે તું અનેકરૂપ ધરે છે. નારદ કહે છે કે હે દેવ ! તું પૂર્ણ નાટકી છે. પહેલાં ભકતોના ઉપર વિદ્ય લાવે છે. પછી સગુણરૂપ ધરીને તું શ્રીહરિ દેહાતો જાય છે. જેમ બાળકની માતા ખોટે ખોટે ‘વાધ આબ્યો’ કહીને બાળકને ખીવડાવે છે અને પછી બાળક આકંઠ કરે, ત્યારે તેને ખોળામાં લઇ મોહથી પંપાળે છે. આ પ્રમાણે ભકતો સાથે વાતચીત કરતા કરતા ગોવિંદ રથમાં બેસીને જાય છે. તે ભકતકૈવારી જગદ્વંદનીયની અધાધ લીલા કોઈ સમજી શકે તેમ નથી. દિવ્ય અકંઠકાર, વસ્ત્ર અને આભૂષણ ધરેલું શામળસાનું સગુણ સ્વરૂપ શૈલનું હતું. જગજીવનો રથ આ પ્રમાણે રાજસ્સતા ઉપરથી જાય છે. પોતે નિજ સુખમાં મગ્ન છે. તેવી જ મગ્નતામાં સ્થિર ગતિએ રથ જાય છે. તે સમયે દારકને વૈકુંઠનાથ કહે છે કે જે રથને બ્રહ્મણ ચિંતામાં બેઠો છે તે રથને તું રથ લઈ જા. રૂદ્રિમણીપતિએ એવું કહ્યું એટલે દારકે સત્વર તે બાજુ રથ અધાબ્યો. રસ્તે જતા લોકોને આ સગુણ સ્વરૂપનાં દર્શન થતાં આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઈ ગયા ! જગન્નાથે પાછળ જોતાં તે બ્રહ્મણ ઓચિંતો તેમની નજરે પડ્યો. તેને બોલાવી રૂદ્રિમણીકાંત પૂછે છે કે હે વિપ્ર, તું કેમ ચિંતાતુર થઈ બેઠો છે ? એવું જગન્નાથનું કહેવું સાંભળી તે વિપ્રને આશ્ચર્ય થયું. સદ્ભાવે તેણે નમસ્કાર કર્યા અને પછી તેમને સર્વ વર્તમાન કહેવા લાગ્યો. તે કહે છે કે જુનાગઢમાં એક વૈષ્ણવ ભકત રહે છે, તેનું નામ નરસિંહ મહેતા છે. તેના મુનીમનું નામ શામળશા છે, અને તે દારકાંમાં રહે છે; પણ તેનાં દર્શન મને થતાં નથી. તેથી હું ચિંતાતુર થયો છું. આ સાંભળી જગન્નાથ તે વિપ્રને હમીને કહે છે કે મને જ “શામળશા” કહે છે. નરસિંહ મહેતાએ મારા તરફ શું આજ્ઞા કરી છે ? જગજીવને એવું કહ્યું ત્યારે તે વિપ્રના મનનું સમાધાન થયું. જેમ દુકાળમાં વર્ષા થાય ત્યારે પર્વત ઉપરનાં તૃણ વૃક્ષને સંતોષ થાય, તેવું તે વિપ્રને થયું. જેમ પ્રેમાળ ભકતને હરિકીર્તન સાંભળીને મનમાં સમાધાન થાય, જેમ તીર્થદર્શને યાત્રિકને મનમાં સંતોષ થાય, જેમ ભાગવત શ્રવણથી વૈષ્ણુભકતને સંતોષ થાય, જેમ પાણી જોઈને તરસ્યાને સંતોષ થાય, જેમ સાધકના મનમાં સત્સમાગમ થતાં સમાધાન થાય, જેમ ઉદાર દાતાને જોઈ માન્યકને મનમાં સંતોષ થાય, તેમ તે બ્રહ્મણને સંતોષ થયો. તરત જ તેણે પત્ર દાઢીને શામળશાના હાથમાં મૂક્યો. રૂદ્રિમણીપતિએ તે પત્ર લઈને નિજ પ્રેમથી ભસ્તકે વંદન કર્યું. શ્રુતિ શાસ્ત્ર જેની અદ્ભુત ગતિનું વર્ણન કરી શક્યાં નથી, તે દેવાધિદેવ રૂદ્રિમણીરમણ

લક્ષ્મી આધીન થાય છે. પત્ર વાંચીને જગજીવન સરિખત જોલવા લાગ્યા. વૈકુંઠનાથ ઉદ્ધવને કહે છે કે નરસિંહ મહેતા પ્રેમાળ લક્ષ્મી છે. સંસારી હોવા છતાં વિરક્ત છે. તેમણે એક જૂજ હુડી મોકલી છે. એમ કહીને સત્વર સાતસો રૂપીઆ લઈને રૂઢિમણીકાંતે તે વિપ્રને આપ્યા. દ્રવ્ય જોઈને વિપ્રના મનનું સમાધાન થયું. પોતાના મનમાં તે વિરમય પામીને મધુર સ્વરે કહેવા લાગ્યો કે તમે શ્રીમંત રાહુકાર છો અને નરસિંહ મહેતા દુર્બળ દેખાય છે, તેથી સેવક મોટો અને સ્વામી અનાથ એવું વિપરીત દેખાય છે. સૂર્ય કરતાં તેનો સારથિ કહી વધુ તેજસ્વી દેખાતો નથી. ગંગા કરતાં ગામનો વહેણો કદી પુરાણો કહેવાયો નથી. પૃથ્વી ઉપર રાગ કરતાં પ્રધાન મોટો જોયો નથી. જેમ દેશાસપતિ પાર્વતિરમણ કરતાં તેમનો કોઈ પણ ગણ પ્રતાપી નથી. જેમ સમુદ્ર કરતાં સરિતા મોટી કદી જોઈ કે સાંભળી નથી. જેમ લક્ષ્મી કરતાં બીજી કોઈ પણ સિદ્ધિ મોટી હોય એવું ત્રણે કાળમાં સાંભળ્યું નથી. ચંદ્રથી કોઈ પણ નક્ષત્ર વધુ તેજસ્વી દેખાતું નથી. હીરાથી વધુ તેજસ્વી હીરાકણી કદી જોઈ નથી. સિદ્ધાંત જ્ઞાનથી મોટો કોઈ વેદાંત જ્ઞાની જોયો નથી, કે સાંભળ્યો નથી. આણું વિપરીત જોઈને આજે હું તમને પ્રશ્ન કરું છું. એવી તે વિપ્રની વાણી સાંભળીને ચક્રપાણિ જોલવા લાગ્યા. રૂઢિમણીકાંત બ્રહ્મણને કહે છે કે નરસિંહ મહેતા અખંડ ઉદાસ વૈષ્ણવ લક્ષ્મી છે; તે સંસારમાં રહેવા છતાં માયાથી પર છે અને આશારહિત થઈને રહે છે. જેમ મેઘ હંમેશાં વરસ્યા જ કરે એવી ઇચ્છા કદી સમુદ્રને થતી નથી, તેવી રીતે વૈષ્ણવ લક્ષ્મી પોતાના મનને આશાના બંધનમાં બંધાવા દેતો નથી. જેમ દીવો મંદિરમાં અજવાળું આપે તેવો વિચાર સૂર્યને કદી થતો નથી, તેમજ આ વૈષ્ણવ લક્ષ્મી પોતાના મનને આશાપાશમાં ગુંથાવા દેતો નથી. જે સુધારસનું પાન કરે છે તે ઔષધિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી, તેમ વિષ્ણુલક્ષ્મી નિજ મનમાં ધન સંપત્તિને તુચ્છ માને છે. જેમ લક્ષ્મીપતિ તુળસીપત્ર સિવાય બીજા, સેવંતી પ્રેમથી ગ્રહણ કરતા નથી, તેમ વૈષ્ણવ લક્ષ્મીને લજ્જા સિવાય બીજી કોઈ ધન સંપત્તિ મોટી લાગતી નથી. જેને સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન થયું તે પછી કાઠશાસ્ત્ર ઉપર લક્ષ્મી આપતો નથી, તેમ હરિલજ્જનમાં લક્ષ્મીનિમજ્જ થઈને રહે છે. નરસિંહ મહેતા પરમ ઉદાસી છે. તેને ધન સંપત્તિ ગમતી નથી. અમે તેનો સ્વભાવ કેવી રીતે બદલી શકીએ ? જેમ માતાના સ્વભાવમાં જ છે કે બાળકને અલંકાર આપે તેમ નરસિંહ મહેતા અભાર ઉપર અપાર કૃપા કરે છે જેમ પિતા પોતાની ધન સંપત્તિ પોતાના પુત્રથી મનમાં છંતી રાખતો નથી, તેમ નરસિંહ

મહેતાએ સંપૂર્ણ ભાર અમારા ઉપર નાખી દીધો છે. દીનદયાળનું આયું વચન સાંભળીને ત્યાં બેગા થયેલા સર્વ વૈષ્ણવજનોને આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે ખરેખર નરસિંહ મહેતા પ્રેમાળ ભક્ત છે અને તેમણે ધનનીલને વશ કર્યા છે. આટલું કર્યા પછી શ્રીહરિ ત્યાંથી જરા આગળ જઈ અંતર્ધ્યાન ચાલુ ગયા. તે વિપ્રને ધણું જ નવાઈ જોવું લાગ્યું. તે મનમાં આશ્ચર્ય પામતો હતો ! પછી તે દ્રવ્ય ગણુવા લાગ્યો છે ત્યાં અગણિત ધન જોયું. મનમાં તે કહેવા લાગ્યો કે ખરેખર, મને દારકાંનાથ મળ્યા. આ પ્રમાણે મનનું સમાધાન કરીને તેણે બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા. ભક્ત, ભાવિક વૈષ્ણવજન સર્વને બોલાવી બોજન કરાવ્યું. દારકાં ક્ષેત્રમાં રહી તેણે શાસ્ત્રના બ્રાહ્મણોને તથા અગ્નિહોત્રી જે શુદ્ધ અને પવિત્ર હતા તેમને બધું દ્રવ્ય વહેંચી આપ્યું. પછી મદાદારમાં જઈ દારકાંનાથને ભાવથી નમન કર્યું. પછી દેવની આજ્ઞા માગીને ત્યાંથી તે વિપ્ર ચાલી નીકળ્યો. જુનાગઢ પાછો આવીને નરસિંહ મહેતાને મળીને સધળો ઠૂતાંત કહી સંભળાવ્યો. તે કહે છે કે તું ખરેખર પ્રેમજ્ઞ વૈષ્ણવ ભક્ત છે. તે દારકાંનાથને ઋણી કર્યા છે. શામળશા થઈને સત્વર આવીને મને મળ્યા અને હુંડી સ્વીકારી. તમારો પત્ર હાથમાં આપ્યો તે લઈ મરતકે નિજ પ્રેમથી વંદન કર્યું અને વાંચીને સપ્રેમ સત્વર સાતસો રૂપીઆ આપ્યા. મારા હાથમાં તે દ્રવ્ય લઈને ગણુતાં અગણિત દ્રવ્ય જણાવ્યું. પાછો ફરીને જોઈ છું તો તેજ ક્ષણે અદૃશ્ય થઈ ગયા ! એવી વિપ્રની વાણી સાંભળી નરસિંહ મહેતાની આંખમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. તે કહેવા લાગ્યા :—

દારકાંવાસી રૂક્મિણીરમણા, અનાથબંધુ મનમોહના
વિદ્યેશ્વરા દક્ષણાધના, મુજ કારણુ તુજને ત્રાસ થયો.
તું દીનજંતુ કૃપાસાગર, શ્રુતિ શાસ્ત્રો ન કળે તુ જ પાર,
* ચારે વાચાથી અગોચર, જગદુદ્ધાર તું એક જ.
અનાથનાથ ભક્ત વત્સલા, દાસના દોષ તું દૂર કરજે.

(* પરા, પર્યાપ્તિ, મધ્યમા અને વૈખરી)

એમ બોલતાં બોલતાં મહેતાની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પછી શાંતિથી મન સ્થિર કરીને નામસ્મરણ કરવા લાગ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં કુંવરબાઈનું મામેરું વૈકુંઠનાથે દર્શું તે દયા આવશે. અહો ! સંતયરિત્ર અંથ સાચાર તેનેજ ક્ષીરસાગર જાણવો. શીપ-શાપી લક્ષ્મીવર નિરંતર ત્યાંજ વસે છે, ત્યાં હું દીન અનાથ સેવા કરતાં પરમામૃત પામ્યો છું. સપ્રેમ જીવન વૈકુંઠનાથ નિજ પ્રીતિથી નિશ્ચિત આપે છે, ભક્ત વૈષ્ણવની પકિતમાં ભાવિક ભક્ત સત્વર બેસે છે. તેનું ઉચ્છિષ્ટ છે તેનું મહીપતિ નિજ છંદે પ્રેમથી સેવન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ઓગણત્રીસમેા અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૦ મો.

નરસિંહ મહેતાની દીકરીનું મામેરું.

નરસિંહ મહેતાને ભગવાને ગળામાં હાર પહેરાવ્યો.

“જેવો ભાવ તેવા દેવ”

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી પૂતના પ્રાણ હરણાય નમઃ ॥

હવે શ્રોતાઓ, એકચિત્તથી આદર સહિત સાંભળો. નરસિંહ મહેતા પ્રેમાળ વૈષ્ણવ ભક્ત છે. તે જુનાગઢમાં રહીને પ્રેમયુક્ત શ્રીહરિ ભજન કરે છે. જેની પામે શાંતિ અને કામા મૂર્તિમંત ઘણે અખંડ રહે છે. તેને અયાચક મન છે. તે અદ્વૈતી જ સંતોષ પામીને રહે છે. તેનાં ભક્તિ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય પૂર્ણ છે. તે પ્રેમથી હરિભજન કરે છે. તેને સ્ત્રી તથા કુટુંબ છે; છતાં પણ સંસારથી અલિપ્ત રહે છે. જેમ સરોવરમાં કમળ છે પણ તેને પાણી સ્પર્શ કરી શકતું નથી, જેમ ઘડામાં પાણી હોય અને તેમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડતાં તે બીજનું નથી, પણ દેખાય છે, જેમ પવન સર્વ ઠેકાણે હોય છે છતાં પણ દેખાતો નથી. તેમ સજ્જન દુનિયાના પ્રપંચમાં રહે છે, છતાં પણ તેને અવયુલ્લ લાગતો નથી. અજ્ઞાની કહે છે કે હરિભક્તોને સંસાર હોય છે, તેથી પૃથ્વી ઉપર ભાર વધે છે. નિંદક પણ એમ જ કહે છે. પણ જેમ આકાશને મેઘ લગાડ્યા જતાં તે લગાડનાર ઉપર જ પડે છે, તેમ જે વૈષ્ણવ ભક્તની નિંદા કરે છે તેને પોતાનેજ દોષ લાગે છે. નરસિંહ મહેતા ઉદારી છે. તેની કન્યા ગર્ભવતી યધ છે. તેનું સીમંત છે તેથી મામેરું લઈ આવવા માટે તેને વેવાછએ આમંત્રણ મોકલ્યું છે. નરસિંહ મહેતાની પત્ની કહે છે કે ઘરમાં અન્ન વસ્ત્ર નથી અને મામેરાનો સામાન લાવવા માટે તમે શો વિચાર કર્યો છે? ત્યારે મહેતા કહે છે કે હે સ્ત્રી, સામાનમાં તો મારી પામે શ્રીહરિનું નામ છે. એમ કહી પોતાની દીકરી કુંવર્યાધને ઘેર ગયા. નરસિંહ મહેતાને આવેલો જોઈ સર્વ લોકો હસવા લાગ્યા. ખટ્ટી કહેવા લાગ્યા કે આને વળી અહીં

શા માટે આવવું પડ્યું? ત્યારે કોઈ કહે કે લૌકિક (લોક લગ્ન) વ્યવહારની રીતે એને કંકાની મોટલી હતી. તે તો એકદમ ગળામાં તુળસીમાળા અને હાથમાં ટાળ (મંજરા) લઈ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં બધાં સગાંવડાંનાં ભેગાં થયાં હતાં, વાજાંનો વાગી રહ્યાં હતાં. કોઈ કહે પાસે મામેરાનો સામાન ન હોય તો શા માટે મહેતા આવ્યા છે? નરસિંહ મહેતાની દીકરી તેના પિતાને એકાંતમાં લઈ જઈ લોકલોક સાંભળી રહી પડી. પછી તે પિતાને કહે છે 'મને શંકા થાય છે કે તમારાથી મામેરું થશે નહીં' અને આ કુટુંબ લોકો તમને હલકા પાડશે. તમારે લીધે મારે શરમાવાનું થશે. આ સ્થળોં વચ્ચે સાંભળી નરસિંહ મહેતા કહે છે કે દીકરી શાંત થા. શ્રીહરિમાં મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મારે કહે કે તમારા મામેરામાં કંઈ કંઈ ચીજ વસ્તુઓ નોંધ્યો. જે જે વસ્તુ નોંધ્યો તેની યાદી કરીને મને સત્વર આપો. આવું મહેતાનું કહેવું તેની દીકરીએ ન્યારે વડસામુને કહ્યું ત્યારે સર્વ ખડખડાટ હસી પડ્યાં. ત્યાં એક કુટુંબ માણસ હાજર હતો. તેણે તરત આવીને કાગળ લઈને કહ્યું કે હમણાં જ હું યાદી કરી આપું છું. આ સમયે સર્વ વેવાઈ, જમાઈ વગેરે બધાં સગાંનો સમુદાય ત્યાં હતો તે પણ યાદીમાં ઉમેરા કરતાં ગયાં. કહે છે કે કન્યા માટે અશ્વકારો નોંધ્યો. પછી જેને માટે જે કંઈ નોંધ્યો તે આખી નાગરીનાત ઢંકાય તેટલું બધું યાદીમાં લખ્યું. આ સ્થળે મહેતા આવ્યા હતા તેમણે યાદી લખનારને પૂછ્યું કે તારી પણ કંઈ ઇચ્છા હોય તો યાદીમાં લખી આપ. પછી તે અનિશ્વાસુ માણસ કહેવા લાગ્યો કે મને તો તમારા ઉપર વિશ્વાસ નથી, પણ મારા માટે એક પથરો લાવજો. તે પણ તરત યાદીમાં લખ્યું ત્યારે સર્વ લોકો મશ્કરી કરવા લાગ્યા કે મામેરાની વસ્તુઓ યાદીમાં લખી છે તે આવશે એવી કોઈ મનમાં ખાતરી રાખશો નહીં. તે કહેવા લાગ્યા કે આ તો વિશ્વાસ વિનાનું કામ છે. કહ્યું છે કે "સંત વચનમાં વિશ્વાસ નહીં તેને મહાખળ અને ચિત્તદોષી ગણવો. તેને ભવચક્રમાં પડેલો ગણવો. તેને કલ્પાંતે પણ સુકિત મળતી નથી. સુશિક્ષિત મૂર્ખ જે બ્રાહ્મણનો દોષ કરે અને તીર્થક્ષેત્રમાં જઈ નિંદા કરે તેને કદી હરિપ્રાપ્તિ કોઈ કાળે થાય નહીં તે ગણવો. સ્ત્રીવંપટ અને માતૃદ્રોહી જે કાળચક્રમાં પડેલા છે તેને હરિપ્રાપ્તિ થાય નહીં. વિધિનિગેધ કરે કંઈ કે પરદારા લુપ્થક જે હોય તેને હરિની પ્રાપ્તિ કદી પણ થાય નહીં. એવો તે યાદી લખનારો ખજા હતા. પાપાણુ નોંધ્યો તેવું તેણે યાદીમાં લખ્યું. આ જોઈ નરસિંહ મહેતાએ શ્રીહરિ સ્તવન કરવા માંડ્યું :—

દીન દયાળા, ભક્ત વતસલા, કમળનેત્રા વૈકુંઠ વિહારા,
 રૂક્મિણી માનસ ચક્રેર ચંદ્ર, આવ સત્વર આ સમે.
 તું કહેવાય છે અનાથનાથ, તું ભક્તોનાં કામ કરે છે,
 હવે નરસિંહ મહેતાને સમે, દયાળુ ત્યાગ કરીશ નહીં.

એવી કરુણા કાને સાંભળતાં શ્રીહરિ સંતોષ પામ્યા. ચક્રપાણિ મામે-
 રાનો સામાન લઈને શાહુકારનો વેપ ધરીને વેવાઈને બારણે આવીને ઊભા.
 ગાંસડીબંધ કાપડ લાવ્યા છે. નરસિંહ મહેતાની ત્યાં તપાસ કરે છે. ત્યારે
 સગાંવડાલાં પૂછે છે કે તું કાણ છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે? આ સાંભળી
 જગજીવન કહે છે કે નરસિંહ મહેતાની દારકાંની દુદાનનો હું મુનીમ છું.
 આજે મામેરાની છાંય માટેની વસ્તુઓ લઈને સત્વર આ સ્થળે હું આવ્યો
 છું. ભક્તભૂપણ એવું કહે છે પણ કોઈ સમજી શકતું નથી. તેમને કોઈ
 ઓળખી શકતું નથી. મોહમાયા મૂકીને સર્વજનોને ભૂલાવામાં નાખ્યા છે.
 તેઓનાં જ્ઞાનચક્ષુ આગળ પ્રાંતિનું પડ મૂકી બંધ કર્યાં છે. શ્રીહરિ તો
 અલંકારની પેટી લઈને ઊભા રહી થાકી ગયા છે. ત્યારે નરસિંહ મહેતાએ
 સગાંઓને બેસાડી કહેવા માંડ્યું કે જોણે જોણે જે ચીજ લખાવી હોય તે
 સર્વ માગવા માંડો. મનમાં કંઈ સંકોચ રાખશો નહીં અને પારકાપણની
 ભાવના દૂર કરજો. તેમણે હવે યાદીનો દાગળ લઈને સત્વર કપડાંની ગાંસડી
 છોડવા માંડી અને પત્રી પોતાના સ્વદસ્તે વસ્ત્રો વહેંચવા માંડ્યાં. હવે
 હપિકેશીએ જમાઈને જરીશેષ્ટું કાઢી આપ્યું, વરની માને ચોળી અને
 પાટીયા સાડી આપ્યાં. પત્રી કોઈને સાડી, કોઈને લુગડાં, કોઈને ચોળી,
 કોઈને દુલ્હડી, કોઈને ચુંદડી, કોઈને મુંગી પેંડણી રમાલ, કોઈને
 કમુખી સાડી, કોઈને કેસરી, કોઈને પીળી, કોઈને લીલી, કોઈને જરી
 તારવાળી સાડીઓ જગજીવન આપે છે. કોઈને પાઘડી અને કોઈને સાફ,
 કોઈને અઘટગોલી શેલાં અને કોઈને રેશમી ધોતીજેટા શ્રીહરિએ આપ્યા.
 કોઈને કાળી ચોટીવાળી કટારી તો કોઈને પિતાંબર એમ સારંગધર કાઢી
 આપે છે. કોઈને નારાયણ મદન ગણેલાધરી આપે છે. મધૂમુદને એકજ
 ગાંસડી આપી હતી પણ કેટલુંકે વહેંચનાં તે ભરેલી જ દેખાતી. ગાંભોજ
 સૌ કૌતુક જુએ છે. તે સૌને પણ શ્રીહરિએ સુંદર વસ્ત્રો આપ્યાં. સારંગધરે
 અપાર શેલાં વહેંચ્યાં. ગામની સ્ત્રીઓ હેત કરવાને હળદી કંકુ લઈ શુદ્ધ
 કરવા આવી હતી. તે સર્વને પણ હપિકેશીએ ઝટપટ વસ્ત્રો વહેંચ્યાં. મુગતી,
 તપસીલી, ચીટખંદરી, લીલી, ઘડી, પોશ્ણી, રાજમહેલ પાતળ એમ જાત

જાતની સાડીઓ વનમાળી વહેંચે છે. ધન્ય ધન્ય તે નરનારી કે જેમને શ્રી નારાયણે સ્વહસ્તે વસો આપ્યાં ! અહીં દૃષ્ટાંત દહેવાનું કે ન્યારે દુરાચારીઓએ સતી દ્રૌપદીનાં ચીર ભરી સભામાં ઉતારવા માંગ્યાં, ત્યારે દયાળુએ નવસો નવાણું ચીર પૂર્યાં હતાં. તેવું જ અહીં બન્યું. વસોની વહેંચણી પૂરી થતાં અલંકાર વહેંચવા શરૂ થયાં. કન્યાને અલંકાર આપ્યા, પંચી કાષ્ઠને ચિખફૂલ, ચંદ્રકાર, કાષ્ઠને ગોટા, મુદ્, રાખડી, કાષ્ઠને ખિંદી ઋગમગતી, કાષ્ઠને માછલીવાળી, કાષ્ઠને ગેંટ, કાષ્ઠને ખુંટવાળી એમ શક્તિમણી વરે સર્વ આપ્યું. કાષ્ઠને ચીંચપેટી, મુક્તાહાર અને કાષ્ઠને મોહનમાળા, દુશ્કડી, પુતળીયો એમ ધનનીલ સ્વહસ્તે આપે છે. કાષ્ઠને વીંટલા, કાષ્ઠને બાણુબંધ એમ જે માગે તેની ઈચ્છા પૂરી કરે છે. કાષ્ઠને પાટલીઓ અને દોરા પોતાના હાથે ગોવિંદ વહેંચે છે. કાષ્ઠને કંદોરો, જરતારી વાંધી સાંકળી અને ધુધરા ભારી, એમ મુરારિ આપે છે. જોડ્યાં અને અણુવટ, કડીઓ અને એરીંગ પણ ચક્રપાણિ સ્વહસ્તે આપે છે. કંડીઓ, વીંટી અને કંદોરો, રત્નજડિત દાગીનાઓ પણ વહેંચે છે. સારંગધર આવું કૌતુક બતાવી સર્વ નરનારીઓને સંતોષ પમાડ્યાં. એમ શ્રીપતિ લકતકાર્ય માટે અતિ ઉદાર થયા.

જેનો જેવો ભાવ પૂર્ણ, તેને તેવું નારાયણ આપે છે.

યાદી લખનારને પણ જગદુદાર ભૂત્યા ન હતા. તેને માટે પણ મોટો પથ્થર લાગ્યા હતા, તે સ્વહસ્તે ઊંચીને તેના મસ્તક ઉપર મૂક્યો. આ જોઇ સર્વ સભાજનોએ તેની હાંસી કરી. આવી અદ્ભુત લીલા ત્યાં શ્રીદરિએ કરી. લોકો તેને દહેવા લાગ્યા કે દૃષ્ટતરુની છાયામાં ખેસી તેં ભિક્ષા માગી, તેથી તને તેવું ફળ મળ્યું. ન્યારે ભરમાસુર ઉપર ગિરિજાપતિ પ્રસન્ન થયા; ત્યારે તેણે અવળું વરદાન માગ્યું. તેથી તેને તેવું ફળ મળ્યું, તેમ તને પણ થયું. સઘળા લોકોનું એ પ્રમાણે દહેવું સાંભળી તે દુરાચારીને મનમાં લલજા આવી. પાણીમાં જેમ દેકું પડતાં ઓગળી જાય તેવું જ તેને થયું. પંચી સર્વજનો નરસિંહ મહેતાને વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા; અને વખાણ કરવા લાગ્યા કે ખરેખર તમને સારંગધર મળ્યા છે એવું અમને લાગે છે. આ પ્રમાણે સુંદર રીતે આમેરૂં કરી વિષ્ણુભક્ત ત્યાંથી નીકળ્યા અને જુનાગઢ આવીને શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં. તે દહેલ લાગ્યા કે હે શક્તિમણીકાંત શ્રીદરિ, આજે મારે લીધે તને ઘણું કષ્ટ થયું.

ત્યારે વૈકુંઠપતિ મનમાં વિચારે છે કે મેં લોકોને વસો વહેંચ્યાં પણ નરસિંહ મહેતાનું ગૌરવ ક્યું નહીં. પછી તમાલનીલે પ્રસન્ન થઈને તુળસીપાન સહિત ફૂલનો હાર પોતાના ગળેથી કાઢીને લકતને કઠે પહેરાવ્યો અને જે મુનીમજ્જ થઈ મામેરાની છાજ લઈને આવ્યા હતા તે તો ત્યાંજ અદશ્ય થઈ ગયા હતા. ત્યાર પછી નરસિંહ મહેતાના ચરણમાં સર્વ લોક વંદન કરવા લાગ્યા.

નરસિંહ મહેતાને શ્રીપતિ હાર પહેરાવે છે તેની કસોટી.

હવે એમ બનતું કે નિત્ય જ્યારે મહેતા હરિકીર્તન કરતા, ત્યારે તેમના ગળામાં ફૂલ તુળસીનો હાર આપોઆપ આવીને પડતો. આ વાત માડળિક રાજાને કોઈએ કહી. તેથી રાજા જોવા માટે આવ્યા. તેણે મૂર્તિની ઉપચાર સહિત પૂજા કરી; ત્યાં કંઈક કપટ હશે એવો સંશય તેના મનમાં આવ્યો. પછી સોયદોરાથી ભગવાનના અંગરખા સાથે હાર સીવી દીધો. પછી મંદિર બહાર આવી કોઈ કરીને નરસિંહ મહેતાને કહે છે કે તું તો કપટ વિદ્યા કરનાર જાદુગર છે અને ભાવિક માણસોને ધણા ભોળાયા છે. જો આજે તારા ગળામાં હાર આવીને પડે નહીં, તો હું તને શિક્ષા કરીશ. તે સમયે નરસિંહ મહેતાએ હાથમાં ટાળ વીણા લઈને શ્રીહરિ નામનો ગજર કર્યો અને સપ્રેમ નાચવા લાગ્યા. હરિના ધણા ધણા ગુણનાં વર્ણન કર્યાં, પણ હાર ગળામાં આવીને પડ્યો નહીં. પછી બંને હાથ જોડી દેવને વિનંતી કરે છે :—

“ હે હરિ, તમે મળ્યાવતાર ધરીને ચંપાસુરને મારતાં ક્ષણવાર ન લગાડી અને હાર આપવા માટે આજે કેમ મોડું કરો છો ? કુર્માવતાર ધરી ચૌદ રત્નો યુક્તિથી કાઢ્યાં અને આજે હાર આપવા માટે સત્વર ગતિને બદલે મોડું કેમ કરો છો ? હે સારંગધર તમે વરાહરૂપ ધરીને દ્વિરખાસુરને સત્વર માર્યો. અને આજે હાર આપનાં હે ગોવિંદ ! તમે મોડું કેમ કરો છો ? પ્રહલાદને ત્રાસ આપતાં સ્નંહમાંથી નરસિંહ અવતાર લીધો અને આજે હાર આપવા માટે હજુ કંઈકાં કેમ કરતા નથી ? પાતે વામનરૂપ ધરીને બળિ રાજાને ત્યાં ગયા અને પત્તકવારમાં વૈરાટ સ્વરૂપ લઈને ત્રણે ભુવન લઈ લીધાં અને આજે મારાં કંઈક વચન સાંભળીને હજુ તને ક્યાં કેમ આવતી નથી ? કામધેનુને બળાત્કારે લઈ જવાનો પ્રયત્ન થયો, ત્યારે

દાનિયો પગ્ગુ લક્ષ્મી તરત ઉત્પન્ન થયા અને આજે મારી
કરુણા માલગીને લગ્ન તને દયા કેમ આવતી નથી ? દેવો
બદીખાને પડ્યા હતા, ત્યાં રાનણ અને ફલકર્ણ વગેરેને
માગીને તેમને ડોડાવ્યા અને આજે તારે લીધે માગ ઉપર
સદટ આવ્યું છે તો તેની તને ખગ પડા નવી કે શું તે
સમગ્નતુ નવી કૌપદીની શ્યા માટે તું રૂદિમશીપતિ સત્વર
ગતિએ ગયો હતો આજે મને તારા લીધે સદટ પડતા ચિત્તમા
કરુણા કેમ આવી નથી ? આ ડરુ રામદો માલગી તને
સતોય ન થતો દોષ તો દે ચક્રપાણિ પત્રી મારી પામે અપ-
રાધ દોષવાસીને પત્રી દાર દાદી આપવો છે ?”

તે સમયે રાગ્ન માગ્નિડ કરે છે કે તારુ કપટ હવે મને મમગ્ન
ગયું છે માટે રાગા કરનાનો રાગ નિચાર કરે છે આવું મકટ જોઈને
મહેતાએ જે વચન કહ્યા હતા તેથી જમજવન સતોય પામ્યા અને કૌતુક
કર્ણ તે પારમમણિ જેવા લાવિડ સમજાનો તમે માલગો હવે હાગ ન
મળતા હેવટે નરસિંહ મહેતા કહ છે કે મને પુષ્પહાર આપતા તારા
આપતું શું જાય છે ? દારકાનાયે આતુ સાલગી અપાગ દુરુહા કરી અને
અપરાધ કહ્યા તે મનમા લાગ્યા નહીં અને તરત જ દાર આરીને નરસિંહ
મહેતાના ગળામા પડ્યો રાગ તો આ બનાવ જોઈ જ રહ્યો જે દોરાના
દાકા તેણે માર્યા હતા તે તે જ પ્રમાણે હતા અને હાગ નીખી ગયો હતો
રાગ્ન કરેના લાગ્યો કે આ વૈશ્ણવ વીગને ધન્ય છે તે ખરેખર ભોળા
શબ્દોને અતાર છે પત્રી રાગ્ન સહસાવે નરસિંહ મહેતાને ચરણે નમ્યા
તે કરેવા લાગ્યા કે મારો અપરાધ મનમા લાવરો નહીં તું સાચો નિજ
લકત વૈશ્ણવ વીર છે, તે ન જાણતા હું પામ, લોકોની વાત સ્વભાવે
તને શિક્ષા કરવા આવ્યો હતો જેમ દુર્જીવિવાળા દુર્ગોધને પાડવોને ધ્યાતા
જેવા અપમશ તે પામ્યો તેમ તને જળના જતા મારી દુર્જિતિ થઈ છે
પત્રી સાતર નમસ્કાર કરીને રાગ્ન પોતાને મહેવ ગયો અહીં નરસિંહ
મહેતા પ્રેમયુક્ત થઈને શ્રીહરિનું ભજન કરના લાગ્યા

આગળની કથામા દારકાથી રૂદિમશીપતિ ઝોર આવશે મહીપતિ
શ્રોતાઓને મિનતી કરે છે કે રાગ દે પ્રેમથી તે કથા સાલજરો

સ્વમિત્ર શ્રી લકનવિજય ગ્રંથ સાલગીને શ્રો જગન્નાથ સતોય
પામે છે પ્રેમાળ લાવિડ લકતોએ આ ત્રીમયો અધ્યાય સાલજરો

॥ શ્રી કૃષ્ણપણમસ્તુ ॥

શ્રી ગણેશ, કાર, ૭ ખેડ

અધ્યાય ૩૧ મો

શ્રી રણછોડજી દ્વારકાંથી ડાકેર આવ્યા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય દ્વારકાવાસી, રૂક્મિણીરમણા, ચિત્તચાલકા, ચૈતન્યધના, વિધિ-
જનકા, લકતમૂપણા, દાનવમર્દના શ્રી કૃષ્ણા, જય વિશ્વવ્યાપક સર્વેશ્વરા,
સાયુજ્યપદ દેવામાં અતિ ઉદાર, પતિતપાવના, જગદુદ્ધારા, રાધીકાવર
ગોવિંદા, જય સગુણ સ્વરૂપા મેઘસ્થામા. ગુણાતિત પુરુષોત્તમા, બ્રહ્માંડવાસી
આત્મારામા, મારા ઉપર કૃપા કરજે અને મને તારા લજ્જનમાં પ્રેમ થવા
દેજે. જય ગોમતીતીર નિવાસીયા, શ્રી જગદ્ગુરુ રણછોડરાયા, તારા ચરણમાં
મારું ચિત્ત સ્થિર થવા દેજે. મારા ઉપર તારી કૃપાની ઝાયા કરજે. જયજય
નિજ લકત હૃદયકમલ મીલિંદા, સમ્યક્દાનંદ, સ્વાનંદ કંદ, તારા ચરણા-
રવીંદમાં મારું ચિત્ત સ્થિર થાય, એવું કરાવજે. જેથી શ્રોતાઓની શ્રવણે-
દ્રિયો તૃપ્ત થાય, અને નિજ પ્રેમ ત્વરિત થાય. હવે સાંભળો ભાવિકજન,
આ કથા રસિક અને અતિપાવન છે. તે સાંભળતાં ક્ષણભાગમાં સઘળાં
દુઃખ બગીને ભરમ થાય છે. દ્વારકાંની પુરાતન ભૂતિ યોગાણ્ણની ભકિત
બેઠને દ્વારકાંથી દોઢસો માઈલ ડાકેર ગામે આવી.

રામદાસ નામે એક બ્રાહ્મણ હતો. (તેનું ગુજરાતમાં યોગાણો નામ
પ્રસિદ્ધ હતું અને જાતે રજપુત હતો એવી કથા છે) તે પરમ ભાવિક અને
જ્ઞાની હતો. તે સીધું બાગીને પોતાનું તથા કુટુંબનું પોષણ કરતો હતો.

તે કાઠની આશા કરતો ન હતો અને સર્વકાળ સંતોષથી
રહેતો. તેને ચિત્તમાં એક જ તળમળ હતી, અને તે એ કે
હંમેશાં સર્વકાળ નામસ્મરણ કરવાની. તે પંદર દિવસે એક
એકાદશીથી બીજી એકાદશી સુધીમાં દ્વારકાં જતો. એમ રામદાસે
એક નિષ્ઠાથી દર્શન કરવાનો નિયમ લીધો હતો.

પોતી જતનું લાકડું કોચીને તેમાં તુળગી રાખતો અને તે હાથમાં લઈને સત્વર ચાલી નીકળતો. માર્ગે ચાલતાં પ્રેમયુક્ત યદીને તે શ્વાનદે હરિના ગુણનું વર્ણન કરતો, અને શરીરજોલ સત્વર ત્યજીને સર્વદા વૈરાગ્ય પૂર્ણ રહેતો. દારકાં નજરે જોતાં તેના ચિત્તમાં પરમ ઉલ્લાસ થતો. જેમ કૃષ્ણને રસ્તે જતાં ઓચિંતું ધન સાંપડે તેવો તેને આનંદ થતો. જેમ સાસરિયાંથી ત્રાસ પામેલી કન્યાને પિયેર જોતાં જેટલો ઉલ્લાસ થાય તેટલો આનંદ તેને થતો. જેમ દુકાળમાં ઓચિંતો વરસાદ આવે તે જોઈને પ્રજાને જેટલો આનંદ થાય તેવો જોડણીને આનંદ થતો. પછી તે મનમાં અનુતાપ ધરીને ગોમતીમાં સ્નાન કરતો. અને માનસપૂર્ણ કરીને સત્વર મદાદારે જતો. ત્યાં જઈ સદ્ભાવે દંડવત પ્રણામ કરતો અને સઘળું દેહાભિમાન ત્યજીને દહેતો કે :—

“ હે દેવ, તુજ અનન્ય શરણથી જન્મ મરણનો ફેરો ટળે છે. ”
જે તુળસી છોડ વાળ્યો હતો તેની માંજરો તોડીને ભાવથી વૈકુંઠરાયની પૂજા કરતો. નિજ નિષ્ઠાથી સ્તુતી કરતો હતો કે —

“ હે પતિવપાવના ગરુડધ્વજ, આ મારી અનાયની પૂજા છે. ”

જેમ કહી અધોક્ષજને નમન કરીને પછી ડોકાર જતો. એક દિવસ ઘેર રહીને ફરી પાછો પ્રયાણ કરતો. એ પ્રમાણે પચ્ચીસ વર્ષ સુધી નિયમિત દારકાંની વારી કરી. (પંદરપુરમાં પણ એમ નિયમિત આવતા લોકોને ‘વારકરી’ કહે છે). હવે તો જોડણીનું શરીર જર્જરિત થઈ ગયું છે. અંગમાં ધડપણ આવ્યું છે. પછી એક વખત દારકાંમાં આવીને દેવને વિનંતી કરે છે અને કહે છે કે હે દેવ, મારી કાયા અસક્ત થઈ છે અને હવે ચાલીને આવવાની શક્તિ રહી નથી. માટે હે દેવરાયા, કૃપા કરજે. એમ કહીને ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું. આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. પછી કંઈ સ્તવન થઈ શક્યું નહીં. તે કહેવા લાગ્યો કે હે દેવ, આ છેવટનું દર્શન છે. હવે ફરીથી અહીં અવાશે નહીં. એવું જોડણીનું કહેવું સાંભળી જગન્નિવાસ પણ ગદ્ગદ કંઠે થયા, ચારે હાથથી પકડીને લકતને નિજ દાસને આલિંગન આપ્યું. પછી તેને કહે છે કે તોં ધણા શ્રમ કર્યો છે. તારું સેવાન્નથ ધણું ચડી ગયું છે. તે ઋણ કીટશે નહીં, માટે હવે મને તારે ગામ લઈ જા. જોડણી કહે છે કે હે કેશવ, હું તને કેવી રીતે લઈ જાઉં ? દેવ કહે છે મારો રથ તૈયાર કરી તેમાં મને બેસાડી આમની ભાગી

મુઠ્ઠી લઈ જા. ત્યાંથી રાતોરાત જલદી જઈ ચકાગે. (ગુજરાતમાં પ્રચલિત કથા પ્રમાણે બોડણો ગામ જઈ અગત્યાદુઃ ભાગી લાવીને દ્વારકાં આવે છે.) પછી તે પ્રમાણે રાતના સમયે રથ લાવીને તેમાં ધનનીડને બેસાડ્યા. તે લકતવતસલા મનોવેગથી ડોકાર આવી પહોંચ્યા. બોડણો કહે છે હે ભગવાન, હવે તમને ક્યાં સંતાડું ? પાછળ પાછળ ગુગળીઓ દોડતા આવે છે. તેઓ મને શિક્ષા કરશે (આ કથા વિસ્તારપૂર્વક ડોક પુરાણમાં આપી છે). આ તરફ દ્વારકાંમાં પ્રાતઃકાળે કાકડ આરતીનો સમય થયો ત્યારે પૂજારીઓએ મંદિરમાં મૂર્તિ જોઈ નહીં. તેથી તેઓ નવાઈ પામ્યા ! તે સમયે વિચાર કરતાં એક પૂજારી કહેવા લાગ્યો કે બોડણો આવ્યો હતો તે જ દેવને લઈ ગયો હાગે છે. રથ પણ તે રસ્તે ગયેલો દેખાય છે. આવી નિશાનીઓ જોઈ પૂજારીઓ ડોકાર આવ્યા. ત્યાં બોડણોએ મૂર્તિને ગોમ-તીમાં પધરાવી હતી. પૂજારીઓ બોડણોને કહે છે કે તે દ્વારકાંમાંથી મૂર્તિ આણી છે તે અમને બતાવ. તે સાંભળી બોડણો જૂઠું બોલ્યો કે હું જગજીવનને લાગ્યો નથી. મારું બધું ધર જીત્યો અને લકતમૂળપણ પરમાત્માને હોય ત્યાંથી શોધી કાઢો. આ પછી તેઓએ ડોકારમાં જઈને ધરેધરની ઝડતી લીધી. ડૂવો અને જળાશયોમાં તપાસ કરી. ગામ બહાર ગોમની તળાવમાં પણ શોધ ચલાવી. ત્યાં એક સ્થળે બરછી નાંખતાં તે ભગવાનના વક્ષસ્થળ ઉપર વાગી અને તેમાંથી લોહીની ધારા ઉડી. એટલે તર્ક કરીને ગુગળીઓ કહેવા લાગ્યા કે શ્રી રણછોડરાયનો પત્નો લાગ્યો છે. પછી ત્યાં ડૂબકી મારીને રૂદ્ધિમણીકાંતને પાણીમાંથી બહાર કઢાડ્યા. પછી રથ લાવીને તેમાં મૂર્તિને પધરાવી. હવે બોડણોને ચિંતા થઈ. તે દેવને કહેવા લાગ્યો :

હે લકતવતસલા દીનાનાથ, હવે મને ત્યજીને તું જાય છે,

તુજ કારણે રૂદ્ધિમણીકાંત, હું અસત્ય વચન બોલ્યો.

તેના ધ્યાનમાં જગજીવન આવીને નિજ લકતને કહે છે કે તારું મન સ્વરથ કર અને મારું ભજન કરતો રહે. હું કમર ઉપર હાથ રાખીને પુંડલિકને દ્વારે હજી પણ બિભો છું. તેવી જ રીતે તારી પાસે હું ડોકારમાંજ રહીશ. તે સાંભળી બોડણો પૂછે છે કે ગુગળીઓ તને લઈ જશે તે માટે શું ઉપાય કરવો તે મને સ્મરું નથી. પછી કૃપાવંત તેને કહે કે તું પૂજારીઓ પાસે જા, અને મારા વજન જેટલું મુવર્ણ તેમને આપવાનું કહી સત્વર પાછો આવ. તારી સ્ત્રીના નાકની વાળી એક વાલ બાર છે તેટલા જ વજનનો. હું ચક્રાચ અને પછી તારી પાસે રહીશ. બોડણોના

મનમાં હર્ષ થયો તે પૂજારીને જઈને કહે છે કે હું મૂર્તિ દ્વારાથી લાગ્યો છું તે અહીં જ રહેનારો છો અને મૂર્તિના નજન જેટલું મુનર્થુ તેના બાળકોમાં આપુ તે તમે લઈ જાઓ તેનું વચન મેં આપ્યું છે મન્ય રાખ્યું છું દાતા નાગવણ છે પૂજારીઓએ હા કહેનાથી તે ગ્રામરામીજનો પામે ગયો તેઓને ક્યું કે પૂજારીઓને હું મૂર્તિના વજન જેટલું મુનર્થુ આપુ છું, એને તે મૂર્તિ મારી થયો તમે સન સાતી માટે આપો તેના વચન સાલગીને કુટિલજનો કહે છે કે તુ તો દુર્મળ દીનગીન છે તો તુ તેનું મુનર્થુ કયાથી આપશે ? આ તો અમને નનાઈ જેનું લાગે છે રામના મોડાણો કહે છે કે શ્રીહરિ સમર્થ છે તે મારે વેર આપા છે, તો પછી મને દુર્મળ કહેતા તમને લાજ આપી નથી ? દરિદ્રીને ઘેર ઓચિત્તા વરદાન આપના લક્ષ્મી આવે તો પછી તેને દરિદ્રી કહેતા પોતે મૂર્ખ છે વાશે જેમ લોખંડી પેગીમાંથી અમરમાત પારસમણિ મળે, તેની પ્રિય કરની વ્યર્થ છે અને તેમ પ્રતા જીવને નકામી દનાવવી નહીં જે ગામમાં અમગળ બન્યું હોય ત્યાં ગંગાજળ વહેવા માટે, પછી તેને અપવિત્ર કહેતા આપણને જ દોષ લાગે જેમ મુગા માણસને સરસ્વતી પ્રસન્ન થઈને પોતે અધ્યયન શીખવે, પછી તેને જો આપણે મૂર્ખ હોઈએ તો આપણામાં ઉણાપણ છે એમ કહેનાય તેમ લક્ષ્મીપતિ વૈકુંઠનાથ મારા ઉપર સંતુષ્ટ થયા છે અને હવે તમે મને દુર્મળ કહો, તો મનમાં શકા કેમ ન થાય ? લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ દૌરુદ્ધ આપણે જોઈએ તેથી તેઓ સાક્ષી થવા તૈયાર થયા પછી એ મોટું ત્રાજવું બનાવી બને બાણ પત્તા બાધી એકમા રમાનાયને બેસાડ્યા પછી પૂજારી કહે છે કે હવે મુનર્થુ લઈ આવ બોડાણો સત્વર ઘેર ગયો અને ત્યાંથી મુગીમાં તેની પત્નીના નાકની વાળી લઈ આવ્યો લોકો પૂછે છે કે મોનુ કયા લાગ્યો છું ? મંદ પદ ઘેર જઈ જાતી હાથે પાઠો આવ્યો છે, ત્યારે તેણે મુગી ઉઘાડીને વાળ બતાવી તે જોઈ સમજાવવા હમીને કહેવા લાગ્યા કે આ તો વધી જશે એવું અમને લાગે છે પછી તે અવસરે બે હાથ જોડીને બોડાણો પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

“ હે શ્વેતશ્રીવરા, અનાયનાથા, સારગધરા, દીનોદારા, શ્રીકૃષ્ણા, ત્યારે સત્યભાગાએ નારદને હથિ કેશીનું દાન દીધું, ત્યારે શ્વેતશ્રીના પુત્રની પત્ની જેટલા વજનના તમે થઈને યશ આપ્યો હતો તેનાથી તો હું ધણો ન દીન છું, તો મારું પણ ગામજે ”

એમ કહીને વાલભાર સુવર્ણની વાળી બીજ પદ્મામાં મૂકી. અનંત બ્રહ્માંડ જેના ઉદરમાં છે તે શ્રીહરિનું પદ્મ ઉંચે ગયું. ભકતોએ જય જયકાર કર્યો. દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. ધન્ય છે બોડાણાને કે જેણે દેવને વેચાતા લીધા ! વાલ સોનું આપીને દ્વારકાંધીશને પોતાના કર્યો. ધન્ય ધન્ય તુજ કીર્તિ એમ કહીને પૂજારીઓ પાછા ગયા. તેઓએ નવી મૂર્તિ બનાવીને દ્વારકામાં પધરાવી. બોડાણાને લીધે દ્વારકાંધીશ ડોકિરમાં રણજોડ-રાયને નામે અઘાપિ બિરાજે છે. હજુ પણ ભાવિકજનો દ્વારકાં જતા પહેલાં ડોકિર આવીને શ્રી કૃષ્ણની પુરાતન મૂર્તિનાં દર્શન કરે છે અને પછી આગળ જાય છે.

આગળના અધ્યાયમાં ભકિતરસ ઉત્પન્ન થયો. મથુરાની પુરાતન મૂર્તિ બ્રહ્મચારીની ભકિત જોઈને હરદ્વાર આવી. એ પ્રમાણે જુદાં જુદાં ચરિત્રો કરીને શ્રીપતિ ભકતમહિમા વધારે છે. મહીપતિ તેના ગુણનું પ્રેમ ભાવે વર્ણન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય શ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.
પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ એકત્રીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

પુત્ર કહે છે કે પિતાજી ધણું તીર્થ કર્યાં તોય તમારો અત આગ્યો નહીં. આ સાથે વળી બ્રહ્મચારી લાવ્યા છે તેને અમે ઓળખતા નથી કથ્યાણુ ધરમા જઈ પોતાની પત્નીને કહે છે કે તીર્થાટન કરતા મયુરાંમા હું મારો પડ્યો ત્યારે પત્ની કહે છે કે તીર્થમા મગવાનું તમારું પુણ્ય નહીં, તેથી ઘેર પાછા આવ્યા છો, તમે શું મ્હો લઈ પાછા આવ્યા ? ત્યારે તે કહે મારું કહેવું સાલજ :—

આયુષ્ય હોય ત્યાં સુધી મરણુ આની શક્ય નથી બ્રહ્મચારી સોખતમા હતો તેથી મદ્વાડમા સારવાર સારા થઈ તેણે પગ્દેશી છતાં માગ મારે પથ, ઔપથ વગેરે ધણુ કર્યું. ત્યારે પત્ની કહે છે કે તેમા નનાઈ શું કરી ? પરદેશમા એક બીજાની સૌ સલાજ રાખે છે હવે થાક લાગ્યો હશે મારે નિદ્રા કરો બ્રહ્મચારી આ મવાદ બદારથી સાલગતો હતો પત્ની કથ્યાણુ તેની સ્ત્રીને કહે છે કે મયુગ ક્ષેત્ર પુણ્યવત છે ત્યાં મહાદેવે જઈને આપણી કન્યાનું તે બ્રહ્મચારીને મેં જાન કર્યું છે ત્યારે તેની પત્ની કહે છે કે તમે બીજું લગ્ન કરો અને પત્ની જે જન્યા થાય તે તેને આપજો કથ્યાણુ કહે છે કે જો તું કન્યા આ હરિલકનને આપશે તો પુણ્યનો પાર રહેશે નહીં અને મારું વચન વ્હરો નહીં ત્યારે તેની પત્ની કહે છે કે કન્યાને દૂરામા નાખીશ અથવા કુવારી કે વિધવા રાખીશ પણ હરિલકનને વેર કહી આપીશ નહીં. કથ્યાણુ તેના પુત્રને વાત કરી તો તેના મનમા પણ આ વાત ઉતરી નહીં બીજે દિવસે કથ્યાણુ તથા બ્રહ્મચારી રાજદરબારમા ગયા અને મયુરાંમા જે બીના બની હતી તે કહી મલગાવી કથ્યાણુ કહે છે કે હે નૃપનાથ, જે મારો સકંપ નકામો જાય તો મારે મયુરાંનો પથ લેવો પડે, મેં ગ્રેમથી સકંપ કર્યો છે ધરમા પત્ની તથા પુત્ર મારું કહેવું માનતા નથી તેથી હે નૃપનાથ, તમારે શરણે આગ્યો છું. તમે તે કન્યા આ બ્રાહ્મણને અપાવો રાજા કહે છે કે તારું વચન સાત્ય લાગતું નથી મયુગમા સકંપ મૂકતા તે કાની સાક્ષી રાખી હતી નિરાશ્રિત બ્રહ્મચારી કહે છે કે હે રાજા, સાલજો :—

વૈકુંઠપતિ મુરારિ મયુરાવાસી શ્રી કૃષ્ણ કે જેની ઇચ્છા માત્રથી અનંત બ્રહ્માન્તની ગતિ થયા કરે છે, તે પુરાણ પુરુષ રૂદિમણીપતિની સાક્ષી રાખી હતી તે સાલજી રાજા કહે છે કે જે રૂદિમણીપતિની સાક્ષી રાખી હોય તો તેમણે અહીં આનીને સાક્ષી પૂરવી જોઈએ તેમ થાય તો તને કન્યા અપાયું. એવું સાંભળી બ્રહ્મચારી કહે છે કે જગજીવનને સાક્ષી પૂરવા મા?

તેડવા જઈ છે. ત્રણ દિવસ ચાલીને તે મથુરાં પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ મથુરાંના સ્વામિસુંદરનાં દર્શન કર્યાં. પછી કહેવા લાગ્યો કે :—

દેવાદિદેવ અનંતા, સાક્ષી આપવા ચાલો,
નહીં આવો તો મારું બ્રહ્મચર્ય ત્રત વૃથા જશે.

દેવ તેને કહેવા લાગ્યા કે પાપાણુ મૂર્તિ કેવી રીતે ચાલી શકે. ત્યારે બ્રહ્મચારી કહે છે કે જેવી રીતે મૂર્તિ બોલે છે તેવીજ રીતે ચાલી શકશે. હું તો નિરાધાર છું અને હરિ તારો જ મારે આશરો છે. માટે કૃપાવંત હો જગદીશ, ત્યાં સુધી ચાલીને આવો. એ સાંભળી ત્રીરંગ ભકતના કાર્ય માટે ત્યાંથી સવેગ ચાલી નીકળ્યા. તે પહેલાં બ્રહ્મચારીને સૂચના કરી કે તું પાછું વળીને જોઈશ નહીં. જો પાછળ જોઈશ તો હું ત્યાંજ ઊભો રહીશ. એમ કહીને જગજીવન તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. દેદિપ્યમાન, સતેજ મૂર્તિ સાથે દિવ્યાલંકારનું તેજ પ્રકાશતું હતું. પગમાંથી નૃપુરનો મંકાર થતો હતો. તે રાતોરાત ચાલવા લાગ્યા અને ગામની નજીક આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી હરદાર અર્ધો કોપ દૂર હતું, અને પાછળ હપિકેશ આવના હતા તે જોવા માટે બ્રહ્મચારીએ જોયું કે તરત જ ચક્રપાણિને ઊભા રહેલા જોયા. તેજનો અંબાર હતા, અને આકાશમાં પણ તેજ સમાયું હતું નહતું. તે વિપ્રને કહે છે કે મેં તને પહેલેથી જ કત્યું હતું કે પાછું વળીને જોઈશ નહીં. હવે હું અહીં સ્થિર રહીશ. તું રાગને જઈને કહે કે તે પોતે સાક્ષી પૂછવા અહીં આવે. નિરાશ્રિત બ્રહ્મચારી ત્યાંથી ઝટ ચાલી નીકળ્યો. તે રાજસભામાં જઈને કહે છે કે :—

અંબરિષની વારે ચઢીને જેણે દુર્વાસા મુનિનું માન ભંગ કર્યું હતું,
તે હીરાગ્નિધવાસી, મોક્ષદાતાને સાક્ષી આપવા હું લઈ આવ્યો છું. જેણે
રાવણ, કુંભકર્ણ, દંડ્યત વગેરે દૈત્યોને હણીને દેવોને બંદિબાનેથી છોડાવ્યા.
તે અયોધ્યાવાસી રામને સાક્ષી આપવા લાગ્યો છું, જે હરિ ગોકુળમાં ઘેર
ઘેર માખણની ચોરી કરતા, જેને જસોદા માતાએ ઉખળ સાથે બાંધ્યા, તે
વૈકુંઠપતિ મુગરિને સાક્ષી આપવા તેડી લાગ્યો છું, જેણે કંસ, ચાલુરને
મારીને ઉગ્રમેનને ગાદીએ બેસાડવા તે મથુરાંવાગી જગજીવનને સાક્ષી
આપવા લાગ્યો છું, દુઃશાસને ન્યારે દ્રૌપદી સતીને જાળી હતી ત્યારે દગ્ગર
હાથે જેનાં વસ્ત્ર પૂર્વાં હતાં તે ભકત વારે ધાનારા રુદ્રિમણીપતિને સાક્ષી
આપવા લાગ્યો છું, એવાં વચન સાંભળીને સર્વ માણસોને આશ્ચર્ય થયું !

રાજાએ દોડીને બ્રહ્મચારીને ચરણે વંદન કર્યું. રાજા ગરકાં ચિત્તવાળી ધન નિશાન સાથે વાજાંત્રોના ગજરથી સ્વાગત કરવા સામે ગયા. વૈષ્ણવોએ જય જયકાર કર્યો. દેવોએ પુષ્પ ઘ્રષ્ટ કરી, મથુરાંથી યદુવીર સાક્ષી આપવા આવ્યા છે. સંતજનો કીર્તન કરતા હતા. રાજાએ સાષ્ટાંગ દંડવત નમસ્કાર કર્યા. ચતુર્ભુજ દેદિપ્યમાન મૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં. મુગટ માથે અલંકાર સદિત શોભા આપતો હતો. કમરે પિતાંજર પહેર્યું હતું, એવા શ્રી યદુવીરને જોઈને સર્વને સંતોષ થયો. ત્યાં ભેગા થયેલા વૈરાગી, સંત, ભક્તજનોને રાજા પૂછે છે કે તમે મથુરાં દર્શન જાઓ છો, ત્યાં જે મૂર્તિ દોડી હતી તે આજ છે કે ? ત્યારે રાજાને સંતજન કહે છે કે મથુરાંવાસી શ્રી કૃષ્ણ તે જ આ જગજીવન મૂર્તિમંત છે. તે ભક્તદાર્ય માટે દોડતા આવ્યા છે. પછી રાજા નગરવાસી શાહુકાર લોકોને કહે છે કે તમે સર્વ કન્યાના લગ્ન માટે સાહિત્ય તૈયાર કરો અને વર માટે મારા તરફથી તૈયારી ધરો. એમ કહીને લગ્ન લીધાં. પાંચ કોસ દૂરતો મંડપ બંધાવ્યો, લગ્નમાં નારાયણ આવ્યા છે એવી વાત સાંભળી ધણીજ મોટી સંખ્યામાં વિદ્વાન માણસો, ભક્તજનનો મહિમા જોવા આવ્યા. ત્યાં ઘનાદય લોકો આવ્યા હતા, તેથી કોઈ પદાર્થની ઉણપ રહી નહીં. અનેક વાજાંત્રો વાગતાં હતાં. તે લગ્ન જોવા માટે દેવતાઓ પણ આવ્યા હતા. બ્રાહ્મણો અંતરપટ ધરીને મંગલાષ્ટક ગાવા લાગ્યા :—

જય વૈકુંઠવાસી શ્રી ભગવાન, વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

જેણે મીન રૂપ ધરીને શંખાસુર માર્યો,

તે દ્વીરાખ્ત્રવાસી અકપાણિ વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

ત્યારે પ્રહ્લાદ ભક્તને દીધો ત્રાસ, ત્યારે સ્થંભ દ્રોહીને પ્રગટ થયા
હીધું નરસિંહ રૂપ અવતાર, તે ભગવાન વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

માટી ખાતા નંદને ઘેર, ત્યાં માતા જસોદાને બતાવ્યું બ્રહ્માંડ,
તે યશોદા નંદન મુરારિ, વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

ધર્મરાજને ત્યાં યત્રાળી કાઢતાં પાંડવોનું રક્ષણ કર્યું,
તે ભક્તવત્સલ શ્રીહરિ, વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

કલિયુગમાં મથુરાંથી હરદ્વાર, ચાલતા આવ્યા જુગજીવન,
તે મથુરાંવાસી શ્રી કૃષ્ણ, વધૂવરતું રક્ષણ કરો.

એવાં અષ્ટક ગાઇને બ્રાહ્મણોએ લગ્નવિધિ પૂર્ણ કરી. માર દિવસ લગ્ન સોહજા કરીને જન વળાવી. આ મૂર્તિ હરદ્વારમાં અઘાપિપર્યંત છે અને મથુરામાં નવી મૂર્તિનું તે સમયે સ્થાપન કર્યું હતું. ભક્તાભિમાની શ્રીહરિ નવાં નવાં ચરિત્ર કરી બતાવે છે. જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં વસીને ભક્તોને હિદ્દાર કરે છે. જેનો જેવો પૂર્ણભાવ હોય તેને માટે તે કારણસર તેવા માય છે.

દક્ષિણ દેશમાં શ્રી પંદરપુર ક્ષેત્રમાં, પશ્ચિમ દેશમાં શ્રી દ્વારકા નગરીમાં, ઉત્તર દેશમાં શ્રી હરદ્વારમાં, પૂર્વ દેશમાં શ્રી જગન્નાથ એમ વસીને ચતુર્ભુજ મૂર્તિ વિરાજત ભગવાન ભક્તોને આવવાની વાદ જુએ છે.

શ્રોતાઓને સ્વસ્થ ચિન્તે ભક્તચરિત્ર ભોજન પિરસાય છે. આગળના અધ્યાયમાં સરદાસ કે જે અમૂરનો અવતાર હતા તેમની કથા અતિ પ્રિયકર છે તે શ્રોતાઓ સાંભળશે. શ્રી પાંદુરંગ આનંદ સરોવર છે, ભક્તકથા તેમાં કમળરૂપે છે. મહીપતિ ત્યાં ભરત થઈને સુવાસ ફેલાવે છે.

સ્વસ્તિશ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમજી ભાવિક ભક્તોએ આ બત્રીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપર્ણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૩

લક્ષ્મી સુરદાસની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

કળિયુગમાં લક્ષ્મી સુરદાસ થઈ ગયા, તેમનું ચરિત્ર અતિ મુંદર છે. હે સંતો, તે ધીરજથી એક ચિત્તે સાંભળજો.

દારકાંમાં શ્રી કૃષ્ણને સત્યભામા નામે ઘણું મુંદર અને અતિ પ્રિય પત્ની હતાં. તેમને મંદિર એક દિવસ અકસ્માત અકૂર લક્ષ્મી જઈ ચડ્યા. સત્યભામાએ સન્માનપૂર્વક લક્ષ્મીને આસન આપીને બેસાડ્યા. પછી વર્તમાન પૂછતાં સત્યભામાએ નિર્ઝાળપણે કહ્યું કે પહેલાંની જેમ શ્રી કૃષ્ણ મારે મંદિર પધારતા નથી. હે અકૂર લક્ષ્મી, તમે તેમને સમજાવો મારે મંદિર મોકલો. તમારે આધીન શ્રીહરિ છે, એવી મને ખબર પડી છે. હે અકૂર, મુરારિને પ્રાર્થના કરીને મારે મંદિર મોકલો. તેમના વિયોગથી હું દુઃખી છું, તેથી તમને વારંવાર વિનંતી કરું છું. હે અકૂરજી, તે વાસુદેવ-કુંવરને સત્વર મારી પાસે મોકલો. હું કાને મારી વાત કહું કે જે મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરે. હવે તમે જલદીથી જઈને મારા જગજીને બોલાવી લાવો. જેમનાં અંતઃપુરમાં સોળ સહસ્ત્ર રાણી (નાડી) હોવા છતાં જે રૂક્મિણીને (મુખમણી નાડી) મંદિર રહ્યા છે, તે શ્રી મુરારિને તેડી લાવો.

અકૂરે સત્યભામાની આવી દશા જોઈ મનમાં વિચાર કર્યો કે જો શ્રીહરિ સત્વર નહીં આવે તો આ રાણી તેનો દેહ તજશે. પછી શ્રી કૃષ્ણ મારા ઉપર કૃપાપામન થશે. એવી અંતરમાં ચિંતા કરીને પોતે બહાર જઈ શ્રી કૃષ્ણરૂપ લઈ સામે બેસી રહી કહે છે કે હે માતાજી, હું હમણાં હરિને તેડી લાવું છું. બરાબર તેજ સમયે સાક્ષાત્ શ્રી કૃષ્ણ પોતે જ ત્યાં આવીને બેસી રહ્યા. પછી તેઓ અકૂરને પૂછે છે કે તારા મનમાં શું

વિચાર છે ? હું મંદિરમાં ન હોઉં ત્યારે તું કપટરૂપે આવે છે, માટે હે અકૂર, તું કળિયુગમાં જન્મ લઈ અંધ થયો. પછી શ્રી કૃષ્ણ સત્યભામા સામું જોઈ કહે છે કે તું કળિયુગમાં દાસી થયો. અકૂર ભકત શ્રી હરિનાં વચન સાંભળી બે હાથ જોડી બિભા રહી વિનંતી કરે છે કે આત્મારામ તું સાક્ષાત્ છે અને તું મારા મનની વાત જાણે છે, તું સત્વર નહીં આવે તો સત્યભામા પ્રાણ આપશે તે જાણી તેને ધીરજ આપવા હે જગજીવન, મેં તારું રૂપ ધ્યુનું હતું. શ્રી હરિ કહે છે કે તેની મને ખબર છે પણ કળિયુગમાં જનહિદાર માટે તારે અંધનો અવતાર લેવો જ પડશે. મેં તને બાહ્યાચારે (શ્રાપ) આપ્યો છે પણ મારા અંતરમાં તારે માટે ક્રોધ નથી. ત્યારે અકૂર કહે છે કે આશ્રાપ મને કળિયુગમાં દર્શન દેજો. પછી શ્રીહરિ સત્યભામાને કહે છે કે તું અંધ દાસી થયો અને હું પ્રગટ થઈશ ત્યારે તને મારા સ્વરૂપમાં લીન કરીશ.

પછી મથુરાં નગરીમાં ભકત સુરદાસનો જન્મ થયો. તે જન્મથીજ અંધ હતો. તેથી રાત્રીદિવસ જગન્નિવાસને યાદ કર્યા કરતો હતો.

આસને શયને ભોજને પણ કરે છે શ્રીહરિચિંતન,
યોગબ્રજ છે ગતજન્મ સ્મરણ, એકાંતે તેના કરે વિચાર.

સુરદાસ સપ્રેમ કીર્તન કરે છે. ગીત બનાવી હરિનામ યાદ કરે છે. કવિત્વ કરીને નિલનિયમ પ્રમાણે પુરુષોત્તમને યાદ કરે છે. ક્રોધ એક દિવસે તે યાત્રા કરવા મથુરા ગયા. સુરદાસ શ્રીકૃષ્ણ મૂર્તિનાં દર્શન કરવા જાય છે. મહાદ્વારમાં જઈ સપ્રેમ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. અંતરમાં શ્રીહરિનું ધ્યાન ધરીને બે હાથ જોડી સુરદાસ વિનંતી કરે છે :—

શ્રી કૃષ્ણા, પતિતપાવના, ક્ષણસિંધુ, મનમોહના મારો અપરાધ નહોતો છતાં હે જગજીવના, મને શ્રાપ તેં કેમ આપ્યો ? હા, પણ કૃષ્ણા-વતારમાં અકૂર થઈને મેં એક અપરાધ કર્યો હતો, તે મને યાદ આવે છે. હે ગોવિંદ, તે માટે જ તેં મને શ્રાપ આપ્યો હતો. કેસે જ્યારે તને તેડી લાવવા માટે મને ગોકુળ મોકલ્યો હતો ત્યારે યશોદા માતાને ધણું ક્રોધ થયું હતું. હું તને લઈને ચાલતો હતો ત્યારે યશોદા માતા ધણું રડતાં હતાં. હે ગોપાળ ! તે ક્રોધ મને લાગ્યો કે શું ? હું તને લઈને જતો હતો ત્યારે ગોકુળના સર્વ લોકને અતિશય ચિંતા થઈ હતી. તેઓના અંતરની

તળમળનો શ્રાપ મને લાગ્યો તરો ગોપીઓ આદર દરીને ગુની હતી તેઓ
 હેતી હતી કે શ્રી કૃષ્ણનું અમને નાન આપો મે તેઓનું હોતું માન્યુ
 નહો, તેથી અધ થયો છુ કે ગુ કેશ તોડતી ગોપીઓ રથની આગળ
 શરીર પડતુ નાખતી હતી તેઓના દુ ખરી આપાયમાન થઈ હે જગ પતિ,
 તે મને શ્રાપ આપ્યો લાગે કે મે સત્યલાભાને મદિત શ્રી કૃષ્ણુપ ધર્મ
 હતુ, તેમા મારો અપરાધ નાતો શ્રીહરિ, શ્રી મુગરિ, તેનો તુ સાક્ષી
 છે તુ અતગમા સર્વ જાતો કે ગોડુળમાનો અપગધ સાચો છે એ માત્ર
 મારુ ચિત્ત કહુન કરે કે એનું હોતા સુરસની આખમાર્થી અનુપાત
 થવા લાગ્યો આના ન્ણુ વચન માલગીને નારાયણુ પ્રમન્ન થયા અને
 તત્કાળ સુરદાસને નયન પ્રાપ્ત થયા તેણે સામે જ મૂર્તિના દર્શન કર્યા
 પોતાનો ભન્ત આખે દેખતો થયો રાખ, ચક્ર, ગંગા, પદ્મ હાથમા લઈ
 અતુલ્લભ રૂપ શામળુ દર્શનમા આનુ માથે મુગટ છે, ગંગે વૈજયંતિ
 મળા, નૈતુલભશી સાથે શ્રી કૃષ્ણને દાનમા તેના હમરે દિવ્ય પીડુ
 પિતામર પહેલું છે ચરણમા નેપુર સોમે છે તેમના તેજમા ગરિ સર્વ
 લલિત થાય તેવા શ્રીહરિના ગરૂપના દર્શન કર્યા આનુ રૂપ જોઈ
 સુરસે સાષ્ટાંગ દડનત પ્રણામ ન્યા પ્રેમે આનિજન આપીને શ્રીહરિ મહે
 છે કે હુ પ્રસન્ન થયો છુ તુ કંઈ વરદન માગ સુદામ મહે છે કે
 એટલુ જ માગુ છુ કે મારી અખો પહેનાના જેનીજ અધ કરી દા
 આ જન્મમા મે કોઈ વિનય પાર્થ જાતો નથી હવે તારુ રૂપ જોઈ અતર
 ભરાઈ ગયુ છે તેથી નેત્રો પાગલઈ ને એને અતરદિટથી આજ અરૂપ
 જોયા દરીશ સુરદાસના વચન સાલગી હરિકેશી હમ્યા પત્રી હરિશ મનમા
 ધરીને સુરદાસ મયુરામા રહ્યા હવે આગળની કથા સંજ્ઞનો પ્રેમથી સાલજાને.

અવતી નગરીમા એ પ્રુપ્તમાન ભાવિ- રાજા રાજ્ય નરતો હતો
 તેના દરમારમા પાચમો ગરૈયા હતા તેમા વ્રજ તાનસેન હતો રાગરાગિણીના
 જ્ઞાનમા તે અતિ પ્રિયુ હતો તે ગાયન તથા ત્યારે શુભાએના દીના પ્રગ
 થતા હતા ત્યારે રાજા હેતા કે તારા જેવો બીજો ગરૈયો આખી દુનિ
 યામા હશે નહો તે સાલગી તાનસેન કહે છે કે એનું વચન બોલશે નહો

ધ્રુવરે એથી એક શ્રેષ્ઠ નિર્માણ કર્યા છે જ્ઞાને અભિમાન થયુ કે
 સૃષ્ટિર્તા હુ એક જ છુ ત્યારે ભગવાને વિશ્વામિત્ર ઉત્પન્ન કર્યા જેમણે
 પ્રિયકુ માટે નવી સૃષ્ટિ નિર્માણ નરી હતી સમુદ્રને ગર્વ થયો કે હુ બહુ
 મોટો છુ ત્યારે શ્રીહરિએ અગ્ન્ય મુનિ ઉત્પન્ન કર્યા જેમણે એકજ

આચમન કરી સમુદ્રજળનું ગોપણ કર્યું હતું નારદને જ્યાં અભિમાન થયું કે મારું ગાયન સુદર છે ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે ગોવાણિયા પામે કીર્તન કરાવ્યું ત્યારે પથર પીગણી ગયો અને કીર્તન બધ થતા મારગી તેમ જોગી ગઈ નારદથી તે સાગ્રી નીડળી ગઈ નહીં તેની રીતે શ્રીકૃષ્ણે નારદનું અભિમાન તોડ્યું હતું હનુમાનને અભિમાન થયું કે મારાથી બગવાન સૃષ્ટિમાં કોઈ નથી, ત્યારે તેમનો ગર્વ જગતે હણ્યો હતો આથી કોઈએ નાના મોગનો ગર્વ કરવો નહીં તાનમેનના વચન સાંભળી રાગને સંતોષ થયો

રાગને પ્રભુ જ્યો કે તાનમેન તારા જતા મોટા ગૈયો આ સૃષ્ટિમાં કોણ છે તે કહે ત્યારે તાનમેન કહે છે કે ગૈયાઓમાં અતિ પ્રીતિ સુગમ કરીને મયુરામાં રહે છે તે અકૂરનો અવતાર છે ત્યારે રાગને કહ્યું કે સુદાસ કેટલા રાગ ગાય છે ત્યારે તાનમેને જોમો ભરીને ગગાછતી રેતી લાંબીને કહ્યું કે જેટલા રેતીના કણ છે તેના રાગ સુદાસ ગાય છે આ સાંભળી રાગને અમન-ર લાગ્યો શિમિમ મોકની મયુરાથી સુદાસને ઘણા સન્માનથી તેડી લાવ્યા રાગને સાષ્ટાંગ પ્રમાણે જ્યાં સુદાસ વૈષ્ણવ છે તેથી તેને મોનાને સિદ્ધાન્તને મેસાડ્યા અને પૂજા કરી પત્રી સલા અગમ સર્વ ગૈયાઓ આવીને બેઠા પત્રી તાનમેન સુદાસ પામે ખેસી રિતી કરે છે કે તમારા મુખમાંથી કીર્તન સાંભળવાની સર્વની ઈચ્છા છે આ ઇચ્છાથી રાગને તમને તેડાયા છે પત્રી સુદાસ તાનમેનને કહે છે કે હું તો વૈકુંઠવાસી છું અને શ્રુત્ય લોખ્યા શ્રીહરિના ગુણ ગાવા આ પો છું તે તમને ગમે છે તો કંઈ શ્રીહરિના વર્ણનમાં સંભળાવીશ પત્રી હાથમાં નીણા લઈને સપ્ત સ્વ મેળવ્યા ત્યારે સુદાસ ગયન કરે છે ત્યારે ગણપતિ ટાળ મજરા વગાડે છે સગરવતી નીણા લઈ મજન રવર પૂરે છે આ અસાધ્ય ગદ્ય-વૃત્ત-મધ્ય-મધ્ય-મધ્ય છે । તે પ્રીતિમાં રાગ, હરિશી, મેનકા અને રિતુ પલુ સ્વાન દે નૃત્ય કરે છે યોગીઓ વજ્રસનાગી ધ્યાનમાં બેઠા છે, પલુ તેમના ધ્યાનમાં શ્રીહરિ આનંદ નથી અને પોતે સુરનાસના પ્રીતિ નમાં નૃત્ય કરે છે મુનિઓ તપશ્ચર્યા કરે છે, અનુષ્ટાનીઓ અનુષ્ટાન કરે છે, તેમને પલુ ને મળતા નથી તે સુદાસના કીર્તનમાં નરનપ્રેમથી નાચે છે જેનો પાર ઇંદ્ર, બ્રહ્મા અને મહાદેવ પલુ પામી શક્યા નથી, તે ઇન્દ્ર સુદાસના કીર્તનમાં સ્વાન દે નૃત્ય કરે છે એના સંગીતથી ગાયન કરીને પત્રી સાદા નામથી પ્રીતિ કરે છે કૃષ્ણાવતારમાં જે કંઈ કર્યું તેનું અગ્રેન વર્ણન

કરે છે એ પ્રમાણે એક મહિના સુધી મુગદાસ અનતીમા ગયા અને ત્યાંના નરનારીને ભગ્ન માર્ગે વાળ્યા તેઓ પ્રેમાનંદથી પ્રેમવા લાગ્યા

એક દિવસ રાજ રગમહેલમાં ગયો હતો, ત્યારે ગણીઓએ બે હાથ બેડી વિનતી કરી કે મુરદાસ પૈશુન લડત છે અને રોજ રાજ-દરબારમાં હાજર ગાય છે તે અમારા મનમાં પણ તેમનું કીર્તન સાલ જવાની ઇચ્છા થઈ છે તે સાલગી રાજ કહે છે કે મુગદાસ નેત્રહીન છે તેથી અહીં લાની શરણે અને મનમાં કંઈ સશય રાખવો નહીં તે રાજને પાચસો રાણીઓ હતી તે સર્વે નાટકશાળામાં આવીને મેરી પછી અનન્ય ભાવે નમ્ર થઈને મુરદાસને ત્યાં તેડી લાવ્યા સોનાના આસન ઉપર બેસાડી પ્રેમથી પૂજા કરી પછી મુગદાસે વીણા લઈને ગાયનની શરૂઆત કરી આ સાલગી સર્વ રાણીઓ દિગ્ગંથ થઈ ગઈ તે સમયે એક બન્યું કે સત્યભામા શ્રી કૃષ્ણના શ્રાવણે લીધે અથવા દામી થઈને આ રાજના અત્પુરમાં રહી હતી તે સનાતનની સુદર બન્યા રાજની દામી થઈ હતી તે બધા મુરદાસ ગાયન ગાતા હતા ત્યાં દોડતી દોડતી આવી સુદર ગાયન કાને સાલગી તે દેહભાન બૂની ગઈ જેમ દરણુ નાદનુબ્ધ થઈ જાય છે તેમ આ દાસીને થયું તે ચાનતી ચાનતી આગળ જતી હતી ત્યાં જળ છે કે ગ્રજ તેનું ભાન રહ્યું નહતું તે સમયે મુરદાસને તત્કાળ નેન આવ્યા તે દામીને કહે છે કે આગળ પાણી ભરેનો હાજ છે તેમાં પડીશ આ સાલગતા જ સર્વ રાણીઓ લગ્નજત થઈ અને ઝટપટ પરદા નાખી દીધા તેઓ એક બીજાને કહેતા નાગી કે આને તો નેત્ર છે તેની મકોચ પામી લગ્નમયમાન થઈ મેરી રહી આવું એકાંત બેઠી શ્રી કૃષ્ણ પ્રગટ થયા મુરદાસ અને દાસી બંનેને પોતાના સ્વરૂપમાં મેળની દીધા

આગળના અધ્યાયમાં અહમ્મત કથા છે સેના નાવી વૈષ્ણવ ભક્ત હતો તેનું ચરિત્ર પ્રેમથી સાલગને સર્વે રોજ પ્રેમથી હરિ કથા સાલગને જે કાંઈ પ્રેમથી લકત કથા સાલગશે તેના ઉપર જગજીવન સતોષ પામશે એમ ભાવિક લકતોના તરફથી મહીપતિ દર બેડીને વિનતી કરે છે

અન્તિ શ્રી લકતવિનય ત્રય સાલગતા શ્રી જગન્નાથ સતોષ પામશે પ્રેમાળ ભાવિક લકતોએ આ તેત્રીસમો રસાળ અધ્યાય સાલગ્યો

। શ્રી કૃષ્ણપ્રભુમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૪ મો.

સેના નાવીનું ચરિત્ર

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

સેના નાવી મોટા પરમ ભક્ત હતો. તે હરિભજનમાં તત્પર રહેતો. તેનું ચરિત્ર સાંભળતાં પ્રિય લાગે છે. ભાવિક ભક્તો તે સાંભળજો. (ધંધો કે જ્ઞાતિ ગમે તે હોય પણ શુદ્ધ ભાવનાથી ભક્તિ કરનારનું સંકટ દેવ જનને નિવારણ કરે છે.) સંસાર નાશવંત છે તે જાણીને સેના નાવી ઉદાસ-પણે વિરક્ત દશામાં રહેતો હતો. શ્રીહરિભજનમાં તે દિનરાત ગાળતો હતો. શ્યામસુંદર વિરાજમાન ચતુર્ભુજ, પીનું પિતાંબર પહેરેલી એવી મૂર્તિ ઘરમાં રાખી હતી. દેદિપ્યમાન વસ્ત્રાલંકાર ધરાવ્યા હતા.

પ્રાતાઃકાળે સ્નાન કરી પછી, કરે વિષ્ણુ પૂજન,
એવો નિત્યનેમ કરી પછી, સંસાર ધંધો કરે.

હજમનો ધંધો હલકો ગણાય છે. તેમાં વળી વિશેષ મુશ્કામળીરી હતી. નારાયણે આવો જન્મ આપ્યો તે પોતાનો જ દોષ છે એમ કહેતો. ગ્રામ-જોડેપી અને સોનીનો જન્મ પણ પોતાના દોષને લીધે મળે છે. ચોટીદાર, કુલકરણી અને તેમાં વળી અત્યજનો જન્મ પણ પોતાના દોષને લીધે મળે છે. તેવા જ અધમ જન્મમાં મદારી, માઝી, ખાટકી, કસાર્થ વગેરે છે. આ ધર્મનીતિ સાંભળી કોઈએ કોઈ કરવો નહીં. સાસ્ત્રમાં કૂકર્મને ખરાબ કહ્યાં છે; નહીં કે તે કુળ જાતિમાં જન્મ લેનાર મનુષ્યને. આવા ધંધા-વાળા જ્ઞાતિમાં જન્મ લઈ તેને અંગીકાર કરતાં ન સમજાય તેની રીતે માણસને દોષ લાગે છે. હે સન્નનો, આવી ધર્મનીતિ છે તે સાંભળી મનમાં અનુતાપ ધરવો નહીં. આવી જ્ઞાતિમાં જન્મ લીધા પછી જ શ્રીહરિ ભજન કરતો નથી તે ભવચક્રમાં પડે છે અને તેનો તેમાંથી છુટકારો થતો

નથી આપુ સમજીને મેના નાની શ્રીહરિને શરણે ગયો કે તત્કાલ તેના સર્વ દોષ તૃણપત્ર બળીને લગ્ન થયા જેમ ગામમાંથી વળેગો વહેતો વહેતો ગંગામાં મળતા ગંગાર્પણ થઈ ગયો અને તેનું ભુક્ષણ રહ્યું નહીં, તેમ શ્રીહરિને શરણે જતા સપૂર્ણ દોષ નાશ પામે છે. જેમ પારસમણિની સોમનથી લોદુ તત્કાળ સુપૂર્ણ થઈ જાય છે, તેમ શ્રીહરિને શરણે જતા સપૂર્ણ દોષ નાશ પામે છે જેમ કાષ્ટના દુઝડાને અગ્નિમાં નાખતા એક રંગનો (રાખોડી) થઈ જાય છે, તેમ શ્રીહરિને શરણે જતા સપૂર્ણ દોષ નાશ પામે છે

ગમે તે જ્ઞાતિમાં જન્મ થયો હોય; પણ અનુતાપ પરીને શરણે જાય તેને જગદુદ્ધાર પોતાના જેવો કહે છે.

એક દિનમે મેનો નાની લાવથી શ્રીહરિનું પૂજન કરતો હતો, તે સમયે રાજદૂતે આનીને ખમર આપી કે ગમ્મ તેને જની બોલાવે છે દેવમેવામાં બેઠેનો જોઈ તેની પત્નીએ કહ્યું કે રામનો મેવડ આનીને તમને બોલાવે છે તે સાલગી તેની પામે ઘેડવાન્યુ કે રામને ઘેડે કે મેનો ધરમા નથી આ સાલગી રામને મેનાની ગોધ માટે ચારે બાજુએ તપાસ કરાની જ્યારે રાજમેદકને ઘેડવામાં આવ્યું કે સેનો ધરમા નથી, ત્યારે એક દુર્જન પાડોશીએ તે સાલગી રામને જઈને ખમર આપી કે સેનો તો ધરમા દેવપૂજન કરના મેરો છે અને તમને ખોદુ કહ્યું છે આ સાલગી રામ કોધાયમાન થયો એક તો રામ દુર્જન અને વળી યતન હતો એટલે સેનાએ તેને જૂહું ઘેડવાન્યુ, તેથી ધણો કોષે લગયો એક તો મર્દટ અને મદિરા પીધી રામને નોખને હુકમ કર્યો કે સેનાને બાધીને નહીંમા નાખો દો રામનો આવો હુકમ સાલગીને ભક્તકૈવારી નારાયણે મેનાનું રૂપ ધર્મ અને રાજદરમારમાં આવ્યા જે આદિ પુરુષ નાગયણ, જેકીર-સાગર શેપનાગ ઉપર રમન કરે છે તે શ્રીહરિ ટ્રાયણી લઈને રાજદારે આવ્યા બ્રહ્માદિદેવ અને ઋષિજનો જેનું રાત્રિદિવસ ધ્યાન ધરે છે તે સેના નાની થઈને રાજદારે આવ્યા અને રામની પામે ગયા વજ્રસને બેસી જેનું યોગી અખડ ધ્યાન ધરે છે તે મેનાનું સકટ જોઈને નાની થઈને આવ્યા છે જેની સત્તાથી દશ ઇન્દ્રિય, બુદ્ધિ અને મન કામ કરે છે તે વિશ્વવ્યાપક ચૈતન્યધન મનમાં હવકાપણુ લાવતા નથી કિરિટ કુડળ, કૌસ્તુભમણિ સજ્જ દઈને ચક્રપાણિ ખલા ઉપર કોયળી લઈને સત્તર આવ્યા

છે. જેને મેળવવા માટે જીવો વેદસામ્રાજ્યનું પકન કરી ઘણું કષ્ટ સહન કરે છે તે શ્રીપતિ રાજા સામે ઊભા રહી મુજબે કરે છે. શ્રીહરિએ નાવીનું રૂપ લીધું છે. તેમને જોતાં જ રાજાનો ક્રોધ તત્કાળ જતો રહ્યો. રાજાને સામે બેસાડીને પરમ ચતુર જગજીવન તેની હજમત કરે છે. તેનું મસ્તક ચોળે છે. તે સમયે રાજા તેમને કહે છે કે સેના, તું મારી પાસે જ રહે. સર્વ નારી કરતાં તું અતિ ચતુર છે, તેનું મને લાગે છે. તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે હું બ્રહ્માંડમાં વ્યાપક છું મારા વિના અણમાત્ર જોટલી પણ જગા ખાલી નથી. આવડું, જવું, રહેવું, કરવું એ સર્વ મારામાં જ છે. સર્વ કરવા છતાં નહીં કરનારો હું વ્યાપક છું. સર્વમાં હોવા છતાં સર્વથી જુદો જ છું.

નિજ ભક્તકાર્ય માટે ક્ષણિક રૂપ ધરું સગુણ,
પરંતુ મારું અવ્યક્તપણું કદિયે જાય નહીં.

આવું સારંગધરનું કહેવું સાંભળીને રાજાને મુખનો અનુભવ થયો. શરીરે મર્દન કરવા માટે સુગંધી તેજ લાગ્યા. ચંદનના બાજક ઉપર રાજા બેઠા. તેને સેના નાવીના રૂપમાં શ્રીહરિ મર્દન કરે છે. સ્તનજડિત પ્યાલામાં સુંદર મોગરાનું તેજ હતું તેમાં તેમનું પ્રતિબિંબ પડ્યું. ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ છે, માથે દેદિપ્તમાન મુગટ વિરાજે છે. પીઠું પિતાંબર પહેર્યું છે, વર્ણ ધનશામળો છે; એવું મનોહર રૂપ જોઈ રાજાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું! ઉપર દ્રષ્ટિ કરીને જુએ છે તો સેના નાવી મર્દન કરે છે. નીચે પ્યાલામાં જુએ છે તો શ્રીકૃષ્ણરૂપ દેખાય છે. રાજાની આંખો તે રૂપ જોવામાં મથગૂલ થઈ ગઈ છે. રાજાનું દેહલાન ગયું છે. મર્દન પૂરું થયું કે નહીં તેનું તેને લાન નથી. દસ ધંદિયો. ભુદ્ધિ, મન, પાંગણાં થઈ ધ્રુવર સ્વરૂપમાં લીન થયાં છે. આવું જોઈ સલાજનો દસવા લાગ્યા. સેવકજન કહે છે કે રાજાને ભૂત વળગ્યું છે. બે પહોર દિવસ ચઢ્યો હોવાથી સેવકો રાજાને સ્નાન કરવા માટે સાવધ થવા કહેવા લાગ્યા. હવે રાજા સેનાને કહે છે કે તું ફક્ત ખર મારી પાસે બેસ. જો તું ઘેર જઈશ તો તારા વિના હું પ્રાણ ત્યજ દઈશ. તેને શ્રીહરિ કહે છે કે હું ફરીને પાછો જલદી આવીશ. માટે હે રાજા, તું મને તારા હૃદય મંદિરમાંથી દૂર કરીશ નહીં. રાજાએ તે સમયે જોયો લરીને સુવર્ણ સિકકા મેનાને આપ્યા. શ્રીહરિએ તે કાથળીમાં નાખ્યા અને સેનાને ઘેર જઈ કાથળી ખૂંટીએ મૂકી અદ્રશ્ય

ચર્ચ ગયા. હવે રાગ્નએ જલદી જલદી સનાન કરી લીધું પછી સેવકને આજ્ઞા કરી કે સેનાને ફરીથી જલદી ઓઢાવી લાવો. મારે હવે કંઈ ઉપચાર કરવા નથી. વસ્ત્ર, ભૂષણ, અલંકાર જોઈતા નથી. સેના નાવીને મારે સત્વર મળવું છે. મારે તેને જલદી તેડી લાવો. મારે પકવાન જમવાં નથી. મારે આમૂ-
 યણુ વસ્ત્ર, અતાર, ફૂલ કંઈ જ જોઈતું નથી. મારે સેના નાવીને મળવું છે. મારે સત્વર તેને લઈ આવો. જો તે જલદી આવશે નહીં તો મારા પ્રાણ સત્વર નીકળી જશે. તે ભક્તરાગ્નને મારે મારે જલદી અહીં લઈ આવો. તેનાં દર્શન થતાં મારે જન્મ મરણનો ફેરો ટપશે. સેના નાવી વૈશ્યવર્જન છે, તેને લાવીને મારા ભોગો કરો. રાગ્ન પૂર્ણ વિહ્વળ દશામાં છે, સેવકો ગભરાઈ ગયા છે. પછી મેનાને ઘેર મેવક જઈને તેને ઓઢાવે છે. મેનાને મનમાં થયું કે હવે રાગ્ન મારા ઉપર કોપાયમાન થશે. તેણે ખભા ઉપર કોથળી લઈને રાજદ્વારે જવા માંડ્યું. મેનાને જોતાં જ રાગ્ન ઊભા થયા. આણું નવાઈ જેવું જોઈ સમસ્ત સભા મરકરી કરવા લાગી. રાગ્ન સેનાને કહે છે કે સવારમાં તું આવ્યો ત્યારે જે રૂપનાં મને દર્શન કરાવ્યાં હતાં તે ચતુર્ભુજ સ્વરૂપનાં મને દર્શન કરાવ. એમ કહીને રાગ્નએ સેનાના ચરણ ખે હાથે પકડ્યા. આ સાંભળી સેના નાવી મનમાં ચક્રિત થયો. રાગ્ન તેલથી ભરેલું પ્યાલું લાવી તેમાં સેનાનું દર્શન કરે છે. પણ તે ચતુર્ભુજ દેખાતું નથી. સેના હવે જે ચમત્કાર થયો હતા તે સમજી ગયો. તે ગદ્ગદ કંઠે થઈ કહે છે —

દીનખંધુ પતિતપાવના, વૈકુંઠવાસિયા નારાયણ,
 નીચ કામ મનમોહના, મારે લીધે શીદ તેં કયું ?
 અનાથનાથા, રૂક્મિણીવરા, મદનતાતા રયામ સુંદર,
 શ્રુતિ શાસ્ત્ર વર્ણુ ગુણ, તેઓત્રી ન કળાય તુજ ગુણ,
 નીચ કર્મ તેં મુજ કારણ, અંગીકાર્યું શીદને દયાળા ?
 બ્રહ્મા, ઇંદ્ર અને હર, જે બાળે નહીં તુજ પાર.
 આજે કેમ કોથળી ખભા ઉપર, મુજ કારણે તેં લીધી ?

આ પ્રમાણે કહેતાં સેના આકંઠ કરીને રડે છે. રાગ્ન તે સમજી ગયો. તેણે દોડીને સેનાના ચરણ પકડ્યા અને કયું કે તારે લીધે મને શ્રી કૃષ્ણ દર્શન થયાં. સતસંજનો મહિમા કેવી રીતે વર્ણી શકાય ? નારદનાં દર્શન થતાં

વાલીએ કાળી મટીને વાલિમટ્ટી ઋપિ થયો અને રામાયણ રચ્યું. એવા કૃપાળુ વૈષ્ણવજન છે, જે અજાની છવેને તારનાર છે. વ્યાસે સંજય ઉપર કૃપા કરી અને ગીતા શ્રવણ કરાવી, તેમ તારા યોગથી મને શ્રી કૃષ્ણદર્શન થયું. સેનાએ કાથળીમાં શ્રીહરિએ નાખેલા સોનાના સિક્કા જોયા. તટકાળ બ્રાહ્મણોને જોલાવી બધા લોકોના જોતાંજ તે સિક્કાઓ તેમને વહેંચી દીધા. રાજના મનમાં અનુતાપ થયો. તે હરિભજનમાં લાગી ગયો. મેને નાવી હતો તેને લીધે શ્રીહરિ તુષ્ટમાન થયા અને તેને સંતોષ્યો.

આવતા અધ્યાયમાં અલૌકિક કથા આવે છે. જગન્નાથમાં સાન્નિધ્ય રાજ્ય હતો. તેનું ચરિત્ર સાંભળતાં સસાનીને સુખ થશે. તે કથા બુદ્ધિ પ્રમાણે શક્તિમયીપતિ કહેવડાવશે. મહીપતિ શ્રોતાઓને વિનવે છે કે સંતકથા સાંભળતા પ્રીતિ રાખજો.

સ્વસ્તિશ્રી ભકતવિજય ત્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.

પ્રેમજી ભાવિક ભકતોએ આ ચોત્રોસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૫ મો

સાત્ત્વિક રાજ અને કર્માબાધનાં ચરિત્રો.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

કોઈ પણ એક નિયમ સાવધપણે અને દડકપણે પાળવાની જરૂર છે. દેવને કર્મકપણા કરતાં શુદ્ધ ભક્તિ ધરી ગમે છે. હે શ્રોતાજનો, એક નવીન અદ્ભુત કથા સાંભળજો. ભક્ત કથા રૂપી પરમ અમૃતનું સેવન કરતાં જીવને તત્કાળ પ્રતિતિ પડશે અને ભવરોગનું સત્વર નિવારણ થશે. શ્રી જગન્નાથ ક્ષેત્રમાં એક સાત્ત્વિક નામે રાજ હતો. તેને ચિત્તમાં ઇશ્વર સિવાય બીજું કોઈ જ ગમતું નહોતું. શ્રી જગન્નાથ ક્ષેત્ર મૃત્યુ લોકમાં સાક્ષાત્ વૈકુંઠ ભુવન સમાન છે. જ્યાં જમજીવન બૌદ્ધાવતારમાં રહી સંપૂર્ણ લીલા જીએ છે, ત્યાં પૂર્વ સમુદ્રનો રાજ નામે સાત્ત્વિક રહે છે. જેના ઉપર હૃદયેશાં ગરૂડધ્વજ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન છે. રાજ ત્યાં બેસીને ત્રિશૂળ સમયે પૂજા કરે છે. પછી તુળમીપાનનો પ્રસાદ લઈને જ બોજન કરે છે. રાજ પોતે જ સ્વહસ્તે દેવને વસ્ત્ર, આભૂષણ, અન્નકાર. નૈવેદ્ય, પકવાન ધરાવે છે. આવેશ અતીતને અન્ન આપે છે—નંદાદીપ (અખંડ દીવો દેવ સમક્ષ રાત્રીદિવસ રાખે છે તે), અન્નક્ષેત્ર (મૃદન અન્ન આપતું તે) સુપાત્રને દાન અને અન્નપાણી સર્વને આપે છે. કોઈ એક સમયે રાજ મંદિરના મહાદ્વાર આગળ બેઠો છે અને સમય વિતાવવા માટે જુગાર રમે છે. તે રમતમાં રાજ દેહલાન ભૂલે છે. તેવે સમયે મહાદ્વાર આગળ પૂજારી પ્રસાદ વહેંચતો આવે છે. રાજએ પ્રસાદ લેવા માટે ડાબો હાથ ધર્યો. પૂજારીને તે વખતે આ વિપરીત જનાવ લાગ્યો. ડાબો હાથ રાજએ પ્રસાદ લેવા ધર્યો, તેથી પૂજારી તેમાં પ્રસાદ આપ્યા વિના જતો રહ્યો. જુગાર રમી રહ્યા પછી રાજ લોકોને પ્રસાદ ગળ્યો કે કેમ તેનું પૂછે છે ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે તમે ડાબો હાથ પ્રસાદ માટે આગળ કર્યો તેથી પૂજારી પ્રસાદ આપ્યા વિના પાછો ગયો. આ વૃત્તાંત સાંભળી રાજ ગભરાઈ ગયો. તે

કહેવા લાગ્યો કે મારુ કર્મ વિપરીત છે જુગાર આગળ કર્યો તેથી અમૃત
 ત્યજીને દારૂ પીના જેવું કૃત્ય કર્યું જેમ મીઠરીના ઝાડને પાણી પાચુ અને
 કેતપતરુને સુકાની નાખ્યુ મારુ કૃત્ય પણ જુગાર રમતા તેવું જ થયું છે
 જેમ કોનસા વેચતા દ્રવ્યનો સચય જતો રહ્યો તેવું જુગાર રમતા મને
 થયું છે જેમ હથેળી ભરી રાખ લેતા કમ્તુરી જોડી મર્ધ, તેમ છૂત રમતા
 મારી અધોગતિ થઈ જેમ રાજહસ હિડાડીને કાગડો પાળ્યો, જેમ ચક્ર
 વૃક્ષ તોડીને હીંગળુ ઝાડ રોપ્યું, તેવું જુગાર રમતા મેં કર્યું છે જેમ
 ગાંડી આવેનો જોષ બ્રાહ્મણ જોડી જાન, તેવું જુગાર રમતા થયું એમ
 રાગને ધણો પ્રશ્નાતાપ થતો તે દેવળની અદર જર્જર સંતો નથી સેના
 કરતા ભૂન કરી એમ કરીને દરનાજ પામે એમને એમ બેચી રહ્યો તે કહે
 છે કે પોતાના હાથે ધણો અન્યાય કર્યો છે માટે તેને સત્તર શિક્ષા થવી
 જોઈએ એવું નિયારી નૃપનાથે મનમાં એક યુક્તિ શોધી કાઢી પછી પ્રધા
 નને ખોનારીને કહે છે કે રાત્રે જે મહેનમાં સજ્જ જાઉં છું ત્યાં એક
 પિશાચ આવે છે અને બારીમાંથી હાથ બહાર કાઢે છે, તેથી મને ધણી
 ખીક લાગે છે તો તું પનગની નજીક જાઓ રહીને તેનો હાથ કાપી નાખજો
 તે પ્રમાણે પ્રવાન તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર લઈને રાત્રીના સનરે સતાઈને બેસો મહે
 લમાં દીવો સળગે છે પ્રધાન જાગૃત રહીને વાટ જુએ કે પિશાચ આવે
 કે સત્તર તેનો હાથ કાપી નાખુ પછી રાજાએ ધીરેથી પોતાનો જમણો
 હાથ કે જેણે યુનો કર્યો હતો તેને બારીમાંથી અદર નાખ્યો પ્રધાને
 તરત જ પોતાના શસ્ત્રથી તે હાથ કાપી નાખ્યો હાથ કપાઈને નીચે પડતા
 જ, પ્રધાનને સમગ્રમુ કે તે રાગનો હાથ હતો આ જોઈ પ્રધાન પરસેવાથી
 તરમોળ થઈ ગયો તે ગભરાઈને જમીન ઉપર ઢગી પડ્યો તે આક્રંદ કરીને
 શોખ મરવા લાગ્યો ત્યારે રાજા અદર આવી નહેરા લાગ્યો કે આ હાથ
 મારો વેરી હતો તેથી મેં જ તેને કાપી નાખ્યો છે માટે તું તારું ચિત્ત
 સ્વસ્થ કર પછી પાલખમાં તે કાપેનો હાથ મૂકીને નોકરની સાથે મહાદ્વારે
 મોકલ્યો અને કહ્યું કે ત્યાં જઈ જગન્નાથને મારા નમસ્કાર કરાવે —

હે રૂક્મિણીકાન્ત, મારો અપરાધ તું સાક્ષી જુગાર રમતા દુર્યુધિ
 થઈ અને તારો પ્રસાદ લીધો નહીં આ માટે જે અપરાધી છે તેને તરી
 પાસે મોકલે છે કર્મો દ્રિય પ્રમાણે માત્ર મારા હાથનો જ યુનો મન દબાવો
 તેથી તેને સત્તર શિક્ષા મળી તારી પાસે મોકલે છે કદી કોઈ નિરપરાધીને
 તેણે શિક્ષા કરી હશે કે કદી તમારી ચોરી કરી હશે, તેથી તેને ૪ શિક્ષા

કરીને તમારી પાસે મોકલ્યો છે. જેમ કાઈ પારધી મહેનત થઈને વનમાં શિકાર કરે, તેવો તમારો અપરાધી તમારી પાસે મોકલ્યો છે. તારું અર્થન તેણે કર્યું નહીં હોય. ઘણો હિંસક, ખળ, દુર્જન જેવો એ હાથ પરિપૂર્ણ દુરાચારી છે. તે હે પુરુષોત્તમ, તું જાણે છે. સંતમેવા કરી નહીં હોય એવો એ પાપી હાથ તારી પામે મોકલ્યો છે. હે જગન્નાથ ! હવે તેને જે શિક્ષા કરવી હોય તે કરજે. એવો જાદો લઈને દેવદારે દૂત મોકલ્યો; પછી તે રાજહસ્ત લઈને દૂત મહાદાર આગળ આવ્યો અને દેવને સર્વ વર્તમાન કથા. તે હસ્ત ઉપર વૈષ્ણવોએ જય જયકાર કરી ફૂલ, ચંદન ચઢાવ્યાં. તે કહેવા લાગ્યો કે આ નૃપનાથને ધન્ય છે ! તે સંસારી છતાં વિરહત છે. દેવ ઉપર નિમિત્ત મૂકીને હાથ કાપી નાખ્યો. આ શરીર નાશવંત છે. અસંખ્ય નરનારીને આ નાશવંત દેહ મળ્યો છે, પણ ચિત્તમાં જનકીવરને લાવીને દેહના સાર્થકનો વિચાર કરતાં નથી :

કરવા માટે કામ, ઉદરપોષણ, દેશ અનેક ફરે બહુ જન,
નિમિત્ત ગમે તે કરી સેવક બને, પણ ઈશ્વર ભજન કરે નહીં;
નવ જવર થાય શરીરે બ્યારે, ચૌદ લંઘન કરે રોગી ત્યારે,
પણ અભાગી ન કરે એકાદશી, કહી મુદ્દત જગમાં ના કર્યું.
બ્યવહારમાં કોડી કો લઈ જાય, તો મિત્ર લાઈથી કરે કંકાસ,
પણ હરિગુણ ગાય નહીં નિર્લજ્જ,
કમનસીબથી હરિગુણ ગવાય નહીં,
ચાર બ્યારે હરી જાય સંપત્તિ, ત્યારે આંખ હાથ ચોળી બેસી રહે,
પણ સત્પાત્રી સંગ ફરી, કુમતિ ત્યજ
કરે નહીં સાર્થક તેનું સર્વદા.

આવો કળિયુગનો ધર્મ જાણો સાચાર, માયા લોભી જન જેમાં વસે અપારાં, તેમાં નિષ્કાવંત, સાત્વિક, સાચાર આ એક નૃપતિ છે એવું અમને લાગે છે. તે સમયે એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. રાજાએ જે હસ્ત કપાવ્યો હતો, તેમાંથી અકસ્માત છાંડ ઊઘ્યો. તેને તરત જ પુષ્પવાડીમાં લઈ જઈ રાખ્યો. પછી હરિપ્રસાદ લઈ પૂજારી પ્રેમથી રાજા પાસે ગયો. રાજાને દેહલાન નથી, તે હરિભજન કરે છે. તેમણે પ્રસાદ લેવા દૂધો હાથ લાંબો કર્યો. તત્કાળ પહેલાંના જેવો આખો હાથ યઈ ગયો. આ અમકાર બોતાં જ ભક્તોએ જય જયકાર કર્યા. લોકોને ઘણું આશ્ચર્ય થયું.
આ કથા એમ સંપૂર્ણ થઈ.

કર્માભ્યાનું ચરિત્ર.

હવે ભાવિજ્ઞનો, સાભગો આ બીજી રસાળ કથા છે કે જે કાને સાભળના જ અધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક એમ ત્રણ પ્રકારના તાપ દૂર થાય છે, તેમા જરા પણ સંશય નથી જે જગન્નાથ ક્ષેત્રમા ભગવાન બૌદ્ધ રૂપે આનંદથી રહ્યા છે તે ક્ષેત્રને મહાક્ષેત્ર બોલી તેમા ભક્ત જનોનો અખડ વામ હોય છે ત્યાં એક બ્રાહ્મણની સ્ત્રી નામે કર્માભાઈ રહેતી હતી તેનું ચિત્ત હમેશા શ્રીહરિ ચરણમા જ રહેતું હતું તે બાઈ સગર્ભા થના જ તેનો પતિ મરણ પામ્યો, તેની તે અપાર ગોક કરના લાગી તેને મધુ મધુ કષ્ટ પડના લાગુ નવ માસ પછી તેને પુત્ર જન્મ્યો તે કહેના લાગી કે હે જગન્નાથ, દેરાધિપ, આ તારા ભક્તનું તું રક્ષણ કરજે ધીમે ધીમે પુત્ર મોગે થયો અને તેનું લગ્ન કર્યું તેની સ્ત્રી સગર્ભા થઈ તેથી કર્માભાઈને સંતોષ થયો તેને પુત્ર જન્મ્યો ત્યારે પોતાનો પુત્ર મરણ પામ્યો તેની તે રાતદિવસ રોક કરના લાગી પછી મનને ધીરજ આપે છે કે આટલો પુત્રનો પુત્ર બચ્યો તો મને કામ આવશે તેથી તેનું વધુને વધુ પાલનપોષણ કર્માભાઈ નતે કરતી હતી તેને ઊઠતા, બેસતા, ખાતા, પીતા, સૂતા તે બાળકને સુતું મૂકતી નહીં એમ કેટલોક સમય જતા તે બાળકનું પણ કાળે હરણ કર્યું કર્માભાઈના ચિત્તમા હવે કથાય સ્વસ્થતા રહી નહીં દિનરાત રોક કર્યા કરે છે તે કહેતી કે હે કૃપાવતા શ્રીહરિ, આ સંસાર દુષ્કર છે તેમા મને શા માટે જીવતી રાખી છે ? તેવે સમયે એક સવ સાધુસત સાથે શ્રી જગન્નાથજીની જાત્રાએ જતો હતો તે સમે કર્માભાઈને ધેર રાતવાસો કર્યો તેને ચિંતાગ્રસ્ત નેઈ સંતોષે ક્ષેમકુશળ પૂઝ્યા ત્યારે કર્માભાઈએ જે બન્યું હતું તે સર્વ કહી સભ બાબુ તે સમયે વૈષ્ણવો કહે છે કે આ જોયો દુષ્કર સંસાર ! એમા અણુમાત્ર સુખ નથી, એ નિશ્ચય બાલુએ જે માકળથી ભરેલી ખાટમા જરા જેટલો વખત પણ સુખથી નિદ્રા આવે તો જ આ સંસારમા સુખ છે એમ માનતું આ બધું નજરે સ્વપ્ન જ દેખાય છે આ બધું મૃગજળ જેવું છે તેમા તરસ્યાની બે તરસ ઊપાય, તોજ સંસારમા સુખ મળે વ્યર્થ જો ઘડી નજર સામે સાચું દેખાય, તોજ સંસારમા સુખ છે એમ કહેનાય બે બહરા સામે પુરાણી કથા કહીને તેને સંતોષ પમાડે, તોજ સંસારીને સુખી કહેવાય અથવા સંસારમા અક્ષય સુખનું સંપ્ત સાચું પડે માટે તું હવે સત્વર સાવધ થઈ જા સંસાર બધો નાશવત છે એનું

વિભક્તોનું કહેતું આભણી કર્માણાદિનું ચિત્ત પીનળી ચલુ પત્રી મ્હાંમાં
સાધુઓને નેવા લાગી કે હવે તમે દોગો તેમ કરીશ ત્યારે સાધુએ ક્યું
કે સારીદિનસ શ્રી જગન્નાથનું સ્મરણ કરજે

અનિકાળ તેવો ઉપદેશ, આપો માધુ જગમા જનેને,
ઉદ્ધા જના પતીતોના, સાધુ અવતાળ લે સુદિમા

શ્રીહરિના ગુણગીર્તાન મનુષ્યોને મલગાવવા અને પ્રેમ સુખ આપવા
માટે સતજનો અનતાજ ને છે જડ, મદ અને અત્યાનીને દિવ્ય જ્ઞાન
સભાગીને, દુર્જનોનું અભિમાન ગાળવા સજ્જનો મૃત્યુનોમા અવતર્યા
છે ભક્તિમાર્ગ નિગતેજ થયો છે, સધળા જન સમારમા પ્રપન્નમા રમ્યા
પર્યા રહે છે, તેના કળિયુગમા વૈષ્ણવજન મૃત્યુનોમા અવતર્યા છે

હવે કર્માર્માં મતોને પગે લાગી તેને એક ગોપાળમૂર્તિ આપી,
વૈષ્ણવોએ મૃત્યુ કે આની મેના નરો જેની તને પુન, પૌત્ર ઉપર માયા
હતી તેની જ આ ગોપાળ મૂર્તિ માટે ગમ્મતે સાધુજનો આમ શ્રીને
તીર્થાટન કરવા માટે જતા રહ્યા કર્માર્માંના ચિત્તમા હવે ધણ સુખ થયું
તે જેની રીતે પુનના પુત્રને રમાડતી હતી, તેની જ રીતે તેની દેવમૂર્તિ સાથે
ભગની લાગી કોઈ મૂર્તિ એક જગ તો નજર લાગે એમ કરી તેની ઈર્ષાપી ।
જાદના મડી જગ અને તેને લાડ કરે, ગરમ પાણી લઈ તેને પગ ઉપર
મૂકી સ્નાન કરાવે પારણામા પોદાડી તેને મોહથી ઝુનાવે તેને મારે પ્રેમથી
વસ્ત્ર, આશ્રુપણો ઝગાવે તેને હવે કૃષ્ણમૂર્તિ સિવાય બીજું કંઈ ગમતું
નથી થાળમા દહીં ભાત લારી ગોપાળમૂર્તિ સાથે વાત કરીને જમાડે
અને કહે કે હે જગજેડી, જમો, જમો, પેટમા ભૂખ લાગી હશે એનો
એવો ભક્તિભાવ જોઈ શ્રીહરિ તેના ઘરમા રોજ જમવા લાગ્યા હવે એ
દિનસ એક અગ્નિદોત્રી પ્રાણજી કર્માર્માંને ઘેર આની હિતર્યો સવારમા
જાગીને કર્માર્માં દેરને બોળન કરાવે છે ત્યારે પ્રાણજી તેને પ્રશ્ન કરીને
કહે છે કે હે કર્માર્માં, તું એક ચિત્તથી સાભળ પહેના સ્નાન કરતું પછી
શ્રી કૃષ્ણનું પૂજન કરતું, પત્રી નૈવેદ્ય ધરતું તોજ તે દેરને માન્ય છે નહીં
તો કહી નહીં તે સાભળી કર્માર્માં કહે છે કે હવે તેમ કરીશ બીજે દિવસે
કર્માર્માં જાડીને કચરો પૂજે, વાગીધુ, સ્નાન વગેરે પગવારીને પવિત્ર જળ
લઈ આની પત્રી સ્વપ્ન પાડ કરના બેઠી આ સર્વ અટકમ કરતા ધણ
મોહુ થયું રોજની ટેવ પ્રમાણે જગન્નાથને વહેલી ભૂખ લાગી તથી તેમણે

પૂનરીને સ્વપ્ન આપ્યું અને એકાતમા તેને કહ્યું કે એક કર્માભિમાની બ્રાહ્મણ કર્માભાષના મનમા સશય આવે તેવું કરી જતો રહ્યો છે અને એવળામોનગા કરતા નૈવેદ્ય માટે ઘણી વાર ચર્ચ છે તેથી તેની કંઈ જરૂર નથી અને પહેલાની જેમ મને નૈવેદ્ય આપે તેવું તેને જવદી કહે

પરમાત્મા શુદ્ધ બ્રાહ્મણરૂપ, માયાથી પર તે આત્મારામ,
તેને માટે કર્મબંધનની વાત, કોઈ કાળે થાય નહીં.

કર્મ કરીને પણ અકર્તા ચર્ચ સાક્ષીમૂલ રહે તે જાણ્યો તે ભકતો માટે અવતાર લે છે તેને માટે કદી કર્મબંધન હોય જ નહીં વિશ્વવ્યાપક જગત્પતન, જે સર્વને સિદ્ધાંત જ્ઞાન આપે છે તેને કદી કાળ કે કર્મબંધન લાગે નહીં આ પ્રમાણે પૂનરીએ આરીને કર્માભાષને કહ્યું, એટલે તેણે આરીને નૈવેદ્ય ધરાવ્યું ભક્ત મડો જ્ય જ્યનર કર્યો અને તાળી પાડી આનંદયુક્ત થયા આ જોઈ કર્મકાંડી બ્રાહ્મણોને નવાઈ લાગી તેઓ કહેના લાગ્યા કે અગ્નિહોત, યજ્ઞ, યાગ જ્યા હોય છે ત્યા આ શ્રીરંગ આવતો નથી અને તે આ કર્માભાષએ ધરેલું નૈવેદ્ય સ્વહસ્તે જમે છે એ ખરેખર નવાઈ છે ! બ્રહ્મા અને શકર કે જેમના હૃદયમા અખડ ધ્યાન છે તે શ્રીહરિ કર્માભાષને ત્યા હાથે જમે છે તે ખરેખર નવાઈ છે ! જુદા જુદા યોગ અને ચર્ચાથી જેને શોધના માટે અખડ પ્રયત્નો થાય છે તે કર્માભાષને ત્યા હાથે જમ્યા તે નવાઈ છે ! એકજણ કહે છે કે ભકત-મહિમા એવો છે કે જેનું બ્રહ્મા પણ વર્ણન કરી શકે તેમ નથી તે સમયે બધા કર્માભાષના ચરણમા વદન કરના લાગ્યા હજી પણ શ્રી જગન્નાથ ક્ષેત્રમા શ્રીજી સાક્ષી પુરાવે છે જ્યારે કર્માભાષની ખીચડી આવે ત્યાર પછી જ નૈવેદ્ય ધરાવનામા આવે છે

આગળના અધ્યાયમા સુરસ કથા નિવિદન કરવામા આવશે તેમા જન જસરત ભક્તની કથા છે તે જાણ્યો મહીપતિ કહે છે કે સજ્જનો પ્રેમથી લક્ષ દષ્ટને તે કથા સાલજાને

મ્વન્તિ શ્રી ભકતવિજય ત્રય સાલજીને શ્રી જગન્નાથ સતોષ પામે છે પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ પાત્રીસમો અધ્યાય સાલજ્યો

અધ્યાય ૩૬ મો.

જન જસવંત શાહુકારની કથા.

સૂર્યાસ મદનમોહનની કથા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

આજનો દિનસ સુમગળ અતિરાય કે ચાલુમગ્ન છે કે મરાન પ્રેમાળ શ્રોતાઓ મળ્યા છે જેથી સર્વ ઈચ્છા સફળ થાય તેની રસાળ કથા આજે સાંભળનાનું લાભ્ય પ્રાપ્ત થશે જન જસવંત નામે એક શાહુકાર હતો તે મોગે રામ ઉપાસક હતો તેનું ચર્ચન ઘણું પ્રિય-ર છે ચતુર અને ભાવિક્ષ હતા તે સાંભળે તેના પાત્ર પુત્રો લક્ષપતિ હતા ધરમા સર્વ સપતિ ભરેની હતી, છતાં તે રાત્રીદિનસ પ્રેમથી શ્રીરામભજન કરતો હતો જે અતીત બારણે આવે તેને અન્ન આપતો હતો, તે સાહુજનનું સન્માન કરતો હતો, તે માયજનને મુખી કરતો હતો તે કાષ્ઠથી વિમુખ થતો નહીં, તેનામા દાન ધર્મ કરવાની ઇચ્છા થતી હતી તેના પુત્રો બ્યારે મોઢા થયા ત્યારે પરમ દુઃખ અને દુરાચારી થયા તે સર્વ દરિદ્રજનથી વિમુખ હતા જેની રીતે પુનસ્ત્ય નામના વસમા વિધ્યુદોહી રાવણનો જન્મ થયો, જેમ ચદ્ર વસમા દુષોધન વણે અનગુણી પેદા થયો, તેમ જન જસવંતને ઘેર અલમ્બત દુરાચારી પુત્રો જન્મ્યા યોગ્ય કે અયોગ્ય એવું કંઈ તે સમજતા નહીં તે ઘણા પાપીષ્ઠ, ખમ અને અતિ નિંદક હતા તેમને ધર્મ કામ ગમે નહીં તે કહેતા કે વૃદ્ધ પિતાને ગાડપણુ આવ્યું છે હવે તે માટે શું કરવું તેના વિચારમા તે પડી ગયા કહ્યું છે કે.—

મુખમાં સોખતી થાય સવળા જન, પણ અતકામે તજે સડે કોઈ,
તે માટે ચિત્તમા મગ્ન હોય સાનધાન, સર્વજાણ સાવધાન નહેતું ઘટે,
જો હોય જીવના સાવધાન કદી, તો વર્ણવો સદા શ્રીહરિ ગુણગાન
જો પગને લાગ્યો હોય હરિનગ, તો નૃત્ય કરો નવનગી લાજ,

જે હોય કહ્યું સાવધાન કરી, । સાંભળો ભક્તચરિત્ર ફરી ફરી,
જે હોય શરીર શક્તિ તમ પાસ, તો કરો તીર્થયાત્રા વારંવાર,
જે નેત્ર તમાર હોય સાવધાન, તો કરો દર્શન રૂક્મિણીવરનું સત્રેમ.

હવે જન જસવંત આ પ્રમાણે સાવધાન હતો. પોતે ધર્મધ્યાન કરે, તે તેની પત્ની તથા પુત્રોને ગમતું નથી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આ અમારો વૈરી છે. તે અમારું ધન આમજ વેડફી મારવાનો છે. તેથી તેમણે ધરમાંથી કેટલુંક દ્રવ્ય ચોરીને બાળુએ મૂક્યું. જેમ દુર્જનોને સજ્જનની સોખત ગમે નહીં, જેમ ચોરોને ચંદ્રનું અજવાળું ગમે નહીં, જેમ પતિવ્રતાની આખર સાંભળી બલિમારિણીને યજ્ઞાપો થાય, જેમ સૂર્યોદય થતાં ધ્રુવને મરણ આવ્યા જેવું લાગે, જેમ ઝાની પડિત જોષને મૂર્ખને કષ્ટ થાય, જેમ સાધુજનને જોષને નિંદકને પરમ કષ્ટ થાય, જેમ હીજડને જોષને પ્રતાપીને શર ચઢે નહીં, જેમ કર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણને જોષને શ્રષ્ઠ માણસને કષ્ટ થાય, તેમ જન જસવંત શાહુકારના પુત્રો નીચ હતા. તેથી તે ગમે તેમ ખોલતા હતા. તેઓએ વિચાર કર્યો કે રાજ દરબારમાં જઈ ત્યાં અવળું કહી પિતાને મારી નાંખાવીએ, એવો દહ વિચાર કરીને ચારે પુત્રો રાજદરબારે ગયા ત્યાં જઈને ખોટું કહેવા લાગ્યા કે અમારા પિતા પૂરેપૂરા મૂર્ખ છે. તે દ્રવ્યનો ખોટી રીતે ગમે તેમ વ્યય કરે છે. હે રાજના અમારું જે દ્રવ્ય છે તે તમારું જ છે કારણ કે સંકટ પડતાં તે તમને કામ આવશે, તેમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી અને અમારા પિતા તે વેડફી નાખે છે માટે તેમને ખોલાવી તમે શિક્ષા કરો. રાજએ તે દુર્જનોની આ વાત સાંભળી. રાજ પણ પૂર્ણ અવિચારી હતો. તેણે કુષ્ટ પુત્રોની વાત સાંભળી, મનમાં જરા પણ વિચાર કર્યો નહીં અને જન જસવંત શાહુકારને ખોલાવ્યો. ન્યાં અગ્નિવેદી રાજ હોય અને કુષ્ટ પ્રધાન હોય ત્યાં નહીંમાં જળી પણ રહે નહીં.

ન્યાં ભાવિક પ્રેમજી લોક વસે નહીં,

ત્યાં :કુઆમ સમજ રહેવું નહીં,

ન્યાં ભલા અને સાધુજન વસે નહીં,

ન્યાં હરિ કીર્તન થતું ન હોય,

જ્યાં આત્મજ્ઞાન ચર્ચા વિચાર ન હોય,

જ્યાં પુરાણ શ્રવણ ન હોય,

તે સર્વ કુશામ, કુસ્થાન સમજી, તે સ્થળમાં કદી રહેવું નહીં.

જ્યાં સત્કર્મમાં પ્રીતિ રાખનાર ન હોય, જ્યાં રાજ્ય પણ ન્યાય નીતિ નેતો નથી, જ્યાં અધર્મની રૂઢી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે તેઓની સોજનમાં બેસવું નહીં. જ્યાં વિવેકી માણસ ન હોય, ત્યાં સારા માણસોએ ક્ષણભર પણ રહેવું નહીં. રાજ્ય જન જસવંતને બોલાવીને કહે છે કે તું આવો ઉન્મત કેમ થયો છે ? યાચકોને દ્રવ્ય કેમ વહેંચી નાખે છે ? તારા પુત્રને દ્રવ્ય વાપરતા પહેલાં કેમ પૂછતો નથી ? ત્યારે જન જસવંતે રાજ્યને ઉન્નત આખો કે હું એવો જ ઉન્મત છું. શ્રીરામ ભજનમાં પ્રીતિ રાખીને સાધુસંતને પૂછું છું. આવાં વચન સાંભળીને રાજ્ય અતિ ક્રોધાયમાન થયો. જેમ પોપટ પાંજરામાંથી બોલે તે સાંભળી અજ્ઞાનીને મનમાં સંતાપ થાય તેમ રાજ્યને થયું. પછી જન જસવંતના પુત્રોનો પક્ષ લઈને રાજ્ય કહે છે કે તને આવા કૃત્ય માટે દાર મારવામાં આવશે. તે સાંભળી પુત્રો પણ કહેવા લાગ્યા કે આ અમારા પિતા નથી પણ વેરી છે. માટે એમને ગાંસડીમાં બાંધી પાણીમાં નાખી દો. પછી સિપાઈઓએ જન જસવંતને ગાંસડીમાં બાંધી અંદર પથ્થર મૂકીને પાણીથી ભરેલા મોટા હોજમાં નાખી દીધો. આવું ભકતને સંકટ પડતાં શ્રીરામ ભકતકાર્ય માટે સત્વર આવ્યા. કાચબાનું રૂપ લઈને રમાવરે ભકતને પીઠ ઉપર અંદર રાખ્યા. આ જોઈ જન જસવંતે રાજ્યને કહ્યું કે ને રાજ્ય ! મારું હપિકેશી રક્ષણ કરે છે, જેણે સ્તંભ વિના આકાશ અંદર રાખ્યું છે, જેણે ચંદ્ર તથા સૂર્યને તેજ આપ્યું છે કે જે તેમથી તે પ્રકાશે છે, તે વિશ્વવ્યાપક જગત્પતિ ભકતનું સંરક્ષણ કરે છે. જેણે રામાવતારમાં પાણીમાં પથ્થર તાર્યા હતા, તે જનકીશ્રવન રઘુનંદન મારું સંરક્ષણ કરે છે. કાચબાનું રૂપ લઈને શ્રીપતિએ જન જસવંતને જાંચકીને અંદર રાખ્યો છે તે તું પ્રત્યક્ષ જોઈ શકે છે. આવાં વચન સાંભળી રાજ્યને ઘણો પશ્ચાતાપ થયો. રાજ્યએ પોતે પાણીમાં કૂદકો માર્યો અને જન જસવંતને બહાર કાઢ્યો. પોતાને હાથે ગાંસડીના બંધ છોડ્યા અને તેના ચરણ પકડ્યા. રાજ્ય કહેવા લાગ્યો કે મારો અપરાધ થયો છે માટે ભકત-રાજ્ય મને ક્ષમા કરો. રાજ્યએ તેના પુત્રોને શિક્ષા કરી અને કહ્યું કે પિતાને શરણે જાઓ. તેમણે રાજ્યના હુકમને માન આપીને પિતાને દંડવત પ્રણામ કર્યા. તેઓ દુર્બુદ્ધિ ત્યજીને પિતાને પ્રેમભાવથી પૂજવા લાગ્યા. સર્વ શ્રીરામ ભજન કરવા લાગ્યા, એવો ભકત મહિમાનો પ્રભાવ છે.

(૨) ભક્ત સુરદાસ મદન મોહનનું ચરિત્ર.

હવે શ્રોતાજનો, સાભગો સુરદાસ મદન મોહનનું ચરિત્ર અતિ પાવન છે, રસાળ છે અને ગહન પણ છે હસિનાપુરમાં અદ્યત્ત નામે યવન રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો તેના દરબારમાં મદન મોહન નોકરી કરતો હતો તેને મથુરા જિલ્લાનો અધિભરી બનાવ્યો હતો મથુરા, ગોકુળ, વૃંદાવન એ બધા જુના પુણ્યસ્થેત્રો છે જ્યાં શ્રીકૃષ્ણે અનંતાર ધરીને સપૂર્ણ નીના ખતાની હતી તેથી ભક્ત વૈષ્ણવ એવા પુણ્યશાળી હોવા અને વૈરાગીઓ ત્યાં આનંદથી રહે છે સસારી હોય તો પણ નિરંતર યદને ભજનમાં લાગી જાય છે વૈષ્ણવોને અન્ન વસ્ત્ર આપવાથી જગજન તૃપ્ત થાય છે જેમ માતાની ધ્મજા પૂર્ણ કરતા તેના ઉદરમાં રહેતો ગર્ભ પણ સતુષ્ટ અને તૃપ્ત થાય છે જેમ પુત્રનો વિજય જોઈ પિતાના મનમાં સુખ થાય છે તેમજ કાંઈ નિજ ભક્તોને પૂજે તો ચક્રપાણિને સતોય થાય છે જેમ વૃક્ષના મૂળને પાણી પાતા શાખાઓ તૃપ્ત થાય છે, તેમ નિજ ભક્તોનું પૂજન કરતા વૈકુંઠપતિને ઉન્નાસ થાય છે જેમ બાળકને અનંકાર પહેરાવતા માતાને ધણો આનંદ થાય છે તેમ નિરંતર વૈષ્ણવને પૂજતા સાગંધરને ઉન્નાસ થાય છે એવું જાગીને સુરદાસ મદન મોહન વૈષ્ણવોની મેરા કરવા લાગ્યો સારા સારા પંચાન કરીને પ્રેમથી સતોને જમાડતો મેરા, મીઠાઈ, દૂધ, પેડા, ખાજ જેમની વગેરેના કરડિયા ભરી ભરીને સતોને પહોંચાડતો એમ સત્પાત્રોને લીધે દ્રવ્ય વહેંચતા શક્તિમંત્રીનાતને સતોય થયો તે કહેવા લાગ્યા કે સુરદાસ મદનમોહન સસારી છે, જતા પણ મારા ભક્તોને પ્રેમથી ભજે છે એ પ્રમાણે વૈષ્ણવોનો ભાવ ધરીને પોતાનું સર્વ દ્રવ્ય ખર્ચી નાખ્યું હવે સત મેવામાં ઉછિપ આપવા લાગી સુરદાસના મનમાં ચિંતા થતા લાગી કે પામે ધન હતું તે ખર્ચાઈ ગયું હવે સત સેવા થશે નહીં, વૈષ્ણવોને મિષ્ટાન્ન જમાડાશે નહીં, તો સસારી થયા શું કામના? પત્ની વિચાર કરે છે કે રાજદ્રવ્ય મારી પામે છે તે સદ્ભાવે વાપરવાનું શરૂ કરું અને સતબોજન ચાલુ કરું કદી રાજ્ય મારા ઉપર કોપ કરીને મને હવથી મારશે તો આ સસારમાં દેહ ધર્યો સાર્થક થશે આવો દ્રઢ વિચાર અંતરમાં કરી સતમેવા કરતા લાગ્યો

વૈષ્ણવ સેવા કરતાં બે પ્રાણ બચ કદિ,
તો ભવ રોગ અતિ ઘાતલુ હૃદયને તન્દાળ

એમ વિચાર કરીને રાજાનો દ્રવ્ય લાંડાર ઉઘાડ્યો અને વૈષ્ણવ મેવામાં અતિ તપ્પર થવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો. તે દ્રવ્યમાંથી જાત જાતનાં ભોજન કરાવી સતોતે જમાડવા લાગ્યો. એમ મથુરાં, મોક્ષ, વૃંદાવનના સંતોને તૃપ્ત કર્યાં. વજ્ર આમૂળ્ય, દેવમેવાનો સામાન વગેરે સંતોને હુટથી વહેંચવા લાગ્યો. તેણે ઘણી ધર્મશાળાઓ બંધાવી. સતો માટે વિશ્રામગ્રાનો બંધાવ્યાં. એમ કરતા કરતાં રાજલંડારમાંથી એંશી લાખ, દસ હજાર રૂપીઆનું ખર્ચ કરી નાખ્યું. તેનો દિવાન દુરાચારી હતો. આપું ખર્ચ જોઈ તે અંતરમાં ક્રોધાયમાન થયો. તેણે હસ્તિનાપુર જઈ અકબર રાજાને સર્વ વર્તમાન કહ્યા. તેણે કહ્યું કે સુરદાસ મદનમોદનને મથુરાંનાં મુશ્રો બનાવ્યો છે, તેણે તમારું સમસ્ત દ્રવ્ય અયોગ્ય પ્રકારે વેડફી માર્યું છે. આ વાત સાંભળતાં અકબર રાજા ધણો ગુસ્સે થયો. જેમ યજ્ઞમાં ઘીની આદ્દતિ અપાય તેને અગ્નિની કહે છે કે વ્યર્થ ગયું, જેમ તુળમીના ઝાડને પાણી પાય તો મૂર્ખને લાગે કે નકામું છે, જેમ યાચકને અન્નદાન કરે તો કંજુસને તે કાર્ય ગમે નહીં, જેમ તપસી તીર્થાટન કરે તે વિવામીને મન ભટકવા જેવું લાગે, જેમ બ્રાહ્મણ ઋગ્વેદના અધ્યાયનો મુખપાઠ કરે તે મુસલમાનને બડબગાટ લાગે, જેમ નિજ ભક્ત ભજનમાં પ્રેમ ધરે, તે નિંદકને મન ગાંડપણ લાગે, તેમ સુરદાસે વૈષ્ણવ માટે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કર્યો તે નિંદકને મન વ્યર્થ ગયો તેમ લાગ્યું. રાજાને આ વાત કહેતાં તે ક્રોધાયમાન થયો. તેણે રાજદૂત મોકલી કહેવાડ્યું કે પોતાની સાથે મથુરાંનું સમસ્ત દ્રવ્ય લઈ હસ્તિનાપુર તરત આવવું. તેને કહેવામાં આવ્યું કે એંશીલાખ, દસ હજાર રૂપીઆની રકમ તિન્નેરીમાં છે તે લઈને આવવું. આ પત્ર લઈ સુરદાસની વાડીમાં રાજદૂત આવ્યો. તે દરવાજે ખખડાવી ક્રોધથી કહેવા લાગ્યો કે બે વર્ષ થયાં હજી કરની રકમ દરબારમાં નથી, તેથી રાજા અકબર ગુસ્સે થયા છે અને તમને હજુરમાં રકમ સાથે બોલાવ્યા છે. જેટલા દેશની કામગીરી તમારી પાસે છે તેટલું દ્રવ્ય લઈને તમને બોલાવે છે. જો તેમ નહીં કરો તો રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તમને બંધન કરીને લઈ જવામાં આવશે. આ સાંભળી સુરદાસ કહે છે કે તૃપ્ત વરનો ક્રોધ નકામે છે. મેં દ્રવ્ય આપીને જવાહિર અને રત્નો લીધાં છે તે અમૂલ્ય છે તે રાજાને જતાવતાં જ તેમનું મન સંતુષ્ટ થશે. જો પરીક્ષા ક્રિમત કરશે તો જમણી રકમ મળશે. તે દૂતને આ પ્રમાણે કહીને પોતે મહેલમાં એકલો જ ગયો. તેણે પત્નીને આ વાતથી વાકેફ કરી તેની પત્ની બે પેડી સત્વર મંગાવી. તેમાં માટી લરી ઉપર સીલ કરી પછી રાજાને

પત્ર લખ્યો કે સાધુસંતને સમસ્ત દ્રવ્ય વહેંચી દીધું છે. મેં સત્પાત્રો માટે એંશીલાખ અને દસહજાર રૂપીઆ ખરચી નાખ્યા છે. એવો પત્ર સંદૂકમાં મૂકી ઉપર તાળુ વાસીને પોતાનો મહોર સિકકો મારીને રાજદૂત જે દરવાજો ખેડો હતો તેને તે પેટીઓ અને સંદૂક આપી દીધાં. તેણે કહ્યું કે અનેક અમૂલ્ય વસ્તુ લઈને ઘરમાં રાખી હતી. મનમાં હતું કે રાજદ્વારમાં સર્વ લઈને જવું. આ વાત સાંભળી દૂતને મનમાં ચાંતિ થઈ. દૂત કહેવા લાગ્યો કે તમે શાણા છો અને રાજાનું કામ તત્પરતાથી કરો છો, છતાં રાજા નકામા કેાપાયમાન થયા છે. સુરદાસે લાવતાં બોજન બનાવડાવી દૂતને જમાડ્યો. વસ્ત્ર, આભૂષણ આપી સંતોષ્યો. તેને નિદ્રા કરવાની વ્યવસ્થા કરી આપી. પછી અર્ધ રાત્રિએ સુરદાસ જતો રહ્યો. અરણ્યમાં જઈને પ્રેમથી શ્રીરામ ભજન કરવા લાગ્યો. આખી રાત્રિ પૂરી થઈ અને સવાર થતાં સૂર્યોદય થયો. રાજદૂત સત્વર બીડીને સુરદાસને શોધવા લાગ્યો. તો તે ઘરમાં ન હતો. મામ આખું શોધ્યું, આસપાસનું જંગલ જોયું, નજીકની લગભગ બધી જ જગાએ જાંઘ વળ્યા પણ સુરદાસનો પત્તો લાગ્યો નહીં. દૂતે વિચાર્યું કે રાજાના ભયથી સુરદાસ તીર્થાટન કરવા જતો રહ્યો હશે. હવે રાજા આ સાંભળી આપણને સિદ્ધા કરશે. આ પ્રમાણે સર્વે મનમાં ભય પામ્યા. પછી મનમાં સમાધાન કર્યું કે ઝવેરાત ભરેલી પેટીઓ આપણી પાસે છે તે રાજાને બતાવીશું. એટલે તે આપણા ઉપર હોધ કરશે નહીં. એમ કહી તેઓ હસ્તિનાપુર (દિલ્હી) ગયા. અને અઢધર રાજા પાસે જઈ સર્વવૃત્તાંત કહ્યો. સંદૂક કાઢીને રાજાને આપી કહ્યું કે હે રાજા ! સુરદાસ ધણો શાણો છે. તેણે અમૂલ્ય ઝવેરાત લઈને ઘરમાં રાખ્યું હતું, પણ દુર્ભુલિ પ્રધાનેના કહેવાથી તેની ઉપર આપે તગાદો કર્યો. તે તો નિર્ભય મને આપના દર્શને આવતો હતો. પણ ત્યાં જઈ બેઠા એટલે બે ભયભીત થયો અને ઝવેરાતની પેટીઓ અમને આપીને રાતોરાત નાસી ગયો. આવાં દૂતનાં વચન સાંભળી રાજાને મનમાં ધણો અચંબો થયો. પછી શીરમત્તને બોલાવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. પછી તે સંદૂક લઈને તાળુ ઉઘારી જોયું તો ઝવેરાતના બદલે માટી નીકળી. દૂત થરથર કંપવા લાગ્યો. તો સંદૂકમાંથી એક પત્ર નીકળ્યો તે લઈ સર્વના સાંભળતાં વાંચવા માંડ્યો. રાજા પણ પ્રેમથી તે પત્ર સાંભળે છે. એંશીલાખ દસ હજાર રૂપીઆ રાજધન સાધુ-સંતો માટે ખરચી નાખ્યું છે. તેથી ભય પામી સુરદાસ અર્ધ રાત્રિએ નાસી ગયો છે. પત્ર વાંચી રાજાને આશ્ચર્ય થયું. ચાડી કરનાર દિવાનને સત્વર બોલાવી કહ્યું કે તું જુઠું બોલ્યો છે. સુરદાસે સત્પાત્રમાં દ્રવ્ય વાપર્યું

છે અને તેં કહ્યું કે નકામું ખર્ચું છે. તું વૈષ્ણવદેવી છે તે સાબિત થયું છે તેથી તું શિક્ષાને પાત્ર થયો છે એમ કહી તેને શિક્ષા કરી. પછી અકબર રાજા પોતે પત્ર વાંચવા લાગ્યા. તેમણે સુરદાસના અકાર ઓળખ્યા. તેમની આખમાં આનંદશ્રુ આવ્યાં. પોતાના પ્રધાનને મધુર વચને કહેવા લાગ્યા કે સુરદાસ જેવો મેવક ત્રિભુવનમાં પણ શોધ્યો મળશે નહીં. હું રાજમદદથી ઉન્નત થાઉં છું, ન્યારે સુરદાસે પરમાર્થ સાધન કર્યું છે. હવે તેને અલયવચન આપી તેની શોધ કરાવવી જોઈએ. સુરદાસને તેડી લાવવા દેશેદેશ પત્ર લખી મોકલ્યા. આવી રાજાની આજ્ઞા થતાં સર્વને સંતોષ થયો. પશ્ચિમ દેશના અધિકારીને પત્ર લખ્યો કે સુરદાસ નજરે પડે કે સત્વર તેડી લાવજો. મારા અલયથી તે તીર્થાટન કરવા ગયો છે. કાઢને અચાનક મળી જાય તો તેને અલય વાર્તા કહી તેડી લાવશો. આ પ્રમાણે પત્રો લખી દેશેદેશ મોકલ્યા. સુરદાસ મધુરામાં હતો, તેણે આ વાત સાંભળી. મનમાં નવાઇ પામ્યો કે રાજાના અંતરમાં દયા ઉપજી છે એ ઈશ્વરની દરણી કાઢી કળાય નહીં. ચક્રપાણિ કૃપાળુ છે. જે વિશ્વવ્યાપક શ્રીહરિ સર્વ જીવોમાં રહેલો છે, તેની મારા ઉપરની કૃપાથી રાજાને અંતરનાં સંતોષ થયો. પછી સ્વસ્થ થઈ મનમાં સમાધાન પામી હસ્તિનાપુર ગયો. રાજાનાં દર્શન થતાં ઘણું માન પામ્યો. અકબર રાજાએ સત્વર જીંદગીને સુરદાસને આલિંગન આપ્યું. તે કહેવા લાગ્યો કે તારા જેવો બીજો સેવક ત્રિભુવનમાં શોધનાં મળશે નહીં. મને ખબર નહોતી કે તેં સત્પાત્રને દાનમાં દ્રવ્ય આપી દીધું. દુષ્ટદિ દિવાનના કહેવાથી તારા ઉપર ક્રોધ કર્યો હતો. હવે તું સત્વર નિર્ભય થઈ પહેલાંની જેમ અધિકાર કર. આ સાંભળી સુરદાસ કહે છે કે હું રાજાન ! મેં હવે સંસાર, માયા ત્યજી છે માટે હવે સંસારી ફાંસો શા માટે નાખો છો ? અકબર કહે છે કે તને વૈરાગ્યપ્રાપ્તિ થઈ છે. તેં પૂર્ણપણે માયા ભ્રાંતિ દૂર કરી છે, તે હું સમજી શકું છું. પણ પહેલાં પ્રમાણે અધિકાર ચલાવી, સંતો માટે દ્રવ્ય લાવીને, વૈષ્ણવસેવા તારા વિના બીજો કોણુ કરશે ? મારી નજરમાં કોઈ આવતો નથી. મારી આજ્ઞા છે કે એંશીકાખ અને દસહજાર રૂપીઆ પોતાના અધિકારથી ભેગા કરી વૈષ્ણવ-લક્ષ્મીને મધુરામાં ભોજન કરાવો. તમે મનમાં પશ્ચાતાપ કરી રાજસેવા ચૂકી દીધી પણ મારી આજ્ઞાથી સંતમેવાનો અધિકારી થઈ જા. રાજાનાં નમ વચન સાંભળી સુરદાસ વિચાર કરે છે કે :—

કહે છે કે સંસારમાં પરમાર્થ કાર્ય આવી પડે,
તો સર્વથા સંસાર તજવો કદી નહોં.

પછી રાગને સુરદાસ કહે છે કે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે હું સંતમેવા કરીશ. અકબરે તેનું તત્કાળ સન્માન કર્યું અને સનદ લખી આપી. પછી સુરદાસ મદનમોહન મથુરાં ક્ષેત્રમાં આવ્યો. ભાતભાતનાં પકવાન કગવી સંતોને ભોજન આપવાનું શરૂ કર્યું. પહેલાં ભય હતો કે રાગ કોપાયમાન થશે, પણ તે ભય શ્રીહરિકૃપાથી દૂર થયો. તેથી તેના અંતરમાં હરખ માતો નથી. સંતમેવામાં પ્રીતિ કરીને શ્રી કૃષ્ણની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરીને અહોરાત્ર નામસ્મરણ કરવા લાગ્યો અને પ્રેમથી કીર્તન કરવા લાગ્યો. જુદા જુદા પ્રસંગનાં ગીત સ્વમુખે રચીને ગાવા લાગ્યો. સુરદાસ ચિત્તમાં રૂક્મણીકાંતનું ધ્યાન ધરીને મનમાં મનન કરતો હતો. એક દિવસ કીર્તન કરતાં કરતાં, સંતસતવન કરતો હતો. તે સમયે પ્રેમઉલ્લાસમાં આવી કવિતા રચી. તે કવિતામાં શું હતું તે સાંભળો :

સુરદાસ સંતોના પગના જોડા સંભાળનાર છે એવું અભંગમાં લખેલું જોઈ વૈષ્ણવવીરો મનમાં વિરમય પામ્યા અને ધણું આશ્ચર્ય છે એમ કહેવા લાગ્યા. કોઈવણી કહે છે કે આતો અસલ વચન છે. સુરદામે અભંગમાં ખોટું લખ્યું છે. જાતે જે કામ કદી કર્યું નથી તેવું અસલ કવિત્વમાં શા માટે લખ્યું ? પૃથ્વી ઉપર વરસાદ પડતો નથી અને વ્યર્થ આકાશમાં ગર્જના કરે તેવું લાગે છે. શરીરમાં જીવ ન હોય તેવા પ્રેતને શણગાર શા માટે કરવો ? કસ્તૂરીમાં સુવાસ ન હોય તો બખ્તરમાં વેચવા શા માટે લાવવી ? જેમ બહુરૂપી રાગને ખૂશી કરવા વેપ ધારણ કરે છે, પણ તેની તેવી કરણી ન હોવાને લીધે તેવો રંગ જામતો નથી ચિત્રમાં આત્રેમે છે કે સૂર્ય છે, પણ તેવો પ્રકાશ તેમાંથી આવતો નથી. માટે સુરદાસની કવિતા અમને એવી જ લાગે છે. એમ વિવિધ માણસો જુદી જુદી રીતે સુરદાસની કવિતાને દોષિત કહેવા લાગ્યા. બ્યારે કોઈ જ્ઞાની ભવિક જન હોય તેના મનમાં સમાધાન રહે છે. અતિ વાચાળ કોઈ હેમ્પ તે કહે છે કે આ તો નવીન કવિતા છે. નવું નાણું શુદ્ધ હોય તો પણ કોઈ તેને ખાનું કાઢી નકારે છે. તેવી રીતે નવી કવિતા હોય તેને માથે પણ ગમે તે દૂધણુ મૂકે છે. પણ અમુક સમય જતાં તેને જ સંજ્ઞા માન્ય રાખે છે. એવો સંસારમાં સંશયરૂપી દાદવ છે તે માયાએ મૂક્યો છે. કહેવત છે કે ગધ સાલ ધાન્ય પકવનારી સારી હતી પણ ચાલુ સાલ દુષ્કાળની છે. મરેજો માણસ ભાગ્ય-શાળી હતો એવી લોકવાયકા છે. જેમકે મુઠ બેંસના મોટા ડોળા. મરી ગયા પછી દિંમન થાય.

સાક્ષાત્ જ્ઞાની સમક્ષ હોય, તેને અજ્ઞાની કહે જુદ જન.
પહેલાં ચૂકે પછી યાદ કરે, એવી રીતે સકળજન રહે.
સત્તાન વિચક્ષણ જાણે, અનુભવથી પોતાનો રરતો.

હવે આગળ સાંભળો. ઇશ્વરની અપાર માયા છે. તેણે વિદેશ જાન નાખી સંશયકાંપી ઠાણમાં સર્વને દુખાવ્યા છે. પણ સુરદાસ સંતમેવામાં અનિ તત્પર છે. સ્વપ્નાજનો તેની કવિતાનો મર્મ સ્પર્શ્યા વિના નિદ્રા કરે છે. કેટલાક કહે છે કે જે કાર્ય પોતે કરતો નથી, તેનું દંભથી જગતમાં વર્ણન કરે છે- હવે એક દિવસે સુરદાસ દર્શને જતો હતો, તેની નજીક એક વૈરાગી આવ્યો. તેણે મનમાં વિચાર્યું કે સુરદાસે કવિતા કરી પણ તે પ્રમાણે આચરણ છે કે નહીં તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એમ વિચારીને તે કહેવા લાગ્યો કે હે સુરદાસજી, હું હમણું દેવદશને જાઉં છું, તો મારા જોડા હાથમાં લઈ ચોડીવાર તેને સાચવજો. એવું વૈરાગીનું કહેવું સાંભળી સુરદાસને મનમાં સમાધાન થયું. તે કહેવા લાગ્યો કે આજ કામ બહુ દિવસથી કરું હતું, પણ તે મનમાં જ રહ્યું હતું. આજે તે મનોરથ સફળ થયો; મારા જીવની તળમળ આજે પૂરી થઈ. પછી રથમાંથી નીચે ઉતરી વૈરાગીના પગમાંથી જોડા હાથમાં લઈને મહાદ્વાર આગળ જઈ જતા રહ્યા, એવોને આજ્ઞા કરી કે રથને પાછો લઈ જાઓ. વૈરાગી મનમાં વિસ્મય પામીને કહે છે કે સુરદાસની નિષ્ઠા સાચી છે. પછી સત્પર મહાદ્વારમાં જઈ વિચાર કરે છે કે જરા મોડો જઈ એટલે સુરદાસના અંતરમાં શું છે તે જણાશે. મોડું થશે એટલે તેને કંટાળો આવશે. પછી વૈરાગી સભામંડપમાં જઈ દરિદ્રીર્તન કરતો બેઠો. સવારથી સાંજ થઈ ત્યાં સુધી વૈરાગી કીર્તન કરતો બેસી રહ્યો. બે પ્રકર રાત્રી થઈ ત્યારે તે વૈરાગી મહાદ્વારે આવીને જુએ છે તો હાથમાં પાદુકા સાથે સુરદાસ જાબાજ છે. આવું નજરે જોતાં વૈરાગીને ધરમ સંતોષ થયો, પછી સામે આવી જોતો રહેતાં તેની નજીક પાદુકા પડી. વૈરાગીએ તેના મસ્તક ઉપર હાથ મૂકી ક્યું કે હું નિષ્ઠાવાળો વૈષ્ણવ છે. મેં તારું મન કરી જોયું છે. તેં કવિત્વ ક્યું છે કે પોતે સત્તાનાં પગરમાં ઉપાડનાર છે, તેથી મેં મોડું ક્યું હતું. પણ જેવું તું બોલ્યો તેવું કરી બતાવ્યું. મેં મનમાં અહંતા ધરી તને કરી જોવાનો વિચાર કર્યો હતો. આ સાંભળી સુરદાસનું હૃદય દ્રવી ગયું. પછી મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરીને પોતાની સર્વ સંપત્તિ હુંડાવી દીધી અને ઉપાધિરહિત થઈને નિશ્ચિત મને પ્રેમથી

ભજન કરવા લાગ્યો. તેણે સંતમેવા ઘણી કરી હતી તેથી જગન્નાથ રક્ષિતગી-
કાંત સંતોષ પામ્યા. તે સમયે સુરદાસને સાક્ષાત્ દર્શન દર્ષ પાવન કર્યો.

એવા એકથી અધિક અનેક વૈષ્ણુભક્ત થયા છે તે પરમ ભાવિક
સંતોની કથા અલૌકિક છે. તે રસાળ કથા સાંભળી શ્રોતાઓને નિજ સુખ
મળે છે. શ્રી ભીમાતીરવાસી મહીપતિ શ્રોતાઓને કહી સંભળાવે છે.

સ્વસ્તિશ્રી ભક્તવિજય ત્રય સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.
ત્રેમળ ભાવિક ભક્તોએ આ છત્રોસ્રમે રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૭ મો.

ભક્ત રસિક મુરારિનું ચરિત્ર.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રી ભીમાતીરવાસી રક્ષિતગીકાંત, તું નિજ જીવિને પ્રકાશ આપી જ્ઞાન
આપનાર છે. હે અનંતા, તારા વિના ખીજે કોઈ બોક્ષનાર નથી કે બોક્ષા-
વનાર પણ નથી. જેમ વૃક્ષ મૂળથી રહે છે, જેમ શામ્બ જળથી જીમે છે,
તેમ ભક્તકથા અતિ રસાળ છે અને તે તું ધનનીલ કહેવડાવે છે, તેમ
મારી અત્યંત મંદ જીવિને તું કૃપાનિધિ પ્રકાશમાન કરે છે. જેમ મુનધાર
દેરી ખાંધી કંકુપતંગીને નચાવે છે, તેમ તું હૃદયમસ્તિષ્ઠાં બેસીને પોતાના
ભક્તોની વણ વણવે છે. જો કદી તારા ગુણનું વર્ણન થયું હોય નહીં
અને તેમ કર્યા વિના અનેક કવિતાઓ લખી હોય તો તે બધી મહેનત
વ્યર્થ છે એવું દેખાય છે. માટે વારંવાર હે શીપતિ, તારી પ્રાર્થના કરું છું.
મહીપતિ સત્રેમ ચિતથી ત્રય આગળ લખે છે. પાછળના અધ્યાયમાં ભક્ત

સરદાસ મદનમોહનની કથા કહેવામાં આવી. તેનું ચરિત્ર અતિ ગંહન છે તે સઘળા શ્રોતાઓએ સાંભળ્યું છે.

હવે રસિક મુરારનામે એક મોટો ભક્ત હતો. તે સંતમેવા કરવામાં તત્પર હતો. તે મથુરાં પ્રાંતના સાયનગરનાં રહેતો હતો. યમુનાતીરે સ્નાન કરીને પછી ગોડશોપચારે સાહિત્ય, પુષ્પ, તુળસી અર્પણ કરીને શ્રી કૃષ્ણનું પૂજન કરતો, પછી વૈષ્ણવગ્જનોને બોલાવી પોતાના હાથે તેમના ચરણ ધોઈ, તે ચરણામૃત મુખમાં મૂકી પછી સંતપૂજન કરતો. ભાતભાતનાં પક્ષવાન બનાવી હંમેશાં સંતોને જમાડતો.

સંતમૃતિં વિણુ સમાન છે એમ તે હંમેશાં મનમાં પ્રીતિથી માનતો.

તેને ધણા શિષ્યો હતા. તે રાજ સાહિત્ય તૈયાર કરતા. પોતે એકાંતમાં બેઠીને એકસો જ સપ્તેમ ભજન કરતો હતો. કોઈ એક દિવસે મંદિરમાં વૈષ્ણવો આવ્યા. પછી સર્વને બોલાવી તૃણાસન ઉપર બેસાડ્યા. તેણે શિષ્યોને કહ્યું કે હવે આ અવસર ઉપર સત્વર સંતપૂજન કરો. શિષ્યો નમે પોતાને હાથે પાણી લાવી તીર્થ લઈ મને ઝટ આપો. તે સમયે આગ થતા જ સંતપૂજન શરૂ થઈ. જરૂર પણ આજસ ક્યાં વિના જલદી જલદી સંતચરણ ધોવાનું શરૂં કર્યું. ત્યાં એક કોડવાળો મલિન વાહણ પણ હતો. તેના પગ અતિ મલિન હતા. વસ્ત્ર ફાટેલાં અને જીર્ણ હતાં, તેમજ અમંગળ રીતે પહેરેલાં હતાં. આવું નજરે લેતાં શિષ્યોના મનમાં તત્કાળ ચીક આવી. તે કહેવા લાગ્યા કે આના ચરણનું તીર્થ લેતાં તત્કાળ ઉઘડી થશે. જે જે સતો યાત્રી અને પવિત્ર દેખાતા હતા, તેઓના ચરણ પ્રેમથી ધોયા અને યથાવિધિ પૂજન પણ કર્યું. આરતી ઉતારી અને ચરણ તીર્થ લઈ સત્વર સદ્ગુરુ રસિક મુરારને આપ્યું. એટલે મુરારદામે ઝટ લઈને તે તીર્થનું પ્રાર્શન કર્યું. પછી સઘળા શિષ્યોને બોલાવ્યા અને પોતાના મનની વાત કહેવા લાગ્યા કે આજે જે તીર્થ પ્રાર્શન કર્યું છે, તેમાં મીકારા આવતી નથી. કોઈ શિષ્યે મનમાં સંશય ધરીને તીર્થ લીધું હશે તેવું મારા અંતરમાં થાય છે. તે કહે છે કે આજે ચરણામૃત ફીકું લાગે છે તેમ થવાનું કારણ શું છે તે તમે જાણ બેગા થઈ વિચાર કરીને મને સત્વર કહો. આવું સદ્ગુરુનું વચન સાંભળી સઘળા શિષ્યો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. જે શિષ્ય ચરણામૃત લેવાના કામમાં હતો તેને મનમાં ચમત્કાર થયો. પછી તે સત્વર આગળ આવીને બોલો રહ્યો. બે હાથ બેડી સઘળા વૃતાંત કહેવા

લાગ્યો. હે સ્વામી, હું ખરેખરું કહું છું તે સાંભળો. હું સંતપૂજન કરતો હતો ત્યારે તેમાં એક કોડવાળો મહિન આઠણ હતો, તેને જોઈ મારા મનમાં કંટાળો આવ્યો. મનમાં ઘણી ચીઠ આવી. તેથી તેની પૂજા ત્યજી દીધી અને બીજા સર્વ સંત વૈષ્ણવની પૂજા કરીને તીર્થ લઈ તમારી પાસે આવ્યો. પછી રસિક મુરારિ તેજ દાણે તત્કાળ તે આઠણની પાસે ગયા, તેમણે સંતમંડળીને નમસ્કાર કર્યા અને પોતાને હાથે તે કોડીઆ આઠણના પગ ધોઈ પૂજા કરી. સ્વહસ્તે પગ સાફ કરીને પોતાના હૃદય સાથે પ્રેમથી આંધ્યા. તેના પગનો અંગૂઠો પોતાના નેત્રને લગાડ્યો અને પ્રેમથી તીર્થ પ્રાશન કર્યું. પછી તે કહેવા લાગ્યો કે હવે તીર્થમાં મીઠાસ આવી. તે સાંભળી સર્વ વૈષ્ણવજનોને આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગ્યા કે મુરાર સ્વામીનો ભાવ કોઈથી કળી શકાય તેવો નથી. એવો ગુરુકૃપાનો મહિમા એક સારો શિષ્યજ નાણી શકે છે. જેમ ચંદ્રના કિરણમાંથી જે અમૃત નીકળે છે તેનો પૂર્ણ અનુભવ આતક સિવાય બીજું કોઈ કરી શકતું નથી. જેમ પોતાના પતિના મનની વાત જે સમજી શકે તેજ પતિવ્રતા છે, જેમ પ્રેમાળ લકતોની કથા સાંભળતાં તેનો ખરેખરો અનુભવ વિરકતજ ભોગવી શકે છે, જેમ કમળ-પુષ્પનો સ્વાદ ભરજ નાણી શકે છે, જેમ ગાયત્રીનો અગાધ મહિમા માત્ર વિશ્વામિત્રે જ નાણ્યો, જેમ રામ નામનો અનુભવ એક દેવાસનાથ જ નાણે છે, જેમ ભાગવત ધર્મનો મહિમા અહભુત છે તે માત્ર વિષ્ણુલકત જ નાણી શકે છે, તેમ સંતતીર્થની મીઠાસ મુરાર સ્વામી જ કળી શક્યા. આ તીર્થ જેવી મીઠાસ બીજા શુદ્ધ જળમાંથી આવશે નહીં. આ સાંભળીને વિષ્ણુ-લકતોએ પોતાનો વરદહસ્ત મુરારસ્વામીને મગતકે મૂક્યો અને પછા કહ્યું કે તને શ્રી કૃષ્ણનાથ સહાય થશે. તને સત્વર શ્રી કૃષ્ણકૃપા થશે કારણ કે તારી નિષ્ઠા ઉત્તમ છે.

ભાવ ધરીને સંતચરણો, તીર્થ સ્વાદ સમજ્યા નિજ મનમાં.

સાધુસંત પૂજનમાં વાપરજો. એમ કહીને રાજ સત્વર પોતાના નગરમાં ગયો. દયાર્ણવ કહે છે કે શ્રી કૃષ્ણનાથે પોતાની પૂજા ચાલુ રહે તે માટે સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપી. પછી તે સંતોષ પામીને શ્રીદસ્તિ પૂજન અર્ચન કરવા લાગ્યા. એમ કેટલોક સમય પૂજા વ્રત સારી રીતે થતું હતું. ત્યાં અકસ્માત વિદ્ય આવી. એક દુષ્ટ તે ગામમાં આવી ચડ્યો. તેણે રાજ-દરબારમાં નજરાણું ભરીને તે સર્વ ગામનો ઈન્જિરો રાખી લીધો અને તેની સનદ લઈને સત્વર તે વૈષ્ણવ નગરમાં આવ્યો. તે દુર્જને દયાર્ણવની જાગીર જપ્ત કરી. જેમ ધર્મરાજનું રાજ્ય દુર્યોધન પાપીએ હરી લીધું, તેવું થયું. તેને ધણી ધર્મનીતિ કહેવામાં આવી, પણ તે કુમતિએ કાષ્ટનું સાંભળ્યું નહીં, તેને માયાના લોભથી વ્રાંતિ થઈ અને તે અધોગતિમાં ગયો. કંજુ-સને ધર્મ-વાર્તા ગમે નહીં. અલકતને હરિકથા ગમે નહીં, વ્યભિચારીણીને પોતાનો પતિ જોઈ મનમાં કષ્ટ થાય, તેવી રીતે તે દુર્જને કાષ્ટનું કહેવું માન્યું નહીં. ઉલટો તે કહેવા લાગ્યો કે વૈરાગીને મહત્તમાં કાણે ગામ લખી આપ્યાં ? દયાર્ણવે તે અલકતની આવી વાત સાંભળી મનમાં વિચાર કરી પોતાના શિષ્ય રસિક મુરારને કાગળ લખાને બોલાવ્યો. તેમાં લખ્યું કે જમવા બેઠો હોય ત્યાંથી ઊઠીને આવજો. આવો પત્ર લખી મોકલીને સદ્-ગુરુનાથ એના સત્શિષ્યની રાહ જુએ છે. પત્ર મળ્યો તે વખતે રસિક મુરાર પોતાના ઘરમાં જમવા બેઠો હતો. સદ્ગુરુના માણસને આવેલો જોઈ તેને પરમ સંતોષ થયો. જેવી રીતે મુકાતાં ગ્રાડ ઉપર મેઘવૃષ્ટિ થાય, જેમ સાસરે રહેલી દીકરીને પિયરથી તેડું આવે, તેવી રીતે ઉસ્વાસ લયો તે ખબરઅંતર પૂછવા લાગ્યો. તે પૂછે છે કે સદ્ગુરુનાથે વને શું આજ્ઞા આપીને મોકલ્યો છે ? તેણે તરત જ હાથમાં પત્ર આપ્યો, તે ડાબા હાથમાં સત્વર લઈને વાંચવા લાગ્યો. જેમ લખ્યું હતું તેવો જ પ્રસંગ હતો, તેથી તેની જ આજ્ઞા માથે ચઢાવીને જમતાં જમતાં ઝટ ઊઠ્યો, કાષ્ટને કંઈ કલા સિવાય સત્વર ચાલી નીકળ્યો. મનમાં કહે છે કે ગુરુ જે કહેશે તે તત્કાળ કરીશ. એવો મનમાં ઉસ્વાસ લાવી તે જતો હતો. સદ્ગુરુના નગરમાં જઈને તેમના મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો અને ગુરુએ સામું જોયું કે તરત જ સાષ્ટાંગ નમન કર્યું. જમતાં હાથ ઉઘિજીટ હતો તે પ્રમાણે જ આવેલો જોઈ સદ્ગુરુનાથે પૂછ્યું કે મુખમાં અન્ન કેમ રાખ્યું છે, તે મને સત્વર કહે. તે કહે છે કે સદ્ગુરુનાથ તમારી જ આજ્ઞા પ્રમાણે પત્ર વાંચતાં, જમતો હતો ત્યાંથી ઊઠીને આવ્યો છું. આવાં વચન સાંભળી ત્યાં બેઠેલા સર્વ માણસોને આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે સદ્ગુરુ ભક્તિની મુક્તિ તારા વિના કાણ

સમગ્ર શકે ? પછી મુરારને સદ્ગુરુએ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે કહે છે કે દેવ પૂજા માટે અપાયેલાં સર્વ ગામ દુર્જને હરી લીધાં છે. તેને બહુ ધર્મનીતિ કહી પણ તે ક્રુમતિએ કંઈ કોઈનું સંભળ્યું નહીં. માટે હવે તું તેને ત્યાં જઈને ઉપદેશ કર. આપણું ગામ છોડાવીને કાર્ય સાધીને તું જલદી પાછો આવજો. આ સમયે શ્રી કૃષ્ણનું નામ લઈને પ્રયાણ કર. સદ્ગુરુની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને તે ત્યાંથી ઝટ નીકળ્યો. અને તે કિર્તીદ્વારને ગામ જઈ, ત્યાં જગા રાખી રહ્યો. ત્યાં કેટલાક ભાવિક સન્નનો હતા. તેમને ગામ બાબતની વાત કરી. તે લોકોને મોરારે કશું કે અહીંના અધિકારીએ અમારાં ગામનું ઇનામ રાજ્યએ આપ્યું હતું તે છીનવી લીધું છે, તેથી મારા સદ્ગુરુનાથે મને આજ્ઞા કરી છે કે સત્વર અહીં આવી ગામ પાછાં મેળવ. લોકો તેને કહેવા લાગ્યા કે તે અધિકારી દુષ્ટ છે. તે ભક્તોનો દ્રેષ કરનાર ચંડાળ છે. માટે તમે ઉતાવળ કરીને એકદમ તેની પાસે જશો નહીં. તમે માત્ર સાત્વિક ભક્ત છો. ત્યાં તમારો ઉપદેશ ચાલવાનો નથી. માટે સોનાની જાળ નકામી પાણીમાં નાખશો નહીં. પામે લોહું હોય નહીં તો પછી નકામો પારસમણિને કચરા સાથે ઘસવો નહીં. જેમ અગરત્યની તૃપા આમ્રોત્તીયાથી તૃપ્ત થાય નહીં, બાવળને કદપતરુ કહેવાથી મનની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે નહીં, પારકાં બાળકને બૂખ લાગે ત્યારે વંધ્યાને પાનો ચઢે નહીં, તેમ સદ્ગુરુનાં વચન સંભળી દુર્જને અસર થાય નહીં, માટે તમે જાતે જ જલદી તેની પાસે જશો નહીં. અમે ધીમે ધીમે યુક્તિ કરીએ છીએ કે જેથી આપણું કાર્ય સિદ્ધ થાય. આ પ્રમાણે ઘણા સારા માણસો કહેવા લાગ્યા. પછી રસિક મુગર કહે છે કે મને ગુરુઆજ્ઞા છે કે કામ જલદી પતાવી આવ. તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે મારે તો તે દુર્જન અધિકારીની પામે જવું જ નોંધશે એટલે હું તો જઈશ, પછી તે નહીં આપે તો અમારે માટે બીજો કોઈ ઉપાય નથી. તે દુર્જનને આ વાત કોઈએ પહોંચાડી કે મંદિરનાં ગામ છોડાવવા માટે રસિક મુરાર આવે છે અને તેની નજર પરતાં જ દુષ્ટજન મોહ પામે છે. આવું સંભળી તે દુષ્ટને મનમાં અચંબો થયો, પછી તે ક્રુમતિએ એક યુક્તિ કરવાનો વિચાર કર્યો. તેણે એક મદોન્મત હાથી મંગાવ્યો. પછી એક પહેલવાનને એકાંતમાં બોલાવી કશું કે આજે ત્યારે રસિક મુરાર મને મળવા આવે, ત્યારે સામે આ હાથી દોડાવીને તેને ચાવડી આગળ મારી નંખાવવો. આ કાર્ય પૂરું થતાં તેને દ્રવ્ય આપીશ. આ સંભળી તે પહેલવાને તેમ કરવાનું કશુંલ કશું. પછી તેણે હાથીને પુષ્કળ દારૂ પાછતી રાજમાર્ગ ઉપર બોમો રાખ્યો, આ તરફથી

રસિક મુરાર કીર્તન કરતો કરતો ધ્યાનમગ્ન થઈને આવે છે, તેની સાથે ધણા શિષ્યો હતા તે પણ સાથે આવતા હતા. ટાળ, મૃદંગ સાથે પ્રેમથી હરિગુણ ગાતા હતા :—

જ્ય જ્ય રક્ષિતગીતાંતા, વિશ્વવ્યાપકા, વિધિજનકા, કંસાંતકા, નિજ-
ભક્તોને તુજ વિશ્વ વૈકુંઠનાયકા બીજો કોઈ સખા નથી. તું ન હોય તેવી
અણુમાત્ર જગા ક્યાંય નથી. જેમ આકાશ સર્વવ્યાપક છે, પણ ક્યાંય
તે અભિન નથી. જેમ ચંદન કે હીંગ બનેને કાષ્ટ મેળવી અગ્નિથી સળ-
ગાવી દીધા પછી સુગંધ કે દુર્ગંધ રહેતી નથી. તેમ દુર્જન અને સનજન
બંને જણુ જુદા છે. તે બંનેમાં તું તો એક સરખોજ જગજીવન વસેલો
છે. તારા વિશ્વરૂપને મારા નમસ્કાર છે. હું નિજપ્રેમથી તને વંદુ છું,
નમન કરું છું.” આ પ્રમાણે સ્વાનંદમાં — (સ્વ-સ્વરૂપના આનંદમાં)
શ્રીહરિના ગુણનું વર્ણન કરતા કરતા જતા હતા. નગરવાસી સમગ્ર લોક
કૌતુક જોવા આવ્યા. તે ઉન્મત્ત હાથી રાજમાર્ગની પાસેની ગલીમાંથી બહાર
હોડતો દોડતો આવ્યો. આ જોઈ નગરજનો ગભરાઈ ગયા. તેઓ રસિક મુરારના
કાનમાં ધીમેથી પ્રેમપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે દુર્જન કુમતિ અધિકારીએ
તમને મારી નાખવા માટે હાથી મોકલ્યો છે. આવું કહેવા છતાં તેના
મનમાં કય ઉત્પન્ન થતો નથી.

કહે ॥ કે આ નાશવંત શરીરનું રક્ષણ કરતાં અંત સમયે કાળ
તેને મૂકશે નહીં. તો તે દેહ સદ્ગુરુના કામ માટે નાખતાં તત્કાળ સખાં
વિદ્ર દૂર થશે.

એવાં વચન કહીને આગળ ચાલવા માંડ્યું. તે સમયે ઉન્મત્ત હાથી
દૂરથી સામે આવતો હતો. તેને આવતો જોઈને શિષ્ય સપ્રેમ્ય મુરારિને
કહે છે કે સામે કાળ આવે છે માટે અહીંથી દૂર થઈ જઈએ; નહીંતો
આપણે બધા જીવથી જઈશું. ત્યારે રસિક મુરાર તેમને કહે છે કે તમે
સદ્ગુરુ ઉપદેશ, એકનિષ્ઠતાથી અને પ્રેમથી લીધો છે. પછી આ દેહનો સોલ
કરીને અહીંથી જવાની વાત કહે છે, તો પછી ગળામાં તુલસીમાળા ધાલી
નકામા શા માટે ચુંચાઓ છો ? આ સાંભળી સર્વ શિષ્યોએ ગળામાંથી
માળા કાઢી આપી. રસિક મુરાર તેમને કહે છે કે હું હવે તમારાથી છૂટ્યો.
આવાં વચન સાંભળીને અન્ય માણ્યો તથા શિષ્યો ત્યાંથી નાસી છૂટ્યા.
રસિક મુરાર એકલો જ ત્યાં બીજો રહ્યો.

જેમ ઊનાળો આવતાં જ મેઘ આકાશમાં રહેતો નથી, જેમ ચોમાસું આવતાં સર્વ નદીઓમાં ભરપૂર જળ વહે છે, પણ શિયાળો આવતાં પાણી આછાં થઈ જાય છે, જેમ દુરમતો રાજાને મારી નાખે ત્યારે હવેલોબી સૈનિકો નાસી છૂટે છે. જેમ સંકટ પડતાં દાંભિક આચાર ત્યજ દે છે, જેમ ઘડપણ આવતાં ઈંદ્રિયો વિપયજ્ઞાન ત્યજ દે છે, જેમ ગૃહસ્થને દારૂદ્રતા આવતાં દુષ્ટો તેનો ત્યાગ કરે છે, જેમ શંકરાચાર્ય લિજ્જા માગવા ગયા ત્યારે કાચ-રસ હાથમાં મૂક્યો હતો, તેમ શિષ્યો નાસી જવાથી એવી જ સ્થિતિ ઊભી થઈ હતી. નગરના લોકો ટોળે મળીને દૂરથી કૌતક જુએ છે. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે ગામનો દાકેમ ઉન્મત્ત છે અને નકામો મુરારિને મારી નંખાવે છે. ત્યારે મુરારિ પ્રેમથી શ્રીહરિનું ભજન કરે છે. તેમનો શિષ્ય સંપ્રદાય દૂર ઊભો રહી જોયા કરે છે. પહેલવાન પણ ઉન્મત્ત અને કુખતિ હતો. તેણે દ્રવ્ય લોભે કરીને તે હાથીને મુરારિ સામે દોડાવી મૂક્યો.

પણ જેનો ભાવ સર્વ ભૂતોમાં, શ્રીપતિ વ્યાપક રૂપે રહે એવો છે, જેની એવી સ્થિતિ થાય છે, તેને કદાપિ વિંમ્ન નડે નહીં.

હાથી દોડતો મુરારિ પાસે આવ્યો, પણ તરત જ મુરારિને પગે પડ્યો. તામસગુણ ઉન્મત્ત હાથીએ જ્યારે સાષ્ટાંગ નમન કર્યું, ત્યારે સર્વના મનમાં ભારે કૌતુક લાગ્યું. તે કહેવા લાગ્યા કે આ ઉન્મત્ત હાથીએ કદાચ ઘણા હવે મારી નાખ્યા હોત, પણ તે મુરારસ્વામીને પ્રણામ કરે છે. એ ખરેખર, અદ્ભુત નવાઈ છે ! શિષ્યોએ જે માળા નાખી દીધી હતી તે સર્વ મુરારિએ હાથીના ગળામાં પહેરાવી અને “ રામ કૃષ્ણ નારાયણ ” મંત્રનો તેને ઉપદેશ કર્યો. મુરારિએ તેને કહ્યું કે ઉન્મત્તપણું ત્યજને હવે સંતોની સેવા કરજે.

કાયા, વાચા, મનથી ભક્તોને શરણે જવું.
પછી કદી પ્રાણુ જાય તો ભલે, ગુરુ આજ્ઞા તોડવી નહીં.

એવું કહેતાં જ હાથીએ સાત્ત્વિક વૃત્તિ ધારણ કરી. લોકોએ જાને આ કૌતુક ધજારદારને કહ્યું. તે કહેવા લાગ્યા કે તમે જે હાથી મુરારિને મારવા માટે મોકલ્યો હતો, તેણે તો ત્યાં જઈ દંડવત પ્રણામ કર્યા. આ વૃત્તાંત સાંભળી તેના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરતો કરતો તે ત્યાં આવ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે તમારો અદ્ભુત મદિમા સાંભળી મેં

તમારું નકામું ઇળણુ થયું. તમે સાચા વૈષ્ણવ લકત છો, તેથી જ હાથીએ તમને દંડવત પ્રણામ કર્યાં. હવે તમારા મનમાં જે ઈચ્છા હોય તેની મને સત્વર આપા કરો. રસિક મુરાર કહેવા લાગ્યો કે મારા અંતરમાં ખીન્ન કંઈ ઈચ્છા નથી. શ્રી ગુરુવચન માથે ચઢાવીને પૂજા માટેનાં ગામ મુકત કરી આપો અને જે હાથીને મેં ઉપદેશ કર્યો છે તે મને આપી દો. તે આનાધિકારીએ કહ્યું કે અવશ્ય તે પ્રમાણે થશે. એમ કહીને દંડવત પ્રણામ કર્યાં. તેણે સનદપત્ર લખી આપ્યું અને હાથી પણ આપ્યો. તે લઈને મુરારિ સત્વર કાર્ય સિદ્ધ કરીને શ્રી ગુરુ પામે કીર્તન કરતો કરતો ગયો. પશુ-ઓમાનો હાથી ઉન્મત હતો તેને પણ જ્ઞાનવંત થયો. આવો પ્રકાર નેહને સર્વજનોને મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! હાથીને પૂર્ણ જ્ઞાન થયું હતું. તે રાત્રે હચ્ચકીતન સાલળતો અને દિવસે જંગલમાં જઈ લાકડાં બળતણુ લઈ આવતો. વૈષ્ણવોને જમવા માટે પાંદડા નેહએ તે રોજ વનમાં જઈ સવારમાં જ લઈ આવતો. ઉષ્ટ પતરાળા કે જેમા વૈષ્ણવો જમતા તે બહાર નાખે, ત્યાં જઈ હાથી તે પતરાળા પ્રેમથી લક્ષણુ કરતો. તે સિવાય બીજા કોઈ પદાર્થ તે ખાતો નહોતો. લગવાનના મદિમા વૈષ્ણવ લકતો રોજ શ્રી ભાગવત ગ્રંથ વાંચતા, તે હમેશા સાલળીને તેના મનમાં અદ્ભુત વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તે કહે છે કે પશુઓનીમાં અતિ ઉન્મત હાથીનો છેલ્લો, પણ સદ્ગુણાથે રૂપા કરી અને સંત સમાગમ થયો. પૂર્વ જન્મનાં મુકત હતાં તેનું રૂળ સત્વર મળ્યું. એ પ્રમાણે રોજ તે હાથી પોતાના મન સાથે વિચાર કરતો.

રસિક મુરારની યાત્રા અને હાથીની મુક્તિ.

હવે કેટલાક દિવસ પછી રસિક મુરાર યાત્રા કરવા નીકળ્યા. વૈષ્ણવ લકતોને મનમાં ધણો આનંદ થયો. મનમાં ઉત્સાહ સાથે હાથીને પશુ લીધો. વૈષ્ણવ લકતોનો સર્વ સામાન હાથી ઉપાડતો. અને એ રીતે તીર્થાટન કરવા લાગ્યા. રસ્તામાં કોઈ ચોર મળે અને વૈષ્ણવ લકતનું ઇળણુ કરે, તેના ઉપર ક્રોધ કરી હાથી તેને મારી નાખતો. જે મુખથી રામનામ જપતો હોય, કપાળમાં તિલક અને કંઠે ગુણસીમાળા હોય, તે સિવાય કોઈને પણ નજીક આવવા દેતો નહોતો. આ પ્રમાણે ધણું તીર્થોનાં દર્શન કરતાં કરતાં કુરુક્ષેત્રમાં જવાનું મન થયું. રસ્તે જતાં અણ્ણાવતી નગરી આવી. ત્યાં હાથીને જિભો રાખી રહેવાની વ્યવસ્થા કરીને ત્રિરાત્રી રહેવાનું

નહી ક્યું. ત્યાં અર્વિધ જાતિનો રાજા હતો. તેને બધી ખબર પડી. દૂતોએ જઈને કહ્યું કે વૈરાગી નગરમાં આવ્યા છે અને તેમની પાસે એક મરત હાથી છે; તે આપણા રાજ્યમાં શોભે તેવો છે. માટે તેમની પામંથી બળાતકારે પણ તે માગી લેવો. આવું દૂતનું કહેવું સાંભળી રાજાના મનમાં લોભ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે રાજાને લાયક ચીજ સાધુ પાસે શા માટે હોવી જોઈએ ? પછી દૂતોને આજ્ઞા કરી કે હાથીને જખરદસ્તીથી લઇ આવો. જો વૈરાગી આપે નહીં તો તેઓને પણ શિક્ષા કરજો. આવું દુર્બુદ્ધિનું વચન સાંભળી સિપાઇઓ ગલગયા. પછી તેઓ સત્વર તે હાથી પામે ગયા. જોયું તો વૈષ્ણવો સાથે તે હાથી સ્વસ્થ મનથી બેઠો હતો. સિપાઇઓ સંતોને કહે છે કે રાજાએ અમને તમારી પાસે હાથી લેવા મોકલ્યા છે. જો તે તમે આપો નહીં તો બળાતકારે લેવામાં આવશે. દુર્બુદ્ધિનું વચન સાંભળી વૈષ્ણવોને ચિંતા થઇ. એક બીજા સાથે વાત કરવા લાગ્યા. રાજા મુસલમાન છે, ઉન્મત્ત છે અને વળી તેને કુમતિ સૂચી છે. તેને ધર્મનીતિ કહેવા જતાં તે પણ સાંભળશે નહીં. કદી કાગડાને પાંજરામાં પૂરી કૃષ્ણનામ કે રામનામ શીખવે તો તે કદી શીખશે નહીં. જેમ કંજુસ પામે દ્રવ્ય માગતાં તેની માગણી નકામી જાય, જેમ ગાય કસાઇનું મોઢું ચાટે; તોપણ તેને તે બચાવશે નહીં, જેમ તુલસી મહાત્મ્ય કહેવાથી બકરીને જ્ઞાન થશે નહીં, જેમ દારૂડીઓ બ્રહ્મજ્ઞાનીને જોતાં કંટાળે, જેમ બોલતો તેતર જોઈ પારધી તેને બચાવે નહીં, જેમ જળ વિના માછલું તરફડે; તો પણ બગડાને તેની દયા આવે નહીં, તેમ અલકતને ધર્મનીતિ કહેતાં તેને તે રૂચે નહીં. એવો વિચાર કરી, સતોએ દૂતોને કહ્યું કે હાથી તો વિષ્ણુભક્ત છે. એટલે તે બીજા કોઈને હાથ લગાડવા દેશે નહીં. જો તમે તેને પકડવા જશો તો તે તમને મારી નાખશે. એવું વૈષ્ણવભક્તોનું કહેવું સાંભળીને પણ રાજાદૂતોએ હાથીને પકડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હાથી પકડાય નહીં એ નિશ્ચિત હતું. ક્રોધ કરી તે પકડનારને મારી નાખશે. આ વાન રાજાને જઈને કહી. તેમણે કહ્યું કે હાથી વિષ્ણુભક્ત સિવાય કોઈને પકડવા દેતો નથી આ વચન સાંભળી તે વચન રાજાએ મહાવતને યુક્તિ કરવા કહ્યું કે તું વૈષ્ણવનો વેપ ધરીને તેની પામે જા. મહાવતે તે પ્રભાણે ક્યું. ગજામાં તુળમીખાળા પહેરી, કપાળે ગોપીચંદનનુ ટીનું ક્યું અને મુખથી ‘કૃષ્ણ ગોપાળ’ કરતો ચાલ્યો. જેમ યાત્રિકોને લુટવા માટે રસ્તામાં દગ લોકો સાધુનો વેપ લઇને બેમે છે, જેમ મૃગને પકડવા પારધી કીર્તન કરે છે, જેમ હિર પોપણ કરવા માટે બહુડી સન્યાસીનું રૂપ ધરે છે, જેમ માછલું પકડવા બગડું ધ્યાન ધરે છે,

તેમ તે મહાવત કપટી વૈષ્ણવબદ્ધ થયો અને હાથી પામે સત્વર ગયો. તે મુખથી કૃષ્ણનામનો જપ કરતો હતો. હાથી પામે જઈ જટ તેને પકડી લીધો. અંતર્યામિએ બધું જાણ્યું કે મહાવતે કપટથી દેખાવ બદલ્યો છે, પણ તે કપટી મુખથી રામનામ જપે છે તેથી કાઈ ઉપાય ચાલે નહીં. હાથીએ શાંતિ રાખી. મહાવતે તેને કપટથી જાંધ્યો અને તેને પછી રાજ-દ્વારમાં લઈ જવામાં આવતાં, તે મનમાં ધણે ખિન્ન થયો. મનમાં કહેવા લાગ્યો કે હવે આજથી મારી સંતસેવા બંધ થઈ. તેને લાવીને ગજયાળામાં બાંધ્યો. ત્યાં તેણે અન્ન કે આસ પાવાનું બંધ દ્યું. સાત દિવસ અપવાસ કરી વૈકુંઠ ધામમાં ગયો. આમ અકરભાત દેહ મૂકવાથી તેનો દેહ ગંગા નદીમાં પધરાવ્યો. તે હરિવૃષ્ટમાં લીન થતા સાયુજ્ય મુકિત પામ્યો.

એ પ્રમાણે સંતસમાગમ થતાં પશુનો ઉદાર થતાં, ક્ષણવાર લાગી નહીં. તો પછી માણસને સદ્ગુણી થતા નવાઈ શેની કહેવાય ? જેમ મન્નામાગિરિ પર્વત ઉપર ખેર, બાવળ ઉગાડે તો તેની હવા જુદી હોય, પણ તેથી મન્નામાગિરિ ચંદનની સુવાસ ઝોછી થતી નથી. તેમજ ખજ હોય, હીન જાતિનો હોય, તેની જુદી પણ સારી ન હોય, છતાં જો સંતનો સમાગમ કરશે તો તેનો ઉદાર જલદી થશે. માટે જ ભક્તકથાની સુરસવાણી તે સલાગી શ્રોતા કાને સાંભળે છે.

આગળના અધ્યાયમાં મીરાંબાઈનું દુઃખ જોઈ ચક્રપાણિ આવ્યા, તે રસાળ કથા શ્રોતાઓને કહેવામાં આવશે. શ્રોતાઓને મહીપતિ વિનવીને કહે છે કે સ્વાનંદથી જ મુખપ્રાપ્તિ થશે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ સાડત્રીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપંચમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો.

મીરાંબાઈનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાઓ, સાવધાન થઈ એકચિત્તે સાંભળો. શ્રદ્ધા એજ પુનર્મની તિથિ છે તે જાણ્યો. ત્યાં ભક્તવેળ્ય અંથ એજ ચંદ્રમા છે. તે ઓચિંતો નજરે પડે છે, તેનો પ્રકાશ હૃદયરૂપી આકાશમાં ફેલાય છે કે સત્વર જાની જે ચાતક જેવા છે તે અંતરમાં જરૂર સુખ પામે છે.

પ્રેમ વિદ્યાસે નાખતાં દૃષ્ટિ, થઈ પ્રેમની અમૃત વૃષ્ટિ,
જેને અપારકોટી મુખ મળ્યું, તેને અંતર મન મુખ મળ્યું.

ખીજ ને કોઈ રસિક માણ્યોને કયા શ્રવણ રૂપી પ્રસાદ મળ્યો છે, તેઓ સંતોષ પામીને મોક્ષનો આનંદ અનુભવે છે. અ હો ! આ ચંદ્રમા જોઈને સંશયરૂપી ચોર મનમાં બહાણ કરે છે કે હવે તેની ખરાબ વર્તણૂક નભશે નહીં. તેથી તે બીડીને ચાલતો થાય છે. માત્ર તરુવરે (અરાનીઓ) રહે છે. તેને તો ચંદ્રનાં ફિરણ લાગતાં લાગતાં ચૈત્ર માસ આવે ત્યારે જ તે ફૂલફળથી ભરાઈ જાય છે. તે માટે હવે સ્વચ્છ થઈને સાદર ચિત્તથી કયા શ્રવણ કરો. ગયા અધ્યાયમાં રસિક મુરારજી આખ્યાન પ્રીતિથી સાંભળ્યું. તે પ્રેમથી શ્રોતાઓને પીરવ્યું હતું.

હિંદુસ્તાન દેશ ઘણો મોટો છે. તેમાં ઉદેપુર નામે પુણ્ય નગર હતું. ત્યાંનો રાણો રાજા વિષ્ણુભક્ત હતો. બારજે અનીત આવે તેને અન્ન, વસ્ત્ર આપે. કોઈ વૈષ્ણવજન આવે તો તેની પૂજા કરે. તે રાજાના ઘરમાં ગોપાળમૂર્તિ હતી. રાજા તેની યોગશોપચારે પૂજા કરતો. પછી હરિપ્રસાદ લઈને મંગળ આરતી કરતો અને ત્યારપછી રાજા બોજન કરતો. તેને થેરે એક કન્યારત્ન હતું. તે તેની ભક્તિ સાચવવાજ અવતરી હતી.

તે બાર દિવસની ચતાં તેનું નામ મીરાંબાઈ રાખ્યું. રાજમાતાએ તેને હિંચ-
કોતે શ્રી કૃષ્ણને ચરણે ધરી. તેનું રૂપલાવણ ઘણું સુંદર હતું. તે જોઈ
રાણો સંતોષ પામતો. તે દિવસે દિવસે મોટી ચત્તી તેમ માતાપિતાના
ચિત્તમાં સંતોષ થતો. પોતાની દીકરીને સાથે લઈને રાણો શ્રી કૃષ્ણના
દેવળમાં જતો, યોગશોપયારે ગરુડધ્વજનું સદ્લલિતથી પૂજન કરતો. શ્રીકૃષ્ણ
મૂર્તિ અતિ સુંદર હતી. તે ઉપર રાજા પ્રેમથી આમૃતપણુ, અમંદાર ધરા-
વતા, અમૃત્ય રત્નો તથા મોતીના હાર પહેરાવતા, માથે દિવ્ય મુગટ ધારણ
કરાવતા, કંઠમાં સુંદર કંદોરો અને પીઠું પિતાંબર શોભા આપતાં હતાં.
ગળામાં વૈજ્યંતિ માળાથી ઘનરામળો શોભે છે. મહારાદાર રતનજડિત કુંડળ
કાને શોભે છે. કંઠે અતિ સુંદર દૈસ્તુલ મણિ છે. શ્રી મુખ સુકુમાર,
ઉદાર અને હાર્યવદન લાગે છે.

આવું રૂપ નિત્ય નીરખતાં, મીરાંબાઈનું મન તેમાં મોહ્યું, પછી
“મોહન તારા મુખઘની માવા લાગી રે, મોહન પ્યારા” એમ ગાયું. હવે
તે કહેવા લાગી કે કૃષ્ણ વિના મારે બીજો ભરથાર જોઈએ નહીં. એવો
મનમાં તેણીએ નિશ્ચય કર્યો. પછી રાજકન્યાએ ગોપાળકૃષ્ણ સાથે પ્રીતિ
જોડી. (શિવ-શક્તિનું મિશ્રન થયું).

કોઈ એક દિવસે રાણાએ રાણીને કહેવા માંડ્યું કે હવે મીરાંબાઈ
મોટી થવા આવી છે માટે તેને યોગ્ય હિતમ વર જોઈને લગ્ન કરવાં જોઈએ.
મીરાંબાઈ પિતાનું આજ્ઞું કહેવું સાંભળી મંજુલ સ્વરથી કહેવા લાગી કે
હે પિતાશ્ર, ચિંતા કરશો નહીં. મેં મારે માટે ભરથાર શોધી મૂક્યો છે.
રાણો પૂછે છે તે કોણ છે ? ત્યારે મીરાં કહે છે કે જેની તમે નિત્ય પૂજ
કરો છો તે શ્રી કૃષ્ણ મને ગમે છે. તમે વડીલ માતાપિતા બંને મનમાં
વિચાર કરીને મને શ્રી કૃષ્ણનાથને અર્પણ કરો. તે સિવાય બીજું અનુમાન
ચિત્તમાં ધરશો નહીં. રાણો કન્યાને કહે છે કે તે તો નિશ્ચય પાપાણ મૂર્તિ
છે. તારા બાળપણના લીધે તને કંઈ સમજણ પડે નહીં. તેથી તે તે મૂર્તિ
સાથે પ્રીતિ કરી છે. આ કળિયુગને લીધે ભગવાન ક્ષીરસાગરમાં બુદ્ધરૂપે
પેાદયા છે તેથી હવે મનુષ્યને તેમનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ નજરે જોવાનું મળે
નહીં. આ તો તારી બાળકશુદ્ધિ છે, તેથી ગોપાળમૂર્તિને વરરૂપે જુએ
છે. માટે આવો હંદ ત્યજીને પૃથ્વી ઉપરનો કોઈ મોટો નામાંકિત રાજા
પસંદ કરી તેની સાથે લગ્ન કર. તેના હૃદયમાં મીરાંબાઈ કહે છે કે આ
સર્વ દેવતાઓમાં શ્રેષ્ઠ કૃષ્ણમૂર્તિ છે. આનાથી મોટો વર શોધતાં મને

સંત મીરાંબાઈ

મોર મુકુટ પીતાબર શોભે,
 કુડલકી છળી ન્યારી,
 મીરાડે પ્રભુ ગિરિધર નાગરં,
 ચરણ કમલ બલીહારી
 પગ ઘુઘડુ બાધી મીરા નાચી રે

મંત જનાબાઈ

ઐસા ભક્તિસી બુલલા, નીચ કામ કરે લાગલા,
જની મહુણે બા “વિઠ્ઠલા, સ્વસ્થ” જૈસે તુ દયાબા

મગને નદી તે જાહેવને પણ ઉત્પન્ન કરનાર છે તે સર્વ કરે છે છતાં અકર્તા છે તેનું નામ જપતા મહાદેવજી આનંદ પામ્યા તે બીના હે પિતા, તમે કેમ જાણી શકતા નથી ? કેવ, માણસ અથવા ગજ, એનાથી મને જગતમા મોટો નથી, તેનું સમજીને જ મારી તેનામા અત્યંત પ્રીતિ થઈ છે તમે કહો છો કે તે નિર્જીવ પાણી મૂર્તિ છે તો હવે તેનું કદી બોલશો નહીં ને પ્રવાહ ભકતે વિશ્વાસ રાખ્યો તો સ્તબમાથી શ્રી હરિ પ્રગટ થયા તમે કહેજો કે એ તો જુની વાત છે તેથી મનમા વિ-પ થાય છે તો પછી કળિયુગની વાત છે કે દ્વારકાથી શ્રી રજુડોડગય ડાકર આનીને એક રાતમા કેરી રીતે આવ્યા ? મયુગમાથી શ્રી જગન્નાથની પુગનન મૂર્તિ હરદ્વારમા આનીને એક રાતમા કેરી રીતે ગઈ ? નામદેવની અત્યંત ભક્તિ જોઈ શ્રી વિદ્વાન તેની સાથે પ્રમાણ જમ્યા કંચુ છે કે —

“ નિજ ભકતોનો શુદ્ધ ભાવ, તેજ સાક્ષાત્ ઈશ્વર જાણીને ”

કીર્તન કરતા કરતા પ્રેમથી રામનામ લેતા જ માધવના દર્શન થાય છે માધવ ત્યાજ વમે છે જેની રીતે કમળ સાથે પ્રીતિ લાગના શ્રમર મુનરન કરી મૂકે છે, તેવી જ રીતે ભ ન કીર્તન કરે છે ત્યારે કલિમણીપતિ ત્યા સત્વર ગતિએ આવે છે કળિયુગમા જગન્નન અભક્તો સાથે મોન રાખે છે અને નિજ ભકતો કે જે પ્રેમાળ અને ભાવિત છે તેઓની સાથે સભાપણુ (વાતચીત) કરે છે માટે મનમા કોઈ વિષય ધરશે નહીં હે પિતા-રાજન-મને તો ગોપાળમૂર્તિ આપો અને તેના ભજનમા પ્રીતિ થવા દો આ પ્રમાણે કન્યાનો હિત સાલગી ગમનના મનમા આશ્ચર્ય થયું । તે કહેના લાગ્યા કે આના ગત જન્મનો વિચાર હવે સમગ્ર થ છે કન્યા હજી અજ્ઞાન બાળક છે તેણીએ પુરાણમ્યા શ્રવણ કર્યા નથી તો પણ આવું અદ્ભુત જ્ઞાન ક્યાથી આ નુ તે અમાગથી સમગ્રતુ નથી પછી ગજ કન્યાને હો છે કે ગોપાળમૂર્તિ તને આપી દીધી તુ તારા મદિરમા લઈ જઈ સત્વર તે શ્રી કૃષ્ણનાથનું પ્રેમથી પૂજન કરજે આવા પિતાના વચન સાલગી મીરાનાઈને વહો દર્શ થયો તે જ નદી જલદી ગોપાળમૂર્તિ પોતાને મદિર લઈ ગઈ ત્યા ગરુડધ્વજની સ્થાપના કરી પોડશોપયારે પૂજ કરી રાગએ સધળું સાહિત્ય મો-વાની વ્યવસ્થા કરી મનમા સતોષ પામ્યો ૩ પોતાની કન્યા જ્ઞાની છે પ્રાત કાળમા આન કરી નિત્યનિયમ પ્રમાણે નામસ્મરણ કરી પત્રી તે હાથમા વીણા લઈ પ્રેમથી કૃષ્ણ ભક્તિના ગીત ગાતી હતી પછી કાકડ આરતી કરી શ્રી કૃષ્ણ પૂજન કરતી સુગંધી

તેલથી મર્દન કરી ઉજ્જ્વળથી સ્નાન કરાવતી. દૂધ, દહીં, ઘી, સાકર અને મધનું પંચામૃત કરી તેનાથી સ્નાન કરાવી ફરીથી શુદ્ધોદ્ધથી સ્નાન કરાવતી. પંચી શુદ્ધ વસ્ત્રથી મૂર્તિને સ્વચ્છ કરી પિનાંગર અને ઉપવસ્ત્ર ધારણ કરાવતી. મસ્તક ઉપર મુગટ પહેરાવતી અને દિવ્ય અલંકાર ધારણ કરાવતી. ઉર્ધ્વ ત્રિપુંડ અને દ્વાદશ તિલક કરી ધનનીકને શોભાપ્રમાન કરતી. કાને મહારાકાર દિવ્ય કુંડળ પહેરાવતી. ગળે વૈજયંતીમાળા ધારણ કરાવતી. તે ઉપરાંત કૌસ્તુભમણિવાળો એકાવળ હાર પણ પહેરાવતી. હાથમાં પાંચી અને વીરકંકણ, આંગળીઓએ રત્નજડિત વીંટીઓ શોભતી અને ખગે નેપુર એમ સર્વ આભૂષણો સપ્રેમ ધારણ કરાવતી. આથી ધનસામગ્રી અતિ શોભા આપી મીરાંને સગુણ સાકારરૂપ દર્શન આપતો. પંચી મીરાં દશાંગ ધૂપ કરી નૈવેદ્ય ધરાવતી, મંગળ આરતી ગાતી અને હંડવત્ પ્રણામ કરતી. પંચી મીરાં કહેતી કે :—

હે પતિતપાવન, ગરૂડચન્નવાળા, ભક્તભૂષણ, રાગધિરાજ
શ્રી કૃષ્ણ, અધોક્ષજ, મારી બોળી ભક્તિ રવીકારજો.

એ પ્રમાણે નમન કરીને પંચીથી વૈષ્ણવભક્તોને બોલાવતી. તેઓની સહભાવે પૂજા કરતી અને પંચી નમસ્કાર કરી હરિપ્રસાદ ધરાવતી. પંચી જે અન્ન બાકી રહે તે પોતે જમતી. ત્યારપંચી ત્રીજા પહોરે શ્રી ભગવત પુરાણનું શ્રવણ કરતી. શ્રીહરિચરિત્ર સાંભળવા તેના મંદિરમાં વૈષ્ણવભક્તો આવતા. તે વેદાંતજ્ઞાની અને અદ્વૈતવાળા હતા. તેઓમાં સદ્ગુણોના ભંડાર હંમેશાં ભરેલો રહેતો અને તેઓ કદી કોઈ પણ આશા રાખતા નહીં. તેમજ સર્વદાન સંતોષથી રહેતા. તેઓ અતિ પ્રેમાળ સગુણ ભક્તિવાળા હતા. જેના સ્પર્શથી તીર્થ નિર્મળ થાય છે તેવા દીનદયાળ કૃપાળુનું ચરિત્ર સાંભળવા આવતા હતા. ત્યાં એવા સાધુસંતો આવતા કે જેને મન રાગ અને રંક સરખા હતા, જેને મન સોનું કે જાણ અને સરખું હતું, જેને મન ઉર્વશી કે બીલડી સમાન હતાં, જેઓ દરેક પ્રત્યે સમભાવ રાખતા હતા અને શ્રી કૃષ્ણ ભજન કરતા હતા, હરિગુણ ગાતા હતા અને આખી રાત્રી પ્રીર્તનમાં જ ગાળતા. તે સમયે મીરાંઆર્ષ ભક્તિની નવી નવી કવિતાઓ સત્વર રમીતે ગાતાં અને સપ્રેમ શ્રી કૃષ્ણભજનમાં લીન થઈ જતાં.

તે નગરમાં કેટલાક કુટિલ દુર્જન લોકો રહેતા હતા. તે મીરાંઆર્ષની રાત્રીદિવસ નિંદા કર્યા કરતા. તેઓ કહેતા કે રાજકન્યાએ રાજાનું મુળ

ખોળ્યુ તે તો ઘણા પૈરાગીઓને બેગા કરીને નિર્લજ્જ થઈને, લોકાચાર દૂર કરીને, કૃષ્ણ કીર્તન કરતા નાચે છે પોતે સુદર સ્વરૂપનાળી લાવણ્યવતી છે ઈતા સદ્ગુણને ખૂબ લગાડ્યુ છે ખીજુ કોઈ આવુ મ્હે તો રાગ તેનો દડ કરે છે, પણ પોતાના ઘરમા ઈર્ષ્યાકર્મ કરે તો તે તરફ આગ કાન કરે છે નગરનો રાગ એવો મદાધ થઈને ફરે છે જેમ સૂર્ય અતિ-શય તેજસ્વી છે પણ તેનો પુત્ર વ્યતિપાતવાગ્રો છે, તેમ રાગ પ્રતાપ શિશમણ્ણિ છે, પણ તેની પુત્રી અસુગુણાળી છે આ જોઈ દુર્જનો મશ્કરી કરી તાળીઓ પાડે છે, અને મનમા કુદૃષ્ટિ કરીને સામસામે વાતો કરે છે જેમ જાડ ઉપર બેસીને કાગડો ચરતા પ્રાણીઓના જખમ ઉપર નજર રે છે (કારણ કે તે ઉપર બેસી તેમા ચાચ મારી ખાઈ શકે) તેમ નિદ્રા લોકોને કંઈ નજરે પડે નહી, ત્યારે સ્વભાવ પ્રમાણે લોકોના અસુગુણ જોયા ઠરે આવી લોકવાયમ સાલગી રાગને એક સમરે ધણે ક્રોધ ચઢ્યો રાણો પોતાની રાણીને એકાતમા કહેવા લાગ્યો કે હજુ તને ખમગ પડે છે કે નહી ? લોકવાયદાથી આપણા કૂળને કનક લાગુ છે મીરા પ્રેમાળ ભકત છે પણ દુષ્ટ લોકો તેની નિદ્રા કરે છે તેથી બહારની નજરે તે કૂળને કનકરૂપ છે લોકો કહે છે કે વૈષ્ણવજનો બેગા કરીને મીરા નિર્નજ્જપણે ગાયન કરે છે અને નાચે છે એની ચોનાયમ થાય એ કુળરત માટે કુલક્ષણ કહેવાય માટે તુ સત્વર જઈને દન્યાને નહે કે આજ સુધી બાળ પણ હતુ તે હવે ગયુ ઈ તે તુ સમજતી નથી હવે તારે લાય-વર જોઈ લગ્ન કરના માટે તારા પિતા કહે છે હવે તારે વિચાર શુ છે તે મને સત્વર કહે પતિના વચન સાલળી રાણી પોતાની કન્યા પાસે જઈને કહેના લાગી કે માણુઓ તારી અપાર નિદ્રા ઠરે છે મરણ કે તુ લગ્ન કરનાની ના પાડે છે આજ સુધી તારા માળપણ હતુ હવે તારા પિતા તારો વિવાહ કરના માટે વિચાર કરે છે તેમજો મને પૂજ્યા માટે મોટી છે આ સાલગી મીરાગાઈ કહે છે કે પિતાને મારો મદ્યો નેત્રે કે શ્રીકૃષ્ણ વિના ખીજો પુરુષ મારે માટે તમાગ જેવો એમને પિતા જેવો છે મારો આવો નિશ્ચય છે ઈતા પણ વાગવાર નમ્રમુ ગા માટે પૂજો ડો ? જનનિદાનો અપવાદ મારે શિરે છે, પણ તેથી મારા ચિતમા ભય ઉપન્ન થતો નથી વેચાણ કરવાનો માન તોન કરતા પહેલાં જોવો જોઈએ માન મોરો છે એનુ હ મેચા કહેનુ નહી તેમ માતાજી ! મારુ અતર મણવા છતાં શા માટે પૂજો ડો ? મેરા તો ગીગીધર ગોપાન દુમરો ન કોઈ ટાળ, મદગ, વિણા વગાડી વૈષ્ણવ મમુદાયમા ખીનન કરુ છુ, "

સાંભળીને ગામના કેટલાક લોકો આ કૃત્ય માટે નિંદા કરે છે. કેટલાક તાની અને ભાવિક જનો કહે છે કે રાણાના કુળમાં દીવો પ્રગટયો; કોઈ અમકત કહે છે કે કુળમાં નર્કસમાન છે; કોઈ કહે છે કે ભજનમાં પ્રીત લગાડી છે; કોઈ કહે છે મીરાંબાઈ ગાંડી યદ્ય ગર્ષ છે. પણ મારી આત્મશુદ્ધિ મોકળી છે; તે આપણં અમાની શું જાણે? મેં જ્ઞાનરૂપી હૃદયોદ્ધાર હાથમાં લીધું છે અને મારા સંપૂર્ણ જળથી ભરેલા કલશમાંથી આવી નીકળી છું. તેથી મારી નિંદા કરવાથી દુષ્ટ શુદ્ધિવાળા મનુષ્ય લીધા વિના મારો મેલ ધૂએ છે. હું તો રામનામમાં લીન થઈ ગઈ છું. એવો મારો સંદેશો મારા પિતાને કહેજો. કન્યાનું આવું સ્વપ્ન કહેવું સાંભળી તેની માતા રાજ પાસે ગઈ. રાજને એકાંતમાં સ્વપ્નની વાત કહી સંભળાવી. તે કહે છે કે ધણું ધણું સમજાવ્યું છતાં છોકરી વાત માનતી નથી. આથી રાજ દોષાયમાન થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે હવે દારૂણ વિધનો પાસે આવું છું તે સત્વર લઈને પાછી જા અને તારા હાથે પોતાની કન્યાને પીવડાવી દે. રાજ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે કહેવત છે કે કન્યા તો મરેલી કે જીવતી કન્યા તો એવી જ હોય એવું કહે સાંભળ્યું છે. એવું રાણીને કહીને રાજએ તત્કાળ વિધિ મંગાવ્યું. પછી સત્વર પાસામાં જઈને રાણી સાથે મોકલ્યું. પતિના વચનની અવગણના કરાય નહીં પણ ચિન્તમાં પરમ દુઃખ થતું હતું. તેથી રાણી રદન કરતી કરતી દીકરીને મંદિર ગઈ. માતાના મનમાં અપાર મમતા છે.

વિધનો પાસે રાણે મોકલ્યો કે દેખો મીરાંને હાથ.
અમૃત ગળી મીરાં 'પી' ગયાં, જેને સહાય શ્રીવિધનો નાથ.

મૃગજળમાં પૂર દેખાય તેથી શા માટે ચિંતા કરવી ? જેમ વંધ્યા પુત્રનું લગ્ન તૂટ્યું કહે તો શોકનું કંઈ દારણુ ન હોય. અમાસની રાત્રે ચંદ્રમા લોપ થયો એ કહેવું વૃથા છે. આકાશમાંનાં કૂલ પડી ગયાં એમ કહીને શ્રમર ઉદાસ થાય તેની વૃથા નકામી વાત તું આજે કહેવા લાગી છે અને મનમાં ખોટો શોક કરે છે. જેમ ડીંટામાંથી ફળ ઉત્પન્ન થયું અને ત્યાંથી જઈને ખીજે ફેંકાણે પડ્યું. તેમજ હું હવે શ્રીકૃષ્ણચરણમાં જડાઈ ગઈ એટલે તમારો અને મારો સંબંધ હવે રહ્યો એમ કહેવાય નહીં. જેમ પાણીમાં મોતી ઉત્પન્ન થયું અને તે શ્રીમંતનાં આબૂપણમાં જડાઈ ગયું તેની જ રીતે હું તમારે પેટે જન્મી અને શ્રીકૃષ્ણમાં લીન થઈ. જેમ અલંકાર સારો દેખાય તે માટે તેમાં રત્ન મઢવામાં આવે છે તેમ યદુનાયકે મારો અંગીકાર કર્યો છે. માટે હવે દુનિયાદારીની મમતા ત્યજીને નકામો શોક કરીશ નહીં. એવું કહી મીરાંબાઈ શ્રીકૃષ્ણને ચરણે નમન કર્યું. ચરણક્રમણમાં મસ્તક મૂકી મીરાંબાઈ શ્રીકૃષ્ણ સાથે વાત કરવા લાગી —

હે વનમાળી, મારા પિતાએ મારે માટે આજે વિષ મોકલ્યું છે તે લેતાં તારી કૃપાથી અને વૈકુંઠજીવનમાં રહેવાનું મળશે. પછી તારું અર્ચન કાણુ કરશે તેની અને દારણુ ચિંતા થાય છે. દુર્જન લોકો એવું કહેશે કે મીરાંબાઈએ ભક્તિ કરી તો અંતે તેને વિષ આપી રાજ્યએ ઠાર મારવાનો નિશ્ચય કર્યો. અલક્ષ્મી માણુમો આવો પ્રચાર કરશે ત્યારપછી તેઓ તારું પૂજન પણ કરશે નહીં. હે દેવાધિદેવ, મને આજ દારણુથી દારણુ ચિંતા થાય છે. તને વસ્ત્ર, આબૂપણ, અલંકાર, પુષ્પહાર વિગેરેથી કાણુ શણગારશે તેની અને અપાર ચિંતા થાય છે. રાજ્ય પહેલાં તારું અર્ચન કરતા હતા, તે પણ ક્રોધાયમાન થયા છે અને મને નિમિત્ત બનાવીને તારી પૂજન ત્યજી છે. તું સુકુમાર શામળો રાજ્ય લોચન, તારા ઉપર દુર્જન ગમે તેવું દૂષણ મૂકશે. તેઓ કહેશે કે આ નિમિત્તે મીરાંબાઈનો જીવ ગયો. ભણે ! હવે હે રક્ષિતશીકાંત ! મારે શા માટે નકામી ચિંતા કરવી જોઈએ ? જૂનકાળમાં જે થયું અને ભવિષ્યમાં જે થવાનું છે તે સર્વ તુંજ કરે છે. તારા વિના કંઈ પણ શક્ય નથી. લાખાગૃહમાં પાંડવો બળતા હતા, ત્યારે તે સત્વર તેમનું રક્ષણ કર્યું હતું. તું કૃપાસાગર છે. અનાથનો નાથ તારો અંત શ્રુતિ કે શાસ્ત્ર પામી શક્યા નથી. જ્યારે પ્રહલાદ ભક્તને ત્રાસ આપવામાં આવ્યો ત્યારે હે હૃષિકેશી, તેજ રક્ષણ કર્યું હતું. જેની જીમ ઉપર રામનામ

છે, તારુ નામ છે, તેને કળિદાળની બાધા નહીં નથી જ્યારે શિવજી એ હળાહળ પીધુ ત્યારે તે તારા નામથી, હે રામ, તે શીતળ થયું અને હુ આ સમયે નકામી શા માટે ચિંતા કરુ છુ હે નાથ ! તુ તો દીનદયાળ છે, પત્રી મારે શી ચિંતા છે ?

એમ સ્તુતી કરીને સત્વર મીરામાઈએ વિનંતી પાનેા લઈ દેવને નૈવેદ્ય રૂપે ધરીને કદયુ કે શ્રીહરિ આનેા બોક્તા તુ છે એમ કહી તે પી ગઈ આ સમયે અદ્ભુત બનાવ બન્યો તે ભાવેડ થોતાજનો, સાલળને મીરા માઈએ નિર પીધુ તે અમૃત થઈ ગયુ પણ ગડકી નદીના પત્થરની સફેદ ગોપાળ મૂર્તિનો રંગ બદલાઈ ગયો તે મૂર્તિ સર્નાગે લીના રંગની થઈ ગઈ આ દ્રશ્ય જે સત સજ્જન વગેરે ત્યા હતા તે સર્વેએ નજરે નેત્રુ રાણુને રાણી ઉપર વિશ્વાસ નહોતો તેથી તે એકદમ જીને પાળ્ય પાળ્ય મીરાને મદિર આન્યો તેણે પણ પ્રત્યક્ષ પોતાની આંખે આ બનાવ જોયો તેનો ઢઠ ગદગદ થઈ ગયો અને મનમાં અતિ પશ્ચાતાપ થતા તે મીરા માઈને ચરણે ઢળી પડ્યો તે કહેના લાગ્યો કે હુ અતિ પતીત અને દુર્જન છુ કે મારી એની એક પુત્રીને મે એર આપ્યુ અર્થાત મે મારા ઈષ્ટદેવને એરતુ પ્રાશન કરાવુ એમ કહી તેણે નમન કર્યું પિતાનુ મનન ઊચકીને મીરાએ તેમને સાધ્માં નમન કર્યું પત્રી રાજાએ કયુ કે તારા યોગથી મને શ્રી કૃષ્ણનીના જોના મળી મીરામાઈ દહે છે કે પિતાજી, તમારા એરથી મૂર્તિનો રંગ જ બદલાઈ ગયો છે તેની મને ચિંતા થાય છે તેથી હવે શક્તિભણીપતિને પ્રાર્થના કરી પહેલાજેની જ મૂર્તિ ધાય ત્યારે જ મને સતોષ થશે અને લોકમાં કીર્તિ વધશે પત્રી મીરામાઈ એ હાથ નેડીને શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ સામે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા —

હે ગોપાળ કૃષ્ણ, આ શુ ! જરાય વિનંતપ્રાશન કરતા તારો રંગ બદલાયો, તારુ સુદર સ્વરૂપ રસાન થયુ, પણ કૃષ્ણાનંતારમાં યમુનાતીરમાં તે આખા અંગે કાળીયો નાગ ધર્યો હતો ત્યારે કઈજ થયુ નહીં અને આજે જરાક જેટલુ નિર તારા સવાગે કેમ ફેનાઈ ગયુ ? જ્યારે નિજ ભક્તો તારુ નામ જપે ત્યારે વિરતુ અમૃત થયાની કથા પુરાણમાં છે તેનો મને આજે અદ્ભુત અનુભવ થયો છે તારુ નામ જપતા શિવજીના કદમાં તત્કાળ શાંતિ થઈ, શીતળતા થઈ, અને આજે વિર લેતા હે જગ જેહી, તને કષ્ટ થયુ હોય એવુ દેખાય છે જેમ સમુદ્રના ભયથી અગસ્ત્ય

ઋષિનું તપ ભંગ થાય તો જ હે દેવ, તને આજે વિષથી બંધન થાય. જ્યારે અગ્નિ ભડભડ પ્રગટ્યો હોય ત્યારે જો તે તૃણથી ચરચર કંપાયમાન થાય તો જ રૂદ્રિમણીવર તને વિષથી બાધા થાય. એટલું નિશ્ચય છે કે કદી અમૃત પીવાથી, હે ગોવિંદ, કાંઈને રોગ બાધા થાય તો જ હે સ્વાનંદ કંદં સુકંદ, તને આજના ઝેરથી હાની થાય. દુનિયાને બતાવવા તું જુદાં જુદાં ચરિત્ર કરી બતાવે છે. તો હે હર્ષિકેશી, હવે પહેલાંના જેવો તું યકષિને ?

આ પ્રમાણે મીરાંબાઈનું કહેવું સાંભળીને સારંગધરને આનંદ થયો અને સત્વર રૂદ્રિમણીવર પહેલાંના જેવા ગુદ્દ દેખાયા, તેની સામે ઊભા રહેલા સર્વજનોએ નજરે જોઈને સાઠી આપી એ પ્રમાણે મૂર્તિનો રંગ બદલાયો, પણ કંઈ આગળ કાળો ડાઘ રાખ્યો કે જેથી ભવિષ્યમાં લોકોને તેની પ્રતિતિ પડે. આમ જ હે કૃપાળુ, તું પોતાના દાસની કીર્તિ અખંડ રાખે છે.

રાજાએ ઊઠીને સત્વર દેવને નમસ્કાર કર્યા, પછી રાજા મીરાંબાઈને કહે છે કે તે વંશનો સાચો ઉદ્ધાર કર્યો છે. આવું રાજાનું બોલવું સાંભળી ત્યાં કૌતુક જોવા દુર્જનો પણ આન્યા હતા તેમણે ચરમથી નીચું જોયું. રાજા કહેવા લાગ્યો કે જેણે જેણે નિજ ભક્તોનું જીવંત કયું છે તેને દુનિયામાં અપકીર્તિ મળી છે. ભક્ત મંડળીએ ત્યાં તાળી પાડીને જ્ય જ્યકાર કર્યો અને આનંદ પ્રગટ કર્યો ત્યારે મીરાંબાઈ કહે છે કે હવે વનમાળી પ્રસન્ન થયા છે. મીરાંબાઈને મનમાં સંતોષ થયો અને તે મનમાં શ્રી કૃષ્ણ ભજન કરવા લાગી. મીરાંબાઈ ભક્તમહિમા પ્રગટ કર્યો અને તે આત્મ-સાક્ષાત્કારને પામી. તે દેશમાં આજે પણ રાણાના મકાનમાં તે અતિસુંદર શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ છે અને તે ત્યાં જ રહી છે.

આગળના અધ્યાયમાં સુંદર કથા કાન્હોપાત્રા નામે ભક્તની કહેવારો. તેનું રસાળ ચરિત્ર અતિ પવિત્ર અને પ્રિયકર છે તે ભાવિક ભક્તોને સત્વર કહેવાશે.

જે આદિમાયાને નિર્માણ કરનાર છે. જેણે જ્ઞાને પણ નિર્માણ કર્યા છે તે જ શ્રીહરિ હૃદયમાં બેસીને સ્વાભાવિક રીતે ઉત્તમ કથા કહેવડાવે છે. એવો મનમાં નિશ્ચય કરીને કહું છું કે વકના અને વડીતા રૂદ્રિમણીરમણ છે અને મહીપતિ તેની કૃપાને પાત્ર છે. તેથી પ્રસાદ વચન કહે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ આહત્રીસમો અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપંચમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૩૯ મો

કાન્હોપાત્રાનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

મનની કોઈ પણ ઈચ્છા હોય તો તે પૂર્ણ કરવા માટે દેવને અનન્ય ભાવે શરણે જવું જોઈએ. પછી દેવ મુક્તિ આપે છે. હવે શ્રોતાઓ, શાંતિથી સાંભળો. દક્ષિણમાં તીર્થક્ષેત્ર પંદરપુર છે, ત્યાં શ્રી વિઠ્ઠલ બિરાજે છે. ત્યાંથી સાત કોસ દૂર મંગળવેદા ગામ છે. ત્યાં રથામા નામની કલાવતી ગાનારી રહેતી હતી. તેને એક કન્યા હતી. તેનું નામ કાન્હોપાત્રા હતું. તે દિવ્ય રત્ન જેવી કન્યા હતી. તેનું સૌંદર્ય જોઈ દેવપત્ની પણ લજ્જા-યમાન થતી. તેના જેવી સૌંદર્યવતી કન્યા બ્રહ્માએ સૃષ્ટિમાં સર્જી નહોતી. તે કન્યા બાળપણમાં સંગીત અને નૃત્યકળા શીખી. તેનું નૃત્ય નજરે જઈ રંભા, તિલોતમા અને મેનકા જેવી અપ્સરાઓ પણ લજ્જાયામાન થતી. માતા કન્યાને કહે છે કે આજ રાજ દરબારમાં જઈ નૃત્ય કર. તને રૂપ-લાવણ્યવતી જોઈ રાજા અલંકાર આપશે. ત્યારે કન્યા કહે છે કે હે માતાજી, મારા યોગ્ય સુંદર પુરુષ શોધવા જતાં નજરે પડશે નહીં તે તારા મનથી નહીં જાણજે. મારા દરતાં દરોડગણું લાવણ્ય જેનામાં હશે તેને વરીશ; એવા મનમાં નિશ્ચય કરીને કાન્હોપાત્રા બેસી રહી છે. હે માતા, મૃત્યુમોકના માનવીઓ તો મને એવા દેખાય છે કે જાણે સૂર્યની આગળ આગીઓ. કોઈ એક દિવસ પંદરપુરની યાત્રાએ લોકે જતા હતા. ગરૂડ ચિહ્નવાળી ધ્વજાઓ, નિશાન, બેરી સાથે વૈષ્ણવો ગાતા ગાતા જતા હતા. કાન્હોપાત્રાએ તેઓને જોઈને તેમની પામે ગર્હ અને દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં. તેણીએ પૂછ્યું કે તમે બધા ક્યાં જાઓ છો તે મને કૃપા કરીને કહો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમે પંદરપુરની જાત્રાએ જઈએ છીએ. ત્યાં ભક્ત પુરંકિકને લીધે શ્રી વૈકુંઠવાસી ત્યાં આવીને રહ્યા છે. કાન્હોપાત્રા સતોને પૂછે છે કે વૈકુંઠ-વાસી કેવા છે ? ત્યારે સતો કહે છે કે બ્રહ્માદિકૃષ્ણ પણ જેના મહિમા

વર્ણવી શકાય નહીં તેવા તે વૈકુંઠવાસી છે, તે ઉદાર, ધીર, પરિપૂર્ણ રીતે સુંદર, લક્ષ્મીથી પણ કરોડોગણા સુંદર કે જેના તેજથી સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાગણો પ્રકાશી રહ્યા છે; તેવા તે વૈકુંઠવાસી છે. પછી તે સંતોને પૂછે છે કે જો હું તેને શરણે જાઉં તો તે મારો અંગીકાર કરશે કે ? સંતોએ જવાબ આપ્યો કે કંસની દાસી કુબ્જા કુરૂપ તથા હલકી જાતની હતી; તેનો પણ શ્રી કૃષ્ણે અંગીકાર કર્યો હતો અને પોતાના જેવી દરી દીધી હતી. અન્નમીધ, ચોખ્ખામેળા વગેરે ભક્તોનો તત્કાળ અંગીકાર કર્યો હતો. તેને પતિતપાવન, દીનદયાળ, ધનનીધ કહેવામાં આવે છે; એવાં સંતવચન સાંભળી કાન્હોપાત્રા ધેર આવી માતાને નમન કરી કહ્યું કે હું પંદરપુર જાઉં છું. પછી હાથમાં વીણા લઈને સપ્તેમ ગાયન ગાતી ગાતી તે સુંદર કન્યા કાન્હોપાત્રા સંતો સાથે પંદરપુર જવા નીકળી. તે શ્રીહરિનાં ગુણગાન ગાતી હતી. ત્યાં જઈને મહાદ્વાર આગળ દંડવત્ નમસ્કાર કર્યા. પછી વિકૃષ્ઠ મૂર્તિ પાસે જઈ પ્રેમથી દંડવત્ પ્રણામ કરી કહેવા લાગી કે શ્રી વિકૃષ્ઠા ! તારી કીર્તિ સાંભળીને હું તારે શરણે આવી છું. તું ઉદાર, ધીર, સુંદર અને પૂર્ણ છે. તારામાં જ સદ્ગુણ અશ્વર્થ લક્ષણ છે. તારી પાસેજ મારે રહેવું છે, એમ ધારીને શ્રી વિકૃષ્ઠા તારે શરણે આવી છું. અન્નમીધ નીચ હતો. પણ તેના તે શરણે આવતાં જ ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તેમજ સંતોના કહેવાથી તારે શરણે આવી છું.

લૌકિક કામ દેહાલિમાન, મારી પાસે હતા જાણે,
સર્વ ત્યજીને તુજ કારણ, શ્રી વિકૃષ્ઠા આવી તુજ શરણે,
હવે કરે મારો અંગીકાર, શ્રીહરિ આવી તુજ શરણે,
કાન્હોપાત્રા એમ કહી, શ્રીહરિ ચરણ વંદન કરે.
હરિરૂપ ધરી નિજ અંતરમાં, રહી કાન્હોપાત્રા પંદરપુરમાં,
મહાદ્વારે સદ્ભાવે જઈને, નિત્ય શ્રીહરિ ગુણગાન કરે.

એક સમયે ત્યાં રહેતો એક દુસસારી દરબારમાં ગયો. તેણે રાજાને કહ્યું કે પંદરપુરમાં શ્રી વિકૃષ્ઠના મંદિરના મહાદ્વાર આગળ એક ગાનારીની સુંદર કન્યા આવે છે. તેના જેવી લાવણ્યવતી મૃત્યુલોકમાં જોવા મળશે નહીં. જેમ કોઈ પણ અપરાધ ન હોય તે જનાં કાળી લોકો જળચર પ્રાણીને મારી નાખે છે. તે પ્રનાણે દુર્જનોને સજ્જનો તરફ અખંડ વૈર ચાલતું આવ્યું છે, જેમ અપરાધ ન હોય જતાં પારથી જનવરોનો વધ કરે છે, તેમ દુર્જનો સજ્જનો તરફ અખંડ વૈર રાખે છે. જેમ

માણુમોને જોઈને વાન તેમને ક્રોધથી મારી નાખવા તૈયાર થાય છે, જેમ નિદ્રિત માણુમોને અપરાધ ન હોય છતાં માણુ તેને ઠરડે છે, તેમજ દુર્જનોને મજાજનો પ્રત્યે હમેશાં મામા વૈરભાવના હોય છે, તેમ કાન્હોપાત્રનો વાડ ગુનો ન હતો, છતાં ય દુર્જને ગમ્મને ફરીયાદ કરી તે સામગી રાજ્યએ તત્કાળ પદ્મપુત્ર દૂત મોકલ્યો આ સમયે કાન્હો પાના મહાદાર આગળ સપ્રેમ ખીર્તન કરતી હતી ત્યાં રાજ્યનો મેંદ આવી તેને ટોવા લાગ્યો કે જલ્દી દરમારમા આવ, નહીં તો તને બળાત્કારે લઈ જવામા આવશે ત્યારે કાન્હોપાત્રએ કહ્યું કે દેવને નમસ્કાર કરીને સત્વ પાછી આવુ છું પછી દૂત સભામંડપમા ઉભો રહ્યો કાન્હોપાત્ર દેવગની અદર ગર્હ થી વિજયમૂર્તિ સામે બે હાથ જોડી ધણી નમ્ર થઈ વિનંતિ કરવા લાગી —

હે પુણિવન્ગ પાહુરગા, હું તારીજ છું હે શ્રીગા હવે જો હું મને મોકલીશ ભવભગ કરના, તો પછી મનુ ઓછું દેખાશે ? હું તારી થઈ છું, હવે જો ગમ બળાત્કારે પકડી લઈ જશે તો પદરીનિવામી થીકરિ કોનુ ઉછ કહેનાશે ? ગજેદ્રની કડણ સામગી સત્વ આવ્યા, તો પછી હે જગજીવન કરણાધન, મને મોન્વના મનુ ઉછ કહેવાશે ? દોવા-હોનીનુ સકટ બળીને તે તેઓનુ સકટ ટાળ્યું, હવે મને હડમેરી કાઢના મનુ ઉછ કહેવાશે ? આપદ હાની બળમા ક્રમાતા તેણે હાંપિકેશનુ સ્મરણ કર્યું તેને તે મદદ કરી તો મને મોકલતા પદરીગા કોનુ ઉછ કહેનાશે ? દુર્ગસા અપિએ અમરીનુ જગણુ કરતા તેના મર્હાસમર્ગ તે રક્ષણ કર્યું હવે મને બળાત્કારે લઈ જતા ઉછ મનુ કહેનાશે ? અજમીલ અને મોખામેગા મહાર જેવાઓનો તમે અગીયાર ડોર્ષો, તો પછી હવે મારો ત્યાગ પ્રતા ઉછ કોનુ દેખાશે ? ઉજના પાગીની કદાઈમા દેડમનુ બચ્ચુ પડતા તેણે તારુ સ્મરણ કર્યું, ત્યારે તત્કાળ તેને મદદ કરી તો મને આ વખતે મોકલશે તો કોનુ ઉછ કહેનાશે ? તારા સ્વરૂપમા મારુ મન જોડાયુ છે અને હવે જો દુર્જન મારે સ્પર્શ કરશે તો તારા કારણથી દુષ્ટ લોકો મરકરી કરશે

આવા કરુણ વચન સામગી નારાયણ કૃપાનંદ થયા અને કાન્હોપાત્રનો આત્મા તેના શરીરમાંથી કાઢીને પોતાના સ્વરૂપમા મેળવી લીધો ત્યાં સતો અને પૂનરીઓ બેલા હતા તેમણે આ અમત્કાર જોયો કાન્હો પાત્રને કૃપાળુએ પોતાના બોળામા ગ્યાન આપ્યું કાન્હોપાત્રનો આત્મા પીગળી ગયો અને શ્રી નિહતના બોળામા અદશ્ય થઈ ગયો તેવા દેખાવ

હજી પણ પંદરપુરમાં જોવા મળે છે. પ્રેમાળ લોકો ત્યાં જઈ તેનાં દર્શન કરે છે. પછી કાન્દોપાત્રાનું પ્રેત ત્યાં પડી ગયું. તે પૂજારીઓએ લઈને દક્ષિણ દ્વાર આગળ દાટ્યું. ત્યાં તે સ્થળ ઉપર તરતજ ‘તરરી’ ઝડ ઊઠ્યું. હવે રાગનો દૂત સલામંડપમાં ઊભો હતો તે અંદર આવી પૂજારીને પૂછે છે કે કાન્દોપાત્રાને શું થયું? તો પૂજારી કહે છે કે તેનું ચૈતન્ય હરિસ્વરૂપમાં લીન થયું. ત્યારે દૂત કહે છે કે તેનું પ્રેત બતાવો. ત્યારે પૂજારી દૂતને કહે છે કે તેના પ્રેતનું રક્ષ થયું. આ સાંભળી દૂત કહેવા લાગ્યો કે તમે તેને જરૂર સંતાડી છે. મહાદ્વાર પાછળથી બોંબરામાં કાંઈ ઠેકાણે નસાડી મૂકી છે અને હવે કહો છો કે તે રક્ષ થઈ ગઈ છે. એ અસત્ય વચન છે. તેથી રાગદૂતે કંઈ પણ વિચાર ન કરતાં સર્વ પૂજારીઓને પકડીને તે રાજદરબારમાં લઈ ગયો. ત્યાં જઈ દૂતે સર્વ વર્તમાન રાગને કહ્યા. તે અત્યંત રાગ ધણો અવિવેકી હતો. તેથી પૂજારીઓ લપ-ભીત થયા. પૂજારીઓએ નારિયેળ, મુગંધ, પ્રસાદ રાગ પામે મૂક્યો. રાગએ તે પ્રસાદ લીધો તેમાંથી એક મોટો વાળ નીકળ્યો. તેથી તે વચન રાગને ક્રોધ થયો. વાળ ક્યાંથી આવ્યો, એમ પૂજારીઓને પૂછ્યું. આથી તેઓને મનમાં ધણો લય ઉત્પન્ન થયો. પછી તેમણે વિચાર કર્યો કે રાગને કહેવું કે તે વાળ દેવનો છે. આમ વિચારી તેઓએ કંચું કે બીમા નરીને કિનારે ધીરે ઉપર વૈકુંઠવાસી ઊભા છે. તેમણે કાન્દોપાત્રાનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. આ વાળ એમનો જ છે. માટે તમે પંદરપુર આવીને ખાત્રી કરો. જો દેવને વાળ ન હોય તો અમને શિક્ષા કરજો. આ બાળનું લખાણ પ્રજા કરી આપ્યું. પછી રાગ પૂજારીને પૂછે છે કે કાન્દોપાત્રા દેવના કેવી રીતે મળી ગઈ? પૂજારી જવાબ આપે છે કે જેમ સાગરમાં મીઠું મળે છે તેવી રીતે મળી ગઈ. આ બીના નજરે જોવા માટે રાગ સત્વર નીકળ્યો. બ્રાહ્મણ પૂજારીઓ વિચારવા લાગ્યા કે હવે શું થશે? જો દેવને વાળ નહીં હોય તો મુસલમાન રાગ આપણને મારી નાખશે. શ્રી જગન્નાથ આપણી લાજ રાખશે કે ઉપેક્ષા કરશે તે કળી શકાતું નથી. ત્યારે પંદરપુર નજીક આવ્યા. ત્યારે પૂજારીઓએ ત્યાં ટુણ વચનથી પ્રાર્થના કરવા માંડી :—

હે કૃપાવંત માધવા, તું અમારું રક્ષણ કરજો. લાખાગૃહમાં પાંડવો બગતા હતા ત્યારે ત્યાં અનંતા તું દોડતો ગયો તો હવે અમારું રક્ષણ કરવામાં તને કયું સંકટ નડે છે? દુર્જીદિવાળા કૌરવની પકિતમાં રસોઈ પીરસતાં દ્રૌપદી સતીને ચતુર્જન કરી લાજ તેં રાખી અને હવે અમારું રક્ષણ કરતાં હે રૂદ્ધિમણીપતિ, તારા ચિતમાં કયું સંકટ આવ્યું છે? દાવાનળ

લાગ્યો ત્યારે જવાળાનું લક્ષણ ક્યું અને ગાયો અને ગોવડોનું રક્ષણ ક્યું, હવે અમોને આ વખતે બચાવતાં તને ક્યું સંકટ આવ્યું છે ? જ્યારે બારે મેથ વરસ્યા ત્યારે ગોવર્ધન પર્વતને નખ ઉપર અદ્ધર રાખ્યો, તો પછી અમારો પ્રાણ બચાવતાં તને ક્યું સંકટ આવ્યું છે ? તારો પ્રતાપ જાણીને રાજદરબારમાં લખાણ કરી આપ્યું છે કે તું ચતુર્ભુજ સ્થામવર્ણ કેશવાળો છે. આવું જાણી નગરરાજા મહાદારે સત્વર પધારે છે, ત્યાં બ્રાહ્મણો, દેવ અને ગરૂડ ઊભા છે અને દંડવત પ્રણામ કરે છે. પૂજારીઓ કહેવા લાગ્યા કે પુડસિકવરદા, અનંતા, આ સંકટમાંથી અમારું રક્ષણ કરો. આ સમયે તારા વિના હે જગન્નાથ, અમારું સંકટ કોઈ ટાળી શકે તેવું નથી. નજીકના મંડપમાં જઈ રાજા એકદમ દેવ તરફ નજર કરે છે તો જુએ છે કે મસ્તક ઉપર પ્રકાશમાન મુગટ છે કોમળ કેશ અતિ સુંદર છે. કમળ સમાન નેત્ર અતિ વિશાળ છે. દાને દિવ્ય મહારાકાર કુંડળ છે. કંઠમાં કૌસ્તુભ મણિ શોભે છે. હૃદય ઉપર અતિ સુંદર પદ્મ છે અને બને હાથ કમર ઉપર મૂક્યા છે. કમરે પીળું ચિતાંબર પહેલું છે. ગળે વૈજયંતી માળા શોભે છે, જેનું યોગીઓ હમેશાં ધ્યાન ધરે છે, જેનું સઘળા દેવતાઓ અર્ચન કરે છે; આવું રાજાએ પોતે એકાએક જોયું. તેના ચિત્તમાં ધ્રોણ પદ્માતાપ થયો. રાજા પૂજારીઓને કહે છે કે તમે જેનું મૂર્તિનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું હતું તેવું જ જોવા મળ્યું છે. અવીર રાજા અનન્યભાવે દેવ સામે દંડવત પ્રણામ કરે છે. પછી પૂજારીઓને આલિંગન આપીને કહે છે કે કાન્હો પાત્રાનું પરમ ભાગ્ય કે તે શ્રીહરિ સ્વરૂપમાં લીન થઈ. હું સાનહીન અભાગી છું કે મેં તેનું અપમાન કર્યું. રાજા પછી પૂજારીને પૂછે છે કે કાન્હો વૃક્ષ કેવી રીતે થઈ ? ત્યારે તેઓએ દક્ષિણ દ્વાર આગળ તરડી વૃક્ષ ખતાવ્યું. બ્રાહ્મણો રાજાને કહેવા લાગ્યા કે પંડરપુર ક્ષેત્ર અતિશય પુરાતન છે. અહીં સઘળા દેવ વૃક્ષ થઈને રહ્યા છે. તેનું જ આ તરડી વૃક્ષ છે.

હજી પણ દક્ષિણ દ્વારે ભાવિક ભકતોને તેનાં દર્શન થાય છે. આમ જના અધ્યાયમાં અદ્ભુત કથા છે તે દામાઈ પંત વૈષ્ણવભક્તની કથા છે તે કહેવામાં આવશે. મહીપતિ તેનો ચરણાગત છે. અને સદ્ભાવે તેના ગુણનું વર્ણન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિગ્ન્ય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમજ ભાવિક ભકતોએ આ ઓગળ્યાલોસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો

અધ્યાય ૪૦ મો.

લક્ષ્મી દામાળ પતની કથા.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

પગેપકાર માટે પ્રત્યક્ષ પ્રાણુ આપવાની તેયારી
હોય તો ઈશ્વરકૃપા થશે.

જય જય લક્ષ્મીવત્સલા રૂપિણીકાંતા, દીનબંધો અનાથનાથા,
નિજ લક્ષ્મીને સુખના તારા નિના બીજે કોઈ નથી.—જય.
જય અનંત અવતાર ધારણ કરનારા, કૃપાસાગરા, કૃષ્ણાસયા,
ગુણસમુદ્રા, યાદવરાયા, લક્ષ્મીની માયાનું નિનારણ કરો.—જય.
જય નિધિપતે વિશ્વેશ્વરા, મોક્ષદાતા, અતિઉદારા, લક્ષ્મીભૂષણા,
જગદુદ્ધારા, તું નિજ લક્ષ્મીના અંતરમાં વસે છે.—જય.

હે કમલનોયના, અક્ષયરૂપા ચૈતન્યધના, વિશ્વકર્તા, રાજ્ય નયના,
દિનોદ્ધારા જગદ્ગુરુ, નિજ લક્ષ્મીને સ કટ પડતા જમજેડી તુ સત્વર દોડતો
આવે છે તેઓના કાર્મ તુ બેડતા પહેલા કરી નાખે છે તેઓના કાર્મ
કરતા તારા મનમાં જરા પણ લાજ આવતી નથી તારા સગુણ ચરિત્રો
હે રાજ્યનોયના, તુજ બોનાવે છે હું તો નિમિત્ત માત્ર છું. મારામાં
સ્વતંત્ર બુદ્ધિ છે જ નહીં ગયા અધ્યાયમાંનું પ્રવચન શ્રોતાઓએ પ્રીતિપૂર્વક
સાભાળ્યું. કાન્હોપાત્રાને જગજીવને નિજ કૃપા કરીને દર્શન દીધાં ઉદાર,
માની, ધૈર્યનત, જે (પ્રપચમાં) સસારમાં રહીને પણ અતિ વિરક્ત હતો
તે નિજલક્ષ્મી પારસમણિ જેવા દામાળ પતનું ચરિત્ર સાભળજો

તે સમયે દક્ષિણ દેશમાં યવન રાજ્યનું રાજ્ય હતું. તે રાજ્યની દામાળ
એક નિષ્ઠાથી મોકરી કરતો હતો અને સાથે સાથે સસાર મિથ્યા છે એવું

અતરથી સમજીને હઠિલજન કરતો હતો પદરપુગ ક્ષેત્રી મે યોગ્યન દુ
મગગવેદા ગામ છે ત્યાં રાજમદાન થાય હતું અને તેમાં એક પાટ
હતો મગગવે દામાડને પ્રિયામુ માણુમ અશીને પ્રદાન તેને આધીન
કર્ષે પત્રી તે ત્યાં તેના કુટુંબ સાથે આવીને ગ્લો મરોગના મમરે કાર્
પણ અતિથિ (જેની તિથિ નહીં તે) આવે તેને હમેશા અન્ન આપતો
રાત્રીદિવસ તે શ્રી પાદુગચ્છાએ મનમાં ધ્યાન ધનું એમ કેટલોક સમય
નીનિ ગયો, ત્યારે અમ્મમાંત દુઝાળ પડ્યો તેની અમમ્ન પ્રાપ્તિ માન બૂમે
મરના લાગ્યા મોદામાં મોનાનો સિમ્મ મૂકીને માણુમો મગના હતા એવે
કે ધન હતું પણ ધાન્ય મગતુ નહોતું ક્યાય ધાન્ય ન મળે તેવો પ્રશ્ન
મમય આવ્યો હતો વણા ગરીમ નોકો પોતાનો દેશ ત્યજીને પરદેશ અન્નની
આશાએ જતા હતા જે નોકો અમમ્ન હતા તેજ ગામમાં રચા હતા
પદરપુગ ક્ષેત્રમાં અન્ન મગતુ નહોતું તે વખતે એ મુદ્ધાર્થી પીડિત થયેનો
બ્રાહ્મણ મગગવેદા ગામમાં આવી પહોંચ્યો તે એક દિવસ આને તેના
અન્નની ઇચ્છા કરીને દામાડ પતને વેગ આપે વીંધને આવેનો જોઈને
દામાડ પતે તરત જ સહભાવે નમન કર્યું પત્રી તેને કહ્યું કે આન પ્રીતિ
સત્તર પ્રસાદ લેના આવો એવો પ્રશ્ન આદરભાવ જોઈને બ્રાહ્મણના મનમાં
સંતોષ થયો યાચકને નમ્ર વચન કહીએ તો શ્રી જગન્નતને સંતોષ થય
છે જેમ બાળકને લાડકોડ કરતા માતાના મનનું અમાધાન થાય છે, જેમ
પોતાના પુત્રનું આદરભાવ થતા પિતાને મન વરે સંતોષ થાય છે,
તેની રીતે. —

તેમ દામડપૂજા કરતા આવડ આવે, સારંગન મન અતિ ઉદાસ,
કહી કોઈ જનનો મમય કંઈ હોય

કહી આપના તેને અન્ન વસ્ત્ર ન હોય,

તો પણ તેને નમ્ર વચન કહી, કરો નમન આર ભાવે

કહી ભિક્ષા આપવાની હોય નહીં કે ઇચ્છા ન હોય તો ભને, પણ દૂતગના
જેની જીભ ઉપર કાણુ ન મળે કદી ભિક્ષા માગનાર હા કરીને પાળી
આવે અને તેના ઉપર ગુસ્સો કરી તેને ત્રાસ પમાડે તો અગર નમ્રમાં પડે
તેનું શાસ્ત્ર વચન છે દામાડ પત આ સર્વ જાણતો હતો તથી તે નિજ
પ્રેમથી બ્રાહ્મણોનો પ્રશ્ન જ આદર કરતો તે બ્રાહ્મણ સ્નાન કરીને આવ્યો
એટલે તેને સન્માન પ્રીતિ પદ્ધતિમાં સાથે બેસાડ્યો પછી પાત્રમાં સાં

સારું જમવાનું પીરસ્યું. છેવટે જ્યારે ઘી પીરસવામાં આવ્યું અને જમવા માટે પુરોહિતે સંકલ્પ કરાવ્યો અને સત્વર આપોપણ લેવા કહ્યું, ત્યારે વિપરીત દેખાવ નજરે પડ્યો. પંદરપુરનો બ્રાહ્મણ તે સમયે રુદન કરવા લાગ્યો. તેની આખમાંથી અશ્રુ પડતાં જોઈ સર્વના મનમાં નવાઈ લાગી ! ધરધણી તેને પૂછવા લાગ્યા કે હે સ્વામી, તમારા રડવાનું કારણ શું છે ? આ વખતે કયું દુઃખ યાદ આવવાથી મન ઉદ્વિગ્ન થયું છે. તે સાંભળી બ્રાહ્મણ કહે છે કે આજે ચાર ચાર દિવસથી મારા કુટુંબનાં માણસો, બાળકો સાથે ઉપવાસી છે. હું ધણો કંટાળી જઈશું નિર્દય છું કે તેઓ ઉપવાસી છે છતાં તમારે ત્યાં ક્ષુધા શાંતિ કરવા બેઠો છું. ઘેર શું દશા છે અને બાગળ ઉપર શું થશે તે વિચારીને અંતરમાં ખેદ થાય છે. દામાજી પંતે બ્રાહ્મણના દુઃખનું કારણ જાણીને કહ્યું કે એક વર્ષ સુધી તારા અને તારા કુટુંબને માટે જોઈતું અન્ન હું ઘેર પહોંચાડી આપીશ. માટે હવે તું સ્થસ્થ ચિત્તથી સત્વર ભોજન કર. આવું અલય વચન સાંભળીને બ્રાહ્મણના મનનું સમાધાન થયું. જેમ આયુષ્યહીન માણસને ઈર્ષદેવતા આવીને અમૃત પાન કરાવે, તેવો સંતોષ માનીને બ્રાહ્મણે ક્ષુધા પ્રમાણે ભોજન કર્યું. પાનખીડું અને દક્ષિણા લઈ પ્રેમથી આશીર્વાદ ઈર્ષ સંતોષ પામ્યો. પછી દામાજી પંતે પોતાના નોકરને બોલાવી બે ખાંડી અનાજ પંદરપુર જઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં આપી આવવાનું કહ્યું. આ પ્રમાણે સત્વર આરામ થતાં તે બ્રાહ્મણને ઘણો આનંદ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે મને તો થી રક્ષિતશીકાંત મળ્યા હોય એવો મનમાં આનંદ થાય છે. પછી પોઠીઆ ઉપર ધાન્યની ગુણીઓ લરીને સત્વર પંદરપુર જવા નીકળ્યા. ત્યાં ગામમાં લોકોની નજરે પડતાં જ તેઓએ ધાન્યની ગુણીઓ ફાડીને સઘળું અનાજ લૂંટી લીધું. કાષ્ટનું કહેવું માન્યું નહીં કારણ કે સર્વજનો ઉપવાસની પીડાથી દુઃખી હતાં. જે બ્રાહ્મણને ધાન્ય આપ્યું હતું તે રુદન કરવા લાગ્યો કે મારું ધાન્ય લૂંટી જનારા તમે કાણ છો ? જેમ ખેડૂનું ખેતર અનાજથી ભર્યું હોય અને તેમાં પક્ષીઓનાં ટાળાં પડે ત્યારે તેના જીવમાં જે તળમળ થાય; તેવું આ બ્રાહ્મણને થયું. તેની આસપાસ પંદરપુરના સર્વ બ્રાહ્મણો ભેગા થયા અને તેને પૂછવા લાગ્યા કે આ ધાન્ય તું ક્યાંથી લાવ્યો હતો તે અમને કહે : બ્રાહ્મણ કહેવા લાગ્યો કે દામાજી પંતે મંજળવેદનો સુઓ, ઉત્તર, રાત્રી અને ધૈર્ધવાન છે, તેણે મારા ઉપર કૃપા કરીને ધાન્ય આપ્યું હતું. પણ દેવે આપ્યું અને કમે કરીને લુટાઈ ગયું; તેથી મારી દશા અર્થ છે. મારા કુટુંબનું નસીબ ફટેલું છે. તેથી સઘળા લોકોએ મારું અનાજ લૂંટી લીધું.

આવી વાત સાંભળીને પંદરપુરના સર્વ બ્રાહ્મણો સત્વર નીકળીને દામાજી પંતને ઘેર આવી પહોંચ્યા. બ્રાહ્મણોને નજરે જોતાં દામાજી પંતે સદ્ભાવે સર્વને નમસ્કાર કર્યા. બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદ આપ્યા કે તમારું કન્યાજી થયે. પછી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે દુષ્કાળનું દુઃખ ઘણું ભારે છે. તમે જે બ્રાહ્મણને અન્ન આપ્યું હતું તે લુટાઈ ગયું, પણ તેનું કહેવું સાંભળીને અમે બધા દોડીને અહીં આવ્યા છીએ. તમે ધૈર્યવાન અતિ ઉદાર છો અને તમારા મનમાં કોઈ મોહું કે નાનું નથી. અન્નદાન કરતાં તમે યોગ્ય કે અયોગ્ય પાત્ર છે તેનો વિચાર સરખો પણ મનમાં લાવતા નથી. જેમ આકાશમાં સૂર્ય જાગે છે, તે સર્વને સમાન રીતે પ્રકાશ આપે છે તેમ તમે પણ અન્નદાન કરતાં કોઈને નાનું મોહું ગણતા નથી. અમે તીર્થક્ષેત્રમાં રહેનારા બ્રાહ્મણો અન્ન વિના ઉપવાસી રહીને મરીએ છીએ. તારી કીર્તિ કાને સાંભળીને આ રથજે આવ્યા છીએ. એમ આ બ્રાહ્મણોની વાત સાંભળીને દામાજી પંતને મનમાં દયા આવી. પછી તેણે સર્વને અભય વચન કહીને બેસાડ્યા. ઘરમાં પત્ની પાસે જઈ તેનો વિચાર પૂછી જુએ છે. તે કહેવા લાગ્યો કે પંદરપુરમાં બ્રાહ્મણો અન્ન વિના મરે છે, તેથી બધા ભેગા થઈને આપણે ઘેર આવ્યા છે. જે અનાજ નથી એમ કહીયું તો આપણા સત્યવાદીપણાને ધોકા લાગશે. પણ બધાંને સંતોષ થાય તેટલું અનાજ આપણી પાસે નથી. તેથી મનમાં વિચાર થાય છે કે હવે આને માટે ધું ઉપાય કરવો. એક વિપ્રને જે ધાન્ય આપ્યું હતું તે સર્વ મળીને હરી લીધું. દુષ્કાળથી લોકો પિડાય છે અને પોતાનો દેશ ત્યજી ધાન્યની શોધમાં પરદેશ જાય છે. તેની પત્ની કહે છે કે તમને જે મુક્તિ ધ્યાનમાં આવે તે કરીને બ્રાહ્મણોને યોગ્ય રીતે સંતોષ આપો. દામાજી કહે છે કે રાત્રીના ધાન્યના બે કોદાર છે તે મારા તાબામાં છે. તે બ્રાહ્મણોના હાથે લુટાવી દઉં અને સઘળાંના પ્રાણ બચાવું. જે રાત્રીને બધી ખજાર પડશે અને ગુસ્સે થશે તો કદાચ મારા એકલાનો પ્રાણ લેશે. પણ —

એક જીવનો પ્રાણ જતાં તીર્થક્ષેત્રના બ્રાહ્મણો જીવતા રહેશે તો ઉત્તમ થશે. હું એકલો જે મારા દેહનો લોભ કરીશ તો પણ એક દિવસ મૃત્યુ આવવાનું જ છે માટે દેહ લોભ કરીશ નહીં.

આવો મનમાં વિચાર કરી તે સત્વર ઘરની બહાર આવ્યો અને ધાન્યનો કોદાર ઉઘાડે મૂકી દીધો. પછી દામાજી પંતે બ્રાહ્મણોને કહે છે

કે જેને જેટલું ધાન્ય નેષ્ટએ તેમનું પોતાને ઘેર લઈ જતો આના ઉપર
વચન સાંભળી, અધા બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદ દીધો કે શ્રી રૂદિમીપતિ
તમારું હમેશા કન્યાણુ કુળે પત્રી સર્વ બ્રાહ્મણોએ કોઠારમાં જાહેરે પણ
ધાન્ય વધુ આ જ્ઞાતાની પદરપુગમાં મગૂ પડના સગા પેઢા ત્યા
દોડતા આન્યા બ્રાહ્મણ, મનિય, વૈશ્ય, ગુદ્ધ, ગોવાળ, અનાથ, દીન સર્વ
મગૂવેદામાં આરી ધાન્ય લઈ જવા લાગ્યા મુશ્કાર, અમાર એમ બી
કોમના, કુંભાર, હમમ વગેરે દામાજ પતની મીર્નિ મલગીને ધાન્ય લેના
આવ્યા ગવગી, પાથગદ, કોળી, આગરાન વગેરે મર્વ મગૂવેદામાં આરી
હમજ પ્રમાણે ધાન્ય લઈ જવા લાગ્યા મુશ્કાર, ગમારી, અનુગની, સત,
મદત વગેરે કહેના લાગ્યા કે અમારા ઉપર શ્રી રૂદિમીકાતની કૃપા થઈ છે
અને તે દામાજ પતના હૃદય ઉપર વધ્યા છે દરજી, મોચી, ધોમી વગેરે
અનેક જાતના માણુઓ અને અત્યંત સદિત દીન માણુઓ પણ આનીને
અપાર ધાન્ય લઈ ગયા હવે શ્રોતાઓને શકા થશે કે સગા જાતના
લોક એમ મથે લાનનાનું કાગળું શું હશે? જિયનીયનો તક્ષવત મનથી ?
તો શ્રોતાઓએ લક્ષમાં ગળનાનું છે કે પદરપુગ ક્ષેત્રમાં જે રહે છે તે
સર્વને ખરેખર એક જ માનના એવું પુગણું અલગોમાં સતો વહી ગયા
છે માટે આ વાતનો મનમાં સશય ધરવો નહીં સાગરમાં નનક્ષ જળ
અર પ્રાણીઓ રહે છે પણ તે સર્વ ઉપર સાગર તો સમદષ્ટિ જ રાખે
છે, તેમ જગજેરી પણ સગા જાતિ ઉપર કૃપાદષ્ટિથી જુએ છે જેમ
આકાશમાં દશ લાખ જાતના પક્ષીઓ ઉડે છે તેમને માટે આકાશમાં ટાઇ
પ્રતિનિધ નથી, તેમ સપગી જાતના લોક પ્રયે રૂદિમીકાત સમભારથી
જુએ છે જેમ પૃથ્વી ઉપર નીસ લાખ જાતના જુએ અને વનસ્પતિ જાગે છે
પણ તે સર્વને પૃથ્વી એક સરખી રીતે પોષણ આપે છે, તેવી જ રીતે
પતિતપાવન દીનોદ્વાર સકળ ચગચગ પ્રાણી તરફ મમભાવથી જુએ છે

જેને છે પૂર્ણ આત્મજ્ઞાન, તેજ જાણે સિદ્ધાંતની શુચિ
તેની દષ્ટિએ જુએ સદળ વર્ણ એક સમાન,
ન કોઈ મોટું ન કોઈ નાનું.

આ રિયતિ ઉત્તમ લક્ષ્ણોમાં હોય છે તે દામાજ પતના પણ હતી
તેથી જ સર્વજનોને મહારમાથી પ્રેમસદિત અન્ન વહેચી દીધું તેમ દરતા
અનથ, દુર્મળ અને અતિ દીન માણુઓનો પ્રાણ અચા-યો “આમ કરવા
જતા પણ પોતાને અન્નદાનનું પુણ્ય થયું તેવું તેણે કદી મનમાં વિચાર્યું

નહીં. ” હવે એક જગે જીજ્ઞાસે કર્યું, એમ કરતાં કરતાં આ વાત અને દામાજીની કીર્તિ દેશમાં ફેલાઈ. જે કોઈ કંઈસ માણસો સંસારમાં હોય છે તેનાથી ઉદાર જનની કીર્તિ સદન થતી નથી અને તે એવું સાંભળી મનમાં બળ્યા કરે છે. તેની રીતે ફેટલાઈ કહેવા લાગ્યા કે રામનું અન્ન વહેંચી મારું તેમાં તેનું પોતાનું શું ગયું ? જાત મહેનતથી અન્ન મેળવીને વહેંચ્યું નથી ત્યારે જીજ્ઞાસે કહે છે કે નકામા પોતાનું કામકાજ ત્યજીને શા માટે જીજ્ઞાસી નિંદા કરે છે. કદાચ રામને ખજાર પડશે તો ધણો દોષ કરશે. પોતાની જાત મહેનતનું ધાન્ય વહેંચી તેના કરતાં રામનું ધાન્ય વહેંચી ઘણું અધરિત કર્યું છે. યવન રામને ખજાર પડતાં તે દામાજીનો પ્રાણ લેશે એમ પોતાના ધગમા લોકો પરસ્પર વાત કરતા હતા. પણ દામાજી પંત આનંદયુક્ત થઈને રહેતો હતો. તેને આ વાતનું સુખદુઃખ લાગતું નહોતું આ પ્રમાણે એક મહિના સુધી યાચકજનોને ધાન્ય વહેંચ્યું. હવે આગળ મોટું સંકટ આવે તે સજ્જન ભાવિક શ્રોતાઓ સાંભળજો

લાનો મજમુદાર દાનડી બાહ્ય હતો. તે ચિત્રુદોહી હતો અને દુર્જન પણ હતો. તેણે આ વર્તમાન લખીને રાજધાનીમાં રામ ઉપર મોકલી આપ્યા. તે લખે છે કે રાજધિરાજ, નગરાધિપતિ, આ સેવકની વિનંતિ સાંભળજો. તમારા ધાન્ય ભરેલા કોઠારો દામાજી પંતે બાહ્યોને હાથે લુંટાવી દીધા છે. હું તમારો આજ્ઞાકિત નોકર છું, તેથી તમારી સેવામાં આ સર્વ વૃત્તાંત લખી મોકલું છું. એમ કરીને દૂતને રાજધાનીમાં મોકલ્યો. આ પત્ર વાંચતાં જ અવીધ રામને મનમાં સંતાપ થયો. જેમ, ઘીને અગ્નિમાં નાખવાથી તે પ્રત્તિ થઈને આકાશ મુખી પહોંચે છે, જેમ હાથીને દારૂ પાવાથી તે ગમે તેવાં ઝાડ તોડી નાખે છે, તેની રીતે આ વૃત્તાંત સાંભળીને રામ ક્રોધાવમાન થયો. તે કહે છે કે મારી આજ્ઞા લીધા વગર ધાન્યના કોઠાર કેવી રીતે વહેંચી દીધા ? તેથી દૂત મોકલીને તેને તાડીદ કરી બોલાવ્યો. તેના મનમાં ક્રોધથી દુર્બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ હતી કે દામાજી પંત હજુરમાં આવે એટલે સત્વર શિરઝેદ કરવો. તે દૂત મંગળ-વેદા ગામમાં આવ્યો અને રામનો આજ્ઞાપત્ર સત્વર દામાજીને બતાવ્યો. આ જાણી ગામના સર્વ લોકોને મનમાં ધણી ચિંતા થઈ. તે કહેવા લાગ્યા કે દામાજીએ મોટો ગુનો કર્યો છે. તેણે રામનો ધાન્ય કોઠાર લુંટાવી દીધો, તેથી રામનો નોકર તેને રાજધાનીમાં લેડી જવા માટે આવ્યો છે. સત્વર પત્ર વાંચતાં દામાજી પંતના ચિત્તમાં હર્ષ થયો. તે કહે છે કે મેં મોટો

ગુનો કર્યો છે, તો હવે ચિંતા શા માટે કરી ? જે દૂત તેડવા માટે આ પો
છે તેને દામાજી પત મ્હે છે કે રાજધાનીમા જતા પહેલા પઢપુરમા
શ્રી રૂક્મિણીપતિના દર્શન કરીને જઈએ, એવું બીને તે સમયે દામાજી પત
પઢપુર આ પા બીમાનદીમા સ્નાન કર્યું, પછી મજાદાર તરફ ચાલ્યા
ગઈ પારે દ્વન્ત પ્રણામ કરીને આગળ નિજ મદિગા ગયા પછી મડપ
નજીકે જઈને સાષ્ટાંગ નમન કર્યું ત્યાંથીયે નજર કરતા ઇંદ ગિર ગિએના
શ્રી પ્રિયમાતા દર્શન થયા જે અનાયના નાથ લકતની વારે ધાનારા પ્રિયે
દ્વારા તે જગદ્ગુરુના દર્શન થયા ત્રીમુખ અતિ સુદર શૈલાયમાન દેખાયુ
કાને દિવ્ય મ રાકાર કુણ છે કરે ડોઝુલ મિ છે તથા પુષ્પદાર છે
ઢમરે પિતામર પહેર્યું છે અને ચરણ સાથે સમપણે છે કર ઢી ઉપર
ગાખ્યા છે અને નાસાએ નજર રાખી છે એના જગજોડીનું દર્શન કરીને
દામાજીને અતગ્મા ઘણો મતોપ થયો સપ્રેમ આલિંગન દાને સદ્ભાવે
મને ચરણ ઉપર હાથ મૂક્યા પછી સ્વરૂપના દર્શન કરીને મે હાથ જોડી
ચિનતી રૂના લાગ્યા

દેનાધિદેના રૂક્મિણીકાન, આ મારી તારા દર્શનની ડેનટની મુનાદાત
જો તારા દર્શનનો નોલ હમેશા છોડી રાકતો નથી એમ કહી ફરીથી
વિનયરણુમા માતુ મૂક્યું

દામાજી કહે છે કે મે ઘણો મોટો ગુનો કર્યો છે અને તે જાહેર થઈ
ગયો રાજાએ મનમા ક્રોધ કર્યો ? અને હવે તે મારો શિગડો ખરવા
માગે છે, તે કાગણથી તેણે દૂત મોકલે છે પણ આ જન્મનું આય
થયુ છે કારણ કે ડેરો તાગ ચગણના દર્શન થયા આમ બોનતા મોનતા
દામાજી ગદ્ગદ કરે થયો, તેનું ગળું ભરાઈ આવું, અને આખમાયાં
અશ્રુધારા વાળા લાગી ફરીથી દર્શન કરી દામાજી પત રમ માગે છે

આ સાંભળી દૂત મ્હે છે કે હવે સત્તર ચાનો મોનુ પ્રશ્નો નહીં
આપણે રાજધાનીમા જઈ જનાનું છે પછી સાતલામા, રાધા, રૂક્મિણી
સર્વને સાષ્ટાંગ નમન કર્યું ગુરુડાનુમતને વદન કર્યું અને પછી સત્વર
ચાલી નીકળ્યા પઢપુર ક્ષેત્રાસી મૌ પગરપર વાત ખરવા લાગ્યા કે હવે
પઢરીનાથ ગુ કચે તે કાંઈથી મળી રામત નથી પઢપુરથી જમણી
દિશાએ દામાજી પત ચાલી નીળ્યા

હવે આ સમયે જોઈને રૂક્મિણીપતિ શુ પ્રે છે તે જાણ્યો તે મ્હેવા
લાગ્યા કે મારા ઉપર મર્મ લાર મૂકીને દામાજીએ ધાન્યનો ક્રાંદન નટાવી

દીધો હવે રાજ ક્રોધાયમાન થઈને તેને માગી નાખના માટે યોનારી લઈ
 જાય છે તો તો ભક્તની વારે ધાનાગે છું, એમ ગાન પુગણો ને
 છે તેથી હવે તેની વારે નહીં જાઉં તો મારામા ઉલ્લુપ આપને એવો
 મનમા વિચાર કરીને મોહાવતા નુ કરે છે ? જોટનુ અનાજ હુગ પુ
 હતુ તેની કિંમત ગણી તેટલુ દ્રવ્ય તે કાપે લીધુ પછી પઢરીનામે મારનુ
 રૂપ ધર્મ ભક્તના કામ માટે શ્રી જગન્નાથે ઉ નામ અને પ્રેમથી અત્યંત
 અરૂપ લીધુ દામાજી પતના હતાક્ષથી રાજ ઉપર આજી લખી પોતે
 જામુસ થઈને સત્વર રાજધાની તરફ ચા-ચા રક્ષિતલીંગતે કાંતેની ચીંદરી
 મસ્તકે બાધી છે કે કે જાણા સુતરનો દોરો બાધ્યો છે જાનમા કપરી પહેરી
 છે કમરે લગોટી પહેરી છે, લાથમા લાખડી પન્ડી છે, આવો વેશ જોઈ
 રક્ષિતલીજી કહે છે કે હે જગજેરી, આજે નુ બીના બની છે કે આ પ્રમાણે
 કરવા માડયુ છે ? પછી રૈકુનાથ કહે છે કે દામાજી મારો ભક્ત છે
 તેનો પ્રાણ લેના માટે તેને રાજધાનીમા લઈ જાન છે તેનુ મમ નરા
 માટે આજે મે મહાગનુ રૂપ લીધુ છે મારા ભક્તોને સદૃષ્ટ પડતા ગમે તે
 રૂપ ધારણ કરતા મને લાજ આપતી નથી દ્ર વ્ય ભરેની થેની લઈને તેના
 ઉપર રાજમહોર મીન કરી, પછી ચારગધર ઉતાવળા ઉતાવળા બેગપદ્ય
 રાજધાનીમા પ્રગટ થયા દ્વારપાળને જગજાન કહે છે કે હું મગજવેદાથી
 આવુ છું તે રાજને જાહેર કર રાજનો હુ-મ લઈને પછી દ્વારપાળ તેમને
 અદર લઈ ગયો પઢરીનાથે રાજને રામગમ જુગાર વ્યાં, એ પણ એ
 નરાઈની વાત છે જેના ગુણ કૃતિ અને સાક્ષો વર્ણવે છે, છતાં પણ તેનો
 મહામા કળી રાકાતો નથી, તે નીચુ માયુ રાખીને યનન રાજને જુહાર
 કરે છે અક્યાસી હજાર ઋષિઓ જેને મેળના માટે તપ કરે છે તે પાતે
 અર્વિધ રાજને માખાપ કહી સમોવે છે, તે આજ ભક્તોને નીધે છે તેમને
 વજર પૂછે છે કે નામ ન્યાથી આવ્યો છે આ સાલગી મનમોહન વચન
 બોને છે તે સાલગો તે કહે છે કે હું મગજવેદાનો દામાજીનુ નિત્યમમ
 કરનાર મહાર છું તેના ધરનો નોકર અને સાચો ગુનામ કહેવડાવુ છું
 કોઈ કહેશે કે ક્ષીગમાગરમા રહેનાર શેરશાયી ભગવાન તે કદી આનુ નીચ
 વચન કેમ કહે તો આ વિષયમા તમારા મનમા કદી વિચ્ચ કરશો નહીં
 ગોકુળમા નદરાજની ગાયો ચારીને ગોવાળ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા ધર્મરાજને
 ઘેર યાદવ કુળના રાજા શ્રીકૃષ્ણ હાવા છતાં પ્રેમથી હિન્દુ પતરાળા કાદતા
 હતા પોતે અબુનના સારથી થઈને ચારે હાથે રચના ધોડાને દોર્યા હતા
 તે રક્ષિતીપતિ પોતાને ખાનગદ (નોઢર) કહેવડાવતા મનમા જરાપણ

સકોચ લાવના નથી. જ્યારે વજ્રે પૂછ્યું ત્યારે ક્યું કે હું વિદો નાઈક લેંકુરવાળો એવું ધનશ્યામે કહીને વજ્ર સામે કાગળ મૂક્યો. અક્ષર ઓળખતાં વજ્રને સાચું લાગ્યું અને તે સમયે રાગને અરજનો કાગળ વાંચી સંભળાવ્યો. રાગએ પત્ર ધ્યાન દર્શને સાંભળ્યો. રાગ વિચાર કરે છે કે દામાજીએ શું કયો અને હવે તે શું લખે છે ? પત્ર આવી રીતનો લખેલો હતો. રાગધિરાજ શૂપતિ, તમારી સેવામાં દામાજી પંત વિનંતી કરે છે. સ્વદેશમાં કુષ્કાળ પડ્યો છે. અન્ન ઘણું મોંઘું થયું છે. તેથી સાતમે ખાંડી અનાજ તમારા હિતને માટે સત્તર વેચી નાખ્યું છે. અનાજનો દર રૂપીએ પાલી હતો, તે સર્વ દ્રવ્ય ગુણીમાં ભરીને તમારી પાસે મોકલ્યું છે. વિદો નાઈક અમારો વિશ્વાસુ છે. તે ધરનું સર્વ કામકાજ દરવાનો અધિકારી છે. તેથી દ્રવ્ય લઈને હિસાબ કરીને પૈસા મળ્યાની પહોંચ લખી મોકલ્યો. આવો પત્ર વાંચી દરબારમાં સર્વને વાત અસત્ય લાગી. તેમની નજરે પૈસાની થેલી નાની દેખાઈ. તેથી મનમાં સંશય થયો. બધાંના દેખતાં હિસાબ કયો અને રાગને જઈ જણાવ્યું કે એકલાખ અડસઠ હજાર રૂપીઆ મળવા જોઈએ. જ્યારે થેલી ઉઘાડી જોયું તો અગણિત દ્રવ્ય નજરે પડ્યું, પછી દ્રવ્ય ગણવા લાગ્યા. તે ગણનારાના હાથ કુખવા લાગ્યા. રાગના મનમાં અચ્ચો થયો. જેમ નદીમાં પાણીના વહેણમાંથી પાણી ભરતાં તે પાણી ઓછું થતું નથી, તેવું જ કૌતુક જગજીવને ત્યાં કરી અનાવ્યું. તેવું જોવા જતાં કાઈને સમજ પડતી નથી. માયાના લોભમાં સૌને ભ્રાંતિ પડી. દરબારીઓ તો રાગને ધન મળવાથી નસીબદાર ગણતા હતા. થેલીમાંથી દ્રવ્ય ગણતાં ઓછું ન થવાથી, તે થેલી એમને એમ રાગભંડારમાં મૂકી દીધી. રાગ કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે દામાજી પંતને કે જેણે મારું હિત જાણ્યું છે. પોતે કાનડી મજમુદારનું કહેવું સાંભળી દામાજીને ખોટી તાકીદ કરીને અહીં બોલાવ્યો. જેવી રીતે ધોખીનાં ગધેડાં જૂંકવાથી કામધેનુને ફોડાદોડ કરાવી. પછી સારંગધર કહે છે કે ધન મળ્યું છે તેનો જવાબ લખી આપો. મંગળવેદા ધણું દૂર છે અને મને પાછા જતાં ધણું મોડું થશે. પછી રાગએ દામાજી પંત ઉપર પત્ર લખી મોકલ્યો કે ધાન્યનું સઘળું દ્રવ્ય મળ્યું છે. મજમુદારને સત્તર પકડી મંગાવી કેદખાનામાં નાખવો. આ પત્ર વાંચતાં જ મજમુદારનો જે હક્ક છે તે સર્વ બંધ દરવામાં આવે છે; અને તું હમેશાં મંગળવેદામાં જ રહેજે. વિદોખા નાઈકને વસ્ત્ર આપીને રાગએ તેનું ગૌરવ સન્માન કર્યું. આ જોઈ જગજીવન તેને આશીર્વાદ આપે છે કે હે ધણી, તારું પુષ્કળ લાંબુ આયુષ્ય

થાને તને જગમા અદળત્ર સપતિ મળે પછી મુજરો ડરીને પત્ર મળી લીધો ગળએ મનથી સનોપ પામીને દામાણ પત્ર માટે વચ્ચે, આશ્રુઆપ્યા અને વળી વધારામા દૂત સાથે શીશિકા, હાથી, ગધ વગેરે મોકલ્યા ત્યાંથી નીકળી જગજીવન મગળવેલા તરફ આવી નીકળ્યા

આ સર્વ વર્તમાનની દામાણ પત્રને ખાતર નથી તેઓ નાજવાનીમા આરતા રમ્તો બૂચ્યા તે માયાવાપની વૈદુનાયકે ભત્તો માટે લીના કરી ત્યાગપછી દૂતે દામાણ પત્રને ગજધાનીમા હાજર કર્યો ગળને આ વાતની ખાતર પડતા તે સામે આવ્યો એકમીગની સામે આરતા ગળએ તેને આલિંગન આપ્યું તે કહે છે કે કાને નિરો મદાર આરીને અનાજની રમ્મ ભરપાઈ કરી ગયો છે તેની સાથે તારા માટે મે પ્રેમથી વચ્ચે આશ્રુપણ મોકલ્યા છે કાનડી બ્રાહ્મણ મજમદારે કુમતિથી જો કંઈ કહેવડા કુલુ તેથી શુરમે થઈ તને બોલાવ્યો હતો પણ તેનામા જ કાને નિરો નાયક આવી ગયો તેણે સારો વૃત્તાત અમેને મ્હી મલગાવ્યો તારા હસ્તાયગ્વાણો પત્ર તથા અપાર દ્રવ્ય લઈને આવ્યો હતો તે તરત પાછો મગળવેલા ગયો છે આવું રાગતુ કહેવું આલજાને દામાણ પત્રને મનમા ધણુ આશ્ચર્ય થયું ! પછી હે છે કે પડરીનાથને મારુ સમ્રટ ફરકવા માટે મહેનત લેવી પડી જે નિર્ગુણ, નિર્રિકાર, નિષ્કામ, નિઃસ્વર્ગ જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવા, તેણે અત્યજ રૂપ ધરીને સત્તર માથા ઉપર દ્રવ્ય ભાર ઉપાડ્યો જેના મુગમુ તેજ નતતા પ્રેરડો સૂચને સતાઈ જતુ પડે છે, તે પુરાણપુરુષ લક્ષ્મીપતિએ માથે ચીંગડી નાખી મકરાકાર કુળ ત્વજ દર્શ મને દેકરી પહેરી મુદર કૌસ્તુભનણિ ત્વજે ગજે મળી દોરી બાંધી શખચક્ર મૂકી દઈને હાથમા લાકડી નીધી પિતામહ ત્વજને મારી ખાતર લગોળી પહેરી ચંચલમા તેપુર અને પાદુકા ત્વજને ફાળેલા જેણ પહેર્યા અરે ! મારા છતરને આગ લાગે મારે ચીરે જ જગજીવનને મ્હથ થયું આવું કરીને દામાણ પત્રનો કંઈ ગદગદ થઈ ગયો આખમા પ્રેમાત્મ નીમ્બના લાગ્યા તે આનંદનું વર્ણન થાય તેમ નથી રાગ અને ખીજા સર્વજનો મનમા આશ્ચર્ય પામ્યા ! તે કહેવા લાગ્યા કે વિડો નાયક કંઈ અત્યજ નહોતો, પણ રક્ષિતશીરમણ પોતે જ હતા તેને તો અનુભવી જ ઓળખી શકે જે તે મનુષ્ય હોત તો દ્રવ્યનો એવો બધો ભાર કેવી રીતે ઉચમ શકત ! એ લાખ અડસઠ હજાર રૂપીઆ ગળી લીધા, તો પણ દ્રવ્ય થેલીમા ઓછું થયેન લાગતુ નહોતુ દ્રવ્ય

ગણનારાઓના હાથ દુઃખના આવ્યા, તેથી તે યેથી લગ્નરમા એમને એમજ મૂંઠી દીની આનુ જતાત સર્જાએ કહ્યું પત્રી દામાજીને મનમાં ધણો જ પથ્થાતાપ થયો કે મારા જે કાર્યથી રૂદિમણીપતિને શ્રમ પડ્યો તે કાર્ય હવે મારે કરવું જોઈએ નહીં એટલું મોતુ કાને શા માટે લટકાવવું જોઈએ કે જેથી કાન તૂટી પડે ?

જે કામથી જગજીવનને ત્રામ પડ્યો તે કામ કરીથી હું નહીં કરું. પત્રી તે ગમતે કહે છે કે હવે તમારી નોકરી પૂરી થઈ હવે મને પંદર પુર રહેવા જવા માટે ગ્ન આવો પત્રી રાગ કહે છે કે હું તને તારા દેવને સ્નાધીન કરું છું તારા યોગથી મને પણ ચક્રપાણિ મળ્યા

હવે આરગધર નીકળીને મંગળવેશ ગયા અને સત્વર ઘેર સમાચાર આપીને અદ્દશ થઈ ગયા દામાજી પત પણ રાગની નોકરીનું રાજનામું આપી સત્વર પંદરપુર આવ્યા કંઠે ગદ્ગદ થતા દેવચરણુમા મસ્તક મૂઠી આધિગત કરી કરેલા લાગ્યા —

“પતિત પાવના, રૂદિમણીકાંતા, દીનજીવ પંદરીનાથા, મારા અપરાધની ગણનગી કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી. તું સનાકાદિથી પુજવા યોગ્ય, તારા ચરણુમા શિવાદિક વંદન કરે છે તેવો તું મારા પામરના પ્રાણનું રક્ષણ કરવા માટે મહારૂપ થયો તું ઇંદ્રનો પણ પિતા છે, તું પવિત્ર ગંગાનો પણ પિતા છે તે જગન્નાથ, તું મારે માટે અત્યંત શા માટે થયો ? તારું નામ વિશે નાયક પાડનાર કોણ હવું ? ઘરનો નોકર એવું તું ગમતે શીદ કહી આવ્યો ? એવું કહેતા તે ક્ષેત્રે આખમાથી સપ્રેમ અશ્રુ વહેવા લાગ્યા પોતાની આખે થી નિશન અડપના દર્શન કરી ચરણુમાં મસ્તક મૂક્યું.

ત્યાગપત્રી દામાજી પત પોતાના કુટુંબ સાથે પંદરપુરમાં ગયો પ્રેમથી કોર્ન કરી હરિગુણ ગાતા હતો. પંદરપુર ક્ષેત્રના લોકો કહેતા કે દામાજીની ભક્તિતને ધન્ય છે કે જેણે રૂદિમણીપતિને ઋણી ધ્યાં અને તેની કીર્તિ ધણી વધારી દીધી ન બની દોષ તેની બીના કરી બતાવી તેથી ચક્રપાણિ તેના ઉપર સંતોષ પામ્યા એમ યોક્તા કહેવા લાગ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં મૃત્યુન્મય ચરિત્ર દહેવાશે તે અત્રીક્રિક છે. ભાવિક લકતો આગળ તે પ્રેમથી દહેવામાં આવશે. તે સાંભળી સર્વને મુખ મળશે. ઠદી ચિત્તમાં ભાવાર્થ નહીં આવ્યો હોય તેવા શ્રોતાને પણ આ ચરિત્ર પાવન કરશે. જેમ ચક્રારને અમૃત મળે ત્યારે તે સર્વત્ર પ્રકાશજાળુએ છે, તેમ આગકથી માંડીને વૃદ્ધ મુધીના સર્વને મદિપતિ કહે છે કે અંતરમાં પ્રીતિ લાવીને પ્રકાશમય શ્રીરૂક્મિણીકાંતનું ભજન કરો.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે પ્રેમાળ ભાવિક લકતોએ આ આલીસમો અધ્યાય સાંભળ્યો

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૧ મો

શાંત બ્રાહ્મણી ઉર્દે મૃત્યુન્મય સ્વામીનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

“કથાસ્તાર એમ છે કે પરમાર્થની જાગૃત્તવ તળમળ લાગતાં જ દેવની મદદ થાય છે અને ગમે તે રીતે તેનો પરમાર્થ આર્ગ મુક્તિ થાય છે. વૈભવ ગમે તેટલો હોય પણ તે નાશવંત હોવાથી ભક્તિ કરવી એજ આપણું ખરું કર્તવ્ય છે. સંત બ્રહ્મરૂપ હોવાથી શરીર દષ્ટિથી ગમે તે ચાતિ હોય; તો પણ વંદન કરવા લાયક જ છે. તેની નિંદા કાર્ષ્ણ્ય પણ કરે તો ક્ષમિત સહન કરવો નથી.”

જય જયાશ પંઢરીનાથા, લીલા નાટકી જગન્નિવાસા, વિશ્વરૂપા હર્ષિ-કેશા, અભંગા, પરેશા, પાંડુરંગા. જય જયાશ કમલાપતિ વિશ્વાત્મા, તું અંતઃકરણમાં જ્યોતિષે વમેલો છે. તારા સ્વરૂપની સ્થિતિનું વર્ણન કરનાં વેદ પણ થાકી ગયા છે. જય જયાશ હારેહરેશ્વરા, અપરીમિત પરમઉદારા, હે જગદુદારા, પોતાના ભક્તોના હૃદયમંદિરમાં તું હંમેશાં વમે છે. જય જય સગુણ સ્વરૂપા મેઘરૂપા, ગુણનિધાના, આત્મારામા, દેવાધિવા પુરુષોત્તમા. તારા ભજનમાં મારો પ્રેમ સદા રહેવા દેજો. હવે હ્રદા ઉપર

બેસીને લકત ચરિત્રોનું સારી રીતે વર્ણન કરાવેા. જેનું અવણુ કરવાથી લકતોનું હૃદય પ્રેમ લહરીથી ઉભરાઈ જાય. પાછળના અધ્યાયમાં દામાજી પંત નામે પ્રેમાળ લકતની કથા કહી. તેના સંકટ સમયે શ્રી રૂક્મિણીકાંતે જાતે હાજર થઈને તેનું સંકટ દૂર કર્યું.

હવે બ્રાહ્મણી વંશમાં એક મુસલમાન બાદશાહ હતો. તેનું નામ શાંત બ્રાહ્મણી હતું. તેને રાજ્ય કરતાં કરતાં ધણા દિવસો વિતી ગયા. પછી તેને વૈરાગ્ય જ્ઞાન થયું. તમે કહેશો કે તેને જ્ઞાન કેવી રીતે થયું? તો તે ચરિત્ર હવે પ્રેમથી સાંભળો. એક સમયે તે પોતાની પત્નીને પાસે બેસાડી તેની સાથે સંવાદ કરતો હતો. જાતજાતનાં પુષ્પો, ચંદન, દિવ્ય વસ્ત્રો, અલંકાર, આભૂષણ વગેરેથી તે રાણી સાથે વિલાસ કરતો હતો અને નિર્ભય મનથી રહેતો હતો. પોતાના રક્ષણ માટે ધણા સેવકો રાખ્યા હતા. અને રાજરાણી ઝરખામાં બેસી ઉત્તમ ઘી કેળાં પ્રીતિથી લક્ષણ કરતાં હતાં. તે કેળાંની ઝાલ કાઢીને રસતા ઉપર ફેંકી દેતાં હતાં. ત્યાં ચોકમાં ગરીબ, લિખારી વગેરે આવીને બેસતાં હતાં તેઓ ભોંય પડેલી કેળાંની ઝાલ ખાવા માટે પગપડી કરતાં હતાં. આ જોઈ રાણીએ રાજાને દૂરથી લાંબો હાથ કરી તે દૃશ્ય બતાવ્યું અને કહ્યું કે અહીં ચોકીદાર હોવા છતાં, આવા લોકો કેવી રીતે ચોકની અંદર આવ્યા તે સમજાવું નથી. રાણીનાં વચન સાંભળી શાંત બ્રાહ્મણી રાજા ક્રોધાવમાન થયો. દારપાળને બોલાવી તેને પુછવા લાગ્યો કે તને દરવાજે બેસાડ્યા છતાં અને કાંઈને ચોકમાં ન દાખલ થવા દેવાનો હુકમ આપવા છતાં, લિખારી લોકો કેવી રીતે આવ્યા તેનો જવાબ આપ. એવું વચન કહીને રાજાએ દારપાળને તમાચો માર્યો. તેથી દારપાળ તરત જ લિખારી પાસે જઈ લાતો મારવા મંડ્યો. તે લાત વાગવાનું દુઃખ ન ગણકારી લિખારી તે સમયે હસવા લાગ્યો. આ જોઈ રાજાને મનમાં આશ્ચર્ય થયું! રાજાએ દૂતને કહ્યું કે લિખારીને કાંઈ મારશો નહીં. તેના દુઃખથી રાજા ગદગદ કંઠે થયો. પછી તે લિખારીને પુછવા લાગ્યો કે દારપાળ તને મારતો હતો ત્યારે તને શા કારણથી હસવું આવ્યું; તે તું મને સત્વર કહે. આવું રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે લિખારી કહે છે કે હું મારા કર્મ પ્રત્યે હસતો હતો. મારી દૃષ્ટિએ કર્મની વિપરીત ગતિ જોઈ હું હસ્યો. જ્યારે કેળાંની ઝાલ ખાનારને આટલી શિક્ષા થઈ તો આગળ જતાં તેમાંના ગર્ભને ખાનારની કેવી ગતિ થશે, તેનું મારા મનમાં આશ્ચર્ય થાય છે! ખીણું મહેલના ચોકમાં પેસતાં આટલી શિક્ષા થઈ તો તમે રાજ

મહેલની અંદર રહે છે અને શયન કરે છે તો તમને કેટલું દુઃખ પડશે તેનો વિચાર કરતાં મને ઘણી ચિંતા થાય છે. જેમ ગળ ઉપર લોટની કણેક લગાડીને માછીમાર પાણીમાં નાખે છે, તેને ઈર્ષ્ય જાણી ગળનાં માછલીના પ્રાણ જાય છે, તો હવંત પ્રાણીઓને મારીને ઉદર પોષણ કરનારાની શી ગતિ થતી હશે ? એમ તારા દુઃખનો વિચાર આવતાં મને હસવું આવ્યું. લિખારીના આ સજ્જે સાંભળી રાગની વૃત્તિ બદલાઈ ગઈ. મનમાં અનુતાપ લાવીને સર્વ રાજ્ય સંપત્તિ ત્યજી દીધી અને કોઈ ને પણ કશા સિવાય મહાઅરણ્યમાં જતો રહ્યો. ત્યાં સાંત બ્રાહ્મણી રાગ એકાંતમાં બેસી મનમાં ધણે અનુતાપ કરવા લાગ્યો. મનમાં કહેવા લાગ્યો કે સંત સમાગમ વિના હું અહીં એકલો દીનહીન છું. ઇશ્વરભજન કેવી રીતે કરવું, યોગ સાધન કેવી રીતે થાય, દેહદમન કેવી રીતે કરવું, એમાંનું કંઈ મને આવડતું નથી. રાજ્ય વાતાં કેવી હોય, મનમાં કેવો અનુતાપ ધરવો, હું કેવું સંકટ સહન કરું કે જેથી મારા ઉપર થીદરિની કૃપાદ્રષ્ટિ થાય. માનસ પૂજા કેવી રીતે કરવી, ગરૂડધ્વજને કેવી રીતે પૂજવા, મારો જન્મ સંકળ થાય તેવું કામ કેવી રીતે કરવું તે સમજાતું નથી. માણસો વસ્તીમાં કેવી રિયતિમાં રહે છે ? સંતમૂર્તિનો ક્યારે બોટો થશે ? એવા સંકટપ વિદેષ મનમાં કરતો શાંત બ્રાહ્મણી રાગ વનમાં રહેતો હતો.

હવે અપાડ મહિનામાં પંદરપુરની યાત્રાએ માણસો આનંદથી જતા હતા. તે નજરે જોઈને રાગના અંતરમાં ધણે આનંદ થયો. ટાળ, વીણ અને મૃદંગ વાગતાં હતાં અને વૈષ્ણવો આનંદથી નાચતાં ગાતા હતા. એક બીજાને નમન કરીને સપ્રેમ આલિંગન આપતા હતા. સાથે અનેક દિવ્ય ધ્વજો લીધી હતી અને તેમાં ગરૂડનું ચિત્ર હતું. એ પ્રમાણે અનેક વૈષ્ણવો (વારકરીઓ) યાત્રાએ જતા હતા. એવો સમારંભ નજરે જોઈને શાંત બ્રાહ્મણીના મનમાં હર્ષ થયો. તે પ્રેમથી ત્યાં જઈને વૈષ્ણવોના મરણમાં દંડવત પ્રણામ કરવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે આજનો દિવસ ધન્ય છે કે મને સંત સમાગમ થયો. પૂર્વ જન્મના સુકૃતનો સાચો ઉદય આજે થયો. જે મનમાં ઇચ્છા હતી તે તત્કાળ પૂર્ણ થયું. એવું ચિત્તમાં સમાધાન પામીને તે સંતો સાથે યાત્રાએ ચાલી નીકળ્યો. પંદરપુર ક્ષેત્રમાં જઈને ચંદ્રલાગામાં રનાન કર્યું. પછી પુંડરીકનું પૂજન કર્યું. સંતો તથા સન્નનોને નમન કર્યું. પછી તીર્થક્ષેત્રની પ્રદક્ષિણા કરીને શાંત બ્રાહ્મણી મહાદેવ આગળ આગ્યો. ત્યાં પોતે કીર્તન ગજર સાંભળી સંતોષ પામ્યો. ધણી

મોટાં તીર્થો અને દૈવતોની કીર્તિ કાને સાંભળી છે અને આંખે જોઈ છે, પણ પંદરપુર ક્ષેત્ર જેતું અદ્ભુત તીર્થક્ષેત્ર ત્રિભુવનમાં. જોવામાં આવશે નહીં. જે ઉપમા આપવા માટે ચારે બાજુએ નજર કરીએ તો એક પણ સ્થળ આના જેવું દેખાતું નથી. ગમે તેવી ખરાબ ભુદ્ધિનો દુર્બલ હોય પણ પંદરપુર ક્ષેત્રમાં આવતાં પ્રેમાળ થઈ જાય છે. બીજાં કોઈ તીર્થ સ્થળોમાં સ્નાન કરતાં અભિમાન વધે છે જ્યારે ચંદ્રલાગાનાં દર્શન થતાં અભિમાન ત્યજી એકબીજાને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરે છે. આવું ક્ષેત્ર નજરે જોઈને શાંત આત્માશીને મનમાં આનંદ થયો. પછી લોટાંગણ કરતો ગરૂડ પાસે પ્રેમથી ગયો. ત્યાં જઈ સવળા વૈષ્ણવજનોને નમન કરીને પ્રીતિથી આસિંગન આપ્યું. પછી દેવદર્શન કરવા નિજ મંદિરમાં મંડપ પાસે ગયો. ત્યાં તે સમયે પરશ્વતને ઇંટ ઊપર બિસા રહેલા જોયા. સહલાલે આસિંગન આપીને ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા. કહેવા લાગ્યો કે :-

જય જયાજી પુરાણ પુરૂષા, સગુણ સ્વરૂપા હૃદિકા લીલા નાટકી સર્વેષા, પંદરીયા શ્રીવિક્રા, ચક્રપાણિ તારી કીર્તિ સાંભળીને ચરણે આવ્યો છું. પણ તારું સ્વરૂપ અંતરમાં સમજાવનાર કોઈ સદ્ગુરુ મળ્યો નથી. માટે મારો મનોરથ પૂર્ણ કરજે. એમ કહીને વ્રત લઈને દરવાજો ખેડો. ફળ, મૂળ, પાણી અને અન્ન સર્વનો મનમાં અનુતાપ લાવીને ત્યાગ કર્યો. એમ ત્રણ રાત ધતાં હૃદયભૂકાંત પ્રસન્ન થયા. તેને સ્વપ્નમાં આવી સાચેસાચ “વિવેક સિંધુ” નામનું પુસ્તક આપ્યું. પછી પંદરીનાથે સ્વપ્નમાં કશું કે કલ્યાણમાં સહજનંદ સ્વામી છે તેનો ઉપદેશ લેજે. પોતે સ્વપ્નમાં જાગૃત થયો તો નજરે પંદરીનાથ દેખાયા નહીં; પણ પુસ્તક પોશું જોયું. આવો મોટો ચમત્કાર જોઈને તેના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. પછી તે કહેવા લાગ્યો કે જગદ્ગુરુએ દર્શન દીધાં, તેથી હું પાવન થયો છું. પછી ‘વિવેક સિંધુ’ પુસ્તક વાંચીને એકાંતમાં બેસી મનન કરવા લાગ્યો. સહજનંદ સ્વામીને ગુરુ દરવાનું કહ્યું હતું તે સ્વપ્નની યાદ આવી. પછી દેવની આજ્ઞા મારીને સત્તર નમન કર્યું અને વહેલા વહેલા કલ્યાણ ગયો. તો તે સ્થળે સદ્ગુર નહોતા. આગળ કારતક મહિનો આવતો જાણી પોતે પંદરપુર ક્ષેત્રમાં ગયા અને ત્યાં અકસ્માત સહજનંદ સ્વામી પણ યાત્રાએ આવ્યા હતા. શાંત આત્માશી, સ્વામીને મળ્યા અને સ્વપ્નનો વ્રતાંત કહી સંભળાવ્યો. સ્વામીએ તેને ઉપદેશ આપીને તેનું નામ ‘મૃત્યુંજય’ રાખ્યું. તે નારાયણ-પુરમાં જઈ વ્યવસ્થિત રીતે પૂજન કરવા લાગ્યો.

“સદ્ગુરુ મુખે શ્રવણ મનન. કરતા લાગ્યું નિદિધ્યાસન,
પછી સાક્ષાત્કાર મુધી જઈ, વિજ્ઞાન સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી”

તે સ્થળે ‘ભવગયા જંગમ’ નામે જ્ઞાની પરમ ભાવિક ભક્ત રહેતા હતા. તે મૃત્યુંજય પામે પ્રીતિથી ગયો અને તેનો ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો. બીજાને એક ‘સમુચ્ચય જંગમ’ નામે માણ્ય હતા, તે પોતાને મર્વ શ્રેષ્ઠ કહેવડાવતો અને ભવરાયાની નિંદા કરતો તેમજ તેને લલકો પાડતો. તે કહેતો કે મૃત્યુંજય જાતે યવન છે, તેને કંઈક જ્ઞાન થયું છે, પણ તેનો ઉપદેશ ભવગયાએ કેરી રીતે લીધો? જેમ શુદ્ધતા ધરવું પંકવાન બેઠાને બ્રાહ્મણ તેનું બોજન કરી શકશે કે? જેમ દારૂ ભરવાના પાત્રમાં મૂકવું ગગાજળ મળે તો પીરાશે કે? તેમ નરી પાકુકા કંઈ મગતર ઉપર મુકાશે કે? મહાદારનાં પગથીઆને કંઈ દેવ કહેવાશે અને તેની પુજા થશે કે? પગના સાકળા કાને પહેગશે કે? સાગના ગરાની જરૂર હોય ત્યાં દીવેનો કામ લાગશે કે? પિત્તજને ઘણું ઉજળું કરીએ પણ તે મોનાની બરોબરી કરશે કે? કડવા પાન સાકરમાં ધોવાથી અદગની ઝડાસ જશે કે? રાગની સંગીત ગાયિકા ગમે તેટલી સુદર હશે પણ તે પુષ્પ કાર્યમાં રાગ સાથે બેમી શકશે કે? તેમ યવનને સદ્ગુરુ ગ્યાન અપાય એવું કદી મનાય કે? આવા ખોટા વિચારો ફર્સાની સમુચ્ચય ભવરાયાની નિંદા કરવા લાગ્યાં આ સાલગી ભવગયાને અંતરમાં ધરો ખેદ થયો. પત્રી તે ગુરુ મૃત્યુંજય પામે ગયો અને સમુચ્ચયની અશુદ્ધિ વાણી કહી સંભળાવી આ સાલગી સદ્ગુરુ તેને આશ્વાસન આપે છે —

“કહે છે કે પોતાનો વિશ્વાસ જાતન કરીને રાખવો

પછી નિરાંતે કરવું કંઈર ભજન

દ્વેષથી જે કહે કટુવચન, સાંભળવું નહિ સર્વદા”

હવે તે નગરમાં એક રાગ્ય હતા. તેનું નામ કાશીપતિ હતું. તે પરમ ઉત્તર સજ્ઞાન મૂર્તિ હતા અને શિવભક્તિમાં અતિ તત્પર રહેતા તે હમેશાં દસ હજાર જંગમોને બોલાવી પોતાના મહેવમાં બેસાડી પોડશોપ-ચારે પૂજા કરી મિષ્ટાન બોજન જમાડતો. હવે એક દિવસ કાશીપતિએ જંગમોને પદ્ધતિમાં બેસાડી, પ્રેમથી પૂજા કરી. તેમને બોજન માટે પાત્રમાં અન્ન પીરસ્યું. રાગ્ય પોતે સ્વહસ્તે ઘી તથા સાકર પીરસતો હતો. પત્રી તેઓને કદ્યું કે ગંદર ભગવાનને નૈવેદ્ય ધરાવો. તેઓએ ન્યારે રૂમાલ

છોડીને જોયું તો શિવલિંગ મળે નહીં. (જંગમ લોકો જનોઈ સાથે શિવલિંગ ચાંદીમાં મઢીને બાંધી રાખે છે. ક્યારેકમાં આ પ્રથા હજુ ચાલુ છે અને તે લોકોને લિંગાયત કહેવામાં આવે છે.). તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આ તો વિપરીત થયું અને તેથી મનમાં લજ્જામયમાન થયા. જેમ ખટશાસ્ત્રી બ્રાહ્મણની જનોઈ બળી જાય, તો તે લાજ પામે, તેવી ગિથિતિ સર્વે જંગમોની થઈ. પછી તો કેવું પૂજન અને કેવું બોજન? હવે તો મરણ એજ પ્રાયશ્ચિત કરવું રહ્યું. શિવલિંગ દરાર્થ ગયેલું બણીને હવે જીવનું રક્ષણ કરવું નહીં. ત્યારે શિવલિંગ ધારણ કરાય ત્યારે જ કુળગુરૂ તરીકે રહી શકાય. જંગમોને દેહનો અંત થાય, તોપણ શિવલિંગ તમ્બ નહીં; એવું જીવન જીવવા માટે સોગન લેવા પડે છે. હવે સઘળા જંગમોની એવી સ્થિતિ થઈ, તેથી કોણ કેને નાત બહાર મૂકી શકે? દસે હજાર જંગમો મનમાં બ્રાંતિ થવાથી જેમને તેમ બેસી રહ્યા. એક કહે છે કે હવે પ્રાણ આપીએ, બીજો કહે છે કે હવે શા માટે જીવવું? કોઈ કહે છે કે હવે બોજન કેમ કરાય? આ તો એચિંતું વિદ્વ આવી પડ્યું. એક કહે છે કે રાજઅન્ન જમ્યા તેથી આપણને દોષ લાગ્યો છે. કોઈ કહે છે કે અન્ન પવિત્ર છે તેમાં શું બાધ હોય? આપણો પોતાનો જ શુદ્ધલાવ નહીં, તેથી શિવજી આપણને ત્યજીને જતા રહ્યા અને તેમની અગાધ લીલા બતાવી છે. એ પ્રમાણે એક બીજાને કહે છે પણ કોઈને ઉપાય સૂઝતો નથી. સંત્રાજાઓની મતિ કુમતિ થઈ છે અને જમીન સામે નીચું જોઈ રહ્યા છે. તે ઉપરથી કદ્યાણી કાશીપતિ ગળ જંગમોને કહેવા લાગ્યા કે —

રાધુ પુરૂષોત્ત્વ છળણ કોમળે કંઈ હોય, એવું મારી નજરે દેખાય છે. આથી તમે સવળા ઉપર દ્વેષ કરીને વિચરે જતા રહ્યા છે.

રાજાનું કહેવું સાંભળી એક બીજાને પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે સમુદ્રચપ જંગમે પોતાના મનમાં વિચાર્યું કે મારાથી જ અન્યાય થયો છે. તે કહેવા લાગ્યો કે મેં ભવરાયાની નિંદા કરી છે. મેં કલ્પે હવું કે તે મુસદ્દામાનનો શિષ્ય છે. આનો મને દારણ દોષ લાગ્યો છે એવું મારું મન સાક્ષી આપે છે. તેનો શું ઉપાય કરવો તે મારાથી સમજાતું નથી. આ સાંભળી રાજા કહે છે કે તમે સર્વ જણા જઈને મૃત્યુજયની પ્રાર્થના કરો, તો જ સંકટ નિવારણ થશે એ નક્કી છે. રાજાનું કહેવું સર્વેએ માન્ય રાખ્યું. પછી

સર્વે જંગમો મૃત્યુજયના મડમાં ગયા અને સાધ્યાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા. પછી તેમને સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો અને એ હાથ જેડીને સામે બેસા રહ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે ભવગયાને અમે કટુવચન કહ્યાં છે તેથી શ્રી શંકર ભગવાન પોતે ગુપ્ત થયા છે. આયું સાંભળી મૃત્યુજયે તેઓને બેસાડીને પોતે મોટેથી કહેવા લાગ્યા કે મારા ઘરમાં બે કૂતરા છે, તેઓનાં નામ 'વેદાંત' અને 'સિદ્ધાંત' છે. તેમણે તમારાં ચિવલિંગ દરી લીધાં હોય તેમ લાગે છે. પછી તેમણે હાક મારીને વેદાંતને બોલાવ્યો. એટલે તે જ્ઞાન ત્યાં પ્રગટ થયો. તેને કહ્યું કે જંગમોનાં ચિવલિંગો શા માટે નકામો ચોરી લાવ્યો છે? હવે જલદી આપી દે. આયું મૃત્યુજયનું વચન સાંભળી તે જ્ઞાને બોલીને પાંચ હજાર લિંગો દગસો કરી દીધો. પછી સિદ્ધાંતને હાક મારીને બોલાવનાં તે પ્રગટ થયો. તેણે બીજાં પાંચ હજાર લિંગ બોલી કાઢ્યાં. આયું કૌતુક બેધને સધળા માણસોને ભારે આશ્ચર્ય થયું! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે વિષ્ણુભક્તોનો મહિમા કાષ્ઠથી કળી શકાય નહીં. પણ એ દગલામાંથી પોતાનાં લિંગ કાષ્ઠથી બોળખી શકાય તેમ નહોતું. તેથી તેઓએ ફરીથી પ્રેમપૂર્વક મૃત્યુજયને નમસ્કાર કર્યા. જેમ ચિવાગોને પાર્વતીનાથે એકસો આઠ બચ્ચાં લાવી આપ્યાં હતાં, પણ તેઓ પોત-પોતાનાં બચ્ચાં બોળખી શક્યાં નહોતાં તેવી જ આજે અમારી દશ થઈ છે. પછી કૈલાસવાસીએ પ્રસન્ન થઈ દરેકને પોતાનાં બચ્ચાં શોધી આપ્યાં. માટે હે સ્વામી, તમે પણ અમને તે પ્રમાણે અમારાં લિંગ શોધી આપો. એમ કહીને ફરીથી ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા. તેઓનો કર્ણ સ્વર સાંભળીને જેનાં લિંગ હતાં તે સર્વની જનોઈમાં ફરીથી પ્રગટ થયાં. આથી સર્વેએ જયજયકાર કર્યો અને મુખથી હર હર મહાદેવ કહેવા લાગ્યા. સધળાંએ તેમનું નામ જ્ઞાનસાગર રાખ્યું. પછી સર્વે રાજમંદિરમાં ગયા અને બોજન કર્યું. એવી રીતે વૈષ્ણવ ભક્ત વિવશ્ણુ ચરિત્રો કરી અનુભવ આપે છે. મહીપતિ તેઓનો શરણાંજત છે અને તેમના ગુણનું પ્રેમથી વર્ણન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.

પ્રેમાળ સાવિક ભક્તોએ આ એકતાલોસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્ણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૨ મો.

સંત ભાનુદાસનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

કથાગ્રાન્ : ઉમર ગમે તેટલી હોય પણ અતર શુદ્ધ હોય અને સતત
ભક્તિ દરતો દોય તેના ઉપર પૂર્ણ ઇશ્વરી કૃપા થાય છે
ઇશ્વર તેનું યોગક્ષેમ ચલાવે છે એટલું જ નહીં પણ, તેના
ઉપર આવેના વિદ્યો તેના હિતપરી થાય છે

જ્ય જ્ય વાસુદેવા જગન્નાથા, કમનૌત્યના રક્તિમગીકાતા, નિજભક્તોને
મુખનાતા તારા રિના કાઇ પણ સ્થગ ખાતી નથી જ્ય જ્ય પદ્મનાભા,
વિશ્વમૂર્તિ, વિધિજનમ, વૈકુઠપતિ, રિરાટ સ્વરૂપા, વામનમૂર્તિ, જેની
ગિયતિ કળવાને વેન્નાત્મો પણ અસમર્થ છે જ્ય રિશ્વમાહો, અપરિમિતા,
વિશ્વચતુર્થી તુ સર્વ જુએ છે, વિશ્વચતુર્થી તુ મનન મરે છે, તુ જ વેદ
વાર્તા મોને છે હે રિરાટ સ્વરૂપ હરિશ્ચી, નિજભક્તો તને હમેશા ઓગખી
ન શકે તેથી સગુણ સ્વરૂપ ધરીને તેઓને દર્શન આપીને તે તારા ભજનમા
નેડયા છે તેઓ મનમા જેની ઇચ્છા કરે છે તેવો જ તુ કીરા
ધીપતિ થાય છે જેમ જાળમેતો હાથ પકડીને તેની માતા હસ ગતિએ
યાન છે તે જાળમે મોમ, જોને, તોપણ તેની માતાને તે વાણી મળુન
વાગે છે અને તે મનમા સંતોષ પામે છે પત્રી તે જાળમે જેવું જોતી
તેને પ્રેમથી મુમન મરે છે, તેની જ રીતે ભક્તોને કઈ જાણુરા દીધા વિના
તે ગમે તેનું વાકુ ટેકુ સ્વરન કરે છે, ત્યારે તુ જગજીવન તેઓના જેવો
ચઈ તેઓની ઉપર કૃપા કરે છે જાળના અધ્યાયમા મૃત્યુજયનું ગહન
અને રસાળ ચરિત્ર સાક્ષીને ઓતાઓ તત્વીન ચઈ ગયા હતા તેના
સંતોનો મહિમા અગ્રાધ છે

હવે સાક્ષાત્ સૂર્ય દેવે પૈઠણમા અનતા લીધો હતો તેનું પતિન ચરિત્ર કાનને રસાળ લાગે તેનું સન્નિવૃત્તિ ઓતાઓને પ્રેમથી સભળાતું હું મૂર્ધ ઉપાસ- એક બ્રાહ્મણ હતો તે જ્ઞાની પતિન અને ભાવિન હતો તેને જે એક પુત્રનો જન્મ થયો તેથી તેને ઘણો સતોત થયો તે દિનમે દિનમે મોટો થયો પત્રી તેના માન્યપે તેને ઘણા પ્રેમથી યજ્ઞોપવિત દાન વીડુ એક દિનસ તેને પૂજનપાક નીખતતા તેનો પિતા કાઠાયમાન થયો તેથી તે રીસનો ભરેનો ગામ બહાર નીકળી ગયો ત્યાં જઈ વાણી તપાસ કરતા સતાર્થ જના માટે કોઈ અથળ જડયું નહીં એવામા તેની નજરે એક દેવળ અકસ્માત દેખાયું તે લગભગ જમીનમા દગાયેના જેવું લાગતું હતું ત્યાં મનુષ્યની અનન્નર નહોતી તેથી તેણે સત્તર અદર પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં જ સતાર્થને ખોલે તે દેવળમા મૂર્ધનારાયણની પુગતન મૂર્તિ હતી તેના ચરણમા જઈને પ્રેમથી દડતલ પ્રણામ કર્યાં

આ બાળનો ભાવ જોઈને સૂર્યનાગયણ પ્રમન્ન થયા તેમણે રિચાર કર્યો કે બાળક અજ્ઞાન છે અને મનમા નિશ્ચય કરીને મેં છે તેથી સત્તર મનુષ્યરૂપ લઈને સૂર્યનાગયણ તેની પામે આવ્યા તેને પેઠે ભગવતેટનું દૂધ પીરાડાયું અને અભય વગ્દાન આપ્યું અને હલ્યું કે તારું મન નિર્ભય કરીને શ્રી પાદુરગનું સ્મરણ કર તને કષ્ટપણ સંકટ પડશે તો કે તત્કાળ આવીશ આ તરફ તે બાળકના માતાપિતાને મનમા ઘણો ઉદ્વેગ થયો પુત્રને શોધના શોધના સાત દિવસ થઈ ગયા પણ ક્યાય પતો લાગતો નથી હવે એક દિનસ તે બ્રાહ્મણપુત્ર અન્નમાત તે દેવળની બહાર આવ્યો ત્યાં એક બ્રાહ્મણ હતો, તેણે તેને નજરે જોયો તેણે તેને કાંઈ મારતા જ તે પાછા દેવળમા જતો રહ્યો તે બ્રાહ્મણે નગરમા જઈને તેના પિતાને સર્વ જ્ઞાત કહ્યા પુત્રની શોધ લાગતા જ માન્યપે હર્ષ થયો તે ગામના માણ્યોને લઈને તેને બધા માટે જગતમા દેવળ પામે આવ્યો તે હવડ દેવળ જઈને સર્વ આમજનોને નવાઈ લાગી દીવો કરીને માણ્યો ધીરજથી અદર ઉતાર્યા ત્યાં સૂર્યનારાયણની મૂર્તિના ચરણમા તે બ્રાહ્મણનો પુત્ર મગતક મુખેને સૂર્ય રહ્યો છે માન્યપે નજીક જઈને પુત્રને ડાલી સાથે ચાપ્યો તે કરેલા લાગ્યા કે અહીં તું કેવી રીતે જીવતો રહ્યો, એમ પૂછતા જ તેમની આખમા આસુ આવ્યા પત્રી લોકોએ પૂછ્યું કે તારા પ્રાણ કેવી રીતે બચ્યા ? તને જૂખ તરસ તો લાગતી હશે અહીં અન્નજળ મળતું નથી ત્યારે તે બાળક કહેવા લાગ્યો કે અહીં એક પરમ તેજસ્વી દેહિયમાન

બ્રાહ્મણ પ્રગટ થાય છે તે મને રોજ દૂધ પીવડાવે છે તેથી જ મારો પ્રાણ બચે છે આનુ બાળકનું ઢલું સાબળી, સવળા માણસોને આવર્થ થનું તેઓ કહેના લાગ્યા કે આને તો સૂર્યનાગયણ મળ્યા તેનો લાવ અને નિષ્ટા જોઈને ઈશ્વર મળ્યા તેના ઉપર ભારત્વર પ્રસન્ન થયા છે તેથી તેનું નામ લાનુ'સ રામે પડી તેને કાઢેથી પટ્ટીને પોતાના ગામના તેડી લાગ્યા સૌ કહેના લાગ્યા કે ઈશ્વરે જાતે જ આનીને એના પ્રાણ મળ્યા છે તેથી તેને હવે કદી પણ કંડવા વચન કહેના નહીં નારાયણે કૃપા કરી આપણને તે પુનઃ દાન કર્યું છે હવે નમીનના જે ગતિ થવાની હશે તે થશે માટે આપણે ચિત્તમા નકામી ધડપડ શા માટે કરી જોઈએ ? ચિત્તમા સમાધાન પામીને તેના મામાપે તેના ઉપર પ્રાપ્તિ કરવા માડી હવે વિદ્યાભ્યાસ કરનાનું કહે અને પાળે ગિમાઈ જાય એમ નિશ્ચય કરી પોતે તે બાગત કરતા નહીં યોગ સમયે યોગ કર્યા જોઈ લાનુદાસનું લક્ષ્ય કર્યું ત્યાર પડી તેના મામાપે કેટલો-મમન ભજન કરી નમા ગાલ્યો અતે આયુષ્ય પૂરું થતા બને જણુ (મામાપ) દેવનોડ પામ્યા આમ થતા જના લાનુદાસ અતરમા નિર્ભય છે, તે દુનિયાદારીમા મન લગાડતો નથી અને પાકુરગનુ ભજન કર્યા કરે તે વરમા અન્ન વસ્ત્ર જોઈએ, તેથી તેની પત્ની રોજ કકળાટ કરે છે તેને બાનમત્યા છે, ઠતા પણ તેનું મન ઊભી રહે છે એમને કે ઈશ્વર ભક્તિમા છે ગામના બે ચાર માણસો ભેગા થઈ લાનુ'સને શિષ્યમણુ આપના લાગ્યા તે કહે છે કે તાના કુટુંબ માટે અન્ન વસ્ત્ર જોઈએ તેનું ટર્ક લાન છે કે ? તારે માથે માતાપિતા હતા, તેમજે આજ સુધી નલાગ્યુ હવે તેઓ નથી તેથી આગળ ઉપર તારો નસાર કેવી રીતે ચાલશે ? તુ અતરમા ઉદામીન થઈને ગહે છે તે વધારે વિદ્યાભ્યાસ પણ કર્યો નથી હવે અમે ટર્ક કહીએ તે જગ કાને માલગી નિશ્ચય કર અમે તને એકનો રૂપીઆ ભેગા કરી આપીએ તેનું કાપ લારી વેચનાનો ધવો કર તેમાથી જે ટર્ક નફો મળે, તેમાથી તારા કુટુંબ માટે અન્ન વસ્ત્ર લારી ભરણપોષણ કર અમારી મુલ્લ રત્ન ધીમે ધીમે બેગી કરી પાછી આપજો પડી તે માણુઓએ કહેરમા જઈ નાપડ વેચાતુ લઈને તેને આપ્યું પડી તો ઉદમ કરવા માટે લાનુદાસને ટ્યુ કે જગમ લા. ૧ છે ત્યા કાપડ સાથે લઈને જઈ અને બીજા વેપારી બેમે છે તેમની નજર બેગી પ્રપચ વ્યવહાર કરજો ગૃહસ્થોનું ઢલું સાબળી તેણે વેપાર કરનાનું ટ્યુલ કર્યું પડી ગામના વેપારીઓ લાનુદાસને સાથે લઈ જઈ નજર બેસારતા તેને વેપારી બધા શીખની જેમકે મુગુ એટને પાચ, ઉદાનુ એટને

નણ, અગોળ એટને દસ, ચવના એટને એ, કાદી એટને ત્રીસ, પત્રીતુ એટલે સાત, મેનુ એટને ૭, પોડુ એટને ચાર, હકાર એટને અઠત્થ અને આનાર એટને મે અને કેટલી કિંમતમા વસ્ત્ર આપતુ તે વાત પણ સમજવી મુશ્કેલ વસ્ત્રનુ રક્ષણ કરીને નરો ચાપ તેટલી વસ્ત્ર ઢોરી જે કાંઈને સત્ય કિંમત ઢીલેશ તો વેપારમા ખોટ આવડે. તેઓને લાનુદાસ કહે છે કે—

હું જલપાતે પણ અસત્ય બોલીશ નહીં. અને કંઈ નફો નહીં મળે તો ભલે, પણ હું નક્કી સત્ય બોલીશ

સરળા વેપારીઓ હસના લાગ્યા તે ઢોરના લાગ્યા કે આના નખી બમાજ બીખ માગનાનુ લખ્યુ છે તેથી તે અમારી વાત સાંભળતા નથી એનુ નામજ દરિદ્રી છે કાંઈ કહે છે કે એને ધનતી લાનચ લાગી કે અસત્ય બોનનામા બધાથી ચઢી જશે સસાર વલંગમા સાચુ બોનનારો પ્રાપ્ત દેવ જોયો નથી જેમ જન્મથી અધ દોષ તેને મનથી દુનિયાના સર્વ આધળા લાગે તેમ જો માણસ પોતાના અતગથી અમત્ય બોનનાર હોય તેને કાંઈ સાચો માણસ નજરે પડે નહીં જોનુ જોના અતગમા હોય તેના જ તેને ખીજા માણસો દેખાય છે લાનુદાસનુ મોટુ ધર્મ છે તે સસાર વ્યવહારમા કદી અમત્ય બોનતો નથી તેની આરી દેવ જોઈ સર્વ જાને નવાઈ લાગે છે ! કાંઈ ધરાક વસ્ત્રની કિંમત પૂછે તેને સાચી કિંમત કહે અને તેના ઉપર પોતાનો નફો કહે તે એજ વખત બોને અને કહે કે મનમા ઠીક લાગે તો લેનુ, નહીં તો લેનુ નહીં અને ખીજા દુનને જનુ માન એટનુ વચન કહી પોતે નામસ્મરણ કરના લાગે તેના શરીરમા સર્વસ્વ જનનાર્દન ભરેલો છે એનુ સરળને મનમા નક્કી થય તે કહેવા લાગ્યા કે આ કારણથી લાનુદાસ અસત્ય વચન કે પોતે પણ બોનશે નહીં ધરાકોએ આ જાણ્યુ ત્યારી સર્વ તેની જ દુકાને જવા લાગ્યા ખીજા અસત્યનાદી વેપારીઓ દૂરથી આ કૌતુખ જોતા હતા તે કહેના લાગ્યા કે આને આપણી પાસે લાગ્યા તે આપણને જ અડચણરૂપ થયો છે આથી તે દુરાચારીઓના મનમા લાનુદાસ માટે દેવ ક્રિપાન્ન થયો તે કહેવા લાગ્યા કે તુ અમારી પાસે બેમે છે અને અમારા ધરાક લઈ જાય છે આવતા ધરાકોના મો સાચુ જોઈને અમે મેમી રહીએ છીએ અને પેટ બાળીએ છીએ પત્રી કાંઈ કહેના લાગ્યા કે લાનુદાસ ધરાક ઉપર કામણ કરે છે તેથી માણસો શ્રમથી ખેતારીને તેની પાસે જાય છે અને તે જો લાવ કહે છે તે આપીને માલ લઈ જાય છે કે છ માલ લેતા કચકચ કરતા નથી

એક ઝહે છે કે બેડો નિધાસ, તેથી મર્વજન જાય તેની પાસ,
આપણે અસત્યવાદી અને પ્રપંચદામ,
ઇંધર આપણને કેમ થાય સહય ?

એક કહે છે કે હવે આપણે સાચુ જ બોલીશુ બીજો કહે કે આપણા ઉપર નિધાસ કાણુ રાખશે ? આપણુ સત્ય કહેતુ કોઈ માનશે નહીં. જેની એક વખત આમરુ બધાઈ તે જન્મભર રહેનારી આપણે તેનો પ્રત્યક્ષ દાખનો લાનુદાસનો નગરે જોયો છે જો વર પામ કૂતરુ બેહુ હોય અને ધરમાથી કોઈ માણસ શેટની ચોરી જાય તો પણ તે ચોરીનુ આજ કૂતરા ઉપર જ આવશે બીજા કોઈના ઉપર શય આવશે નહીં જો વાન શાતિથી બેસે હોય, તો પણ એમ લાગે કે ચિદાગ્ના ધ્યાનમા બેસે છે, કોઈ ધન દોભીએ ઉદામીવત લીધુ હોય તો લાગે કે મોઢી ઠગવા નીન્હ્યો હશે, કોઈ જર પુરુષ તીર્થાટને નીડળ્યો હોય તો એમ લાગે કે પરસ્ત્રી શોધના જતા હશે જો બિનાડી ખૂણામા શાતિથી બેસે હોય તો લાગે કે ઉગ્ગ પદ્મનાની તૈયારીમા હશે તેમ આખો જન્મારો લોકના જતા ખોદુ બોલવામા ગયો અને હવે સાચુ બોલવા લાગે તો મોઢી કહેશે કે કષ્ટક વપટવનિ હશે આપણી નજર આજ લાનુદાસનો વેપાર કેટલો થોડો હતો અને હવે તેનુ લાભ્ય ઉધડી ગયુ તેને ઇંધરે સહાય કરના માડી છે આપણે આખો વખત ધણી મજુરી કરીએ છીએ, પણ પેટ ભરીને લાખગી મળતી નથી શાહુકાર લેણુ લેના યેર આનીને મેસે છે હવે કેવો વખત આવશે ? જ્યારથી લાનુદાસને આપણી મોનમા લાગ્યા, ત્યારથી આપણુ દેવાનુ નીકળતુ છે સગી ધરાખી તે ખેચી ગયો છે અને અમે વરાક માટે ટળગીએ છીએ

એક નિવેસવજા વેપારીઓ દાટ ભરાનાનુ હતુ ત્યા ગયા રમ્તો પૂરો થતા ત્યા દેનજ આગળ રાત રહેવાનો વિચાર કર્યો તેમા લાનુદાસ પૈણુવ ભક્ત હતો, તેણે પણ બધાની સાથે જ આરામ માટે રહેનાનુ રાખ્યુ તે ગામમા હરિદાસ આનીને કથા અને કીર્તન કરતો હતો તે ગામમા ફરીને સર્વને કથામા આનનાનુ કહેતો હતો આ સાલગી લાનુદાસને મનમા વગેરો આનદ થયો તે કહેવા લાગ્યો કે આજે એકાદશીનો શુભ દિનિસ છે, તેથી કીર્તન સભળવા જઈશ બીજા વેપારીઓને પણ કહે છે કે કીર્તન કરવા જલદી ચાલો પણ આજમ ફરીને ના આવતુ હોય તો તમારા ધ્યાનમા નિરતે જીવજો મારી દુકાન તમારી નચ્છ છે તેના તરફ ધ્યાન રાખી સાચનજો લાનુદાસનુ આનુ કરેતુ સાલગી તેઓને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો તેઓ

કહેવા લાગ્યા કે તું મોટો દેવનો ભક્ત થયો અને અખંડ સત્યવ્રતા થયો, તે હવે પાછો દરિદ્રતા સાંભળવા કીર્તનમાં જાય છે. અમને તો થાક લાગ્યો છે, તેથી સઘળા બંધવાના છીએ. તને કાવે તો ખીંછ સદિસવામન જગા જોઈ તારો સામાન રાખજો. જે અહીં ચોર આવશે તો અમારાથી કંઈ બોલાશે નહીં. કીર્તન સાંભળવાથી તારા ધિરસામાં શું આવી જવાનું છે તે કંઈ અમને સમજતું નથી. ભાનુદાસે ઉત્તર આપ્યો કે સામાન રહો કે જાઓ, પણ મારો ભાવ તો પાંદુરંગમાં જ જડ્યો છે; તે હું કદી છોડીશ નહીં. એવું કહીને તે વૈષ્ણવભક્ત ત્યાં જ સરસામાન રહેવા દહને આવી નીકળ્યો; અને સત્વરે જ્યાં સાધુસતો કીર્તન મારે બેઠો હતો ત્યાં આવ્યો. તેણે મનમાં અતિ ઉલ્લાસ લાવીને દરિદ્રસોને નમન કર્યું. તે કહેવા લાગ્યો કે આજ ધન્ય પર્વદાળ એકાદશી કે મને સંતોનો બેટો થયો. રામકૃષ્ણ ચરિત્ર કે જે જનસમુદાયનો ઉદ્ધાર કરે છે તે પ્રેમ પૂર્વક વૈષ્ણવગતનો ગાય છે. ભાનુદાસ પ્રેમથી તે સાંભળે છે.

આ તરફ વેપારીઓએ કુમતિ કરી અને જ્યાં રહ્યા હતા ત્યાં બેસી વિચાર કર્યો કે ભાનુદાસ તેનો સામાન રાખાને કીર્તનમાં ગયો છે. મોટે હવે યુક્તિ કરીને તેનો ઘોડો છોડી મૂકો અને પાછળ ખાડામાં તેનો માથ નાખી દો. પછી આવીને આપણને પૂછે તો કહેવું કે ચોર આવ્યા હશે, અમને તો નિદ્રા આવી ગઈ હતી, તેથી અમને કંઈ પણ ખબર પડી નથી. આથી ચોર માથરામાન વગેરે લઈ ગયા હશે. પછી તે ઘેર જતો રહેશે એટલે આપણે તેનું કાપડ વહેંચી લઈશું. દુર્જનોએ એવો વિચાર કરીને અમને છોડી મૂક્યો. પાછળ ખાડો હતો તેમાં કાપડની ગંસડી સત્વર નાખી દીધી. પછી એક ખીમ્મ તાળીઓ પાડીને આનંદમાં આવી જઈ વાતો કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે ભાનુદાસ આપણી સોખનમાં આવ્યો ત્યારથી તેની પાસે ધન આવવા લાગ્યું અને આપણને દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થઈ. સર્વ આલોકો તેની પાસે જાય છે. તે સર્વ ચિંતા આજે મરી ગઈ છે. ઔપધ કર્યા વિના ખરજીયું મટે તેવું થયું છે. દુર્જનો એમ વાન કરે છે. જેમ ધર્મરાજની સંપત્તિ લઈ લીધા પછી, દુર્યોધનને ચિતમાં જે ઉલ્લાસ થયો હતો તેવો તે કુમતિવાળા વેપારીઓને થયો. તેઓ મનમાં સંતોષ પામી આરામ કરવા લાગ્યા.

આવું વિદા ઉપરિચિત થયેલું જોઈ ત્વરિત ગતિએ રૂક્મિણીકાંત આવ્યા. કહે છે કે ભાનુદાસ નિશ્ચળ ચિત્ત કરીને કીર્તનમાં બેઠો છે. સઘળા કુમતિ

વેપારીઓએ મળીને તેની દુનનનો આમાન ખાડામાં નાખી દીધો છે હવે
 શુ કામ કરવું, તેનો જગજગત વિચાર કરે છે તેનો મોડો કાષ્ટકેસો જતો
 ગહેશે તો તે કોને પૂછશે ? લાનુદાસ તો પ્રપચ માયાગ્નજ ત્યજીને મારા
 વચનમાં લીન થઈ બેઠો છે એમ જ્ઞીને પઢરીનાથ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને
 મનમમાં થઈ અથ જતો હતો તેને પઢરીને ગસ્તામાં મેઢા જે ક્ષીરસાગરમાં
 રહેનારા અને ગેરસયામાં પાડનારા, જેના ચરણુ શ્રી-રક્ષીજી આપે છે, તે
 ભક્તની વારે ધાનારા મનમોહન પ્રભુ અથ પઢરીને મેઢા છે જેનું યોગીઓ
 ધ્યાન ધરીને સમાવિમાં મેસે છે, પણ તેના ધ્યાનમાં જે એન્દ્રમ આનતા
 નથી, તે ભક્ત-વેપારી ઉપિદેશી મોડો પઢરીને મેઢા છે નત, તપ, નીર્થયોગ
 દરતા જે શ્રીંગ મગે નહીં તે પુડયિશ્વરના પાડુરગ અશ્વ પઢરીને મેઢા
 છે જે બ્રહ્મદેવના પિતા છે અને અનત બ્રહ્માડના ડર્તા છે તે લાનુદાસનો
 અશ્વ જતો હતો તેને પઢરીને ચડીઆગળ મેઢા છે વેપારીઓ મેઢા મેઢા
 તેની નિંદા કરે છે તેઓ કહે છે કે હમણા લાનુદાસ આનીને દુમન
 જોશે પત્રી અહીની બીના જાણીને ટળવળશે, એમ નુન્યા વેપારીઓ પર
 સ્પર ખોલતા હતા આ સાલળી ધનનીન કોપાયમાન થયા જગજગતની
 તેમના ઉપર અનરૂપા થતા ત્યા અન્માત ચોગ લોખિ આન્યા અને તે
 વેપારીઓનો માન નુગી લીધો તેમજ તેઓને ખૂમ માગ મારો, તેઓના
 થોડા છોડી મન્યા આથી તેઓ ગડવા લાગ્યા અને કહેવા લાયા કે આપણે
 લાનુદાસનું છળણુ કડું તેની પ્રતિતા પાડુરગે તરકાળ આપી આ સમયે
 એક જણુ કહેવા લાગ્યો કે જેની જુદિ દરી તેનું ફળ તરકાળ મન્યુ અથવા
 જેનું કર્મ થનાનું ટાવ તેની જુદિ થાય આપણે જાનહીન અગુદ જન છીએ
 પલ્લા નિચાર કરો નહીં બીને કહે આપણુ નમીન જ એનું કે જેથી
 ખોડુ મ્મ કડું ક્ષિરી ન્યામ છે 'કર અને જે' લાનુદાસ એમનિષ્ઠ
 ભક્ત છે તેની નકામી અદેખાઈ કરી નુમ્સાન કડું એમ મ્હીને તેઓ
 દીર્ઘ સરે રુદન કરવા લાગ્યા પણ કાઈ તેમની મદદે આયુ નહીં તે
 માયાનાવની રૂક્મણીરમણે ગામમાં બધા ઉપર મોહમળ નાખી હતી,
 તેનું પરિણામ આ હતું ન્યારે કીર્તનમાં આનદના અવાજ થતા હતા,
 મુન્દરથી વીણા અને મૃદગ વાગતા હતા તેનો અવાજ આકાશ મુધી
 પહોચતો હતો પ્રિયમાના નામની ગર્જના થતી હતી ચાર ધડી રાની
 બામી ગ્હી ત્યારે વૈષ્ણવોએ આરતી કરી રૂક્મિણીપતિના ભાવથી આવરણુ
 શ્રીધા અને ક્ષીગપ્રસાદ વહેચ્યો લાનુદાસ પત્રી હન્દિમોને નમસ્કાર કરી
 પોતાના ધ્યાન ઉપર જવા નામ્યો તો ગસ્તામાં એક બ્રાહ્મણ તેનો મોડો

પન્ડિતે બેઠો હતો તે જ્યારે તેની પામે ચઢને જતો હતો ત્યારે ઘોડાએ ભાનુદાસને ઓળખીને હણહણા મ્યો તેરી તેને જતા ભાનુદાસને વિચાર થયો કે તેનો ઘોડા અહીં ક્યાથી આવ્યો / ત્યારે તે યોગના મગામા પોતાનો ખેમ નાખીને ઓક સાક્ષીને તેને પકડી ગમ્યો હતો તે ભાનુદાસને જોઈને અદશ્ય થઈ ગયો આવુ દૌતુડ જોઈને તે મનમા વગો મિગમય પામ્યો / ભાનુદાસ પછી પોતાના અશ્વને પન્ડિતે પોતાની દુનનના મ્યો આ યો ત્યા તે પોતાની સાથેના વેપારીઓ મોટેથી રદન કરતા હતા તેઓને જ્ઞાન પૂજતા તે સઘળા દોલવા લાગ્યા, અમે દુર્લુહિ અને ભાગ્યહીન ડીએ તારા કીર્તનમા મના પછી અમે ટપટ કરવા લાગ્યા પાછળ ખાડામા તારુ કાપડ નાખી દઈ યોડાને ડોડી મૂક્યો પછી બે પ્રજા ગત ગઈ ત્યારે ચોર લોકો આવ્યા અને અમને લૂંટી ગયા અમારા કમનમીમની આની વાત અને નેની ર યોડા અને મપડની ગામડીઓ સર્વ યોગાઈ ગયા તે ઉપરાંત સર્વને પૂજળ માર પડ્યો હવે અમારો સ સાર પૂરો થયો લામે છે અમારી મિત્ર તુટાઈ ગઈ ઈન્ધરે તારુ ખચા તુ પના ખાડામાંથી તારી ગાસડી લાની તુ તારુ સભાળ આરા વચન સાક્ષીને ભાનુદાસનું હૃદય દ્રવી ગયુ તે કહેવા લાગ્યો કે શ્દિમણીન જ મારો અશ્વ પન્ડિતે ગરતામા બેઠો હતો

પછી ભાનુદાસ પોતાની જાતને કોના લાગ્યો કે રે જીવ, શા મો આ ખટખટ કરે છે પ્રપચ વ્યવહાર મર્વ બોલે છે તેમાંથી સ્વરૂપના આનંદ મેળનાની શયતના નથી હુ કમનમીન નજામો જુનાવામા પડ્યો છુ શામળા સુકુમાર રાજ્યનોચન, પિતામરધારી જગજીવન, તે મારે મોટે વિપ્ર વેર ધરીને મારો અમ્મ સાચ થો જે કાર્યથી પદરીનાયને જાતે ત્રાસ વેઠેલા પડ્યો, તે કર્મ હવે કદી દરીશ નહીં એવો તેના ચિત્તમા વૈરાગ્ય આવનાથી તે વેપારીઓને દોના લાગ્યો—હવે તમે તમારુ મન સ્વચ્ચ કરો ચોરે તમને દડવા છે, તો પણ મનમા ખેદ કરસો નહીં ખાડામાંથી પોતાના ટપડાની ગાસડી લાનીને તે બધા વેપારીઓને વગ્રો વહેચી આપ્યા પામેનુ દ્રવ્ય તથા અમ્મ પણ તેઓને આપી દીધા ત્યાંથી ભાનુદાસ પાતાને ઘેર જવા નીજી પડ્યો વેર જઈ માન અભિમાન ત્યજીને હરિભજન શ્રવા મેરો હરિગુણનુ કીર્તન શ્રવા લાગ્યો તે કોઈની પામે માનના કરતો નહોતો દુનિયાના કામમા તે મન પરોવતો નહો કુદુ મ્, સ્ત્રી, બાળકો હોવા છતાં ઉદાસપણે વર્તવા લાગ્યો ને અપાડ તથા કરતક મહિનામા પદરપુરની

વારી દરવા લાગે એ તે જતા દાગ, મૃગ વગેરે વગાડી કીર્તન કરતો જુગ જુદા કમિત્વ કરી ઘનશામળાની મૃતિ કરતો તેના હૃદયમા પ્રેમનો ઝરો હતો કીર્તન કરતા તેનો ઠઠ બરાઈ આવતો જ્યારે લાનુદાસ કીર્તનમા ઠોભો રહેતો ત્યારે સ્વસ્વરૂપના આનંદથી તેની આખો બીની થતી તેની લાગણી જોઈને કૃદ્ધિમણીપતિ તે મ્હોરે નૃત્ય કરતા હતા દુર્જીદિનાળા અસાની અથડા દુષ્ટ માણસો પણ લાનુદાસનું કીર્તન સાભળી પ્રેમાળ લાનુદાસ થઈ જતા તે ઢોંઢા કે લાનુદાસના મુખમાથી નીકળતું કીર્તન એટલું સ્પષ્ટ છે કે તે હમેશા સામગ્રીનું મન થાય છે દુનિયાની વસ્તુની મમતા નડામી છે આપણી કાયા નાગરત છે, એવું જ્ઞાન ગોતાઓને થવાથી તે સર્વ પ્રાણી માન ઉપર દયા રાખતા થઈ ગયા લાનુદાસે અયા-અદૃષ્ટિ ધરી હતી તેથી કોઈ અન્ન, વસ્ત્ર આપતું તે લેતા પણ પોતાના મુખથી કોઈની પામે કોઈ મનુષ્ય આગતા નહીં

આપડું કે પરાડું એ કે પના મનમા નથી

સર્વ પ્રાણી માનમા ઐશ્વર્યાન ગામી વિપલાવ ત્યજી દીરો

આથી લાનુદાસનું ચિત્ત હમેશા દરેક સમયે વૈરાગ્યથી ભરેલું રહેતું તે પ્રેમથી અને ઉનાસથી શ્રીકૃષ્ણનું ગતદિનમ ભજન દરવા લાગે

આગળના અધ્યાયમા નગરનો ગંગા લાનુદાસને નિધાન રે ॥ લઈ જશે તે મુરસ દયા સામગ્રીને ચતુર શ્રીતાઓના અતંગમા ઉનાસ ઘશે સત સજ્જન દૈવત મત્યા અને મ્હાની દડીઓ પુકા ફોરો થઈ મર્ષ તે હથેળીમા લઈ મહીપતિ નજીક ઊભો ગયો છે

સ્વચ્છિત શ્રી ભક્તવિજય અથ માલળતા શ્રી જગન્નાથ મતોપ પામશે પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ જોવાળીસમો રસાગ અધ્યાય સાભળ્યો

। શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૩ મો.

ભાનુદાસ અને રામરાજની કથા.

વિઠોબાને રામરાજ ત્રિધાનગરમાં લઈ જાય છે
પરંતુ ભાનુદાસ પાછા લાવે છે.

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

કથાસાર : ક્ષુદ્ર દેવતા કરતાં વિકૃત શ્રેષ્ઠ છે. અદ્ય આત્મવિશ્વાસ
દ્વં નિશ્ચય, નિષ્કામ અને શુદ્ધ વિકૃતભક્તિ, દેહબુદ્ધિ જરાપણ નહીં; એવો
શુણ્ય ભક્તોમાં હોવો જોઈએ. ભક્તની પૂર્ણ કમોટી કર્યા પછી જ ઈશ્વર
તેની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે. દેવ જે કરે છે તે સારા માટે જ કરે છે તેનો
પણ અનુભવ થશે.

હું પ્રેમાળ સજ્જન શ્રોતાઓ, સાંભળો. આજ દરપતરુને ફળ આપ્યું
છે. ભક્તકથા અતિ રસાળ છે, તેથી નિરૂપમ શ્રી વિકૃત પ્રગટ થાય છે.
જેનું વર્ણન કરી શકાય નહીં તેવો વૈષ્ણવમહિમા, જેની હદ સુધી બ્રહ્માથી
પણ પહોંચી શકાય નહીં, કે જેનો અંત બ્રહ્મા પણ પામી શકે નહીં, વેદ
પણ જેનો પાર પામી શક્યા નથી; તે સર્વ પ્રેમાળ ભક્ત બાણી શકે છે.
જેનાં કર્મ શ્રેષ્ઠ હોય છે તે અંતે બ્રહ્મલોક અથવા સત્યલોકમાં જાય છે.
જે ડાહ્ય યજ્ઞ યાગ કરે છે તે સ્વર્ગલોકમાં જાય છે. જે પિતૃઓમાં ભાવ
રાખે છે તે અંતે પિતૃલોકમાં જાય છે. જે માણસ દેવને ભજે છે તે અંતે
તેના પદને પામે છે. જે તામસી લોકો પિશાચની ઉપાસના કરે છે તે
મરણ પામતાં પિશાચ યોનીમાં જાય છે. જે પોતાના કાને ભક્ત કથાનું
શ્રવણ કરે છે તે વૈકુંઠને પામે છે. તેવા ભક્તોનું સંકટ નજરે પડતાં
ચક્રપાણિ તત્કાળ તેનું નિવારણ કરે છે. અંતે ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ ધરીને
મોક્ષપદને સ્થાને લઈ જાય છે. એવું વરદાન પંડરીનાથે આ ગ્રંથને આપ્યું
છે. માટે શ્રોતાઓ આદરભાવ સાથે પ્રેમથી ભક્તચરિત્ર શ્રવણ કરો.

પાછાના અધ્યાયને અંતે લાનુદાસને વિષ્ણુએ શ્રીવિક્રમ પંઢરીનાથ મળ્યા. પછી તેણે વિરકત થઈ તે સંસારકામો ત્યજી દીધાં. હવે આગળ કથા સાંભળો. પંઢરપુર ક્ષેત્રમાં એક વિષ્ણુ રહેતો હતો. તેને મનમાં દ્રવ્ય મેળવવાની ઈચ્છા થઈ. તેથી તે પરદેશ જવા નીકળ્યો. તે શહેર અને નગરો જોતો જોતો વિદ્યાનગરમાં આવી પહોંચ્યો. તે નગરમાં પ્રવેશ કરતાં તેને રાત્રને મળવાની ઈચ્છા થઈ. તે બ્રાહ્મણ સ્નાનસંધ્યા કરીને, રાજ-વાડમાં પ્રવેશ કરવા ગયો. ત્યાં દ્વારપાળે તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું કે ક્ષણવાર અહીં બેસો. રાત્રની આરા લેવા સત્વર જઈ છું. તેમની આરા મળ્યા પછી નૃપમંદિરમાં પ્રવેશ કરી ચકારો. નોકર રાત્રની આરા લઈને આવ્યો, પછી તે બ્રાહ્મણને અંદર જવા દીધો. બ્રાહ્મણને જોઈને રામરાત્રએ નમન કયું અને પૂજા કરી. બ્રાહ્મણને મનમાં ઉત્સાહ થયો અને કહેવા લાગ્યો કે ધન્ય છે મહારાત્રને. તમે ધર્મમૂર્તિ છો. રાત્રએ તેને પૂછ્યું “તમે ક્યાંથી આવો છો અને તમારા મનમાં શી ઈચ્છા છે?” એવાં રાત્રનાં વચન સાંભળી બ્રાહ્મણે ઉત્સાહસયુક્ત થઈને કહ્યું કે અતિ અદ્ભુત પંઢરપુર ક્ષેત્રમાં મારો વાસ છે. તમારી ઉદારતા સાંભળીને દેશાવર કરતો કરતો તમારાં દર્શન આવ્યો છું. આવાં વિષ્ણુવચન સાંભળી રાત્રને ધણો સંતોષ થયો. રાત્ર તેને કહે છે કે તમે સ્વસ્થતાથી બેસો. હું સ્નાન કરીને સત્વર દેવીપૂજન માટે જઈશ. તમે ત્યાં આવીને તે સ્થળ જુઓ. સોના સરખું તેજસ્વી દેવળ છે. હું સઘળી પૂજા કરીને તુળસીપત્ર અર્પણ કરીશ. એવું સાંભળી બ્રાહ્મણને પણ મનમાં સંતોષ થયો. રાત્ર જ્યારે દેવીનાં દર્શન કરવા આવ્યો, ત્યારે બ્રાહ્મણ પણ તેમની સાથે જવા લાગ્યો. દેવાલયની આજુબાજુની જમીનમાં રાત્રએ ફૂલગ્રાહના ક્યારા કર્યા હતા. મંદિરના અંદરના ભાગમાં શ્રી અગ્નિકાન્તી સ્થાપના કરી હતી. રાત્ર ત્યાં જઈ પૂજા કરતો હતો. જુદાં જુદાં વાજત્રો વાગતાં હતાં. તે સમયે રાત્રએ પૂજન શરૂ કર્યું. વિષ્ણુએ મંત્રોચ્ચાર શરૂ કર્યા. સમસતીથી પૂજા કરવા માંડી. આનંદના અવાજ સંભળાવા લાગ્યા. પોડીપચાર પૂજા કર્યા પછી, દેવીને વસ્ત્ર, આભૂષણ અને દિવ્ય રત્નોથી શોભાવમાન કર્યા. ચંદન, કંકુથી પૂજા કરીને કંઠે ફૂલો દ્વાર પહેરાવ્યો. પછી રાત્રએ ધૂપ દીવો કરીને ભાવથી નૈવેદ્ય ધરાવ્યું. પંચઆરતી પ્રગટાવી મહામાયાની આરતી ગીતારી. અને સાઠાંજ નમસ્કાર કરી નૃપનાથ પગે લાગ્યો. સઘળાં જનોને પ્રસાદ વહેંચી રાત્ર સ્વસ્થ મન કરીને બેઠો. પછી પંઢરપુરના બ્રાહ્મણ સાથે વાત કરવા લાગ્યો કે રાત્રના માતા જેવું દૈવત ત્રિશુલમાં કદી મળે નહીં. મેં

તેવું કરી જોયું કે સાલત્યુ નથી અહીં રજો જ ચમત્કાર જે આ મુદ્દ
 દેવળ નજરે જુઓ તેમા પાણીની જેમ ધન સાપર્યુ છે જમીન ઉપર
 પુષ્પપાટિ । બનારી છે તેમાના મુગધીના પુષ્પોથી જગદ મા, જગત્તન્મનીની
 પૂજા થાય છે વિદ્યાનગરના સરખા લોખિ અહીં દર્શન કરના માટે આવે
 છે દેવીમેવાની વ્યવસ્થા માટે પ્રધાન તથા ચાન્ગે ગમ્યા છે, અને દેવીની
 પૂજા માટે મારી જાતે નિત્ય ઠરુ છુ તમે પદ્મપુરમા ગદો છો, ત્યાં મધ
 આવો મદિમા નહોં હોય રાજાઈ માના જેવી પૂજા પાડુગતી થતી નહોં
 હોય ગરીમ બ્રાહ્મણો પૂજા કરે તે મ્યાથી વસ્ત્ર, આભૂષણ લાવી શકે
 આવુ રામરાગનુ નેનુ સાલણી, તે વિષ્ણુને મનમા મધ થયો તે મહેલા
 લાગ્યો કે પદરી નજરે જોયા વિના પોતાનુ મદિ જ મોટુ છે એમ મને
 છો એ મોટુ અભિમાન છે તમારા દેવમા તમે પાણીની જેમ ગ્રીઆ
 ખન્યા છે પણ પદ્મપુર ક્ષેત્રમા તો સુપર્યુના ઢાંગરા છે, અને તે વિશ્વમ્મા
 રચી ગયા છે ત્યાં તો વસ્તુતરુના ગ્રાડ રોપ્યા છે, ત્યાંના પથ્થર પણ
 પારમમણિ છે ચારે બાજુ દિવ્ય ધનજો ગોડે છે, તે વીજગાંતી જેમ
 ચમકારા મારે છે ત્યાં કામધેનુની ગૌરાળા છે ત્યાં ગત્તજડિત તુલસીમ્મારો
 છે પ્રેમ ઉન્નાસથી પ્રેમાળ લન્તો નિસદિત કીર્તન કર્યાં કરે છે ચક્રમા
 નદીમા અમૃત વહે છે અને તેથી તે સન્ન તીર્થની રસા પીતી કહેવાય છે
 તેના દર્શનથી ગ્રાણી માત્રને શ્રુતિ મળે છે અને વૈકુઠ ભુવનની પ્રતિ
 થાય છે દેવળમા ગરૂડ સ્થાન આગળ આસીને રહ્યા અને તિનોતમા વૃક્ષ
 ને છે ત્યાં ગધર્વ આનીને સંગીતવાદન મે છે, જેનો અવાજ આકાશ
 સુધી જાય છે એના દેવાધિદેવ શ્વિમણીમત જે ક્ષીરસાગરમા પોદયા હતા,
 તે પોતાના ભક્ત પુડરીમ્નો ભાવ જોઈને પદ્મપુરમા આનીને રહ્યા છે
 ચક્રપાણિ હમર ઉપર બે હાથ મૂકીને બેસ્યા છે અને ત્યાંથી નિજભક્તના
 સમુદ જાળને તે પોતે દૂર કરે છે તેમનુ સ્વરૂપ નજરે જોતા શ્રીલક્ષ્મીજી
 મનમા લલિત થાય છે તેમના મુગનુ તેજ જોતા કરોડો સુર્ય ગમ્યા
 બાગે છે તે શામળા મુકુમાર સારગધરે નમરે પિતાતર પહેર્યું છે અને
 મમ્માકાર દિવ્ય કુણ છે શ્રીપતિનુ મુખ મોહક શોભા આપે છે આવુ
 ગરૂડ નિરખના માટે ઈદ સાથે તેનાસ મેડ દેવતા સામે આનીને બે હાથ
 જોડી બેસ્યા મહે છે તે સદ્ભાવે નિજપ્રેમથી સ્તવન કરે છે જેનુ નામ
 એકાતમા ગત્રીશ્વિસ કૈલાસવાસી સમર જપે છે જેનુ શ્રુતિ શાસ્ત્રો વર્ણન
 કરે છે, જેનો પાર કલ્યાણ પણ પામી શક્યા નથી, જેનુ સ્તવન હમર મુખે
 કરતા ગેવનાગ પણ પાગ પામી શક્યા નથી, જેનુ સ્તવન કરતા કરતા

શેવનાગની છલના બમે ચીરા થઇ ગયા ત્યારે જ તે શાંત થઇ ગયા અને પોતાના શરીરની તેમને માટે રાખ્યા કરી, એવા પાંદુરંગ જેવા દેવ અને પંદરપુર જેવું પુણ્ય ક્ષેત્ર છે. ચંદ્રલાગા જેવી પવિત્ર નદી ત્રણે ભુવનમાં નજરે પડે નહીં. તે સર્વ હે રાજા, તમે હજી જોયું નથી અને નકામી પોતાની વડાઈ કરો છો. રાજાઈ તમારી કુળદેવી છે, તે ખરું, પણ મારા મનમાં તેની મોટાઈ લાગતી નથી. તે તો હંમેશાં પંદરપુર ક્ષેત્રમાં જઈ તે ક્ષેત્રમાં સાક્ષુકી કરવાનું કામ કરે છે. આવું તે બ્રાહ્મણનું કહેવું સાંભળી રાજા ક્રોધાયમાન થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે મારી આરાધ્ય દેવીનું મારા દેખતાં અપમાન કયું છે અને પોતાના દેવની સ્તુતી કરે છે. બ્રાહ્મણે આ વિચાર વિનાનું કામ કયું છે. હવે હું તેને જીવંતી મારી નાખું, તો તે બ્રાહ્મણ છે તેથી મને પાપ લાગે. માટે તેને શિક્ષા કરી વિદ્યાનગરમાંથી દૂર કાઢી મૂકવો. એવો વિચાર કરી રાજા તે વિષ્ણુને કહે છે કે તું અસત્ય વાત કરે છે. પંદરપુર સુવર્ણમય છે, તેવું કદી સાંભળ્યું નથી અને રાજાઈ દેવી મૂળ પીઠ છે, તેને તારે મોટે તું ઘસી કહે છે. તેથી તને શિક્ષા કરું છું કે તું જંગલમાં ચાલ્યો જા. પછી તે બ્રાહ્મણ કહેવા લાગ્યો કે હે બ્રુપતિ, મેં તમને યથાર્થ વાત કહી છે. તમે પંદરપુરમાં સત્ત્વર આવો અને રુદ્રિમણીપતિનાં દર્શન કરો. મેં જે વર્ણન કયું છે તેથી કરોડગણું વધારે જો તમારી નજરે પડે નહી તો મને શિક્ષા કરજો. જ્યાં સુધી તમે દેવાધિદેવનાં દર્શન કર્યાં નથી, ત્યાંસુધી રાજાઈ દેવીને મોટી માનશો. જેમ સૂર્યોદય ન થયો હોય ત્યાંસુધી દીવાનું અજવાળું ધણું તેજસ્વી લાગે છે. જેણે ઔરાવત હાથી જોયો ન હોય, તેને હાથી મોટો લાગે છે. જેમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઊઝ્યો ન હોય, ત્યાંસુધી તારાઓ સતેજ દેખાય છે. જ્યાં સુધી મુધારસ આપ્યો ન હોય, ત્યાંસુધી બીજા રસની વાર્તા સારી લાગે. જ્યાંસુધી દરીઓ નજરે ન જોયો હોય, ત્યાંસુધી સરોવર મોટું લાગે. જ્યાં સુધી કંદપતરુનું વન જોયું ન હોય, ત્યાંસુધી આંખાના ઝાડનું વન મોટું લાગે. જ્યાં સુધી વેદાંત જ્ઞાન સાંભળ્યું ન હોય, ત્યાંસુધી પાખંડજ્ઞાન ગમે છે. જ્યાં સુધી સુવર્ણ પર્વત જોયો નથી, ત્યાં સુધી પિતલ જગજગાદ લાગે છે. તેવી રીતે જોણે પંદરીનાયનાં દર્શન કર્યાં નથી, તેને બીજા દેવ ગમે છે. આ સાંભળી રાજા કહે છે કે ચાલ હવે આપણે સત્ત્વર પંદરપુર જઈએ. તેં કહ્યું તેવું નજરે દેખાય તો ઠીક છે અને જો જરા પણ અસત્ય જોઈયો હોઈશ તો તને સત્ત્વર શિક્ષા કરીશ. પછી રાજા પ્રધાનને કહે છે કે તેની સાથે જવા માટે જોઈતી સવારી તૈયાર કરો. અશ્વ, ગજ, રથ, પાલખી, દામીના ઇત્યાદિ :

સાથે થોડું સૈન્ય લઈને રાજા પાંડુરંગનાં દર્શન કરવા આવ્યો. આગળ વાણંજો વામતાં હતો, તેની પાછળ તે વિપ્ર આવ્યો બંધ છે. તે મનમાં વિચાર કરે છે કે રૂદ્ધિમણીવર લાજ રાખશે કે આ દીનજનની અવગણના કરશે ? મેં જે રીતે વર્ણન કર્યું છે, તે રીતે જો રાજા જોગે નહીં તો મને શિક્ષા કરશે, તેનો મનમાં જરા પણ સંશય નથી. પછી ધ્યાનમાં પાંડુરંગ મૂર્તિ લાવીને મનમાં અને મનમાં સ્મરણ કરવા લાગ્યો. તે દહેવા લાગ્યો કે-

લક્ષ્મી વત્સલા રૂદ્ધિમણીપતિ મને આ સંકટમાંથી છોડાવજો. અનાથ-દીન આ તારો બ્રાહ્મણ છે. દેશાવર લિક્ષા માગવા નીકળ્યો હતો. તારું નામસ્મરણ કરીને કુટુંબનું રક્ષણ કરતો હતો. દેવ તારી અદ્ભુત કીર્તિ છે, તે આગળના સંતાએ ગાંધ છે, તેવી જ કીર્તિ રાજા આગળ કહી છે. પણ તે યથાર્થ છે એવું કળિયુગમાં દરેકને કેવી રીતે દેખાશે ? તેની કુળદેવીની નિંદ્રા કરી છે તેથી રાજા ક્રોધાયમાન થયો છે. તારી કીર્તિનું સત્ય પારખવા માટે તે પંડરપુર આવે છે. જેવી રીતે પંડરીની કીર્તિ ગવાય છે, તેવી જ રીતે કહ્યું છે; પણ આજે તો કળિયુગમાં આવીની બીંતો છે, તે સોગમે તેમના ભાવ પ્રમાણે દેખાય છે. જેમ વડિલનું દ્રવ્ય ઘરમાં ભરેલું હોય, પણ તેના અભાગી વંશજને તે કાલસા રૂપે નજરે પડે છે, તેવી જ રીતે પંડરી સુવર્ણમય છે પણ ચિકંદપને લીધે તેવી દેખાતી નથી. સંતાએ આગળ જેમ કહ્યું, તેવું મેં તે રાજાને કહી સંભળાવ્યું. હવે જો તે પ્રમાણે મને પાણિને નજરે નહીં જુએ તો તે મને શિક્ષા કરશે. જો એમ થશે તો હું પ્રાણ આપીશ અને સંતવચન અસત્ય કરશે. જમાનો આગળ જતાં સગળનો પંડરી મહાત્મ્ય આવું બાણીને મનમાં વિશ્વાસ ધરશે નહીં. હે અનાયનાયા, રૂદ્ધિમણીવર, મારા આ સંકટમાં તું જલદી આવજો. તું જ મારો આધાર છે.

આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણની કડુણા સાંભળી જગજીવન વિચારે છે કે મારી કીર્તિ વખાણતાં બ્રાહ્મણના અપમાનનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે. માટે તેણે જેવું કહ્યું તેવું જ રાજાને બતાવવું પડશે. પછી પોતે સારંગધર રૂદ્ધિમણીને કહે છે કે વિદ્યાનગરનો રાજા ઉતાવળે દર્શન કરવા આવે છે. ત્યાં જોઈ દારકાં-પુરી હતી, તેના કરતાં પણ પંડરપુર ક્ષેત્ર વિશેષ છે એવું તેને સહુવાર દેખાડ્યું છે અને તેના મનનો સંશય દૂર કરવા છે. જો એમ નહીં કરીએ તો બ્રાહ્મણને શિક્ષા થશે અને તે આપણને તેના પ્રાણ આપશે. આથી

અ પણા મિત્રને ઉણપ આપશે અને સત સજ્જનમાં હાસી થશે આવાં વચન માલગી ગદિમણી માતાએ શ્રી પદરીનાથના ચરણમાં તે કણે નમસ્કાર કરી કહ્યું કે મૈકુંઠની નામના આ સમયે રાગને બતાવીશ એવી વાત કરતા જ પદરપુરમાં તેની ગ્યના થઈ ગઈ અને તેમ કરતા કણનાર પણ લાગી નહીં એમ માયાલાધરી જગજીવન પોતાના ભક્તોનો મહિમા વધારે છે

આ તરફ ગમગમ ઉતાવળે ચાલના પદરપુર નજીક આવી પહોંચે છે બ્રાહ્મણ મનમાં ભયભીત થાય છે અને રૂક્ષિમગૃીવગ્ની યાચના કરે છે હવે રામગમ તે વિપ્રને કહે છે કે યાદ રાખજો, મારો સસય દૂર નહીં થાય તો તારું અપમાન કઠીણ હવે હાથીને નજીક મગારી તે ઉપર અમાડીમાં રાગ બેસે અને દૂરથી પદરપુર જોના લાગ્યો તે સમયે તેને અદ્ભુત દેખાવ નજરે પડ્યો

જેમ પૂર્ણિમાના ચંદ્રની આબુમાણુ નક્ષત્રો ચમકે છે, તેમ દેવાલયના કમળની આબુમાણુ મંદિર ચક્રચક્રાટ કરતું ચમકે છે આવું દૈતિક નજરે જોના, રાગ મનમાં વિગ્મય પામ્યો ! તે કહેવા લાગ્યો કે બ્રાહ્મણે જેની કહી હતી તેની પદરી દેખાય છે પત્રી મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરતો રાગ હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને સત્વર તે વિપ્રને બોલાવીને કહેવા લાગ્યો કે તે કહી હતી તેની જ પદરી દેખાય છે મેં નમ્રમુ જોયા જાણ્યા વિના મનમાં અભિમાન કર્યું અને ચિત્તમાં વિકલ્પ કર્યો રાગને એમ કહીને તે વિપ્રને નમસ્કાર કર્યા પત્રી અતઃકરણ શુદ્ધ કરીને તેને ચરણે દડવત પ્રણામ કર્યા બ્રાહ્મણ હવે મનમાં વિગ્મય પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે ખરેખર રૂક્ષિમગૃીપતિએ મારી લાજ રાખી ખરી તેને અત્યંત હર્ષ થયો અને પ્રેમથી ગુણસન ગાવા લાગ્યો .—

ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ થઈ ગયા તેમના એક પુત્રીક ભક્ત શિરોમણિ હતા. તેને મળવા માટે ચક્રપાણિ દ્વારકાથી પદરપુર આગા સર્વ તીવ્રતા શ્રેષ્ઠ ગંગા નદી છે, તેનાથી વિશેષ ચંદ્રલાગા છે, તે સર્વને દર્શન માત્રથી પાપન કરે છે ત્યાં કોઈના અંગને અભિમાન અપર્શ કરી ચત્તુ નથી મથુરા, ગોવૃંદ, વૃંદાવન સ્થળોમાં જગજીવન આનંદથી ગ્રેહે છે દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણ ભક્તો માટે રહ્યા છે, પણ આ પદરપુર ક્ષેત્રનો મહિમા મને અનુતાપ લાગે છે બ્રાહ્મણો દુનિયાની ટીકા ત્યજીને નિજ પ્રીતિથી પદરી

નાયનાં ગુણગાન ગાય છે. નૃપનાથે ત્યાં ટાળ, મદ્રંગ લાવીને સમારંભ શરૂ કર્યો. વૈષ્ણવભક્તોને ભેગા કરીને સ્વાનંદે નામનો ઉચ્ચાર કર્યો. આગળ નજર કરતાં ત્યાં કલ્પતરુનું વન દેખાયું અને ત્યાંના પથ્થર પારસમણિ જેવા લાગ્યા એવો પંદરપુરનો દેખાવ થઈ રહ્યો છે. કામધેનુ જેવી અનેક ગાયો ત્યાંની જમીન ઉપર ફરતી હતી. આવું દૃશ્ય જોઈ રાગ વિરમય પામી બ્રાહ્મણને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. તે બ્રાહ્મણનો હાથ પકડી રાગ આગળ જુએ છે, તો પંદરપુર ક્ષેત્રનો ઝગઝગાટ જોઈને આખો અંજાઈ ગઈ. ત્યાં તરુવરો ઉપર પક્ષીઓ બેસીને પોતાના આનંદમાં આવી કલ્પરવ ગાન ગાય છે. હંસ, મેાર નૃત્ય કરે છે અને સપ્તેમ ટડુકા કરે છે. ત્યાં તપસ્વીઓને અનુષ્ઠાન કરતા જોયા. બ્રાહ્મણો વેદાધ્યયન કરે છે, વિષ્ણુભક્તો વીણા અને મૃદંગ લઈ કીર્તન કરે છે. અપ્સરાઓ નૃત્ય કરે છે. તે નર્તક આંખો કરી જાય છે અને વિપચીજનો ભુલાવામાં પડે છે. સંતો દેશજે ઠેકાણે બેસીને આત્મા વિશે ચર્ચા કરે છે અને તે સમયે અનુભવીઓના અનુભવનું જ્ઞાન લઈને તક્લીન થતાં એક ખીજને ભેટ્ટે છે. ચંદ્રભાગામાં એકસો આઠ તીર્થો મૂર્તિમંત થઈને આવીને સ્નાન કરે છે અને તે પાવન થાય છે. આ સર્વ રામરાગ નજરે જુએ છે. એક મુવર્ણનો તુળમીકમારો છે. તે ઉપર રત્નો જડ્યાં છે. ત્યાં દિવ્ય વસ્ત્ર, આમૂલ્ય પહેરેલી સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો આવીને પૂજન કરે છે. તે સમયે રાગને બીમગ્ધીમાં જઈ સ્નાન કર્યું. ત્યાંથી તે દેવદર્શન કરવા જાય છે. ત્યાં ઈંદ્ર સાથે સંઘા દેવાને પંદરીરાયાનાં દર્શન કરતાં જોયા. અડોય સિદ્ધિઓ દેવ સામે હાથ જોડી જોમી છે. તેઓની સાથે અકસ્માત પોતાની છાત્ર દેવી રાગને ઓળખી રાગ કહેવા લાગ્યો કે વિદ્યાનગરમાં હું જેની પૂજન કરું છું, તે મારી કુળ-સ્વામીની પંદરપુરમાં દેવળ આગળ આંગણું સાફ કરે છે. તેથી રાગને આશ્ચર્ય થયું ! તે સમયે "ઉદા" - ઉદય થાઓ એમ કહી તે રાગ તેને પૂછે છે કે માતાશ્ર તમે શા માટે આવ્યાં છો અને શા માટે આવું કામ કરો છો ? ભવાનીએ તેને કહ્યું કે તું મનમાં નકામો અદંકાર કરતો હતો. મારા જેવી અનેક દાસીઓ પંદરીમાં કામ કરવા આવે છે. આ પુંડરીકના આંગણમાં સઘળાં તીર્થો આજોડે છે, અને તત્કાલ પવિત્ર થાય છે. રાગ વિરમય પામીને આગળ જુએ છે તો નારદ અને તુંબર ઋષિને કીર્તન કરતાં જોયા. ત્યાં સર્વ નરનારી અતુર્ભુજ સ્વરૂપે દેખાયાં. તેથી રાગ સ્વાનંદથી નિર્ભર થઈને દંડવત પ્રણામ કરવા લાગ્યો. શંખ, ચક્ર, આયુધ લઈને દરવાજા આગળ જાય અને વિજય થઈને ઉમેલા જોયા. આકાશમાં

દિવ્ય ધન્યઓ વીજળીની જેમ ચમકતી જોઈ. ફરીથી દંડવત પ્રણામ કરી રાગને દેવળમાં પ્રવેશ કર્યો તો વિદ્યાવાન તેજ જોઈ આંખો અંતઃ ગદ્ય તેથી તેણે બ્રાહ્મણનો હાથ પકડ્યો. પછી રાગને તે શામળા સુકુમાર રાણવતીન પિતાંબરધારી, જગજીવન, કમલપોચન, સુદાસનવદનને સંપૂર્ણ સ્વરૂપે જોયા. જેનું યોગીઓ હમેશાં ધ્યાન ધરે છે, જેનું શંકર હૃદયમાં ધ્યાન ધરે છે તે સ્વરૂપનું વર્ણન કરતાં ઉપમા આપવી ભારે પડી જાય છે. જેમ અમૃતનો સ્વાદ કેવો છે તે કહેવા માટે કયા રસની ઉપમા આપવી, તેવા દેવાધિદેવ રુદ્રિયશ્રીકાંતનું વર્ણન કરી શકાય નહીં. પણ નજરે જોતાં નિજ ભક્તજનને તેનો અનુભવ થાય છે અને તે જ તેને જાણી શકે છે. બીજા બુદ્ધિમાન સત્વન કરતાં અટકે છે અને શુભિ શાસ્ત્રો પણ મૌન ધારણ કરે છે. એવી પરશ્વત્ત મુર્તિ કે જેને ઉપમા આપી શકાય તેમ નથી તેને રાગને પ્રીતિથી આલિંગન કર્યું અને નજરે સ્વરૂપ જોતા રહ્યા. તે બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યા કે તું મારો જીવસગ મિત્ર અને મિત્ર છે. તારો ઉપકાર શી રીતે વાળી શકું? તે મને ગરુડધ્વજનતાં દર્શન કરાવ્યાં. તે જે મને કહી સંભળાવ્યું હતું તે કરતાં કરોડગણ અધિક જોયું. મારી દ્રષ્ટિએ વૈકુંઠનાયકનાં દર્શન થયાં અને અનેક સુખ પામ્યો. આ સ્થળે રાગકે મારી કુળ સ્વામિનીને આંગળું સાફ કરતાં જોઈ. ઈંદ્ર સાથે સર્વ દેવો આવીને બે હાથ જોડી લભા રહ્યા છે તે જોયું. એવું અદ્ભુત ક્ષેત્ર પંડરપુર છે. ત્યાં પાંદુરંગ જેવા શ્રેષ્ઠ દેવ છે. અંદ્રલાગા જેવું પાવન તીર્થ છે. આવું ત્રિમુવનમાં જેવા મળશે નહીં. જેમ ઉમરગના ઝાડમાં ભરોશ દર કરી રહે તેને મન જ્યાંડ એટલે તેનું દર; પણ જ્યારે તેને બહાર કાઢે ત્યારે ચારે બાજુ જોઈ ગાંડા જેવો થઈ જાય છે. તેવી જ સ્થિતિ રાગની પંડરપુર જોતાં થઈ. તે રાગ બ્રાહ્મણના ચરણ પકડીને બેઠો. પછી તે કહેવા લાગ્યો કે હું માયાના આવરણને લીધે અભિમાની થયો હતો; પણ તારે લીધે પાવન થયો છું. આ પ્રમાણે કૌતુક બતાવ્યા પછી તે રમના અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. પછી કળિયુગમાં છે તે પ્રમાણે મારી પથરની બી તો દેખાવા લાગી. આથી રાગના મનમાં આશ્ચર્ય થયું! જેવી રાગને પંડરપુર નગરી દેવે બતાવી હતી, તેવીજ હવે પણ છે એ નહીં છે. પરંતુ તે ભાવિકને તેવી દેખાય છે, સામાન્ય મનુષ્યને તે મારીની દેખાય છે, તેનું કારણ પોતાની કર્મગતિ છે જ્યારે સર્વને દેખાય તેનું રાગને દેખાવા લાગ્યું, ત્યારે મનમાં વિરમય પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે આજે ઘણો મોટો ચમત્કાર જોયો. રાગ પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે હવે ભવાનીને નકામી શા માટે પૂજવી

જોઈએ ? સામે જ પીરમાગર હોય પત્રી સગિતામા ગા માટે નદાવુ ? અમૃત સરોવર નજીક જોયા પત્રી દિવ્ય ઔપધિનુ સેનન તા માટે ડગ્નુ ? કલ્પનુ નજીક દોય જતા માનજને જાયે ગા માટે મેસનુ ? હાથમા પારમભણિ દોય તો પત્રી શા માટે ધાતુની ઈચ્છા કરી ? વેર એરે કામનેનુ આવે તો પત્રી મકરી શા માટે પાળી ? સૂર્યાનાગવણુ પ્રગટતા દોય, તો પત્રી દીવો શા માટે સળગાવો ? તેમ પાકુરગનુ દર્શન થયા પત્રી દેરીડિપાસના શા માટે કરી ? એમ કહીને રામગજ ગરૂધનજની પુજા કરના લાગે

દેવાધિદેવા વૈકુઠરાણા, મનોરથ માગ પૂરા કરને મનમા મને એકુ હેત આવે છે કે તમને વિદ્યાનગરમા લઈ જઈ હવે શગ્લાગનને હે દેવગયા અભયચન આપીને સત્વર આને ત્યારે દેવ તેની સાથે વાત કરીને મે છે કે હુ તારી સાથે આનુ ગણુ મને તુ ભૂમિ ઉપર મક્રીશ તો હુ ત્યાજ રહીશ મીજુ તારાથી ઈર્ષ અન્યાય થયો તો હુ સત્વર પઢરપુર આવીશ આનુ ચક્રપાણિનુ કહેવુ સાલળી, રાગને મનમા હપ થયો તે ખેસ લાગે કે રથગે રથગે માણસો રાખાને દેવને લઈ જઈશ તે પ્રમાણે પદર પુરથી વિદ્યાનગર સુધી બને માણુમા માણુમે જિમા રાખ્યા અને પત્રી તમ મૂર્તિ કાઢી લઈ જવા લાગ્યો પૂજારી બ્રાહ્મણ ત્યા નમીને જિમા ગ્યા રાગની સામે તેમનુ બળ કષ્ટ આવે નહી તરનજ મૂર્તિ ઉચળીને હાથે હાથ લઈ આવ્યા વિદ્યાનગરમા લઈ જઈને ત્યા પાકુરગની આપના કરી ત્યા જુદી જુદી રીતે રાગ દેવની પૂજા અર્ચના કરના લાગ્યો અને દેવનુ પ્રેમથી લજન કરતો

હવે પઢરપુરમા અરાક માસમા વૈષ્ણવો જનાએ આવ્યા તેઓએ એની વાત સાલળી કે પઢરીનાથ વિદ્યાનગરમા ગયા છે તેથી પઢરપુર સનુ લાગે છે જેમ પ્રાણુ વિનાનુ શરીર દોય, જેમ પાણી વિનાની સરિતા હોય, તેનુ નગર ભયાનક લાગે છે જેમ રાગ વિનાનુ સૈન્ય નકામુ, જેમ ચદ્ર વિના નક્ષત્રો શોભે નહી, જેમ પત્રી વિનાની પતિનના સ્ત્રી સસારમા નકામી લાગે છે, તેની રીતે શ્રીહરિના વિદ્યાનગરમા જનાથી પઢરપુર અતિ ઉદાસ દેખાય છે સત, મહત ગરૂડસ્થાન આગળ એક છ તે કહે છે કે કોનુ કીર્તન કરીએ અમને તો જગજનને ત્યજ દીધા છે ભક્ત પુરકીને વરદાન આપ્યુ છે તે અસત્ય થયુ કે શુ ? તેવામા ભાવિક ભક્તો સર્વ ભેગા થઈને ત્યા આન્યા તે કહેરા લાગ્યા કે થયુ શુ કે જેની પઢરીસથ વિદ્યાનગર જતા રહ્યા ? પત્રી સજાને જે બીના બની તેની ખમ પત્રી

ત્યારે સત-સાધુ વૈષ્ણુજન સર્વ એકમીજને કહેવા લાગ્યા કે કોઇએ જાતે વિદ્યાનગર જઈને રૂક્મિણીરમણને લઈ આવના જોઈએ એ પ્રમાણે એક બીજા સાથે વાત કરે છે પણ ઓઈ આશ્વાસન આપી કહી શમ્તુ નહીં કે તે કાર્ય કરના પોતે તૈયાર થશે કોઇ કહે કે અમારાથી રાજમદિરમા પ્રવેગ થાય નહીં બીજા કોઇ કહેના લાગ્યા કે પુડરીકને આપેતુ વચન તોડીને ગયા, તેથી અમારાથી આવે નહીં રાજને આ વૃત્તાત જણાવનામા આવે કે કોઇ શ્રીપતિને લઈ જના આવે છે, તો અમને શિક્ષા કરે ઓઈ એક નિમિશ્ચ જાન બતાવના કહે છે કે આપણા દેહમા જ પરમાત્મા છે જેના મનમા અનુભવ ન હોય, તે પણ આત્મજ્ઞાનની વાતો કરવા લાગ્યા એક કહે છે ઇશ્વર ઇચ્છા પ્રમાણે જે જે નજે જે બનવાનુ છે તે મનસે માગે આપણે એકા મેકા નજરે જોયા કરો કોઇએ નકામી તળમળ કરવી નહીં

તે સમયે ત્યાં ભકત ભાનુદાસ બેઠો હતો તે પ્રતિજ્ઞા કરીને બોલે કે હું રૂક્મિણીકાલને લઈ આવું છું નહીં તો હું પ્રાણ આપીશ તેઓને આ પ્રમાણે કહીને તે સત્વર આવી નીમ્જો તે વિદ્યાનગરમા રાત્રે આવી પહોંચ્યો ત્યાં જઈ ગામ લોકોને પૂછના લાગ્યો કે પદરપુરથી પાહુરગ મુર્તિ અહીંના રાજા લાગ્યા છે તેની સ્થાપના ક્યા મરી છે તે મને જણાવી દેહો રાજાના ભયથી તેને કોઈ સાચી વાત કહેતુ નથી અમને ખમર નથી એવો પ્રત્યુત્તર મળે છે પછી ભાનુદાસે કોઈને ખાનગીમા પૂછ્યુ, ત્યારે તેને એક વૈષ્ણવ ભક્તે વહ્યુ કે રૂક્મિણીપતિને રાજમદિરમા પધગાગ્યા છે અને રાજા એકાતમા પોતે પૂજન કરે છે રાજા પૂજન કરીને જાય છે, પછી બીજા કોઈથી દર્શન થતા નથી કરનાજે તાળા વાસીને કરનાન રક્ષણુ માટે મૂક્યા છે એવી વાત સાંભળીને ભાનુદાસને હર્ષ થયો પછી અહીં રાત્રિ ગઈ અને જનારે સગા લોકો નિદ્રાને વશ થયા, ત્યારે તે રાજમદિરના કરનાન પામે આયો તે ક્ષણે તરત જ તાળુ ઉઘડી ગયુ ભાનુદાસે અદર પ્રવેશ કર્યો અને સાબ્દાગ નમન કર્યું શ્રીહરિનુ સ્વરૂપ નિહાળીને પ્રીતિથી આનંદન કર્યું તેનો વઠ ગદગદ થઈ ગયો તે દેવને વિનવતી કરવા લાગ્યો —

હે લક્ષ્મીજન, વૈકુંઠગામીયા, પુડરીકરદા, યાદવરાયા, અમારા ઉપરથી માયા ત્વજને રાજાને ગ્રાધીન થયા તમે પુડરીકને વરદાન આપ્યુ હતુ કે કદી અહીંથી જઈગ નહીં તે તારુ અભાવચન અસત્ય થયુ કે શુ ? અમે દુર્મળને પૂજન કરતા આવડતુ નથી અહીં તો રાજા ઠાકમાકથી

પૂજા, અર્ચન કરે છે. તે સુખ માનીને હે અધોદાસ, ગરુડધ્વજનવાળા, અહીં રહ્યા છો. અહીં દિવ્ય વસ્ત્ર અને અલંકાર ધારણ કરાવે છે. નૈવેદ્યમાં અનેક પકવાન સામગ્રી થાય છે. તેથી અમે દુર્ગળનું સ્મરણ તને કેમ રહે? હે પુરુષોત્તમા, તમે રૂદિમશ્ચી, રાધા, સત્યભામાને ત્વજીને રામરાજનએ જે પ્રેમ દેખાડ્યો તેથી અહીં ચાલી આવ્યા. હે મેઘસ્થામા, પંદરપુર ત્વજીને તમે વિદ્યાનગરમાં કેમ વાસ કર્યો? ત્યાં પંદરપુરમાં ઋષિઓ, ભક્તો તમારી વાટ જીએ છે. તારા સંતો ત્યાં ઊભા રહ્યા છે. ત્યાં રંભા, તિલોત્તા, ઉર્વશી, મેનકા, એમ અષ્ટ નાયિકા તારી સેવા માટે આવે છે તે સર્વ ત્વજીને હે વિધિજનકા, તું આરામથી અહીં બેઠો છે. અમારાથી કાંઈ દારણ દોષ થયો કે જેથી તું અહીં નાસી આવ્યો છે? તું પ્રેમદાન માગે છે તેથી અહીં આવતો રહ્યો છે? કીર્તનના ઘોંઘાટથી તને નિદ્રા આવતી નથી, તેથી આવું એકાંત શોધ્યું છે એવું મને લાગે છે કે પછી યાત્રામાં ઘણા ભક્ત આવે છે તેઓને ભેટી ભેટીને થાક લાગ્યો છે, તેથી વિદ્યાનગરમાં આવીને આ સ્થળે વિશ્રાંતિ લે છે.

આ પ્રમાણે ભાનુદાસનાં વચન સાંભળીને જગજીવન કહે છે કે તું ઉદાસ થઈ બેસે છે, પણ મનમાં કંઈ વિચાર કરતો નથી. મને આ વિવિધ ઉપચાર ગમતા નથી. મને વસ્ત્ર, આભૂષણ, અલંકાર પણ ગમતા નથી. હું ક્યારે બીમાતીર નજરે બેઠેશ એ વિચારે અંતર ઝૂરે છે. રાજાએ મને અહીં લાવીને બંદીખાને નાખ્યો છે. તમે બધા પણ નિષ્કૂર થઈને મને પાછો ભઈ જતા નથી. હું તમને રિદ્ધિસિદ્ધિ અને ચારે મુકિત આપતો હતો, પણ તેથી ન લોભાનાં તેને ત્વજીને તમે પ્રેમથી મારું ભજન કરતા હતા. આ સિવાય મારી પાસે તો આપણા માટે બીજું કંઈ નથી. મારાથી તમારું સેવાઋણ ફીટિ તેમ નથી. તેથી જ તમે મને ત્વજી દીધો છે. આવું કહીને રૂદિમશ્ચીકાંત ગદ્ગદ કંઠે થયા. આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. બંનેનાં પ્રેમથી શરીર ફરકવા લાગ્યાં. પછી જગજીવને ભાનુદાસને આર્ચિગન આપ્યું. તેને કહ્યું કે પ્રાતઃકાળે પૂજન કરતી વખતે તને દર્શન આપીશ. પછી નવરત્નનો હાર પોતાના ગળામાંથી કાઢીને સારંગધરે ભાનુદાસના ગળામાં પહેરાવ્યો અને કહ્યું કે હવે સત્વર તારે રહેવાને કેકાણે જતો રહે. રાજાને હવે દર્શન માટે આવવાનો વખત થયો છે. ભાનુદાસે બહાર આવીને દરવાજાને તાળુ વાસી દીધું. કાંઈને જરા પણ ખબર ન પડતાં સારંગધર નિજ ભક્તને મળ્યા.

પ્રાતઃકાળમાં ભીડીને રાજ્યએ સત્વર સ્નાન કર્યું અને પ્રીતિથી દેવને નમન કરીને તે કાકડ આરતી ઉતારવા લાગ્યો. તે સમયે દેવના કંઠમાં રત્નહાર જોયો નહીં. તેથી પૂજારીને પૂછ્યું કે અહીં કોઈ ચોર આવ્યો હતો ? ત્યારે પૂજારીએ કહ્યું કે કોઈ જોવામાં આવ્યું નથી. એવું કહેતામાં તો રાજાને ખૂબ દોષ થયો અને પૂજારીને ખૂબ માર માર્યો. તેને કહ્યું કે ચોર નથી આવ્યો તો દેવનો હાર જ્યાં હોય ત્યાંથી સત્વર લઈ આવ. પૃથ્વી શોધનાં એવાં અમૂલ્ય રત્નો મળી શકશે નહીં. રાજાની આજ્ઞા થતાં સત્વર ધરોધરની ઝડતી લેવાઈ પણ ક્યાંય હારનો પત્તો લાગ્યો નહીં. ત્યારે નગર બહાર ચોરની શોધ કરવા માંડી. તે સમયે ગંગાસ્નાન કરીને ભાનુદાસ નામરમરણ કરતો બેઠો હતો. રાજદૂતો દ્વરથી તપાસ કરતા હતા. તેમણે ભાનુદાસના ગળામાં રત્નહાર ઝળકતો જોયો. તે કહેવા લાગ્યા કે ચોરનો પત્તો લાગ્યો છે. હવે તેને સત્વર પકડીને લઈ આવો. તે વૈષ્ણવરીતે અકરમાત બાંધીને રાજાના નોકરો નગરમાં ચર્ચને લઈ આવ્યા. ભાનુદાસને લઈ જતો જોઈ સર્વ હાંસી કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે આ માણસ લોકોને છેતરવા માટે સંત થઈને ફરતો લાગે છે. જેણે દેવભિક્ષત ચોરી તે માણસોથી કંઈ બીશે કે ? જેમ કસાઈને કપિલા ગાય મળે તો તે કંઈ તેની પૂજા કરશે નહીં. એમ વિવિધજન જુદી જુદી રીતે ભાનુદાસની નિંદા કરતા હતા. પણ ભાનુદાસને મનમાં ખેદ થતો નહોતો. તે તો નામરમરણ કરતો જતો હતો. એક કહે છે કે આ કોગે ગળામાં તુળમી માળા પહેરેલી છે. પણ આજે નજરે પ્રત્યક્ષ જોતાં માલમ પડે છે કે તેણે હાર ચોર્યો છે. તેના ગળામાંથી નવરત્નનો હાર લઈને દૂતોએ રાજાને આપ્યો અને કહ્યું કે ચોરને બાંધીને લાવ્યા છીએ. તેને કેટલી શિક્ષા કરવી છે ? રાજા અતિ દોષાયમાન થઈને કહે છે કે તેને સત્વર શજાની સજા કરો. ચોર કોણ છે, કેવો છે એનો કંઈ પણ વિચાર કર્યો નહીં. ભાનુદાસ જૂતોતે, કહે છે કે દહે. મારું મરણ નજીક આવ્યું છે તો મને છેવટનું પાંકુરંગનું દર્શન કરવા લઈ આવો. તેઓમાં કોઈ સજ્જન હતો, તેણે ભાનુદાસનું કહેવું માન્ય રાખ્યું. પછી રાજાની આજ્ઞા લઈને તેને રાજા-મંદિરના દેવળમાં લઈ ગયા. ત્યાં જઈ ભાનુદાસ દેવ પ્રત્યે કહે છે કે હું એકાંતમાં તને લઈ જવા માટે આવ્યો એટલે તો આવી સુકિત કરી મને રાજાના હાથે શિક્ષા કરાવી. હવે જે કોઈ તને લેવા માટે આવે તેનો આવી જ રીતે પ્રાણ લેજો અને રાજામંદિરમાં સુખેથી વિલાસ ભોગવજો અને રહેજો. હે ધનનીલ, આવો વિચાર કરીને તે મારા ગળામાં હાર પહેરાવ્યો હતો કે ?

એવું મોલના મોનતા તેની આખોગાથી આસુ વહેવા લાગ્યા પછી તે મો
છે કે ભને તે તને ગમે તે વ્યુ, પણ મો હજાર જન્મોના અતે પણ હે
રક્તિમણીપતિ તને ઠોડીશ નહીં એનું બોલીને ફગીથી પ્રેમથી નમન મુ
હૂત કહ છે કે હવે ઝડ વિક અને ચાલવા માડ પરના ચોગી કરી નહાત
તો આના સજ્જેગો શા માટે ઉપચિત થાત ? એમ ઠીને સત્વર ગતિએ
ભાનુદાસને દેવળ બહાર જાડો આથે દૂતો ખબે જાણ ઉપાડીને જાય છે
ભાનુદાસના માથામા સીદુર ભયુ છે આ સજ્જ જોના માટે અચ્છિન
નરનારી બેગા થયા છે પછી તેને નગર બહાર લઇ ગયા જમીનમા શ્વા
રોપી પછી ભાનુદાસને બચકા તે ઉપર મૂખવાની તૈયારી થઇ છે હવે
ભાનુદાસ દેને છેત્રી પ્રાર્થના કરે છે કે —

ઠી આઠાશ દુ ડ થઈને મારા ઉપર પડે, તો પણ તારુ પ્યાન
અતરમા ધરીશ જ કદી સાત સમુદ્ર એમ્ત્ર થઇ જાય, તો પણ
દેનરાયા તને છોડીશ નહી તારા વિના સર્વ કાયા નાશવત છે
આ જગતમા તે પેદા ઠરી અતે ત્વજ દેનાની છે મ્હી આખી
પૃથ્વીનો પ્રાનય થઇ જાય, કદી પચમહાભૂતનો લય થઇ જાય તો
પણ તારા વિના હ રક્તિમણીપતિ ખીજ કોઇનું મનમા રમણ મુ
નહી કદી વડનાનળ ત્રિભુવનનું ભક્ષણ કરે, તો પણ તુ મારો જીવ
લગ પ્રાણુ છે

આવો ભાનુદાસનો નિશ્ચય જોઇને જગજીવન પ્રસન્ન થયા તે સમયે
અતિ અદ્ભુત નનાઇનો બનાવ બન્યો તે ભાનિક ભગતોને સાદુ દુ ધુ
જે શ્વા રોપી હતી તેને અકસ્માત ડાળીઓ અને પાદડા ફૂટ્યા અને
તરત જ ફૂલફળ લાગ્યા આ ખીના દૂતોએ ગગને જઈને કહી તે મ્હેવા
લાગ્યા કે આ તો સાચો વૈશ્ણવભક્ત છે, અને તેના ઉપર પહરીનાથ
પ્રસન્ન થયા છે રાગને દૂતો કહે છે કે શ્વાનુ તો વૃક્ષ થઇ ગયુ છે
આવા વચન સાંભળીને રાગને નનાઈ લાગી ! સત્વર ગતિએ તે જાતે
જોના માટે આવ્યો તો નજરે સાક્ષાત શ્વાનુ જાડ થયેનો બાવ જોનો
પછી તેને મનમા ધણો પથાતાપ થયો તે કહેના લાગ્યો કે મારાથી ધરો
અન્યાય થયો છે પછી રાગએ ભાનુદાસને પ્રેમથી નમરકાર કર્યા અને
કહ્યું કે મારાથી અપરાધ થયો છે અને તે મારામાં વગર ત્રિચાયે થયો છે
પછી રામરાજ ભાનુદાસને સત્વર ગતિએ દેવળમા લઇ ગયો તે પાડરગને
જેતા જ ગળગયો થઇ ગયો અને ચરણમા જઇ પડ્યો જગજીવને તેને

હાથથી પકડીને જોએ ક્યોઈ રક્ષિતભૂમિરમણ ભાનુદાસને કહે છે કે તુ મારે લીધે દુઃખી થયો છું. હવે તું મને ખલા ઉપર જાયકી લઈને પંદરપુર સત્વર આવ. હું હવે ત્યાં કાયમને માટે પુંડરીકને દ્વારે ગ્રીષ્મ રામરામ દેવના પગ પકડે છે, તે કહે છે કે મારી ઉદ્ધા કરીને કેમ જતા રહો છો ? દેવ કહે છે કે તે વગર વિચારે અન્યાય ક્યોઈ છે તારુ કષ્ટક સ્મૃત હશે તેથી આટલા નિવસ તારે ત્યા રહી હવે માગ રમરમનુ હૃદયમાં ધ્યાન ધરીને રાજ પ્રેમથી ભજન કરજે હવે ભાનુદાસ કહે છે કે રક્ષિતભૂમિકાંત, હું તમને ફરી રીતે જાંચીને લઈ જાઉં. મારો કષ્ટ રાજના જેવો અધિકાર નથી કે હું ઘણા માણસોને બોલાવીને તમને જાંચીને લઈ જાઉં. આ સાભગી દીનદયાળ કહે છે કે હવે તો માન હું તારે જ વ્યાધીન થયો છું.

હવે સઘળે ઠેકાણે જે મારી સત્તા છે,
તે મારા ભક્ત તારીજ સત્તા છે.

જગજીવને એનું કહીને તત્કાળ નાનું રૂપ ધરું અને પછી ભાનુદાસને કહ્યું કે હવે મને કામગીરી બાધીને લઈ જા તે પ્રમાણે કામગીરી લાવીને તેમાં ચક્રપણિને બાધ્યા. આની કથા સાભગીને કોઈએ મનમાં શંકા લાવતી નહીં જેમ આદ્ય ધણુ મોટું છે છતાં ગામરના પાણીમાં સમાયેનું દેખાય છે તેમ ભક્તનીના માટે વૈદ્યનાથ પ્રેમથી સુક્ષ્મ રૂપ ધરે છે કદી પવન ઘણું જ વાતો દોષ પણ તેની છંદા હોય તો તે વીઝ્યાથી પવન નાખે તેટલો જ લાગે તે પ્રમાણે ભક્તને બાધીન રક્ષિતભૂમિકાંત છે તે પણ નિજ જ તે પ્રમાણે રૂપ ધરે છે આગળ કૃષ્ણાવતારમાં યશોદા માતા દહી વનોવતા હતા, ત્યારે ગોગીમાં કૃષ્ણને જોયા, તો પછી ભાનુદાસની કામગીરી બાધાને જતા મનમાં શા માટે સંશય લાવવો જોઈએ ? જે અનંત ઘટમાં બાધે છે તે સમયે સમયે દરેક ઘટ જેવો મોટો લાગે છે અને જ્ઞાન્દ્રષ્ટિએ જોતા આણુથી પણ સુક્ષ્મ લાગે છે તે ભાનુદાસની દૃષ્ટિ પ્રમાણે તેની કામગીરી સમાય તેમજ થયા પછી ભાનુદાસ ખમા ઉપર લઈને સત્વર ગતિએ પંદરપુર તરફ આવના લાગ્યો. તે કામગીરીમાં બેઠે બેઠે જગજીવન ભક્તને મળી રવરથી વાત કહે છે કે ધન્ય છે આજનો સુદિન હવે સત સમજાવને ભેગી શકાશે જ્યારે ભાનુદાસ પંદરપુરના પદ્માલય આગળ આવ્યો ત્યારે જગન્નિવાસીને જમીન ઉપર મૂક્યા. પછી પોતે જ્ઞાન કરવા ગયો તેમના દર્પના પાર નથી અહીં કામગીરી રહેલા

જગન્નાથ એકાએક મોટા હતા તેવડ થઈ ગયા મનદ ઉપર લામગીની ગાંઠ વાળી હતી તે ફાગીને ચુગ થઈ ગઈ લાનુદાસ બ્યારે સ્નાન કરીને આવ્યા ત્યાર આ પ્રમાણે ભેજ દહે છે કે હે દેવાધિદેવ, આ શું કર્યું ? એકદમ આટલા જધા મોટા થઈ ગયા ? હવે મારાથી કેવી રીતે ધિક્કારી શકારો ? પત્રી રૂદ્ધિમણીનર દટેવા લાગ્યા કે તુ હવે સત્વર એકનો ગામના જ અને સતસાધુઓને લઈને વાજી ન વગેરે વગાડતા આવી સાંધુ કરા આજના દિવસની ઝડી સારી છે તેથી મને સિંદાસને બેસાડો ચક્રપાણીએ એનું કર્યું એટલે લાનુદાસ ત્યાંથી સત્તર આવી નીકળ્યો હવે ગરૂડસ્થાને વૈષ્ણવ ભન્તો ચિંતાતુર થઈને મેદા હતા તે દટતા હતા કે લાનુદાસને ગયાને ઘણા દિવસ થઈ ગયા, પણ રૂદ્ધિમણીનર આવ્યા નહી તેનામા તો અન્નમાત નિજ્ય પામેનો લાનુદાસ હજી મોટે આવતો તેમની નજરે પડે તો તેને આવતા જ સર્વ કહ્યા લાગ્યા કે રોડસાથી ભગવાનને લઈ આવ્યા કે ? સત્તર સતોને ક્ષેત્રકુળ પૂત્રીને લાનુદાસ દહે છે કે પદ્માનય આગળ રૂદ્ધિમણીનર આવ્યા છે એવી આનંદની વાત સાંભળી સગાના મનમા સતો થયા દિડી પનાકા લઈને વૈષ્ણવનો સાંધુ કર્યા આત્મા ટાળ, મૃદગ વગેરે અપાર વાજીનો વાગના લાગ્યા પૂનરી અને ગામના આગેવાન લોભે તેમજ સગા નરનારી તે સમયે પદ્માનય પામે આવી પહોંચ્યા દેવને આર્જિંગન આપીને સત્વર રૂદ્ધિમણીકાતને રથમા બેસાડ્યા પત્રી સર્વ ચાલના લાગ્યા સતો ભગવાનના ગુણ ગાતા હતા ત્યા નટ લોકો નાચ દરતા હતા નગારા અને વાજીનો વાગતા હતા સગીને મનમા આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો હતો તે સમાજ ભનુ વર્ણન વાચાથી કરી શકાય તેમ નથી તે પ્રસંગનું દ્રષ્ટાંત આપવા માટે બીજા કોઈ સરખામણી થાય તેવો પ્રસંગ મળે તેમ નથી

હવે વારકરીઓ દારતદ માસમા પ્રત્યક્ષ રૂદ્ધિમણીકાનના દર્શન કરી શકશે પૂર્ણિમાએ રથોત્સવ હતો તેની ઉપમા આથી અપાય નહી તેનીજ રીતે પદરીનાથ નિગ્ગન દળધા સામે પાછા સ્વસ્થાને આવે છે ચક્રભાગના તીર પામે પહોંચતા તે સામી આવતી હોય તેમ લાગતું હતું ત્યા દનને ઝટ કરીને સ્નાન કરા પુ પત્રી મહાદાર આગળ આવ્યા, રથમાથી શામળીઆની મૂર્તિ નીચે લઈ પાલખીમા પધરાવ્યા પત્રી હાથોહાથ બિચકીને દેવાલયમા સત્વર લઈ ગયા ત્યા પનામૃત, મધુપર્કની અભિકે કર્યો બ્રાહ્મણો મનોવ્યાર કરવા લાગ્યા વૈષ્ણવોએ કીર્તન મૂજર કર્યો એ

સમયે જગન્નિવાસ સિંહાસને પિરાન્યા તે દિવસ ધન્ય થયો વસ્ત્ર, અન-
દાર, આભૂષણો વગેરે યોગ્યોપયોગ્ય પૂજા કરી, નૈવેદ્ય પચ્વાન અર્પણ કર્યા
અને આરતી મગળ ગાયા પછી પૂજારીઓએ પુષ્પોથી ખાના ભરી, મન
વોપ કરીને દેવને અર્પણ કર્યા તે સમયે સત વૈષ્ણવ તેમજ યાત્રાળુઓને
ધણો આનંદ થયો સમસ્ત નરનારીઓએ મળીને ભાનુદાસનુ સન્માન કર્યું તે
કહેવા લાગ્યા કે આના યોગથી મૈત્રુકનાથ પાછા પદરપુરમાં આવ્યા એક
નગરમાં સાકર પહેંચે છે એ બ્રાહ્મણોને પચ્વાન જમાડે છે, તેની ક્ષેત્રમાં
લોકોને મનમાં ધણો આનંદ થાય છે જેમ ચૌ. વ૧ વનનાસ વેડીને
અયોધ્યામાં રઘુનંદન આ યા ત્યાં નગરજનોને જે આનંદ થયો હતો,
તેવો આનંદ પદરપુરના માણ્યોને આજે થયો જેમ દુષ્કળમાં પતત
સુકાષ્ઠ જાય અને પછી તે ઉપર પૂજણ વગાડ પડે ત્યારે તે સતોડ પામે,
તેમ પદરપુરના સમસ્ત જનોને સતોડ થયો જેમ અગત્ય ઋષિના પેટ
માંથી સમુદ્રને બહાર આવતા જોઈ મેરને મનમાં ઉત્સાહ થયો, તેનું જ
પદરપુરના જનોને થયું જેમ વસતઃકવુ આવતા જ સધળી વનસ્પતિ
સુશોભિત થાય છે, તેની જ રીતે પદરમાં અનાયનાથ આવતા સમસ્ત
લોકોને આનંદ થયો જેમ શરીરમાંથી પ્રાણ ગયો હોય અને તે પાછો
આવે ત્યારે સર્વ ઇન્દ્રિયો સામધાન થઈ જાય, તેમ પદરપુરના સમ્મળ જનોને
થયું આગળના અધ્યાયમાં સુગંધ કથા છે તે સાંભળના નિદોષને યશ મળે
છે માટે હે ભક્તો, ધીરથી આ કથા સાંભળે મન જોડાને મારિત ભક્તોના
મહિમા શ્રી શક્તિશીરમણ વધારે છે મહીપતિ તેનો ભાટ છે તે તો સદ્
ગુણના કીર્તન કરી ગાય છે

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ત્રય સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સતોષ
પામે છે પ્રેમાળ જાતિક ભક્તોએ આ તેતાળીમએ અધ્યાય આજ્ઞાએ.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૪ મો

બહિરંભટનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળદૃષ્ટ્યાય નમઃ ॥

શ્રોતાઓ, આજે જ્ઞાનેન્દ્રિય પૂર્ણ ભાગ્યશાળી છે. વૈખરી વાણી પુણ્ય વાત છે, કારણ કે વૈષ્ણવ ભક્તોના ગુણનું વર્ણન કરતાં સર્વ પાપ દૂર નાસી જાય છે. ધ્યાનમાં સંત મૂર્તિ લાવવાથી નેત્ર અને પાંપણો પાવન થાય છે. સંતચરિત્ર સાંભળવાથી ઢાન પવિત્ર થાય છે. તેમ કરતાં કંઈ શ્રમ ભાગતો નથી. આલીને ભક્તકથા સાંભળવા જતાં પગ પવિત્ર થાય છે. આળસ ત્યજીને બેસતાં સર્વ અંગ પાવન થાય છે. આ ભક્તવિજય ગ્રંથને નમસ્કાર કરતાં બે હાથ પવિત્ર થાય છે. આ ગ્રંથને મસ્તક નમાવતાં અહંતા સત્વર જતી રહે છે. ભક્તકથાને નમન કરતાં ઉન્મુનિ અવસ્થા થાય છે. (મનની આનંદની રિચિતિ મન જીતવાથી થાય છે તે ઉન્મુનિ દશા કહેવાય છે). તે દશામાં મનમાં નિશ્ચિન્તા આવીને મનનું સમાધાન થાય છે. તેનું જરૂરિને ભાગ્યશાળી શ્રોતાઓ, આ ભક્તોની કથા સાંભળવા માટે પૂર્ણભાવ રાખશો. ગયા અધ્યાયમાં અનુપમ કથા કહી હતી કે વિદ્યાનગરમાં સપ્તેમ ભાનુદાસ ગયો અને સત્વર પ્રાર્થના કરી પાંદુરંગ મૂર્તિ પાછી લાવ્યો, અને પંદરપુરમાં પુનઃસ્થાપિત કરી. હવે આ અધ્યાયની કથા સપ્તેમ સાંભળો.

પ્રતિષ્ઠાન ક્ષેત્રમાં બહિરંભટ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ખટગામ જાણનારો પંડિત હતો અને વેદાંતજ્ઞાનમાં પણ પ્રવિણ હતો. બીજા ઘણા બ્રાહ્મણ યુતિશાસ્ત્ર ભણેલા હતા, પણ તેઓને તે પોતાના વિદ્યાર્થી કહેવડાવતો. તેની સોળતમાં લાગીને કેટલાયે બ્રાહ્મણો પુરાણ વ્યુત્પત્તિ શીખ્યા. તેનામાં આટલું સામર્થ્ય હતું, છતાં પણ તે કદી રાજદરબારમાં જતો નહીં. ઘરમાં અગ્નિહોત્ર વગેરે જુદાં જુદાં સત્કર્મો કરતો હતો. છતાં તેનું

મન કદી ઉદ્વિગ્ન રહેતું નહીં તે વેદનારાયણની પૂજા અયાચકરૂતિ રાખીને કરતો ગંગાતીરે સ્નાન કરીને જપ અનુષ્ઠાન પણ કરતો હતો સાથી મપોરના સમયે ગીડીને સત્તર પોતાને પેર આપતો પત્ની ગહિરભાઈ નૈવેદ્ય, વૈશ્ણવ વગેરે કરતે બ્રાહ્મણોની પકિતએ ખેસતો અને તેમની સાથે ભોજન કરતો ત્રીજા પ્રકરમાં પુરાણ વાચતો તે સાભળવા જ્ઞાની અને વેદાતનિપુણ માણસો આપતા એક દિવસ ભોજન કરતા કરતા પોતાની સ્ત્રી મનક કરી કે આજે તો મીઠા વિનાનું શાક પીરસ્યું છે તેની પત્નીએ જનામ આપ્યો કે આજે સાંક વર્ષની ઉમરે તમને જીલનો સ્વાદ ક્યાંથી થયો ? નદામાં મનને વગ કેમ થયા ? પત્નીના વચન સાભળી ભટકીને મનમાં ખરેખરે પશ્ચાતાપ થયો તે જોઈના લાગ્યો કે હવે આનું નદામાં જીવન શા માટે જીવું ? હવે હું મારી જીવગીનું સાર્થક કરીશ એમ કહી પત્નીને નમસ્કાર કરી બહિરભટ્ટ ત્યાંથી સત્તર ગામો તેણે કહ્યું કે માતા ! તે મને જરાનર સભળાવ્યું છે તે મારા બના માટે ઉપદેશ કર્યો છે પહેલાં મુકૂત કર્યા હશે તેનું ફળ આજે મન્યું છે તેથી તારા શબ્દોએ નિમિત્ત રૂપ બનીને અદ્ભુત વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કર્યો પત્ની ભટ અતરમાં વિચાર કરે છે કે જા વનમાં એમને એમ આજે જન્મ્યો તો લોકો મળજમળીથી મને વસ્તીમાં પાઠો લાવશે માટે એની યુક્તિ કરી કે જેથી પોતાની જનનાળા સાથેનો મનઃ તૂટી જાય અને પોતાને ઓછો મોવાવે નહીં હવે જ પોતે સન્યાસ મહણ કરે તો સધળા બ્રાહ્મણો તેની પૂજા કરે, કારણ કે તે પરમ હસ દીક્ષા લીધી કહેવામ અને તે બ્રહ્મરૂપ મનાય છે બધા મારી નિંદા કરે, તેવું થાય એની મારી ઈચ્છા છે જ્યારે આમ થાન ત્યારે જ આ દેહ પાવન થશે એવો પશ્ચાતાપ મનમાં કરીને તે ઘરમાંથી બહાર આયો પછી તે સમયે પોતે મુસનમાન પુરોહિતને પેર ગયો બહિરભટ્ટ તે કાજીને મધુર શબ્દો કહીને લાગ્યો કે મને તમારી જ્ઞાતિમાં લો તમારા શાસ્ત્રમાં હિંદુને મુસનમાન કન્યાનું પુણ્ય ગણ્યું છે તેથી મનમાં સંકેત લાગ્યા વિના મને તમારા ધર્મમાં સામેલ કરી દો તે ઉપરથી કાજી કહે છે કે ભટક આજે આમ ઉદાસ કેમ જો ? તમારી વાસના પનટાઈ ગઈ છે માટે આજે દામ કરી આપીશ તમે જ્ઞાની પડિત જો જતા અમારી જાતિમાં શા માટે આવો જો ? તમારા મનની કંઈ ઈચ્છા હશે તે હું પૂરી કરીશ તે ઉપરથી બહિરભટ્ટ કહે છે કે હું કોઈ ઈચ્છા પૂરી કરવા માટે નિરજન થયો નથી ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે તમારા પૂજની રીત એકનિષ્ઠા લાગે છે એની નિષ્ઠા જોઈને કાજીએ બહિરભટ્ટને મુસનમાન કર્યો આ જ્ઞાત સભાગીને સધળા

આછણો મનમા સતાપ પામ્યા હવે દર્ધ ઉપાય થાય નહીં એમ સમજીને તેઓ મનમા શાન રહ્યા પૈશ્વળા મરુને મનમા લિક્કપ થતો તો તે તેની નિંદા કરતાં મરુ દટે તે પૈરાગ્યનામગી છે કાઈ દહે તેને પિરાયમાસ થયો છે મરુ -હે તેનું લેતા આપણા સુદત નાન પામે મરુ દહે છે કે તેની પત્નીએ આવું મરુદુ દટેનું જોઈતું નરોત્તુ મરુ દહે તેનું નમીન વિપરીત થયાનું હશે તેથી એમ કહ્યું એક દહે છે કે તે મનમા નિય થયો છે દારણ કે તેની પત્નીએ દર્ધ અણુ મળતું કહ્યું, જો કે તેણે પૈરાગ્ય લાવીને હજી સસાર આતિ ત્યજી નથી મરુ -હે છે કે પમે દ્રવ્યમપતિ સારી થનથી અને કુદુ મનુ લગણુ તોણુનું સહેજ હોનાથી પૈરાગ્ય અગો હશે લોકો પરમ્પર આની વાતો જગતા હતા એક મહ છે કે પાતે શાસ્ત્રમા નિપુણ હતો, તો સન્યાસ દિશા લેવી હતી હવે તે નીચ જાતિમા જઈ મુસલમાન થયો છે કાઈ દહે અનુષ્ઠાન જગતા મત્રમા ચૂક પડી હશે તેથી આની બુદ્ધિ થઈ મરુ કહે કે વિવેક વિચાર ક્યાં પિના નનામા તેની નિંદા કરો ડા.

નિધા, વધ, કૃષ્ણ ઉત્તમ બાણ, સર્વ સંપત્તિ અને ધન,
પુત્ર કલત્ર સર્વ હોય તો, વેગગી થયું અર્થદિત છે

એમ પૈશ્વળના લોકો કાઈ નિંદે છે તો કાઈ વખાણ કરે છે પણ બહિરભટ નિરકત છે અને હમેશા નિર્ભય મનથી રહે છે એમ નિર્મે એક સવારે ગંગા કિનારે વિષ્ણુ મેદા હતા તેઓની પાસે જઈને બહિરભટ રડના લાગ્યો અને પચાતાપ કરના લાગ્યો કે કે ગદગદ થયો, આ મોમા આનદાશુ વહેના લાગ્યા, એવો દેખાન જોઈને આછણો પૂછવા લાગ્યા કે તુ યન શા માટે થયો ? તે ધર્મમા કયો સારો ગુણ તે જોયો કે જેથી હિંદુ ધર્મ ત્યજ્યો ? આછણોનું એનું કહેવું સાલગી તેણે પ્રત્યુત્તર દીધો કે મરુ દર્મ ફોનું તેથી મારા મનમા અનિચાર આવ્યો ઈશ્વર પ્રાપ્તિ માટે મેં મારી ઈચ્છાથી જ યન ધર્મ ગીનયો પણ અહીં આ આત્મપ્રાપ્તિના કદ મિદ દેખાતા નથી ત્યારે આછણો કહે છે કે પોતાના સકર્મથી જ સહગતિ થાય છે એનું તેને કહીને એમગીન સાથે વાતો કરે છે તે કહે છે કે આ આછણુ સર્વજ્ઞ અને ગુણવાન હતો પોતાના કર્મથી પોતે જ અપ્ત થયો માટે તેને શાસ્ત્રમા શ્રદ્ધા પ્રમાણે વિધિ કરી પાહો આછણુ જાતિમા લાવવો જોઈએ પણ લોકો આપણી સતાહ લેવા આવે છે તો

પછી આની શુદ્ધિ જરૂર કરવી જોઈએ. જેવી રીતે ગાંભેગામ વહેતા વહેળા ગંગામાં મળતાં પવિત્ર થાય છે, અને તે પવિત્ર મનાય છે તો તે વહેળા-માંથી બહાર વહેતું જળ તેને કેમ અપવિત્ર ગણવું ? તેવી જ રીતે બીજા કોઈ ગામના બ્રહ્મ થયેલાને પૈઠલમાં પવિત્ર કરવામાં આવે છે, તો પછી આ સર્વ, ગુણવાનને અહીંથી પાછો કાઢીએ તો આપણે શબ્દ (પ્રમાય) ગયો તેવું કહેવાય. પછી સત્તર શાસ્ત્રો જોઈને બદિરંભટને પ્રાયશ્ચિત કરાવ્યું. તેણે દ્રવ્ય પણ ધણું ખર્ચ્યું. આવી રીતે તે બ્રાહ્મણને પવિત્ર કર્યો. સધળા બ્રાહ્મણો બદિરંભટને કહેવા લાગ્યા કે અમારાં સત્કર્મથી તને શ્રીહરિનાં દર્શન થશે. તે સમયે સમસ્ત મુસલમાનો ભેગા થઈને બ્રાહ્મણોને કહેવા લાગ્યા કે તમે યવનને કઈ રીતે બ્રાહ્મણ બનાવ્યો. તેનો રાજદરબારમાં ખુલામો કરો. ત્યારે બદિરંભટ તેમને કહે છે કે મને મુસલમાન કેવી રીતે કર્યો હતો ? મારા કાનમાં ઝિંદ છે તે હજુ પણ દેખાય છે. તેથી મને સંશય થાય છે કે હું મુસલમાન થયો નથી. જેમ નેત્ર હોવા છતાં અંધ કેવી રીતે કહેવાય ? જેના છત્રમાં અહંતા છે તેને મુકન કહેવું નકામું છે. કાને સાંભળે તેને બહેરો કેમ કહેવો ? સાકરને દારૂમાં મેળવે, તો પણ તેનું ગળપણ જાણ નહીં. તેવી રીતે તમે મને બ્રહ્મ કર્યો પણ કાન વિધેશ તવા જ રહ્યા. વિધેશ કાનવાળાને અવિધ કહેતાં તમને શરમ આવતી નથી ? આ પ્રમાણે યવનો સાથે વાદવિવાદ કરતાં તેઓ સર્વ જતા રહ્યા. હવે બ્રાહ્મણોને બદિરંભટ કહે છે કે તમે મને પ્રાયશ્ચિત આપીને બ્રાહ્મણ કર્યો પણ એવું તમારું કયું ધર્મશાસ્ત્ર છે તે મને સમજાવું નથી. મારી સુન્નત કરી હતી તે ચર્મ પ્રાયશ્ચિત કરવાથી પાછું આવ્યું નથી. માત્ર ભરમ, ગોમય વગેરે શરીર ઉપર લગાડવાથી હું કેવી રીતે પવિત્ર થયો કહેવાઉં ? જેનું નાક કાપી લીધું હોય તેનું સન્માન ક્યાં રહ્યું ? તેવી રીતે મને યવનોએ બ્રહ્મ કર્યો તેથી બ્રાહ્મણત્વ રહ્યું નહીં. પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ધણો ઉજ્જવળ કર્યો પણ તેમાં કલંક રહી ગયું. તેમ મને પ્રાયશ્ચિતે શુદ્ધ કર્યો તો પણ શિશ્ર ઉપર અસર રહી ગઈ. હજમ પાસે શિખા રખાવી પણ ચર્મ નવું ફૂટ્યું નથી. આ સંશય મારા મનમાં છે તે અણપ થઈ જગાઈ ગયો છે. માટે હું ખરેખર બ્રાહ્મણ નથી, તેમ યવન પણ નથી. મારા માટે એક પણ વર્ણનું નામ નથી. જેમ કુંભારે ચક્ર ઉપર માટીનો પિંડ મૂક્યો તેને કુંભ પણ ન કહેવાય કે માટી પણ ન કહેવાય. મારી સ્થિતિ પણ તેવી જ થઈ છે. ભટનું આવું કહેવું સાંસળી બ્રાહ્મણો છાનામાના બેસી રહ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આના સંશયનું સમ્બધાન કેવી રીતે થઈ

શકે ? કોઈ જાંતી મને તેને બહિરંભટ પૂછે છે કે હું કોણ છું તે મને કહીને આમળ જવો. યવન કહે તો તે દોષયુક્ત ચર્મ કહે છે કે હું ખરે-ખરે યવન હોઉં તો કાનમાં છિદ્ર કેમ છે ? કોઈ કહે કે બહિરંભટ મોટા પ્રતિષ્ઠાની આઠણ છે તો તેની નિંદા કરી કહે છે કે મારી મુન્નત કરી છે તે જુઓ. આથી તેનું કોઈ સમાધાન કરી શક્યું નહીં. દોષએ ક્યું કે તેનું નામ હવે બહિરપિશાચ નાખો. તે દરેકને પૂછે છે કે મને સદ્ગુરુ ક્યારે મળશે કે જે મારો સંશય દૂર કરે. એમ કરતાં ઘણા દિવસો વાતા ગયા. એક દિવસે તે વડવાનજ ગામે આવ્યો. ત્યાં નાગનાથ સિદ્ધ પોતાના સદ્ગુરુના આશ્રમમાં રહેતા હતા. તે પોતાના પ્રેમથી ગુરુની સમાધિ બંધાવતા હતા. તે માટે તેમણે પર્વત જેવડો પથ્થરનો ઢગલો કર્યો હતો. આ સિદ્ધને જોઈને બહિરપિશાચ આશ્ચર્ય પામી વિચાર કરે છે કે આજ ગુરુ મારો સંશયનું નિવારણ કરશે અને મારામાં આઠણત્વ પાછું લાલશે. પછી નાગનાથને બહિરંભટ પૂછે છે કે હું હિંદુ કે અવિધ છું, તે મને સ્પષ્ટ કહે. એવી ઉદ્ધત વાણી સાંભળીને તે સદ્ગુરુનાથ કોપાવમાન થયા. તેમના હાથમાં જે કાષ્ટદંડ હતો તે તેના તાળવા ઉપર માર્યો. એટલે તેને મૂર્છા આવી અને તે સત્વર જમિ ઉપર ઢળી પડ્યો. તેની ચિત્તક્ષતિમાં કંઈ બાન રહ્યું નહીં. જીવ પણ તાળવે જઈ અટકી રહ્યો. હું કોણ છું એવું સ્ફુરણ રહ્યું નહીં. દેહમાં જીવ ન હોય તેવું થયું. નાગનાથ તેની તેવી સ્થિતિ કરી નાખી કહેવા લાગ્યા કે આની બુદ્ધિમુગ્ધામશી મૂળથી જ દૂર કરવી છે તેના સંશયનું નિવારણ કરીને આત્મ સ્થિતિ જાણવો કરવો છે. પછી મુશળ લાવીને શિષ્યોને હાથે તેનો કૂટીને પિંડો બનાવી દીધો. હાડકા માસનો બૂકો કરીને પોતાને હાથે સર્વસ્વનો પિંડો બનાવી તેમાંથી મૂર્તિ નિર્માણ કરી. સ્વદસ્તે અગ્નિમાં ચઢાવી દીધો. આવું કૌતુક જોઈને ત્યાં સર્વના મનમાં ભારે આશ્ચર્ય થયું. અગ્નિ શાંત થતાં નાગનાથે કહી ન બન્યું હોય તેવું કરી બનાવ્યું. તે મૂર્તિ ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરતાં તેમાં જીવ સંચાર થયો. તેનું અભિરૂપ થયું. તે શરીર સદ્ગુણથી તેજસ્વી થયું. જેમ યોગી ઉન્નુનિ દશામાં બેઠો હોય તેમ નાગનાથ બેસીને તેવી દષ્ટિથી જોતા હતા. તેમના મનમાં સતોષ થયો. પછી સદ્ગુરુ તેને ગુપ્ત વાત પૂછે છે કે હું બહિરપિશાચ બોલ તું કોણ છે ? સત્વર મને જવાબ આપ. એવો પ્રશ્ન સાંભળીને તે મનમાં વિચાર કરે છે. પછી તે કહે છે કે સદ્ગુરુ ! સંશયનું નિવારણ થઈ ગયું છે તેથી મૌન રહ્યો છું. જે પોતાને યવન કહે તો શિશ્ન ઉપર હવે ચર્મ છે. આઠણ છે એમ કહે તો કાન વિધેલો નથી. સદ્ગુરુ

સિદ્ધાંત જ્ઞાન કહે છે. પણ દેહપલટો કાણુ કરી શકે ? તે ન બને તેવી
 ખીના નાગનાથ ગુરુએ કરી બતાવી. તેના મનનો દારણું વિકલ્પ દૂર
 કર્યો. પછી નાગનાથે તેના મસ્તક ઉપર હાથ મૂકીને ઉપદેશ કર્યો.
 એટલે તેને તત્કાળ આત્મજ્ઞાન થયું અને તે શ્રીહરિભજનમાં લાગ્યો.
 બહિરંભટના ચિત્તમાં ઘણો દુર્ધ થયો. ધન્ય, ધન્ય, ગુરુ નાગનાથને કે જન્મણે
 આ જન્મમાં ખીન્ને જન્મ આપ્યો અને તેમ કરતાં ક્ષણમાત્ર વિલંબ કે
 સમય ન લાગ્યો. ઉદંડ ગુરુ આત્મજ્ઞાની હોય છે, તે જન્મમરણનું નિવારણ
 કરે છે. પણ દેહને પસંદાવી નાખવાની કરણી કરવી મુશ્કેલ છે. કર્મની
 ગતિનું નિવારણ થઈ શકે તેમ નથી. પાંડુરંગ મૂર્તિનું ધ્યાન ધરીને મોટા
 ભક્તો ઉપાસના કરે છે. નામદેવ ભક્તે પાપાણુ મૂર્તિને નૈવેદ્ય જમતી કરી.
 પણ આ બનાવ તેથી વધારે આશ્ચર્યકારક છે. જ્ઞાની માણુમે જનસમુદ્ધને
 જ્ઞાન બતાવે છે, જ્ઞાતિ અને અનેક શાસ્ત્રો સમજાવે છે પણ પાડાના મુખથી
 વેદપાઠ બોલાવ્યાથી જ્ઞાનદેવે આશ્ચર્યકારક કામ કરી બતાવ્યું. સર્વલોક કહે
 છે કે માયા મિથ્યા છે, અને સંકટમાં અતિ ઘણું ધૈર્ય ધરે છે. પણ કખીર
 ભક્તે પુત્રનો વધ કર્યો. આ બનાવ પણ વિચિત્ર લાગે છે. સાંવતા માળી
 નામે મોટો ભક્ત હતો. તેને ધન્ય છે કે જ્યારે પંઢરીનાથ સંતાવા આવ્યા
 ત્યારે પોતાના હાથે છાતી ચીરીને હૃદયમાં રાખ્યા. એવા વૈષ્ણવ ભક્તો
 પ્રેમાળ હૃદયવાળા હોય છે. અને તેઓ એકથી એક શ્રેષ્ઠ હોય છે. તેઓનો
 મહિમા કોઈથી કળાય નહીં તેવા હોય છે. તેઓએ ધનનીલને વશ કર્યા
 હતા. હવે પાછળની કથાના અનુસંધાનમાં કહું છું. નાગનાથની કૃપા થતાંજ
 બહિરંભટને જ્ઞાન થયું. તેને આત્મા ઓળખવાની ગુપ્ત વાત સમજાઈ ગઈ.
 પછી તેણે પંઢરપુર જઈને સગ્રણુ સ્વરૂપનાં દર્શન કર્યાં. તે જોઈ પ્રેમ-
 ચુકત થઈને સ્વાનંદે કીર્તન કરતાં નાચવા લાગ્યો. શ્રી ભાગવતનો દશમ
 સ્કંધ જુઓ. તેમાંથી ભાષાંતર કરેલી આ કથા છે. તેની કડીઓ અમૂલ્ય
 છે. જે સપ્રેમ સાંભળતાં ભાવિકજનોને નિજ અંતર સુખની પ્રાપ્તિ થાય
 છે. આ બહિરંભટે પદ પદાંતરે કાવ્ય રમ્યાં તે સાંભળતાં પાપ એકદમ દૂર
 થાય છે. આ નિજ ભક્તની કીર્તિ સાંભળતાં સઘળા જડ જીવો પવિત્ર
 થાય છે. મહીપતિ શ્રોતાઓને વિનવે છે કે આ 'નામ'માં દૈવ પ્રીતિ કરજો.

સ્વસ્તિ સ્ત્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ચૂંવાળીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

૧ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૫ મો.

એકનાથ સ્વામીનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાજનો, હવે આ એક રસિક કથા સાંભળો. તે સાંભળતાં તમારા ભવરોગરૂપી દુઃખનું નિવારણ થશે. દરેક અંતરમાં પૂર્ણ વિવેક દેસાવશે. જોઈએ. ત્યારે જ પોતાની શાંતિ અને મુખ દ્વાધમાં આવશે. કંઈ પણ યોગ સાધન કરવાની જરૂર નથી. કોઈ પણ નીચાંટન કરવાની જરૂર નથી. પણ ભક્તકથામાં મન લગાવીને સાંભળતાં વૈકુંઠભુવન પામશે. કહી બહુ શાસ્ત્રીય વ્યુત્પત્તિ ન ઉત્પન્ન થતી હોય, તો પણ હરિકથામાં પ્રીતિ થતાં તે મનુષ્ય ક્ષણ માત્રમાં પાવન થાય છે.

જેને ગમે નહીં ત્રત નેમ, જેને જીજ્ઞા ઉપર કાણુ નહીં, તે પણ કહી વાચાથી 'રામનામ' સ્મરણ કરે, તો પુરુષોત્તમ રૂપ થઈ જાય. જેના અંગમાં વમી કૃપણતા, જેની કુકુળ ઉપર મમતા ધમ્મી, તે પણ કહી ભક્તકથાનું શ્રવણ કરે તો પશ્ચાતાપ તેના અંતરમાં વસે.

જેમ લોકદંડ ઉપર મેલ ચઢ્યો હોય, પણ પારસમણિ લાગતાં તત્કાળ તે પલટાઈ જાય છે, તેમ ભક્તકથાની લેહ લાગતાં અજાની વિવેકી થઈ જાય છે. જેણે પૂર્વ જન્મમાં પુણ્યસંચય કર્યો હશે, તેને જ ભક્તકથામાં રુચી થશે. ખીજ કમનમીય બિચારાનું તો મનના સંચયથી સર્વસ્વ ફૂટી જાય છે. તેથી તમે બધા શ્રોતાજનો, મને તો ભાવિક, પ્રેમાળ અને નમીન-વાન લાગે છે કે જેની સાત્ત્વિક કથાની મીઠાશનું પ્રેમથી સેવન કરો છો. પાછળના અધ્યાયમાં પરમપાવન પવિત્ર કથા શ્રોતાઓને કહી હતી. ભાનુદાસ પાંદુરંગ મૂર્તિને વિદ્યાનગરના રાજા પામેથી પાછો પંદરપુર લઈ આવ્યો હતો. તે ભાનુદાસનો પુત્ર સદ્ગુણી હતો. તેનું નામ ચક્રપાણિ હતું. તે

જ્ઞાનથી પ્રકાશિત અને જ્ઞાની હતો. તે શ્રીહરિભક્તનમાં નિમજ્જ રહેતો. તેના પુત્રનું નામ સૂર્યનારાયણ હતું. તે જ્ઞાનથી પ્રકાશિત અને દેદિપ્યમાન હતો, તેની સુલક્ષણા પત્નીનું નામ રુદ્રિમયી હતું. તેને પુત્ર જન્મ્યો તેનું નામ એકનાથ હતું. તે અણે જગદ્ગુરુ સાક્ષાત્ અવતર્યા હોય તેવો હતો. તેનું ચરિત્ર હવે કહું છું, તે પ્રેમથી સાંભળજો. એકનાથ દિવસે દિવસે મોટો થયો. તેનાં માઆપ તેના ઉપર અપાર પ્રેમ રાખતાં હતાં. ત્યાં જનાર્દન સ્વામી નામે પૂર્ણ જ્ઞાની રહેતા હતા. (ઔરંગાબાદ પામે દૌલતાબાદના કિલ્લામાં તેમનું પાદુકાસ્થાન છે). તેમને દત્તાત્રેય ભગવાનનાં દર્શન થયાં હતાં. એકનાથ એક દિવસે જીડીને તેમના દર્શન ગયો. તેમના મનક ઉપર પ્રુપ મૂકી પછી દ્રઢ બદ્ધાથી તેમને નમસ્કાર કર્યાં. તે સમયે જનાર્દન સ્વામી મનમાં ઘણા વિરમય પામ્યા. તે પૂછવા લાગ્યા, "તું કેનો પુત્ર છે અને અહીં કેમ આવ્યો છે? મનમાં જરાપણ સંકેત રાખ્યા વિના મને સત્ય કહે કે તું તારાં માતાપિતાને ત્યજીને આવ્યો છે કે રિસાઈને મારી પાસે આવ્યો છે?" ત્યારે બે ઠરબેડીને એકનાથ મુઠ્ઠુ સ્વરે કહે છે કે હું ઝગવેદી બ્રાહ્મણનો પુત્ર છું અને તમારાં દર્શન કરવા માટે જ આવ્યો છું. માતાપિતાથી રિસાઈને આવ્યો નથી. મારા મનમાં એવો અનુભવ થયો કે દેહ સાથે પ્રપંચ માયા બેડાઈ છે. કામક્રોધથી ચિત્ત ઘેરાઈ ગયું છે. આ દેહમાં માયા, લોભ અને અહંકાર ભરેલાં દેખાય છે. તેથી આપનાં દર્શન કરવા પ્રેમથી આવ્યો છું. હવે મનમાં એવી ઈચ્છા થાય છે કે નિરંતર તમારી પાસે રહેવું અને રાતદિન નિજલાલે પ્રેમથી તમારી સેવા કરવી. મારા જેવા પતિનને તમારે શરણે આવેલો બેડાઈને હે સદ્ગુરુ, મારો અંગીકાર કરો. એમ કહીને સહલાલે ગુરૂના ચરણ પકડ્યા. એકનાથનાં આવાં વચન સાંભળીને શ્રી જનાર્દન સ્વામીને ધણું આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે વય નાની છે પણ જ્ઞાન ધણું વિશાળ છે. પછી શ્રી જનાર્દન સ્વામીએ તેને આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું કે જલે તું મુખેથી મારી સાથે રહે. આવાં વચન સાંભળીને તેના ચિત્તમાં ઉત્થાસ થયો. જેમ વ્યાસજી સંશયમાં પડ્યા ત્યારે તેમને નારદજીને મળ્યા, તેવી રીતે જનાર્દન સ્વામીનાં અભયવચનથી એકનાથને મનમાં સંતોષ થયો. જેમ હંસરૂપ નારાયણને મળતાં પ્રભાને સમાધાન થયું હતું. તેમ જનાર્દન સ્વામીના અભયવચનથી એકનાથને થયું. —

સ્વામી સેવામાં સત્વર, જે અહોરાત્ર રહે તત્પર,
કોઈ વિષયમાં પર તટ્ટી અંતર, જેણે ભાવાર્થ સર્વ ગણ્યો અંતર,

રાત્રે જનાર્દન સ્વામી સર્વ જાણ, ત્યારે પોતે સ્વહસ્તે તેમના પગ દબાવતો હતો. પોતાને તે વખતે નિદ્રા આવે તો પણ જાગે નહીં. પોતાના હાથે પાનળીડું બનાવી નમ્રભાવે જનાર્દન સ્વામીના મુખમાં પ્રેમથી મૂકતો. મેં ધોવાની તથા થૂંકવાની થૂંકવાની પણ સ્વહસ્તે લાવી પામે મૂકતો. પોતે સ્વહસ્તે સ્નાન કરાવતો અને પછી પૂજનનો સામાન લાવી આપતો. ગંધાક્ષત, ફૂલ, ચંદન, ધૂપ, દીપ વગેરે જે કંઈ જ્યારે જ્યારે જનાર્દન સ્વામી મંગાવે ત્યારે સત્વર હાજર કરતો. તેમના જમ્યા પછી તેમની યાળીમાનું ઉષ્ટ પોતે પ્રેમથી જમતો. થૂંકવાની વગેરે સ્વહસ્તે સાફ કરતો. શૌચદ્રિયા માટેની જગા પણ પોતે જ સાફ કરતો. એવી યુરુભક્તિમાં એકનાથ લીન થઈ ગયો. જનાર્દન સ્વામીએ આ નગરે જોયું ત્યારે પોતાના મનમાં આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. તે કહેતા કે એકનાથને મનુષ્ય કહેવો નહીં તે સર્વ યુરુ ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ છે. એક દિવસ એકાત જોઈને જનાર્દન સ્વામી તેના ઉપર કૃપા કરીને પુછે છે કે તું તારા માતા પિતા ન જાણે તેવી રીતે મારી સેવા કરે છે. તું તો વિરક્ત દેખાય છે પણ ઘેર જુદા માઆપ છે તેમને માટે અન્ન વસ્ત્રની જરૂર છે અને તેથી તેઓ ધન્ય ચિંતા કરે છે. પછી જનાર્દન સ્વામી તેમને માટે અન્ન વસ્ત્ર મોકલવા લાગ્યા. આ વર્તમાન વડીલોએ જાણ્યા ત્યારે તેમના મનનું સમાધાન થયું. પછી જનાર્દન સ્વામી પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે એકનાથને કંઈ કામગીરી સોંપવી જોઈએ. પછી તેને આજ્ઞા કરી કે સર્વ ખર્ચનો હિસાબ તેણે રાખવો. તેને ક્યું કે જો તું આ કામમાં પ્રવીણ થઈશ તો તેને અગણિત જ્ઞાનની સમજ પડશે. તેણે જવાબ આપ્યો કે જેની સ્વામીની આજ્ઞા. એ કામ હું અવશ્ય કરીશ; એમ કહીને નમન કર્યું. આ કામ કરતાં તેની હંમેશની સેવામાં કંઈપણ ક્યાશ આવતી નહોતી. તે રોજનો હિસાબ રોજ તૈયાર રાખતો. આ જોઈ જનાર્દન સ્વામી કહે છે કે હવે મને લાગે છે કે એકનાથ પરમ ચતુર થયો છે. માટે હવે કંઈક નિમિત્ત જીવું કરીને તેને સ્વસ્વરૂપમાં મન લગાડતો કરવો જોઈએ. એમ વિચાર કરી એકનાથને પાસે બોલાવી કહે છે કે મને હિસાબ બતાવ. પરમે, ખાતાવહી વગેરે લઈ આવી પૂરો હિસાબ મને આપ. અવશ્ય લારીય, એમ કહીને તે સામે આવીને ચરણે નમ્યો. સેવા માટે જે નિત્યનો નિયમ હતો તે પૂરો કરી રાત્રે દીવામાં તેલ પૂર્યું અને હિસાબમાં એક પૈસાની જૂલ હની તે તપાસવા બેઠો. પણ તે જૂલ સત્વર જડતી નહોતી, હિસાબનો તાલો મળતો નહતો. પછી એકામ ચિત્ત કરીને તે હિસાબ ફરીથી તપાસવ

બેઠો. રાત્રે કાણુવાર પણ શયન કર્યું નહીં. પોતાના દેહને ત્રાસ થાય તેની પરવા કરી નહીં. તેને ઘણી તરસ લાગી હતી, તો પણ પાણી પીવા જાયો નહીં. તે મનમાં કહેતો જમ્યા પછી પાણી પીવામાં આવે તો નિદ્રા આળસ સત્વર આવે. તે પછી સદ્ગુરુનાથને શો જવાળ આપવો તેનો મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. તે સમયે જનાર્દન સ્વામી જાગૃત થઈને પથારી પાસે જમીન ઉપર નજર કરી તો ત્યાં એકનાથ દેખાયો નહીં, તેથી મનમાં વિસ્મય થઈ ધરના અંદરના ભાગમાં શોધવા ગયા. ત્યાં જઈ જોયું તો દીવામાં તેજ ભરીને હિસાબ તપાસતાં બેઠેલા તેને જોયો. તે સ્વસ્થપણે એક પૈસાની બૂલ શોધતો હતો. અકસ્માત તાળો બેઠતાં તેને બૂલ જડી. પછી એકનાથને ધણો આનંદ થયો. નજીકમાં ખીણું કોઈ ન હોવાથી પોતાના બને હાથ વડે તાળી પાડી. તે સમયે તેની પાછળ બિલા રહી જનાર્દન સ્વામી કૌતુક જોતા હતા. પછી પોતે સન્મુખ જઈને સત્વર પૂછવા લાગ્યા. સદ્ગુરુ પૂછે છે કે, “એકનાથ! તને એવું શું નવાઈ જ્યું લાગ્યું કે અત્યંત હર્ષ થયો અને તેં આનંદમાં આવી જઈ તાળી પાડી?” આ સાંભળી એકનાથે સામે બેઠે નજર કરી. પછી એકદમ બિલા થઈને ગુરુને સદ્ભાવે નમન કર્યું. પછી કહેવા લાગ્યો કે સર્વ હિસાબ શોધીને તપાસતાં એક પૈસાની બૂલ જણાઈ. તેનો અકસ્માત તાળો મળતાં ચિત્તમાં ઉત્સાહ થયો. આવાં વચન સાંભળી જનાર્દન સ્વામી મનમાં વિસ્મય પામ્યા પછી એકનાથને સદ્ગુરુ કહે છે કે —

તને પૈસા ઉપર જેવું ચિત્ત લાગ્યું તેવું જ શ્રીકૃષ્ણ ચરણમાં લગાડીય તો તારું સ્વહિત થશે.

આવા શબ્દો એકનાથને કાને પડતાં તે જ ક્ષણે તેને પશ્ચાત્તાપ રાજ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે મારા મનમાં આવી જ ઈર્ષ્યા હતી કે સદ્ગુરુ મને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરે. ધન્ય દિવસ સુદિન આજનો કે ગુરુપાથી મને ઉપદેશ મળ્યો. માવાનો વિકાર તોડી નાખીને સંસારની ચાયા દૂર કરીને પછી એકનાથે તે જ ક્ષણે સદ્ગુરુને ચરણે કલમ મૂકી દીધી. જમા ખર્ચનો સવળો હિસાબ કહી દીધો તે સંજ્ઞાનો પ્રેમથી સાંભળ્યો. —

“નરેન્દ્ર મુદ્દલ આયુ સાલનું, ગતજન્મનુ દેવું તે પૂર્વ સંસ્કાર, પ્રેમપત્ર હૃદયમાં કારેલા અક્ષરે, સ્વધર્મે ખર્ચ મોટો કર્યો, કળત્યાગ સકળ જોણે કર્યો, તે મેળવશે ત્રણ સ્વામી પાસથી, કળત્યાગ કરતા થયું બ્રહ્માર્પણ, ન કળે તે માનવી સર્વદા.”

પિયાર મુગસ આ નિજ દર્મનો, સાવધાનપણે સાચો લખ્યો,
વળી આદેશ ગુરુ કૃપા થકી, દિસામ સમ્મળ દર્મનો પૂઠિયો,
એમ નગદેહ થયો જમે થતા, બાળી દેતુ રત્નુ તે અઘાનથી.
હુ નમુ પ્રભુ તુજ ચરણમાં, માયા મમતા તજ નિજ ઝદમાં,
ગૈરોદયનો રનામી તુ પોતે, તાગ થઈ મે ક્યો વ્યાપાર,
અને કૃપા થઈ સ્વામી તુજ થકી, તેથી ગમે લેતુ શ્રીકૃષ્ણનામ,
“સોદ” મુખ્ય ખત તે દીધું, તે મે લઈ નિજ મસ્તકે ધરું
પ્રેમરૂપ વસ્ત્રો અપરિમિત, તે પાખ્યો હુ નકળી આ સમે,
નિજ મુકિતનું મળ્યું પાનખીડું, તેથી ભર રોગ પીડા દૂર થઈ,
દૈન્યપુરમાં જઈ મેરો રોકડો, ચૈતન્ય અવરૂપ હુડી મળી
રના નુભવની અરજ કરી, રસીદ આમીને દીધી પત્રી,
અતસગ દગ્તા વમુદ માકી, રહી એક તુજ ભકિતની

પૂર્વજન્મના કંઈ સુકૃત હશે, જેથી રામનામના વ્યાપારમાં લામી
ગયો છું એનું કહીને એકનાથે સ્વામીના ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું આ
આભળી રનામી મનમાં વિસ્મય થઈ તહેવા લાગ્યા કે આ ઉપદેશ લેવાનો
અધિકારી થતો જાય છે પત્રી એકનાથને જાણ કરીને આમીએ આનિગન
આપ્યું સદ્ગુરુએ તે સમયે “શ્રીરામ કૃષ્ણદરિ”નો મત્ર જે સર્વને તાર
નાર છે તે આપ્યો તે મત્રમાં જ દહ મિશાસ રાખીને ગુપ્ત રીતે પરમાર્થ
યોગ સાધ્યો એકનાથે પ્રેમથી કીર્તન કર્યું અને હરિગુણના પવાડ ગાયા

આટલી કૃપા થવા ળતા સદ્ગુરુ મેવામાં જરા પણ હિંચ આરી નહીં
દિસે દિનમે અધિઘાધિક મેવા કરીને પોતે સાક્ષાત્ મદ્ભાવ મૂર્તિરૂપ
હોય તેવો દેખાતો

આવો નિશ્ચય જોઈને જનાર્દન સ્વામી કહેવા લાગ્યા કે આને તો
મનુષ્ય કેમ કહેવાય ? આતો મિષ્ટ પોતે જ વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવા માટે
અવતર્યા છે તેથી વધારે કૃપા કરીને એકનાથને શ્રી દત્તાત્રેયના દર્શન કરા
વવાનું પોતાના મનમાં થયું પત્રી આમી કહે છે કે એકનાથ, તને હું
શ્રી દત્તાત્રેયના દર્શન કરાવીશ પણ મનમાં નિર્ભય રહેજે અને ચિત્તામાં
કદી ખીક ધરીશ નહીં તેઓ પોતાનું સ્વરૂપ ધરીએ ધરીએ બને છે
જેની અગાની માણ્યો નિંદા કરે છે, તેથી જાતનું શરીર પેતે
ધારણ કરે છે તેથી હું જેની સાથે વાત કરું તેમના ચરણ પદો

અને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી સદ્ગુરને બેટજો. તને ત્યાં પ્રસાદ આપે તે પણ પ્રેમથી આરોગજો. એવી જનાર્દન સ્વામીએ શિષ્યામણુ આપી એટલે એકનાથે તેમના ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું. એકનાથ કહેવા લાગ્યો કે આ ધન્ય ભારા મનમાં ઘણા દિવસથી હતી. પણ સ્વામીની મર્યાદા ઓળંગીને મારાથી પૂછતું નહોતું. તે આજે પોતે સ્વમુખે સ્વામીએ મને અલયવચન આપ્યું. તેથી આજે મારા મનોરથ પૂર્ણ થશે અને ગુરુ દત્તાત્રેયનાં દર્શન થશે. જનાર્દન સ્વામી પૂર્ણ હૈંત ધરીને એકનાથને અરણ્યમાં લઈ ગયા. તે સમયે અકસ્માત અનસુયા સુત દત્તગુરુદેવ તેમને મળવા માટે આવ્યા. દૂરથી આવતાં જોઈ જનાર્દન સ્વામી કહે છે કે એકનાથ મારો સ્વામી આવે છે તેને ઓળખજો. તે સમયે એક મુસલમાન ઘોડા ઉપર બેસીને ઓચિંતા તે સ્થળે આવી પહોંચ્યા. એવું સ્વરૂપ નજરે જોઈને એકનાથ મનમાં ભય-ભીત થયો. મનમાં કહેવા લાગ્યો કે આ તો પ્રત્યક્ષ યવન દેખાય છે તેથી ગુરુશ્રુતું કહેવું અસત્ય લાગે છે. તે અર્ધિધનું કપાળ વિશાળ હતું, નયન રક્ત હતાં, હાથમાં શસ્ત્ર હતું અને અશ્વ ઉપર બેઠેલા હતા. તે તેમની નજીક આવીને ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. એટલે જનાર્દન સ્વામીએ તેમને નમન કયું. યવન લોપામાં ગુરુદત્તાત્રેય અને જનાર્દન સ્વામી વાતો કરતા બેઠા. આવું દ્રશ્ય નજરે જોઈ એકનાથને નવાઈ લાગી. સદ્ગુરુ કહેવા લાગ્યા કે હે જનાર્દન ! જૂખ લાગી છે માટે બોજન કર્યું છે. પછી તેમણે ત્યાં નાના પ્રકારનાં પકવાન પેદા કર્યાં અને આશ્ચર્ય પમાડે તેવી રચના બતાવી. ત્યાં રત્નજડિત સોનાના થાળમાં વફૂરસ બોજન પીરસ્યું. પછી જનાર્દન સ્વામી નજીક બેસીને સંગાતે બોજન કરવા લાગ્યા. ગુરુદત્તાત્રેય કહે છે કે જનાર્દન, પેટો હોકરો દૂર જાઓ હે તેને જો તમારા મનમાં કીક લાગે તો બોજન કરવા માટે બોલાવો. એકનાથને આવવા માટે કહેતાં તેને મનમાં સંશય આવ્યો કે યવનનું અન્ન કેવી રીતે લક્ષણ કરી શકાય ? તેથી તે નજીક આવવાને બદલે દૂર જવા લાગ્યો. એટલામાં બોજન સમાપ્ત કરી શ્રી દત્તાત્રેય અદ્રશ્ય થઈ ગયા. આવું જોતાં એકનાથને આશ્ચર્ય થયું. પછી એકનાથ સદ્ગુરુ જનાર્દન સ્વામી પામે આવી તેમના ચરણમાં મસ્તક મૂકી પ્રેમથી પૂજવા લાગ્યા કે આ કેણુ યવન તમને મળવા આવ્યા હતા ? સ્વામી કહે છે કે તને જે વાત કરી હતી તે તે શ્રી દત્તાત્રેય હતા. જેની સાધના કરતાં પણ કોઈને દર્શન થવું દુર્લભ છે. તેમનાં તને અનાયાસે દર્શન થયાં, પણ તારા મનમાં સંશય ચલાવી તેમના પ્રસાદનો લાભ તેં ગુમાવ્યો છે. જેમ રસ્તે જતાં અશામીઆને ઓચિંતું કદપતરુ નજરે પડે

તેની અવગણના કરે, તેવું તેં આજે ક્યું છે. જેમ એક અમૂલ્ય મોતી હાથમાં આવ્યું, પણ નસીબમાં નહીં તેથી તેને ફેંટી દીધું. જેમ અમૃત ભરેલો દરીઓ નજરે પડે પણ તેમાંથી પીધું નહીં, કદી અંધકારને લાકડી ભારી શકાય, તો પણ અનસુયા સુત કદી અજ્ઞાનીને નજરે પડે નહીં. જે કાંઈ વસ્ત્રસને બેસીને યોગસાધના કરે તેને બીજી કાંઈ સિદ્ધિ મળે, પણ દત્તાત્રેયના દર્શન થાય નહીં. તેમનાં દર્શન તને અનાયાસે થયાં. પ્રાણી માત્રના વિચારો કલા વિના સત્વર જાણી શકાય પણ હે એકનાથ ! અત્રી-સુતનાં નજરે દર્શન કરવાં ધણું અઘરાં છે. પોતાના સામર્થ્યથી કદી સાત સાગરનાં ખાણીથી સ્નાન કરી શકે, પણ સદ્ગુરુનાં દર્શન તો તારા નમી-બંને લીધે જ થયાં. આગળનું ભવિષ્ય જાણી શકાય એવા કાર્ત્ત છે એમ કાંઈ કહે તે માની શકાય, પણ શ્રી દત્તાત્રેય સાક્ષાત્ આવીને કાંઈને મળતા જ નથી. આવા શ્રી દત્તાત્રેય તને અનાયાસે મળતાં તેં મનમાં નકામે વિકલ્પ કર્યો, હવે જે બનવાનું તે બની ગયું. કદી ફરીથી આગળ ઉપર ઓર્ચિતાં દર્શન આપે ત્યારે સાવધપણું રાખજે. તે સાંભળી એકનાથ કહે છે કે :—

હું તમારો શિષ્ય કહેવાઈં છું, માટે બીજે ઢેકાણે ચિત્ત લગાડનાં મનમાં વિકલ્પ થાય છે.

ખાળક પિતાનું અંતર જાણે છે અને પિતાના પિતા થોડો વધારે ભાવ રાખે છે, તો પછી તમારા ચરણમાં માટું સિર રાખવાથી કુદરતી રીતે જ શ્રી દત્તાત્રેય તમારા ઉપર તુષ્ટમાન થશે. જેમ પુષ્પને ડીંટામાંથી પકાડતાં તેમાં કુદરતી રીતે જ મુળનો રસ આવે છે તેવી જ રીતે —

તમારું નિદિધ્યાસન કરતાં મને શ્રીદત્તભગવાન અનાયાસે મળશે. એવી વાતચીત કરીને બંને શુદ્ધિષ્ઠ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હવે ફરીથી એક દિવસે જનાર્દન સ્વામી એકનાથને કહે છે કે આજે તારા કામ માટે વનમાં જઈએ. ત્યાં તને શ્રી દત્તાત્રેયનાં દર્શન કરાવું પણ આજે તે ત્યાં ક્યા રૂપમાં આવશે તે કહી શકાય નહીં. એવું તેને કહીને બંને વનમાં ગયા. ત્યાં શુદ્ધ દત્તાત્રેય ફરીરના રૂપમાં આવતા સ્વામીએ ન્તેશ તેમની સાથે કામધેનુ ગાય ફૂતરીના રૂપમાં આવતી હતી. આવું રૂપ નજરે જોતાં જનાર્દન સ્વામીને ધણું આનંદ થયો. પછી સામે જિલા રહીને સત્વર સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. હાથથી હાથ મીલાવી એકબીજા સાથે વાત

કરવા લાગ્યા. તે વચન લાપામાં અનમુયાસૂત જનાર્દનને કહે છે કે મને ખુબ ભૂખ લાગી છે માટે જલદી બોજન કરાવો. પછી માટીનું પાત્ર કાઢીને સ્વહસ્તે કૂતરીનું દૂધ સ્વાગીએ કાઢ્યું. તે દૂધમાં અન્ન મિશ્રિત કરીને બંને એક પાત્રમાં બોજન કરવા બેસા. શ્રી દત્તાત્રેય કહે છે કે જનાર્દના, પેલી બાબુ બેઠેલા હોયકરને બોલાવી લાવીને સાથે બોજન કરવા બેસાડો. આ વચન સાંભળી એકનાથને મનમાં સંકેત થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે આ તો સાક્ષાત્ કુકીર દેખાય છે. તેમની સાથે જમવાનું અનુચિત કાર્ય કેવી રીતે થાય ? જનાર્દન સ્વામી તેને પોતે કહેલી ગુઢ વાત યાદ કરાવે છે. અને કહે છે કે તને શિખામણ આપી હતી તે પ્રમાણે ફરીથી જગદ્ગુરુનાં દર્શન થયાં છે માટે પ્રસાદ લેવા નજીક આવ. આ સાંભળી એકનાથ મનમાં સંકેત કરીને ખીતો ખીતો નજીક ગયો. પણ જઈને ક્યું કે હું તમારી સાથે જમવા બેસીશ નહીં. પછી પ્રેમથી ઉચ્છિષ્ટ અન્નનો કોળિયો જનાર્દન સ્વામીએ તેના હાથમાં મૂક્યો. તે પ્રસાદ લઈ એકનાથે વસ્ત્રને છેડે બાંધ્યો અને પછી સ્વસ્થપણે બેસા. બોજન સમાપ્ત થતું જોઈ શ્રી દત્તાત્રેય જનાર્દનને કહે છે કે પેલો છોકરો કાણ છે તે મને કહે. પછી એકનાથને જલદી પામે બોલાવી તેને ઉંચકીને ગુરુ દત્તાત્રેયના ચરણમાં નમાવ્યો. ગુરુએ આશ્વાસન તેમજ વરદાન આપ્યું કે શ્રુતિ શાસ્ત્રનો જે સાર્થક તે વ્યાસે બનાવેલું લાગવત અને તેની અંદર રહેલો ગુહ્યાર્થ આ છોકરો પ્રાકૃત લાપામાં કહી બનાવશે તેમજ રામાયણનો ભાવાર્થ આ છોકરો નિરૂપણ કરશે. તેનું પ્રીતિથી શ્રવણ કરતાં સધળાં માણસો આ ભવસાગર તરી જશે. તે ખીન્ન અનેક પદો ગાયશે. શ્રીહરિચરિત્ર જે ધણું અદ્ભુત છે તેનું પ્રેમભરી રીતે કીર્તન કરીને પતિતનો તેના શ્રવણ માત્રથી ઉદ્ધાર કરશે. આ પ્રમાણે વરદાન આપીને ગુરુ દત્તાત્રેયે એકનાથના મરતક ઉપર અભય વર આપતો હસ્ત મૂક્યો. પછી આંખના પલકારા જેટલા સમયમાં ત્યાંજ અદ્રશ્ય થઈ ગયા. જનાર્દન સ્વામી કહે છે કે આજે મારા ચિત્તમાં સમાધાન થયું છે. તને જે પ્રસાદ આપ્યો હતો તે ક્યાં મૂક્યો છે તે કહે. ત્યારે એકનાથ કહે છે કે તે તો મેં નાખી દીધો છે. પછી જનાર્દન સ્વામીએ પોતાના મુખમાથી પાનનું બીડું કાઢીને પોતાના હાથે એકનાથના મોંમાં મૂક્યું. પછી તેનો હાથ પકડી સત્વર ગતિએ પોતાને ઘેર આવ્યા. ગુરુશિષ્ય બંને એકબીજાથી છૂટા પડતા નથી. જેમ બાળક પ્રત્યે માતાનો ભાવ હોય તેમ અને બાળકને પણ તેની માતા વિસરાતી નથી, તેવી રીતે બંને પરસ્પર મનથી એક થઈ ગયા હતા. “એકનાથ અને જનાર્દન સ્વામી દંભેશાં એક ચિત્તથી સાચાર બની રહેતા.”

જેમ દીપક અને પ્રદીપ બનેલો તેવો જુદા નથી, જેમ મુવર્ણ અને તેનો ઝળખાટ જુદા નથી, જેમ પાતળાપણુ અને પાણી જુદા નથી, જેમ મૂર્ત અને તેના કિંગણ જુદા નથી, જેમ ચંદ્ર અને તેનો દરિયો પ્રદીપ જુદા નથી, જેમ પવન અને તેનું ચચળપણુ જુદા નથી તેમ ગુરુનિષ્ઠ રહેતા હતા જેમ સમુદ્રને તેના મોઝા જુદા દેખાતા પણ એક જ અરૂપે ગદે છે, જેમ અમૃત અને તેનો રસસ્નાદ એકરૂપો રહે છે, જેમ લક્ષ્ય અને માલગુરુ, જેમ પૃથ્વી અને ધનપણુ, અધ્યાત્મ અને સત્વગુણ, એ સર્વના મે નામ છે, પણ અભિન્નપણે રહે છે તે એમનીજથી જુદા નથી, જનાર્દન સ્વામી અને એમનાથ એ બે નામથી જુદા છે, પણ તેઓ અભિન્નપણે રહે છે એમ બીજાને વીસરતા નથી, સુખદુઃખ બંનેનું એક જ દોષ એવી રીતે રહેતા હતા ઈર્ષ એક દ્વિતમે જનાર્દન સ્વામીને વિચાર થયો કે હવે એમનાથ પાસે સેવા લેવી એ અનુચિત છે પછી તેને બોલાવીને કહેવા લાગ્યા કે હવે મારી તને આજ્ઞા છે કે તારે પૈદલમા જઈને ગૃહસ્થાશ્રમ આનું મગ્ધો સ્નાન, સધ્યા, દેવતાઅર્ચન, વૈશ્વદેવ, અર્ચિપૂજન, રોજનું વિશેષ પ્રમથન કર્માચરણ કરી જનસમુદાયને માર્ગ ઉપર લાવ

“તું અધ્યાત્મજ્ઞાની પ્રવીણ ચર્ચક, પણ હમેશા સત્કર્મ ત્વજીવ નહીં કદી આપણે નદીની પેને પાર તરી ગયા તો હોડીને તોડી ફેડી નાખવાની કૃષ્ટતા કરવી નહીં તેમજ મિથ્યા કર્મ અતરમા સમગ્રાય, તો પણ ભોલે શક્તિને માત્ર આપી તેની રીતે વર્તવું શાસ્ત્ર પ્રમાણે જે કર્મ દરરોજ મગ્ધ તે સર્વ નિત્ય શ્રીકૃષ્ણાર્પણ કરવું એમ મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તન કરત શક્તિભણીકાત પ્રસન્ન થશે ”

શ્રી જનાર્દન સ્વામીએ તેના મરતકે હાથ મૂક્યો પછી એમનાથ પણ જવા નીમળ્યો

ગુરુવચન સત્ય માનવું તેથી મોટું સાધન બીજું કંઈ નથી આ વાત માત્ર ગુરુભક્તજ સમજી શકે છે, તે બીજા કોઈથી કદા સમજાશે નહીં

પછી એમનાથ પોતાને ઘેર આગ્યો અને વૃદ્ધ વડીલ માતાપિતાને નમન કર્યું પુત્રને પાછો આવેલો જોઈ તેમના મનમા સમાધાન થયું પછી પોતાને ઘેર રહીને સ્નાન, સધ્યા, દેવતાઅર્ચન અને માતાપિતાની મેરા કરવા લાગ્યો ઋતુકાળે સ્વદારા ગમન પણ વિધિ આપ્તા પ્રમાણે

કરતો. તે કાઠની પાસે લિપ્તા કે યાયના કરતો નહીં. તેના મનથી કાઠ મોઢું કે નાનું ન હતું. જે ચરાચર દુનિયામાં નજરે પડે છે તે સર્વ તેને જનાર્દન સ્વરૂપ જ લાગતાં. ઘરમાં એક જુની પાંડુરંગ મૂર્તિ હતી તેની પૂજા એકનાથ પ્રેમથી કરતો. જેની રીતે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે તે પ્રમાણે અર્ચન કરતો. અનેક કૂચ, ચંદન, અત્તર, સુગંધી દ્રવ્યો, આમૂયણ, ઘૂપ, દીપ, કપુર, નિરાંજન, નૈવેદ્ય વગેરે પ્રેમભાવથી અર્પણ કરતો હતો. પછી પ્રદક્ષિણા ફરીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતો હતો. મનમાં પ્રાયશ્ચિત કરતાં કરુણા વચન બોલતો કે :—

જય પતિતપાવના, જગદુદારા, દારકાવાસિયા, રૂક્મિણીવરા,
અનાથનાથા, કરુણાકરા, સર્વેશ્વરા પાંડુરંગા.

હું એક નિષ્ઠાથી તારે શરણે આવ્યો છું. એમ કહીને ફરીથી સામે બોમો રહી નમન કરતો. પછી તુળસી પ્રસાદ લઈને તીર્થપ્રાચન કરતો. પછી પંકિતમાં સાથે બ્રાહ્મણોને બેસાડી પોતે પ્રેમથી બોજન કરતો. ત્રીજા પ્રદરમાં પુરાણ વાંચન કરતો અને સદ્ભાવે શ્રોતાઓને શ્રવણ કરાવતો. રાત્રીની શરૂઆતમાં હરિકીર્તન કરતો, તે સાંભળવા ધણા ભાવિક ભકતો આવતા. એકનાથનું કીર્તન સાંભળી ધણાં નરનારી તસ્લીન યષ્ઠ જતાં જનાર્દન સ્વામીની કૃપાથી એકનાથના મુખમાંથી પ્રસાદ વાણી કવિત્વરૂપે બહાર આવતી. સંત સન્નજન તે કાને સાંભળીને મનમાં સંતોષ પામતા.

એક દિવસે એકનાથ રાત્રે નિદ્રિત હતા, તે સમયે શ્રી રઘુનાથે તેને સ્વપ્ન આપ્યું અને કહ્યું કે વાલ્મીકીકૃત રામાયણ સંસ્કૃત ભાષામાં ગહન વાણીમાં છે અને તે સર્વથી કળી શકાય તેમ નથી, માટે એના ઉપર મહારાષ્ટ્રની ભાષામાં ટીકા લખીને જનકલ્યાણનું કાર્ય કર. એવું સ્વપ્નમાં સાંભળનાં જ ક્ષણવારમાં પોતે જાગૃત થયા. પોતે શ્રીહરિની આજ્ઞા મानी લીધી અને રામાયણને પ્રાકૃત ભાષામાં લખવાનું શરૂ કર્યું. એક સારો દિવસ જોઈને રામાયણના સાત કાંડ શોધી કાઢ્યા. એકનાથ તેનું ધ્યાન ધરીને તસ્લીન યષ્ઠ ગયા. પછી પોતે કહે છે કે આ અંચનું જ્ઞાન ધણું જોકું અને ગહન છે. હું શું પ્રાકૃત બોલી જાણું છું કે રામાયણ જેવો અંથ પ્રાકૃતમાં લખી શકું? પણ શ્રી જનાર્દન સ્વામીની કૃપા થઈ યથામતિ અંથ લખીશ. પછી બાલકાંડનો આરંભ કરતાં જ —

પ્રથમ અધ્યાયમાં મંગળાચરણ, ગણપતિસ્તવન અને સરસ્વતીવંદન કરીને સદ્ગુરુનું સ્તવન કરીને, પછી સંન સન્નનદેવ મૂર્તિની પ્રાર્થના કરીને એકનાથે અંથેના આરંભ કર્યો. પોતે સદ્ભાવે કહેવા લાગ્યો કે ભાવાર્થ રામાયણ લખતાં મુખે શ્રી રઘુનંદન બેસીને યથાર્થ રીતે અંથ લખાવતો. એકનાથ તો માત્ર નિમિત્ત છે. એ તો માત્ર પવિત્ર ભક્ત જ છે.

હવે એકનાથની પડોશમાં એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તે હંમેશાં એકનાથની નિંદા કરતો હતો. તે કહેતો કે સંસ્કૃત અંથ ઉપર પ્રાકૃતમાં એકનાથ શા માટે ટીકા લખે છે? કોઈ ભાવિક પ્રેમાળ સન્નનો હતા તે કહેતા કે એકનાથનું કવિત્વ રસાળ છે. તે કાને પડતાં જ ચિત્તમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. એક સમયે રાત્રીના વખતે એકનાથ નિદ્રિત હતા ત્યારે જનકીનાથે આવીને તેને કહ્યું, “ હવે નિદ્રા અને આજસ ત્યજીને રામાયણ લખવાનું શરૂ કર. તારા મુખમાંથી નીકળતું મારા માટેનું રસાળ ભાષણ મને ધણું ગમે છે.” કાગળ, શાહી અને લેખણી તેના હાથમાં લાવીને અયોધ્યાપતિએ પોતે આપ્યાં. પછી ભગૃત થતાં જુએ છે તો શ્રીરામ નજરે પડતા નથી એટલે પોતે આજ્ઞાનુસાર રઘુનાથનું રમરણ કરતા રામાયણ લખવા બેઠા. તે લખતાં અદ્ભુત બનાવ બન્યો હતો તે સન્નનો પ્રેમથી સાંભળતો.

મારુતિ જ્યારે સીતાજીની શોધ કરવા જાય છે તે પ્રસંગની કથા સપ્રેમ લખતી વખતે એકનાથને દેહનું ભાન રહ્યું નહિ અને પોતાપણું પણ ખીસકણ રહ્યું નહીં. જે ક્ષણે મહેન્દ્ર પર્વત ઉપરથી હનુમંત ઉડ્યા તે ક્ષણે આ ખીનાની કવિતાની કડી લખતાં મનમાં આવિર્ભાવ થયો અને તે પ્રેમ ભાવને કીધે એકનાથ પણ ઉડ્યા અને પાડોશીના વાડામાં અધીર રાત્રે જઈને પડ્યા. તે અવાજથી પાડોશી ભગૃત થયો અને ત્યાં જઈ જુએ છે તો એકનાથને મુર્ચ્છિત અવસ્થામાં પડેલા જોઈ અંતરમાં વિરમય પામ્યો. પછી તેના હાથમાંથી પત્ર લઈને વાંચી જોતાં પોતાના મનમાં સમજ પડી કે એકનાથ પ્રેમભાવના આવેશમાં ઊડ્યા હતા. તે ગૃહસ્થ એકનાથને શું થયું એમ પૂછે છે, અહીં કેવી રીતે આવીને પડ્યા છો એમ પૂછે છે, પણ તેને કંઈ દેહભાન નથી. તેથી કંઈ ઉત્તર આપના નથી. આવી સ્થિતિ જોતાં જ ગૃહસ્થના મનમાં પશ્ચાતાપ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે એકનાથ સાક્ષાત્ અવતારી પુરુષ છે. મેં તેમની નકામી નિંદા કરી. પછી તેમને પોતાની પીડ

ઉપર ઊંચડીને તેમને તેમના ઘરમાં મૂકી આવ્યા. પછી થોડીવાર એકનાથે સાવધ થઈને જરીથી લખવાનું ચાલુ રાખ્યું. તે ગૃહસ્થે આ જોયું અને તેમને નમન કરી પોતાને ઘેર પાછો ગયો. તેણે દૈવ વિચાર કર્યો કે હવે તે એકનાથનો ઉપદેશ લેશે.

ચમત્કાર અતિ અદ્ભુત જોયો, ત્યારે તેને હેતુ થયું; પણ તે કંઈ શુદ્ધ ભાવ નહોતો, તે તો ઢોંગ હતો. પારસમણિનો દેવ બનાવી શોડયોપચારે પૂજા કરે તો એવો ભક્તિ ભાવાર્થ દાંભિકનો જાણવો. કામધેનુનો ચમત્કાર જોઈને તેની પ્રદક્ષિણા કરે પણ તેના સદ્ભાવની અંતરગત વાત તો સત્તાન ભાવિક જ જાણી શકે કે સમજી શકે. કંઈપનરુ જોળખીને કંઈ મેળવવાની ઇચ્છા કરનાર માણસ તેને પાણી પીવડાવે તો તેને ખરોપકારી કોણ કહેશે ? તેને કદી સજ્જન કહેવાશે નહીં. તેમ તેણે પહેલાં સંતનો ઉપહાસ કર્યો, પણ ચમત્કાર જોઈ તેના ઉપર ભાવ ધર્યો, તેને માટે દાંભિક સિવાય બીજો શબ્દ મથાર્થ કહેવાશે નહીં. સારા માણસોનો વૈભવ જોઈને દુષ્ટ તેનો આદર સત્કાર કરે છે. પણ પહેલાં તેનું અપમાન કર્યું હતું તે મનમાં લાવી તેનો અફમોસ કરવો; એમ તેના મનમાં થતું નથી. તેમજ તે ગૃહસ્થ પહેલાં એકનાથનો ઉપાસક હતો, પણ ચમત્કાર જોઈને શરણે આવ્યો. તે છતાં પહેલાંના જ્ઞાતાંત યાદ કરીને તેને દાંભિક લાગતો હતો. હવે એક દિવસ જનાર્દનસુત (એકનાથ) દેવધરમાં એકાંતમાં બેઠો હતો ત્યારે તે ગૃહસ્થે એકાએક આવીને તેની પ્રાર્થના કરીને કહ્યું કે સ્વામી, તમારો મહિમા ન જાણતાં મેં પહેલાં તમારો ઉપહાસ કર્યો હતો. પણ હે સમર્થ, હવે મનમાં સદ્ભાવધરીને તમારી પામે આવ્યો છું. માટે મારા મરતક ઉપર હાથ મૂકીને મને સત્વર ઉપદેશ આપો. એકનાથ આવા વંચન સાંભળીને શાંત પણે બેસી રહ્યા. કહેવત છે કે કંઈ અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વિના પોતાના સંપ્રદાયમાં કેમ લેવાય ?

બરડ બૂમિ જોઈ તેમાં કંઈ રોપવું નહીં; જેના કુળનું કામ દેકાણું ન હોય તેને ધન ધીરવું નહીં. કુંભ ફૂટેલો હોય તે તપાસ્યા વિના તેમાં પાણી ભરવું નહીં.

એવું વિચારી એકનાથ તે ગૃહસ્થને શું ઉત્તર આપે છે તે સાંભળો. તું તારા યોગ્ય સમર્થ ગુરુ જોઈને તેના ઉપર ભાવ રાખીને તેનો શિષ્ય થઈ જા. પણ તે કંઈ સાંભળતો નથી. તે કહે છે કે તમારા સિવાય બીજા

કાંઈનો ઉપદેશ લાઈશ નહીં. એમ કહીને ફરીથી પગે લાગ્યો. પત્રી એનાથે બાલ દષ્ટિએ તેને કહ્યું કે કાલે સાડાં મુહૂર્ત છે માટે હું સ્નાન કરીને સત્વર આવજો. પત્રી તે ગૃહસ્થ બીને પોતાને ઘેર ગયો. એકનાથ પત્રી મનમાં પ્રિયાર કરે છે કે આજમુ તેમજ દુપણને સત્વર ઉપદેશ આપવો નહીં બીજો દિવસે સ્નાન કરીને એકનાથ દેવળમાં આવ્યા પત્રી ધનના માણુમાને કહી રાખ્યું કે પૂજા માટેનું જળ મારી પામે મૂંઝો નહીં અને હું હાથ માડું ત્યારે કાંઈએ ઉત્તર આપવો નહીં. એવું કરીને પત્રી માનમપૂજા કરવા બેઠા તે સમયે તે ગૃહસ્થ સ્નાન કહીને સત્વર દેવરમાં આવ્યો ત્યાં એકનાથ ધ્યાનસ્થ બેઠા છે અને મુખથી શ્રીકૃષ્ણનામ જાપે છે, પોતાના મનમાં હવે વિચાર કરે છે કે આ ગૃહસ્થની પરીક્ષા કરી જોઈએ જે દાનિ હોય તો તેને ઉપદેશ દીધેલો નકામો ભય; તેવું ન થયું જોઈએ. પત્રી ધરમાં હાથ મારીને ધનના માણુમાને કહે છે કે આજે અહીં અમોદક કેમ મૂક્યું નથી? આજે શું પ્રિયાર કર્યો છે? ફરી ફરીને તે પ્રભાણે જૂઠા મારી કે હવે તો ઝટ પાણી લાવો. પણ ધરમાંથી કાંઈ જવાન આવતું નથી. પત્રી એકનાથ પોતે ઝટ જાયા અને વ્વહન્તે પાણીનો ચણ લીધા તે કહેવા લાગ્યા કે અહીં કાંઈ પાણી લાવી આપનાર નથી, તેથી હું જાતે ધરમાં જઈ પાણી લઈ આવ્યો. એ પ્રભાણે તે ગૃહસ્થની પરીક્ષા કરીને એકનાથ દેવપૂજા કરવા લાગ્યા મનમાં પ્રિયારવા લાગ્યા કે આ ગૃહસ્થ નિંદ્રા કરનાર અને આજમુ છે માટે તે ઉપદેશ આપવાને લાયક નથી. જે સાલત્થ છતાં દેવમેદા માટે પાણી લેવા જાતો નથી, તે આગળ ઉપર શું મેદા કરવાનો છે? જે બ્રાહ્મણને જોઈને નમસ્કાર કરતો નથી, તે તેને જમવાનું કપાથી આપશે? જે વટેમાર્ગને રસ્તો બતાવતો નથી, તે પોતાના ધરમાં તેને આશ્રય કપાથી આપશે? જે પરાણને આવકાર આપી બેસાડતો નથી, તે તેને પાઘડી કપાથી બધાવશે? તેમ જે પૂજન પાણી લેવા જાતો નથી તે આગળ સાધન શું કરવાનો છે? એવું મનમાં વિચારીને પોતે શ્રીકૃષ્ણ પૂજન કરવા બેઠા એટલે તે ગૃહસ્થે ઉતાવળા ચાલે કહ્યું કે હવે મારે માથે હાથ મૂકો એકનાથ કહે છે કે જળ લેવાની ખટપટમાં મુહૂર્ત જતું થયું અને હવે તેનું મુહૂર્ત આગળ દેખાતું નથી આ વચન સાંભળી તે ગૃહસ્થ પોતાને ઘેર જતો રહ્યો એકનાથના મનમાં સમાધાન થયું તે કહેવા લાગ્યા કે દાનિકપણું નકામું છે. મારે શિષ્યમુદાય શા માટે જોઈએ? સર્વ ઉપાધિ ત્યજીને પદરીરાવને જ લગવા જોઈએ જનાર્દન સ્વામીનો નાનો બાળક તેને શિષ્ય ગા માટે જોઈએ? તેમ કરનાથી મનમાં અનિશ્ચય

આવે । અને તેથી આશંકા ઉપજે. એમ વિચારી પૂર્ણ વૈરાગ્ય લાવી એકનાથ ભજન કરતા લાગ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં દ્વારકાંથી શ્રીકૃષ્ણનાથ જાતે આવીને એકનાથને ઘેર રહી તેની સેવા કરશે તેવું કહેવા કાને, સાંભળનાં શ્રોતાઓને મન ઘણું પ્રેમભાવ આવશે. પછી ભવરોગનું આવી બન્યું. તે તો તાબડતોબ જતો જ રહેશે. માટે શ્રોતાઓને ફરી ફરીને મહીપતિ વિનંતી કરે છે કે કયા શ્રવણ કરવામાં પ્રેમ રાખો અને ચિત્તમાં સમાધાન થઈને સાંભળજો.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.
પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ પીસ્તાલીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૬ મો.

એકનાથનું ચરિત્ર (ચાલુ)

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી શ્રેણિકામુરમર્દનાય નમઃ ॥

આજે અમૃતસમુદ્રમાં ભરતી આવી કે આજે જન્મવિદ્યાનો ભંડાર ઉઘડ્યો કે આજે સુર્યદેવના પ્રકાશ જેવું તેજ શ્રોતાઓના હૃદયમાં પ્રગટ થયું અથવા શુદ્ધ જ્ઞાનનો ગુંબરવ કાન ઉપર અણુધાર્યો પડ્યો કે ભાગ્યવશાત્ મોક્ષ મેળવવાની આવી આજે મળી કે આ મંત્રરાજ કલ્યાણરૂપી પાનનો આજે દૈવશાત્ પ્રગટ થયો કે વૈરાગ્ય વિવેકની બુદ્ધિ ભક્તકથા કહેતાં પ્રાપ્ત થઈ અથવા શાંતિનું આત્મસુખ મળ્યું કે વિવેકરૂપી વેદનો છોડ ઊઘ્યો કે પછી આનંદસુખનો હર્ષ પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયો કે વૈરાગ્યનું નિરીઝાપણું કે જૂનઘ્યાની મમતા કે પ્રેમથી ગમતું તત્ત્વજ્ઞાન; તે સર્વ આ રસાળ ભક્ત કથામાં સમાયેલું છે. આ કથા જ મુક્તિનું નિજ ધામ છે આમાં જ કીર્તન સુખનો પ્રેમ છે. આજ નિર્વિકલ્પરૂપે પ્રગટેલું કલ્પવૃક્ષ છે. આજ નિઃકામ સાધન છે. પાછળના અધ્યામાં એકનાથે તે ગૃહસ્થની પરીક્ષા કરી પાઠો મોકલ્યો. જેમ પિતૃજની અગ્નિ પરીક્ષા કરતાં તે કાળું દેખાય છે, જેવી રીતે સુવર્ણની કમોટી ઉપર પરીક્ષા થાય છે, પણ પિતૃજને કમોટી ઉપર ચઢાવતાં તે દસ વગરનું લાગે. પછી પરીક્ષકો તેને નાખી દે છે. અને દહે છે કે આ કંઈ કામનું નથી. જેમ વારાંગનાનું સંગીત કર્ણપ્રિય હોય, પણ તેમાં વિરક્ત મન લગાડતો નથી. જેમ રાજમહિમાથી મળતું વર્ષાસન પવિત્ર સજ્જન લેતા નથી; જેમ મુગ્ધહૃણી ભાતનો એક જ દણો દ્યાવાપતિ પરીક્ષા કરે છે, તેમ એકનાથે એક જ કાર્યમાં (પાણી માગીને) તે ગૃહસ્થની પરીક્ષા કરી અને તેને આજસુ ગણી ઉપદેશ આપ્યો નહીં.

હવે શ્રી વિદ્યુલની પૂજા એકનાથ શોડશોપચારે રોજ સદ્ભાવથી કરે છે. તેને સાહિત્ય વગેરે તૈયાર કરી આપનાર બીજું કાંઈ નથી તે બરડું

શ્રી સંત એકનાથ મહારાજ

ખસોનિયા જીહવે વદાવે કવિત્વ,
 હરિનામી ચિત્ત નિરતર,
 આણ્ણિક મકટખ નાહીં માઝે મની,
 એકા જનાઈની વદિતસે

શ્રી સંત તુકારામ મહારાજ

ઉદર્કી રાખીલે કાગદ, ચુકવિલા જનવાદ,
તુકા મહુણે ગ્રીહ, સાચ કેલે આપુલે

ધવળે ભણ્યું. પોતે કહેવા લાગ્યા કે મારા પૂજનમાં જેને ઘણી પ્રીતિ છે, તે એકનાથ ઉપર મારો અત્યંત પ્રેમ છે. મારે હું જાતે જ જાણે તેનું કાર્ય ઝટપટ કરીશ. દારકાંનાથે એવું કહીને બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કર્યું. અને સત્વર પૈદલ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આવીને અનંત પ્રભુ લોકોને ગામના વૃત્તાંત પૂછે છે. જે અંતરસાક્ષી ચૈતન્યધન બ્રહ્માંડનિવાસી જગજીવન છે, તે એકનાથનું ઘર ક્યાં છે એમ ગામ લોકોને પૂછે છે. તેમના અંતરમાં તો બધી જ ખબર છે. તે પૂછે છે કે આ ગામમાં કોઈ વૈષ્ણવવીર છે કે જેને શ્રીકૃષ્ણપૂજનમાં ઘણો ભાવ છે અને જેને ઘેર હંમેશાં બ્રાહ્મણો ભોજન કરે છે. તેવા માલિકનું ઘર કોઈ બતાવશો ? એવું પૂછતાં પૂછતાં ધનશામળો એકનાથના ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે. તે સમયે જે નરનારી ત્યાં હાજર હતાં, તે સર્વને નમસ્કાર કર્યા પછી એકનાથને જગજીવન કહે છે કે હું અનાથ પરદેશી બ્રાહ્મણ છું. તમે રોજ બ્રાહ્મણભોજન કરાવો છો, તે કીર્તિ સાંભળીને હું અહીં આવ્યો છું. તેથી મને વસ્ત્ર અને પેટ ભરાય તેટલું અન્ન આપો, તો હું રોજ અહીં જ રહીશ. જે કાર્ય સોંપશો તે હું સત્વર કરીશ અને તે કરતાં જરા પણ આગસ કરીશ નહીં. તેને એકનાથ પૂછે છે કે તમે કાણ છો અને ક્યાં રહો છો ? તમારો પરિવાર કેટલો છે ? તમારું શુભનામ શું છે ? તે સાંભળી રૂદ્ધિમણીપતિ કહે છે કે હું એકલો જ છું એ નિશ્ચિત છે. પુત્ર, પત્ની અને સંપત્તિ મારે કંઈ જ નથી. તમારે ત્યાં ભોજન પ્રસાદ લઈને એક ચિતથી સેવા કરવી છે. મારા મનમાં આવો ભાવ લાવીને હું આ રથજે સત્વર આવ્યો છું. ખીખાં ધણાં રથજો ન્નેયાં; પણ મારું ચિત ખીજે ક્યાંય ગોઠ્યું નહીં. આવું વચન સાંભળી એકનાથ મનમાં આશ્ચર્ય પામે છે અને કહે છે કે જે તમારી ઇચ્છા એવી હોય તો મારે ઘેર રહો. આ સાંભળી શ્રીહરિને મનમાં ધણો સંતોષ થયો. જે બ્રહ્માદિકને પૂજ્ય છે, જેનું શિવાદિક ખ્યાન ધરે છે, તે લીલાનાટકી જગજીવને બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લીધું. જેની કીર્તિનું સુદ વર્ધન કરતાં શ્રુતિ અને પુરાણ પણ ચાકી ગયાં, તે શ્રીહરિ કાવડમાં દક્ષિણ ગંગાનું (ગોદાવરી) પાણી ભરીને લાવે છે. ક્ષીરસાગરમાં પ્રબાકર બેઠ છે. ત્યાં શેષશાયી વૈકુંઠ છે. પ્રભુ પોતે પ્રાતઃકાળ ચતાં બેઠે છે અને કામ કરતાં દેહને કષ્ટ થાય તેવું માનતા નથી. અષ્ટાંગ યોગ સાધન કરનારા યોગીઓ જેને લીધે કાયાને કષ્ટ આપે છે, તે શ્રી જગજીવન દેવપૂજનાં વાસણ અજવાળીને એકનાથને આપે છે. સુકુમાર શામળા રૂદ્ધિમણીકાંત સાયુજ્યદાતા, જગવિખ્યાત, તે પોતે ઝાડુ લઈ સત્વર એકનાથનું દેવઘર શુદ્ધ કરે છે. જેના ચરણમાંથી

ભાગીરથી પ્રગટ થઈ છે, તે પોતે દેવપૂજન માટે પાણી ભરીને એકનાથને આપે છે. અકબારી હજાર ઋષિઓ જેવું સદ્ભાવે અર્ચન કરે છે તે જગજીવન બ્રાહ્મણરૂપે પ્રેમથી ચંદન ધમે છે. જેની અષ્ટસિદ્ધિ લાગી છે, જે દિનરાત જેની સેવામાં હાજર રહે છે અને જેની આજ્ઞા માને છે, તે હિન્દુ કેરી હાર ગૂંથીને દેવપૂજન માટે તૈયાર કરે છે. ચંદ્ર, સૂર્ય નક્ષત્રગણ,, જેને લીધે સતેજ દેખાય છે, તે અધોક્ષજ પોતે દીવો પ્રગટાવે છે પણ તેમના મનમાં આવા કાર્યો કરવા માટે હાજરરમ આવતી નથી સમગ્ર દેવો દ્વંદ્વ સાથે જેમના મેવક ગણાય છે, તે જગજીવન દેવપૂજનની સામગ્રી એકનાથ માટે તૈયાર કરી તેને આપે છે.

કૃષ્ણા કહીને હાક મારતા, એકદમ સામે આની માત્ર ઊભા રહે અને તેમના કામમાં ક્યાય પણ ખામી આવે નહીં. પોતે હમેશા સર્વદેવ 'સાવધાન' થઈ રહે છે. ચંદન ધમીને પોતે તૈયાર રાખે છે. કોઈ તેમને શીખડ્યા બ્રાહ્મણ દહેતા હતા ગામના સર્વ માણસોને પણ તેમના વર્નનથી નવાઈ લાગતી ! તેઓ દહેતા કે એકનાથને ઘેર એક બ્રાહ્મણ કૃષ્ણિષ્ણ પગા લીધા વિના રહે છે અને તે કામ કરવામાં હલ કરે છે એકનાથને ખર્ચ ન પડે તેની રીતે હાગકાનાથ તેના ઘરની અદર જાય છે અને તેની પત્નીને ધરકામ કરવા લાગે છે તે કામ પોતે અતરપ્રેમથી અને ઉવાસથી કરે છે જાકુ કાલુ, વાસણુ ધસના એ કાર્યમાં મોકુ થતા જ ધરમાં ધૂમી બર્ષને દહે છે કે મને કંઈ કામ આપો, મનમાં કંઈ મ કાચ રાખશો નહીં કી મોકુ થતા ધનસામજો પોતે જાતે રસોડામાં જાકુ કાઢી સધણું સાદિત્ય લઈને રમપાઠ કરવા લાગી જતા. કામ કરતા કદી અડચણ પડતી તો પોતે જાતે બ્રાહ્મણોને પીગસવાના કામે લાગી જતા તેમના હાથે પીંમેડુ અન્ન ધણુ મોકુ અને રનાદિષ્ટ લાગતું તેથી તેઓને નવાઈ લાગતી ! 'જ્યારે જગજીવન બ્રાહ્મણોને પીવા માટે પાણી આપતા ત્યારે તે પણ અમૂન જેવું લાગતું તેથી તેઓ બધા આશ્ચર્યચકિત થઈ જતા. બ્રાહ્મણો જમ્યા પછી ઉન્નિષ્ટ સાફ કર્યા માટે પોતે ઘણી ઉતાવળ કરતા. તે કાર્ય તેમને અત્યંત પ્રિય હતું. ધોતિપાનો છોડા બિચો લઈને ઉન્નિષ્ટ અન્ન હાથેથી બેગુ કરી પતરાળી બિચકાને પ્રેમથી તે બહાર નાખી આવતા એમ એ વનમાંથી હાથ ધોઈને તરત જ રસોડાની જમીન પણ પાણીથી ધોઈ મોખ્ખી કરતા એમ સમય જતા એકનાથના માતાપિતા આપુષ્ય પૂરુ થતા સ્વર્ગસ્થ થયા ત્યારપછી એક નવાઈ પમાડે તેની બીના બની તે હેલાવિક શ્રોતાઓ, તમે સાલજો.

એક વખત શ્રાદ્ધનો દિવસ આવનાં એકનાથે બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપ્યું કે આવતી કાલે પિતૃતિથિ છે તેથી તમે ગધા બોજન માટે નક્કી આવજો. પ્રાતઃકાળે ઊડીને ઘરમાં સત્વર બોજન તૈયાર કરવા માટે ગોડવણ કરી. દોડ પ્રદર દિવસે વિગ્રોને આન કરીને જમવા આવવાનું કહ્યું. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ પોતે વિગ્ર સ્વરૂપે આવીને રહ્યા છે. ત્યાં સાદિત્યમાં ઉણપ ક્યાંથી આવે ? ધોનિયાં, મુચર્ણ, દક્ષિણા વગેરે સર્વ સાદિત્ય લાવી બ્રાહ્મણો માટે તૈયાર રાખ્યું; પછી સ્નાન કરીને સત્વરગતિએ એકનાથ પોત ને ઘેર આવી, મેડીએ જઈને બીના ધોતિયાં સૂકવના હતા, ત્યારે એક હરિજન અને તેની પત્ની બંને એકનાથના ઘર પામેનો રસ્તો સાફ કરતાં હતાં. તે સમયે ઓચિંતી પકવાનની સુવાસ ત્યાં આવી. ત્યારે અંત્યજ પત્ની તેના પતિને કહે છે કે અન્નની કેવી સુવાસ આવે છે ! આવું અન્ન આપણને ક્યાંથી મળે ? લાગ્યશાળી બ્રાહ્મણો તે જમશે. ત્યારે તે અંત્યજ તેની પત્નીને કહે છે કે તું નકામી શા માટે મોંઘમાં પાણી લાવે છે ? આવું ગરમાગરમ પકવાન આપણને આ જન્મમાં કદી મળે નહીં. આજે આ ઘરમાં શ્રાદ્ધ બોજન છે, તેનું ઉચ્છિષ્ટ નાખે તો ફીક પડે. તે મૂર્ખપણાને લીધે જ આવું અન્ન મેળવવાની મનમાં વાસના કરી. બગદ વરની વહેલ લઈને જનમાં ગય છે, પણ તેના નમીજમાં તો ઘાસની કડબજ મળે છે, તેની રીતે પકવાન બોજન આપણા નમીજમાં ક્યાંથી હોય ? આ પ્રમાણે અંત્યજને તેની પત્ની પરસ્પર વાત કરતાં હતાં તે એકનાથે કાનોકાન સાંભળી. પછી નીચે આવીને એકનાથ પોતાની પત્નીને કહે છે કે બે અંત્યજો રસ્તો અને શેરી સાફ કરે છે. તેમના મનમાં પકવાન જમવાની ઇચ્છા થઈ છે તો આપણા ઘરમાં જે પકવાન તૈયાર થયું છે, તે તેમને જમાડી દઈએ. ત્યારે તેમની પત્ની કહે છે કે આપણે ત્યાં ઘણી રમોઈ થઈ છે તો બાળકો સાથે બધા જ અંત્યજોને જમવા બોલાવો. જો આપણે આ બે જણને જ જમાડીશું તો બીજા અંત્યજો અતૃપ્ત રહેશે. આ બે જણ ઘેર જઈ વાત કરશે એટલે સ્વર્ગનાં જમવાનું લેવા માટે દોડી આવશે; માટે પહેલેથી જ સર્વને બોલાવી સત્વર જમાડી દઈએ. શ્રી જનાર્દન સર્વ પ્રાણી માત્રમાં છે; તો પછી આ હરિજનોને તૃપ્ત કરવા નોંધએ. પછી એકનાથે ઘર બહાર આવીને તત્કાળ સર્વ અંત્યજોને બોલાવ્યા, શેરીમાં બધાને બેસાડ્યાં અને મનમાં અત્યંત રાજી થયા. બ્રાહ્મણપૂજ્ય માટે જે ગધ, અક્ષત, પુષ્પ વગેરે સાદિત્ય લાવ્યા હતા, તે સર્વ અનામિકાને અર્પણ કર્યું. શુદ્રોને હાથે પતરાળાં મૂકાવી બધાને પકવાન પીરસ્યાં. ઘી, સાકર, શાક, મીઠું સર્વ રમોડામાંથી લાવીને આપી દીધું.

‘જન દેકમાં વસે જનાર્દન’ ભાવ એવો મનમાં લાવી
એકનાથે મમર્ષણ કરી મંદપ મુક્યો ભોક્તા શ્રી કૃષ્ણનાથ કહી

પત્રી તેઓએ જમવાનું ચર કરવા બંધુ ત્યારે સર્વદરિદ્રનોએ
પશ્વાન ખાવા માગ્યા નાના મોટા બાળકો અને સ્ત્રીઓ પણ યથારુચિ
જમવા લાગ્યા કાને પણ જે માલત્યુ નહોતું અને આખે ભેડું નહોતું
તેવું સ્નાયિષ્ઠ રસદાઝ બોજન તેઓને મળ્યું તે મહેલા લાગ્યા કે ધન્ય
એકનાથ તમારી દયાદૃષ્ટિ અને સમભાવ કે અમને આજે તૃપ્ત કર્યાં અમે
તો અત્યજ હવળી ભતિના એટલે જે અન્ન અમે કદી જોયું નહોતું, તે આપીને
તે દયારત વૈષ્ણવે જન્મભર યાદગીરી કરી છે જે જે ચીજની ઈચ્છા જો
જેને થતી તે માગતા જ પીરસનામા આવતી આથી સધાજાને તૃપ્તિ થઈ
પત્રી બધાને પાનના બીડા આપ્યા જે રમોઈ વધી હતી, તે પણ અત્યજોને
ઘેર લઈ જવા આપી દીધી પત્રી રમોડુ સાફ કરી નાખ્યું [વાસણો ઝ
ઘોઈ નાખ્યા અને ફરીથી બીજી રમોઈ બનાવી તે જોવા ગયા ત્યારે માલમ
પડ્યું કે પહેલાથી દસ ગરી રસોઈ થઈ ગઈ છે ઘરમા વાસણ ભરે
મિષ્ટાન્ન સર્વ દસ ઘણાં તૈયાર થયા છે હવે બ્રાહ્મણોને જમવાનું કહ્યું હતું
તેમને આ વાતની ખબર પડી કે તેમના પટેના એકનાથે અત્યજોને બોજન
કરાયું આથી તેઓ એકબીજા સાથે વાત કરવા લાગ્યા કે આ તો એકનાથે
અધર્મિત કાર્ય કર્યું છે આપણને પિતૃશ્રાદ્ધ નિમિત્તે બોજન માટે આમત્રણ
આપ્યું અને અનામિકાને બોજન મરાવ્યું, આ રી સર્વ વિપ્રો કોપાયમાન થયા
સર્વ વિચારવા લાગ્યા કે આજથી આ બ્રહ્મનું અન્ન કોઈએ લેવું નહીં
પત્રી તે સર્વ શાસ્ત્રના બ્રાહ્મણો એકનાથને વેર આપ્યા તે અવસરે તેઓ
કોપાયમાન થઈને કહે છે કે હે કર્મબ્રહ્મ, તે અનર્થિત એટલું કરી છે, હે
દુષ્ટ, તે વિપ્રોની પૂજા અને બોજન કરાવ્યા પહેલા અત્યજોની પૂજા અને
બોજન કરાવ્યું છે આજે તારા વડીની પિતૃનિધિ છે તે અનામિકા તારા
શુ યતા હતા કે તે એ બધા અતિશુદ્ધોનું પૂજન કરી જમાડ્યા ? જેમની
વેદશાસ્ત્રમા નિંદા કરી છે, તેમને વિપ્રોની પહેલા તે કેમ જમાડ્યા ?
તારા યોગથી હવે સત્વર વર્ષુચ કરો પેદા યતા નજરે પડશે તે પોતે જ
બ્રહ્માચાર માડો અને બ્રાહ્મણ આચાર કુમાર્યો એવા બ્રાહ્મણોના વચન
સાલગીને એકનાથ મે હાથ જોડી કહે છે કે બીજી રસોઈ તમારે માટે
તૈયાર થઈ ગઈ છે પહેલી રમોઈ તૈયાર કરી ઘરમા ચૂકી રાખી હતી તેની
મવાસ અત્યજોએ લીધી હતી તેથી તે અન્ન તમારે માટે ઉચિત્ત થયું

તેથી તે કેવી રીતે તેમને પીરમી શકાય ? તે કારણથી તે રમોઈ તેઓને આપી દીધી અને પ્રેમથી બાહ્ય રમોઈ તૈયાર કરી રાખી છે. માટે દામા કરીને હે કૃપામૂર્તિ વિપ્રો, આજે પિતૃતિથિને દિવસે મારે હાં બોજન કરીને પાવન કરો. આ ઉપરથી વિપ્રો શું કહે છે, તે સાંભળો. આજે તેં અમારું અપમાન કર્યું છે. જેવી રીતે મહાવક્ત્રનો પ્રસાદ કાગડાઓને ખવડાવ્યો, જેમ ભાગીરથીના જળથી ભરેલી કુપી શૈલ્ય કરવાની જગ્યાએ ખાલી કરી, જેમ રાજરાણીનું રતનજડિત આભૂષણ દાસીને પહેરવા આપી દીધું, જેમ ગણગણિગિના શુદ્ધ ચંદનનું લેપન ગર્વેશને કર્યું, જેમ વિઠ્ઠલપૂજન માટેના તુળસીપત્ર મમીદમાં જઈ નાખ્યાં, જેમ યમકૂંડમતિ અગ્નિ હુકાની યજ્ઞ-મમાં ભર્યો, જેમ અમૃતને રાખોડીમાં નાખવાથી તે નકામું ગયું કહેવાય, તેવી રીતે અમે બ્રાહ્મણોને પહેલાં બોજન ન કરાવતા, તેં અત્યંતેનું પ્રેમથી પૂજન કરી તેમને જમણું કરાવ્યું. એ ધણું અનુચિત કાર્ય કર્યું છે અને તેથી તને દોષ લાગ્યો છે. બ્રાહ્મણો એવાં વચન કહીને પોતાને ઘેર જતા રહ્યા. હવે એકનાથ ચિંતાગુર ધયો અને નીચે બોંધ ઉપર ભેરી ગયો. તેનાં ધરમાં કૃષ્ણ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેનું બીજું નામ શ્રીખંડયા હતું. તે આવીને એકનાથને કહે છે કે તમે ઉદ્ધિગ્ન મન થા માટે કરો છો ? આજે તમારે ઘેર પિતૃતિથિ જે તેથી કંઈ ચિંતા કરવી નહીં. તમારા પિતૃઓ સાક્ષાત્ પોતે જ. અહીં આવીને બોજન કરશે. ધરમા જે રસોઈ બનાવી છે તે પાત્રમાં પીરસવાનું શરૂ કરો, અને પંકિતમાં પાત્રો ગોઠવી મૂકા. આવાં ધીરજનાં વચન સાંભળીને એકનાથને દર્પ થયો. પણ સાથે સાથે તેના મનમાં નવાઈ લાગી. જુનાં જુનાં પકવાન ઉપર ઘી સાકર પીરસી "આગત" એમ પોતે કહ્યું. તે સમયે સર્વ પિતૃઓ આવી જમવા બેઠા. અર્ધ, પાદપૂજા કરી, સોપારી, ચંદન, જનોઈ વગેરે સગળા પિતૃઓને આપ્યાં. મોનામહોરની દક્ષિણા આપી. એકનાથે પછી બ્રહ્માર્પણ કરી જળ મૂકતો સાક્ષાત્ પિતૃઓએ જમવાનું શરૂ કર્યું. જે જે અન્ન, પકવાન જેને ભાવતું હતું, તે તે સર્વ પ્રેમથી જમતા હતા. શ્રી જનાર્દન સ્વામીના ચરણમાં ભાવ ધરવાથી પિતૃઓ સ્વરૂપ લઈને પ્રગટ થયા. એકનાથને આનંદ થયો કે તેણે પોતાના પિતૃઓનાં દર્શન કર્યાં. પિતૃપંકિત સંતોષ પામી તૃપ્ત થઈ. તેઓને કરશુદ્ધિ કરાવી પત્ની પાનબીડાં અને સુવર્ણ દક્ષિણા આપી. પછી એકનાથ પૂછે છે કે થોડું અન્ન પકવાન વધ્યું છે તેનું શું કરવું ? ત્યારે પિતૃઓએ ઉત્તર આપ્યો કે છાટ આપતજનો મળીને સર્વ બોજન કરો. ગામના બ્રાહ્મણો ચર્ચા બેવા બહાર આવી બિભા હતા. તેમણે

આ સખે સાંભળ્યા. તેથી બારણું ઉઘાડી અંદર આવીને જોવા લાગ્યા, તો ત્યાં સાક્ષાત્ પિતૃઓએ બોજન કરેલું જોયું. પિતૃઓ વિપ્રોને જોઈ અદસ્ત થઈ ગયા. બધા દિગ્ભ્રમે આથી આશ્ચર્ય થયું અને કહેવા લાગ્યા કે તેમણે ખરેખર નવાઈ જોયું જોયું ! પછી તે બ્રાહ્મણો ઘરની બહાર ભેગા થઈ એકબીજા સાથે બોલવા લાગ્યા કે આ એકનાથ કંઈ માનવી નથી. એ તો સાક્ષાત્ વિષ્ણુનો અવતાર લાગે છે. આપણે કર્મનું અભિમાન ધરીને તેનું નકામું જળણ કર્યું. એને તો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ સદાય છે. તેની એકનિષ્ઠાથી તે એકનાથ ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. તેને સંકટ પડતાં ગરુડધ્વજ સત્વર આવે છે. તેણે પ્રત્યક્ષ પિતૃઓને બોજન કરાવ્યું અને આપણને લાજ આવે તેવું કર્યું. એક કહે છે કે પકવાન નાના પ્રકારનાં બનાવ્યાં હતાં તે અને હેમ દક્ષિણા બને ગુમાવ્યાં. હવે આગળ શું થશે તે સમજાતું નથી. આપણા નસીબનો જ દોષ. હવે કાંતે સત્વર જઈને એકનાથને કહેવું કે તેણે પ્રાયશ્ચિત કરવું અને પછી પોતાની જાતિમાં આવવું. જો તેને એમને એમ પવિત્ર કહીશું તો આપણી અહંતા નકામી જશે. માટે એકનાથને શિક્ષા કરીને પછી પાછો સત્કર્મમાં લગાડ્યો, એમ કહેવું.

બીજે દિવસે બધા બ્રાહ્મણો નદી કિનારે ભેગા થયા અને ત્યાં એકનાથને બોલાવી લાવવા કહ્યું. ત્યાં એકનાથે આવીને સર્વ બ્રાહ્મણોને નજરે જોઈ નમસ્કાર કર્યા. તે કાણે એકનાથ પૂછે છે કે સ્વામીઓએ મને આજે ક્યા હેતુથી અહીં બોલાવ્યો છે. આ સાંભળી બ્રાહ્મણો કહે છે કે હું અજ્ઞાન દશામાં દોષને પાત્ર થયો છે, માટે વિધિયુક્ત પ્રાયશ્ચિત કરીને વેદવ્યવસ્થાને માન આપ તે સાંભળી એકનાથ કહે છે કે હું કદી પ્રાયશ્ચિત કરવાનો નથી. મારે શ્રી કૃષ્ણનાથ માઆપ છે. પછી કેવી રીતે વિપરીત કામ કરું ? બ્રાહ્મણો કહે છે કે એ બધું ચથાર્થ છે. પણ અમારાં વ્યવસ્થાને માન આપીને પ્રાયશ્ચિત લીધા વિના તારા દેહની શુદ્ધિ થશે નહીં. પછી તેને ગંગા-ગોદાવરીમાં સ્નાન કરવાની ફરજ પાડી. એકનાથે સ્નાન કરવા માંડ્યું એટલે બ્રાહ્મણો તેને પ્રાયશ્ચિત કર્મોક્તિ કરાવે છે. ભસ્મ અને ગાયત્રી જાણ વગેરે તેને શરીરે લગાડીને વેદોક્ત મંત્ર ભણવા લાગ્યા. તે સમયે એક ચમત્કાર થયો. અંબકેશ્વરથી એક બ્રાહ્મણ આગિતો ત્યાં આવ્યો અને ભેગા થયેલા વિપ્રોને પૂછે છે કે એકનાથ કાણ છે તે મને કહો. તે આવેલા બ્રાહ્મણને સર્વ અંગે ક્રોધ થયો હતો. તત્કાલ જગા શરીર ઉપર બાકી રહી નહોતી. તેની એવી દુર્દશા જોઈ, તે દુષ્ટ બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે પેલો પાણીમાં ઊભો રહી

પ્રાપ્તિ કરે છે તેનું જ નામ એકનાથ છે. તમે તેનું નામ પૂછતા શા માટે આવ્યા છો તે અમને સત્વર કહો. આ સાંભળી કુષ્ટી બ્રાહ્મણ કહે છે કે મેં અંબિકેશ્વરમાં અનુષ્ઠાન કર્યું હતું, ત્યારે શંકર ભગવાને દ્રષ્ટાંત આપ્યું અને અહીં મોકલી આપ્યો. ઉમાકાંતે દ્રષ્ટાંત સમયે કહ્યું કે પૈદ્યમાં એકનાથ નામે વિષ્ણુલકત છે. તેણે ધણા અનામિકાને બોજન કરાવ્યું છે. તે દિવસે પિતૃતિથિ હતી તેથી તેને પ્રુણ મળ્યું છે. માટે તું સત્વર ત્યાં જા અને એમાંનું કંઈ પ્રુણ તેની પાસેથી મેળવીશ તો જ તારો આ રોગ મટશે. આ સ્વપ્નમાં દ્રષ્ટાંત મળતાં જ હું અહીં દોડી આવ્યો છું. આવાં વચન સાંભળી સધળા બ્રાહ્મણોને નવાઈ લાગી. બ્રાહ્મણોને ત્યજીને અંત્યજ્નેને જમાડ્યા તેથી પ્રુણ થયાનું કયા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ? એક કહે છે કે આ કોદીઓ અસલ બોલે છે. મહાદેવજીએ એવું કહીને આ હામહીને બેઠાડી મૂક્યો લાગે છે. એક કહે છે નકામી ચર્ચા શા માટે કરવી ? હાથમાં કંકણ ભેગાને આરસીની શી જરૂર ? એકનાથનો જેવો ભાવ હશે તે હમણાં જ આપોઆપ જણાઈ આવશે. પછી તે કોદીઓ જાતે જ ગોદાવરી નદીમાં ગયો. પછી એકનાથને કહે છે કે એક અનામિકાને પિતૃતિથિને દિવસે જમાડ્યાનું પ્રુણ શંકરે મને તમારી પાસેથી મેળવવાનું કહ્યું છે. તે સાંભળી એકનાથે તેના હાથમાં પાણી મૂકી તે પ્રુણ અર્પણ કર્યું. સધળા કર્મકાંડી વિત્રે રતબ્ધ થઈને આ કૌતુક જોઈ રહ્યા છે. તે સમયે આંખનો પલકારો ન થાય તેટલા સમયમાં તો તે કોદીઆનું શરીર સુંદર કાંતિમાન થઈ ગયું. આ કૌતક જોઈ સર્વના મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગ્યા કે કર્મ-પણાનું અભિમાન મનમાં ધર્યું, તેથી અમે સર્વ કૂચા છીએ આ વિષ્ણુ-લકતને પ્રાપ્તિ કરાવ્યું, તેનો દોષ અમને લાગ્યો. બ્રાહ્મણો એકનાથને કહે છે કે તું કેવળ વિષ્ણુનો અવતાર છે ખરેખર, તું માણસ નથી તેવું અમને આજે સ્પષ્ટ દેખાય છે. જેમ હિમાલયને પંખાના પવનની શી જરૂર ? જેમ આકાશને ઓઢવાના વસ્ત્રની શી જરૂર ? જેમ અગ્નિને જળરનાનની શી જરૂર ? તેમ તારા જેવા વૈષ્ણવવીરને પ્રાપ્તિની શી જરૂર ? તું સ્વયં નિર્મળ પવિત્ર વૈષ્ણવવીર છે. જેમ અમૃતનું સેવન કરવા માટે રસોઈ દરવાની ખટપટની જરૂર નથી, જેમ સમુદ્રને તીર્થાટનની જરૂર નથી તેમ તારે માટે પ્રાપ્તિની જરૂર નથી; એવું હવે અમને સમજાય છે. તે કદી ન બન્યું હોય તેવું કાર્ય કોદીઆનું દુઃખ દૂર કરીને બતાવ્યું છે. વળી પિતૃઓને બોલાવીને સાક્ષાત્કાર રૂપે બોજન કરાવ્યું. આનું કોઈએ નજરે જોયું નહોતું કે કાને સાંભળ્યું નહોતું. તે તારે ત્યાં પ્રત્યક્ષ જોયું.

પછી સર્વ વિગ્રો એકનાથને સાથે લઈને તેને ઘેર આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તને શ્રી રૂક્મિણીપતિ સદાય કરે છે. એવું હવે અમારા મનમાં નક્કી સંભળ્યું છે. એકનાથે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણ આપીને તીર્થ મસ્તકે મૂક્યું. તેઓ પોતાને ઘેર જઈ મનમાં આશ્ચર્ય પામે છે અને કહે છે કે આ વિષ્ણુભક્તને ધન્ય છે કે તે બ્રાહ્મણ સેવામાં અતિ તત્પર રહે છે. દેવતા અર્ચન વિધિયુક્ત અને પ્રેમભાવથી કરે છે. આ પછી લોકો કાઈ એકનાથની સ્તુતિ કરે છે, તો કાઈ નિંદા કરે છે પણ પોતે હમેશાં સંતોષયુક્ત રહે છે. તેને કાઈ વાતથી હર્ષ કે શોક થતો નથી.

હવે એક તાપસી બ્રાહ્મણ દ્વારકાં ગયો અને ઘણા અનુનામયુક્ત તમ કરવા લાગ્યો. મનમાં ઇચ્છા કરી કે મારે રૂક્મિણીપાતનું દર્શન કરવું છે. આ માટે તેણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો. પછી તેને રાધા રૂક્મિણીએ સમન આપી કહ્યું કે દ્વારકાંમાં ચક્રપાણિ નથી. તેથી તું અહીંથી સત્વર ચાલતો થા. દક્ષિણગંગા (ગોદાવરી) તીરે પ્રતિષ્ઠાન (પેઠણ) ગામમાં એક એકનાથ નામે વૈષ્ણવ ભક્ત રહે છે. તે રોજ બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવે છે. તું ત્યાં નક્કી જ અને તેના ઘરમાં કૃષ્ણા શ્રીખંડ્યા નામે બ્રાહ્મણ પાર વર્ષથી રહે છે. તે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ નારાયણ છે. તો તેમનાં દર્શન ત્યાં જઈશ તો થશે. પોતે પોતાના ભક્તની સેવા કરે છે. શ્રી વૈકુંઠનાથ ત્યાંજ બેસા છે. અમને યાદ પણ કરતા નથી. માટે ત્વરિત ગતિએ ત્યાં જઈ તેમને બોલાવી લાવો. આવું સ્વપ્નમાં દાને સાંભળીને તે તાપસી બ્રાહ્મણને મનમાં હર્ષ થયો. પછી તે બ્રાહ્મણ પેઠણમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ લોકોને પૂછે છે કે અહીં એકનાથ નામે વૈષ્ણવ ભક્ત છે ? જે બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવે છે અને બ્રાહ્મણ સેવામાં આનંદ માને છે, તેનું ઘર મને સત્વર બતાવો. એમ પૂછતો પૂછતો તે જાય છે. એમ કરતાં તે બ્રાહ્મણ એકનાથના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો. તે તાપસીને જોતાં જ એકનાથે સત્વર નમસ્કાર કરીને બેસવા માટે આસન આપ્યું. પછી પૂછ્યું કે આપનું આગમન ક્યાંથી થયું છે ? ક્યાં ક્યાં તીર્થ ફરતો ફરતા અને આવ્યા છો ? આ સાંભળી તે તાપસી કહે છે કે તમારે ત્યાં કૃષ્ણા શ્રીખંડ્યા નામે બ્રાહ્મણ છે, તેનાં દર્શન કરવા આ સ્થળે દોડતો આવ્યો છું; તે સાંભળી એકનાથ કહે છે કે ગંગા-તીરે પાણી ભરવા ગયો છે તે નિમિષ માત્રમાં આ સ્થળે જ આવશે, માટે તમે સ્વસ્થ થઈને બેસો. એટલામાં ખબે કાવડમાં પાણી લઈને ચક્રપાણિ વાડીમાં આવ્યા. તેમણે તાપસીને નજરે જોયો કે મનમાં સંકલ્પ થયો.

વિચાર કરે છે કે બાર વર્ષ સુધી હું અહીં આનંદથી રહેતો હતો અને આ લેણીઆટ અહીં ક્યાંથી ઓચિતો આવી ચડ્યો ? એમ કહેતાં વૈકુંઠનાથના મનમાં ચિંતા થઈ. તે સમયે નનીન બનાવ બન્યો. હે શ્રોતાઓ, ભાવિક ભક્તો, તે સાંભળજો.

એકનાથ તાપસી બ્રાહ્મણને કહે છે કે આ આવે છે તે કૃષ્ણા બ્રાહ્મણને નજરે જુઓ. તાપસીએ સત્વર બિડીને તેમના પગમાં પડીને પ્રણામ કર્યાં. શ્રી જગન્નાથ કાંવડ લઈને સત્વર ગતિએ દેવધરની અંદર ગયા. પાણીની ગાગર નીચે મૂકીને તત્કાળ અદરથ થઈ ગયા, તાપસી બહાર કૃષ્ણાની વાટ જુએ છે પણ રહિમણીકાંત પાછા બહાર આવતા નથી. ન્યારે દેવધરમાં જઈને જોયું તો ત્યાં કોઈ દેખાયું નહીં ત્યારે તે શોક કરવા લાગ્યો અને શરીર જમીન ઉપર પછાડવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે અરેરે, મને જોઈને ચક્રપાણિ ઝટપટ જતા રહ્યા. એકનાથે આ ચમત્કાર નજરે જોયો એટલે તાપસીને સર્વ જ્ઞાત પૂછે છે કે તમે કેમ દુઃખી થાઓ છો ? તે મને સત્વર કહો. તેણે પોતાના જ્ઞાત કહ્યા અને પછી એકનાથને પગે લાગ્યો. આથી બંને જણા ગદ્ગદ કંઠે થયા અને એકબીજાને બેટ્યા. એકનાથ તાપસીને કહે છે કે તારું ભાગ્ય વિશેષ છે. તને ધન્ય છે કે તું નજરે જગન્નિવાસીને ઓળખ્યા અને તેમના ચરણમાં વંદન કર્યાં. મેં પામરે તો દેવને ઓળખ્યા નહીં અને તેમની પાસે ધણું કામ કરાવ્યું. એવો પ્રખ્યાતાપ કરી એકનાથ શ્રી કેશવને કાલાવાલા કરે છે; “કહે છે હે ભક્તચત્રસ્રા દીનાનાથ, તમે મારે માટે મારે ત્યાં રહીને ગણું કષ્ટ સહન કર્યું. મારી જાણ બહાર આ મોટો અનર્થ થયો છે. તું પરમ મુકુભાર ચક્રપાણિ છે અને મારે ત્યાં ઉધાડા પગે કાંવડથી પાણી ભર્યું છે. તારા કામળ ચરણમાં કાંકરા ખૂંચી ગયા હશે. આ ભારે અઘટિત બનાવ બની ગયો છે. બાર વર્ષ સુધી મારી પાસે હતા, જતાં પણ મારા ચિત્તમાં કંઈ જાણી શકાયું નહીં. હે અનંતા !” બ્રાહ્મણ વેશ ધરીને રજા અને મેં ન ઓળખતાં સર્વકામ કરવાનું કહ્યું. તમે બ્રહ્મદિગ્ધી પૂજવા યોગ્ય છો. તમારા ચરણનું મહેશ ધ્યાન ધરે છે અને અહીંયાં તમે તમારા હાથે ચંદન ધરીને મને પૂજા કરવા માટે આપતા હતા. તાપસીઓ અધૌર તપ કરીને તારું ઘણું પ્રેમથી ધ્યાન ધરે છે. તને મળવા, કોઈ અનેક તીર્થાટન કરે છે. પણ કોઈની નજરે તું પડતો નથી. હે હપિકેશી ! તું એવો દુર્લભ છે. તારી મોટાઈ કોઈની કળી શકાય તેમ નથી; મરોહાને ત્યાં જતાં તે તને પુત્ર પ્રમાણે માનતી હતી પણ ન્યારે

તું ગોકુળ ત્યજીને મથુરાં જવા નીકળ્યો ત્યારેજ તેના મનમાં ખરું જાન થયું. તેની રીતે બાર વર્ષ સુધી મારી પાસે હોવા છતાં, હે અનંતા ! હું તને ઝોળખી શક્યો નહીં. એકનાથ એવો પશ્ચાતાપ મનમાં કરીને ઘણો ઘણો દુઃખી થવા લાગ્યો. તે એકનાથના પ્રેમનું સવિસ્તર વર્ણન કરતાં ગ્રંથ વિસ્તાર પામે. ત્યાં એકનાથની પત્ની કે જે પરમ ભાવિક અને પતિવ્રતા હતી, તે આવીને કહેવા લાગી કે હે દેવાધિદેવ, રૂદ્ધિમણ્ડીકાંત, અમે તમને નકામો ત્રાસ આપ્યો. હે ગોવિંદ, તું પરમ સુકુમાર છે. પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને કામ કરતા હતા. હે મુકુંદા, તને ન ઝોળખતાં અમે અમર્યાદિત રીતે વત્યાં. તું સઘળા દેવોનો પૂજ્ય છે. તું અમે જમી રહીએ ત્યાર પછી ભોજન કરતો હતો. ભુખતરસની દરકાર ક્યાં વિના મારું કામ ક્યું. એવી હું અધમ છું. હે શ્રીકૃષ્ણ હું અતિ અધમ છું. એવો પશ્ચાતાપ કર્યો.

ખરેખર, બાર વર્ષ સુધી શ્રીકૃષ્ણ એકનાથને ઘેર રહ્યા હતા. તેમના ગુણનું નિત્ય વર્ણન કરી યાદ કરતાં ગ્રંથનો વિસ્તાર વધી જાય.

એક દિવસ એકનાથ રાત્રે સૂઈ રહ્યા હતા. તેમના સ્વપ્નમાં જ્ઞાનેશ્વર આવ્યા અને તેને કહેવા લાગ્યા કે તું અકલાપુરી (આળંદી) આવ અને મારી સમાધિ જોયી કરીને દર્શન કર. ત્યાં જ્યારે અમ્ભતવૃક્ષની મુળી આડી થાય ત્યારે એક હાથે બાણુએ કરીને પછી સમાધિ બંધ કરી દેશે. આવું સ્વપ્ન જોઈને એકનાથ સત્વર જાગૃત થયા. પછી આળંદીમાં આવીને ઈશ્વર ધણીમાં સ્નાન કર્યું. સમાધિ બિઠાડીને સિધ્ધેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાં જોઈ તે વચ્ચસન કરીને સહજ સ્થિતિમાં જ્ઞાનેશ્વર બેઠા હતા. તેમનું દિવ્ય સ્વરૂપ તેજપુંજ, અતિશય તેજસ્વી દેખાતું હતું. તે સમયે નમસ્કાર કરીને એકનાથ સમાધિરથ મૂર્તિને જોઈ રહ્યા હતા. એટલામાં અમ્ભતવૃક્ષનું મૂળ જ્ઞાનેશ્વર પાસે આવ્યું. તે પોતાના હાથે એક બાણુએ કરી પછી સમાધિનાં દ્વાર બંધ કર્યાં. ચૂના ગચ્છી ગોકળીને ફરીથી પહેલાની જેમ પથ્થર ગોઠવી દેઠ કરી દીધા. તે વખતે આળંદીમાં વસતી ઘણી ઓછી હતી. ત્યાં સીધું સામગ્રી મળતી નહોતી, અને એકનાથના શિષ્ય સંગ્રહાયને બૂખ લાગી હતી. એટલામાં પંડરીનાથ પ્રસન્ન થયા. નિજ લકતની બૂખ તરસ જગજગન જાતે તૃપ્ત કરે છે. પોતે સાહુકારનું રૂપ ધરીને એક નાના તંબુમાં દુધન લઈને બેઠા. તે નજરે જોઈને એકનાથને મનમાં હર્ષ થયો. તે કહેવા લાગ્યા કે વેપારી બગ્ગરમાં આવ્યા છે, તેમની પાસેથી વેચાતી સામગ્રી લઈ આવતી જોઈએ. પછી બે બાજણુને ઝટ લઈને મોકલ્યા. તેમણે જઈ સર્વ સાધિત

લઈ પોટલાં બાધ્યાં. કિંમત પછી આવીને આપીએ છીએ એમ કહ્યું. શાહુ-
કારને કહ્યું કે તમે દુકાનમાં સ્વસ્થ થઈને બેસો અને તમારાં નાણાં આપી
જઈશું. આ સાંભળી પંદરીનાથ કહે છે કે અને આજનો દિવસ જ
અહીં રહેવાના છીએ. તમે સ્વયંપાક કરીને સર્વ સાથે જમજો. અને
એકનાથને ઓળખાએ છીએ, પણ તે અમને ઓળખી શકતો નથી. તે
યાત્રા કરવા આવ્યો છે એવું સાંભળીને અને અહીં સામગ્રી લઈને આવ્યા
છીએ. બ્રાહ્મણો સામાન લઈને જાય છે એટલામાં તો હાંધિકર્યા અદસ્ય
થઈ ગયા. તે જોતા સર્વને આશ્ચર્ય થયું. તેઓએ એકનાથને કહ્યું કે
અમને સામગ્રી આપીને વાણીઓ તત્કાળ અદસ્ય થઈ ગયો. તેણે સામગ્રીની
કિંમત પણ લીધી નહીં. આવો અદ્ભુત બનાવ બન્યો છે. આ વાત સાંભળીને
એકનાથ ગદ્ગદ કંઈ થયા. તે કહેવા લાગ્યા કે અમારે માટે પંદરીનાથને
ધણું કબૂત પડ્યું, પછી રમોઈ થઈ ત્યારે બ્રાહ્મણોની પંકિતમાં એકનાથે
બોજન કર્યું. તે રાત્રે ત્યાં આગંદીમાં રહીને પ્રેમથી હરિકીર્તન કર્યું.
બીજો દિવસે જ્ઞાનેશ્વરની સમાધિનાં દર્શન કરીને નમસ્કાર કર્યા. પછી
ત્યાંથી નીકળી પૈકણ પાછા આવ્યા. ત્યાં રહી સપ્તેમ લગ્ન કરવા લાગ્યા.
હવે એકનાથની એવી સ્થિતિ થઈ કે પોતે જનાર્દન સ્વામીસ્વરૂપ સર્વને
જોવા લાગ્યા. સ્વામી જ સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં આપક છે, તેમાં સંશય નથી
એવું તેમને લાગતું.

જનાર્દનનું ધ્યાન લાગતાં સ્વયં જનાર્દન સ્વરૂપ થઈ ગયા. તે
બનેમાં કંઈ ભિન્નતા રહેતી નથી. જેમ દીપકને પ્રકાશ એમ બે નામ છે
પણ તે એક જ છે, તેમ એકનાથને જનાર્દન સ્વામી એકરૂપ હતા.

મહીપતિ તેમનો અનન્ય શરણાગત છે. તે તેમના ચરણમાં સદ્ભાવે
વંદન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભકતવિજય ત્રયે સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભકતોએ આ છેંતાલીસમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

। શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૭ મો

સ્વામી રામદાસનું ચરિત્ર.

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

હે શ્રોતાઓ, આ કથા સ્પષ્ટ છે તે સાંભળો કે જેથી પરમાર્થ કરવાનું મન થશે. આ કથા કાને પડતાંની સાથે જ તમારાં કોઈ કુઃખ દૂરી શકશે નહીં. તમારો માયાથી થયેલો ભ્રમ અને બંધન તૂટી જશે. તમારા મનનો વિકલ્પ કે સંશય નાશ થશે. બેદાબેદ પૂર્ણપણે નષ્ટ થશે. અને અનાયામે શાંતિ સુખ હાથમાં આવશે-અનુભવ થશે. તમારાં કર્મ અને અકર્મનાં બંધન તૂટી જશે. તમારા ચિત્તમાં ભગ્નનો પ્રેમ હાંસીને ભરાશે, ભક્ત કથાનો મહિમા ઉપમા ન અપાય તેવો મોટો છે. એમ શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાને કહ્યું છે. અરે, વધારે વિવેચન હું શું કરી શકું? એ તો અનુભવી અને ભાગ્યશાળી હોય તે જ તે વાત સમજી શકે. જેના ચિત્તમાં વિરક્તી પ્રગટ થઈ છે અથવા જે કોઈ ભક્તિપથે ભાગ્યા છે તેવાજ સમજી શકો. ભોક્તામાં માન-સન્માનની ભાવના ત્યજીને જે કીર્તન રંગે નાચે છે અને તેમાં એકરસ થાય છે તેઓનેજ ભક્તકથા મીઠી લાગે છે અને તેઓના સિવાય બીજા કોઈને તે ગમતી નથી. તેથી તમે ભાગ્યશાળી શ્રોતાઓ છો કે જે ગત જન્મમાંથી પુણ્યરૂપી સંપત્તિ સાથે લઈને જન્મ્યા છો, માટેજ આ કથાશ્રવણમાં પ્રેમ ધરાવો છો અને તેથીજ પ્રેમપૂર્વક જેસીને સાંભળો છો. પાછળના અધ્યાયમાં અહ્ભુત કથા સાંભળી. એકનાથ પ્રેમાળ વૈષ્ણવ ભક્ત હતો કે જે મૂર્તિમંત વિધ્વુનો અવતાર હતો. તેનું ચરિત્ર તમે સાંભળ્યું છે.

હવે કૃષ્ણા નદીને કિનારે જાંબનગર નામે ગામ હતું. ત્યાં એક બ્રાહ્મણ શ્રીરામનો ઉપાસક રહેતો હતો. તે પરમ ભાવિક, શાંતી, ચતુર અને સર્વદા ઉદાર હતો. પતિ પત્ની બંને જણ એક ધ્યેયવાળાં હતાં. તેઓ રાત્રિ દિવસ પ્રેમથી શ્રીરામભજન કરતાં હતાં. તેને કુલકણીની નોકરી હતી. તેથી તે

લાંજ હંમેશાં આનંદથી રહેતો. મનમાં પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે દયા હોવાથી તે
 જે કાંઈ બુખ્યું માણસ તેને ત્યાં આવે તેને જમાડી વૃક્ષ કરતો. શ્રીરામ
 જ્યંતિને દિવસે સાધુસંતાને અને વૈષ્ણવજનોને તેડાવતો. મંડપ રચી ધન્ય
 પતાકાથી શણગારી ઉજ્જ્વાલથી ઉત્સવ કરતો. સર્વ સાહિત્ય પ્રેમથી ભેગું
 કરીને પ્રાહ્લશેખરને પકવાન બોજન જમાડતો. નવરાત્રિ મુધી કીર્તન કરી
 જગરણ કરતો. તેના ઘરમાં શ્રીરામ, સીતાજી અને લક્ષ્મણની પુરાતન
 મૂર્તિઓ હતી. તેને દિવ્ય વસ્ત્ર આભૂષણ અને દામીનાથી શણગારતો અને
 તેની પોડશોધ્યારે પૂજા કરતો. અનેક વાજાંત્રો, ભેરી, મૃદંગ, વગેરે મંડ-
 પના દરવાજે વાગનાં. એ પ્રમાણે દરેક વર્ષે મોટા આનંદ અને હાહી તે
 શ્રીરામ જ્યંતિ મહોત્સવ ઉજવતો હતો. દશમીના રાત્રે ઉત્સાહનો મહિમા
 વર્ણવતો અને સાધુસંતાનું ગૌરવ વધારતો. મનમાં અત્યંત પ્રીતિ લાવીને
 બધાને નમસ્કાર કરતો. આવો પવિત્ર ભાવિક માણસ હતો, છતાં તેને ઘેર
 પુત્ર સંતાન નહતું. તેથી તેની પત્નીને માનસિક દુઃખ થતું. એક રાત્રે
 નિદ્રામાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં શ્રીરુદ્રીર આવીને તેને કહે છે કે મારુતિ
 પોતે મૂર્તિમંત તારે ઘેર જન્મ લેશે. તેના અંગમાં ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય
 પૂર્ણપણે રહેશે. તે મારો પરમ ભક્ત અંજનીનંદન તારો પુત્ર થશે. તે
 પ્રાહ્લણે આવું સ્વપ્ન જોયું અને તે જ ક્ષણે જાગ્રત થયો. પોતાના મનમાં
 વિશ્વમય પામીને પત્નીને સર્વ વાત કહી. પતિનું વચન સાંભળીને તેના
 મનમાં સમાધાન થયું. નવ માસ થયા પછી તેને ત્યાં પુત્રનો પ્રસવ થયો.
 ઘરમાં સર્વ સંપત્તિ હતી. તે ઉપરાંત પુત્રનું મુખ જીવાનું મળ્યું. આથી
 તે પ્રાહ્લણને ધણો હર્ષ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે શ્રીરામ પ્રસન્ન થયા છે.
 અયોધ્યાધીશે પ્રસન્ન થઈને પુત્ર આપ્યો તે મોટો આનંદ છે. બાર દિવસ
 થતાં તેનું નામ “રામદાસ” રાખ્યું. તે દિવસે દિવસે મોટો થયો. પાંચમે
 વર્ષે તેને જનોઈ દીધી. પછી ઘરમાં વૈદિક પ્રાહ્લણે જોડાઈને રામદાસને
 શિક્ષણ આપવાનું શરૂ કર્યું. બાર વર્ષનો થતાં તેની માના તેના પિતાને
 કહે છે કે આ પુત્રનાં આપણે હવે લગ્ન કરીએ. પછી પુરોહિતે તલકાળ
 તપાસ કરીને યોગ્ય કન્યા જોઈ સગપણ નક્કી કર્યું. પછી તે લગ્ન-
 સામગ્રી, અલંકાર, વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરે તૈયાર કરાવ્યાં. સગાવહાલને
 લગ્ન પ્રસંગે તેડાવ્યાં. હવે જન લઈને જવા લાગ્યા. વેવાઈએ સામેથી
 આવીને વરનું પૂજન કર્યું. જનના માણસોને રહેવાનો ઉતારો આપ્યો.
 વાજાંત્રો અને સંગીતથી સર્વને ઉજ્જ્વાલ થયો. ત્યાં ગણપતિ પૂજન કર્યું.
 પ્રાંતો મંત્રોચ્ચાર કરતા હતા. દિવસ આશ્વમતાં ચોરજ લગ્ન હતાં. તે

સમયે મધુપદ પૂજા થઈ. પછી અંતરપટ ધરીને બ્રાહ્મણો મંજાણક ગાવા લાગ્યા. છેવટના અષ્ટક વખતે “સાવધાન” શબ્દ બોલ્યા. તે સમયે એક પુરોહિત નજીક બેઠો હતો તેને રામદાસે પૂછ્યું કે તમે કોને સાવધાન થવાનું કહે છે તે મને હમણાં જ કહો. ત્યારે આનંદથી તે બ્રાહ્મણ કહે છે કે તમને જ સાવધાન થવા કહ્યું છે. આજથી તમને સંસારની બેડી લાગુ પડી ગઈ છે તે નક્કી બાલ્યને.

પરમ દુઃખ રૂપ સંસાર જીઓ, જ્યાં અણુમાત્ર મુખ નહીં દીસે,
જેને કહેવામાં આવે સંસાર, ત્યાં ત્યાં સર્વસ્વ અડચણ દીસે

તેથી જ સંધ્યા પુરોહિતોએ તને સાવધાન થવાનું કહ્યું છે. આ વાત સાંભળતાં જ રામદાસ ચરચર કંપવા લાગ્યા. પોતાના અંતરમાં સંસાર વિષયનો પૂર્ણ કંટાળો આવ્યો. તેથી તે એકદમ ઊભા થઈને જંગલ તરફ નાસવા લાગ્યા. માત્રાપ તેની પાછળ દોડીને પકડે છે પણ તેને કાઢીને મોહ થતો નથી.

જેમ વિષ નાખ્યું હોય અન્નમાં, અને જમનાર તે જાણી જાય,
પછી જેમ તે પાત્ર નાખી દે, તેમ સમસ્ત આયા ત્યજ દીધી.

વિષયસુખનો મનમાં કંટાળો લાવી, એકાએક રામદાસ વનવાસી થયા. બધા લોકોએ મનાવવા માટે ઘણા જ પ્રયત્નો કર્યા. છેવટે કોઈનું સાંભળ્યું નહીં. તેની પાછળ પાછળ દેનાં માતાપિતા અરણ્યમાં ગયાં. માયા ફરી પુત્રને ઘેર પાછો લાવવાના તેમના બધા પ્રયત્નો નકામા ગયા. તે પાછો આવ્યો જ નહીં. રામદાસ તેના પિતાને કહે છે કે તમે મને નકામો માયામાં શા માટે નાખો છો ? સંસાર માત્ર દુઃખથી ભરેલો છે એવું મારા મનમાં ફસી ગયું છે.

“કામવાસના પુરવા માટે સુંદર પત્ની લાવે,
તેનું પાલન કરવા કાયા સર્વ ધમી નાખે,
ધનવતોની સેવા કરી દ્રવ્ય મેળવવું પડે,
અને તરફર આવે ધરમાં ત્યારે, પ્રાણ પણ દેવા પડે.

જેમ માછલાં પકડવાના કાંટા ઉપર લોટ ચોંટાડી રાખે છે તેની જે માછલાને પહેલેથી ખબર પડે તો તે જાંઝ પાણીમાં નાસી જાય છે. તેની

રીતે હું પણ સાવચેત થયો છું. જેમ પોપટ પકડવાનું નાલિકા યંત્ર જેતાંજ પોપટ આકાશમાં ભીડી જાય છે. તેમ પ્રપંચ કાસીમાં નહીં પડવાનું બાન મને તેમાં પડતાં પહેલાં યદ્ય ગયું છે. હવે તમાર મનમાં મારા માટે કંઈ મમતા રાખશે નહીં અને તમે હવે ઘેર જાઓ. એમ કહી પોતે સત્વર ગતિથી અરણ્યને રસ્તે જવા લાગ્યા. પિતાના મનમાં ખાત્રી થઈ કે આ જ્ઞાનચારી મારુતિનો અવતાર છે તેથી તે લવસમુદ્રમાં પડશે નહીં. એવું વિચારી પોતાને ઘેર પાછા ગયા. હવે જે પહેલાં સ્વપ્ન આવ્યું હતું તે તેની પત્નીને, યાદ કરાવ્યું અને કહેવા લાગ્યો કે આપણા વંશને ધન્ય છે કે વૈરાગ્યયુક્ત પુત્રનો જન્મ થયો. એ પ્રમાણે ચિત્તનું સમાધાન કરીને પતિપત્ની ગામડામાં રહેવા જતાં રહ્યા. ત્યાં જઈ માયા, મમતા ત્યજીને હૃદયમાં શ્રીરામનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યાં. આ તરફ રામવસ અરણ્યમાં જઈ એકાંત રથજે સત્વર ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. વૈરાગ્યપૂર્ણ થઈને મનમાં વિચાર કરે છે.

તીર્થ, યજ્ઞ, અનુષ્ઠાન એ કળિયુગમાં સાધન નથી,
માટે શ્રીરામને શરણે જઈ, કરતું નિશાદિન ચિંતન તેહનું.
હરતાં કરતાં હિંતાં બેસતાં, નામસ્મરણે ગણિત વેકુંઠે ગઈ,
નામ જપતાં શિવજીને કંઠે, વિધજવાળા શાંત થઈ.
એવો વિધાસ મનમાં ધરી, રામદાસ કરે નામસ્મરણ,
ફળ, મૂળ, જળ ત્યાગીને, નિજ નિષ્કાંઠ તપ આદરું.

કહે છે કે જય હો અયોધ્યાવામી દશરથ કુંવરનો, જય હો કૌશલ્યા તનયનો, જય હો જનકી વરનો, જય હો રાવણાતકનો, જય હો જગદુદ્ધારકનો, જય હો મોક્ષદાતા શ્રીરામનો. હું તારો અનાથદીન બાળક છું. દીન થઈને અરણ્યમાં બેઠો છું. તું લકતની વારે ધાનાર અને ખતિતને પાવન કરનાર છે. આ મારી કરુણા સ્વીકારી મને હવે દર્શન આપજો.

એ પ્રમાણે માનસિક પૂજા કરતા હતા. ત્યાં મારતિ પ્રગટ થયા અને રામદાસને વિકરાળ સ્વરૂપ બતાવ્યું. પણ તે મનમાં જરા પણ ભયભીન થયા નહીં. જેમ પ્રદિપ્ત અગ્નિ પ્રગટ થઈને અંગારાની આમે આવે તો તેને ભય થાય નહીં કારણ કે બનેનો દેહ એક જ છે. જેમ દ્વિધર ભારદરને

ધેર જાય તો તેને દટી ઉઠાણાટ થાય નહીં. તેમ ઉગ્રરૂપે મારતિ રામદાસને મળ્યા. પણ પોતે મનમાં જરા પણ ગમરાયા નહીં. જેમ પૂર્ણિમાને દિવસે સાગરમાં ભરતી આવે છે તે પોતે દુરથી જોઈને કંઈકેક છે કારણ કે પૂર્ણિમાને તેમાં રૂખી જવાનું નથી એ નિશ્ચય છે. અને બને ચંદ્ર અને પૂર્ણિમા એક જ છે. કદી આકાશ કોધાયમાન થઈ ને કહે કે હું નભને ગળી જઈશ તો તે પોતે પોતાને જ ગળી ગયો એવું કહેવું થયા ભાગશે. તેમ વિકરાળ સ્વરૂપ બતાવી અંજનીસુત રામદાસને ભય બનાવે છે. પણ તે તો નિર્ભય ચિત્તથી જુએ છે કારણ કે બનેનો ભાવ એક જ છે. રામદાસનો નિશ્ચય જોઈને મારતિને મનમાં સમાધાન થયું. એટલે પોતે સૌમ્યરૂપ ધર્મ અને રામદાસને દર્શન આપ્યું. રામદાસે મારતિને આલિંગન કર્યું અને પછી તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા. રામદાસ હવે મારતિને પૂછે છે કે શ્રીરામનાં દર્શન થાય તેવો ઉપાય બનાવો. તે સમયે અભય વચન આપીને મારુતિ સત્વર અદશ્ય થઈ ગયા. પછી રામદાસ ગામમાં કરતલ લિક્ષા માગવા લાગ્યા. (હથેળીમાં રહે તેટલી લિક્ષામાં ઉદર પોપણ કરવું તે કરતલ.)

“તે લિક્ષાનું અદ્ય અન્ન સેવીતે, અરણ્યમાં જઈ કરે નામસ્મરણ. નિદ્રા આળસ તેને નહીં, એવું અનુતાપ બળ રાખે સર્વદા. પોતાનું મનન અને પોતે કરે શ્રવણ, પોતે થયા વસ્ત્રા અને પોતે શ્રીતા. પોતાનું મન જ્ઞાન દેનાર, પોતે પોતાના ગુરુ થયા. પછી પોતાના મનને બોધ દઈને, માનસ બોધ રૂપ શ્લોક લખ્યા.

તે શ્લોકો જે પ્રેમથી રોજ ગાય છે, તેને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. રામદાસ પછી શ્રીરામરૂપ મનમાં લાવીને કીર્તન કરતાં પ્રેમથી નાચવા લાગ્યા. તે સમયે કંઈ ગદ્ ગદ્ થાય છે, આંખમાંથી આનંદાશ્રુ વહે છે. ખાંડ, પાન, પાયાણ, પક્ષી, પ્રાણી, વનચર, જળચર, એ સર્વે આપણાં સર્ગાવદાલાં છે; એવો મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. મધ્યાહ્ન સમયે ગામમાં વસ્તીમાં જઈ લિક્ષા માગી લાવતા અને તેથી જૂખને સાંત કરીને પાછા અરણ્યમાં જ ધ્યાનરથ ચર્ચ બેસતા. દુનિયાના લોકો ત્યાં આવે કે પોતે તટકાળ દૂર પીજે રથાને જતા રહેતા. તે કહેતા કે આવી માયા નજીથી હંમેશાં દૂર રહેવું.

જો પરમાર્થી અને ત્રિપથમાં બેને આસંહિત નથી.

તેવા સંસારીની પણ કદી સંગત કરે, તો હોય અનર્થ નહીં.

કદી કસ્તુરીની પોટલી હોંગની ગુણીમાં મૂકી હોય તો નહીં તેની કિંમત ઓછી ઉપજશે. મોખતનો અવગુણ કાણુવાર સદ્ગુણીને જરૂર લાગશે. જેમ તમાકુ અને સોપારી બને એક સ્થળે બેગાં રાખવામાં આવે તો સોપારીમાં નહીં દુર્ગંધ આવશેજ, એમાં કંઈ સંશય નથી. તેવી રીતે દુનિયાદારીના માણસ કે જે અજ્ઞાન છે અને જે માયાથી એકદમ ભરપૂર છે તેની મોખત વિરકતગન કરે, તો તેની વિરક્તિમાં અડચણ નહીં આવશેજ. તેથીજ રામદાસ વૈરાગ્યશીલ છે અને માણુમોને પાસે આવતા જોઈને તત્કાળ તે દૂર જતા રહે છે. તે સર્વકાળ નામરમરણ કરે છે અને તેને દેહનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી. એક દિવસ અપાઠ મહિનામાં પંદરપુર વિડોબાનાં દર્શને જવા માટે એક પાત્રિકાનો સંધ જતો હતો. મારુતિએ રામદાસને કહ્યું કે આ સંધની સાથે જતાં રસ્તામાં તને શ્રીરામ દર્શન થશે આવું દ્રષ્ટાંત મળતાં રામદાસના મનમાં ઘણો હર્ષ થયો. પછી રામદાસ સપ્તેમ રામનામની ગર્જના કરી પંદરપુર જવા માટે ઝટ નીકળ્યા. સંધમાં જતા લોકો ટાળ મુદંગ વગાડે છે. વૈષ્ણવો આનંદથી ભજન કરતા નાચતા ચાલ્યા જાય છે. આગળ બીમા નહીં વહે છે. પંદરપુર આવતાં રામદાસને મનમાં સંશય થયો. તે વિચાર કરે છે કે જેનું હું નિશ્ચિન ધ્યાન ધરું છું તે તો અહીં દેખાતાજ નથી. પછી મનમાં સંશય લાવીને પણ શ્રીરામ ભજન ચાલુ રાખ્યું. તે મુખથી શ્રીરામનામ રમરણ કરે છે, ગમભજન ગાય છે અને શ્રીરામચરિતનું વર્ણન કરે છે. એમ કરતાં કરતાં પોતે વિડોબાના મંદિરના મહાદાર આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આગળજ ગરૂડ અને હનુમંતનાં આચિંતાં દર્શન થયાં. ત્યાં મારુતિને નમન કરીને સામે નજર કરી લુએ છે તો સંત, સાધુ, વૈષ્ણવજન સ્વાનંદે કીર્તન કરે છે. ગરૂડના નિગાનવાળી ધ્વજાઓ અને પતાકાઓ સાથે જાણે વૈકુંઠ નીચે ઉતર્યા હોય તેવું દેખાયું. આથી રામદાસને ઘણો હર્ષ થયો. પોતે સપ્તેમ મુખનો આનંદ ભોગવવા લાગ્યા. હરિદામોને નમન કરીને પોતે દેવદર્શન કરવા ચાલ્યા. ત્યાં જગજીવનને ઇંટ ઉપર બેઠેલા દૂરથી જોયા. બંને ચરણ એક સાથે છે-સમચરણ છે. બંને હાથ કમર ઉપર મૂક્યા છે અને નાકના અગ્ર ભાગ ઉપર નજર રાખી છે. આવું સ્વરૂપ જોઈને રામદાસ બેટવા જતા નથી. તે કહે છે કે હું જેની રાજ માનસપૂજા કરું છું, તે

શ્રીરામ સ્વરૂપ અહીં દેખાતું નથી. પંડી સન્મુખ જિજ્ઞાસીને દેવને કહે છે કે :—

હે દેવા ! હાથમાંનાં ધનુષ્યખાણું શું કયું અને હવે હાથ કમર ઉપર કેમ મૂક્યા છે ? હે શ્રીરામ ! તમે તમારો વેશ કેમ બદલ્યો છે તે મને કહો. હે જગન્નેત્રી ! અખોદ્યા કેમ રહ્યા છો ? મારી સાથે વાન કેમ કરતા નથી ? મારો કયો અપરાધ તમારા મનમાં વસ્યો છે, તે મને સત્વર કહો. સરયુ ગંગાનો કિનારો કેમ તજ્યો અને આ બીમાતીરે કેમ આવીને વસ્યા છો ? આવું વિપરીત કેમ થયું છે તે હે રઘુનાથ, મને કહો. શું અયોધ્યા નગરીનો લોપ થયો છે કે અહીં પંદરીએન વસાવીને રહ્યા છો ? સીતા સહી ક્યાં છે ? અહીં તો ખીજું કોઈ દેખાય છે. તમારી અપાર વાનર સેનામાંથી અહીં કંઈ જ નજરે પડતું નથી. માટે મારે કોને નમન કરવું તે શ્રીગમ તમે જ મને કહો. એક હનુમત એકલા જ અહીં દેખાય છે. તે આખા સૈન્યમાંથી કેમ જુદા પડી ગયા છે ? તમને ચોરીને ક્યા લકતે અહીં લાવી જિજ્ઞાસા રાખ્યા છે ? હવે કોનું આશ્વિંગન કરવું કે જેથી ચિતમાં સમાધાન થાય ? કોને મારે સાષ્ટાંગ નમન કરવું તેની મને સમજ પડતી નથી. એમ કહેતાં રામદાસનો કંઈ ગદ્ગદિત થયો. આખોમાં આંસુ વહેવા લાગ્યાં. પંડી કહે છે કે હે અયોધ્યાવાસી, જનપ્રીકાંત, મને સત્વર દર્શન આપો. હું તો તારો છું, અનાથ છું, દીન છું, અહીં તો ધનુષ્યખાણું વિનાના દેખાઓ છો. હવે મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરીને શ્રીરામ દર્શન આપો. તેના મનનો આવો નિશ્ચય જોઈને રુદ્ધિમણીપતિને સંતોષ થયો. તે કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે રામદાસની લકિતને ! એ ખરેખર, ઉપાસકના નામને યોગ્ય છે. પંડી રુદ્ધિમણીને જગજીવન કહે છે કે આ મારો લકત છે અને તે શ્રીરામ ઉપાસક છે. તે આપણાં દર્શન કરવા આવ્યો છે. માટે તું સીતારૂપ ધારણ કર. એમ કહીને પંદરીનાથે પોતાનું સ્વરૂપ સત્વર બદલી નાખ્યું. શ્રીરામ સ્વરૂપ ધારણ કરીને પોતે બેટવાને તૈયાર થયા. માથે મુગટ અને કોને કુંડળ છે. સુંદર સચ્ચરૂપ છે અને મેઘશ્યામ વર્ણ છે. હાથમાં ધનુષ્યખાણું છે. તે સર્વ શ્રીરામરૂપ નિશાની લઈને જિજ્ઞાસુ છે. ખાણમાં રુદ્ધિમણી માતા પણ તત્કાળ સચ્ચરૂપે સીનાજી થયાં. આવું સ્વરૂપ નજરે જોઈને નિજલકત રામદાસને મનમાં આનંદ થયો. પંડી રામદાસ નજીક આવ્યા અને શ્રીરામને આશ્વિંગન કયું. ધ્યાનદગિટથી આ સ્વરૂપ જોઈને મનું સમાધાન થયું. કંઈ ગદ્ગદ થઈ ગયો. નેત્રમાં આંસુ ઉભરાયાં, પંડી

ચરણુમા મસ્તક મૂકીને પ્રણામ કર્યા પછી તે કહે છે કે મને ઘણા દિનમે દર્શન આપ્યા છે, પણ હવે મનમા સમાધાન થયું છે આવું કહેતા જ રામદામની સામે જગજેવીએ કૃપા દષ્ટિ કરીને જાયુ અને કહેવા લાગ્યા કે તને ગમે તેથી જ મેં શ્રીરામ રૂપ દેહમા ધારણ કર્યું છે હવે આજ રૂપ ધ્યાનમા લાગીને ઈશ્વર જુના છે એની બુદ્ધિનું ખડન કરજે શિષ્ય સપ્રત્યક્ષ કરીને સદ્ભાવે કીર્તન કરતો જજો કે જેથી જડ મૂઠ અજ્ઞાની વગેરે મારા ભજનમા જોડારો આવું કયા પછી જનકીનર પોતાનો અભય કા તેના મસ્તક ઉપર મૂકે પછી મ્મર ઉપર બને હાથ મૂકીને સ્વરૂપ બદલી દીડુ પાદુરગ સ્વરૂપ થતા જગજીવનને કણ વાર લાગી નહીં તે માયા વડે અમત્તર બતાવનાર જગજીવન, મનમોહન, પૂર્ણ અમત્કારી, કળી ન શકાય તેના છે ધન્ય રામનાસની સપ્રેમ ભક્તિને ! જેણે જગપતિને સ્નાધીન કર્યા પોતે મનમા જેની છાગ કરી તેના શ્રીપતિ થયા પછી રામદાસે શ્રીવિન્ન મૂર્તિને આનિગન કરીને સદ્ભાવે ચરણુમા નમસ્કાર કર્યા ત્યારપછી રામ દાસે હરિકીર્તન કરવું શરૂ કર્યું તેમના મનમા પ્રેમ ઉ નાસ થયો

રામ અને રૂણુ ગ્વરૂપે મેં જણું છે, એ સ રાય રામદામના મનમા હતો તે દેવે તત્કાળ દૂર કરીને જીવ અને શિવ બે અનગ નથી તેમ સમજતી દીડુ ગોપાળભજન કર્યા પછી દેવની રત્ન લઇને રામદાસ સત્વર આવી નીમ્યા પોતાને આશ્રમે જતા ગ્રન્થામા જેઝુરી ગામ આ યુ રામદામ તે ગામમા આવતા મદાળસાગત (મહાદેવજી)ને ચિતમા હઈ થયો તે કહેવા લાગ્યા કે આ રૂણુન ભક્તને ધન્ય છે તે બીજા કોઈ દેવતને માનતા નથી જે પાદુરગ મૂર્તિને નમન કરે નહીં તે મારા દર્શન કરવા કેમ આવે ? એટલે પોતે મનુષ્ય સ્વરૂપ લઇને તેને મળવા જવાનું નમ્મી કર્યું તે સમયે ત્યાં શિરાજી મદારાજ રાજ્ય કરતા હતા મદાળસા પતિએ શિવાજીનું રૂપ ધરીને સત્વર વોડા ઉપર બેસીને કપાળ ઉપર હળદરની આડ કરીને નીકળ્યા એના રૂપમા મ નીમમર્દન કણુવારમા સામે આવતા હતા દૂરથી રામદાસને જોઈને પોતે અશ્વ ઉપરથી નીચે ઉતર્યા પછી તે કહેવા લાગ્યા કે ધન્ય છે આજનો સુદિન કે સ્વામીના અકસ્માત દર્શન થયા પછી તેમણે રામદાસના ચરણુ પડડયા અને આલિંગન આપ્યું, જે સાક્ષાત્ શિવ અનતાર છે તે રામદાસના ચરણુમા વદન કરે છે બે હાથ જોડીને તે શ કહે છે ? ન્યારે ન્યારે પદરપુર જાઓ ત્યારે અમને દર્શન આપતા જશો હું ગદ ઉપર ઘણા સમયથી

રહું છું અને તમારા દર્શનની ઈચ્છા રાખતો હતો. એવું બોલીને મહાળસા-
પતિ રામદાસ સાથે વધુ વાર્તાલાપ કરે છે. તે કહે છે કે જે શ્રીગમનું
ભજન કરે છે તે સજ્જન બને ધણો ગમે છે. તેનો રામદાસ ઉત્તર આપે
તે પહેલાં પોતે અદૃશ્ય થઈ ગયા. અશ્વ કે રાગ બેમાંથી એક દેખાયા
નહી, તેથી રામદાસ કહે છે કે આતો નવાઈની વાત થઈ, પછી વિવેક
દૃષ્ટિથી જોયા હાગ્યા તો ખબર પડી કે સાક્ષાત્ મહાળસાકાંત આવ્યા
હતા. તે સાક્ષાત્ શંકર ભગવાનનો અવતાર હતા અને પોતે શ્રીગમનું
રાતદિવસ ભજન કરે છે. માટે હવે પાછા જઈને તેમનું સ્થાન કેવું છે તે
જોવું જોઈશે. એવો વિચાર કરીને ત્યાંથી સત્વર ચાલી નીકળ્યા. જે
શ્રીરામના પ્રિયકર સાક્ષાત્ મારુનિનો અવતાર છે તેમણે સત્વર ગદ ઉપર
જઈને મહાળસાપતિનાં દર્શન કર્યાં. મનમાં શ્રીરામ સ્વરૂપ ધરીને પછી તે
ક્ષણે નમસ્કાર કર્યાં. સભામંડપમાં કીર્તન કયું અને તેમની આરતી રચીને
ગાઈ સંભળાવી. પંચાનન (મહાદેવજી) હયવાહન (અશ્વ ઉપર બેઠેલા)
એમ કહીને રામદાસે આરતી ગાઈ. પછી નમસ્કાર કરીને સત્વર ગાંતએ
ત્યાંથી પાછા ચાલી નીકળ્યા. ત્યાંથી જોગગામમાં આવી પહોંચ્યા. શિવા-
જીને કોઈએ ખબર કહી હતી કે મહાળસાપતિ તેમનું સ્વરૂપ ધારણ
કરીને રામદાસને મળ્યા હતા. આવી કીર્તિ સાંભળીને પોતે સહભાવે
રામદાસને શરણે ગયા. પછી રામદાસે તેનો અધિકાર જોઈને ઉપદેશ
આપ્યો. બીજા કેટલાક વૈરાગ્યશીલ માણસો જોઈને તેમને પોતાના શિષ્ય
બનાવ્યા. શ્રીરામભજનમાં પ્રેમાળ ભકતો સામેલ થયા. આવું જતાં
રામદાસે પોતે હંમેશાં ઉદાસી વૃત્તિ રાખી અને કદી જીવની તળમજ
ફરતા નહીં તેમને મનમાં માન અને અપમાન બંને સરખાં હતાં. પોતે
જંગલમાં જઈ એકલા બેસતા. કદી લૌકિક જાળમાં ગુચ્છાવાનો સમય
આવે ત્યાંથી દૂર જતા રહેતા. રાગ, રંક અને દીન સર્વને પોતાની નજરે
સમાન ગણતા હતા. સર્વ પ્રાણીમાનમાં પૂર્ણ સહભાવ રાખવો, એવું
આત્મજ્ઞાન તેમનામાં પ્રગટ થયું.

અનુભવથી ઉપજેલા શબ્દે, અંથ નામે 'દાસબોધ' રચ્યો.

તે સહભાવે વાંચતાં બુધ્ધિમંદ, યાચ અગાધ જ્ઞાની સર્વદા

રામદાસનું અદ્ભુત જ્ઞાન હતું. તેમણે સ્વમુખે અધ્યાત્મ અંથ રચ્યો
જે વૈષ્ણવ ભક્ત તેમના અંથનું શ્રવણ, પકન કરશે તે જીવન્મુક્ત થશે

વિશ્વોદાર કરવા પૃથ્વી ઉપર વૈષ્ણવ વીરો જન્મે છે તેઓ અધ્યાત્મ જ્ઞાનવાળા અતિ ઉદાર હોય છે. તે દીન જનો ઉપર કૃપા કરે છે. રામ-દાસની આવી અદ્ભુત ગિયતિ હતી. પોતે સોનું અને છાણમાટી સરખાં જ ગણતા. કદાચ પોતાની સામે કુબેરની સંપત્તિ કે ઈંદ્રનો વૈભવ આવે તો પણ તેની કદી ઈર્ષ્યા કરતા નહીં. કહેતા કે —

કાને સાંભળવું શ્રીરામ કીર્તન, મુખે જપવું શ્રીરામ નામ,
ધ્યાને લાવવા આત્મારામ, સમદષ્ટિ રાખવી સર્વપ્રાણીમાં.

હવે આવતો અધ્યાય અતિ મુગ્ધ છે. તે કયા રસાળ નિરૂપમ છે, તે શ્રોતાઓને કહેવામાં આવશે જે તુકારામ નામે વૈષ્ણવ ભક્ત હતા, જેમને પુરુષોત્તમ ભગવાન મળ્યા હતા તે કયાની રસ ઉત્પત્તિ શ્રી રક્ષિતગ્રી-પતિ કહેવડાવે છે. શ્રોતાઓને મહીપતિ વિનવે છે કે તમારા ચિત્તમાં સાવધાનતા થવા દો . .

સ્વાસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય અંથ સાભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ મુકતાળીસમે અધ્યાય આંભવ્યો

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૮ મો.

સંત તુકારામ ચરિત્ર

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ઘેનુકાસુરમર્દનાય નમઃ ॥

શ્રી પંડરીનાથાય નમઃ ॥ પ્રખર વૈરાગ્ય, અદ્ભુત શ્રદ્ધા, પરોપકારીપણું
નિરપ્રલતા, સદ્ગુણશીલતા વગેરે ગુણ આ કથા શીખવશે. જ્ય જ્ય કંઈક
સાગરા, આનંદધન, ભક્તવત્સલ, રાજવનપન, કમળનયન, બ્રહ્માના પિતા,
દાનવોને મારનારા જગજીવન, જગદીશ, જ્ય જ્ય વિશ્વવ્યાપક, કમલાપતિ,
સજ્જનજીવન આનંદમૂર્તિ, નિર્ગુણ સગુણ વિશ્વપતિ તારી ગતિ વેદ કે
શાસ્ત્રો બાણી શકતાં નથી. જ્ય જ્ય વિશ્વબ્રહ્મ (અગણિત બ્રહ્મવાણ) તું
દિવ્ય ચક્રથી (જગતમાંના સર્વની આંખોથી) જુએ છે. તું વિશ્વચરણથી
ચમન કરે છે. તું વેદવાક્ય બોલે છે. જ્ય જ્ય ચિત્સ્વરૂપ આત્મારામ,
સુશુનિધાન. ઉત્તમોત્તમ, સ્વાનંદ પ્રકાશ, પુરુષોત્તમ, તારો મહિમા અનુપમ
છે. તારી મૂર્તિ ધ્યાનમાં લાવવા માટે શ્રુતિ યાજ્ઞોને નેતિ નેતિ કહે છે.
પુરાણો પણ વર્ણન કરતાં કરતાં યાજ્ઞો ગયાં. શાસ્ત્રો પણ લગ્નિજત થયાં.
જે અનુષ્ઠાન, તપ કે તીર્થાટન કરવાથી પણ મળી શકતા નથી, તે નિજ
ભક્તોનાં કીર્તન સાંભળવા ત્યાં દોડતા આવે છે. યોગસાધન કરનારા
યોગીઓ વજ્રસન કરી દહતાથી બેઠા છે, તેઓને પણ હે ચક્રપાણિ, તું
મળતો નથી. પણ ભાવિક ભક્તોને શોધતો તું તેમની પાછળ ફરે છે. તું
સર્વ દેવોમાં સુગઠના મણિ જેવો શ્રેષ્ઠ છે. સનકાદિથી પણ મોટો પૂજ્ય
છે અને તું તેમનાથી પૂજ્ય છે. તેવો તું ભાવિક ભક્તોનું કષ્ટ ઉઠાવીને
પોતે તેમનું કામ કરે છે. પોતાના ભક્તોનું ગમે નેવું કામ કરતા તને
મનમાં લાજ શરમ આવતી નથી. તે માટે તે માન કે અપમાન કદી
ભણ્યું નથી. તેવા હે પંડરીનાથ, તું ભક્તોનાં સંકટ દૂર કરનારો છું. પણ

તારા ભક્તો એવા નિષ્ટાવાળા છે કે કદી તે તને પોતાના કામ માટે
સંકટમાં નાખતા નથી. સંસારદુઃખનું કષ્ટ દૂર કરીને તું તેમને વૈરાગ્ય

આપે છે. તે વૈરાગ્યમાં તારું નિજગ્ન છે, તેથી તે તારું સર્વકાળ ભજન કરે છે. પ્રેમાળ ભક્તો ચિત્તની તળમળ ત્યજીને તારાં કીર્તન ગાય છે. તું અભક્તોના મનમાં પેસીને ભક્તોનું જીણ કરાવે છે પછી પોતે જાતે દોડીને પોતાના ભક્તનું સન્માન સાચવે છે. કદી ન બચું હોય તેવું કરી બતાવે છે અને ભક્તોની કીર્તિ ત્રણે ભુવનમાં ફેલાવે છે. હે ચક્રપાણિ, હે ગોવિંદ, તું એવો ભક્તનો ઋણિ છે. તે ભક્તોનાં સગુણ ચરિત્રનું વર્ણન કરવા કાઠને નિમિત્તમાત્ર બનાવે છે. તેમ હું પણ સ્વતંત્ર શુદ્ધિ વિનાનો, જડ શુદ્ધિવાળો છું. તેને તું રાજ્યનેત્ર જ્ઞાન (પ્રકાશ) આપે છે. હે અનાથના નાથ શક્તિભણીપતિ, હું તને વારંવાર નમન કરું છું. નિજ પ્રેમથી આટલું કહેતાં પણ મારી મતિ કુઠિત થાય છે.

જો તારી કૃપા હોય નહીં, તો તને કદાપી નમન કરવાનું મન થાય નહીં. અને જો કાળે જો કંઈ બને છે તે તારી સત્તા કે આજ્ઞા વિના બનતું નથી.

ક્ષણે ક્ષણે મતિ પલટાય છે. મનમાં સંકર્ય વિકર્ય થાય છે તે સર્વ હે શ્રીપતિ તું જાણે છે. તું સાક્ષી છે. એવાં તારાં કેટલાં વખાણ મારા મુખથી કરી શકું ? હે શક્તિભણીકાંત ! હું કંઈ પણ કરું નહીં તો તને સર્વથા કરુણા ઉપજશે નહીં. જેવી રીતે નાનું બાળક જો રડે નહીં, તો તેની માતા તેને દૂર જ રહેવા દેશે. તેવી રીતે હે ચક્રપાણિ, તારા ભક્તો તને કરુણાવચનથી બોલાવે છે. પછી તેઓના ઉપર કૃપાદષ્ટિથી જોઈને તેને સપ્રેમ ભજન કરવા દે છે. એવી તારા ધરની રીત છે તે તારા ભક્તોની અદ્ભુત કીર્તિ હે શ્રીપતિ, તું જ બોલાવે છે.

પાછળના અધ્યાયમાં કૌતકરૂપે રામદાસનો હૃદ બાવ જોઈ પંદરીનાથે શ્રીરામરૂપે દર્શન આપ્યાં. હવે પ્રેમાળ ભક્તો તમે આદરભાવ સહિત આ રસાળ કથાનું શ્રવણ કરો. આળંદીથી જ ગાઉ દૂર દેહગામ નામે પુણ્યસ્થેત્ર છે. ત્યાં તુકારામ નામે પરમ ભક્ત રહેતો હતો. તેનું ઉપનામ આંખે હતું. પણ તે પોતાના ધંધામાં કદી જૂઠું બોલતો નહીં. તેને બે પત્ની હતી. ધરમાં ઘરૂં ધન સંપત્તિ હતી. પણ તે હંમેશાં વિદેહવૃત્તિથી (દેહના અભિમાન રહિત) રહેતો હતો. એકાંતમાં નામસ્મરણ કરતો. તેનાં માતાપિતાના મરણ પછી તેનો સંસાર દુઃખમય થયો. મોટો દુષ્કાળ પડ્યો. તેમાં તેનું સમગ્ર દ્રવ્ય ખરચાઈ ગયું. ધન, ધાન્ય સર્વ જોમ તેમ વપરાઈ

મયું. જેમ પૂર્ણિમાની ભરતીનું પાણી સમુદ્રમાં સમાઈ જાય, જેમ વર્ષાઋતુનાં વાદળ શિયાળામાં જતાં રહે, જેમ સૂર્યોદય થતાં આકાશમાં નક્ષત્રો દેખાતાં બંધ થાય, જેમ ઘડપણ આવતાં શરીરમાં તારવ્ય દેખાતું બંધ થાય, જેમ ઉનાળો આવતાં સર્વં તણુનો નાશ થાય, તેમ સ્વદેશમાં દુષ્ટાળ પડતાં સધળું ધન, ધાન્ય વપરાઈ મયું. માણસો, બાળકો, સ્ત્રીઓ સર્વં ટળવળવા લાગ્યાં, પણ અન્ન મળતું નહોતું. તેની મોટી પત્નીને બે પુત્ર હતા. નાની પત્નીને સંતાન નહોતું. ભાઈપાત્રો ઉકાળીને ખાતાં હતાં. પણ અન્નનો દાણો નજરે પડતો નહોતો. “તો પણ થવાનું તે ન થવાનું નથી.” મોટી પત્ની અન્ન અન્ન કરતી મરી ગઈ. તેથી લગ્નિજત થઈને પણ તુકારામને મનમાં પ્રપંચ મમતા થતી નહોતી. સંપત્તિ, વૈભવ જતાં રહેવાથી તેનું સર્વં સન્માન જતું રહ્યું. તેને જોઈને સગાંવહાલાં અને દુર્જનો હાંસી કરવા લાગ્યાં. આ જોઈ તુકારામના મનમાં ક્ષોભ થયો. જે તેની મર્યાદા રાખતા હતા તેજ તેની સામે આવી નિંદા કરવા લાગ્યા. અન્ન, વસ્ત્ર ન હોવાથી મુશ્કેલી પડતી. કોઈ ઉઘમ ધંધો ચાલતો નહોતો; માણસો ધનકીન થઈ ગયાં હતાં. સગાંવહાલાં દુઃખન થઈને તુકારામની ખજર પણ પૂજતાં નહીં. જેમ વૃક્ષનાં પાંદડાં પડી જાય ત્યારે કોઈ પણ તેની નીચે આરામ કરવા બેસે નહીં, જેમ લશ્કરમાં રાજા માર્યો જાય ત્યારે છત્ર બચાવનારા સહાઈના મેદાનમાંથી નાસી જાય છે, તેમજ ગરીબ માણસ બીજા માણસો પામે જાય ત્યારે તેમાંના હુઝ્યા લોકો તેનું અપમાન કરે છે. આવો બારીક સમય આવેલો જોઈ તુકારામને ધણી લાજ આવી. તેને સંસારમાં કંઈ સારું સયું નજરે પડ્યું નહીં. પછી તેના મનમાં વિવેક વિચાર આવ્યો. પોતે કંઈ પણ વેપાર ધંધો કરે તેમાં ખોટ જ આવતી હતી. આવા કંઈ સમયમાં સંકટ પડવા લાગ્યું. એટલે તેના મનમાં પશ્ચાતાપ ઉત્પન્ન થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે સંસાર અસાર છે અને માયા મિથ્યા છે. નરેશ કેવળ નાશવંત છે અને મેં અત્યાર સુધી નકામો વખત ગુમાવ્યો છે અને પંદરી-રામાને વીસરી ગયો છું. જેમ માકલુવાળા પલંગમાં સૂઈને સુખની નિદ્રાની આશા કેવી રીતે રાખી શકાય? જેમ વિષ નાખેલું અન્ન હોય તેને ઉતમ ભોજન કેમ કહેવાય? તેમજ સંસારમાં વિષય સુખને જે સુખ કહે છે તે અતિ મૂર્ખ છે. જેમ વધ્યાને પુત્ર જન્મ્યો એની વાત કરવી તે મનને ખોટો હર્ષ કરાવવા જેવું છે એવો મનમાં વિવેક વિચાર કરીને તુકારામને વૈરાગ્ય થયો. પછી સુખ અને દુઃખ બંને સરખાં માનીને રાતદિવસ ભજન કરવા લાગ્યો. તેના ગામમાં પાંદુરંગનું એક પુરાતન દેવળ હતું, તે ધણી દિવસથી

કણું દશામાં હતું. પોતે તેને શીંપીને સુંદર બનાવ્યું, ક્યું છે કે સધળા પ્રાધનેમાં શ્રેષ્ઠ એકાદશીવન મોટું છે, તેથી તેણે એકનિષ્ઠાથી વત ધરવા માંડ્યું.

રોજ કીર્તન કરાવે, પણ પહેલાં અભ્યાસમાં ચિત્ત ન હોતું. કાંઈ સંત સપ્રેમ ગાય ત્યારે પાછળ ઊભા રહી સર પૂરાવે. પછી જે સંતો મોટા થઈ ગયા તેમનાં વચન મુખપાઠ કર્યાં. આ સિવાય બીજા કાંઈ મોટા માર્ગ નથી. તેમાં જ એકનિષ્ઠા ભાવ ધરવો.

પ્રાણીમાત્ર નજરે જોઈ તેમના તરફ કરજી કરતી. તેઓના પદપદાર માટે કાપાને કષ્ટ આપવું એમ કરવાથી સંતમ્મ બન શાંત થશે. તો કાંઈ હેરો કે કેવી રીતે ? તો તાત્પર્ય રૂપે સર્વ શ્રોતાજનો સાંભળજો. :— તાંધ પ્રવાસી વસ્તીમાંથી જતો જોવામાં આવે તો તેને ઘેર બોલાવી લાવી મૂખ્યે હોય તો અન્ન આપવું કે બોજન કરાવવું. અન્ન ધરમાં ન હોય તો કષ્ટ કરીને પણ તેને માટે લાવવું. વનમાં કાંઈ તરસ્યા મળે તો તેને મેલાવી પાણી પાવું. કાંઈ દૂરથી આવતો આવતો હોય તો તેને બેસાડી વેશ્રાંતિ આપી, પગથપી કરી થાક ઉતારવો. કાંઈએ માથે ભાર ઊપાડ્યો હોય તો તે આપણે ઉપાડી તેને થોડીવાર વિસામો ખવડાવવો. પ્રાસ રતાં કાંઈ દુઃખી માણસ મળે અને તેનું કાંઈ સચ્ચંદાનું પાસે ન હોય તો તેના ઉપર દયા કરીને ઔષધ લાવી આપી, કરી પળાવી, સારવાર કરવી. ગાય, બળદ નિર્બળ થાય ત્યારે તેના નિર્દય માલીક તેને ત્વજી દે છે. તેવાં પ્રાણીઓને ગળે હાથ ફેરવી ધાસચારાની વ્યવસ્થા કરવી. ઘેર દી વૈષ્ણવજન આવે તો તેમને પ્રણામ કરવા. સદ્ભાવે ચરણ ધોવા અને પીથ લેવું. આવું શારીરિક તપ કરતા કરતાં કવિત્વ શક્તિ આવે છે, જે પ્રાકૃત ભાવામાં બેલાશે. આ પ્રમાણે પાછળની કથા કહેતાં અનાયાસે કષ્ટાંત ઉપર આવી જવાયું. હવે આગળ કથા ધણી સુરસ છે તે શ્રોતાઓ યાંત ચિત્તથી 'સાંભળજો.

એક સમયે નામદેવ વૈષ્ણવભક્ત પાંદુરંગની સાથે વાત કરતા હતા કે સો કરોડ કવિતા મરાડી ભાષામાં લખીને તારી કાર્તિનું વર્ણન કરીશ. આ સાંભળી શ્રીકૃષ્ણચીકાંત કહેવા લાગ્યા કે નામદેવ તેં નકામી આવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે. કળિયુગમાં આયુષ્ય સો વર્ષનું છે તેમાં હંમેશાં અપમૃત્યુનો ભય હોય છે. તેથી હમણાં જે પ્રતિજ્ઞા કરીને બોલે છે તે કદી સિદ્ધ થશે નહીં.

આથી નામદેવ રૂક્મિણીકાંતના ચરણમાં માથું મૂકી વિનંતી કરવા લાગ્યો કે હે દેવ ! મેં તો તારે આશ્રયે રહીને આવું ક્યું હતું. તો હવે તારા પોતાના ઉપર તે પ્રતિજ્ઞા લઈને પણ સિદ્ધ કરાવજો. હે દેવ ! તું ચું કરી શકે તેમ નથી. તો પછી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવામાં શું મોટી વાત છે. આવું કરુણા ભરેલું નામદેવનું કહેવું સાંભળી સારંગધર પ્રસન્ન થયા અને તેના મસ્તક ઉપર અભય કર મૂક્યો. સરસ્વતીને આજ્ઞા આપી કે તું નામદેવની જીભના અગ્ર ભાગ ઉપર બેસ અને અતિ કુશળતાથી કવિતા કહેવડાવ. જે ગુપ્ત હેતુ યુતિમાં રહેલો છે તે (પ્રાકૃત) માનુષાપામાં ખોલાવજો. પછી સરસ્વતી બોલાવે છે, તેમ નામદેવ પ્રસાદરૂપે વાણી બોલે છે. પણ એટલી ઝડપથી કોણ લખી શકે ? તેનું નિર્માણ કરવા માટે ચક્રપાણિને પ્રાર્થના કરી. મુખમાંથી વાણી નીકળતાં જ તત્કાળ નિજહરતે લખતી. પછી ઉત્તર પૂછે તે પણ તે જ પ્રમાણે લખવો. આ સાંભળી ધનનીલ કહે છે કે નામદેવ તારા અભંગ લખવા માટે હું જ હંમેશાં તારી પાસે બેસીશ. કારણ કે બીજો કોઈ ચપળ લેખક આ સમયે નજરે પડતો નથી. પછી ભોગ-વિલાસ સર્વ ત્યજીને ચક્રપાણિ પોતે નામદેવના અભંગ કાગળ ઉપર લખવા માટે હાથમાં કલમ લઈ જતે બેસવા લાગ્યા. જેનાં વેદશાસ્ત્રો સ્તુતિ કરે છે અને જેનું વર્ણન વ્યાસ વાલ્મીકીએ કર્યું છે, તે નામદેવની રચેલી કવિતા લખવા શ્રીપતિ પોતે બેઠા. એ સર્વને નવાઈ જેવું લાગશે. વૈકુંઠ જીવન ત્યજીને, ક્ષીરસાગરમાં શેષ ઉપર સ્થપન કરવાનું ત્યજીને, હાથમાં કલમ અને ખડીઓ લઈને જગજીવન બેઠા છે. જે જે નામદેવના મુખમાંથી કવિતા નીકળે છે તે સર્વ ચક્રપાણિ લખે છે. નિદ્રા અને આળસ ત્યજીને રાત્રી દિવસ સાવધ રહેવા લાગ્યા. તે કવિતાની કેટલી કડીઓ લખાઈ તે સાંભળજો. ચાલીસ લાખ, પછી ચોરાણું કરોડ, પછી નવ લાખ લલિત કડીઓ છેતરે લખાઈ. આટલું બધું કવિત્વ જોઈ જગજોડી વિરમય પામ્યા ! કહે છે કે ધન્ય છે નામદેવના પ્રેમને કે તેણે મારો મહિમા અદ્ભુત રીતે વર્ણવ્યો છે. તેનો પાર નિગમ પણ પામી શકે તેમ નથી. તો પણ નામદેવે કવિતા કરી પુરુષોત્તમને પ્રેમવચ્ચ કર્યાં. એમ કહી જગજોડી પોતાના હાથથી નામદેવની પીઠ ચામડે છે. તે કહે છે કે હજી કંઈ પ્રેમ કવિતા તારા પેટમાં રહી હોય તો તે હવે આગળ ઉપર કહેવડાવીશ. હવે તું મારા સ્વરૂપનું સપ્રેમ ધ્યાન ધરીને જોઈ લેજો. એવું ચક્રપાણિએ કહ્યું. એટલે નામદેવ ચરણે નમ્યો. શ્રી જગજીવન કહે છે કે તે સો કરોડ કવિતાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે સિદ્ધ કરવા માટે બાકી રહેલી કડીઓ પોતે લખી સંપૂર્ણ કરશે.

પછી નામદેવનો હાથ પકડીને તુકારામને સ્વપ્ન આપ્યું. તેને કશું કે વ્યર્થ ચળદો બોલવા નહીં પણ આરી આસા છે કે મારું કવિત્વ કરવું, નામદેવની પ્રતિજ્ઞાની સો કરોડ ઓવીઓમાંથી આડી રહેલી તારે પૂરી કરી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરવાની છે. એમ કહીને જગજેડીએ તુકારામની પીડ યાગડી. જ્યારે તે જાગૃત થઈને જુએ છે તો ત્યાં નથી થી રૂદ્ધિમણીકાંત કે નથી નામદેવ. પછી તે જ આસા માથે લઈને નમસ્કાર કરી કુશળતાથી તુકારામે કવિત્વનો પ્રારંભ કર્યો :—

તેની જીભ હરિભજન સિવાય બીજી કોઈ બોલ બોલે જ નહીં : કીર્તન કરતાં પ્રેમે કરીને પ્રસાદાત્મક, રસિક વચન કહેવા લાગ્યા. તે પ્રેમાળ ભક્ત પોતાને રકુરણા થાય તેમ તેમ પ્રેમથી કવિતા કરવા લાગ્યા. તે હજુ પણ સદ્ભાવે શ્રોતાઓ સાંભળે છે. કોઈ સંશયભર કહે છે કે આ તો નવીન કવિતા છે અને તે અમને માન્ય નથી માટે અમે તે શ્રવણ કરીશું નહીં. જૂનકાળમાં થઈ ગયેલા સંતોનાં વચનો લઈ આપણે શા માટે ડાળ કરવો? તૈયાર પઢવાન મૂકીને શા માટે લોટ બાંધવા હાથ બગાડવા? કહેશે કે રૂદ્ધિમણીરમણે આસા કરી છે તો પછી માણુઓ તેના કવિત્વની નિંદા શા માટે કરે છે? તો ભાવિકજનો સાંભળજે કે કેટલાંયે વર્ષોથી માણુસના મનમાં વિકલ્પ જાગ ચાલી આવે છે. પહેલાંના સમયમાં વાદ્ધિમણીએ ભવિષ્ય રામાયણ રચ્યું હતું. તે સમયે પણ અભક્તજનો તો હતા જ અને રામાયણને અસત્ય માનતા હતા. પણ જ્યારે જનકપતિએ અવતાર લઈને તેની જ રીતે લીલા કરી બતાવી, ત્યારે તેનો અનુશ્રવ થતાં પ્રતીતિ આવતાં સધળાએ તેને યથાર્થ માન્ય કર્યું. દ્વાપર યુગમાં વ્યાસ મદારાજે કથા કરી પણ તે ઉપર કૌરવોને વિશ્વાસ ન આવ્યો. પછી અનાયાસે તે જ બીના બનવા લાગી અને ધૃતરાષ્ટ્રે સંજયને નમસ્કાર કરી તે કથા સાંભળી. એમ ભાવાર્થ પાછળ માણુઓ વિકલ્પ કરે છે. તેથી તે વિકલ્પની પરંપરા ચાલી આવી છે. તેથી જ તુકારામની ભકિતના અભંગની નીચ માણુસો સ્વાર્થ સાધવા નિંદા કરે છે. જેમ સ્વર્ગનો પ્રકાશ નજરે જોઈ ધૂનડ નકામું બડ બડ કરે છે, જેમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર નજીક આવતાં ચોર લોકોને તે પ્રકાશ ગમતો નથી, જેમ દાતારની કીર્તિ સાંભળીને કંજુસ તેને નકામો ધિક્કારે છે, જેમ પંડિતની વાચાળ શકિત જોઈને અભણને એમ લાગે કે આ મિથ્યા બડબડાટ કરે છે, જેમ ગર્વ મુસ્તરથી ગાયન કરે, ત્યારે ગર્દભ મુંઠવાનું ચડ કરે છે, કહી મુંદર કપિવા ગાય હોય તો કસાર્થ કે વચન

કંઈ તેની પૂજા કરે નહીં, જેમ આજણુ . પ્રતિમાની પૂજા કરે છે ત્યારે
 યવન તેનું ખંડન કરે છે તે પ્રમાણે ભાવિક શોકે તુકારામનું કીર્તન
 સાંભળે છે અને નીચ માણસો તેની નિંદા કરે છે પણ તુકારામને તો બને
 સમાન છે અને તે પોતાની શ્રીહરિકથા કે ભજન ચાલુ રાખે છે, માટે
 કાઈ હરિદાસ કીર્તન કરતા હોય તો આદરપૂર્વક તેનું શ્રવણ કરવું.

દિવસે દિવસે અધિક અધિક વધે પ્રીતિ,
 વિકૃલ નામે ચઢતી વધતી ભક્તિ;
 નામે નિદા કિંચિત ન લાગે રાત્રીએ,
 માટે કહે છે એકાંતે શ્રીહરિભજન.

તુકારામ અષાઢી અને કાનિંકી એકાદશીએ પંદરપુર જાય છે અને
 તે નિયમ ચાલુ રાખે છે. પંદર દિવસ એકાદશી આવનાં બાકી હોય અને
 પોતે દર્શન માટે નિજ ભાવથી પંદરપુર જાય છે. તુકારામની નિરપેક્ષતા
 (એટલે કે કોઈપણ ચીજની ઈચ્છાજ કરવી નહીં) એટલી બધી હતી તેથી
 કયા સાંભળો.

તુકારામની કીર્તિ સાંભળીને એક દિવસ શિવાજી મહારાજ તેનાં
 દર્શને જવા નીકળ્યા. તે સમયે મોગસોનું જોર ઘણું હતું. શિવાજી મહારાજ
 સિંહગઢ ઉપર રહેતા હતા. તે કોઈને કયા વિના તુકારામનાં દર્શને ચાલી
 નીકળ્યા. ત્યાં એક સાહુકારને ઘેર તુકારામ કીર્તન કરતા હતા. આ સાંભળી
 રાજના મનમાં અંતોષ થયો. પત્રી રાત્રીના સમયે કોઈ ન જાણે તેથી રીતે
 શહેરમાં છુપી રીતે આવ્યા કારણ કે યવનોતો ભય હોવાથી, તેમને જણ
 પડે તો રાજને બાંધીને પકડી લઈ જાય. શિવાજીને મનમાં હતું કે તુકારા
 મનાં દર્શન કરીને ગઢ ઉપર પાછો જતો રહીશ. આવું હેતુ ધરીને તે
 નૃપનાથ આવ્યા. રૂપાની યાગીમાં સુવર્ણ મહોરો મૂકી તુકારામ સામે
 અર્પણ કરી, શિવાજીએ સાષ્ટાંગ નમન કર્યું રાજદ્રવ્ય જોઈને વિશુભક્ત
 યર યર કંપવા લાગ્યા. પત્રી શિવાજીને તે કહે છે તે તો ભાવિક ભક્તની
 પરીક્ષા કરી, પણ મારે શા માટે દ્રવ્યસંચય કરવો જોઈએ? મારે તો
 એક વિકૃલ જ જોઈએ. તે સિવાય બીજી સંસારીને ગમતી ચીજ મારા
 જીવને ગમે નહીં. જેમ ઝવેરી સામે કાદવગોળી પારખવા માટે મૂકે, તેથી
 બીના અને મોનાનું નજરાણું લઈને મળવા. આ મધ છે. હે રાજા!

તારી વિરાળ છુદ્ધિની વાત સાંભળી હતી, તેવું તારું ઉદારપણું આજે સમજાયું. અમે વૈષ્ણવોને જે ચીજ ગમે નહીં તે તેં અમારી આગળ પ્રેમથી મૂકી. જે દ્રવ્ય તું લાગ્યો છે તે અમારે મનથી ગ્રાહ્યના માંસ જેવું છે. આવું દૃઢ વચન સાંભળી રાજના મનમાં ઘણી શરમ આવી. પછી તુકારામ શિવાજીને કહે છે કે જો મારા મનનું સમાધાન થાય એની તારી ઇચ્છા હોય તો એક ગુપ્ત વાત તને કહું છું તે સાંભળ. તારે રાજ વિઠ્ઠલ નામ સ્મરણ કરવું, તેથી મને સુખ થશે. બીજી કોષ્ઠપણ ચીજ સંપત્તિધન વગેરે આપીશ તો તે મારે મનથી મારી સમાન છે. માટે હે નૃપતિ, તાગ ગળામાં તુળસીમાળા પહેર અને એકાદશીનું વ્રત કર. તો ધનના ઢગલા કરતાં તારા આવા આચરણથી મારા મનનું સમાધાન થશે. ચિત્તમાં પ્રેમ ઉત્સાસથી કહેવું કે, હું વિડાખાનો દાસ છું. મારી આટલી ઇચ્છા છે તે હે નૃપતિ, તું દંડતાથી પૂર્ણ કરજે. આવી નિરીક્ષ સ્થિતિ જોઈને રાજના મનમાં ઘણું આશ્ચર્ય થયું. પછી અનન્ય લાવે દંડવત પ્રણામ કરીને રાજાએ મહારો પાછી લીધી.

તે દિવસે એકાદશી હતી. તેથી પ્રેમલાવે કીર્તન રંગ જાગ્યો હતો. પરંતુ ચાણક ગામથી મુગધ બાદશાહે જે હજાર પકાણેને આજ ગામમાં શિવાજીને પકડવા માટે મોકલ્યા હતા. એમ બન્યું હતું કે કેટલાક ગુપ્ત વાત કાઢનાર જાસુઓને ખબર પડવાથી તેમણે યવન શાહને ખબર આપેલી કે આજે રાત્રીના સમયે શિવાજી મહારાજ તુકારામને દર્શન આપે છે. તેથી જો હજાર ઘોડેસવારો તે દુર્ગને મોકલ્યા અને કહ્યું કે રાજાને પકડીને શીઘ્ર તેની સામે લઇ આવવો. તે સવારે અજસર લઈને અર્ધરાત્રીએ તે ગામમાં દોડતા આવ્યા. જે સ્થળે કીર્તન થતું હતું તે વાડીને ઘેરો ધાર્યો. અંદરથી કોઈ પણ મનુષ્યને બહાર જવા દેતા ન હતા. પકાણે પૂછતા કે શિવાજીની ઓળખાણુ આપો અને તેને બાંધીને અમારી પામે બહાર લઇ આવો. રાજાને ખબર પડી કે શત્રુ સૈન્યે આ મંદિરની આસપાસ ઘેરો નાખ્યો છે. કોષ્ઠએ રાજાને કહ્યું કે અહીંથી બહાર સત્તર નાસી જાઓ. તેથી તેને મનમાં લય ઉત્પન્ન થયો અને શું કરવું તેના વિચારમાં પડી ગયો. શ્રોતાઓનાં ખિન્ન ચિત્ત જોઈ તુકારામને બહાર શું બીતા થઈ રહી છે તે કહેવામાં આવ્યું. તુકારામે પણ પૂછ્યું કે બંધા મનમાં શું ગુપ્તગુપ્ત વાત કરે છે તે નિઃશક્ર મને સત્તર કહો. તુકારામનાં વચન સાંભળીને કોઈ જ્ઞાની ગાણુઓએ ધીમેથી કહ્યું કે રાજાને પકડવા દુશ્મનના સરકાર મંદિરની

આસપાસ રેરા નાખ્યો છે માટે આ અવસરે ગળને દૂર મોનાવી દેશ
નેધએ તે માટે હવે તમારી આજા નેધએ છે તેમ થાય તો જ ગળના
પ્રાણ બચે તુનરામે દહતાથી મર્વને ઢ્યુ ૩ —

કીર્તનમાથી કદી કોઈએ બિડવું નહીં

ધર્મનીતિ આતુ કહે છે, તે મરગા શુ બળતા નથી ? આતુ સાબળી
રાગને તે પ્રમાણે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને પગી એક ચિતે બેમી
કહેના લાગ્યો —

તાઠે કે મારે તોપણ કક્ષિમણીપતિ જે કહે તે ખડું તેના વિના
નિજગતમા ખીન્ને કોઈ નથી આજે એકાદલી પરિધાન સારો દિવસ છે
નહકમા સત વૈષ્ણવજન છે જો કદી અહીં કીર્તનમા જ મરણ આવે તે
મારુ ધન્ય લાગ્ય છે આ તરફ બનાવ શનુલુ લરમ વિચાર કરે છે કે
રાગને પચડીને સત્વર બહાર લાવવો નેધએ વાડીમા માણુમોની બીડ ધણી
છે, પણ શિનાળ પાણુ છે તે અમે કળી શકતા નથી એવા સિપાખા
વચન સાલગીને તે દુર્જનને ઘણો કોઈ થયો તેથી તે કહેવા લાગ્યા કે
કથામા જેટલા માણુમો મેળા છે તે સર્વને કાપી નાખો એને તેમા રાગ
પણુ આની જશે બ્યારે શનુઓએ આવો વિચાર થ્યો ત્યારે તુમગમ અતર
જાની હતા તેમને તે સર્વ સમગ્રઈ ગયુ તેથી પોતે પઢરીનાથુ ધન
ધરીને કરુણ વચનથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા —

જય જય અનાથનાથા કૃપાવંત આન ત્વંગત આ સમયે
તાગ કીર્તનમાં આવ્યો છે સજ્જન, તેને તાજાગ આવ્યુ વિદ્ય
માટે આ અન્નિષ્ટનું નિવાળુ, તાગ વિના કોણુ કંડી ગટે ?
જ્યાં જ્યાં તાડું નામ મંકીર્તન, ત્યાંથી વિદ્ય જાય દૂર
એવુ સતો કહી ગયા અને કહે છે, તે અસત્ય થનાડુ કે શુ ?

જો મારી દયા તુ જગજન પૂડે તો મને પોતાના મરણની જરૂર
પણુ ખીક નથી પણ સત સજ્જનને દુ ખ થાય તે મારાથી નજરે નેરાશે
નહીં અમારી સતોની જાતિપર પરા આવી જ છે હે કક્ષિમણીપતિ, શુ
તે તુ નથી બળતો ? જો લજનમા પ્રિયેપ થયો તો અમને મળુ પ્રતા
પ્રિયેપ દુ ખ થશે આવા કરુણ વચન સાલગી તત્કાળ જગજન આવ્ય

અને તુકારામને આર્થિકન આપ્યું; પત્ની તે કહે છે કે તમે મુખેથી કીર્તન કરો. જે દુશ્મનોનું મોઢું વિદ્ય આપ્યું છે તેનું હું જાતે નિવારણ કરીશ. તું તારું મન સ્વસ્થ રાખીને સપ્રેમ ભજન ચાલુ રાખજો. એવું કહીને ઘન-શામળો પોતે શિવાજી મહારાજ બની ગયા. અને અધ ઉપર બેસીને સત્વર બદાર ચાલી નીકળ્યા. આ વૃત્તાંત કીર્તનમાં બેઠેલા લોકોએ જાણ્યા નહીં. તે કૌતક અતિ અદ્ભુત બન્યું. તેનું વૃત્તાંત નિજભક્તો સપ્રેમ સાંભળો.

જે વાડીમાં હરિકીર્તન થતું હતું ત્યાં અકસ્માત જગજીવન પ્રગટ થયા તેમજે શિવાજીનું રૂપ લીધું અને પોતે જ સ્વમુખે દાઢ મારીને કહ્યું કે હું શિવાજી નાસી જઈ છું. બે હજાર પકડણ વાડી ઘેરીને બેઠા હતા. તેમના જેટલાં રાજાનાં સ્વરૂપ લઈને આગળ પાછળ તેઓની નજરે ફાલુવાર દેખાયા. આથી સર્વ ગ્રીડીને એકદમ દોડાદોડ કરવા લાગ્યા. જગજીવે આવી માયા બતાવી. આખું સૈન્ય પોતાની પાછળ દોડાવ્યું. ગામના લોકો કાસાહલથી જાગૃત થઈ ગયા અને મેડી ઉપર રહી જોવા લાગ્યા. પત્ની તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અરે રાજા આગળ આગળ દોડના જાય છે અને તેમની પાછળ યવન લશ્કર દોડે છે. હવે તેમના પ્રાણ બચી શકશે નહીં. હવે ભારે અનર્થ થશે. મુસલમાન સૈન્યમાં જે ગુપ્તચરો રાખ્યા હતા તેઓની નજરે જગજીવન શિવાજી રૂપે દેખાયા એટલે તે કહેવા લાગ્યા કે પકડો! પકડો! રાજા નાસી જાય છે. લશ્કરમાં દોડાદોડ થઈ રહી છે. કોઈ કહે છે કે આ નજીકમાં જ દેખાય છે અને પકડવા જઈએ ત્યારે કોઈ હાથમાં આવતું નથી. એક કહે છે કે દોડવાથી શું વળે? એકદમ મારી નાખો. કોઈ કહે છે કે સર્વ બાધા બન્યા છે, આગળ પાછળ જોયા શું કરો છો? ત્યારે કોઈ કહે કે એ તમારો મિત્ર છે તેથી તમે પકડના નથી. આપણે બે હજાર શરૂ લડવૈયા છીએ અને તે એકલો વીર પુરૂષની જેમ નાસી જાય છે, તે જોવા છતાં પકડાતો નથી તો આ હથિવાર પકડ્યાં શા કામનાં? તેને સત્વર પ્રાણ લઈ લો. ત્યારે કેટલાક કહે છે કે સરજ બિગલા દો પત્ની નિરાંતે પકડીયું. હમણાં રાત્રીના સમયે નજરે કંઈ દેખાતું નથી. માટે નકાબી શા માટે મહેનત કરી મરવું? એવો વિચાર કરી ફાલુ વાર બધા બિમા રહ્યા. એટલામાં સારંગધરે કૌતક કયું. પોતે ત્યાં જ શિવાજી રૂપે પ્રગટ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે પકડો! પકડો! શિવાજી જડ્યા છે. એટલે બધા તેમની પાછળ પાછળ દોડવા લાગ્યા. એટલામાં જગજીવે દેખાતા બધે થયા. વળી પાછા નજીકમાં જ એક ફાલુ નજરે પડે છે અને લશ્કરના

માણુઓ પકડ્યા જતા દેખાય નહીં. એટલામા શુદ્ધ પશુનો ચંદ્રમા દેખાયો અને અજવાળુ થયું. તેના પ્રકાશમા ચવન મૈત્ર્ય મેડાના લાગ્યું. એક પ્રહર ગત્રી બાકી રહી એટલામા તો તે ગામથી વીસ ગાઉ દુર અરણ્યમા લશ્કરને ખેંચી ગયા ત્યાં કુંગર ઉપર કાટાવાળા ઝાડોનું વન હતું અને મહા ભયાનક ગીચ ઝાડી હતી, ત્યાં સૈન્યને મૂકીને જગજીવન પાછા કીર્તન ગ્યને આવ્યા તે કુંગર ઉપર બધા ચોદાઓ આમતેમ જોના ગયા, પણ તેમને કયાય શિવાજીનો પતો લાગ્યો નહીં. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપણને નકામી બ્રાતિ થતા આખો ગત નકામા ભટક્યા એક કહે છે કે નજર ભમી ગઇ તેથી નકામું કળ વેડ્યું એક કહે કે અમે ખરેખર તેને અમારી નજીક જ જોયો હતો. એની વાતો કમતા કરતા આગળ ચાલ્યા જાય છે એટલામા ચંદ્ર આથમી ગયો અધારામા ગત્રે ઘર્ષજ દેખાય નહીં, અને રસતો પણ કેમે કરો જડે નહીં એની પાટળ ખીન્ને અશ્વ ચલાવે છે ઘર્ષ અથડાઇને નીચે પડે છે એકમીજની સાથે વાત કરે છે કે આપણી ગિયતિ સારી દેખાતી નથી કાટાનાળા ઝાડથી ચરીરે ઉઝરડા થયા અને વસો ફાગી ગયા કોઇ તો મોટેથી રડવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હવે તો જીવ જનાનો છે પછી સખત પનન છૂટ્યો, તેથી આખું મૈત્ર્ય વ્યાકુળ થઇ ગયું તેઓ અરોર જગનમા ટળવળના લાગ્યા. એટલામા સર્વ અશ્વો ચમક્યા અને સવારોને નીચે પાડો નામી ગયા એની અદ્ભુત કશ્ણી જગજીવને કરી પણ કોઇને જીવથી માર્યા નહીં પણ આ યત્નોને ટપડા ફાડી અર્ધ ન ન દશામાં જગવમા ફેરવ્યા હાથમાના શસ્ત્રો પડો ગયા અને અશ્વો વનમા જતા રહ્યા. કાટાથી વસો ફાગી જતા બધાને લિખારી હાલતમા મૂકી દીધા એની દુર્જનોને શિક્ષા કરીને ચક્રપાણિ નગરમા પાછા ગયા તુકારામના ભજનમા આરીને પ્રેમ રંગથી નાચવા લાગ્યા જે માણુઓ કીર્તન સાલજના બેઠા હતા તેઓને આ વૃત્તાતની ખબર પડી પઢરીનાથે આવેનું મહાન વિધન ટાપુ અને કદી ન બન્યો હોય તેવો બનાવ ડરી બતાવ્યો. પત્રી આરીને તુકારામના કાનમા જગજીવને બંધી બીના કડી સાથે સાથે ક્યું કે હવે નિર્ભય થઇને મનગમતા ભજન ગાઇ કીર્તન કરો પત્રી તુકારામે જ્યજ્યગાર કરીને તાળી પાડતા સરણી મંડળીએ હરિનામની ગર્જના કરી. વનમાગી પ્રમન્ન થયા છે એમ કહીને વૈષ્ણવો કીર્તન મેળામા નાચવા લાગ્યા રાત્ર ત્યાં હતા તેમને સરણ લોખે કહેના લાગ્યા કે શત્રુકું મોઢું સૈન્ય આવ્યું હતું તેનો તેમને નિઠાલ ન કવો પડ્યો અને તે આપોઆપ પાછું જઇ

રત્નું. શિવાજી મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યો કે તેના ઉપર હિમશીવર પ્રસન્ન થયા અને મોટા અરિષ્ટમાંથી તેને તથા બીજા બધાને બચાવ્યા. આ પ્રમાણે મનનું સમાધાન કરીને હરિશ્ચંદ્રન સાંભળનાં ચાર પદોરતું નગરણુ થયું. એટલામાં સૂર્યોદય થયો એટલે હિમશીવતિની આરતી ઉતારી. હરિનામની ગર્જનાથી પૃથ્વી ધ્રુમરી પછી દેવને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.

શિવાજી ઉતારે ગયા ત્યારે ગામ લોક કહે છે કે તમારા જ્યેષ્ઠ એક માણસને નગરમાંથી ઘેરા ઉપર બેસીને નાસી જતા અમે જોયા હતા. યવન લશ્કરે તેમને જોયા એટલે તેમની પાછળ લશ્કર દોડતું ગયું. તે સંકટમાંથી કેવી રીતે બચ્યા, તે અમારા મનમાં નવાઈ જેવું લાગે છે ! રાજાના મનમાં અત્યંત લાગ્યો. તે કહે છે કે આ તો કદી ન થયું હોય તેવું ઈશ્વરે કર્યું છે અને મને અરિષ્ટમાંથી બચાવ્યો છે. ચક્રપાણિ એવા કૃપાળુ છે; પછી પોતે ગઢ ઉપર જતા રહ્યા.

એક દિવસ શિવાજી રાજા મનમાં વિચાર કરે છે કે તુકારામને ધન સંપત્તિ આપતાં પોતે લેતા નથી. પણ કું દીન વેશધારી થઈને તેને ઘેર કંઈ લઈ જઈને દારણુ કે માનું રાખનું અન્ન તે લેશે નહીં. એવી યુક્તિ કરીને ફોટેલાં જીર્ણ વસ્ત્રો પહેર્યાં અને પોડીઆ ઉપર બે મણુ અનાજ લઈને તેને ઘેર જવા નીકળ્યો. ધડી બે રાત્રી ગઈ એટલે તુકારામને ઘેર પોતે ગયા. તે સમયે તુકારામ જુદાવનમાં એટલે તુળસી ક્યારા પાસે માળા લઈને બેઠા હતા. ત્યાં રાત્રીએ સત્વર જઈને આરણ્યા આગળ ગુણી નાખી દીધી. પછી તે કહેવા લાગ્યા કે હે સ્વામી ! હું મજૂરી કરીને તેના પૈસા-માંથી આ ધાન્ય લઈ આવ્યો છું. તમાગ ચરણે હેત ધરીને જે કંઈ અહીં લાવ્યો છું તે તમારે ઘેર વાપરજો. હું ધણો અનાથ દીન છું અને મારી બેટ સ્ત્રીકારો. પછી નમન કરીને સત્વર રાજા ત્યાંથી જતા રહ્યા. તુકારામને અંતરમાં ખબર પડી કે આ બધો કપટી વ્યવહાર થયો છે, જે રાત્રીને કહીશ કે મેં તેને આજખે છે, તો તેના પ્રેમનો નાશ થશે. તેથી મૌન સેવીને નામરમરણુ કરવા લાગ્યા. પછી પોતાની પત્નીને બોલાવીને કહે છે કે રાત્રીએ આ ધાન્ય આપ્યું છે. જે તે ઘરમાં રાખીશ તો આપણું સુકૃત નાશ પામશે. માટે તારા હાથથી એક જ દિવસ માટે જોઈએ તેટલું ધાન્ય રાખી બાકીનું બ્રાહ્મણોને બોલાવી તેમને અર્પણું કરી દે. આવી આવી વાત સાંભળી તુકારામની પત્ની ધણી ક્રોધાયમાન થઈ. પોતાને હાથે કૃપાળ

ફટી કહેવા લાગી કે હું અભાગણી છું. ઓચિંતી અનાજની ગુણી ધરમાં આવી, તે અનાજ પણ ધરમાં છોડીને ખાવા દેતા નથી. પત્ની બ્રાહ્મણને તે વહેંચી દીધું, તેથી તે કહે છે કે હવે હું સંસાર કેવી રીતે ચલાવું ? તે સાંભળી તુકારામ તેની પત્નીને કહે છે—

જેવું આપણું સંચિત કર્મ હશે તે મુજબ આપણને નક્કી જ મળશે. વધારે ક્યાંથી મળે ? એક દિવસ દેવાવચમાં તુકારામ આનંદથી કીર્તન કરતા હતા. ત્યાં નવીન બનાવ બન્યો, તે ભાવિકજનો સાંભળ્યો. ટાળ, મૃદંગ મુગ્ધરથી વાગતાં હતાં અને તેના અવાજથી આકાશ ગાંધ રહ્યું હતું. સ્ત્રીપુરુષો તટસ્થ રહીને હરિલીલા પ્રેમથી સાંભળતાં હતાં. ત્યાં એક કંસારો સજ્જન અને ભાવિક હતો. તે રોજ કીર્તન સાંભળવા જતો હતો. તેના છોડીને ધણું દરદ થતું હતું અને તેનો પ્રાણ મુજાતો હતો તેની પત્ની તેને કહેવા લાગી કે આજે તમે હરિનીર્તનમાં જશો નહીં. તેણે તેની પત્નીનું કહેવું માન્યું નહીં અને સત્વર કીર્તનમાં ગયો તેના ગયા પછી તે બાળકનો પ્રાણ જતો રહ્યો. આથી તે બાળકની માતા દીર્ઘ અરે રુદન કરવા લાગી. પત્ની તે પ્રેતને ખભા ઉપર ઘર્ષ કીર્તનમાં આવી નીચે મૂક્યું. કંસારાની પત્ની તુકારામને કહે છે કે તેં અમારો પીઠો ત્રા માટે પકડ્યો છે ? તેં મારા પતિને ઘેસો બનાવ્યો છે, અને દુનિયાદારી તમથી છે. તારી આ કથા સાંભળવા આવવાથી મારા બાળકની દરકાર ન લેતાં તેનો પ્રાણ નીકળી ગયો છે. અમારા ધરમાં પહેલેથી જ હરિનામ ભૂંસી નાખ્યું છે. એવી રીતે ઉદ્ધતાઈથી બોલીને કીર્તન ગર્ભાં પ્રેત મૂકીને રડવા લાગી. તે જોઈ શ્રોતાઓના મનમાં દુઃખ થયું અને બધા એકઠાં રાત થઈ ગયા. જેમ ભિખારી પકવાન જમતો હોય અને તેના પાત્રમાં ઓચિંતી ધૂળ આવીને પડે તેવી જ રીતે કીર્તન વચ્ચે પ્રેત લાવવાથી સધળો પ્રેમરંગ નાશ પામ્યો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે હે કંસારણ, તું પ્રેત લઈને અહીં કેમ આવી ? અહીં તુકારામ પામે કંઈ મૃત્યુસંજ્ઞવની નથી કે તારું બાળક સજીવન કરી આપે. બધા આમ કહેવા લાગ્યા, ત્યારે તુકારામ સર્વને શાંત પાડી કહે છે કે હરિનામના રસ આગળ સુધારસ શીકા પડે છે. તે હરિનામ રસ ઈન્દ્રને પણ દુર્લભ છે. જો તમારા મનમાં વિષાદ ન હોય તો તત્કાળ નજરે જુઓ અને અનુભવ કરો. એમ કહીને વૈષ્ણવમંત્રે બધા આશ્રય પામે તેવું કરી બતાવ્યું. તે શ્રોતાઓને કહે છે સર્વ વિદૂલ, વિદૂલ કહેવાતું શર કરો. એ જ મૃત્યુસંજ્ઞવની છે. મનમાં જરા

પણ વિકૃષ્ઠ ધરસો નહીં. એમ કહેતાં સલામાં એક સુરથી વિકૃષ્ઠ નામનો
 ધ્વનિ ઉત્પન્ન થયો. નાદબ્રહ્મ ધૂમને આખું આકાશ ભરાઈ ગયું. મંડપ,
 તકીઆ, ગાર્લ.૨૧ બધામાંથી વિકૃષ્ઠ રાજ સંભળાવા લાગ્યો. પથ્થર,
 પાપાણુ અને જમીનમાંથી પણ હરિનામ ધ્વનિ નીકળવા લાગ્યો. દિંડી,
 પતાકા, મંજીરા વગેરેમાંથી પણ વિકૃષ્ઠ નામનો ધ્વનિ નીકળવા લાગ્યો. તે
 સમયે દેવલોકે આકાશમાં આવીને તે આનંદથી જોવા લાગ્યા. જાણનાં કે
 અજાણનાં પણ સર્વ નાનાંમોટાં પ્રેમથી વિકૃષ્ઠ નામ જોલવા લાગ્યાં. સઘળા
 જનો પ્રેમથી ડોલવા લાગ્યા. એકબીજા સામે લોકે જુએ તો તેમને વિકૃષ્ઠ
 મૂર્તિનું સ્વરૂપ દેખાવા લાગ્યું. ભતિ વર્ણુ જુદા લાગતા નથી, એવી અદ્-
 ભુત સ્થિતિ થઈ ગઈ. તે સમયે નવાઈ પમાડે તેવા કદી ન બનેલો બનાવ
 બન્યો. તે મૃત બાળક સજીવન થઈને જીવેને બેઠો થયો. સઘળા શ્રોતાઓ
 પણ વિસ્મય પામી આ બનાવ જોઈ રહ્યા છે. નજીકમાં તેની માતા હતી,
 તે પણ તેના પુત્રને જીવતો થયેલો જોઈ સંતોષ પામી. તે કહેવા લાગી કે
 મેં અજ્ઞાનપણે ન જાણતાં નકામી તુકારામની નિંદા કરી. આ કૌતુક
 સઘળા માણસોએ લાં નજરે જોયું અને તેઓના મનમાં વિશ્વાસ પડ્યો.
 તે કહેવા લાગ્યા કે —

શ્રીહરિના નામ વિના બીજી કોઈ મૃત સંજીવની નથી. ઉપરનો પ્રસંગ
 વર્ષો પહેલાંનો છે, પણ આ લેખકને કહેવામાં આવેલો જાતે અનુભવનો
 પ્રસંગ નીચે લખું છું.

ઇંદોરમાં નાના મહારાજ નામે વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીના શિષ્ય હજી
 હયાત છે. તે સંસારી છે. તેમને ત્યાં નારાયણ સ્વામી નામે એક સંત
 આવતા હતા. તે થોડા જ સમય પહેલાં ખલાતમાં સમાધિસ્થ થયા છે.
 એક દિવસે નારાયણ સ્વામી નાના મહારાજને ત્યાં ગયા હતા. સર્વ આવેલા
 માણસો જતા રહ્યા પછી તેમણે નાના મહારાજને પૂછ્યું કે તમે કંઈ
 સલાહ કેમ પૂછતા નથી? નાના મહારાજ કહે કે તમને જે યોગ્ય લાગે
 તે કહો. એટલે પ્રગ્ન થઈ નારાયણ સ્વામીએ ચીપીઓ ઉપાડી જમીન
 ઉપર પછાડ્યો અને તે જ ક્ષણે પોતે અદ્ભુત થઈ ગયા. પછી તે ઓરડામાં
 જે કંઈ ચીજ હતી તેમાંથી રામનામનો ધ્વનિ નીકળવા લાગ્યો. જડ
 વસ્તુઓ પડી હતી તે દરેકમાંથી રામનામ ધ્વનિ નીકળતો નાના મહારાજ
 સાંભળ્યો. નીચે પડેલું નાળિયેર હાથમાં લીધું તો તેમાંથી પણ રામનામનો

ધ્વનિ નીકળતો કાને સાંભળ્યો. કાગળનો દુકડો, દયરો, ફેટો કેષ્મ એવી દરેક ચીજમાંથી જોરડીની દિવાલમાંથી પણ નામ ધ્વનિ સ્પષ્ટ રીતે નીકળતો સાંભળ્યો. પાંચેક મિનિટ આ પ્રકાર અનુભવ્યો, તેટલામાં નાશવણ સ્વામી તે જ સ્થળે પાછા પ્રગટ થયા. નાના મદારાગે તેમને નમસ્કાર કર્યા. ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું કે જોયુંને સર્વ કેકાણે અને સર્વ જડચેતન વસ્તુમાં ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ છે. આલો અનુભવ થયા પછી ઇશ્વરના અસ્તિત્વ માટે ખીલું શું પ્રમાણ જોઈએ? તેમણે કૃપા કરી અને આવા તેમના કેટલાક અનુભવો કહીને મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. માટે આ દીનની પ્રાર્થના છે કે ઇશ્વર હેજ અને શ્રદ્ધા રાખી તેનું નિશ્ચયિત સ્મરણ કરવું. એજ નામ આ દુનિયાડી સમુદ્રને તરવાની ઉત્તમ નાવડી છે.

આગળના અધ્યાયમાં સંત તુકારામની ગ્રીષ્મ સુંદર કથા શ્રીકૃષ્ણમણી-વર કહેવડાવશે. તે તો મહીપતિને માથે અમય કર મૂકીને આશાસન આપીને તેના હૃદયકમળમાં કૃપા કરીને બિરાજમાન છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળી ન શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.
ત્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ અડતાલોસમે રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૪૯ મો

સંત તુકારામે તેની પત્નીને કરેલો બોધ.

(સર્વને માટે છે)

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય કૃપાસાગરા જગજેડી, તું સચ્ચિદ સ્વરૂપ નજરે ખતાવે છે. જે કોઈ ભક્તને મહાસંકટ પડે છે, ત્યાં તું ગયા વિના આપોઆપ દુઃખ દાળે છે. તું સર્વાંગે ધનદામયો દેખાય છે, કમરે દિવ્ય પિનાંબર પહેલું છે; હૃદય ઉપર પીળું પદક છે, મુવર્ણનો રત્નજડિત તેજસ્વી પીળો મુગટ છે, જે જોઈને ચંદ્ર લગ્નિજત થાય છે. કાને પીળાં મહાકાર કુંડળ ચમકે છે. ગળે પીળા રંગની મોહનમાળા છે, તેની વચમાં કૌસ્તુભભણિ ચમકતો દેખાય છે. આવી શોભા જોનાં પ્રેમાળ ભક્તોને સમયનું લાન રહેતું નથી, લગ્નાટમાં પીળા ફેસરનું તિલક કપું છે, અંગે ચંદન હિરી પલ્લુ પીળા રંગની લગાડી છે. ઘંટ પલ્લુ પીળા રંગનો શોભે છે. આ સર્વ નજરે જોતાં જ દષ્ટિ તક્લીન થઈ જાય છે. ઓઢવાને પીળાં વસ્ત્ર છે, હાથનાં કાંડાંમાં વીરકંકણ પલ્લુ પીળાં છે, અંગે આભૂષ સર્વ પીળાં છે, પગમાં તેડ પલ્લુ પીળા છે. વાળ અને નેપુર પલ્લુ પીળાં શોભે છે. નખ પલ્લુ સર્વકાળ તેજસ્વી દેખાય છે, પલ્લુ આ સર્વ શોભા પ્રેમાળ ભક્તોને જ નજરે પડે છે. જે ચરણ પ્રચ્છાદિને પલ્લુ ફુલ્લ છે તે દાસને માટે પ્રાપ્ત થયાં છે, જ્યાં સંસારનું લાન ત્યજીને તારા સદ્ગુણનું વર્ણન થાય છે, જેના ચિતમાં આન કે અપમાન એવું ડંઢ જ નથી, જેણે લૌકિક સ્થિતિ ત્યજી છે. જે લાજ બીક રાખ્યા વિના કીર્તનમાં ગાય છે, તેવા સંતને શ્રીપતિ મળ્યા છે. જે સતે મનમાંથી કુષ્ટ ધ્વજાનો ત્યાગ કર્યો છે, જેને મન સોનું અને માટી સરખાં છે, જેનું મન સ્વર્ગ મુખમાં લુપ્ત નથી, તેવા સંતો જ તને ગમે છે.

“જેણે દેહાસકિત ત્યજી સત્તર, જેણે ચારે મુકિતને ત્યજી,
એવી જે જનની નિરપેક્ષતા, તેને રૂક્મણીકાંત મળે છે.

કેટલાક દુષ્ટ લોકો તેને પિશાય કહે અને કુટિલજનો તેની સ્વમુખે નિંદા કરે, પણ તેની દરકાર ક્યાં વિના વિદેહ સ્થિતિમાં એકાંતમાં જઈ તુકારામ ભજન કરે છે.

કોઈ સ્વમુખે સ્તુતિ કરે ત્યાંથી સત્વર દૂર જાય છે, પોતાની કોઈ નિંદા કરે, ત્યાં જઈ બેસી સાંભળે છે. કોઈ પકવાન કરી આદરથી ભોજનનું આમંત્રણ આપે, ત્યારે તે વિવેક કરી કહે નહીં અને, કારણ જીભને આદત પડે. કોઈ દુર્જન અનાથ દીન, કદી પીરસે ભાજપાન, તો દેહ નિર્વાહ પુરતું, પ્રેમે ભોજન તે કરે.

તુકારામ વસ્ત્રાળના વનમાં દિવસના સમયે એકાંતમાં જઈને શ્રીહરિ કીર્તન કરતા હતા. એ પ્રમાણે ત્યાજ શ્રીહરિચિંતન કરતા કરતાં બે માસ થયા. રાત્રીના સમયે ગામમાં જઈને તે હરિકીર્તન કરતા પણ પોતાને ઘેર જતા નહીં. તેની પત્ની ઘેર ઘેર તપાસ કરે છે અને લોકો તેને આશ્વાસન આપે છે. બેનપણીને કહે છે કે સજની મારું કર્મ ઘણું વિપરીત છે. ઘરઘણી અમારી દેખરેખ કરતો નથી અને અરણ્યમાં જઈ બેઠો છે. ધંધો રોજગાર ત્યજ દીધો છે અને કીર્તન કરી પ્રેમથી નાચે છે. તેના હૃદયમાં પુરોષોત્તમનું ધ્યાન ધરે છે તેણે ભજન કરવાનું નામ લીધું છે, બે બે મહિનાથી ઘેર આવતા નથી, તેથી મને મનમાં ઘણી ચિંતા થાય છે અને રાત્રીદિવસ શૂંઝું છું. કદાચ તમને બળે તો તમને ધર્મનીતિ સંભળાવજો કે તમે પત્નીને ત્યજ દીધી તેથી ગામલોકમાં ફેરેલી ચર્ચા છે પડોશીઓ, રોજ એવાં કંઈ વચન કહે છે. એક દિવસ તે પાણી ભરવા ગાગર લઈને નદીએ ગઈ હતી. ઘડામાં પાણી ભરીને પાછી ઘેર જતી હતી, તેટલામાં તુકારામ રનાન કરીને દેવળ તરફ જતા તેની નજરે પડ્યા. પત્નીએ, ઝટપટ ત્યાં જઈને તેમનાં કપડાંનો છોડો પકડ્યો. મર્યાદા છોડીને તે તે સમયે શું કહે છે તે સાંભળો. તમે નિર્લાજ્જ થઈને મનમાં નિઃશંક રીતે કીર્તનમાં રાતદિવસ નાચો છો અને પાછા ઘેર આવતા નથી. મને મનમાં ઘણી દ્રિકર થાય છે. જરા લોકલજ્જનો તો વિચાર કરો. હું રોજ ઘેર ઘેર તપાસ કરાવું છું. તો પત્ની મને પરણી લાગ્યા શા માટે ? તેનો ઝટપટ જવાબ આપો. આ સાંભળી તુકારામ કહે છે કે તારા માથાપે

મારી સાથે તારાં લગ્ન કર્યાં તે વખતે મને કંઈ પા મહેર આપી નહોતી. તો પછી કેવી રીતે તારાં વસ્ત્ર અને અન્ન પૂરાં કરું? ત્યારે તેની પત્ની કહે છે એવું કોઈનાં માથાપે આપ્યું હોય તો કદી જનાવો. તુકારામ કહે છે કે મારાં માથાપે મને તારે સ્વાધીન કરી દીધો. તે સાંભળી પત્ની કહે છે કે તમારાં માથાપ મરી ગયાં અને તમે જાતે મસાણામાં બાળી દીધાં. હવે હું ક્યાં તેમને શોધવા જઈશ? આ સાંભળી તુકારામ સંનયન કરે છે તે ધ્યાન ર્ધ સાંભળો.

પાંડુરંગ મારા પિતા છે. વિશ્વજનની રૂક્મિણી મારી માતા છે, તેઓ અચળ અક્ષય છે. ત્યારે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યારે તેમની વધવટ થતી નથી. તેમજ યુગનો પ્રત્યક્ષકાળ આવે ત્યારે તેમનો નાશ પણ થતો નથી. જેમ ધડના પાણીમાં આકાશનું પ્રતિબિંબ જોનાં તે આકાશથી જુદું લાગતું નથી અને ધડનો નાશ થતાં આકાશ(કુરી ગયું) નો નાશ થયો એવું કહેવાતું નથી; તેવાં મારાં માથાપ છે. તું તેમના ચરણમાં ચિત્ત જોડી દે તો તે અન્ન, વસ્ત્ર પૂરાં કરશે, તેમાં જરા પણ સંશય નથી. પછી તુકોબાની પત્ની કહે છે કે હવે તમે ઘેર ચાલો. એટલે દુર્જનોની નિંદામાંથી મારો બચાવ થાય. તમે ઘરમાં હશે તો સંસાર કીક ચાલશે. હું હવે શ્રીહરિનાં ચરણની સેવા કરીશ અને તે અમારે માટે અન્ન, વસ્ત્ર પૂરા પાડશે. તમે તમારે ઘરમાં બેસીને શ્રીહરિભજન કરજો. તુકારામ તે સમયે કહે છે કે મારું કહેવું કરવાનું તું વચન આપે તોજ હું ઘેર આવીશ. પત્નીએ વચન આપ્યું ત્યારે જ વૈષ્ણવભક્ત તુકારામ ઘેર આવ્યા. આથી ગામના લોકોને ધણું આશ્ચર્ય થયું! એકબીજા સાથે બોલવા લાગ્યા કે ચાર દિવસ વૈરાગ્ય બતાવી પોતાની આખરૂ ગામમાં વધારી. વળી પાઠો માયાને સ્વાધીન થઈને સંસારમાં આવી પડ્યો. કોઈ કહે જોઈને તેવું થયું કારણ કે સંસારમાં રહીને પણ પરમાર્થ સાધી શકાય છે. તો કોઈ કહે તુકારામે પોતાની પત્નીનો અંગીકાર કર્યો. તેથી અમારા ચિત્તનું સ્માધાન થયું. તુકારામ પર્વતની ગુફામાં બેસે અને ત્યાંથી આરોગ્યાર વૈકુંઠ ગય તો તે કોણે જોયું? એ પ્રમાણે લોકો ગમે તેમ વાતો કરે છે. કોઈ વિવેક વિચાર કરતા નથી.

કોઈ નિંદે, કોઈ સ્તવન કરે, કોઈ ઉત્તમ, કોઈ અધમ કહે,

પણ તુકોબાને નહીં હૃદય કે શોક, રહે સર્વદા આનંદ ચિત્તમાં.

જે દિવસે તુકારામ યેગ પાગ ગયા તે દિવસે એમદશી હતી તુકારામ
 વૃદાવન-તુગરી ક્યારા પામે જઈ બેઠા પત્રી પોતાની પત્નીને પાસે બોવાની
 તે કહે છે કે આજે હગિરક્યા સાલજ પત્રી તેને સન્મુખ બેસાડી પોતે
 દાયમા મજરા અને વીણા લીધી તેમજે અગિયાર અભગ દયા, તે કોઈ
 સત્ત્વનોએ સામન્યા દશે તેનો અર્થ ધ્યાનમા લાવી મારી અશુદ્ધ ભાષામા
 આ મયગે કબુ છુ તે સાલગને હું તો જેમ કોઈ દાયમા દીરાનુ કોડિયુ
 લઈ સૂઈ બતાવવા ભય તેનુ કરુ છુ જેમ અમૃતસિદ્ધિનો ગુણુ આપવા
 વૈષ પોતાની ઔપધિ આપે તેમ તુકારામના અભગની અર્થસિદ્ધિ હું
 મદમતિ કહેવા તૈયાર થયો છુ કોઈ વડેગો ગગામા મગે તેને સર્વથા
 અપનિત્ર કહેવાય નહીં, જેમ પારસમણિને લોદુ અડકે તો તેની કાગારા
 ગહે નહીં, તેની રીતે સતના અનુપમ વચન હોય છે તેનો અર્થ જોતા
 ધણો ગહન લાગે છે પણ જે કઈ તે કૃપા કરી મોને તે સત્ત્વનો નિજ
 પ્રીતિથી સાલગને પત્રી તુમગમ પોતાની સન્મુખ બેરેની પત્નીને સબોધીને
 ઉપદેશ આપે છે —

નરદેહ એ ક્ષેત્ર જે તેમા આનીને હગિરમણુ કરે તો નિજ ભાગ્યને
 લીધે તે ક્ષેત્રમા ધણો જ પાક થશે જેણે દદ પગમાર્થ કર્યો નહીં તે માત્ર
 દૂન્યો ભણુને અને તેણે સસારનો ભાગ નમમો વહી તે દેનુ દમન કર્યું
 છે એમ સમજાવે અહીં સરાસરી એશી ટમ કાર્યકર્તાઓને આપવા પડે
 છે, નહીં તો કાળોજ દનાલદાર ધગી બીક બતાવે છે તેનો મનમા ભય
 લાગનાથી દસ ટકા પડી ગયા બાકી રહ્યા મીતેર ટમ તે નજરે પડતા
 નથી હવે દસ ટકા શુ તેની શકા મનમા આવશે તો તે આ દેહકર્મી
 ક્ષેત્રની દસ ઇંદ્રિયો છે જે શરીર સાથે જોડાયેલી છે

અજોદ્રિયને અપશબ્દ કે રસાળ વખાણુ સગખા લાગે છે નેત્રને મારી
 કે મોનુ સરખુ છે છલને ગમ્યુ કે કડવુ સાર કે ખોદુ લાગતુ નથી નાકને
 જગતી વેનુ ફૂન કે બકુનુ ફૂન સરખા છે પણ —

ઈંદ્રિયોમા મન ચચગહે — તેને શ્રી વિદ્યવચરણમા જડયુ છે તેમજ
 કમેન્દ્રિયો જે દેહમા વમે છે તેને તો કદી કર્તાપણ હોતુ નથી

જે ઇંદ્રિયોનો વિષય છે તે તેને સમજાવો જોઈએ નહીં, તો પત્રી
 સહેજ સહેજમા દશે ઇંદ્રિયો જતાય છે હવે બાકી સીતેર વધ્યા તેનો
 હિસાબ કહું છુ આ ક્ષેત્રનો અધિકારી ‘પાડુરગ છે’ માટે બાકી રહ્યું તે

સર્વની ઝડપી તે હૃદયથી ચોરા ઉપર એમીને લે છે અને શું કહે છે તે સાંભળો. કહે છે કે ક્ષેત્રમાં વાસણ, કુસણ, રાયરવીનું, અન્ન, વસ્ત્ર જે કંઈ હોય તે સાક્રમુદ્ર કરીને જે કંઈ બાકી રહે તેને પૂરું કર. આ પ્રમાણે શુદ્ધિ વાપરી નિર્મળ થઈ જા. હે કાંતા, જો આ પાંદુરંગનું કંઈ નહીં આપીએ તો ક્યાં જઈ રહીશું? સંતાવા માટે કોઈ સ્થળ નથી કારણ કે તેના વિના કોઈ પણ સ્થળ ખાલી નથી. તે વિવેક ચિત્તથી વિચારી જો. એ તો વિશ્વવ્યાપક જગજેડી છે. તેની બીકથી દોડાદોડ કરીશું તો આપણને ખીન્ને એવો કોણ સમર્થ છે કે જે આશરો આપશે? તેવો કોઈ મને નજરે દેખાતો નથી. પાંદુરંગનો દૂત પાછળ પડશે તો જંગલમાં ક્યાં મુઠી દોડી શકાશે. પહેલેથી જ જો પસારો કર્યો નહોત તો તે મને કવી રીતે ગમરાવી શકતો?

માટે કંઈ બાકી રાખ્યા વિના સર્વોપરી થઈને અહીં જ નિરંતર રહેવું. તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જે કંઈ મળુરી આપશે તે સધળાં બેગાં મળી ખાઈશું.

એણે જેને જેને ખાલી કરી મૂક્યા તે પછી કદી સંસારમાં આવ્યા નથી. આવું બેશું થવાની બીકથી પોતાને ત્યાં ઉત્પત્તિ કોઈપણ જાણકાર લેવા માગતો નથી.

કોઈ સદ્ગુરુ જામીન રહીને તેના શિષ્યને નિઃસંતાન કહે છે. તેની લોકો માન અપમાન કરીને મશ્કરી કરે છે. આ કસોટીમાંથી જે પસાર થાય છે, તેને જગજેડી વૈકુંઠમાં લઈ જાય છે. તેવી રીતે મારી પાછળ પડી તેં મારા જીવની કસોટી કરી છે. આવું મને પહેલેથી જ સમજાયું છે. તેથી જ હું મારા મન ઉપર બહારની કંઈ અસર ન થાય તેવો ધર્મ ગણે છું (એટલે અંતર્મુખ થયો છું) જે ત્રી દરિએ અનેકનો નિર્દયપણે સંહાર કર્યો છે. તેને જ હાથે હું ફસાવે છું. માટે મનમાં વિવેક વિચાર કરી સંસાર પ્રત્યે ઉદાસ રહું છું અને મારા જીવના નાશનો આરંભ કર્યો છે. પછી અનુમાન શા માટે કરવું? જેની જરૂર છે તે સહેજમાં મળે છે; તો પછી તે કરવાનું મને કેમ ના ગમે તે તું કહે? મારે શં કરવું તે પૂરેપૂરું મને આવડે છે. પછી મારે શા માટે લાજ રાખવી? જો તે દેહનો લોભ કર્યો તો પછી મારા જીવની શી દશા થશે? હું અને તું કદી જુદા ન પડીએ તેવી વાત કહું તે સાંભળ. બાળખવ્યાં બધાંનાં સરખાં છે. એમ કહી

આનંદથી એક સ્થળે રહેવું, આવો વિચાર મનમાં તું દૃઢ કરીશ તો કદી વિયોગનો સમય આવશે નહીં કદી તું કહીશ કે છોકરાં ગું ખાશે ? તો તે ચિંતા કદી જ કરીશ નહીં. તેમને માટે અન્નવસ્ત્ર જે જે જોઈએ તે વિધિએ તેમને માટે લખી રાખ્યું છે. તારે તે કામનો જોગ તારા પોતાના માથે નકામો શા માટે લેવો ? તેમ કરીને તેં ચોરાશી લાખ વખત જન્મ લીધો. હવે તો ગર્ભવાસ ચૂકવાનો સમય આવ્યો છે. તે કેવી રીતે તે તને કહું છું તે સાંભળ. હું તને ત્યજીને દૂર જઈ છું અને તું મને પાછો ઘેર જોલાવે છે. કદી તારા હાથમાં હોદ્દાશ તોપણ ચમકત ગળે ફાંમે નાખજે અને ધર્મ રાખના દૂતો અરોર માર મારશે તે જોનાં જીવ થર થર કંપશે. માટે જો મારી ગરજ તારે હોય તો સર્વ રીતે ઉદાર થવું પડશે. આ મારા નસીબને શું કરું કે જીવતે ભુધિ બગાડી; પણ આ કંઈ હું કરતો નથી પંદરીનાથને જેન ગમે તેમ કરે છે, જે હું બરાબર લિખારી થયો જાણે કે તરત જ પંદરીનાથ પાછળ પાછળ આવે છે, તેની હમેશા કસ્ટા-દયા છે એવો મનમાં દૃઢ નિશ્ચય થયો છે માટે જ તૂંબડીમાં પાણી પીવું અને પાન ઉપર જમવું. પાટુરંગ પાસે કદી દયા માગવી નહીં. તેમ કરવાથી તેને નિશ્ચય દરકાર લેવી પડશે. માટે હે કાતા, તું મોટું મન કરીને તારું સર્વસ્વ દાન કરી દે. જે તું એવો મનમાં નિશ્ચય કરીશ તો બધા લોકો તને માન આપશે અને બન્ને લોકમાં (પૃથ્વી અને સ્વર્ગ) તારી કીર્તિ વધશે માટે તારા ચિત્તમાં પૂરેપૂરો વિચાર કરી જો એમ સમજજો કે રોગથી દોર મરી ગયાં અને ધરવખરી ચોર ચોરી ગયા. વળી મને બાળક પણ થયાં નથી; એવું કહણ હૈયું કરવું જોઈએ.

સર્વ આશાનું નિરસન કરીને કંકણ-કરી લે એટલે કે વજની ઉપમા અપાય છે તેવું તારા ચિત્તમાં ધૈર્ય રાખ .

સંસારમાં વિપવમુખ જે કંઈ છે તેને ચૂકવી જેમ નાખી દેવું જોઈએ. તો પત્રી પરમાનંદ ધણી અને જ્યેષ્ઠ સુખ આપશે કે જે સુખની સનકાદિક ઇચ્છા કરે છે. ધણો મોટો પ્રયત્ન કરવાથી આવું બને છે. પત્રી ભવબંધન (સંસાર ફાંસ) આગેઆપ તૂટે છે. અંતે વૈકુંઠ વાટે જવાનું મળે છે. તે રસ્તે ધણો આનંદ થાય છે. તે સુખ આપણુ બનેને મળશે. દેવો આપણો ત્યાં સહાર કરશે. વિષ્ણુદેવ આપણને સ્વનિર્ગુણ વિમાનમાં બેસાડી સન્માન કરશે. સંત, મહંત, કિન્નર, સિદ્ધ વગેરે સામે આવશે. પત્રી માનસહિત વિમાનમાં બેસાડી નામયોગ કરશે જય જયકાર કરશે;

ત્યાં માતાપિતા નજરે પડશે. તેમનાં ચરણુ દઢ પકડજે અને મુખાકારીના સમાચાર પૂછજે. અરે! ત્યાં જે કોઈ નશ્તક આવશે તે સર્વ પ્રકારનાં મુખના કોડ પૂરશે. માટે હું કહું છું કે તું તારું મન ઉદાર કર અને આ માયાવી કાંસો ત્યજ દે. પરમાર્થ સાધન દઢ કર તું દેવનાં દર્શન કરવા પ્રયત્ન કર. અને નાશવંત છે તે માટે આશા કરીશ નહીં. પ્રાતઃકાળમાં ઝટ બેઠીને કરેલાં કર્મોના પશ્ચાત્તાપ કરી સ્નાન કરજે. આવતી કાલે દાદલી અને સોમવારનું પર્વ છે તે ઉત્તમ સમય તને પ્રાપ્ત થયો છે. તેથી મન શુદ્ધ કરીને સત્વર બ્રાહ્મણોને બોલાવી લાવજે. પછી વિધિપૂર્વક સંકલ્પ કરીને બ્રાહ્મણોને હાથે ધર લુટાવી દેજે.

આગળ ઉપર ધરસંસાર કેવી રીતે ચાલશે અને ધર માટે ભોક્ત્રી ચીજ કેવી રીતે મળશે તેની કાળજી મનમાં જરાપણુ કરીશ નહીં.

માયાપ, જીવલગ મિત્ર જે ગણો તે આપણે માથે છે અને તે પાંડુ-રંગ પોતેજ છે. તે સર્વ ચીજ વસ્તુ પૂરી પાડશે અને દુઃખી થવા દો નહીં. તે પાંડુરંગ મારી નશ્તક જ છે. પણ પરીક્ષા કરવા દૂર છે; એમ કહું છું. તું આ બધું જોઈ શકતી નથી, છતી આંખે અધ છે કારણ કે તું સર્વ ચિત્તો ઓળખી શકતી નથી.

પાંડુરંગ મુજ હૃદયમાં પ્રગટેલા તું જો,
તેથી મને વિષયમુખ ગમે નહીં.
સચ્ચ રવરૂપ જ્યારે મેં નિરખ્યું,
ત્યારથી વટી મનની શંકા અનેક.
સોનું અને સ્ત્રી એ બે જગ પદાર્થ,
માણસોને જીવતી પણ પ્રિય છે.
તે મારે મન પાપલુથીયે નકમું,
તું આ મુખ વાત કેમ બોલે નહીં ?

મને ભૂખતરસ લાગતી નથી. સગાંવહાલાં અને જંગલનાં વૃક્ષવૃક્ષ મારે મનથી સરખાં છે. કારણ કે રૂક્ષિમણીપતિ મારી નશ્તકમાં જ છે એટલે મને મુખદુઃખ સમાન લાગે છે વિષયવાસના શાશ્વત મુખ આપનારી છે તે બ્રાતિ મનથી દૂર કરો અને પ્રેમથી હરિભજન કરો. આ પ્રમાણે સદ-ગુરુની કૃપાથી દેવે મારી પાસે બે લાવ્યું છે તે તમે સર્વે સાદર સાંભળ્યું છે. તો તે પ્રમાણે કેમ કરી અતાવતા નથી ? રૂક્ષિમણીવરે પ્રસન્ન થઈને

મારો અગીકાર ક્યો છે માટે હવે બીજો વિચાર થતો જ નથી મારા વચનમા વિશ્વાસ રાખીને મનને મજાનુત મનાવ કર્મ પ્રત્યં દરાર સિવાય હમણા જ તને ઉપદેશ મળ્યો છે હવે સાફસફી કરીને તુજાસી દાવાન શણુ ગારીને અતિત અને આહણોનુ પૂજન કર

દાવાવાચા મનોભાવે, થઇ જા વૈશ્ણવની એકનિઠ દાસી અને હવેથી તુ વિદ્વત નામ નિજ પ્રેમથી રાત્રાદિવસ લેજે

આ કથા કહેતા વચ્ચે તુમરામનો તેની સ્ત્રીને આપેલા ઉપદેશનો વિષય આગ્યો તેનુ બનવાનુ હશે તે સત સજ્જન જાણે છે મુખ્ય અગિયાર અલગ છે તે સ્વમુખે વૈશ્ણવ તુનરામ બોલ્યા છે ઉપર તો તેનો અર્થમાત્ર કહ્યો છે માટે મૂળપદ જાઈ વાચી, સતો અર્થ ધ્યાનમા યેશે તે પ્રમાણે જે કોઈ વર્ણશે તે ભાગ્યશાળી આ ભવસાગર નહીં તરી જશે

નિજ પત્નીને નિમિત્ત બનાવીને તુમરામે સાધકોને આ ઉપદેશ કહ્યો છે તે પ્રમાણે આચરણ કરવાથી સસારમધન વૃત્તી જશે અને અનાયાસે મનમા સમાધાનનુ સુખ મળશે જેમ ચાતમ્ને ગમતી વસ્તુ જાણીને આકાશમા ચદ્રમા ભગે છે, પણ તે કોઈથી પ્રમશ હુપાવતો નથી એરી તેની સમાન સ્થિતિ છે તે પ્રમાણે તુમરામે તેની પત્નીને ઉપદેશ ક્યો, પણ તેનો અર્થ કોઈથી હુપાવ્યો નથી જે કોઈ તેને પોતાના આચરણમા ઉતારશે તેને તેટલી આત્મસિધ્ધિ મળશે આવા વચન સાભગી તુમરામની પત્નીનુ હૃદય દ્રવી મનુ પત્રી તે સમધમા પ્રેમદૂર્લભ શ્રમણુ ઢરે છે, એમ શ્રીદરિના ગુણ ગાધને ચાર પ્રહર રાત્રી જાગરણુ કરુ પત્રી સવાર થતા અરુગોદય થયો શક્તિમગીરમણુની આરતી ઉતાગી ત્યારપત્રી ધંદાવણુને કિનારે જઈ સ્નાન કરી, તેની પત્નીએ પોતાને ઘેર આવીને ઝપટ આહણોને મોનાવવા મોખ્યા ચિત શુદ્ધ કરીને પ્રેમથી સકલ્પ ક્યો મનમા કર્મ ધ્મજ કરી નહીં અને વિરો પામે ઘર બુટારી દીધુ વાસણ, વસ્ત્રો, અન્ન, દોર વગેરે સર્વ ચીને આહણો વર્ધ ગયા પત્રી એક જટાવાળો સાધુ આવ્યો અને ઘરમા રોધવા લાગ્યો બ્યાગે કઈ ન મન્યુ ત્યારે ચૂનાતી રાખોડી લઈને પ્રેમથી સર્વાંગે લગાડી તેનેઈ સધળા પોકા દસવા લાગ્યા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે ચૌદ રત્ન વહેચતા છેવટે હજાદળ ઝેર રતુ તે શ કરને મન્યુ તેરી રીતે નમીમ વિનાના જતિનુ નસીમ જ એવુ હોય તે આપણે નજરે જ જોયુ આ પ્રમાણે પતાનીને

તુકારામ ઘર બહાર નીકળી ગયા. ઘરમાં તથાગાર અન્ન રહ્યું નહિ, તેથી તેની પત્નીનું મન ખિન્ન થયું. કાલે એકાદશી અન્ન વિના કરી અને બૂખથી છોકરા દુખી થશે એમ વિચારીને બિચારી મનમાં ચિંતાવુર છે. તે વિચાર કરે છે કે હવે શું કરવું ?

તે સમયે તુકારામનું સત્ત્વ જોવા ગામની મદારણું ૨૫ વધતે રૂક્મિણીમાતા આવ્યા અને વસ્ત્ર માગી જોવાનો વિચાર કર્યો. તુકારામને જોઈ વિશ્વજનની શું કહે છે ? તે વિપ્રોના હાથે ઘર છુટાવ્યું, પણ હું તારા ઘરની મદારણું પાછળથી આવી છું, માટે કંઈ બાકી રહ્યું હોય તે મને આપ ત્યાં વાડીની પરસાળમાં બીના વસ્ત્ર સૂકાતાં હતા, તે ઉપડીને તુકારામે તેને આપી દીધા. આ પ્રકાર જોઈ ગામ લોક તે કાણે વિરમ્ય પામ્યા ! તે કહેવા લાગ્યા કે તુકારામે તો વિપરીત કર્મ કરવા માડ્યું છે અને પોતાના સંસાર ઉપર પાણી ફેરવ્યું છે. આ વસ્ત્રની વાત તુકારામની પત્નીએ જાણી ત્યારે તેને ઘણું ક્રોધ થયો તે કહેવા લાગી કે માન નસીબ જ હોય છે. મારી લોકિયા અપકારિત થઈ છે. વાડીના પાડેરાણો મળી છે, તેઓની પાસે જઈ તે પોતાનું દુઃખ રહે છે. તે કહે છે કે જેન ! મારે કોની આગળ જઈ દુઃખ રડવું ? મારા મનમાં ઘણી ચિંતા થાય છે. મે મહિના સુધી પતિએ મને ત્યજી દીધી અને પાછા ઘેર પણ આવતા નહોતા. દુનિયામાં જાતજાતના લોકો રહે છે, તે આગળ પાછળ ગમે તેવું બોલતા હતા. એટલે હું તેમને સમજીતીને ઘેર બોલાવી લાવી. રાત્રે કીર્તન કરવા માંડ્યું અને મને વાત વાતના વર્ણીકરણ કર્યું. મને જુદાં જુદાં દ્રષ્ટાંત કહી સંભળાવ્યા, તે સાંભળ્યા :

“ માળાપ તો વિકૃત રજુમાઇ છે. તેમના ચરણને માદ કરતી જ તો તે વખત આવે અન્ન વસ્ત્ર આપશે બીજી કંઈ મજૂરી કરવી પડશે નહીં. તેના કહેવામાં મેં વિશ્વાસ ગળ્યો અને ઘરનું સઘળું ધન, ધાન્ય, વાસણ કુસણ, દોર વગેરે સર્વ આઠણોને છુટાવી દીધું અને હવે ઉદાસ થઈને બેઠી છું. બીના વસ્ત્ર ધોઈને લાગ્યા હતા, તે પણ મદારણું આપી દીધા તે તમે નજરે જોયું. હું મહેનત મજૂરી કરીને બાળકાંડ લાવ્યું પોષણ કરતી હતી અને તેમનું તો બહારનું બહાર પ્રારબ્ધવશાત ચાલતું હતું. આ પ્રમાણે સમય પસાર થતો હતો, ત્યાં મેં નકામી જીવંતો ઉપ યોગ કર્યો અને પ્રાણનાથને ઘેર લઈ આવી. તેમણે તો સર્વ સંપત્તિ છુટાવી

દીધી. મને કહે છે કે વિઠ્ઠલચરણને રાત જિવસ માદ કરતાં તે અન્ન તેમજ વસ્ત્ર આપશે. તેમના વચનમાં મને વિશ્વાસ આવ્યો અને મેં એ નણુ વખત તેમનું ચિંતન કર્યું. તો ઉઝડું દરિદ્રતા આવી. અન્ન મળતું નથી તેથી બાળકો! ટળવળે છે. આવી રીતે મારું નુકશાન કર્યું છે. તેથી હવે મારું મગજ તપી ગયું છે. હવે હું તેના દેવળમાં જઈ વિપરીત કાર્ય કરીશ તે જોતે. મારા ઘરઘણી જે ચરણનાં મોટાં વખાણુ કરે છે તેને આ સમયે તોડી નાખીશ. તે કહે છે કે રૂદ્ધિમણીપતિનાં ચરણ કે જેનું બ્રહ્માદિક ધ્યાન ધરે છે, જેનું નારદાદિક ગાન કરે છે અને જેનું મોટાપણું વર્ણવે છે તે ઉપર હું પથ્થર નાખીને ફેડી નાખીશ. " એવો નિશ્ચય તુકેઆની પત્નીએ કર્યો અને તે મોટો પથ્થર લઈને મહાદ્વાર આગળ જવા લાગી. આ જાણીને પંડરીનાથ દેવળમાં જિભા જિભા ચરચર કંપવા લાગ્યા.

તે ભકતવત્સલ દીનાનાથ પોતાના દામોને લીલા બતાવે છે. જેણે મત્સ્યરૂપ ધરીને શંખામુરને સમુદ્રના પાણીમાં માર્યો, તે ચક્રપાણિ તુકારામની સ્ત્રીની ખીકથી કંપવા લાગ્યા. જે ધનનીસે કૂમ્મં થઈને પીઠ ઉપર મંદાર પર્વત ઉપાડ્યો તે સપ્તેમ ભકિતનુ બળ જોઈને નિત્ય મે ચરચર કંપવા લા મા. જે શ્રીહરિએ વરાહ રૂપ ધરીને દાદ ઉપર પૃથ્વી રાખી હતી તે લીલા નાટકી વૈકુંઠે વિહારી નિજ ભકત પત્નીથી ખીએ છે. સ્વયંબદ્ધા મતંભની અંદર પ્રગટ થઈને હિરણ્યકશ્યપ દૈત્યનો નાશ કર્યો અને પોતાના ભકતોનો ભય પોતે લઈ લીધો. દાનના અભિમાનમાં બગી રાગ છડી ગયો, ત્યારે વનમાળીએ ત્રિવિક્રમ થઈને તેને પાતાળમાં નાખ્યો. તે જગજોડી આજે દેવળમાં ચર ચર કંપે છે. જેણે રેણુકાના ઉદરે જન્મ લઈને સઘળી પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી, તે ચક્રપાણિ પોતાના ભકત માટે ભયખીન થઈને કંપે છે. જેણે સઘળા સુરવરને છૂટ્યા અને દગકદ રાવણનો રહુન દને નાશ કર્યો, એવા પ્રતાપી ભકતચૂલકે કાના ભયથી કંપે છે. કે સ આહુર જેવા મહાન દૈત્યોનો શ્રીકૃષ્ણનાથ થઈને સ્વહસ્તે નાશ કર્યો, તે આજે તુકારામની પત્નીથી ઘણા ભયભીત થયા છે, એવું ભકતોને બતાવે છે. ચક્રપાણિ પરમેવાથી રેખજેખ થયા છે તે જોઈ રૂદ્ધિમણીમાતા વિસ્મય પામ્યા. તે કહે છે કે આજે તમને મનમાં શી ચિંતા ઉપજી છે તે મને કહો. આ ઉપરથી ચક્રપાણિ કહે છે કે આજે મને એવી ચિંતા થઈ છે કે તુકારામની પત્ની દોષે ભરાઈ, પાપાણુ લઈને મારા ચરણ ફેડવા આવે છે. એવો તેનો નિશ્ચય છે તેથી શું ઉપાય કરવો, તે મને સૂઝતો નથી રૂદ્ધિમણીજી કહે છે કે સંકટ માનું ?

અહીંથી જ ધીજે જતા રહેા એ આવે તેટલો સમય ચૂકાવી પડી પાછા આવતા રહેજો આ સાલગી જગજીવન કહે છે કે તે તો મારી ઇચ્છાની વાત નથી હું તો ભક્તોને આધીન છું. અને તેઓના કહેના પ્રમાણે વર્તું છું જે બાળક તેના પિતાનું પદ પડી જીએ ગમે તો તે બગે કરીને છોડાવતું નહીં તે તો બાળકના મોહથી ગ્રિય જીએ જ રહેશે તેની આજે મારી સ્થિતિ થઇ છે જેમ જમર લાકડું કાઢે છે, પણ કમળમાં તે નિર્ગર્ભ જાય, ત્યારે તે કમળપાદી તોડી ચકતો નથી, પણ તેના મોહમાં અદર બિગર્ભ જાય છે, તેની મારી સ્થિતિ છે પણ જે આપણે અહીંથી જતા રહીએ તો તુકારામનું મન દુભાય અને મૂર્તિમાં સગુણરૂપ જુએ નહીં તો આપણને તેનો પ્રાણ આપે પરંતુ જે તેની ઇચ્છા પ્રમાણે અહીં રહીએ તો તેની પત્ની હમણા પથ્થર લઇને આવશે અને મારા પગ ઉપર મારશે, તે ચિંતા મારા મનમાં થાય છે

હવે તુકારામની પત્ની ક્રોધાયમાન થઈને માથે પથ્થર મૂકીને દેવગ તરફ સત્તર ગતિએ આવે છે, તુકારામ તેનું જોઈને પૂછે છે કે તું ક્યા જાય છે તે મને કહે પત્ની તેને ઉત્તર આપે છે કે તારા નાપ રૂક્મિણી કાંતે મારો ધાત ક્યો છે તેના ચરણને યાદ કર્યા પણ નિશ્વાસનાત થયો છે તમે મને ઉપદેશ કર્યો હતો કે તેના ચરણને યાદ કરતી રહે એમને અન્ન વસ્ત્ર તે પૂરા કરશે તે વચન મેં સાલગ્યા અને મનમાં વિશ્વાસ ગંभी બ્રાહ્મણોને હાથે ધર લુટાની દીધું, બાળ બચ્ચાને અનાથ કર્યા, તેમને માટે હવે અન્ન વસ્ત્ર મળતું નથી એના ચરણનો ધાત કમ્બો છે એટલા માટે દેવગમાં જાઉં છું આ સમયે ત્યાં જઈને હરિચરણ ઉપર પથ્થર મારીને તેને ફાડી નાખીશ, એ મારો નિશ્ચય છે પત્નીનું આવું કહેતું સાલગી તુકારામનું હૃદય કંકળી જાડું તે કહેના લાગે કે અણે તો વિપરીત કામ કરના ધાર્યું છે એમ કહેતા આખમાથી આસુ વહેવા લાગ્યા હવે તેની પામે જઈ મારે નમ્ર વચન કહેવા જોઈશે, કહી તેનો ક્રોધ ઉતરે નહીં તો મારા ઉપર પથ્થર કેમ મારતી નથી ? એમ વિચાર કરી સત્તર ગતિએ તુકારામ તેની પત્નીની આગળ આગળ ચાલવા લાગેા પૈકુઠપતિને આ વાતની ખબર પડી એટલે તેની ચિંતા કરવા લાગ્યા પહેલા જે પોતે ચરચર કપતા હતા તે શાત ઉભા રહ્યા આ જોઈ રૂક્મિણી વિસ્મય પામ્યા દેવને હસતા હસતા પૂછે છે કે હું દેવાધિદેવ, પદરીનાથ, પહેલા તો કપતા હતા હવે કાનો આશ્રય મળ્યો એટલે શાત

થયા છે ! એ મારા મનનો સંશય દૂર કરો. કોણ તમારો પ્રાણ સખા
 છે, જે મદદ કરવા માટે આવી પહોંચ્યો છે કે જેથી વૈકુંઠનાયક તમે આ
 સમયે સાંત લેશો છો ? પછી દીનદયાળ કહે છે કે તુકારામ આપણો
 પ્રેમાળ ભક્ત છે. તેણે આવતું અરિષ્ટ પોતાને માથે લઈ લીધું છે. મારા
 ગભરાટની તેને ખબર પડી છે, તેની પત્ની મારા ચરણ ફેડવા આવે છે
 તેની આગળ આગળ પોતે આવે છે અને પછી મારા ચરણ ઉપર માથું
 મૂકી તેની પત્નીને કહેશે કે હવે મારા ઉપર પાપાણનો ધા કર. આથી
 મારું દુઃખ વિસરી જઈને તુકારામની ભારે ચિંતા થાય છે અને આ માટે
 શું ઉપાય કરવો તે મને સૂઝતો નથી. તુકારામની પત્નીની તો વિશેષ ભક્તિ
 છે. તેના ચિત્તમાં વિવેક ત્રિચાર નથી અને ઐચિંતી તુકારામને પથ્થર
 મારી બેસશે, તેની મને ચિંતા થાય છે. કદાચ તુકારામના પગ કે શિર
 ઉપર પાપણ મારે તો તે કીર્તિમાં કેવી રીતે નાચી શકે તે ચિંતા મારા
 અંતરમાં થાય છે. આ સાંભળી રક્ષિમણી કહે છે કે તમે નકામા ચિંતા કરી
 મનને કષ્ટ શા માટે આપો છો ? જેના ઉપર તમારી જરા પણ દયા હોય તેની
 આગળ કળિકાળ પણ કંપે છે. જેના ઉપર સૂર્ય પ્રસન્ન થાય ત્યાં સર્વથા
 અંધકાર પડી શકે જ નહીં. જેને ક્ષીરસાગર મળે તે કદી બૂખ્યો રહે જ
 નહીં. જેને અમૃત સંજ્ઞવની મળી તેને કદી રોગ બાધા થાય જ નહીં. તેમ
 તમારું નામ તુકારામના રોમેરોમમા છે. તો ચક્રપાણિ તેને ભય શાનો
 હોય ? જગન્નાતા એવું કહે છે એટલામાં સામેથી મહાદાર આગળ તુકારા-
 મની પત્નીને માથા ઉપર મોટા પથ્થર લઈને આવતી જોઈ. તે મંદિરની
 અંદર દાખલ થતાં જ, રક્ષિમણી માતાએ જલદી જલદી દરવાજા બંધ કરી
 દીધા અને તુકારામને બહાર રાખ્યો, તેનું શું કારણ તે સાંભળો. પત્નીને
 અંતરમાં ઘણો ક્રોધ છે, તેથી તુકારામ ઉપર પથ્થર નાખે તેટલા માટે જ
 તેને મંદિર બહાર રાખ્યો અને અંદર આવવા દીધો નહીં. આ
 પ્રમાણે પંડરીનાથ ભક્તોનું રક્ષણ કરે છે. જેમ બાળક અગ્નિ
 પકડવા જાય, ત્યારે માતા તેનું રક્ષણ કરે છે; તેવું રક્ષિમણી માતાએ કર્યું.
 તુકારામના મનમાં એવો ભાવ થયો કે તેની પત્ની ઉપર પંડરીનાથની કૃપા
 થઈ અને તેના ઉપર રક્ષિમણીનાથ રિસાવા એટલે દરવાજો બંધ
 કરી તેને બહાર રાખ્યો. કદાચ કીર્તનમાં ધનશામળાને ઉગ્મગરો થતો હશે
 અને તેથી હમણાં વિશ્વાંતિ લેવા નિદ્રિત થયા હશે અને હું ત્યાં જઈ
 ગરબ કરું; તેથી મને આ પ્રમાણે બહાર રાખ્યો છે. માટે હવે પાછો
 ઘેર જાઉં. નકામો દેવને ઉગ્મગરો કરાવીશ નહીં. કદાચ આ કારણથી જ

રૂક્મણીવરને ક્રોધ આવ્યો હતો અને તેથી જ દરવાજા બંધ કર્યા હશે અથવા તો મારી પત્નીની ભક્તિ મારાથી વિશેષ હતો તેથી તેને જગજીવને આશ્રય આપ્યો અને મને બહાર ત્યાજી દીધો. આવું કહીને તુકારામ રુદન કરવા લાગ્યા. હવે તુકારામના પ્રેમનું વર્ણન કરવા બેઠીએ તો એક મોટો ગ્રંથ લખી શકાય. તુકારામની પત્ની પથ્થર ભચકીને પંદરીનાથના પગ ઉપર મારવા જતી હતી એટલામા રૂક્મણીમાતા તેને પૂછે છે કે જગજીવને, તારો રો અપરાધ કયો છે કે તેમના ચરણ ફેડવા આવી છે? કારણ દર્શાવતા મનમા જરાપણ મંકાચ કરીશ નહીં તુકારામની પત્ની કહે છે કે હે માતા, સાલગો એક બે વખત જગજીવનના ચરણને યાદ કર્યા, એટલામા તો મારા ધનું સર્વસ્વ જતું ગયું, ધરમા એકપણ ચીજ રહી નહીં અને મારો સંસાર તૂટ્યો છે. ધરમા વસ્ત્ર કે અન્ન નથી, બાળકો ભૂખથી રુદન કરે છે તેથી મારા મનમા ધણો સતાપ થયો છે અને તે દારણથી જગજીવનના ચરણ ફેડવા આવી છું. એ ચરણને યાદ કરતા અમારું નુકસાન થયું છે, તેથી જ તેને ફેડવા આવી છું. મારું મન ક્રોધથી ભરાઈ ગયું છે. આવી તેની વાત સાંભળી જગન્નાથ તેને કહે છે કે તારા સસારમા જે કંઈ કંઈ પડે તે હું સર્વ પૂરી કરીશ પત્ની સાડી અને ચોળી આપી, પત્ની ચૂરી ભરીને સોનાના સિકકા પણ તેને આપ્યા. આ લેતા તેનું મન શાંત થયું. પત્ની પથ્થર દૂર ફેંકી દઈ, તેણીએ તે વસ્ત્ર પહેર્યાં અને રૂક્મણીમાતાને ચરણે નમન કર્યું પછી સત્વર ગતિએ ચૂકીમા સોનામહેરો લઈને તે મંદિર બહાર આવી

આગળના અધ્યાયમા આ કથા આગળ કહેવામાં આવશે તે રસ ઉત્પન્ન કરશે હૃદયમાં બેસીને રૂક્મણીકાંત પોતે જ મધ્યાર્થ કથા બોલાવે છે. મહાપતિ તેનો લહીઓ છે અને ધન્યરના દાસનો શગણાગત છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાલગીને શ્રી જગન્નાથ સતોપ પામે છે પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ઝોગણુપચાસમે અધ્યાય સાલવ્યો

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૦ મો.

સંત તુકારામ ચરિત્ર (ચાંલુ)

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ધેનુકાસુરમર્દનાય નમઃ ॥

જય જય કૃપાસાગરા, ચક્રપાણિ, લવલંજના, સાયુજ્યદાતા, મારા ઉપર કૃપાદ્રષ્ટિથી જોઈને, મને કર્મબંધનમાંથી મુક્ત કરો. હે શ્રીપતિ, આશાનું બંધન તોડીને મને ઇચ્છારહિત, ઉદાસ વૃત્તિવાળો કરો. હે શ્રીપતિ, તમારા લજનમાં હું મગ્ન થાઉં એવું કરો. શરીરમાં અનિવાર્યપણે કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર ઉત્પન્ન થાય છે. માટે હે સારંગધર, તું કૃપા કરે તો અંતર શુદ્ધિ થાય. લૌકિક પ્રતિષ્ઠા, માન અને અપમાન, એવાં મદ્દાન વિદ્યો મૂકેલાં છે. તેમાં મન વળગી રહે છે, તેથી તારું ચિંતન ચતું નથી. એવા અવશ્યુચી હું ભરેલો છું, છતાં લોકવ્યવહારથી કહેવડાવું છું કે હું તારો છું. આવું અભિમાન દૂર કરાવી હે શ્રીહરિ ! મારા જેવા પતિતનો ઉદ્ધાર કર. મારું મન અનિવાર્યપણે ચંચળ છે. તે તારા ચરણમાં સ્થિર થાય તેવું કર. મારી નિરંતર એ જ ઇચ્છા છે. હે પાંદુરંગ ! તું અંતરની વાત જાણે છે. મારા હાથ તારી પૂજા કરવા ઇચ્છે છે. પોડશોપ-ચારે પૂજા કરવાનું મન થાય છે. તેનું સમાધાન કરો અને મારા મનોરથ પૂર્ણ કરો. સમદ્રષ્ટિથી હે વૈકુંઠપતિ, તારી ચરાચર મૂર્તિનાં દર્શન કરવાં છે. મારા ચિત્તમાં વિકલ્પ કે દ્વેષ કદી ન આવે, તેવું શ્રીપતિ કરાવજો. મારા ચરણનું સાર્થક ક્યારે થાય કે જ્યારે તારી યાત્રા કરવાનું મને અને કોઈની લાજ શરમ વિના લજનમાં નૃત્ય કરાવે અને દેહાભિમાન ત્યજી શકાય. હે રૂદ્રિમણીપતિ ! તારી કીર્તિ તારા ભક્તોના મુખે કેટલી વર્ણવવી, તે જાણવા માટે ઇચ્છા કરી છે. હે દીનદયાળ ! તે માટે તને વિનંતી કરું છું. મેં તો આ અશ્વિન ઇચ્છા કરી છે, પણ તું તેનું રસાળ વિવેચન બોલાવજો કે જે કાને પડનાંની સાથે જ પ્રેમજી શ્રોતાઓને સંતોષ થશે. પાછળના અધ્યાયમાં છેવટની કથા એમ હતી કે તુકારામની પત્ની વિદ્યાબાના દેવળમાં

ગઇ. ત્યાં શક્તિમણીમાતા પ્રસન્ન થયાં અને તેના સહસ્રાગ્રે તેની સાથે વાત કરી, તેને વસ્ત્રમાં સાડી, ચોળી અને મુઠ્ઠી ભરી સોનામહેર આપી એટલે તેના મનનું સમાધાન થયું. પાપાણુ મૂર્તિએ વાત કરી, એ અત્યૌકિક જ્ઞાન જોઇ તે વિસ્મય થઇ ગઇ. જે દિવ્ય વસ્ત્ર આપ્યું હતું તે પહેરીને શક્તિમણી માતાને નમસ્કાર કર્યા પછી તે દેવળની બહાર આવી. તેટલામાં જ તુકારામને બધી ખબર પડી ગઇ. પછી તે પત્નીને કહે છે કે તે ઉતાવળ કરી તેથી આપણા પરમાર્થ દિતમાં અડચણ આવી છે. તે કેવી રીતે તે તું તારે જ કાને સાંભળ. ખેતરમાં જાઓ મોઝ હોય તેને વચ્ચે તોડતાં લણી વખતે ઓછો થાય. જેમ દુધની અંદરની મલાઈ ખાઈ એ પછી ઘી ક્યાથી થાય ? જે શેરડીને ઊભી જ ચૂમી લઈએ, તો પછી સાકર કેવી રીતે બને ? માટે વિવેક મનમાં લાવીને સોનાના સિંકા લાવી છું તે વહેંચી આપ. જે કાચન મણિને ત્યજીએ તોજ મોતી હાથમાં આવે. માટે તારા મનમાં ધીરજ રાખીને હવે ઉદાસ વૃત્તિવાળી ચતાં શીખ. મનથી આગીઆના તેજનો મોઢ ત્યજીએ તો સૂર્ય આપણે ઘેર આવે. જે ખાઓચિયું ત્યજીએ તો સમુદ્ર મળવા આવે. ખોટા મોતીનો હાર માયાથી ન લઇએ તો ઘણાં કિંમતી રતનો આગળ મળે. જે ઔષધ માટે છત્તજ ન કરીએ તો આગળ અમૃત રસ મીઠો મીઠો પીવા મળે. જે સિદ્ધિને આદરમાન ન આપીએ તો લાઝ-વશાત્ કંઈપતરુ મળે. જે દુર્જનોનો ત્યાગ કરીએ તો સન્ન જન સદૃશ મળે, માટે દુર્જનને કેમ તજવો નહીં ?

જે રિદ્ધિ સિદ્ધિ સંપત્તિ ધન, તે સર્વનો ત્યાગ કરીશ મનથી.

તો તું પામશે સાયુજ્ય સદન, જેને ઇચ્છે મુરગણુ મનથી.

આવાં વચન સાંભળી તુકારામની પત્નીના મનનું સમાધાન થયું. તત્કાળ બ્રાહ્મણોને મોલાવી તેઓને સોનાના સિંકા વહેંચી આપ્યા. લોભ, મમતા ત્યજીને હૃદયમાં શ્રીપદરીનાચનું ધ્યાન ધરીને રહેવા લાગ્યાં.

આગળ એક અપૂર્વ કથા થઇ તે સાવધાનતાથી સાંભળો. તુકારામની પ્રશંસા ધણી થતી. મોટા લોકો તેને માન આપતા. લોકો પરસ્પર વાત કરતા કે એની સાથે તો શ્રીશક્તિમણીનર જન્મવા એએ છે. આ વાતની ચીંચવડના બ્રાહ્મણોને ખબર પડી. તે પ્રશંસા તે વિષેથી સહન થઇ નહીં તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમે પ્રતિષ્ઠિત બ્રાહ્મણો છીએ અને અમે ગણપતિને પ્રસન્ન કર્યા છે. તુકારામ તો ક્ષુદ્ર સાહુકાર જાતનો છે અને તેની સાથે

અકપાણિ જન્મે છે, તેતો અઘટિત કરણી કહેવાય. અમને તે કંઈ મથાર્થ લાગતું નથી, માટે તેને અહીં બોલાવીને આપણી નજરે કર્મ પ્રતીતિ કરવી. એવો તેઓએ વિચાર કર્યો. દેહુગામમાં રહેલા તુકારામને તેની ખબર પડી. તે બોલવા લાગ્યા કે સીચવડના મોટા બ્રાહ્મણોએ મને માદ કર્યો છે, માટે ત્યાં જઈને તેઓનાં દર્શન કરવાં જોઈએ. એવી મનમાં કલ્પના કરીને તે તરફ ચાલવા માંડ્યું. ત્યાં ગણપતિનાં દર્શન કરીને પછી બ્રહ્મદેવોની પાસે જઈને બેઠા. તેઓ તુકારામને જોઈને કહેવા લાગ્યા કે જે મનમાં ધ્વજા હતી તે અનાયાસે પૂરી થઈ, હવે નજરે ચમત્કાર જોઈ શકાશે. એટલામાં મધ્યાહ્ન કાળનો સમય થયો હતો. પંકિતમાં સઘળા બ્રાહ્મણો જમવા બેઠા હતા. તેઓએ તુકારામ માટે પણ પતરાળું મૂક્યું. વૈશ્ણવ ભક્ત તુકારામ કહે છે કે મારી સાથે પંદરીનાથ છે તે પણ જમવા માટે આવશે, માટે એક વધુ પતરાળું મૂકા. અને તમે પણ ગજવદનને પ્રાર્થના કરીને બોજન માટે અહીં બોલાવી લાવો. આવી વાત બ્રાહ્મણોએ સાંભળતાં જ તેમના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે આ તો અઘટિત થયું. અમારા મંત્રને અમારા ઉપરજ ઉપયોગ થયો. પછી દેવમંદિરમાં જઈ બ્રાહ્મણોએ જુદી જુદી રીતે ઘણી રત્નિ કરી, પણ ગણપતિ બોજન કરવા આવ્યા નહીં. ત્યાં જરાપણ ભાવસહિત સદ્ભક્તિ હોય નહીં. ત્યાં શાસ્ત્ર વચનથી શું વળે ? બાલાચારથી પૂજન કર્યું; પણ અંતરમાં તો ઘણો સંશય ભર્યો હોય, તો પછી કોઈપણ દેવત પ્રસન્ન થાય નહીં. જેતું એકચિત નથી તેને દેવ પ્રસન્ન થાય નહીં. ગજેન્દ્રને વૈકુંઠપતિ મળ્યા હતા. તેને શું શાસ્ત્રો આવડતાં હતાં ? કૃષ્ણે કેટલીયે ગોપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો કારણ કે તેમની સપ્રેમ ભક્તિ હતી. વિધિયુક્ત કર્મકપલે યશ કરનારા બ્રાહ્મણોને શ્રીકૃષ્ણ મળ્યા નહીં. પણ ઋષિ પત્નીઓએ ભાવપૂર્વક અન્ન લઈ જઈને આપ્યું, તે લેવા માટે જગજીવન તેમને મળ્યા. ભોળા ભાવિક પ્રેમાળ ભક્ત હોય તેમને દીનદ્યાળ સ્વાધીન રહે છે. ગોવાળો હુંકાર કરે કે તરત જ ધનનીલ પ્રેમથી તે સાંભળે છે. હવે વધારે વિવેચન કર્યાથી શું વધારે છે ? આ ધર્મ તો પરાક્રમી ભક્ત જ જાણે છે કે જેણે પોતાનું અંતર શુદ્ધ કરીને સારંગધરને વશ કર્યા છે. પછી બ્રાહ્મણો તુકારામ પાસે આવીને કહે છે કે પાપાણુમૂર્તિ કેવી રીતે જન્મે ? ગજવદનને નેવેઘ જનારીએ એટલે તેની સુવાસ પહોંચી જાય. આ સાંભળી તુકારામ કહેવા લાગ્યા કે હમણું મૂર્તિમાં વિઘ્નહર નથી. જો મારા કહેવામાં તમને સંશય હોય તો હું કંટું છું તે તમારા ઠાન સાંભળજો.

સમુદ્રના પાણીમાં રનાન કરતાં એક ભક્ત દુખી જતો હતો. તેણે એકદંતનું સ્તવન કયું અને કયું કે દોડી આવો અને મને બચાવો. તેને બચાવવા માટે વિનાયક ત્યાં સત્તર ગયા છે. આનો અનુભવ કરવો હોય તો કાલુભર બેસો. દેવળમાં ગજવદન નહોતા છતાં તેને કોને નેવેલ બતાવ્યું? આવું તુકારામનું કહેવું સાંભળી સર્વ વિપ્રોને આશ્ચર્ય થયું! એટલામાં એક મુદ્દત વખત થયો એટલે સર્વએ પોતાની નજરે દૌતુક ભેધું. સિદ્ધાસન ઉપર ગણપતિની મૂર્તિ પાણીથી દબતી જોઈ. પિતાંબર નિચોડીને ભેધું તો તેમને સમુદ્રનું ખાઈ પાણી લાગ્યું. આવો અદ્ભુત ગદન ચમત્કાર જોઈ સર્વને આશ્ચર્ય થયું. તુકારામને બ્રાહ્મણ પૂછે છે કે પિતાંબર શાથી બીનું થયું? ત્યારે તુકારામ કહે છે કે હવે વિદ્યહર અડી આવ્યા છે. પોતાના ભક્તને દરિયામાં દૂખનો જન-ગી ત્યાં સત્તર જઈને તેને બચાવ્યો અને આ તરફના કિનારે તેને બેસાડીને ગજવદન અડી આવ્યા છે. તુકારામનું કહેવું સાંભળી બ્રાહ્મણોને મનમાં આશ્ચર્ય થયું અને કહેવા લાગ્યા કે વૈષ્ણવની વિષ્ણુભક્તની સ્થિતિ અદ્ભુત છે. આપણાથી તે જાણી શકાય તેવી નથી. પછી બ્રાહ્મણો કહે છે કે પાર્વતી સુત સમુદ્રમાં જ ગયા હતા તેની જાણ તમને કેવી રીતે થઈ? પછી બ્રાહ્મણો પરસ્પર અંદર અંદર કહેવા લાગ્યા કે તુકારામે રૂક્મણીપતિનું આરાધન કયું છે તેથી સમ્રાજા દેવતની ગતિ તેના જાણવામાં આવે છે. જેમ સૂર્યનારાયણ પ્રસન્ન થાય તો તેનાથી શું ન જોઈ શકાય? જેવી રીતે કમ્પતનુનો બગીચો જોવા મળે પછી કોઈ ઇચ્છા અપૂર્ણ રહે નહીં. દ્વીરસાગરમાં રહેવા મળે પછી જૂખ તરસનો ત્રાસ કેવી રીતે રહે? જેમ સાધકને અમૃત સિદ્ધિ મળે તો બીજી કોઈ ઔષધિની જરૂર પડે નહીં. તેમ જેના ઉપર પંદરીનાથ કૃપા કરે તેને સમ્રાજા દૈવત વડા થાય છે; જેમ ચંદ્રમાને જોનાં સર્વ નક્ષત્ર દેખાય છે. આ પ્રમાણે પરસ્પર બ્રાહ્મણો વાત કરે છે. એટલે તુકારામ કહે છે કે મારા પંદરીનાથ જન્મવા માટે આવ્યા છે કારણ કે તેમણે અંતરનો ભાવ જોયો છે, હવે તમે ગજવદનની પ્રાર્થના કરીને તેમને સાક્ષાત્ અન્ન જમાડો. એમ કયું ત્યારે બ્રાહ્મણો મૌન રહ્યા. પછી તુકારામને બ્રાહ્મણો કહે છે કે તમે રૂક્મણીવરને તેડી લાવ્યા છો તો તે જ પંકિતમાં વિદ્યહરને પણ પ્રેમથી જમાડો. અવશ્ય જન્મવા બેસાડીય એમ કહીને બીજું પાત્ર પણ બાણમાં પીરસાવ્યું. તુકારામે પછી ગણપતિની મૂર્તિની નજર જઈને બે હાથ જોડીને વિનંતી કરવા માંડી :—

જય જ્યાણ લખોદરા, ચૌદ વિદ્યાના સાગરા.
 તુજ તાંડવ જોષ ઉભાવરને, હર્ષ અંતર નવ સમાય.
 તારી કૃપા દષ્ટિ થતાં, વિદ્ય નાસે જીકાજીકી.
 સપ્રેમ અનુભવ લેતાં દીકી, તૂટતી ફાંસી ભવબંધનની.

હવે તારી પ્રાર્થના એટલા માટે 'કરુ' છું કે પ્રીતિપૂર્વક નૈવેદ્ય ભક્તિ કરવા આવો. આવાં વચન ગજવદને સાંભળ્યાં એટલે તે ભોજન કરવા આવ્યા. એક પાત્રમાં રક્ષિભણીરમણ અને ખીજા પાત્રમાં નજીકમાં જ ગજવદન-તુકારામની ભક્તિ જોષ બને જણુ જમવા લાગ્યા. કોઈની નજરે દેખાતા નથી, પણ પાત્રોમાંથી અન્ન ઓછું થતું દેખાય છે. આ ચમત્કાર નજરે જોતાં બ્રાહ્મણોને આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગ્યા કે અમે લખોદરની ઉપાસના કરી પણ કદી સાક્ષાત્ જમ્યા નથી. તુકારામે આશ્ચર્યજનક લીલા કરી ખતાવી. ગણપતિ જમ્યા એમાં અપૂર્વ શું છે ? પણ સાક્ષાત્ પંદરી-રાય જમ્યા તે તો સાધકોને પણ દુર્લભ છે. જેને સમુદ્ર પ્રસન્ન છે, તેને નદીઓનો શો હિસાબ કહેવાય ?

રક્ષિભણીવર તેવી કૃપા કરતાં, દૈવત સર્વ સંપૂર્ણ તુષ્ટમાન થાય છે, કામધેનુને ઘરમાં આવતી જોષ ખીજા ગાયો સહેજમાં આવે. જેમ ચંદ્રમાનાં દર્શનથી ખીજાં નક્ષત્રો સહેજમાં દેખાય, પણ વજ્રસને બેસનારા યોગી-ઓને જે મળવું દુર્લભ છે, તે-સગ્રણુ સાધાર જગજોડી, પોતાના દાસના સંકટ સમયે હાજર રહે છે. આ અનુભવથી બ્રાહ્મણો તુકારામની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે તુકોળા પ્રેમાળ વૈષ્ણવ ભક્ત છે કે જેણે વૈકુંઠનાથકને સ્વાધીન કર્યા કે જે કામ બ્રહ્માદિકને પણ દુર્લભ છે. પછી કર શુદ્ધિ કરી તાંબૂલ ભક્ષણ કરી ત્યાં તુકારામે હરિકીર્તન કરવા માંડ્યું. એક રાત્રી ત્યાં રહીને પછી રમ્મ લઈ પોતાને ગામ જવા નીકળ્યા. ગજવદનને નમન કર્યું. બ્રાહ્મણોને બે હાથ જોડી વિનંતી કરી કહે છે કે હવે દેહુગામ જવાની મને રમ્મ આપો. આ સાંભળી બ્રાહ્મણો કહે છે કે ફરીથી તમને તેજાવીએ ત્યારે આવીને દર્શન આપજો. એટલી પ્રીતિ અમારી ઉપર રાખજો. વૈષ્ણવ ભક્તે કહ્યું કે અવશ્ય આવીશ. પછી ત્યાંથી સત્વર ચાલી નીકળ્યા. પોતાના ગામની નજીક આવતાં ગસ્તામાં એક માળા મળ્યો. તુકારામને સાષ્ટાંગ નમન કરી બે હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો કે વાડીમાં જોળ બને છે ત્યાં ચાલો. તેના અંતરનો સદ્ભાવ જોઈને તુકારામે ત્યાં જવાનું કષ્ટલ કર્યું. તુકારામવાડીની અંદર ગયા એટલે માળીના મનમાં

સંતાપ થયો. પંચિયાની ઘડી કરી તેમને તે ઉપર બેસાડ્યા. તે દેવે લાગ્યો કે ધન્યભાગ્ય અમારાં કે આજે દીનદયાળ અહીં આવ્યા છે. શેરડીને એકદમ તોડીને વચલા લાગ આપ્યો. પણ તુકારામને તે મીઠો લાગ્યો નહીં. આ મીઠાશ તેને રુચી નહીં.

જેણે અહારસ પ્રેમથી સેવ્યો, તેને બીજને રસ સર્વદા લાવે નહીં.

જેમ સૂર્યની સોજતે જતાં દીપક તેજહીન લાગે છે. જે વેદાંત જ્ઞાનમાં મગ્ન હોય તેને નારિતકપણું દાને સાંભળવું કદી ગમે નહીં. જેને કામધેનુ ગાય મળી તે કદી બકરી પાળશે નહીં. તેમ નામરૂપી અમૃતરસની મીઠાશ જેણે આપી તેને બીજે કાઈ રસ મીઠો લાગે નહીં. શેરડીનો સરસ છોડ આપે તો પણ તેને લેવાની ઉનાવળ કરે નહીં. પણ માણીનો સદ્ભાવ જોઈને તુકારામ શાંતિથી ત્યાં બેઠો. માણીએ એક પાત્ર લઈ સરસ રીતે સાફ કરીને તેમાં રસ લાવીને તેમને પીવડાવ્યો. જાતી વખતે માણી તુકારામને બે હાથ જોડી વિનંતી કરે છે કે છોકરાં માટે શેરડીના થોડા સાંકા આપું છું તે ઘેર લઈ જાઓ. જેમ કહી બેગા કરીને એક શેરડીનો ભારો બાંધી તુકારામને ખભે મૂક્યો. તે લઈ ને સાથી ચાલતા દેદુગામમાં આવી પહોંચ્યા. ગામનાં છોકરાંએ સાંકા માગનાં એકએક આપવા માંડ્યા. તેમના મનમાં પોતાનાં અને પારકાં છોકરાં એવું કંઈ હલું નહીં. જેવી રીતે દીપક ધરમાં રહેલાં માણસોને કે ચોરને એક સરખું તેજ આપે છે, જેમ સૂર્ય પણ દિવ્દી કે રાત્રીને સરખો પ્રકાશ આપે છે, જેમ ગંગાનદીને કિનારે જોગેલા આંખાને કે બાવળને એક સરખી રીતે પાણી મળે છે, જેમ પૃથ્વી ઉપર કીડી અને કુંજર રહે છે પણ તેને લીધે પૃથ્વીને સમ કે-વિષમ લાગતું નથી, તે તો બનેને સરખાં ગણે છે, જેમ અસંખ્ય જળચર દરીઆમાં રાત્રીદિવસ રહે છે પણ કોઈ ઉપર પોતાનું કે પારકું એવો ભાવ દરીઆને થતો નથી, જેમ પૃથ્વીમાનો ચંદ્ર સર્વને સરખો પ્રકાશ આપે છે તેવા જ તુકારામનો સર્વ ઉપર ભાવ છે એ નક્કી છે. તેમની અદ્ભુત રિયતિ જોવા જેવી છે.

શેરડીના સાંકા ઘેર લઈ જવાનાં છે તેનું જ્ઞાન તુકારામને નથી. સર્વ પ્રાણીમાં તેને સમભાવ છે. તેની દષ્ટિએ ચરાચર જીવ સરખા છે. ગામનાં છોકરાંને વહેંચતાં વહેંચતાં પોતાનાં છોકરાં માટે એક સાંકો રહ્યો. તુકારામની પત્નીએ આ જોયું, તેથી તેના મનમાં સંતાપ થયો. તે સમયે

તુકારામે ધરમાં આવી મધુર શબ્દથી પત્નીની સાથે વાત કરવા માંડી. તેણીએ શેરડીનો સાંકો હાથમાં લઈ કહ્યું શબ્દો કહ્યા. બધા શેરડીના સાંકો વહેંચી દીધા તે કંઈ તારા વડીલને પહેાળ્યા કે ? ધરમાં ઊંઘરાંને કંઈ ખાવાનું નથી અને તેથી તે ઉદાસ થઈ રહ્યાં છે. એમ કહી અંતરમાં ક્રોધ લાવી તુકારામના અરડા ઉપર તે સાંકો માર્યો. તેના બે કકડા થઈ જમીન ઉપર પડ્યા અને એક કકડો તેના હાથમાં રહ્યો. અંતરમાં પૂરેપૂરી શાંતિ રાખી તુકારામ તેની પત્નીને કહે છે કે ઉત્તમ રીતે ભાગ વહેંચાયા. તારો ભાગ તારી પાસે રહ્યો અને નાચે જે બે કકડા પડ્યા છે તે હું તથા ઊંઘરાં પ્રેમથી વહેંચી લઈશું. એવી મનની શાંતિ જોઈ પત્નીને આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગી કે આ તો નિર્લજ્જ થયો છે. તેણે સંસાર બ્રાંતિ ત્યજી છે અને હવે માયા બ્રાંતિ પણ ત્યજી છે. હવે તેને દુઃખ દેવાથી શું વળે ? તેને માન અપમાન જેવું કંઈ છેજ નહીં ? સંસાર સુખ ત્યજી દીધું છે. મનમાં એવો વિવેક વિચાર કરીને તેની પત્ની શાંત બેઠી. તુકારામની શાંતિનું વર્ણન કરવા માટે અને સરખામણી કરવા દૃષ્ટાંત મળતું નથી. પછી વિવેક કરીને મહીપતિ જુના ભક્તોની સ્થિતિ શોધે છે. ત્યારે ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં કદ્યુંની કથા કહી છે તે જોઈ તેના ઉપર એકનાથે ટીકા લખી સંત સંજ્ઞાનને સંભળાવી છે. તેની જ શાંતિ તુકારામની છે તે દૃષ્ટાંત નજરે દેખાય છે. એની ઉપમા પણ અને તો આછી લાગે છે કારણ કે કદ્યુંએ સંન્યાસ લીધો હતો અને પછી એને દુઃખ પડ્યું હતું. અહીં વૈષ્ણવભક્ત તુકારામ ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે અને તે માન અપમાન સરખાં માને છે. પોતાની પત્નીએ તેને સાંકાથી માર્યો પણ ક્રોધમાત્ર ક્રોધ ક્યો નહીં. તેથી તેની શાંતિની ઉપમા આપવા માટે કોઈ દૃષ્ટાંત મળતું નથી. જેમ દીરસાગરની તુલનામાં સમુદ્ર આવે નહીં, તેમ તુકારામની તેની અદ્ભુત સ્થિતિ સમાખ્ય શ્રોતાઓ જાણ્યો. જેણે કળિયુગમાં અવતાર ધરી સદેહે વૈકુંઠમાં જઈ ધન કરકાવી, તે પ્રેમજલકત વૈષ્ણવરાજ જગદ્ગુરુનો જ અવતાર છે. તેને સર્વ મોટા કહે છે. પણ હંમેશાં મોટા કહેવાની જરૂર નથી. જેમ સમુદ્રની ગંભીરતા સૌ જાણે છે, પછી કહેવાની શી જરૂર ? જેમ સૂર્ય તેજ આપનારાઓમાં દ્રેષ્ટ છે, તો પછી ફરી ફરીને તેમ કહેવાની શી જરૂર ? તેવીજ રીતે ચંદ્રમાને શીતળ છે એમ કહેવાની જરૂર નથી. પૃથ્વીની કામાતું વર્ણન કરતાં જુએ તો તે સ્વભાવથી જ તેવી છે તો મુખથી કહેવાની શી જરૂર ?

તેમ વિવેક શાંતિનું બૂધણ તુકારામને અંગે અક્ષય અલંકાર છે. તે નિજ મુખે શા માટે કહે, પણ પવિત્ર સમાની સર્વ જાણે છે.

કાયાથી, વાચાથી અને મનથી જોતાં, તેને તપાસતાં ખરેખરી કરનાર કોઈ મળશે નહીં, તે અસત્ય વચન પ્રાણુ જતાં પણ ખોલે નહીં. તેને વાચાનું તપ છે તેવું નકકી જાણુજો. સર્વ પ્રાણીમાનમાં દયાલાવ એથી રીતે રાખે છે અને કોઈમાં બેદલાવ ગણે નહીં તે માનસિક તપ છે તેવું નકકી જાણુજો. આ માનસ તપનો વિચાર દૂંકમાં કહ્યો છે. પોતાના અંગે કષ્ટ સહન કરીને પરોપકાર કરવો તેને શરીરતપ કહે છે. આ ત્રણે તપ પદ્ધતિસર તુકારામને અંગે આશ્ચર્યજનક હતાં. તે પગે ચાલીને પ્રેમથી પંદરપુર જતો હતો. પંદર દિવસે એકાદશીનું નીમ લખને પંદરપુરની વારી કરતો. એક દિવસ ઘેર રહીને બીજો દિવસે પાછા પંદરપુર જવા નીકળતા. રસ્તામાં પ્રેમથી ગાતા ગાતા અને નાચતા જતા હતા. સાતમે દિવસે પંદરપુર પહોંચતા. ત્રણ રાત્રી ત્યાં રહીને પાછા દેડગામે ઘેર આવતા. એ પ્રમાણે કરતાં ત્રણ વરસ પૂરાં થયાં અને તુકારામને શરીરે ટાઢીઓ તાવ લાગુ પડ્યો. પછી અશક્તિ થવાથી મનની તળમળ શરૂ થઈ. જાતે કમનું ભરીને ચલાય નહીં. તેથી તે કહેવા લાગ્યા કે હવે પંદરપુરની વારી અટકી ગઈ. મારા નર્મીઓ કંઈ દોષ હશે એટલે જલદી વિદ્ય ભ્રમું થયું. તે સમયે વિકોળાના વારકરીઓ પંદરપુર જતા હતા, તેમના હાથમાં પત્ર લખીને વિકોળાને પંદરપુર મોકલ્યો. તેમાં વીસ અક્ષર હતાં કે જે વૈષ્ણવ ભક્તિનો નમુનો છે. તે સાંભળતાંજ મનમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થશે. પાંદુરંગ મૂર્તિ લાવીને કહે છે કે —

હે દેવાધિદેવા રૂક્મિણીપતિ, ખરેખર તારી વિનવણી કરવા જેટલું લાગ્યે મારું નથી. પણ મારા મનથી ધીરજ ધરીને પ્રેમલાવથી આ પત્ર લખું છું. મારું જેવું તેવું ગાહુધેણું બોલવું હે ચક્રપાણિ, સ્વીકારજો. પ્રેમથી તારા ચરણમાં નમન કરું છું અને મારું મસ્તક તારે ચરણે ધરું છું. તું સધળા દેવોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તું ગોપીકા પ્રાણુસ્થલ સચળ મધવ છે. સર્વ તારી ઉદારતાનું વર્ણન કરે છે. ત્રિભુવનમાં તારી સત્કીર્તિ અને અને વૈભવ છે. હે હૃદયિક્ષી, તારા નામ માત્રથી પાતકના કુંગરો નાશ પામે છે અને કર્મબંધનો આપોઆપ બળીને ભરમ થઈ જાય છે તેમજ નગરે દરિદ્રતા દેખાતી નથી. રૂક્મિણીમાતા જગત જનની સર્વ સુખદાયી તારા ચરણ આપે છે. રિદ્ધિસિદ્ધિ સર્વ તને અનુકુળ રહે છે અને મારે મુક્તિ તારા આંચણમાં રહે છે. જે સુખ-ઈશ્વરિક દેવોને મજે નહીં તે ભક્તોને પ્રેમથી મજે છે. કીર્તનમાં નાચતાં ધણા આનંદ થાય છે. તેથી તાળપાડી

નાયું છું. આ આ વિશ્વમાં જડ્યેનન અનંત છે. તું રૂક્મિણીદાંત તે સર્વનું
 જીવન છે. પણ મારું નમીત્ત ખોટું છે તેથી તું મને તારી પાસે બોલાવતો
 નથી. તેં મને બોલાવ્યો નહીં તેથી મારું મન ધણું ઉદાસ છે. નિર્દય
 યર્ષને તેં આ પર્વ સમયે જ મને ત્યજ દીધો છે. અથવા તો કંઈ જરૂરી
 કામ આવી પડ્યું તેથી હે ગોવિંદ, તું મને વીસરી ગયો છે. હે મુકુંદ ! હું
 તારી રાહ જોઉં છું અને તારી સ્તુતિનાં પદ ગાઉં છું. કદાચ મને કંઈ
 આપવું પડશે તે સંકટ તને મનમાં આવ્યું હશે, તેથી હે ચિકિત્સા, તેં મને
 ત્યજ દીધો છે અને મને બોલાવતો નથી. એટલે સંકેત તારા મનમાં
 થાય છે તો આટલો જનસમુદાય શા માટે પેદા કર્યો ? અમે ખીજા કોની
 પાસે જઈ મોં ઉઘાડી વાત કરીએ ? તેં અમને નાખી દીધા છે તો તેમાં
 અમારી શું ખૂલ છે ? અમારી મુશ્કેલીઓનું એક પાંદુરંગ તારા વિના કોણ
 નિવારણ કરી શકે ? તુંજ કહે કે હું કોની વાટ જોઉં ? અમારા જીવનગ
 મિત્ર ખીજો કોણ છે ? હે શ્રીરંગ ! જો તું અમને નાખી દીધય તો અમારા
 સંસારનો નાશ કેવી રીતે થશે ? મારા જીવનું દુઃખ કલા વિના મને તું
 જાણી શકે છે. તેનું નિવારણ કરનાર તારા વિના મને ખીજું કોઈ દેખાતું
 નથી. હે દેવાધિદેવ રૂક્મિણીસાતે, મારો શો અન્યાય તારી નજરમાં આવ્યો
 છે કે જેથી મારા ઉપર દયા આવતી નથી. હે દયાળુ, મને શા માટે નાખી
 દીધો છે ? મને હવે નજરો નજર સત્વર દર્શન આપો. તેમ કરવાથી તને
 કંઈ ખર્ચ લાગશે નહીં. હું તો વારંવાર રાતદિવસ તારું નામરમરણ કરું
 છું. જે તારી ઈચ્છા પ્રમાણે મળશે તે પ્રમાણે ચાલશે. નહીં તો 'કાળ'
 મોકલી આપ એટલે ચિત્તની તળમળ છૂટી જાય. હે પંદરીનાથ ! મારો
 નિશ્ચય છે કે હું તારા ઉપર કોઈ જવાબદારી મૂકવાનો નથી. તું મારા હૃદય
 મંદિરમાં વસે છે, તો મારા અંતરની સર્વ વાત તું જાણે છે. પણ અમે
 બાળક જેવો સ્વભાવ તને મળવાનો છે. માટે હે રૂક્મિણીપતિ, અમે
 તને મળવા માટે તળમળ કરીએ છીએ. તારે તો ધણું છોકરા (ભકતો)
 છે. તેથી તે બધાંની ક્યકય સહન થતી નહીં હોય, એટલે તું મનમાં
 અમારા પ્રત્યે નિહુર થયો હોઈશ અને તેથીજ મારો ત્યાગ કર્યો હશે.
 હે રૂક્મિણીપતિ, અમે કળકળાટ કરીએ છીએ અને તને ભાંડીએ છીએ,
 તેથી જ હે દયાળુ, મને તેં તજ્યો હોય એ નક્કી લાગે છે. જેમ કુટુંબ
 ધણું મોટું થઈ જાય અને કન્યાઓ તેમના વરને ત્યાં જાય, એ પ્રમાણે
 નિહુર થઈને અમને સાસરે મોકલી દીધા જેવું કયું છે કે પછી વેપાર
 કરતાં જગજોડીને ખોટા આવી તેથી મનમાં કંજુસાઈ આવવાથી અમને

સંકટ સમયે ત્યજી દીધા. કે પછી લોકાચારમાં આગર ગઈ અને લેણદારો દરવાજે બેઠા છે તેથી શ્રીહરિ અર્પને વીસરી ગયા છે? કદી માણસ તેડા આવનાર ન હોય તો સંદેશો કહીને પણ બોલાવવો હતો. ઉપર ઉપરનો યશ પણ ના લીધો એટલો બધો ભય મનમાં કેમ આવ્યો? હે જગજેડી, મને ત્યજી દીધો ત્યારે ખીજીને કાણુ તને મળી આવ્યો છે કે નેને માટે તું આહુત્યવળું કરે છે અને પોતાનું બાળક નજરે ગમતું નથી. કેમકેનો શબ્દ મોકલીને પણ તેં યશ ના લીધો? તેં મહુ જતન કરીને ધન બેઠું ક્યું છે, તે તું કેન આપીશ? પોતાનાં છોકરાને સુખ નથી (તેને જૂખ લાગી છે અને રદન કરે છે) રડી રડીને યાદવાથી જૂખ લાગી છે, તો હવે તારું લૌકિક સારું દેખાય તેવો વિવેક કરજો. જો તું મારો કદગાદ સંપ્રદાય તો તારું ભણું નહીં થાય. માટે મનમાં વિચાર કરીને આ દીનની ખબર અંતર લેજો. જો તું મારી ખીક અંતરમાં નહીં ધરું, તો હું કંઈ બાકી રાખીશ નહીં. બધા સંતોને સત્વર કરીને તારો ખીજો કોષ ભેડીદાર થયો હશે તેને હુબાવી દર્શા. હે દયાળુ, જો તું મારી ખીજા પૂરી નહીં કરું તો હું જે રાતદિવસ તારું નામ જપું છું, તે પછી હું જીભથી કદી નહીં બોલું. તું એટલો સમર્થ જગજેડી છે અને તારે ત્યાં હું આવો અભાગીઓ જન્મ્યો છું. એજ તારા માટે મોટી અપકીર્તિ ગણાશે અને દુનિયામાં તારી મોટી ક્રોધેતી યશે. અહોતો ખાવાને અન્ન પણ મળતું નથી અને પિયેરનું (તારે ત્યાંથી) પણ કંઈ આવતું નથી તો હવે આ જીવતર નકામું છે. શા માટે નકામી બડમડ કરવી? માટે યાદ રાખીને હે શક્તિમણીપતિ. મને દર્શન આપજો. રાતદિવસ દુઃખ સહન કરું છું. તો નિષ્કુર મનનો થઇશ નહીં. કંઈ આણુ આવ્યા છે અને તારા ચરણમાં મારું મન છે. તારું દર્શન ન કરવાથી ચિત્તમાં ધણો હિંદ્રેગ થાય છે. સંસારની અડચણો ત્યજીને હું બૂમો પાડતો તારા આવવાની વાદ ભેડું છું. માટે પૂર્ણ કૃપાદષ્ટિ કરી જલ્દી આતીને દર્શન આપજો. હવે કાલુવાર પણ ધીરજ રહેતી નથી. મારી ભુદ્ધિ કેવી રીતે રિચર રહે? મનનો વારં વાર નિઘ્રહ કરું છું, પણ મતિ શુદ્ધ થતી નથી. આ શરીરની એવી દશા થઈ છે તે તું પાંકુરંગ સર્વ જાણે છે. એટલા માટે હે શક્તિમણીરંગા, મારો ભવભંગ કરજો. તેં કોઈ શરણાંગતને દૂર ક્યો હોય એવું કદાપિ સાંભળ્યું નથી. માટે તારા ચરણને યાદ કરીને મારા મસ્તક ઉપર મૂકું છું. માટે તું યોગ્ય ક્યારે કરીશ તે તો હું નકકી સમજી શકતો નથી. પણ ચિત્તમાં સરખાપણું રાખીને રાતદિવસ તારી કીર્તિ ગાયા કરું છું. આ વિનંતિ

સાંભળીને હે સારંગધરા, મને સત્વર દર્શન આપજે. વારકરીઓ ઘેર પાછા આવે ત્યાંસુધી તારી રાહ નંદઈશ. પછી તેમની સામે જઈ દંડવત પ્રણામ કરી સદલાવે સંદેશો મોકલ્યો તેની વાત પૂછીશ કે તે કંઈ યોગ્ય સંદેશો મારા માટે કહેવડાવ્યો છે. ખરેખર, મહાદ્વારનાં પગથીયાં ત્યા ખાલી પડ્યાં હશે. ત્યાં મારા દંડવત પ્રણામ સંતોએ તને પહોંચાડ્યા હશે. જેમ લાકડીને મૂકી દેતાં ઓચિંતી તે જગીન ઉપર પડે તેવા જ પંદરીનાથ, મારા તને દંડવત પ્રણામ છે, તે સંતોએ તને કહ્યા હશે. જેમ આજક રિસાધને તેની માતા પગ આગળ આળોટે અને ગમડે, તેવા જ મારા દંડવત પ્રણામ સંતોએ તને કહ્યા હશે.

પછી વારકરીઓને તુકારામ કહે છે કે મારાવની તમે પંદરીનાથને વિનંતી કરજો કે તુકારામને તેનો કયો અન્યાય બોધને વનમાં ત્યજી દીધો છે ? મારી નમ્ર આજીજી કહી બતાવીને તેમને પૂછજો કે તુકારામનો કયો અન્યાય બોધને તેને ત્યજી દીધો છે કે જેથી તેનું પંદરપુરમાં આવવાનું બધ ચલુ છે ? તે ઈંટ ઉપર સમચરણે જોતો નથી કે તેના કયા અવગુણને લીધે ત્યજી દીધો ? તે કારણ પણ પૂછના આવજો. પછી કૃપા કરીને પંદરીનાથ મને જ્યારે ત્યાં બોલાવશે ત્યારે હું ત્યાં સત્વર દોડતો જઈશ અને વિહસને તથા સાધુસંતને બેટીશ. શરીરમાં ત્રિવિધ તાપ છે. તે આપા-આપ તત્કાળ જતા રહેશે. જે ગુણ ચરિત્ર કંદવી ગાતાં હૃદયથી નાચવા લાગીશ. માતાજી પાસે આનંદથી જઈ હૃદયથી સ્તનપાન કરીશ. મારાં કારણા વચન સાંભળી સત્વર ઉતર મોકલશે. વળી તુકારામ કહે છે —

હે કૃપાસાગર જગજીવન, મારો કોઈ ગુણદોષ મનમાં લાવીશ નહોં અને મારા પાપનો નાશ કરજો. મને તારા ચરણનાં દર્શન કરાવજો. હે હૃદયિક્ષી, મારા દુઃખ દૂર કરવાનું તારામાં સામર્થ્ય નથી કે શું કે જેથી તું નિષ્કુર થઈને મને પરદેશમાં ત્યજી દીધો છે. રૂક્મિણીપતિની કીર્તિ સાંભળીને રાતદિવસ અંત આવે છે અને ખરેખર હું સાક્ષાત્ ભેટવા આવીશ ત્યારે પ્રેમસાગરમાં ભરતી આવશે. હે જગજીવના, તારી લીલાનું વર્ણન કરવા માટે મારી પાસે જીલ નથી. પ્રેમામૃત ચાખવા મારા અંતરમાં ઉતાવળ થાય છે. પણ સમયની મદદ નથી એટલે નકામો શોક કરતો બેઠો છું. આગળ દુઃખ વધે છે અને અનેક કટપન્થ થાય છે. હે શ્રીહરિ, તું અંતર સાક્ષી છે. હવે તું ગમે તે કરજો. હવે હું સર્વ પ્રકારની તળમળ મૂકી દઈ અંતરમાં સ્થિર થઈને બેસી રહ્યો છું. જો હું તારી અવગણના

કરું તો તને શાપ લાગે અને હે અધોક્ષજ, તું મરી જાય તો તેથી મારાં છોકરાંને શું લાભ થાય ? માટે હું તને આશીર્વાદ આપું છું કે હે શક્તિમણી-કાંત સુખરૂપે આનંદ કરજો અને કાંઈ વખત મનમાં મમતા લાવીને આ અનાથનો અંગીકાર કરજો. કદી દૂર નાખી દઈશ તો પણ સંદેશો મોકલીને તો ખજાર ખંતર રાખજો. તારા મોહથી મારું અંતઃકરણ ભરાઈ ગયું છે, તો મારા ઉપર કૃપા કરજો. હે કૃપાસાગર, જગજેડી, હવે મારી એક વાત સાંભળજો. છેવટે જેમ તને ઠીક લાગે તેમ કરજો. પછી હું બકબક કરું નહીં. જેવું તારા મનમાં આવે તેવો જવાબ હે પંડરીનાથ, મોકલજો. પહેલાં બાળક ગણી જે લાડ કર્યાં છે તેવી જ રીતે મારા કોડ પૂરા કરજો. દર્શન આપીને સંસારના બંધનનું સંકટ તું નિવારજો.

એવા કરુણાભર્યા શબ્દો પ્રેમથી લખીને એક પત્ર વારકરીઓ સાથે પંડરપુર મોકલ્યો. આટલી પ્રાર્થના સાંભળી શ્રોતાઓ મનમાં શંકાથીયે થશે નહીં. તમે કહેશો કે અનુસંધાન દૂર કરીને આ ગ્રંથ વિસ્તારીને લખ્યો છે. તે સ્વાનંદ પ્રેમની ભૂલ છે. આગળ કયા કરવાની યાદ રહી નહીં એવું કંઈ નથી. આ ગ્રંથ વગર વિચાર્યો વિસ્તારીને લખ્યો નથી. પત્રિકાના અલંગ સંક્ષિપ્ત રીતે અહીં લખ્યા છે તે મૂળ અલંગ જોઈ વાંચી ખાતરી કરજો. તુકારામના પ્રેમનું વર્ણન કરતાં આપણી બુદ્ધિ કામ કરી શકે નહીં. જેમ ચિતારો સૂર્યનું ચિત્ર દોરે પણ તેમાં પ્રકાશ મૂકી શકે નહીં, કો સરિતા પાણીના પૂરથી જલકાતી જાય તો પણ તે સમુદ્રની બરોબરી કરી શકશે કે ? ગમે તેટલી દૂધાળ ગાય હોય; તો પણ તે કામધેનુની બરોબરી કરી શકે નહીં. દૂરથી પિતળ ચક્રચકિત દેખાય પણ તે શુદ્ધ સુવર્ણ થઈ શકે નહીં. જેમ સુધારસનું સામર્થ્ય કોઈ દવાથી લાવી શકાય નહીં; જેમ મેઘની ગર્જના સાંભળી મોર નાચે છે, તેમ દેલ પણ નાચવા લાગે છે. પણ બનેની છેલ્કળા જુદી જુદી હોય છે તેવા સર્વ ભેદ રાત્રી સુપુર જ બાણી શકે છે. તેમ તુકારામના પ્રેમનું પ્રીતેથી વર્ણન કરતાં મતિ કુંડિત થાય છે. જેમ આકાશમાં સૂર્યનો ઉદય થતાં નક્ષત્રો દેખાતાં બંધ થાય છે, જેમ કસ્તુરીમાં માટી પડી હોય તો તે પણ તેટલા જ મૂલ્યથી વેચાય છે તેવી રીતે સંતરતવન કરતાં વાણી અનાયાસે પાવન થાય છે. હવે આગળ અનુસંધાનમાં કહીએ. વૈશ્ણવજનો અને વારકરીઓ પંડરપુર જતા હતા. તેમના હાથમાં તુકારામે પ્રેમથી પત્ર લખીને આપ્યો, તેઓ તુકારામને મોડી પંડરપુર તરફ આપ્યા.

આગળના અધ્યાયમાં લકતયાતુર્ણની પ્રેમભરી કથા કહેવાશે. જેમ કંલુસ પોતાનું ધન ગણતાં મનને જરા પણ બહાર જવા દેતો નથી, જેમ કુટિલ માણસો પરનિંદા કાને સાંભળવા તત્લીન બને છે, તે પ્રમાણે સંત-કથા પ્રેમથી સાંભળતાં શ્રી રૂદ્ધિમણીપતિ સંતોષ પામશે. મહીપતિ શ્રોતાઓને વિનવે છે કે સંત કથા શ્રવણમાં તમારો સદ્ભાવ યજા દો.

સ્વસ્તિ શ્રી લકતવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.

પ્રેમાળ ભાવિક લકતોએ આ પચાસમો રસાગ્ર અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૧ મો.

સંત તુકારામ ચરિત્ર (ચાલુ)

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ગોપાળકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય જય દીનદયાળ હપિકેશા, સપ્રેમ લકત હૃદય નિવાસી, રૂદ્ધિમણી-રંગ પંદરીશા, આદિસર્વેશા, જગદ્ગુરુ, જય જય લીલા નાટકી સુતધારા, ગુણનિધાના માદવરાયા, તારા ચરણનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરીને સમુદ્રતનયા શ્રી લક્ષ્મીજી તત્લીન થાય છે. જય અંતરસાક્ષી, ચરાચરવાગી, આદિસ્વરૂપ નિર્ગુણવેષા, પુંડરીકવરદા, સર્વ શ્રેષ્ઠા, જય અવિનાશી આત્મ-રૂપા, જય કરુણાસાગર વૈકુંઠપતિ, વિરાટસ્વરૂપ વામનમૂર્તિ તમે પરગુથી પૃથ્વીને નક્કરી કરી, વિપ્રોને સ્વાધીન કરી. જય અસુરમર્દના, ધર્મ-સ્થાપનારા ત્રિનોકપતિ, વિધિના પિતા, પ્રેમાળ લકતોના સન્નત સખા તારા વિના બીજો કોઈ નથી.

હું નિજ મુખે તારી સ્તુતિ કરું છું, પણ મારી શુદ્ધિમાં અખંડ સ્ફુર્તિ નથી.

નિજ પ્રીતિથી ચરજ કરું છું, પણ તે માટે યોગ્ય સાહિત્ય મળતું નથી. પશ્ચાતાપ કરીને તીર્થાટન કરવું ગમે છે પણ શરીર હવે યકિતલીન

યયુ છે સત્પાત્રને દાન કરુ હોય તો પામે ધન નથી વિધિ પ્રમાણે વ્રત કરુ હોય તો બૂખથી પ્રાણ વ્યાકુળ થાય છે નદન કરીને મર્વ પ્રાણીને નમુ છુ તો ગુણ દોષ મનમા આવે છે હે શ્રીપતિ, નેનાત્મનો અભ્યાસ કરુ તો પૂરતુ આયુષ્ય નથી પશ્ચાતાપ કરીને મમાગ બ્ર નિ ત્વજ્ઞે તો પણ ચિત્તમા વૈરાગ્ય આવતો નથી એમાત્રના તારુ ધ્યાન કરીએ તો ચચળ મનને વીધે શુદ્ધિ કામ કરતી નથી સ્વરૂપ તરફ એકદક્ષ કરીને જગને જગને ભગ્નુ અથવા ધર્મિય દમન કરુ, તો પણ જીલ આધીન રહતી નથી એના દુર્ગુણોથી ભરેનો છુ તેનો તુ અતઃ માક્ષી છે માગે હે રૂદિમણીપતિ, મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે તારા જે ભક્તો તને ઘણા પ્રિય છે તેના મદ ગુણની કીર્તિનુ વર્ણન કરવા માગે મારામા સપ્રેમ મુર્તિ થવા દે દુ મયા, વાચ્યા, મનથી એજ દાનની ઇચ્છા કરુ છુ તે ચિન્તાય મને ખીજ ઇચ્છા નથી માટે મારો મનોરથ પૂર્ણ કરાવજે

હવે ત્રોતાઓ, સાદર કયા સાભળજે પાઠના અધ્યયના મુદર મ્યા કહી તુકારામે અતર પ્રેમ લાગીને છેગે પદરીનાથ ઉપર પત્ર લખી મોકલ્યો તેમા ચોરીસ અલગ હતા, તે સત્વર લઈને વારમરી પદરપુર તરફ આ વા રસ્તે જતા સ્વાન દે પ્રીર્તન ગજર કરી ડોનતા હતા એમ ભજનન કરતા વૈષ્ણવો સત્વર પદરપુર આન્ધ્યા સધગાઓ એમીજને મગીને લોગગજુ કરવા લાગ્યા તેઓ એકમીજને ભેગે છે અને આર્નિગન આપે છે તેઓના નેત્રોમા આનદાશ્રુ વહેવા લાગ્યા શ્રીપતિની આરતી કરીને પ્રેમથી આવરણ લીધા પડી હાથમા ધમ્મ પતાન લઈને ચત્રલાગાને તીરે આન્ધ્યા પહંચા ધૂળી વદન કર્યુ કહેવાય છે ત્યાર પછી સ્નાન કરીને ઝપટ નિત્યનિયમથી પરમારી, પુકરીકને નમન કર્યુ અને બેટયા પછી ક્ષેત્ર પ્ર ક્ષિણા કરી ટાળ, મૃદગ વગાડી સ્વાન દે નૃત્ય કરવા લાગ્યા ત્યારપડી વૈષ્ણવો સત્વર મહાદાર આગળ આવ્યા આગળ ગુરુસ્થાન બેઠને નોટાગણ મરવા લાગ્યા તુમરામે પત્રમા જે અલગ લખ્યા હતા તે વૈષ્ણુમનો-વારમરીઓ આનદે ગાતા હતા એવા કરુણ વચન માલગી રૂદિમણીરમણને તે સમયે ગગુ ભગઈ આવ્યુ તુમરામને હીક નથી તે સાભળી હચિકેશી ગભરાયા જેમ હરણાનુ જગ્યુ પારધીની જળમા ફસાય અને હરણીને દુ ખ થાય તેવુ થયુ જેમ જાળકને ઓરી, અછમડા નીકળે ત્યારે તેની માતાને ચેન પડે નહીં, તેમ તુમરામનો પત્ર સાભળી જગજીવન ગભરાયા જેમ જળદેવના પાણી શેરી લે ત્યારે માઠના પોતાની જગાએ ટળવળે, તેમ તુમરામની

કરુણા સાંભળી શેષશાયી ગભરાયા. જેમ કંજુસના ધન ઉપર ચોર નજર નાખી લઈ જાય અને તે જેમ કંજુસના જીવમાં ડચુરો લરાય તે રીતે સારંગધર ગભરાયા. પછી વૈકુંઠપતિ શક્તિભૂષી માતાને કહે છે કે તુકારામ માટે મને ચિંતા થાય છે. તેથી ચિંતામાં ગદ્ગદ મવાથી નેત્ર કમળમાંથી અશ્રુ પડે છે. સધળા વારકરી આવ્યા છે પણ એક તુકારામ એકનો જ નજરે પડતો નથી. તેથી મારા જીવને સુખ પડતું નથી. હવે આપણે અહીંથી જઈએ તો યાત્રામાં ધણા લકતો આવ્યા છે તેઓનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ. હવે શું કરવું તે તમને પૂછું છું. આ સાંભળી શક્તિભૂષી માતા કહે છે કે ગરુડને બોલાવવા માટે મોકલો. તો તે તુકારામને પીઠ ઉપર બેસાડી ક્ષણવારમાં તેડી લાવશે. આપણી પામે આટલું સામર્થ્ય છે પછી મનમાં ચિંતા શા માટે કરવી ? તેમનાં આવાં વચન સાંભળી હૃદયમાં સંતોષ થયો. પછી ગરુડને બોલાવીને પંદરીનાથ તેને કહે છે કે તું દેહગામ જલદીથી જઈને આ કામ કરી આવ. પછી પોતાના હાથમાં કલમ લઈને જગજીવન પત્ર લખે છે તે સાવધાન બનીને ભાવિક સંજ્ઞાનો સાંભળો. “ કહે છે કે જ્યાં સુધી વૈકુંઠ અને કૈલાસ રહે ત્યાં સુધી તુકારામ ચિરંજીવ રહેજે અને મારા હૃદય મંદિરમાં તારો પ્રેમ અખંડ રહેશે. ” એવો આશીર્વાદ આપ્યો. ત્યારે શક્તિભૂષી મનમાં વિરમ્ય પામ્યાં ! તે કહેવા લાગ્યાં કે તમારા મુખનાં આ વચન કદી અસત્ય થશે નહીં. પંદરીનાથ મૌન રહી હસતા હતા. તેમનું હૃદય પ્રેમથી જીભરાતું હતું. તે કહે છે કે તુકા, તારી વિપરીત દલા સાંભળીને અંતરમાં તારી યાદ આવે છે. તું પૂછશે કે તે કેવી રીતે, તો તારું મન અંતરમાં સાક્ષી પૂરશે. વારકરીએ સંદેશ કહ્યો તે સાંભળતાં જ અંતરમાં કાસાવીસ થાય છે, માટે સત્વર મળવા માટે આવજો. અહીં યાત્રામાં ધણા માણસો આવ્યા છે એટલે ગરુડને મોકલ્યો છે. તે તને અહીં નક્કી લઈ આવશે. માટે અંતરમાં કંઈ પણ સંકેત લાવ્યા વિના એની પીઠ ઉપર બેસીને ક્ષણવારમાં પંદરપુર આવેલો મને સત્વર બેટ. એવો પત્ર જગજીવને લખીને ગરુડને આપ્યો અને પછી કહ્યું કે મારી જગાએ તુકારામને જાણજો અને પીઠ ઉપર બેસાડી સત્વર લઈ આવજો. તે સમયે અવસ્ય લઈ આવું; એમ કહી ગરુડે ચરણમાં માથું નમાવ્યું. ગરુડ કહે છે કે સ્વામીએ જેનો હાથ પકડ્યો તે અમારે શિરો-વંધ છે. મૂર્ખને જ્યારે સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય ત્યારે તેનું પડિતો પણ સન્માન કરે છે. જ્યારે નદીનો સમુદ્ર અંગીકાર કર્યો પછી વહેણા તેની અવગણના કેવી રીતે કરશે ? જેમ બોરડી તેમજ આવળને મલમાયળ પર્વતે

પ્રેમથી જીગવા દીધાં તો પછી તેને કાંટાવાળું કાણુ કહેશે ? પછી ભલેને તેમાં સુગંધ ન હોય. જેનો અહરપતિએ અંગીકાર કર્યો તેને સવળા દેવાએ માન્ય રાખવો જ પડે, જેમ લોખંડી લાકડીને પારસમણિનો રૂપર્શ થયો પછી તેને મલિન કાણુ કહી શકે ? તેમ તુકારામનું શુદ્ધ અંતઃકરણ જોઈ તમે તેના ઉપર તુષ્ટમ ન થયા હો, પછી મારાથી તેમને દૂર રાખવાનો કદી અધિકાર નથી. તે સમયે આપું કહીને ગરુડે તેમના ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું. ૫૩ી ખગપતિ ઝટ ગડીને પવનવેગે નીકળ્યા. અહીં તુકારામના મનમાં ધણી ઉનાવળ થઈ છે. તે માથા ઉપર હાથ મૂકીને વિઠાળાના આવવાની રાહ જુએ છે. જેમ બાળક માતાને જોતો નથી ત્યારે આતુરતાથી વાટ જુએ છે, તેવી જ રીતે કારામ પણ વાટ જુએ છે. જ્યારે આતકને તરસ લાગે છે ત્યારે તે આંચ ઉગાડીને આમતેમ જુએ છે. જેમ પેટમાં ભૂખ લાગતાં કાચખીનાં બચ્ચાં તેની માતાની નજર માટે ચારે બાજુ જુએ છે; જેમ કૃપણનું સર્વ ધન ચોરાઈ જતાં તેને રાત્રીદિવસ એન પડે નહીં; જેમ માણસી પાણી ખૂટતા તળમળ કરે છે, તેમ પંદરિનાયના વિયોગે કરીને તુકારામ રાત્રીદિવસ તળમળ કર્યા કરે છે, એટલામાં ઓચિંતો ત્યાં આવીને ગરુડ નજીકમાં જોભો રહ્યો. ખગપતિને જોઈને તુકારામે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને પ્રેમભાવથી તે સમયે આલિંગન કર્યું. પ્રેમથી કુશળ વર્તમાન પૂછે છે કે શ્રી શક્તિમણીપતિ સુખી છે કે ? અને રાત્રીદિવસ ચિંતા થતી હતી કે ક્યારે મળાશે જગજીવને નિષ્કુર થઈને બહુ કાંઈ મન કરીને મને પરદેશમાં નાખી દીધો છે અને ૫૩ી વિચાર આવતાં મન ઉદ્વિગ્ન થાય છે. પંદરપુરમાં તો ધણા વારકરી આવ્યા હશે; તો પણ મને શા કારણે વિસારી મૂક્યો ? મારો એવો કયો મોટો દોષ નજરે પડ્યો તે હું સમજી શકતો નથી. તુકારામનાં વચન સાંભળી વિષ્ણુવાહન શું કહે છે ? તારા ઉદ્વેગથી જગજીવનના મનમાં ધણી વિઘ્નના થઈ છે. જેમ બાળકના વિયોગે માતાની દશા થાય, જેમ બચ્ચાંના વિયોગે દરણીની દશા થાય, જેમ પાણી વિના તરસ્યો મનમાં ટળવળે તેવી દશા શક્તિમણીપતિની તારા વિના થઈ છે. રાત્રીદિવસ તને યાદ કર્યા કરે છે એટલે જ મારી સાથે સંદેશો મોકલ્યો છે અને તને તેજવ્યો છે. જે પત્ર શક્તિમણીકાતે મોકલ્યો હતો તે ગરુડે તેને વાંચી સંભળાવ્યો. તે કાને પડતાં તુકારામની આંખોમાં અશ્રુ જીભરાઈ આવ્યાં. તુકારામ તે પત્ર લાચમાં લઈ હૃદય ઉપર મૂકી પ્રેમથી પત્રને આલિંગન આપ્યું. જેમ મુકાતા જાડ ઉપર ઓચિંતો મેઘ વર્ષા કરે તેવી જ રીતે ગરુડે પત્ર આપતાં તુકારામને આનંદ થયો. જેમ ભરત

શ્રીરામની વાટ જોતા નંદીઆમમાં ખેડા હતા, ત્યારે હનુમાનજી મારફતે રામનો સંદેશો મળતાં, તેમને જેવો આનંદ થયો હતો, તેવો આનંદ તુષારામને થયો. પછી ગરુડ મધુર સ્વરથી કહે છે કે હવે મારી પીઠ ઉપર બેસી જાઓ એટલે આંખનો પલકારો ચાપ તેટલામાં તમને પંદરપુર લઈ મળે. તમારું શરીર રોગથી બહુ જર્જરિત થયું છે અને આલવાની શકિત રહી નથી, તેથી પંદરીનાથે કૃપા કરીને મને મોકલી તમને તેજાવ્યા છે. માટે હવે ઝટ બેસો અને જીવોનો વિલંબ કરશો નહીં. એવાં વચન ગરુડનાં સાંભળી, તેને તુષારામ ઉતર આવે છે કે તું અમારા આમીનું વાહન છે. અમારા જેવા મેવકોનો તું પૂજ્ય ગણાય; એવું સાણા માણસો કહે છે. પગનો જોડો માથા ઉપર શોભે નહીં. તે તો પગમાં જ સારો લાગે. જેમ વાળી કે નેપુર માથે બંધાય નહીં એ ચતુરાઈથી વિચારવાની વાત છે. જેમ મહાદ્વારની પાસેની પ્રતિમા સ્થાન ઉપર મુકાય નહીં, જેમ રામનો ધણે માનીતો ખવાસ હોય; પણ તેને સિંહાસન ઉપર બેસાડાય નહીં. માટે હે વિષ્ણુવાહન, હું કદી તારી પીઠ ઉપર બેસીશ નહીં. તારા ભાગ્યની મોટાઈનું મારાથી વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. જે પુરાણપુરુષ વૈકુંઠવિહારી જેના ઉદરમાં અનંત ભંડારો સમાયાં છે, તેને તું પીઠ ઉપર લઈ જઈ શકે તે જ અમારે મન નવાઈ જેવું છે. જે સુર અસુરથી છતી શકાય નહીં તેઓને છતીને તેમની પ્રતિજ્ઞાઓ ભંગ કરી તેમનું વાહન થવાનું અભિમાન તને છે. તેમની આગળ તને બે હાથ જોડી ઊભા રહેવાનું રોજ મળે છે. માટે અમે ઉપાસકોને તો સ્વામીનો સેવક તેમની સમાન જ છે. એટલા માટે પીઠ ઉપર બેસવું સર્વથા યોગ્ય નથી. મારી તો આટલી જ વિનંતી છે કે મારી આવી અવસ્થા જોઈને સત્વર ગતિએ પંદરપુર જઈને રૂદ્ધિમણીપતિને તેડી આવ. પછી ગરુડનાં ચરણ પકડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને કહે છે કે તમારે આધીન જગજીવન છે, તો તેમને અહીં લઈ આવી મને દર્શન કરાવો. વિનંતાસુતે કહ્યું કે અવશ્ય તેમને અહીં લઈ આવીશ. એમ કહીને સત્વર ત્યાંથી નીકળ્યો. મનમાં વિચાર કરે છે કે તુષારામને પંદરીનાથનાં દર્શન કરાવીશ. એવો મનમાં નિશ્ચય કરીને ગરુડ પંદરપુર આવ્યો. તુષારામને ગરુડની પીઠ ઉપર ન જોયો એટલે હૃષિકેશને ગજરામણ યજ્ઞ. જેમ કન્યાતે તેડું મોકલતાં તેડનાર એકલો જ ખાલી હાથે પાછો આવે, સારે કન્યાની માતા ખિન્ન, યજ્ઞ બિભી રહે તેવી સ્થિતિ રૂદ્ધિમણીકાંતની યજ્ઞ. પછી ગરુડે નજીક આવી ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું અને કહેવા લાગ્યા કે દેવાધિદેવા શ્રીહરિ, તુષારામ મારી પીઠ ઉપર બેસા નહીં.

પણ હે રૂક્મિણીપતિ તમારા મિયોગે તે રાત દિનસ ખૂરે છે માટે કૃપા કરીને વૈકુઠપતિ તેને દર્શન આપના ચાનો જગજીવને ક્યુ કે અવરજ જઈએ, એમ દલીલે ગરૂડને આલિંગન આપ્યું પછી રૂક્મિણીમાતાને મોતારીને પોતાના અતરની વાન કહી ત્યાં મિત્રજનનીએ ઉતાર આપો કે યાત્રા નરના વૈષ્ણવ ભકતો આયા છે તેમને મળવાનો આનંદ ત્યજીને ત્યાં જવું તે યોગ્ય નથી જેમ પત્ની વિના ઘર સૂનું કે પાણી વિના નદી સૂકી, તેમ હે વૈકુઠનાથ, તમારા વિના પદરી શન્ય દેખાશે જેમ રાજ વિનાનું સૈન્ય સૂનું કે કુમકુમ વિના અનકાર પહેરેલી સ્ત્રી મરીન છે, તેમ તમે આ અનસરે અહીં ના રહો તો પદરી ઉદાસ દેખાય માટે ગોપાનકાંઠા થયા પછી તુમગમને મળના માટે જઈશું રૂક્મિણીમાતાના વચન સાંભળી જગજીવને ક્યુ કે અવરજ તે પ્રભાણે જઈશ દલે દર્શન માટે સતો આવ્યા હતા તેમના નામ સાંભળો

ગેખમહમદ, ગણેશનાથ, બોધનેનુઆ, નીમરાજ, પ્રખ્યાન છે, સતે મા પનાર વૈષ્ણવભકત સત્વર દર્શન માટે આવ્યા છે ટાળ, વીણા, મૃદંગ વાગે છે અને વૈષ્ણવો સપ્રેમભાવે ગાય છે ગોભાપમાન પતામઓ ફરફરે છે તે ઉપર ગરુડચિહ્ન ચમકે છે સરળા ભન્તો લોટાગણ્ય કરે છે હવે રૂક્મિણીમાતાને જગજીવન કહે છે કે નીમરાજને ધરો શ્રમ પડ્યો છે અને તે દૂરથી લોટાગણ્ય કરતો આ યો છે તો તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈને કંઈ યોગ્ય વરદાવ આપો

હવે કાચ શ્રોતાઓને શકા થયો અને પ્રેમથી પ્રશ્ન પૂછે કે નીમરાજ કોણ હતો, તેની સવિસ્તર કથા કહો એ પ્રશ્ન સાંભળી વખતોને મનમાં હર્ષ થયો તે પ્રશ્ન કેની રીતે થયો કે જેમ ચક્રાર પક્ષિને ચંદ્ર ઉગવાથી હર્ષ થાય, કે શુદ્ધાર્યાને નસીબ જોગે ઓચિત્ત અમૃત મળે, કે મરીખને આગણે કામધેનુ આવીને ઊભી રહે, કે લોખંડી પેગીમાં ઓચિત્તો પારસમણિ આવીને પડે, કે ક્ષેત્રમાં અનાજ તૈયાર થયાનું હોય તેજ વખતે વરા થાય અને ખમણ અનાજ પાકે તેવું સદ્ભાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે પ્રભાણે શ્રોતાઓના પ્રશ્નને લીધે વખતાના અતરમાં સતોષ થયો હવે નીમરાજનું ચગ્નિ વિસ્તારથી અને પ્રેમથી કહું છું તે સાંભળજો,—

દેવ વૈષ્ણુ નામે એક ગામ હતું તે ગામમાં પહેલેથી નીમરાજની કુવકર્ણી વૃત્તિ હતી (એને તે ચાણુનાર હતા) નીમરાજને છાંપરા હતા મોતે વૈષ્ણવભકત મહેનાતો અતપૂજનમાં તેને ભાવ હતો તેમ કરતા તેને

અંતરમાં પશ્ચાતાપ ઉત્પન્ન થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે હવે આ સંસાર ધણો ભોગવ્યો. માયા ધણી અસલ છે. તેમાંથી દૂર થનાય તેમ નથી. સંસાર વહેવાર કરતાં સધળું આયુષ્ય પૂરું થવા આવ્યું છે. મનમાં એવો પશ્ચાતાપ કરીને તે નીર્યાટન કરવા ચાલી નીકળ્યો. ખાર ન્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કર્યા અને મનમાં સંતોષ થયો. પૃથ્વી ઉપર અધરાં તીર્થો હતાં. હિમાલય ઉપર અમરનાથ મહાદેવ તે પણ અતિ પ્રેમથી નજરે જોયા. સપ્તપુરીનાં દર્શન કર્યા પછી હિમાલય તરફ ગયો. તે રસ્તાની ખ્યાતિનાં વર્ણન કરતાં કથા વિસ્તાર ઘણો વધી જાય માટે સંક્ષિપ્તમાં કહું છું તે શ્રોતાઓ અંતરમાં જાણુજો. તેણે ભાગીરથીમાંથી ત્રણ કાવડ પાણી ભરીને પ્રેમથી રામેશ્વર સર્ધ જઈ મહાદેવજીને અભિષેક કર્યો. એવાં સુકૃત ગાંઠે બાંધીને પછી સત્વર પોતાને ઘેર પાઠો આવ્યો. તેને અંતગમાં એવી ઇચ્છા થઈ કે સ્વમુખે હરિકીર્તન કરવું એવી ઇચ્છા મનમાં રાખી નામરમરણ કરવા લાગ્યો :

જેણે નિષ્કામ જીવિતી મન, તપ કર્યાં હશે તેને જ શ્રીહરિ કીર્તનમાં પ્રેમ વૈરાગ્ય થાય. તીર્યાટન, યજ્ઞ અને વેદપઠન પણ ત્યારે ફળદાયી થાય કે જ્યારે મનમાં લોકલાજ ત્યજીને શ્રીહરિ ગુણગાન ફરી ફરીને ગાતાં નાચે.

હવે ભાષણ ધણું થયું. વૈષ્ણવજ પ્રેમની શુદ્ધ વાત જાણે છે, તે માન કે અભિમાન ત્યજીને સતદિવસ ભજન કરે છે. શ્રીહરિકીર્તનમાં જો મસ્ત થાય નહીં તો સધળાં સાધન વ્યર્થ છે. જેમ વાવ ધણી ઊંડી ખોદી; પણ તેમાં પાણી નીકળ્યું નહીં, જેમ ધણાં કણસલાં ખેતરમાં બેઠાં પણ તેમાં દાણો જન્મ્યો નહીં, જેમ દેસાઈએ વતન વસાવ્યું પણ સંતાન વિના તે નકામું છે. જેમ વિદ્યાભ્યાસ ઘણો કર્યો પણ થોડા વખતે જવાબ આપી શકાયો નહીં; જેમ તેજ શાંત વિનાનો રાજા સિંહાસન પર શોભે નહીં. (બેઠેલો નકામો છે), જેમ પાત્રમાં ધણાં પકવાન પીરસ્થાં પણ હેવટે ઘી પીરસ્થું નહીં; તેમ શ્રીહરિચરિત્રનું વર્ણન ના કરે તો તેનાં સર્વ સાધન નકામાં છે. માટે જ પ્રેમ-યુક્ત કીર્તન કરવાનું નીંજરાજો મનમાં વિચાર્યું. પછી પંદરીનાથે એક દિવસે ગજવદનને આજ્ઞા કરી કે મારું કીર્તન કરવાની સ્ફુરણા થાય તેવું વરદાન નીંજરાજને આપ. ગણપતિએ કહ્યું કે અવશ્ય કરીશ. પછી એક દિવસે રાત્રીના સમયે નીંજરાજ નિદ્રામાં હતા, ત્યારે ગણપતિએ બ્રાહ્મણના સ્વપ્નમાં તેને સ્વપ્નું આપ્યું, યાપટ મારી આવધ કર્યો અને કહ્યું કે મારા વરદાનનો પ્રસાદ લે. પછી તાંબુજ કાઢીને

તે સમયે તેને હાથમાં આપ્યું. નીંજરાજે સુપ્રતિ અવગ્યામાં તે તાંબુજ નતકાળ પોતાના મુખમાં મૂક્યું. પછી ગજવદન કહે છે કે તેને અક્ષય વરદાન આપું છું. હવે અભ્યાસ કર્યા વિના શ્રીહરિના ગુણ ઘણા પ્રમાણમાં વર્ધન કરીને તું ગાઇશ. અને રંગદેવતા આનીને કીર્તનમાં અખંડ આનંદ કરાવશે એ પ્રમાણે વરદાન આપીને પાર્વતીમુત અદ્વય થઈ ગયા. નીંજરાજ જામન થઈને સ્વપ્નું ધ્યાનમાં લાવવા લાગ્યા, પણ વિષ પામે દેખાતો નથી. મુખમાં સાક્ષાત્ તાંબુજ છે. એટલે તે ખાઈ જઈને ઉઠીને બેઠા થયા. હાથ તગ્ન જુએ છે તો તાંબુજનો રાતો રંગ હાથને લાગ્યો છે. પાણી લઈ હાથ ધોયા પણ તે રંગ ગયો નહીં દરિયાનું અને કુવાનું પાણી લઈ હાથ ધોયા તો પણ તે રંગ ઉપર અસર કરી શક્યું નહીં. જેમ યોગીઓએ ખેચરી તૃપ્ત કરી એટલે દી બૂખ લાગે જ નહીં, જેમ પારસમણિયી લોહનો રત્ન બદલાય પછી કાળો રંગ ફરીથી થાય જ નહીં, જેમ ગંગા નદીમાં વહેતો મળી ગયો પછી તેને સઘળા હમેશ માટે પૂન્ય ગણશે, જેમ બ્રહ્માજીએ જેટલું આયુષ્ય આપ્યું, તેને ભય કે વ્યાધિ કંઈ બાધ કરી શકશે નહીં, જેમ રકને રાગજી મદ્દ કરવા માહી પછી તેની અંપતિ કદી ઓછી થાય નહીં, જેમ સૂર્યે દિવ્ય તેજ આપ્યું. તે પછી ગમે તેટલો પવન વાય તો પણ જાય નહીં, તેવી જ રીતે તાંબુજનો ગાંધ હાથે લાગ્યો તે ગમે તેવી રીતે ધોતા ગયો જ નહીં. તે દિવસથી જ નીંજરાજ કીર્તન કરવા લાગ્યા તે વૈષ્ણવજનો સાંભળતા અને તેમાં તસ્લીન થઈ જતા.

ત્યજે માન લૌકિક લગ્ન, ત્યજે આશામંદન સર્વ,
ત્યજે ભેઃ અભેદ અનેક, કરીને કીર્તન ભોગવે સપ્તેમ મુખ

એની સહજ વૃત્તિ રાખીને નીંજરાજ પંદરપુર આવ્યા. અહીં પ્રમ થયો તે સાંભળીને શ્રોતાઓને ઉમંગ થશે. જગજીવન રૂપિમણીમાનાને કહ્યું છે કે નીંજરાજને કંઈ વરદાન આપો. આ સાંભળી જગન્માનાને મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! પછી પોતે માળજીનું રૂપ લઈને વિશ્વજનની રસ્તામાં ટોપવી ભરીને ફૂલ ગજરા લઈને બેઠા. તે સમયે નીંજરાજ દેવળમાં જતા હતા. તેમને મધુર વચનથી કંઈ કે મારું નાનું બાળક ઘેર રહે છે, તેને લેવા મારે જવું છે તો મારી ઉપર કૃપા કરીને ક્ષણવાર અહીં બેસો. હું બાળકને લઈને સત્વર ગઈ તેની પાછી આવું છું. જો તું મારું કહેવું માન્ય નહીં રાખે તો મારા ગજરા કાણુ સાચવશે ? બન્નરમાં ઘણા માણસો ફરે છે તે ઉપાડી જશે. વિશ્વજનનીએ એવું કહેતા નીંજરાજના મનમાં દયા આવી

તે કહેવા લાગ્યા કે સત્વર પાછી આવે તો હું અહીં બેસું. પછી તેને ટોપલી સ્વાધીન કરીને માળણ મંદિર તરફ ગઈ. એક પ્રહર સમય થયો પણ તે માળણ પાછી આવી જ નહીં. ત્યારે ટોપલી ઉપરનું વસ્ત્ર દૂર કરી નીંબરાજે જોયું તો સોનાની પાંખડીઓ દેખાઈ અને એકપણ કૂસ ગંજરો દેખાયો નહીં. પછી મનમાં વિરમય થઈ કહે છે કે હે આદિમાયા, મને ગુંચવવા માગે છે ? આ સોનું નથી પણ મહા અનર્થ છે, એમ મને દેખાય છે મનમાં આવે પશ્ચાત્તાપ કર્યો. જેમ જ્ઞાતાણુ મુસલમાનના ઘરમાં પ્રવેશ કરે અને ત્યાં નજરે માંસ દેખાય તે જોઈ કંટાળીને પાછો ફરી જાય કે કોઈ રોગી માણસ નજરે પડે તેના તરફ સુંદર માણસ જુએ. નહીં, તે પ્રમાણે તે સુવર્ણ પાંખડી ભરેલી ટોપલી જોઈ નીચા જતે મનમાં કંટાળો આવ્યો. પછી દેવળમાં જઈ સદલાવે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને બે હાથ જોડી વિનંતી કરી કહેવા લાગ્યા.

“હે દેવ, મને શા માટે ગુંચવણમાં નાખે છે ? તારી કૃપાની મનમાં ઈચ્છા રાખું છું. મારે કંઈ સંપત્તિ કે ધન જોઈતું નથી.” પછી રૂક્મિણી માતાને નમસ્કાર કરીને રહેવાના સ્થળે આગ્યા. નિરંતર પ્રેમભાવથી નામ-સ્મરણ કરે છે. અહીં રૂક્મિણીમાતા કહે છે કે જગજીવના, મે તમારી આશા માની નીંબરાજને સુવર્ણ આપ્યું પણ તેના મનમાં તે ગમતું નથી. ત્યારે હમીને જગજીવન કહે છે કે મારા ભક્તોને ભજનમાજ સંતોષ છે તેને મમતા, લોભ, આશા વગેરે બધન કરી શક્તાં નથી. જેમ વરસાદની ધારા પર્વતને નડી શક્તી નથી, કે વાદળા આકાશને ઢાળું કરી શક્ત નથી, કે ઠંડક સૂર્યને બાધારૂપ નથી; કે ચંદ્રને ઉઘાટ થતો નથી કે સમુદ્રને કદી તૃપા લાગતી નથી. કે અગ્નિને કાચું અન્ન બાધક નથી કે પવનને કદી બંદીખાતું નથી, એવી રીતે મારા ભક્તો ઉદાસી થઈ રહે છે. તેમને કોઈ આશાપાશ બંધનકર્તા નથી. એવું વૈકુંઠપતિએ કહ્યું ત્યારે રૂક્મિણી વિરમય પામ્યાં.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે સંતમંડળી સ્નાન માટે ગઈ. તેઓની સાથે નીંબરાજ પણ ચંદ્રભાગા ઉપર ગયા. ત્યારે પંઢરીનાથ વિચાર કરે છે કે નીંબરાજને તેને યોગ્ય સુખ આપવું જોઈએ. જેથી તે મારા કીર્તનમાં પ્રેમપૂર્વક આનંદ કરે. તેમણે એવો વિચાર કરીને તત્કાળ વિપ્રવેશ લીધો. ગળામાં તુળમીમાળા પહેરી તમાસનીચ આવી પહોંચ્યા. માથે ટોપસરોપી પહેરી છે અને કમરે ટેરીનો કંદોરો છે, કપાળે સુવાસિત ચંદન શોભે છે.

ધનશામળો આવીને નીંજરાજને કહે છે કે હું બીમરથીમાં સ્નાન કરવા જઈ છું. યાત્રામાં ચોર લોકો આવે છે તો भारी મેખળા, ટોપી અને માથા તમારી પાસે રહેવા દો. એમ કહીને રૂઢિમણીપતિએ તેમને હાથમાં પોતાનાં આભરણો આપ્યાં, ત્યાંથી આગળ જઈ પોતે અદૃશ્ય થઈ ગયા. નીંજરાજ ઘોડીવાર પછી ચારે જાણુએ શોધે છે, પણ ત્યાં સર્વથા તે બ્રાહ્મણ દેખાતો નથી. તેથી એક પ્રહર સુધી તેની વાટ જોતા ત્યાંજ બેસી રહ્યા. પણ વિદ્યુત્ત ગયા તે પાછા આવ્યા જ નહીં. એટલે સતો પાસે જઈ તેણે સર્વવાત કહી, “હું સ્નાન કરવા જઈ છું અને મારાં આભરણ તમારી પાસે રહેવા દો. પછી માળા, ટોપી અને મેખળા કાઢીને મને આપ્યાં, અને પોતે પત્તો ન લાગે તેમ ત્યાંજ અદૃશ્ય થઈ ગયા. હું ચિંતા કરતો, રાદ જોતો ખેડો છું. પણ તે હજીએ આવના નથી હવે આનો વિચાર શું કરવો તે સંતો મને કહો.” આવાં વચન સાંભળી સંતો મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા! સધળા કહેવા લાગ્યા કે રૂઢિપુત્ર ભક્ત, એ કાઈ બ્રાહ્મણ નહોતા પણ સાક્ષાત્ રૂઢિમણીકાંત પોતે જ હતા, તેમણે તમને ઉચિત બેટ આપી સત્વર તે જ ઠેકાણે ગુપ્ત થયા. માટે હવે મનમાં સંશય લાવ્યા વિના એ આભરણો તમારે અંગે ધારણ કરો; એવાં સંતોનાં વચન સાંભળી તેમણે સાધ્યાં નમસ્કાર કર્યાં. પછી કમરે મેખલા પહેરી અને કંઠે તુળસીમાળા શોભા લાગી, માથે ટોપી પહેરી સંતોને ચંદન લગાડ્યું. ભક્તમંડળી ટોળે વળીને નીંજરાજને તે સમયે કહે છે કે તને વનમાળીએ યોગ્ય બક્ષિસ આપી છે અને ભાવિકને દિવાળી કરાવી છે. માટે હવે સર્વ એકત્ર ઊભા રહીને સ્વમુખે કીર્તન કરો. તમારું કીર્તન સાંભળવાની અમારા કાનને બૂખ લાગી છે માટે તૃપ્ત કરો. પછી મૃદંગના સ્વર ઉપર તે અવસરે વીણાનો સર મેળવ્યો. ઝટ કરીને તાલ સર મેળવ્યા. દિવ્ય પતાકાઓ ઊભી ઠરી, અદારે વર્ણના અનેક લોકો ત્યાં કીર્તન સાંભળવા માટે આવ્યા. દિવસ જતાં સંધ્યાસ્તના સમયે કીર્તન શરુ કર્યું. વિઠ્ઠલ નામથી તાળી પાડી નીંજરાજે નમન કર્યું.

અંતરમાં રૂઢિમણીપતિને યાદ કરતાં નીંજરાજની આંખમાં આનંદાશ્રુ વહે છે. વિમાનમાં બેસીને દેવ આવે છે અને ત્યાં કૌતુક જુએ છે. સપ્તેમ ગાયન સાંભળી સધળાંનાં મન મોહિત થઈ ગયાં. જ્ઞાની અને ચિકિત્સા કરનારા સર્વ ત્યાં તસ્લીન થઈ ને બેઠા.

વક્તાના ચિત્તમાં પ્રેમ હોય, તો સંતોષે પુરપોતમ.

પછી ચતુરાષ્ઠ, દળા, શાણપણ વગેરે કશાની જરૂર પડે નહીં. પ્રેમ વિનાનું ગાયન તે પ્રાણ વિનાના શરીર જેવું લાગે. જેમ મીઠા વિનાનું અન્ન કદી રૂચિર લાગે નહીં; જેમ સંતાન વિનાની સુંદરી ઘરખારી કહેવાય નહીં; જેમ નાક વિનાનું ગોરાપણું વ્યર્થ છે તેમ

પ્રેમ વિનાનું ગાયન કરે, તેને કીર્તન કદી નહીં કહેવાય

કૃષ્ણ, રામ, મેઘસ્યામ, ગોવિંદ, ગોપાળ, પુરુષોત્તમ, અવ્યુત, નરહરિ, આત્મારામ, તારા ભજનમાં પ્રેમ થવા દેજે. આ નામેનો ઉચ્ચાર કરતાં નીંખરાજ નૃત્ય કરે છે. તેથી સંતોષ પામી ગરુડધ્વજ તે સમયે શું કરે છે? શ્રીપતિએ બાળરૂપ ધરીને હાથમાં મોરનું પીછું લીધું. પછી તે સમયે કૌતુક કરવા માંડ્યું, તે સાદર સાંભળજો. નીંખરાજના ખભા ઉપર શ્રીહરિ બેસા રહીને પોતાને હાથે ચમર દોળે છે. હે ભાવિક શ્રોતાઓ, આવું નવલ સાંભળજો. જે ક્ષીરસાગરવાસી જગજીવન સમુદ્ર તનયાના પ્રાણજીવન તે જગજીવન પોતાના ભક્તો ઉપર પ્રેમથી ચમર દોળે છે, જે વજ્રસન ઉપર યોગીઓ બેસે છે, તેને પણ જલદી મળના નથી. તે નીંખરાજની પાછળ રહીને મયુરપીંછથી ચમર દોળે છે, ધણા યત્ન, તપ વગેરે કરનારા સાધકોને પણ મળે નહીં, તે દીનદયાળ હૃષિકેશી પોતાના દાસનું સન્માન કરે છે. શંકર ભગવાન પણ મનની એકાગ્રતા કરીને એકાતમાં બેસી જેનું રમરણ કરે છે. તે ભક્તભૂષણ શક્તિમણીરમણ દાસનાં સન્માન કરે છે. કીર્તનમાં ઘનશામળા આવ્યા છે. તેથી ત્યાં ચોસક કળા આવી અને ચૌદ વિદ્યા પણ અનુકુળતા જોઈને ત્યાં આવે છે. સભાજનો તટસ્થ બેસીને સાંભળે છે. ચાર પ્રહર કીર્તન કર્યું. પણ કોઈને નિદ્રા કે આળસ જરા પણ આવ્યું નહીં. જેમ ક્ષીર સાગરમાં દુકાળ પડે નહીં, અમૃત આગળ રોગ રહે નહીં અને મૂર્ખના ધર આગળ અધકાર કેવી રીતે રહે તે ચતુર કહેજો.

તેવી રીતે પ્રેમાળ ભક્તનું કીર્તન જુઓ
નિદ્રા આળસ કદી ન આવે,
વર્ણ બેદ નાખી દષ્ટ દુવે
થયાં એકમન સધળાં શ્રોતાતણાં,

રાણ મૃદંગના તાલ પ્રમાણે જ્ઞાનદંથી તાળીઓ પાડવા લાગ્યા. સર્વકોષ ત્યાં હતા તે બેદબેદ વિસરી ગયા. સર્વ શ્રોતાઓ નામરમરણ કરતા ડોલવા લાગ્યા. રાતની ચાર ઘડી પૂરી થતાં નવાઈનો બનાવ બન્યો.

એક શાહુકારની પત્ની વસો લઈને નદી ઉપર સ્નાન માટે જતી હતી, તેણીએ તેની નજરે અદ્ભુત તથા પંદરીનાથને સાક્ષાત્ જોયા. એટલે તે દોડતી દોડતી દીર્ઘનમાં આવી. નીંબરાજની પાસે જઈ રક્ષિત્વની રમણને જોવા લાગી. એટલામાં જ તે અદ્ભુત થઈ ગયા. આ જોઈ તેના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. પછી તે આકંઠ દરની રજા લાગી...તેણે નીંબરાજના ચરણ પડ્યા. લોકો તેમ દરવાનું દારણ પૂછતા લાગ્યાં. તે પૂછે છે કે તું કેમ અહીં દોડતી આવી? તે તારી નજરે શું કોતુહલો, તે પ્રશ્ન કરે. પછી સધળાને નમન કરીને તે શું બોલી તે સાંભળતે :—

નીંબરાજના ખભા ઉપર મેં હમણાં શ્રીકૃષ્ણને જોયા. હાથમાં મધૂરનાં પીંછાં લઈને સ્વહસ્તે પ્રેમથી ચમર દોળતા હતા, એટલે હું અહીં દોડતી આવી અને જોઈ હું તો દંષ્ટા દેખાતું નથી. કૃષ્ણલોકાંત શ્રીહરિ ક્યાં ગયા તે મને ખરેખર સમજાતું નથી. શામળા મુકુમાર જગજેઠી, ફરીથી મને દર્શન આપે. એમ કહીને તે ચિત્તમાં દુઃખી થાય છે. પણ શામળા એમ ફરી ફરીને દર્શન આપે નહીં. શ્રોતાએને ઘણું આશ્ચર્ય થયું! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આવી નવાઈ વર્ણવી શકાય તેમ નથી. પણ સાક્ષી પ્રમાણ મેળવવા ચિકિત્સકો વહેલા વહેલા નજીક આવ્યા. નીંબરાજના ખભા ઉપરથી અકબ.ણિ અદ્ભુત થઈ ગયા પણ તેમના ઉપર જે મુગ્ધ બૂઝા નાખ્યો હતો તે ઉપાડવા માટે સર્વેએ ચપટીએ ભરવા માંડી. આવે અનુભવ જોઈને સંતસજ્જનો આશ્ચર્ય પામ્યા! એક બ્રીજને આશ્રિત આપીને પગે લાગે છે. જે શાહુકારની પત્નીએ પંદરીનાથને જોયા હતા તેને ભાવિક લકતોએ નમન કર્યું. તે કહેવા લાગ્યા. તારા નસીબમાં મુક્તિ હતું તેથી તને રક્ષિત્વલોકાંતનાં દર્શન થયાં. આ પ્રમાણે સ્ત્રીપુરો સ્તવ કરતાં હતાં. એટલામાં સૂર્યોદય થવાનો સમય થયો. પછી નિંબરાજે સત્તર આરતી ઉતારી સારંગધરનાં આવારણાં લીધાં. પૂર્ણિમાને દિવસે ગોપાળશક્તિ દર્શા. પછી યાત્રાનાં માણસો પોતાને ગામ જવા લાગ્યાં અને બીડાઓ યઈ. તેથી દીનબંધુ દુઃખી થયા. નિજલોએ કંઈ ગદ્ ગદ્ થયા. જેમ ક્યા સાસરે જાય ત્યારે તેની માતા રૂસકાં ભરી રહે તે પ્રમાણે યાત્રાળુ પાછા જતાં પંદરીનાથની સ્થિતિ પણ પેલી માતા જેવી થઈ. રક્ષિત્વની પછી શ્રીહરિ કહે છે કે હવે પંદરી ઉદાસ દેખાય છે. નિજ લકતો પોતાને ઘેર કે ગામ ગયા છે. હવે મને એન પડતું નથી માટે જલદી જલદી તુકારામને મળવા જઈએ. એમ કહેતાં જગજેઠીને મનમાં ઘણી ઉતાવળ થઈ. ગરબો

સત્વર બોલાવ્યો. પોતે સાકાર સગુણરૂપ ધર્મ કે જેનું શંકર ભગવાન ગુરુ અંતઃકરણ કરી અખંડ ધ્યાન ધરે છે. ગરુડની પીઠ ઉપર શ્રીહરિ રૂક્મિણીમાતા સાથે બેઠા. ઇચ્છા કરતાં ઝટ લઈને દેહગામે આવી પહોંચ્યા. અહીં વૈષ્ણવ તુકારામ મનમાં આતુરતાથી વાટ જૂએ છે. તે કહે છે કે ચક્રપાણિ માતા રૂક્મિણી સાથે-ક્યારે આવશે ? આજે મારી જમણી આંખ ફરકે છે. ધડીએ ધડીએ હાથ ફરકે છે. હાલેશ્વરે મનમાં સમાધાન લાગે છે. આ ઉત્તમ શુકન થાય છે. એટલામાં અકસ્માત આકાશ માર્ગે ગરુડના નિશાનવાળી ધ્વજ ફરકતી દેખાઈ. પછી સત્વર સામે જઈને નિઃપ્રેમે દંડનત પ્રણામ કર્યા. હવે નિજ ભક્તનો પ્રેમભાવ જોઈ દેવાધિદેવ પ્રગટ થયા, જેને મળવાનું જ્ઞાતિદેને પણ સર્વદા મળતું નથી તે જાતે તુકારામને ત્યાં પ્રગટ થાય છે. ૩૫ શામળું અતિ સુકુમાર છે. કમરે પિતાંજર પહેલું છે. દિવ્ય મકરાકાર કુંડળ કાને શોભે છે, કૌસ્તુભમણિ ગળે સુંદર શોભા આપે છે. શિર ઉપર દેદિધ્યમાન મુગટ વિરાજે છે. તેના ઉપર દિવ્ય રત્નો જડ્યાં છે. જગજીવને પદકવાળો એકાવળ હાર પહેર્યો છે. ચરણમાં નેપુર વાળી ઝમકે છે. તેના ધ્વનિ સાંભળી શ્રુતિ લજ્જનપમાન થાય છે. તેવું સ્વરૂપ લઈ માતા રૂક્મિણી સાથે જગજીવન તુકારામને ત્યાં પ્રગટ થયા. એવું ૩૫ નજરે જોઈને તુકારામના મનમાં ધણો હર્ષ થયો. સપ્રેમ આલિંગન આપીને ચરણમાં બેટી પડયા.

આગળના અધ્યાયમાં સુરસવાણીમાં લખાયેલી કથા છે. દેવ ભક્તોનું બોલવું-વાતચીત થશે. તે સાદર સંત સુજ્જનોને પ્રેમથી શ્રવણ કરાવવામાં આવશે. તે પ્રેમગ્ધ ગંગાના પાણી જેવો સુરસ કે આનંદ સમુદ્રના સુધારસ જેવો છે તે ધીરે ધીરે પ્રેમથી પીશે. એની મારી શ્રોતાઓને વિનંતી છે.

સ્વસ્તિ શ્રો ભક્તાર્પણમ્ અર્ધ સાંભળતાં શ્રો જગત્સ્ય સંતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ એકાવનમો રમાડ અધ્યાય સાંભળ્યો.

૧ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય પર મો.

સંત તુકારામ કથા (ચાલુ)

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય જય ભક્ત દરુણાકરા, અસુખ અભંગ જગદુદ્ધારા, આસ્તિતંભ,
સાધુજ્ય ઉદાર, શક્તિમણીવર શ્રી વિદુષ, તું જેના ઉપર કૃપા-દષ્ટિથી જુએ
છે તેના ભવબંધનની ફાંસી તૂટે છે. સસારનાં બંધન તોડી છેવટે મોક્ષનો
અધિકારી બનાવે છે. તારી ઉદારતાનું વર્ણન શેખનાગ હગ્ગર મુખયા પણ
કરી શકતો નથી. મોટા કવિઓની ખતિ પણ કુદિત ચંદ્ર જય છે. તો
પછી હું તેની આગળ શી ગણતરીમાં ? પણ પ્રેમ એવી જાનતો છે કે
આળસ માના સામે જમે તે પ્રમાણે બોલે પણ માતાને તે ખરાબ લાગતું
નથી. તે તો પોતાના પ્રેમથી સાલજીને સતોષ પામે છે તે પ્રમાણે કૃપા
કરીને જગજીવન મારાં આર્ત વચનનો અંગીકાર કરે એટલું જ હું તેની
પાસે માગું છું. હે દયાળુ, એ સર્વ તારી સત્તાનું કામ છે. મેધ સાગરનું
પાણી લાવે છે અને તે પાણી સરિતા પાછી સાગરમાં લઈ જાય છે. તો
તે માટે ઉપકાર કોનો ? જેનું છે તેને અર્પણ કરવાનું છે. સૂર્યને મળવા
જવું એટલે તેના જ પ્રદાશથી તેને જોવાનું છે, તે પ્રમાણે હે હૃદયિકેશી,
તારી પ્રાર્થના કરવાની સત્તા અમારી નથી. જેમ કે પૃથ્વીને નમસ્કાર કરવા
એટલે તેના ઉપર જ ભાર નાખવો. તે પ્રમાણે તારું વર્ણન કરવા તારા
સિવાય બીજો કોઈ આધાર નથી. જેમ વાયુને વિનવણી કરવી એટલે
તેના જ યોગથી શ્વાસ લેવાય છે, તે પ્રમાણે તારું ચરિત્ર જીલ ઉપર
લાવવા માટે તું જ કારણ રૂપ છે. જેમ અગ્નિને ધૂપ બતાવવો એટલે કે
તેના જ યોગથી ધૂમાડો નીકળે છે, તેમ તારા જ યોગથી ચિત્ત સ્થિર થાય
છે. અને દયાનો ઉદ્દગાર નીકળે છે. જેમ ગંગા નદીને અભિષેક કરવો
એટલે કે તેની જ પાસેથી જળ લઈ તેને જ અર્પણ કરવું. તેમ તારા
પ્રસાદથી જ કવિ તારું અનેક રીતે વર્ણન કરે છે. જેમ ચંદ્રનો ઉદય થયો

એટલે કે તેનાજ પ્રકાસે તેને જોવો. જેમ માતાની વિશેષ સેવા દર્શી, પણ આ શરીર માતાથીજ થયું છે. કદપતરુ નીચે એસી કદપના કરીને તેને પાણી પાવું અને આપણે તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો એમ કહીએ તો આપણા જ્ઞાનને લાજ આવશે. તે પ્રમાણે તારા સામર્થ્યથી હે રૂઢિમણી પતિ, વેદોએ અપાર સ્તુતિ વર્ણવી છે. પછી પોતાની મતિથી વિવેક કરી કહે છે કે “નેતિ-નેતિ”. હે અવોક્ષજ એવા સ્વસામર્થ્યથી તું તારા દાસના મનની ગુપ્તમાં ગુપ્ત વાત જાણી શકે છે...હવે મને અભય વરદાન આપીને મારાથી નિજ ભકતોની વિજય કથા કહેવડાવો :

પાછળના અધ્યાયમાં છેવટે રૂઢિમણી પતિ દેવ આગ્વાની કથા સાંભળી. પોતે સગુણ રૂપ ધરીને તુકારામને પ્રીતિથી બેટ્યા, પછી પ્રસન્ન થઈને જગજીવને કહ્યું કે કંઈ વરદાન માગ. જે છંદને પણ પ્રયત્ન કરતાં ન મળી શકે તે હું તને આપીશ. આ સાંભળી તુકારામ ઉતર આપે છે કે મારા મનમાં તારા નામની વિસ્મૃતિ ન થાય અને વારંવાર તારા ગુણ ગાયા કરું તેમ જ તારે માટે મારા અંતરમાં પ્રેમ કાયમ રહે તેટલું માગું છું. તારા પોતાના ભકતો કે જે તને ગમે છે તેઓની સોજન અખંડ રહે તેવું આ પ્રસંગ આવ્યો છે તો માગું છું. માટે મારો મનોભંગ હે દયાળુ, કરીશ નહીં. તારા ભજનમાં પ્રીતિ રાખતાં કંઈ ધન સંપાત્તની જરૂર લાગે નહીં. અને જો તું મને ચારે મુક્તિ આપીશ તો તે મને ગમશે નહીં.

મારે જોઈએ અખંડ સંત સમાગમ,

મારો વાચાએ રહે અખંડ તુજનામ.

પછી ગર્ભવાસ થતાં મનમાં સંજમ થાય તો તે હંમેશાં મુગમ થઈ જાય. એટલું જ રૂઢિમણી પતિ હું માગું છું. એમ કહી સામે આવી નમન કરું : એવું સાંભળીને વૈકુંઠપતિ મનમાં આશ્ચર્ય પામે છે. પછી, ગરુડને કહે છે કે ભકતના મિત્ર તુકારામ તો ઉદાસ નિરક્ત અને પ્રેમાળ છે. એણે તો સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે અને મને એકલાનેજ આરાધે છે. મારા વિયોગદુઃખે કરીને તેણે અન્ન અને પાણી તજ્યાં હતાં. તેથી તેનો દેહ ચુકાઈ ગયો છે તેવું અંગ ગણી ગયું છે. આ સાંભળી ગરુડ કહે છે કે નમે પત્રમાં આશીર્વાદ લખ્યો હતો કે જ્યાં મુધી દૈવાસ અને વૈકુંઠ નજરે પડશે ત્યાં મુધી તુકારામ ચીરંજીવ રહેશે. તો હે વૈકુંઠ પતિ, તમારું વચન કદપાંતે પણ અસત્ય થાય નહીં. તો પછી શરીર મળી ગયું છે

એવું પ્રેમભાવે કદી મનમાં શા માટે ચિંતા કરો છો ? તેનું ચિત્ત ભગ્નમાં લીન થયું છે. તેથી જ દક્ષિણ તેને આધીન થયો છે. આ સાક્ષાત્ નામદેવનો અવતાર છે તે ગુપ્ત વાત સતો જાણે છે. અનેક જન્મોથી ભગ્ન કરીને મન એકાગ્ર નિશ્ચળ કરી તમને પોતાને સ્વાધીન કર્યા છે. તે પોને પ્રેમથી તમારાં ગુણગાન ગાય છે. પછીથી તુકારામને જગજેડી કહે છે કે મને પેટમાં બધું ભૂખ લાગી છે. આજે ઉપવાસી જ એકાએક જીડીને તને મળવા માટે આવ્યો છું. માટે તારા ઘરમાં જે કંઈ અન્ન ભોજન તૈયાર હોય તે પીરસીને પાત્રમાં લઈ આવ. કાચું, પાકું કે કોઈ હોય, તો પણ મનમાં સંકોચ લાવીશ નહીં. તમે કહેશો કે રૂક્મિણી-માતા સાથે હતી, તો પણ ચક્રપાણિ ભૂખ્યા કેમ રહ્યા ? તો કહેવાનું કે તુકારામના મનમાં ઘણું હેન હતું કે દેવને ભોજન કરવા માટે બેસાડવા. તેવી તેના મનની ઈચ્છા જાણીને જ તે પ્રમાણે કરવા પંડરીનાથ બોલ્યા, જેથી પ્રેમાળ ભક્તના મનના કોડ પૂરા થાય. તે પછી તુકારામે જળ લાવી દેવના ચરણ કમળ ધોયા. કામળ તુણસીદગની માળા કંકમાં ધારણ કરાવી અને અત્યંત પ્રીતિ કરીને નમન કર્યું. પછી પાત્રમાં અન્ન-પીરમી લાવ્યા. સુકી ભાખરી અને ભાજી તેમજ શાકને બદલે મીઠું લાવ્યા. જગજીવન તે પ્રેમથી જમવા લાવ્યા. કોઈ શ્રોતાજનને મનમાં શંકા થશે કે ક્ષીરાબ્ધિવાસી નારાયણ કાચું કોઈ અન્ન કેમ ખાય છે ?

તો એક સદ્ભાવ અંતરે હોય જેને, ત્યાંજ ક્ષુધિત થાય છે શ્રીહરિ, પછી કુળ જાતિનો વિચાર ન કરી, નિજ પ્રિતિ સારી ભોજ ભોજન કરે.

દુયોધન કુમતિવાળો અનેક જાતનાં પક્ષવાન તૈયાર કરાવી રાહ જુએ છે, છતાં શ્રીપતિ ત્યાં જમવા જતા નથી; પણ વિદુરની ભાજી ખાય છે. દ્રૌપદી સદ્ભાવે વાટ જોતી હતી, અને પછી જમીને વાસણ ધોઈ નાખ્યાં, ત્યારે દોડતા આવી નજીક બેસીને શ્રીહરિ ભાજીનું દીકું મારે છે. જે યત્ન પુરૂષ અતિ નિર્મળ છે, તે જાણે કરીને ગોવાળીયાઓનું એકું ખાય છે. ધનનીલ બીકડીનાં ઉચ્છિષ્ટ ફળ પ્રેમથી ખાય છે. તો પછી તુકારામને ઘેર કોરું અન્ન ખાતાં મનમાં કેમ આશ્ચર્ય થાય છે ? માટે શ્રોતાઓએ આ પુરાતન કથા સાંભળી મનમાં શંકા કરવી નહીં.

હવે જગજીવને રૂક્મિણીમાતા સાથે બેસીને પ્રેમથી ભોજન કર્યું. તુકારામે હાથ ધોવડાવી વધેલું ઉચ્છિષ્ટ અન્ન પોતે જમ્યા. દેવને મુખ

શુદ્ધિ માટે તે સમયે તુલસીપત્ર આપ્યું. પ્રેમ જોઈને દીનદયાળ, તે અતિ આદરથી પ્રાશન કરે છે. આથી સતોષ પામીને પછી તુલકારામને જગજોડી કહે છે કે હવે મને હૃદયસંપુટમાં રાખી કષ્ટ કરવું નહીં. તું જ્યારે મને બોલાવીશ ત્યારે સગુણ સ્વરૂપે હું તને મળીશ. એવું કહીને અધોદાજ જવાને નૈવાર થયા. તે સમયે તુલકારામે દોડીને ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું. પછી રૂદ્રિમણી સહિત વનમાળી મરડ ઉપર બેસીને પંદરપુર ગયા.

હવે એક બ્રાહ્મણ આળંદીમાં અનુષ્ઠાન કરતો હતો. તેના મનમાં ઇચ્છા હતી કે તેને પુરાણના અર્થનું જ્ઞાન થાય. તેથી જ્ઞાનેશ્વરનું મનમાં અખંડ ચિંતન કરવા લાગ્યો. પછી જ્ઞાનેશ્વરે તેને દષ્ટાંત આપી કહ્યું કે તું સત્વર તુલકારામ પામે જ તો તે પોતાના હાથે તને પ્રસાદ આપશે એટલે તારો મનોરથ પૂર્ણ થશે. તેથી તે બ્રાહ્મણ મનમાં વિચાર કરી સત્વર દેહુગામમાં આવી પહોંચ્યો. તુલકારામને મળીને એકાંતમાં પોતાના મનની વાત સંભળાવીને કહે છે કે મેં આળંદીમાં અનુષ્ઠાન કર્યું હતું. એટલે જ્ઞાનદેવે મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે. આવાં વચન સાંભળી તુલકારામ મનમાં વિચ્છેદ પામે છે; તે કહે છે કે કંઈ પુણ્યનો સંચય કર્યો નથી કે જે વેચીને કંઈ પ્રાપ્ત થાય ! જ્ઞાનેશ્વરે તેમની કટકટ છેવટે મારા ઉપર લગાવી આપી. પછી પોતાના મન સાથે વિચાર કરે છે કે આના નસીબમાં વિદ્યા નથી. એટલે જ્ઞાનદેવે કંટાળીને આ અનુષ્ઠાન કરનારને અહીં મોકલી આપ્યો. તેને પાંતે કહેવા લાગ્યા કે હું અજ્ઞાન કંઈ જાણતો નથી. મન જપ, તપ કે અનુષ્ઠાન આવડ્યું નથી જ્ઞાનદેવે મને શા માટે મોકલપણું આપ્યું ? પછી અગિયાર અભંગ લખીને એક નાળીયેર સાથે તે વિપ્રને આપ્યાં અને કહ્યું કે જ્યારે આ શ્રીકૃષ્ણ તું ખાઈશ ત્યારે તને તત્કાળ જ્ઞાન થશે. બ્રાહ્મણના મનમાં સંશય હતો. તે કહે છે કે નારિયેળ ખાતાં કંઈ જ્ઞાન થાય નહીં અને અભંગ લખતાં કંઈ પ્રાકૃત જાણા આવડે નહીં. તો પછી આવી બે ચીજ લઈને શું કરવું ? એવો મનમાં સંશય લાવીને, તે કમનસીબ બંને ચીજ નાખીને જતો રહ્યો. જેમ કોઈને ચિંતામણિ હાથ લાગ્યો અને ગોફળનો પથ્થર ધારી નાખી દીધો. જેમ ક્વચિત્તે ભરેલો ચર અભાગિયાને નજરે પડે તો તેને તે કાલસા જેવો લાગશે; જેમ રોગીને પકવાન આપે તો તેની છાત્રે તે કડવું લાગશે, જેમ ગંગાજળથી ભરેલી કૂંપી દારૂડીઆને દારૂથી ભરેલી દેખાય, જેમ કદપતરૂનું વન નજરે પડે ત્યારે હરિદ્રા તેનો તિરસ્કાર કરીને જતો રહે. તેમ તુલકારામે તે વિપ્રને પ્રસાદ

આપ્યો, તે તેણે ત્યાજ નાખી દીધો અને જતો ગયો. પછી આળદીમા જ્ઞાનેશ્વરને તુકારામ પત્ર લખે છે કે મારા જેવા પામળને મોટાઈ આપવા વિષ્ણુને અદી મોકલી આપ્યો. તમારી આજ્ઞા શિરોવધ માની ઝટ દબને ધનુ કયું, પણ તે વિષ્ણુ મનમાં નિકટ ધરીને એકાન્ત અભગ નાખી દીધા અને મહાકળનો ત્યાજ કરી અપીથી જતો રહ્યો આની રીતનો સ દેશે આળદી પહોચાડ્યો પત્રી હાથિકેશીનુ ધ્યાન ધરીને નામરમરયુ કરવા લાગ્યા ત્યારે શિવાજી રાગ પાસે રાસ જાણના પુગણી હતા તેનો એક બ્રાહ્મણ અતિ મૂર્ખ અને અજ્ઞાની હતો તે સત્વર તુકારામ પાસે નમસ્કાર કરવા આવ્યો તે પૈશ્વનરીરે તે નાણિયે જીવ્યશીને તેના હાથમાં આપ્યું અને અગિયાર અભગ લખીને રાખ્યા હતા તે પણ તેને આપી દીધા તે નાણિયેર ફોડીને પ્રેમથી ત્યા બેસી ખાઈ ગયો હવે ત્યારી નીકળી તે ગેનાને રથગે ગયો, ત્યા પુરાણ કથા થતી હતી તે સાલગના પરિતો અને નિપુણ શાસ્ત્રીઓ બેઠા હતા બીજા સજ્જાન ચતુર શ્રોતાઓ પણ ત્યા આદર સહિત સાલગના બેઠા હતા. ત્યા તે બ્રાહ્મણે આનીને પુરાણીને સત્વર પ્રશ્ન કર્યો કે તમે જે મનોક હમણા વાચ્યો તેમાં એક શબ્દનો અર્થ કહેવાનુ રહી ગયું છે પત્રી પુરાણીએ નિચાર કરી જાયો તે તેનું કહેવું ખરૂં લાગ્યું આથી સર્વ કહેવા લાગ્યા કે આ ધણુ આશ્ચર્ય કહેવાય ! આને એક આકોડો તો આવડતો ન હતો તે એકાએક પુરાણ બ્યુત્પત્તિ કરનાર કેવી રીતે થયો તે સમજાતું નથી તેણે સવિસ્તર હકીકત કહી સંજાગની તે કહે છે કે અગિયાર અભગ અને એક નાણિયેર તુકારામે આપ્યા હતા નાણિયેર ફોડીને ખાતા જ સમૂત લાપા સમજના લાગી આવું સાલગી સધળી સલા અન્ધ થઈ ગઈ ! પુરાણીએ તે વિષ્ણુને પ્રેમથી પાસે બોલાવી તેના હાથમાં પત્ર આપ્યો અને કહ્યું કે આ અમને વાચી સંજાગાવે તો પ્રતિતિ પડે પછી ચિત્તમાં તુકારામના ચરણને યાદ કરી તે વિષ્ણુ પુરાણ બ્યુત્પત્તિ કહેવા લાગ્યો આ સાલગી પરિતો સ્તબ્ધ થઈ ગયા ! તે કહેના લાગ્યા કે ત્રિજુલકતોની કરગી કોઈ દિવસ બની ન હોય તેવી છે. જે ન બન્યું હોય તેજ કરી બતાવે છે. તેણે એક માન ચિત્તમાં સદ્ભાવ ધરીને ચક્રપાણીને વશ કર્યા છે જે લીલાનાટ્ટી ભગવત છે, તે રાધનો પર્વત કરી શકે છે તેમને ગમતા જે ભક્ત તેઓના ચરિત્ર પણ કદી ન બન્યા હોય તેવા છે મૂર્ખ બ્રાહ્મણને ધણુ જ્ઞાન થયું તે વાતની ચી ચવડના બ્રાહ્મણોને ખમર પડી પછી સમસ્ત બ્રાહ્મણો એકમીજ સાથે બેગા થઈ સ્વભાવ પ્રમાણે વાતચીત કરવા લાગ્યા તેઓ કહે છે આપણે

કર્મકાણીનું અભિમાન કરીને તુકારામની નિંદા કરીએ છીએ. પણ તેને મનુષ્ય કહેવો નહીં, એ મથાર્થ વચન જાણીએ. એક વિષ્ણુ કહે છે કે તુકારામને એક દિવસ પ્રીતિથી પૂજવું કે તું કોણ છે તે અમને કહે. તે બ્રાહ્મણ ભક્ત અતિ પ્રેમાળ છે અને આપણને તત્કાળ બધું કહી દેશે. એ પ્રમાણે ચીંચવડના બ્રાહ્મણોએ તે વખતે વિચાર કર્યો. પછી એક માણસ તુકારામને બોલાવી લાવવા મોકલ્યો. એટલું જ જાણીને કહેજે કે ચીંચવડના બ્રાહ્મણોએ તમને તેડવા છે. આ સાંભળી તે માણસ સત્વર ઊઠ્યો અને દેહુગામ આવી તુકારામને સાષ્ટાંગ નમન કર્યું. તે સમયે ત્યાં હરિકીર્તન થતું હતું અને સજ્જનો સાંભળવા બેઠા હતા. નામધોપથી આકાશ ભરાયું, દેહુભાન સર્વ ભૂદી ગયા, સંસારભ્રાંતિ કોઇને યાદ રહી નહીં,

પાંપણો પલકારા પણ ભૂદી ગઈ;

નામરૂપમાં ધૂનિ જડાઈ ગઈ, સવળા શ્રોતાઓ વિભ્રાંતિ પામ્યા.

દાળ, વીણા, મૃદંગ વગાડનારાને પોતે કોણ છે તે પણ યાદ રહ્યું નહીં. કોઇને પોતાનું કે પારકાનું જ્ઞાન રહ્યું નહીં. દરેકના મનમાં પ્રેમભાવ પ્રગટ થયો. જેણે મરાઠા પકડી હતી તેને પણ દેહુભાન રહ્યું નહીં, તેથી તે સમયે મંડપમાં મરાઠા લાગવાથી કપડું સળગવા લાગ્યું.

અહીં બીજી ઉપકથાનું અનુસંધાન છે. મંડપમાં મરાઠાથી કપડું સળગ્યું તે સાથે આ કથાને સંબંધ છે તે સાદર ચતુર શ્રોતાઓ સાંભળજો,

શેખમહંમદ સંતનું ચરિત્ર.

આંભાર ગોંદિયા ગામમાં શેખમહંમદ નામે અતિ માની તેમજ પ્રસિદ્ધ માણસ રહેતો હતો. તે આનંદથી કીર્તન અને પ્રેમથી નામસ્મરણ કરતો હતો. તેનું કીર્તન સાંભળવા ઘણા માણસો બેઠા હતા. અદારે વર્થના નાના મોટા સજ્જનો, ચતુર શ્રીમતો અને બ્રાહ્મણ પડિતો પણ ત્યાં આવતા. તેઓ બધા પૂર્ણ એકાગ્રતાથી કીર્તન સાંભળતા હતા. પાખંડીઓ પણ તે સમયે ટીકા કરી શકતા નહીં. મોં બંધ કરીને સુપ બેસી રહેતાં. એટલામાં શેખમહંમદે કૂદકા મારી મંડપનું કપડું ચોળવા માંડ્યું. આણું

કૌતુક નજરે જોતા સધાગાને આશ્ચર્ય થયું ! પછી જે લોકો આગળ સાંભળના જોય હતા તે બધા પૂછવા લાગ્યા કે શા કારણથી શેષ સ્વામીએ અમને મંડપનું કપડું ચોળી બતાવ્યું. આવું કૌતુક જોઈને તેઓના મનમાં તર્કવિતર્ક થવા લાગ્યા. શેષમહામંદ કહે છે કે હમણાં દેડગામમાં વૈષ્ણવ ભક્ત તુકારામ પ્રેમભાવે કીર્તન કરે છે. ત્યાં અકસ્માત મંડપને સગમતી મથાલ લાગવાથી કોઈને ખચ ન પડે તેમ તેનું કપડું બળવા લાગ્યું, તે મારી નજરે પડવાથી અહીંથી મેં તેને મારા હાથે છુટાવી નાખ્યું. આવી વાત સાંભળીને શ્રોતાઓને શંકા થઈ, આ વાત મોંઘને સાચી લાગી નહીં બધા કહે છે કે દેડગામ ધણુ દૂર છે ત્યાંના સમાચાર તમને કેવી રીતે મળ્યા ? ત્યાં પણ શ્રોતાઓનો મેળો થયો હશે તેઓની આખે આ પ્રકાર કેમ દેખાયો નહીં એટલે તમે મંડપ સળગતો છુટાવ્યો અને તે પણ અહીંથીજ. આ તો અમને બરાબર સાચું લાગતું નથી. પછી શેષ મહામંદ કહે છે કે તુકારામના કીર્તનમાં ખાણે એ જ છે પણ તેમને શ્રીહરિલીલા ત્રણ કરતાં દેહબાન રહ્યું નહીં નામરૂપમાં ચિત્ત જોડાવાથી સરળા શ્રોતાઓ દેહ છતાં દેહની યાદ રહે નહીં તેના થઈ રહ્યા છે. મથાલચીને પણ ભાન ન રહેવાથી મંડપને મથાલ અડકવાથી તે સળગના લાગ્યો. મેં તે જોયું તેથી સત્વર છુટાવી નાખ્યો. આ સાંભળી શ્રોતાઓએ કહ્યું કે કીર્તનમાં પદરીનાથ હશે તેમણે મંડપ બળતો જોઈ તે છુટાવી કેમ ન નાખ્યો ? પછી શેષમહામંદ કહે છે કે પ્રેમભાવમાં હૃદયિકાથી પણ ભાન ભૂલી જવાથી તેમને પોતાપણુ યાદ રહ્યું નહીં તે ઉપરાંત ભક્તોને ભક્તપણુ અને શ્રોતાઓને શ્રોતાપણુ યાદ રહ્યું નહીં ભક્ત, શ્રોતા અને ભગવાન સર્વ એકરૂપ થઈ ગયા તેવે સમયે મણુ કોનું રક્ષણ કરે ? જેમ દીવેટ અને દીવો બને છે પણ તે સર્વથા જુદા દેખાતા નથી, તે એક સ્થળે ભેગા થતા સમરસપણે મગી વધ્ય છે. એવી તેઓની વિદેહ સ્થિતિ થઈ હતી. તે મારા અંતરથી જાણના મળ્યું. જેમ સરિતામાં વિસાળ મેટ હોય તો પાણીના બે ભાગ પડે છે, પણ આગળ જતા એ બે ભાગ એક થઈ જાય છે અને તેમાં જુદાપણુ રહેતું નથી જેમ પ્રતિમા અને પૂજન કરવાના વાસણો બને એક ધાતુ-પિત્તળના હોય અને તે બંનેને ભટ્ટીમાં નાખતાં તેમાં લિન્નપણુ રહેતું નથી, જેમ ઘી અને માખણ બંનેને એક સાથે ઝાગાળતા જુદાપણુ લાગે નહીં, તેમ દેવ અને ભક્ત બંને એકરૂપ થયા ત્યારે મણુ કોનું દુઃખ સાંભળી શકે ? સમરસ થતા અવિનાશી સુખ મળે અને બેનબેન ટળી જાય.

રૂઢિમણીકાંત કીર્તનમાં દેવપણું વિસરી ગયા. તુકારામ પણ બૂલી ગયા કે તે ભક્ત છે. શ્રોતાઓનું પણ તેમજ થયું. આ વૃત્તાંત મેં જાણ્યા હતા. આ જો તમને ખરું ન લાગે તો ત્યાંથી સમાચાર મેળવોઃ આ સાંભળી ચતુર શ્રોતાઓને મનમાં સમાધાન થયું. પછી દેહુગામના પટેલ ઉપર એક પત્ર લખીને સાંકડશી ઉપર મોકલ્યો કે રાત્રે કીર્તનમાં જે બનાવ કે કૌતુક નજરે જોયું હોય તે સત્વર લખી મોકલશો. સૂર્ય આયમવાના સમયે જવાબ આવ્યો, તેમાં લખ્યું હતું કે રાત્રીના સમયે દેહુમાં તુકારામનું કીર્તન થતું હતું ત્યાં મડપને મશાલ લાગી અને ત્યાં દોઢ હાથ કપડું બળી જવાથી છિદ્ર પડ્યું છે. પણ રાત્રે તે કાણે જુઝાવ્યું તે કાંઈથી કળાયું નથી. સવારમાં બીડીને સર્વેએ આ નજરે જોયું ત્યારે નવાઈ લાગી. આવો પત્ર કાને સાંભળતાં સર્વને વાત ચોખ્ખી લાગી. પછી સર્વ શેખમહંમદ પાસે આવીને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. બધા પૂછવા લાગ્યા કે ત્યાંના વૃત્તવ અહીં તમે શી રીતે જાણ્યા ? આ અદ્ભુત ચમત્કર જોઈ સધાગાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! એવાં વચન સાંભળી શ્રોતાઓને મારે શું કહેવું ?

જેમ માછલી પાણીના વહેણની સામે તરતી જાય છે, પણ તે ખીજાને અધરું લાગે. ખીજાં ઘણાં જળચર પ્રાણી છે પણ માછલી જેટલું પાણીમાં ફરતાં નથી. તેમ ભક્તોના મનની ગુપ્ત વાત ભાવિક સિવાય ખીજાથી સમજાય નહીં. જેમ કીડીના રસ્તે કીડી જ ચાલી શકે તેમ વૈષ્ણવના મનની ખૂંચ ભાવિક વિના કોઈ કળી શકે નહીં. જેમ હવામાં પંખીઓ બેડે છે ત્યાં કયો રસ્તો હશે પણ પક્ષીઓજ તે રસ્તે ચાલી શકે અને ખીજાથી તે સમજાય નહીં. ફૂવામાં દેડકો રહે તે સમુદ્ર કેવડો છે તે શું જાણે ? તેમ શુરુભક્તોની વાત માયા લોભીઓથી કળાય નહીં. તેવાં વચન ઠીકને શેખમહંમદ શાંત રહ્યા. શ્રોતાઓએ આશ્ચર્ય માનીને દંડવત પ્રણામ કર્યા. *

x

x

x

હવે પાછળની વાતના અનુસંધાનમાં શ્રોતાઓને પહેલાંની કથા યાદ કરાવીએ. ચીંચવડના ગ્રામણેએ તુકારામને તેડવા માણસ મોકલ્યો. તે તુકારામની કથા સાંભળતાં જ ત્યાં ભાવમાં આવી ગયો અને સંદેશે કહેવાની યાદ રહી નહીં. ઘેર પાછા જવાનું પણ તેને યાદ આવ્યું નહીં. તુકારામનાં દર્શન ચવાથી ગ્રેમમાં તટલીન થઈ ગયો. અહીં ચીંચવડના ગ્રામણે તેની વાટ જુએ છે તે કહે છે કે તુકારામને આવતાં ઘણા દિવસ થઈ ગયા. મોકલેલો માણસ પણ પાછો આવ્યો નહીં, તો શું કારણ છે તે

સમજતું નથી. પછી જ્યાં વિપ્રોએ વિચાર કરી બીજી માણસ મોકલ્યો તે પણ તુકારામનું કીર્તન સાંભળી વિદેહી થઈને બેઠો. તેને વિવંચ થતાં, ત્રીજી માણસ મોકલ્યો, તે પણ મનમાં ગ્રેમ લાવીને બેઠો અને તેને પણ દેહપ્રાંતિ ઊડી ગઈ. આથી ગજવદ્દનના સગળા ઉપાસક વિપ્રોને આશ્ચર્ય થયું. ત્રણ માણસો ગયા પણ તેમાંનો એકપણ પાછો આવ્યો નહીં. જેમ ગંગામાં વહેંચેા ગયો તેજો પોતાપણું તદ્દન મૂકી દીધું, જેમ ફલમાંથી ભમરાઓ રસ લેતાં વાયુ સાથે મળી ગયા. જેમ તરંગ જળમાં મળી જાય કે વાદળાં આકાશમાં છુપાઈ જાય, તેવું જ આ ત્રણે માણસોને થયું. તેઓ સંદેશો કહી શક્યા નહીં. તુકારામનું સપ્રેમ કીર્તન સાંભળી તસ્લીન થઈ ગયા. તુકારામને તેઓએ સંદેશો કહ્યો હોત; તોપણ તે જ્યાં માટે મનમાં વિચાર કરી શકતો નહીં. તેના જેવો આઠાણુ ભક્ત વૈષ્ણવ ઝાની દુનિયામાં હશે નહીં. હવે વિપ્રો વિચાર કરે છે કે જ્ઞાતિનું અભિમાન ત્યજીને તુકારામને ગામ જઈ તેમનું દર્શન કરવું. જેને મનમાં કંઈ સંશય હશે તે તેના મનની વાત તુકારામને પૂછશે, આવો વિચાર કરીને ચીંચવડના સર્વ આઠણો તુકારામને ગામ મળવા જવા નીકળ્યા. આ વાત કોઈએ કહ્યા વિના તુકારામને ખબર પડી અને કહે છે કે વિપ્રોએ માણસો તેડવા મોકલ્યા પણ કોઈએ સંદેશો કહ્યો નહીં. હવે તે કુપાણુ વિપ્રો આવીને મળવા આવે છે, તો આપણે અહીંથી સામે ન જઈએ તો આઠણોનું અપમાન થશે કારણ કે લક્ષ્મીકાંત પણ વિપ્રનાં ચરણ હૃદયમાં ધારણ કરે છે. તેથી તેઓ અહીં આવી પહોંચે તે પહેલાં આપણે સત્વર સામે જઈએ. એવો અંતરમાં વિચાર કરી ત્યાંથી તેઓ નીકળ્યા. જેમ આતકને તરસ લાગે છે ત્યારે મેઘ સત્વર ફેડી આવે છે અથવા જેમ ચંદ્રમા ઉગતાં સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે, જેમ હીરાદણ્ડીથી ઘસતાં મુંદર હીરા તૈયાર થાય છે તેમ એકબીજાની પ્રીતિ સાક્ષી પૂરે છે. જેમ લોહ-ચુંબકની પ્રીતિ જોઈ લોહરજ તેની સામે આવે છે તેમ આઠણોની અત્યંત પ્રીતિ તુકારામનું મન જાણી શક્યું એટલે જ વિષ્ણુભક્ત ઋષ્ટ શ્રીહરિના ગુણ ગાતા ગાતા સામે જાય છે. અર્ધે રસ્તે પહોંચતાં આઠણોએ અકસ્માત તેમને સામે આવતા જોયા. એટલે તુકારામે સામે જોવા રહી તેઓને દંડવત પ્રણામ કર્યા. આ જોઈ આઠણો કહે છે કે તું સાક્ષાત્ વિષ્ણુભક્ત છે, એટલે દર્શન કરવાનું મનમાં હેત લાવીને તારી પામે આવતા દતા. એટલામાં અહીંયાં જ અમારા મનોરથ પૂરા થયા. પછી સપ્રેમ આર્તિગન આપી બેઠ્યા. આસન કરી આઠણો બેઠા પછી તુકારામને શુ કહે છે તે સાંભળેા. કળિયુગમાં અવતાર વ્રધને ન જન્યાં હોય તેવાં કાર્યો અગ્નિ-લોકોને કરી

અતાવ્યાં અને તે અમે નજરે જોયાં. તેથી મનમાં ઘણા વિસ્મય પામ્યા
 છીએ, પંછી એકાંત સમય જોઈને તેમને પૂછવા લાગ્યા કે તમે કાણ છો
 તે સત્વર કહેા. બ્રાહ્મણોનાં વચન સાંભળી તુકારામે મનમાં વિચાર કર્યો કે
 આ લોકોને પ્રતીતિ કરાવ્યા સિવાય સંશય ખંડન થશે નહીં. પંછી પોતાનાં
 પેટનું આમકું પકડીને તાણીને ચીરી નાખ્યું તો ત્યાં પીંજેલું કે નજરે
 પડ્યું, આ જોઈ બ્રાહ્મણોના મનમાં ઘણું આશ્ચર્ય થયું ! તે કહે છે કે
 તુકારામની મનુષ્ય પ્રમાણેની રહેણીકરણી કેવી રીતે આવતી હશે તે સમજાતું
 નથી. તેનામાં રુધિર, માંસ નથી, તો તેના દેહમા ચૈતન્ય કેવી રીતે રહ્યું
 હશે ? એક કહે છે કે આતો માયા લાઘવી ઇશ્વરની અલૌકિક કરણી છે.
 પંચમૂતનો દેહ બનાવ્યો, તેને માયામમતાથી જોડી જીવ મૂકી વિષય
 વાસનાથી બાંધ્યો છે અને તેમ કરીને સંસાર ભર્યો છે. તુકારામ વૈષ્ણવ-
 ભક્ત આ બધાથી રહિત છે એ પ્રતીતિ અનુભવથી સમજાય છે. આને
 પ્રાકૃત મનુષ્ય ગણવો નહીં. એ તો ખરેખર જગદ્ગુરુએ અવતાર લીધો
 છે. જેમ ગંગાજળને પાણી કહેવાય નહીં કે પારસમણિને કંઠર કહેવાય
 નહીં કે સુવર્ણને અન્ય ધાતુ સમાન ગણાય નહીં, દ્રવ્યતરુને વૃક્ષ ન કહેવાય
 અને સમુદ્રને સરોવર ન કહેવાય, કે મેરુ પર્વતને સામાન્ય કુંગર જેવો
 ન ગણાય. જેમ ઈર્ષામાંથી નિજભક્ત ગરુડાજનો જન્મ થયો, તેમ શુદ્ધ
 જાતિમાં આ તુકારામ વૈષ્ણવનો જન્મ થયો તે હિપમા સારી લાગે છે.
 ગરુડે વિષ્ણુનું વાહન થઈને પોતાનું શરીર પવિત્ર કર્યું. તેમ તુકારામે
 હરિકીર્તન કરીને જડ જીવોનો સંપૂર્ણ ઉદ્ધાર કર્યો. આગળ હિપર તુકારામની
 કવિતા સાંભળી દુષ્ટોના મનમાં પણ વૈરાગ્ય હિપન્ન થશે. ભાવિક અને જ્ઞાની
 વૈરાગ્યપૂર્ણ ભક્તોને તેની કવિતાથી સરળ માર્ગદર્શન થશે. એ પ્રમાણે
 કહીને બ્રાહ્મણોએ તુકારામને સાદર નમસ્કાર કર્યા. તુકારામ પણ બ્રાહ્મણોનાં
 નમતાં શિર અટકાવીને પોતે જ તેમને કહે છે કે મારી વાત સાંભળો. આ
 તમે અયોગ્ય કરો છો. અમારા સ્વામીએ ભૃગુઋષિની લાતનું ચિહ્ન હજી
 મુઠ્ઠી પોતાની છાતીમાં રાખી મૂક્યું છે. જે દેવાધિદેવ જગજીવન તેનાથી
 પણ તમે પુજવા યોગ્ય છો અને હું તો હલકી જાતનો છું. અનાથ અને
 દીન છું, તેને તમે કૃપા કરીને મોટાપણું આપ્યું છે. આ સાંભળી બ્રાહ્મણો
 હિતર આપે છે કે જેને વિષ્ણુભજનમાં પ્રીતિ લાગી છે તેને નીચ જાતિ
 કહેતાં મતિ કુંઠિત થઈ જાય. રામાયણમાં વાલ્મીકી ઋષિએ વર્ણન કર્યું
 છે કે વાનરોને શ્રીરામભજનનો રંગ લાગ્યો હતો. શ્રી વ્યાસ મુનિએ
 ગોવાળિયાઓની કીર્તિ પુરાણમાં લખી ગઈ છે માટે જ તારી જીતિ

કરવાનો અધિકાર અમને બ્રાહ્મણોને મળ્યો છે, વિષ્ણુભક્તોની અદ્ભુત કીર્તિ ત્રણે જગતમાં ભરાતાં પણ વધી હશે. અમને ધણા દિવસથી મનમાં ઈચ્છા હતી તે મનોરથ આજે પૂરો થયો છે, કેમકે પોતાને હાથે પોતાનું પેટ ચીરીને તુકારામે પ્રતીતિ કરાવી છે. પછી બ્રાહ્મણો તુકારામને પ્રેમથી આલિંગન આપીને કહે છે કે ચીંચવડ એકરાત્રી માટે આવીને પ્રેમથી કીર્તન કરો એવી ઈચ્છા છે. તેમના મનનો હેતુ તુકારામને એક ગત મહેમાન રાખવાનો હતો.

એજ સમયે લોહગામના લોકોએ મળીને વિચાર કર્યો કે તુકારામને પોતાના ગામમાં લઈ જઈ તૃપ્તિ થાય ત્યાં સુધી કીર્તન સાંભળવું. તે પ્રેમામૃતનું એવન કરતાં આ સંસારમાં આવ્યું સાર્યક થશે. પછી તુકારામ પામે જઈ વિનંતી કરીને તેમને લોહગામ લઈ ગયા. રોજ રોજ પ્રેમથી હરિકથા સાંભળવા લાગ્યા ત્યાંના લોકો ભાવિક હતા, પડવાન કરીને વિપ્રોને તેમજ સતોને ભોજન કરાવના, દિવ્ય મંડપ રચીને ફૂલહાર, ચંદન વગેરેથી કીર્તન સરૂ થતા પહેલાં વૈષ્ણવરીર તુકારામની પૂજા કરતા. તે પ્રમાણે લોહગામમાં એક મહિના સુધી આનંદ કર્યો. તે સમયે પંદરપુરના હરિદાસ કથાકાર પરદેશ જવા નીકળ્યા હતા, તે આ ગામમાં આવ્યા. ત્યાં એક વેપારી અથ ઊપર બેસીને બજારમાંથી જતો હતો. હરિદાસ તે વેપારીને કહે છે કે અથ ઊપર બેસીને તને નિદ્રા કેમ આવે છે ? આવી નવાઈ જોઈ અમને આશ્ચર્ય થાય છે. તેનું કારણ તે બતાવે છે કે તુકારામનું એક માસથી કીર્તન થાય છે તેથી રોજ રાત્રે ચાર પ્રહરનું જનગરણ થાય છે. આ વાત સાંભળી હરિદાસને ચિંતા થઈ. તે કહેવા લાગ્યા કે હવે આપણે લોહગામમાં કીર્તન માટે રહેવું નકામું છે. ત્યાં પ્રેમાળ ભક્તનું કીર્તન મરું હોય ત્યાં આપણી કથા કોઈને રૂચે નહીં. જેમ રોગીને દિવ્યામૃત મળે તો તે કટપાતે પણ ઔષધ લેશે નહીં, જેમ અમૃત્ય દોરાના તેજ આગળ કાચમણિ ઝાંખા પડે છે, જેમ સૂર્યનો ઉદય થતાં દીવા તેની આગળ ઝાંખા પડી જાય છે, જેમ પામે ગંગા નદી વહેતી હોય તો પછી વાવ કે કૂવાનાં પાણીની કોણ ઈચ્છા કરે ? તે પ્રમાણે પ્રાસાદિકનાં કીર્તન સાંભળનાં મેદિ કરેલાં ગાયન સાંભળનાં કોઈને રૂચે નહીં. તેથી હરિદાસે લોહગામ પહોંચીને બીજા ગામ જવા લાગ્યા. આવું બોલીને હરિદાસ સત્વર જતા હતા ત્યારે ગામ લોકો ત્યાં હતા. તેમણે સત્વર નગરમાં જઈ સમજા સમાચાર તુકારામને કહ્યા. તે સાંભળી તુકારામને ઉઠતાં ક્ષણવાર

પણ લાગી નહીં. તે કહેવા લાગ્યા કે આપણે તેમની પાસે જઈને પ્રાર્થના કરીને તેડી લાવીએ. એમ કહી પોતે આગળ આગળ ઝડપથી ચાલે છે અને મનમાં ઘણો ઉલ્લાસ છે. તેથી ગ્રામવાસી લોકો પણ બધા હરિદાસને તેડી લાવવા માટે તુકારામ સાથે સામેલ થયા. તે કહે છે કે પંદરીક્ષેત્રના હરિદાસ ઉદાસ થઈને જાય છે તો તેમને વિનંતી કરીને નગરમાં તેડી લાવીએ. પછી એક માણસને આગળ દોડાવી તેઓને કહેવડાવ્યું કે વૈષ્ણવ તુકારામ પ્રેમથી તમને મળવા માટે આવે છે. આટલો સંદેશો કહેતાં જ તે હરિદાસો તરત જ પાછા આવ્યા પછી તેઓ હરિદાસોને નમન કરીને આલિંગન આપી બેઠયા. તુકારામને ક્ષેત્રવાસીઓ કહે છે કે અમે દેશાવરે નીકળ્યા છીએ કારણ કે વૈશાખ મહીનામાં ઘેર પુત્રીનાં લગ્ન કરવાં છે તેથી ધનપ્રાપ્તિની ઈચ્છા છે. સારી વાત છે એવું કહીને હરિદાસોને ગામમાં લઈ આવ્યા; રહેવા માટે સારું સ્થળ આપ્યું અને સીધુંસામાન પણ મોકલી આપ્યું. પછી જોબન કાર્યથી પરવારી રાત્રે હરિદ્રીર્ઘન ચૈ કહ્યું. એક માસ પર્વત હરિદાસની કથા આવી અને સર્વને ઘણો આનંદ થયો. પછી તુકારામ વૈષ્ણવે ગામ લોકોને આગા કરી કે હવે હરિદાસોને ખીજા ગામે શિક્ષા લેવા માટે જવાની વિદાયગિરિ આપો. બ્રાહ્મણોને કષ્ટ કરાવીને પછી તેમને દાન આપવું એમાં તમને મોટાઈ લાગે છે પણ તેથી કંઈ પુણ્ય કમાશો નહીં. હવે આ ગામમાં ધણી વંડની છે અને નાના મોટા બધાએ આનંદ લીધો છે, તેઓની શક્તિ જોઈને બધાની પાસે શિક્ષા માગો. એવું તુકારામનું કહેવું સાંભળી ગામજોડે ખડીઓ, કલ્લમ અને કાગળ લાવીને આસામીઓનાં નામ લખી કાઢ્યાં. નગરમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એમ સર્વ લોકો રહે છે. તેઓ બધા તુકારામને કહે છે કે તમે રક્ષા માંડી આપો તે અમે ઉધરાવીશું. પછી ઉત્તમને એક રૂપીઓ, મધ્યમને આઠ આના અને કનિષ્ઠને ચાર આના એમ લંખી આપ્યું. તે જોઈ ગામજોડે કહે છે કે આતો અમને એકું લાગે છે. તે સંસ્કૃત તુકારામ તેમને કહે કે ત્યારે તમને જે ઠીક લાગે તે લખો. તેથી તેઓએ મનમાં ઉલ્લાસ લાવી ઉત્તમને પાંચ રૂપીઆ, મધ્યમને બે કે ત્રણ રૂપીઆ અને કનિષ્ઠને એક રૂપીઓ લખ્યો. તે તુકારામને સત્વર બતાવી ગામજોડે ગામમાંથી શિક્ષા ભેગી કરી લાવ્યા. ગામના આગેવાને તુકારામ સામે દ્રવ્યનો હગડો દરી કહ્યું કે અમે કેવું મોટું કાર્ય કર્યું? હવે આ શિક્ષા હરિદાસોને તમારે હાથે સમર્પણ કરો. તે સાંભળી તુકારામના મનમાં સમગ્નયું.

દાતારોના મનમાં અહંકાર વૈરી પ્રગટ થયો છે. જેમ પદ્મવાનમાં મહિકા પડે કે જેમ દૂધમાં મીઠાની ટપ્પી પડે કે પ્રેમાળ ભાવિક પાસે કુટિલ આવી બેસે કે જીવાનીમાં ક્ષય રોગ લાગુ પડે કે આઠણની સભામાં અરપૂર્ય આવે કે વિરક્તને કર્મચોને સ્ત્રીસંગ થાય કે ક્ષેત્રમાં અન્નનો ઘણો પાક થતાં અકસ્માત તીડનું ટોળું આવી પડે કે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઊગતાં જ રાહ અકસ્માત આડો આવે તે પ્રમાણે દાન દેની વખતે ગામ લોકોને અભિમાન રૂપી વૈરી પેદા થયો છે. માટે જેથી આ શત્રુ નાશ પામે તેવું કરવું જોઈએ. પછી તુકારામ વૈષ્ણવ ભક્ત ગામ લોકોને પૂછે છે કે તમે સમસ્ત ઠેકાણેથી લિહા લઇ આવ્યા. જૂલે ચુકે પણ કાંઈ ઘર રહી જવું જોઈએ નહીં. તે સમયે લોકો કહે છે કે ગામમાં એક દુર્ગળ વણકર રહે છે. તે નિંદક તેમજ નટખટ છે. તેના અંતરમાં પ્રેમનો છાંટો પણ નથી. ફક્ત તે એક રથો હશે. ખીજા બધાએ શક્તિ પ્રમાણે આપ્યું હશે. આવાં વચન સાંભળી પ્રેમાળ ભક્ત કહે છે કે તમે તેને ઘેર જાઓ અને સત્વર મારો સંદેશો દહેજો. પછી તે રૂકો, અધેસો ગમે તે વસ્તુ ધર્મ અર્થે આપે તે લેજો. તુકારામનાં વચન સાંભળી સર્વજનોને આશ્ચર્ય થયું. પછી વણકરને ઘેર જઈ તે આમજનો ઊભા રહ્યા. પણ પોતે કંઈ બોલતો નથી. તે ઝડપથી પીંજણ કરતો હતો. તમે કાણ છો? કેમ આવ્યા છો? એવું કાંઈ પૂછતો નથી. ગામના લોકો વિસ્મય પામી એક ખીજનો મત પૂછે છે. તેઓ કહે છે કે તુકારામનું માન રાખીને આ મૂર્ખા પાસે આવવું પડ્યું છે. પણ આતો કંઈ વચન બોલતો નથી. પછી ગામ લોકો કહ્યું કે પંદરપુરથી હરિદાસ આવ્યા છે અને એક મહિનો કીર્તન કર્યું છે. તુકારામે તેમને માટે કંઈ લિહા ભાગવા તારી પાસે અમને મોકલ્યા છે. આવાં વચન સાંભળી તે મૂર્ખને મનમાં સતાપ થયો. તે કહેવા લાગ્યો કે તુકારામે બહુજા શરૂ કરી છે ત્યારથી જ તમને બધાને ગાંડપણ આવ્યું છે. લૌકિક લાજ લટકે કીર્તનગ્યાં ઉધારે છે એ નાચે છે. ચેતાનો સંસાર તો ખેરવી નાખ્યો છે અને પાછો મારી પાછળ શા માટે લાગ્યો છે? ઘરમાં થાળી કે વાડો પણ નથી તો હું તમને શું આપું? તે મૂર્ખનાં વચન સાંભળી તેની પત્ની તેને કહે છે કે મોટા મોટા લોકો તુકારામના કહેવાથી આંગણે આવી ઊભા છે. તમે નિંદક છો. મુખથી જરા સભ્ય વચન બોલતા નથી અને ખેસવા ચોખ્ખું સ્થાન પણ તમારે લાં નથી. હવે મનમાં વિવેક વિચાર કરીને એમને કંઈક આપો. પત્નીનાં આવાં વચન સાંભળી તે મૂર્ખને મનમાં સંતાપ થયો. તે દોષાયમાન થઈને કહે છે કે ઘરમાં એક લોટો છે

તે આ લોકોને ઝટ આપી કે કે જેથી તે સત્વર રસ્તો માપે. પતિનું વચન સાંભળી પત્નીના મનનું સમાધાન થયું. પછી ઉદકપાત્ર લાવીને તેણીએ પતિનાં હાથમાં આપ્યું. તેણે તે ડાબા હાથે ગામલોકના હાથમાં આપ્યું. આ લોકો મનમાં લિહા મળ્યાનો આનંદ પામીને લોટો લઈને ઝટ ત્યાંથી નીકળી ગયા. બધા લોકોને આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે આખરે દુષ્ટ માણસે પણ લિહા આપી. જેમ દાવાગિર શીતળ થયો કે કાંટાળા વૃક્ષને ફળ આવ્યા, આજે સુકાં લોકોને અંદર કુટ્યા જેવું થયું કે પથરને પવિત્ર ધામ મળ્યું કે જાણે રાહુ ઉજ્જવળ દેખાયો અને તેનો પ્રકાશ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો, તેવું જ આજે સ્પષ્ટ બન્યું છે કારણ કે આ પરમ દુષ્ટ માણસે ઉદારતા બતાવી છે. એક કહે કે આપણું નસીબ સાફ હતું તેથી તેને ત્યાંથી પણ લિહા મળી. પરંપર એમ વાત કરતાં કરતાં તુકારામ પાસે સત્વર આવ્યા અને ઉદકપાત્ર સામે મૂક્યું અને પછી નમસ્કાર કર્યા. તે જોઈને વૈષ્ણવવીર તુકારામ લોકોને કહે છે કે તે (શાળી) વણકર પરમ ઉદાર છે. તેણે ઘણી મોટી રકમની લિહા આપી છે. પોતાના હાથમાં તે લોટો લઈને તુકારામ કહે છે કે આતો સુવર્ણપાત્ર છે. તેની તમને કેમ જરા પણ ખચ પડી નહીં? તમને તેની પરીક્ષા ન આવડી. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે એતો ઉજ્જવળ પિત્તળનું પાત્ર છે. ઉટકીને ધણું નિર્મળ ક્યું તેથી સોના જેવું ચળકે છે. જ્યારે અગ્નિમાં સપાવી જોયું ત્યારે તે ગુદ સોનાનું લાગ્યું ત્યારે જ સર્વને મનમાં ભારે કૌતુક થયું અને બધાં નવાઈ પામ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે સતોનો મહિમા વર્ણવી શકાય તેજ નથી. તે ન બન્યું હોય તેવું કરી બતાવે છે. તેમને ઉપમા આપી શકાય તેમ નથી. પછી હરિદાસોને બોલાવી તેમના ચરણ-ધોયા, પુષ્પહાર ગળામાં નાખ્યા અને સર્વને વસ્ત્રો આપ્યાં. ગામલોક કહે છે કે લિહા લાગ્યા છીએ તેનો અંગીકાર કરો. એમ અતિ આદરથી સર્વેએ નમસ્કાર કર્યા. પછી તુકારામ વૈષ્ણવ કહે છે કે આ મામના લોકો ઘણા ઉદાર છે. તેમણે સત્વર સંપત્તિ કરીને દ્રવ્ય ભેગું કર્યું છે અને તમને આપ્યું છે. ગામમાં એક દુર્બલ શાળી પણ રહે છે તેને બધા પરમ શક કહે છે, તેણે પણ મનોભાવે એ સુવર્ણપાત્ર તમને અર્પણ કર્યું છે. તે તુણસીપત્રનો સ્વીકાર કરીને તમારી પુત્રીનું લગ્ન કરશે. એવાં વચન કહીને સદ્ભાવે તેમના ચરણમાં વંદન કર્યું. હું એક જ લોકોમાં ઉદાર છું એવું જેના મનમાં અભિમાન હતું તેણે આ કૌતુક નજરે જોયું અને તસ્લીમ થઈ ગયો. હરિદાસો મનમાં કહ્યો સતોપ પામી મંદરપુર ગયા. પ્રેમાળ ભક્ત તુકારામ દેહુગામ પાછા આવ્યાં.

સન્માન, પૂજાની ઇચ્છા ત્યજીને હૃદયમાં અધોક્ષજનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. તેમની નજરે દીન, અનાથ કે રાજ્ય સર્વ સરખા હતા.

એક દિવસ પ્રેમાળ ભક્ત તુકારામ જરા નિદ્રિત અવસ્થામાં હતા. તે સમયે સ્વપ્નમાં જે બનાવ જન્યો તે ભાવિક શ્રોતાઓ સાંભળજો. તુકારામ ઈંદ્રાવણી નદીમાં સ્નાન કરવા જતા હતા, ત્યારે પંદરીનાથે શું કહ્યું? તે વિપ્રનો વેપ લઈને સત્વર તુકારામને મળ્યા. બ્રાહ્મણને નજરે જોતાં તુકારામે તેમને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. પછી તુકારામને મસ્તકે નિજ પ્રેમથી હથિશે હાથ મૂક્યો અને તે અવસરે ઉપદેશ આપ્યો. બ્રાહ્મણને તુકારામે નમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું કે સ્વામી, મારે ઘેર આવી નિજ પ્રીતિથી બોજન કરો. તે સાંભળી વિપ્રે ઉત્તર આપ્યો કે મારે પાશેર ઘી જોઈશે. જો તુ તેટલું આપી શકે તેમ હોય તો સત્વર તારે ઘેર આવું. તે સાંભળી તુકારામે કહ્યું કે અવશ્ય મળશે. તુકારામ તે વિપ્રને પોતાના હાથે પકડી સત્વર ઘેર આવ્યા. પત્નીને કહ્યું કે આ બ્રાહ્મણ ઉપવાસી છે અને તેમને બૂખ લાગી છે. માછે સીધું સાહિત્ય આપ. તે રોજ પાશેર ઘી જમે છે તો મનમાં ભાવ રાખી તેટલું ઘી પણ આપજો. આવાં વચન સાંભળતાં તુકારામની પત્નીને ક્રોધ અઘ્યો. તે કહેવા લાગી કે આવો બ્રાહ્મણ ક્યાંથી તેડી લાવ્યા? હું ઘી ક્યાંથી લાવું? એવું ચુસ્ત ભારેવું કહેવું સાંભળતાં જ સારંગધર અદસ્ય ચર્ષ ગયા. જે લીલા નાટકી સર્વેશ્વર છે, તે પોતાના ભક્તોને કૌતુક બતાવે છે. આવું સ્વપ્ન જોઈ તુકારામ જાગૃત થયા. આ કૌતુકથી તેમને હૃદયમાં અદ્ભુત પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થયો. તે કહે છે કે કૃપા કરીને સદ્ગુરુનાથ આવ્યા પણ મારાથી સેવા થઈ નહીં. ગંગાસ્નાન કરવા જતાં રસ્તામાં મને મળ્યા અને મારે શિરે વરદહસ્ત મૂકી આશીર્વાદ આપી પાશેર ઘી માગ્યું. ઘરમાં પત્નીએ કશુંજો કર્યો અને પોતે સત્વર જતા રહ્યા. કેશવ ચૈતન્ય, રાધવ ચૈતન્યે માળા કરવાની રીત કહી, પોતાનું નામ સદ્ગુરુએ બાળાશ્રી એમ કહ્યું. મન ગમતો મંત્ર “રામ મૃધ્યુ દરિ”. ઋષ્ટને કહ્યો. એજ મંત્ર ત્રિપુરારી રોજ જપે છે. મહા સુદી ૧૦ને ગુરુવારે મારો અંગીકાર કરીને સદ્ગુરુ ગયા. મનમાં એવો વિશ્વાસ રાખીને પ્રેમથી હરિભજન કરતાં અને નિજનિષ્ઠાથી કીર્તન કરતાં રાત્રી ગમન કરી. એમ જુદાં જુદાં દષ્ટાંત, સદ્ગજમાં સમગ્ર તરી રસાળ કવિતા ભાગ્યશાળી લોક રોજ તુકારામ પાસેથી સાંભળતા અને મનમાં તદ્દલીન ચર્ષ જતા. લોકો કહેતા કે આ મનુષ્ય નથી પણ દેવજ ઉશ્વરનોજ અવતાર છે, એના

હે વનમાળી, તમે સ્વપ્નામાં આવીને મને અજાનીને આજ્ઞા આપી કે નામદેવનું જે કાર્ય બાકી રહ્યું છે તે કવિન ગતાવી પૂરું કરવું. એમ જતાં હે રૂક્મિણીકાંત, તેં કેમ આવું અરિષ્ટ મારે માથે પાડ્યું ? ભલે! હે પંદરીનાથ, તારા ચિત્તમાં જે આવે તે કરજે.”

એવું કહીને તે સમયે પોતાના અંદરમાં પંદરીનાથનું ધ્યાન ધર્યું. શ્રીએ “શ્રીરામ કૃષ્ણ દરિ” મંત્ર તે સુપ્રેમ જપવા મંડવા. ફળ, મૂળ કે અન્ન સર્વનો ત્યાગ કર્યો. કોઈની સાથે બોલવાનું બંધ કર્યું. જીવવાની આશા ત્યાજી દીધી, પાણી પીવાનું પણ બંધ કર્યું. આવી લપંકર તપધર્યા જોઈને જંગલજીવને બાળરૂપ શામળું મુંદર સગુણરૂપ સ્ત્રીધું અને તુકારામના મનનું અસમાધાન કરવા રૂક્મિણીરમણ આવી પહોંચ્યા. તુકારામના મરતક ઉપર અલપકર મૂક્યો અને કહ્યું કે તારું અંતઃકરણ સ્વસ્થ બનવા દે. જે દુર્ધટ અરિષ્ટ તારે માથે આવી પડ્યું છે તેનું હું નિવારણ કરીશ. એવું તે સમયે દૃષ્ટાંત આપીને તમાલનીલ અદસ્ય થયા. તેમણે તુકારામનું નિર્મળ હૃદયકમળ, ખેસવા માટે જોયું અને ત્યાંજ અદસ્ય થઈને ચક્રપાણિ ‘સ્વસ્થ’ રચા. એ પ્રમાણે તેર દિવસ પૂરા થતાં ચિકિત્સકોનું ટોળું નદીકિનારે જ્યાં પુસ્તકો હુબાઝ્યાં હતાં ત્યાં જોયું થયું. તેટલામાંજ સર્વ પુસ્તકો સ્વયં બહાર આવ્યાં અને એક પણ અક્ષરને પાણી અડ્યું નહોતું. આ અમરકાર નજરે જોતાં તેઓ કહેવા લાગ્યા કે સમજ્યા વિના તુકારામને ધણો અન્યાય કર્યો છે. તે વિધુલકતને જીવ્યો પણ તેને જંગલજીવને સહાય કરી છે અને આ મહાન દારુણ અરિષ્ટ દૂર કર્યું છે. એવો મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરીને બ્રાહ્મણો મહાકારે તુકારામ પાસે આવ્યા. તેને કહેવા લાગ્યા કે તારા ઉપર શ્રીહરિ પ્રસન્ન થયા છે. તારા કાગળો પાણી અડ્યા સિવાય કોરા નીકળ્યા તે હવે આંખ ઉઘાડીને જો. એવું કહીને સધળા માણસોએ તેને સાષ્ટાંગ નમન કર્યું. કહે છે કે જોને રૂક્મિણીપતિ સહાય કરે છે ત્યાં કોઈનાં કપડી પલ્લો ક્યાં સુધી ટકી રહે ? અમૃતકુપીમાં રોગ લરાયો એવું કદાપિત પણ બને નહીં અથવા સૂર્યને ઘેર અંધકારે પ્રવેશ કર્યો એવું બને નહીં, કે અંદ્ર મંડળમાં ઉજળાટ થયો એવી રીત કદી થાય નહીં તેમ વિધુલ લકત ઉપર કપડી રીત કદી થઈ શકશે નહીં. એમ પરસ્પર વાંતો કરી દુર્જનોએ પણ નામરમરણ કરવાનું શરૂ કર્યું. હવે તુકારામ નેત્ર ઉઘાડીને સોમે જોવા લાગ્યા તો બ્રાહ્મણોએ કોરાં પુસ્તકો લાવીને દેવળમાં મૂક્યાં. હતાં. આ કૌતુક નજરે જોઈને તુકારામના મનનું અમાધાન થયું જેમ

આંધળાને નેત્ર આવતાં તેના મનમાં ઉત્થાસ થાય, જેમ મરેલું પ્રેત જીવે જીવંત થાય, તેવો તુકારામના મનમાં ઉત્થાસ થયો. કહે છે પંદરીનેવાસી પ્રસન્ન થયા. પત્રી મે હાય જોડી પોતાના મુખથી સાત અમંગ કયા. તે અનુપમ છે. તેનો થોડો અર્થ યથાભુદ્ધિથી કર્યો છે તે ત્રોનાજનો પ્રેમથી સાંભળજો. તુકારામ ગદગદ કંઠે યદનિ આંખોની પાંખેણા બંધ કરી કહે છે :—

“જમ જ્યાજી વિઠ્ઠલા! મારાથી ધણો અન્યાય થયો છે. લોકોનું કહેવું મનમાં લાવીને તારા ઉપર ભાર નાખ્યો. તને ધણું કષ્ટ આપ્યું. હું તારો અધમ દાસ છું. તેર દિવસ આંખો બંધ કરીને તારા દ્વારે હઠ લઈને બેઠો હતો. હે શ્રીહરિ! મેં ભૂખતરસનો ભાર પણ તારા ઉપર નાખ્યો હતો.”

મારા હૃદયમંદિરમાં બેસી શ્રાહુરિ
યોગ દેમ મુરારી તેં મને નાખ્યો.

“પાણીમાં વડીના કાગળો કોરા રાખ્યા અને લોકોના અપવાદને રદીઓ આપ્યો. હે દયાળુ! તું અનાયનો નાથ છે તે બિરદ વાણી સાચી કરી બતાવી. નાનું જાણરૂપ ધરીને રૂઢિભણીપતિ મને આવીને મળ્યા; પ્રેમથી મારા મનનું સમાધાન કર્યું અને પોતાના હાથે મને અલય વરદાન આપ્યું. હવે દુર્ગને ભલે મારું ગળું કાપે કે ગમે તે પીડા કરે પણ કદાપિ તારા ઉપર સંકટ નાખી દર્શન નહીં. હું તો અંડળ, દુષ્ટ, પતિત છું. એક વખત તો ખરેખર ભૂલ થઈ. પાણીમાં ઊભા રાખી હાથમાં અભંગની પોથીનો ભાર ઉત્થાવ્યો. સમર્થને ભાર ઉત્થાવવાનો મને અધિકાર નથી હું પામર તે સર્વથા ભણતો નહોતો. મારાથી વિવેક વિચાર સમજનયો નહીં. હે ધીપતિ! જે વાત બની ગઈ તેવી વાત ફરીથી થશે નહીં. હે રૂઢિભગીપતિ! હવે ફરીથી તારા ઉપર સંકટ નાખીશ નહીં. મારા ગળા ઉપર કોઈએ છરી મૂકી નહોતી કે મારી પીઠ ઉપર કોઈએ ધા કર્યો નહોતો; તોપણ હે શ્રીહરિ! મેં ઉતાવળ કરીને ‘આવો ભાર તારા ઉપર નાખ્યો. મારી પામે અને પાણીની અંદર બે ઠેકાણે મારું ચિત્ત વહેંચાયેલું હતું. એ બને આઘાત ચૂકવીને લોકોમાં કીર્તિ વધારી. તને માઆપ, સમાન કહું છું. પણ તે સ્વાર્થ માટે પ્રાણ લેવાની ઇચ્છા કરવા જેવું થયું છે. મેં તો અંધરિત કર્યું છે. પણ તું જગજીવન એકલો જ સહાય કરનાર છે. તું કૃપાસાગર ચક્રપાણિ તુંજ સમાન ત્રિભુવનમાં કોઈ નજરે પડતું નથી. પ્રીતિ કરીને નાગી ગુનિ કંઈ છું. પણ મારી પાણી કુડિત થઈ ગય છે નું

દીનખંધુ દયાળુ છે અને ચંદ્ર કરતાં પણ શીતળ છે. માતા કરતાં પણ સ્નેહાળ છે. અને પ્રેમ કદોલથી આવે છે. ઉપમા આપવાને કોઈ બીજું જરાજરી કરે તેવું નથી. સજ્જના જીવોનો છત્ર છે. તારું નામ લેતાં ચિવજી યાત્રી ગયા. પાંચ મહાભુતો નિર્માણ કર્યાં તે પણ તારામાંથી જ થયાં છે. અમૃત સમાન મીઠા કહું તો તું જગજીવન તેનાથી પણ પર છે. હવે કંઈ ન બોલતાં તારા ચરણમાં મસ્તક મૂકું છું. હે વિકામાદ્ર ! મારો અનંત અપરાધ છે તું સ્નેહાળ મને ક્ષમા કરજે. હું અવગુણી ધણો અન્યાયી છું તે કેટલીવાર વારંવાર કહું છું. હા ! આ સંસાર હવે પૂરો કરાવ. કદીય તે ચિત્ત સ્થિર થયા દેશે નહીં. ભુદિના વિકલ્પ અનંત છે. ક્ષણે ક્ષણે મનના તરંગ પથ્થરાય છે. સંસર્ગ કરતાં મન વધારે બંધનમાં નાખે છે. હે દેવાધિદેવ ! પંદરીનાયા ! મારી સજ્જના ચિતાનું નિરસન થયું છે. કર્મ જળ દૂર કરી હે અનંતા, હવે હૃદયમંદિરમાં નિવાસ કરો.”

આ પ્રમાણે તુકારામે પ્રેમથી પ્રાર્થના કરી અને શ્રી શક્તિમણીરમણનું આરાધન કર્યું. પછી મંદિરના અંદરના ભાગમાં જઈ દેવને પ્રેમથી આલિંગન આપ્યું. સગુણ સ્વરૂપ આંખમાં ઉતારી મુખે નામસ્મરણ કરવા લાગ્યા. આગળ ઉપર દેહસહિત તુકારામ વૈકુંઠમાં ગયા તે કથા સ્વસ્તર ભુદા ગ્રંથમાં લખાઈ છે. તેમના સ્વર્ગમાં ગયા પછી બાર અઠંગ, દાળ અને કંથા મોકલી હતી. તે અઠંગ ઉપોદ્ધાતમાં લખ્યાં છે. હૃદયમાં રહેલા શ્રી શક્તિમણીપતિ કહે છે કે તુકારામ હજુ પણ આલોકમાં નક્કી વિચરે છે. જે કોઈ બ્રહ્માણુ પ્રેમાળ ભક્ત હોય તેને સ્વપ્નમાં દર્શન આપે છે. જેમ અનસુયા સુત દત્તાત્રેય ઇન્દ્ર પ્રમાણે બૃમંજળમાં વિચરે છે. આ કથનનો મનમાં કદી સંશય થાય તો સંત સન્નજનોની સાક્ષી સાંભળજો.

ભક્ત નિજોબાના સ્વપ્નામાં આવીને નિન્દકૃપા કરી તુકારામે ઉપદેશ ક્યો હતો. જે ચિત્તમાં શુદ્ધ પ્રેમ હોય તો તુકારામ આજ્ઞેય ઉપદેશ આપે છે. તે જગદ્ગુરુ નિરૂપમ હજી પણ ચીરંજીવ છે. એક સમયે તેમણે કૃપા કરીને મારા હાથે ગ્રંથ લખાવ્યો. પણ આ વિષયમાં અતુર શ્રોતાઓ મનમાં સંશય કરશે નહીં. તે ચૈતન્યધન, વિશ્વવ્યાપક ચૈતન્યધન અમારો સદ્ગુરુ તુકારામ છે. મહીપતિ તેનો અનન્ય ચરણાંગત દેહાભિમાન ત્પણને રહે છે. સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ બાવનમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણપ્રેમમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૩ મો.

માણકોજી બોધલાનું ચરિત્ર

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય વિશ્વભૂષણ વિશ્વંભરા, માયાતીતા જગદુધ્ધારા, સગુણસ્વરૂપા, નિર્વિકારા, સાયુજ્યઉદારા જગદ્ગુરુ. જય જય માયાચક્રચાલકા પિતાંબરધારી વૈકુંઠનાયકા, બ્રહ્માના પિતા, વેદનો ઉદ્ધાર કરનારા પાંદુરંગા. હાથીમાં અને અણ્ણથી પણ નાનું હોય તે સર્વમાં હે જગન્નાથ, તું એક સરખી રીતે વમે છે. ખરેખર ઇંદ્રાદિક સર્વ દેવો તારી સત્તામાં રહે છે. ચંદ્ર અને સૂર્ય આકાશમાં દોરે છે. તેઓની સુત્રદોરી પણ તારા હાથમાં છે. જેવી રીતે દીવાની મદદથી પડદા ઉપર દીગલીઓનો નાચ મઝરી કરી બતાવે છે, જેમ એક પવન માત્ર સઘળાં તરવરો હલાવે છે, તેવી રીતે તું એકલોજ સઘળ બ્રહ્માંડને હલાવે છે. હે જગજેડી ! જે જે નજરે દેખાય છે તે સર્વ તારા શેખરધ્રમાં છે. તોપણ તું ભક્ત પુંડરીકને આપેલા વચનને લીધે કમર ઉપર બે હાથ મૂકીને બિભો રહ્યો છે. તારો પાર બ્રહ્માદિક પણ પામી શક્યા નથી. તેવો તું નિજ ભક્તોનાં વચન પાળવા તૈયાર રહે છે. જુદી જુદી રીતે સંકટ પાડીને પત્ની તું પોતે જાતે દોડી જઈ નિવારણ કરે છે. તું શેષશાયી ગરૂક ધ્યજનવાળો છે. શ્રી લક્ષ્મીજી તારા ચરણુરજની ઇચ્છા કરે છે. તેવો તું અધોક્ષજ બિભો રહીને દાસની પૂજા સ્વીકારે છે. જે યોગીઓ વજ્રસન વાળીને બેઠા છે, તેઓના ધ્યાનમાં પણ તું ઝટ આવી શકતો નથી. તેવો તું પ્રેમાળ ભક્તોના કીર્તનમાં જઈ ખીક વગર નિર્ભયપણે નાચે છે. હે જગજીવન, ભક્તોનાં કદી સાલણ્યાં ન હોય તેવાં ચરિત્રો તુંજ બોલાવે છે. નહીં તો હું તો મંદ બુદ્ધિનો છું અને ચરિત્રો લખવા માટે મારી પોતાની બુદ્ધિ છે જ નહીં. પાઠળના અધ્યાયમાં અદ્ભુત કથા સાંભળી. સંત તુકારામને પંડરીનાથ પ્રસન્ન થયા. તેર દિવસ સુધી અભંગ લખેલી વહીના કાગળ પાણીમાં ડોરા રાખ્યા. ફરવે શ્રોતાઓ, સાવધ થઈને આગળની રસાળ કથા સાંભળજો —

જાલેપાટમાં ધામજીગામ સતો અને સાધુઓ માટે પ્રસિદ્ધ ગામ હતું. ત્યાં એક પાટીય વૈષ્ણવભક્ત હતો તેનું નામ માણકોજી બોધતા હતું. તે ખેડૂત જાતિમાં જન્મ્યો હતો. તેની પત્નીનું નામ મમતાઈ હતું. તે પરમ શાવિક પતિવ્રતા હતી. જે પતિની આજ્ઞાપાલન સિવાય બીજું કંઈજ કરતી નહોતી. તેનો મોટો પુત્ર નામે યમાજી ઉદ્ધતીવ્રતિનો હતો. અને તેની સદ્ગુણી પત્નીનું નામ ભાગીરથી હતું. એમ ચારે જણ એકમતથી રહી સંસારી જતાં અતિ વિરક્તપણે રહેતાં હતાં. પંદરનાથનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરીને રાતદિવસ ભજન કરતાં હતાં. મરમાં ધણું ધનધાન્ય છે, મોટાઈ છે, અને ધણે દારભાર ચાલે છે. ગમાણુ ભરાય તેટલાં ગાયબળદ તેને ઘેર હંમેશાં રહે છે. પંદર દિવસે એકાદશી આવે ત્યારે પંદરપુર જવાનું તેણે વ્રત લીધું હતું. એવી એકનિષ્ઠાથી બોધરાજ પંદરપુર જઈને બારશના પર્વદાળના સારા દિવસે બ્રાહ્મણ પાસે સંતર્પણ કરાવી દીન, ધાત્ર્ય અને ભૂખ્યાઓને અન્ન વહેચી આપતો. તેરજને દિવસે ત્યાંથી નીકળી પાછો ધામજીગામ આવતો. એમ કેટલોક દાળ જતાં દેશમાં ભારે દુકાળ પડ્યો. છોરનું અનાજ થઈ ગયું. લોકો દ્રવ્ય આપી અન્ન વેચાતું હોતા હતા, પણ દુર્ગળને અન્ન મળતું નહીં. આવો કાંઈ સમય આવેલો નેઈ બોધજ્ઞાના અંતરમાં દયા આવી દહે છે કે ત્રાણીમાત્રમાં જગજીવી વસે છે. તે સર્વ દેકાણે સર્વ ઘટમાં વ્યાપક છે. પછી પોતાની પત્નીને એકાંતમાં લઈ જઈ પોતાના મનની અને સ્વહિતની વાત તેને દહે છે. તેને કહ્યું કે યથાશક્તિ ભૂખ્યાઓને અન્નજળ આપજો. ભૂખ્યાને અન્ન આપવું, મુકોતા ગ્રાંઝને પાણી પાવું, શરદીમાં વસ્ત્રદાન કરવું, તેથી અક્ષય પુણ્ય સંચય થાય છે. પ્રવાસ કરતાં રોગીને ઔષધ આપવું કે કુબળતા માણસને પાણીમાંથી બહાર કાઢવો, કે દુર્ગળ બ્રાહ્મણને ભજન કરાવી આપતાં અક્ષય પુણ્યસંચય થાય છે. આગથી ધર બળતું હોય તો બ્રાહ્મણના જવું, કે મોંઘ માલીક ન થતું હોય તેવા પ્રેતને અગ્નિ સંસ્કાર કરાવવો, કે તૃપાથી પીણએવાને જળ આપવાથી અક્ષય પુણ્યસંચય થાય છે. નિર્ગળ દોરને પંપાળવું કે બંધનમાંથી વ્યાધને છોડાવવો અથવા યાત્રકને નમ્ર વચન કહેવાથી અક્ષય પુણ્યસંચય થાય છે.

આવું સૂકૃત જેણે સંગ્રહ કર્યું હશે તે સાત્વિક વૈરાગ્ય મેળવવા માટે યોગ્ય થયો ગણાયે. પછી તે શ્રીરામ ચરણમાં મૂળ જોડતાં તેનાં સંસાર વિમ્મ સર્વ દૂર નાસી જાય છે.

ળીન કોઈ જય તપ ઉપ રીતે કરે છે. તેનું કૃણ બોગરી રહે એટલે તેનાં સુખનો અંત આવી જાય છે. પણ જે પરોપકાર કરે છે તેના મનમાં ચિરકલી આવી વમે છે. આ પ્રમાણે એકાંતમાં બોધવો પટેલ તેની પત્નીને શિખામણ આપે છે. તે સાંભળી તેની સગી કહે છે કે જરૂર તે પ્રમાણે તે બૂખ્યાને અન્ન પાણી આપશે. એ પ્રમાણે સર્વ દીનજનો આવે તેના ઉપર દયા કરીને આ દુકાળના સમયમાં અન્નદાન કર્યા કયું. દેશમાં તેની કીર્તિ ફેલાઈ, તેથી યાચકજનો, ત્યાં દોડતા આવવા લાગ્યા. જેમ સાકરની ગોળી ઉપર કીટી, માખી આવીને ટોળું વળે છે, જેમ રસ્તે જનાર વટેમાર્ગીઓ જાડનો ળંથો જોઈને ત્યાં ઉતાવળે જાય છે; જેમ કુંગરમાં પાણીના ઝરા પાસે પ્રાણીઓ પ્રેમથી જાય છે, તેવી જ રીતે બોધદાને ધેર તરફનાં બૂખ્યાં ધણાં માણસો આવવા લાગ્યાં. બોધવો ધોડા ઉપર અનાજ સામગ્રી લઈને દયમ પહેલાં પંદરપુર પહોંચતો. એકદશીએ ત્યાં જઈ ચંદ્રભાગ્યામાં સ્નાન કરીને પછી પુંડરીકનાં દર્શન કરતો. હાથમાં ટાળ, પીણા લઈને હરિનામની જય ગર્જના કરનાં ક્ષેત્રની પ્રવક્ષિણા કરતો. સપ્તેમ ભાવથી તે મદાદારે જઈ સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરતો. પછી દેવજમાં પ્રવેશ કરી વિદ્યુતસ્વરૂપને નજરે નિહાળતો. દેવને આશિર્વાદ આપીને પોતાના મનની વાત કરતો. જેમ કન્યા સાસરે ગઈ હોય તે આવીને માતાને પોતાની વાત કહે તેમ કહેતો. પછી ચરણમાં મસ્તક નમાવીને સભામંડપમાં કીર્તન કરતો. ચાર પ્રદર રાત્રી જાગરણ કરીને સ્વાનંદગજર કરતો. વિપ્રના હાથથી રસોઈ કરાવી તે અન્ન સુધાર્યાંને અર્પણ કરતો. પછી દેવની આજ્ઞા લઈને પાછો ધેર આવતો. એમ ધણા દિવસ વીતી ગયા. પાસે હતું તે ધન ધાન્ય ખર્ચાઈ ગયું. પછી અલંકાર અને વસ્તુઓ વેચીને પણ યાચકને અન્નદાન કર્યા કયું. પોતાનાં ગાય બળદ હવે ધાસ ચારા વિના દુઃખી થતાં જોઈ લોકોને વહેંચી આપ્યાં. એમ સર્વસ્વ જવાથી ત્રાસરહિત થઈ ગયો. એટલે એકાંતમાં બેસી ભજન કરવા લાગ્યો. પોતે જાતે કષ્ટ કરીને અન્ન મેળવવા લાગ્યો અને તેમાંથી પણ અતિથિનું પોપણ કરી પછી કુટુંબનું રક્ષણ કરતો.

“ એવી દરિદ્ર આપણ આવી છતાં તેણે પોતાનો નિશ્ચય કદી તજ્યો નહીં. ”

સદ્ભાવે જોવિંદને યાદ કરીને તેના ગુણાનુવાદનું વર્ણન કરતો હતો. તેની એવી નિષ્ઠા જોઈ રૂક્મિણીપતિ પ્રસન્ન થયા. એકાંતમાં બોધદાને

સાક્ષાત્ દર્શન જાણ્યાં. “જ્યાં સુધી ભાવમાં એકચિત્ત ન થયાય ત્યાં સુધી દેવાધિદેવ કદી દર્શન આપતા નથી.” પ્રેમસંકિત ॥ વિના જોતું કે જનણું એ સર્વ, શા દામનું, અંગમાં આનનું અભિમાન આવે. તો પછી કદાપિ તેમાં ભોળપણ આવશે નહીં. જેમ, ઝાડ, ઘડું મોટું વધી જાય પછી તે કદી, વળી ચકરો નહીં, જેમ વૃદ્ધ થયા પછી વિપ્ર વેદાભ્યાસ કરતા બેગે તો તે યાદ રહે નહીં, જેમ (પ્રાણી) મોટું થાય પછી તેનું અંગ વળે નહીં, જેમ અગ્નિમાં માટણ પાક્યા પછી તેની ફરીથી આડી બનશે નહીં, જેમ અગ્નિમાં ખીજ શેષી નાખ્યા પછી તેમાંથી અંકુર કુટશે નહીં તેમ જનણું, ચણું મનમાં આવતાં તેનું ભોળપણ રહે નહીં. ભાવ વિશ્વાસ જેને મન નહીં, તેને હાથેથી પ્રસન્ન થાય નહીં. તે વિચારી સાધુસતો જ્ઞાનાભિમાન ત્યજી દે સર્વથા. જેમ ખરસાડીના હોડને અડીને કદી જણકાર જાય નહીં, એમ સંતોની સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. વધુ વર્ણન કરતા અંધ વિસ્તાર પામે છે. હવે બોધલાની ભોળા ભકિતને લીધે પંડરીનાથ તેને પ્રસન્ન થયા.

એક દિવસ અભિયારણને પ્રસંગે તે યાત્રા કરવા માટે જતો હતો, ત્યારે બોધલા ખાસે વાટખરચી કંઈ નહોતી. આથી તેની પત્નીને મનમાં ચિંતા થઈ. બોધલા કહે છે કે ચંદ્રભાગામાં સ્નાન કર્યા પછી બ્રાહ્મણને આપવાને દક્ષિણા નથી. ખારણને દિવસે વિપ્રને ભોજન કરાવવું કેવી રીતે? હવે હું જાતે લાકડાનો ભારો કાપી લાવી પંડરપુરના બજારમાં વેચીશ. પછી કૂહાડી લઈને પોતે પંડરપુર જવા નીકળ્યો. પગમાં જોડા નથી. વસ્ત્ર ઘસાઈ ગયેલાં છૂર્ચ થયેલાં છે. માથે ચીંદરડી બાંધી છે. પોતે મુખથી શ્રીહરિનું ભજન કરતા જાય છે. તે કહે છે કે ઘરમાંથી ધનસંપત્તિ હતું તે જતું રહ્યું, તેથી મનનું સમાધાન થયું છે. માયાજળ કાઢી નાખીને સંસાર કરવાની ઇચ્છા છોડવી દીધી. જેમ વાહળ વરચી ગયા પછી આકાશ અતિનિર્મળ દેખાય છે, કે જેમ પૂર વહી ગયા પછી ગંગાજળ નિર્મળ વહેતું દેખાય છે તેમ સર્વ ધનસંપત્તિ વપરાઈ ગયા પછી બોધલા ચિત્તમા નિશ્ચળ થયો. અંતરમાં પ્રેમ ભરીને ભજન કરતો જાય છે. પંડરપુર સેત્ર નજીક આવતાં લોકડાં કાપી તેનો ભારો માથા ઉપર લઈ સત્તર બજારમાં જઈ ત્રણ પૈસે વેચી દીધો, મનમાં અનુતાપ લાવીને ચંદ્રભાગામાં સ્નાન કર્યું અને વિપ્ર મળતાં એક પૈસો દક્ષિણા આપી. બીજો એક પૈસો ખરચીને માળા, અખીલ અંદન લીધું, મંદિરમાં જઈને

ધનસામગ્રીની પ્રેમભાવે પૂજન કરી. રાત્રે દરિદ્રીતન સાંભળીને ચાર પ્રહર :
 મગરણુ કહ્યું. જારગને દિવસે આન કરી. ઉદ્વિગ્ન મનથી બેઠો. કહે છે કે,
 વિપ્રને સીધું આપવા જોઈતી. આજે મને અનુકુળતા નથી. પછી વધેલો
 ત્રીજો પેગો વાણીઆને આપીને અર્ધો ગર લોટ લીધો. તે કપડામાં બાંધી
 લઈને ચંદ્રબાગાને કિનારે જઈ બેઠો. તેના મનમાં થયું કે કાંઈ બ્રાહ્મણુ જો અહીં
 આવશે તો હું મારી જતને બાવળમાં જાણીશ. નથી દાળયોઆ કે મીઠું,
 મારું દુર્બળનું અન્ન (લોટ) કાણ લેશે? મોટા મોટા લોકો યાત્રામાં આવે
 છે અને પૂજન કરે છે. જેમ દિવ્ય ધર ત્યજીને વસ્તીવાળો માણસ કુપડામાં
 ગમ નહીં, જેમ પાવમાં દૂધ જગતા મીઠા તે છાશ લે નહીં, તેમ મોટા
 મોટા યજ્ઞમાન ત્યજીને મારી પામે કયો બ્રાહ્મણુ આવે? એવી રીતે ચિંતા
 કરતો તે શીદરિતું ઇજન કરતો બેઠો છે. બોધકાને નિર્મળ બાવળમાં જાણીને
 ભક્તવત્સલ દીનદાને તે સમયે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણુ ૩૫ લીધું. હાથમાં લાકડી
 અને માથે કાંઈસોટાપી, તથા 'હંચું' વસ્ત્ર જગજગીએ પહેલું છે. આવા
 વેશે પોતે નદી કિનારે આવી પહોંચ્યા. જગજગન બોધકાને કહે છે કે 'તું
 મારો જુનો યજ્ઞમાન છે અને હું પંદરપુર ક્ષેત્રમાં રહીને તને આશીર્વાદ
 આપું છું. અહીં બીજા બ્રાહ્મણુ મોટા બ્રાહ્મણુ છે અને તેમના યજ્ઞમાન
 પણ મોટા મોટા છે, ત્યારે મારા જેવા દુર્બળ બ્રાહ્મણુનો કાંઈ ભાવ પૂજી
 નથી. હું બૂખ્યો થવાથી તારી પામે આવ્યો છું. જે સાહિત્ય બાંધી
 લાગ્યો હોય તે ઝટપટ મને આપી દે. વિપ્રનાં વચન સાંભળીને બોધકાના
 મનનું સમાધાન થયું. તે કહેવા લાગ્યો કે આજે મારા ઉપર શક્તિશીરમણે
 આનંદધન કૃપાળુ પ્રસન્ન થયા છે. પછી કપડાની ગાંઠ છોડીને તે સમયે
 બોધકે સત્વર લોટ કાઢ્યો અને તે બ્રાહ્મણુને પંદરમાં આપ્યો. આપતાં
 તેના મનમાં અકાચ થયો. તે કહે છે કે હે સ્વામિ! આ કોરો લોટ જ
 છે! મારી પાસે આપવા માટે દાળમીઠું કેંઈજ નથી. આવાં વચન સાંભળી
 ચૈકુંદપતિ કહે છે કે સમય પ્રમાણે જે અનુકુળ તારી પાસે હતું તે તે
 આપ્યું છે. ધનનીલ-વળી કહે છે કે આ માટે દાળમીઠું જોઈએ? બોધલાનાં
 મનમાં એવો ભાવ થયો કે બ્રાહ્મણુને મારી નંજર સમક્ષે જમાડવા. આ અંતરની
 વાત પંદરીનાથે તે સમયે જાણી. પછી શક્તિમણીકાંત કહે છે કે મારે રહેવું!
 દેવળમાં, ત્યાં સ્વયંપાદ કરવા માટે ખાલી જગ્યા પણ દેખાતી નથી. જો
 જાણું વીણી આપે તો હું અહીં જ પાનિયાં કરીને જંગી ચકું. આ
 સાંભળી બોધકાના ચિત્તમાં પરમ સંતોષ થયો. તે કહે છે કે જેનું મારા
 મનમાં હતું તેવુંજ વિગ્રે મને કહ્યું. પછી કપડાની ઝાળી કરીને તેમાં

બોધસો છાણું ભરી લાગ્યો, એટલામાં આઠણુ સ્નાન કરી આવ્યો. વસ્ત્ર
હણું અને બીનાં પહેયાં છે. બોધલાએ યાત્રિકા પાસેથી અગ્નિ લાવી આપ્યો.

જે પંઢરીનાથનું શ્રેષ્ઠ નજરે જોનાં લક્ષ્મી તેમના ચરણકમળમાં
આવી રહ્યાં છે તે વૈકુંઠવાસી ધનશામળો પાનિયાં કરવા બેઠા છે. જેમને
ઋષિ મુનિઓ વેદોક્ત મંત્ર ઉચ્ચારથી અગ્નિમાં આદુતિ આપે છે તે
નિજભક્તનો પ્રેમ જોઈને પોતાને હાથે લોટ મસજો છે. આ દુનાંતની
રૂક્મિણી માતાને જાણ થતાંજ, પોતે સત્વર વૃદ્ધાનું રૂપ લઈને તે સ્થળે
આવ્યાં. જેમ દીપક ક્ષીણ થતાં અજવાળું ઝાંખુ પડે છે, જેમ વૃક્ષ જૂનું
થતાં ડાળ પાંદડાં પીળાં થાય છે, જેવી મૃદંગ વાગે તેવો ધ્વનિ ઉડે, જેવું
પુષ્પ તેવી સુવાસ આવે, જેમ કાળાં વાઘળાંમાં વીજળી શોભા આપે છે,
જેવું ચિત્ર તેવો રંગ શોભે છે, જેવી પ્રકૃતિ તેવું શરીર, જેવો મગનો
છોડ તેવી તેની શીંગ, જેવી ઋતુ તેવું આકાશ દેખાય, જેવું વહેણ તેવી
સરિતા વહે, તે પ્રમાણે જેવા પતિ તેવું રૂક્મિણીમાતાએ સ્વરૂપ ધારણ
કર્ણું. માતાના મુખમાં દાંતની બનીસી દેખાતી નથી. કાને લોળીયાં ચક્રચક્ર
છે. સૌભાગ્ય આભૂષણ સર્વ પહેયાં છે. લગ્નાટે કંકુ લગાડ્યું છે. સફેદ
હણું વસ્ત્ર પહેયાં છે. સ્થિર રહેવા હાથમાં લાકડી લીધી છે. એવે સ્વરૂપે
નંદી કિનારે આવ્યાં અને જગજીવનને શોધવા લાગ્યાં. ત્યાં નદીની રેતી
ઉપર બેસી જગજીવનને યાળીમાં લોટ યોળવા જોવા. આ જોઈ વિશ્વ-
જનની હસીને કહે છે કે યજમાન યાત્રા કરવા નીકળ્યા અને મને પાછળ
મૂંકીને પોતે એકલાજ અહીં આવી પહોંચ્યા અને સ્વપંપાક પણ કરવા
બેઠા છો? પણ આ સમયે હું સ્વપંપાક કરવા આવી પહોંચી છું.
એમ કહીને ઝડપટ સ્નાન કરીને પાસે આવીને બેસી ગયા. પછી બોધસે
વિચાર્યું કે વિષ્ણુ એકલાનેજ ભોજન કરતાં જોરા વિચાર હતો એટલામાં
સુવાસીન પણ જમવા આવ્યાં છે. આ જોઈ બોધલાનું મન અતિ સંતોષ
પામ્યું. બોધસો મનમાં વિચાર કરે છે કે લોટ ધણો થોડો
છે અને બે જણ કેવી રીતે જમશે? તે મારાથી સમજાતું નથી. પણ
અનંત સંકિતની સ્વામિની જ્યાં હોય ત્યાં સઘળી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત
થાય છે. તેમનો હાથ લાગતાંજ લોટમાં બરકત આવી. જ્યાં સાગીરથીજ
પાણી પીવડાવવા બેસે પછી પાણી ક્યાંથી ખૂટે? દામધેનુના વાહરડાને
સાંસની ખોટ કેવી રીતે પડે? જેમ પૃથ્વીનું લગ્ન હોય ત્યાં જમીનની
અડચણ કેવી રીતે પડે? તે પ્રમાણે જ્યાં જગન્માતા રૂક્મિણી બેઠાં છે

ત્યાં કોઈ ચીજની ન્યુનતા આવે જ નહીં. હવે જો માતા પકવાન ઉત્પન્ન કરે તો બોધજ્ઞાનું મન દુઃખ પામે છે, માટેજ પાનિયાં ચેકીને તૈયાર કર્યાં. જે અમૃતથી પણ વધુ મુરસ બન્યાં. ત્રણ પાત્રમાં પીરસીને નિજ ભક્તને જગજીવન કહે છે કે તું પણ જીક અને અમારી પંડિતમાં જન્મવા બેઠી જા. બોધજ્ઞો કહે છે હે દ્વિજવરા, હું હમણું જન્મીશ નહીં. તમે બને જન્મી રહ્યા પછી જે ઉચ્છિષ્ટ રહેશે તે પાત્ર મને આપજો. હૃષિકેશીએ કહ્યું ભણે. પછી જગજીવન તથા માતા હમણી પાનિયાં જન્મવા બેઠાં. તે દ્રશ્ય જોવા માટે સુરવર આકાશમાં આવ્યા અને નજરે કૌતુક જોવા લાગ્યા. તે જોઈ દેવો પણ બીજાની નજરે પડ્યા વિના પરસ્પર વાતો કરે છે કે ભક્તવત્સલ જગજેડી, પ્રેમાળ ભક્તોની પાછળ પાછળ ફરે છે. અમે ધણા ધણા યત્નો કરીએ છીએ પણ પોતે કદી અમૃતપાન પણ કરતા નથી. તે આજે બોધજ્ઞાની ભક્તિ જોઈ પાનિયાં પ્રેમથી જમે છે. બ્રાહ્મણ તથા સુવાસીની જમ્યા પછી બોધજ્ઞને ઉચ્છિષ્ટ અન્ન આપ્યું. પછી આંખનો પલકારો ન થાય તેટલીવારમાં બંને અદ્રશ્ય થઈ ગયાં. ત્યારેજ બોધજ્ઞના મનમાં ખ્યાલ આવ્યો કે વિપ્રવેશે ચક્રપાણિએ આવીને મારા મનનું સમાધાન કર્યું અને પછી જતા રહ્યા એવું લાગે છે. પાત્રમાં જે પ્રસાદ વધ્યો હતો તે બોધજ્ઞ પ્રેમથી જમ્યો અને પછી દેવળમાં જઈ તે દેવને કહે છે કે :-

ભક્તવત્સલા, જગજીવના, આજે તારા મનને કંઈન લાભ્યું. મોટા મોટા તારી આરાધના કરનારાઓને ત્યજીને આ દીન ઉપર કૃપા કરીને તેની સંભાળ લઈ આવ્યા અને પ્રસાદ લીધો. તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે બ્રાહ્મણો પકવાન પીરસે છે ત્યાં હું જાઉં છું ખરો પણ કોઈ મને બોજન દરાવતું નથી. વિકોળા પછી બોધજ્ઞને કહે છે કે કાલે તને કૌતુક બતાવીશ. ત્યાં એક શાહુકારે એક હજાર બ્રાહ્મણ જમાડવાનું નક્કી કર્યું હતું. સર્વ સાહિત્ય તૈયાર કરી રાત્રે બ્રાહ્મણોને આમંત્રણ આપી દીધાં હતાં. બધાંના નામોની યાદી કરીને લખી રાખી હતી. પછી નદોદિનારે ઠંતાનનો મંડપ બાંધી બીજે દિવસે સ્વયંપાંક શરૂ કર્યો... શાહુકારે વિપ્રોને સ્નાન કરીને આવવાનું કહેતાં સર્વ આવીને પાત્ર આગળ બેસી ગયા. કાગળમાં લખેલા નામ સાથે મેળવી જોતાં બરાબર હજાર વિપ્રો આવીને બેઠેલા જાણ્યા. પછી બોધજ્ઞને અધોક્ષજ કહે છે કે હવે તને કૌતુક બતાવું. પછી પોતે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લીધું. કાંટેહું, જીર્ણ વસ્ત્ર પહેર્યું,

દાયમાં લાકડી લઈને જગજીવને ચરચર કંપવાનું શરૂ કર્યું. એવું રૂપ
ધારણ કરી સત્વર ચાલવા માંડ્યું. બોધવાને તે સમયે કહેતા ગયા કે તું
દૂરથી કૌતુક જોજે. હવે જગજીવન વિગ્રોની પકિત આગળ જઈ બોલવા
લાગ્યા કે હું ઉપવાસી બ્રૂખ્યો ચાલણ છું. મારે પકવાન બોજનની ઇચ્છા
છે. ત્યારે તે શાહુકાર કહે છે કે 'પાછો જા' અહીં તારે માટે સમાવેશ
થાય તેટલી જગ્યા નથી. આવાં વચન સાંભળી શેષશાયી કહે છે કે હજાર
બ્રાહ્મણોને બેઠેલા જોઈને છું ત્યાં એક આવેલો બ્રાહ્મણ કેમ સમાધાન
શકે ? વૈકુંઠનાથકનું આવું બોલવું સાંભળી શાહુકાર બોલે છે તે સાંભળો.
આમંત્રણ કહેલા બ્રાહ્મણો માટેજ બોજન છે, તો પછી અનિયમિત થઈને
આવવાનું શું કારણ ? એવા તો અનેક માણસો આવે તે બધાને હું
ક્યાંથી અન્ન પૂરું કરું ? પછી તો જગજીવી બળ કરીને પાત્ર આગળ
જઈને બેઠા. બોધકો નગરે કૌતુક જોઈને આશ્ચર્ય પામે છે ! શાહુકાર
નોકરોને કહે છે કે આ બ્રાહ્મણને બહાર જિંદગીને નાખી દો. પરંતુ કોઈ
વિવેક કરતું નથી અને વૈકુંઠનાથને પાત્ર ઉપરથી ઉઠાડ્યા. કોઈ નોકરે
હાથ તો કોઈએ પગ પકડ્યો કોઈએ માથાની શીખા પકડી તોણવા લાગ્યા.
નોકરો કહેતા હતા કે આ બ્રાહ્મણ ઝોડ જેવો છે તેથી બળ કરીને પાત્ર
ઉપર જમવા આવે છે. એમ પરસ્પર વચન કહીને તે બ્રાહ્મણને બહાર
કાઢી મૂક્યો. એટલે જગજીવન આગળ ખમીને ત્યાંજ ઝીભા રહ્યા. હવે
અહીં પંગતમાં બેઠેલા બ્રાહ્મણોના પાત્રમાં ધી પીરસાયું અને પુરોહિતે
સંકલ્પ મુકાવ્યો. પછી સમસ્ત બ્રાહ્મણો આપોશન લઈને જમવા બેઠા.
આ જોઈને વૈકુંઠવિહારી તે સમયે પાછા ગયા. જેમ સિદ્ધ પાસેથી ત્રિપુરારી
રીસાઈને સત્વર જતા રહે, કે અંતરમાંનું સ્થાન ત્યજીને પ્રાણુ જાય પછી
દેહને કલ્પાંત થાય તેમ સામેથી શક્તિમણીકાંત પાછા વળતાંજ અદ્ભુત
વિદ્યન ઉત્પન્ન થયું. અપાર પવન છૂટ્યો અને આકાશ ધૂળથી ભરાઈ ગયું.
બ્રાહ્મણોનાં અન્નપાત્રો માટીથી ભરાઈ ગયાં; તે ચારે બાજુ ઉડવા લાગ્યાં.
કંતાનનો મંડપ તૂટીને છૂટો થઈ પડી ગયો. સઘળા બ્રાહ્મણો જમતાં ઉઠી
ગયા. આવું કૌતુક બોધવાને બતાવ્યું એટલે તેને આશ્ચર્ય થયું ! એકલા
જગજીવનની પીડ કરતાં સઘળા બ્રાહ્મણો ઉપવાસી રહ્યા. જેમ મૂળમાં
પાણી પીવડાવવાનું બંધ કરતાં ઝાળીઓ ઠપાંથી ફૂટે, કે વરની માતા લગ્ન
મંડપમાંથી રીસાઈને જતી રહે તો જાનેયા ક્યાંથી જમે ? જો વાહરડાને
ગાય પાનો ન મૂકે તો પછી ધંરધણી દૂધ કેવી રીતે કાઢી શકે ? તેમ
વિગ્ર જની ઘનનીલ કે જેનું શિવશંકર હૃદયમાં ધ્યાન ધરે છે, તે જાતે

જમવા આવ્યા, પરંતુ જમ્યા વગર પાછા ગયા, એટલે તરત વિધિ ઉત્પન્ન થયું. બોધલાને વૈકુંઠનાથ કહે છે કે આ સમસ્ત લોકો આવ્યા હોય છે. તારો શુદ્ધ ભાવ જોઈને મને કોરું અન્ન મોકું લાગ્યું અને લાગ્યું. મેં દુર્યોધનનું આમંત્રણ ત્યજીને વિદુરને ઘેર કણકી ખાધી હતી. અને દ્રૌપદી સતીને ત્યાં અર્ધ રાત્રિએ મહેમાન થઈ ભાજપાન કર્યું; ગોવાળીઆનું ઉચ્છિષ્ઠ પલ્લુ મેં નિજ પ્રીતિથી ખાધું. ઋષિપત્નીએ જે અન્ન લાવી તે પલ્લુ હું પ્રેમથી જમ્યો. એમ કહીને દીનદયાળે પ્રેમાળ ભક્તને સંતોષ્યો. બોધલો કહે છે કે જગજીવના, તારો પાર કોઈથી પામી શકાય તેવો નથા એમ બોલીને તેમના ચરણમાં નમ્યો. ચોખામેળા પ્રેમાળ વૈષ્ણવ ભક્ત હતો તેનું આપેલું નેવેલ ખનનીલ પ્રેમથી જમતા હતા. બીજી સખરીનાં ઉષ્ટ ફળ પલ્લુ પ્રેમથી ખાધાં હતાં. પછી દેવની રમ લઈને બોધલો ધામલુગામ જવા નીકળ્યો.

રસ્તે જતાં મોકું જંગલ આવ્યું. બોધલાનો જીવ ભૂખ અને તરસથી વ્યાકુળ થવા લાગ્યો. નજીકમાં ગામ કે નગર દેખાતું નહોતું. પોતાના દાસના અંતરની વ્યાકુળતા જણી જગજીવન પ્રસન્ન થયા અને ઇચ્છા કરતાં જ રસ્તામાં એક ફળવાડી તૈયાર કરી, કે જેને જોતાં જ પથિકને વિશ્રાંતિ થાય. પોતે વૈકુંઠપતિ માળી થઈને પ્રેમથી કોસ વડે પાણી ઠાઠતા હતા. રૂક્મિણી માતા માળણ થઈને ભક્તોની વાટ જોતાં હતાં. આ દૃશ્ય બોધલે જોયું. પલ્લુ વાડીમાં જવાનું મન કર્યું નહીં. ઠંકુ, ગરમ, દુઃખ, સુખ, સર્વ સમાન ગણી ભજન કરતો આત્મો જતો હતો. એટલે રૂક્મિણી માતાએ શું કર્યું. ? ટોપલીમાં ભાખરી, જાચ, કંદમૂળ, ફળ લઈને માથા ઉપર મૂકીને બોધલાની આગળ આવી પહોંચ્યાં. પછી તેને કહે છે કે અમારી વાડી ટાળી મૂકીને કેમ જાઓ છો ? દૂરથી તમને જતા જોઈને માળી વાંટ જોતા બેઠા છે. તું તો પંદરીનો વારકરી છે, તો અમારો આશ્રમ પવિત્ર કરીને પછી જાજે. ભૂખ તરસ લાગી હોય તો મનમાં સંકોચ કરવો નહીં. બોધલો મનમાં વિરમય પામ્યો ! તે કહેવા લાગ્યો કે આ સ્થળે કદી પલ્લુ વસ્તી નહોતી. પછી પાછા વળીને માળીને ત્યાં જઈ ફળુમર વિશ્રાંતિ લીધી. ફળ કંદમૂળ વગેરે થોડું ખાઈને સત્વર ધામલુગામ જવા નીકળ્યો. થોડે જઈ પાછળ જુએ છે તો કોઈ નજરે પડતું નથી. તે કહે છે કે હું ઘણો ભૂખ્યો થયો હતો એટલે પંદરીનાથે મારા માટે માથા રચી દાંતિ આપી. પછી ઘેર જઈ સધળા સમાચાર પોતાની પત્નીને કહી સંભળાવ્યા.

એ દિવસે બોધરાજ ખેતી સાચવતા બેઠા હતા. ત્યાં ધ્યાનમાં અધોક્ષજ લાવીને નામરમરણ કરવા લાગ્યા. તેમને મનમાં થયું કે ખેતરમાં ચાડીઓ મૂકી પક્ષી ઉડાડવાં અને તે જીવોને દુઃખ આપવું તો મેં નશીબમાં હશે તેટલુંજ અન્ન પાકશે. તો હવે શા માટે ઉડાડવાં ? જેના નશીબનું અન્ન ત્યાં હોય તે સુખેથી આ ક્ષેત્રમાંથી ખાઓ. પ્રાણીમાત્રમાં રૂઢિમણીકાંત છે એવું પ્રાચીન સંતોએ કહ્યું છે. એટલે મસ્તક ઉપર ગોદણ વીંટી દઈ અનુતાપથી નામરમરણ કરવા લાગ્યો. એ સમયે ટોપલીમાં ભાખરી મૂકીને તેની પત્ની ત્યાં આવી. બોધલાને જમાડીને મનમાંથી તેને કહે છે કે તમે યાચકોને કણસલાં વહેંચી આપો છો. તે આગળ ઉપર કેવી ગતિ થશે ? સરકારને પૂરી વીધોડી આપવી પડશે. આપણા પેટ માટે પણ ધાન્ય જોઈશે. માટે પતિદેવ આજે મારી એક વાન તમે ધ્યાન દઈ સાંભળો. જો પોતાને હાથે કોઈ યાત્રાળુને કણસલાં આપ્યાં છે તો વિડોબાની તમને આણુ છે. એવું કહીને તેની પત્ની પોતાને ઘેર ગઈ. તે સમયે આનંદથી કીર્તન કરતાં કરતાં એક ભજન મંડળી પંદરપુર જતી હતી. તેઓને જોઈ બોધલાના મનમાં અતિ આનંદ થયો. પછી માળા ઉપરથી સત્વર નીચે આવીને તેણે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. તેમાં જે બ્રાહ્મણો સાથે ચાલતા હતા તે કહેવા લાગ્યા કે જોઈ બોધલાનું મન કેટલું બધું કામળ છે. પછી તે તેને કહેવા લાગ્યા કે હે વિષ્ણુભક્ત, તું દુકાળમાં અમારો અન્નદાતા છે તો ચાર કણસલાં અનાજ આપીશ તો અમારી મુદા શાંત થશે. બ્રાહ્મણનું કહેવું સાંભળી બોધલાના મનમાં કુણા ઉપજી. તે કહે છે કે મારી પત્ની વિડોબાની આણુ દહનિ દમણાંજ ઘેર ગઈ છે. માટે તમે પોતેજ ખેતરમાં જઈ પોતાને હાથે કણસલાં તોડીને ઘઈ જાઓ. આવું કહેવું સાંભળતાં જ બ્રાહ્મણોના મનમાં સંતોષ થયો. તે સમયે વિગ્રેને કણસલાં તોડીને ઝટ પટ લઈ જતાં શ્રીજી યાત્રાળુઓએ જોયા. એટલે તેઓએ પણ બોધલા પાસે જઈ વિઠ્ઠલ નામની ગર્જના કરી અને કહ્યું કે જો અમને પણ કણસલાં લેવા દઈશ તો શ્રીહરિ તારી ઉપર કૃપા કરશે. અન્ન ધણું મોંઘું થયું છે. ત્રણ પાલીની ધારણા થઈ છે માટે આ સમયે અન્નદાન કરીશ તો અખૂટ પુણ્ય લાભ થશે. આ વચન સાંભળી બોધલાના મનમાં સમાધાન થયું. તે કહે છે કે ધન્ય છે આજનો સુદિવસ કે સંત સજ્જનોના મેળાપ થયો. પછી પોતે યાત્રાળુને કહે છે કે પોતાને હાથે કણસલાં તોડી જાઓ કારણ કે મને સોગન આપીને મારી પત્ની દમણાંજ ઘેર ગઈ છે. જસો જેટલા ચારકરી યાત્રાળુઓ હતા તે સર્વ સત્વર ખેતરમાં પેખી ગયા.

જુવારનાં કણસલાં તોડીને ખેતર સાફ કરી નાખ્યું, ત્યારેજ બધા બહાર નીકળ્યા. ગામમાં આ વાતની ખબર પડી કે બોધલે ખેતર લુટાવી દીધું છે. આ સાંભળી ગામનાં સઘળાં નગ્નારી આશ્ચર્ય પામ્યાં ! કોઇ કહે છે કે બોધલો ઘણો ઉદાર છે, કોઇ કહે દેવાળિયો છે, તો કોઇ કહે છે કે તેનો સંસાર રૂક્મિણીવર ચલાવે છે. પુત્રો તથા પત્ની ગુસ્સે થશે એવું વિચારીને તે ગામમાં પાછો ગયો જ નહીં અને ખેતરના માળામાં જ જગજીવનનું ધ્યાન ધરીને સપ્તેમ ભજન કરવા બેઠો. તે સમયે મોટા પુત્ર આ વૃત્તાંત સાંભળીને ખેતરમાં જોવા માટે આવ્યો. ત્યાં જઈનેયું તો ઘોડાં જ ડૂંડાંમાં કણસલાં રહેલાં જોઈ મનમાં ઉદ્વેગ પામ્યો. તે ચિંતા કરતો ત્યાં બેઠો એટલે તેના પિતાને સઘળી ખબર પડી. તેણે એક અભંગ રચી પુત્રને ઉપદેશ કર્યો.

હે ભાઈ ! જીવનું લક્ષણ સાંભળ. આ નકામું કંજસપણું રાખવાની જરૂર નથી. મધમાખ પોતે ઉપવાસી રહી મધ ભેગું કરે છે. પછી એક દિવસ પારથી આવીને તે મધ લૂંટી જાય છે ત્યારે અરણ્યમાં જઈને માખીઓ ટળવળે છે. તેવી કૃપણતા મનમાં રાખીને લોકો આ સંસાર રીત ચલાવે છે. પણ જ્યારે ગળે ફાંસો (જન્મનું—મોત) આવે છે ત્યારે છેવટે ધન ધાન્ય છોડે છે. આજે મેં સત્પાત્રને ખેતર વહેંચી દીધું તો તું મનમાં શા માટે ચિંતા કરે છે ?

એ પ્રમાણે પ્રેમાળ ભક્તે કહીને પુત્રના ચિત્તનું સમાધાન કરાવ્યું. હરણનાં બચ્ચાંને લાંબી ફાળ ભરતાં શીખવવું પડતું નથી. તેમજ પક્ષીનાં બચ્ચાંને ઉડતાં કષ્ટ થતું નથી. તેવી જ રીતે માણસીનાં બચ્ચાંને માણો જોઈતો નથી. તેમ યમાજી પુત્રને સમાધાન કરાવતાં પ્રયત્ન કરવો પડ્યો નહીં. તે પિતા બોધરાજને નમન કરી હાથ પકડીને ઘેર તેડી ગયો. પછી માતા મમતાયીને જેવું બન્યું હતું તેવું કહી સંભળાવ્યું. યાત્રાગુઓને ખેતર વહેંચી દીધું જાણી મમતાયીને મનમાં સમાધાન થયું. તે કહેવા લાગી કે સત્પાત્રને અન્ન વહેંચ્યું તે સુકૃત આગળ ઉપર ફળ આપશે. પત્નીને તો મનમાં સમાધાન થયું પણ ગામના કુટીલ દુર્જન લોકો નિંદા કરવા લાગ્યા તોયો કહે છે કે હવે દિવાનનો કર ક્યાંથી લાવીને આપશે ? તે કોઈથી જાણી શકાતું નથી. એટલામાં વિયોટી લેવાની તૈયારી થઈ અર્ધ અને બોધરા પાસે સાત હોન (સોનાના સિકકા) લેવાનું નક્કી થયું. ગામના લોકો ખંડણી ખત તૈયાર કરી ચું કહે છે ? પોતાની કંઈ તાકાત નહોતી

છતાં પણ બોધણે ખેતર લૂંટાવી દીધું અને રાત દિવસ નિજ પ્રેમથી હરિ નામ કહીને ટાળ વગાડ્યા કરે છે માટે તેની પાસેથી પહેલાં હોન પડાવે. પછી આપણે સર્વે ગામ લોકો આપીશું. એવો દ્રઢ વિચાર કરીને તેના ઉપર ઉધરાણી પત્ર લખ્યો. તે લખ દ્યો માણસ ગામમાં જઈને બોલું દેખાડે કે બોધણા પાસે જઈ તેના નેરણી રકમ માગે ? પછી હવાલ-દારને તેને ઘેર બોલવી કહેવડાવ્યું કે હોન સત્તર આપી દે. બોધણાના ઘરમાં ત્રણ હોન હતા અને બીજા ચાર માટે તે પ્રયત્ન કરતો હતો. તે ગામમાં એક નાગાઉ બ્રાહ્મણી શાહુકારણ હતી. એક પ્રદર રાત્રી ગયા પછી બોધણે તેને ઘેર ગયો. કહે છે કે આગળથી વ્યાજ લઈને મને સત્તર ચાર હોન આપ. બ્રાહ્મણીએ ક્યું કે નક્કી કાલે સવારમાં આપીશ. પછી બોધ-રાજ ત્યાંથી સત્તર ઉડીને પોતાને ઘેર ગયો. શાહુકારણે દ્રવ્ય ચૂં જમીનમાં છાટેલો તે ઉતાવળે બહાર કાઢ્યો અને તેમાંથી ચાર હોન લીધા. બીજા દિવસે તેણીએ ગામમાંથી અરસપરસ પૂછતાં વાત જાણી કે બોધણે યાત્રા-ળુંઓ પાસે ખેતર લૂંટાવી દીધું છે. નાગાઉ બ્રાહ્મણી મનમાં વિચાર કરે છે કે આને હોન ધીરવાથી પાછા મળી શકશે નહીં ! વ્યાજની લાલચમાં પડતાં મુદ્દલ જુવનાનો આ પ્રસંગ છે. જે જુસાની કાળજી રાખવા જાય, તો બળદ દાણા ખાઈ જાય. જેમ ઝાસના વાસણનું રક્ષણ કરવા જતાં દૂધ જતું રહે. પ્રત્યક્ષ કહેવત છે કે અધમણ તાણી લેતાં મણ જતું રહે. ટોકા વ્યાજનો ખાવા જતાં સઘળા હોન જશે. હવે બીજા દિવસે નાગાઉ પાસે જઈ બોધણે હોન માગ્યા. તે કહેવા લાગી કે એક જણને બરાસે તમને વંચન આપ્યું હતું; પણ હવે તે કહે છે કે હોન નથી. એનો હું શું ઉપાય કરી શકું ! હવે તેના સિવાય ધામણ ગામમાં બીજા કોઈ ધન ધીરનાર શાહુકાર નહોતો. પ્રેમાજ ભક્ત આ વંચન સાંભળી સત્તર તેના ઘરમાંથી ઉડીને બહાર આવ્યો. મનમાં ચિંતાતુર થઈને વિચારે છે કે હવે ઘેર જઈ પત્નીને શું કહેવું ? કરવેરા બરવા ઘણી તપાસ કરી પણ ક્યાંયથી ચાર હોન મળ્યા નહીં. તેથી બોધણે સત્તર ગતિએ રાવેરા ગામ જવા નીકળ્યો કે ત્યાંથી એકાદ શાહુકાર મદદ કરે. પત્નીને આ પ્રમાણે કહીને પછી બોધરાજ સત્તર ગતિએ ચાલી નીકળ્યો. રસ્તે ચાલતાં એકાંતમાં શ્રીહરિ ભજન કરતો હતો. ગોવિંદ, ગોપાળ, શ્રીહરિ, શ્રીપતિ, જમદુદારા, અમૂર્ત મૂર્તિ, સગુણ સ્વરૂપ, તારા ભજનમાં અક્ષયચિત્ત અને અક્ષય પ્રીતિ થવા દેજે. હવે ગામમાં તો જુમરાણ થયું કે બોધણે ગામ મૂકી નાસી ગયો. તેથી તેને ઘેર સિપાઈ જસિ કરવા આવ્યો. તેને ઘર બહાર જવાનો

રસ્તો અંધ કરી દીધો. તેથી ઘેરમાંજર ઘરમાં જાંધી રાખ્યાં. ઘરમાં જાંધી, પાણી, હોથ તે વાપરવાનું અને બહાર કંઈ લેતા જવા રસ્તો નથી. દુર્ગતિએ એવી કનડગત સર કરી, ત્યારે પંડરીનાથને મનમાં ક્યા ઉપજી. તે કહે છે કે મારા ભક્તને સંકટ પડ્યું છે માટે હવે તેનું કામ કરવું જોઈએ. જો તેણે ખેતર છુટાવ્યું ન હોત તો તેના ઉપર આવે તકાદો મા માટે થાત? પત્ની રૂદ્ધિમણીકાંતે અંત્યજનું રૂપ લીધું. તે ગામનો વીડું મહાર દતો તેનું રૂપ સારંગધરે ધર્યું. સત્વર ગતિએ હાથમાં સાત હોન લાઈને ચાવડીમાં જઈને તલાટીને આપ્યા. કહે છે કે માઆપ જુદાર છે. મારું કહેવું સાંભળો. માણુકેજી બોધરાજ પાટીને સાત હોન મોકલાવ્યા છે. પછી તલાટીને તે આપીને જમજીવન પાછા ચલા; ગામ લોકોને ખબર પડી એટલે તેમણે સર્વ અંડણી ભેગી કરી સરકારી ખમનામાં ભરવું કરવા માટે પૈસાની ચેલી મોકલી આપી. ગામ લોક કહેવા લાગ્યા કે આધા સંકટના સમયે બોધરાજે દ્રવ્ય ક્યાંથી મળ્યું? બીજે દિવસે પ્રેમાળ ભક્ત બીજા ગામથી હોન લાઈને ગામમાં આવ્યો. ત્યારે ગામમાં અંડણી કારકુન નથી. અને દિવાનની અંડણી ભરેલાં નાણાંની કાયળી ચાલી ગઈ છે. ગામનો ચૌગુણે તલાટી કહે છે કે કાલે તેં વિડું મહારને હાથે સાત હોન મોકલ્યા, તે અમે જમે કરી સત્વર ગામની અંડણી ગળદારે મોકલી આપી. પછી પોતે ઘેર જઈ પત્ની તથા પુત્રને પૂછી જોયું તો કાઈ કંઈ જણવું નથી. પછી વિડું મહારને બોલાવી બોધરાજો પૂછવા લાગ્યો. વિડું કહે છે કે મારે ઘેર એક દિવસ ચાલે તેટલું અન્ન નથી તો પછી હું તમારો એટલો બધો કર વેરા ક્યાંથી ભેગો કરી આવું? આવાં વચન સાંભળી પોતાના મન સાથે વિચાર કરે છે કે મારું દુઃખ જોઈ પ્રેમથી રૂદ્ધિમણીપતિ પ્રસન્ન થઈ આવી ગયા. કંઈ ગદ્ ગદ્ થઈ ગયો અને તેના નેત્રમાંથી અશ્રુપાત થવા લાગ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે —

દીનદયાળા, અનાથનાથા, મારે માટે તેં કેટલો ત્રાસ વેઠ્યો,
 રૂદ્ધિમણીવાસી, પંડરીરાયા, તેં અંત્યજ વેષ કેમ ધર્યો.
 હું તો સંસાર માયા ત્યજી દઈ, તારા ચરણમાં જડાયો છું,
 મને લોકોની નથી કંઈ પરવા, આ નાશવંત જડ શરીર છે.
 તેને સાડ અને કંઈ કોડ નથી, દીન દયાળા અનાથનાથા,
 હવે તો સગુણ રૂપ ધરી સત્વર, ભેટ મને આપો સાક્ષાત શ્રીહરિ.

બોધલાનું શુદ્ધ મન જોઈ પંડરીનાથ પ્રસન્ન થઈ તે સમયે પ્રગટ થયા. બોધલો દેવને બેઠીને કહે છે કે મારો દર વેરો કેવી રીતે આપ્યો ? એવું ચતુર ભક્ત પૂછે છે ત્યારે અનાથનો સખો શું કહે છે ? તું રાવેરા ગામ ગયો ત્યારે ગામ લોકે ધણું ધાંધલ કર્યું. એટલે નાગાઉના ચાર હોન ચોરી લાગ્યો અને તારા ધરમા ત્રણ હતા એમ સાત બેગા દરીને ચાવડીમાં જઈ આપી આવ્યો. પંડરીનાથે એવું કહ્યું એટલે બોધલો હસવા લાગ્યો. તે કહે છે કે દીનદયાળ, પંડરીનાથ મરીબના હોન ચા મારે લીધા ? હવે જે હોન બાજે હું લાવ્યો છું તે તેને જઈને આપી આવું ? જગજીવન તે સંભળી કહે છે કે જો તું તેને હોન આપીશ તો તેનું હોન રાખવાનું શુભ પાત્ર છે તે સધળું હું કાણુમાત્રમાં ઉઘાડી દર્શાવું. બોધલે પગે લાગીને કહ્યું કે સમર્થ આગળ કંઈ પણ ઉપાય નથી. એવાં કૌતુક શેષશાથીએ ધાનજી ગ્રામમાં કર્યાં હતાં. જે માત્રીઓએ કણસલાં તોડ્યાં હતાં તે દૂધાને જૂરીથી કણસલાં આપ્યાં. કેટલાક દિવસ ગયા પછી તેમાં સંપૂર્ણ દાણા બરાબા. આવું કૌતુક નજરે જોઈને સધળા ગામલોકોને મનમાં આશ્ચર્ય થયું. તે કહેવા લાગ્યા કે બોધલાને જગજીવન પ્રસન્ન થયા છે; જે દીનદયાળ શક્તિમણીકાંત નિજ ભક્તોની કીર્તિ વધારે છે. મહીપતિ તેનો લહીઓ છે અને તે સંતોના ગુણનું વર્ણન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.

ત્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ત્રેપનમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યે.

॥ શ્રી કૃષ્ણપંચમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૪ મો.

સંત બોધરાજનું ચરિત્ર. (ચાલુ)

(ચાર પ્રસંગો)

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી ધેનુકાસુરમર્દનાય નમઃ ॥

જમ જમ વિશ્વઆપક રક્ષિત્વપ્રીપતિ, તું જ મારી ધનસંપત્તિ છે. તું જ મારો પિતા, માતા કે ખંધુ છે. તારા વિના મને ક્યાંય વિશ્રાંતિ નથી. તું જ મારું અખ્યાતમજાન છે. તું જ મારું શ્રવણમનન છે. તું જ મારું પ્રાકૃત ભાવજી છે. માતૃભાષા પણ તું જ મારી પાસે બોલાવે છે. તું જ મારી અતુરાઈની કળા છે. હે ધનશામળા, તું જ વક્તા છે, તું જ બોલાવે છે, તું જ મારો પ્રેમજીવન છે, હે શ્રીપતિ તું દીનદયાળ છે. તું જ મારા હાથે લખાવે છે, હે વૈકુંઠનાથક, તારી જ વિશાળ હૃદ્ધિ છે, તું જ મારું અક્ષય સુખ છે, તું જ મારો તારણદાર સદૃશુ છે, તું જ મારો પ્રેમાળ શ્રોતા છે. સમય આવે તું જ શબ્દો યાદ કરાવે છે. હે અનંતા ! તારી કૃપા હોય ત્યારે લોભ, મમતા, બાધારૂપ થાય નહીં. હે શ્રીપતિ, તું કૃપા કરે તો અજ્ઞાનીને જ્ઞાન થાય છે. જેમ અધેકારે રાત ઘેરાયેલી હોય અને આચિંતો સૂઈ જાય, એટલે અધારામાં પ્રકાશ થાય તેમાં કંઈ સંશય હોય નહીં, તેવી રીતે તારી કૃપા થતાં પ્રકાશ મળે છે અને મૂળમાંથી અજ્ઞાન જતું રહે છે. જેમ લોહને પારસગણિનો સ્પર્શ થતાં ટાળાશ ક્યાંથી રહે ? જેમ વહેજો મંગામાં ભળી જઈ વહેવા લાગે પછી તે પવિત્ર જ થાય ને ! તેવી રીતે તું કૃપાનિધિ કૃપાદષ્ટિથી જેના તરફ જુએ છે ત્યારે તેની અનુપમ કીર્તિ ત્રિજીવનમાં થાય છે. જે પ્રેમાળ ભક્ત અતિ વિરક્ત હોય અને જે ક્ષણમાત્ર પણ તને વીસરતો નથી તેવા સંતોનાં અનુપમ ચરિત્રો તું જ ખરેખર મારા હાથે લખાવે છે.

આગળના અધ્યાયના અંતમાં જગજીવને કૌતુક જતાવી યાત્રિકોને ધાન્ય આપીને જેનર લુટાવી દીધું. પછી તુલસી કુંડને કચ્છસલાં લમાડી

દાણુમાત્રમાં ધાન્યથી ભરપૂર કર્યાં. આવું કૌતુક જોઈને સર્વ ગામ લોકોને આશ્ચર્ય થયું ! તેઓ કહેવા લાગ્યા કે બોધવો ઇશ્વરનો અવતાર છે. એને કળિયુગનો માણસ કહેવો નહીં. અમે અતિ પાવર અજ્ઞાન માણસો છીએ એટલે તેનું જીજ્ઞાસુ કરીને ત્રાસ આપ્યો. કલ્પસલાં ભરેલી દાંડીઓ દત્તી તે બોધલાએ યાત્રિકોને હાથે લુટાવી દીધી. જેમ મોગરાનાં ફૂલો વિત્રાસી જનોને વહેંચી દેવામાં આવે, જેમ મેઘ વાદળમાં પાણી ભરી પૃથ્વી ઉપર નીચેથી નાખે, તેવી રીતે હથિફેશીએ પ્રસન્ન થઈને બોધજ્ઞાને ધાન્યનો વરસાદ આપ્યો, પણ બોધજ્ઞે તો મનમાં ઉદાસ લાવ લાવીને તે સર્વ વિપ્રોને વહેંચી આપ્યું. તોડેલાં દૂડને કલ્પસલાં આવ્યાં તે દશ્ય જોવાને ગામ પરગામથી લોકો આવતા હતા. દેશેદેશમાં તેની કીર્તિ ફેલાઈ. લોકો કહેવા લાગ્યા કે સંતોનો મહિમા મોટો છે.

એક દિવસ બોધવો પ્રેમાળ ભક્ત ખેતર સાચવતો હતો ત્યાં હાંસી નામે કલ્પગણુ આવી તેને પગે લાગી. કાંઈ કહેશે કે હાંસી કોણ હતી, તો અનુસંધાનમાં સવિસ્તર વાત સાંભળો એ ગાઉ ઉપર ધામણુગામ પાસે રાખેરા નામે ગામ છે. ત્યાં મોકાદમ પાટીલ હતો. તે બોધજ્ઞાનો સસરો હતો. તેના અવસાન પછી મમતાથી (બોધજ્ઞાની પત્ની) સાસરે ગઈ. તેના અને ભાઈ દુર્બુદ્ધિ હતા અને તેની કદી સાંભળ લેના નહોતા. જેને અહંકારરૂપ વ્યાધિ થયો તેની કર્મવશાત્ શુદ્ધિ ગઈ. તેને ઘેર હાંસી કલ્પગણુ હાંસી થઈ રહેતી હતી. તે અંતરથી પરમ ભાવિક હતી. ધરનો કામધંધો કરતાં કરતાં હમેશાં શ્રીહરિનું ભજન કરતી. રાખેરા અને ધામણુ ગામની એક જ સીમ છે. એક વખતે આ વૈષ્ણવ ભક્તે ત્યાં ખેતર રાખ્યું હતું. તેના સાજો નામે રાખેરાસકર કે જે અભક્ત હતો તેનું ખેતર આંજીમાં હતું. તેની ખેતી સાચવવા હાંસી કલ્પગણુ રાખી હતી. પોતાના ખેતરમાં માળા પર બેસી બોધવો રોજ હરિગુણ ગાતો હતો અને હાંસી કલ્પગણુ ત્યાં આવીને પ્રેમથી સાંભળતી હતી. એક દિવસે તેણીએ બોધજ્ઞાના ચરણ પકડીને તે પ્રેમાળ ભક્તને પૂછવા લાગી કે સંસાર સફળ થાય તેવો ઉપાય કહે. આ સાંભળી બોધવો મનમાં વિચાર કરે છે કે આવું શરીર પરાધીન છે. જપ, તપ, ધ્યાન તીર્થાટન એનાથી કદી થાય નહીં; દાસી, દાસ, પત્ની, એ સર્વનું જીવન પરાધીન કહેવાય. તેમજ ગાય, બળદ, અશ્વ એ ગ્રાણીઓને પણ પરાધીન ગણવાં. જેણે ધણાંજ પાપ બેગાં કર્યા હોય ત્યારે આ ગ્રાણીઓની યોનીમાં જન્મ થાય છે. કંઈ

નિત્યનેમ એનાથી થાય નહીં. માટે હવે જોએમૈન. રાખું - તો તેના પ્રેમનું ખંડન થાય એવો વિચાર કરીને વૈધ્યુતજનન કહે છે. હાસી ! મારું વચન સાંભળ. તેં મને સાધન માર્ગ પૂછ્યો. માટે - કહું છું કે સસારધંધો કરતાં કરતાં શ્રી હરિનું ચિંતન કરવું અને દર પંદર દિવસે એકાદશી આવે ત્યારે તારે ઉપવાસી રહેવું. સાજે ધામણગામમાં કીર્તનમાં આવવું. ચાર પ્રહર થયણ કરીને પ્રાતઃકાળે પાછું તારે ગામ જવું અને પોતાનો માલિકને પૂછીને પોતાનો નિયમ ચાલુ રાખવો તો તારું સાર્થક થશે : તે કહે છે કે હું ધામણગામ દરેક એકાદશીએ નક્કી આવીશ :

સંત સાધન એવું કહે કે જેને જેવો અધિકાર હોય; જેમ ચતુર વૈદ્ય રોગ પારખીને તે પ્રમાણે ઔષધ આપે છે, જેમ રાગ સિંહાસન ઉપર બેસીને પ્રધાનને હુકમ કરે છે, જેમ ધરધણીઆણી શાણપણ વાપરીને પોતાની વહુને વિવેક શીખવે છે, જેમ માની શાકુકાર હોય તે સામાનો ઉઘમ શું છે તે જાણીને પરીક્ષા કરીને પછી જ નાણાં ધીરે છે, જેમ ચતુર વક્તા જેવી સભા તેવું પ્રવચન કરે છે કાષ્ઠ મૃદુ, કઠણ, પાપાણ જેવા જનો માટે યોગ્યતા તપાસીને સંતે તેને યોગ્ય જે સાધન હોય તે કહે છે

બોધધાની શિખામણ હાંમી-કણ્ઠમણે તેના ચિત્તમાં દહ કરી. પછી સંસારકામ કરતા કરતાં પ્રેમથી શ્રીહરિ નામસ્મરણ કરવા લાગી. અગીઆરસને દિવસે વહેલી ઉઠીને ઝટ ઝટ કામ પૂરું કરી પછી માલિકને પૂછીને કીર્તન સમયે ધામણગામ આવતી. બોધધાની કથા પ્રણી પ્રેમ ભરેલી હોવાથી અજ્ઞાનીને પણ તેનો અર્થ તરત સમજતો. આજુબાજુના ગામના સધળા લોકો તે કથા પ્રેમથી સાંભળવા આવતા. કથા સાંભળવા ઘણા માણસો આવવા લાગ્યા, તેથી વાડીમાં અડચણ પડવા લાગી. પછી ચવડી ઉપર ઉભા રહીને સપ્રેમ કીર્તન કરવા લાગ્યો. હાસી બે માટલા પાણી ભરીને લોકોને પીવા માટે ત્યાં મૂકતી. પોતાના હાથમાં સાવરણી લઈને બધાને બેસવાની જગા રવચ્છ કરતી. આકાશ તેજ મંડપનો આકાશ છે. પૃથ્વી એજ મોટું આસન છે. બોધધાના કીર્તનનો અવાજ સાંભળી દેવતાઓને પણ આનંદ થતો અને તે અદ્વય રહી સાંભળતા. એક દિવસે એકાદશીનું પર્વ હતું અને રામેરા ગામનો માણસ બોધધાનું કીર્તન થતું હતું ત્યાં આવતો હતો. રસ્તામાં તેને મોટો સર્પ કરડ્યો, તરત જ એર ચઢી ગયું અને ત્યાજ તેના ગ્રાણ નીકળી ગયા. સાથે જ માણસો દત્તા

તેમણે તે પ્રેતને ઊચળીને કીર્તનમા લાડીને બેસાડ્યું એમ્મીગ્ન માથે વાત કરે છે કે આ વાત કાઢીને દહેરી નહીં કે જાણુરા દેરી નહીં મોધને શ્રીરામનામની ઘણી ખ્યાલિ લોખને કહી સંભળાવે કે તે કહે છે કે રામ નામથી ભક્ત પ્રજાને અગ્નિમા નાખતા તે બગી ગયો નહીં કેવળ અમૃત થઈ જાય છે એવી નામમદિમાની પ્રતિભિ દહેરાય છે માટે તેના ઉપર નિમિત્ત મૂખ્યે કે કીર્તનમા આ માણસના પ્રાણ ગયા તેથી જ તે તેને ઊંડે તોજ નામમદિમા સત્ય છે એ પુરવાર થયે દુર્જનો દુર્મતિથી એવી વાત કરી નિગતે કયા સાંભળના લાગ્યા તે સમયે બોધરાજ લોખને કહે છે નામમગ્ન કરનાનો મદિમા અનુપમ છે તે સદગા શ્રોતાજનો સાંભળે પ્રમુખ નામ અતિ પાવન છે અને તે અમૃતથી પણ વધારે મીઠું છે તે હુ પ્રતિભિ થનાથી જ કંઠ હુ માટે સધળા જનો તાળી પાડી વિદુન નામની ગર્જના કરો આના વચન સાંભળી શ્રોતાઓએ પણ પ્રેમથી વિદલ ગર્જના કરી જે દુર્જનોએ પ્રેતને બેસાડ્યું હતું તે બોધનાને કહે છે કે અમારી સામે બેઠેના આ માણસ દરિનામ બેસતો નથી સાપે કરડવાથી તેના પ્રાણ ગયા છે તે બોધરાજને ખબર નથી પડી તે મૃત પ્રેતને ઉદેશીને પ્રેમાળ ભક્ત શુ કહે છે તે સાંભળે

બાપ ! નરદેહ મેળનીને શ્રીદરિ ભજન કરનામા આજસ કરીય નહીં માટે હવે તાળી પાડીને ઉત્લાસથી મુખ વડે શ્રીગમ નામની ગર્જના કર બોધલાના કીર્તનમા નાટક પ્રમાણે લીના બનાવનાર શ્રી પદરીનાથ પોતાના ભક્તનું કહેવું સાંભળી મન સાથે ચિંતા કરે છે કે આ ગૃહસ્થનો પ્રાણ જતો ગયો છે તેની બોધલાને ખબર નથી હવે જે તે નામ ઉચ્ચાર નહીં કરે તો બોધલાના મનમા વિલેપ થશે હુ પાકુરગ પામે હોવા છતાં કીર્તનમા રગનો ભગ થઈ જશે તેથી યમરાજને રૂક્મીણીરગ ઈવમુમે કહે છે કે કીર્તનમા જે પ્રેત બેસાડ્યું છે તેનો પ્રાણ પાછો મૂખ આવ મુપાસિધુન વચન સાંભળી યમદેવ કહે છે કે અસ્થ્ય તેમ કર હુ તે પ્રમાણે યમરાજે દરનાજ તે પ્રેતે ઉમા થઈ નામચોપ કરી તાળી પાડી અને તે સ્થળેથી ચાલીને બોધલા પાસે જઈ તેના ચરણમગ્નમા પડી નમસ્કાર કર્યા આ બોધ તેના સાગરીતો ઉડીને સ્તવર બોધના પામે ગયા અને સર્વ વૃતાત કહેના લાગ્યા શ્રોતાઓએ આવી વાત સાંભળી ત્યારે તેઓને ધણુ આશ્ચર્ય થયું । જયજયકાર કરી સર્વ શ્રોતાઓએ તાળી પાડી અને ત્યાં ભક્તમગ્નમા આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો બોધરાજના નેત્ર મગ્નમાથી અશ્રુપાત થઈ રહ્યો છે કહે છે કે—

હે દેવાધિદેવા ! ભક્તવત્સલા, અનાથની આબરૂ તેં જ રાખી છે. જો મને ખચર પડ્યા દીધી હોત તો કીર્તનમાં શું વિશેષ થવાનો હતો ! જેવી રીતે અન્નમાં માખી પડે ત્યારે માતા બાળકને કહ્યા વિના તે કાઢી નાખે છે તેમ અમારી અડચણોનું હે રૂક્મિણીકાંત, તું કહ્યા વિના જ નિવારણ કરે છે.

ત્યારપછી કમલાપતિનું ધ્યાન ધરીને મંગળ આરતી કરી શ્રી રૂક્મિણી-પતિને સર્વેએ નમસ્કાર કર્યા. ધામણગામના લોકો કહેવા લાગ્યા કે બોધનો ઇશ્વરનો અવતાર છે. તે ખરેખર માણસોનો ઉદ્ધાર કરવા મૃત્યુ લોકમાં આવ્યો છે. કીર્તનમાંથી પ્રેત સજીવન ક્યું, એવું નજરે જોઈને હાંસી કહ્યુ મણનો પ્રેમભાવ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. દર પદર દિવસે તે ધામણગામ આવીને કીર્તન શ્રવણ કરતી. એમ ત્રણ વર્ષનો સમય જતાં તેનું અરિષ્ટ દૂર થયું.

સાધકો જ્યારે ઇશ્વર ભજન કરે છે ત્યારે જ તેની સમક્ષ મહાન વિદ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ દૂધથી ભરીને વાસણ મૂકે કે ગિલાડી સંતા-ઈને તે જોઈ જાય છે, જો કુપથ્ય રાખે તો સઘળા રોગ પેદા થાય, જેમ દેહની પાછળ એક સરખો દાળ ટાંપી રહે છે, જેમ યોગી પાસે સિદ્ધિ આવી લાગે છે અને તેને મુંચવવાની પણ શોધે છે, જેમ દ્રવ્ય પાછળ ચોરની નજર હોય છે, જેમ અદ્વિસક પ્રાણી પાછળ વાઘની નજર હોય છે, જેમ ચંદ્રને પ્રદણ કરવા રાહ આવે છે, તે પ્રમાણે ઇશ્વરભક્તિ કરનારની પાછળ ઓચિંતાં વિદ્યો આવી લાગે છે.

હવે આગળની વાતના અનુસંધાનમાં ક્યા કહું છું તે સજ્જનો પ્રેમથી સાંભળજો. બોધજ્ઞાનો અનુબદ્ધ લીધા પછી હાંસી કહ્યુ મણને પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એકાદશીએ કીર્તન સાંભળી એકલી પોતાને ગામ જતી. નામજપમાં તેનો વિશ્વાસ બેઠો એટલે તે હંમેશાં તેના અભ્યાસમાં રહેતી. એમ કરતાં ત્રણ વર્ષનો સમય આપ્યો ગયો. એટલામાં તેની ભક્તિમાં મહાવિદ્ય ઉત્પન્ન થયું. મમતાથીના બને લાઇઓ કે જે દુર્જન હતા તેમણે હાંસી તથા તેની દીકરીને વેચવાનો વિચાર કર્યો. ગામમાં એક બીજા વાત કરતા હતા એટલે તેણીએ તે વાત જાણી, પછી તેના મનમાં ઘણી ચિંતા થઈ. તે કહેવા લાગી કે મારું નસીબ ફૂટ્યું. પછી કામ ધંધો પૂરો કરીને સત્તર ધામણગામ ગઈ. ત્યાં એકાંતમાં જઈ બોધજ્ઞાના બંને ચરણ પકડી પગે

લાગી તેનો કદ જદગદ્ થશે આખમા આમુસાગ વળેલા લાગી તેની આરી અગથા તેઈ પ્રેમાળ ભનન મોનનો તેને પૂડે કે લાગી, આગે તાગ મનમા કદ નસાઈ જેનુ લાગે છે તારી નિપરીત અગથા નંતના મારા મનમા ચિતા ઉત્પન્ન થઈ છે, માટે તે તુ મને જટ કદ લાગી કહે છે કે હે બોધનયા ! માનાપ, તુ જનનગ ભાઈ, આજથી તાગ ચળુથી હું દૂર થતગ માનીકે મને વેચનાનુ નહી કયું છે દૂરથી રગદ આગ્યા છે હવે માગથી, હે આગી ! તમારુ કીર્નન આભગનાનુ ક્યાથી બનશે ? બોધનો આ સાભગી કહે છે કે મારી વાત સાભળ :—

દેદને પ્રારમ્ભથી જ્યા જનાનુ હશે ત્યા નહી તેને જનુ જ પડશે તુ શા માટે ચિતા કરે છે ?

જેમ માગરની અદર તરગ છે તે આગગ પાળગ વડે છે પણ તે કદ પાણી નિનાના તરગ હોતા નથી તેનુ સમજાને તે નગરે દેખાત છે તેની રીતે આનદમાગગ શ્રી પાદુગ છે અને આપણા જન તે તેના તરગ છે એવુ તુ અતરથી સમજજે પગી તને રિભાગનુ દુઃખ લાગશે નહીં. આ સાભગી હાસી કહે છે કે હું એટના માટે ગડી નથી પણ તમારે સત્સગ થશે નહિ અને મારુ આનનાનુ બધ થને એટનુ મોખતા મોહતા તે ત્યાજ મૂર્ગ ખાઈને પડી ચોડીનારે શરીર સભાળી ગીની ચર્મ બોધનાના ધરમા ગર્ભ ત્યા જઈ મમતાઈને કહે છે કે તમારા ભાઈઓએ મને વેચ વાનુ નહી કયું છે તેથી હે માતા ! હું દુઃખ સાગગમા પડી છું તો તમે મને તમારા ધરમા રાખાને તમારા ભાઈને જોઈતા પૈસા આપા એનુ કહીને તે મમતાઈને પગે પડી હાસીની આરી અગથા જોઈને મમતાઈના મનમા ય્યા ઉપજ બોધરાજને તે પગી કહેના લાગી કે ગમે તે ઉપાય કરી આને હોડાવવી જોઈએ આપણી પાસે પુગતુ દ્રવ્ય નથી તેની ધામણુ ગામતી જમીન વેચીને પણ આ અનાથનુ ગણણુ કરવુ મનમા આવો દદ વિચાર કરીને મોવરાજે ધરમા જઈ હાસીને અભય વચન આપુ તેણે કહ્યુ કે તુ આગગી પેર જ અને હું પાળગથી આનુ છું આના વચન સાભળીને હાગીના મનનુ સમાધાન થયુ તે જાણે કે મૃત પ્રેત ઉપર અચાનક અમૃતની વર્ષા થાય કે વડનાનળ લાગતા વગસાદ પડે અને તેથી અગ્નિ યુગ્રાઈ જાય, એટલે તરવગને શીતળના થાય અને નવા પાદડા ફૂટે તે પ્રમાણે બોધનાનુ અભય વચન સાભળી હાગીના મનનુ સમાધાન થયુ.

પત્રી ત્યાથી ઉઠીને તે સત્વર રામેરા ગામ ગઈ થોડા વખત પત્રી બોધરાજ ત્યાં જઈ પોતાના આજાને કહે છે, તમે હામીને ખરેખર વેચી દો છો ? મેં એરી નાત સાલગી છે માટે ને તમારા મનમાં તે પ્રમાણે હોય તો તે અમને વેચાતી આપી દો તેની જે કંઈ પ્રિય લેવી હોય તે કહે. એટલે સત્વર મોખની આપુ બોધરાજનું કહેતું કાને પડતાં જ તેના દુર્બુદ્ધિ સાજાઓ મનમાં ગુસ્સે થયા અને કહેના લાગ્યા કે અમારું માણસ તારે જે તો કદી આવના કદ્યું નહીં આડોમી પાડોમી, વનનદાર, જુના પાડોસી કે બીજા ગમે તે પ્રાપ્તને મક્કત આપી દઈશું પણ તને તો આપીશું જ નહીં આની અભિમાનની વાત સાલગી વિધુલનત રાત ગઈ હામી ધરમાં બેઠી મેરી રહે છે અને કહે છે કે મારું જીવન વિવિધ દેખાય છે પત્રી બોધરાજ આજાના દેખતા હાસીને કહે છે કે હું તારે માટે વિરોધાને વિનતી કરીને મોકલું છું એવું કદીને તે સમયે ત્યાંથી નીચી પાતાને ગામ ધામણગામ પાડો આ યો અને પોતાની પત્નીને સર્વ સમાચાર કહ્યા આ તરફ ગમેગમા દુર્જનોને મનમાં ધણો ભર ઉપજ્યો કહે છે કે મોધને પ્રિયોગને કદીને હામીને મારી નખાવશે અહીંની પ્રતિજ્ઞા કરીને ગયો છે તેનું વચન કદી અમલ થશે નહીં, માટે હવે સત્વર વગર લાનીને તેને વેચી દઈએ એટલામ પરમામથી તે જ દિનમે ધરાવ આપુ એટલે હામી અને તેની દીકરી બંને વેચી દીધી પચીસ ટોન વધને વેચાણખત કરી લીધું હવે હાસી વધુમણ આક્રંદ કરીને રહે છે તે કહે છે કે પદરીનાથ કેમ આ યા નહીં ? દીનદયાળ પદરીનાથ, મારી અગળ સાલગી હવે તમે જ નહીં આવો નહીં તો દેહ મમતા ત્યજને તમને મારા પ્રાણ અર્પણ કરીશ બોધરાજ મને કહીને ગયા છે કે વિરોધા આંતરે મને લઈ જશે પણ આજે તેનું વચન અસત્ય થાય તેનું લાગે છે હામીના મનની વાત જાણીને પદરીનાથ તત્કાળ પ્રિયેના વેર લઈને ત્યાં પ્રગટ થયા અમોક્ષજ તે પીગુનને આગણે આવીને હામીને કહે છે કે બોધરાજે તને બોનાવી છે એવું તે પ્રિયનું કહેવું સાલગી હામીના મનમાં હર્ષ થયો તે બહાર આંતરે તે પ્રાણલુના ચળુમાં પ્રેમથી નમરમર મના લાગી તેટલામાં અદ્ભુત મૌતુક થયું તે ભાવિક શ્રાતાઓ ભાવથી આભળો હામી તથા પદરીનાથ ત્યાં જ ગુપ્ત થઈ ગયા હામીની નાની દીકરી હતી તેને પણ મૈત્રુદમાં મોખની દીધી સજા લોકો આ કૌતુક જોઈને મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા તેઓ કદી લાગ્યા કે આ તો મોખી નવાઈ થઈ હોકરી સાથે હાસી આ ગઈ ? જે ધરાકે વેચાતી લીધી હતી તે કહે છે કે અમારું નસીબ ખરાબ હોય એવું

દેખાય છે. અમે તે દ્રણગણને અમારે ગામ લઈ જવાના હતા પણ તે તો અહીં જ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. માટે અમારા હોન પાછા આપી દે એવું કહેતાં તે દુર્જનો કહે છે કે અમારા હાથમાં તે ખરીદીખત લખી આપ્યું છે એટલે અમારા માથે વાંધો રહ્યો નહીં. તેને બોલાવવા માટે જે વ્રાહ્મણ આવ્યો હતો તેણે બોધવાનું નામ દીધું હતું માટે તમે ધામણગામ જઈને તેની સાથે વાત કરો. આ ઉપરથી ધરાક કહે છે કે અમે પરસ્પર વાત સાંભળી હતી કે બોધલે તમારી પામે તે દ્રણગણ વેચાની માગી હતી. તમે તેને આપી નહીં. તેથી તે બોધ્યો હતો કે વિડોબા આવીને હાંસીને નકામી લઈ જશે અને થયું પણ તેવું જ. તેની સાથે અમારે કંઈ વાદ નથી માટે દુર્જનો તમે અમારા હોન એકદમ પાછા આપી દો. એવી રીતે બોધરાજના બે સાળા અને ધરાક વચ્ચે ઝઘડો થયો. ભકતોની વારે જનારા પંદરીરાણા ભકતોની કીર્તિ વધારે છે.

ખીજું પણ એક અદ્ભુત ચરિત્ર ભાવિક ભકતોને સાંભળવામાં આવશે. ધામણગામમાં એક અત્યંત રહેતો હતો. તે સાક્ષાત્ અને બડબડ કરનારો હતો. તે બોધરાજને એકાંતમાં કહે છે અને ઉપદેશ આપે કારણ અને તમારા ચરણમાં પ્રીતિ લાગી છે. તેને ઉપદેશ લેવા માટે વિનંતી કરતો જોઈ પ્રેમાળ ભકત કહે છે કે હું કોઈને ઉપદેશ આપતો નથી. છતાં હું પંદરીનાથને એકાંતમાં પૂજી, તેની આજ્ઞા મુજબ વર્તીશ. પછી વૈકુંઠનાથનું ધ્યાન ધરીને કહે છે કે હે દેવ ! મારી એક વિનંતી સાંભળ. અમારા ગામમાં એક હરિજન છે તે અને તો ભાવિક લાગે છે. તે અને ધણા દિવસથી વિનવે છે કે મારે ભરતકે હાથ મૂકીને શિષ્ય બનાવો. માટે જો તમે અને આજ્ઞા કરો તો હું તેનો અંગીકાર કરીશ. બોધવાનું કહેવું સાંભળી જગજીવન કહે છે કે “નીચ જાતિને સર્વથા ઉપદેશ કરવો નહીં.”

જે અખંડ અવિશ્વાસ મનમાં રાખે અને શાસ્ત્ર શ્રવણમાં અપ્રીતિ ધરે

તો સદૃશ્યુએ તેવા જનોનો, સર્વથા અનુગ્રહ કરવો નહીં.

પુસ્તકોમાં ક્ષણ શ્રુતિ જોઈને, સ્વાર્થીજન આર્થના કરે;

એવા શિષ્યોને સદૃશ્યુએ, સર્વથા અનુગ્રહ કરવો નહીં.

જે મનમાં આવટપણું કરે, વાચકોને કપટે ગોખી પૂછે,

તેવા ઉપર સદૃશ્યુએ કૃપાદષ્ટિ સર્વથા કરવી નહીં.

શિષ્ય જોઈએ સદ્ગાન વિરક્ત અથવા ભાવિક પ્રેમાળ ભકત.

આ પ્રમાણે બોધજ્ઞાને એકાંતમાં રૂક્ષિમણીકાંતે કહ્યું. ખરેખર, તે અંત્યજ દુષ્ટ બુદ્ધિનો હતો. જો આ વાત તને મનથી સત્ય ન લાગતી હોય તો તેની પ્રતિતી તને સત્વર કરાવીશ. હે ભક્તરાજ, તારા ખેતરના ખજાનામાં આવતી કાંચે રાસપૂજન છે. તે અંત્યજને બોધાવી તારો પાડો તેની પાસે મારી નાંખાવજો. પછી તેને એવું કહેવું કે તારે આ વાત કોઈને કહેવી નહીં. જો આ વાત તે ઠાંકી રાખે તો તેને તું ઉપદેશ કરજો. બોધજ્ઞો કહે છે કે હે પંડરીનાથ ! હું કદી દિંસા કરાવીશ નહીં. નકામો પાડો શા માટે મારી નાખવો ? આ વાત મારા મનમાં ઉતરતી નથી આ સાંભળી રૂક્ષિમણીરમણ કહે છે કે મારી તને આજ્ઞા છે. દિંસા કર્મનો દોષ તને લાગશે નહીં. બીજો દિવસે તે અંત્યજ આવીને બોધજ્ઞાના ચરણ પદ્મીને કહે છે કે આ સમયે મને ઉપદેશ આપવાની કૃપા કરો. માણકોણ બોધજ્ઞો કહે છે કે હે મહાર સાંભળ ! મારો પાડો કાપી નાખ અને તે વાતની કોઈને જાણ પડે નહીં. તો જ તું મારો શિષ્ય થઈ શકે. તેણે કહ્યું અવશ્ય તેમ કરીશ. પછી તેનો વધ કરીને બીજો ઘેર માંસ રાંધીને ભાત, ભાખરી કઠાવી. બોધજ્ઞે રાસપૂજન કરવા સગાંસ્નેહીને તેડાવ્યાં હતાં તે સઘળાં ગોત્રજ આવ્યાં એટલે માંસ ભાખરી તેઓને આપ્યાં. આ જોઈ સર્વને અદ્ભુત નવાઈ લાગી. તે કહેવા લાગ્યાં કે બોધજ્ઞાની બુદ્ધિ બગડી છે કે આજે તેણે દિંસા કર્મ કર્યું છે. આજે રાત્રે બકરો મારીને પ્રેમથી કુળ્મીઓને જમાડે છે. પણ પાડો મરાવી તેનું માંસ ખવડાવ્યું છે એવો વિચાર કોઈને થયો નહીં. બધાં જમીને સત્વર પોતાને ઘેર ગયાં. અનામીકને બોધજ્ઞો ભક્ત કહે છે કે પાડાનું માથું ઘાસમાં સંતાડજો અને ચામડું ભુસામાં દાટી દેજો અને કોઈને પણ આ નિશાની બતાવીશ નહીં કે આ વાત પણ કરીશ નહીં. તે અછૂતને પેટ ચઢ્યું. તેને એમ મનમાં થવા લાગ્યું છે કે ક્યારે સવાર પડે અને આ વાત તે લોકોમાં જાહેર કરે. તેના મનમાં આ પ્રમાણે ચળવળ થવા ક્યું. પછી સૂર્ય ઉઘ્યો એટલે તે દુરાચારી ગામમાં ગયો અને ઘેર ઘેર રોટલા માગવા લાગ્યો. પછી કણુમીના ઘરોની બાલુમાં જઈ બેઠો. ત્યારે તેઓ કહેવા લાગ્યા કે દૂર બેસ, છેક અંદર સુધી કેમ આવ્યો છે ? ત્યારે તે કણુમી સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. તે કહે છે કે તમારા અને અમારામાં હવે ફેર શું છે ? કાલેજ ખેતરમાં ખજા આગળ બોધરાજે પાડો મરાવ્યો અને તેનું માંસ તમે સર્વેએ ખાધું છે. માટે હવે મને દૂર શા માટે કરો છો ? એ પ્રમાણે તે ઘેર ઘેર બધે કહી વળ્યો. ગામમાં વાત ચર્ચાવા લાગી, લોકો કહે છે કે બોધજ્ઞે અનુચિત કર્મ

કર્તુ' છે. તે પોતાને દરિભદ્રત કહેવડાવે છે અને પોતાનો જ પાડો કાપી નખાવ્યો. કોઈ કહે છે કે એ અસત્ય વાત છે. તો કોઈ કહે એ ખરી વાત છે. હમણાં ગમાણુમાં બોધજ્ઞાનો પાડો દેખાતો નથી. ગોત્રજ સગાં વડાલાં સર્વે ભેગાં થઈ વિચાર કરવા લાગ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં કે બોધજ્ઞાને ખુણું પૂછવું કે અમને તેણે શા માટે વટલાવ્યાં. અનાગીકને સર્વ લોકો પૂછે છે કે અમને મુદ્દો બતાવ. તે કહે છે કે પાડાનું માથું કાપીને ઘાસમાં દાટ્યું છે અને ચામડું ભુસામાં દાટ્યું છે. તો તમે ચાલો સર્વને હું મુદ્દો બતાવું. તે દુર્જનની વાત સાંભળી સઘળા સંતપ્ત થયા. સઘળા માણસો કહેવા લાગ્યા કે બોધજ્ઞાનો પ્રાણ શરીરથી છુદ્ધ કરવો. પછી રાજ આપણને કારણ પૂછશે ત્યારે જે દંડ ભોગવવો પડશે તે ભોગવીશું. દુરાચારી-ઓએ એવું કહીને હાથમાં ડાંગો લીધી અને બોધજ્ઞ પાસે સત્વર આવીને બેસા રહ્યા. તે વખતે તેણે આંખો બંધ કરી હૃદયમાં શ્રી વિકૃત મૂર્તિનું ચિંતન કર્યું અને એકાતમાં પ્રેમથી નામસ્મરણ કરતો બેઠો. લોકો તેને કહે છે કે સાવધ થઈજ, અમે તારો વધ કરવા આવ્યા છીએ. એવો કેવો છું દોંગી છે કે તે સઘળાને જાહેરમાં વટલાવ્યા. બોધજ્ઞ કહે છે હે પંડરીનાથ, આવું સંકટ આવી પડતાં તારા વિના હે કૃપાવંત ! બીજે કોઈ ખચારી શકશે નહીં. હે કૃપાવંત ! આ દીન અનાથનું કાણુ રક્ષણ કરશે ? તે સમયે ગામલોક કહે છે કે દુરાચારી હવે તને શક્તિશીવર મળવાના નથી. અમને ઠોર કાપીને ખવડાવ્યું અને શ્રષ્ઠ કર્યા. લોકો અંત્યજને કહે છે કે અમને મુદ્દો લાવીને બતાવ. તે દુરાચારી કહે છે કે હમણાં જ લઈ આવું છું. હજારમાં જઈને જુએ છે તો જ્યાં પાડાનું માથું હતું તેને પંડરીનાથે બકરાનું માથું કરી દીધું. તેનું જે ચામડું હતું તેને પણ બકરાનું કરી દીધું. તેવો અકસ્માત તે નજરે જોવા લાગ્યો. અંત્યજ તે હાથમાં લઈને નીચું મોં રાખી બેસી રહ્યો. છતાં તે દુર્જન કહે છે કે મેં જ પાડો માર્યો છે અને તે વાત ખરી છે. તે સમયે ગામલોક બોધજ્ઞાને પૂછે છે કે તારો પાડો ક્યાં છે ? ત્યારે પંડરીનાથે કૌતુક કરીને જેવું કહી ચ્યું નહીં હોય તેવું કરી બતાવ્યું. જે પાડો કાપી નખ્યો હતો તેવો જ પાડો ત્યાં ઉત્પન્ન કરી દીધો. તે જોઈ લોકોને આશ્ચર્ય થયું ! તે કહેવા લાગ્યા કે આ અંત્યજ જુઓ છે. ગામ લોકો પછી અંત્યજને કહે છે કે હવે તારા પ્રાણ લેવામાં આવશે. તે જૂઠું બોલીને ગામમાં તોફાન બેસી રહ્યું અને બોધજ્ઞાને ત્રાસ અપાવ્યો. સઘળાનાં આવાં ક્રોધ વચન સાંભળી તે અંત્યજ થરથર કંપવા લાગ્યો. પછી તે પ્રેમથી વિધિબદ્ધતને પગે લાગ્યો.

તે કહે છે કે હું અનંત અપરાધી છું માટે મારો અપરાધ ક્ષમા કરી મારા માથુ ખચાવો. દુર્જનની વાણી સાંભળી બોધવાના મનમાં દયા આવી. પછી આમવાસીઓને કહે છે કે હવે આને મારશે નહીં. પછી સર્વઆમજનોએ અહંતા તપજને બોધવાને દંડવત પ્રણામ કર્યા. અને મનમાં ધણા શરમીંદા થઈ ગયા. તે કહેવા લાગ્યા કે જ્યાંએ ધણું ખોટું કયું. આ તરફ બોધવાને ધ્યાનમાં આવીને રૂદ્ધિમણીકાંત કહે છે કે મેં જે તને ગુપ્ત વાત કહી તેની અનુભવથી ખાત્રી થઈ ને ? બોધજો કહે છે કે હે જગજીવન તારો પાર કોઈ પામી શક્યું નથી. એમ કહીને ચરણમાં પ્રણામ કર્યા. તે જોઈ વૈકુંઠરાણા અનંદ પામ્યા !

ખીજું એક ચરિત્ર અમૂલ્ય છે અને તે ભાવિક ભકતો સાદર સાંભળો. ધામજીગામના સધળા લોકોને આમ જુદાં જુદાં કૌતુક જોયા મળનાં તે કહેતા કે બોધજો માથુસ નથી. તે પરમ જ્ઞાની, અતિ ઉદાર અને કેવળ ઈશ્વરનો જ અવતાર છે. પ્રતિની આખી સધળાને ભવપાર કરે છે. એક વર્ષ દુકાળ પડ્યો અને પૃથ્વી ઉપર વરસાદ પડતો નહોતો. ધામજીગામમાં પહેલી ખેતી મુખ્ય ધાન્યની નકામી ગઈ. પછી કાર્તિક માસમાં સ્વાતિ નક્ષત્રમાં અપાર વરસાદ થયો. આમો મહિના મુધી તો વરસાદ પડ્યો નહોતો. એટલે બોધજો ખીજ રોપવા માટે ઉધારે ધડું લઈ આવ્યો. ગામના માથુ-ઓને દહાડીયાં કરીને ખીજ વાવવા ખેતરમાં ગયો. તે સમયે હાથમાં દંડ, ધન્ય લઈને પંઢરપુર યાત્રાશુ જતા હતા. તે નજરે જોતાં બોધરાજને મનમાં ધણો આનંદ થયો. યાત્રીઓને દંડવત પ્રણામ કર્યા. સફલાવે નમન કયું. તે કહેવા લાગ્યો કે આજે મારું ભાગ્ય ઉઘડ્યું છે કે સંતોનો મેળાપ થયો. તે સમારંભમાં બ્રાહ્મણો હતા. તે બોધવાને કહે છે કે અમે એવું સાભળ્યું છે કે તું દુકાળમાં અન્નદાન કરે છે તેથી અમે અહીં આવ્યા છીએ. બ્રાહ્મણોનું કહેવું સાંભળી તે કહે છે કે મારા ઘરમાં તો ધાન્ય નથી અને, સંતજનો તેના વિના પાછા જશે તો મારા સત્ત્વને હાની પહોંચશે. પછી પોતાના પુત્રને બોલાવી એકાતમાં તેને પોતાનો વિચાર કહે છે કે આ ખીજ માટેના ધર્મ ઘેર લઈ જઈને સંતોને ભોજન કરાવીએ.

ભૂમિ પાક આપે નીર્જીવ છતાં, ન્યારે સંતો છે સજીવ.

આના ઉદરમાં સર્વ ખીજ વાવતાં, શું ના થઈ શકે તે કહો.

એવું પિતાનું કહેવું સાંભળી યમાજી પુત્રના મનમાં સંતોષ થયો. જે કામ કરનાર ખેતરમાં બેગાં થયાં હતાં તેમને ગામમાં પાછાં મોકલી

દીધાં. સવામણુ ધડંનું' બી હતું તે દળીને રસોઇ કરી વાનાળુએને જમાડી દીધી. પછી કરી તુંબડીનાં બીજ લઇને ખેતરમાં વાવી દીધાં. ઇશ્વરી કરણી અમળયજ છે. તુંબડીને ધણું ફળ આવ્યાં. ગ્રામવાસી દરોડેને મરકરી કરવા લાગ્યા કે આ કેવું વિપરીત થયું છે. તે કહે છે કે બોધને પાટીક ગામનો રાગ અને અમે બધા તેની પ્રભ. આપણને લોકિક કામકામથી છોડાવવા એવો તેનો વિચાર દશે. બધાંના હાથમાં એક એક તુંબડું આપશે એટલા માટે તુંબડાનાં બી વાવ્યાં છે. દુર્ગનોતું એવું કહેવું સાંભળી સર્વ લોક ખડખડ દસવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા કે બોધજ્ઞને ખેતરે જઈને આપણે સર્વ જણે કૌતુક જોવું જોઈએ. કેવો ઉત્તમ પાક થયો છે એવું કહી સર્વ બોધ્યા ! ખેતરમાં જઈને જુએ છે તો તુંબડીને ધણું ફળ આવ્યાં છે. એક તુંબડુ તોડીને બધા જોવા લાગ્યા, તો અદ્ભુત નવાઈ જોવા બતાવ જોયો. તે તુંબડામાંથી ઉત્તમ ધર્મ નીકળ્યા. કહેવા લાગ્યા કે ઇશ્વરે અસૌક્રિક કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. સધળાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! તે ગામનો હવાલદાર હતો તે કહે છે કે રાગને આ વાન કરવી જોઈએ. તેણે આંધ રાગને પત્ર લખીને સત્વર સધળા વૃત્તાંત જણાવ્યા. રાગ પત્ર વાંચી કહે છે કે એણે જાદુગરી કરી છે. એટલે પાંચ દયીવારબંધ સિપાઇ ધામણગામ મોકલ્યા. તેઓએ આવીને બોધજ્ઞને આગળ કરી રાજ દરબારમાં લઇ ગયા. મુસલમાન રાગએ પૂછ્યું ત્યારે બોધજ્ઞે જે જન્યું હતું તે સધળું સત્ય કહી બતાવ્યું. રાગ ક્રોધે ભરાઈ કહે છે કે તુંબડામાં ધર્મ ક્યાંથી આવ્યા ? ત્યારે બોધજ્ઞે કહે છે કે મને ખબર નથી. આતો પંદરીનાથે કયું છે. એવું ભકતનું કહેવું સાંભળીને તે રાગને મનમાં વિશ્વાસ આવ્યો નહીં. જેમ શ્રીરામ ચરિત્ર સાંભળીને પિશાચના મનમાં ક્રોધ થાય, જેમ ગીતાશાસ્ત્ર સંજય વાંચતા હતા ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રને વિશ્વાસ આવ્યો નહીં. તેની રીતે બોધજ્ઞના રાગદોષમાં ધવનને વિશ્વાસ આવ્યો નહીં. પછી રાગ ક્રોધાયમાન થઈને કહે છે કે માણુએજ બોધજ્ઞને ધવન બતાવી દે. પછી તેને જમવા માટે મુસલમાની ખાણું તૈયાર મંગાવ્યું. બોધજ્ઞને બોજન કરવા બેસાડ્યો એટલે તે ખાણું ફૂલ અને તુળસીમાં ફેરવાઇ ગયું. આ પ્રત્યક્ષ બતાવ જોઇ રાગએ બીડેને બોધજ્ઞને નમન કર્યું. પછી કયું કે તારા મનમાં ઈરિજા થાય તે ધનસંપત્તિ મારી પાસેથી માગી લે. આ સાંભળી બોધજ્ઞના મનમાં કંટાળો આવ્યો. તે ત્યાંથી સત્વર બીડેને ચાલવા લાગ્યો. જતાં જતાં રાગને કહે છે કે મારા મનમાં કંઈ જ ઈરિજા નથી. ઘરમાં કામધેનુ બાંધી છે પછી ઘેર ઘેર શા માટે ભટકવું ? આંગણમાં કદપતરુ બિચું હોય પછી સીંદરીનું

વન શા માટે રોપવું ? ઐરાવત ઉપર બેસવાનું ત્યજીને ગર્દભ ઉપર બેસવું અનુચિત છે. આંખાના ઝાડની ઝાંચ ત્યજીને આવળ નીચે શા માટે બેસવું ? નર દેહ ત્યજીને પશુજન્મ શા માટે લેવો ? અકુત, સેવંતીનાં ફૂલ ત્યજીને પુંગવેશ શા માટે હાથમાં લેવી ? સંતસંગતિ ત્યજીને રક્ષાણું શા માટે ગાવું ? ધરમાં દૂધ, દહીં હોય પછી જાણ માટે ફાંફાં શા માટે મારવાં ? જેણે પરમહંસ દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી પત્રી તે સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમ કરશે નહીં.

જેને શ્રીરામ ભજનમાં પ્રીતિ થઇ તે રાજસન્માન કદી નવ લે. તે સમયે એ પ્રમાણે કહીને બોધરાજ ધામણગામ પાછા આવ્યા. દેહમાં પ્રેમાળ ભક્તિ ભરી છે. તેને જરાપણુ અદ્વંતા નથી. નામરૂપમાં તેનું ચિત્ત જડયું છે. દાસને ખજાર નથી પડતી કે તે ભક્ત છે તેવી જ રીતે રક્ષિતશ્રીકાંત પણ જાણતા નથી કે પોતે દેવ છે. જેવી રીતે સોનાનો મુગટ અને પૈંજણ બંનેને મુસમાં મૂકી ભટ્ટીમાં નાખીએ પછી બંનેનું નામ નિશાન તત્કાળ જતું રહે છે. તેવી રીતે પાંકુરંગનું ભજન કરતાં કરતાં — બોધરાજનું હું પણ હજીયું થયું; પછી તે જગજીવનનું ધ્યાન ધરીને અખંડ ભજન કરે છે. એક સદ્ભાવ અંતરમાં ધરીને તેણે ધામણગામનું પંદરપુર કયું છે.

એ પ્રમાણે જુદાં જુદાં ચરિત્ર બતાવી જડમૂઢનો નિજપ્રેમથી ઉદ્ધાર કર્યો.

આગળના અધ્યાયમાં પ્રેમાળ ભક્ત ગણેશનાથનું અદ્ભુત ચરિત્ર કહેવાશે તે પ્રેમાળ ભક્તો પ્રેમથી સાંભળજો. જે દીનદયાળ રક્ષિતશ્રીકાંત તેની કૃપાથી અંધનો અર્થ બોક્ષાવે છે. મહીપતિ તો માત્ર તેનો ચરણાંગત છે કે જે નિજ પ્રેમે ભજન કરે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ત્રંચ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ ચોપનમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૫ મો.

ચાર સતોનાં ચરિત્રા

- (૧) ગણેશનાથ (૨) કેશવસ્વામી
(૩) ગોમાધ (૪) લતિખશાહ

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

જય જય અચળા, અચ્યવા, અવિનાશી, અનામા, અરૂપા, પરમ-
પુરૂષા, પ્રહ્લાદનાયકા, જગન્નિવાસા, મ્વાનંદાધીશા, શ્રીહરિ નિજલક્ષ્મી તારું
રમરણ કરે છે. તારા માટે તેઓનું નિદિધ્યાસન છે. જેમ આતક અને
મેધ મિત્રપણે આનંદ છે, જેમ બાળક માતા સાથે પ્રેમ કરે છે, તેવાજ
માતાનો બાળક ઉપર પ્રેમ હોય છે. તેવીજ રીતે પ્રેમાળ ભક્તોની જેવી
શ્રુતિ હોય તે પ્રમાણે શક્તિશાળી પતિ થાય છે. જેવી રીતે પૂર્ણિમાનો પૂર્ણ
ચંદ્રનો પ્રકાશ જોઈ સાગરને મનમાં ઉદ્વાસ થાય છે તે પ્રમાણે ભક્તોની
કીર્તિ સાંભળીને તું જગજીવન સતેષ પામે છે. ભક્તોએ તારી સ્તુતિ
વર્ણવી છે અને તને ભક્તોની કિર્તી ગમે છે એટલે તેઓનાં ચરિત્રા
ભક્ત વિજય ગ્રંથમાં મારા હાથે તુંજ લખાવે છે. પાછળના અધ્યાયમાં
મોધરાજે અવિધે રાગને પ્રતિની બતાવી અને ધનસંપત્તિનો ત્યાગ
કરીને હરિભજનમાં પ્રીતિ લગાડી. હવે તારી વિવેકી, અતિવિરક્ત, સદ્ગુણ
ઉપાસક ગણેશનાથનું અતિ અદ્ભુત ચરિત્ર ભાવિક ભક્તો સાંભળજો

વાલેપાટ પ્રાંતમાં સારસી અને ઉજ્જની નામે બે ગામ હતાં. ત્યાં
ગણેશનાથનું રહેવાનું મ્વાન હતું. ત્યાં રહી તે સપ્રેમ કીર્તન કરતો હતો.
તેને કાને શેલી મુદ્રા હતી. તે પ્રેમથી કૌપીન ધારણ કરતો હતો. આ
સિવાય કોઈ ઉપાધિ તેના મનને ગમતી નહોતી. દિવમે અરણ્યમાં જઈને
શ્રીહરિનું ભજન કરતો અને રાત્રે ગામમાં જઈ પ્રેમથી હરિગુણ ગાતો.
કોઈ તેને સન્માન આપે તે ગમે નહીં. લૌકિક પૂજા કે દ્વાલક ભજન
પણ તેને ગમે નહીં. તેને વસ્ત્રો સંપત્તિ કે ધન ગમે નહીં. મિષ્ટાન્ન

ભોજન પણ તેને ગમે નહીં. એક સમયે શિવાજી મહારાજ પંઢરપુર યાત્રા કરવા આવ્યા. ગણેશનાથની કીર્તી સાંભળી રાજા તેને મળવા આવ્યા. સાષ્ટાંગ નગરકાર કરીને કીર્તન શ્રવણ કરવા સગ્ન બેઠો છે. ગણેશનાથનું જ્ઞાન વિશાળ હતું અને તે પ્રાસાદિક કવિત્વ બોલતો હતો. જુદાં જુદાં દષ્ટાંત આપીને રામબાણ જેવા અલંગ રચીને શ્રોતાઓના કાનને ધણું સુખ આપતો. તે રાજાએ પોતાને સૂવા માટે એક પલંગ બનાવડાવ્યો હતો તેણે વિચાર કર્યો કે એ પલંગ ઉપર પહેલે દિવસે ગણેશનાથને નકકી નિદ્રા કરાવવી. પછી બે હાથ જોડી રાજા કહે છે કે હે સ્વામિ, એક રાત્રિ મારા આશ્રમમાં ગાળશો તો મારા ઉપર ઉપકાર થશે. મેં એક પલંગ કરાવ્યો છે તેમાં નિદ્રા લેશો. એમ કહીને રાજા ચરણે નમ્યો રાજાનો આદરભાવ જોઈને ગણેશનાથને માથે મોટું સંકટ આવ્યું જેમ હરણીને વાઘ પકડી જવાનું કહે ત્યારે ભયથી તે કંપે છે, તેવું ગણેશનાથને થયું. તે સંકટ જાણીને પછી વૈરાગ્યશીલ ગણેશનાથે કહ્યું કે આવીશ, પછી એક ઝાળી લારીને કાંકરા સાથે લીધા. આ જોઈ રાજા તેને પૂછે છે કે કાંકરા વીણીને શા માટે સાથે લીધા છે. તેનો ઉત્તર આપે છે કે નામ સ્મરણમાં ગણતરી કરવા કામ લાગે માટે લીધા છે. તે અવસરે શિબિકામાં બેસાડીને રાજા ગણેશનાથને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયા. ગણેશનાથને સૂવા માટે પલંગમાં ફૂલની રાખા બનાવી હતી. સામે સુગંધી પાનખીડું બનાવીને તેમની સામે રાખ્યું હતું. ચારે બાજુએ સમઘ ગળગાવી અને પછી પલંગની ચારે બાજુએ પડદા નાખી દીધા. જાતજાતનાં અતર તેણે સુવાસિત વિલાસ ભોગ સંપત્તિ ત્યાં મૂકી હતી. પછી રાજા સત્વર બહાર આવ્યો આ સ્પર્શવિષય નજરે જોઈ ગણેશનાથના સર્વ અંગમાં પશ્ચાતાપ થયો. જાણે કે કોઈ અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણને યવનના મકાનમાં ધોકેલી મૂક્યો હોય તેવું થયું. જેમ વાઘ ગાયને ગળે પકડી પોતાની બોડમાં લઈ જતો હોય તેને ભયથી જેવું ઝટપટ નાસી જવાનું મન થાય તેવું ગણેશનાથને થયું; અથવા જેમ જંગલમાંથી હરણને પકડીને રાજમંદિરમાં લાવી બાંધે ત્યારે તેના મનમાં એક માત્ર ઈચ્છા હોય કે તે ક્યારે ત્યાંથી છૂટી જઈ શકે. જેમ ધીમા જીવતી માછલી નાખે ત્યારે તે જેવી તળમળ કરે તેવો રાજાનો ભોગ ઉપચાર જોઈ ગણેશનાથ ટળવળવા લાગ્યા. જેમ નવો પોપટ પાંજરામાં પૂરે ત્યારે તેને ચારોપાણી રુચતો નથી તેવી તલપથી તે ભલા ભોળા વિરહતનું મન કંટાળ્યું. સાથે જ કાંકરા લાવ્યો હતો તે બધા પલંગ ઉપર પાથર્યા અને પછી તે ઉપર ચાર ઘડી સૂઈ રહ્યો. જ્યારે સૂઈને.

દેવ થયો ત્યારે ગળા ઝટ દઈને દર્શન માટે આવ્યા ત્યા પવન ઉપર કાકરા પડેલા બોયા તેથી પોતાના મનમાં વિગમ્ય પામ્યા ! તે સાબાગ નમગ્રાર કરી ગણેશનાથને બે હાથ નેડીને કાગળ પૂડે છે ત્યારે તે પ્રત્યુત્તર આપે છે કે પવન ઉપર શયન કરતા અરોગ નિદ્રા લાગે પણ તારુ હેત પૂર કરવા કાકરા પાથરીને ઉપર નયન ધ્રુ . ને નગીરને સુખ આપીએ તો આગળ તેટલુ દુઃખ ભોગવવુ પડે જેની મીતે ખગગલુ ખજવાળતા તે સમયે પગમ સુખ લાગે છે પણ બધા કરતા વધ તે સુખ કાયમ રહેતુ નથી, જેમ ભોજન કરતા ગ્રાહિટ લાગે છે પણ જ્યારે ઉનટી થાય છે ત્યારે જીવને ધણુ કષ્ટ પડે છે તે પ્રમાણે નયનસુખ પહેલા સાડ લાગે છે પણ પગિણામે દેહને મદન કરવુ પડે છે જેમ વજનાગ ખાતા મીચો લાગે છે પણ તે ખાનારનુ મૃત્યુ થાય છે

તે પ્રમાણે વિવિધ ભોગીને મૃત્યુનો ભય નકની છે, તે નૃપનાથ સાચુ માનવે

આવા વચન સાંભળી રાજાને મનમાં પશ્ચાતાપ થયો તે કહેવા લાગ્યો કે આજથી હુ પવન ઉપર શયન કરીશ નહો પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરીને તે પવન આશ્રયને આપી દીધો સત અભાગમનો મદિમા એવોજ છે. તે બ્રહ્માદિદેથી પણ અગમ્ય છે ગણેશનાથની એવી ગિયતિ હતી .

ત્રણે અવસ્થામાં વૈરાગ્યયુક્ત, ગહે નહીં વામો કાષ્ઠ ગામમાં નિસે અરણ્યમાં રહેતા પોતાના ગામમાં કીર્તન કરતા ભાનિજ્જનો દર્શન માટે આવતા તે રોજ એક જાણને પોતાની ઈન્દ્રિયા પ્રમાણે ઉપદેશ આપતા મગ્તક ઉપર હાથ મૂકતાજ શિષ્યની સસારિક ક્ષુદ્ધિ નટ થઈ જતી તે વનવગડે ફરતો થઈ જતો અને સસાર કાર્ય ત્યજી દેતો પત્રી લેને તે ખળ હોય, દુરાચારી હોય, નિદ્રા હોય કે જ્ઞાનવાગો માણસ હોય પણ ગણેશનાથનો હાથ જેના માથા ઉપર પડે તેને અપાર વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતો એમ એક વર્ષ થયુ એટલે ૩૬૦ શિષ્ય થયા લગોટ બધા વૈરાગ્યમાં પૂર્ણ અને આત્મજ્ઞાન સ્પષ્ટ બાળુનારા શિષ્યો થયા જગન્નાથપુરીમાં ૩ પૈદાણમાં લોકો કહેવા લાગ્યા કે જે ગણેશનાથ પાસે ઉપદેશ લેશે તેની પ્રપચ ભ્રાતિ તત્કાળ ઉડી જશે અને તે સદચરુને પગને પગને ચાનના લાગશે કોઈ વળી કહે છે કે તે અત્કારવાગો છે, કોઈ કહે છે કે તે જાદુ કરે છે, તો કોઈ કહે છે કે તેણે આત્મજ્ઞાન મગજમાં બરાબર દસાવુ છે

કાઈ કહે છે કે એ પોતેજ પાંદુરંગનો અવતાર છે, કાઈ કહે છે કે એ સર્વ દેવો છે. કાઈ એક કહે છે કે તેનો સંગ કરતાં માયા સંસારનો નાશ થશે. એક કહે છે કે તેને મળવા બીજા કાઈને જવા દેવા નહીં. કાઈ કહે છે કે નશીબમાં જે બનવાનું છે તે બનશે, તેમાં કદી ચૂક પડશે નહીં. કાઈ એક કહે છે કે તેને મળીને એચાર વાત કહેવી છે કે તેણે ધણા જીવોને ઉપદેશ આપી તેઓનો સંસાર તોડ્યો છે. એવું કહેનારા એક દિવસે ગણેશનાથના દર્શને આવ્યા. તે સમયે પોતે આંખાના ઝાડના જાંચે પ્યાનસ્થ બેઠા હતા. માનસપૂજા કર્યા પછી સત્વર ગણેશનાથે તેઓની સામું જોયું તે કહેવા લાગ્યા કે અહીં આવો તમને શિષ્ય બનાવવા તમારા મસ્તક ઉપર હાથ મૂકું. ત્યારે નિંદક ખજા લોકો યું કહે છે કે તમે બોળા લોકોને ભરમાવી શિષ્ય બનાવી તમારા માર્ગે લગાડ્યા છે; પણ તેથી ધણાંના સંસાર તૂટ્યા છે તેથી તેમનાં કુટુંબીઓને કષ્ટ પડે છે. હવે અમે તમને એક વાત કહેવા આવ્યા છીએ તે રસ્તે તમારે જવું અને તેની રીતે વર્તવું. તમે તો સંત અને આત્મજ્ઞાની છો. તમારી નજરે સર્વ સરખાં છે. માટે તમારી કૃપાથી ઝાડ-વનસ્પતિ-ને ઉપદેશ કરવા માર્ગ. ગણેશનાથે કહ્યું કે અવશ્ય તેમ કરીશ. એમ કહીને તત્કાળ તેમની આંખોને કૌતુક કરી બતાવ્યું. જે મૃત્યુલોકમાં અનેક સાધનો કરવાથી પણ કદી બની શકે નહીં. ત્યાં એક જૂનું આંખાનું ઝાડ હતું તેને ઉપદેશ આપી યડ ઉપર હાથ મૂકી તારક મંત્ર કહ્યો. એવું નજરે જોઈ દીકાકારો કહે છે કે માણસને અનુગ્રહ આપે એટલે તે સંસાર ભાન બૂલે છે. પણ આ વૃક્ષને ઉપદેશ થયો તે કેવી રીતે સમજાય. માટે કંઈક ચમત્કાર બતાવી કૃપા કરી અમારા સર્વના સંશય દૂર કરો. એટલામાં નૈવેદ્ય માટે કાંઈએ ભાજી ભાખરી લાવી ત્યાં સામે મૂકી હતી. તે ગણેશનાથે પોનાના હાથમાં લીધી. જે વૃક્ષને ઉપદેશ આપ્યો હતો તેને વચન કહ્યું કે આ દેવનો પ્રસાદ છે તે મોં પહેાળું કરી પ્રીતિથી ભક્ષણ કર. એવું સદગુરુએ કહ્યું એટલામાં ત્યાં અદ્ભુત કૌતુક થયું. તે ઝાડની જાડ અકસ્માત સર્વના દેખનાં ઉખડી એટલે તેમાં ભાજી અને ભાખરી મૂકી દીધાં એટલે તે જાડ આપોઆપ અંધ ચર્ધ ગઇ અને પહેલાંના જેવું ઝાડ થઇ ગયું. આ જોઈ સર્વ લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા ! સમગ્ર તત્કાલ ચર્ધ ગયા. તે પ્રસંગે ગણેશનાથ પામે આવી વિચક્ષણ અને ખજા એમ સર્વ લોકોએ નમસ્કાર કર્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તારા જેવો પ્રેમાળ, સજ્ઞાન અને નિર્ભજ ભક્ત દુનિયામાં યશો નહીં કે દશે પણ નહીં. અમે મનમાં અહંકાર ધરીને તમારું નકામું

છળણ ક્યું છે. એની રીતે પશ્ચાતાપ કરીને પોતાને ઘેર ગયા.

એક દિવસ ગણેશનાથ અરણ્યમાં કીર્તન કરતા હતા તે સાંભળવા જાની અને પરિતો આવ્યા હતા. સાથે વિવેકી વૈષ્ણવ લકતો પણ હતા. વૈદિક, શાસ્ત્રજ્ઞ અને ભાવિક એમ અદારે વર્ણના લોકો બેગા થયા હતા. તેઓ કીર્તન પ્રેમથી ઉપજતું નિજ મુખ જોવા આવ્યા હતા. ટાળ, વીણા, મૃદંગ વાગતાં હતાં. વિદ્યુત નામની ગર્જના થતી હતી. તે અવાજથી આપું આકાશ ભરાઇ જતું હતું. ત્યારે હાથ જંચા કરી ગણેશનાથે તાળી પાડવાની સંજ્ઞા કરી. આ જોઇ જ્ઞાનાભિમાની પરિતો કહે છે તે તમે સાંભળો. તેઓ કહે છે કે તું નીચ જાતનો છં અને અમે બ્રાહ્મણો ઉચ્ચ વર્ણના છીએ. માટે તારા કહેવાથી અમે કીર્તનમાં કદી તાળી પાડીશું નહીં. આ સાંભળી ગણેશનાથ ઉત્તર આપે છે કે ખરેખર તાડનું ઝાડ ધણું ઉંચું હોય છે પણ તેની છાયા કેઇને ઉપયોગી નથી. તે પ્રમાણે અદારે વર્ણમાં હોંશિયાર તમે વિપ્રો પૂજ્યમાન છો, છતાં કીર્તનના ઉપયોગમાં પણ તમારા હાથ કામ લાગતા નથી. માટે હવે તમે માત્ર સ્વચ્છ મન કરીને કીર્તન શ્રવણ કરો. હે વિપ્રો, તમારી કૃપાથી પથ્થર તાળી પાડવાનું કામ કરશે. આવું વૈરાગ્યશીલ ગણેશનાથે કહેવામાં બધાના જ્ઞેતાં નવાઇ જેવો બનાવ બન્યો. માળા ઉપર પથ્થરના ગોળા પડ્યા હતા તે એકાએક હાલવા લાગ્યા અને જેમ બે હાથની તાળી પડતી હોય એમ એક બીજા સાથે વાગવા લાગ્યા. આવું કૌતુક નજરે જોઇને સર્વ મતબ્ધ થઇ ગયા. તે કહેવા લાગ્યા કે આતો નવીન કૌતુક છે પથ્થરમાં કેવી રીતે જીવ આવ્યો? ગણેશનાથનો ભાવ અનુપમ છે. તેનું માપ ઇન્દ્રિયિક દેવ પણ જાણી શકશે નહીં. પછી મનમાં પશ્ચાતાપ કરીને સઘળા બ્રાહ્મણો કીર્તનમાં તાળી પાડવા લાગ્યા. આ જોઇ ગણેશનાથના મનમાં સમાધાન થયું. એટલામાં સૂર્ય મધ્યાહને આવ્યો હતો. તેથી મંગળ આરતી કરી. પછી પ્રસાદ લઇને લોકો પોતાને ઘેર ગયા. લોકો કહેવા લાગ્યા કે આપણે નકામો અહંકાર કરી ગણેશનાથનું છળણ ક્યું. એમ બોલી તેનાં વખાણ કરતા હતા. ગણેશનાથ પ્રેમજી લકતને પંદરીનાથે વરદાન આપ્યું. ઉજ્જવળી અને સારસી ગામમાં આજે પણ યાત્રા ભરાય છે. ત્યાં જગૃત સ્થળ છે અને ચમત્કાર થાય છે. ત્યાં સંત, મહંત, વૈષ્ણવ પ્રેમજી લકતો આવે છે. અને નિજ લકતની કીર્તિ ચીરકાળ દીનદયાળ વધારે છે.

શ્રી કેશવ સ્વામીનું ચરિત્ર.

હવે જે વિષયોના કાદવમાં પડ્યા નથી એવા પરમ ભાવિક કેશવ સ્વામીનું ચરિત્ર મનોભાવથી ભાવિક શ્રોતાઓ સાંભળજો. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે શ્રમણ કરતાં એક વખત તે વિઞ્નપુર ગયા. ત્યાં જઈ ચવડી ઉપર એકાદશીને દિવસે સપ્તેમ કીર્તન શરૂ કર્યું. કેશવ સ્વામીની કીર્તિ સાંભળીને કથા શ્રવણ કરવા ઘણા લોકો આવ્યા. વૈદિક વિપ્ર, પંડિત, સંત, મહંત અને વિરકત પણ આવ્યા. અઢારે વર્ણનાં નરનારી, માની, અમાની, નાનાં મોટાં સર્વે આવ્યાં. મોટી મેઢની ભરાઈ અને પુષ્કળ બીડ થઈ. સામે મશાલો સળગે છે. ટાળ, મૃદંગનો ધોપ થાય છે. કેશવ સ્વામી સપ્તેમ ચિત્તથી કીર્તનમાં આનંદથી નાચે છે. ત્યારે એક વૃદ્ધ વિપ્ર જે તેમનો શિષ્ય છે તેને કહે છે કે આજે એકાદશી મત છે અને સઘળાને ઉપવાસ છે તો તું વાણિયાને ઘેર જઈ સૂંઠ અને સાકર લઈ આવ, તેનો પ્રસાદ કરીશું અને પછી લોકોને તે જતી વખતે આપીશું. એરી આજા થતાં તે બ્રાહ્મણ સત્તર ગતિએ બગ્ગરમાં ગયો. તે વાણીઆની દુકાને ગયો પરંતુ તે જાંઘતો હતો. હાક મારીને તેને જગાડ્યો અને કહ્યું કે મને સૂંઠ અને સાકર આપો. આપું છું કહીને તે વાણીયો જીડ્યો પણ દુકાનમાં અધારું હતું. સૂંઠ શોધવા જતાં વજનાગની ચેત્રી હાથમાં આવી, તે લઈ સાતશેર વજનાગ તોળી આપ્યો. તેના મનમાં બ્રતિ પડી તેથી સૂંઠને બદલે વજનાગ બધી આપ્યો. તેટલીજ સાકર જેખી આપીને કહ્યું કે મારો પુત્ર હાટમાં ગયો છે તેથી કીર્તનમાં આવી શકાયું નથી. ઘણાં માણસો ભેગાં થયાં તરી અને આટલી સૂંઠ પૂરી પડશે નહીં એમ કહી ખોખો ભરીને ખીજે વજનાગ નાખી આપ્યો. જેમ અભય જાણીને ગર્વ કરે, કે પ્રાર્થના થાય ત્યાં ઘણા અપરાધ બોલે કે પુષ્પહાર જાણી મોટો સર્પ કંઠમાં ધારણ કરે, કે પછી અનુષ્ઠાન છે જાણી પ્રયોગ કરે, ઔષધ છે માટે રોગને આમંત્રણ આપે, કે વરસાદ પડશે એમ ધારીને જંગલમાં અગ્નિ સળગાવે, તેવુંજ વાણીઆએ કહ્યું. સૂંઠને બદલે વજનાગ આપ્યો-વિષ આપ્યું-નિદ્રા આજીવ તેને ઘણું આવ્યું હતું તેથી તેણે સૂંઠને બદલે વજનાગ આપ્યો તેનું તેને ભાન રહ્યું નહીં, કે તે લઈ જનારને પણ કંઈ સમજ પડી નહીં. એતો સામગ્રી લઈ સંધ્યાજ સ્થાન ઉપર પહોંચ્યો અને સુડી લઈ કંઠડા કરી વજનાગ સાકરમાં ભેળવી દીધો. સર્વની જાણ બહાર આ મહાન

સંકટ તૈયાર થઈ ગયું. આ સર્વથી અજાણ્ય હતું. પણ પંદરીનાથે તે જાણ્યું. કહે છે કે શ્રીતાઓ આ પ્રસાદ ખાશે એટલે મદાન અનર્થ થશે. એકાદશીના ઉપવાસી છે તે વજનાગનો પ્રસાદ ખાતાં મરણ પામશે. પછી આગળ મારું કીર્તન શ્રવણ કાઈ કદી કરશે નહીં અને નિજ લકતોના વચનમાં કાંઈ વિશ્વાસ રાખશે નહીં. તો પછી પહેલાંની મારી સરસ કીર્તિ તે લોકોને ખોરી લાગશે. એમ વિચારી પંદરીનાથ કહે છે કે આજનો અનર્થ ટાળવો જોઈએ. પછી પોતે વજનાગનું સમસ્ત વિષ ચૂસી લીધું. અને વિષનું અમૃત કયું કે જેનું સેવન કરતાં દાસજનોને મુખ ધાય અને જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જાય આવું જગજીવને કરી દીધું. અહીં કીર્તનમાં કેશવલકત પ્રેમપૂર્વક નાચગાન કરે છે. જે હાથથી તાળીઓ પાડી શ્રી હરિના ગુણનું વર્ણન કરે છે. ચાર પ્રદર કીર્તન થયું. પછી રૂક્મિણી-રમણની આરતી ઉતારી. વજનાગવાળો પ્રસાદ (ખીરાપત) બધાને વહેંચી દીધો. હરિપ્રસાદ જાણી કાંઈએ કપડાને છેડે બાંધ્યો અને ફેટલાક ત્યાંજ ખાઈ ગયા. પછી સર્વ પ્રેમાનંદમાં ડોલતા ઘેર ગયા.

હવે સૂચ્ય ઉગ્યો ત્યારે વાણીઓ જાગૃત થયો. તેજે નજર સામે વજનાગની કાથળી જોઈ અને જે અકસ્માત ભૂલ થઈ તે જાણી ગયો. તે કહેવા લાગ્યો કે મદાન અનર્થ થયો છે. હવે શું વિચાર કરવો. સૂકંતી બ્રાતિમાં વજનાગ આપી દીધો. સાધુસંત, પ્રેમાળ લકતો વગેરે કીર્તનમાં આવ્યા હશે. તે બધાય મૃત્યુ પામ્યા હશે અને તે નિમિત્ત મારી ઉપરજ આવશે અને મૃત્યુ પામ્યા પછી પણ રૌરવ નર્કમાં યાતના ભોગવવી પડશે. હવે આ લોકમાં અને પરલોકમાં મારી ફુગંતિ થશે. મારા જેવો પાતકી ત્રિજગતમાં નક્કી કાંઈ નહીં હોય. ચાર પગવાળાં પ્રાણીમાં જેને માણસો નિંદે છે તે ગધેડું અને કુકર છે. હું તેનાથી પણ વધુ નિંદાવા લાયક છું. એમ તે વાણીઆને ધણો ખજાતાપ થયો. કહે છે કે હવે છીને શું કરવું. ડૂવામાં પડીને પ્રાણ આપી દેવા. મનમાં એવો નિશ્ચય કરીને તે ઘર બહાર નીકળ્યો. ગામમાં ખજર પૂજતાં જણાયું કે કાઈપણ મૃત્યુ પામ્યું નથી. કાન દબને સાંભળે તો કાઈ રડતું સંભળાતું નથી. પછી તે લોકોને પૂછે છે કે કાંઈ હરિકથામાં ગયું હતું કે ? જો પ્રસાદ તમારી પાસે હોય તો મને આપો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમે તો ભૂખ્યા હતા તેથી રાત્રે સૂંઠ સાકરનો પ્રસાદ વહેંચ્યો તે ત્યાં ખાધા પછી પોત પોતાને ઘેર ગયા. તે સાંભળી વાણીઓ કહે છે કે

તમારે કાલનો ઉપવાસ હતો તેથી પેટમાં કાસાનીસ ચતું હશે માટે જલદી બોજન કરી લેજો. તેઓ કહે છે કે અમે કંઈ તારા જેવા અન્ન ભૂખ્યા નથી. હજુ એક રાત વધુ ભૂખ્યા રહેવાનું બળ અમારામાં છે. એવો ઉત્તર સાંભળી પરસ્પર સમાચાર લીધા. પછી તે વાણીઓ સત્વર ગતિએ સ્મરણમાં ગયો. ત્યાં જઈ નેત્રું તો એક પણ પ્રેત ત્યાં નજરે પડ્યું નહીં. એટલે વાણીઆના મનમાં ચમત્કાર લાગ્યો. તે કહે છે કે પંદરીનાથે અરિષ્ટ દૂર કર્યું. અનેકતું અપમૃત્યુ અટકાવ્યું. આ તરફ કેશવ સ્વામી સ્નાન કરીને ધાતુમૂર્તિ સામે જુએ છે તો તે તેમને કાળી પડેલી દેખાઈ. એટલે તે મનમાં વિસ્મય પામ્યા ! જેમ ચંદ્રમાને પ્રહણુ લાગતાં તે તટકાળ તેજહીન થાય તેવી રીતે શક્તિશીરમણ નીલવર્ણના દેખાયા. આ જોઈને કેશવ ભક્ત મનમાં આશ્ચર્ય પામે છે. તે કહેવા લાગ્યા કે મૂર્તિ ઘણી ઝગઝગાટ હતી તેને આજે અદ્ભુત રીતે કાળારા લાગી છે. આ નવાઈ સાંભળી ગામનાં અનેક નર નારી તે જોવા માટે આવ્યાં. એટલામાં તે વાણીએ આત્રી કેશવ સ્વામીને કહ્યું કે રાત્રે અંધારામાં મૂંઠે શોધતાં વજનાગની થેલી હાથ આવી અને મેં મારા હાથે સાત શેર જોખીને આપ્યો તે અરિષ્ટ પંદરીનાથે દૂર કર્યું અને સધળા શ્રોતાઓના જીવ બચાવ્યા છે. આ અપરાધ માટે શું પ્રાયશ્ચિત છે તે હે સ્વામી, તમે મને કહો. કેશવ સ્વામીએ વાત સાંભળી ત્યારે તેમની આંખોમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. કંઠ ગદગદ થયો. પોતે દેવને કહે છે કે :—

જય જય દીનદયાળ વિઠ્ઠલા, આજનો મોટો આપધાન તેં દૂર કર્યો છે અને તમારું બીરદ સત્ય કર્યું છે. નિજકૃપાથી દાસભક્તોનું રક્ષણ કર્યું છે. હે નીલવર્ણ, હવે સમગ્રયુગ કે વજનાગનું દારણ વિષ તને અદ્યુગ છે. અનેકનો પ્રાણ બચાવી તું પોતે સ્થામ વર્ણ થયો છે ! તારું નામ જપતાં પ્રહલાદ ભક્તને આપેલું મહા વિષ અમૃત થઈ ગયું. અને આ કિંચિત વજનાગના વિષથી તમને કેવી રીતે બાધા થઈ ? તું સર્વથી મોટો દેવનો દેવ છે, તારું ભજન કરતાં શિવજીની વિષયાતના સાંત થઈ અને આજે તને વજનાગથી ઉપદ્રવ થયો. તેથી હે વિઠ્ઠલા ! નવાઈ લાગે છે. તે તારી જાતે કાળીનાગનું દમન કર્યું હતું, તેથી તને કંઈ બાધા આવી નહીં અને આજે વજનાગે તારામાં કાળારા ઉત્પન્ન કરી. તેથી શ્રીહરિ આ નયું દ્યોતક લાગે છે. પૂતના મહાવિષથી સ્તન ભરીને તારી પાસે આવી હતી તેને ચૂસીને મોતપદ આપ્યું હતું. તેના કરતાં આજે વજનાગનું

વિષ લારે પડ્યું કે જોયી તમે નીચ વર્ણના થયા ? આજે અમૃતથી મરણ થાય કે લાગીરથીને પાપ લાગે અને તેથી સર્વાંગે મરીન થાય તેનું થયું સાગે છે? અથવા પૃથ્વીને તુલ્યનો લાર લાગે કે પર્વતની ખીકથી વજ નામી જાય; કે ધૂળથી આકાશ ઢંકાઈ જાય એવો વિચાર કેમ કર્યો ? સંદ્રમાને ઉઝળાટ થાય એવું થયું હોય તેમ લાગે છે; કે જાગે ક્ષીર સમુદ્રને ભૂખ લાગી, કે મહાદેવજીને પિરાય આધા થઈ એવું થયું હોય તેમ લાગે છે. ગરીબાઈ કુબેરને માથે આવી પડી કે અક્ષાએ કહેવું ખોટું પડ્યું; કે તેજ્યી સૂર્ય દેખાતો અંધ થયો એવું દેખાય છે. હે ગોવિંદા ! આવું ન થવાનું થાય તો પણ તને કદી વિષ બાધા નડે નહીં. માટે આ દીન જ્ઞાસની કીર્તિ વધારવા તે આવું કયું લાગે છે અને તે સગુણ લીલા કરી બતાવી છે. હે પંદરીનાથ, તું અજ્ઞા, અજ્ઞ છે : તું કળિકાજ કિપર પણ રાજ્ય કરનાર છે. માટે કૃપા કરીને અનાયના નાથ પહેલાંના જેવો ઉજ્જવળ થઈ જા.

આવી સ્તુતિ સાંભળી હૃદિભણી પતિને સતોષ થયો અને ધાતુની મૂર્તિ, ઝગઝગાટ પ્રકાશવા લાગી. આવું કૌતુક નજરે જોતાં સધળા લોકોને આશ્ચર્ય થયું.

કહ્યું છે કે કળિયુગમાં કોર્તન સિવાય બીજું કોઈ સાધન નથી.

તે વાણીઆને પૂરેપૂરો પથાતાપ થયો. તેણે સધળો સંસાર લાર ત્યજ દીધો અને કેશવ સ્વામીની સાથે રહીને શ્રીહરિકથા શ્રવણ કરી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

ગોમાધની કથા.

હવે બીજી એક રસાળ કથા શ્રોતાઓ સાદર સાંભળજો. ગોમાધ નામે એક વિધવા બ્રાહ્મણી પંદરપુર જગ્યાએ જતી હતી. તે ધણી ગરીબ અને દુર્બળ હતી. ખાવાને અન્ન મળતું નહોતું. વસ્ત્ર ફોટેલાં અને જીર્ણ થયેલાં પહેર્યાં હતાં. ઘેર ઘેર લિજ્જાનું અન્ન માગતી હતી. તે ગુણસરા આગળ આવી ત્યારે સંદ્રભાગામાં પૂર આવ્યું હતું. મનમાં ચિંતાતુર થઈને કહે છે કે હવે મને નદીની પેટે પાર કાણ ઉતારશે ? હવે આજે અપાડ સુદી દશમે

મારે યાત્રિક તરીકે ઉપવાસી રહેવું પડશે. ગોમાઈ કાળીને કહે છે કે મને નદીને પેલે પાર ઉતાર, ત્યાં યાત્રિક ઘણા આવ્યા હશે. મોટા મોટા ભાગ્ય-શાળી લોકો આવ્યા હશે. તે સર્વે કાળીને પૈસા આપીને નદીને પેલે પાર ગયા હશે અને જાય છે. ગોમાઈ ઉતાવળે દોડીને હોડીમાં બેસી એટલે તેને ઉંચકીને પાણીમાં ઉતારી દીધી. તેનાં વસ્ત્ર બીંજ્યાં અને તે રડતી રડતી કિનારે પાછી આવી દીર્ઘ સ્વરે રદ્દન કરવા લાગી. હવે પેલે પાર કાણુ લઈ જશે ? નાવડીવાળો ડોશીને કહે કે પૈસા આપ અને હોડીમાં બેસી નદી ઉતરી જા. ગોમાઈ કહે છે કે મારી પાસે પૈસા નથી. પણ આ લોટ છે તેમાંથી ખોખો ભરીને લોટ આપું તે લઈને મને સત્તર નદીની પેલે તીર ઉતાર. એમ કાલાવાલા કરે છે પણ તે કાળીના ચિત્તમાં દયા આવતી નથી. તીર્થક્ષેત્રના દુર્ભતિઓ કંઠણુ મનના છે. સધળા યાત્રિકો નદી ઉતરી ગયા અને ગોમાઈ એકલીજ રહી ગઈ. તેના મનમાં કોઈ ઉપાય આવતો નથી. તેથી એકલી બેસીને મુક્ત કંઠે રદ્દન કરે છે. તે કહે છે મને રક્ષિભણીવરનાં દર્શન થશે નહીં. અહીં સુધી નકામી દોડતી આવી. ક્ષેત્રવાસી લોકો ઘણા કંઠણુ મનના છે. કોઈનું અંતર બીનું થતું નથી. એવું પંદરીનાથે જાણ્યું એટલે પોતે કાળીનું રૂપ લીધું અને દીનાનાથ નજીક આવી પહોંચ્યા. શ્રી હરિ આવે રૂપે ગોમાઈ પાસે જઈને શું કહે છે ? હે ભુટ્ટી ! જો તારે નદીની પેલે પાર જવું હોય તો ઝટ ઉઠ. તે કહે છે કે જાપા ! હું દુર્ગળ છું. મારી પાસે આપવાને દ્રવ્ય નથી. તો હથેળી ભરીને લોટ મહેનતાણામાં લઈને મને પેલે તીર લઈ જાય તો આવું. આ સાંભળી શેરશાધી કહે છે કે “હું કોઈની પાસેથી કંઈ લેતો નથી. કોઈનાં રંગડેલાં દુઃખિયાં હોય તે સર્વને ઝટપટ પાર ઉતારું છું. આ કામ મારેજ ઘણા દિવસથી હું પંદર-પુરમાં રહ્યો છું.” આવી વાત સાંભળી ગોમાઈને સંતોષ થયો. પછી કહે છે કે હે તારણહાર માફ વચન સાંભળ. એક મદર રાત્રી ગઈ છે. મારી પાસે જીભું પહેરવાને વસ્ત્ર નથી. તે સાંભળી પંદરીનાથ કહે છે કે તારા હાથ પગ પણ બીના થવા દીધા સિવાય ખજા ઉપર બેસાડી તને કાણુ વારમાં પેલે કિનારે લઈ જઈશ. એવું કહીને દીનદયાળે ઉંચકી લીધી; અને એક પગવારમાં તત્કાળ પેલે તીરે લઈ ગયા. ગોમાઈ તે તારનારને કહે છે કે તારું અંગ બીનું થવા વિના મને કેવી રીતે આ પાર લઈ આવ્યો ? આતો અદ્ભુત નવાઈ જેવું છે. આ સાંભળી ચક્રપાણિ કહે છે :
 હું કંઈ સાધારણ તારનાર નથી. મારા દાસને ભવસિંધુની પેલેપાર કોરો ને કોરો પાર ઉતારું છું.

તે સમયે ગોમાઈ કહે છે કે તેં મારા ઉપર ઉપદ્રવ કર્યો છે. તો બોલો ભરીને લોટ આપું છું. તે તારા પદરમાં લઈ લે. આ સાંભળી દેવ કહે છે કે હું કોઈની પામેથી દર્ધ લેતો નથી. મારે આ લોટનાં પાનિયાં કરજો અને બારસને દિવસે કોઈ બ્રાહ્મણને આપજો; એમ કહીને કાલુ-વારમાં અદૃશ્ય થઈ ગયા. પછી ગોમાઈએ મદાદાર આગળ જઈને દેવનાં દર્શન કર્યાં. એકાદર્શીએ કીર્તન સાંભળ્યું. ખીજ સવારે ચંદ્રભાગામાં સ્નાન કર્યું અને પછી લોટ પદરે બાંધીને નદીકિનારે જઈ બેઠી. કહે છે કે આજે બારસનું પર્વ છે. પણ બ્રાહ્મણને માધું આપવા જેટલું દાળમીઠું પણ મારી પામે નથી. કોઈ બ્રાહ્મણ નજરે પડે તેને મધુર શબ્દથી કહે છે કે, સ્વામી, મારા ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરીને મુઠીમર લોટનું સીધું લો. પણ કોઈ બ્રાહ્મણ નજીક આવતો નથી. તે કહેતા લાગી કે શરૂઆતમાં જ અપશુકન થયા. હવે આજે કેવી રીતે યજ્ઞમાન મળે ? આ વિધવા બ્રાહ્મણીનાં દર્શન કર્યા યજ્ઞમાનને ગમે ? ગોળ, ચોખા, ઘી વગેરે મૂકીને કોને લોટ લેવાનું ગમે ? હવે કોઈ વિપ્ર તેની નજીક આવે તો નથી, તેથી ગોમાઈ કહે છે કે હે પંદરીનાથ ! હવે શું ઉપાય કરું ? આજે બારસને દિવસે વિપ્ર આવીને (લોટ) નહીં લે તો હું પણ આજે અન્ન લઈશ નહીં. એવો તેનો દૃઢ ભાવ જોઈને તત્કાળ પંદરીનાથ પ્રસન્ન થયા. પોતે દેવાધિદેવ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લઈને તે સમયે ત્યાં આવ્યા. ગોમાઈને કહે છે કે આજે બારસનું પર્વ છે, હું બ્રાહ્મણ અતિ દુર્બળ છું અને તારી પામે આવ્યો છું. જો તારી પામે પાનિયાંનો લોટ હોય તો સદ્ભાવે મારે પદરે આપ. એવું શ્રીહરિએ કહેતાં ગોમાઈને મનમાં સંતોષ થયો. પછી દિવસર કહે છે કે મારે કોઈ કામ ઠેકાણું નથી તેથી દેવળમાં રહેવાનું રાખ્યું છે. હવે બૂખ બહુ લાગી છે. જો તું પાનિયાં શેકી આપીશ તો સંતોષથી બોજન કરીશ. પંદરીનાથે એમ કહ્યું ત્યારે ગોમાઈના ચિત્તમાં સંતોષ થયો. પછી જાણું વીણીને સ્નાન કરીને પાનિયાં શેક્યાં. તે પાનમાં લઈ પાંદુરંગ પ્રેમથી જમવા લાગ્યા. એટલામાં વૃદ્ધ રૂપ ધરીને માતા રૂક્મિણી નજીક આવ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં કે ચક્રપાણિ, મને જણાવ્યા સિવાય એકલા આવીને બોજન કરવા લાગ્યા છો ? તે સાંભળી બ્રાહ્મણ ગોમાઈને કહે છે કે હવે મારી પત્નીને પણ બોજન કરાવ. તારું પણ ભાગ્ય સારું છે કે અનાયાસે દંપતિ જમવા આવ્યાં. બે પાનિયાંનો લોટ હતો પણ તેમાં બરકત આવી. રૂક્મિણીમાતા પંદરીનાથ અને પછી ગોમાઈ પણ જમ્યાં. મુખશુદ્ધિ મારે તુંજસીપાન આપ્યું. આ પછી

દશરુવારમાં દીનદયાળ તથા માતા અદસ્ય થઇ ગયાં. એવાં અનેક રસાળ ચરિત્ર ભાવિક વૈષ્ણવજનો સાંભળજો.

1

લતિજશાહની કથા.

લતિજશાહ નામે મુસલમાન હતો. તે પરમભાવિક વૈષ્ણવજન હતો. તે ગીતા, ભાગવત શ્રવણ કરતો હતો. તે રાતદિવસ શ્રીરામભજન કરતો હતો. પોતાનો યવનધર્મ ત્યજીને હરિકીર્તનમાં અદ્ભુત પ્રેમ રાખતો હતો. અર્ચન, પૂજા, નિત્યનેમ, ધણાજ પ્રેમથી કરતો. આથી યવનોએ બેગા થઈ યવનરાજને ખબર કહી કે લતિજશાહ દિનરાત આપણો ધર્મ ત્યજી શ્રીરામભજન કરે છે. તે અવિધ રાજ ધણે અવિવેકી હતો. તેણે તેનું ઇજાજી કરવા દૂત મોકલ્યો કે લતિજશાહનો આશ્રમ સત્વર લૂટીને તોડી નાખો. રાજનો હુકમ ચતાંજ કેટલાક નોકરો, સિપાઈઓ દોકડા ત્યાં ગયા. પણ લતિજશાહનાં ઈશન ચતાંજ સર્વને શાંતિ મુખનો અનુભવ થયો. તેઓનાં મનમાં પત્રાતાપ થયો અને કહેવા લાગ્યા કે હવે રાજસેવા કરવી નથી. ભગવદ્ગીતાનું શ્રવણ કરતાં ત્યાંજ હંમેશાં રહેવા લાગ્યા. રાજ મનમાં વિરમય પામ્યો કે કાંઈ સિપાઈ પાછો કેમ આવ્યો નહીં ? હવે હું જાતેજ જઈને તપાસ કરું. બાદશાહ જાણવા માટે આવતો હતો, તે સમાચાર લતિજશાહનાં જાણવામાં આવ્યા. પછી ભાગવત કાઢીને વૃંદાવનમાં બેઠો. ધણા પ્રેમાળ ભાવિક સંજ્ઞનો પ્રેમભાવથી ભાગવત કથા સાંભળતા હતા. એટલામાં તે યવન રાજ સત્વર ત્યાં આવીને ઉભો. ચારે બાજુ જમીન ઉપર જુએ છે તો લીપીને તે સ્થળ નિર્ભજ ક્યું હતું. જમીન ઉપર સુવાસિત પુષ્પની મુલંધ આવતી હતી વચમાં તુળસી વૃંદાવન છે અને બીજો ઉપર ચુનો કર્યો છે. તેના ઉપર ચિત્રો ચિતર્યા છે. દશાવતારની આકૃતિઓ બીંત ઉપર ચીતરેલી છે. બીજાં કેટલાંક તીર્થક્ષેત્રો, શહેરો, વૈકુંઠ, કૈલાસ, વગેરે ચીતરીને સુદર રંગ પુરા શોભાયમાન કર્યા છે. આવું સુંદર સ્થળ જોઈને રાજ વધારે ક્રોધાયમાન થયો. પછી ત્રાસ આપવાની શરૂઆત કરવા જતો હતો. એટલામાં રાધાકૃષ્ણનું ચિત્ર વૃંદાવનમાં ચીતરેલું જોયું. ચિતારાએ રાધાના હાથમાં પાનનું બીકું ચીતર્યું હતું અને તે કૃષ્ણને આપતી હતી. લતિજશાહને રાજાએ ક્રોધથી પૂછ્યું કે આં બે કોણ છે તે મને સત્વર કહે. ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે બંને જણ રાધાકૃષ્ણ છે. તેના હાથમાં શું

હે એમ પૂજતાં વિષ્ણુભક્ત કહે છે કે ગાધા-પ્રેમથી કૃષ્ણને પાનખીડું આપે છે. આ સાંભળી યવન રાજના મનમાં સંતાપ થયો પત્રી તે કહેવા લાગ્યો કે રાધિકા પાનખીડું આપે છે તો તારો કૃષ્ણ તે કેમ ખાતો નથી ? આવું કહેવું સાંભળી પ્રેમાળ ભક્ત ઉભા થયા અને બે દાય બેડી કૃષ્ણની કંઠ વચ્ચે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો ॥

“ ભક્ત દેવારીયા, જગમોહના, આજે મારી એક વિનંતી સાંભળો તુજ સામે સદલાવે પાન ખીડું લઈ રાધિકા ઉભી છે, તે હે હૃદયિકેથી કૃપા કરીને નિજ, મુખે પાન આરોગી ભક્ત પ્રેમની પ્રતીતિ આપે, ”

નિર્જન ભક્તનો સપ્રેમ ભાવ જોઈને 'દેવાધિદેવ પ્રસન્ન થયા' અને ચિત્રમાં જોભેલા શ્રીકૃષ્ણ તત્કાળ મુખ પહોળું કર્યું અને રાધિકાએ તે સમયે પાનખીડું મુખમાં મૂકી દીધું. તેની સાક્ષી કેવી રીતે માનવી તો રાધિકાનાં હાથમાં પાનખીડું હતું ત્યાં લીંચો રગ હતો તે ભુમાઈ ગયો. આવું કૌતુક જોઈને રાગએ લતાગણાદને નમન કર્યું. કહે છે કે ધન્ય છે તારા મુદ્ધ ભજનને ! હું નકામો તને હેરાન કરવા આવ્યો હતો એનું કહીને રાગે તે સમયે પાઠો પોતાની રાગધાની ગયો. નિર્જન ભક્તોની વારે ધાનારા શ્રીયતિએ આકૃતિમા પ્રવેશ કર્યો

અનંત ભક્ત, અનંત ચરિત્ર, અનંત અવનાર રાજાનેત્ર
મહોપતિ તેનો શરણાગત, કીર્તનમા ગુણ ગાઈ ગાઈ વર્ણન કરે

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સામળતાં શ્રી જગન્નાથ સતોષ પામશે.

પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ પંચાવનમો રસાળ અધ્યાય સામળ્યે.

શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૬ મો.

ત્રણ સંતોની કથા.

(૧) સંતોળા પવાર (૨) નિગોળા અને (૩) ઉદ્ધવેશિધન

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી દીનાનાથાય નમઃ ॥

જ્ય વૈકુંઠવામી મનમોહના, ક્ષીરાબ્ધીતનવાના પ્રાણુજીવના, અવિનાશી
કૃષ્ણકુમા, પુરુષોત્તમ પાંકુરંગા, હે કૃષ્ણ, હે વિષ્ણુ, હે સદાશિવ, સકળ જીવનો
તું વિસામો છે. હે દરજાકર દેવાધિદેવા, નિજ સૌખ્યનો આશરો તું એક
જ છે. નિરાધારનો તું આધાર છે. હુંદેવી લોકો ઉપર પુણ્ય તું ધણી
વિહારતા રાખે છે. દુરાચારી લોકો બેયારે લકડોને જો છે ત્યારે તું તારી
જાત ઉપર તે સંકટ લઈ લે છે. જેને કાર્ષ્ણી મોજત ન હોય તેનો તું
સોખતી છે. કાંઈ નિરપેક્ષ થાય તો તું તેની આગળ પાછળ હંમેશાં રહે
છે. પોતાના દાસને કાયમનો લજનમાં પ્રેમી બનાવી તેઓનું ભવદુઃખ દૂર
કરે છે. તું અનાથનો નાથ અને દીનનો આશરો છે. તું નિર્મળને આશ્વા-
સન આપે છે. હે જગજીવના, હું મૂઢમતિ છું, છંતા તું આ મહાન મંથની
રચના કરાવે છે.

પાછળના અધ્યાયને અંતે લલિતગણને અવિષ્ણુ રાજા જળવા ગમે
ત્યારે ચિત્રમાની મૂર્તિ સપ્રેમભાવ અને ભક્તિ જોધને ક્ષણભર સજીવન થઈ.
હવે વૈશ્ણવોમાં એક વીર પુરુષ થઈ ગયો - કે જે વૈરાગ્ય મંદપના સ્તંભ
જેવો હતો. તેમનું નામ સંતોળા પવાર હતું. હવે તેમનું આગ્રસ સાદર
સાંભળજો. તેને ઘેર મહોજવાડી હતી. ઘોડાં, હાથી, ધનસંપત્તિ, રાજ્યમાં
સન્માન વગેરે સર્વ હતું. એક વખત તુકારામનું કીર્તન સાંભળી તેને
મનમાં પથ્થાતાપ થયો. કહે છે કે સંસારાભિથ્યા છે અને માયાની ક્ષાતિ
છે. નરદેહ તો નાશવંત છે માટે હવે આપણે નકામું જીવન શા માટે ગુમા-
વવું જોઈએ ? પાસે થોડીક ધેના હતી તેને ઝટ પાસે બોલાવીને દિસાખ
કરી પગાર વિગેરે ચૂકવી દીધું. પછી કશું કે તમે સર્વ તમારે ગામ જતા

રહો પત્રી આહ્વણોને બોલાવીને પોતાની મર્ડ સપતિ લુટારી દીરી ઘોડા, હાથી, રથ વગેરે આહ્વણોને વહેચી આપ્યા આગ હાથનું ઇર્ણુ અને પોતે પરેયુ' અને તદ્દન ઉપાધિ ગદિત થઈને નાભગમણુ કરવા લાગ્યો. ગજેણુ ગામમા તેનું રહેકાણુ હતું સાચો વૈરાગ્ય આત્મા જ પોતે કીર્તનમા લાજ કરમ મૂકીને નાચના અને ગાના લાગ્યો ભીમચી અને મૂળા મુદાના સગમમા અગ્નિપ્રાણો બેટ હતો. ત્યાં જઈને બેઠો જેમ પીજગમાથી પોપટ નીમળી તે ઝાડ ઉપર જઈને બેઠો, જેમ જમર મુનામના લોભે જૂના પડીને કમળની અંદર ગોધાઈ જાય પછી કંકણ મન દરીને પશ્ચાતાપ કરતો તે બદાગ નીમળી જાય, અથવા ધસો જૂનો નાગ દોષ તે પ્રાયગી મઢી નાખતા સતેજ દેખાય, તેની રીતે પ્રપચ માયા તજતા સતોળા તેજરી લાગ્યો આ સમાચારની ગામમા ખબર પડી તે સાલગી લેકોને નનાઇ લાગી. તેની માતા રૂદન કરના લાગી કહે છે કે કેવું વિપરીત થયું છે? મેના સપતિ બધું લુટારી દીધું અને પુનને દેહલુદ્ધિ ગ્હી નહી તેના વડીન બી લોક આમર જોઈ દુષ્ટ લોકો મરકરી કરશે પત્રી તેની પત્નીને પાવખીમા બેસાડી અનકાર આજૂથાથી સજ્જ દરી તેની પામે મોટી માતાએ એવો વિચાર કર્યો કે તરુણુ સ્ત્રી જોઈને તે પાછો સસારમા આવશે તે સમને બેટમા એકાતમા શિવાવધમા મેસીને સતોળ નામરમરણુ દરતો હતો તેની પત્ની શિવિકામા બેસીને ત્યાં આવી છે સતોળા આખ ઉવાડીને પત્નીને જોઈ કહે છે કે તું અહીં શા માટે આવી છે? હવે સત્વર પાત્રી જા પત્નીએ મકકમપણે જવાન આપ્યો કે હું તમારી પામેથી દૂર જઈશ નહીં જો જળચર દરીઆથી દૂર થાય તો પછી તેની બીજી ગતિ નથી જેમ ઝાડના મૂળ સાથે છાવ જડેલી છે, જેમ સોના સાથે ચળખાટ લાગેનો છે તે કાંઈ દૂર દરનાનું કહે તો તે અસલ થશે તે પ્રમાણે પતિવ્રતાનો પતિ તેને ત્યજી જાય તો પત્રી તેની શું ગતિ થાય? આવું પત્નીનું કહેવું સાલગી સતોળા પ્રતિવચન આપે છે કે મારી આરી ઉત્તસ વ્રત છે અને તારી પાસે વસ્ત્ર અનકાર ધણા છે, તેવું તને કહેતા અને લાજ આપતી નથી જા મન મજ્જુત કરીને યાચકોને તારા વસ્ત્ર આજૂથા આપી દઈશ તો ઠીક, નહીં તો અહીંથી સત્વર વેર જતી રહે આવા વચન સાલગી તેની પત્નીને પણ વૈરાગ્ય આગ્યો પત્રી પોતાના હાથે સર્વ અનકાર કાઢી નાખ્યા દિવ્ય વસ્ત્રો પહેર્યા હતા તે પણ ફાડીને ઝાડ ઉપર નાખી દીધા આ સ્ત્રી આ દેવી જોઈ તેના મનમા સતોષ થયો પત્રી સતોળા પામે જીનું ધોતિયું હતું તે અર્ધ ફાડીને

પત્નીને પહેરવા આપ્યું. આ પ્રમાણે બંને પતિપત્ની ઉદાસ થઈને હરિ-
 સ્મરણ કરવા બેઠાં. એટલામાં જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થયો અને ક્રુધાથી શ્વ
 વ્યાકુળ થયા લાગ્યો. સંતોજા પત્નીને કહે છે કે નગરમાંથી લિક્ષા માગી
 લાવ. આ સાલોમાલોનું ગામ છે. ત્યાં સગાં અને મિત્રો ઘણાં છે. ત્યાં
 સત્વર જઈને નિર્જાળ થઈને લિક્ષા માગી લાવ. કાઈ માયા કરીને બોલાવે
 તેને પ્રત્યુત્તર આપીશ નહીં. વળી કાંઈ આખી લાખરી આપે તે પણ લઈશ
 નહીં. પ્રાણનાથ અવશ્ય તેમ કરીશ; એમ કહીને તેની પતિવ્રતા પત્ની
 સત્વર ગામમાં જવા નીકળી. લૌકિક લજ્જા, મમતા ત્યજીને પારમાર્થમાં
 પ્રવેશ કર્યો. તે ઘેર ઘેર લિક્ષા માગે છે ત્યારે નરનારી કહે છે કે જન્મો-
 જન્મ સુકૃત કર્યાં હશે તેથી જ અંતરમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. ઘેર ઘેર
 જઈને સત્વર “હરિ ચિદ્વલ” શબ્દ બોલે છે. એટલામાં લિક્ષા ન મળે
 તો ઝડ આગળ જાય છે. અકસ્માત તે તેની નણુંદના ઘર પાસે આવી.
 દરવાજે હરિ ચિદ્વલ સાદ કર્યો એટલે સંતોજીની બેન સત્વર દોડતી બહાર
 આવી અને તેને ગળે વળગી પડી-રડતી રડતી મોહથી કહે છે કે લાભી
 તું ઘણી સુકુમાર છે, લાવણ્ય ગુણથી અતિ ગંભીર છે. પણ એકાએક ધ્રુવરનો
 કાપ કેમ થયો તે સમજાતું નથી. તું શિખિકામાં બેસનારી તે હવે પગે
 ચાલતાં કાંકરા વાગના હશે. ચળકતાં આભૂષણ ત્યજીને કેમ ઉદાસવ્રતિ
 મનમાં ધારણ કરી છે ? જરી ભરેલાં વસ્ત્રો ત્યજીને હવે ફાટેલાં છલ્લું વસ્ત્રો
 પહેર્યાં છે. ધરનાં પકવાન ત્યજીને ધરોધર અન્નના ટુકડા માગે છે. પછી
 બે રોટલીમાં ગોળ ઘી મૂકીને સત્વર લઈ આવી. અતિ આમલ કરીને તેની
 ઝોળીમાં મૂકી. આ જોઈ સંતોજીની પત્ની કહે છે કે આટલું અન્ન શા
 માટે આપો છો ? આ જોઈ પ્રાણનાથ મારા ઉપર ક્ષોભ પામશે. નણુંદને
 કંઈ ભરાઈ આવતાં કહે છે કે શાશ્વી લાભી હું મમતાથી આપું છું તો
 આશ્રમમાં જઈને બંને સાથે બોજન કરજો. તેણે પોતાના મોગન આપતાં
 તેની લાની તે લઈને આશ્રમ તરફ જાય છે. પતિવ્રતા એટલાં આવીને કહે
 છે કે પ્રાણનાથ, બોજન કરો. લિક્ષા માગી લાવી હતી તે ઝોળી સામે મૂકી.
 તો આખી રોટલી જ સંતોજાની નજરે આચિંતી પડી. તે જોઈ વૈરાગ્ય-
 ગાત્રે તે સમયે પત્નીને પૂછ્યું કે આખી રોટલી કેમ લાવી ? ત્યારે તેણીએ
 સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યા. આ સાંભળી સંતોજાને અનુતાપ થયો. તે
 કહે છે કે પારગમ પાછી જ અને જેને ત્યાંથી આ ગોળ રોટલી લાવી
 હોય તેને પાછી આપી આવ. જો વચન માનીશ નહીં તો હું બોજન
 કરીશ નહીં. પતિની આજ્ઞા ચવાથી તે પાછી નણુંદ પાસે ગઈ અને મર્વ

વૃતાંત કહી રાટલી પાછી આપી. ત્યાંથી આશ્રમમાં આવવા નીકળી, તે સમયે મૂર્ચ્ચા આપી ગયો હતો અને આકાશમાં અંધારું થઈ ગયું હતું. ઉગમ દિગાંબે, પુષ્કળ વરસાદ પડ્યો હતો તેથી સરિતામાં ઓચિંતું પૂર આવ્યું. તેના મનમાં ધણી ચિંતા થઈ. હવે શું કરવું તેના વિચાર કરે છે. દેવ, ગુરુ કે ભરથાર જે ગણે તે નદીને પેલેપાર બેઠમાં છે અહીં સંસાર કાર્યમાં અડચણ આવી છે. કર્મ દુસ્તર બળવંત છે. હે દેવ ! નમીયમાં સુકત ન હોય તેથી ભરથારની સેવા કરવાનું ન મળે. હવે હે કેશવ ! તું દોડતો આવીને આ અનાથને મદદ કર. એમ કહી કાલાવાલા કરે છે, આકંઠ કરે છે. તેને આવા સંકટમાં આવેલી જોઈ પંદરીનાથ તત્કાળ પ્રસન્ન થયા. દીનાનાથે તરનારનું રૂપ લઈને પામે આવીને તેને કહે છે કે તું અહીં ચિંતાતુર થઈને બેઠો છે અને પેલી પાર સંતોળા પવાર બેઠા છે. જો તારે ત્યાં જવું હોય તો હું તને પેલેપાર ઉતારી આવું. આ સાંભળી સંતોળાની પત્ની તેને કહે છે કે હું તારી ધર્મની બેન છું. તું મને સત્વર પેલે પાર લઈ જા. એવું સાંભળી શ્રીદાસે તેને ખભા ઉપર બેસાડી નિમિષવારમાં પેલે પાર લઈ જઈ નીચે ઉતારી. દુરથી આશ્રમ બનાવી પંદરીનાથે કશું કે પેલા સંતોળા દેખાય છે. રૂક્મિણીકાંત એવું કહીને તે સ્થળે સુપ્ત થઈ ગયા. પનિત્રનાએ ઝટ પાને પામે જઈ સર્વ વૃત્ત ત કહી સાંભળાઓ. સંતોળા કહે છે કે તને તો વૈકુંઠનાથ મળ્યા અને મને કેમ મળતા નથી ? તો હવે શ્રી હરિનાં દર્શન નદી થાય ત્યાં મુઘી અન્ન જમીશ નહીં. એવો નિશ્ચય કરીને પ્રતિજ્ઞા લીધી બીજે દિવસે પારગામમાં એક ભાવિક વણિક ભટત હતો. તેને સ્વપ્નમાં આવી પંદરીનાથ આજ્ઞા કરે છે તે સાંભળો. કહે છે કે તારે થેર પકવાન બનાવી સંતોળાને બોજન કરાવ. તારા નસીયમાં સુકૃત છે તેથી મેં તને દર્શન આપ્યું છે. આ અહભુત ચમત્કાર જોઈને વાણીઓ તત્કાળ જાગૃત થયો. થેર સત્વર પકવાન કરાવી સંતોળા પાસે લઈ ગયો. પછી તેમને સ્વપ્નની સર્વ હકીકત કહી. કહે છે કે મને પંદરીનાથે આજ્ઞા કરી છે માટે ત્વરિત બોજન કરો. એમ કહી ચરણે લાગ્યો. આ સાંભળી સંતોળા કહે છે કે તને રૂક્મિણીકાંત મળ્યા અને મારા નસીયે શું દુષ્કર્મ છે કે જેથી મને દર્શન આપતા નથી. હું તો આ અન્ન કદી જમીશ નહીં એવો તેનો નિશ્ચય જણાવે તે વાણીઓ પાછો ગયો કળિયુગમાં અન્નમય પ્રાણ કહેવાય છે પણ સંતોળાનો અડગ નિશ્ચય છે. તેનું અંતર જાણીને રૂક્મિણીકાંતે સાક્ષાત્ આવીને તેને દર્શન

આપી પાવન કર્યો. ત્યારપછી ગજલુગામમા ચતોથા નિત્ય ભિક્ષા માટે જતા હતા.

રાજલુ ગામમા એક બ્રાહ્મણ હતો તે દમૈશા તેની પત્નીને ત્રાસ આપ્યા કરતો હતો ગમે તે બહાનુ કાઢીને રોજ કચ્છો કરતો પત્ની કંઈ ઉત્તર આપે કે તેને બીક ખતાવતો. તે કહેતો કે સતોથા પવાર જેવો હું વૈરાગી થઈ જઈશ. ૫૭૦ તારી ફુર્શા થશે. હું સસાર આશા ત્યાજ, દર્શ. એ પ્રમાણે ઉપર ઉપરથી કહેતો હતો. તે સાંભળી તેની પત્ની શાત રહેતી. જેમ કોઈના અગમા તાકાત ન હોય છતાં શબ્દો ખડખડાટ કરે, જેમ શરીરમાં ગર્ભ ન હોય છતાં વધવા તેવો દેખાવ કરે, જમ મતન ન હોવા છતાં હીજડા તેના જેવો આકાર બનાવે તે નકામું છે તેવી રીતે ચિન્નમા શાંતિ કે ચિરકિન્ન ન હોય તેની વૈરાગ્યની વાત પણ વ્યર્થ છે તેવા માટે તો સસાર કે પરમાર્થ બેમાથી એકે ઠેકાણે પ્રગતિ થતી નથી. હવે તે બ્રાહ્મણ પત્નીને રોજ બીક ખતાવે છે તેથી તેને અપાર ચિંતા થાય છે. એક દિનસ સતોથા લક્ત તેને આગણે ભિક્ષા માગના આવ્યા. તેણીએ સળી દડકીત સતોથાને કહી સંભળાવી તે કહે છે કે ધરધણી રોજ કહે છે કે તે તમારા જેવો થઈ જશે. એનો શુ ઉપાય કરવો ? તમે કહેશો તેની રીતે હું કરીશ વિષુબક્ત તેને ઉત્તર આપે છે કે ન્યારે તારો પતિ તારી સાથે કચ્છો કરે ત્યારે ચિંતા કર્યા વિના તેને સત્વર મારી પામે મોડવજે. પછી તેને કંઈ મન ઉપદેશ કરીને તારે સ્વાધીન કરી દર્શ જેમ મનાગી વાદરાને લઈને ઘેર ઘેર ફરે છે તેમ તે પણ તારી પાછળ ફરશે બ્રાહ્મણ પત્નીએ ટહુકું કે અનશ્ય તેમ કરીમ સતોથા પત્ની ભિક્ષા લઈને પોતાને આત્રમે ગયા થોડી વાર થયામાં તેનો પતિ બહારથી ઘેર આવ્યો. તે ઠહના વાગ્યો કે રમોઈનું કેમ મોકુ થયું ? મને જૂખ લાગી છે. હું સસારનો ત્યાગ કરું છું. હું સતોથા પનાજ જેવો થઉં છું. મારા મનમા આવશે ત્યા જઈશ. એવો કચ્છો કર્યો તેની પત્નીએ તરત જવાબ આપ્યો કે હવે વાર શું કરવા કરો છો ! જેવા સતોથા થયા તેવા તમે પણ થઈ જાઓ પત્નીના વચન સાંભળી તે બ્રાહ્મણ વિચારમા પડી ગયો. પત્ની કહે છે કે હવે છીને શુ કામ છે એવો મનમા ક્રોધ લાવીને ઘોતિયું અને લોટો લઈને સત્વર બેઠ ઉપર ગયો. સતોથાને કહે છે કે હું તમારા જેવો નક્કી થાનો છું. હવે તમારી સોયત કદી ત્યાજ નહીં. મારા ઉપર અનુગ્રહ કરીને મને પરમાર્થમા

જોડો. નિપજુ ભકત કહે અવશ્ય તારુ દાર્પ કરી આપુ મને
 પણ અનાયાને મોગન મળી છે તાગ જેવો પૈરાગી વિગ્નત ત્રમે
 ભુનનમા નજરે પડતો નથી હવે તારા હાથમા તુમકુ વધને પાળી લગી
 લાવ તારાં વસ્ત્રો અને પાઘડી અહી મૂકી દે ચોગ બડુ આવે છે તે લઇ
 જશે અવશ્ય કહીને તે તરત જ નદીને કાંઠે પાળી ભરવા ગયો પેટમા
 ભૂખ ધણી લાગી હતી તેથી કષ્ટ થતુ હતુ તેના ગયા પછી મતોમાએ
 તેના વસ્ત્રો ફાડી ચીદરડીઓ ઢગી ઝાડવા ઉપર નાખી દીધા અને તેના
 લોટાને વહેળામાં નાખી દીધો. તે બ્રાહ્મણ પાળી ભરીને સત્વર પાઠે
 આવ્યો અટયે સતોઆ કહે છે કે દોરીના કદારો અને લગોળી પહેરી લે
 કાઠણો મનમા સકેય લાવી ધોતિયું ફાડી નાખાને લગોળી પહેરી તે હવે
 વિશ્વભક્તને કહે છે કે પેટમા ભૂખ બહુ લાગી છે અને મારો કંઠે પ્રાણ
 આવ્યો છે પછી સતોમાએ ઝાડના પાદડા તોડી પત્ની સહિત ખાવા બેઠા
 બ્રાહ્મણ કહે છે કે આતો ઘણા કડના છે અને મને લાનના નથી મતોમા
 કહે છે કે હવે સસાર તળ્યા પછી જીલને લાવે તેવુ શા માટે ખાતુ
 જોઇએ ? તુ સર્વ ત્યાગ કરીને મારી પામે આવ્યો છે તો કઈક કંકુ તને
 આપુ છુ તેની તારી ક્ષુધા શાત થશે સતોમાનુ વચન સાભળી તેને
 સતોય થયો પછી લીબોડો તોડી પોતે ખાવા લાગ્યા અને તેને ખાવા
 માટે કહ્યો હવે તે વિપ્ર કહે છે કે માતુ નમીમ કંઈ સારુ લાગતુ નથી
 ધરમા તાજી ભાખરી ખાઇ સુખે રહેતો હતો પણ મારી બુદ્ધિ બગડી અને
 સસાર ત્યજીને અહી આવ્યો પછી કુસકા ભરી રુદન કરવા લાગ્યો તે
 કહે છે કે હવે શુ ઉપાય કરવો ? શરીરને કંડી પણ ઘણી લાગે છે.
 પેટમા ભૂખ પણ લાગી છે તેના અતરની એની અવસ્થા જાણીને સતોમા
 તેને પૂછે છે કે તુ સસારથી ઉદાસ થઇ શા માટે અહી આવ્યો ? તેણે
 કહ્યુ મારૂ નસીમ ફૂટ્યુ. નકામુ પત્ની સાથે કંજીઓ કરીને પછી મનમા
 ઉદાસીનતા આવવાથી તમારી પાસે આવ્યો, પણ તમારી મોગત ઘણી
 કઠણ છે વસ્ત્ર પણ ફાડી નાખ્યા છે. એટલે હવે જેર પાગ જતા મનમા
 લાજ આવે છે તે જતા રાત્રે જેર જાડી તો પત્ની ધરમા પેસવા દેગે નહીં.
 ૧ કહેરો કે લગોટ બધ ગોસાઇ કયાથી આવ્યો તે તેને સમજાશે નહીં. તે
 સાભળી નિપજુભકત કહે છે કે તુ તારી પત્નીને હમેશા કહેતો હતો
 કે સતોમા જેવો વીરકત યજ્ઞને અરણ્યમા જતો રુદોષ એવું આજ પછી
 કદી કદીશ નહીં એના મોગન આ સમયે લઈ લે તો પછી તને ધેંગ
 મુકવા આતુ ” બહાર યાદને પણ ખજર પડશે નહીં આ સાભળી તેણે

તત્કાળ સંતોજાના ચરણ પકડ્યા. તે કહે છે કે જો હું કદી મારી પત્ની સાથે હવે કંઈકો કરું તો મારી જીભ કપાય, તેવી દેવની આજ્ઞા છે. પછી રાત્રે જાગીને સંતોજા લકત તે બ્રાહ્મણને ઘેર ગયા અને પછી તેની પત્નીને કહે છે કે મેં મંત્ર દીક્ષા આપી છે અને હવે તારા સ્વામીને તારા સ્વધીન કરું છું તો તેની સાથે કદી કંઈકો કરીશ નહીં. તે લગ્નગાદી પહેરીને અહીં આવશે એટલે તેને સત્વર વસ્ત્ર આપજો. આ વાત સાંભળી વિમ્બપત્નીને સંતોષ થયો. આટલું કહી સંતોજા પાછા આશ્રમે ગયા. બ્રાહ્મણને પછી કહે છે કે હવે તું તારે ઘેર પાછો જા. જો તારી પત્ની સાથે કદી કંઈકો કરીશ તો મારા જોડે કાંઈ જૂઠું નથી. તે બ્રાહ્મણ તેમના પગમાં માથું મૂકીને સત્વર ઘેર જવા નીકળ્યો. અંધારે અંધારે ગામમાં જાય છે કારણ કે કાંઈ તેને જોઈ જવાની ખીંક હતી. કદાચ બ્રાહ્મણ આ વાત જાણી જાય તો તેને નાન બહાર મૂકે. એમ ખીંતો ખીંતો પોતાના ઘરમાં પેસી ગયો. આ સમયે તેની પત્નીએ કંઈકો કંઈકો નહીં અને બનેલો સંસાર સુધરી ગયો.

એક સમયે સંતોજા અપાડ મહિનામાં પંડરપુરની યાત્રાએ જતા હતા. જેમ કન્યાને પિયેર જતાં તેના મનમાં ઉત્સાહ માતો નથી, તેવી રીતે વૈષ્ણવ લકત સપ્રેમ નાચતો ગાતો પોતાની સાથે એકેક હજાર યાત્રિકને લઈને નીકળ્યો. આ સર્વ વારકરીઓ અપાડ સુદી દસમે નરસિંહપુર આવી પહોંચ્યા. જ્યાં નીરા અને બીંવરા નદીઓ એક થઈ વહે છે. બંને નદીઓનો ત્યાં સંગમ છે. અપાડ માસ વરસાદનો મહિનો છે. નદીમાં ધણું પૂર આવ્યું છે. આ જોઈ સઘળાને ચિંતા થઈ. બધા કહેવા લાગ્યા કે આજે નદી પાર જવાય નહીં તો કાલે પંડરપુર પહોંચાય નહીં. અને એકાદશીને દિવસે રૂક્મિણીચરનાં દર્શન થઈ શકે નહીં. એમ કહેતાં તે સમયે સર્વ યાત્રિકો નદીને આ કિનારે આવીને જિભા રજા. કાંઈ કહે છે કે જો હોડી મળે તો બધાં સત્વર નદી ઉતરી શકે. આ જોઈ સંતોજા લકત પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે અને કહે છે કે —

દેહની આરથા ધરતાં રહીએ તો જાગવંત કેવી રીતે મજે ? માટે તારનાર અને મારનાર શ્રીહરિ છે; એવો મનમાં નિશ્ચય કરી નદીના પાણીમાં સત્વર પ્રવેશ કર્યો અને ઝમે ચાલવા લાગ્યા. વિષ્ણુલકત પ્રેમાળ છે તેને પાણી કુબાવી શક્તું નથી. તેમને પેટ સુધીજ પાણી આવ્યું. તે સમયે:

સતોળા હાથમાં વીણા લઈ નામરમરણ કરતા ઝટપટ નદીમાં ચાલવા લાગ્યા. આવી નવાઈ જોઈ બધા યાત્રાળુઓ કહેવા લાગ્યા કે સંતોળા અમને અહીં મૂકીને તમે એકલા પેલે કિનારે કેમ જાઓ છો ? તમે પોતે કેવળ ઇશ્વર મૂર્તિ છો તેથી અમે તમારી સંગાતે આવ્યા છીએ. પણ નસીબની વિચિત્ર ગતિ છે કે અમારું સંચિત પુણ્ય નહીં હોય. તમારી પાસે અનુપમ મહિમા સાબળીને અમે પંદરપુર વિકોળાના દર્શન માટે આવ્યા છીએ. દને અમે સધળા અહીંથી પાછા દર્શન કર્યા વિના જઈએ છીએ. યાત્રિકાની વાત સાંભળી સતોળા પાણીમાં ઊભા રહ્યા. પછી હાથ ઊંચા કરીને તે યુ' કહે છે તે સાંભળો.

“સધળા વર્ણનાં નરનારી, ચાર પગવાળાં પ્રાણી, નાનાં મોટા સર્વજનો કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના સત્વર મારી પાછળ પાછળ મારા રસ્તે આવો. મનમાં ભય રાખશો નહીં. તમને પંદરીનાથ તારશે.”

આ વાત સાંભળી સર્વના ચિત્તમાં સંતોષ થયો. બધા કહેવા લાગ્યા કે સંતોળા પંદરપુર જાય છે. તેને પેટ મુધીજ પાણી આવે છે તો આપણે પણ તેની સાથે જઈએ. એવું કહી થોડા ઉપર સામાન મૂકીને સધળા યાત્રિકો કાણુવારમાં ઊભા થયા. એકની પાછળ એક જાય છે. તેઓ નદી પાસે આવી પહોંચ્યા. તે જાણી પંદરીનાથ મનમાં વિચાર કરે છે કે નદીમાં મૂર ધણું અધુ' છે અને સધળા યાત્રિકો જળમાં ડૂબી જશે. સતેળા નામ રમરણ કરનાર છે તે તરી જશે પણ તેના જેવા સધળા લોકો નથી જેમ લાકડું જાણી પથ્થરને પાણીમાં નાખે તે કુખી જાય તેમ હું જો તેમની મદદે નહીં જાઉં તો ભક્તિનું વચન અસત્ય દરશે. યાત્રિકો જળમાં ડૂબી મરશે, તો મારું દર્શન કાણુ કરશે અને પહેલાંના સંતોનાં વચનો પણ ચિકિત્સકો જોડાં ખાનશે. એવું વિચારીને જગજીવને યુ' ક્યું ? પીઠ ઉપર સર્વ યાત્રિકોને ઉતારવાં એવો વિચાર કરીને દેવાધિદેવે કાચાનાં રૂપ ધારણુ ક્યું. જેને આધારે સધળા જીવો જ્ઞાંડમાં વસે છે તેમણે કાચાનાં રૂપ ધર્યું. નદીનો પટ જેટલો પહોળો હતો તેટલા પહોળા કાચાનાં રૂપ રક્ષિતશીકાંતે ધર્યું. નિજ દાસનાં સંકટ જગન્નાથ દૂર કરે છે. જ્ઞાંદિકને પુણ્ય જગજીવી જેનું અંતરમાં ધૂર્જટિ ધ્યાન ધરે છે તેણે યાત્રિકોને પીઠ આપી એ વાત મને અપૂર્વ લાગે છે. હવે અહીં નરનારી અદારે વર્ણના નાના મોટા દરિ નામનો ગજર કરતા એક દારમાં ચાલ્યા. અથ, બળદ અને ખર કે જેના ઉપર સામાનનો ભાર હતો. તેઓને લઈને વૈષ્ણવો કીર્તન કરતા પાણીમાં

પ્રવેશ કરી ચાલવા લાગ્યા. હવે તે સર્વને ધુંટણુ જેટલુંજ પાણી નદીમાં લાગ્યું. સઘળાંના મનમાં આશ્ચર્ય થયું ! તેઓ કહે છે કે આપણે નકામી શ્રીકૃષ્ણી આ તીરે ઊભા રહ્યા હતા. કાઈ આનંદથી તાળી પાડી કહે છે કે સંતોની એજ્યતને ધન્ય છે ! એવી રીતે સંતોષ માનીને પેલે તીરે ઉતર્યા. પછી કાચખાનું રૂપ ધરીને દેવે તાર્યા તેની કાષ્ઠને ખજર પડી નહીં. માયાને લીધે સઘળા જીવો મોહ ભ્રમમાં પડ્યા છે. સર્વ યાત્રિકાની સાથે સંતોઆ પંદરપુર આવ્યા. ચંદ્રભાગમાં સ્નાન કર્યું અને સપ્તેમ કીર્તન કરવા લાગ્યા. મહાદ્વાર આગળ જઈને સઘળાંએ લોટાંગણુ કર્યા. દેવને આલિંગન આપીને સહસ્રાવે ચરણુ વંદન કર્યા. સંતોઆ કહેવા લાગ્યા કે હે શ્રી હરિ ! તું ભકતોનું જીદી જીદી રીતે રક્ષણુ કરે છે. તારી કીર્તિનું વર્ણન કરતાં શેષનાગની જીભ ચિરાઈ ગઈ. કાચખાનું રૂપ ધરીને પીઠ ઉપર લઈને હે દેવ ! તેં જડ જીવોને તાર્યા છે. હવે મને તારા ચરણુમાં સ્થાન આપ. એવી સંતોઆએ વિનંતી કરી તે સાંભળી દીનદયાળ હસવા લાગ્યા. તે કહે છે કે તું તો મારો પ્રેમાળ ભકત છે તેથી સર્વ કાળ મારી પાસે જ રહે છે. બીજી કથા આગળ રસાળ છે તે સભાગ્ય ઓતાઓ સાંભળજો.

નિજોબાની કથા.

નિજોબાની ભકિત જોઈને તેને શ્રીપતિ પ્રસન્ન થયા...જેને તુકારામે સ્વપ્નમાં આવીને ઉપદેશ આપી કૃપા કરી, તેનું ચરિત્ર રસાળ વાણીમાં ભાવિક ભકતો સાંભળજો. તેને નહોતું માન કે દાંભિકપણું. તે સહસ્રાવે હરિકીર્તન કરતો હતો. પપેલાંના સંતોનાં ચરિત્રનું વર્ણન પ્રેમથી કરતો હતો.

આજ ગોપાળ છે સર્વ તેને, પણ હું મારું એને ન આવે ચીતમાં,
સહેજ મજે જે અવાચક વૃત્તિથી, તેમાંથી કરે અતિથિ પૂજન.

કાઈ એક દિવસે નિજોબાએ પોતાને ઘેર કન્યાનું લગ્ન લીધું. તેનાં સગાંવહાણાં સર્વ દંભી અને અભકત હતાં. તેના ઘરમાં સામગ્રી જૂજ હતી. તેની પત્ની કહે છે કે તમારી એવી ઉદ્વેગીન વૃત્તિ છે એટલે દુષ્ટ લોકોમાં ફજેતી યશે એવું મને લાગે છે. આવું દુઃખ બાણીને જગજગને જ્ઞ

આહાણુનું ૩૫ લીધું. કહેલાં છલું વસો પહેરીને સત્વર નીજોગાને ઘેર આવ્યા. બીજું ઉપવસ્ત્ર ખભા ઉપર મૂકી તેમાં થોડી સામગ્રી બાંધી સાથે લેતા આવ્યા. તે નીજોગાને કહે છે કે હું નિર્ગળ દીન આહાણુ છું. કિચિંત સામગ્રી લઈને આવ્યો છું. તેનો સ્વયંપાક કરીને મને બોજન કરાવતો નિજોગા વિપ્રને નમન કરીને કહે છે કે તમારી સામગ્રી શા માટે બેઠાએ ? હવે દેવને નૈવેદ્ય ધરાવીને અહીંજ પ્રસાદ લેજો. આ સાંભળી શ્રીદરિ કહે છે કે મારી ઇચ્છા મિષ્ટાન્ન જ જમવાની થઈ છે માટે પુરણુપોષી કરીને મને પેટ ભરીને સત્વર જમાડો. નિજોગા તેની પત્નીને કહે છે કે આ આહાણુની સામગ્રી રાખીને સ્વયંપાક કરીને આ સમયે ઝટ બોજન કરાવો. અવસ્ય કરીએ, તેમ કહીને તે આહાણુનું સીધું લીધું. પછી કહે છે કે આ સામગ્રી તો થોડી છે પછી તું પેટ ભરીને ફરી રીતે જમીશ ? આ સાંભળી રૂદિમણીકાંત કહે છે કે આ લગ્નની સામગ્રીમાં નાખી દે અને તું તારા જ અન્નથી મારી ક્ષુધા શાંત કર. અને જો તું મારું સાહિત્ય લેવાની ના પાડીશ તો હું કદી અહીં જમીશ નહીં. આવા વચન સાંભળી પ્રેમાળ ભકત પત્નીને કહે છે કે એક આહાણુને બોજન કરાવતાં કરાવતાં કયું સંકટ આવવાનું છે ? માટે હવે સત્વર સ્વયંપાક કરીને વિપ્રના મનનું સમાધાન કર. હવે રૂદિમણીકાંત કહેવા લાગ્યા કે રસોઇ કરતાં વાર લાગશે માટે ઘરમાં જે અન્ન તૈયાર હોય તે જ સત્વર ખાઇ લઇશ. પછીથી નિજ ભકતની પંક્તિમાં બેસી જગન્નિવાસે પ્રેમથી બોજન કયું, રાત્રિના સમયે સ્વસ્થ મન 'કરીને પોતે નિજોગાને કહે છે કે આવતી કાલે તારે ઘેર લગ્ન પ્રસંગ છે. રસોડામાં પાણી લાવવા આહાણુ નથી તો તે કામ માટે અને રાખીશ, તો મને મિષ્ટાન્ન બોજન કરવાનું મળશે અને દેવને માટે પણ તારે ત્યાં ચાર ગાગર પાણી લાવીશ. અવસ્ય રહો; એમ કહીને નિજોગા તે વિપ્રને ચરણે નમ્યા. બીજે દીવસે સવારમાં વનમાળા વહેલા બિઠ્યા અને કોઇને ખબર ન પડે તેમ ઝાડુ કાઢી સાફસુફ કરી નાખ્યું. એટલામાં વરનો બાપ ઓચિંતો પાંચસો માણુઓ લઈ આવી પહોંચ્યો. સીમાપૂજન 'કરીને જન ઉત્તારાની જગાએ સર્વ ગયા. જગજીવન સાહિત્ય પાસે આવ્યા એટલે કદી ઓછું પડે જ નહીં. કટપતરુની ડાયામાં બેસતાં કાણુ જૂખ્યું રહે ? સૂર્ય પોતે જ ઘેર મહેમાન થઈ આવે ત્યારે અંધારું ક્યાંથી રહે ? જેમ ગંગા પોતે રસોડામાં બેસે પછી પાણી ક્યાંથી ઓછું પડે ? મેઘરાજ્ય જમીન હાંટવા બેસે પછી કોઇ જગ્યા કેવી રીતે કારી રહે ? જેને ગણપતિ વિદ્યા આપે તે સૂર્ય ક્યાં રીતે રહી શકે ?

વિધાતાએ જ સૌંદર્ય આપ્યું પછી સામુદ્રિકમાં ઉત્પન્ન આવે નહીં. ત્યારે સત્વતી લખવા બેસે ત્યારે વ્યંજનની પણ ભૂલ હોય નહીં, તેમ લખ પ્રસંગે હથિફેશી હાજર હોય પછી સાહિત્ય આપ્યું પડે નહીં. પોતે ખબે કાવડ લઈને ઝટપટ પાણી ભરી લાવે છે. તે વિપ્રનું સીધું સામગ્રી કોડીમાં બેગું ક્યું એટલે સામગ્રી અખૂટ થઈ ગઈ. રાજ પાંચસો માણસ જમના હતા છતાં તે ઓછી થતી જ નહતી. કામમાં અડચણ જેવું લાગે કે પોતે ઝટપટ જોઈની સામગ્રી પહોંચાડતા. ઉચ્ચિષ્ટ પણ એકદમ કોડીને આંગણું વેગથી સાર કરતા. જમવાના પદાર્થ પતરાળાંમાં ખૂટે કે પોતે જગજીવન પીરસવા જતા. સગાંને બે હાથ બેડી વિનંતી કરતા કે સ્વસ્થપણે બોજન કરજો. નિજોળાના મનમાં આશ્ચર્ય થતું કે આ વિપ્ર બહુ સત્કર્મ છે. તેણે જ મારા સમારંભમાં સર્વ ઠેકાણે વ્યવસ્થા ગળગરી છે. જરા પણ ઉઠું પડવા દીધું નથી. પછી તે પ્રેમાળ ભક્ત વિપ્રને કહે છે કે તમે ધણું કાર્ય ક્યું છે. માટે તમે મને તમારું નામાભિધાન કહો. તે સાંભળી જગજીવન કહે છે કે મારું નામ વિડોળા છે. ચાર દિવસ તમરે ત્યાં ધરજા પ્રમાણે મિષ્ટાન્ન બોજન ક્યું છે. નિજોળા વિચાર કરે છે કે આ તો ઉપકારનો બહોલો વાળી શકાય તેવું મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. પણ એ જાણ ત્યારે મનોભાવથી એક વસ્ત્ર તેને આપીશ. એમ વિપ્ર વેપ ધરીને શ્રીહરિ નિજોળાને ઘેર પાંચ દિવસ રહ્યા. પોતે જાતે ભક્તને ઘેર કષ્ટ વેડી કામ કરતા હતા. જન વળાવીને છઠ્ઠે દિવસે નિજોળા ઘેર આવ્યા. તેમની સાથે હથિફેશી પણ ઘેર આવ્યા. દેવ ઘરમાં જઈ નિમિષ માત્રમાં અદૃશ્ય થઈ ગયા. નિજોળા કહે છે કે હવે વિડોળાને બોલાવો. કોઈ શેષ લાવીને કહે છે કે તેનાથી ઓઢી શકાય તેવડું વસ્ત્ર આપું. વિડોળા કહી હાક મારે છે પણ રાજ્યનેત્ર દેખાતા નથી. એટલે તેના મનમાં સમજણ પડી કે એનો પટ્ટરીનાથ જ હતા અને મેં તેમને કષ્ટ આપ્યું. પછી પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો કે બળી જાગ્યો આ પ્રપંચી સંસારની સોખન. આજે 'ધણું' વિપરીત થયું છે. તે દિવસે 'સ્વપ્નમાં' રૂદ્ધિમયીવરે આવીને નિજોળાના મસ્તક ઉપર હોય મૂકી, પોતે કહેવા લાગ્યા કે હું કમર ઉપર હાથ રાખી નિરંતર તારી (ભક્તની) પામે જ રહું છું. તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ શ્રીહરિ હલુ પણ પીંપળનેરમાં રહ્યા છે. કાગણ વદી ૨ ને દિવસે ત્યાં મોટો મહોત્સવ થાય છે.

ઉદ્ધવ ચિદ્ધન

હવે ખીજું એક રસિક અને ગદન ચરિત્ર સાંભળજો. ધારૂકર ઉદ્ધવ ચિદ્ધન નામનો કીર્તનકાર સપ્રેમભાવે કીર્તન કરતો કરતો દેશાવર ચાલી નીકળ્યો. તેણે અનેક પદો રચ્યાં છે જેમાં રસિક અદ્ભુત અનુભવ ભરેલા છે. તે પ્રેમાળ વિરક્ત ભાવિક ભક્ત ભજનમાં મસ્ત રહેતો હતો. તે એક વખત ચૈત્રી પડવાને દિવસે ઓચિંતો જેદર નગરમાં આવ્યો અને ત્યાં તે દિવસે પ્રેમ ઉત્સાસથી કીર્તન શરૂ કર્યું. તે કીર્તન સાંભળવા માની, પડિત અને ખીજી જ્ઞાતિના ભાવિક ભક્તો આવ્યા હતા. પ્રેમપૂર્વક કીર્તન સાંભળીને તેઓના ચિત્તમાં આનંદ થયો. નગરજનોએ કથા ચાલુ રાખવા કહ્યું ત્યારે ઉદ્ધવે તેઓને કહ્યું કે શ્રી ગમજ્યંતિ ઉપર કથા કરવા ધારૂ જવાનું છે. લોકો તે સમયે કહેવા લાગ્યા કે રામનવમીનો ઉત્સવ અહીંજ ઠરે. બધાનું સાંઈ હેત જોઈને તેમ કરવા કમુદ્ધ કર્યું. પછી એક મોટો વાડો જોઈને તેમાં મંડપ ઉભો કર્યો. ત્યાં મંદિર બનાવીને અયોધ્યાનાથને બેસાડ્યા. હરિદામે વૈષ્ણવજનોને બોલાવીને રાજ હરિકીર્તન કરવા માંડ્યું. જુદાં જુદાં પદવાન બનાવીને વ્રાજણોને જમાડવા માંડ્યા. એક દિવસે દીડયા પતાકા લઈ ભજન મંડળી સાથે હરિદામો ચાલ્યા. આગળ વાજીંત્રો વાગતાં હતાં અને ધણો ઉત્સાસ થઈ રહ્યો હતો. હરિદાસ સપ્રેમ ગાતા હતા તે સમયે દુષ્ટ બુદ્ધિના યવનો મરજીદમાં કામ વિનાના બેઠા હતા. તે એકખીજ સાથે શું વાત કરે છે ! ઉદ્ધવ-ચિદ્ધને હરિદાસો તથા ખીજા અનેક માણસો એકત્ર કરી ગામમાં ગોંધળ કરવા માંડ્યું છે. તો આ મંડળીને આપણે છાલુના ગોળા મારીને ત્રાસ આપીએ. તે સમયે યવનોનું જોર વધતું જતું હતું. કોઈ ન્યાય અન્યાય જોતું નહોતું. શહેરમાં ઉન્મત્ત ગુંડા ધણા હતા. તે મરિજદ માંજ પાંચમો જેટલા ગુંડા વ્યર્થ બેસી રહેતા. જ્યારે હરિદામો પ્રેમાનંદથી નાચતા ગાતા આવતા હતા અને આગળ વાજીંત્રો વાગી રહ્યાં હતાં ત્યારે મરિજદ પામેથી પસાર થતાં ઓચિંતો ગુંડાઓ ધસી આવ્યા અને વૈષ્ણવો ઉપર છાલુના ગોળા મારવા લાગ્યા કેટલીક ધમ્મઓ લૂટી લીધી અને વીણાના તાર તોડી નાખ્યા, વૈષ્ણવોને મુઠ્ઠા લાત મારવાનું શરૂ કર્યું, પ્રેમ રંગમાં લંગ પાડ્યો; અને હરિદાસો અને ખીજા લોકોના મનમાં વિદ્વેષ થયો. તેવી સ્થિતિમાં સર્વે થેર પાછા આવ્યા ! શિષ્ય સંપ્રદાયે આર્વાને સત્વર આ ખીના ઉદ્ધવ ચિદ્ધનને કહી. આવી વાત સાંભળી તેમના

મનમાં વિશેષ થયો. જેમ દુધમાં ગીધાની કૃગી પડે એટલે ટાણુવારમાં તે બગડી જાય, જેમ પકવાન બનાવી મૂક્યું હોય અને કુતરું આવીને એકું કરી જાય ત્યારે રમોઘ કરનારનો જીવ બળે, જેમ વધૂર ભોજન કરવા એમે અને પતંગીયું આવી દીવો છુગાવી નાખે ત્યારે વરની માતાના મનમાં વિશેષ થાય તેવું જ આજે ઉદ્ધવના મનમાં થયું. જેમ ભૂખ્યો માણસ કાળિયો જમવા જાય અને અકસ્માત માખી મોંઢામાં આવે તેવું મુસલમાનોએ હરિદાસોનું છળણ કયું. ઉદ્ધવને લાગી આવવાથી મંડપમાંના મંદિર પાસે જઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે :—

જય જયાશ રઘુનાથા, જ્યારે તારા મનમાં અહીં કીર્તન કરાવવું નહોતું તો પછી મારો અટ્કાસ શા માટે કરાવ્યો ? તું વિશ્વાત્મા, જનકીવર સર્વના અંતરમાં બેસેલો છે. હું શા માટે ખેદ કરું છું કે સંતોનો અનાદર થયો છે.

પછી ત્યાંથી શ્રી રઘુનાથની મુર્તિ ઉચકીને દેવળમાં લઈ જઈ મૂકી. મંદિર તોડી નાખ્યું, મંડપ ઉમેડી નાખ્યો અને હરિદાસોને નમન કરી શ્રીરામ ભજન કરવા બેઠા. આ જોઈ મારુતિ કોપાયમાન થયા. તે કહેવા લાગ્યા કે બેદરગામને તોડી નાખું. મારા સ્વામી શ્રી રઘુનાથનો ઉત્સવ થવાનો હતો. હરિદાસો પ્રેમભજન કરવાના હતા. તેમના ઉપર અહીં સંકટ આવ્યું તો હવે મારું જીવું બ્યર્થ છે. પછી તે મરિજદ ઉપર જઈને અંજની સૂત હનુમાન ઉમા રહ્યા. પાંચમો ગુંડા તેમાં ભરાયા હતા અને દૃઢ મરકરી કરતા હતા. તે સમયે મરિજદની બીંત પકડીને મારુતિએ હલાવવા માંડી નીચે જ એક ફકીરની ઝુંપડી હતી. તે ઓચિંતી નજરે પડી. તેમના સમજવામાં આવ્યું કે ફકીર પરમ જ્ઞાની છે એટલે સામું જોયું. તેના સમજવામાં આવ્યું કે રામભક્તોનું છળણ ગુંડાઓએ કયું છે તેથી મારુતિને ક્ષોભ થયો છે. તેથી તે બે હાથ જોડી હનુમંતને તે સમયે કહે છે કે મારી ઝુંપડી નીચે છે તેને બચાવજો. ફકીરને આવું બોલતાં સાંભળી ગુંડાઓ કહે છે ફકીરને માંડપણ આવ્યું છે તેથી તે વાનર સાથે વાત કરે છે. ફકીરે તેમને કહ્યું કે તે વાનર તમારી મરિજદ પાડે છે માટે તમે સત્વર ઉડીને બહાર જતા રહો. ત્યારે ગુંડાઓ કહે છે કે મરિજદ મોટા પથરની બાધેલી છે તે ખરેખર વાનરના બાપથી પડશે નહીં. આવું સાંભળી શ્રી રામદત્તને વધારે ક્ષોભ થયો. ટાણુવારમાં મરિજદની બીંતો પાડી નાખી. એકદમ હાહાકાર થઈ ગયો. કહેવા લાગ્યા કે મોટો અધર્મિત

ખતાવાંધની ગયો છે. કોઈએ મુસલમાનોના કસ્યામાં જઈને કહ્યું કે અકરમાત્ત મરિજ પડી ગયો છે અને તે સાથે ઘણા ગુંડા કચરાઈને મરી ગયા છે. જે જાણતા રહ્યા છે તેમના પેટમાં જળ ઉપડ્યું છે તેથી જનીન ઉપર પડીને આગતેમ ગયો છે. જે ફરી વાર જોઈને જોયો હતો તે । મુસલમાનોને જઈને સત્વર કહ્યું કે ઉદ્ધવ ચિદ્ધન મોટો ભક્ત છે. તેના હરિદાસોનું ગુંડાઓએ છળ્યું હતું અને તેમના ઉપર જાણના ગોળા માર્યા તેથી મારુતિ કોધાયમાન થયા છે. મારુતિએ આ મરિજ સત્વર પાડી નાખી છે. આ વાત સાંભળી કસ્યાના સર્ પવનો ભયભીત થયા. પછી ઉદ્ધવ ચિદ્ધન પાસે જઈ ભાવથી પત્ર લાખ્યા. એક દગ્ગર રૂપિયાની થેલી તેમના ચરણમાં મૂકી અને કહ્યું કે તમારો મદોત્સવ મુખરૂપે ઉજવો. હવે મનમાં સંકાય કરશો નહીં. તમારું જેમણે છળ્યું હતું, હતું તે બધું મરી ગયું છે. હવે મારુતિની પ્રાર્થના કરી અમને બચાવો. નગરવાસીઓએ એકદમ ભેગા થઈને મોટા મંડપ તૈયાર કર્યો. અંદર મંદિર બનાવી રાણ-ગાર્હુ, અને તેમાં ફરીથી જનકીવરને પધરાવ્યા. અનેક હરિદાસો ટાળ, વીણા, મૃદંગ વગેરે લઈને પ્રેમથી ભજન ગાવા લાખ્યા અને વાજાના વગાડવા લાખ્યા. વૈષ્ણવો આનંદથી નાચવા લાખ્યા અને રામનવમીનો ઉત્સવ પ્રેમભાવથી પૂર્ણ કર્યો.

જે કોઈ સાધુ સંતોનો દેવ કરે છે તેને જન્મભર દુઃખ રહે છે. તેનું ધર શોધીને તેને ત્યાં જુદાં જુદાં વિદ્યો ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્યારે શ્રી વિદ્યના ચરણને યાદ કરતાં સર્વ વિદ્યો દૂર દૂર નાસી જાય છે. શરીરમાંથી રોગ બધા પછી નીકળી જાય છે. હવે લલિત ગાઈને સર્વ હરિભક્તોનું સન્માન કરું તે સંત ભજનનો પ્રસાદ લઈ મહીપતિ શ્રોતાઓને પીરસે છે.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળીને શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામે છે. પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ છપ્પનમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યો.

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

અધ્યાય ૫૭ મો.

- (૧) વિસોબા સરાફનું ચરિત્ર
 (૨) ૫૭ અધ્યાયનું પુનરાવર્તન
 (૩) લક્ષ્મીવિજય ગ્રંથ મહિમા

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રી મેઘસ્વામી અનંતરૂપા, અનંતનામા, અનંત અવતારા પુરૂષોત્તમા, વેદોથી પણ તારો મહિમા સમગ્ર રાજ્યો નથી જ્ય જ્ય વૈકુંઠનિવાસીયા, ગુણસમુદ્રા કશ્યાપયા તારા ચરણો મહિમા ગણીને સમુદ્રતનયા તત્ત્વીન થઈ ગયા, જ્ય ગોકુળવામી, ધનનીનનલ્યા, ગોવંદચોર મનમોહના, મથુરા વાસી, કસમર્દના, ધર્મ સ્થાપનાર શ્રીહરિ, જ્ય દ્વારકાવાસી, ગરુડધ્વજ, લીલાનાટકી અધોક્ષજ, તારો અનુપમ સ્વરૂપ મહિમા એક બીમક આત્મજ (૩ક્ષિમણી) જ જાણે છે જ્ય જ્ય બીમાતીર નિરાંગીના, પુડરીઠ વરદાનીયા, લકતોને અભય વચન આપીને તારી કૃપાની ઝાયા નીચે રાખે છે હે રૂદિમણીપતિ, અશકયને શક્ય કરીને માગ જેના મૂઠમતિને હાથે આ અથ લખાવ્યો છે મૂપઠ જેવાને પ્રેમથી અભયનર આપીને તેને હાથે મેરૂ ઉચ્છાવ્યો છે જેમ રીઠ પાનર બેગા કરીને તેમને હાથે લક્ષ નગરી છતાની છે, જ્ઞાનદેવે પાડાને વરદાન આપીને તેની પામે રૂતિપાદ કગવ્યો છે, કે પારસમણિએ પોતાનો ગુણ આપીને લોહાનુ શુદ્ધ સોનુ બનાવ્યું છે, ગગાએ પોતાનું પત્તિપણ વહેળાને આપ્યું છે, જેમ દસ્તુરીએ પોતાની સગતમા આવેની માગીને પોતાની કિમતે જોખાની, તેની રીતે મારા વચનો વૈકુંઠનાથે નિજ કૃપા કરી આ અથ લખાવ્યો છે હે અધોક્ષજ ! તુ સર્વ પ્રેમ છે, પ્રીતિથી નિજ લકતોની મેના કરે છે જુદા જુદા ઉપચાર કરી લકતોનો બોળે લેતા તને લાજ શરમ આવતી નથી નિજ લકતો તારી ગુતિ ગાય છે અને તને તેઓના ચરિત્ર બહુ ગમે છે મને આગળ કરીને નિમિત્ત માત્ર બનાવે છે પણ તુ સ્વતંત્ર એક જ બોલનાર છે

હવે શ્રોતાઓ, સાવધાન થઈને સાંભળો. હેત્વા અધ્યાયની આ કથા છે. જેમ દહીં વડોલનાં ઓચિંતું માખણ નજરે પડે; જેમ આંખનાં ઝાડને પાણી પાતાં તેને અમૃતકળ આપતાં નજરે જુઓ, જેમ રતનગરિન પદક-વાળી રતનમાળા કંદમાં આવીને પડે, જેમ જમણ બનાવવાની ખટખટ કરતા જતાં ઓચિંતો પકવાન ભરેલો થાળ આવી મળે, જેમ ખેતરમાં કપ્પટ કરતાં અન્નનો મણો પાક ઉતરી આવે, જેમ પંદરપુરમાં ઉત્સાસ થાય અને પુણિમાએ ગોપાળમાન રૂઝ થાય તેવો આ હેત્વો અધ્યાય છે એવું હવે મને લાગે છે. અનંત સંતની ગદન કથા, સંખ્યા ગણનાં થાય છંપન એટલે છંપન દેશનાં મહારત્નો જાણીએ. જે તેજસ્વીપણે ઝગમગે છે. છંપન ભાષાનું ભાષાંતર તે આ ભક્તિવિજય ગ્રંથ છે કે જેના શ્રવણ માત્રથી ભાવિક્ષ્મનેને જય મળે છે. જેમ છંપન દેશની મોટી મોટી નદીઓ પ્રેમ-રસ રૂપી જળ લઈને આવી હોય અને શ્રી પાંદુરંગ આનંદસાગરને પ્રેમથી ભેટતી હોય તેવું લાગે છે, જેમ છંપન દેશના રાજવીઓ હાથમાં વિજય-ધ્વજ લઈને ‘મમતા’ રૂપી રાત્રુનું સૈન્ય નાશ કરીને કન્યાલુકારી મોક્ષ ભોગવતા હોય તેવું લાગે છે. તેવા છંપન અધ્યાયથી શ્રેષ્ઠ આ સત્તાવનમો અધ્યાય પારસમણિસમ છે તે ભાવિક શ્રોતાઓ પ્રેમથી શ્રવણ કરજો. જેમ મિષ્ટાન્ન જમણને અંતે શ્રીમંતો પ્રેમથી દહીંભાત જમે છે. તેવો આ હેત્વનો અધ્યાય છે. પાછળના અધ્યાયના અંતે યવનોએ ઉદ્ધવ ચિદ્ધનનું ‘જળણ કયું’ પછી મારુતિએ ચમત્કાર બતાવી મહોત્સવ પૂર્ણ કર્યો.

હવે વિશેષા શરદ્ પ્રેમાળ ભક્ત પંદરપુર ક્ષેત્રમાં રહેતો હતો. તે લેવડદેવડનો એટલે ધીરધારનો ધધો હતો હતો. છતાં પણ સંસારી બાબતમાં વિરક્ત હતો. ચાર સુપુત્રો હતા. અને પત્ની પતિવ્રતા હતી તે હંમેશાં તેના કાર્યમાં અનુકુળ નહોતી. કદી પણ પતિના વચનની અવજા કરતી નહોતી. જમે તેવો કપરો સમય આવ્યો હોય; તો પણ પતિ વચન માન્ય રાખતી.

સંસાર ધધો કરતાં કરતાં, વિશેષા ન બોલે અસત્ય વચન, બ્રૂખ્યાને અન્ન જળ આપી, કરે તેમનું આદર સન્માન.

એટલામાં મોટો દુકાળ પડ્યો. રૂપીયે બે પાલી અનાજનો ભાવ થયો. બ્રૂખ્યા આજણો તેને ધેર આવીને બેસતા તેમને બોજન કરાવતો. એમ દુકાળમાં અન્નદાન કરતાં કરતાં ધરમાંનું સર્વ ધન-ધાન્ય ખરચાઈ ગયું.

તો પણ યાચકો ઉપર તે દાતાનું મન કંટાળે નહીં. માતાનું દૂધ બૂણું-પણે પીધા પછી પણ બાળક તેના સ્તનમાં માથું મારે છે. જેમ રાજ્યની ખેટમાં પ્રજાએ ધણી રકમ ભરી હોવા છતાં રાજાને ખેટ જ રહે છે. પિતા શ્રીમંત છે કે ગરીબ તેની બાળકને કંઈ સમજ હોતી નથી. તેમ દાતાનું દુઃખ યાચકને અંતરમાં સમજાતું નથી. વિસોબાના ઘર પાસે અન્ન માગનારા આવીને બેસતા, તેમને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે ભોજન કરાવતો. ક્યાંપથી પૈસા ન મળતા અલંગાર, આજીવણ વેચવા માડ્યાં અને ત્યારપછી મોટાં મોટાં વાસણ પણ વેચીને પૈસા મેળવી યાચકને ભોજન કરાવ્યું. લૌકિક મમતા ત્યજીને પંઢરીનાથનું ધ્યાન ધરતો હતો. બૂખ્યાને આપવા હવે અન્ન નથી અને કોઈ ઉઝીતું ગામમાંથી આપતું નથી લોકો કહેતા કે વિમોઆ શાહુકારીથી હાથ ધોઈ બેઠો છે. કોઈ કહે છે કે તે અસાની છે. પોતાનું દિત તે સમજતો નથી. સંસારમાં રહીને પરમાર્થ શરણે હોય તો જાણી માણસ તે વિવેકથી કરી શકે છે. હવે વિસોબામાં જે કોઈ વિશ્વાસ રાખે તેની પણ તેના જેવીજ મિતિ થશે. એ પ્રમાણે ગામના નરનારી કહેવા લાગ્યાં; સઘળા લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા. એક કહે છે કે તેનું નસીબ ફૂટ્યું છે. પોતાનું ધન-ધાન્ય આપી દીધું અને ખીજેથી અન્ન લાવી યાચકોને જમાડી દે છે. તે કામમાં તેને આગસે નથી. હવે કામે ગામમાં એક પહાણ હતો. તેને આ બધી વાતની ખબર નહોતી તેની પાસેથી દેવું કરીને પણ વિમોઆ બૂખ્યાને અન્ન આપતો હતો. એમ રાજ દ્રવ્ય લઈ આવતાં કુપ સાતસો રૂપિયાનું દેવું પહાણને ઘેર થયું. વિસોબાએ પહાણને ખમણ પૈસા આપવાનું લખી આપ્યું હતું. તે સમયે રામપુરી બાબા નામે એક સિદ્ધ પુરુષ હતા. તે પંઢરપુરમાં યાત્રા કરવા આવ્યા હતા.

તેમણે વિમોઆની પરીક્ષા કરવા મહિન વેશ ધારણ કર્યો. વિમોઆની મનની સ્થિતિ જોવા, પ્રાણીમાત્રમાં સમવિષમ નજરે જુએ છે કે સર્વ પ્રાણે એક સરખી દષ્ટિ મળે છે, એ જોવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. પછી મોરીમાંથી ગધ માગતો કાઢ્ય લઈ પોતાને ચરિરે લગાડ્યો. કમરે ચીઠડીને કદોરો બાધ્યો અને અમંગળ લગોટી પહેરી. જમવાને માટે હાથમાં પાત્રને બદલે ખોપરી લીધી. પછી એક પહોર રાત્રી ગઈ એટલે તે સત્વર વિમોઆને ઘેર આવ્યા. મૂર્ખની જેમ હાક મારીને કહે છે કે મારા પેટમાં મૂખ લાગી છે આવાં વચન સાંભળી વિમોઆ બહાર આવ્યા. તેને

મદાપુરુષ તરીકે ઓળખ્યો નહીં, તે જતા દેવું કે આગીએ ધર્મી કૃપા કરી છે માટે ધીરે જ્ઞાને બોજન કરીને પત્રી પોતાને આશ્રમે જતે પત્રી તેના અંગને ધણો કાદવ લાગ્યો હતો અને તેમાથી દુર્ગંધ માગતી હતી એટલે સત્વર ગરમ પાણી લાવીને પોતાને હાથે તે કાદવ ધોઈ નાખ્યો. પણ સ્વસ્થ મને તેનું અગ માફ કરાવે ખીજી લગોટી પહેંચવી કદ અને અદાત પુષ્પથી પૂજા કરી તેના ગળામા તુલસીની માળા પરગરી પત્રી અન્નપાન તેની સામે મૂકી પતરાળુ આપી જતે જમાડના બેઠા. બોજન કર્યા પછી તેને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા મુખમુદિ માટે તુલસીનું પાન આપ્યું અને પત્રી તે અતીતને વળાગ્યો તે ગમપુરી જાના મનમા નિચાગે છે કે આના મનમા આત્મજ્ઞાન ફસી ગયું છે વાન, ગાય અને વીંછી એ સર્વમા સરખો ભાન છે પરીક્ષક શોધના જાય તો સતરીરનો કોઈનજ મળશે જેમ રાય અને રહતુ એક સગ્મુ સન્માન કરે તેવાની પૃથ્વી ઉપર શોધ કરીએ તો બહુ જડે નહીં પરદ્રવ્ય અને પરત્વી એ મનેને રમન જેવાં ગણે તેના ત્રિભુવનમા નોધના જઈએ તો ઘણા મગે નહીં અનાથ ચાચક અથવા સાહસી એ બનેને સરખી રોતે પૂજ્ય ગણે તેને ઘેર શ્રી શુદિમાણી અમ્લુ ગનીદિવ્ય રહે છે વિમોનાની એની વૃત્તિ હતી તેથી તેણે મારી પૂજા કરી છે એવું પોતાના મનમા સમજી રામપુરી જાના પોતાને આશ્રમે ગયા હવે કાસે ગામમા મોઢા દુર્જનો ગયા અને તે પદાણને વિમોનાના સર્વ વૃત્તાત જ્યાં કે તે દેરાળુ કાઢી હાથ ધોઈએ છે માટે આ સમરે તું જઈને તેની પાસે તારું દ્રવ્ય માગી લે આ સાલળી પદાણુ જાપર પઢરપુર ગયો ત્યાં આનીને તું કહે છે ? વિમોના મારું દ્રવ્ય જા આપી કે નહીં તો તારે બારણે આ વખતે જપ્તિએસાડીશ આવું સાલળી પ્રેમાળ ભક્તને ચિંત યઈ અને મનમા નિચાર કરવા લાગ્યો કે આપરાને સ પતિ નથી તો હવે તું વાત કરતી ? પછી પોતાના મનમા ધીરજ ધરીને પદાણને કહે છે કે આજથી સાતમે દિવસે તને દ્રવ્ય મોકની આપીશ ત્યારે પદાણુ કહે છે કે હે બ્રાહ્મણ, મને તારો વિશ્વાસ નથી માટે કોઈ સાક્ષી લાવ એટલે ગામના ચાર માણસો બેગા કરી તેમની સમક્ષ વાયદો કર્યો તે ગૃહગ્ર્યો પદાણને કહે છે કે વિમોના કદી અસત્ય બોનશે નહીં સાતમા દિવસ પહેલાં દ્રવ્ય મોકની આપશે આવો ઉત્તર સાલળી નેણુર ત્યાંથી જાણ્યો વાયદો પુરો ચતાજ દાણુ માનમા દ્રવ્ય લઈશ એમ ધમકી આપી પદાણુ કામે ગામ ગયો જ દિવસ એમને એમ ગયા એમલે વિમોનાને મનમા

પણી ચિંતા થઈ તેણે વિચાર કર્યો કે લેણાગ વાટ જોનો હશે હવે શું ઉપાય કરવો ? આજ સુધી અસત્ય વાત મોતો નથી અને છેવટે નસીમમાં એવો વખત આવ્યો મનમાં હિલ્લેલ કરી વિવેક રિચાગ કરતો દેવપૂજ કરવા બેઠો પણ તેનું મન રમ્ય રહેતું નથી નેણાગનું ધ્યાન લાગ્યું છે મનનું અચળપણ દૂર થતું નથી આનું સકટ વિમોચાને માથે આવેતું નેર શક્તિશીરમણ શું કરે ? વિમોચાનો જૂનો ગુમારતો હતો તેનું કપ ધરીને મુદ્દલ સાતમો રૂપીઆ અને ખીજા તેનાજ આજના લઈને પઢરીનાથ કામે ગામ ગયા પછી પઢાણને કહે છે કે હું વિમોચાનો જૂનો ગુમારતો છું તે તમને ખબર હશે તમારો નાયબો પૂરો થયો એટલે મને અહીં મો-યો છે માટે વ્યાજમુદ્દનનો હિસાબ કરીને રૂપીઆ ગણી લો વક્રપાણિ એનું મો-યા કે નેણાગ મનમાં વિરમન પામ્યો ! પછી પગણ તેને પૂછે છે કે વિમોચાને દ્રવ્ય મળતું નહોતું ત્યારે આ સમયે ખીજો શાકુનાર કાણ મળ્યો ? તેની મારા મનમાં નનાઈ વાગે છે આ સાલગી શક્તિશીરપતિ મ્હેં કે વિમોચાની સાત્વિક વૃત્તિ છે અને તે નદી જૂહુ બોલતો નથી એ તારા મનમાં નમ્મી જાણજો જગ જીવને પોતે મેસી, ગામના ચાર બેઠાને સાક્ષી રાખી જમે ખત લખાવી પૈસા શેકડા મથાની પહોંચ લઈ લીધી પછી નિજ ભક્તમિત્ર શું કરે છે ? પોતે સત્વર ગતિએ વિમોચાને પેર જઈને તેની પોથીમા તે ખતરસી વગેરે માધીને મૂક્યા નિસોગાએ જ્યારે પોથી છોડીને જોયું, તો પોતાના નામનું ખતરસીદ જાયા હસ્તાક્ષર મત્તર ઝોળખીને મનમાં નવાઈ પામ્યા કહે છે કે આજે આનું દેનું આપ્યું નથી જતા સણખત મણ શાહી લાવ્યું ? પછી તે પોતાની પત્ની તથા પુત્રને આ મામત જાણ લાગ્યો શોવા ખનને મરામર ચોટાડીને મ્હેવા લાગ્યા કે જેનું છે તેને આ ઘડીએ જઈ આપી આવ્યું એમ કહીને સત્વર કામેગામ ગયા ત્યાં બળરમાં તેમને તે પઢાણ મળ્યો તે પૂછે છે કે શા મમે અહીં આ-યા છો ? આજે તમારો જૂનો ગુમારતો આ-યો હતો અને વ્યાજ મુદ્દા લેણા દ્રવ્યની રકમ આપી ગયો છે અને કરજ ખત પાછું નઈ ગયો છે વિમોચાએ વિરમન પામી મ્મ્યું કે મને કંઈ ખબર નથી પણ આજે પોથીમાથી અમ્મમાં ખત મળી આવ્યું મારી પાસે તો આપવા માટે દ્રવ્ય નથી અને કરજ ખત પણ પાછું મારી પાસે આવ્યું છે એટલે હું ઝટ તારી પામે ખરી ખીના શું છે તે જાણવા આવ્યો છું પ્રેમાળ લખતે આ પ્રમાણે દેનું ત્યારે પગલો દેવું કે ખોટી માત છે, જેના દેખતા સણ ચૂકવ્યું તે માણમને મોનારી લા યો તેમજો

પણ તે જ વાત કરી. એટલે વિમોજાના મનમાં આશ્ચર્ય થયું. પછી તે સત્વર જાણે પંદરપુર ક્ષેત્રમાં ગયો અને પોતાના બૂના ગુમાસ્તાને બોલાવીને તેને સમગ્ર વાત પૂછી કે તે કેવી રીતે મારું દેવું ચૂકવ્યું તે વથાર્થ રીતે મને કહી જતાવ. ગુમાસ્તા કહે છે કે પાંદુરંગના સોગમ છે અને જરાપણ ખચર નથી. આ સાંભળતાં જ વિમોજા સમજી ગયા. તેમની આંખમાંથી અદ્રુપાત રાંધ થયો, તે કહે છે કે :—

હે કૃપાસાગરા જગજેઠી, મારે માટે તારે કષ્ટ વેડવું પડ્યું એમ કહી તેણે દેવગમાં જઈ દેવના ચણમાં સાષ્ટાગ પ્રણામ કર્યા અને ગદગદ કંઠે થયો. આ જોઈ રુદ્રિમણીકાંત વિમોજાને કહે છે કે તારે ચિંતા કરવી નહીં. જે અનન્ય ભાવે મારું ચિંતન કરે છે તેનું યોગસ્રેમ હું સંભાળું છું. આ બાબતની સર્વને ખચર પડવાથી ગમના નરનારી આશ્ચર્ય પામ્યાં ! પ્રેમાળ ભકત સંકટમાં પડે છે ત્યારે તત્કાળ ધનનીળ તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે, અને વેળાકેળાનો વિચાર કર્યા વિના દીનદયાળ કૃપાળુ મદદ કરે છે.

આગળ સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ, અને દ્વાપર યુગમાં સાક્ષાત્ દેવો પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેતા હતા અને ભગવાન ભકતોનું રક્ષણ કરતા હતા, એ કહેવામાં કંઈ નવાઈ નથી. આ કળિયુગમાં શ્રીપતિ પાપાણુ મૂર્તિમાં બૌદ્ધરૂપે પ્રત્યક્ષ ગ્રહે છે અને લોકોને જુદી જુદી રીતે પ્રીતિ આપે છે અને સંતોની કીર્તિ વધારે છે. તેથી પહેલાંના ત્રણ યુગો કરતાં કળિયુગનું મહાત્મ્ય અધિક છે એવું ભાગવતમાં શુકદેવજીએ કહ્યું છે. આ યુગમાં સામાન્ય ધર્મીમાં વૈકુંઠનાયક નિજભકતોને દર્શન આપે છે.

પણ એક અડચણ છે ભક્તા, ભકત જોઈએ ભાવિક બોળાં.

જેને લેશ સંકલ્પ મનમાં નહીં, તે સંશય રહિતજ પામે ભગવંત.

જેના અંતરમાં એમ થાય કે “કાર્ય થશે કે નહીં” એવા સંશયથી જે સેવા કરે તો તે પોતાના હિતનો વેરી થઈને હરિચરણથી દૂર થશે. શ્રી રુદ્રિમણીકાંતના મનમાં એવી ઈચ્છા થાય છે કે મારા ભકતને સંકટ પડે, પછી હું સત્વર દોડી જઈને તેની અદ્યુત કીર્તિ વધાઈ. જેમ તરનારો નદીકિનારે ખેસી ઈચ્છા કરે કે કોઈ ડૂંગતો મારી નજરે પડે કે હું પાણીમાં ડૂબી પડીને તેને સંકટમાંથી બહાર કાઢું. જેમ કોઈ દાનેશ્વરી સદાવ્રત રાંધ કરે ત્યારે રાતદિવસ તેને એનીજ ઈચ્છા થાય છે કે ક્યારે

“ પુનરાવર્તન ”

દરે પ્રચારણ જ્યોતી થયો ત્યાંથી ફરીથી મનન કરજો.

પાદેસાં ધીમજેત સરસ્વતીને વંદન કરીને સદૃશરુચરણનું ચિતન કર્યું.
કળિયુગમાં ધણું પાપ થાય છે તેની ફીરસાગરમાં ધીરપરાધી ભગવાનને
ખમર પડી. પછી ભકતોને ધીમજીમાં કહે છે કે તમે શુદ્ધ લોકમાં
જન્મ ધારણ કરો. અને મારા નામનો મહિમા પ્રગટ કરીને સમજાં માણસોને
ભજન ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરો. એ પ્રથમ અધ્યાયનું નિરૂપણ સંખ્યા
ચોતાઓએ શ્રવણ કર્યું.

ત્રીજા અધ્યાયમાં જ્યોતેવ સ્વામીને ચોરોએ દગો દીધો. પદ્માવતી
જ્ઞાનીના પ્રાણ ગયા અને જગજીવને તેને સજીવન કરી તે પ્રસંગ સાંભળ્યો.

ત્રીજા અધ્યાયમાં પાપણના નંદીએ અન્નભોજન કર્યું તુલસીદાસના
આશીર્વાદથી મૃતપ્રેત સજીવન થયું અને તેમને શીરામદર્શન થયાં તે
કથા સાંભળી.

ચોથા અધ્યાયમાં દામા શેરીને છીપલામાંથી નામદેવ મહામા' બંધને
આનંદ થયો. ગોણાધની સાથે પંદરીનાથે વાત કરી તે દમીકત સાંભળી.

પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા અધ્યાયમાં અયોનિસંલય કળીર ભક્ત મોહાનને ઘેર ઉઠરીને મોટા થયા. કળીરનાં શેલાં સારંગધર વણુવા લાગતા હતા. તેમણે કૃપા કરી કળીરને સત્ત્વધીર બનાવ્યો. સંતો મહેમાન થઈ આવ્યા તેમને જમાડવા માટે કળીરે અર્ધી રાત્રે ચોરી કરી અને સ્વદરતે પુત્ર કમાલનું માથું કાપ્યું, પછી કમાલપ્રેતને રાત્રિએ શુળી ઉપર ચઢાવ્યું. ત્યાંથી ઉતારીને સંતોએ તેને ઝટપટ સજીવન કર્યો. દુર્જનાએ કળીરના નામથી દેશાવર આમંત્રણો મોકલ્યાં. ત્યારે તેને આંગણે મોટો વૈષ્ણવ મેળો થયો. આ સમયે અયોધ્યાનાથ કળીરને પ્રસન્ન થયા. કળીરનાં અગણિત રૂપ ધારણ કરી સર્વની સ્વાગતા કરી.

આઠમા અને નવમા અધ્યાયમાં જ્ઞાનેશ્વરના પિતા ચિદુત્તપંતનું અસ્તિત્વ છે. નિ તિનાથ, જ્ઞાનદેવ, સોપાનદેવ અને મુક્તાબાઈએ સન્યાસ ત્યજીને સંસારી થયેલા પિતાને ત્યાં અવતાર લીધો. તેઓને બ્રાહ્મણોએ ન્યાત બહાર મૂક્યા. પછી પૈણ્ણમાં જ્ઞાનેશ્વરે પાડના મુખમાંથી વેદ બોલાવ્યા, મંત્ર આરાધના કરી પિતૃઓને બોલાવી જમાડ્યા; એરી અગાધ લીલા કરી બતાવી.

દસમા, અગીઆરમા, બારમા અને તેરમા અધ્યાયમાં જ્ઞાનદેવ પોતે નામદેવને સાથે લઈને પંદરપુરથી તીર્થાટન કરવા માટે જાય છે. હસ્તિનાપુરમાં હરિકીર્તન કરતાં નામદેવે મૃત ગાય સજીવન કરી. તીર્થાટન કરતાં કળીરને ઘેર જાય છે. કળીરની પત્ની મોટી પતિવ્રતા છે તેને છળવા જતાં વાણીઆને ઘણો પશ્ચાતાપ થાય છે. પછી નામદેવ આરવાડ દેશમાં જાય છે ત્યાં તેમને ઘણી તૃપ્તિ લાગે છે. નામદેવની ભક્તિથી કૃપામાં પાણી ઉભરાય છે અને નામદેવ તરસ છીપાવે છે. દક્ષિણમાં તીર્થયાત્રા કરતાં અવઢા નાગનાથ મહાદેવનું દેવળ ફરી જઈ પૂર્વથી પશ્ચિમાભિમુખ થઈ ત્યાં નામદેવના કીર્તન સમક્ષ દાર થાય છે. દવે નામદેવની યાત્રા પૂરી થતાં પંદરપુર આવે છે ત્યાં તીર્થ કર્યા પછીની પૂર્ણાહુતિનું મહત્ત્વ સમજાય છે. તે સમયે બ્રહ્મભોજન કર્યા પછી નામદેવ અને સંતમંડળી સાથે બેસીને પંદરીનાથ જમે છે. તે જોઈ બ્રાહ્મણોએ દેવને ઝોળખ્યા વિના કર્મકપણાની ચર્ચા કરી દેવને પ્રાયશ્ચિત કરાવે છે.

ચૌદમો અધ્યાય લાગવતના દશમ સ્કંધે જોવો શ્રેષ્ઠ છે. અધોક્ષજ રૂક્મિણી માતાને કહે છે કે મારા ભકતો મને ઘણા વહાલા છે. સત્યભામાએ નારદજી અને જગજીવનનો ભકતો સાથેના સંબંધ બાળત ગુપ્તવાત પૂછી તાત્પર્ય જણાવ્યું.

તેવીસમા અધ્યાયમાં ચોખામેળાનું વૃતાંત છે. છવો અને ત્રવો એ બે બ્રાહ્મણને કૃષીરના શિષ્ય થવા માટે જાતિ બદલ મૂકવાની કથા છે.

ચોવીસમા અધ્યાયમાં પદ્મનાભની કથા છે. તેણે ‘શ્રીગમ’ નામ કહેવડાવી શાકુકારની વ્યથા દૂર કરી. બીજી કથામાં કૃષીરે પોતાની પતિને વાણીઆને ત્યાં એક દિવસનું સંત માટે ભોજન કરવા અન્ન આપે તેટલા માટે વેચી હતી.

પચીસમા અધ્યાયમાં રાજા પીપાણ પશ્ચાતાપથી રાજ્ય ત્યજી દારકાં જતા હતા. રરતામાં વાઘને રામ મનથી ઉપદેશ કર્યો.

છવીસમા અધ્યાયમાં રોહિદાસ ભક્ત આમડાની કાથળીમાં શાલીગ્રામ રાખતા. તેથી બ્રાહ્મણોએ ત્રાસ આપ્યો ત્યારે જાતી ચીરીને તેમાંથી જનોઈ બતાવી.

સત્તાવીસમાથી ત્રીસમા અધ્યાયમાં નરસિંહ મહેતાનું પાવન ચરિત્ર છે. તેને શંકર ભગવાને રાસમંડળનાં દર્શન કરાવ્યાં, પત્રી તેના પુત્રનું લગ્ન, હુંડી, પુત્રીનું આમેરું અને છેલ્લે ભગવાને દાર પહેરાવ્યો; તે કથા છે.

એકત્રીસમા અધ્યાયમાં રામદાસ બોડાણાની ભક્તિને વરા થઇ ભગવાન દારકાંથી ડોકાર આવ્યા.

બત્રીસમા અધ્યાયમાં મથુરાંથી શ્રી જગજીવનની મૂર્તિ આણીને હરદ્વાર આવી.

તેત્રીસમા અધ્યાયમાં શ્રીપૂતિએ સુરદાસ ભક્તને મથુરામાં દર્શન આપ્યાં.

ચોત્રીસમા અધ્યાયમાં રૂદિમણીવરે સેના નાવીનું રૂપ લઈ રાગને નિજ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવ્યાં.

પાંત્રીસમા અધ્યાયમાં સાત્ત્વિક રાજાએ પોતાનો હાથ કાપી નાખ્યો. તેથી જગજીવને પ્રસન્ન થઇ પહેલાંના જેવો કરી આપ્યો. બીજી કથા કર્માગ્રાહી છે, તેની ભક્તિ જોઇ પાપાણુમૂર્તિએ ભોજન કર્યું.

છત્રીસમા અધ્યાયમાં સુરદાસ ભક્ત મદનમોહનની કથા છે. જન-જસવંતે પણ પાણીમાં ડૂબતાં શ્રી રઘુનંદને ઉચ્ચકી રાખી કૌતુક કર્યું હતું.

સાડત્રીસમા અધ્યાયમાં પ્રેમાળ ભક્ત રસિકમુરારે દાશીમાં ઉપદેશ કરીને રાગને પણ દણુમાત્રમાં વિદેહી બનાવ્યો.

આડત્રીસમા અધ્યાયમાં પ્રેમાળ ભક્ત મીરાંઆર્ષતું ચરિત્ર છે. તેને વિષ આપતાં અમૃત થયું તે સર્વ જાણે છે.

ઐગણ્ણ્યાગીસમા અધ્યાયમાં કાન્હોપાત્રાને પંડરીનાથે પ્રસન્ન થઈ દર્શન આપી શરણે લીધો.

ચાળીસમા અધ્યાયમાં મમાજી પંતનું શ્રી રૂક્મિણીકાંતે રક્ષણ કર્યું.

એકતાળીસમા અધ્યાયમાં મૃતુન્જયે કર્મક લિંગાયત બ્રાહ્મણોનાં લિંગ શ્યાનમુખથી પાછાં આવ્યાં.

બેતાળીસ અને તેંતાળીસ અધ્યાયમાં ભાનુદાસનો અથ હાથમાં પકડી રાખીને શ્રીપતિ તેને મળ્યા. પંડરપુરથી વિક્રામની મૂર્તિ રાગ વિઘ્નનગર લઈ ગયા. ત્યાંથી ભાનુદાસ તે મૂર્તિ પાછી લઈ આવ્યા. ભાનુદાસને શળી ઉપર ચઢાવતાં શળીની ઝાડની ડાળી થઈ ઉપર પાન ફૂલ લાગ્યાં.

ચુંવાળીસમા અધ્યાયમાં બહીરંભટની શંકા દૂર કરવા તેને મારી નાખી નાગનાથે તરતજ નવો જન્મ આપ્યો અને તેનો સંશય દૂર કરી આત્મજ્ઞાની બનાવ્યો.

પીરતાલીસમા અધ્યાયમાં એકનાથનું આખ્યાન છે. જનાર્દન સ્વામીનાં દર્શને ગયો ત્યાં શ્રી દત્ત ભગવાનનાં દર્શન કરાવી પ્રસાદ આપ્યો.

છંતાલીસમા અધ્યાયમાં દ્વારકાંધીશે બાર વર્ષ સુધી એકનાથને ત્યાં રહી સેવા કરી અને તેને ખજર પડતાં જતા રહ્યા.

મુડતાલીસમા અધ્યાયમાં સાઠાત્ત મારુતિનો અવતાર રામદાસ સ્વામીની કથા છે. તે લગ્નમાંથીજ નાસી ગયા અને પંડરપુરમાં રૂક્મિણી-રમણે શ્રી રામરૂપે દર્શન આપ્યાં.

અડતાલીસમા અધ્યાયમાં તુકારામના વૈરાગ્યની કથા છે. હથિ-કેશાએ તેના કીર્તનમાં આવી સિવાજી મહારાજનું રક્ષણ કરી યવન સૈન્ય દૂર કર્યું.

ઐગણ્ણ્યપચાસમા અધ્યાયમાં તુકારામે પત્નીને ઉપદેશ કર્યો અને ઉદ્ધારતા બતાવી પોતાનું ધર બ્રાહ્મણોને લુટાવી દીધું.

તેવીસમા અધ્યાયમાં ચોખામેળાનું વૃતાંત છે. જીવો અને તત્ત્વો એ બે બ્રહ્મજીવને કળીરતા શિષ્ય થવા માટે જાતિ બદલાર મૂકવાની કથા છે.

ચોવીસમા અધ્યાયમાં પદ્મનાભની કથા છે. તેણે 'શ્રીરામ' નામ કહેવડાવી શાહુકારની વ્યથા દૂર કરી. બીજી કથામાં કળીરે પોતાની પત્નિને વાણીઆને ત્યાં એક દિવસનું સંત માટે બોજન કરવા અન્ન આપે તેટલા માટે વેચી હતી.

પચીસમા અધ્યાયમાં રાજા પીપાજી પશ્ચાતાપથી રાજ્ય ત્યજ દારકાં જતા હતા. રસ્તામાં વાઘને રામ મંત્રથી ઉપદેશ કર્યો.

છત્રીસમા અધ્યાયમાં રોહિદાસ ભક્ત ચામરાની કાયળીમાં શાલીગ્રામ રાખતા. તેથી બ્રહ્મજીવે ત્રાસ આપ્યો ત્યારે જાતી ચીરીને તેમાંથી જનોઈ બતાવી.

સત્તાવીસમાથી ત્રીસમા અધ્યાયમાં નરસિંહ મહેતાનું પાવન ચરિત્ર છે. તેને સંકર ભગવાને રાસમંડળનાં દર્શન કરાવ્યાં, પછી તેના પુત્રનું લગ્ન, હુંડી, પુત્રીનું અમેટું અને છેલ્લે ભગવાને હાર પહેરાવ્યો; તે કથા છે.

એકત્રીસમા અધ્યાયમાં રામદાસ બોઝાણાની ભક્તિને વરા થઈ ભગવાન દારકાંથી ડોકર આવ્યા.

બત્રીસમા અધ્યાયમાં મથુરાંથી શ્રી જગજીવનની મૂર્તિ આણીને હરદાર આવી.

તેત્રીસમા અધ્યાયમાં શ્રીપૂતિએ સુરદાસ ભક્તને મથુરામાં દર્શન આપ્યાં.

ચોત્રીસમા અધ્યાયમાં રૂક્મિણીચરે સેના નાવીનું રૂપ લઈ રાજાને નિજ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવ્યાં.

પાંત્રીસમા અધ્યાયમાં સાત્ત્વિક રાજાએ પોતાનો હાથ કાપી નાખ્યો. તેથી જગજીવને પ્રસન્ન થઈ પહેલાંના જેવો કરી આપ્યો. બીજી કથા કર્માબાઈની છે, તેની ભક્તિ બોધ પાપાણ્યમૂર્તિએ બોજન કર્યું.

છત્રોસમા અધ્યાયમાં સુરદાસ ભક્ત મદનમોહનની કથા છે. જન-જનસંવંતને પણ પાણીમાં ફૂજતાં શ્રી ચ્છુનંદને ઉંચકી રાખી કૌતુક કર્યું હતું.

સાડત્રીસમા અધ્યાયમાં પ્રેમાળ ભક્ત રસિકમુરારે કાશીમાં ઉપદેશ કરીને રાગને પણ ક્ષણભાવમાં વિદેહી બનાવ્યો.

આડત્રીસમા અધ્યાયમાં પ્રેમાળ ભક્ત મીરાંબાઈનું ચરિત્ર છે. તેને વિષ આપતાં અમૃત થયું તે સર્વ જાણે છે.

ઐગણ્ણ્યાગ્રીસમા અધ્યાયમાં કાન્હોપાત્રાને પંદરીનાથે પ્રસન્ન થઈ દર્શન આપી શરણે લીધો.

ચાગ્રીસમા અધ્યાયમાં દામાજી પંતનું શ્રી રૂક્મણીકાંતિ રક્ષણ કયું.

એકતાગ્રીસમા અધ્યાયમાં ઋદુન્જયે કર્મક લિંગાયત બ્રાહ્મણોનાં લિંગસ્થાનમુખથી પાછાં આવ્યાં.

બેતાગ્રીસ અને તેંતાગ્રીસ અધ્યાયમાં ભાનુદાસનો અશ્વ હાથમાં પકડી રાખીને શ્રીપતિ તેને મળ્યા. પંડરપુરથી વિદેહાત્મી મૂર્તિ રાગ વિદ્યાનગર લઈ ગયા. ત્યાંથી ભાનુદાસ તે મૂર્તિ પાછી લઈ આવ્યા. ભાનુદાસને શળી ઉપર ચઢાવતાં શળીની ઝાડની ઝળી થઈ ઉપર પાન ફૂલ લાગ્યાં.

ચુંવાગ્રીસમા અધ્યાયમાં બહીરંભટની શંકા દૂર કરવા તેને મારી નાખી નાગનાથે તરતજ નવો જન્મ આપ્યો અને તેનો સંશય દૂર કરી આત્મજ્ઞાની બનાવ્યો.

પીરતાલીસમા અધ્યાયમાં એકનાથનું આખ્યાન છે. જનાર્દન સ્વામીનાં દર્શને ગયો ત્યાં શ્રી હત્ત લગવાનનાં દર્શન કરાવી પ્રસાદ આપ્યો.

છંતાલીસમા અધ્યાયમાં દ્વારકાંધીશે બાર વર્ષ સુધી એકનાથને ત્યાં રહી મેલા કરી અને તેને ખજર પડતાં જતા રહ્યા.

મુડતાલીસમા અધ્યાયમાં સાક્ષાત્ મારુતિનો અવતાર રામદાસ સ્વામીની કથા છે. તે લગ્નમાંથીજ નાસી ગયા અને પંડરપુરમાં રૂક્મણી-રમણે શ્રી રામરૂપે દર્શન આપ્યાં.

અડતાલીસમા અધ્યાયમાં તુકારામના વૈરાગ્યની કથા છે. હળિ-કેશીએ તેના કાર્ત્તનમાં આવી સિવાજી મદારાજનું રક્ષણ કરી યવન સૈન્ય દૂર કયું.

ઐગણ્ણ્યપચાસમા અધ્યાયમાં તુકારામે પત્નીને ઉપદેશ કર્યો અને ઉદારતા બતાવી પોતાનું ઘર બ્રાહ્મણોને લુટાવી દીધું.

પચાસમા અધ્યાયમાં 'તુકારામની પત્નીએ તેના ગરડામાં શેરડીનો સારો ભારતો શાંતિ રાખી.' વળી 'કરવાલયોં ખત લખી પંદરપુર મોકલી, દેહુ ગામે પંદરીનાથને બોલાવી પોતાને ઘેર દર્શન કર્યાં.

એકાવનમા અધ્યાયમાં નીંજરાગ્નના કીર્તનમાં સુક્ષ્મરૂપ ધરી તેમના ખલા ઉપર બિલા રહી ચમર કરતાં વાણિયલુને દર્શન આપ્યાં.

બાવનમા અધ્યાયમાં તુકારામના કીર્તનમાં મશાલથી મંડપ સજાવ્યો, તે ખીજા ગામમાં રોષ મદંમદ કીર્તન કરતો હતો તેણે સુઝાવ્યો. તુકારામના અલંગનાં પુસ્તકો આલ્મજોએ નદીમાં નાખ્યાં, ત્યાંથી તેર દિવસ તે કારાંજ પાછાં નીકળ્યાં.

ત્રેપનમા અધ્યાયમાં બોધસે પોતાનું ખેતર વાવિકાને લુંટાવી દીધું. તે તૂટેલાં ફૂંડાંમાં પંદરીનાથે નવાં કણસલાં ઉગારી અપાર અન્ન પેદા કરી આપ્યું.

ચોપનમા અધ્યાયમાં હાંસી કણુબલુને મોક્ષ આપ્યો અને મહારને ફળેત કર્યાની કથા છે.

પંચાવનમા અધ્યાયમાં ચાર સંતોનાં ચરિત્રો છે. રણેશનાથે ઝાડને ઉપદેશ કર્યો, કેશવસ્વામીના કીર્તન વખતે પ્રસાદમાં સુંકને બદલે વજનાગ ખાવા છતાં શ્રીપતિએ રક્ષણ કર્યું. ગોમાધને નદી ઉતારી તેનાં પાનિયાં પ્રેમથી આરોગ્યાં. લતિબશાદનો પ્રેમ જોઈ રાધીકાના 'હાથનું' પાન ચિત્રમાંના શ્રીકૃષ્ણે ખાધું.

છપ્પનમા અધ્યાયમાં સંતોઆ પવારની લલિત જોઈ, યાત્રાના માણસોને નદીના પૂરમાંથી કાચમાનું રૂપ ધરીને પાર લઈ ગયા. નીજોઆના ધરમાં પુત્રીના લગ્નમાં આલ્મજુ ચર્ષ, સામગ્રી પૂરી પાડી. હરિલકતોને યવનો ત્રાસ આપતા હતા. તેમની મારુતીએ મસ્જિદ તોડી ઉદ્ધવ ચિહ્નનનો ઉત્સવ પૂર્ણ કરાવ્યો.

સત્તાવનમા અધ્યાયમાં વિસોઆ શરાદનું પોતે ગુમારતા ખતીને ત્રણ ચૂકવ્યું. એ સર્વ કથા શ્રોતાઓએ પ્રેમથી સાલગી છે.

આ છપ્પન દેશનો રાજહંસ ભકતકથારૂપી મોતીનો હાર લઈને સત્તાવનમા મ્હાન સરોવરમાં કીડા કરવા આવ્યો છે. સંસાર અને પરમાર્થ એ પાણી અને દૂધ બેમાં થયેલાં જાણુજો. તેમાંથી વિવેકરૂપી ચાંચથી દૂધ શોષી દાઢી સેવન કરજો. આ છપ્પન રત્નો જડીને બેસાડ્યાં છે અને તે

પાત્રથી વિદ્યુદ્ધપૂજા કરી છે. નિમ્નમ પ્રેમાળ લક્ષ્મી એ તુલસીની કામળ મંજરીઓ છે, તેની માળા ગૂંથીને દીનદયાળની પૂજા કરી છે. આ હપ્પન દેશના નિર્મળ આરસ છે અને સત્તાવનમું ઉત્તમ સ્થળ છે ત્યાં તે આરસનું દેવળ બન્યું છે અને તેમાં ધનનીગને પધરાવ્યા છે.

આ દેશમાં બીજા ઘણાં સંત, વૈષ્ણવ, મદંત, લક્ષ્મી પ્રગટ થયા હતા. તે છૂટાં છૂટાં કૂડો લઈને પુષ્પાંજલીથી શ્રી વિદ્યલને અર્પણ કર્યાં છે. જેમણે શ્રીહરિને પ્રસન્ન કર્યાં હતા તેઓનાં નામઃ ભર્તુહરિ, જાતકેર, સદાનંદ, શંકરાચાર્ય, ગોપીચંદ રામ, હીરાસિંદ, માયુકદાસ, કવીશ્વરગંગ, ચર્પટીનાથ, ચોરંગીનાથ, ધનો જાટ, બાજુદખાન બાબા, નાનકસદન, નરસિંદ ભારતી, નારાયણ, અચ્યુતાશ્રમ, હવસી, અવગદ, મુકુંદરાજ, (આ લક્ષ્મી વિવેકસિંધુ નામે અધ્યાત્મ ગ્રંથ લખ્યો હતો.) કૃષ્ણભટ, પારવસ્થ, કૃષ્ણદાસ, મુદ્દગળ, કાન્ધા, હરિદાસ, નામા પાકડી, લોઢીજીરાજ, ચાંદપોધતા, શેખ હરીદ, શેખકુસેન, નરહરી, જયરામ, માલોપંત, નરસિંદ સસ્સ્વની, એકલીંગ મરાણસિદ્ધ, સુમનિ કમળાકર રેઝુકાનંદ, શ્રીપતિ, દાસોપંત, માધવદાસ, પ્રહલાદ બડવા, બાપુજીપંત એ પણ દેવને વદાલા હતા. ગોસાવીનંદન સ્વામી, વામન, ગીરીબાઈ ચીન્મયનંદન વિશ્વધિંગ, અંતોબા, ભગવંત ભટ, વિદ્યુત પુરંદર, જૈનાવતી, લાલન ખોજી, પરમાનંદ, દાદુ પીંગરી, પૂર્ણાનંદ અને બદિણાબાઈની પ્રેમ કવિતા સાંભળી ગોવિંદ પરમાનંદ થઈ નાચતા હતા. ગ્રંથોમાં હરિવિજય, રામવિજય અને પાંડવપ્રનાય મોખ છે. શ્રીધરસ્વામી નાગરેકર પંદરપુરગિવાસી, શીવરામ ગોસાવી પૈંજીકર, નારાયણ નીંબયાના પુત્રનો કીર્તનગજર સાંભળી રક્ષિતશ્રીવરને સતોષ થતો. તુષારામનો બધું કાન્ધવા અને નાનો પુત્ર નારાયણ સંસારત્યાગ કરીને દ્વારકા ગયા હતા. બોધલા પાટીલનો પૌત્ર ભગવંત બાબા તેમજ પૈંજીકર નરોબા બાબા દેવપ્રેમથી કીર્તનમાં અખંડ આનંદ આપતા હતા. આનંદ, તનય જનસમાજમાં પરિચિત હતા. રઘુપતિ શેષ પૂર્ણ જ્ઞાની હતા, જેનું કીર્તન કાને સાંભળી અતિ મૂઠ જાની ચલા હતા. સીંદુરવારીઓમાં મધ્ય મુનીશ્વર મોટા લક્ષ્મી હતા. જેની કવિત્વ સહિતથી સારંગધર વણ ચલા હતા. શંકરજી બાબા શીઠિરકરનું કીર્તન ધણું લાંબુ ચાલતું. પોતે સિદ્ધાંત જ્ઞાની અને અતિ ઉદાર હતા. પણ પાખંડી ઉપર સિંહની જેમ ગર્જના કરતા. અમૃતરાય પ્રેમાળ લક્ષ્મી હતા, જેમનું કવિત્વ રસાળ હતું. તે સાંભળતાં નિંદા કરનારનું મન દ્રવી જતું. એવા અનેક સંત

પ્રેમાળમનો આ ભારત બૂમિ ઉપર થયા હતા. જેને ધનવરકૃપાનું વરદાન મળ્યું હતું. તે સર્વના ચરણમાં મારા સાષ્ટાંગ નમસ્કાર છે. મોરેશ્વરઆખા તાંબવેકર ભાગવત ધર્મમાં ધણા તત્પર હતા તેમને પણ પ્રણામ છે. જે જે અંતરમાં એકનિષ્ઠા ધરીને પંડરીના વારકરી થયા તેવા પ્રેમાળ ભક્તોના ચરણમાં મારા સાષ્ટાંગ નમન છે. જેમજે પ્રેમ ઉદ્ઘાસ ધરીને પંડરપુરમાં વાસ કર્યો તે ક્ષેત્રવાસી નિજભક્તોને મારા સાષ્ટાંગ નમન છે.

નમન પડી મનન પડી અમન.

હજુ આગળના જમાનામાં ખીન્ન અનેક વૈષ્ણવ ભક્તો ગુપ્ત અથવા પ્રગટ રીતે અવતાર લેશે. તેમના ચરણમાં મારા સાષ્ટાંગ પ્રણામ છે. ઇશ્વર પરમાત્માની વિભૂતિ અસંખ્ય છે. જુદીથી તેની ગણતરી થઇ શકે નહીં. જેમ પૃથ્વી ઉપર અંકુરો ફૂટનાં દેખાય છે તેની દહી ગણતરી થઇ શકે જ નહીં. સાગરમાં મોઝાંતરંગ અનેક થાય છે તેની પણ ગણતરી થાય નહીં. માટે આ લીલાનાટકી રૂક્મિણીકાંતની લીલા અદ્ભુત છે તેનો કોઈ પાર પામી શકે નહીં. રૂક્મિણીકાંત પોતે જ દેવ થયા અને પોતે જ ભક્ત થયા તેમનાં દર્શન થતાં સઘળા સંતોના દર્શન થયાં છે તેમ જાણ્યો. જેમ સાગરનાં દર્શન કરતાં સઘળી નદીઓનાં જળનાં દર્શન થયાં ગણાય. જેમ સૂર્યને નમન કરતાં સઘળાં દિશ્વોને નમન કર્યાં, દર્શન કર્યાં; એમ કહેવાય. જેમ પીપળાને પ્રદક્ષિણા કરી એટલે તેની સર્વ ડાળીઓ અંદર આવી ગઇ. તેવી જ રીતે વૈકુંઠનાથક અને ભક્તમાં જુદાપણું નથી. જેમ ગળપણ અને સાકર જુદાં પડી શકતાં નથી તેવી જ રીતે નિજભક્ત અને બીમાતીર નિવાસી જુદા નથી એ નક્કી જાણ્યો. આ બનેલી કૃપાથી ભક્તવિજયનું નિર્માણ થયું છે અને તેના શ્રવણ માત્રથી શ્રોતાઓના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થાય છે.

જે ભક્તવિજયનું અર્ખડ પદ્ય કરે,
તેને પ્રગટે જ્ઞાન અતિ અદ્ભુત,
પંડરીનાથ કૃપા કરે તેની ઉપરે
પોતે દર્શન આપે તેને ધડી ધડી.

જે કોઈ તેના ઘરમાં આ ભક્તવિજય ગ્રંથનો સંગ્રહ કરે છે તેના ઘરમાં વિકૃતકૃપાથી દહી વિદ્ય આવતું નથી. સુદર્શન ચક્ર તેનાં વિદ્યો નાશ કરે છે એવો નિશ્ચય અંતરમાં દૃઢ કરજો. આ ગ્રંથમાં એજ કથન છે કે

લકતોને જમણવન પ્રસન્ન થયા, તેથીજ શ્રોતાઓનું અને વક્તાઓનું
 રૂદ્ધિભણીરમણ રક્ષણ કરે છે. કળિયુગના સંતોનાં ચરિત્રો સાંભળીને ટોકા
 કરનારે તેને સામાન્ય ગણવે નહીં, સત્યયુગ, દ્વાપરયુગ અને ત્રેતાયુગમાં
 મોટા મોટા મુનિઓ વર્ણન કરતા હતા. કળિયુગ આવતાં સુરવરને ઘણો
 આનંદ થયો કારણ કે સાડાત્રણ ઘડી ધ્યાન ધરતાંજ વૈકુંઠનાથનાં દર્શન
 થાય છે. એટલામાં નારદમુનિએ કૌતુક કર્યું અને એક હાથે જીહવા અને
 બીજા હાથે શિંગને સ્પર્શ કર્યો. સર્વ દેવોને આશ્ચર્ય થયું અને તેમને તેમ
 કરવાનો અર્થ પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે નારદજી કહે છે કે કળિયુગમાં આ
 અને ત્યજે તેનેજ વૈકુંઠનાથ મળી શકશે. આવો પ્રકાર સાંભળી સુરવરને
 મનમાં ઘણી ચિંતા થઈ. એટલે નારદજીએ કહ્યું કે કળિયુગમાં જે વૈષ્ણવ
 ભક્તો થશે તેમનાં ચરિત્રો જે સાંભળશે તેમને વૈકુંઠપતિનાં દર્શન થશે.
 નારદજીએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો ત્યારે દેવોને પૂરેપૂરો આનંદ થયો અને
 કહેવા લાગ્યા કે આ દૂંક સાધન અમને પસંદ પડ્યું છે તેથીજ મહર્ષિ-
 ઓને તથા ઇદ્રાદિક દેવોને પણ ભક્તચરિત્ર પાવન કરે છે. ચિકિત્સકોએ
 આવાં વચન સાંભળીને મનમાં સંશય કરવો નહીં. જેની રૂદ્ધિભણીવરે
 આજ્ઞા કરી તેટલાજ અક્ષરો આ ગ્રંથમાં લખ્યા છે. વાજંત્ર વગાડનાર
 જેની દૂંક મારે છે તેવાજ તે વાજંત્રમાંથી અવાજ આવે છે. ખેતરમાં
 બીજ રોપ્યાં છે પણ તેને અંકુર ફૂટવાં તે પાણી મળ્યા ઉપર આધાર રાખે
 છે. જેમ મંડપમાં દોરી બાંધીને લટકાવેલી દીગલીને નાચ તેના સૂત્રધાર
 ઉપર આધાર રાખે છે તે પ્રમાણે આ ભક્તચરિત્ર ગ્રંથના લખાણ માટે
 શુદ્ધિદાતા શ્રી રૂદ્ધિભણીપતિ છે. તેમણે મારી શુદ્ધિને પ્રકાશ આપી પોતાની
 ઇચ્છા પ્રમાણે આ ગ્રંથનું લખાણ કગલ્યું છે. શકે સોળસેચોરાથી, ચિત્રલાનુ
 નામ સંવત્સર, વૈશાખવદી ૧૨ તિથિએ આ ગ્રંથ પ્રથમ લખાયો. પ્રવરાની
 દક્ષિણે તાહારાજ દ ગામ પાંચ કોસ દૂર છે તે સ્થળે આ અતિસુરસ ભક્ત
 વિજય ગ્રંથનો અવતાર થયો હતો.

હવે મારી છેવટની વિનંતી પંદરીનાથ સાંભળજે. તુંજ શ્રોતા અને
 તુંજ વક્તા નિલકૃપાથી આ ગ્રંથનું રક્ષણ કરજે. તું અખિત્ર અવિનાશી
 જગદ્ગુરુ, માયાથી પર, સર્વેશ્વર, નિરાધારનો આધાર, આ દાસને ભવપાર
 ઉતારજે. ભક્તોએ જે ઇચ્છા કરી તે તે સર્વ તત્કાળ તે પૂરી કરી
 છે. તેઓનો નિર્ભળ પ્રેમ જોઈને હૃદયકમળમાં સ્થાન આપ્યું છે. કોઈએ
 માગ્યું આત્મજ્ઞાન અને કોઈએ માગ્યો મોક્ષ (સાધુન્યસદ્ન) પણ મારા

મનમાં તો એવી ઇચ્છા થાય છે કે હું હંમેશાં દરિયુણ વર્ણન કરતો રહું.
કાઈ એણે વજ્રસને તો કાઈ એકા વૈકુંઠજીવનમાં, પણ દુતો તારા દાસ
ભક્તોના કીર્તનમાં સપ્રેમ લીન થયો છું.

હરિના ભક્ત તો મુકિત ન માગે
માગે જન્મ જન્મ અવતાર રે.

કે જેથી જન્મો જન્મ દરિયુણ ગાવાનો લાભ મળ્યા કરે.
મનમાં પ્રેમભાવ લાવીને તારા દાસની સ્તુતિનું વર્ણન કરવું એજ
મારા માટે તો યોગ્ય છે અને હું પ્રેમથી નિરતર એટલું જ માગું છું.

સ્વસ્તિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સાંભળતાં શ્રી જગન્નાથ સંતોષ પામશે.
પ્રેમાળ ભાવિક ભક્તોએ આ સત્તાવનમો રસાળ અધ્યાય સાંભળ્યે.

૧ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

॥ ઇતિ શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ સમાપ્ત ॥

॥ ગુણ ભવતુ ॥

નકો ખેદ કરું કોણુત્યા જાણી ચા
પતિ લક્ષ્મીના ચર્ચ બાણ તસે.
આવડીને ભાવે હરીનામ ધેસો
તુઝી ચીંતા ત્યાસી સર્વ આહે.
સકળ લોકાંચી કરી તો સંભાળ
તુજ માકલીલ જૈસે કદી નાહો.
જૈસી સ્થિતિ આહે તેશા પરી રાહે
કૌતુક તું પાહે સચીતા સે.
એકા જનાર્દની ભોગ પ્રારબ્ધાચા
શ્રીહરી કૃપે ત્યાચા નાશ અલા

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

શ્રી સદ્ગુરુ ભાઉસાહેબ મહારાજ ઉમદીકરનો પરિચય

શ્રી ભક્તવિજયના મૂળ મંથમાં જે ચરિત્રો વર્ણવ્યાં છે તે અત્રીસોથી ત્રણસો વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા સંતોનાં છે. આત્મજ્ઞાની થઈને પૂર્ણ પ્રજ્ઞસ્થિતિએ પહોંચેલા આ સંતોની પરંપરા મહારાષ્ટ્ર અને દર્યાદેશમાં એક સરખી રીતે ચાલુ રહી છે અને તેઓ થકી હજારો ભક્ત અને ભાવિક સન્નિવૃત્તોના ઉદ્ધારનું કાર્ય થયું છે અને આજે પણ ચાલુ છે. આ મંથમાં ચાલુ જમાનાના ત્રણ સંતોનાં ચિત્રો આપ્યાં છે. તેમાંથી એક શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજ ઉમદીકર, જે થોડાક સમય પહેલાં કાળ કરી ગયા, તેમનું ચરિત્ર અહીં દૂકમાં આપવામાં આવ્યું છે. મહારાજના હજારો શિષ્યો આજે પણ મહારાષ્ટ્ર અને દર્યાદેશમાં સાધન માર્ગ જનાવી જગદુદ્ધારનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. તેમના જે મુખ્ય શિષ્યોમાંથી પહેલા શ્રી સદ્ગુરુ અંબુરાવ મહારાજ થઈ ગયા. સર્વસંગ પરિત્યાગ કરીને હીચગિરિ મઠમાં તીવ્ર સાધન કરતા હતા. મહારાજે પોતાની હયાતિમાં તેમને ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર આપ્યો. પણ તેમણે કશું કે જ્યાં સુધી મહારાજ છે ત્યાં સુધી હું તેમનો દાસાનુદાસ કેવી રીતે અધિકારી થઈ શકું? મહારાજના નિર્વાણ પછી પોતે જીવ્યા ત્યાં સુધી મઠમાં રહીને ઉપદેશકાર્ય કર્યાં કર્યું. નિર્વાણ પહેલાં પોતે વીળપુર ગયા હતા અને ત્યાં દેહ મૂક્યો. પણ તેમના દેહને હીચગિરિ મઠમાં લાવી સમાધિરથ કર્યાં. મહારાજના બીજા મહાન શિષ્ય શ્રી રામભાઉ ગનડે પહેલાં પુનાની કચુસન કોલેજમાં પ્રોફેસર હતા. પછી અટ્ટહાયાદ યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચાન્સેલર થયા હતા. ત્યાં દુપધ્ધાટ આગળ અધ્યાત્મજ મંદિર રચાવ્યું અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજની કીર્તિ વધારી. તેમણે સંત વાકમય અને તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર અનેક મંથ લખ્યા છે. મહારાષ્ટ્રપતિસવનમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉપર પ્રવચન કર્યું હતું તેનું ટેકાપ રેકૉર્ડીંગ કરવામાં આવ્યું છે. તેમણે હમણાં થોડા વખત ઉપરજ સમાધિ લીધી છે. તેમનો મઠ તથા સમાધિ શેલાપુર પાસે નિબાળમાં છે અને ત્યાં સાધન કાર્ય હજી ચાલુ છે.

નવનાથ ભક્તિસાર નામે મહારાષ્ટ્ર ભાષામાં એક મહાન મંથ પ્રસિદ્ધ થયો છે. તેના ૨૪, ૩૫ અને ૩૬મા અધ્યાયમાં શ્રી રેવણનાથ સિદ્ધનું

ચરિત્ર વર્ણન કરેલું છે. શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજને જે ઉમદી સંપ્રદાય ચાલુ કર્યો છે તે રેવણનાથથી પાંચમી ગાદીએ આવેલા છે. બ્રહ્મદેવના ત્રિંદુમાંથી અડધાશીદગ્ધર, ત્રીપ ઉત્પન્ન થયા. તેમાંથી કેાઇ ત્રિંદુ રેવા (નર્મદા) નદીમાં પડ્યું. તેમાં ચમત્ત નારાયણે સંચાર કરી અવતાર લીધો. રેવા નદીમાં અવતર્યા તેથી રેવણનાથ નામ પડ્યું. એક સમયે રેવણનાથ ખેતરમાં કામ કરતા હતા ત્યારે શ્રી દત્તાત્રેય તેમને મળ્યા અને તે મોહમાં સિદ્ધિ આપી પછી મત્સ્યેન્દ્રનાથ તેમને મળ્યા. તે તેમને ગીરનાર પર્વત ઉપર શ્રી દત્તાના સ્થાનમાં લઈ ગયા. ત્યાં લઈ જઈ શ્રી રેવણનાથને આત્મદાનમાં પારંગત કર્યા. તેનું વિગતવાર વર્ણન નવનાથ લક્ષિતસાર ગ્રંથમાં છે. શ્રી રેવણનાથની પરંપરા આ પ્રમાણે છે.

રેવણનાથ, મહાસિદ્ધ, કાડસિદ્ધ, નારાયણ,
મહારાજ નીંબરગી, રઘુનાથત્રિપ સાધુ ઉમદી,
શ્રી સદ્ગુરુ ભાઉસાહેબ મહારાજ ઉમદીકર.

શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજનો જન્મ રામનવમી, સંકે ૧૭૬૫ને દિવસે થયો હતો. અટક દેશપાંડે દેશસ્થ બ્રાહ્મણ અને ઉમદી ગામના વતનદર હતા. તેમના બે ભાઇ નાનાસાહેબ અને દાણ્યા નામે હતા. તે બંનેએ શ્રી રઘુનાથ ત્રિપ સાધુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજને નાનપણમાં નિર્ગુણ ઉપાસના ઉપર શ્રદ્ધા નહોતી. તેથી બંને ભાઇઓ ગુરુસેવા કરતા તે ખેડી માનતા. સગુણ ઉપાસના ઉપર તેમને શ્રદ્ધા હતી. તેથી તે નિયમિત મારુતિની પૂજા કરતો. આ હનુમાનજીના દેવળમાં શ્રી રઘુનાથ ત્રિપ સાધુ દર્શન માટે આવતા હતા. તેમણે ભાઉસાહેબ મહારાજને બોલ્યા. તે સમયે તેમની ઉંમર સોળ વર્ષની હતી. સાધુના સ્વમજવામાં આવ્યું કે આ છોકરો મહાન સંતપુરુષ થઇને જગતમાં ઉદ્ધાર કાર્ય કરશે. તેથી તે સાધુએ પોતે દેવળમાં જઈ ભાઉસાહેબને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. આ પ્રકારથી ભાઉસાહેબનું મન તે સાધુ તરફ વળ્યું પછી ભાઉસાહેબને લઈને તે સાધુ પોતાના ગુરુ નારાયણ મહારાજ પાસે નીંબરગી લઈ ગયા. ગુરુએ આગળનું લવિષ્ય જોઈને તે સાધુનેજ કહ્યું કે તમે ભાઉસાહેબને દીક્ષા આપો. આથી આજ્ઞા થતાં જ રઘુનાથ ત્રિપ સાધુએ ભાઉ સાહેબને દીક્ષા આપી ત્યારપછી ભાઉસાહેબ નિત્યનેમ કરતાં પોતાનો ધરસંસાર વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવતા હતા. તુકારામ મહારાજે કહ્યું છે કે :—

હવે મહારાજ ભાઈસાહેબનું સાધનકાર્ય વધતું ગયું તેમ તેમ વૈરાગ્યમળ પણ વધતું ગયું. એક સમયે પોતાના ગુરુ સમક્ષ સાધન કાર્ય કરતાં એક ભમરો આવી પગે કરડવા લાગ્યો. પણ મહારાજ જરા પણ હાથ્યા આથ્યા નહીં. જંગલમાં પણ નિત્યનિયમ સમયે સાપ, ચીંટી પાસે આવે અને કદી શરીર ઉપર ચઢી જાય તો પણ બીક રાખ્યા વિના પોતાનું કાર્ય કરતા. વરસાદ કે તડકાની કે નિદ્રાની પરવા કર્યા વિના અદાર વર્ષ ઉભા રહીને સખત તપશ્ચર્યા કરી. દર ગુરુવારે પોતાના ગુરુને ત્યાં જઈને સર્વ રીતે સેવા કરતા. જાડા ઉંચકતા, ગમે તે કામ કરતાં સારું નરસું મનમાં લાવતા નહીં. ગુરુ શ્રી રઘુનાથ પ્રિયે પોતાના નિર્વાણ સમયે ભાઈસાહેબને કહ્યું કે હવે પછી તારે પરમાર્થ કાર્ય આલુ રાખવાનું છે.

ગુરુએ સમાધિ લીધા પછી ભાઈસાહેબ મહારાજને કંઈ એન પડતું નહોતું. પાર્થિવ શરીર છોડ્યું જોઈએ અને ગુરુઆરા પ્રમાણે કાર્ય થવું જોઈએ તે વિચારે પોતાનું સધનું લક્ષ સાધન માર્ગ ઉપર કેંદ્રીત કર્યું. ગામેગામ ફરતું, સવારમાં ભજન, બપોરે પોથીચાચન, રાત્રે ભજન પછી શંકાસમાધાન એમ કાર્ય ચરૂ કર્યું. મહારાજે પંદરીનાથની પ્રતિજ્ઞા લીધી કે શ્રી સદ્ગુરુનું દેવળ બંધાવી કીર્તિ વધારીશ ત્યારે જ પંદરપુર આવીશ અને દંડવત પ્રણામ કરીશ. અને તે પ્રણામે દેવળ બંધાયું અને સમુદાય વધતો ગયો. આવનાર માણસનો ભાવ જાંઘ તેના પોચા સ્પર્શ કરતા. શ્રીમંત માટે માન અને ગરીબ એટલે અવગણના એવું તેમની પાસે નહોતું. પરમાર્થ સાધનમાં જાનિ, વર્ણ, ધર્મ એવું કંઈ પણ મનમાં લાવતા નહોતા. આ માટે કહેવત છે કે—

પરમાર્થમાં નથી નાના કે મોટા, કે નથી વિદ્યાધન વર્ણ વિચાર,
પણ પ્રપંચમાં રહી જેના તેના સંબંધી કરે વિચાર.
પ્રપંચમાં જાણી શકે પૃથક્કરણ, પરમાર્થે જાણે એકીકરણ,
અત્યંત ગુરુ બંધુ હોય તો પણ, પ્રેમે ભેટે એક બીજને.

નકામે વાદવિવાદ કરવા માટે કોઈ આવે તેને મહારાજ પોતે જ નમસ્કાર કરતા અને વાદ કરતા નહીં. જે કોઈ પરમાર્થ વિષયની ધ્વજા-વાજો આવે તેને તત્કાળ અનુભવ આપના. અને આગળ માર્ગદર્શન કરતા પોતે કોઈ પણ શિષ્ય પાસે આર્થિક માગણી કરતા નહીં કે કોઈ ચીજ વસ્તુ પણ માગતા નહીં. સંકટો લોકોની અડચણો મહારાજની કૃપાથી દૂર થઈ જતી. આધિપત્યને માત્ર નામરમરણ કરાવતાં જ સારું થઈ જતું.

૧. સામાન્ય માણસોના મનમાં એવી કલ્પના હોય છે કે ચમત્કાર વિના સાધુ નહીં. જ્યાં ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર. પણ મહારાજ કહેતા કે અરે! હું તો ભરવાડ છું. મને વેદ, વ્યાકરણ કંઈ આવડતું નથી. પણ જે જે ભાગ્યશાળી પુરૂષો મહારાજના સહવાસમાં આવ્યા તે સર્વને સમગ્રયુગ કે મહારાજ ખરેખરા જ ભરવાડ છે. ઘેટાં જેવાં હજારો અજ્ઞાન માણસો સંસારમાં છે. ખાવાપીવાની વાસના તૃપ્ત કરીને દિવસ ગુજારતા અનેકજનો કે જેને ચત્ર રીતે મોક્ષ માર્ગ જડતો નથી તેવા મૂઢ, ઘેટાં જેવા માણસોને ખરો કલ્યાણ માર્ગ ખરાખર રીતે સમગ્રવનાર આ ભરવાડ મહારાજને ખરેખર ધન્ય છે! મહારાજ કહેતા કે યાની થવાથી સિદ્ધિરૂપી દોષ લાગુ પડે છે. પણ તે કૃપાળુ ગોવિંદ ભક્તો માટે કરે છે. તેથી તેમને દોષ લાગતો નથી. ખરા સંતો મહંતપણું કરતા નથી તે છતાં સર્વત્ર તેમનો પ્રભાવ પડે છે અને ચમત્કાર ચાલે છે દારણ કે તે હંમેશાં પુણ્ય માર્ગે ચાલે છે.

મહારાજ કહેતા કે હું ચમત્કાર કરતો નથી. પણ તેમના શિષ્યોને અને તેમને માનનારાઓને તેમના પ્રભાવનો હર ધડીએ અનુભવ થતો હતો. તે કહેતા કે જે કોઈ પુણ્ય માર્ગે ચાલે છે તેવા સંતો ઉપર પ્રત્યેક ધડીએ વિઠોખાની રક્ષા હોય છે. તે ભક્તવત્સલ ગોવિંદ કૃપાળુ, ભક્તોની આગળ આગળ જઈને તેઓનું કામ કરે છે.

આગળ જેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે શ્રી પ્રે. રામભાઈ રાનડે જેમને છેલ્લાં પંદરેક વર્ષથી લોકો ગુરુદેવ કહે છે તે પોતાના બાળપણમાં અશક્ત હતા. તેમની પાડોશમાં આ ચરિત્ર લેખકના પિતા રહેતા હતા. તેમણે મહારાજનો અનુગ્રહ બાળપણમાં જ લીધો હતો. શ્રી રાનડે ગુરુદેવનું બાળપણનું કાલ પીડિત શરીર જોઈ તેમની માતાને રાત્રીદિવસ ચિંતા થવા કરતી. તેમની આઠ વર્ષની ઉંમરે તેમને મહારાજના ચરણમાં મૂકી માતાએ તેમનો આશીર્વાદ માગ્યો. મહારાજે કહ્યું તું કાળજી કરીશ નહીં. આ છોકરો મોટો ભાગ્યશાળી અને સત્પુરૂષ થવાનો છે. તેને ભજન તથા સપ્તાહમાં બેસાડજે. નામરમરણ નિત્યનિયમ પ્રમાણે કરવું બીજી ચિંતા કરવી નહીં. તે બાળક ટ્રોફેસર થઈને પછી યુનિવર્સિટીના વાર્ષિકચાન્સેલર થયા. તેમનું રાષ્ટ્રપ્રમુખ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ અને શ્રી રાધાકૃષ્ણ પણ ગુરુદેવ કહીને ગૌરવ ક્યું છે. તે હજારો લોકો જાણે છે. એક સમયે શ્રી રાધાકૃષ્ણે કહ્યું હતું કે ગુરુદેવ રાનડે સાક્ષાત્ ૪૫૨ સાથે

હવે મહારાજ ભાઉસાહેબનું સાધનકાર્ય વધતું ગયું તેમ તેમ વૈરાગ્યબળ પણ વધતું ગયું. એક સમયે પોતાના ગુરુ સમક્ષ સાધન કાર્ય કરતાં એક ભરેલો આવી પગે કરડવા લાગ્યો. પણ મહારાજ જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા નહીં. જંગલમાં પણ નિત્યનિયમ સમયે સાપ, શીંઝી પાસે આવે અને કદી શરીર ઉપર ચઢી જાય તો પણ બીક રાખ્યા વિના પોતાનું કાર્ય કરતા. વરસાદ કે તડકાની કે નિઠાની પરવા કર્યા વિના અઢાર વર્ષ ઉભા રહીને સખત તપશ્વર્ષા કરી. દર ગુરુવારે પોતાના ગુરુને ત્યાં જઈને સર્વ રીતે સેવા કરતા. જંગલ ઉંચકતા, ગમે તે કામ કરતાં સારું નરસું મનમાં લાવતા નહીં. ગુરુ શ્રી રઘુનાથ પ્રિયે પોતાના નિર્વાણ સમયે ભાઉસાહેબને કહ્યું કે હવે પછી તારે પરમાર્થ કાર્ય ચાલુ રાખવાનું છે.

ગુરુએ સમાધિ લીધા પછી ભાઉસાહેબ મહારાજને કંઈ એન પડતું નહોતું. પાર્થિવ શરીર છોડ્યું જોઈએ અને ગુરુઆચાર્ય પ્રમાણે કાર્ય થયું જોઈએ તે વિચારે પોતાનું સઘળું લક્ષ સાધન માર્ગ ઉપર કેન્દ્રીત કર્યું. ગામેગામ ફરવું, સવારમાં ભજન, બપોરે પોથીવાચન, રાત્રે ભજન પછી શંકાસમાધાન એમ કાર્ય શરૂ કર્યું. મહારાજે પંદરીનાથની પ્રતિમા લીધી કે શ્રી સદ્ગુરુનું દેવળ બંધાવી કીર્તિ વધારીશ ત્યારે જ પંદરપુર આવીશ અને દંડવત પ્રણામ કરીશ. અને તે પ્રણામે દેવળ બંધાયું અને સમુદાય વધતો ગયો. આવનાર માણસને ભાવ જોઈ તેનો યોગ્ય સત્કાર કરના. શ્રીમંતે માટે માન અને ગરીબ એટલે અવગણના એવું તેમની પાસે નહોતું. પરમાર્થ સાધનમાં જાતિ, વર્ણ, ધર્મ એવું કંઈ પણ મનમાં લાવતા નહોતા. આ માટે કહેવત છે કે—

પરમાર્થમાં નથી નાના કે મોટા, કે નથી વિષાધન વર્ણ વિચાર,
પણ પ્રપંચમાં રહી જેના તેના સંબંધી કરે વિચાર.
પ્રપંચમાં જાણી શકે પૃથકકરણ, પરમાર્થ જણે એકીકરણ,
અત્યંત ગુરુ બંધુ હોય તો પણ, પ્રેમે બેટે એક બીજાને.

નકામો વાદવિવાદ કરવા માટે કોઈ આવે તેને મહારાજ પોતે જ નમસ્કાર કરતા અને વાદ કરતા નહીં. જે કોઈ પરમાર્થ વિષયની ઇચ્છા-વાળો આવે તેને તત્કાળ અનુભવ આપતા. અને આગળ માર્ગદર્શન કરતા પોતે કોઈ પણ શિષ્ય પાસે આર્થિક માગણી કરતા નહીં કે કોઈ ચીજ વસ્તુ પણ માગતા નહીં. સેંકડો લોકોની અડચણો મહારાજની કૃપાથી દૂર થઈ હતી. વ્યાધિગ્રસ્તને માત્ર નામસ્મરણ કરાવતાં જ સાત્રં થઈ જતું.

૧. સામાન્ય માણુમોના મનમાં એવી કલ્પના હોય છે કે ચમત્કાર વિના સાધુ નહીં. જ્યાં ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર. પણ મહારાજ કહેતા કે અરે! હું તો ભરવાડ છું. અને વેદ, વ્યાકરણ કંઈ આવડતું નથી. પણ જે જે ભાગ્યશાળી પુરૂષો મહારાજના સહવાસમાં આવ્યા તે સર્વને સમગ્રયુગ કે મહારાજ ખરેખરા જ ભરવાડ છે. ઘેટાં જેવાં હજારો અત્તાન માણુસો સંસારમાં છે. ખાવાપીવાની વાસના તૃપ્ત કરીને દિવસ ગુળરતા અનેકજનો કે જેને ચત્રંત્ર રીતે મોક્ષ માર્ગ જડતો નથી તેવા મૂઠ, ઘેટાં જેવા માણુસોને ખરો કલ્યાણ માર્ગ જરાખર રીતે સમગ્રવનાર આ ભરવાડ મહારાજને ખરેખર ધન્ય છે! મહારાજ કહેતા કે જાની થવાથી સિદ્ધિરૂપી દોષ લાગુ પડે છે. પણ તે કૃપાળુ ગોવિંદ ભક્તો માટે કરે છે. તેથી તેમને દોષ લાગતો નથી. ખરા સંતો મહંતપણું કરતા નથી તે છતાં સર્વત્ર તેમનો પ્રભાવ પડે છે અને ચમત્કાર થાય છે દારણ કે તે હંમેશાં પુણ્ય માર્ગે ચાલે છે.

મહારાજ કહેતા કે હું ચમત્કાર કરતો નથી. પણ તેમના શિષ્યોને અને તેમને માનનારાઓને તેમના પ્રભાવનો હર ધડીએ અનુભવ થતો હતો. તે કહેતા કે જે કોઇ પુણ્ય માર્ગે ચાલે છે તેવા સંતો ઉપર પ્રત્યેક ધડીએ વિડોખાની રક્ષા હોય છે. તે ભક્તવત્સલ ગોવિંદ કૃપાળુ, ભક્તોની આગળ આગળ જઈને તેઓનું કામ કરે છે.

આગળ જેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે શ્રી પ્રો. રામભાઈ રાનડે જેમને છેલ્લાં પંદરેક વર્ષથી લોકો ગુરુદેવ કહે છે તે પોતાના બાળપણમાં અશક્ત હતા. તેમની પાડોશમાં આ ચરિત્ર લેખકના પિતા રહેતા હતા. તેમણે મહારાજનો અનુગ્રહ બાળપણમાં જ લીધો હતો. શ્રી રાનડે ગુરુદેવનું બાળપણનું ક્ષય પીડિત શરીર જોઇ તેમની માતાને રાત્રીદિવસ ચિંતા થવા કરતી. તેમની આઠ વર્ષની ઉંમરે તેમને મહારાજના ચરણમાં મૂકી માતાએ તેમનો આશીર્વાદ માગ્યો. મહારાજે કહ્યું 'તું કાળજી કરીશ નહીં. આ છોકરો મોટો ભાગ્યશાળી અને સત્પુરૂષ થવાનો છે. તેને ભજન તથા સપ્તાહમાં બેસાડજો. નામસ્મરણ નિત્યનિયમ પ્રમાણે કરવું બીજી ચિંતા કરવી નહીં. તે બાળક પ્રોફેસર થઈને પછી યુનિવર્સિટીના વાઈસચાન્સેલર થયા. તેમનું રાષ્ટ્રપ્રમુખ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ અને શ્રી રાધાકૃષ્ણ પણ ગુરુદેવ કહીને ગૌરવ ક્યું છે. તે હજારો લોકો જાણે છે. એક સમયે શ્રી રાધાકૃષ્ણે કહ્યું હતું કે ગુરુદેવ રાનડે સાક્ષાત્ ઇશ્વર સાથે

વાતચીત કરે છે. “Rande is in direct Communication with God” મહારાજ લાઉસાહેબે શ્રી રાનડે ગુરૂદેવને માર્ગદર્શન કર્યું હતું ને જે ભવિષ્યવાણી તેમના આક્રમ વર્ષે કહી હતી તે સત્ય થઈ.

આ ચરિત્રવેષકના ઠાકા શ્રી વિનાયકરાવ આપ્ટેએ પણ બે ત્રણ અનુભવની વાત કહી. તે ઠાકા મહારાજના અનન્ય ભક્ત હતા. અત્યંત નિરપેક્ષ રીતે અને નિસ્પૃહપણે સંસારકાર્ય દરના હતા. તેમણે શિક્ષાપુરમાં ભક્ત સંપ્રદાય વધારી છેવટપર્યંત ભજનપૂજન ચૂક્યા નહોતા. એક સમયે શ્રી વિનાયકરાવ સહકુટુંબ રેલ્વે મુસાફરી કરતા હતા. એટલામાં કોઇએ તેમનું ખિસ્સુ કાપ્યું તેમાંથી રેલ્વે ટિકિટો તથા સર્વ વાટખર્ચાની રકમ પણ ચોરાઈ ગઇ. પરદેશમાં મદદ પણ કોણ કરે? તેથી એક સ્ટેશન ઉપર ઉતર્યાને મહારાજને યાદ કરવા શરૂ કર્યા. થોડા સમયમાં એક મારવાડી તેમની પામે આવીને પૂછે છે કે તમારે કંઈ મદદની જરૂર છે કે? ગયા અડધા દલાકથી મારા કાનમાં કોઈ દલાક કરે છે કે એટલે ઉપર કોઇ ઉનારને મદદની જરૂર છે તેને જલ્દી મદદ કર. આ સાંભળી હું તપાસ કરવા આવ્યો છું. આવું સાંભળી ઠાકાની આંખોમાંથી અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં, તે મારવાડી ગૃ સ્થને ખિસ્સુ કપાયાની સર્વ વાત કહી અને પછી જરૂર પુરતા જ પૈસા તેમની પાસેથી લીધા અને તેમનું સરનામું લખી લીધું કે ઠેકાણે પહોંચ્યા પછી તેમને તે પાછા મોકલી શકે. ત્યારે તે કુટુંબ હીંચગિરિ પહોંચ્યું ત્યારે મહારાજના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી અંબુરાવે તરત જ કહ્યું કે ખિસ્સું કપાયું તો ભલે પાપ ગયું. તોરુ કામ તો થયું ને! આ શબ્દો સાંભળતાં જ ઠાકાએ તેમના ચરણમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા અને આંખમાં આંસુ સાથે કહ્યું કે મહારાજ સમર્થ છે પછી મારે શા માટે ચિંતા કરવી જોઈએ. એક સમયે ઠાકા વિનાયકરાવ મહારાજને ત્યાં જવા નીકળ્યા. જંગલમાં રાત પડી ગઇ અને રસ્તો ખૂટ્યા. ધીર જંગલમાં શું કરવું? સામે નજર કરે તો કંઈ જ દેખાય નહીં. ઠાકાએ મહારાજના નામનો જયજપકાર કરવો શરૂ કર્યો. ઠાકા કહેતા કે તે સમયે સામે ચમત્કાર થયો. દીવા સળગતા હોય તેવું સામે દેખાયું. તે સામે લશ્ચ રાખીને ચાલવા માંડ્યું તો એક ગામમાં પહોંચી ગયા. ત્યાં એક માણસને ઘેર રાત્રી ગાળી સવારમાં બીડીને આગળ જઈયું એમ કહી, ત્યાં ભજન કરીને પછી સૂઈ ગયા. સવારમાં બીડીને જુએ છે તો ત્યાં ધર નથી, દીવે તે માણસ

નથી અને ગામ પણ નથી. જંગલમાં સૂતા હોય અને જાડયા તેવું નજરે જોયું. રાત્રે તે માણસે રસ્તો બતાવ્યો હતો તેની યાદ કરીને તે પ્રમાણે જતાં બરાબર હીંચગિરિ મહારાજને ત્યાં પહોંચ્યા. કાકાને જોતાં જ મહારાજ કહે છે કે રસ્તો ભૂલ્યો પણ તારું નામજપતું જોર ધણું તેથી અજવાળું દેખાયું. કાકા કહે છે કે મહારાજ હું તમારું બાળક અને તેથી જ તમે પિતારૂપ બાળકની સંભાળ રાખો છો, સદ્યદુ સમર્થ છે.

આ ચરિત્રલેખકના પિતાને એ મહીનાથી તાવ આવતો હતો. અંત કાળ નજીક આવતો જાણી ગળામાં રક્ષાકની માળા પહેરાવી, કામળી ઉપર મુત્રાડી મૂક્યા હતા. પાડોશમાં શ્રી લાઠિરાવ આપ્ટેની વાડીમાં મહારાજ ભજન કરવા આવ્યા હતા. મહારાજનો અનુગ્રહ મારા પિતાએ ૧૨ વર્ષની ઉંમરે લીધો હતો. મહારાજ મારા પિતાને રોજ કંઈ ભક્તિનાં પદ, શ્લોક કહેતા અને તેમના ઉપર અતિશય પ્રેમ રાખતા. ભજન પૂરું થયા પછી તે અમારે ઘેર આવ્યા. મારા પિતાના આખા શરીર ઉપર હાથ ફેરવી પોતાના હાથે તેમને કપાળે ભરમ લગાડી. પછી કહે છે કે ગણપતિ જી, હવે ધણું સખ રહ્યો. જે મરણ પથારીએ પડેલા તે મહારાજ ભક્તની ઉંમર આજે ૬૭ વર્ષની છે અને હંમેશાં શાંતિથી ગુસ્સમરણ કર્યા કરે છે.

આ ચરિત્રલેખકે મહારાજનાં દર્શન કર્યાં, નથી પરંતુ નાનપણથી મહારાજની મૂર્તિ તેનાં ચર્મચક્ષુ સમક્ષ છે. પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવતાં ખરેખર મારા ઉપર મહાભયાનક પ્રસંગ આવ્યા હતા. પોતાના દુરાચારોપણને લીધે અને અજ્ઞાનપણને લીધે અનેક અડચણો ને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. પણ ગર્ભવસ્થામાંથીજ ભક્તિના સરકાર અતિપ્રબળપણે પડ્યા હતા તેથી મુશ્કેલીના સમયે મહારાજના નામની આરાધના કરતો કે 'વિક્રાંતાનું' નામ સ્મરણ કરતો હતો. હે મિત્રો ! આ બીના આધુનિક શુદ્ધિવાળા કષ્ટલ કરશે નહીં. પણ ખરેખર કલંક લાગે તેવી છેવટની અણીએ ભયંકર સંકટો (રાજકીય ને સંસારીક)માંથી પ્રભુકૃપાથી મને શુદ્ધ બહાર કાઢીને સંભાળ રાખી છે.

આવી રીતે અનેક અનુભવ હજારો લોકોને થયા છે. મારા કરતાં અતિ પ્રબળ ભક્તો મહારાજના ગુણ વર્ણન કરીને તેમનો મહિમા વધારે છે. હું પામર શું વર્ણન કરી શકું ? એ પ્રમાણે પરમાર્થ સાધન કરતાં કરતાં મહારાજની કીર્તિ દૂર દૂર વધતી ચાલી. જેમકે જમખંડી તે મુખ્ય

રૂઝા પછી વિઘ્નપુર, જત, સોલાપુર, યુના, મુંબઈ એમ હજારો માણસો અને શિષ્યોનો સમુદાય વધતો જાય છે. સર્વ ચરિત્ર લખતાં મોટા ગ્રંથ થઈ જાય પણ આટલો માત્ર પરિચય આપ્યો છે. દૂધની ભૂખ ઝાડથી મટાડવી એવું છે.

કોઈ દિવસ આ નંધર દેહ પડવાનો છે એનું વર્ણન મહારાજે આગળથી કર્યું હતું.

સપ્તેસે વાટે અવતાર કાર્ય, મહોળીનાં કાચ ત્વરા કેલી. જતો મહોળીનાં સાગીતને આધી, સર્વહી ઉપાધી ત્યાગીયેલી. શિષ્ય વિનવીતી આપણાંસી જણે, માગે ભક્તિ કાણે આશવાવી, તુમ્હાંસી હો ત્યાગી કાચ અસે ચિંતા, ભક્તિ આશવીતાં દેવ અમે. ચિંતા કેલી તરી હોઈત તે હોતે, કદા ચુકિના તે દેવકાજ, એસે વદોનીયાં વાણી બંધ કેલી, આંત નામાવળી આલક્ષીમે. નામ આલવીને એકાદશ દિન, ભોજન જીવન ત્યાગી પેસે, માધ સુદી તૃતીયા દિન ગુરુવાર રાત્ર એક પ્રહર ઝાલી અમે. શિષ્ય મીઝોનીયાં કરીતી ભજન, સપ્તેમ જીવન ડોળાં લોટે, ભજનચિ અંતી વિરૂદ્ધ ગર્જના, અતિપ્રેમે જાણા આલક્ષીમે. કાપુરાચી જ્યોતી નિમતાં દેખોતી, ટાળી વાળેનીયાં દેહ સોડી સોડી દેહ આમુઆ ધન્ય ગુરુનાથ, જ્યોતી મધ્યે જ્યોત ગુપ્ત રંગલી

શ્રી ભાઉસાહેબ મહારાજ જન્મ રામનવમી સંકે ૧૭૬૫

નિર્વાણ : માધ સુદી ૩, સંકે ૧૮૩૫ ૨૬-૧-૧૮૧૪

— શંભુ આજી.

શ્રી સદ્ગુરુ વામનરાવજી દત્તાત્રેય ગુણવણી મહારાજનો પરિચય

ઈ. સ. ૧૯૫૫ના ફેબ્રુઆરી મહીનાના ત્રીજા અઠવાડીએ બનેલી વાત છે. કોઈ કારણને લીધે આ પરિચય આપનાર લેખકને અનાજ પાણીનો ત્યાગ કર્યાને છ દિવસ થઈ ગયા હતા. પણ આ સમયે અંતરમાં પૂર્ણ સાવધતા હતી. સ્વપ્નું નહોતું કારણ કે નિદ્રા આવતી નહોતી. તેવામાં માટુંગાથી નીકળી પુના ગયો. ત્યાં એક ચોટની અંદર એક બાજુએ બંધ એવી નાની ઓરડીમાં દાખલ થયો. ત્યાં ખાંચોખાંચ ભરાઈને પંદર-વીસ માણસો બેઠેલાં હતાં. મને અંદર આવતા જોઈ એક જુદા પણ તેજસ્વી પુરુષ, અધ્યમ ઉંચાઈવાળા ઝટ દઈને ઉભા થયા અને બંને હાથ ઉંચા કરીને કહેવા લાગ્યા આવો ! આવો ! આપે મહારાજ, અમે તમારી કેટલાયે દિવસથી વાટ જોતા હતા. ત્યારપછી તે ગૃહસ્થની સામે જોઈને મેં સરિમત વદને નમસ્કાર કર્યા. તે ઓરડીનું નીરિક્ષણ કર્યું અને તે ગૃહસ્થોને પણ જોયા. તે તેજસ્વી પુરુષના માથા ઉપર ચોટલી હતી અને તેમના બેસવાની જગાએ પાછળ ટેકા દેવા માટે તકીઓ હતો. ત્યાર પછી કેટલીક વાતચીત કરીને હું પાછો માટુંગા આવ્યો. આ પહેલાં તે મહાત્માને મેં કહી પ્રત્યક્ષ જોયા નહોતા. મારા ઓળખીતા ગૃહસ્થ શ્રી. રા. અનંત પટવર્ધન B.A. D.A. E.A Ordinance, જ્યેષ્ઠપુરની પાસે પુનામાં શ્રી ગુણવણી નામે એક સિદ્ધ પુરુષ છે અને તે તેમની પાસે હંમેશાં જાય છે, તેથી વાત સાંભળી હતી. ઉપર લખેલા પ્રસંગની હકીકત મેં દુકંમાં શ્રી પટવર્ધન તથા શ્રી મહાજન, વાઈસ પ્રિન્સિપાલ, રૂપારેલ કોલેજ, માટુંગાવાળાને કહી હતી કે હું ગુણવણી મહારાજને મળી આવ્યો છું. તેમને મારી માંદગીને લીધે ઉપરની વાત ખોટી લાગી. તેથી કંઈ ખાતરી કરવા લાગ્યા. ત્યારે ઉપરની ખીના સ્પષ્ટ રીતે કહી સંભળાવી. તેથી તેમના મનનું સમાધાન થયું. પછી શ્રી મહાજન કહેવા લાગ્યા અરે આપે ! મને શ્રી ગુણવણી મહારાજની ખબર છે. હું તમને તેમને ત્યાં જરાજર લઈ જઈશ. પછી ખીજે દિવસે અમે બંને બપોરે બે વાગે ૨૦, નારાયણ પેક, ગોમાઈકરની આલીમાં ગયા અને તે સિદ્ધ પુરુષને સાષ્ટાંગ દંડવત નમસ્કાર કર્યા.

તે પછી પ્રસંગોપાત યોગીરાજ ગુણવણી મહારાજનો પરિચય વધતો ગયો. તેમની શિષ્યશાખા આખા હિંદુસ્તાનમાં ફેલાયેલી છે. પંજાબથી સદ્ કરીને નાગપુર, મુંબઈ, પુના, દક્ષિણ દેશોમાં વિગેરે રથજોગે હજારો શિષ્ય સાધકોને શાકિતકાન કરીને તેઓને અધ્યાત્મ માર્ગ ઉપર જવાનો વેગ આપ્યો છે આ પરમાર્થ કાર્ય છેલાં ૩૦ વર્ષથી ચાલુ છે. મહારાજના શિષ્યો પૈકી એક શ્રી અમ્મવાલ કે જે પંજાબમાં વિકાસ યોજનામાં નોકરી કરે છે તેમને મળવાનો યોગ સને ૧૯૫૬ના મે મહિનામાં થયો. તેમણે કથું કે મહારાજ વિષે મેં કલ્યાણ માસિકમાં વાંચ્યું. પછી તેમને પંજાબથી પત્ર લખ્યો કે મને કૃપા કરી દીક્ષા આપો. મહારાજે આવા-ડીઆમાં ઉત્તર આપ્યો. પોસ્ટમેને તેમનો પત્ર શ્રી અમ્મવાલના હાથમાં મુકતાંજ વીજળીનો ધક્કો લાગે તેવું થયું અને શરીરના અણુએ અણુમાં આનંદનો સંચાર થયો. મહારાજની શક્તિ અને લકતોને આગળ પ્રગતિ કરાવી આપવાની શક્તિ અસૌકિક છે. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં શ્રી અમ્મવાલના નેત્રમાંથી આનંદાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. દીક્ષા લેનારને સામે આવવાની કંઈ જરૂર નથી, મનની જેવી તત્પરતા. પછી પત્રદ્વારા પણ દીક્ષા આપી શકાય છે. આવી શક્તિની પ્રતિતિ આપનાર શ્રી ગુણવણી મહારાજનો જન્મ માર્ગશીર્ષ પદી ૧૩ને ગુરુવાર રોજે ૧૮૦૮ દી ૨૩-૧૨-૧૮૮૬ ના દિવસે રાત્રે ૮ ક. ૧૯ મિનિટે કાઢાપુર જિલ્લાના રાધાનગરી તાલુકામાં શ્રી જૈનીનાથના સ્થાનથી બે માઇલ દૂર આવેલા કુકૂત્રી ગામમાં થયો હતો.

બીજા એક મહારાજના શિષ્ય શ્રી જોશી, એડેકર સદન, ગીરગામમાં છે. તેઓ એક પરદેશી તેલની કંપનીમાં મોટા હોદ્દા ઉપર હતા અને પશ્ચિમની દબ્બી કાઢતી રહેતા હતા. તે ધર્મમાં કંઈજ માનતા નહોતા. કાંદા, લસણ વિના તેમને ચાલતું નહોતું. એક સમયે તેમની કંપનીના ભાગીદાર એક મારવાડી શૂદ્રસ્થે કથું કે હિમાલયથી એક સંત જ્યોતિષિ એક મોટા મારવાડી શેઠને ત્યાં આવ્યા છે. માટે તમારી જન્મોત્તરી લઈને તેમને બતાવવા જઈએ. ધણી આનાકાની પછી શ્રી જોશીએ ત્યાં જવાનું કબુલ કર્યું. ત્યાં હોલમાં દાખલ થતાંજ તે સંતે કથું કે શ્રી જોશી તમારે માટે મારી પાસે કહેવાનું કંઈ નથી. તમે પુના જાઓ ત્યાં નારાયણ પેઠમાં શ્રી ગુણવણી મહારાજ તમને દીક્ષા આપશે. આ સાંભળતાંજ શ્રી જોશીને નવાઈ લાગી. ક્યાં હિમાલય ને ક્યાં પુના ? પછી પોતાની મોટરમાં પુના જઈ મહારાજની રૂમ શોધી ઠાડી શ્રી જોશી દહે છે કે એક નાની

સરખી રૂમમાં તદ્દન સાદા વેષમાં પણ તેજસ્વી પુરૂષને જોઈ પહેલાં તે જરા અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો. પણ દિમાલયથી કહેવામાં આવ્યું હતું એટલે શ્રી જોષીએ લગભગ ૭ મહીના સુધી મહારાજ પાસે આવળ કરવા માંડ્યું. જ્યારે અંતરમાં તળમળતા તીવ્ર યર્ષા એમ મહારાજે જાણ્યું ત્યારે કહ્યું કે કાંતે સવારમાં ૭ વાગે સ્નાન કરી આવજો, તે પ્રમાણે જોષી ત્યાં ગયા. અંદરની રૂમમાં તેમને બેસાડી મહારાજે પોતાનો વરદ હસ્ત તેમના મસ્તક ઉપર ચૂકતાંજ શ્રી જોષી સમાધિસ્ત થઈ ગયા. તે સમયે જે દર્યો જોયાં તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી એટલે આનંદ થયો. પિતૃદર્શન થયાં, દેવદર્શન થયાં. દિવ્ય પ્રકારા જોયો વગેરે વગેરે શ્રી જોષી આ કહેનાં અતિ આનંદમાં આવી જતા હતા જ્યારે સમાધિમાંથી જાગૃત અવસ્થામાં આવ્યા ત્યારે દસ વાગ્યા હતા. બરાબર ચાર કલાક સમાધિ અવસ્થામાં ગયા તેની ખબર પડી નહીં. જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે દસ વાગ્યા ત્યારે તેમને ધણી નવાઈ લાગી. કે આટલો બધો વખત થઈ ગયો ! ત્યાર પછી પોતે સેવા નિવૃત્ત થઈ ગયા અને સવાર સાંજ નિત્યનેમ કરે છે ત્યારે જે અપાર શાંતિ ભોગવે છે તેનું વર્ણન શ્રી શાન્તિલાલ વરીઆ મળે છે ત્યારે આનંદથી કહે છે અને મહારાજની શક્તિ અપાર છે તેની પ્રતિતિ આપે છે.

શ્રી ગુણવણી મહારાજના પિતાશ્રીનું નામ શ્રી દત્તભટ્ટ હતું તથા માતૃશ્રીનું નામ સૌ. ઉમાબાઈ હતું. તે પરમ ભાવિક હતાં. લગ્ન, પૂજન, અન્નપ્રશ્ન, વિષ્ણુ સહજા નામ, નિત્યનેમ વગેરે ચાલુ હતાં. દર પુનમે શ્રી નરસિંહ સરસ્વતીની વાડીએ સદ્ગુરૂંજ દર્શનાર્થે જતાં ત્યાં શ્રી દત્તાત્રેય ગુરુની પાદુકા પ્રાપ્ત થાય તેવી ઈચ્છાથી બંને જાણ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતાં હતાં. ધણી દિવસ થયા પણ ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થવાથી માતૃશ્રી ઉમાબાઈને ધણી બેચેની થઈ. તેથી તેમણે સાત દિવસના સખત ઉપવાસ કરવાનું નીમ લીધું કે જેથી શ્રીદત્તગુરુ પાદુકા પ્રાપ્ત થાય સાતમે દિવસે અગોરે બાર વાગતાં સૌ ઉમાબાઈ ધ્યાનમગ્ન હતાં. તે સમયે શ્રીદત્તગુરુએ એક કાગળના પડીકામાં ચાંદીનાં પગલાં અષ્ટમધ્યુક્ત માતૃશ્રીના પાલવમાં પ્રસાદરૂપે ચૂક્યાં. તે પાદુકાની પૂજા સૌ. ઉમાબાઈએ મરતાં સુધી કરી અને આજે તે પાદુકા મહારાજશ્રીની દેવપૂજામાં હવાત છે.

શ્રી વામનરાવ મહારાજ એ શ્રીદત્ત ભટ્ટજીના પાંચમા પુત્ર છે. તે બાળપણથી સારી સમજણવાળા અને અંતર્મુખ હતા. તારકે ગામની

પ્રાથમિક શાળામાં ચોથી મગદી સુધી અભ્યાસ કર્યો. પછીના અભ્યાસ કોલેજાપુરમાં તેમની કાકી મો. તારાબાઈ પડિતને ત્યાં રહીને કર્યો. અભ્યાસમાં તેમની હોશિયારીને લાંબી ષ્ટતીક શિષ્યવૃત્તિઓ મળી. ઈ. સ. ૧૯૦૭માં તેમણે મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી અભ્યાસ પૂરો કર્યો ફોર્થ ગ્રાવેટનું હતું તેથી પહેલી બે પરીક્ષા આપીને પછી મુંબઈમાં સર જે. જે. સ્કૂલ ઓફ આર્ટમાં દાખલ થયા; પણ મુંબઈની હવા માફક ન આવવાથી પાછા ગામ ગયા ઈ. સ. ૧૯૦૯માં ફોર્થ ગ્રીયર્સની પરીક્ષા પાસ કરીને પોતે કોલેજાપુર રામનરામ હાઈસ્કૂલમાં ફોર્થ માસ્ટરની નોકરી શરૂ કરી. તેજ માસમાં તેમના પિતાશ્રી દેવબોઠ પામ્યા. તે પછી પ. પૂ. વામુદેવાનંદ સમ્પત્તીના દર્શનનો લાભ તેમને મળ્યો. કંઈક પ્રવાસ પણ કર્યો ઈ. સ. ૧૯૧૫ થી ૧૯૧૭ સુધી કોલેજાપુરમાં ફોટોગ્રાફીનું કામ કર્યું ૧૯૧૭ની માવમાં મોનાપુર જીલ્લામાં બારશી મ્યુનિસિપાલિટીની શાળામાં ફોર્થ માસ્ટરની નોકરી શરૂ કરી તે ૧૯૨૬ સુધી ત્યાં રહ્યા.

શ્રી વામનરાવજીની યોગ સાધનાનો પાયો બારશી ગામમાં પૂર્ણ થયો કાશીથી એક યોગાનંદ નામના બ્રહ્મચારી ત્યાં આવ્યા હતા. શ્રી ભગવતના મંદિરમાં તેમના પ્રવચનો અને યોગાસનો આવતા હતા. શ્રી વામનરાવજી અને તેમના મિત્ર શ્રી વૈદ્ય માસ્ટર ત્યાં જતા હતા અને યોગાનંદ સાથે ચર્ચા કરતા હતા બારશી ગામનેકે યોગ શીખવાની ઇચ્છા બનાવતા યોગાનંદે કહ્યું કે તમારી સર્વ ઇચ્છા શ્રી વામનરાવજી પૂર્ણ કરશે. તમારે ખીન્ને કોઈ ગામ જવું પડશે નહીં તેમ કહીને ત્યાં યોગાસન શીખવવાનો વર્ગ શરૂ કર્યો

મ્યુનિસિપાલિટીની નોકરીથી કટાબીને થી વૈદ્યની સલાહ પ્રમાણે શ્રી વામનરાવે નોકરી છોડી દીધી કુકુત્રી ગામે જઈને પોતાની વડીલોપાજીત મિલકતની વહેચણી સર્વ લાઈઓને કરી આપી પોતાને માટે કંઈપણ રાખ્યું નહીં પછી સંત પ્રગોનાી શોધ માટે જમણુ શરૂ કર્યું. શ્રી વૈદ્યને સાથે લઈને વાડી, પદરપુર, ઓઢયા, નાગનાથ, હેઢાબાદ, કુળગડી વગેરે સ્થળે ફરીને ગયથૂરને રસ્તેથી પાછા બારશી આવ્યા. બારશીની નોકરી ટાળ્યા પછી શ્રી વૈદ્યની ખટપટથી જૂન ૧૯૨૬માં નુવન મરાઠી વિદ્યાલય, પૂનામાં ફોર્થ શિક્ષકની નોકરી શરૂ કરી. પોતે અતિશય પ્રેમથી અને શાંતિથી શિષ્યોને ચિત્રકામ શીખવતા. તેમની ઉત્તમ વર્તણૂકથી તે મર્દને પ્રિય થયા ઈ. સ. ૧૯૪૨માં પોતે એવા નિવૃત્ત થયા

આગળના ફકરામાં તેમના લૌકિક જીવનનો પરિચય આપ્યો છે. ૪ સ ૧૯૦૭માં ગુરૂ બારથને દિવસે શ્રી વાસુદેવાનંદ સ્વામીનો મુકામ નરસોખાની વાડી (સાગરી)માં હતો. તે સમયે સ્વામી મહારાજનો એક મનોક માળા રૂપે બનારી લાવના માટે શ્રી વામનરાવના મોટા ભાઈ શંકર ભટે તેમને કોલ્હાપુર લખ્યું હતું. શ્રી દત્ત ભગવાનના ગળામાં એક એવો દાર ચઢાવેલો કે તે દારના કુલની દરેક પાખડીમાં સ્વામી મહારાજ તૈયાર કરેલા મનોનો એકેક અક્ષર લખેનો હોય. આની કલ્પના પ્રમાણે ફોટો તૈયાર કરીને શ્રી વામનરાવ વાડીએ પહોંચ્યા અને તે સમયે જ સ્વામી મહારાજનો અને અમારા ગુણવણી મહારાજનો પહેલો સમાગમ થયો. સ્વામી મહારાજે પ્રસન્ન થઈને શ્રી વામનરાવ મહારાજના હાથ ઉપર બાધવાને એક તાનીજ આપ્યું તેનું આજે પણ દર્શન થાય છે. તેમને કહ્યું કે તારા માટે મુખર્ષ નથી માટે ત્યાં જઈશ નહીં. મુખર્ષ આટું સુલભ રહી જ મહીને પાગ ગામ ગયા ત્યારે મહારાજને પેગનો તાવ આવ્યો તાવ ઓછો થયો પણ ગાઠ ઓછી થઈ નહોતી. આ સમયે તેમણે ગુરૂ ચરિત્ર પારાયણ શરૂ કર્યું અને ગાઠ ફરી સાર થઈ ગયું. આ સમયે સ્વામી મહારાજના બાધ સીતારામ મહારાજે શ્રી વામનરાવને સમ્પૂર્ણ કરાવે તે પ્રમાણે વાડી જઈને સાત સપ્તાહ કરી શ્રી વાસુદેવાનંદ સ્વામીની મુલાકાત થયા પછી શ્રી વામનરાવે તેમના સહવાસ માટે ધણી ઉત્કંઠા થવા લાગી. ૪ સ ૧૯૦૯માં તેમના પિતાશ્રી દેવનોક પામ્યા પછી સ્વામી મહારાજે પવનીમાં ચાતુર્માસ કર્યો હતો. શ્રી વામનરાવ પોતાની માતૃશ્રી તથા બહેનને સાથે લઈને પવની ગયા. મોટા ભાઈ પણ પિતાની કીવા ત્યાં કરીને આવ્યા. તે સમયે થકે ૧૮૭૯માં અનંત ચૌદશને દિવસે સ્વામી મહારાજે તે સર્વેને દીક્ષા આપી તે દિવસથી શ્રી વામનરાવની ઉપાસના કોઈપણ કષ્ટની પરવા કર્યા વિના આજ ત્રિન સુધી ચાલુ છે. શ્રી સ્વામીની સેવા કરવા માટે મિત્ર રહાજીને ત્યાં સરસામાન મૂકીને થોડી રકમ સાથે લઈને મુખર્ષથી પ્રણામ કર્યું. રસ્તામાં કોઈ ઉત્તર્ય તે દિવસે ચૈત્ર સુગી એકાદશી હતી તે દિવસે તેમને ઉપવાસ પડ્યો ત્યારથી એકાદશી વ્રત કરવાનું આજ સુધી ચાલુ છે.

ગાલુગાપુરમાં શ્રી વામનરાવે જ સપ્તાહ કર્યા પછી સાતમી સપ્તાહ એકજ દિવસમાં પૂર્ણ કરીને અન્નગ્રહણ કર્યું. દક્ષિણા આપવા માટે પુરતા પૈસા પામે ન હોવાથી પૂજારીને જીતી તથા પોતાના વસ્ત્ર આપીને ગાલુગાપુરની આની નીકળ્યા ત્યાંની સ્વામી મહારાજની સેવા માટે ભગજી

સાફ કપડાં. પાસે પૈસા નહીં. કાચું કેાફ બિજાનન ખાવાથી શરીર કૂંચ્યું. એવી પરિસ્થિતિમાં ગામે ગામ પગે ચાલીને જતા હતા. છેવટે રાવનુર ગામમાં સ્વામી મદારાજનો બેટો થયો. તે સમયે તેમનો આનંદ આકાશમાં પહોં ન સમાય તેવો હતો. અહીં સદવાસનું પ્રમાણ વધતું ગયું. પોતે સ્વામી મદારાજ સાથે બિજા ભાગવા જતા. તેમનાં એંઠાં વાસણ સાફ કરતા ને રાક્ય તેટલી સર્વ સેવા કરતા. ત્યારપછી સ્વામી મદારાજે તેમને ગીતા તથા વિષ્ણુસદ્ગુણામની પોથી જાતે આપી. તેમના પિતાની શ્રાદ્ધતિથિ પાસે આવતા સ્વામી મદારાજે તેમને ઘેર જવાની રજા આપી.

ઘેર જવાના સમયે અતઃકરણ ઉભરાયું, મુખમાંથી શબ્દ પહોં નીકળી શકતો નથી. સ્વામી મદારાજના પગમાં માથું મૂકી પુછ્યું કે હવે ફરીથી ક્યારે મળી શકાશે ! આવું પુછ્યું ત્યારે મદારાજ પાત્કાવ્ય શરીર સામે નંદ બોલ્યા “આ જોયું-એનું જ ધ્યાન ધરજો”

આ સમય પછી સ્વામી મદારાજ તેમને પીપરીમાં મળ્યા. ત્યાં યોગાસન કાર્યક્રમ ચાલુ કર્યો. શકે ૧૮૩૩માં કુળગણીમાં ચાતુર્માસ કર્યો. શકે ૧૮૩૪માં સ્ત્રીખલ્લહમાં ચાતુર્માસ કર્યાં. પહોં સ્વામી મદારાજે કન્યું કે ત્યાં આવીશ નહીં. તેથી શ્રી વામનરાવે શ્રીચેત્ર ઔદુંબર જઈ મદારાજકૃત શ્રી દત્તાત્રેય માળામંત્રનું અનુષ્ઠાન કર્યું. શકે ૧૮૩૫માં ચાતુર્માસ ગરુડેશ્વર (નર્મદા તટ)માં કર્યા તે છેલ્લા હતા. સ્વામી મદારાજ શકે ૧૮૩૬ (ઇ. સ. ૧૯૧૪)માં સમાધિરથ થયા. તે પહેલાં શ્રીવામનરાવને ધૌતિક્રિયામાં પારંગત કર્યા હતા.

ત્યાર પછી શ્રીવામનરાવે કુંડલીની જાગૃત કરવા માટે અનેક સંતોને મળીને ચર્ચા કરી. છેવટે મદારાજની કૃપા થઈ. ઇ. સ. ૧૯૨૨માં ગણેશ ચતુર્થીના દિવસે હુસંગાઆદમાં ખરીયાટ ઉપર શ્રીદત્ત મંદિરમાં પોતે બેસા હતા. ત્યાં નાગપુરથી એક યોગ જ્ઞાસુ શ્રી દાદાપરડે અને એક તરણ બંગાળી સન્યાસી આવ્યા તેમની મુલાકાત થઈ.

તંત્રશાસ્ત્રમાં વેધ દ્વિયાની રીતથી કાંઈ દ્વિષા આપી શકે તેવો કેાઈ છે કે એવી તપાસ કરતાં તે બંગાળી સન્યાસી (શ્રીજોકનાથનીય)એ કન્યું કે હુંજ તેની રીતે દ્વિષા આપું છું ત્યાં કેટલાક જ્ઞાસુએ તે પ્રમાણે દ્વિષા લીધી. એક દિવસ શ્રીજોકનાથનીય સ્વામીએ શ્રીવામનરાવને સામે બેસાડી

દિક્ષા આપી. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૯૨૬ સુધી પોતે બારસી રહ્યા. તેમને તેડી જવા માટે શ્રીલોકનાથતીર્થ ત્રણ વખત બારસી આવ્યા. ત્યાર પછી તે શ્રીવામનરાવ તથા શ્રીચંકરરાવ માર્તંડ પાસે પુના પણ આવ્યા હતા. એક સમયે શ્રીઆપુ કુખડે, શ્રીઅંકટ કુલકણી વગેરે શ્રીલોકનાથતીર્થ પાસે દિક્ષા લેવા આવ્યા ત્યારે તેમણે પામે એટલા શ્રીવામનરાવજીને ઉદ્દેશીને કહ્યું “વામન— હિન લોગોંકા દેખો” એમ કહીને સાંપ્રદાયિક દિક્ષા આપવાનો અધિકાર આપ્યો.

શ્રીવામનરાવજીનું જગદુદ્ધાર કાર્ય ત્યાર પછી આજ સુધી અખંડ રીતે ચાલુ છે, તેમણે શ્રીવામુદેવાનંદ સરસ્વતીનાં, સર્વ અપ્રસિધ્ધ કાવ્યો શ્રીગુરૂપાએ ૫૦૦૦ પાન છાપીને આવણુ વડી ૧ શકે ૧૮૭૬ તા. ૧૬-૮-૫૪ રવામી મહારાજની શત સંવત્સરી હૈદ્રાબાદમાં ઉજવી તે સમયે પ્રસિધ્ધ કર્યાં છે. તે સર્વ બાર પુસ્તકનો સેટ રૂ. ૫૧૫માં મરાઠી ભાષામાં પુનામાં મળે છે. હજારો લોકો આજ સુધીમાં શ્રી ગુણવણી મહારાજની કૃપાથી દિક્ષા લઈ સાધન માર્ગી થયા છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને પૂર્વ જન્મ કર્મ પ્રમાણે અને પ્રારબ્ધ પ્રમાણે તેની પ્રગતિ થઈને અનુભવ મળતા જાય છે. સર્વને એક સરખો અનુભવ મળતો નથી. કોઈ સર્વ અનુભવ એકત્ર કરીને પ્રસિદ્ધ કરશે તો આ માર્ગના સાધકોના ઉપર થશે ઉપકાર થશે.

ઇ. સ. ૧૯૫૬માં શ્રી વામનરાવ ગુણવણી મહારાજને ૭૦ વર્ષ પૂરાં થયાં. તે સમયે એક ઉત્સવ થયો હતો. તે સમયે સામુદાયિક પૂજનમાં આ પરિચયના લેખકને ભાગ લેવાનું સહભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. સાંપ્રદાયિક સાધન કેવી રીતે થાય અને તે સમયે લગભગ ૨૫૦ માણસો કઈ કઈ સાધનામાં મગ્ન થયા હતા તે જોવાનું મળ્યું. તે કાર્યક્રમ લગભગ દોઢ કલાક ચાલુ હતો. શ્રી ગુણવણી મહારાજનો મારા ઉપર અરેખર અનુમતિ થયો એમ હું માનું છું.

મુમુક્ષુનો માર્ગ સુલભ કરીને તેને આગળ ધપાવવાનું દીવ્ય ઇશ્વરી કાર્ય આજસુધી ચાલુ છે. શ્રી મહારાજનું લૌકિક ચરિત્ર જે ઉપર વર્ણવ્યું છે તેવું સર્વ સામાન્ય માણસ જેવું જ છે પણ તેમની પાસેથી જેણે દિક્ષા લઈ શક્તિ પ્રાપ્ત કરી સાધનમાર્ગમાં આગળ વધ્યા છે તેમને મુખેથી જ્યારે અનુભવ સાંભળવા મળે છે ત્યારે મન આનંદથી હિમરાય છે. અરેખર

આ પરિચય લેખકને જે અનુભવ થો હતો તેજ મદારાજનું ચરિત્ર લેખી રાક્ષય.

આ સામર્થ્યવાન મદારાજનો પરિચય તેમની ઇચ્છા ન હોવા છતાં અત્રે આપો છું કારણ કે અનેક સાધકો સાધન માર્ગ દર્શક માટે તેમને દેખાણે બમણું કરે છે તેમની નજરે આ પરિચય આવે તો તે પણ મદારાજનો સદવાસ મેળવી પોતાનો માર્ગ સ્વચ્છ કરી આત્મોદાર કરી શકે. એવા હજારો અનુભવો છે અને તે લખવા માટે મંથ જોઈએ તે વિસ્તાર બધી આટલેથી જ સંતોષ માનીશું.

૬. શ્રી વામનરાવજી દત્તાત્રેય ગુજાવળી

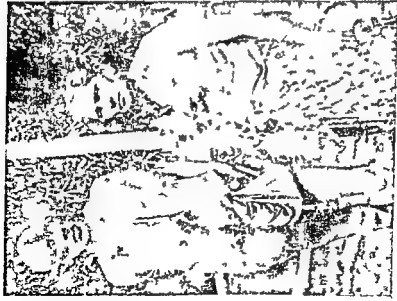
૨૦ નારાયણ પેઠ, પુના સીટી

“શંભુ આપે”

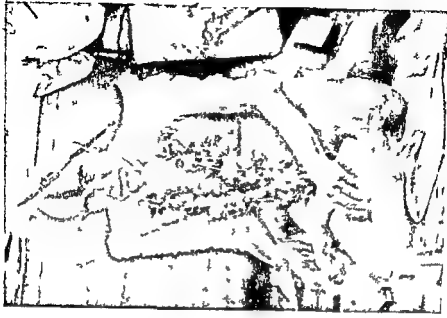
દુલ્હની પાછળ રાડ-માડીમ

માડુંગા રાડ (W. R.)

શ્રી સ કાશરે બાબા તથા સો ચણિમાતા

શ્રી સ કાશરે બાબા બેરીવટર, વીલેપારલે (મુળદ)

—: સ્વાનુભવો :—

હરિદૃષ્ટા તથા જાનીયે, દે માનવ અવતારઃ

ગુરુદૃષ્ટા તથા જાનીયે, જાત્ય ઉતાગે ભવપાઠઃ

પ્રથમ ભૂમિકામાં જેમ માતા બાળકને ખાવાનું થોડું થોડું આપીને ભોજનનો આનંદ આપે છે, તેમ પરમેશ્વર પણ ગુરુ થકાં અનુભવ આપે છે તે સમજવાની અતરદષ્ટિ કેળવે છે તેમનું અનુભવજન્ય જ્ઞાન સચોટ અસર કરે છે

સન ૧૯૪૮-૪૯ : કેટલાક સમયથી શીરડી જઈ સાધ્યાગાની સમાધિના દર્શન કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ હતી, પણ મેં વખતના પ્રવર્તનો નિષ્ફળ ગયા ત્રીજો વખતે દાદરથી જ અનુભવની શરૂઆત થઈ એક અગવડા આણ્યમે આનીને પૂઝુ કે શીરડી જડુ હોય તો હું સાથે આવું છું ત્યાંથી મનમાં ગાડી બદલી અને કોપરગામ સુધી સાથે રહ્યા, પરંતુ તે પડી બીડમાં છૂટા પડી ગયા । તે દિવસે રામનવમી હતી અચાનક અનેક મોટરો અને માશુઓની બીડમાં હું જે બસગાડીમાં બેસે હતો ત્યાં આની કહે છે કે જગા મળી ગઈને હવે હું શીરડીમાં મળીશ ત્યાં પછી કોઈ મનુ નહીં સમય જતા સમગ્રયુ કે આ કોણ હતું મોરીડનીમાં હવાફેર કરવા જતા બંબરૂ પામે સફેદ સર્પ રૂપે આની ત્યાંથી જતા રહેનાની સૂચના કરી સાધ્યાગાના જીવનચરિત્રનું એક પુસ્તક મળતા તે વાચ્યુ અને પડી નામસ્મરણની ધૂન લાગવાથી રાતના બાર એક વાગ્યા સુધી કેટલોક સમય નામ જપ કર્યા જ કર્યો તે નિષ્કામ ભજન હતું માત્ર એક કામના હતી કે સદૃશ્ય અથવા સન્મિત્ર મળે કે જે પરમાર્થ માર્ગને રસ્તે દીવેા ધરે

માર્ચ ૧૯૫૩ : માદુગાથી એક દિવસ બોરીનદર જતો હતો હાથમાં નામજપતા મદાત્મ્યનું પુસ્તક હતું ત્યાં બાજુમાં બેસેના એક અજ્ઞાત સજ્જને પૂઝુ-તમને આ વિષયમાં રસ છે કે ? હું તમને તે માટે પેટ ભરીને બોરાક (પુસ્તકો) આપીશ માત્ર તમારૂં સરનામું આપો : થઈ ગઈ શરૂઆત-પોત જીવનનું લખેનું પુસ્તક-પુસ્તકો ભારતકી બોજ-પડી સમર્થ રામદાસનો ઘસમોષ અને અલાલાગાદના શકરાચાર્યકૃત મન સમ્રહ મથ વાચ્યો, નનનાથ લલિત સાર, કિમિયાગર ગ્રંથ, નર્મદ પ્રદક્ષિણા, હિદુસ્થાનનાં તીર્થસ્થાનો અને શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથ મહીપતિ કૃત પણ વાચ્યો

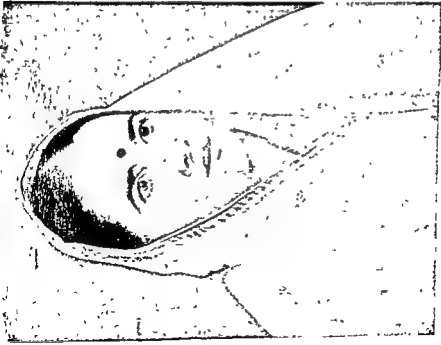
મૂકું કરોનિ વાચાસં પંડુ લંઘયતે ગિરિમ્
યત્કૃપા તમ હું વદે પરમાનંદમ માધવમ્

ધરમાંથી તથિયત અશક્ત, ગાડાનું દરદ, છતાં સન્નિવ્રત કહે છે કે પાલીના ગણપતિ તે અષ્ટ વિનાયક પૈકી એક છે ત્યાં દર્શન કરી આવો. રસ્તે જતાં કનકેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરજો. તે પ્રમાણે જતાં કનકેશ્વરની ત્રણેક માઇલ ઉંચી ટેકરીએ માંદુ માણસ ચઢે ત્યારે ‘પંડુ લંઘયતે ગિરિમ્’ એ સૂત્રની સત્યતાનું જ્ઞાન થયું. રસ્તામાં ‘નાગાવ’ ગામ આવ્યું. ત્યાં એક મુદામા બ્રાહ્મણ નામે શ્રી ગણપતરાવ લોટે રહે છે. તેને અપાયક વ્રત છે. પણ ઈશકૃપા એટલી બધી છે કે દેવ તેની સાથે વાત કરે છે. પાલીના ગણપતિનાં દર્શન કરી મુંબઈ પાછા આવતાં લેશમાત્ર અડચણ પડી નહીં અને અશક્ત પ્રાણીને જત્રા કરાવી; દરદ પણ મટ્યું. એ નામ જપતો મહિમા છે તેની પ્રતિતી થઈ. એક દિવસ કરજત પાસે કડાવ ગામે ગયો. ત્યાં અખંડ ગણપતિ પૂજન કરનાર રીટાઈડ તલાટી શ્રી. રાહતેકરને મળી એકનિષ્ઠ ભક્તિ કેવી હોવી જોઈએ તેનો અનુભવ મેળવ્યો. તેમનો મોટો પુત્ર રેલ્વે અકસ્માતથી મરણ પામ્યો, તે સમાચાર મળતાં પણ સ્વસ્થ અને કહ્યું કે તેનો તેવો અંત થવાની અને ખચર હતી. ઉત્તરક્રિયા કરી પૂજામાં શાંત ચિન્તે મન પરોવી દીધું. આ મનને જીતનારનાં દર્શન કરી મનને મજબુત બનાવવાનો બોધ લીધો. પોઆ મનનો માનવી-માનાની ગંભીર માંદગીનો સમય-હુમાયુની માંદગીના સમયે તેના પલંગ પાસે બેઠેલા બાવરની યાદ આવી-હું પણ તેમ બેઠો હતો. શ્રી સાંઈબાબાને યાદ કર્યા કે જાજ રાખજે તારા બાળકની. પછી બેભાન સ્થિતિમાં જમીન ઉપર પડી ગયો. પીજળીના ઝટકાની જેમ દર્દ દૂર થયું અને માતાએ બિડીને રસોઈ કરી અમને જમાડ્યા. શીરડી જમીને બાબાનાં દર્શન કરી ઉપકાર માન્યો. સમય જતાં પિતાશ્રીની ગંભીર માંદગીનો પત્ર આવ્યો અને હું રડી પડ્યો. સન્નિવ્રતને મળ્યો. સદ્ગુરુ ભાલિસાહેબ મહારાજના ફોટા સામે કપુર આરતી કરી ‘અન્નદાન’ની પ્રતિષ્ઠા કરી. ઘેર જતાં પિતાશ્રીને ધીરથી આરામ થઈ ગયો. પ્રમુ સકિત આપો, તક આપો, કે જેથી મન મજબુત થાય અને ધીરે ધીરે કુદરતની સાથે એક થવામાં મદદ રૂપ થાય.

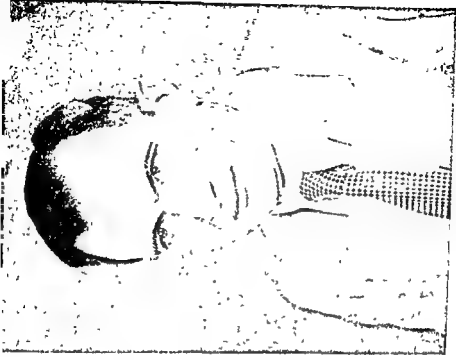
‘(દત્ત જયંતી)’ કુટુંબ સાથે શીરડી જતાં ગાડીમાં કાર્ડની રીઝર્વેશન જગાએ બેસી ગયા છતાં તેઓએ ઉઠાડ્યા નહીં અને સુખેથી શીરડી પહોંચ્યા. ત્યાં બેઠીંગ મૂકવાની જગ્યા નહીં. બધાને ઉપર હોલમાં ઉભા

રાખ્યા. મેં નીચે જઈને મહેતાજીને ક્યું, 'ભાઈ! સામાન મૂકવા જેટલી તો જગા કરી આપો.' તે દહે છે કે અહીં તો સાંઈગ્યાઆ જેને જગા આપે તેને મળે એક સન્ધ્યાગીએ તેજ સમયે મારી પત્નીને બોલાવી ડબલ રૂમ આપી જતા રહ્યા. શું તે સાંઈગ્યાઆ નહોતા ? તેઓએ દર્શન આપ્યાં.

એક સનિવારે બપોરે બે માં દસ મિનિટ બાકી હતી, તે વખતે ખખર મળી કે વીસે પારસે એકસંતને મળવા જવા માટે બે ને પાંચની ગાડીમાં બેરીઅંદરથી જવાનું છે. ઓફીસમાં સાહેબ દડક હતા તેથી પાંચ મિનિટ પણ વહેંચું નીકળાય તેમ નહોતું; પણ તે દિવસે સાહેબ વહેવા ગયા અને પછી સંતને મળવાનું કાર્ય સરળ બન્યું. અંતરની ઈચ્છા પર-માત્મા જાગે છે અને તે દયાળુ તેને અનુકૂળતા કરી આપે છે. તે સંત કેહાડે બાબા પામે જઈએ ત્યારે જે કંઈ પુછવાનું હોય તેજ એક અથવા બીજા રૂપમાં ત્યાં ચર્ચાય. તેમના ઉપર પણ સાંઈગ્યાઆનો અનુબંધ થયો હતો અને અગમ વાણીમાં તેમની આ સ્થિતિનું વર્ણન તેમની વીસ આવીસ વર્ષની ઉંમરે કહ્યું હતું. સંતો સર્વ ઇષ્ટનિયમથી પર હોય છે તેનો અનુભવ સ્પષ્ટ થાય છે. આપણે મારા મિત્રના કહેવા પ્રમાણે એકંદરી ચીજોને પ્રાયમરી ગણીને તેની પાછળ ભરમાયેલા ફરીએ છીએ અને પ્રાયમરી છે તેનું વિસ્મરણ ફરીએ છીએ. સર્વ જગ આલુંજ છે. કાઈ વીરસો હોય તેજ જાણે છે કે દેખાય છે તે સર્વ મિથ્યા છે, સ્વાર્થી છે, ફંભી છે. આંખો બંધ કરીને જે દેખાય તેજ સત્ય છે. એક વખત મિત્ર પૂછે છે કે અહીંથી ફિલ્દી સુધી ગાડી જાય છે ? મેં હા કહી. ફરીથી પૂછે છે કે કેટલાં સ્ટેશન ભેંસાં છે ? તો ક્યું કે ગોધરાથી આગળ દોદઢ સુધી. આગળ સ્ટેશનો છે કે નહીં ? તો મેં હા કહી. ત્યારપછી વખત જતાં સમગ્રયું કે આ જીંદગી રેલગાડી જેવી છે અને તેની મુસાફરી પણ નકકી કરેલી છે. તેમાં આવનાં સ્ટેશનો (મુખ્યઃદુખના પ્રસંગો) વગેરે. પણ જેનાં ફેરફાર થતો નથી, તેમ જીવનમાં પણ જે થવાનું છે તે યશે જ. કોઈ ઉપાયે મિથ્યા યશે નહીં. તો પછી તે માટે હર્ષ કે શોક શા માટે ? સમભાવ રાખી મનને મજબુત બનાવવા માટે આ દાખલો આપ્યો હતો. કેટલાક સમય પછી કહેવા લાગ્યા કે સલાહને આરસના પત્થરની લાટ મળી પણ શું કામની ? પછી ટાંકણું લઈ ટાંકવા માંડતાં મૂર્તિ બનવા લાગી. સંતનો ચાતુ સત્સંગ પથ્થરનો માનવી બનાવી તેમાં પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરે છે; ત્યારે જ સમગ્રય છે કે :-

સૌ. ગંગાબેન શાન્તિલાલ વરીઆ

શ્રી. શાન્તિલાલ હીરાલાલ વરીઆ, માદુંગા (સી. આર.)

આમરું હનું તે જાણીયું, હવે નથી જાણુનું કાંઈ,
પોતે પોતામાં ભળ્યો, જ્યમ ખાલો પાણી માંદી.

ગારની ડાંગીએ ડાંગીએ ખેતી દૂદા! મારવા કરતાં એકજ ડાંગી ઉપર
ખેતી નીચે નજર કરતાં થડ, મૂળ અને ખીજ પણ નજરે પડશે.

સન ૧૯૫૪. જાઓ ચિવાનો પત્નીને ગણનું દુઃખ અને અશક્તિ
રહી. કોઈ ઉપાય સાથે નહીં. દવાનું પાણી થઈ ગયું. આવું સાધી થાય
છે તે સમજણ પડે નહીં. દેહના દંડ દેહ બોળે છે. સંજીવની કાર્યાલયની
દવા સાધુ કરી. દેહજાદની થોડી દવા કરી. પછી કાપે ન દેખાતાં આર્ત-
નાદ થોડો કે દવે ક્યાં સુધી? ઉત્તર મળ્યો કે એપ્રીલમાં બહારગામ જઈ
ચકારો અને તેમ થતાં સારું થયું.

સન ૧૯૫૫ : મોડી પુત્રીની સગાઈ જાળન ચિંતા રહેતી હતી.
અનિમિત્ત તરફથી એકજ ઉત્તર મળ્યો કે “દેવને તેની કાલજી છે, તારે શા
માટે વિચાર કરવો?” ગાડીના રોશનોની વાત કરી હતી ને! ૧૬ છે કે!
વખત જાય છે. એક ભલા માણસની સાથે કોઈ મારે ત્યાં જારીને લોકીનાં
સમપણ માટે વાન કરે છે. દેખીતી રીતે સર્વ ધણું આકર્ષક હતું અને
તેથી થોડી વાનચીત વગેરે કરી વાન વધારવા માંડી. તેમાં કેટલાક ચિરે.ધી
તરવો પણ હતાં. જ્યાં લગભગ નક્કી જેવા લખાણનો પત્ર આવ્યો.
અનિમિત્તને વાત કરી ત્યારે માદુંગા રહેને રોશનોના પ્લેટફોર્મ ઉપર સ્થળ
“Don't be overjoyed” થણા ખુગી થયો નહીં. તેજ આવાડીઆમાં
ખીજે પત્ર આવ્યો કે આ ખાખનમાં આગળ વિચાર કરવાનું એકદમ બંધ
કર્યો. આ ખીજા પણ અનિમિત્તને કહેતાં જવાબ મળ્યો કે “હંદમી ચી
પીડા ગેલી”. આ હંદમીની પીડા ગઈ. અને કંઈ સમજણ પડી નહીં.
પાછળથી તે વ્યક્તિ માટે કેટલીક પ્રતિકુળ ખાખતો જાણવા મળી, ત્યારે જ
ઉપરનાં વાક્યોનો અર્થ સમજાયે. આ પછી થોડાજ સમયમાં એવી રચના
પ્રભુએ ગોઠવી કે મળ પૂજ્ય પિતાશ્રી તથા માતૃશ્રી બનેએ અત્રે (મુજબ)
આવી એક જુના એલેક્સીય મુખત સાથે સમપણ કરી આપ્યું કે જે દાર
રેડના હતા. આ વાનતી ખજર મિત્રને આપતાં તેમને આનંદ થયો.
ત્યજ પછી જન્મ મુલતરી રાખવાનું હતું. એક દિવસે અમે આ જ ખાખતની
ત્રાન દેવા દાર જતા હતા, પણ માદુંગા થઈને જઈએ એમ કરી.
અનિમિત્તને ચેર ગયા. ત્યાં વાતોમાં ધણું મોડું થઈ ગયું. વચમાં દાર જનું

છે એનો ઉ નેજ થયો હતો પત્રી પાઝ પેર આન્યા ત્યારે લગ્ન ઉના
બામા નમ્મી કરના માટે સામેથી જ કદના માટે આનીને બેરના લાકડને
મેયા આ અનુભવ મમળે તેને માટે અમૂલ્ય છે લગ્ન મમળે બીજા
ગોળમા સગપણ કરના માટે અદ્વિજાનેથી સોનો ધત્રો જ વિગધ હતો
પણ સૌ કાઈ આન્યા બે તડ દતા, તો પણ બે ગાખો નહી બાગ
અલગતુ જ બેરે મારી પામે પામે હતુ અને સન્મિત્રી અતગતી અદાય
હતી પોતે ગોધગ મુધી આરી કાકોગ ગયા અને અમારે જ નહી ગામડે
જવાતુ હતુ તેથી અમે ત્યા ગયા લગ્ન ઉપગ મારા મિત્ર આરી તકયા
નહો તે તો મારે ત્યા અવસર ઉપગ આનતી ગરમડ મેઈ ન શમનાથી માથે
રાત જઈ વજ્રસનનાળી બેઠા અને કહેના લાગ્યા કે હે દેના ! તારા બાળકને
સલાળજે લાજ જશે તો તારી નરસિદ્ધ મહેતાના જેવો જ આ અનુભવ
નહો તો બીજુ શુ કહેનાય ? લગ્ન સમયે આગને નિમે આખા ગામને
બોજન કરાવનાનુ હતુ મોઈ અનુભવમા ખૂનતી દેખાઈ માર અમગતુ
રતન ચાતુ હતુ, બામાની ઉદી મુખમા મુદી, રમણ ચાતુ હતુ ન
સમગ્રય તેની રીતે રસોઈ વધવા માડી તે એટલે મુધી કે મુખ્ય કાર્યકર્તા
મારા પિતાશ્રીને કહેના લાગ્યા કે “મામા, હજુ ત્રીસ ત્રીસ માણમે આવે
તોપણ વાધો નહો આવે” દયાગુ પ્રભુ આ પ્રમાણે સૌની લાજ રાખે
મીજા મે દિવસ પણ કેટનાક અનુભવ થયા તે નાજુક હોનાથી અને
લખતો નથી પણ —

અનુભવીતુ અતર જાણે રે, કળી ન રાટે માનવી હોણ

સન ૧૮૫૬ • પત્નીને માદગી ૧૯૫૪ની જેમ સર થઈ દવા ચાતુ
કરી અસર થઈ નહી દટાગીને સન્મિત્રને દવા આપના કથુ કષક દવાની
અસર થાય ને ફરીથી પાઝો ઉથલે મારે માનસિક નનગાઈ વધી પત્રી
મૂઝુ કે શુ થશે ? ક્યારે સાર થશે ? તો કહે લખારે શુ કમ છે ? મે
મદારગામ જનાની ઇચ્છા કહી ત્યારે દહુ કે ૧૫મી એપ્રીને જવાશે ૧૪મી
એપ્રીને જાણ બધ થઈ ગયા અને મને રમ મળનાથી જુન ૧૯૫૬મા એવલા
ગોધરા રહેવાનુ નહી થયુ કૌટુંબીક વિરોધો થયા પણ શાંતિથી રહેવાનો
પ્રયત્ન કર્યો અતે અનુભવ થયો કે —

“દુર્વૃત્તિઓ ન્યારે જાગે જનોની, તે ખેન મારે લખનો ભરેનો”

એવો અસલ આક્ષેપ મુખયો પણ જાણુ પડી તે આક્ષેપની કીસેબ
૧૯૫૬મા ત્યારે પણ દુખ થયુ કહે છે કે ઇશ્વર ટોનાના ભક્તને પામે

લેવા છ્મછે છે ત્યારે પહેલાં તેનો વાટોળો કરી નાખે છે એટલે કે તેના ઉપર કારણ ન હોવા છતાં પણ હેરાનગતિનો પાર રહે નહીં. આ એક કસોટી છે પણ તખીયત માટે ભારે પડી. She got the shock of her life and will not be out of it upto the end of her life, unless by God's grace she may be able to reconcile her mind.

જુલાઈ ૧૯૫૬ : હજી તખીયતમાં મુધારો થયો નથી એટલામાં મુંઝમુંમાં બેનને અકસ્માત થયો અને દાઝી ગઈ. હોસ્પીટલમાં દાખલ કરી, માનસિક ટેન્શનથી ગાંડપણ ચરૂ થયું. સન્મિત્રની સહાય માગી. તેમણે કહ્યું કે ઘેર લઈ જાઓ અને તમારા બેનનીની 'હા' હોય તોજ હું પ્રયત્ન કરું. તેમણે હા પાડી અને બેનને ઘેર લઈ આવ્યા. રોજ નામસ્મરણ કરવાની અટક આપી. શુદ્ધ ભાવ, શુદ્ધ ખોરાક લેવાનું કહી માત્ર સંજીવનીનાં પોતાં કપાળ ઉપર મુકવાનું કહ્યું. દોઢ મહીનામાં આરામ થઈ ગયો. આ ભક્તિનો પ્રભાવ કેટલો અજબ છે તેની ખાત્રી આપે છે.

ઓક્ટોબર ૧૯૫૬ : પોતાને ઓર્થિતો પેટમાં દુખાવો અને અસહ્ય ચૂંક બોતેર કલાક સુધી રહી. સન્મિત્રે દવા આપી થોડા સમયમાં આરામ થયો. મનમાં નામજપ ચાલુજ દતા અને ચાકુ રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું.

નવેમ્બર ૧૯૫૬ : પિતાશ્રીને ટાયફોઇડ તાવ. પોતાની અચકત તખીયત. પણ મનની મજબુતી વધી. તેથી ધૈર્યથી સેવા કરી. તેમને ધરાકૃપાથી આરામ થયો તે સમયે પણ આર અભંગ નામજપ ચાકુ દતા. પહેલાંનું અતિશય પોચું મન ધૈર્યવાળું થયું તે નામ જપનોજ પ્રભાવ છે. અમારાથી જાની રીતે કેટલીક કૌતુંજીક ઘટનાઓ બની. હવેજ અખર પડવા માંડી કે :—

સમ સ્વાસ્થ્યકે સાથી મનવા, જગમેં અપના કોઈ નહીં.

અનુભવ યાચ ત્યારે જ વૈરાગ્ય આવે. પણ માયાનો પાશ ધણો જુનો છે તેથી અંતર તે પાશ તરફ ખેંચાય છે. પછી અનુભવ એવો યાચ છે કે :— વૈરાગ્ય ને ત્યાગની વૃત્તિએ હેયું હૃયમચાવી નાખ્યું. મૃદુ ને કોમળ ફુલ પરાગ જોયું હૃદય, વજ્ર જોયું કઠોર જનવા લાગ્યું.

૧૯૫૭ : દહેવત છે કે દાસીની રાણી ચંદ્ર પણ મૃગ સ્વભાવ નવ નહીં. પત્ર સ્વરૂપે માયાએ ઉપરા ઉપરી પ્રહાર કરવા માંડ્યા. ચારે બાજુ-એથી વટાળીયો શરૂ થયો. કુટુંબી જનોએ પ્રહાર કરવા માંડ્યા. એક સામટો વિરોધ, કડવાં વેણુ ભરેલા પત્રો ચાલુ ચર્ચા ગયા. ગંભીરતા વધતી ગઈ. સમૂહ જેવાં મોજાં પણ અચાનકે શરમથી પાછાં જતાં દેખાયાં. ગંભીરતા વધે, તેમ હુલ્લાટ વધે, પણ છેવટે ચુરકપાથી આવાં ભવાનક મોજાં સામે શાંતિથી સહન કરવાની શક્તિ આવી. દાવાનળ વચ્ચે એસી શાંતિનો અનુભવ લેવો એ પણ આ દળિયુગમાં નવાઈ નહિ તો શું દહેવાય ?

મે, જુન ૧૯૫૭ : શાંતિથી બગચુ ક્યું? ચીરડી સાંધ્યાન, ઔરંગા-બાદ, ઇમોરા, અજંટા, ધૃષ્ટેશ્વર મહાદેવ; નર્મદાતટે-આબોદ, કરનાળી, વ્યાસ, શુક્રદેવજી, ગરુડેશ્વર, બદ્રીનારાયણ (નવુંમંદીર), શેષશાધી, તથા એકસતે કરનાળીમાં યજ્ઞ કર્યો હતો તેની પૂર્ણાદુતિના દર્શન થયા. ત્યાંથી ગોધરા રહી-ત્રણ દિવસ માતૃભૂમિમાં માતાપિતાના દર્શન કરી પાછા મુંબઈ આવ્યા.

એકદોષર ૧૯૫૭ : શ્રી ગકીરજીનાં દર્શન કરવા સરદ પુનમે ગયો. ત્યાંથી પાછા આવતાં રસ્તામાં પાલઘડ આવના ખિસ્મું કપાયું. તે સમયે એક ઉંચા ટી. ટી. એ આવી સાવધ કરી ટિકિટ માગી ત્યારે ખમ્મર પડી. પાંચ મિનિટ સુધી ટિકિટ બીજા ખિસ્સામાં હતી તે કાઢી આપતાં જાઈ પછી જતા રહ્યા. થોડા સમય પછી પાટલી ઉપર સો રૂપીઆનું ચોકડીવાળું ક્વર કપાયેલા ખિસ્સામાંથી નીકળીને પડેયું નજરે પડ્યું. ત્યારેજ જણાયું કે મારો રણુહોડરાય આવી ગયો પણ મારાથી ઓળખાયો નહોતો. મુખમાંથી ચપ્પો નીકળ્યા કે —

પ્રભુ આમજ આપઠ તું હરતો, મમ મૂર્ખપણું ઉર ના ધરતો
રથમાં વણુ લાન પડી હું રહ્યો, ટી. ટી. થઈતું ત્યાં આવી ગયો.

જાન્યુ. માર્ચ, ૫૮ : ફરી પાછી પત્નીને માંદગી. દવા ચાલુ કરી. અશક્તિ વધતી ચાલી. જેમ તેમ કરીને વખત નીકળે છે. બહારગામ જવાનો વિચાર કરતાં સન્મિત્રે અનુકૂળ સમય નથી એવી આડકતરી રીતે સૂચના કરી તે છતાં મે-જીનમાં ગોધરા ગયા ત્યારે મને રજા મળી નહીં તેથી એટલાં રહેવું પડ્યું. જાડાનું દરદ તો બંધ થયું. પણ ગરમી અને એવી ખીજ કેટલીક અડચણોથી કંટાળીને એકાદ મહીનામાં પાછાં મુંબઈ

આવ્યાં ત્યારે જ શાંતિ થઈ. આ માંદગી વખતે એક ગાડીવાળા જેવા પોષાકમાં સન્મિત્રે ઘરમાં આવીને જાણે મારવાની વાત કરતા હોય એવું દ્રષ્ટાંત પડ્યા પછી તરત જ દરદ બંધ થયું હતું.

જુન ૧૯૫૮ : સન્મિત્રના કહેવાથી જુન ૧૯મીએ શ્રી સદ્ગુરુ ગુલ-વણી મહારાજનાં દર્શન સદ્ગુરુનું પુના ગયો. ત્યાં ૨૦મી તારીખે આજંદી શ્રી જ્ઞાનેશ્વરની સમાધિનાં દર્શન કરીને પછી બાર વાગે શ્રી ગુરુમહારાજનાં દર્શન કરી પ્રસાદ લઈને કાકાને ઘેર ગયા. ત્યાંથી જમીને સાંજની ગાડીમાં મુંબઈ આવવા નીકળ્યા. રોશન ઉપરથી જ પત્નીને બેચેની શરૂ થઈ. સોડા પીનાં કંઈક શાંતિ વળી. પણ ગાડી ચાલતાં પેટમાં શળ શરૂ થયું. અને તેથી ગભરામણ થવા લાગી. મારું સસ્ત્ર-બાર અભંગ શરૂ કર્યા કે એને ક્ષેમકુશળ માટુંગા સુધી લઈ જવાય તો સારું. રસ્તામાં આ મળે તો સારું એવી ઇચ્છા થઈ; પણ અત્યંત બીડને લીધે એક રોશન ઉપરથી ઉતરાયું નહીં અને ગાડી ઉપડી. પત્ની પાટલી ઉપર પેટ દાખીને આખો મીંચીને દરદનો સામનો ધીરજથી કરે છે તેવામાં તેને એક અમલકાર થયો. શ્રી સ. ગુલવણી મહારાજ તેના ચક્ષુ સમક્ષ આવી ઉભા રહ્યા અને કહ્યું “શાંતિ રાખ-આવના રોશને ચ્હા મળશે” એમ કહી અદૃશ્ય થઈ ગયા. ખરેખર બીજે રોશને ગાડી ઉભી રહેતાં પાસે બેઠેલા માણસે નીચે ઉતરી બે કપ ચ્હા લાવી આપતાં અમને શાંતિનો અનુભવ થયો. પછી દાદર રોશને ઉતરતાં કોઈ ટેકસીવાળા માટુંગા જવા તૈયાર થાય નહીં અને તેથી દરદ થતું હતું છતાં પણ કંઈક મન કરી ચાલવા માંડતાં, દસ પગલાં જતાં જ એકે નાની ટેકસીવાળાએ અમને ચાર પેસેન્જરને લઈ ઉપકાર કર્યો. તે શું ઇશ્વરની દયાનો અનુભવ ના કહેવાય કે ?

ડીસેમ્બર ૧૯૫૮ : પત્નીની માંદગી ઉપર માંદગી ચાલુ જ રહી. પેટના કુખ્યાવા પછી પડખામાં શળ શરૂ થયું, પછી શરીરમાં પાચનક્રિયા ઘટતી ગઈ ખમર પડી નહીં અને શરીરનો રંગ પીળો થવા લાગ્યો તે એટલે સુધી કે મૂળ શ્યામ રંગ તદન અકોપ થઈ ગયો. સન્મિત્રને દવા આપવાનું કહેતાં સંજીવનીની દવાઓ ચાલુ રાખી. એક દિવસ મેંદીના પાનનો રસ પીવાનું સૂચન કર્યું. થોડે થોડે ૪૦ દિવસ તે રસના સેવનથી પીળાશ જતી રહી. એક દિવસ સ્વપ્ન આવ્યું કે તે તેને પિયર ગઈ છે અને એટલામાં એક પાડો મોટા શીંગડાંવાળો આંખો લાલ કરીને તેને મારવા આવે છે. તે જોઈને દોડવા લાગી, પાછળ પાડો દોડતો આવે છે.

નવેફળીએથી જુને ફળીયે તેના કાકાના ઘેર આગરો લેવા ફાડતી જતાં વિચાર કરે છે કે મોટો રસ્તો મૂકી જોડના ઘર પામેની ગલીમાંથી દોડી નહિં તોજ બચાશે. તેમ કરીને કાકાના ઘરમાં જઈ બેઠી, ત્યારે જીવમાં જીવ આવ્યો. પાડો જતો રહ્યો અને સ્વપ્ન પશુ જતું રહ્યું.

જન્યુઆરી ૧૯૫૮ : પહેલા જ અંવાડીઆમાં મંદવાડનાં ચિદ્ર વધી પડ્યાં. સોમવારને પગી જન્યુઆરીએ સવારમાં ટેકરી કરીને સન્મિત્રને બોલાવી લાવ્યો. ગેસથી પેટ નગારા જેવું થયું છે. ઝાડા થયું થાય છે. આંખોમાં જીવ આવ્યો છે. ગભરાટ થવા છતાં ઉપરથી સાંતિ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કંઠમાંથી અવાજ નીકળતો નથી. હાથપગના દેવ જતા રહેતા હોય તેવો પ્રસંગ દેખાતો હતો. મનમાં થયું કે —

શું આવ્યું જમતું તેડું, કે સ્વપ્ને પાડો દેખીયા રે,
મનડું વ્યાકુળ વ્યાકુળ થાય, કે હેયું હાથ રહ્યું નહીં રે:
સદ્ગુણ સંભારીને તેના, હું મનમાં રડી રહ્યો રે,
કરી કણ્ણ સમર્થા દીનાનાથ, કે તું વહેણે પધારજે રે.

સન્મિત્રે ‘એનીમા’ આપવાનું કહેતાં તેણીએ કમુલ કયું. પરંતુ ચાર દિવસ એનીમા આપવા છતાં પેટ પથર જેવું જ રહ્યું. ગેસ સવાર સાંજ થાય ત્યારે વ્યાકુળતા અનુભવે. મિત્રનું દેયું પણ હચમચી ગયું. સદ્ગુણ ભાવિસાહેબ મદારાજનો ફોટો તરત કાઢી તેના સામું બેઠાં તેને અર્પણ કરી દીધી. તે ફોટાની પ્રદક્ષિણ કરાવી કયું કે પ્રતિજ્ઞા કરે કે મરીશ તો તારા ચરણમાં જ, પથારીમાં નહિ. તે પ્રભાણે પ્રદક્ષિણાને કમ માનુ રાખ્યો. પેટ ઉપર ડાળા પડખે જ્યાં પથર જેવું હતું તે ઉપર બીજામાનું ગરમ તેલ કાઢી સ્વસ્તિક ચિહ્ન કયું. બે કે દસ જુલાબ થયા પણ બધું દરદ નીચોવી દાઢ્યું. બીજે દિવસે પણ જરા જરા તે જ તેલ ચોપડ્યું અને પેટમાંનું દરદ કાઢી નાખ્યું. અશક્તિ હોવા છતાં રોજ સવારે બપોલે પ્રદક્ષિણા (ફોટાની) કરે છે. તે વધીને સવારમાં અને સાંજે દર વખતે પાંચસો પ્રદક્ષિણા અને બપોરના બસો પ્રદક્ષિણા હવે કરી શકે છે. આ બધું અડગ શ્રદ્ધા અને એકનિષ્ઠાનું જ બળ છે. આ પંદર દિવસમાં અનેક શુભેચ્છકોએ મોટા ડોક્ટરને બોલાવવાની અથવા દવાખાનામાં દાખલ કરવાની એમ અનેક શિખામણો આપી હતી પણ ગુરૂપાથી શ્રદ્ધાની કસોટીએ ચીતે એક જ જવાબ તેણીએ આપ્યો કે મરીશ તો પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં

પણ તેને નહીં તથા. તેનામાં આ દૃઢતા મારા સન્નિવૃત્તિ ગુણોજાને લીધે ઉદ્ભવી હતી. મને તેમની પોતાની ૧૯૫૫ની માંદગીના અનુભવનું વર્ણન કરતાં એક સાંજે કહ્યું કે તેમને કંઈ જ શક્તિ ન હતી તથા વગ્ન પણ પીસ પચીસ સ્તલ ધરી ગયું હતું. ત્યારે મુંબઈમાં ધર્મરત્નો દિવસ ઉજવાતો હતો. તે દિવસે સ્વપ્નમાં જોયું અને સાંભળ્યું કે કસોટીમાંથી પાર પડતાં અદ્ભુત સુખ મળશે; એમ કહીને એક મોટું સુંદર ગુલાબનું ફૂલ તેમને આપવામાં આવ્યું. આવું જ મારી પત્નીને પણ માંદગીના એક દિવસે સ્વપ્નમાં આવ્યું. તે એક ખેતરમાં જતી હતી ત્યાં ખેતરના છેડે ફૂલ ઝાડ જેવું જોયું. તેમાં જોતાં એક ઘણું મોટું ત્રણ ગુણથી એક થયેલું એવું સુંદર ફૂલ જોયું. એમ ભવિષ્ય કહેતું હતું કે તારી સુવાસ પણ ત્રણે લોકમાં ફેલાશે. “ દિગંબરા દિગંબરા શ્રી પાદ વશ્વલ દિગંબરા ” બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ સ્વરૂપ શ્રી ગુરુ દત્તાત્રેય મહારાજની તેના ઉપર કૃપા થતી હોય તેવું લાગે છે. ઉપર પ્રમાણે મારો જીવન સંગ્રામ આજુ હતો ત્યારે સંત કવિ શ્રી મહીપતિ કૃત ‘શ્રી ભકતવિજય ગ્રંથ’નું મરાઠીમાંથી ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થયું અને પછીથી અનાયાત્રમ પ્રેસ, નડીઆદમાં છાપવાનું શરૂ થયું તે લખતાં એક રાત્રે ફાઉન્ટન પેનમાં સાહી થઈ રહેતાં પાણી જેવા અક્ષરે લખાયું અને બીજે દિવસે સાહીના અક્ષરો ચલા. એક દિવસ બપોરે ઓફીસમાં શ્રી બાળકૃષ્ણની ઝાંખી થઈ હતી. તે ગ્રંથમાં મૂકવાના ફોટા વગેરેનું કામ છોટ કૃપાથી થયું છે. સન્નિવૃત્તિ કહે છે કે પ્રકાશકની તપશ્ચર્યા ધણી મોટી છે. માત્ર પ્રવાહી પદાર્થ લઈને એકસો દિવસનું તેનું તપ પૂરું થયું છે. તેમ થવાનો અર્થ તમને નહીં સમગ્રપણે હું જોઈ શકું છું કે તેમના નામથી ‘શ્રી ભકતવિજય ગ્રંથ’ પ્રસિદ્ધ કરવાની લાયકાત તે મેળવી શક્યાં છે.

“ઉપસંહાર”

મનમાં દને દ્વંદ્વ થયું છે કે જગત સ્વાર્થીઓની સોનેરી ટોળા જ છે. દુનિયામાં સૌ કાંઈ સ્વાર્થી છે અને દુનિયાની સર્વ સીને પણ જુડી છે તે પણ સમગ્રપણે :- તેમાં આવી ગયું ધરખાર, સંપત્તિ વિગેરે. તે પણ મારે શું કામનું છે? બે ટંક જોજીન મળે અને બે કપડાં અંગ ઢાંકવા મળે તેજ સારું છે, તે સિવાય કંઈ નહીં. તો પછી મમતા ધરીને સર્વ પાછળ શા મારે શ્રમ લઈને લટકે છે? ન્યાં જવાનું છે તે રસ્તો હજી તારા ચર્મચક્ષુ સમક્ષ કેમ દેખાતો નથી? પણ દવે ધીરે ધીરે પ્રકાશ પડે છે. તેથી કંઈક ઝાંખુ ઝાંખુ દેખાય છે તેવા ભાસ

યાય છે. કંઈક સમગ્ર છે કે સહજ સ્થિતિમાં જે કંઈ જાને કે યાય તે જ યોગ્ય છે. કોઈપણ કાર્ય માટે હું કરું છું, મારાં છે માટે કરું છું એવું સમજી દોડધામ કરવી નકામી છે. એ સર્વ જોડું જ છે, એ સર્વ બ્રમ છે. માટે તે બ્રમનો નાશ થવો જોઈએ—“બ્રમ” ન થવો જોઈએ. મનમાં નિવૃત્તિ થવી જોઈએ એટલે કે આવી કોઈપણ સ્ત્રી કે વસ્તુ કે જન માટે વૃત્તિ જ ન થવી જોઈએ, ત્યારે જ માણસ ખરો નિવૃત્ત થયો કહેવાય. ચિત્તમાં વૃત્તિ કરી તેનો નિરોધ કરતાં કષ્ટ યાય છે માટે તે માર્ગ ખોટો છે. એ નક્કી છે. તેથી જ વૃત્તિ ન યાય તેમ રહેવું—તેની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી. તે સ્થિતિ બાળકની જન્મે તે સમયથી થોડા વખત મુધી હોય છે. તેનું તાળવું પોચું હોય છે તેથી તેનો ‘પર’ સાથે સંબંધ હોય છે. તેથી તેને કંઈ વૃત્તિ થતી નથી અને તે પડી જ રહે છે. ‘પર’ એટલે પૃથ્વીની આસપાસ વાતાવરણ છે તેની ઉપર જતા જે આવે તે. એ બાળકનું તાળવું કહણ થતા “પર” સાથેનો સંબંધ તૂટે છે અને પછી બોલવું કે રડવું વગેરે શરૂ કરે છે, ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે બાળક સમજવા લાગ્યું... પણ ખરું જોતાં તેની પ્રકૃતિ વૃત્તિમય થવા લાગી અને ખરું તત્ત્વ ભુલાર્થ ગયું. (નિવૃત્તિ=વૃત્તિ નહીં તે) માટે મુમુક્ષુએ નિવૃત્ત થવાની જરૂર છે. એવું મારા મનમાં હસવા લાગ્યું છે. આમ થવા માટે આસક્તિનો ત્યાગ કરવો, મમતા રાખવી નહીં અને સહજ સ્થિતિમાં રહેવું. પછી તેમ કરતાં અનેક વિધન ઉપરિચિત થશે અને યાય છે પણ ખરા જેને જેમ કહેવું કે કરવું હોય તેને બહે તેમ કરવા દેવું આપણે જાતે નિર્લેપ રહેવું તો પછી તે વિધનો આપોઆપ દૂર થશે. મનનું ઘડતર આમ “મમતા” માંથી વળતું જાય છે, કોઈ વખત વિચારશૂન્ય અવસ્થા યાય છે. કોઈ બોલાવે તો પણ સંભળાય નહીં. ત્યારે કહે કે દવે બહેરાપણું આવતું લાગે છે પણ સત્ય વસ્તુ જુદીજ છે. જગ જાણે કે મૂર્ખ, પણ અંતરમાં શાણા—તેવો ધાટ થતો જાય છે—ધીરે ધીરે જાણેગો સમ માયોગ સાથ—અને પછી તો પોતાનો દેહ પણ પોતાનો નથી તેવી જ્યારે પાકી સમજ આવશે ત્યારે જ ‘મીશનરી’નો અર્થ સમજાશે. To miss oneself into “ion”=પરતત્ત્વમાં લીન થવું તે પછી નથી બીજો જન્મ કે મરણ કે એવી કોઈ ઉપાધિ. જેમ કેટલાક ભક્તો દેવમાં આ દેહ સાથે લીન થઈ ગયાનું શ્રી ભક્તવિજય ગ્રંથમાં લખાણ છે “નહોપાત્ર” લીન થઈ ગઈ હતી.

“ શુદ્ધિ પત્ર ”

“ જે સખ્તોથી અર્થ તદ્દન ફેરવાઈ ગય તેવા જ સખ્તો આપ્યા છે. ખીજા કાના માત્ર જેવી ક્ષતીઓ સુધારી લેવાની વાંચકને વિનંતિ છે. ”

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૨	૨૫	૧૯૧૩	૨૦૧૩
૩	૧૫	ખંગાળ	મન (દક્ષીણમાં હતો)
૯	૧૯	કમતી	કિમતી
૧૧	૧૪	જોરને	જોધને
૨૧	૯	ટાલ	ટાળ (મંજરા)
૪૯	૯	અવગુણો	અદ્વગુણો
૫૪	૨	સાકું	સાકું
૫૫	૫	સંસારમાં	સાગરમાં
૫૫	૬	તજી	તુજ
૫૫	૯	તારા	અંતરી
૭૫	૨	રામનંદ	રામાનંદ
૮૭	૫	પરી	પરી
૧૦૫	૨૦	વાયાતીત	વાયાતીત
૧૦૫	૨૦	તેથી	તેથી (ત્યાં)
૧૧૩	૮	તમને	તમને (વિદ્યુલને)
૧૩૦	૧૯	સાક	સાક
૧૩૩	૨૯, ૩૦	પરખી	પરખી
૧૪૬	૨૧	કમરો	કમરો
૧૬૧	૨૫	તે	તેનો
૧૬૨	૩૧	સગુણરૂપ	સગુણરૂપ
૧૭૫	૨૮	નિજકાળ	નિજકાળ
૧૭૬	૧૪	એમ	અને
૧૮૭	૩૧	મવાડ	પવાડ
૧૯૫	૩૧	આપે	આપણે
૨૦૦	૨૦	વિનોબાની	વિનોબાની
૨૧૩	૨૦	શોષ	સોષ
૨૧૫	૧૦	ભક્તવિજય	ભક્તવિજય
૨૩૫	૪	તારો	મારો
૨૩૬	૬	ભણ્યો	ભણ્યો
૨૩૬	૬	પાલો	પાલો (ઝાકળ)
૨૩૮	૧૭	સંભાળી	સંભાળી

પાન	છીટી	અંગુલ
૨૬૪	૨	નાથદેવ
૨૬૫	૧૭	૬
૨૮૪	૪	પાવન
૨૮૮	૯	વૈકુંઠાથ
૨૯૮	૨૬	માલતી મંડળ
૩૦૦	૨૯	અહો
૩૩૯	૨૨	ગયન
૩૬૧	૫	શીમાતીરવાસી મહીપતી,
૩૯૯	૨૦	સ્વપ્નમાં
૪૨૧	૭	નિગુણ
૪૩૦	૨	લિક્ષ્મ
૪૩૫	૩૨	ગથા
૪૪૫	૧૬	ઉપાસક
૪૪૭	૭	સમાધાન
૪૪૯	૨૭	વૈકુંઠ
૪૫૮	૧૫	અક્ષાપુરી
૪૫૮	૧૬	અમત જ્ઞાની
૪૬૩	૧૬	વૈકુંઠ
૪૬૮	૧૫	જોગગામ
૪૯૦	૧૮	કહે
૫૧૬	૧૩	બોધમેયુઆ
૫૨૯	૧૦	સવ
૫૩૧	૧૨	જ્ઞાન
૫૪૧	૧૩	નખો
૫૫૦	૧	એ
૫૭૧	૧૯	ગળગાર
૫૯૧	૨૦	પંપર્લા
૫૯૮	૧૬	આ તો
૫૯૮	૨૨	નરોત્તી
૬૧૦	૨૧	સંચીતા
૬૩૩	૨	ધ્યાયો
૬૩૪	૨૬	રંગ મ
૬૩૪	૨૯	

પાન	લીટી	અંગુલ	અંક
૨૬૪	૨	નાથદેવ	નાથદેવ
૨૬૫	૧૭	૫	તો
૨૮૪	૪	પાવન	પાવન
૨૮૮	૯	વૈકુંઠનાથ	વૈકુંઠનાથ
૨૯૮	૨૬	માલતી મંડળ	માલતી મંડળ
૩૦૦	૨૯	અહો	અખંડ
૩૩૬	૨૨	ગયન	ગાયન
૩૬૧	૫	શ્રીમાતીરવાસી મહીપતી,	શ્રીમાતીરવાસીની કૃપાથી મહીપતી
૩૯૯	૨૦	સ્વપ્નમાં	સ્વપ્નમાંથી
૪૨૧	૭	નિર્ગુણ	નિર્ગુણ
૪૩૦	૨	લિલ્લપ	વિકલ્પ
૪૩૫	૩૨	ગલ્પા	મલ્લો
૪૪૫	૧૬	ઉપાસક	ઉપદાસક
૪૪૭	૭	સમાધાન	સાવધાન
૪૪૯	૨૭	વૈકુંઠ	વૈકુંઠપતિ
૪૫૮	૧૫	અક્ષાપુરી	અક્ષાપુરી
૪૫૮	૧૬	અગત વૃક્ષની	અગતવૃક્ષની
૪૬૩	૧૬	વૈકુંઠ	વૈકુંઠ
૪૬૮	૧૫	ભોખગામ	ભોખગામ
૪૯૦	૧૮	કહે	કહે
૫૧૬	૧૩	બોધલેખુઆ	બોધલેખુઆ
૫૨૯	૧૦	સર્વ	સર્વ
૫૩૧	૧૨	વૃત્તન	વૃત્તાંત
૫૪૧	૧૩	નખ્યો	રાખ્યો
૫૫૨	૧	એ	એક
૫૭૧	૧૯	ગળગાવી	સળગાવી
૫૯૧	૨૦	પંપલાંના	પંપલાંના
૫૯૩	૧૬	આ તો	આનો
૫૯૮	૨૩	નહોતી	રહેતી
૬૧૨	૨૧	સંચીતા સે	સંચીતાએ
૬૩૬	૨	પાલો	પાલો (જાકળ)
૬૩૪	૨૬	રજા મળવાથી	રજા ન મળવાથી
૬૩૪	૨૯	સારું	મારું